

LJUBLJANSKI ZVON

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

UREDILI
ANTON LOBODA, MILAN PUGELJ IN OTON ŽUPANČIČ

LETNIK XXXVIII.

1918

V LJUBLJANI

ZALOŽILA »TISKOVNA ZADRUGA« — NATISNILA »NARODNA TISKARNA«

AP
58
L5
leto 38

914566

KAZALO.

I. Pesmi.

Stran

Adamič A.:
Opolnoči 595
Albrecht Fran:
Alkimija 162
Iz knjige „Cor cordium“, (Mož.). 521
Spev eternistov 161
Tuji glas. 162
Albreht Ivan:
Čar 2
Mož misli 512
Odmev iz groba 2
Březina — Albrecht:
Vigilije 496
Brjusov — Prijatelj:
Vstaja 145
Debeljak Anton:
Črni mlin. 82
Demant 378
Dvom 489
Majski sprehod 449
Narodu 1
Skrivnosti 305
Tujki 330
Vojna silhueta 266
Vsakdanje čudo 340
V vojni pokrajini 81
Zimsko solnce 35
Gangl E.:
Blazni kralj 785
Katarinčica 357

Glaser Janko: Stran
Matija Gubec 405
Moji dnevi 567
Oktober 43
Pesem 260
Pohorje 96

Gruden Igo:
Ah, toliko noči 663
Gazela 688
Grem skozi noč 124
Melanholija 761
Na Krasu 404
Padlemu drugu. 522
Pod oknom šumi polnoč 101
Razpoloženje 287
Silhueta 797
Srečanje 377
Tiha pesem 82

Jarc Miran:
Pesem 736
Trhlo drevo 616
Večerni pogovor 576

Kosovel Stano:
Pozna jesen 607
Z voljo 687

Krasnohorská — Lah:
Pesmi. 657

Lah Ivan dr.:
Iz poezij Viktorja Dyka 217

Maister:
Patrulja 705
Razhod 707
Zvon sv. Martina 707

Novačan A.:
Na pragu 800
Titan 435
Zbogom 723

Pastuškin:
Deva v črnem 361
Dnevi 429

Stran

Novemu poetu 234
Odkriti duši 805
Smeh črnega kralja 450
Smrt moža 233
Vojno poročilo 233
Zdaj 234
Žena v vojni 747

Roš Franjo:
S plamenico 335
Šel si od nas 787

Samec Janko:
Cvetna nedelja 306
Lelji 21
V težki duši 274

Župančič Oton:
Naša beseda 593
Podoba. 33
Večerna 272
Vprašanja 378
Zeleni Jurij 284

II. Pripovedni spisi.

Albreht Ivan:
Brez duše 195
V rezervi 117

Bogdanov F.:
Človek našega časa 651

Flammarion — Debeljak:
Ljubezen na zvezdah 137

Debeljak Anton:
Basen 112
Kalvarija 798

Golar F.:
Mecen 632
O miški, srebrno opasani 536

Kipling — Udovič:
Pooreeska bisara 633

Stran

Kmetova Marija:
Interieur 273
Mati 44
Pismo 34

Kozak Ferdo:
Jaz sem 286
Moška pisma 285
Pismo 267
Rondo 358

Kozak Juš:
In če se zgodi 36
Markí Groll 430, 466, 568, 608, 737
Padlemu drugu 38

Kraigher Alojz:
Mlada ljubezen 3, 83, 163, 235, 307, 379
Pogovor s pribežnikom 288

Levstik Vladimir:
Gadje gnezdo . . . 179, 251, 317, 393, 451, 523, 596, 708

Murnik Rado:
Brat 748
Iz velike dobe, Dragonec Juri 102
Iz velike dobe, Ob vse 551

Novačan A.:
Krčma Čamarjeva 668, 716

Prepeluh Albin:
Kupčija 689
Za solncem 22

Samec Janko:
Odlomek 331
Portret 499

Tratnik Fran:
Aforizmi o umetnosti 436, 679
Roža 680
Vizija 688

Voltaire:
Platonove sanje 143

III. Članki in eseji.

Stran

Abditus:
Nekaj spominov na dr. Janeza Ev. Kreka 14
Cremošnik G. dr.:
Pegam in Lambergar 190
Fischer Otokar prof. univ. dr.:
K jubileju „Narodnega divadla“ 485
Ilešić Fr. dr.:
Podlimbarski 261, 560
Jug Peter:
Organizacijske sile med Slovenci 577
Kašanin M.:
O Petru Preradoviću 246
Lah Ivan:
Otokar Theer 40
Rod Julija Klemenčiča 275, 406, 490
„Ruch“ in Mladika 762
Viktor Dyk 97
Levstik Vladimir:
Obnovitev ali preporod? Misli o „Narodnem gledišču“ . . 664
Loboda Anton:
Misli o slovanskih narodnostnih problemih 64
Nacijonalna država proti historični 788
Narod, ki nastaja 476
Slovenska Matica 113
Vprašanje narodno mešanih ozemelj 637
Nachtigall R. dr.:
Vatroslav Jagić 724
Preobraženskij F. N.:
Dve, tri o poljskem nacijonalizmu 681
Rusija v nemški luči 125
Prepeluh Albin:
Dubrovnik 341
Prijatelj Ivan dr.:
Naši časopisi 201
Zorman J.:
XV. umetniška razstava 801
Žigon Avgust:
Krst pri Savici 413
Prispevek k petdesetletnici 542, 617, 771

IV. Književnost in umetnost.

Stran

Albreht Ivan: Mala biblioteka, A. Schopenhauer: O pisanju i stilu 700
Bazin René: Gruda umira. *(—n—)* 587
Debeljak A.: Fran Albrecht, Mysteria dolorosa 75
Marin Bego, Novele 76
Dragutin M. Domjanić, Kipci i Popevke 292
Zofka Kveder, Hanka 291
Vladimir Nazor, Stoimena 75
Milan Pugelj, Zakonci 147
Růžena Svobodová 224
Slavko Vörös, Tonček Tomaž 291
Annie Vivanti, Kirke 364
Erjavec Fran: Josip Ribič, Razvaline 75
Glaser Janko: Joža Lovrenčič, Deveta dežela 292
Glonar J. A.: Ivan Cankar, Podobe iz sanj 146
Glonar J. A. dr.: Klaić Vjekoslav, Život i djela Pavla Rittera Vitezovića 363
Koledar družbe sv. Mohorja za l. 1918 148
Luč 696
Moderna knjižnica 148
P. Stanislav Škrabec, Jezikovni spisi 362
Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena . . 76
Golar C.: Dragutin M. Domjanić, Kipci i popevke 513
Golar F.: Vzori in boji. Priobčil Jože Debevec 588
Horvat-Kiš Franjo: Nasmijani udesi. *(M. P.)* 514
Izdanja nakladnega zavoda „Jug“ v Zagrebu. *(Dr. V. K.)* . . . 697
Kostial Ivan: dr. J. Stur, die slawischen Sprachelemente in den Ortsnamen der deutschösterreichischen Alpenländer zwischen Donau und Drau 151
Kozak Juš: Kristan Etbin, Pertinčarjevo pomlajenje 440
Kozak Ferdo: Šopek samotarke 514
Kveder-Demetrovič Zofka: Njeno življenje. *(ž.)* 439
Ramovš dr.: Dr. R. Nachtigall, Die Frage einer einheitlichen albanischen Schriftsprache 77
Zarnik Miljutin dr.: Tolovaj Mataj — Martin Krpan 220

V. Listek.

Stran

Abditus: Slovenska Matica 295
Binter Rudolf: Medvedova še ne objavljena pesem 228
Cankar Ivan: Tři povidky *(— l —)* 701
Čitanka narodna *(dr. I. L.)* 808
Debeljak A.: Henri Barbusse 366
La bible nationale des Flanders 589
Le čevlje sodi naj Kopitar 301
Domjanić v „Slov. Narodu“, pesnik *(dr. Fr. I.)* 810
Flere Pavel: Naši časopisi 296
Phonetica ad Mysteria dolorosa. *(Cato iz Utice)* 80
Gerič F. K.: O bolgarščini 229
Gledališče narodno *(—e—)* 702
Hamlet v slovenskem narodnem gledališču *(--n—)* 806
Ilešič Fran dr.: Furch Vincenc, Vybrané básně 516
Poljski in jugoslovanski umetniki 806
Poljsko potovanje po deželah slovanskih 808
Starejši češki pesniki 515
Motiv Preradovićevega „Putnika“ 225
Znanstvena metoda 230
Jireček Konstantin Jos. *(J. Š.)* 154
Jug Peter: Jugoslovanska enotna pisava 301
Juriš na naš jezik *(J. A. G.)* 79
Kocbek: Triglav v Ekkehardu 366
Koder Anton † *(J. Š—r.)* 443
Kozak Ferdo: O osnutkih za Krekov spomenik 294
Lah Ivan dr.: Eliška Krasnohorska 441
Livadič Branimir: Kraigherova „Školjka“ na zagrebškem pozorištu 226
Mačkovšek J.: Jezikovna meja na Štajerskem l. 1846 299
Matica socialna slovenska *(A. L.)* 158
Meško Ks.: „Njiva“ *(—h.)* 365
Mitrovič P. dr.: Jedan Prešern 367
„Naricanje“ pri Slovencih? *(Dr. I. Š.)* 702
Otvoritev medicinske fakultete Zagrebškega vseučilišča *(A. L.)* . 157
Petdesetletnici, ob *(Š . . . r)* 155
Pregled kulturno politični 80
Razpis častne nagrade 816
Razpis častnih nagrad. 520
Razpis dveh pisateljskih nagrad. 702
Razpis nagrad za najboljše skladbe. 703
Strmšek Pavel dr.: Kette in Valjavec v Štrekljevi zapuščini . . 297

Stran

Šalda Fr. X. *(Dr. I. L.)* 80
Trstenjak Anton *(I. Š.)* 79
Vezenine narodne na Kranjskem *(—er—)* 589
Volčiča Jakoba, k življenju *(dr. Fr. I.)* 810
Vprizoritev Merežkovskega drame „Pavel I.“ *(Dr. Vl. B.)* . . 515

VI. Kulturno-politični pregled.

Ambrožič Matija dr.: Dr. Anton Brecelj: Jetiki — boj . . . 516
Alojz dr. Zalokar: O ljudskem zdravju 444
Demokracija *(A. L.)* 231
Društvo slovanske vzajemnosti *(dr. Fr. I.)* 813
Glonar J. A. dr.: Jugoslavija Jugoslovanom 590
Grivec F. dr., Pravoslavje *(A. L.)* 810
Jug Peter: Naše narodno gospodarstvo 374
Jugoslavija, um die *(A. L.)* 703
Carniola (*Dr. J. Š., A. S.)* 370
Kropotkin knez P. A. *(dr. Vl. B.)* 816
Loboda Anton: „Književni Jug“ 447
Problemi malega naroda 372
Pokret literarni v Kijevu *(Dr. Vl. B.)* 816
Privoznik J.: Časopis za zgodovino in narodopisje XIV. letnik . 518
Ramovš dr.: Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 368
Resnica nad resničnost *(dr. I. L.)* 812
Samoodredjenje naroda i Magjari *(A. L.)* 303
Sklad Davorin Trstenjakov *(A. L.)*. 304
Slavistiki, o *(dr. I. L.)* 814
Štebi Alojzija: Demokratizem in ženstvo *(A. L.)* 592
Življenje naše politično dosedaj in v bodoče *(A. L,)* 158

Anton Debeljak:

Narodu.

Ali ti véliki Čas je prešinil
srce in razum,
ali stoletni tvoj strah je izginil,
prevzel te pogum?
Narod, o narod, sodba zdaj tvoja se piše,
zapiši jo sam.

Bode li volja ti jaka, jeklena,
pa jasen pogled,
ali pa stro te ko vrata steklena
in vržejo v smet?
Narod, o narod, sodba zdaj naša se piše.
zapiši jo sam.

Bratje, vsi eno, vsi strašna veriga,
vsak člen plemenit;
ogenj in ôtrov sovrag naj le riga,
naš zid — kremenit.
Narod, o narod, sodba pratvoja se piše,
zapiši jo sam.

Vere, še vere! V pestí zdaj desnice,
noht orje naj dlan,
skupaj čeljusti, ne spusti resnice
na véliki dan.
Narod, o narod sodba pranaša se piše,
zapiši jo sam.

Ivan Albreht:

Odmev iz groba.

O, ljubljeni, ne kliči me nazaj!
Ker okrog mene je nebo razpeto
in v srcu mojem vse je razodeto,
kar je bilo doslej le zvit vrprašaj . . .

Kak naj bom tvoja, ko je moja zdaj
vesoljstva širnega vsa veličina,
ko se odpira večnosti daljina,
krasota njena mi in njen sijaj —

Vendar še iz naročja zemlje
poljublja te atomov mojih dih,
pozdravlja in iz dalje te objemlje.

Dih mraka, misel, senca, ki lahnà
je zdajle mimo tebe nema šla —
to vse je le ljubezni moje vzdih.

Čar.

Na desno štela mi ciganka srečo:
Visokorastlo, belo in rdečo
privede čas mi ljubico nasproti.
Zdaj čakam, iščem z dušo koprnečo,
poslušam, gledam na vsakteri poti,
kje čaka draga me z deviško srečo —
A ona, ki me ljubi, ni več mlada,
je trda, krepka in — s koso blestečo —
Nič se ne boj me, ljuba moja zvesta,
rad dam življenja rožo ti venečo!
Saj sem iskal te na vsakteri poti,
odkar mi je ciganka štela srečo . . .

Alojz Kraigher:

Mlada ljubezen.

(Dalje.)

IX.

„Če grem na veselico, se hočem tudi res naveseliti in nadivjati. Ali nimam prav, Tomo?“

„Kaj pa narodna požrtvovalnost?“

„Fiii . . . taka požrtvovalnost je preveč poceni!“

„Ti si misliš, Mira: — Naj rajše druge meni strežejo!“

„Hahaha — saj se tepo za sodelovanje! Zato sem pa še posebe ostala do zadnjega dne na Bledu, da me nebi zapeljalo. Na-ak! Saj bo zabava tudi v paviljonih; ampak — jaz hočem biti prosta, brez nadzorstva, brez teh imenitnih pastiric za hrbtom!“

„Ti imaš lumparije na sporedu, Mira?“

„Lumparije?“ — se namrdne ona s kiselkastim nasmehom in zmiglje s pleči. „Kajpada, nalumpati se hočem! In ti, Tomažek?“ — Z bleščečimi, porednimi očmi se nagne k njemu: — „Ti boš le omedleval? Ali ti jo je za ves večer prevzel?“

„Kdo?“

„No, Stanislavček! Ženin! Amerikanec!“

Mira stoji pri oknu. Roke ima na hrbtu prekrižane, ziblje se v bokih in se skloni tuintam skozi okno, ozirajoč se po trgu gori in doli. Za veselico je že popolnoma odpravljena. Tenko, svetlorumeno oblačilce ji ovija život in ude. Živordeči makovi cveti ji žare na prsih, v laseh in na klobuku. Tomo občuduje njen vrat, njen tilnik in njeno krasno oprsje, njene bujne predivastorumene lase. Zdi se mu, da je malo manj živahna nego je bila pred nekaj tedni. Ali ji ne utriplje skrita trpkost na ustnicah? Kaj ji govori v očeh? Odločnost? Pričakovanje? Razočaranje? Obup? . . . Nenadoma se nagne zopet k njemu s široko odprtimi očmi:

„Jaz poznam drugačno narodno požrtvovalnost, Tomo!“

„No?“

„Če se na veselici kaj srečava, pa me malo pospremi, — morda ti povem!“

„Zdaj sem radoveden!“

Hipoma jo resnost zopet mine:

„Hahaha — danes se mi smiliš, Tomo! Ali se ti posreči, da jo ukradeš ženinu za kakšno urico?“ — Pa ne čaka odgovora in se obrne v sobo: — „Kaj pa oklevaš, Mara? Ti moraš vendar v Zvezdo! Ali naj tvoje visoke dame same vse opravijo?“

Mara sedi na zofi, belo oblečena, v pogovoru s suplentom Pavlom Kresnikom, elegantnim mladim gospodom s plavimi lasmi in plavimi brčicami, s podolgovatim, gladkim obrazom z orlovim nosom in z naivnimi pogledi. Pri klavirju stoji Nuša z Zgončkom. Ona ga ljubko pogledava; on pa je neroden, zmigava s pleči, kakor bi ga kaj tiščalo, in diha malo težko skozi nos. Na fotelju sedi Kolarjeva Magda, v živordeči obleki, v živordečih nogavicah in živordečih čeveljcih, z živordečim klobukom na kostanjastih laseh. „Kot hudičev jezik — tako si rdeča!“ jo je bila pozdravila Mira.

Za mizo sedita Andrej Praznik in Mirina prijateljica z Bleda, Goričnikova Katra, hči premožnega posestnika. Oblečena je sinjemodro z nekoliko kmetiško eleganco, malo preveč stisnjena čez pas, z velikim rožastim klobukom na temnorjavih kodrih. Koščato petindvajsetletno dekle z mesnatimi, širokimi ustnicami, ohlapnimi, temnopoltimi lici in s premajhnim nosom. Zobje so ji beli, gosti, brez napak; oči so ji črne, pametne, nekoliko osorne. Videti je neskončno odločna ženska, a precej zagrizena in trpka. Profesor Pavel Kresnik je njen zaročenec. Ona pa je v zadnjem času zagazila v ljubezensko razmerje s preprostim blejskim mizarskim pomočnikom Janezom Štembalom, zalim mišičastim fantom z zavihanimi brki in prekanjenimi očmi. Zaročenca ne more več trpeti, je neprijazna in zadirčna z njim, pa je kljub temu trdno odločena, da se z njim poroči.

Katra ošine Maro in Kresnika s porogljivim nasmehljajem:

„Gospodična Mara sodeluje pri srečolovu, kaj ne?“

Mara jo pogleda in prikima; ona pa nadaljuje:

„Morda se zgodi, da gospodična že pred začetkom veselice — vlovi kaj sreče!“

Mara se zašobi; Kresnik pa hitro vstane in stopi h Katri:

„Ali je Katra ljubosumna? To me veseli!“

„Vesêli se, da ti ne moreš biti ljubosumen!“

Mira plane z razposajenim smehom k nji:

„O ti moja nedosežna Katra! Imenitno!“

„Kaj je imenitno? Ali more biti ljubosumen name, ki sem grda kakor prhla repa?“

Kresnik jo potreplje po rami in se pritisne z licem k nji:

„Nikar se ne razburjaj, ljubica, zame si najlepša!“

Ona pa ga odpahne in vstane od mize:

„Zate sem najlepša! Objektivno sem torej tudi po tvojem mnenju grda!“

Kresnik razprostre roke in hoče govoriti, Katra pa mu položi roko na usta:

„Je že dobro, Pavel! Pojdimo, gospôda! Ali ne?“

Mira skoči k oknu in se ozre na obe strani:

„Kod hodi danes Milan?“

„Saj ga najdeš v Zvezdi!“ — vzklikne Katra. „Boga zahvali, da se te ne drži tvoj ženin venomer za krilo!“

Mira prasne iznova v smeh in stopi na prste pred Pavlom Kresnikom:

„Hahaha — ali razumete, gospod Pavček? Glejte, da ne boste zmirom poleg Katre! Ali veste, kaj ji napravite? Napijte se, da vas bo morala na hrbtu odnesti!“

„Aha!“ — se zmrdne Katra z resigniranim nasmehom. Naenkrat zapazi Nušo in Zgončka pri klavirju in obraz se ji razlekne od razigranosti: — „Ecco naših otrok! Tu jih poglejte! To je naraščaj!“

Zgonček se je bil zagledal v Magdo, ki je ležala v svoji živordeči obleki na fotelju — izzivajoče in zapeljivo in omamljivo — kakor plamen greha. In Nuša se je iztegnila k njemu, mu pošepnila v uho:

„Ali je lep — hudičev jezik?“

Ob Katrinem vzkliku se Nuša zdrzne in prestraši, zardi in skloni sramežljivo svojo glavico ter zbeži iz sobe. Zgonček pa se zasrdi:

„Ali ste res že toliko stari, da bi bil jaz lahko vaš otrok?“

Katra se zasmeje in vsi drugi se zasmejo; Zgonček udari z nogo ob tla in odide z bliskajočimi očmi in škrtajoč z zobmi . . .

— Od vseh strani spo in vro Ljubljančani v slavnostno okičeno in prirejeno Zvezdo. Na tisoče ljudi je prihitelo iz slovenskih pokrajin in lepo število slovanskih gostov se je pripeljalo od severa in od jugovzhoda. Veselica se vrši na korist Prešernovemu spomeniku. Sredi divjih domačih borb za politično nadvlado in za korita — kratek dan premirja, da se morda skupijo enkrat nekulturni bojevalci ob čaši vina in v Prešernovem imenu za kulturno idejo. — Po vsi Zvezdi in po Kongresnem trgu so postavljeni okusno opaženi in lepo opleteni paviljoni: — za pivo in za vino in za buteljke in za šampanjec; za jestvine in za slaščice in za sadje; za kavo in za čaj in za likerje, celo za bovle, omamljive in zavratne; za srečelov in za cvetke in za razglednice in za svečanostne kolajne in za narodni kolek in za tobak. Vrtiljak stoji na kongresnem trgu, da vzbudi življenje, bučno in kričavo kakor v „Wurstelpratru“. Šaljivi muzej pretkano vabi, da „potegne“ obiskovalce. „Šmira“ je zgrajena za petje in za predstave in za varieté. In sredi Zvezde, okrog očeta Radeckega, je velik oder za plesišče in za dvoje godeb.

Tomo in Dreja sta zgrešila svojo družbo in šetata sama po drevoredih, med paviljoni in med mizami.Tuintam se ustavita pred paviljonom, da zaužijeta kaj dobrega, da si potolažita s pivom žejo, da se posladkata s slaščičarskimi umotvori, da si vlijeta ognja v žile s kipečo vinsko kapljico. Predvsem pa opazujeta ženski svet in uživata njega čare, pijeta dražest in lepoto prelestnih mladih udov, razkošno in zamamno odetih v svilo in batist, opojno vonjajočih, naslado izhlapevajočih; tuintam

ju ustavi mlada prodajalka, da ji odkupita cvetlic, razglednic, srečk; pa se pošalita in poigrata z njo, prijazno in poredno ali objestno in predrzno, kakor ravno pride . . .

Andrej Praznik je dobre volje. Trenotkoma je stari Drejče s prisrčnim, otroško-naivnim nasmehljajem na licih in v očeh. Notranji nemir vsled ponesrečene snubitve se mu je polegel; obup se je umaknil tihi resignaciji. Dosegel je zopet ravnovesje v sebi; nepričakovano razočaranje ga je navidezno celo ustalilo in pomožatilo. In vendar je neka napetost v njem; pričakovanje nečesa novega, kar mora priti; celo začudenje, da še ne pride; neomajen sklep za odločilen čin. Površna lahkomiselnost, iskrenost in brezskrbnost, ki mu sijejo navadno iz oči, se mu tuintam nenadno izgube; pozornost — preiskujoča in prežeča, skoraj detektivska, se mu mahoma pojavi na obrazu, da je videti kakor človek, ki ne hodi tod samo po zabavi, temveč z gotovo, resno in važno nalogo . . . Po razkolu z Blejcem in Javornikom se je bil umaknil družbi in ni več prišel blizu; a Mira sama ga je poiskala in ga prisilila, da se je zopet vrnil. Morda je imela slabo vest pred njim; morda ga je potrebovala kot zaščitnika pred bližajočo se nevarnostjo, ki jo je samo ona videla, — kot odvajalca za lastno grešno slo, za lastna nizka nagnjenja. On ji je sledil, čeprav mu je v njeni družbi srčna rana vedno iznova krvavela, čeprav ga je bolelo, da je ostal njegov razžaljeni ponos nemaščevanin neopran. Niti mislil ni na to, da so njegova lepa upanja na Mirino ljubezen najbrže za zmirom pokopana. Čutil je, da si Mira sama v tem oziru ni na jasnem. Vedel je, da ji Milan Javornik s svojo krasno moško osebnostjo imponira, da jo njegova don-juanska atmosfera in zloglasna slava neskončno mika; a resnične ljubezni tudi zanj ni videl v nji; če je brstela in poganjala, potem je bila za enkrat pač šele v nastajanju. Skrbele pa so ga drugačne slutnje. Izvedel je zanesljivo, da je bil iztaknil Javornik v svoji prejšnji garniziji — spolno kugo in da je bil prišel v Ljubljano še bolan. Ali more biti danes — komaj po štirih mesecih — že popopolnoma zdrav? Razun tega se je Javor sukal tudi okrog drugih ljubljanskih lepotic; zlasti vztrajno in trdovratno je zasledoval ženo doktorja Breznika. Ker pa bržčas še nikjer ni dosegel uspehov, je redno občeval — tudi to je Dreja zanesljivo vedel — s kupljivim ženskim blagom. In čeprav si Praznik ni bil popolnoma na jasnem, kako je z Javorjevo boleznijo in kako je s to boleznijo sploh, se ga je vendar krčevito držala slutnja, da Miri ravno od te strani preti nevarnost in nesreča. — Končno je Dreja slišal, da Blejčeve besede o konkurzu niso čisto brez podlage. Njegov denarni položaj je baje zelo dvomljiv in negotov. Blejec je bil zmirom slab trgovec, ki je rajši veseljačil nego delal; v zadnjem času pa je celo doživel par občutnih špekulacijskih porazov. Če se torej pripeti, da pride pri njem resnično do trgovskega poloma in postane Mira nenadoma nevesta — siromašna in brez dote . . . ali ostane Milan Javornik njen zaročenec? — Ali ima Javor sploh resnično voljo,

da se poroči? Ali ni že tolikrat z roganjem in smešenjem razkladal svojih nazorov o zakonu, svojih pomilovanj nesrečnim zakonskim ujetnikom in podjarmljencem, ki so baje samo za firmo svojim zakonolomnim, sladostrastnim ženam? — Ali ni ta zaročitev z Miro samo strategična poteza, da bi si jo lažje in hitreje zavojeval? . . . Praznik je prepričan, da sme pričakovati od Javornika samo najslabše; zato se čuti skoraj dolžnega, vztrajati poleg Mire kot njen prijatelj in zaščitnik.

Tomo in Dreja se ustavita pred paviljonom za pivo, pred katerim se gnete in tare množica ljudi. Dame pridno strežejo in natakajo kipečo pijačo. Poglavarica v lopi je žena doktorja Breznika, visoka in vitka krasotica z nekoliko premajhnim, a bajno lepim obrazkom, s prevelikimi skrivnostnimi očmi do kraja razširjenih punčic in baršunasto zamolkle beline. Njena polt je za spoznanje zatemnela in ves njen čar bi bil skoraj orientalski, ko bi ne nosila prebogate nakodrane frizure. V gneči pred njo stoji Milan Javornik, z vrčkom piva v roki, sklanjajoč se z životom daleč preko mize, intenzivno vanjo govoreč, požirajoč jo s svojimi poželjivimi pogledi.

Dreja stisne Žitnika nad komolcem in se zagleda z zagrizenim sovraštvom v nadporočnika. Tomo bere njegove misli: — Zverina ima tu svoj plen in tam svoj plen; moral bi ga ustreliti, kakor tigra v afrikansko divjem lovu!

V tem trenotku priteče Blejčev Bogdan mimo. Mudi se mu, z iščočimi očmi se ozira okoli sebe. Ko zagleda Milana, iztegne roko in ga potegne za rokav:

„Pozdrav od Jolante, Javor!“

Oni se z razsrjenim pogledom obrne in mu pokaže stisnjene zobe. Bogdan zazija, pozdravi Breznikovo gospo in odhiti naprej. Prefrigan, malo porogljiv nasmešek mu igra krog ust, in oči mu zopet iščejo med občinstvom.

„Kdo je to — Jolanta?“ — vpraša Tomo. „Lepo ime, eksotično kakor greh.“

„Ali je greh eksotičen?“ — odgovori Dreja; s pogledom je še vedno pri nadporočniku in pri Breznici, glava mu razumevajoče kima. „Greh je tolikó eksotičen kolikor Jolanta. Zdi se mi, da lahko oboje — v štacuni kupiš!“

Pri bližnji mizi sedita doktor Breznik in doktor Juvan, z narezano svinjsko gnjatjo in pivom pred seboj. Juvanu se sveti zaliti in obriti obraz z velikanskimi, črno obrobljenimi naočniki, sapa mu je težka, trebuh mu komaj diše na tesnem prostoru za primitivno zbito mizo. Praznik si češe brado in resno pogledava k Javorniku in svoji ženi.

„Ali še niste začeli žreti?“ — zakliče Juvan Prazniku. „Danes je treba žreti, gospod poročnik, to je naša narodna dolžnost! Tu prisédite! Čim več požremo, tem prej bo plačan spomenik!“

Breznik pozdravi samo z očmi. S Praznikom se spogledata in si stisneta roke, ko da je med njima tajno in prisrčno sporazumljenje. Obema naenkrat uideta pogleda k flirtujočemu paru v paviljonu.

Žitniku je malo nerodno; zopet enkrat se zaveda, kako malo šteje mlad dijaček — in še posebno slab dijaček, Tomo! — v primeri s poročnikom, ki vendar ni nič starejši od njega . . . Nenadoma se mu zazdi, da je videl Miro v množici. Makov cvet je bil zažarel in njeno sinje-modro, ostro risano oko je gledalo v smeri proti Milanu in lepi gospe Elviri. Hitro se odloči, da stopi za njo.

„Saj se zopet srečava, Dreja! Klanjam se, gospoda!"

A Mire ni med množico, pač pa stoji naenkrat pred — Drnovškovo Tončko. Skoraj klecnila je pred njim in strašno ljubezniv in sladek je njen obraz. Lica so ji nekoliko zabuhla, koža bleda in zrnata . . . Tomo se spomni, da je slišal od Stanislava, kako sta bila ležala s Tončko istočasno bolna za kozami. In nehote mu pride na misel: — Kako sta vendar kakor ustvarjena drugi za drugega!

„Ali ni prekrasno danes, gospod Žitnik? Čudovito! Tolika množica! Gospod in kmet! Koliko gospode imamo že Slovenci! In to navdušenje! Čudovito! Na vseh koncih že pojo! Narodne in umetne! In naše himne, gospod Žitnik! Ali slišite? ‚Naprej zastava Slave', ‚Lepa naša domovina', ‚Hej Slovani'! Tam sem čula: ‚Onam, onamo' in ‚Šumi Marica, okrvavljena" . . ." — Klobuk na glavi se ji ritmično potrese, noga ji udari takt . . . Lep glas ima, če poje, — si mora priznati Tomo. „Ali ste srečni, gospod Tomo Žitnik?"

„Mnogo dobrega sem že poskusil, gospodična Tončka! Klobasice tam pri kratkokrilkah . . . prima! Priporočam, gospodična! Pivo je imenitno! Sveže, mrzlo, pena kakor smetana! In tudi vino . . . za narodno veselico — naravnost bajno vino! Do buteljk in do šampanjca se še nisem povzpel. Ampak torte, gospodična Tončka! Tja-le morate iti! Ne v ono drugo slaščičarno! Tam-le vam postrežejo! Mmm . . . Indijanski bobi! Narezki s kremo! Tista krema! Še čez teden dni si ustnice obližete, gospodična, ko se spomnite! Potem zavitki s snegom! Mandljevi polžki!"

Tončkin obraz je malo kisel:

„Prozaičnost! Kako ste gospodje prozaični! Jaz vidim samo narodno navdušenje, vi se pa navdušujete za torte!"

„Za narodne torte, gospodična! Danes je vse narodno! Vsako navdušenje je danes narodno, tudi navdušenje za klobasice! Narodna požrtvovalnost! Človek mora žrtvovati za svoj narod! Saj — če vam odkritosrčno priznam — tista krema tamle je bila malo žaltava; — ampak — za narod! . . ."

„O prozaičnost! Vi ne slutite vse te poezije!"

Ob Tončki stojita nenadoma obadva stara Drnovškova. Očetov obraz je dostojanstven, strog, njegov pogled sovražen in zaničljiv. V dolgi bradi mu trepečejo sivkaste kocine, ki se na črnem telovniku lepo odražajo

od zlatega bleska debele verižice. Njegova žena je okrogla in obširna, roke ima sklenjene na trebuhu, ohlapni obraz je bled in prisiljeno ljubezniv.

Tončka se nekoliko preplašena ozre in si popraska s prstom po frizuri; njen pogled je zdajci siten in skrbán:

„Ali niste videli našega Stanka, gospod Žitnik? Zmenjeni smo z njim, pa . . .“

Stara se namršči:

„Če niste videli njega, ste pa videli morda njo, njegovo Vêrico! Saj se menda tudi vi zanimate zanjo?! Glejta, da je ne stareta, če jo dobita medse! — danes je kot iz porcelana!“

Stari pokaže z glavo na drugi konec Zvezde:

„Tam sedé pred bufetom! Stanislav je za natakarja.“ — Odločno porine ženo in Tončko v stran: „Zbogom, gospod študent! Mnogo zabave!“ —

Tomo si oddahne: — Saj to je bil cel napad! Prišli so mu povedat, kje je Vêra, — in zdaj gotovo pričakujejo, da izbruhne boj med njim in Stanislavom. Ob današnjem veseličnem razpoloženju je skoraj neizogibno, da bo eden ali drugi malo vinjen. Drnovškovi računijo, da pride do škandala, da Tomo Stanislava pri Vêri izpodrine in mu tako odvzame vzrok in cilj načrta za beg v Ameriko. — In Tomo? Ali mu je res na tem, da si Vêro pribori? Ali ni vedel, da je za danes zmenjena z Drnovškom? In vendar se niti zmislil ni, da bi lahko preprečil ta dogovor; niti za hip si ni zaželel, da bi si jo vsaj za ta večer osvojil. Namenjen je bil sicer, da se o priliki vrine v družbo in poskusi slepomišiti za Stanislavovim hrbtom; upal je celo, da se mu posreči, ukrasti Vêro za kakšno urico; — a z dejstvom njene skorajšnje poroke se je vsaj navidezno popolnoma sprijaznil. Sklenil je bil že vendar sam, da vzame Vêro; sklenil je bil, da postane učitelj in da pojde pionirit z njo na slovensko-nemško mejo; — v resnici pa še ni besedice izpregovoril zoper njene načrte s Stanislavom. — Ali mu je res kaj zanjo? Ali je res ljubezen v njem? Ali bi mogel resno misliti na zakon z njo? — Ali ga nimajo morda le skomine za sladkostmi, ki se jim je v duši pravzaprav že davno odrekel? — — V tem trenotku prevladuje v njem čustvo onemogle jeze, ker ga je smel stari Drnovšek razžaliti — s ‚študentom‘. Čustvo zapostavljenosti, manjvrednosti, omalovažanja še odmeva v njem od sestanka z Breznikom in Juvanom pred desetimi minutami. Ali je mlad častnik družabno nad visokošolcem? Duševno gotovo ni zrelejši, umstveno gotovo ni močnejši, — zakaj razlikovanje, zakaj prednjačenje? — Dijak je pač šele vajenec življenja, on se šele pripravlja, da vstopi v javnost, — zatorej še ne more veljati v nji kot ravnopraven bojevalec; medtem ko je poročnik že dolgo sredi življenja, ne samo družabnega, temveč tudi javnega, vsakdanjega, delavnega življenja. In če se začenja Tomo svoje brezpomembnosti zavedati, je to morda znamenje, da se je svojega brezplodnega dijakovanja naveličal, da se ga kesa in da se mogoče vendar že enkrat resneje poprime dela in ga z odločnostjo tudi

dokonča. In če se mu je ravno v zadnjem času porodila ta zavest s posebno silo, je iskati vzroka morda vseeno le v njegovem razmerju do Vêre, v njegovi — ljubezni do Vêre!? — A ko bi imel ljubezen v sebi, bi ne trpel Drnovška poleg nje, bi ne prenašal misli, da mu jo odvede preko morja. — Preveč se pač zaveda svoje nedokončanosti, svoje nemožatosti, svoje nedozorelosti za zakonskega moža, za preživljevalca žene in družine. Preveč se zaveda svojega študentovstva in sram ga je svoje zaostalosti, zato se ne more odločiti za moški boj zoper tekmeca v ljubezni. — A ko bi bila ljubezen v njem, ko bi bila — vélika ljubezen v njem, bi mu morala vzbuditi tudi — véliko moč in véliko voljo! Ko bi bila ljubezen v njem, bi ne poznal ovir, bi se lotil dela in ga dovršil, — bi prisilil ljubico, da ga počaka! — — Stvar ima še drugo lice: — Vprašanje je, ali je tudi v Vêri ljubezen zanj? Če ne zaupa na ljubezen v sebi, more zaupati še manj na ljubezen v nji, ki se pogaja s Stanislavom in snuje z njim načrte, ki si pripravlja bodočnost s Stanislavom, bodočnost onkraj morja, za zmirom ločena od njega ... Življenje obeh je na prevésici. Ali se prevegne tja ali se prevegne sèm? — Možna je poštena ljubezen, — zakon z Vêro! Možna je poštena odreka, stalna ločitev! A možno je še tretje: — zakon Vêre s Stanislavom, — ljubimkanje z omoženo Vêro za hrbtom varanega moža! Treba bi bilo samo preprečiti — načrt z Ameriko. A ko bi Vêra hotela, bi Drnovšek tudi ta pogoj brez dvoma izpolnil ... Toma prešine mraz po hrbtu in stud ga obide: — to bi bilo res ugodno; a to bi bila Javorjeva zmaga; če že ne štacuna, to bi bila — specijalna trgovina! — — — Ženska je pasivna, Tomo. Ženska čaka, da jo zasnubiš in da jo vzameš. Vzeti bi jo moral, Tomo! Ne samo za trenotek vzeti, ne samo kot ljubico, — za to je treba lahkomiselnosti, ki je Vêra nima! —; vzeti bi jo moral, kot jo jemlje Drnovšek! Ženska je na stališču praktične povprečnosti, ki ne vidi poštenosti in upravičenosti v ljubezni sami, temveč v poroki; ne v notranjosti, v motivu, temveč v zunanjosti, v obliki. Poroka je poštena in upravičena, če je tudi brez ljubezni; ljubezen brez poroke je nepoštena. Da, ko bi bila vélika ljubezen v Vêri, bi najbrže premagala to stališče in bi se mu vdala brez obzirov in brez pogojev in brez ovir ... Pa je-li v njem ta vélika ljubezen? — Ko bi bila v tebi, Tomo, bi ti poročitev ne bila žrtev, ovir bi sploh ne bilo ... Vélika ljubezen menda — mora biti medsebojna; zakaj le tako gre neovirano in brez pomiselkov svojo lepo ravno pot! A ta pot, prijatelj, — ali ne vodi nazadnje zmirom — v zakon? Vélika ljubezen je samo ena, samo ena — za življenje! —

Tomo je sredi množice, sredi vrveža in vrišča, sredi kričečega in kipečega življenja — tih, osamljen. Po navadi mu je nekako tuje ob enakih prireditvah, nekako prazno in dolgočasno v duši. Preveč se nadeja velikih doživetij, preveč je pričakovanja v njem; bližnjega ne vidi, ker mu je duh preveč zaposlen z daljnjim, ki šele prihaja in ki je glavno. Vse bi rad pregledal in spoznal, ničesar bi ne hotel zamuditi, povsod bi

bil rad navzoč; — povsod samo napol, iščoč važnejšega med malovažnim. Zato ne ve, kje bi začel in kje bi se pridružil, da bi našel več zanimivosti, več zabave, da bi mu ne ušlo najboljše in najlepše, da bi odkril resnično in živo bistvo tega ogromnega, razbohotanega in razdivjanega veseličnega življenja. Vse bi hotel videti in užiti, vse naenkrat, z isto žejno radovednostjo, ki ga vodi sploh v življenju za iskanjem jedra vsega stvarstva, vse resnice ... In jedro vsega stvarstva je nazadnje — v vinu! — se nasmehne Tomo sam pri sebi. Ob enakih prilikah je po navadi zanj in za stotere druge cilj in konec, vsa resnica — v pijanosti, v omamljenosti. — A danes se je odločil, da ostane trezen; hotel si je ohraniti pozornost in preudarnost; imel je slutnjo, da doživi kaj važnega, kaj odločilnega, — da bo potreboval prisotnosti vsega svojega duha, vse čilosti in vsega razmaha svoje pričakujoče in hrepeneče duše ...

Iz središča Zvezde je slišati igranje godbe. Vsled šuma in druma prihajajo posamezni akordi kakor iz daljave in se časoma popolnoma potapljajo v vrišču in trušču na okrog. Od vseh strani je čuti petje. Tu prepeva veselo omizje narodno pesem, tam poje tesna gruča navdušenjakov umetno pesem. Tomo se ustavi pri takem zboru in pripeva poluglasno: — „Buči, buči, morje adrijansko!“ ... In ista sladka ginjenost ga navdaja, kot ga je prevzemala prvič, ko je pel to pesem; po hrbtenici čuti isto izpreletavanje in gomazenje povzdigujočega narodnega navdušenja, ki mu iztiskava skoraj solze iz oči ...

Z veselim vzklikom ga pozdravita nenadoma ambulantni prodajalki veseličnega odbora, Zorkovi hčeri Dana in Nada, ki se ustavita tik pred njim. Dana mu zatakne cvetko v gumbnico, Nada mu ponudi sadja. Tomo je vesel srčkanih dekletec v lahkih oblačilcih s kipečo radostjo na razgretih licih, s srečo in ponosom v očeh. Primeta ga pod pazduho in ga odvedeta s seboj do očeta in do Albina, ki sedita pri šampanjskem paviljonu v družbi starega Kolarja in Jazbinška. Zadnji teden Tomo že ni bil več v notarjevi pisarni. Jazbinšek je zopet tu, z izpitom v žepu in z novoporočeno ženo ob desnici. Njegova Felicita je impozantna lepotica, ki se pa drži tako visoko in dostojanstveno, da nekoliko odbija. Jazbinšek je imel že nekaj let razmerje z njo. Časi se je pritoževal nad žensko mrzlobo in nepristopnostjo, vendar mu je nevesta že lansko leto — porodila otroka. Žitniku se zdi, da mu je nenadoma precej tuj. Z isto gorečnostjo in z isto veliko kretnjo, s katero je preje vanj govoril, se obrača danes v Zorka in Kolarja. Videti mu je, da se čuti moža med možmi, ki kaj štejejo v življenju in ki računijo z najširšo javnostjo. — Tudi Zorko je hladen proti Tomu. In ta sam ima malo slabo vest pred njim. Zadnjič mu je bil zagotovil, da nima ničesar z Vêro; zdaj pa se vseeno suče okoli nje, in motovili, da mnogokrat sam ne ve, ali mu je res kaj zanjo ali nič. Zorko pa ga ima najbrž celo na sumu, da tudi on ni popolnoma nedolžen pri Vêrinem begu iz njegove hiše. — Trgovec Kolar je siv in zanemarjen dedec z debelo, visečo spodnjo ustnico in z velikimi, štrlečimi

očmi. Kadar ga vidi, mora Tomo misliti na prizor, ki mu ga je bila nekdaj Mira opisala; in gnus ga obhaja ob spominu, da mu je sedela na kolenih, ko ji je kazal one ostudne slike in jo poljubljal na uho . . . Nehote ga obide gnus pred Miro samo in nekak skrivnosten strah pred njo . . .

Albin stopi k Tomu. Nezadovoljen je z veselico. Vse je preveč semánje, prekričavo in surovo, — pratersko. To nam ljudstvo poneumni in poplitvi, nikar da bi ga dvignilo. Največjega slovenskega duha proslavljamo z vrtiljakom in s šmiro, z žretjem in s pijanostjo. Vsaj nekaj prave umetnosti naj bi nudili ljudem! Resno dramatično predstavo, morda dramatizacijo „Krsta pri Savici“! Umetniške deklamacije njegovih poezij! Zbirko njegovih uglasbenih pesmi! — Tomo se mu smeje. Za enkrat da je vendar glavno — denar za spomenik! Sicer pa da je bilo predavanje o Prešernu! Občinstvo je zadovoljno in veselo, vprav — prešerno razigrano! In Prešeren da je bil tudi sam rad prav tako — prešeren! . . .

V bližini sede vsi trije trabantje gospe Mile Juvanove. Glasni so in razposajeni, da vzbujajo vsenaokrog pozornost. Veseljačiti so začeli kar s šampanjcem in bahajo se, da se ves večer ne ločijo od njega. V paviljonu streže Mila, lepa in veličastna. Trabantje prihajajo povrsti k nji in ji napivajo. Nobeden ne pije, dokler ni ona pokusila iz čaše. Namen imajo, ves večer napajati jo s šampanjcem, da jo že vendar enkrat nekoliko — ugrejejo, če le mogoče tudi — užgo. Ona, ponosna in domišljava, je zadovoljna z njimi, ker jih smatra za svojo živo reklamo. A Senica ima devet hudičkov v svojih očeh; poželjenje mu plameni iz njih in na čelu mu je zapisana odločnost in neomajna volja . . .

Tomo je zopet v gneči in se preriva do vinarne, kjer sodeluje njegova mati. Nenadoma zapazi Maro pred seboj. Ona je prodajalka lističev s številkami za srečelov. Gotovo si je to izbrala, da se lahko svobodno kreta po prostoru, da so ji odprte vse možnosti srečavanja in seznanjanja, dogodivščin, morda tudi pustolovščin. Prodajalka sreček — sama srečelovka. Najrajša ustavi kakega gospoda. Njeni pogledi se potapljajo v njegovih, ustni se mu smejeta z razgaljenimi zobmi, njen izraz je preiskujoč in vprašujoč. Kupca zmede njeno ponašanje, da izgubi sigurnost in ono prostodušno razigranost, ki je potrebna, da se razvije tudi med neznanci zabava, smeh in flirt. Ona pa je po vsakem razgovorčku zopet resna, razočarana, zagrizena. — Mara je izmed ljudi, ki ostajajo precej samotni sredi burnega življenja; ker si ne znajo najti pravih stikov z njim, ker iščejo nestrpno zmirom novega in jim je doseženo premalo in preslabo. Tomo komaj ve, kako se Mara piše; njena družina mu je tuja, ker živi docela skrito. Za družbo je Mara pravzaprav samo prijateljica in družica Mirina; če ni poleg nje, se komaj kdo pobriga zanjo, ker jo komaj kdo spozna. Saj ni grda ženska; telesce ji je ustvarjeno v idealnih proporcijah, nožica ji je zapeljiva; — a lepota njene tovarišice je presvetla, preblesteča in zatemnjuje njeno . . .

Tomo je Maro zgrešil in gre pozdravljat svojo mater. — Vkljub svojim štiriinštiridesetim letom je gospa Helena sveža in lepa, njeno telo je čvrsto in vitko, mladostno prožno v elegantnem in vonjivem odelu. Na licih ji žari rdečica, oči so ji povešene kakor sramežljivi devi; zdi se, ko da je v zadregi, ko da se skriva pred občudujočimi in razgaljujočimi pogledi ... Tomo se ozre: — ob vhodu sloni plavolas gospod srednjih let, z lepo in gosto, svetlo-rjavo brado, ki je zelo natančno in enakomerno obstrižena; brki so mu košati in navzgor nasršeni. Glava je ponosno nagnjena v zatilnik, pogled je vroč in žejen. — Tomo se mahoma spomni, kedaj je videl ta obraz in te oči; njegov pogled sledi pogledu plavolasca k materi ... Ta je še bolj zardela; kakor da se zaveda krivde, stopi hitro k njemu, mu stisne roko in ga spomni:

„Zares mi pazi, Tomo, da ne pozabiš name! Ob eni pridi vprašat! Spremiš me domov!“

Lepi gospod pristopi:

„Pozdravljen, mladi gospod Žitnik! Vi me ne poznate?“

Mati ga predstavi:

„Gospod profesor Klančar, moj nekdanji prijatelj!“

„Kaj nekdanji? Kaj nekdanji? Prijatelj sploh, tako povej! Če se nismo že toliko časa videli — jaz sem živel ves čas v Trstu —, prijateljstva si nismo odpovedali; in sin gospe Helene je tudi moj prijatelj, ali — vsaj jaz sem njegov prijatelj, mladi gospod Žitnik! Ali se malo pošetava, Tomo? Gospa mama ima polne roke dela!“

V pogovoru se Tomo profesorju Klančarju izpove o svojih slabih študijah. Oni ga bodri, naj ne izgubi poguma; dobri dijaki da niso zmirom najboljši strokovnjaki in še manj — najboljši delavci v življenski praksi. Tomo pa mu začne nepričakovano razkladati svoj načrt o učiteljevanju. Razgreje in navduši se ob opisovanju narodnega dela v obmejnem kraju; Vêre in zakona seveda ne omeni. Klančar mu nasprotuje in izpodbija njegova dokazovanja. Saj je že s profesuro težka reč. Počitnice, to je edino; a zanje je premalo denarja. V šoli zgolj nervoznost. Današnje šole da so sejmišča, ne učilnice; profesorji branjevci. Ko so vsi razredi prenapolnjeni. In v ljudskih šolah je še slabše. Učitelj je berač. Za mežnarja, za organista je bolje preskrbljeno. In mežnarja tudi narod rajši sprejme v svojo sredo. — Najlepše je ledino orati. — Niti ledine nimate; skalnato puščavo najdete. In pluga nimate. Sicer pa: — na kméte se odpravlja samo oženjen človek. Ali imate tudi v tem oziru že kaj v načrtu? — Ne, ne, ne, ne, ugovarja Tomo. Saj to je le ideja, vse skupaj je le tako — ideja!

„Tam vas nekdo kliče,“ — se ustavi Klančar. „Pogum, pogum, prijatelj Tomo! Mladi ste, vse še lahko dosežete! Zdaj pa na zabavo, Tomo! Do svidenja!“ — (Dalje prihodnjič.)

Abditus:

Nekaj spominov na drja Janeza Ev. Kreka.

Leta 1896. ali 1897. menda sem prvič videl drja Janeza Ev. Kreka, na nekem delavskem shodu, sredi množice, ki se je pripravljala na medsebojni pretep. Med teisti in ateisti, med „rdečimi“ in „belimi“ socialisti-delavci se je sukal nekdo v črni duhovniški obleki. Ko je stopil na oder, so mu nekateri zaploskali, drugi so piskali — množica je vreščala. Kmalu po njegovih prvih besedah je nastal mir, z močnim, komaj za spoznanje jecljajočim glasom je krepko oblikoval svoje misli, na medklice je odgovarjal s pikrim humorjem: — mož je obvladal razburjene, na pretep pripravljene ljudi. Srednjevelik, širokopleč, nekoliko usločen, pod visokim čelom z blesketajočimi naočniki v zlatem okviru, je živahno gestikuliral z rokami, grobo je grešil nad pisanimi demostenskimi etiketami. Kakor da vleče misli z roko na dolgi nitki iz glavé — tako se mi je zdelo. To je bil dr. Krek, tedaj še malo znano, malo upoštevano bojno ime. Pobijal je materializem, slikal ga je kot grob produkt človeškega razuma, ki je zmoten že zato, ker je v nasprotstvu s srcem in čustvom; polemiziral je z revolucionarnim socializmom, kakor so ga zamislili Marx, Engels, Lassalle, razlagal je svoja načela, ki so jih ugotovili v svojih spisih baron Vogelsang, škof Ketteller in drugi krščanski filozofi novejše, socialne dobe. Pobijal je revolucijske nauke francoskih blankistov, ruskih bakunincev, Marxovo materialistično razlago zgodovine, Lassallove „židovske“ domislice; — vse je šlo pod kritični nož, rezal je in razkosaval, primerjal, hvalil, grajal, obsojal — zdravje je kipelo iz njega. Ne vem, je-li bil tisti lepi večer pridobil kaj pristašev, to pa vem, da je množica onemela pod pomirljivim vtiskom njegovega mnogostranskega znanja. Njegov načelni nasprotnik, Etbin Kristan, je bil nadarjen in nagel debater, izveden v socialnih teorijah, in debata se je zavlekla pozno v noč. Množica je mirno vztrajala in se naslajala ob umskem boju. To ni bil več navaden politični shod, to je bila kulturna vzgoja načelno nejasne množice. Prenaglo so ji hitele ure v noč. Nepobotana, razprta na dva tabora, fanatična, in vendar zadovoljna, se je naposled razšla, v zavesti, da to,

kar je slišala od obeh strani, ni bilo glotno žito, kakršno se ji je navadno podajalo. Zunaj v črni noči, v temi hišnih senc, pa je bila pripravljena policija, da bi čuvala lastnino dostojnih, spečih meščanov grabežljivih rok — „petrolérjev“!

Krek se je rodil na Božič leta 1865. pri Sv. Gregorju nad Sodražico na Kranjskem. Po čudovito lepih šumah, lasti rodbine Koslerjeve, iznad katerih kipi razvalina nekdanje graščine Orteneka, te vodi vabljiva pot na vršiček pogorja, v farno vas. Ondukaj imaš prelep razgled po dolenjskih holmih in kotlinah. Krekov oče je bil proletarski selilec, ljudski učitelj. Krek je prišel pozneje na Gorenjsko, nazadnje v zagatno, toda romantično selsko dolino. Te kraje je Krek vzljubil, navezali so ga nase, tu in tam je gledal pomlad z zelene gore. Če gledaš svet od Sv. Gregorja, daleč naokoli, kamor nese oko, povsod se ti belijo med zelenjem kmetiški domovi, na holmih cerkve, po valovitem brdju so spomladi travniki in slemena en sam prešeren vrt pisanega cvetja. Nobeno tovarniško poslopje ne kazi deviške pokrajine, na kateri se poznajo še stopinje fevdalca, nobeden plavžarski dimnik, bljujoč črno sajaste proge dima, ne kali zračne sinjine. Če gledaš iz patrijarhaličnih Dražgoš ali iz romantične višine Prtovča, kamor je hodil Krek sleherno leto na odpočitek — „med molčeče krave in voličke“ — opaziš med njivami, košenicami in gozdovi zgolj kmetiška domovanja — bogata in ošabna, borna in ponižna. Samo doli v čebru, v kotlini Železnikov, te spominjajo ostanki nekdanje domače industrijske obrti na žebljarsko pesem. Na vse strani breg, po njem se muči trudni, znojni poljedelec. Jesen je ondukaj rdeča od bukev, ožganih v hladnih nočeh, zima je težka, zavita v debel sneg. Samo pomlad je vesela, godčevska, ko ozeleni bukev v gori in se oglasi kukavica. Ljudstvo, ki tod živi, je konservativno od težkega dela, poplašeno od mučnih vsakdanjih skrbi; s pokajočimi srci se pripravlja na daljno težko pot čez ocean. To pomladno veselo in zimsko težko pokrajino je nosil Krek vse življenje s seboj, čul je pokajoča srca izseljencev, videl žalostne ostanke davno cvetoče obrti, osamela nakla, popuščena kladiva. Znanost mu je dala vid, da je spoznaval davna in bodoča pota tega težko obremenjenega ljudstva. Vsa njegova mnogotna svojstva so se zgostila v njem; realistična misel se je poglobila, pesniška duša je zapela, vse pa se je zlilo v najčistejši altruizem. Kot duhovnik krščanstva je stremel, da najde v njem tisto živo idejno krepkost, ki bi mogla objeti in jasno predočiti duševna in gmotna protislovja moderne družbe in jih medsebojno harmonično pobotati; zakaj duhovidec je videl v bodočnosti kolosalen boj, ki se pripripravlja med revolucionarno demokracijo in gmotno socialno avtokracijo, in hotel je pojmiti bodočo evolucijo.

Ko je stopil v javnost, je bil filozofsko že gotov sam s seboj. Njegov svetovni nazor je temeljil v krščanstvu, umstveno in čustveno doživljenem, po svojih idejnih nagibih je nekoliko nalikoval abéju Fromentu, ki ga popisuje Zola v svoji triologiji Pariz — Rim — Lurd. Krščanstvo mu je

bilo izhodišče vsega, nánj je naslonil svoja socialna, politična in moralna načela. V verstvu je spoznaval socialno dobrino človeške družbe, filozofsko razloženo in porabljeno po vélikih mislecih krščanstva. Človek je po naturi veren in dober — s to devizo se je bojeval tudi v vsakdanjem življenju. Ostal ji je zvest, čeprav je imel hude izkušnje; ljudje so namreč ostali zvesti svoji pohlepni, gospodstvaželjni, sebični naravi. On pa je nosil svoje misli in srce na odkritem pladnju med njimi. Umstveno in čustveno se je vživil v novo vero človeštva, v socializem, ki je zanj istotako izhajal iz krščanstva. V njem je videl element, ki krščanstvo pomladi, mu nakloni njegovo prvotno svežost in tako pomore bednemu in zmotnemu človeštvu. Tej svoji filozofski podstavi je ostal zvest vse svoje življenje. Iz tega naziranja se dadó razložiti vsa mnogotera navidezna protislovja njegovih dejanj.

Zato je bil ob svojem nastopu nekako osamel, malo jih je bilo, ki so ga razumeli, ne veliko več, ki so mu sledili. Stranka, ki jo je poklical v življenje, je bila majhna in revna. Reveži so se ga oklenili; bil je njih up, plen njih človeške goltnosti in sebičnosti. On je dajal, če je imel; kadar ni imel, je prosil drugod za druge. Konservativci, zvesti čuvarji spečega ljudstva, ga niso razumeli, bil jim je preveč radodaren, demokratičen, samosvoj. Pod črno suknjo rdeče srce — tako se je glasila njih razsodba. Dogodki pa so jih prehiteli. Država je bila primorana ugoditi zahtevi politiško brezpravnih mas, ki so umstveno začele soglašati z utopističnim, blankističnim in bakunističnim socializmom. Dala jim je volilno pravo — takoimenovano peto kurijo v stanovskem parlamentu. Leta 1897. je poslala Kranjska kot zastopnika teh političkih zapostavljencev v dunajski parlament Kreka. Volilni boj je bil le v mestih in trgih ljut, kjer se je bila že razpredla ideja revolucionarnega socializma med delavstvom. Vélika masa po kmetih je bila še lena, nesamostojna, brez brige za svoj pravni in politični položaj. V Ljubljani je bil zmagal Krek šele v ožji volitvi z rdečim socialistom, kmetski volilci so mu naklonili sijajno večino. Boj med revolucionarnim in krščanskim socializmom je ob tej priliki vzplamenel z vso silo, in Krek je v parlamentu krenil na desno, kjer je našel njegov svetovni nazor večjo oporo in silo. Vsled svojega globokega sociološkega znanja je postal glava konservativne desnice. V parlamentu je s poudarkom izrekel besede, ki so osupnile demokrate v domovini. Tedaj je namreč avstrijska vlada razpustila véliko stanovsko organizacijo železničarjev, zaplenila ji premoženje in obtožila nje vodnike, češ, pripravljate politično-socialno revolucijo. Krek je to reakcionarno vladno dejanje odobril, potrdil, da je bivša organizacija stremela po revoluciji na načelih brezverstva. To njegovo dejanje je edini madež na njegovem demokratičnem mišljenju in čustvu, zdelo se je vsakomur, ki je poznal njegovo liberalnost, nerazumljivo, politiško plehko. Najbrže ga je zavedla tedaj po vsej Avstriji razpaljena politična strast proti širečemu se revolucionarnemu socializmu, mogoče pa je tudi, da

se je zbal osamelosti, ki mu je grozeče pretila, ako se samovoljno odruši od konservativne večine tedanje slovenske delegacije. Torej politični oportunizem. Pozneje je to svojo načelno zmoto popravil s svojim močnim sodelovanjem pri socialni zakonodaji, ki nosi krepke odtiske njegovega socialnega znanja. Zadnja leta pred svetovno vojno je posvetil vse svoje socialno znanje in duševno moč načrtu splošnega socialnega zavarovanja, v katerem je videl našo narodno-socialno potrebo. Z njim je hotel podpreti trudnega majhnega poljedelca in onemoglega delavca rešiti mučne skrbi za starostno preskrbo. Kadar je šlo za socialne reforme ali njih izpopolnitve, za demokratizacijo državne ali deželne uprave, je bil Krek na mestu, z vso svojo izredno zgovornostjo se je vrgel v metež, razbistril je pojme, miselno in znanstveno-sociološko je podprl zahteve po formah.

Obogatil je slovensko literaturo, predvsem socialno literaturo. Podal nam je prvo teoretično knjigo o socializmu. Kot delo močne individualitete ni povsem objektivna, vendar je s svojimi bogatimi viri služila somišljeniku in nasprotniku. Ogromno gradivo je obdelal pregledno, posamezni odstavki so pisani naravnost literarno estetično, srčna ljubezen do predmeta greje vsako stran. Tudi drugi njegovi znanstveni, poljudno znanstveni in propagandni spisi so začrtali v našem kulturnem razvoju globoko brazdo, ker so vsled svoje vzgojne tendence in poudarjanja osnovnih naukov uplivali predvsem na učečo se mladino. Bil je zgleden kulturni orač. Ljubil je tudi lepo knjigo in časih je zahrepenel, da se udejstvi tudi v tej smeri; pisal je ljudstvu igrokaze, zamašil je vrzel v naši dramatski literaturi. Videl je namreč, da preprosto ljudstvo hrepeni po estetičnem užitku ob praznih nedeljskih popoldnevih. Sam je bil silno izbirčen, naslajal se je le ob vélikih delih svetovne slave. Nekoč je položil knjigo predmé: „V njo sem zaljubljen kot fant v dekleta!“ — Bila je „Mati“ Gorkega. Večkrat sem ga zalotil pri Šekspiru. — „Njegove reči so neumrljive, sveža, prikupna modra starost. Kakšne otročarije nam pišejo danes.“ — Povsod, v življenju, vedi in literaturi se je bojeval le za realne reči, nikoli za fantazme. Bil je empirik, v svojem duševnem gibanju je nalikoval ognjišču. Značilna zanj je sledeča epizoda: Sredi med številkami ga najdem nekoč. — „Poglejte“, pravi „zadnjič je nekdo v deželnem zboru trdil, da naš kmet žito dokupuje. To sem bil hud! Le poglejte številke!“ — „Koruzo že!“ pravim, ko pregledam tabelo. „Res, glede koruze bi se dal pogovoriti, če je številka resnična. — „Tudi nekaj žita kupuje naš kmet, se mi zdi.“ — „Ne bo držalo!“ se je uprl. Statistika je govorila zanj, ostal je pri svojem. — „Toda v Avstriji smo se prekopicnili, z 52 odstotki smo industrijska država; to je za nas važno. Dejstvo nas bo polagoma potisnilo na nova pota“, je dejal in se zamislil nad številkami.

V tihem zatišju se je rad razgovoril s svojimi načelnimi nasprotniki, zakaj bil je izredno občljiv. Kadar je zamislil kakšno novost, je skušal spoznati možne ugovore. Vsako novo započetje je temeljito pretehtal,

predno ga je izročil javni presoji. Pogovor z njim o javnih zadevah je bil res užitek. Odtod pa tudi njegovi uspehi. Nasilstva je obsojal, njegovi naravi so bila zoprna in težko jih je prenašal. V koliko je bil osebno odgovoren za to, da je imel domači politični boj, tudi kadar je šlo za sicer simpatične zahteve demokratizacije, zoprne oblike, to vprašanje mora ostati danes še odprto. Mislim pa, da se je marsikaj vpisalo v njegov račun po krivici. Versko je bil liberalen in toleranten, spoštoval je individualni način verskega uživanja veličine božanstva. Krščanstvo mu je bila živa, večno klijoča ideja, ne zgolj mrtva dogma. Razumljivo je tedaj, da ga je dialektično mišljenje privedlo do spoznanja, da verstvo, ki živi v človeški naturi, tudi kot element socialnega žitja ne potrebuje varuštva materialne državne sile. Načelno ie bil torej za to, da se loči cerkev od države.

V gospodarskem pogledu nam je očrtal nova pota, socialno zamišljena. Sociolog je zapopadel proletarsko bistvo našega narodnega gospodarstva. Videl je, da nas kapitalizem ne le socialno, temveč tudi narodno tišči k tlom. Zato je kapitalistični tendenci izkoriščanja in izsesavanja delavnega ljudstva postavil nasproti načelo socialno-humanega zmisla dela za delavski sloj. Praktično je to načelo uveljavil z organizacijo zadružništva, ki mu ni bilo le posojilništvo, temveč nova gospodarska zvezna oblika med konsumentom in producentom. Prvi njegovi poskusi, organizovati konsumna in nakupovalna društva, so se ponesrečili, glavno vsled nezmožnosti njegovih praktičnih sodelavcev. To je bil hud udarec zanj, ki so ga delali odgovornega za vso škodo, ki je nastala iz polomov. Neuspeh ga je duševno sicer potrl, ni pa omajal njegovega upanja na končno zmago. Zadružna misel je vkljub gmotnemu polomu klila dalje in je končno ostala zmagovita. Ves dosedanji razvoj zadružništva med Slovenci nosi pečat njegovega smotrenega dela za umevanje in razširjanje socialnega zadružništva. „Krekov nastop pomenja inkarnacijo zadružne misli, ki je Arhimedova točka slovenstva“ — pravi dr. Drag. Lončar.

* * *

Kreka je vojna pomladila, vrnila ga je nekdanjim vzorom; hudo je bilo skušano njegovo ideološko naziranje o svetu in ljudeh. Tudi on je bil poveden na goro, tam so mu pokazali kraljestvo; odklonil ga je. — Spoznal je, da ga je politična oportunost časih zavedla, da je grešil proti načelom, s katerimi je nekdaj mlad kaplan stopil med reveže. Bil je cel mož: odkrito je priznaval tudi svoje zmote. Njegova osebna poštenost, njegov globoki moralni čut nista mogla mirovati, ko je videl, da iščejo ljudje pri javnem delu osobne koristi. Njegov notranji imperativ je pobijal take nagibe, zakaj bil je tipičen slovenski kulturni delavec. Politično delo je delo v korist ljudstva, nihče ne sme pri tem obogateti! — tako se je glasilo njegovo véliko moralno geslo, ki naj pomladi in prenovi naše

javne razmere. — 3. marca 1917. mi je pisal: „Dragi, vse — godci v prsih in zraku, mladenstvo v duši in pomlad po gričih me vleče za praznike ven. — Rad bi vas že videl.“ Čutil je pomlad v svoji duši in gnalo ga je na grič k ozelenelim bukvam. — Menda nekako tri tedne potem sva se videla. Na glavi rdeč fes, v ustih pipo — nekako mladeniško-prazničen je bil.

Tistikrat sva govorila dolgo. Razjasnil mi je mnogo aktualnih vprašanj; govoril je o svojih načrtih za bodočnost.

„Kaj ste postali revolucionar?“ sem se pošalil z rdečim fesom.

„Tudi mak rdečo glavo ima ... Ker pa sem še v hlačah, sem še vedno za evolucijo.“

Takoj pa se je pogovor zasukal, prešla sva na našo narodno bodočnost.

„Doma, mislim, bo šlo gladko“ je dejal. „Meni, upam, ne bo treba niti agitirati, ljudstvo bo samo zapodilo vojne hujskače ...“

Razložil mi je psihične momente ljudskega življenja, ki govore zánj. Pripovedoval je tudi, kakšno razpoloženje je našel na Dunaju, kaj mislijo po državnih pisarnah o nekaterih naših vodilnih možeh. Podkrepil je svoje misli s pismi, ki jih je prejel tiste dni od raznih osebnosti, med katerimi je bilo zlasti eno zanimivo.

Govoreč o kranjskih razmerah je bil seveda takoj pri zadružništvu. Pri tem pa se je razvnel.

„Zadružništvo ni za utilariste, za nje se nisem pehal. Upam, da ga rešim nesreče ...“

„Ne vem, če se vam posreči,“ sem podvomil in mu navedel nekaj presenetljih dejstev.

„Za dve tretjini bi skoro glavo položil ... Zadružništvo je ljudsko, je narodno premoženje.“

Bil je tako vzhičen, da so vsi živci zatrepetali v njem. Njegove geste so bile odločne, nobene cmihavosti ni bilo v njem. Nato je govoril o zadružni banki, na katere ustanovitev je mislil, in o njenem narodno-gospodarskem pomenu za razbito Goriško ...

O svojih zadnjih strankarsko-političnih doživljajih je menil: „Že leta 1895., najpozneje 1896. bi bil moral prelomiti s to stranko. Vidim, da ima premočno obiležje enega samega stanu. Zato sem vabil vanjo mlade, pametne posvetnjake; saj veste, tudi marksiste sem javno pozval, naj pridejo k nam. — Za bodoče čase je stranka premalo demokratična, stanovske predpravice se bodo razsule ob svoji notranji nevzdržnosti.“

Prešel je na razmere v južni Nemčiji, govorila sva še o nekaterih skupnih dunajskih znancih, od njih je zavil pogovor na naše domače gospodarske, socialne in kulturne probleme.

„Če pride do ujedinjenja Jugoslovanov, brez Bolgarov, ali bomo mogli živeti?“

„Tako kakor je šlo doslej, ne more iti v bodoče!“

„Res!“

„Tudi mislim, da je ujedinjenje naravna tvorba naše preteklosti in sociološka razvojna potreba; sama nas potiska v to smer.“

„Ljudstvo ljubi oboje, kruh in svobodo, pa svobodo še nekoliko bolj ko kruh,“ je rekel. „Treba pa je vseeno vedeti, kaj imamo, kaj potrebujemo, od česa bomo živeli. Važno je tudi naše sosedstvo. Predvsem, kaj je z Romuni? Z njimi, mislim, se bo dalo pametno govoriti; tudi z Ogri se mogoče še sprijaznimo. Nekam se bomo morali nasloniti, pomisliti bomo morali, kdo nam more več dati.“

In obral je vse naše geografične sosede, preštel je, kaj imajo, česa nimajo — o, koliko je vedel ta silni mož.

„Za nas, Slovence, se ne bojim. Naše zadružništvo bo imelo veliko dela po Hrvatskem. Če oživimo naše staro obrt, bo imela na našem jugu prostoren trg.“

Tudi glede teritorialne oddelitve je govoril prav nazorno. Ljubil je plastične zemljevide, zaradi katerih je Angleže še prav posebno čislal kot praktične ljudi.

„Če odtrgamo današnji del slovenske Koroške, nima to zmisla. Poglejte, naše koroško ljudstvo grativira v ponemčena središča. Vidite, naravnost v Celovec in v Beljak tekó vsa pota. Brez teh gospodarskih središč se koroški Slovenci, kolikor so nam jih še pustili, ne morejo gibati. Karavank tudi ne moremo prestaviti. Kaj torej?“

„Prirodno pravo!“ sem odvrnil.

„Toliko zraka smemo zahtevati, da se bo dalo dihati.“

Končno je razpravljal o mnogih „majhnih“ vprašanjih, ki nam jih bo razrešiti. O občini in njenih reformah, o naših vojnih ujetnikih, o goriških izgnancih, o naših „Amerikancih“, pri čemer je pripomnil:

„Premišljal sem tudi o tem, če bi se izplačalo, da grem po vojni v Ameriko po naše ljudi. Njih prihranki bi nam prišli prav pri vzpostavitvi našega narodnega gospodarstva. Te misli še nisem opustil.“

Ob slovesu mi je dejal.

„Zdi se mi potrebno, reči vam: delajte na to, da bi se enkrat sešli pametni, res demokratino čuteči ljudje vseh struj na razgovor o vseh teh silno važnih rečeh. Jaz bom poleg. Če najdemo miselno edinost in skupnost vsaj v nekaterih poglavitnih točkah, po mojem mnenju je to mogoče, ustvarimo tako zelo potrebni blok slovenske umstvene, realistične demokracije. Kdor se bo čustveno pripravil na bodočnost — njegova bo!“

To Krekovo misel izročam s tem tisti naši javnosti, ki ji je namenjena.

Krek sam se je pripravil za véliko delo v bodočnosti. Politično ujedinjenje Jugoslovanov — to delo je čakalo njega, edini on je bil med nami, ki je mogel pripraviti naše realistično duševno prerojenje v tej smeri. Jugoslavijo, kakor si jo je bil zamislil, je skušal duševno objeti v vseh njenih konkretnih oblikah, ne zgolj pesniško idealno, temveč tudi sociološko realno. Ko jo je umstveno zapopadel in se je duševno vživil vanjo, je stopil na plan. Misel je zorna — včlovečila se bo. In povedal

nam je bistvo svojega duševnega ploda z besedami pesnika, ki z njimi preženе temo. Zato smo ga razumeli vsi, vsa jugoslovanska ljudstva.

Korakojoč v bodočnost, ki je bila njemu že jasna, je budil še speče duše. Njegov zadnji agitatorični razmah se dá vzporediti agitacijski sili in sijajni zgovornosti Lassalla, ki mu je bil vedno vzgled agitatorja. Sejal je besede bodočnosti, novo oznanilo je vzbudilo hrepenenje v ljudskih dušah. Sredi dela, ki so mu ga kopičile vedno nove in mnogotne misli, pa je nenadno zatulil njegov grob . . .

Jugoslavijo je zadela prva nesreča; njena britkost bo potrdila našo skupno voljo.

Janko Samec:

Lelji.

† 13. 4. 1907.

Dva angela na grobu kot čuvaja
stoječa dan in noč nam vsem na poti,
da spanja sladkega nihče ne zmoti
pokoja hrepenečim tega kraja.

Tu konec se z začetkom v eno spaja,
ki verno plava večnosti nasproti,
odkoder zopet po prečudni poti
k življenju novemu se vse preraja.

Po tebi moja duša več ne toži!
Le v trdni veri težko nate čaka
in je podobna hrepeneči roži,

ki od jutranje zore pa do mraka
nad njo nebroj oblakov črnih kroži . . .
a večnost dolga ji — minuta vsaka . . .

Albin Prepeluh:

Za solncem.

I.

Po vročem dnevu je zahajajoče solnce krvavo pordečilo obzorje. Po dolini se prikazujejo mrakovite sence. Zapadno pogorje je povlekel somrak; goljadni kameniti gorski obronki rišejo bele lise po njem. Na nasprotnih vzhodnih bregovih trepečejo zadnji solnčni žarki na bukovih gozdovih. Po dolini, koder se vije bela cesta in podi lahen vetrič oblak prahu, leže razvlečene njive kakor rožnopisani dekliški prti. Rastline klonejo utrujene, vele; njih zelenina je obledela v dolgih vedrih dneh. Žitni klas se je povesil, zeleno perotje koruze je omahnilo, po izsušeni zemlji se vijó razpoke vse križem. Po cesti se pomika počasi in trudoma kolona kmetiških voz, naloženih s sodi, polnimi sveže pitne vode. Vprežena živina je lena in nerodna, z glavami rine k tlom, umikajoča se nadležnim mušjim rojem. Škrtajoče hlipajo osi preobloženih voz. Poleg njih stopajoči vozniki priganjajo počasno živino z biči; zevajo iz dolgočasja ali pa se motreč ozirajo po velem polju, po žitu in koruzi, po krompirju in zelju. V njih hrbte je uprlo solnce svoje zadnje, pojemajoče žarke; zagoreli obrazi tonejo v sencah, ki se podaljšujejo pred njimi. Dve, tri ure daleč se je napotila dolga kolona k studencu; sedaj pa se vrača domov, v Suho krajino, kjer v grivem občutku hrepeni vse, ljudje, živina, rastline, po vodi, dežju, nalivu . . .

Zadnja dva voza sta nekoliko zaostala za drugimi. Ob prvem stopa Stružančev Jakob, nizek, širokopleč fant, ki se je letos vrnil od vojakov. Njegovega vola obletuje brenčeči mušji roj; črni kolobar muh ga pika okoli oči. Jakob udari s palico po širokem, mesnatem hrbtu, z vejo tolče po mušjih rojih; potem pa postoji, da ga doide Cilka, dekla soseda Burca, ki obzirno priganja svojega črnega volička. Jakob je vesel, razposajen. Z mišičasto roko objame Cilko okoli pasu in jo pritisne s tako močjo k sebi, da dekle obvisi na njem. Toda tudi Cilka je močna; odrine ga od sebe in premeri s hudim pogledom. Najprej ga okara, nato pa začne z njim prijateljski pomenek. Čebljata o vremenu, suši, žitu, ki lepo kaže, o njenem gospodarju, starem Burcu, ki je dober človek, in o starših. Cilki se ob spominu na dobro in skrbno mater omehča srce. Jakob, ki mu je visokostasa in ponosna Cilka zaradi lepih bokov in svoje spodobnosti všeč, se pritiska k njej in lovi njeno roko v svojo usnjato dlan.

„Svoje matere že dolgo nisem videla“ — reče ona in se zamisli. „Rada bi bila zopet enkrat z njo!“

Modre oči ji zablodijo v daljo, preko pogorja, bukovih gozdov, na katerih leže široki zeleni prameni solnčnih žarkov. Oba sta zamišljena; ona se spomni svoje nesrečne preteklosti, on misli na njo, ki je tako ponosita in nedosegljiva.

Dekłica jare mladosti je bila pred leti prišla s hribov v dolino. Njen rojstni dom stoji na višini, v goličavi, sredi razbohotanega leščevja in robidovja. Oče ji je umrl pred davnimi leti v tujini; na peščenem, malo rodovitnem posestvecu je ostala zapuščena póstarna vdova z dvema hčerkama. Starejša, Cilka, je morala zgodaj v službo k tujim ljudem; udinjala se je pri ovdovelem Burcu za deklo. Neznansko pridna je delala za dve, vsa prevzeta zvestobne skrbi za tuji dom. Varčevala je s kruhom, razsvetljavo in zrnom, ki so ga posipali perutnini; s krmo za živino, ki so jo doslej razmetavali. Z gospodarjevim denarjem je skoparila kot s svojim. Pazila je, da so domače potrebščine ceno nakupovali, pridelke pa dobro prodajali. Vse domače in poljsko delo je bilo pod njenim skrbnim nadzorstvom. Zadnja je hodila k počitku› prva je vstajala; bila je tako skrbna, da si je Burčeva domačija znatno opomogla. Daleč naokoli so govorili ljudje o „Burčevi gospodinji“, njen gospodar pa je o nji rekel: „Ta deklina je zlata vredna!“ Ko se je njegov prvi sin, Lojze, vrnil od vojakov, se je zaljubil v Cilko; molče je bil stari odobril sinovo ljubezen. Toda nesreča je hotela drugače. Lojze se je bil v gozdu, pripravljajoč drva za zimo, prehladil in ob prvem zelenju so ga pokopali. Njej pa je ostal otrok, ki se je rodil kmalu po njegovi smrti. Ta nesreča jo je zelo potrla, veseli in brezskrbni smeh je izginil z njenih lic. Četudi se je čutila pri Burčevih kot domača, jo je vendarle skrbelo, kaj bo, ko se oženi gospodarjev sin. Britkost jo je prevladala, kadar se je zmislila na svojega sinka in na mater, ki jo je podpirala s svojimi prihranki. —

Jakob se poželjivo ozira po njej, ki visokostasa, močna, kipeča od silnega zdravja stopa poleg svojega volička. Znova ga premaga sladko koprnenje; zopet jo objame okoli pasu, poskušajoč pritisniti jo k sebi. Toda ona ga s tako močjo odrine, da se opoteče po vijugasti cesti.

Smejoč se tiho sikne: „Plašna si ko srna!“ — Gleda jo kot nekakšno čudo. Doslej jo je spoštoval, sedaj pa čuti, da ga podjarmlja ljubav do nepristopne deklice. Ljubezen prihaja vanj ko vihra.

„Ni lepo od tebe, Jakob, da me ne spoštuješ!“

On ji ugovarja. Ne samo spoštuje, tudi ljubi jo. Sam da ne ve, odkdaj in zakaj. Gotovo vsled njene poštenosti, razumnosti in lepote. Njen otrok da ga ne moti, saj ve, da je bila poštena tudi takrat . . .

Njo oblijo solze. Tiho vzdihne: „Jaz ne bom nikdar več srečna!“ Jakob molče premišljuje, kaj bi ji povedal v tolažbo. Vola sta vedno počasnejša, nepotrpežljivo ju obletuje Jakobova breja psica Rjavka.

„Cilka,“ povzame on po daljšem premišljanju „bodi moja, če moreš. Najin dom bo srečen, ako se bova ljubila.“

Dekle pobledi, odgovoriti mu ne more. On pa nadaljuje:

„Ti si tako dobra in razumna, da boš možu v srečo.“

Ona molči, z očmi objema sinje obzorje. Saj mu ne more verjeti. Misli se ji zmedejo, kakor bi ji pretila velika nevarnost. Lica so ji pordela, polne prsi se ji pri hoji lahno tresejo, na golem vratu se ji blišče znojni biseri. Jakob se nagne k nji in zašepeče:

„Jaz te hočem oženiti!“

Vsa zmedena in nevedoča, kaj naj mu reče, mu ne brani, da ji stiska roko. Okoli usten ji pleše smehljaj, oči blodijo po nebesni sinjini. Kolona se bliža vasi. Jakob še vedno hodi poleg nje, strdéne besede ji šepeta v uho; ona premišlja, ali ji govori iz srca, ali mu sme verjeti ali ne. Pred vasjo pohiti Jakob k svojemu volu, prime ojnico in zavije z vozom na domače dvorišče. Njen črni voliček pa mora sam najti pot k svojemu domu.

S tem dnevom se je za oba začelo novo življenje, prožeto z lepoto koprneče ljubezni, ki ju je osrečevala. Povsod sta bila skupaj, povsod sta se našla. Sešla sta se pri poljskem delu, v mesečini za domačimi vrtovi. Kmalu so si šepetali radovedni sosedi važno vaško novico.

II.

Posestvo starega Stružanca ni veliko, dasi ga prištevajo med boljše kmete v Suhi krajini. Poleg njega in njegove žene ter sina Jakoba živi na tej kmetiji le še ena dekla, ki krmi in molze dve kravi, skrbi za perotnino, stepa presno maslo in je sploh pomočnica póstarni gospodinji. Četudi je Jakob dober in vztrajen delavec, živi majhna družinica vendarle precej borno, zakaj pri hiši je polja in živine komaj toliko, da se pridela raje premalo kot preveč.

Vsled bolehnosti gospodar ne more veliko pomagati pri težkem delu na polju in v gozdu. Postarno telo mu je upognil zavratni protin; vrhu tega je bil zadnja leta tudi precej oglušel. Po polju hodeč se opira na drenovko, gladko obriti obraz pa mu pačijo bolečine, ki mu jih povzroča hoja. Z nezaupnimi pogledi motri ljudi in živino. Časih presedi na klopi pred hišo, na solncu, dolge ure, premišljujoč o rečeh, ki so mu vse življenje mučile glavo: o cenah jajec in žita in lesa; o solncu, suši in dežju; o žetvi in suhem vodnjaku.

Zvečer se priziblje v hišo in sede na klop ob tulasti peči. Vse večere predremlje na tej klopi, bodisi da je zunaj suša ali pa škripajoči mraz. Kadar mu prineso večerjo, objame vročo skledo z rokami, da si jih ogreje, da se nič ne izgubi od dragocenega kuhinjskega ognja, da nič ne prejde mimo njega brez koristi. Jé počasi in oprezno; ko konča, je skleda kakor pomita, na mizi ni ostala najmanjša krušna drobtinica.

Njegova žena Mica, molčeča, trdna in koščena ženica, je neznansko pridna, nekoliko samosvoja. S svojim možem se razgovori malokdaj; dela od zore do mraka, delo ji ne poide nikoli. Možu streže s tiho požrtvovalnostjo, brez tožbâ in joka. Odkar se je njen edinec, Jakob, vrnil od vojakov, si je nekoliko odpočila, ima več časa za cerkvene obrede in pobožne mo-

litve. Tudi oče in sin se razgovorita malokdaj, neko plašno nezaupanje, neka tujost je med njima. Vendar vpraša časih oče sina za mnenje, kadar je treba odprodati del žetve, postaviti vola na semenj ali pa kupiti telička. Stari sinovemu mnenju nikoli ne oporeka, stori pa vedno po svoje.

Neki večer sede tudi Jakob na klop ob peči, poleg očeta. Na vsa pljuča mu kriči v uho svojo namero, oženiti se s Cilko. Spočetka ga stari ne razume, potem pa izbulji oči in se hudo razsrdi. Pridnost in druge kreposti revnega dekleta na kmetih nimajo izjemne cene, kadar gre za njeno možitev, ker je samoobsebi umljivo, da so ji potrebne. Ponosni in skopi Stružanec ne more doumeti, da mu hoče sin privesti v hišo nevesto praznih rok s tujim otrokom. Kot bi mignil, tako hitro izračuni, koliko mleka in kruha in kave in obleke bi porabil tuji otrok, predno bi bil poraben vsaj za pastirja. Sinova lahkomiselnost ga tako razkači, da mu plane kri v glavo in mu zmanjka besedi.

„Kaj si se zmedel?“ se zadere po dolgem oddihu nad sinom z nenavadno močnim glasom. Davi ga kašelj, na zariplem obrazu drgeče huda notranja razburjenost in jeza.

Ko se nekoliko pomiri, mu začne Jakob kriče razkladati vzroke svoje namere. Z njimi hoče pred očetom opravičiti svojo ljubezen. Hvali lepe Cilkine lastnosti, njeno pridnost, ki je vredna več od vsake dote. Glede otroka je mnenja, da mu bo stari Burec izgovoril primerno odpravnino, ko bo izročal svoje gospodarstvo.

Stari o vsem dvomi, on nič ne zaupa ljudem. — „Dokler jaz živim, se s to deklino ne boš oženil!“ ponavlja neprestano in se noče spustiti v daljši razgovor. Končno se Jakob upeha; s prikrito jezo v srcih se ločita.

Dva meseca sta že potekla, razmerje med očetom in sinom je ostalo napeto. Oba sta trmoglavca. Vsak teden enkrat razlaga Jakob očetu svoje vzroke, hvali Cilkino pridnost in skopost, vedno z istimi besedami in gestami; na vse grlo mu kriči v uho — v gluho uho. Stari noče odnehati, sin tudi ne, vsak dan sta si bolj tuja.

Na praznik Malega šmarna po kosilu obsedita oče in sin za mizo sama; mati je odšla s posodo v kuhinjo, dekla pa v svojo kamrico, da se preobleče za popoldansko službo božjo. Na mizi med njima stoji steklenica sadjevca in kozarci. Stari molči, s prstom pobira krušne drobtinice po mizi in jih nosi v usta. Skozi majhna okna, na katerih zeleni rožmarin in povešajo nageljni svoje razcvetele rdeče glavice, gleda solnce v sobo. Svetli žarki belijo raskavi pod in se odbijajo od pestrobarvnih, na steklo slikanih svetih podob, ki vise po stenah, ena tik druge. Jakob pogleduje očeta, ki se noče ozreti vanj, si podpira glavo zdaj z desnico, zdaj z levico, pokašljuje in štorklja z nogami po lesenem podu. Končno ga premaga bolestna notranja, srčna želja in znova začne kričati očetu v uho svojo namero pa njene vzroke. Hvali in povzdiguje Ciko, njeno pridnost in skopost in razumost v deveta nebesa. Stari lovi molče drobtinice in drži sivo glavo v desni dlani.

„Dokler bom živ, ne boš mesil kruha iz te moke!“ reče naposled z odločnim poudarkom gluhca. Očetova trma ujezi sina, ki je obupal, da doseže zlepa svoj namen.

„Kaj bom vedno pri hiši samo za hlapca?“ kriči očetu v uho. Stari zmigne z rameni, kakor bi hotel reči: Stori, kakor veš in znaš, sedaj sem še jaz gospodar!

„Čez mi dajte!“ zahteva Jakob z zariplim obrazom, s tresočimi se rokami in utripajočim srcem.

Sinova predrznost starega Stružanca hudo zbode. Zdi se mu, da ga je nehvaležnost sama. Vstane, kri mu zavre in plane v glavo, bodeče oči pa se mu zablisnejo. S pestjo udari po mizi in kriči:

„Dokler bom živel, bom tudi gospodaril in ukazoval. Ti mi ne boš odmerjal kruha! Ako ti ni všeč, pa pojdi, kamor veš in znaš; vrata so ti odprta nastežaj!“

Tudi Jakob se visoko vzravna, preobdan od hude jeze, bliska s pogledi in stopi bliže k očetu tako, da čuti njegov gorki dih.

„Nikoli!“ ponavlja stari in udarja s peto ob tla, da se stresa pod. S togimi, bodečimi pogledi se merita razjarjena nasprotnika. Sinova upornost Stružanca razhudi še bolj. Dvigne drenovko in zamahne po sinu. Jakob udarec prestreže, ročno vjame palico in jo obdrži v roki.

Trenotek je mučen. Nenadno pa se odpro vrata, mati vstopi in obstoji sredi sobe.

„Po kosilu še nismo molili,“ reče, se prekriža in začne s svojim mehkim, skoro prosečim glasom: „Oče naš, ki si v nebesih . . .“

Jakob se zgane in izpusti palico. Prekriža se in tihotno mrmraje odgovarja materi: „Daj nam danes naš vsakdanji kruh . . .“

Tudi stari sklene roke in se ponosno vzravna, palica pa zdrkne na tla.

„Molimo še za verne duše v vicah,“ nadaljuje mati po prvem očenašu. Jakob ji odgovarja prvi, zakaj gluhi starec je vedno po en stavek na dolgu. Po vsakem očenašu se prekriža, misleč, da je molitev že končana.

„Še en očenaš za srečno zadnjo uro,“ nadaljuje mati. Starec se znova prekriža, moli po svoje. Kadar odmoli Jakob: „. . . ter nas ne vpelji v skušnjavo,“ stari začne šele: „Daj nam naš vsakdanji kruh!“ — Končno se zmeša tudi mati in kriči možu v uho: „Še en očenaš za naše sovražnike: Češena si Marija . . .“

Molitev je končana. Oče in mati se križata, sin pa pograbi klobuk. Nem in medlušen odide s sklonjeno glavo iz sobe.

III.

Ob poletnih nedeljskih popoldnevih se zbero po nauku pri tej hiši možje, pri oni gospodinje, pri tretji dekleta. Pred hišo posedejo po dolgi klopi, premlevajo dogodke preteklega tedna, hvalijo in obsojajo, se šalijo in zbadajo. Fantje se zbirajo na napol razpadlem kegljišču vaške krčme, ki ima le ob nedeljah in praznikih nekaj gostov.

Cilki se zdi, da ne spada niti med dekleta niti med žene; zato se izogiba nedeljski druščini. S svojim otrokom hodi po domačem vrtu ali po polju, časih se vzpne na bližnji brežuljek za hišo. Rebro je poraslo z grmičjem; najbolj razbohotano je leščevje, s katerim se pajdaši češmin, črno in rdeče trnje pa dren. Tu in tam kipi iz pritlikavega grmičja hrast ali pa šumeča breza. Po brežuljku se pase drobnica, med njo kozetratarice, ki so na paši izbirčne, nekako gosposke. Cilka si poišče kraj, kjer je trava visoka in gosta; tam sede in položi otroka poleg sebe. Volnolasi otrok je nemiren, kobaca sem in tja, se razgalja, puli travne bilke in si jih tlači v usta; z rokami praska po zemlji in liže prst; končno sili k ovci, ki je bila prišla gledat mlado in zalo mater. Cilka se razgleduje po dolini; po njej se belijo hišice vasi, ki so razpotegnjene ob cestah. Na polju je žito že požeto, svojega sadu oropana koruznica je podobna pogorišču. Vmes kipe skupine dreves, po beli cesti pa se pomika človek, ki je videti zelo majhen. Pred njim drdra koleselj, za katerim se vali kolobar prahu. Vpreženi belec je kot otroška igrača, mož na vozu nič večji od prsta. Cilka se vleže, počasi zapira oči in v sladki zadovoljnosti skoro zadremlje. Predrami jo šum v travi, zazdi se ji, da je nekdo tik nje globoko zasopel. Prestrašena se vzravna: iz travne gošče je gledajo temne pasje oči. Jakobova Rjavka globoko sope in miga z repom. Psica je imela mladiče; sesci so se ji napeli, vsled česar je videti še nižja kot sicer, podobna jazbečarju. Komajda se Cilka ogleda, že stopi Jakob izza grma.

„Pozdravljena bodi!“

„Kako pa ti semkaj?“

„Na kegljišče nisem maral zaradi zlobnih besedi in radovednežev. Šel sem v hrib, pogledat naše mejnike, potem pa po grebenu, odkoder sem zagledal vašo drobnico. Pod vrhom leži v senci pastir in lovi mušice v usta. Povedal mi je, da te je videl ondukaj.“

Med tem je bil Jakob že sedel poleg Cilke in ji krepko stisnil desnico. Otrok se poprime psice, objame jo okoli vratu in ji maši travne bilke v gobec. Psica je potrpežljiva z otrokom, zvesto ga gleda in se mu izmika.

„Mislil sem, da pojdeš danes domov po slovo k materi,“ reče Jakob in se zagleda v njene oči, ki se mu zde kot sinja jezerca.

Cilka molči in si v zadregi grize ustnice. Njen pogled je začuden in plah, — kakor bi hotela uteči nenadni nevarnosti. Po kratkem odmoru jo vpraša Jakob znova:

„Zakaj molčiš? Pa si nisi morda premislila?“

„Kaj?“ odvrne ona s topim glasom, kakor da ga ni razumela.

„Ali si se premislila iti z menoj?“

Cilka vstane, zagleda se preko polja, doline, pogorja, potem pa sede kakor v pasu prelomljena nazaj v travo, kjer ostane nema in nepremična, zadeta od velike, nenadne nesreče.

„Kaj ti je vendar?“ tišči vanjo nepotrpežljivi Jakob.

Ona ga brezmiselno gleda, oči se ji zasolze in glasno hlipajoča mu mu potoži:

„Meni je tako težko; — meni je tako težko!“

„Ne bodi otročja!“ jo tolaži, gladeč ji roko. — „Ne bova ne prva in ne zadnja. Goste trume so šle pred nama in bodo šle za nama.“

Po zadnjem prepiru z očetom ni Jakob več premišljeval, kako bi zlepa dosegel svoj namen. Spoznal je, da ne bo mogel v domačem trenju živeti. Zato se je odločil, stopiti na véliko cesto, kakor je bil storil že marsikateri njegov znanec. Pojde v Ameriko in si tam prisluži toliko, da bo mogel kdaj pozneje postaviti v domovini lep in prostoren dom. Skrbela pa ga je Cilka, ki si jo je bil izbral za svojo družico. Razodel ji je namero; sprva je molčala, ni rekla ne tako ne drugače. Pozneje nekoč mu je odločno pritrdila. Zmenila sta se, da se odpravita na pot takoj po končani žetvi.

„Vedel sem, da ti bo slovo težko!“ reče Jakob po kratkem presledku in pristavi: „Tudi meni ne bo lahko. Toda ne bom se poslavljal od vsega, kar mi je doma ljubo; iz veže bom stopil naravnost na cesto . . .“

Zopet se pogrezneta v mučni molk. Med njima se pleto skupne misli. Solnce zahaja, kakor velika ognjena krogla stoji na grebenu zapadnega pogorja, po katerem se večajo turobne senčne proge. Na njo pa pada zlati prah žarnih solnčnih pramenov. Jakob vstane in se ozre v čudezno pordele oblake bleščečega zapada. — Redkolistnate breze se belo blešče, češmin je zardel kakor baker, krivenčasto trnje je popikano z rdečimi jagodami, trava pa je kakor pestrobarvno cvetlično polje. Cilko ozarjajo trepetljikujoči pozlačeni lasje. O deželah, v katere gre zahajajoče solnce, govori Jakob z vzhičenimi besedami. Tam so velika mesta; vsi narodi, vsa ljudstva se zbirajo na tistem blagoslavljenem delu sveta. Zemljo napajajo široke reke, z gorâ bobne mogočni slapovi. Na morju rastejo gozdovi jamborov, velikanski brodovi prevažajo ljudi in blago od mesta do mesta. Skozi noč v dan gre življenje po šumnih cestah. Kdor je priden si tam nabere zakladov, kolikor si jih poželi srce. Zgolj lenuhi in ničvredneži poginjajo v obcestnih grapah. Vzhičen in razigran od koprnenja poveča in olepša Jakob vse, kar je že bral v knjigah o čudežnih deželah. Cilka ga posluša molče, s togim pogledom srepi vanj, v glavi pa ji gomaze pestre slike, ki jih odgrinja Jakobova domišljija.

Prevzet sladke utrujenosti Jakob umolkne in sede nazaj v travo.

„Lepo mora biti tam, v tistih bogatih in čudežnih deželah!“ reče Cilka po daljšem premisleku, vsa zardela v obraz.

„Lepo!“ ji on pritrdi šepetaje. — „Tam je svet nov, brez pogrd in nesnažne stare navlake, prerojen v svobodi . . . To sem bral v knjigah.“

Zopet se molče pogrezneta v težke, vznemirljive misli.

„Ko bo žetev končana, delo opravljeno, pojdeva odtod!“ povzame Jakob prvi.

Ona si z roko podpira glavo, brezmiselno srepi v sinje nebo. Njena molčečnost ga vznemiri.

„Reci: Pojdeva!“ sili vanjo.

„Meni je tako težko, — težko, — težko mi je, Jakob!“

Njena malodušnost ga vznejevolji.

„Ostani tu; — vedno boš delala za druge, nikoli za sebe!“

Cilka topo strmi v zrak in pomišlja.

„Pojdem pa sam. Nikoli več me ne bo videl dom,“ nadaljuje Jakob v slabi volji. Njo oblije vroč pot, na licih se ji zaiskre solze.

„Čemu se cmeriš? Nisem mislil, da si tako malodušna in malo razumna, Cilka!“ — Jakob je sam že skoro razdvojen, toda trma ga drži pokonci. Njej pa teko vroče solze iz oči. Globoki vzdihi se ji vijejo iz prsi. On jo prosi, roti, zahteva, da mu razkrije svojo skrivno bol.

„Kam naj grem z njim, s svojim malčkom? Srce mi ne dá, da bi ga pustila pri tujih ljudeh!“

Sedaj jo razume. Ozre se za otrokom, ki se še vedno igra s psico. Prekopicnil se je preko nje in se ji zavalil pod trebuh. Radovedne otroške oči se smejo, z ustmi se ujame za močni sesèc. Psica se ogleda, nato naglo odskoči. Jakob dvigne otroka, si ga posadi v naročje in reče:

„Tudi ti, poniglavček in nagajivček, pojdeš za solncem.“ Obrnivši se k Cilki pa nadaljuje: „Najine roke so močne dovolj . . . Vsi trije pojdemo!“

Cilkin obraz se hipoma razvedri. Še vsa mokra od solz se smehljajo njena polna lica. Vstane, se približa Jakobu, stisne njegov zagoreli obraz z rokami in ga poljubi na ustnice.

„Za solncem!“ vzklikne.

„Za solncem!“ ponovi srečni Jakob.

IV.

Žetveno delo je končano, ozimina položena v preorano zemljo. Polje se je pomrtvičilo; slečeno, obrano svojih plodov, je prazno in porjavelo. V gozdu so pokosili praprot, v hladnih nočeh so pordeli bukovi gozdovi. V zornih urah se vlači bela meglica po dolini.

Jutri navsezgodaj odide Jakob na dolgo pot. Z njim pojde Cilka pa njen otrok.

Dnevi so jasni, ceste prašne, noči bele. Na bledih ploskvah mesečine leže črne, v ostrih konturah risane sence hiš in dreves. Cilka sedi v svoji nizki kamrici na posteljni stranici in srepi v utripajoči plamenček svetilke na mizi. Pod mizo leži velika cula, povezana podolž in počez, — njena potna prtljaga. Na postelji, ob zidu, spi njen otrok, odet in zavarovan z blazinami. Njej se ne dá spati, neznansko težko ji je srce; čuti se slabo. Niti toliko moči nima, da bi se izjokala do kraja. Sedi nepremično ko duh; misli so ji odbežale, kakor bi bile izškrabane iz glave. Trudoma zbira njih ostanke, hoče se vmisliti v ono, kar ima priti: —

v slovo, dolgo železniško vožnjo, plovbo po samotnem oceanu ... kaj jo čaka onstran morja?

Njene skrbi so težke, mučne. Vsakokrat, kadar odbije ura-nihalnica svoje dolgočasne udarce v nočno tišino, se ji zoži in zatrepeče srce, hladán pot ji stopi na čelo. Razum ji prihaja vedno bolj reven, pritisk v glavi vedno bolj neznosen. Domišlja si zle dogodljaje kakor človek, zasledovan po neprestanih nesrečah. Obide jo blazno koprnenje, da bi ušla neznosnemu pritisku v glavi. Najrajša bi odpotovala takoj ...

Nekje na cesti zalaja pes. Dvigne se, z rokami si potegne preko lic, od senc do brade, se potiplje po laseh, nato po vsem životu — kot noričica. Tiho in oprezno, da ne vzbudi šuma v tihi noči, stopi v vežo, odtod pa na dvorišče. Mesec je pobelil vse, vso samotno in izumrlo pokrajino. Tiho stopa preko dvorišča do sadovnjaka, tam se premisli in zavije na njivo s sklonjeno glavo in bežečimi koraki. Njena črna senca se vleče za njo tiho kot strah. Preplašen ptič zafrfota v zraku in se preleti nad njeno glavo. Na vasi nekje se oglasi čuječi pes in laja tako dolgo, da zbudi tudi svoje tovariše, ki začno tuliti v tiho, svetlo noč. Zahajajoči mesec je povlekel svojo silno povečano senco po njivi; po njej beži napol razpravljena ženska, podobna pravljični prikazni.

Koncem njive sede Cilka na porobek odvodnega jarka. Njiva se kadi, tenka bela meglica puhti iz preorane zemlje. Pšenično zrno je bilo položeno vanjo; prihodnje poletje se bo ondukaj zibal težki klas. Glej! — ta koščck zemlje je ona sama; osvežila ga je s svojem znojem. Na njem ni grude, ki bi se je ne bili dotaknili njeni prsti; vkopano vanjo jo je žgalo solnce dolgih poletnih dni.

Cilka se z rokami nasloni na vlažno prst in se ozre v sinjebelkasto nebo. Mesec ji pobeli obraz, vrat in roke. Nočni hlad ji hladi razbeljeno glavo. Mesec, viseč na robu obzorja, nalikuje veliki žareči obločnici; zvezde ugašajo kot lučke na oltarju po končani pobožnosti. Samotna tihota bele noči jo umiri, mraz jo stresa in poživi. V gošči se že oglaša čivkanje posamnega ptička; — kmalu bo zazoril dan. —

Jakob je to noč trdno prespal. Ko se prebudi in ozre skozi okno, valuje po dolini bela meglica. Mati je že pri ognjišču, pripravljajoča zajtrk. Solze ji močijo zgubana lica. Ko zasliši v veži sinove korake, se obrne k zidu in si s predpasnikom obriše solze s pordelih oči. Kmalu za sinom stopi tudi stari Stružanec iz sobe, opiraje se ob palico. Poteze njegovega obraza so danes še trše kot sicer, kakor v kamen izklesane. Stopi na hišni prag in se ozira po prazni cesti gori in doli; naposled se zagleda v kadeči se kup gnoja pred hlevom. Iz hleva stopi Jakob, kamor je bil stopil gledat k živini, in postoji pred očetom.

„Pojdeš vseeno?“ vpraša oče, ne da bi se ozrl v sina; pozna se mu zadrega.

„Pojdem!“ mu odvrne sin z jeklenim glasom. V njegovem srcu so besede, ki jim jezik ne zna izreka.

„Nisem te gonil od doma! Če hočeš, pa ostani!“ Stari se ozre v sina, roke mu trepečejo. Hudo mu je za edinca.

„Vem, oče! Pojdem vseeno, — saj za nekaj let se vrnem!“

Oče na to molči, sin pa čaka, kaj mu bo še povedal. Obema je hudo, vendar ne znata izraziti, kar živi v njunih srcih. Stari se ozira po vasi, kjer medle iz tenke meglice vogali hiš; potem se obrne proč in vpraša počasi, kakor bi govoril s tretjim, skritim v megli.

„Pojde tudi ona?“

„Pojde!“ mu jekne Jakob v uho.

Zopet molčita. Sin gleda v tla, z nogo drsa po pesku premišljujoč, kako bi poprosil očeta za odpuščanje.

„Lepo jesen imamo!“ reče naposled.

„Lepo!“ mu pritrdi oče. Po kratkem presledku pa vpraša:

„Kdo bo vaju zapeljal do kolodvora?“

„Čemu bi se razkazovala po vsi dolini? Peš pojdeva čez goro!“ — Jakob kriči, da ga oče razume.

Pred leti je bil na široki parceli v gori gozd posekan do tal. Tam, kjer so nekoč rasle ponosne hoje, se danes solnči kraški kamen, ki ga prepreza trnje in robidovje, zavetišče kačjim zalegam. Po tej pušči se vleče v hrib pešpot. Onstran pogorja leži široka ravan, sredi nje trg s kolodvorom.

„No, tudi prav!“ pravi oče in zmigne z rameni. Potem pa se opraviči:

„Tale meglica mi gre do kosti, zato moram nazaj v sobo, kjer bom počakal solnca. Jakob, srečen bodi!“

Oče in sin si krepko stisneta roke, se bistro pogledata in si tako povesta, da je vse odpuščeno.

„Ostanite zdravi, oče!“

„Če boš pameten, Jakob, te bo sreča našla!“

Med tem je skuhala mati koruzne žgance in jih postavila dobro začinjene v veliki skledi na mizo.

„Ali še ni prišla?“ vpraša mati.

„Kdo?“ se Jakob dela nevednega in v zadregi povesi oči.

„Cilka vendar! Kako si pa čuden!“

„Menda je že tu!“

Res se prikaže na pragu Cilka; na glavi nosi svojo veliko culo, v naročju pa specega, v težko zimsko ruto povitega otroka. Upali obraz ji bledi, na trudnih očeh se ji pozna prečuta noč.

Po zajtrku pripravi mati še čaj, da jima ne bo mraz na potu. Posušenemu lipovemu cvetu prida še dva stepca bezgovih jagod in en stepec posušenih borovnic, da čaj malce kisne.

Jakob si je bil že naprtil na hrbet svoj težki kovčeg z vrvjo tako, kakor je nosil časih vojaški nahrbtnik, Cilkino culo pa vzame v roko. Cilka znova previje otroka in si ga položi trdno v naročje. Zaporedoma stisneta desnico staremu Stružancu, kateremu se zablešče mokre oči, potem

pa odideta skozi zadnje duri iz hiše, spremljevana od matere. Na dvorišču postoje; mati se vzpne k sinu in ga poljubi na ustne, Cilko na lice, oba pa pobožno prekriža na čelu. Ko si sežejo še enkrat v roke, se Jakob in Cilka namerita težko stopaje vzdolž trzne njive proti gori. Mati gleda za njima, dokler ne izgineta za belo megleno steno. Tedaj zdrkne na kolena, solze ji zalijo oči.

Dobre pol ure pozneje si napravijo ognjeni solnčni žarki pot skozi belo megleno morjé. Z roso posrebreni travniki so posuti z brezštevilnimi, pestrobarvnimi, bleščečimi se biseri. Počasi se popenjata mlada popotnika na goro. Na vrhu pušče, pod gozdom, se ustavita in ozreta. Solnce ju ožari, prah njegovih pramenov ju pozlati. Jakob maha s klobukom, Cilka z roko, mati z obema tako dolgo, dokler ne izgineta za pordelimi debli visokih smrek.

*

Lepa jesen se je končala z nalivi; za njimi je prišel sneg, z njim mraz. Kamen je pokal od mraza, sneg pa je obležal do Velike noči. Starega Stružanca je zmlela huda zima; pokopali so ga, ko se je oglasila lahkomiselna kukavica. Burčev drugi sin se je vrnil od vojakov in se oženil še tisto leto. Ko je stari Burec izročal posestvo sinu, je izgovoril tudi svojemu nezakonskemu nečaku — „Amerikancu“ — doto. Jakob in Cilka sta se v Ameriki poročila. Spočetka se jima je slabo godilo, zakaj več mesecev sta bila brez dela. Sedaj oba zaslužita in hranita; poslala sta domov že nekaj denarja.

Stara Stružanka živi na kmetiji sama z dvema deklama; težko delo jo je skljućilo in ji postaralo obraz. Sedaj je še molčečnejša, kot je bila nekdaj. Kakor bi neprestano česa iskala, hodi pogosto iz kuhinje v sobo, iz sobe v kamrico, odtod v hlev in na senjak. Večkrat stopi na cesto pred hišo, se ozira gori in doli, potem pa se nečesa domisli in gre na dvorišče ter gleda v goro. Išče in čaka.

Dom se je izpraznil. Ko mine leto in dan, je hišni zid okrušen, počrnela slama na strehi preluknjana, hlev pa skoro zapuščen. Vežna vrata so povešena in reže. Na njivah, na teh nekoč kadečih se njivah, pa raste trava.

Oton Župančič:

Podoba.

O, da mi je priti do svoje podobe!
Da bi jo zagledal jasno pred seboj!

Mračna je znotraj v meni mračnem,
vsega prešinja me, vsega prebada,
razprezajoča se v svojo rast . . .
In navznoter jo tipljem,
z vsem bitjem, slepec, tipaje,
in rastem ž njeno rastjó,
ž njo vred tavaje,
kam, sam ne vem . . .

O, da mi je priti do svoje podobe!
Da bi jo zagledal pred seboj!

Glej: Ali ni človek kakor drevo,
ki bi raslo iz svojega sémena,
iz svoje srede na štiri strani . . .
pa ga bije vihar
in mu veje kodrá in krivenči,
da izgreši svoje štiri smeri
in ne more do svoje podobe? . . .

O, da mi je priti do svoje podobe!
Da bi jo zagledal pred seboj!

Je: Kdor je šel od konca s smerjó,
kdor sméri ostàl je do kraja zvest,
in ves se pognàl je v samo rast:
tak, kadar nazadnje razpnè roké,
kot mož, ki se pretegne v dan,
merèč tkanino večnih sanj,
pokaže nam svojo podobo: križ . . .

O, da nam je priti do svoje podobe,
i meni i tebi, narod moj!

Marija Kmetova:

Pismo.

Poglej, dragi, kaj je več: ti ali priroda? Vse te dneve so take misli in vsa duša je v njih. To so zlati dnevi in to so dnevi nebes. Gledam in gledam: toliko lepote, toliko lepote!

— Tam je modra cesta.

Saj ni cesta, preproga je, mehka tenčica je in v tenčici so zvezde; zvezde rumene in bele. In zvezde se zibljejo in se smehljajo, in zvezde drhtijo v modri omami.

Nad cesto je streha.

Saj ni streha, mehki baršun je in v baršunu so lučke. Trepetaje se božajo s solnčnimi bratci in se leskečejo kakor opali.

In veje in vejice so črne bolj od črnih misli.

Kam bi s to lepoto?

Noga zastane in v duši je vélika maša. In še nekaj, nekaj, kar stiska srce. In to nekaj, to je tako silno in grozno; to nekaj, saj ne vem, kam bi z njim. Prijela bi — lepoto — in bi jo dvignila daleč v svet.

In tam travnik.

Trave, trave, same trave: mehke, nežne, boječe, šegave, ponosne. In vmes so cvetke, cvetke: bele in rumene in rdeče in modričaste. In vse se ziblje in živi in šepeče. Solnce je v rožah in travah, in v solncu so zlate nitke, ki vežejo rože in trave v eno samo véliko morje lepot.

Zakaj je tako lepo?

In breze so kakor čudeži. Tako lahke so in tenke; in veje so kakor svila in še listje kakor svila.

In v vsem je duša hrepenenja.

In topoli se smehljajo v vrhovih. Ves dan se smehljajo.

In tisto véliko solnce!

Saj ni ničesar, saj ni, kar bi bilo višje in lepše od vsega tega. Saj je vse to toliko, toliko.

Pa na večere, ko ima vsak kamenček svojo senco, in so ceste vse pisane samih drobnih, drobnih senc.

In luč je kakor duša: daljna, tajna, neskončno globoka.

Spet je tisto nekaj, ki teži človeka, da bi, da bi, joj, da bi padel na zemljo in jo poljubil na sveto čelo.

In rože: astre in krizanteme in rdeča, goreča ljubezen. Vijoličaste so astre in kakor zvezde so. In belo-rdeče in čisto bele kakor sneg. V solncu žarijo in krešejo iskre toplote in lepote. Metulji sanjajo nad njimi, beli metulji, po dva in po trije in po štirje, kakor cveti se zibljejo, kakor beli oblački zlata in srebra.

Vidiš, dragi, kaj je več, ti ali priroda?

Ah, saj te slišim, saj te vidim, kako se smehljaš in praviš:

„Draga, saj bi ne bilo vsega tega, če bi ne bilo mene v tebi.“

Anton Debeljak:

Zimsko solnce.

Doline kelih širne zvrhan je z meglami,
a reka, ribnik sopeta iz polnih pljuč,
zastonj vse večno jutro čakamo na luč,
le redko solnce-hostija vzbledí nad nami.

Potem pa megleni zastòr se preporje:
zavriska, zabliska lazurni se lošč,
tle biseri v tleh in lestenci od gošč,
dragulje, demante razstavlja pogorje

Tak misel mlada kdaj v možganih se splodí,
temnečih dvomov mrak se lačno v njo podi,
ko trudna mota v dan iz motnih se povesem.

Tedaj iz plenic se poslednjih rodi:
ozarjen, ožarjen svobode se stresem
in v duši ponosni zapolje mi pesem.

Juš Kozak:

In če se zgodi ...

In če se zgodi, da padem, pustite me tam, kjer izdahnem.

Ne nosite, ne nosite me domov, kakor ste mojega prijatelja, da je oče njegov zblaznel od žalosti in brat grohotaje preklel svet in njega usodo. Zabili so ga v krsto, ter ga tam pokopali, kjer druge.

Ne, mene pustite v loki, sredi poljan, namočenih s krvjo.

Ko na večer potihne boj, tedaj vstanem pod nebo, vstanem, zakaj preveč koprnenja je v meni po življenju, da bi mogel na veke zatisniti oči.

Tako me žeja po življenju, kakor popotnika, ki mu je zgorel jezik, ker ni našel studenca.

Pustite me torej pri studencu.

V hladnem blesku lesketajočih se zvezd bom plul od mrliča do mrliča, ter jih obujal v večno življenje. Svojo večno živo žejo jim udahnem. Prisluškovali bomo šepetu rož, tožbam vodâ, razbeljenim prošnjam pečin. Sovražili, ljubili bomo s krožečimi svetovi in solnci.

Zjutraj se okopljemo v brezbrežnih valovih svetlobe, ki se razlije nad bojnimi polji.

Čuli bomo ritem grmečih topov, sopečih ljudi, ki v njih srcih hrope ostro sovraštvo.

Na večer pa se postoterimo. Z luninim svitom se preselijo vsi, ki jim ni mogoče umreti.

Videti hočejo, kdo bo svojo dušo z lavorom venčal; čuti hočejo vriskanje, pozdravljanje vračajočih se.

Da, jaz bi hotel občutiti krepki stisk roke, ko se bratu povrne brat.

Na prsih očeta bi rad slonel v utripanju vseh njegovih žilic, ko objame sina.

Da bi mogel biti atom njenega utripajočega srca, ko bo gledala in štela vrste vračajočih se, pa ne uzre med njimi njegovih oči.

Da utolažim neizbrisno žalost, stkem pajčolan sanj o večnosti, o vračajočih se dušah krog nje. Oslabim ji um. Sladka, tolažilna bo njena blaznost, ko ga bo čula, gledala vsepovsod, zakaj brez njega ji ni bilo dano živeti.

V sinu in bratu pa ugasnem vsak spomin na smrt, na trpljenje, na vse, kar sta videla mojega trpljenja, da bo njuno pripovedovanje večno

živo življenje, postoterjeno, potisočerjeno, kakor da ni smrti. Pozabi nanjo sivi oče, mali brat pa postane apostol življenja.

Pustite me zato pri studencu.

Da bom videl, kako bodo delili zemlje med seboj, da bom vodil njih roke ter osrečil svojo domovino. Če mi večnost ne izbriše spomina, bom tisti hip mislil, da se na zemlji nisem za njeno slavo boril.

Zadovoljiti hočem med narodi narod, da bo od radosti in ljubezni do življenja pijan.

V tisti molitvi svojega naroda hočem k bogu hiteti, ko bo narod molil za one, kojih smrt ga je osrečila.

Videti hočem, kako se bo razvijal, gledati njegove iznajdbe po tisočletjih. Te misli bi hotel roditi.

Stvarnik novih svetov bom, ko se ta zemlja razdrobi in iz njenih drobcev postanejo novi svetovi.

Pustite me zato pri studencu.

Toda, ko se v poletnih nočeh s tišino razprede dih božji med nebom in zemljo, pojdem na samotna pota gozdna, koder hodi s tako ljubeznijo moj brat, in pridružim se mu. Še enkrat se pogovorim z njim, se divim njegovim mislim, gradim z njim vred, mu pomagam, ga podžigam. Ko pa se me domisli, obstane v koraku, se mu v bolesti skrči srce, tedaj hitro odplujem . . . le na čelo, na tisto mramornato čelo ga še poljubim.

Vem, kod hodi ona najrajša; ona, ki je bila moje drugo oko. Zvečer bo hodila z njim iz mesta. Slediti jima hočem med polji, valujočim žitom, ob srebrnih rožnatih vodah, med gosto, zeleno travo. Morda se spomnita name, morda zaživim celo v spominu njih otrok.

In k svojem najmlajšemu bratcu pridem zvečer, ko zaspi, in bom vso noč pri njem. Tako ga bom ljubil, ko nekdaj: igrala se bova, nosil ga bom na ramenih, vzel na kolena, da se nauči jahanja, pripovedal mu storije, da se bodo iskrile tiste biserno svetle oči.

Vso noč bom pri njem do zore; samo da čujem, ko si v jutro pomane oči, se skloni čez posteljo k očetu ter mu pove, da se mu je vso noč o meni sanjalo.

Tako bom hodil po zemlji.

Storim, da bo oče lahko umrl, v visoki starosti, pozdravil smrt ter je ne bo čutil. Sinovi bodo preskrbljeni.

Ko zapre oči, ga popeljem s seboj.

Skupaj bova hodila po zemlji, se vračala k obema, da jima ne bo hudo brez naju.

Tudi midva bi jih pogrešala.

Zato me pustite v loki, pri studencu.

Padlemu drugu.

Mirno dihajo tvoje grudi, zemlja moja.

Tvoje vode, gore, vasice po razposajenih gričih, polja, vinogradi so obdani z nebeško glorijo.

1.

Gledal sem tisoče, ki so s sklonjenimi glavami hodili tesno drugi ob drugem — njih široka pleča so se bočila kakor pobočja gora. Hodili so dni, tedne, brez prestanka. Kadar je čul kdo glas, takoj se je odpravil na pot: ženi je zastal utrip srca, njene kalne oči niso potočile solze na deco smehljajočo se okrog in okrog nje. V njegovo smer se je zagledala, ko je nakratko, brez slovesa postavil živino v hlev; prišel je pravkar s polja domov. Krepki so bili boki cvetočih deklet, hrepenečih po materinstvu. Zdaj pa je od žalosti umrla v njih telesih še nerojena deca. Za vasjo so vriskali fantje.

Starkam in starcem pa je obup za tri rodove zarezal čudne gube v obraz . . .

Vinogradniku krvavi srce, ko po viharni noči gleda brstike trt, kako s svojimi drobnimi ročicami iščejo opor, ki jih je izruval ponoči vihar. Tako sem gledal na deco.

Vse to je neizbrisno.

2.

Že stoletja hodijo tvoji sinovi, mati moja. Vedno v tisočih, ravno tedaj, kadar postane pleme najjačje.

Redki se vračajo: posamič prihajajo za vasmi, da jih ne vidijo, kako hodijo brez rok, brez nog, z upadlimi lici, z okrvavljenimi očmi. Pred kočami posedajo, na solncu se solnčijo, razgledujejo, dokler jim ne da pokoja mati gruda.

O rane, vedno sveže rane čez in počez.

Kdo bo zacelil rane naših duš, ki verujemo v tisto božjo besedo, ki se je v tebi včlovečila? In za njo še ni nihče pal, na tvojih prsih v silnem vzgonu in uporu ni izkrvavel.

Da bi bil osebni bog izven tebe, kot so nas učili, preklel bi ga tisočkrat iz obličja v obličje. Rval bi se z njim, boril na žive in mrtve, da te iztržem njegovim krvoločnim rokam, te ponesem daleč proč, te skrijem varno pred njim. Da ne umreš brez sadu.

Ali pa bi tebi ustvaril drugega boga, bolj mogočnega, kakor je bil Jehova in še manj usmiljenega do drugih narodov. Le tebe bi ljubil z ljubeznijo, ki je še niso občutila božja prsa.

Zaman! Spoznanje je jasno: Izven tebe ni bogov! Nihče ne bo ustvaril drugega! V tebi je; je pisal in piše svoje večne žive zakone v vseh živih in za naše oči vseh mrtvih stvareh. Večno krivičen tebi?

Zopet je zazijala rana, v mislih pa kljuje blazni upor.

3.

Zalesketalo je v dalji.

V žgoči radosti je duša vztrepetala.

Tam se je sklonil človek nad zemljo; pojemale so njegove moči, pleča so se stresala, roke šibile. Z vsem naporom se je sklonil k tebi. Ker ne more govoriti prestreljeno grlo, pada s poljubom nate, črna, črna prst. Izdihnil je. Do neba je žarela okrvavljena gruda.

Pal je zate.

On izmed tisočerih.

Da bi bil mogel govoriti, bi bil molil tisto veroizpoved, ki je kakor mogočna himna vstala v moji duši, tlela v vseh onih tisočih, ki so hodili stoletja. Pa naj bi hodili še stoletja, dihala bi v njih kot ogenj pod pepelom.

4.

V moji duši poje zdaj radost, ki ji ni mejâ.

Eden je pal za vse, da nas je odrešil, dal naši veri obliko življenja.

Tam leskeče črna prst okrvavljena. Poljub svetosti, ki je dihnila vate večno življenje, plava nad teboj.

Zdaj vem, zemlja, zakaj si morala roditi in oddajati? Vem, zakaj si morala odpirati grobove pohabljenim, polblaznim, strtim sadovom . . . Da je padel on. Grehe nas vseh si nosila, in on te je odrešil.

Moja duša pa poje bronasto pesem:

Blagoslovljena radost! Si več ko veselje, v tebi je hrepenenje, trpljenje, solze vse, ki so rosile na grudo, ljubezen, ki je z njo svetu plačevala.

Blagoslovljena radost! Vse misli krožijo v tebi, ki jih je rodilo ponižanje in življenje. Ti si rojstvo božjih misli, ki so živele v sleherni duši in jih bodo čule prostrane zemlje.

Blagoslovljena radost! V tebi je vsa neskončna slast odrešenja matere zemlje, ki bo svetu razodela svojega boga, pravičnega kakor blesk zvezda, usmiljenega kakor pokoj neba.

Bronasto pesem pa bodo čuli na vzhodu, na severu in jugu in v njej bo poveličana moja mati.

On ki je padel, nam je ustvaril to pesem. Slehernemu klasu žitnega polja je dal vero za bodočnost. Vsaki kamen jo poje ob cesti.

Nad vso zemljo se je razmajal veliki zvon, ki bije trdo in poje bronasto pesem zemlje:

Večna sem! Večni so moji živeči, umrli, bodoči rodovi!

Ivan Lah:

Otokar Theer.

Moj tovariš, ki me je obiskoval zadnje dni, je vstopil včeraj z žalostnim, bledim obrazom v mojo sobo.

„Ali ste že slišali?"

„Kaj?" — Mislil sem, da je zopet kaj novega v političnem in diplomatičnem svetu, ki polni z zanimanjem sedanje prazne dnove.

„Theer je umrl."

„Včeraj je bila tu gospa Preissova in smo govorili o njem: mislili smo, da ni nevarno."

„Umrl je."

Gledala sva se nekaj časa, kakor da ne najdeva ne misli, ne besede.

Moj tovariš je vojak, ki se zdravi v oddelku poleg mene: v sosednem oddelku je ležal Theer. Nihče ni mislil, da bi se moglo zgoditi kaj takega.

„Včeraj sem ga hotel obiskati," pripoveduje moj tovariš, „toda bil sem tako slab in brez volje. To so strašni časi. Ne morem delati; niti pisma ne morem napisati."

Moj tovariš je urednik „Žatve", dobra, idealna duša.

„Škoda, škoda . . .," govori na pol šepetaje, kakor da bi rad s to besedo povedal vse.

Theerovo ime mi je bilo znano že poprej: čitalo se je o njem večkrat v listih, posebno ob priliki, ko se je igral njegov „Faethon". Toda zadnja leta je bilo težko imeti pregled čez vso novejšo produkcijo. Videli smo, da raste nova generacija, toda natančne slike nismo mogli dobiti in tako so se v množici novih imen izgubila tista, ki zaslužijo biti med prvimi: in med njimi je bil Otokar Theer.

Bilo mu je komaj sedemintrideset let. Rojen je bil v Črnovicah (16. febr. 1880), kjer je bil njegov oče ritmojster. Mati je bila Čehinja iz Nymburka. Gimnazijo je študiral v Pragi in je kot gimnazijec nastopil v literarnem svetu pod pseudonimom Otto Gulon. Vpisal se je na univerzo, študiral pravo, prestopil je na filozofijo in absolviral študije z doktoratom. Leta 1902. je bil v Parizu, kjer se je poglobil v sočasno francosko umetnost: postal je Officier d' Académie. Leta 1910. je bil na jugu v tirolskih Alpah, leta 1912. je bil na Severnem morju in na Danskem, leta 1913. v Rusiji in na Krimu. Dobil je mesto v vseučiliški knjižnici v Pragi. Preteklo pomlad je začel bolehati. Na jesen se je preselil v vinogradsko bolnico.

Zdravniki so konštatirali zastrupljenje hrbtenice, toda nihče ni mislil na smrt. Theer sam je bil čil in živahen, čital in pisal je še dan pred smrtjo, dne 20. dec. je ob polosmih zjutraj izdihnil.

Ljudje, ki jih usoda zanese v isto bolnico, čutijo med seboj nekako solidarnost. Druži jih nekaka tajna vez in čutijo nehote med seboj izgubo, kadar zapoje zvonček nad kapelo. Ali je to ljubezen do življenja, ali strah pred smrtjo? Ali je to sočutje k človeku, ali opomin na lastno usodo?

Tiho sva sedela s tovarišem in sva mislila na Theera. Ali je mogoče v tem trenotku reči, kaj je bil, in kaj bi bil, ko bi se to ne bilo zgodilo. Ali si moremo misliti vso tragiko človeka, ki se je dvignil na lastnih krilih iz vsakdanjosti v solnčne višave, in je tik pred ciljem padel?

Otokar Theer je nastopil kot sedemnajstleten študent v javnosti z zbirko „Haje, kde se tančí“ (Gaji, kjer se pleše). Kritika je videla po tej zbirki v njem mlado silo iz krogov „Češke moderne“, ki stoji pod francoskim vplivom. Pridružil se je moderni skupini, ki se je takrat zbirala okoli prenovljenega „Lumira“ pod vodstvom V. Hladika in F. X. Šalde. Tako je Theer že leta 1900. izdal drugo knjigo „Vypravy k Ja“, ki je leta 1914. doživela drugo izdajo. Dvajsetletni pesnik je v tej knjigi pokazal nove velike skrivnosti svoje duše, nepremagljivo hrepenenje po večnih tajnostih in boj za čarobni svet krasote in ljubezni. Njegova oblika je kazala mladega mojstra, ki se bori za novo svobodo besede in pesmi. Naslov sam je nekaj nenavadnega. Ne da se niti popolnoma prevesti. Vyprava je to, kar po slovensko imenujemo s tujo besedo: ekspedicija. Reklo bi se nekako: Priprave na pot k Jazu. Po tej knjigi je nastala v pesniku kriza, ki je trajala celih deset let. Pesnik se je poglobil, kakor da se je res odpravil na pot k „Jazu“. Toda ta „jaz“ je veliko obširno kraljestvo in dolga so pota do njega. Pesnik je iskal sebe, poslušal je svojo notranjost in je iskal izraza temu, kar je plalo v duši. Ne onega vsakdanjega navadnega izraza, ki ga imenujemo pesem, ampak onega pravega izraza, ki bi bil pesem njegove duše. Ne pesem besedi in rim, ampak pesem čustva in notranjega ritma, ne pesem, vezana na metrum in formo, nego pesem prosta, svobodna in resnična, kakor jo je čutil v duši. Sicer nastopa Theer tudi v tem kritičnem desetletju, toda ne s pesmimi; pisal je povesti: „Pod stromem lasky“ (Pod drevesom ljubezni) (1903), „Prihod žene“ (roman v „Lumiru“), a pred vsem se je posvetil kritiki. V „Lumiru“, „Rozhledih“, „Česki Revuji“ in v „Přehledu“ najdemo polno njegovih kritik in esejev iz češke in francoske literature. Tu vidimo Theera umetnika in filozofa, ki išče vrednote življenja v velikih delih človeškega duha in odkriva zmagujočo silo volje, ki premaguje kaos in notranji razdor ter daje misli jasen izraz v delu, ki ga ustvarja duh stvarnik in vladar snovi.

To desetletje pomenja sploh krizo v češki moderni. Prvi nje bojevniki: Machar, Březina, Dyk, Karásek so že obvladali polje; starina je živela samo še v odmevih. Toda življenje pomeni večen razvoj, vsak ob-

stoj je zastarelost in zaostalost. Treba je bilo iskati novih poti. Najti so jih mogli samo oni, ki so premišljali o njih. Med temi je bil Theer.

Leta 1910. nastopi Theer zopet kot lirik. Leto na to (1911.) imamo novo knjigo pesmi „Uzkosti a naděje“. Tudi ta naslov je težko prevesti. „Tesnobe in nade“ ne zveni dobro. Vendar nam predstavlja zbirko po vsebini: boj med dvomom in nadami, boj za spoznanje velikih skrivnosti, Boga in sveta, hrepenenje po resnici nejasnih sfer, ki jo zasluti srce in jo hoče izreči. Vsaka pesem je resničen odmev lastnega boja, ki ga je prebojeval pesnik od slutnje do besede. A ne le boj za resnico, tudi boj za resničnost besede je hotel izbojevati Theer: bil je mojster sloga in jezika in je hotel doseči v tem vrhunec popolnosti. Leta 1912. je nastopil med mladim naraščajem s svojim predavanjem o prostem verzu. Njegov boj za pravi izraz ga je vodil k prepričanju, da more le prosti verz izražati valovanje duše, ritem pesmi, harmonijo misli: vse drugo je samo ovira. Tako je Theer združil v „Almanachu za leto 1914.“ okoli sebe mlado generacijo verslibristov in je stopil v ospredje nove generacije. Tu je njegovo mesto. Bil je nasprotnik vsake površnosti in praznega rimovanja. Sam globok in premišljen duh, je zahteval v pesmi dovršene forme prostega verza, ki v pravih besedah in izrazih daje zunanjo stavbo notranji misli. Prostost mu ni pomenila površnost, nasprotno: jasnost v slogu in strogost v obliki.

Leta 1915. je izdal Theer, ki je dospel tako do vrhunca v svojem boju za svobodno pesem, novo zbirko: „Všemu na vzdory“ (Vkljub vsemu). Kljubovanje proti starim tradicijam in konvencionalnosti v obliki, pa tudi odpor proti vsakdanjosti in plitkosti v umetnosti sta dajala sile bojevniku za visoke svetove. Bil je Prometej, ki je kljuboval svetu in bogovom in je hotel nebeških darov za človeški svet. O tem boju nam govori tudi njegova lirična drama „Faethon“, ki se je z velikim uspehom igrala v Nar. divadlu dne 13. aprila 1917. (V tisku izide te dni.) Tudi „Faethon“, sin Helijev, se je dvignil do zvezd in je padel, kajti: „Še nekaj višjega je od življenja, za velikost, krasoto smrt . . .“

„Otokar Theer je bil pesnik,“ je pisal drugi dan po smrti Miroslav Rutte v „Nar. Listih“, „bil je pesnik ne le po delu, ampak z vsem ritmom svoje duše in z vso svojo usodo. Njegov duh se je gibal vedno med titansko samozavestjo in nezmožno skepso. Ker ni bil kompromisar niti napram sebi niti napram drugim, ni iskal nikoli v svoji umetnosti zunanjega uspeha. Čutil je za vsak stavek in za vsako besedo v sebi polno odgovornosti in strogosti: tako da je bilo v tem nekaj nemško trdega. Njegovo življenje, razburjeno in razočarano, probijajoče se vedno znova k veri, se je zapiralo vedno v ožji krog samote . . . Theer je bil izrazit tip češke duše: ne dobrotljive, mirne, udano ljubeče duše češko-bratovske, ki je preko Komenskega prešla v Březinove pesmi: bil je tip taboritske duše, duše božjega bojevnika, trde v ljubezni, ki je vedno pripravljena za pravo bojevati se in pasti. „Vkljub vsemu“ se je glasilo zadnje geslo

njegove lirike. Mnogi niso razumeli in niso zaupali. Toda mi, ki smo ga poznali kot prijatelji, mi, ki smo vedeli, kako muči njegovo pravično dušo negotova in kruta usoda našega naroda, mi smo razumeli in se čudili: njegova volja je hotela kljubovati tudi v najtežji in najbolestnejši skušnji, hotela je ostati neupognjena in silna tudi v smrtnem dihu, ki je zavel v obraz prebujenemu narodu. Vzkliknil je za nas proti vsem: živeti vkljub vsem, tvoriti in živeti . . .“ Enako je pisal Arne Novak v Venkovu: „Umetnik je bil Theeru nerazdružljivo spojen s človekom. Theer je vedno zahteval, ne le, da stoj za svojim delom pesnik z vsem svojim značajem, ampak da mu žrtvuj tudi svojo osebno srečo, komodnost in življenjske ugodnosti . . . Theer je bil vedno pripravljen postaviti se za svoje prijatelje, za svoje delo in predvsem za svoj narod. Pesnik „Povratka“ in „Moje Češke (zemlje)“ je bil iz naših mladih umetnikov menda najbolj ponosen Čeh . . .“ Pri nas bo morebiti koga to motilo — a v tem je bil Theer enak onim našim jugoslovanskim pesnikom, ki so našli pesem svoje zemlje. Theer je dobojeval težek boj in je pred smrtjo videl zmago, za katero se bojujemo.

Theerova mati je ob smrti svojega sina položila ustanovo 20.000 K v podporo mladim češkim umetnikom. Pot je pokazal Ther jasno in točno. Ni dvoma, da ga bo štelo bodoče pokolenje med svoje prve in največje bojevnike.

Theer je tretji iz mlajše generacije, ki je umrl v tej vojni: Taufer, Miloš Marten, Theer. Toda Theer ni mislil umreti. Prva dva sta bila vojaka — ampak on Faethon.

Ali Faethoni umirajo?

Oni umro zato, da žive.

Janko Glaser:

Oktober.

Z vsakega hriba klopotec v dan
zlate pesmi kuje,
kakor zveneče, suho zlato
jih z gričevja suje.

In pozlačena že v solncu blešči
vsa se zemlja okoli:
vsa ta pobočja, obronki po njih,
vsi ti tihi doli . . .

Marija Kmetova:

Mati.

(Dvodejanka.)

OSEBE:

Pavle Traven, profesor.
Brigita, njegova žena.
Vida Bronova.
Matja Matjan, pisatelj.
Zdravnik.
Služkinja.

Godi se v mestu v sedanjosti. Drugo dejanje dve leti pozneje.

Prvo poglavje.

Prvi prizor.

Brigita, Matjan.

Salon srednje velikosti z balkonom, ki je zagrnjen z zaveso. Dve okni, sredi med njima rumeno-baržunasta zofa z istobarvnimi fotelji. Sredi sobe majhna mizica z nekaj knjigami in vazo z rdečimi rožami.

Omara za knjige, klavir, umetniške slike po stenah.

Pozno deževno poletno popoldne. Sliši se, kako udarjajo deževne kaplje na šipe.

Brigita *vstane z zofe in gre k oknu, kjer obstane.* Časih bi bila sedela po ure in ure sama takole pri oknu in poslušala udarce deževnih kapelj. Zdaj pa mi je dolgočasno in rada bi s kom govorila. *V tem pozvoni. Služkinja vstopi.*

Služkinja. Gospod Matjan je tu, milostljiva.

Brigita *se hitro okrene.* Res? Naj pride! *Služkinja odide. Brigita popravlja rože v vazah.*

Matjan *vstopi.* Klanjam se, gospa Brigita!

Brigita. Pozdravljeni! Prav, da ste prišli; pusto vreme me je navdahnilo z dolgočasjem. In zaželela sem si nekoga.

Matjan. Jaz pa sem nekaj časa kolovratil po mestu, končno mi je bilo preveč blata in dežja in sem se mimogrede oglasil.

Brigita. In dobro ste pogodili. Pa sedite vendar! *Matjan sede na fotelj, Brigita na zofo.*

Matjan. Pavleta ni doma?

Brigita. Ima spet neko predavanje. Saj se kar trga samega dela. Tu ima šolo, tam šolo, pa društva, pa predavanja — ah — da je že nervozen do skrajnih mej!

Matjan. No da, pa ga spoštujejo ljudje zato. Delaven človek je, in delavnost spoštuje in uvažuje ljudstvo.

Brigita. Zdajle ste se prav pošteno zmotili, gospod Matjan.

Matjan. Kako to, gospa Brigita?

Brigita. Da spoštuje ljudstvo delavnost? Nič ni res, nič je ne spoštuje in upošteva. Prav nasprotno je res. Čim udobnejši je kdo, tem večje lovorove vence dobiva na glavo.

Matjan. Res je, morda sem se zmotil . . . Ali pa tudi ne . . .

Brigita. Kako da ne?

Matjan. Recimo, da je to res, da je delavnost spoštovana, in sicer s tem, da jo ljudstvo tiho spoštuje, veste v tihem —

Brigita. sožalju! — Haha —

Matjan. Gospa Brigita! — No da, morda. *(Čez nekaj časa.)* Nečesa sem se spomnil pri tehle besedah „Tiho sožalje". Sedim zadnjič pri mizi in pišem, pa me podrega prijatelj in mi pravi: „Obžalujem te, Matja, da si še vedno tako neumen in pišeš prazne marnje. Ali to kaj nese? Ničesar! — Službe si poišči in pusti to! Res, obžalujem te!" — Vidite, gospa Brigita, tole je bilo nekako sožalje z delavnostjo. Morda je drugod tudi tako. Sicer vidijo in gledajo vse tisto delo človekovo, pa na tihem izrekajo sožalje, da se ne poprime česa boljšega, namreč dela zase in za svoj želodec — ne za druge.

Brigita. Torej je prišlo na moje besede! — Tisti pa, ki so slavljeni in spoštovani, odpirajo usta in sejejo pleve med množico. Pleve so pa lažje od zrnja, in ljudstvo jih lažje prenaša. In zato je spoštovana nedelavnost. Pleve se razprše, nimajo jedra, delo pa ima jedro.

Matjan. Ah, gospa Brigita, in vendar je tudi toliko del, ki niso pleve, in vendar ne koristijo človeštvu!

Brigita. Na primer?

Matjan. Na primer? — Vzemimo tista učena raziskavanja vsemogočnih ved in brezkončnega materijala.

Zmrači se popolnoma. Služkinja prinese svetilko z rdečim senčnikom in jo postavi na podstavek tik klavirja.

Brigita. Kaj pa vi pravzaprav smatrate za pravo delo, ki je res delo?

Matjan. Veste, tako delo je delo matere.

Brigita. Delo matere?

Matjan. Da — delo matere, pa pravo delo!

Brigita, Mislite vzgojo otrokovo in posvetitev vseh materinih moči v blagor svojih otrok? Da, da — to je že znano, da je vendar največ vzgojiti človeka, in sicer svojega in pravega človeka . . . Seveda, vzgoja zato ne sme biti napačna, ne prestroga, ne premehka. To je veliko delo, da — imate prav, gospod Matja.

Matjan. In vendar v tem delu ni samo vzgoja. Rekel sem že, da mora biti delo matere pravo. In to ni le vzgoja.

Brigita. Kaj še?

Matjan. Gospa Brigita, stavili ste kratko, pa obširno vprašanje . . . Ste že videli pohabljence, otroke in odrasle, kaj ne?

Brigita. Da, da!

Matjan. In menite, da je prav, da so ti na svetu?

Brigita. Moj Bog! Nesreča je pač to za vsakega takega reveža in za človeštvo sploh.

Matjan. Da, nesreča, gospa Brigita, ki bi je ne bilo treba!

Brigita. Gotovo ne! Paziti bi morale matere. Večinoma je to njihova krivda. Vendar časih . . .

Matjan. Kaj ne, vendar časih ni to krivda mater. Nesreča je to, neizogibna nesreča. In še večja nesreča je to, da živijo taki reveži.

Brigita. Tudi pohabljenci so ljudje!

Matjan. Ne, gospa, to niso pravzaprav ljudje! Narava je enočrtna, ravnočrtna, ne zverižena in vijugasta. Človek je narava, torej tak človek ni cel človek. Kaj menite, da živijo ti nesrečneži naše življenje?

Brigita. Ah, vidite, gospod Matja, o tem sem že dosti premišljala. Tega ne bi smelo biti, pohabljencev ne!

Matjan. To so reveži, ki se vlačijo vse svoje življenje kakor mrtvaške prikazni, ki se dušijo in umirajo hip za hipom. Zavist do drugih zdravih ljudi jim razjeda dušo, grize srce. Stiskajo na skrivnem pesti in prisegajo maščevanje zdravim, maščevanje staršem, da so jih priklicali na svet . . ., priklicali in jih pustili na tako pot, popolnoma brez priprave, zakaj, gospa Brigita, zunanjost človekova grozovito vpliva nanj — na njegovo dušo! In cela vrsta jih je, ki se vlačijo, vlačijo kakor golazen po tleh, srkajo prah in blato vase in se tresejo pred vsako mislijo, vsakim čustvom. Sami sebi so v nadlego in vsem drugim . . . To niso celi ljudje, verujte mi! „V zdravem telesu biva zdrava duša“ — vidite, gospa, to je že staro in oguljeno — in vendar tako resnično!

Brigita. Razne zavode ustanavljajo za take ljudi.

Matjan. Ali se vam zdi to prav?

Brigita. Govori se pač, da je to velike koristi, zakaj tudi gluhonemi in slepi in drugi pohabljenci imajo dušo, ki jo je treba negovati. Pa po mojih mislih se jim stori s tem še večja nesreča. Čemu kazati beraču zlato v oknih, s steklom zaprtih? S pomočjo teh šol izpregledajo v oni svet, ki je zdravim tolike vrednosti — in v tem vidite — zdi se mi — da je še huje. Pa Bog varuj, da bi slišali to oni, ki se trkajo na prsa in kličejo: „Mi, mi smo! Delavni smo!“ In vendar —

Matjan. In vendar nimajo prav —

Brigita. Ne, ne — sami sebe in druge slepijo. Ali gorje vam, kakor sem že rekla, da bi se razlegel ta glas med svet. Pobili bi naju. In tudi — saj se vse tako vrti — vrti, na noge, na glavo, na glavo, na noge — vsevprek — vsevprek stopamo in legamo, in onega ni, ki bi dejal in tudi izpolnil besede: „Na noge vsi!“

Matjan. In vendar bi hotel reči ljudem besedo na ta način.

Brigita. Vi? — Pisatelj ste, to je res . . . Pa — to morate priznati sami, gospod Matja, — pisateljeva dela pač beremo, pomislimo, malo nas pošegečejo časih, navadno pa tudi ne. Zapiramo knjige, jih polagamo med druge v „večni mir in pokoj“ — in — pozabljamo na vse. To je pravzaprav grozno, če pomislite, da sčasoma vse pozabimo — vse, vse.

Matjan. Pa, gospa Brigita, če bi koga tako zaskelela rana, da bi je ne pozabil, temveč jo pričel celiti?

Brigita. Ali bi vi provzročili to rano? — Ha — obsodili bi vas in kamenali! Kaj bi imeli od tega? — Sicer pa — imate bržkone kako novo delo v mislih?

Matjan. Da.

Brigita. Ah, gospod Matja, govorite mi o tem delu, vsaj v glavnih potezah! — Hočete? Da? — Dajte, dajte!

Matjan. Sicer . . . No, pa bom, gospa Brigita!

Brigita *se stisne v kot zofe, ponudi Matji cigarete, zre v Matjo. Matja prižge cigareto, udobno sede in govori z mirnim, skoro tihim glasom. Zdajpazdaj zaropoče voz pod oknom. Od nekod blizu se slišijo glasovi klavirja, sentimentalne melodije.*

Matjan *kadi in prične.* Bila sta mož in žena, zdrava in mlada po duši in telesu. In živela sta srečno in udobno. Žena ni bila ena izmed tistih, katerim je zunanjost in obleka vse, polagala je resnost tudi na dušo in je bila izobražena in jako duhovita. Mož je bil zdravnik, mož dela in svojega poklica. Živel je le domu in delu. — Rodil se jima je otrok, deček, in v nesrečo — bil je — hrom. Izpočetka mati tega ni opazila. Oče, kot zdravnik, je sicer nekaj opazil, dozdevalo se mu je nekaj, pa ni hotel verovati sam sebi, ne svojim knjigam, ne vsi svoji zdravniški vedi. Prestrašno se mu je zdelo kaj takega. Opazoval je otroka, ga preiskaval, stikal po novih knjigah o tej bolezni — pa vse ni nič pomagalo. Otrok je rasel, pričel govoriti, izhodil pa ni. Oče je presedal naskrivoma po cele noči, se mučil in študiral, študiral . . . Skoro zmešalo bi se mu bilo . . . Mati pa ga je povpraševala, čemu otrok ne izhodi, kaj mu je . . . On jo je tolažil kolikor je mogel, češ, da se to dogaja dostikrat, da ne izhodijo otroci tako brž, časih celo šele po štirih letih. Na skrivnem pa je begal od zdravnika do zdravnika, dal v ženini odsotnosti preiskati otroka . . . In s strahom in grozo je zaznal, da je otrok hrom, hrom za vse življenje. Nobene pomoči ni bilo zanj; tudi vse klinike bi bile brezvspešne. Tedaj se je postaral za več let, in žena mu je čitala skrb in starost z obraza. — In nekoč ga je zasačila, ko je slonel sklonjen nad otrokom, ga preiskaval — nazadnje pa se je sesedel na stol, izbuljil oči in zaškrtal z zobmi. Topo je zrl v strop in hropel. Tedaj pa je ona skočila k njemu, objela ga okrog vratu in kriknila: „Ti si mi prikrival nekaj groznega, izvijal si se mi, nisem mogla do tebe — zdaj, zdaj te imam! — Govori, govori resnico, rotim te! Kaj je z najinim otrokom?“ Ni imel

moči, da bi bil skočil kvišku, zaječal je in molčal. Ona pa je divje zavpila: „Kaj je z otrokom?! Ne prikrivaj mi ničesar! Govori — ah — govori!“ In prijela ga je za roko in mu srepo pogledala v oči. On pa je mahnil z rokama in govoril blebetaje kakor norec: „Hrom — je — za — vse življenje — hrom — brez po — pomoči.“ In je naslonil glavo na mizo in brezglasno zaihtel. Ona pa je —

Brigita. Kaj je ona? *(Govori vsa zasopla in prestrašena.)*

Matjan *mirno.* Ona pa je odšla mirna in kakor steklena iz sobe, vzela otroka, se vrgla na zofo in ga poljubovala kakor v brezumni strasti in živem ognju. Potem pa je govorila sikaje in neizrečeno trpko in polna zastrtega gneva: „Ti moj dragi, ti moj ljubi — ti moj otrok! Na svet sem te priklicala — in kaj — kaj sem ti dala za na pot —? Ah, kaj sem ti dala?! Hromec si — hromec! — Ah!“ — In je padla in se stresla v brezsolznem joku — a otrok se je smehljal . . .

Brigita *se presede in zatisne oči z rokama.* Kaj dalje, dalje?

Matjan *podpre glavo.* Živela sta mesec dni oba, oče in mati kakor v trdi okamenelosti, in besede so jima bile kakor ognjene puščice. Rezke in ostre gube so se jima zarezale v obraz. Naposled se je oče udal usodi, je hodil po svojih opravkih kakor preje, a ni si upal pogledati ljudem v oči. Kakor bi bil storil velik zločin človeštvu, se je zazdel sam sebi, kakor bi bil stokratni ropar in morilec. Ljudje so izvedeli o hromosti njegovega otroka, a nihče mu ni črhnil besedice, s pomilovanjem so zrli nanj. On pa je tiho delal, tiho hodil — tiho govoril . . .

Brigita *tiho in zamišljeno.* Mati? —

Matjan. Mati je preždela cele dneve in noči pri otroku, nosila mu je rož in ni pustila nikogar k njemu. Govorila mu je, pravila pravljice, a vsaka beseda je bila tiha, nema prošnja za oproščenje, da ga je priklicala na svet, ona — otroka, ki je bil hrom. Z vsako besedo, z vsako rožo, ki mu jo je prinesla ga je prosila odpuščenja. Otrok pa jo je nemo gledal in jo poljubljal na ustnice.

Nekoč sta bila na vrtu. Belo cvetje se je razsipalo nad njima, metulji so letali krog njiju. Otroci so tekali za temi metulji in jih lovili. In tedaj je nekaj sladkega pripolzelo na obraz hromega otroka, raztegnil je ročici in je hotel ujeti metulja. Pa mu je odletel nad belo cvetje. Tedaj je milo pogledal mater in ji dejal: „Mamica — zakaj ne tekam kakor oni-le? Metulja bi rad!“ Ona je stisnila ustnice in se prijela za prsa. „Hočeš metulja?“ mu je rekla. — Ujamem ti ga.“ — „Ne, ne mamica,“ je del otrok, „sam ga hočem ujeti! Pusti me iz tega voza!“ In se je naenkrat vzpel in — padel na tla.

Ona se je stresla, pobrala otroka, ga pritisnila k sebi in govorila: „Odpusti, dragi, mili!“ — Otrok pa jo je začuden gledal, ustnice so se mu pretegnile in debele solze so mu polzele izpod gostih trepalnic. „Mama, mamica — ne morem hoditi — ne morem . . .“ — „Odpusti!“ je kriknila ona in ga divje poljubila — in odhitela z njim z vrta.

Brigita *preplašena zre s široko odprtimi očmi.* In?

Matjan. In tisti večer je odšla za hip v mesto. In ko se je vrnila, je odšla v otrokovo sobo, kjer je otrok spal. Tiho in oprezno je pokleknila pred posteljo, se tresla in zvijala, kakor bi jo bili živo kosali in ji trgali kožo od mesa. Pridušeno je hropla in vmes šepetala: „Odpusti, odpusti — ne morem ah — ne morem!“ — Pa kar naenkrat, kakor bi jo bil pičil gad, je skočila kvišku, vzela izpod plašča stekleničico s strupom in ga vlila otroku v usta.

Brigita *težko diha in vstane.* Otroku — ah . . .

Matjan. Otroku v usta. Otrok se je nasmehnil, požrl pijačo, se zvil v dvegube in izdihnil . . .

Brigita *sede.* Ah . . .

Matjan. In mati je objela mrtvo telo svojega otroka in je omedlela.

Brigita. To je strašno — strašno — gospod Matjan! *(Vstane in hodi po sobi gor in dol. Tudi Matja vstane, se opre ob klavir in zre v Brigito. Ta se ustavi pred njim.)* In to boste spisali v i —?

Matjan *z lahnim nasmehom.* Da — jaz.

Brigita *počasi, zamišljeno.* Torej delo matere . . . Ona umori svojega otroka, pomislite, ona ga u m o r i! Svojega otroka — moj Bog! *(Sede na fotelj in sklone glavo.)*

Matjan *resno in povdarjaje vsako besedo.* In — gospa Brigita, kaj bi storili v i v tem slučaju?

Brigita *preplašena vstane.* Jaz — jaz? Torej delo matere, najvišje delo — najvišja, najmočnejša ljubezen! — Ujeti smrt, živo smrt — oprostiti živega mrliča —! Da — jaz bi storila isto. *(Kakor vsa pobita sede na fotelj in podpre glavo.)*

Matjan. Gospa Brigita, razburjeni ste. Saj sem vam le pripovedoval —!

Brigita. Pa — pa meni se je zdelo, kakor bi bila jaz tista mati, da je to resnica — da.

Matjan. Ah, bežite, gospa Brigita! To so le moje misli — ne mislite več nanje! *(Stopi k njej in jo prime za roko.)* Obljubite? Da?

Brigita. Ne — vem. — Veste, to je bilo grozno — grozno. In če bo na vse tako učinkovalo — na vse — potem . . . Gospod Matjan, in to niso le naše misli, to bi bilo res lahko mogoče, da se zgodi kaj takega? In bi bili vi na tem mestu zmožni, kaj takega storiti?

Matjan. Da, gospa, — rekel sem že, da je to veliko in p r a v o delo. Pa — gospa Brigita — pustite te misli in govoriva o čem drugem.

Brigita *vstane in gre proti klavirju.* No da, — govoriva o čem drugem. Ali ljudje vas bodo . . . No pa torej o čem drugem. *(Z drugim glasom.)* Ostanete zdaj dalje časa v našem mestu?

Matjan. Ne vem, kako še bo. Saj veste in me poznate že od preje — ne da mi nekaj, da bi bil več kakor, recimo, en mesec tu. Pa pridem drugam, v večja mesta — in spet me vleče nekaj nazaj, tu sem v domovino.

Brigita. Ah vidite, to je nekaj tako skrivnostnega, kako človeka neko neznano, nevidno hrepenenje siloma tira iz kraja v kraj. In vendar, kakor je staro že to, doma pa je vendarle najbolje. Ali ne?

Matjan. No da. Tu mi je res še najbolje — pa vendarle ne za dolgo, kakor sem dejal. *(Potrka. Vida Bronova vstopi. Iste starosti kakor Brigita. Oba jo začudeno pogledata.)*

Drugi prizor.

Prejšnja. Vida Bronova.

Vida. Na zdravje, Brigita! O, Matja — ti še tu? Kaj te še ni potegnilo preko gora?

Matjan. Ej, Vida — in ti — odkod prihajaš?

Brigita. Zakaj te ni bilo tako dolgo? *(Si segajo v roke, sedejo.)*

Vida. No lepa vprašanja! — Pri Pavletovem predavanju sem bila. No, da — lepo je govoril. *(Vstane, hodi semtertja po sobi in se živahno obrača. Polna razposajenosti je in otroške naivnosti. Nazadnje spet sede in prekriža noge.)* Pa zakaj vidva nista bila ondi — posebno ti, Brigita?! Torej mož, tvoj mož — gospod soprog — predava — in ti, Brigita, ti njegova mlada ženka, sediš doma? Ha-ha. Ko bi jaz imela takega moža, bi bila vedno pri njegovih predavanjih. Saj mora biti to vendar lepo, če stoji ondi na vzvišenem prostoru mož in ona, žena, ga posluša z vso vnemo. Imenitno! Pa tebi ni nič do tega?

Brigita *smehljaje se.* Eh Vida, ti si še vedno stara. Polna naivnih, veselih besed.

Vida. No, zakaj bi ne bila? Službo imam, zdravje — in —

Matjan. In fanta, kaj? *(Se okrene proti Brigiti.)* Saj to vam je morda že znano, da je Vida moja nevesta?

Brigita *smehljaje.* Preje sem vedela nego vi.

Vida. No, da — zakaj ne? Saj se z Matjem poznava že izza otroških let.

Matjan. In sedaj pa naju že vse mesto pozna kot človeka, ki sta še zdaj eden in ena, ki pa bosta kmalu v celoti dva. Kaj ni tako, Vida?

Vida. Tako je. Pa pustimo to. Ti, Brigita, povej kaj lepega!

Brigita *se vzdrami.* Kaj? A tako — kaj lepega naj povem? — Zdajle se mi pa res ne ljubi.

Vida. Se ti ne ljubi. In tebi Matja?

Matjan. Jaz tudi ne bom govoril.

Vida. Ah, pusteža pusta! *(Vstane in se pretegne.)* Moj Bog, sam dolgčas vaju je. Človek bi kar zadremal pri vaju. *(Gre h klavirju, prebira nekaj not, jih spet odlaga, slednjič izbere nekaj, položi na pult, si pripravi stol in udari akord. Medtem pa pogleda Brigita z globokim pogledom Matjo in mu reče polglasno.)*

Brigita. In vendar ne morem pozabiti onega, kar ste mi pravili. Da mati umori. *(Vida se hitro okrene in pravi.)*

Vida. Kaj, umori? Zdaj se menita o umorih? Kdo umori?

Brigita *vsa v mislih.* Mati. *(Matja vznevoljen predene roke.)*

Vida *pride k mizi in sede.* Kaj pa govoriš? Katera mati, kje, koga?

Brigita *kakor preje.* Da mati umori otroka, če je pohabljen.

Vida *se strese in nekaj časa kakor osupla gleda Brigito.* Umori otroka, če je pohabljen! — Ti, ti si pa čudna *(naenkrat se nasloni vznak in zamahne z rokama.)* Ha, ha — skoro si me v resnici prestrašila s temi besedami. Brigita. Ti si pa prava, ti! — Saj bi tega ne zmogla, in pa — oh, saj bi te zaprli potem — in — in navsezadnje bi bila reva vse življenje. Ali pa bi izvršila samomor. Take misli so brez podlage in zelo bedaste.

Matjan. Bedaste? *(se začuden vstopi pred Vido).*

Vida. No, no — ne glej me tako začudeno! — Bedaste, da. In ti, kaj jih imenuješ ti morda, no recimo, pametne ali duhovite, ali praktične morda? —

Matjan. Ne govori tako! — *(Se obrne, sede in kadi cigareto. Brigita sloni na mizi in zre v svetilko.)*

Vida. Moj Bog — vidva sta menda že spet v vajinem razpoloženju oblakov — ha, ha. — *(Kar na mah se zresni.)* Ti, čakaj, Brigita, veš, Pavle je pa pravkar predaval o materi, ki žrtvuje vse svoje življenje pohabljenemu otroku . . .

Brigita *začudena.* To, to je govoril Pavle?

Vida. Kaj nisi vedela? Lepo se brigaš za pota svojega moža. To je govoril, da. In kako so bili vsi navdušeni in so mu ploskali! Jaz še posebno. *(Vrata se odpro. Pavle vstopi. Hitro stopi k onim trem.)*

Tretji prizor.

Prejšnji. Pavle Traven.

Vida. Ej, glej ga, glej! Pravkar sem govorila, kako so vam ploskali — in —

Matjan. In kako si ti najbolj ploskala.

Pavle *sega vsem v roke.* Pozdravljeni, pozdravljeni! O meni ste govorili? — Torej je škoda, da sem že prišel, bi bili morda še nekaj vencev spletli meni na čast.

Vida. Ah, vi domišljavica! — Pa prav je, da ste prišli. Brigita in Matja sta tako slabe volje, in jaz bi rada le govorila, govorila in se smejala — ha, ha, ha.

Pavle. Prav, gospodična Vida. Pomagal vam bom. *(Sede.)*

Matjan. Ti Pavle, še vedno tako pridno in vneto deluješ v „prospeh izobrazbe in prosvete“. *(Se ironično nasmehne.)*

Pavle. Ah, malekost, malenkost! Moje moči so majhne, kaj bi! — Delam že, no — ne rečem — pa ni vredno — ni vredno govora — Matja, in ti, pišeš?

Matjan. Pišem, če so misli tu.

Vida. Ej, misli se že dobijo! Saj je toliko snovi, povsod, povsod. In jezik imaš lep — in talent!

Pavle. Da, vidiš, Matja, to je veliko res, da imaš tako krasen jezik; kakor melodije so tvoje besede. Četudi časih, no časih sicer ni kdovekaj faktov, faktov . . .

Brigita. Ti bi hotel faktov, Pavle, kaj?

Pavle. No, da, faktov; namreč naše ljudstvo se s samimi besedami le zastruplja. Ne, ne!

Vida. Ah, gospod profesor, kaj bi se zastrupljali! Lepo besedo bero — in dalje ne pomislijo.

Pavle. Ej, ne vem, če je vedno tako!

Matjan *se zdrzne.* Ti, Pavle, kako bi ti hotel pravzaprav, da bi pisali?

Brigita. Saj veš, Pavle, kaj misliš ti o tem?

Pavle. Kakor sem rekel: več d e j a n j in nič n e n a r a v n e g a; to je.

Brigita *gleda Matjo.* Nič nenaravnega. In vendar —

Vida. Kaj je spet s teboj, Brigita? Tako čudna si danes, in te-le besede si govorila tako čudno . . .

Brigita *se prime za čelo.* Jaz — čudna? — Morda. Ali pa pravzaprav ni ničesar — nekaj me je razburilo in zdaj me boli glava.

Pavle. Brigita! Rekel sem ti že tolikrat, da ne misli toliko. *(Smehljaje.)* Vidiš, to ni za ženske — pa oprosti. Kaj imaš od tega? Glava te boli — pa nič drugega. Ali si že prišla do kakega zaključka?

Brigita *ga pogleda in se nasmehne.* Zaključkov je malo, in kdor pride do enega, je res pač večji človek, nego sem jaz.

Vida. Potem sem pa jaz velik človek — ha, ha!

Matjan. Kako to?

Vida *smeje.* Ker sem prišla do zaključka, da je najbolje vsako žalost politi s smehom. Ha, ha!

Brigita. To še ni zaključek, Vida. O tem bi se dalo še razpravljati. Zaključek pa stoji trdno, neomajno, brez nadaljnih razpravljanj.

Pavle *zamahne nevoljno z roko.* Eh, pustimo zaključke in vsa razpravljanja! Gospodična Vida je prišla, da bi se smejala. Ali ne?

Vida. Ne vem, kako bo s smehom. Danes tako nekako zastajajo besede vsem in se spotikajo, da ni gladine za smeh . . . Ah *(se nasloni),* pomislite, Brigita niti ni vedela, o čem ste predavali. Lepo, kaj?

Pavle. Nič nenavadnega. Ne briga se za to.

Brigita. Pa res ne. Vida mi je šele povedala, da si predaval o požrtvovalni ljubezni matere, ki ima pohabljenega otroka.

Pavle. O tem je bil govor, da.

Matjan. Kako, da se ti zavzemaš za to?

Pavle. To se ti zdi čudno? Saj to je nekaj čisto navadnega, samo da je treba časih ljudi še malo bolj podrezati, da se zavedajo svojih lepih dolžnosti.

Brigita. Meni se zdi, da dolžnost ni lepa. Kar je dolžnost, je pač dolžnost — mora se izpolniti — a lepote ni v njej.

Pavle. Ah, Brigita, imaš že spet svoje muhe, svoje nazore!

Vida. Saj sem že večkrat rekla, da je Brigita muhasta. Ha, ha, ha!

Matjan. Da, gospa! To je lepo, kar človek stori iz lastnega nagiba, ne iz dolžnosti.

Pavle. Novotarije! Ha, ha! Za ljudstvo to ni! Dolžnosti naj bi izpolnjevali! Bog daj, da bi jih! To je glavno!

Brigita. Ti, Pavle, kaj pa, če bi kdo govoril, da tista materina požrtvovalnost ni požrtvovalnost, temveč le krivo tolmačenje naravnega zakona?

Pavle. Take misli in besede so neumne!

Matjan. Neumne? Tako.

Vida. Prej — pa čakajte — kako je bilo? — Ah, zdaj vem! *(Govori Pavletu.)* Prej je dejala Brigita, da umori mati svojega pohabljenega otroka.

Pavle *začuden.* Kaj — kako? Ali ga je katera umorila ali kako? Si kje brala o tem?

Brigita *se nasmehne.* Ah ne — ne; to je bila le misel.

Pavle. Take misli! — Tista mati nima nobenega pojma o materini ljubezni, nima nobene nežnosti ženskih čustev, ni takorekoč mati, ne ženska in končno tudi ne — človek! *(Se ves razgreje in razburi.)*

Matjan. Ne človek, temveč zver — kaj, Pavle?

Pavle *trdo.* Zver! Da, zver je!

Brigita. Kako napačno!

Pavle *poln osuplosti.* Ti — ti — zagovarjaš?

Brigita *pogleda ga z resnim pogledom.* Da, jaz.

Vida. Saj ima le muhe, gospod profesor, ne razburjajte se! *(Proti Brigiti.)* Ti — ti — ne bodi taka, Brigita! *(Jo boža po laseh.)*

Brigita *se smehljaje okrene.* Pavle, kaj — smisla za materine dolžnosti nimam — in ne požrtvovalnosti?

Matjan. Ah, gospa Brigita!

Pavle. Ne zamerim ti, ker gotovo ne misliš resno svojih besed.

Vida. Muhe — same muhe! Ha, ha!

Brigita. Kaj pa, če bi kdo spisal knjigo z vsebino o osvoboditvi takega reveža po materinih rokah in bi bil tudi sam zmožen tega?

Pavle. Torej, da bi mati umorila otroka?

Vida. To, da — to sta govorila preje.

Matjan. No?

Pavle. Tistega bi bilo vredno pahniti v ječo, zakaj pohujšal bi ljudstvo, človeštvo. In tisti bi bil človek brez vesti!

Vida. Tudi jaz tako pravim. Ah — nesmisel! *(Matja počasi vstane in se ironično smeklja.)*

Matjan. In, Pavle, jaz sem tisti človek „brez vesti“.

Pavle *plane kvišku.* Matja — ti?

Matjan. Jaz.

Vida *strmi vanj.* Ti, Matja?

Pavle. Tega ne boš storil — preganjan boš.

Matjan. Bom.

Brigita. Gospod Matja, čemu, čemu? Molčali bi bili —

Pavle *počasi.* Če to storiš — *(hitreje)* najina pota gredo vsaksebi.

Vida. In, jaz — ah — pa premislil si boš! *(Plane k njemu in ga objame.)* Premislil si boš, kajne? *(Ga poljubi.)*

Matjan *jo pogleda.* Ah — Vida . . .

Vida. Da, da! *(Mu stisne roko.)* Pozno je. Oditi moram. Lahko noč! *(Sega Pavletu in Brigiti v roko.)* In drugič se bomo smejali — pa da mi ostanete zvest družabnik pri smehu, gospod profesor!

Pavle. Gotovo, gotovo, gospodična! Klanjam se! *(Jo spremi do vrat.)*

Četrti prizor.

Prejšnji, *brez* **Vide.**

Brigita *sama zase.* Malenkostna si, Vida . . .

Pavle. Matja! Tvoja zadnja beseda o tem?

Matjan. Zadnja. Sicer pa je čas, da grem tudi jaz. Lahko noč!

Pavle *se obrne od njega.*

Brigita *tiho.* Pozdravljeni! *(Gleda zamišljena za njim.)*

Zastor pade.

Drugo dejanje.

(Dve leti pozneje.)

Salon I. dejanja. Solnčno poletno dopoldne. Solnce razžarja salon v rumeni, zlati luči, dolg pramen pada prav sredi salona in žari v mavričnih barvah na steni. Vrata na balkon so odprta; bele zavese se nalahno gibljejo. V vazah je polno belega in nalahno zardelega cvetja, vejica šipka leži preko mize. Na balkonu žvrgoli kanarček. Vse je nekako svečano.

Prvi prizor.

Matjan, Vida.

Nekaj trenutkov je salon prazen; vse tiho, le kanarček žvrgoli in zavese podrhtevajo Zaslišijo se koraki in strežnica, ki govori: „Tukaj prosim, v salon. Gospoda ni še doma, mislim, da takoj pride, a gospa je slaba in še ni vstala. Prosim! Vrata se odpro in Vida in Matja vstopita. Vida v lahki, svetlomodri poletni obleki, Matja v beli obleki. Vida obstane ob Matju.

Vida. Vidiš Matja, vesela sem te, da si prišel!

Matjan. In tu je bilo, ko sva se zadnjikrat videla, oni večer pred dvema letoma. *(Stojita ob balkonu. Matjan naslonjen ob steno, Vida nasproti njemu.)*

Vida. In nič nisi pisal in povedal, kdaj in kam odhajaš . . .

Matjan. Odšel sem bil že drugi dan. Popreje si rekla, da sem bil v Moskvi, ne?

Vida. Da, da, poslal si mi bil karto. Ah, poglej; kako lepo sije danes solnce!

Matjan. Da, da, vsi zlati so žarki v ozračju. Pa Vida, nekako resnejša se mi zdiš — kako to?

Vida *tišje.* Tisto leto, ko si bil odšel, sem jela premišljati o sebi in o —

Matjan *hitro.* In o meni?

Vida. Da — in o tebi. In začudila sem se, ko nisem začutila v sebi one — ljubezni, da ti odkrito povem, Matja, — ki sem mislila, da jo imam . . .

Matjan. *Tiho — gleda v daljavo.* Jaz sem bil že preje videl vse to, in hotel sem ti reči besedo v slovo — pa prehitela si me sama, leto pozneje. In vendar, Vida — kaj te je bilo privedlo do razmišljanja sploh? Nisi bila take narave preje — lahkomiselna si bila, vesela, lahkoživa.

Vida. Bilo je čisto naravno — in zelo navadno. Moja sestra se je poročila z možem, o katerem je mislila, da ga ljubi. Bila je prav take narave kakor jaz. In v zakonu je izpregledala, izpregledala je v strašno,

medlo noč, zakaj ni bilo prave ljubezni v njej, le navidezno je plalo nekaj v njeni duši, nekaj toplega ... A sedaj niti tega ni več — in ona se muči in trpi, trpi noč in dan. In ločiti se nočeta, zaradi —

Matjan — zaradi „jezikov“?

Vida. Da — zaradi jezikov. In tako trpita oba. Pa, da bi vsaj ne bila tako mirna na zunaj. Pa to se kar nekaj reže v njiju. Strašno je njuno življenje. *(Pokrije obraz z rokama. Čez nekaj časa.)* In vidiš, Matja, ta — četudi tako vsakdanji dogodek, me je privedel do razmišljanja o sebi in tebi. Pa ljubezni nisem našla v sebi. In vendar sem mislila, da sem te ljubila ...

Matjan. Ljubila si me, kakor sem ljubil jaz tebe. Nekaj lepega, dobrega je bilo v vsem tem. A one globoke, neskončne, brezmejne ljubezni ni bilo ne v tebi in ne v meni.

Vida *gleda nekam v daljavo in govori počasi.* In vendar mi je časih žal po oni, oni ljubezni, recimo. Dolgčas mi je po njej, pogrešam jo. In zdi se mi, kakor bi mi nekaj odvzeli, nekaj neizrečeno lepega, dobrega, mladega. Zakaj glej, trpljenja ni bilo v onem čutu in ne prevar. Mirno, narahlo je brnela ljubezen v duši in bila je vsa rožnata, solnčna ... *(Se zamisli).*

Matjan *jo globoko pogleda in ji stisne roko.* Poglej, poglej solnce, Vida — to današnje solnce. Poglej!

Vida. In kako mlado je vse! Škoda, da je Brigita bolna.

Matjan *se strese.* Bolna? — Pa kaj ji je?

Vida. Kaj ne veš ničesar, moj Bog?! Kaj ti niso pisali?

Matjan. Ničesar ne vem, ničesar.

Vida. Ha — ah — tu je!

Drugi prizor.

Prejšnja. Pavle.

Pavle hitro vstopi. Postaran je in bolj resen. Ona dva mu gresta naproti. Pavle jima stiska roke in govori zamolklo.

Pavel. Klanjam se, gospodična Vida! — Pozdravljen, Matja!

Matjan. Pisal si mi bil in ravno še o pravem času me je dobila karta. Odhajal sem prav tisti dan iz Moskve v domovino.

Pavel. Seveda — ostani, pogovoriva se še kaj! — Pogrešal sem te dni človeka, kakor si ti.

Vida. Da, ostani še!

Matjan. Ostanem torej. *(Sede spet.)*

Pavle. Bi hotel videti njo?

Matjan *ga pogleda.* Njo? *(Kakor sam zase.)* Ah, morda bi bilo bolje — pa — da, da, — videl bi jo rad!

Pavel. Počakaj torej, saj tako gotovo pride, ko bo odšel zdravnik.

Vida. Upam, da bo Brigita kmalu dobra.

Pavel. Da — gospodična, telesno že. — Ali — ali kaj bo z onimi mislimi, ki jih ima. Vidite, to udari na razum, na voljo — in kaj potem, potem? Ah. — *(Se nasloni na mizo.)*

Matjan *se strese in upre pogled v vrata, ki vodijo v spalnico. Tudi Pavle in Vida se ozreta tja. Zaslišijo se koraki.* Prihajata. *(Tiho.)* Ona — Brigita! *(Vrata se nalahno odpro.)*

Tretji prizor.

Prejšnji. Brigita, zdravnik.

Brigita *vstopi in zdravnik. Vsi trije molče pogledajo Brigito, ki je v beli domači obleki, zelo izhujšana, bleda in vpadla. Govori tiho in glas se ji trese. Videti je vsa zamišljena in večkrat se prime za glavo. Ko se odpro vrata, obstane ob njih, pogleda v Matjana z dolgim pogledom in mu gre z omahujočimi koraki naproti, mu poda roko, ki jo molče poljubi in reče.*

Brigita. Pozdravljeni!

Vida in Pavle. Pozdravljena!

Brigita *ju prezre; proti Matjanu.* Gospod Matjan, vedela sem, da ste v bližini, čutila sem vas.

Matjan *stoji vidno nemiren in ves zmešan.* Da, vrnil sem se in sem vas obiskal. — Kako je, gospa Brigita?

Brigita *sede.* Kakor je.

Matjan *sede in jo gleda.*

Zdravnik, *ki že preje sega v roke Vidi in Pavlu, pristopi k Matjanu.* Zdi se mi, da se poznava, gospod Matjan!

Matjan. Da, poznava se, gospod doktor.

Vida. Saj v tem mestu se tako vsi poznamo; in če kdaj srečam tujega človeka, se začudena ozrem za njim in si mislim, odkod je in kako je pač prišel k nam.

Zdravnik. No, da, majhno mesto je to — majhno.

Brigita. *gleda ves čas v solnce in počasi dihaje reče.* Kakšno veliko in zlato solnce je tu! Kakšna luč!

Matjan. Da, gospa Brigita, vsi se že čudimo tej svetlobi danes.

Brigita *trudno.* Kako dobro za človeka, ki lahko vidi in občuti to solnčno prešernost, to solčno lepoto! *(Naenkrat z drugim glasom.)* Gospod Matjan?

Matjan. Gospa Brigita?

Brigita. Kako vam je bilo v tujini?

Pavle *jo ves čas nepremično gleda in ne more govoriti.*

Matjan. V Moskvi? Saj ni vredno besed, gospa Brigita! Življenje je bilo, kakršno je vedno in povsod.

Brigita. T o r e j n i m a t e n i č e s a r d o s t a v i t i? *(Ga hitro pogleda — in počasi omahne na fotelj.)*

Zdravnik in Pavle *hitro pristopita.*

Zdravnik. Oprostite, milostljiva, pojdite rajša še za nekaj časa v posteljo. Govorjenje vam škoduje.

Pavle. Da, Brigita, prosim — pojdi rajša počivat. *(Jo prime za roko.)*

Vida. Brigita, spremim te.

Brigita *zamišljena.* Da bi šla? — Imate prav. *(Trudno vstane in se nasmehne.)* Pustite grem že sama. *(Proti Vidi.)* Pridi še, Vida!

Vida. Pridem, takoj na večer pridem!

Brigita *gre proti vratom, kjer obstane.* Gospod Matjan, in midva, midva se še pogovoriva o delu, o d e l u! *(Ga gleda nekaj časa.)*

Matjan *ji poljubi roko in govori s tresočim se glasom.* Kakor boste hoteli, gospa! Klanjam se, gospa Brigita!

Brigita. Pozdravljeni! *(Nekaj časa še obstane, potem odide, kanarček zažvrgoli izredno veselo in dolgo.)*

Pavle. No, vidiš — srečo sem imel. — Izvedel sem bil po gospodični Vidi za tvoj naslov in zdaj po dveh letih sem si mislil, da se boš skoro vrnil in sem te torej prosil, če se vrneš, da bi se oglasil pri meni. In posebno še letos. *(Se zamisli — naenkrat.)* Pa sedimo, sedimo. *(Sedejo na fotelje. Vida sredi, na vsaki strani Pavle in Matjan.)*

Matjan. Posebno letos? *(Hitreje.)* Povej mi, kaj je z gospo Brigito?

Pavle *temno gleda vanj in reče.* Ne veš? Mislil sem, da ti je pisala gospodična Vida.

Vida. In jaz sem mislila, da ste mu pisali Vi.

Matjan. Torej?

Pavle. Ah — to je žalostno, Matjan! *(Se zamisli.)*

Matjan. Žalostno? *(Poln napetosti zre v Pavleta.)*

Pavle. Bilo je pred tremi tedni — in Brigita je porodila dečka.

Matjan. Ah — čestitam! *(Mu hoče podati roko.)*

Pavle *plane pokoncu. Sede trudno in težko sope.* Otrok je — slep — slep — za vse žive dni slep.

Matjan *strmi in se prime za mizo. Nemo odpre usta, hoče nekaj reči — sklanja se vedno niže na mizo, slednjič dvigne glavo, pogleda v strop in stisne ustnice — komaj slišno reče.* Slep —

Vida *kakor v sanjah.* Kako lepo sije solnce danes in kako vse zlato in žareče je!

Pavle in **Matjan** *jo nemo pogledata.*

Matjan. In ona — gospa Brigita? — Že ve?

Pavle. Takoj je vedela — ona prva. — Ona nas je privedla do tega, da smo dali otroka takoj preiskati. Vse zdravnike sem poklical, — vse — vse — ali — vrag — Bog — in — in jaz ne vem — to je tako silno, haaa. *(Se strese in potem spet mirno gleda Matjana.)*

Matjan. Ona praviš, da je prva vedela? Govori jasneje — kako to, kako?

Pavel. Že pred porodom je bila Brigita zelo, zelo čudna. Hodila je vsa zamišljena in polna strahu po sobah, a na cesto ni marala. Niti v tiste aleje zunaj mesta, kamor je vselej tako rada zahajala. Cele ure je presedela ob oknu, cele ure ni govorila. In nekaj dni preje je popolnoma otopela. Ah Matjan, tiste dni je bilo težko, — a oni trenutek je bilo še težje. Takrat je zavpila v brezupni, mrtvaški grozi: „Poglejte ga — slep je — slep je!“ in je omedlela in šele čez dva dni se je zavedla. Takrat je bila gospodična Vida pri njej.

Vida *se zdrzne.* Da — in me je pogledala tako, tako neizrečeno obupano in mi dejala: „Vida — slep je.“ In jaz — jaz sem molčala. Potem pa je šepnila: „Vedela sem.“

Pavel. Tri dni ni potem izpregovorila niti besedice, le otroka je gledala. Vedno ga je gledala, vedno z istim dolgim pogledom —, komaj da je trenila z očesom.

Matjan. In zdaj? *(Komaj, da more govoriti.)*

Pavel. In zdaj časih vstane in gre k oknu in gleda v solnce. Dolgo — dolgo. Potem gleda nekaj časa otroka, nekaj časa spet solnce in šepeče, kaj vem, kaj si šepeče! — Ne razumem je! — Da, ponoči enkrat je govorila o nekih metuljih in belem cvetju. Tudi tvoje ime je vpletala vmes. Potem pa je ihtela vso noč. Bojim se, da ji ne bo še hujše. Onega mrzlega, topega pogleda se bojim in one brezbrižnosti za vse, kar se godi krog nje. In vendar nekaj premišlja in premišlja, veliko premišlja.

Matjan *se prime z obema rokama za glavo in zre v mizo.* Da je prišlo tako — tako!

Pavel. Da — da je prišlo tako! Kdo bi si bil mislil kaj takega — takrat, ko si bil zadnjikrat pri nas. — Pa — pozabil si ono, Matjan?

Matjan *zamahne z roko.* Pozabil — že zdavnaj. —

Pavel. Prenaglil sem se bil v besedah, razumeš. —

Matjan. Razumem, razumem — pustiva to!

Pavel. Da, pustiva to! *(Pogleda na uro.)* Čudno, še zdaj ni zdravnika. Ob tej uri prihaja navadno. — Ah, pa pripoveduj kaj, Matjan! Kako ti je bilo v tujini?

Matjan. Kako mi je bilo? Kakor navadno, kakor mi je tu in povsod drugod. Gledal sem, čutil, mislil in delal. Časih je zabesnelo v meni sto-

tisoč odmevov rajske pomladi, časih se je zaprlo vse v meni in ni bilo žarkov, sama megla in noč. — *(Se zdrzne.)* Ah, glejta — kakšna luč je tu, kakšno solnce je danes!

Pavel *se ozira.* Da, poseben dan solnca je danes. Nisem še pozabil, da bi bilo kdaj bogatejše sijalo solce tu sem v salon. In kako žvrgoli kanarček!

Vida. Škoda, da vsega tega ne vidi Brigita!

Pavel *se zamisli.* Škoda — škoda. —

Matjan. Misliš, da ne vidi vsega tega?

Pavel. Ah, gleda pač, pa ne vem, če občuti vse tako.

Matjan *zamišljeno.* Da — morda občuti drugače. — *(Zunaj pozvoni. Kmalu nato se sliši moški glas in koraki v drugi sobi.)*

Pavel. No, torej zdaj je prišel zdravnik. Počakam ga tu, da mi pove, kako je Brigiti in otroku.

Matjan. Naj ostanem? *(Vstane.)*

Četrti prizor.

Prejšnji *brez* **Brigite. Zdravnik.**

Zdravnik. Ubogljivega bolnika imam in takih sem vedno vesel. In tako bo v kratkem zdrava, gospa.

Pavle. Ah, hvala vam, gospod doktor!

Zdravnik *zamahne z roko.* Ni treba! Storim, kar je v moji moči. *(Se obrne proti Matji.)* Ah, vi, gospod Matjan, zadnji čas precej govorijo o vas tu.

Matjan. Že mogoče.

Pavle. Slaven pisatelj boš — no, saj si že —

Vida. Res, res, Matja.

Matjan. Hvala, hvala!

Zdravnik. Z zadnjo knjigo ste vzbudili zelo veliko pozornosti.

Pavle in Vida *začudena pogledata.*

Zdravnik. Kaj ne vesta?

Pavle. Zadnje čase sem ves zmešan — ne vem in ne slišim ničesar.

Vida. Ah, meni se godi isto.

Zdravnik. Torej še ničesar ne vesta?

Matjan *nevoljen.* Ah, pustite, pustite to, gospod doktor!

Zdravnik. No, no! Kaj bi! Da, da! Gospod Matjan je izdal knjigo čudne, čudne vsebine. Da veste, jaz sem odločno proti vam!

Matjan *ironično.* In drugi menda tudi, kolikor vem.

Pavle in Vida. Ha!

Pavle. Jasno mi je, Matja, izdal si ono knjigo.

Vida. Ono?

Matjan. Da, da, ono knjigo sem izdal.

Zdravnik. Sta slišala že preje o tem delu.

Pavle. Že preje. Pa, Matja, kako to?

Matjan. Kakor sem rekel.

Vida. Torej si vendar storil to. *(Se zamisli.)*

Pavle *vstane in hodi nemirno gorindol.*

Zdravnik. Tiste vaše besede, gospod Matjan, so — pa oprostite izrazu — jako podle in neresnične.

Matjan. Saj vam ne zamerim —

Zdravnik. Ni treba, govorim o knjigi, ne o vas.

Matjan. To je eno in isto.

Vida. Tako?

Matjan. Ah, Vida, razumi me vendar!

Pavle *sede.* To naj človek razume, kaj takega!

Zdravnik. Vaše besede so zelo brezsrčne, posebno v zadnjem poglavju. Ne rečem, jezik je lep, ali —

Pavle. Dejanja — ta so čudna!

Zdravnik. Da, dejanja. To je nenaravno, da bi umorila mati svojega otroka le vsled ljubezni do tega, ker vidi, da trpi otrok in je nesrečen. *(V tem se odpro nalahno in tiho vrata spalnice. Brigita pogleda in ob njih obstane. Vidi se le skozi odprtino ves njen obraz, ki izraža grozno napetost in muko. Nihče je ne zapazi, ker vsi poslušajo zdravnika, Matja pa kaže hrbet vratom in gleda skozi okno.)* V tem jaz ne vidim ljubezni materine, pač pa neko olajšanje zanjo.

Pavle. Prav.

Vida *je tiho in posluša pazno.*

Matjan. Tako, ha! *(Podpre glavo in zre venomer skozi okno.)*

V tem prihaja Brigita nalahno vedno bolj v salon in obstane pri odprtih vratih. Nagnjena je naprej tako, da se vidi, kako je pripravljena skočiti nazaj v spalnico. Mrtvaška bledota sije z lica, roke se krčijo, večkrat se prime za glavo.

Zdravnik *govori dalje.* Zato, vidite, ker vidim jaz pravo materino ljubezen v takih slučajih le v tem, da —

Pavle *mu seže naglo v besedo.* Da ostane mati vse življenje pri otroku in ga ljubi in skrbi zanj.

Zdravnik. Da, tako je!

Matjan. Čemu? Za tisto smrt, ki jo ima otrok v sebi?

Pavle. Matja, človek je!

Vida. Človek, vreden ljubezni!

Matjan. Ni cel! In zato mu je treba večje, večje, neskončno večje ljubezni!

(Brigita se strese.)

Pavle. Matja, ne govori tako, ah!

Matjan. Tako je — in ne drugače.

Zdravnik. Odločno sem proti temu, kakor sem že dejal.

Vida. Ah pustimo te strašne stvari, pustimo!

Pavle. Molčimo, da. Pa, Matja, ne razumem te!

Matjan *se ironično nasmehne.* Tudi drugi me ne.

Pavle *proseče.* Gospod doktor, povejte mi še enkrat, ali, ali je res zaman vse?

(Brigita napeto posluša.)

Zdravnik. Zaradi otroka?

Pavle *tiho.* Da.

Zdravnik. Kakor bi rad napel vse svoje sile — ne gre. Tudi kar se drugih kolegov tiče — nikjer, nikoder pomoči.

(Brigita stopi bliže.)

Pavle. Torej — zaman vse? *(Napeto zre v zdravnika.)*

Matjan *gubanči čelo.*

Vida *je vsa nemirna.*

Zdravnik. Popolnoma zaman je vse!

Pavle *sklone glavo.* Hvala!

Brigita se prime z obema rokama za prsi, stekleno pogleda, počasi odide in pripre vrata.

Pavle *čez nekaj časa.* Čuden slučaj, podoben tvojemu delu, Matja!

Matjan. Ah, Pavle!

Vida. Tu ne bi bilo kaj takega mogoče — Brigita — ne, ne —

Zdravnik. Kaj vam je! Pustite take slutnje — smešno je! *(Vstaja.)* Sicer pa, poldne bo — domov moram! — Klanjam se! *(Sega vsem v roko.)*

Vsi. Klanjam se!

Zdravnik *odide.*

Peti prizor.

Prejšnji, *brez* **zdravnika.**

Vida. Prijazen in domač človek je ta zdravnik, in zdi se mi, da slove daleč naokrog, kako dober zdravnik je.

Pavle. Da, da, zelo dobro zdravi.

Matjan. Škoda, da se že stara. Sploh je to tako čudno in skoro smešno, da človek prav v tistem času, ko ima nekaj prakse, recimo, odloži svoje delo, ker mu manjka moči v telesu.

Pavle. Tudi duša se navadno postara.

Matjan. Ne vedno.

Vida. Lepo je življenje, če je duša mlada in zdrava, in telo seveda tudi —

Matjan. Da, zdravje, zdravje — tudi v duši. In vendar nočejo razumeti besed, ki govore, da je življenje brez zdravja le smrt . . .

Pavle. Kdo pa vendar tega ne razume?

Matjan *se nasmehne.* Ah, vi! Pa kaj — spet smo na istem potu naših besed. Poldne bo, in oditi moram.

Pavle. Pridi še!

Matjan in **Vida** *vstaneta.*

Vida. Tudi jaz moram domov. Pa je tako prijetno tu pri vas v tej sobi, polni solnca in rož. Pravi dom solnca in mladosti je tu!

Pavle. Da bi bil!

Vsi trije stoje in se ozirajo po sobi. V tem se zasliši iz sobe krčevit stok.

Matjan *se strese in zavpije.* Moje delo, ha — moje delo! *(Se prime za glavo in pade na fotelj.)*

Pavle in **Vida** *ga kakor besna pogledata.*

Vida *razume in zavpije.* Matja, sovražim te!

Pavle *plane kakor norec, se prime za glavo in zavpije z divjim glasom.* Zločinec! Proč, proč!

Hiti proti vratom, a ko jih hoče odpreti, omahne in stopi za korak nazaj. Na pragu stoji Brigita, vsa mrtvaška in kakor okamenela. Vsi trije se stresejo. Zunaj zazvoni poldne in zvoni do konca, votlo in zamolklo. Brigita stopi naprej, gre z rokama opiraje se za hrbtom ob zid do mavrice na zidu. Ves čas zre nepremično v Matjo.

Pavle *jo hoče prijeti za roko, a ona zamahne z dolgo kretnjo proti njemu. Potem pa govori trdo in s stisnjenimi ustnicami s pogledom na Matjo.*

Brigita. Ne morem. Slep je — a m o j, tako zelo m o j! *(Se onesvesti in pade.)*

Vsi ostrme.

Konec.

Anton Loboda:

Misli o slovanskih narodnostnih problemih.

V slovanskem svetu imamo v teku zadnjih sto let v narodnostnem oziru pojave, kakor jih pač ni enakih med ostalimi evropskimi narodi. Semkaj spada takoimenovani slovanski narodni separatizem, pod čemer razumemo tendenco, da se hoče del kakega večjega naroda odcepiti od celote ter postati zase samostojen narod. Temu nasproti pa hoče zedinjevalna narodnostna tendenca, ki je le nasprotna smer pri istem pojavu, dvoje ali celo več narodnostnih skupin, ki so doslej veljale za samostojne narode, združiti v eden narod. Stremljenje pri posameznih narodih, ki se takemu nacionalnemu zedinjenju upira, imenujemo istotako separatistično. Ti tendenci se pojavljata pri raznih slovanskih narodih ali časovno med seboj ločeni ali obe hkrati, boreč se druga proti drugi za odločilni vpliv na narodovo bodočnost.

Najaktualnejši pojav te vrste poznamo pri sebi, ali bolje rečeno, tvorimo ga sami; zedinjevalno tendenco imenujemo tu jugoslovanstvo, to je ideja, ki stremi za tem, da se Slovenci, Hrvatje in Srbi, ki so bili in veljali doslej vsak zase za poseben narod, strnejo v eden jugoslovanski narod. Podobnih pojavov z zedinjevalno ali separatistično tendenco imamo v slovanskem svetu še več; važno pa je, da so omejeni na slovanske narode, da so torej specifično slovanski. Nam, ki smo vzrastli v njih, so nekaj navadnega, ali za zapadno-evropskega ali srednjeevropskega človeka, člana takoimenovanih historičnih narodov so prav nenavadna izrednost.

Moderno jugoslovansko gibanje, zlasti v obliki slovensko-hrvatsko-srbske kulturne kooperacije, je samo zaključek raznih nacionalnih in kulturnih stremljenj med Slovenci, Hrvati in Srbi, od Prešernovega dela pa čez osnovo ilirske ideje, Strossmayerjevega jugoslovanstva, misli srbsko-hrvatskega nacionalno-kulturnega edinstva do naše moderne nacionalistične ideje.

Enaki pojavi v slovanskem svetu so še na pr. med Hrvati trditve, da ni Srbov, temveč da so ti le pravoslavni Hrvatje, oziroma, da so Hrvatje le katoliški Srbi, dalje da so muslimanski Bosanci ali pa celo, da so Bosanci sploh poseben, samostojen narod, ter da so Slovenci le planinski Hrvatje, planinski Srbi. Imamo naposled slovanske Macedonce; vprašanje o njih nacionalni pripadnosti je postalo izza balkanske vojne

svetoven problem — laste si jih Bolgari in laste si jih Srbi. Blizu temu sporu je tudi bolgarska trditev, da so Srbi ob stari srbsko-bolgarski državni meji pravzaprav Bolgari, ter srbska trditev, da so bolgarski Šopi v resnici — Srbi. Pojavila pa se je med Macedonci tudi struja, ki stoji na stališču, da so, oziroma da naj postanejo macedonski Slovani — nov samostojen južnoslovanski narod. Vse to pa niso morda le teoretični prepiri sivih učenjakov — filologov ali etnografov po knjigah in papirju, temveč to so gibalne sile, živi nacionalni spori, pri katerih sodelujejo ti narodni deli, ki so objekt sporov, obenem sami kot aktivni debatantje o vprašanju lastne narodne pripadnosti.

To je naš jug. Enak pojav pa imamo tudi pri severnih in vzhodnih Slovanih. Vprašanje o narodni pripadnosti Slovakov je postalo prav v zadnjem času našemu jugoslovanskemu enako aktualno. Resnica je, da so bili v zadnjem času med Slovaki pristaši nazora, da tvori to slovansko pleme narod zase, ki je sicer češkemu zelo soroden, toda močneje je pač zastopana struja, stoječa na stališču popolnega nacionalnega edinstva Čehov in Slovakov.

Ukrajinsko gibanje, ki se je v zadnjem času silno razmahnilo, hoče enotnost ruskega naroda razbiti, češ, da je samo navidezna, v resnici pa da razpada ta veliki narod na popolnoma samostojni skupini naroda velikoruskega in maloruskega. Od obeh se skušajo odločiti še Beli Rusi kot poseben narod. —

To je naš slovanski svet. Po ostali Evropi se nam čudijo, Nemci so zadovoljni in so sistemizirali za ta pojav rubriko posebne slovanske lastnosti: slovanskega separatizma. Mi pa, zvesti svoji desedanji vlogi, smo nekritično vzprejeli ta nauk, uvrstili v mislih to lastnost med karakteristične črte svoje plemenske konstrukcije ter jadikovali nad svojim nesrečnim značajem. Prav tako kakor smo svoj čas nekritično vzprejeli Herderjevo sociološko docela neutemeljeno, zgodovinsko popolnoma ovrženo domnevo o miroljubnosti, pasivnosti in pohlevnosti starih Slovanov. —

V resnici pa leže vzroki teh separatističnih teženj pri Slovanih, kakor tudi predpogoj za možnost in potrebnost nastopa zedinjevalnih nacionalnih stremljenj, čisto drugje; ti pojavi so le plod zgodovinskih slučajev, rezultat historičnih, državno-političnih usod posameznih slovanskih plemen. Enake tendence bi se bile bržkone razvile tudi pri Germanih, Romanih ter sploh neslovanskih narodih, ako bi bile pri njih dane za to potrebne, našim slične okolnosti.

Navajam samo splošno veljaven sociološki zakon, ako ponovno povdarjam, da je dolgotrajno skupno državno življenje tisti faktor, ki iz več ali manj sorodnih plemenskih delov, v gotovih okolnostih celo iz plemensko popolnoma različnih ljudskih skupin, zlije, vstvari eden enoten narod. Če na podlagi tega sociološkega zakona primerjamo historične evropske narode z modernimi slovanskimi ter z njih separatističnimi, oziroma zedinjevalnimi tendencami, je treba le, da se zaglobimo v zgo-

dovino slovanskega in neslovanskega dela Evrope, in kmalu se nam odkrijejo pravi vzroki navidezne različnosti pojavov.

Različnost zgodovine vzhodne Evrope, zlasti slovanskega sveta, od usode ostale Evrope se da karakterizirati v glavnem z naslednjim: V zapadni polovici našega kontinenta so se primeroma zelo zgodaj ustalile samostojne države. Obsegi teh državnih tvorb in njih razmerja se medsebojno bistveno niso premikala oziroma spreminjala. Prebivalstvo vsake teh držav se je sestavljalo iz plemensko sorodnih delov, brez ozira nato, ali so ti nastali iz rasno najrazličnejših elementov (na pr. vsi Romani, Angleži), ki pa so se bili zlasti jezikovno že zelo zgodaj spojili, ali da so bili, — kolikor je zgodovinsko znano, čisto pleme (Nemci, Skandinavci). Skupna obramba na zunaj, skupni vojni pohodi, skupne notranjo zadeve, skupni verski, politični, socialni boji, skupna državna, stanovska, cerkvena zborovanja in zlasti skupna uprava s skupnim upravnim (uradnim) jezikom; — vse to je imelo za ljudstvo ene države naravno, a nujno posledico, da se je v njem v vseh delih razvila zavest enotnosti. Oprt na toliko skupnih momentov se je z narastkom literature jezik, ki ga je bil najagilnejši del ljudstva uvedel v upravo, popolnoma udomačil in ukoreninil tudi pri tistih delih, ki so govorili sicer svoje posebno narečje, tako da so ga tudi ti deli sprejeli kot književno-kulturni jezik v vrsto svojih tradicij in se nikdar niso stavili ž njim v nasprotje. Ustvaritev kulturne enotnosti pa je obstoječo zavest politične skupnosti silno ojačila.

Vzhodna in južnovzhodna, slovanska Evropa pa je imela popolnoma drugačno usodo. Tu so se državne tvorbe pogostem in bistveno spreminjale. Glavno je, da ne po lastni volji slovanskih plemen, temveč proti njej. Toda v tej usodi se nikakor ne zrcali državnotvorna manjvrednost Slovanov, zakaj povzročile so jo zunanje v bistvu popolnoma slučajne okolnosti. Slovani so mejili posredno ali neposredno na Azijo, domovino nomadskih mongolskih ljudstev. Dočim je večji del ostale Evrope, ker je bil dovolj oddaljen, v zatišju, kako živel po svoje, so med nas pridrli po vrsti nomadski Obri-Avari, Madžari, Osmani-Turki ter Tatari, da ne računam manj važnih Bolgarov, Pečenegov in drugih, — razbili naše mlade državne organizme ter sredi med nami, iz naših živih členov zgradili svoje politične tvorbe ter tako nasilno udušili samosvoje državnopolitične klice slovanskih plemen ali vsaj zadržali njih razvoj za nekaj stoletij. Kakor so veličini Klodvigove ali pa Karlove frankovske države sledile dolgotrajne periode nemoči, notranjih razprtij ter razpadanja, tako so višini Rastislavove ter Svetopolkove Morave, Dušanove Srbije, Jaroslavove ter Vladimirove Rusije v skladu z občeveljavnim naravnim ritmom sledile dobe upadka nacionalne sile, nesloge in razkroja. V tej negativni dobi se pa na obzorju frankovske države ni pojavil noben zunanji sovražnik, ki bi bil izrabil to nacionalno zadrego; vsled tega se je Klodvigova država lahko restavrirala pod Karlom in je ravno tako pozneje Karlova po silnem upadku vstala zopet z Otonom. V nasprotju s tem pa slovan-

skim državam zemljepisna lega, ni dovoljevala prilike, da bi čakale na svoje regeneratorje, ki bi jih dvignili onstran te po naravnem ritmu dane dobe nacionalne nesloge k še veličastnejšim višinam.

Pod vplivom teh nasilnih mongolskih ljudstev so bile naravne slovanske državne enote raztrgane in posamezni deli prizadetih slovanskih plemen pritegnjeni proti njih volji k popolnoma novim drugorodnim državam. Politični in vsled tega kulturni razvoj teh slovanskih rodov ni šel v premi naravni meri, da bi stvoril večje politične in kulturne enote. Tako smo nehali igrati aktivno vlogo v svojem lastnem življenju. Vsako nadvladajoče pleme oziroma ljudstvo je vplivalo na priklopljeni, podvrženi slovanski del v mnogoterem oziru; ta vpliv se je kazal zlasti v tem, da je podjarmljeno ljudstvo začelo uravnavati svoj prvotni način življenja po vzoru vladajočega, posnemajoč njegove gospodarske in upravne uredbe, njegovo javno in zasebno življenje, obleko, šege, način izražanja in jezik. Še veliko važnejša pa je postala okolnost, da so ti slovanski deli z drugorodnimi „sodržavljani“ preživeli v skupni usodi celo vrsto zgodovinskih dob, in sveži, vedno na novo oživljeni spomin na to skupno politično življenje je sčasoma zabrisal staro samostojno dobo ter ustvaril novo državnopolitično tradicijo nadvladajočega naroda in vseh k njemu priklopljenih drugorodnih ljudskih delov, dočim so se vezi med prvotno enorodnimi plemeni bolj in bolj rahljale in je prihajala razlika vedno večja.

V očrtanih okolnostih se je uveljavljal proces diferenciacije, in njen rezultat je pojav, da tvori po preteku stoletij prvotno sorodno ali enotno pleme več posameznih, medsebojno več ali manj različnih delov ali narodov. Najlepši vzgled za to imamo Slovenci sami v sebi, ko smo se po gori opisanem načinu tekom stoletij nacionalno osamosvojili ne le od ostalih južnih Slovanov, temveč tudi od najsorodnejšega dela izmed njih — kajkavskih „Hrvatov“. Toda — kakor že zgoraj povdarjeno — diferenciacija je le drugo lice procesa asimilacije, tega primarnega sociološkega zakona pri tvorbi narodov.

Ta proces asimilacije kakor tudi njene obratne strani diferenciacije lahko zasledujemo pri raznih evropskih narodih; poznamo vzglede, ko je šel tako daleč, da je vse pleme sploh izginilo ter se spojilo z drugorodnim v nov narod (primerjaj: Germani med polatinjenimi prebivalci rimskega imperija; polabski Slovani in dr.). Pri podvrženih Slovanih pa je ta proces asimilacije-diferenciacije napredoval razmeroma vendarle počasi, kakor nam priča današnje stanje. Toda dosegel je za nas najvažnejšo, najusodnejšo in najnesrečnejšo posledico, da nam je bilo, ker smo izgubili svojo politično samostojnost, preprečeno, da bi se naša slovanska plemena v ravni smeri potom politične združitve spojila v večje nacionalne skupine.

Pravilnost teh izvajanj lahko preizkusimo, ako zasledujemo nastanek kateregakoli slovanskega naroda. Da pa ni takšen razvoj utemeljen v kaki slovanski rasni posebnosti, nam dokazuje na pr. vzgled pri Germanih, kjer so se Holandci in Vlamci razvili vsak v poseben narod, dočim so

ostali drugi, Nizozemcem tako močno sorodni Dolenji Nemci vzpričo ozke politične in kulturne zveze združeni z Gorenjimi Nemci v en narod.

Kakor je pač normalno pri premagancih, smo tvorili slovanski plemenski deli in drobci povsod, kjer so nas imeli v oblasti Madžari, Turki, Nemci, Italijani in dr. politično in socialno več ali manj brezpravno, večinoma popolnoma pasivno plast. Ker nismo igrali aktivnih vlog, smo ostali politično amorfna masa; in ne samo, da smo pozabili tradicije starih slovanskih plemen, — v tej neslavni dobi je bil samo jezik in deloma vera, kar nas je opozarjalo, da nismo člani nadvladajočega naroda; pozitivne plemenske zavesti torej pri nas vseh ni bilo ne v tej, ne v oni obliki.

Vendarle pa so razni momenti ob raznih dobah v raznih delih tega slovanskega ljudstva vzbudili kali samostojnega nacionalnega nastajanja, pri Srbih, Hrvatih, Bolgarih, Čehih doba njih državne samostojnosti, pri nas Slovencih reformacija z ustvaritvijo slovenske književnosti. Ali za obseg na pr. našega narodnega početka so bile merodajne meje političnega območja nadvladajočega naroda. Ta obseg ni obkrožil etnografsko najsorodnejše skupine, kakor se ponavadi pri nas misli, temveč se je strogo držal usiljenih političnih meja. Tako smo se Slovenci razvili v posebno južnoslovansko skupino, kajkavci, ki bi bili pripadli po jeziku brez dvoma Slovencem, so se priklopili Hrvatom. — Prav do podrobnosti enako se je zgodilo s konstituiranjem razsežnosti slovaškega „naroda“.

Prišla je moderna doba nacionalizma, po francoski revoluciji vzbujena, če ne vstvarjena ideja nacionalnega preporoda, oživljenje do teh časov, neupoštevanih, večinoma sploh pasivnih širokih ljudskih mas. Nacionalizem je imel svoj izvor, svoje globoke korenine v novih principih demokratizma, v načelih ljudske suverenosti, ki so takrat nastopala svoj zmagoslavni pohod čez stari in novi svet. Demokratizem in nacionalizem, vodilni ideji devetnajstega in dvajsetega stoletja, nastopata vsled tega vedno skupno ter izpopolnjujeta drug drugega. Njuno prodiranje z zapadne proti srednji ter vzhodni Evropi pa nam kaže kot posledico do sedaj očrtanega razvoja evropskih ljudstev dve skupini pojavov. K prvi skupini spadajo tisti narodi, ki so imeli že stoletja in stoletja svoje samostojne države. Pri teh „historičnih“ narodih nacionalizem sam na sebi ni imel prilike ali povoda, da bi se razvil, uveljavil, zakaj glavne zahteve njegovih idej: nacionalna država, nacionalna kultura, vsestranska nacionalna samostojnost in nacionalni procvit, so bile že izpolnjene v obstoječih državah. Zato je ostalo pri njih težišče modernega gibanja v zahtevah po demokratiziranju vseh panog javnega in zasebnega življenja; v narodnostnem oziru pa je ta demokratizacija sprejela vse tradicije tisočletne zgodovine, to se pravi: vzela je historične narode kot fakta, ni jih pa morda razdelila v smislu napačno umevanega demokratizma na posamezna narečja in etnografske posebnosti, da bi ta narečja gojila v samostojne književne jezike, etnografsko posebne dele pa v posebne narode.

Imamo pa skupino historičnih narodov, ki ob času nastopa in razmaha nacionalne ideje niso imeli svojih samostojnih držav, ki pa so jih imeli v prejšnjem času, in sicer tako dolgo, da se je v njih razvila vsestranska samostojna politično-kulturna tradicija, enaka dosedaj opisanim. To lastno „nacionalno“ državo so bili izgubili ali ker so jih bili premagali močnejši sovražniki ter si jih podvrgli, — vzgled za to so Poljaki, Grki, deloma Madžari, ali pa je država sama iz raznih vzrokov razpadla (pri Nemcih); pri Italijanih pa je takšno strogo državno-politično tradicijo bogato nadomestovala še starejša tradicija rimske preteklosti, nadalje pa vsa srednjeveška in novoveška zgodovina, ki sicer ne pozna skupne italijanske države, zato pa vsled izrazite zemljepisne enotnosti ter vzpričo raznih drugih okolnosti ozko zvezano politično in slavno kulturno življenje. — Pri vseh teh se je nacionalna ideja enostavno naslonila na obstoječe politične in kulturne tradicije ter se, črpajoč iz njih, z vso silo pognala v boj za svojo najvažnejšo zahtevo, za restitucijo stare nacionalne države.

V bistvenem nasprotju s tem pa je našel nastop moderne nacionalne ideje v slovanskem svetu, če izvzamemo historična slovanska naroda Poljake in (Veliko)Ruse, popolnoma drugačno situacijo. Tu, pred vsem pri južnih Slovanih, pri ogrskih Slovanih ter — če se postavimo na ukrajinsko stališče — pri Malorusih in Belorusih, sploh pravzaprav še ni bilo narodov. Tu ni bilo politične narodne tradicije kakor pri historičnih narodih, pa tudi ne kulturne tradicije, na kateri bi se naslonilo moderno nacionalno stremljenje. Namesto tega je našla politično in kulturno večinoma brezliko ljudsko maso, ki sploh ni vedela, h kateremu narodu pripada. Doslej brez lastnega kulturnega življenja, seveda tudi lastnega književnega jezika še ni imela. Kjer pa so vendarle že obstojali osnutki lastnih političnih ali kulturnih nacionalnih tradicij, so pa bili le slabotni, napol pozabljeni, gotovo pa ne last vseh narodovih slojev, — po drugi strani pa niti ne toliko krepko razviti, da bi bili natančno ustalili obseg „naroda“.

Tu je torej nacionalna misel našla popolnoma drugačno, veliko širše, težavnejše in bolj komplicirano torišče. Treba je bilo razreševati stvari, ki so se pri historičnih narodih izvršile avtomatično, same po sebi, ter jih je naravni razvoj kot izvršena dejstva postavil pred nacionalistične generacije devetnajstega stoletja. Pri nas je nacionalno-kulturno brezlika masa sama odločevala, presojala in ugibala, katere skupine naj se konstituirajo kot posebni narodi in kateri književni jeziki naj postanejo njih kulturno sredstvo. In ker je taka samoodločba glede konstituiranja novih, posebnih narodov sila kompliciran problem, je razumljivo, da so se mnenja cepila in da se še cepijo, — to je z drugimi besedami: da imamo separatistične in združevalne narodne tendence, ki se bore za odločilni vpliv na narodnostno bodočnost posameznih skupin.

Sodim, da je s tem podana bistvena karakterizacija razločka med romansko-germanskim Zapadom Evrope ter slovanskim Vzhodom, med historičnimi in nehistoričnimi narodi. In v tem razločku tiči ključ za ra-

zumevanje vseh navidezno kurioznih narodnostnih sporov in problemov med slovanskimi plemeni.

Specifično naš pojav je, da je imelo pri nastajanju mladih slovanskih narodov tudi jezikoslovje važno besedo. Delalo je v skladu z idejo demokratizma, gibalom vse nove dobe nacionalnega preporoda; ta je pri nas postavila v splošnem načelo, da naj se razvije vsako večje ljudsko narečje v književni jezik in ljudstvo, govoreče to narečje, v poseben narod. Jezikovna stran v takem smislu pa ni bila nikoli sociološki faktor, in ni nikdar tako odločilno vplivala na nastanek narodov; razgled po notranji sestavi historičnih narodov, ki imajo dovolj velikih izrazitih narečij, ki se niso in se ne bodo konstituirala v posebne narode, nam potrjuje to. Na oba ta dva momenta pa je v večini slučajev odločilno vplivala okolnost državnopolitične tradicije, to je upliv pripadnosti k tujerodni državi, o kateri vemo, da je učinkovala med nami razdiralno, in to je tretji moment, najvažnejši pri drobljenju slovanskih plemen.

Ko nam je torej čas prebujenja narodov predložil vprašanje narodnostnega konstituiranja v samoodločitev, sta se skoro pri vseh Slovanih pojavili — poleg ideje o skupnem vseslovanskem kulturno-književnem jeziku — uvodoma označeni tendenci: separatistična, opirajoča se na ravnokar očrtane argumente, in druga, zedinjevalna. Ta je negirala, oziroma je hotela premagati to vsiljeno nam medsebojno narodnostno razdelitev, smatrajoč obstoječe razlike med posameznimi skupinami za razmeroma neznatne, ter je hotela v kongruenci z notranjo etnografsko strukturo historičnih narodov sorodnejše narodnostne skupine konstituirati v večje narode.

Pri nas Slovencih sta navedeni dve smeri zastopani v Prešernovem delu ter v ilirski ideji, ki je hotela iti naravnost preko razdora, ki ga je vsekal tisočletni usiljeni nam razvoj med plemensko najsorodnejše skupine ter neposredno, brez nujno potrebnega prehoda, brez obzira na že obstoječo kulturno tradicijo, ustvariti enoten jugoslovanski narod. Danes, ko so se valovi nacionalne ideje pognali pač višje, nego kadarkoli poprej ter so se vsled tega tudi vsi slovanski narodnostni spori in problemi stopnjevali do najvišje mere, je ves slovenski narod enodušno podpisal zahtevo po popolnem nacionalnem združenju Slovencev, Hrvatov in Srbov kot svojo suvereno nacionalno voljo; v tej prevažni izjavi imamo najlepši primer slovanske narodnostne samoodločitve.

Hrvatje so pač postali preje politična nego nacionalna individualnost, toda ta je bila različna od današnje in se z današnjim pojmom in obsegom hrvatstva ni krila. Najstarejša politična Hrvatska je nastala v sedanji severni Dalmaciji, severozapadni Bosni ter zapadni ali primorski današnji Hrvatski in ta se je pozneje razširila do Drave in v Slavonijo ter proti južni Dalmaciji. Toda Madžari so preprečili nadaljni svobodni razvoj tega političnega organizma; vsled precejšnje avtonomije pa se je politična tradicija mogla rešiti še kolikortoliko dobro ohranjena. Bila je

izrazita dovolj, da je vplivala na ljudsko življenje v spredaj očrtanem smislu, izenačujoč razlike med posameznimi deli ter splela med njimi cel kompleks skupnostnih vezi. Povzročila je, da so plemena, sestavljena iz medsebojno pač razmeroma dovolj različnih jezikovnih, kulturno celo različno vplivanih delov, sprejela eden enoten književni jezik hrvatski, dasiravno se je to zgodilo šele v dobi narodnega preporoda, že po načinu narodnostno-kulturne samoodločbe. Slovenski kajkavci, čakavci ter štokavci, torej vsa tri glavna narečja modernega jugoslovanskega naroda, so si faktično bila vstvarila skupni književni jezik srbsko-hrvatski. Imamo torej tu vzgled in dokaz, da so razmotrivanja o vzrokih južnoslovanske narodne razcepljenosti ter o možnostih nastanka enega jugoslovanskega naroda popolnoma pravilna. Saj vidimo, da je mogla že ne posebno jaka ali izrazita hrvatska državna ideja, tradicija hrvatske državno-politične skupnosti, Slovence in Srbohrvate združiti v en narod. — Zamislimo pa se sedaj na podlagi tega v možnost nastanka jugoslovanske nacionalne enotnosti, ki se je nudila z državo Slavonca Ljudevita Posavskega. Ta znamenita — prva eminentno jugoslovanska — državna tvorba je obsegala veliko večino današnjih pravih Slovencev, Hrvate in Srbe tja doli preko Timoka! Kaj vemo, kako energično, iniciativno in impulzivno bi se bili Slovenci udejstvovali v takšni skupni državi in kako bi bili vsled tega vplivali na nastanek skupne kulture, skupnega književnega jezika!

Ko se je po poltisočletnem prekinjenju srbski narod začel regenerirati, to se pravi, ko se je, naslanjajoč se na staro politično tradicijo, začela ustvarjati moderna nacionalna srbska kultura, so odločilno vplivali na ustanovitev književnega jezika tisti narodni deli, ki so mogli biti vsled vsaj delne prostosti kulturno najagilnejši. Ob mejah habsburške monarhije in stare Turčije so vsled tega nastajala nacionalna kristalizacijska središča, okrog katerih se je zbirala pravoslavna južnoslovanska ljudska masa, ta politično in kulturno amorfna raja turške države; tudi tukaj se je proces narodnega preporoda vršil po načinu očrtane narodnostne samoodločbe.

Tradicija predturške preteklosti je bila bržkone brez avstrijsko-ruskega imperialističnega antagonizma močna dovolj, da je vzbudila med balkansko slovansko maso še drugo narodnostno kristalizacijsko jedro, to je bolgarsko, ki je istotako pričelo zbirati okrog sebe brezliko ljudsko množico. V predturški dobi se politične razmere niso bile še toliko ustalile, da bi bili srbska ter bolgarska država druga proti drugi zavzeli trdne meje, — če se ni sploh razvoj bližal skupni državni tvorbi. Dočim so si Bolgari ponovno priklopili dolino Morave in Macedonijo, so segli drugič Srbi preko Velbužda — Kjustendila in Morave in si priklopili nele vso Macedonijo do Rile planine, temveč celo semkaj preložili prestolico v svoji najslavnejši dobi. Imenovane pokrajine so bile torej mejno ozemlje in spremembe prepogostne, da bi se bile mogle vzdržati tradicije katerekoli dobe. Ko so v moderni nacionalistični dobi valovi srbskega ter bol-

garskega narodnega preporoda zavzeli vedno večje kroge, so seveda trčili skupaj na imenovanem ozemlju, in s tem se je pričel med Srbi in Bolgari znameniti spor za narodnost te pasivne mase. Naposled pa se je v nji sami pojavila zahteva po narodnostni samoodločbi; ali pri tem so se mnenja spet križala. Nekateri so se odločili za Bolgare, drugi za Srbe, tretji pa so se hoteli konstituirati kot poseben macedonski narod, enakopraven in enakovrsten že obstoječima; ob nastanku te tedence so se spet pojavile zgoraj očrtane okolnosti kot odločilni momenti.

Kuriozni pojav, da žive Hrvatje in Srbi, plemenska enota, teritorialno ne le sklenjeni, temveč celo pomešani, rabeč isti književni jezik, kljub temu ločeno nacionalno-kulturno življenje, nam je pač danes dovolj jasen. Današnje stanje je posledica ločene politične zgodovine in vsled nje nastale ločene verske kulture. Toda današnja principielna ločitev obeh narodov po veri je nastala šele v zadnji dobi, zopet po načinu narodnostne samoodločbe, le s tem razločkom, da je v tem slučaju verstvo glavni ločilni moment. Temu popolnoma enak pojav vidimo pri bosanskih muslimanih, ki so se tudi hoteli konstituirati kot poseben narod; narodnostna samoodločba se tudi tu opira skoro edino na versko-kulturni moment. Kakor imamo pri Srbih in Hrvatih pristaše srbsko-hrvatskega nacionalnega edinstva in danes jugoslovanske ideje, tako se hočejo tudi pri muslimanih nekateri strniti s srbskim, drugi s hrvatskim narodom, oziroma zliti v jugoslovanstvo.

In najnovejši vzgled „slovanskega separatizma“ pri Malorusih-Ukrajincih! Jagić pravi, da so pač občutne razlike med velikoruskim in maloruskim ter beloruskim narečjem, da pa imajo ta tri narečja vendarle toliko skupnega in od ostalih slovanskih jezikov skupno-različnega, da tvorijo tem nasproti nedvomno jezikovno enoto. Nekateri jezikoslovci bolj povdarjajo jezikovno razliko med naštetimi deli; ali vse to tudi v tem slučaju ni merodajno za moderno ukrajinsko gibanje. Pač pa je merodajna okolnost, da so bili Malorusi le do mongolskega vpada državno združeni z Velikorusi, nato pa živeli dolgo dobo ločeni od njih, deloma pod mongolsko nadvlado, nato pa priklopljeni veliki poljsko-litevski državi. Da je bila ta zveza trajnejša in da je ni ovirala verska razlika, morda bi se Malorusi s Poljaki strnili v en narod. Tako pa Poljaki niso mogli premostiti že obstoječih razlik in proti poljski nadvladi so razvili Malorusi junaško, izredno romantično, samosvojo borbo za neodvisnost. Taka doba velikega narodnega odpora pa je zlasti primerna, da razvije v ljudstvu zavest samega sebe, krepko nacionalno tradicijo. In res jo je pri Malorusih razvila. Da bi se pa rešili Poljakov, so se združili z Velikorusi; toda ta kratka doba, odkar so združeni ž njimi, je bila pač prekratka in vsebinsko mnogo prerevna, da bi bila mogla razviti tudi v Malorusih zavest vseruske skupnosti. Tako vsaj je namreč podoba danes. — Zlasti pa je za ukrajinsko gibanje važno, da je pri inteligenci revolucionarni boj proti absolutističnemu carizmu, ki je bil — vsaj navidezno — obenem boj proti velikoruskemu centralizmu,

postal mehanično tudi boj za najširše umevano narodnostno demokratiziranje v ponovno označenem smislu, t. j. za ukrajinske narodnostno-separastične težnje, za konstituiranje samostojnega maloruskega ali ukrajinskega naroda. — Pri beloruskem nacionalističnem gibanju so merodajne v bistvu podobne okolnosti.

Da velja pri Slovakih isto, kar pri ostalih slovanskih separatistih, je pač odveč razlagati vzpričo obče znanega dejstva, da so živeli Slovaki tisoč let nepretrgoma od ostalih Čehov ločeno, ves čas z Madžari združeno življenje. Da se ni zgodil usodni madžarski vpad, bi bil nastal tukaj enoten češkoslovaški narod, kateremu bi pripadal morda celo znaten, če ne velik del južnih Slovanov, zvezan ž njim preko zapadne Ogrske in vzhodnih Alp. In ta narod bi morda ne bil tako češki v najožjem pomenu besede, temveč bolj moravsko ali slovaško-češki; saj je imela Rastislavova in Svetopolkova država svoje jedro na Moravi in v današnji Slovaški.

En slovanski narod imamo, ki je ves čas, to je nepretrgoma celih tisoč let, tvoril samostojno državno-politično individualnost; to so Poljaki. In evo, pri njih edinih se ne pojavlja slovanski separatizem; tisočletno skupno življenje je vsa poljsko-slovanska ljudska plemena neločljivo združilo v nacionalno poljsko enoto. Imamo pa nekdanjo poljsko provinco Šlezijo, ki je le kratek čas pripadala k poljski državi, potem pa prešla v češko, oziroma nemško-avstrijsko odvisnost. In že imamo tu tipični slovanski pojav, da se Čehi in Poljaki prepirajo za narodnost vzhodnošlezkih Slovanov!

— Sodim, da je treba slovanske narodnostne spore motriti z očrtanega stališča ter da jih je treba presojati s pomočjo takšne genetične razlage, za katero sem hotel podati v pričujočem razmotrivanju kratek osnutek. Brezdvomno postane na tak način opazovanje zanimivejše in bolj smiselno, zlasti pa nam pojasni marsikak pojav, za katerega sicer nismo vedeli zadostne razlage. Nauči pa nas vrh tega, da se ne stavimo nasproti raznim narodnostnim tendencam na apriorno stališče, temveč, da jim priznamo vsem razvojno upravičenost in utemeljenost.

Trdno sem prepričan, da bi natančnejše raziskavanje zgodovine slovanskih narodnosti v marsičem podalo podrobne dokaze in dopolnila za očrtane misli. Sodim, da nam je ravno zdaj močno treba motriti svojo zgodovino samostojno in kritično, ne pa z očmi in možgani nemških in zapadnoevropskih avtorjev, ki pač poznajo svoje zadeve dovolj natančno, se pa ne morejo zadostno uživeti v posebnosti našega narodnostnega življenja in v njih vzroke.

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Fran Albrecht: Mysteria dolorosa. V Ljubljani. Založila Omladina. 1917. Str. 80.

Za „Deveto deželo“ je sledila naglo nova zbirka stihov pretežno z refleksivno liriko. Dočim pa se kaže Lovrenčič nekakega sportsmana v razglabljanjih — saj je dosegel, morda brez boja vzprejel, svoj credo — ter torej vse bolj estetsko udejstvuje svoje dušne darove v to smer, znači Albrechtova misel zgolj ljut napor za svetovni nazor, brez slehrne primesi nirvanskega fakirstva in taskalodrugitstva; utešiti hoče žejo, ki nas pali, željo po neskončnem. I s k a t i p o s l e d n j e r e s n i c e, je zapisal jasno izvoljenki v album, tem bolj naj bi bil to poklic razsodnega moškega, predvsem noeta in poeta. Težnja za absolutnim, za pra-duhom, se vleče liki rdeče vlakno ne samo skozi dobro urejeni prvi oddelek »Iskanja in Spoznanja«, marveč zablesti ob raznih prilikah celo „Iz labirinta ljubezni“ ter vodi v „Inferno naših dni“. Vendar po vsem trudu pesnik naposled priznava človeškemu bogu: da si in nisi . . . Ali pa spada umovanje v poezijo? Desetkrat odveč bi bilo brskati po bogati zakladnici slovstvene zgodovine v dokaz, da vsaka modroslovska pesnitev še ni doktrina. Vprašanje in odgovor leži edino v obdelavi predmeta. Albrecht je malokdaj tako apodiktično pozitiven kakor v „Razodetju“, izvečine nudi le hotenja in stremljenja, žilavo notranjo borbo, ki javlja življenje in lepoto. Nič zakrknjenega pri njem: čutiš, da polje po njegovih verzih srčna kri. Iskren patos preveva te vrstice, krepak zanos, ki ga ne gre zamenjavati z bolnim izrastkom — šuplo patetičnostjo. Koga še ni oblila rdečica namesto votlo bobnečega gromovnika ob govorniških puhlicah — praznih sodih? Ničesar sličnega v Bolestnih Misterijih. Našega avtorja si ne morem predstavljati s parnasovskim geslom: sois impassible, bodi neobčuten! Sicer se sramuje razgaljati svojo čustvenost v erotiških izlivih, zato pa se je mladostni plamen ritmično razlil po kiticah klenega razmotrivaja. Tudi v obliki zapaziš — pogosti daktili — ognjeniško silo, ki dostikrat bruhne in raztrga stih, tedaj često brez rime, ter nato spet umirjeno teži proti dovršenosti klasične forme. Posebno v najnovejšem delu zaslediš oblikovno harmonijo na pr. v prav uspeli „Igri na nebu“, kjer brez meditacij opisuje vihar in vojsko na izrazit način: ponovno globok *â* v pripevu, samo na koncu zazveni šibki *e*, vsa naša beda.

Evo nas pri podrobnostih. Poleg omenjenega hlepenja po m e t a f i z i č n e m spoznanju, tipanja proti vesoljni sintezi, srečaš neredko motiv s a m o t e, v kateri zoré duhovi. „Sebi v album“ oddoni s ponosnim odjekom: sam; enak nasvet je poklonil prijatelju P. Isti odmev čuješ v sonetih na pokojnega Medveda in drugod; med veselo družbo plitvih tovarišev ždi on tuj in tih. Trpka usoda slovenskega visokošolca je še poostrila to nagnjenje. S tem čutom se druži priljubljeni mu m o l k. Kakor nihče je otel pozabi naše okamenelo molčanje zadnje dobe, prim. „Molčali smo“. Toda malo prej je bil preroško zaslutil: dragi, najtišje je pred viharji! V nekaterih pesmih slika svoje razmerje do d e k l e t a; grenak in gorjup je njegov izsledek: Nevredna tvojih hrepenenj, o mož, je še najboljša med ženami (46). Zraven filozofije naletimo izjemoma na neskaljeno ubranost:

Tvoji črni lasje so se zlili po tleh
— goreči valovi — krog naju dveh
pod mračnim, meniškim topolom.

(Spomini.)

Mojstrsko predočuje razpoloženje „Promenada v snegu“:

Samá ne čujeta pomenkov svojih.
Snežinke padajo, to popje belo,
ki v tujih vrtih je nekje vzbrstelo,
in ves v plamenih belih svet žari.

„Himna“ in „Veter“, čista zastopnika vnanje prirode, sta sveža kakor Hofmannsthalov Vorfrühling. Kraj prijateljstva in socialnega usmiljenja (cf. „Na križišču ulic“) slaví večkrat, skoro v celem zaključnem ciklu, domovino, žlahtno bol rodnega plemena, naše pregnance.

Pojdi, lična knjižica, med svet sorodnih src; a tebi, borilec z bogom, naj se ne posuši žila kakor biblijskemu Jakobu, temveč hodi svoj pot pomneč Župančičeve brzojavke na slavilce: Kdor iščeš lastnih ciljev in cest, ti meni, jaz bom tebi zvest ... In kadar biješ, odet v cesarske koprive, ob dunajski tlak Pesem granitnih cest, si obnôvi svoj granes:

Ne hoti častilcev krog sebe cel roj!

A. Debeljak.

Josip Ribičič: Razvaline. Trst 1917. Na korist goriškim beguncem založil Zdravko Katnik. Cena 2 K. — Zopet majhen prispevek k naši, doslej hvala bogu še prav pičli vojni literaturi, ki je pri drugih narodih okužila menda že prav vse ozračje. K sreči pa niti ta naša vojna literatura, kar so nam je rodile in že vsilile razmere, ne pada še v ono, po večini neprebavljivo in odurno banalnost, ki označuje to vrsto književnosti. Vobče se naša še vzdržuje, čeprav včasih le še s silo, na neki gotovi etični in umetniški višini. — Tudi to Ribičičevo zbirko moramo uvrstiti v vojno literaturo. V enajstih, tu posrečenih, tam ponesrečenih črticah nam riše pisatelj materialne in duševne razvaline, ki jih ustvarja vojna vsak dan: porušen dom, poteptano polje, invalida, nezvesto ženo, begunko i. t. d. Črtice kažejo gorko čustvo, a precej površno opazovanje, pomešano pogosto celo s pravimi neokusnostmi. V tretji nam riše n. pr. prav neverjetno sentimentalnega in človekoljubnega uradnika, ki nařahlo in naivno skuša povedati ženi, da ji je padel mož. „Žena pa ga je začudeno pogledala in zamahnila z roko in nos se ji je pobarval bakreno: „Vrag ga naj vzame, saj me je tako samo tepel!“ — V peti črtici n. pr. si vlačuge in pijanci v predmestni beznici pripovedujejo z vso naslado, kako je nekdo nezvesto „babo ocvrl na štedilniku“ i. t. d. Vojna nam je rodila vsepovsod toliko gorja in bede, da bi pisatelj z lahkoto našel hvaležnejših motivov, če nam teh ni mogel podati vboljši obliki in — brez nemških vzklikov.

Fran Erjavec.

Vladimir Nazor. Stoimena. Priče. „Mat. Hrvatska“ 1916.

Nazor je v Slovencih znan osobito po svojem Velem Joži, ki simbolično predstavlja borbe hrvatskega naroda z Italijani. Tu kakor v pesnitvah Hrvatski Kraljevi opažaš nekak beg iz neposredne resničnosti bodisi v zgodovino, ki je po mnenju mnogih bolj umetnost nego veda, bodisi v carstvo fantazije. Tudi v pričujočih pravljicah, kakor so pač realistične v enem pogledu, je bajni živelj očitno in ostro začrtan. Tako n. pr. je Snjèžana kot v ruski narodni pripovedki čudežno oživljena lutka, v ostalem pa živi precej po človeško: kovačevemu Stanku je vodnica, ideal, blagi duh, dočim je strastna Crvenkosa hobotnica, ki mu sesa mlade moči. „Oče“ je pomembno povečan: prišedši iz Amerike ubije ženo, a nezakonsko dete čuva z neznansko nego in naporom, ker je bil ta otrok ves prožet z njegovim znojem. „Ja sam gledao u tebi trud svoj i sve svoje i nisam više mogao da te iščupam iz njedara svojih ...“ Gobavec, nekdanji gusar, ki na Mrtvem Ostrovu izsušuje okuženo mestece in končno ozdravi, je nazadnje tajinstveno zrastel v velik lik ... Stoimena je bajna himera, imenovana tudi Nada, Svoboda, Pravda, Oblast, Sila itd.; oddaleč je jako lepa, od blizu pa vsakega uniči. Nekoč so jo pregnali s planinskega vrha v pečine na dno ponora. Ko je niso več videli plesti zlatih las, je bilo ljudstvo zasužnjeno. Kraljev sin jo zopet oprosti. Prav plastične so nekatere slike n. pr. sužnji, ki vrše žito; pripovedovanje je prepleteno s pestrimi primerami kakor zora-tkalka str. 146; včasi se zdi preobširno in zveza med posameznimi dogodki

semtertam ohlapna. Večina osebnosti se lahko umeva simbolično.

A. Debeljak.

Marin Bego: Novele. „Mat. Hrvat.“ 1917. Str. 141.

Stara Prodavačica cvijeća dela imenitne kupčije z nagrobnimi venci, saj jo mežnar obvešča o vseh bolnikih. Zoper „črno ženo“, so brezuspešne vse nakane patentiranih prodajalcev, dokler je ne izpodrine smrt, oz. mlajša cvetličarka. „Mi tako strašno zamišljamo smrt! ... tako čudno je zamišljamo, mjesto da je vidimo u onima, koji dolaze iza nas i koji su sposobniji od nas“ ... Naslednje 3 novele se dotikajo spolnih vprašanj. Krasotica Jelica se zaroči z nebistroumnim Markom na prizadevanje priletnega soseda Grge, ki si obeta užitkov na Markov rovaš. Med tem se razplete ljubezen med Jelko in zalim Nikšo; a nekoč se poželjivemu Grgi posreči premamiti mladenko, ki sedaj odbije vse snubce in v samoti hitro dohira. Motivacija je prepuščena čitateljevi domišljiji. Ali naj mislimo na splošno na žensko dušeslovje? Pisatelj je to čutil, zato umuje pripovedovalec naposled, češ, koliko življenj gre, da se zadovolji vsem raznim strastem in pohotom: „Nije li u tom sva tajna, sva raznolikost, sva bijeda i veličina života, nije li to njegov konačni cilj?“ ... V „Ošteti“ posili sedmero Rakovčanov Nikolino ženo Anico; vsak je obsojen na 18 mesecev in 100 gld. globe. Po poldrugem letu dvigne Nikola 700 gld. odškodnine, ki pa mu je v pogubo, kajti vedno misli na studni dogodek in v razdraženosti zažge nasprotnikom hleve, poseka vinograd, zakolje par krav itd., dokler ga ne ubije eden sosedov, dobivši ga pri svoji soprogi v ogradi ... Divje sestre: starejša Jandra služi v mestu pod psevdonimom „Mira“ grenki kruh s svojo poltjo; nič o tem sluteč pošljejo po 3 letih od ubožnega doma mlajšo Andjelko za njo. Trpko in tožno je, kako prikriva prva svoj položaj, da bi rešila nedolžno dekle, ki pa nekaj sluti in ki ji slučaj vse razodene, pri čemer se ji celo zmeša ... Bego je živahen, ljubeznjiv, zajemljiv pripovednik lahkega sloga, ki ume tudi kočljive zapletke podati na sprejemljiv način. *A. Debeljak.*

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Izdaje jugoslav. akad. znan. i umj. Knjiga XXI. Urednik D. Boranić. U Zagrebu 1917.

Ena najlepših in najzanimivejših publikacij akademije, poleg „Rječnika“ nekake „gruntne bukve“ naše narodnosti, kakor je imenoval E. Albert Gebauerjev češki slovar. Pri vsem tem pa ima ta zbornik še mnogo širši okvir ko „rječnik“; govori namreč o narodnem življenju in običajih vseh balkanskih Slovanov in je tako publikacija, v kateri je najbolj čisto izražen oni program akademije, ki je označen v njenem imenu.

V tem zvezku nadaljuje Josip Kotarski svoj podrobni opis „Lobora“, ki bo tako — pozabljeno selo tam nekje pod hrvaškimi hribi na zapadu — dobil počasi popolno monografijo. Tak način opisovanja je v „Zborniku“ že znan in metodično preskušen; pri nas imamo komaj enak poskus v Kovačičevem „Središču“. Strohal priobčuje zanimive „Prilike iz stare hrvatske glagoljske knjige“ in podaja tako bogato rokopisno gradivo za primerjalne študije. V uvodu konštatira že sam par paralel, ki so jih v narod zasejali glagoljaši, in opozarja na zanimivo dejstvo, kako je ta praksa glagoljaškega pridiganja na svoj posebni način modificirala (oziroma petrificirala) verske nazore njihovega teritorija. Radoslava M. Grujića „Plemenski rječnik ličko-krbavske županije“ bo mogoče pri nas koga opozoril na enake študije in na bogato gradivo, ki leži — neporabljeno — v imenikih članov Mohorjeve družbe. Peisker (Die Abkunft der Rumänen wirtschaftlich untersucht. Graz, 1917. Str. 40) dokazuje iz krajevnih imen po Slovenskem, kakor: Lahovo, Lahoviče, Lahinja, Lašče, Lašina, Laško, Lahomno, Lahomšek, Lahonšček, Lahov, Lahonci, Lahovna, Lahovnik, da se selitve Rumunov po balkanskem polotoku niso ustavile v Istri in pred Trstom, kakor je sodil Miklošič, ampak da so segale daleč v notranjost slovenskega ozemlja. S tem je začet zanimiv problem za zgodovino naše asimilacije in narodne konsolidacije; zgodovinarji imajo zanj v imeniku Mohorjanov obilo gradiva!

V prvi vrsti pa nas tukaj zanimajo Ilešičevi „Izvori i paralele nekih, napose narodnih priča“. Razprava je priobčena na prvem mestu v „Zborniku“ (izšla je tudi v ponatisku) in obravnava deloma tudi slovenske motive. Pričakovanju, ki ga zbudi naslov razprave, pa sledi na koncu precej neprijetno razočaranje: niti za en obravnavani motiv ne dobimo dokazanega izvora, pač pa kopico osamelih paralel, ki za znanost nimajo prave vrednosti, ker ni pisatelj niti pri eni poskusil dokazati njih medsebojne literarne odvisnosti. Priobčil jih je, kakor so se mu pač v teku časa nabrale; ta način pa za obravnavanje takih problemov nikakor ne zadošča. Ali Ilešič res misli, da je izvor Levstikovi baladi „Živopisec in Marija“ Heroltov „Discipulus“? — Odkar je Francis *Bacon* prvi govoril o popotovanju literarnih tem in motivov, imamo preko *Dunlopa* (The history of prose fiction — ki je širšim krogom pristopna tudi v razširjenem nemškem prevodu *Liebrechtovem)* in *Chassanga* (L' histoire du roman et de ses rapports avec l' histoire) vse do najnovejših raziskav (n. pr. *Radermacherjeve* o grškem heroju Hippolitu in sveti Tekli) dovolj trdno znanstveno tradicijo, ki je ustvarila trdno metodo za taka raziskovanja. Neglede na to, da imamo v raziskavah Polívke dovolj izdelanih metodičnih vzorcev, po katerih se lahko posname način znanstvenega raziskovanja našega narodnega blaga v prozi. Zdi se, da je Ilešič vrednost teh osamelih paralel precenjeval (toda to se primeri samo kakemu znanstvenemu začetniku!) in da se ni dalje potrudil. Če bi n. pr. v Liebrechtovem Dunlopu našel na str. 308. (oziroma v opombi 390 *a*) še troje paralel k Levstikovemu „Živopiscu“, bi se bil pač moral vprašati, ali so vse štiri enako vredne in pri kateri je mogoče, da je bila Levstikovi baladi „izvor“. Tako pa se je zadovoljil z osamelo paralelo, ki mu je bila menda ravno s svojo osamelostjo — ki pa je osamelost samo zanj! — morda celo znanstven dokaz in jo je kratkomalo notiral, misleč si, ostalo bodo že opravili drugi. Toda tam, kjer je on nehal, se znanstveno delo „drugih“ šele začne.

Za nenavadno metodo njegovega raziskavanja je značilno tudi sledeče: treba bi mu bilo samo odpreti starega *Goedekeja,* pa bi bil videl, da nam nasploh in njemu še posebe prav nič ni treba raziskovati, kje ima svoj izvor *Schillerjev* „Der Gang nach dem Eisenhammer“, *Bürgerjev* „Der wilde Jäger“ ali „Das Lied vom braven Mann“, *Goethejev* „Der Totentanz“ ali Hansa *Sachsa* pustna burka „Der fahrende Schüler im Paradies“ — in kje se nahaja kaj enakega. Vse to so opravili pred njim že drugi — Nemci — in temeljito. Da materije ni znal strokovno razločiti, se vidi na tem, kako meša brez reda in sistema pravo narodno blago in njega literarne forme ali pedagoške, „in usum delphini“ prikrojene redakcije. Še ono malo znanstvenosti, kar je je v njegovem kratkem uvodu, je diskreditiral s svojim edinim autorjem; način, kako so literarni motivi prehajali v narod, ki je torej za njegovo raziskavo principialnega pomena, nam ilustrira s pomočjo Novakovićevega — *romana.*

Enake teže in baže so tudi ostali njegovi prispevki, ki jih je v zadnjem času priobčil pri zagrebški akademiji. Dovolj, da stoje tukaj njih naslovi: „Kalendari Adama Filipovića-Heldentalskoga“, „Četiri priloga istoriji našeg preporoda (O stogodišnjici Davorina Trstenjaka)“ in „Ilirac Josip Drobnić“. Vse so samo gole „quisquiliae“, ki so prezgodaj izletele iz pisateljeve miznice. *Dr. Jož. A. Glonar.*

Dr. R. Nachtigall, Die Frage einer einheitlichen albanischen Schriftsprache. Gedruckt als Manuskript bei „Leykam“. Graz 1917.

Vprašanje enotnega albanskega književnega jezika že ni več tako nova stvar, postalo pa je tem bolj pereče, odkar se je politično zanimanje za ta balkanski narod povečalo. Da je tu na vsak način treba trdnega temelja, bo jasno vsakemu, ki je le kdaj študiral albanščino. Že študij tega jezika je bil težaven in je motil učenca v marsikaterem oziru; prvič ni bilo do najnovejšega časa nobene dobre, zanesljive praktične knjige in drugič je tudi Weigandova slovnica iz leta 1913., dasi ima to lepo in veliko prednost, da temelji predvsem na centralnem narečju

elbasanskem, v marsikaterem oziru še nepopolna in težka, predvsem ker se mora radi neenotnosti pisane albanščine ozirati na narečja, kar je praktični knjigi gotovo na kvar. Te nedostatke vrlo občuti vsak tujec, ki proučava albanski jezik, tem bolj pa Albanci sami. Albanska literarična komisija v Škodri je izbrala, da odpomore tem težkočam, gori omenjeno centralno narečje, ki naj tvori jedro književne albanščine, in je sklenila, še na mestu samem dalje proučiti in vpostaviti enotnost v spornih točkah. K temu proučevanju je bila povabila tudi slovenskega učenjaka, g. vseuč. prof. R. Nachtigalla v Gradcu, kateremu so Albanci tudi že glede njegovega izdatnega sodelovanja pri Pekmezijevi albanski slovnici dolžni veliko hvalo. V gori omenjeni knjižici, sestoječi iz predgovora (str. III.—VI.), promemorijev k aktualnemu vprašanju (str. 1.—18.) in dodatka k tem (str. 19.—29.), nam podaja g. prof. Nachtigall svoje mnenje o enotnem književnem albanskem jeziku po sledečem razmotrivanju:

Kar je doslej pisanega v albanskem jeziku, je pisano ali v narečju Gegov, bivajočih v severni, ali pa v narečju Toskov, bivajočih v južni Albaniji. Ti dve narečji pa se toliko razlikujeta drugo od drugega, da Gegi težko ali sploh ne razumejo Toskov in obratno. Radi tega je popolnoma izključeno, da bi eno teh dveh narečij moglo kdaj tvoriti književni jezik celega albanskega naroda. Ako pa bi obe narečji obstojali še nadalje v rabi književnega jezika, bi Albanci bogve kdaj prišli do enotnosti. Umeten jezik, mešanica obeh narečij, bi bil pa nekaj protinaravnega in bi že radi tega nikdar ne mogel postati last naroda. Iz tega vidimo, da vprašanje enotnega književnega albanskega jezika ni tako enostavno, kot bi marsikdo prvi trenutek mislil. Vendar nam drugi kulturni narodi podajo luč na pot: Vuk je postavil pri Hrvatih in Srbih centralno jekavsko narečje v rabo književnega jezika, koroški Slovenec in Belokranjec, ki se prav težko med seboj razumeta, bereta dolenjščino, tudi centralno narečje, in jo umeta. Enako spajaj tudi pri Albancih centralno narečje zunanja in tvori enotni književni jezik! To narečje pa je elbasansko, ki ga moreta razumeti oba dela, Gegi in Toski. Prof. Nachtigall utemeljuje to izbero, ki jo je že pred leti storil albanski kongres v Elbasanu in zdaj tudi literarna komisija v Škodri, zelo temeljito. Pri pogledu na razlike, bodisi fonetične, bodisi morfologične narave, v obeh narečjih in tozadevnih odgovarjajočih refleksov v elbasanskem govoru določi prof. Nachtigall, oziraje se še na jezik v Kristoforidijevih delih, obliko, ki bodi lastna enotnemu književnemu jeziku. V sintaktičnem in leksikaličnem oziru mora pa seveda podati doneske vsako narečje, t. j. ves narod, posebno še, kjer je treba tujke nadomestiti z živimi domačinkami.

Še mnogo večji pomen pa dobi elbasanski govor kot temelj književnega jezika, ako pomislimo, da je to narečje takorekoč že literarno in tudi med narodom močno znano po spisih Konštantina Kristoforidija, ki je spisal tudi albansko slovnico in slovar. Zelo zanimivo je dejstvo, da se je tudi Kristoforidi držal načel, ki jih proponira in utemeljuje g. profesor Nachtigall. Treba je torej le spise Kristoforidija prepisati v novo ortografijo in že je storjen velik korak na poti do enotnega književnega jezika. V tem duhu je nasvet g. prof. Nachtigalla: „Schafft zunächst die Grammatik nach Kristoforidi und dem Elbasaner Dialekt“ (str. 29) popolnoma utemeljen, edino praktičen in zato tudi edini, ki more prinesti tudi vspeh.

V dodatku polemizira g. prof. Nachtigall s prof. Lambertzom, ki smatra škodransko narečje za pripravno, da tvori temelj albanskega književnega jezika. Njegovi ugovori so jasni in popolnoma upravičeni. Nasprotno pa sem mnenja, da bi bilo vendarle najbolje, vzeti za palatalne *k'* in *g'* (sedaj *q* in *gj*) hrvatske znake (glej str. 21. in 10.); istega mnenja je sicer tudi g. prof. Nachtigall, ki pa le sprejme naposled znaka *q* in *gj* z dostavkom „die einmal hergestellte Einheit soll nicht weiter gestört werden. Spätere Zeiten werden gewiss auch hierin besseren Wandel schaffen“. A v poznejših časih, ko so gotovi znakovi že popolnoma vdomačeni, to ni več tako lahko; zato bi bilo pač dobro, da se to takoj ukrene.

Razmotrivanja g. prof. Nachtigalla nam podado tole njegovo mnenje glede enotnega albanskega jezika: na podlagi Kristoforidijevega jezika in elbasanskega narečja bodi zgrajena nova slovnica; imenovano narečje bodi merilo albanski ortoepiji, Kristoforidijev jezik pa primer za pismeno fiksiranje. Kot podlaga, ki daje pravo smer, bo to gotovo dovolj.

G. prof. Nachtigall nam obeta v pričujoči knjižici več razprav o posameznih fonetičnih pojavih albanskega jezika, izmed katerih hoče biti najzanimivejša pač razprava o ě-ju. Temeljitemu učenjaku želimo, da bi mu bilo kmalu možno, o tem podati svoje nazore, s čimer bo obogatil tudi primerjajočo slovnico.

Dr. Ramovš.

LISTEK.

† **Anton Trstenjak.** Dne 17. dec. 1917. je umrl Anton Trstenjak, kontrolor mestne hranilnice ljubljanske, ki se je zlasti prejšnja leta živahno udeleževal našega kulturnega in političnega življenja. Domá iz Slovenskih goric ob hrvaški meji, je obiskoval, kakor večina starejše vzhodno-štajerske inteligence, gimnazijo v Varaždinu, odkoder je odšel na dunajsko vseučilišče, je študiral slavistiko pri Miklošiču in pomagal Stritarju pri upravi „Zvona". Na Dunaju je osnoval „Slovensko literarno društvo" in predsedoval par tečajev akad. društvu „Sloveniji". Leta 1882. je prišel v Ljubljano za učitelja na Mahrovo trgovsko šolo; nato je bil dve leti uradnik v trgovski in obrtniški zbornici, od l. 1889. pa v mestni hranilnici ljubljanski, kateri je do svoje smrti posvečeval svoje najboljše moči. — Trstenjakovo književno delovanje je po večini prigodnega značaja. Za Miklošičevo sedemdesetletnico je opisal slavljenčevo življenje in znanstveno delovanje, ob tristoletnici Iv. Gundulića je priobčil v Matičnem Letopisu črtico o pesniku Osmana. Od leta 1884. do polovice 1887. je bil urednik „Slovana", za katerega je napisal dolgo vrsto člankov o slovanskih razmerah. Tu čitamo tudi njegov obširni opis potovanja Slovencev v Prago l. 1885., ki ga je izdal posebe v knjigi „Spomenik slovanske vzajemnosti". Ob petdesetletnici književnega delovanja Davorina Trstenjaka je opisal jubilarja kot „novičarja", založil in uredil je Kocbekove „Pregovore, prilike in reke" ter je zasnoval z dr. Jos. Vošnjakom „Narodno knjižnico". Rajnki je žrtvoval mnogo časa društvenemu delovanju. Bil je predsednik pevskemu društvu „Ljubljana", bil je sedem let tajnik „Dramatičnemu društvu", kjer je deloval s Fr. Gerbičem za razvoj slovenske operete ter je skrbel za domač glediški in operni naraščaj; za oder je prevajal igre ter zbiral gradivo za zgodovino slovenskega gledišča. Za petindvajsetletnico Dramatičnega društva je izdal ob otvoritvi novega gledišča svoje najboljše delo „Slovensko gledališče" (1892), ki nam je še sedaj dragocen vir za zgodovino naše drame. „Pisateljskemu podpornemu društvu" je bil mnogo let odbornik ter je skrbel pred vsem za ugodno denarno stanje društva. Ob njegovi petindvajsetletnici je sestavil spominsko knjižico o razvoju in delovanju društva. S podobnimi prigodnimi spisi se je spomnil petindvajsetletnice delavskega pevskega društva „Slavec" in dvajsetletnice Mestne hranilnice ljubljanske. Trstenjak je bil vnet odbornik „Matice Slovenske" in „Društva slovenskih časnikarjev", nastopil je neštetokrat kot spreten agitator in zagovornik stanovskih interesov. Zanimal se je mnogo za prekmurske Slovence; o njih je poročal v „Slovenskem Narodu" in „Ljubljanskem Zvonu", kateremu je bil mnogo let zvest sotrudnik.

J. Š.

Juriš na naš jezik. V zadnjem času „jurišajo" naši žurnalisti po časopisju s tako vnemo, da so potegnili celo že literate za seboj, torej ljudi, ki bi že po svojem poklicu morali paziti na čistost in lepoto našega jezika. Pametnega razloga za to novotarijo ni lahko najti. Da menijo s tem pospeševati razvoj našega jezika „v

jugoslovansko smer", kakor se včasih piše, ni lahko verjeti; saj jim je menda znano, da beseda ni niti jugoslovanska, ampak izposojena od Turkov (iz turškega jürüjüš, jürüš, jüriš)! Vzrok je menda le tista — recimo ženska — zaverovanost v vse, kar je *eksotično!* Besede nikakor ne potrebujemo, pognati jo moramo celo tje, odkoder se je pritepla. Saj imamo domače besede „naskok, napad, naval" in iž njih izvedene glagole „napasti, naskočiti, navaliti", ki so poleg vsega še brez težav umljivi tudi ostalim južnim Slovanom, ki jih deloma rabijo celo tudi sami. Stvar pa gre še dalje: dočim imajo Hrvati in Srbi poleg imperfektivne oblike „jurišati (juriševati, jurišivati), tudi še perfektivno „jurišiti", bi nam moral — kakor vse kaže — služiti „jurišati" za oba, vendar tako diferencirana pomena. Iz naših domačih glagolov pa lahko brez težav tvorimo tudi imperfektivne oblike. Tako bi morali dati *devet* naših besed za *dve* turški! Ti dve tujki vzameta s tem našemu jeziku mnogo izrazite plastike. Po tej poti bo postajal naš jezik vedno bolj podoben beraškemu plašču, ki je vsevprek pokrpan z raznobarvnimi tujimi zaplatami. Posebna slovenska modrost je poleg tega še v tem, da se šivajo tuje zaplate na domače sukno tam, kjer je še célo, lepo in trdno! Ne zapravljajmo tako lahkomiselno bogastva našega jezika! *J. A. G.*

Phonetica ad Mysteria dolorosa. Radi enotnosti rabimo stalne diakritične znake. Velelnika góri, zóri imata širok *o*, ker je naglas prešel nanju z zadnjega zloga: gorì, zorì, kakor se še govori. Vsak *o* in *e* je širok, ako se je povdar preselil kesneje nanj, žêna, sêstra, prvotno kot danes ruski ženà, sestrà. Torej gôri, zôri! Namesto sôj je bolje sòj, védi = znaj, vêdi = pelji (ê = ä). Temâ je gen. plur., temà nom. sing. in se prav ujema s p e k l â. Napek je dozòrel, dobro dozóril (ó = uo, u); v troheju ⏗ ⏑ pozna notranjščina krativec samo na poluglasniku ъ, n. pr. pri Albrechtu: na stèzo, pèkla nepokoj, dolenjščina pa sploh ne. Odveč sta akcenta na slabih stikih: koléno — zelêno. Dalj — pal — pozval niso rime. Da ne premoremo gibljivega *e* v gen. pl., bi si ga morali izmisliti. Le izreci zvezo t o ž b s t r a š n i h, bitk krutih, nam. tožeb, bitek, zgodeb. Prim. hrv. otaca, forama, češko forem, barev, dasi *rv* = *rf* ni pretrd. V pesmi se je ogibati podobnih soglasniških kopic: ničnost vso, in v strahu (= pa v strahu), kot v kremen, kot v cerkev (= ko v k.), daleč svet (= v dalji svet), toneš v svojo noč (= v svojo toneš noč).

Cato iz utice.

Fr. X. Šalda, češki kritik in pisatelj, je praznoval 22. dec. 1917. svojo petdesetletnico. Graški dnevniki, ki so imeli pred prazniki mnogo pisanja, so prinesli o njegovem delu cele podlistke. Šalda je v sedanjem češkem kulturnem življenju markanten pojav. Njegovo ime tudi pri nas ni neznano. Šalda spada med one velike pojave moderne literature, ki bi jim rekli kratko: borci in tvorci. Vso svojo mladost je bil Šalda borec: poznamo ga pred vsem kot kritika. V zadnjih letih je nastopil tudi kot tvorec: v pesmi in v prozi. Ima kot borec in tvorec mnogo nasprotnikov, a še več prijateljev. Gotovo je, da mu nihče ne more odrekati velikih zaslug za češko literaturo v zadnjih desetletjih. Šalda je kritičen duh širokega razgleda in jasnih ciljev. Pozna umetnike in umetnost, pozna svet in domovino. Pisal je v raznih revijah. Sam je urejal „Volne směry", „Novino", „Česko kulturo" in „Kmen", ki je začel izhajati med vojno. Izdal je nekaj knjig svojih kritik: „Boji o zitřek" (Boji za jutri), „Moderní literatura česká", „Duše a dělo" (Duša in delo) in dvoje beletrističnih del: „Život ironicky a jiné povídky" in „Loutky a dělníci boží" (Lutke in delavci božji), velik roman v dveh delih. Na češki univerzi predava o zapadnih literaturah.

Dr. I. L.

Kulturni-politični pregled je moral v tej številki vsled tehničnih zaprek izostati.

Ant. Debeljak:

V vojni pokrajini.

Za bregom breg in sneg do neba.
Dehnilo je v dušo: lice mrtvaško.
O dob, ki kljubuješ dobam orjaško,
zakaj pa nocoj drgečeš, trepečeš
in listi so tvoji rjavi, krvavi?

In jelka košata v dobravi,
še vselej si me vzradovala:
nocoj si mi tujka,
ko vrba žalujka
povesila voljno si veje, vsa vitka —
si mar gladovala?

Iz dolgih parobkovih dlesni
sestradano besni grozijo, grizejo v zrak
zobovi železni žičnih ograj in ovir,
čeljusti Lakote zvrnjene vznak . . .

Kaj ni zasovikal iz gaja skovir,
in v dalji, ali volkovi ali topovi?
V kateri usodi brat mi hodi?

Le smrt in pokolj po misli mi blodi,
snežina ko lice mrtvaško reži.
V zaklonu pa slab, že skoro presahel,
slap se solzí.

Ant. Debeljak:

Črni mlin.

Ko ranjen ptič, ki hrepeni v višine,
poveša streh peroti trohle mlin,
zre stradež votel mu iz lačnih lin,
kolo né reže, slepo solnce, več tišine.

Na vojno bil odšel je gospodar,
pa še nikomur ni do zdaj sporočil.
Li živ, li z belo ženo se poročil?
Za njim se dolgočasi malin samotar.

Od volhke vlage rake so nagnile.
Lopate so v brezdelju se nagnile.
Pretuj je tebi, kamen, žita žolti vonj.

Nebo pšenično moko — sneg — ti trosi,
ker belega trohnoba mračna prosi,
zeleni mah obuja nade — pa zastonj!

Igo Gruden:

Tiha pesem.

Tiha je noč . . . še zvezde molčíjo . . .
veter brezglasno čez travnike hodi,
da se cvetovi ne prebudijo:
mlačnost, pokoj — vsepovsodi, povsodi . . .

Kriknil je ptič nekje sredi mraka:
bil je spomin ali slutnja le moja? —
Tiha je noč . . . samo duša, ki plaka,
v njenem naročju ni našla pokoja.

Alojz Kraigher:

Mlada ljubezen.

(Dalje.)

IX.

Tomo je naenkrat v večji družbi za dolgo mizo med Turkom in med — Vêro, ki je zardela in razigrana, a se v zadregi izogiblje njegovemu pogledu. In mahoma je ves veselični šum in buk daleč proč od njega, on pa je kot doma v družinski sobi in se ne briga za vihar in ples zunanjega življenja.

Najglasnejši je Turek, ki rogovili s svojo dolgo roko po mizi, vodi pitje in aranžira petje, največ zdravice s trkanjem in z eksi. Poleg sebe ima Silvo, ki jo predstavlja kot nevesto, jo objemlje krog pasu, pritiska k sebi in jo poljublja na lice in na uho, tuintam nekako očetovsko samo na čelo. Ona je dobre volje kakor zmirom, brezbrižna in brez ovir v veselju, a ob enem nekoliko surova in brezobzirna. Ženin je ne sme motiti v zabavi. Če govori s kom drugim, ji je Turčinovo objemanje in poljubljanje nadležno; sitno se mu izvije in ga udari za uho ali ga sune v rebra. — Zraven nje sedi Zdešarjeva Zinka, bleda in malo zavaljena učiteljica z dežele, z vodenimi očmi in topim noskom. Tomo je je vesel in jo toplo gleda; spominja ga na one lepe čase ljubezenske norosti z Vêro.

Onkraj Vêre je Stanislav Drnovšek. Nekoliko zabuljene so mu oči in obraz zaripel; bržkone je že dokaj pil. In vkljub navidezni razigranosti mu sije neka čmernost iz oči, kakor da ga tare tiha in vztrajna skrb.

Na drugi strani mize sedijo Blejčevi. Razun Mire so v trenotku vsi navzoči; celo Bogdan sedi na robu klopi, s hrbtom proti mizi, poleg njega Magda, ki jo gleda s smehljajočim in občudujočim obrazom, pa mu pri tem vseeno neko porogljivo omalovažanje krivi obrite tenke ustnice. — Stari Blejec je suhljat gospod, pol črn, pol siv, s kodrastimi lasmi in z valovito majhno bradico. Izraz njegovih oči je isti kot pri Miri, čeprav so njegove šarenice črne in mu je tip nekoliko ciganski. Vesel je kakor zmiraj, naglih in viharnih kretenj, ko da bi rad ves svet naenkrat obtipal in objel. Nasproti Vêri sedi, debatira s Turkom in Drnovškom o politiki, pa se zelo pogosto obrača k nji in jo tuintam potreplje preko mize po roki ali po rami. — Njegova žena liže bon-

bone in se ozira opazujoče v vrščo množico. Z odsotnim duhom posluša Nušo, ki se ji sklanja preko rame, šepetajoč ji na uho in ozirajoč se k Zgončku, ki stoji ob strani. On jo je spremljal po vsem veseličnem prostoru in čaka, da jo zopet odvede. Drži se nekoliko razžaljeno in se obrača proč od mize, pa se le s težavo premaguje, da se ne zastrmi v peklensko rdečo Magdo. — Soseda gospe Blejčeve je Goričnikova Katra, ki je sitna in se očividno dolgočasi. In poleg nje sedi Pavel Kresnik, njen zaročénec, uslužen in ljubezniv, a kakor brez duha.

Tomovo razmerje do Vêre ni v zadnjem času nič napredovalo, zlasti pa se ni niti najmanj poglobilo. Bil je večkrat v njeni družbi, a prilike za intimnejši pogovor ni imel. Zato se je komaj malo šalil z njo, ji ukradel tuintam poljub ali si dovolil mimogrede mladeniško objestnost kakor v prejšnjih časih. Gnalo ga je k nji in gomazelo mu je po telesu čutno hrepenenje za njenimi usteci in ličeci, za njenimi rokami in njenim prožnim životkom; a vse je bilo le površno in zunanje, brez potapljanja v sanjarenje in premišljevanje, brez sklepov in brez ciljev. Po oni prečuti noči, ko je trepetal pred rožo mogoto, je preživel zadnjih štirinajst dni zopet v svoji navadni lahkomiselni vihravosti. — Vêra se mu je z nekim trmoglavim uporom vdajala; jezila jo je njegova igravost in zgražala se je nad njegovo domišljavostjo, s katero se mu je zdelo, da ima pravico do predrznih šal in do prijemov in do poljubov; gubančila je čelo in obrvi in stiskala zobe in se mu trgala iz rok, a pošteno razsrditi se ni mogla, čisto odtegniti se mu ni hotela. Saj ni vedela, kako je z njo in kam se obrača njena pot. Bila je Drnovškova zaročenka, bil je že določen dan poroke in odhoda, pa si še zmirom ni bila prav na jasnem, ali pojde pred oltar ali ne, ali se odpravi preko morja ali ne. Zavedala se je, kako grdo omalovažuje svojega ženina, ki bi ga lahko še zadnji hip pustila na cedilu ter se mu izneverila. Zavedala se je, da bi ji bil ta zakon s Stanislavom samo nekako zavetišče po begu iz življenja, po begu pred lastnimi nagoni, pred lastnim hrepenenjem in poželjenjem. Pri gradnji tega zavetišča ni sama niti s prstom mignila; svoje trpnosti pa si ni posebno očitala, ker je hotela in je sklenila, da bo povsem na svojem mestu, če se končno res odloči za Drnovška. A vmisliti se pač ni mogla v svoj bodoči zakon, predstavljati si kar ni mogla, kako si uredi svoj dom in kako bo to tam onkraj morja. Če se je spomnila na to, se je zjezila sama nase, zamahnila z roko in vzela kako knjigo v roko. Sama s seboj je bila skrajno nezadovoljna. Stala je pred odločitvijo. Vsa njena bodočnost je bila odvisna od koraka, ki je bil že skoraj — ali je bil res že sklenjen? — Kaj, če se drugače odloči? Ali naj postane zopet učiteljica? Ali se naj zateče k materi na Gorenjsko, v one nevšečne razmere pri svaku in sestri? — Ali se naj vrže v Tomovo naročje? V ljubezensko pijanost, opojno in omamljivo, a najbrže pre-

kratko in preminljivo? — Kaj potem, ko izgori ljubezen in bo zopet sama in zapuščena sredi neprijaznega življenja? Ali bo še Drnovšek tu? Ali bo potem še zavetišča zanjo na tem svetu? Za oskrunjeno in prevarano nesrečnico? — Ali naj tudi sama vara? Ali naj vara Stanislava s Tomom in tega z onim? — Komaj se ji je misel drznila v te grde kraje, jo je že poklicala nazaj in se sploh odrekla vsakemu premišljevanju. Naj jo vodi usoda, kamor hoče; naj jo pripelje, kamor hoče; — z zavezanimi očmi bi se napotila, pa naj bi prišla ali v pekel ali v raj . . . Premišljevati ni hotela; če pa se je zalotila ob spominu na Toma, če se je vzbudila iz sanjarenja, se je zasrdila sama nase, kakor da je kradla sladkarije, do katerih nima pravice in ki ji nikdar niso bile namenjene.

Zdaj sedita drug tik druzega in obema je toplo, ker se preveč zavedata bližine. Tokovi hrepenenja, telesnega in duševnega, se izmenjavajo med njima; držita se nekoliko okorno, ker se oba bojita premakniti se, da bi ne porušila ravnotežja in bi ne prišla mahoma v pretesen stik, ki bi razgalil svetu njuno medsebojno poželjenje . . .

Pogovor med Blejcem in Drnovškom je nenadoma pri vprašanju izseljevanja. Blejec poudarja velikansko narodno izgubo, ki jo moramo trpeti leto za letom, ker nam tolike množine delovnih moči odhajajo iz domovine. Človek je važnejši nego zlato. Človeški kapital je važnejši nego zlati kapital. Človeško delo je zmirom plačano; človek služi z delom in vleče k sebi — zlato. Pri nas pa je narobe; — Zlato, ki ga slutimo tam onkraj morja, nas vleče preko morja. Nismo se še povzpeli do spoznanja, da je človek in njegovo delo glavna stvar, da je treba organizirati človeške delovne moči, človeški kapital, ki nam ustvari sam po sebi, logično in nujno, tudi zlati kapital.

Organizatorjev nam ravno manjka, — pravi Drnovšek. Delodajalcev nimamo. Brez dela pa ni jela; in kaj me briga domovina, če mi ne more dati kruha?

Domovina je zasužnjena; zato ni v polni meri odgovorna. Ustvariti bi si morali svojo vlado, svojo lastno narodno vlado z ministri za vsa področja. To bi bili naši delodajalci. In ti bi nam ne dajali samo dela, temveč tudi ideje. Danes so pri nas ideje dela premalenkostne, preveč osebne in sebične, skoraj izključno materijelne; zato ne morejo pritezati in vprezati človeka, kakor bi ga morale; naš človek dela samo toliko, kolikor je treba, da životari, ter se vdaja veseljačenju, komodnosti in lenobi. Čutiti bi se morali kot država v državi, organizirati bi se morali kot država v državi; — pa bi nam bili vedno jasnejši, vedno vztrajnejši in vedno bolj prisotni naši narodni cilji; naše velike ideje bi vsakega posameznika podžigale pri delu, ker bi ga navdajale z zavestjo, da nas more le neumorno delo, nepretržna rast, najvišji gmotni in duševni razvoj slehernega poedinca privesti tudi kot celoto, kot

samostojen narod do svobode in do mogočnosti. Tudi sebičnost je bogata in plodna ideja, če se podreja večji ideji skupnega blagora in skupne sreče.

Mi smo sebični samo za svoje malhe in za svoje vampe, — odgovarja Stanislav precej zagrizeno.

Mi se sploh ne brigamo za ideje, ne za vélike, ne za majhne ideje, — se razvnema Blejec. Mi smo veseljaki in pijanci. Vsem nam je samo za zabavo, delo nam je le postranska reč, potrebno zlo. Krčma in kavarna, babe in karte, izlet s pijanostjo in veselica z žretjem, — to so naši življenski cilji. In v zadnjih letih smo naravnost podivjali v veseljačenju. Saj mora vse hudič pobrati! Vsi moramo skrahirati, vsi jadramo v konkurz. Resnično: narodni bankerot pripravljamo! — Naš fant ima premalo duha, premalo ponosa in samozavesti, premalo častihlepnosti, da bi si zasnoval načrt za svoje delo in da bi delal po tem načrtu — zase in za narod, za oboje; ker je vse koristno za celoto, kar dviga poedinca in je pošteno. Naš fant doma ne more delati, veselja do dela nima, potrebe za delo ne občuti, skoraj sram ga je dela; — ker pri nas ni v modi delo, ker smo vsi kot podivjani za zabavo. Morda je kriva naša zasužnjenost, pomanjkanje visokih ciljev in idej, ki ne morejo niti vzkliti v temi pikelhavbe, ki nas od vseh strani pokriva in tlači k tlom. Morda smo poblazneli iz obupa, iz narodnega obupa. Morda živimo v oni zadnji lažni evforiji težko bolnega, ki mu že smrt stoji ob vznožju.

Crkavanje, — to je resnično naš program in naša bodočnost. Za zdravega človeka tukaj ni prostora. Vse je gnilo in črvivo. Ob naši strankarski korupciji poštenjak ne more vspevati; saj niti dela ne dobi.

Inteligent je lahko sam svoj delodajalec. To je komodnost in duševna lenoba, kar nas žene preko morja. Doma nas je dela sram, za delo skoraj časa nimamo; če pa se odpravljamo v Ameriko, natanko vemo, da tudi tam ne leži zlato na cesti; prav dobro se zavedamo, da bomo morali delati, kot črna živina delati, predno si zaslužimo svoj hlebec kruha in predno si prihranimo svojo kopico zlata. Kolikrat sem že sam pomislil na Ameriko! Pa sem se vprašal: ali si zares tako nemaren in brez duha, da bi moral tu podleči, kjer so vendar še vsa polja neobdelana, kjer zemlja že nestrpno hrepeni za oploditvijo, kjer vse že komaj čaka na podjetnika in na delavca? Trgovstvo, industrija, — časnikarstvo, gospod Drnovšek! — to vse je še ledina, ki kriči za plugom in za sejalcem. Ne smeli bi izvažati svojih delovnih moči, ne reportirati; — nekaj amerikanskega duha bi morali importirati, pa bi vzcvetelo tudi pri nas življenje in blagostanje. Če si lahko predstavljate, da boste mogli delati in služiti tam onkraj morja; zakaj bi si doma ne ustvarili pogojev za delavnost? Odrecite se veseljačenju, rešite se iz naše plitke družbe, osamosvojite se od naše koruptne jav-

nosti, — zamislite idejo, plodno idejo, ki jo hočete morda izvesti onkraj morja, — spravite se na delo, ko da živite med neznanci, med Amerikanci, — pa boste videli, ali pojde ali ne! Doma vas je dela sram, podjetnosti vas je sram, posebno gospodarske, materijelne, dobičkarske podjetnosti vas je sram, in zlasti — skromnosti v življenju vas je sram; tam zunaj bi vas vse to ne oviralo in ne motilo. Nekoliko amerikanskega duha, gospod Drnovšek, pa vam ni potreba Amerike!

Stanislav si v zadregi češe brado: — Saj ne računi s stalno izselitvijo! Pogledat gre, učit se gre. Ko se nasrka zdravja, — treznosti, podjetnosti, marljivosti, — se vrne prenovljen domov. Za zaslužkom gre, — pa ga prinese in pokloni domovini.

„Fraza!“ — vzklikne Turek.

„Zakaj pa fraza?“ — se razburi Drnovšek. „Vsi naši Amerikanci delajo tako. Zaklade hodijo kopat preko morja in jih prinašajo domov.“

„Oni sami so zaklad,“ — povzdigne zopet Blejec svoj nekoliko vriščeči glas. „In ko bi imel besedo pri naši narodni vladi, bi organiziral ta zaklad. V mrežo bi ga zamotal in motvoze bi obdržal v svojih rokah, da bi ga imel povsod in vsak čas kot na vajetih. V Ameriki bi ustanovil narodno poslaništvo, ki bi zbiralo in lovilo naše izseljence ter jim dajalo posla in zaslužka v naših lastnih tovarnah in podjetjih. Naš človeški kapital je treba organizirati, doma in onkraj morja.“

„Tudi v Gradcu in na Dunaju!“

„V Celovcu, v Mariboru, v Trstu in v Gorici, na Reki in povsod. Ne pošiljajmo svojih ljudi po svetu samo za zaslužkom, — za zakladi. Oni sami so za nas zaklad. In tudi njihovo delo naj bo nam v korist, ne tujcu! Treba je premisliti, da je delo zmirom vrednejše nego mezda!“

„Naši ljudje bi sploh ne smeli v svet,“ — se oglasi Tomo. „Zakladi naj ostanejo v domovini.“

„Ecco!“ — vzklikne Blejec in sune s prstom v zrak. „Zato sem jaz doma ostal.“ Pa se zasmeje s prisrčno objestnostjo, da se mu obraz naguba krog zasolzenih oči in se mu do kraja razgalita začrneli vrsti gostih zob.

„V domovini! V domovini!“ — zajoka skoraj Stanislav. „Ob teh razmerah? — Politika je pri nas vlačuga, voditelji so sleparji in samopašneži!“

„Človek potuje v svet, da se izobrazi,“ — reče Vêra skromno in zardi. „Vrne se razsodnejši, delavnejši in bogatejši.“

„Potovanje je eno,“ — poudari Tomo, „izselitev je drugo. In to drugo je po mojem obup in beg in — strahopetstvo!“

„Strahopetstvo?“ — zakrili Drnovšek ves prestrašen. „Pred kom pa strahopetstvo!“

„Pred konkurenco! Pred življenjem! Priznanje nesposobnosti! Duševni bankerot! Zajčevstvo!“

Drnovšek se iztegne na mizo in se zagleda v Žitnika. Mučna žalost mu pači lice, vprašujoč obup mu trepeta v izrazu.

Blejec je naenkrat ves razposajen. Na dušek izpije kozarec vina in se zakrohoče:

„Strahopetstvo! Hihihi ... Jaz pa sem si očital strahopetstvo, ker nisem šel v Ameriko, gospod Drnovšek, — ker nisem šel v Ameriko! Hihihi ... In zdaj crkavam v domovini, z vsemi vred crkavam, gospod Drnovšek! Od samega poštenja vsi crkavamo! V Ameriki pa bi si bil že davno prisleparil — pošteno premoženje, hihihi ... A kadar crknem, gospod Drnovšek, — seveda crknem nobel, v penečem se šampanjcu! — takrat pa pojdem z vami preko morja, gospod Drnovšek! Strahopetec s strahopetcem, hihihi ... Doma je človeka sram slepariti, tamkaj naju ne bo ničesar sram. Tamkaj šele razmahneva svoje sile, gospod Drnovšek, hihihi ...“

Turek ga z začudenjem gleda, zadrega mu zadržuje smeh; — Blejec je vendar zagoneten človek; pameten in duhovit, poln idej; a izvedel menda ni še nikdar svoje misli, ker je prelen in preveč vdan zabavi. Ali je tudi v njem obup? Ali mu res grozi konkurz? ...

Stanislav še vedno skoraj leži na mizi in bulji v Žitnika. Žalost in obup v izrazu sta mu prešla počasi v grozečo in zagrizeno sovražnost. — Tomo je napet od pričakovanja; tako mu je, ko da gleda sikajoči kači v bliskajoče se oči ... Takrat se ga dotakne pod mizo Vêrina roka — skrivoma in silno oprezno — in se pritisne k njemu: — Mirno dušo, Tomo! Za božjo voljo, ne prepira! ...

Zdajci se prismeje k mizi vesela trojica: Mira s Praznikom in — Štembalom, skrivnim ljubčkom Goričnikove Katre. Mira se skloni med Vêro in Toma in se jima nasloni na ramena, pa se obeh dotakne s svojimi senci:

„Vama zavidam danes, ljubčka. Kako se imata? Ukradena ljubezen, skrivana ljubezen je le najlepše!“

Vêra je vsa zardela od zadrege, krčevito se obrača od Drnovška proč in trepeče od strahu, ali je slišal Miro. Tomo se zasmeje:

„Tebi je treba zavidanja, Mira!? Prst iztegni, pa se te bodo oprijeli kot železna sipa močnega magneta.“

„A prave sipice morda le ne bo med njimi!“

Praznik, ki je približal svojo glavo, se ljubeznivo zaheheče:

„Naša Mira
samo izbira,
z vsemi šmira,
koketira ...“

Celo vrsto rim na -ira naniza v šaljive verze. Janez Štembal se pritakne s pretirano dostojnostjo in smešno resnostjo:

„Fante ’zbiraš, si prevzetna,
se šopiriš ker si zala;
varuj, varuj, da priletna
samka se ne boš jokala!“

V splošnem smehu ga predstavi Dreja vsemu omizju:

„To je naš Štembal, slavni Janez z Bleda, mizarski pomočnik in najimenitnejši recitator vesoljnega našega Prešerna. Ker je danes Prešernov praznik — in če dovolite, gospoda! — nam takoj zadeklamira ‚povodnega moža‘.“

Lokave Janezove oči se ozro v Goričnikovo Katro: — Ali tudi ti dovoliš, ljubica, gospodarica? — A Katra se drži čmerikavo, gleda predse na mizo in grabi z belimi prsti krušne drobtinice na kupček.

Pavel Kresnik se smeje poleg nje, veselo in nedolžno:

„Ali ne vidiš, Katra, našega Janeza? — No, kar nastopi, slavni Janez!“

Štembal se postavi v pozituro in si zaviha brčice:

„Povodni mož. Francè Prešeren.“

Zdaj šele dvigne Katra svoj pogled. Janez ji hudomušno pomežikne, ona pa počasi zopet nagne glavo.

„Od nekdaj lepé so Ljubljanke slovele,
al’ lepše od Urš’ke biló ni nobene . . .“

Z naivnim patosom deklamira pesem. Kretnje so mu nekoliko oglate, a poredne in duhovite; jezik se mu za spoznanje zatika, kar daje izgovarjanju nek ljubezniv, poseben čar.

„Kar slišala moških okrog je slovet’,
skušala jih v mreže razpete je vjet’.
— — —
Možake je dolgo vodila za nos,
ga stakne nazadnje, ki bil ji je kos.
Na Starem so trgu pod lipo zeleno
trobente in gosli in cimbale pele,
— — —
Jih dókaj jo prosi, al’ vsak’mu odreče,
— — —
že sedem odbila je ura in čez,
ko jela ravnat’ se je Urš’ka na ples.
— — —

zagleda pri mizi rumeni junaka;
enac'ga pod solncem mu ni korenjaka,

— — —

„„Nobene stopinj'ce še nisem plesala,
da čakala tebe sem, res je, ni šala;

— — —

in urno ta dva sta po podu zletela,

— — —

plesala sta, ko bi ju nosil vihar.

— — —

„„Ah, majhno postojva, preljubi plesavec,
da jaz se oddahnem, da noga počije.""

— — —

„„Valovi šumeči te, Urš'ka, želé,
le urno, le urno obrni peté!""

— — —

Vrtinec so vid'li čolnarji derèč,
al' Uršike videl nobeden ni več."

Poslušalce je deklamacija prevzela. Za trenotek je tišina v gneči, ki je bila družbo obkolila, nato navdušen plosk. Pa se oglasi Andrej Praznik:

„Zdaj si pa misli, Janez, da si ti ‚povodni mož' in zapleši z Uršiko!"

Z roko pokaže Miro, ki zavrešči in zbeži okoli mize:

„Saj jaz nisem Uršika!"

A ‚povodni mož' copota za njo in jo preganja, da se vse krohoče od radosti. — Nenadoma stoji pred Miro Milan Javornik in ona se ga oklene in se nasloni nanj. Štembal pozabi nanjo, se obrne h Katri, jo zgrabi krog pasu, jo vzdigne izza mize in odnese v gnečo. Vrišč in haló za njim. Pavel Kresnik se dere v razigranem smehu:

„Primite ga, držite ga ‚povodnega moža'! Nevesto mi je odnesel!"

Javor stoji nepremično in pritiska Miro k sebi, z ustnicami se skoraj dotika njenih las pod nagnjenim klobukom. Razkošje mu navdaja prsi, v žilah mu divja vihar pohlepa . . . Zdajci se Mira zdrzne in se ozre v Andreja Praznika, ki stoji ob strani s prekrižanima rokama in jo resno gleda izpod čela, očetovsko očitajoče, ukazujoče. In nenadoma razume njegovo misel: — Beži, Urška, od ‚povodnega moža'! — Z viharno kretnjo se iztrže Javoru in ga odpahne. Popravi si klobuk in se zamišljeno vrne k Vêri in Tomu.

V tem trenotku prisopiha tudi Katra zopet k mizi. Jezno se drži in mrda svoje mesnate ustnice; z robcem si briše tilnik, kjer je poznati rdečkasto marogo.

Mira jo začudeno pogleda in se zasmeje in prasne v krčevit krohot, da se ji solze zasvetijo v očeh:

„‚Povodni mož‘ jo je ugriznil! ‚Povodni mož‘ jo je ugriznil! ‚Povodni mož‘ je ljudožerec!“

In tudi Pavel Kresnik se zasmeje; sicer nekoliko v zadregi, nekoliko naivno; a smeje se, da se tolče po kolenih:

„Ali te je res ugriznil, Uršika?“

Pa se nasmehne tudi Katra in spravi robec:

„Tepec! Uršika je bila Ljubljančanka, jaz pa sem Blejka.“

„Torej se je zmotil? ‚Povodni mož‘ se je zmotil, gospoda slavna! Hahaha . . .“

Nadporočnik Javornik stoji še vedno, kjer je stal, napol zakrit od množice, pogled uprt v Miro, srepo, prodirljivo, hipnotizujoče. In Mira je nemirna ter nestrpna, oči se ji love zdaj tu zdaj tam, z nepremagljivo silo jih priteza nase Milan Javornik. Pa se nagne k Vêri:

„Gospodična Vêra, pošetajva se malo mimo paviljonov!“

Vêra se obrne k Stanislavu. Ta si zamišljeno podpira glavo in le napol posluša Blejca, ki mu še zmirom govori in govori.

„In Tomo naju spremi, kaj?“

„Z veseljem, gospodična Uršika!“

„No ti — rompompom!“

Vêra vpraša Silvo:

„Ali se pridružiš, Silva?“

„Le pojdite, vas že poiščem, če se mi zazdi!“

Tomo se obesi dekletoma za komolce in poškili k Javorniku, pa se zasmeje, ko zapazi, kako se Mira z naporom premaguje, da ne pogleda v isti smeri.

„Uršika na begu pred ‚povodnim možem‘!“

Mira ga uščipne v laket:

„Mir daj, Tomo! . . . če ne, te bomo, bomo, rompompom!“

„Ali sta se sprla? Ali si se že ločila od ‚povodnega . . .?“

„Tiho, Tomo!“ Mira zacepeta z nogama in stisne ustnice: — „Drugače vaju kar pustim!“ Pa se zasmeje nagajivo in prisrčno: — „Saj to bi menda rad, grdavž! Vidva bi bila rada sama. Ali sem vama kaj napoti, hm? Pa vaju ravno ne pustim!“

„Rompompom!“ — zahrka Tomo.

Mira pošegeče Vêro po zatilniku in se ji nasmehne:

„Dajva, gospodična Vêra, zdaj ga prerešetajva! Beriva mu levite, da bo cvilil!“

Dražijo se in šalijo se, dovtipkujejo nad znanci in neznanci, zabavljajo in kritikujejo, pa tudi uživajo in občudujejo. Mrak se je naredil, vse luči že goré. Kot majhna solnca razsvetljujejo obločnice prostore po drevoredih in pred šotori. Med drevjem gori in se iskri,

miglja in blesketa nešteto žarnic. Nebroj lampijonov povišuje čar večera v najraznovrstnejših in najpestrejših barvah. Nebo je bledo, proti zapadu še nekoliko rumenkasto; le tukaj tamkaj sveti drobna zvezdica, sramežljivo in ponižno, ko da si ne upa tekmovati s sestricami pod seboj . . .

Tomo in dekleta so si utešili glad pri paviljonu za jedila, so se napili piva in pri sosedah vina. Godba jih izvabi v sredo „Zvezde“ in do plesišča.

„Ali gremo plesat?“ — reče Mira.

„V treh?“ — se zasmeje Tomo. „Če plešem s prvo, se mi druga izneveri!“

„Ti pa bi rad obe, falot?“

Mira se nekoliko pretesno oklepa njegove nadlahti, z vsem obrazom se obrača k njemu in sili vanj, ko da si ga hoče osvojiti. Dela se ljubosumno in mu pol resno pol šaljivo očita, da je z Vêro ljubeznivejši in prisrčnejši. In vendar je bila ona njegova prva ljubica, njene pravice so starejše! A njeno ponašanje je preživahno in prekričavo, da bi moglo biti za njim resnično čustvo. Trenotkoma pa se zgodi, da zdajci umolkne in se zagleda kamorkoli in je kakor odsotna in izgubljena; in ko se spet domisli, plane z besedo in z roko, zardela v lica, skrivajoč zadrego v smehu in brbljanju. — Vêra je precej pasivna, a se vdaja radostno in neovirano porednim šalam onih dveh. Ljubosumnost Mire je prav nič ne razburja, komaj da ji laska. Čustvo sigurnosti in miru jo prešinja poleg Toma. Njegova roka jo objema tako enakomerno in ljubeče, da ne more ni pomisliti na nezvestobo. Mira ji nagajivo očita, da ji je prevzela fanta; a njeni pogledi so prijateljski in topli, za Tomovim hrbtom ji pomežikuje in se ji nasmihava in jo skuša zapeljavati k izzivanju in zbadanju.

Počasi obidejo ves veselični prostor, pa se nikjer predolgo ne mudé. Pri znancih se ne ustavljajo, ali govoré samo besedico in hitijo zopet dalje, kakor da imajo še važne cilje pred seboj. Pevski zbor jih ne zadržuje, ker je pred odrom preogromna množica občinstva; šmira je prenatlačena. Odškodujejo se nekoliko pri vrtiljaku. Peljejo se parkrat zaporedoma; in čeprav so jim čustva vsa drugačna nego so bila v otroških letih, jim je užitek vendar lep, zabava pa še lepša in razposajenejša.

Nazadnje se ustavijo pri šotoru za šampanjec. Živahen vrvež, bučna radost pôlje in kipi pred njim. Življenje se peni kot vino iz buteljk, glasovi petja in govorjenja in smejanja so kot žvenket kristalnih čaš.

Miri se zaiskre oči:

„Zdaj pokaži, Tomo, če si kavalir!“

„Šampanjca tebi ni potreba, Mira; ti si sama kot šampanjec, ki prekipeva!“

„Ti ne maraš zanj!“

„Zame je premrzel. Prezunanji, prepovršen je njegov življenjski čar. Zgolj kipenje, penjenje, žgačkanje in sladkota; — duše ne ogreje. Razdivja ti kri, da ti brezmiselno zašumi in plane; — ostane ti omamljenost in stud in maček.“

„Hvala lepa, kavalir!“

„Hahaha — o šampanjcu sem govoril, Mira, ne o tebi! Tvojega šampanjca še nisem pil.“

Nisi pil?“

„Niti pokusiti mi nisi dala! Buteljka je bila zamašena; obljubljala je marsikaj; a potrkala mi je samo z zamaškom po ustnicah — pik, pik, pik — in ostala trdno zamašena. Hahaha . . .“

Mira je naenkrat resna, mnogo resnejša, nego bi bilo pričakovati; z nogo podrsa po pesku in gleda v tla:

„Že dobro, Tomo! Takšna je hvaležnost moška!“

„Hvaležnost! Ali mora biti fant hvaležen ljubici, če ga ima malo rada? Ali gre tu za kakšno darovanje? Saj daruje tudi on! Če je ljubezen res ljubezen, je na obeh straneh enako koprnenje — za šampanjcem!“

Ko da je rešila zagonetko, izbruhne Mira:

„Ti si bil tepec, Tomo! Šampanjki je treba vrat odbiti! Ko bi bil znal, bi bilo že vzkipelo in zavrelo iz buteljke!“

Tomo se zasmeje:

„Strela božja, Mira, menda sem bil resnično tepec!“

„Hahaha . . . in si še danes, rompompom! Dve šampanjki imaš poleg sebe, v obeh kipi in vre, — ti pa čakaš in zijaš okoli! Niti ne takneš se zamaška, nikar da bi ga izstrelil v zrak in planil na šampanjca! Poslušaj, kako zapeljivo poka od vseh strani!“

Nenadoma stoji pred njimi poročnik Praznik, ob njegovi strani Mara, ki jo drži pod pazduho in jo tesno pritiska k sebi. Oba sta razigrana in vesela.

„Le vkup, le vkup, uboga gmajna!“ — vpije Dreja. „Herrreinspaziert, gospoda moja! Čemu oklevate in omedlevate pred hišo vinske milosti? Herrreinspaziert, gospoda moja! Hajdi, Tomo, pogostiva dekleta!“

Družba je naenkrat vsa živahna in razposajena. Praznik nataka vitke čaše in že prepeva:

„Bratci, veseli vsi, tralalala, tralalala . . .

Videti je neizmerno zadovoljen sam s seboj in z vsemi drugimi. Zdi se mu, da je dobro rešil svojo nalogo; prepričan je, da je vsaj za danes prekrižal Javornikove račune in da je Miro — vsaj za enkrat —

obvaroval nevarnosti. Sredi občnega veselja trenotkoma umolkne in se tiho smeje sam pri sebi: — ponosen je na „povodnega moža“, ki je Miro z njim prestrašil. S pogledi pa se Miri izogiblje in posveča vso pozornost Mari, ki se mu na videz brani in ga odbija, pa ji je vseeno čitati z obraza, kako zelo prijetno ji je njegovo laskanje.

Zdajci pride Nuša k mizi in vleče Zgončka za roko:

„Izgubil se mi je; pa sem ga našla tamkaj pod kostanjem. Med veje je zijal in menda žarnice prešteval. Ali ni tudi Magda z vami?“

Mira prasne v smeh:

„Bravo, Nuša! Ti se mi lepo razvijaš. Zdaj ga torej že po malem — vlečeš?“

Nuša zardi v zadregi:

„Nič ne vlečem! Kaj klepečeš, — Uršika?“

V splošnem smehu napije Dreja Nuši, trči z njo in jo pogleda prav prisrčno:

„Katera dva se imata rada, Nušika?“

Ona pa še globlje zardi in glas ji gre na jok:

„Zgonček ima Magdo rad, ne mene!“

A v istem hipu se zave, da je preveč povedala; zdi se ji, da je priznala, kako hudo ji je, ker ima Zgonček Magdo rad, ne nje. Solze se ji zaiskre v očeh, obrne se in hoče ubežati. Praznik jo komaj s silo pridrži.

Zgonček se drži čmerno, celo nekoliko porogljivo. Glas mu je še močneje nosljajoč nego po navadi, rame mu še nestrpnejše zmigavajo. Z iščočimi očmi se ozira v množico; tuintam se izpozabi in si pobrska s prstom po nosnicah.

Tomo je v najpopolnejšem raportu z Vêro. Od onega trenotka, ko se ga je dotaknila pod mizo, da ga obvaruje prepira s Stanislavom Drnovškom, švigajo iskre in plujejo tokovi poželjenja med obema. Njuni nogi se prislanjata druga k drugi in se skušata objemati; njuni roki se iščeta pod mizo, se pozdravljata in se stiskata in se trgata. V polni meri se udeležujeta zabave in veselja, a njuni duši sta sredi družbe kakor sami zase in sta blaženi v razkošju medsebojne edinosti in bližine.

„Kaj pa vidva?“ — se obrne Mira hudomušno k njima in ju pogleda, obadva prav od blizu. Napije jima in trči z njima: — „Katera dva se imata rada?“

Vsi se smejejo. Dreja objame Marino nadlaket in jo stisne k sebi, napije ji in trči z njo, pa jo pogleda zapeljivo:

„Katera dva se imata rada, gospodična Mara?“

„Midva menda ne!“ — se smeje ona; a čisto mu je vdana, srečna in razžarjena, ko da si na tihem ničesar bolj ne zaželi nego tega, da bi se res imela rada.

„Sami parčki!“ — vzklikne Mira. „Jaz sem edina samcata! Kdo popravi to krivico?“

„Prst iztegni, Mira!“ — se pošali Tomo.

„Moj magnet, haha . . .“ — Mira vstane in iztegne svoj kazalec.

„Čari, bari, Miro spari! Hocus pocus, hic est locus!“ — Dreja dela z obema rokama vražarske križe pred seboj.

Tomo se krohoče:

„Samo pazi, Uršika, — ‚povodni mož‘ je blizu!“

Mira pa se nepričakovano razjezi, udari z roko po mizi in zavpije vsa zardela, s spačenim obrazom:

„Jaz si prepovedujem ‚Uršiko‘ in ‚povodnega moža‘! Imejte koga druzega za norca!“ — Pa plane jezno in hoče oditi.

Tomo jo zgrabi za roko, Vêra jo prime, vsi ji prigovarjajo in jo tolažijo. Edini Dreja se ne gane, s skrivnostno in globoko resnostjo jo opazuje. Mira sede zopet, pade s čelom na svojo laket, pleča se ji stresejo v krčevitem joku.

Mučno tišino prekine Nuša:

„Magda z Bogdanom prihaja.“

Zgonček iztegne vrat, — vsi se mu zasmejejo.

Tomo se ozre: — Bogdan vodi Magdo za roko, se stiska k nji in ji z velikansko vnemo govori v uho ter jo k nečemu pregovarja. Ko zapazi Tomovo omizje, jo hitro potegne v stran in izgine z njo med množico.

Mira vzdigne glavo in si obriše solze; obraz se ji iznova smeje:

„Torej zopet dva, ki se imata rada? Kje pa sta? Kje je hudičev jezik? — Zgonček, ali ga ne greš iskat?“

A zdaj se Zrimšek razjezi:

„Tudi mene ne boste imeli za norca!“

Njegov pegasti obraz je bled, njegove vodene oči so kalne. Dreja mu prigovarja, Nuša mu položi svojo dlan na roko. On se zdajci vda in zamahne malovažno:

„Ali jih niste videli? Bogdan jo nekam vleče, — v štacuno ali kam?“

„V štacuno? Zdaj je zaprta!“ — se smeje Nuša in vsa dekleta se smejejo. Dreja in Tomo se pomenljivo spogledata. Prvi se zgane, kakor da hoče vstati in oditi za onima; pa se premisli, zamahne z roko, pogleda še enkrat Toma in obsedi.

Naenkrat je nov haló pri mizi: — Silva se bliža s Turčinom. In ko prisedeta, velja tudi njima prva napitnica:

„Katera dva se imata rada?“

In onadva se zaljubljeno pogledata in zapojeta obadva hkrati:

„Midva!“

„Torej vendar enkrat dva, ki jih ni prav nič sram, da se imata rada!“ — se navduši Mira.

Vêro pogreje v prsih in oči se ji povesijo. Svojo roko izmakne Tomu in se tiho vpraša: — Ali me je sram? — Tega me je sram, da mešetarim s Stanislavom! — Čez hip se Silva nagne k njenemu ušesu:

„Tvoj ženin je ves divji. Poslal me je za teboj. Privesti te moram k njemu.“

„Figico!“ — reče Vêra in zardi po vsem obrazu; v prsih pa jo stisne še tesneje, muke jo obidejo, vest ji je strašno težka . . .

(Dalje prihodnjič.)

Janko Glaser:

Pohorje.

(Iz zbirke „Pohorske poti“. — Z razglednega stolpa.)

V mračnem molku krog leže bregovi,
nagrmadeni v pokoj širok;
sami črni jelovi lesovi
in gozdovi bukovi okrog.

Zatemneli prek planin ležijo
in molčeči — kot smo mi sred njih;
vsak na robu svojem z domačijo
sam zase, redkobeseden, tih . . .

Samo spodaj — kjer kot da ob vznožju
zadnji griči se poslavljajo
in raznežili so v domotožju
in bolesti gorki se mehkó —

tam v besedo zlato in iskreno
se odprlo je srce goram:
tam rodijo vino nam ognjeno,
z njim ogrevajo srce i nam!

Dr. Ivan Lah:

Viktor Dyk.

Znani češki kritik F. X. Šalda je zadnjič napisal v „Venkovu“ važno besedo. Začel je namreč pisati o t. zv. „vojni literaturi“ in je prišel na misel, da bi bilo najbolje, ko bi se o vojni literaturi sploh ne pisalo, oziroma, da bi se v literaturi sploh ne govorilo o vojni. Vse, kar se dogaja sedaj pred našimi očmi, je sramota za človeštvo, sramota za kulturo v XX. stoletju krščanstva. Vse to je nizkost, podlost, ponižanje — nekaj tako nečloveškega in nekulturnega, da nas bodo bodoče generacije komaj razumele. Zato bi morali imeti za vse to samo preziranje in pozabljivost. Šalda ne misli pri tem na ono vrsto vojne literature, ki se je s takim uspehom razširila pri naših sosedih, namreč onih vojnih romanov o špijonih in pobojih, polnih krvi in maščevanja: te vrste literatura, hvala Bogu, ni vzcvetela na naših tleh: bila je nemogoča. Privoščimo jo našim sosedom, da z njo naslajajo generacijo sedanjosti in da v nji vzgajajo mladino bodočnosti. To je njihova stvar in stvar njihovega okusa. O tej vrsti literature v spodobni družbi sploh ni govora: Šalda je mislil na ona umetniška dela sedanje dobe, ki je v njih odmev sedanjih dogodkov. In tu je vprašanje: ali ima prav? Ali bi bilo sploh mogoče, da bi šlo vse to molče mimo nas? Ali ne bi mislili potomci, da smo lagali sebi in svetu? Nemogoče je, da bi se ne dotikalo nas, kar pretresa svet. Zato se bo v vsaki literaturi zrcalila ta doba po svoje. In po tem nas bo presojala bodočnost.

Nekateri so mislili, da bo vojna prerodila človeštvo, da se bo iz strelskih jarkov vrnil nov človek, skovan pod udarci topov, vzgojen v grozi sovraštva in smrti, pretresen v dnu svoje notranjosti. Nov, velik človek, trd in neupogljiv, samozavesten in bojevit, zdrav in krepak, odločen in nepremagljiv. Miloš Marten, pisatelj „Akorda“, ki je bil tudi vojak in je med vojno umrl tam gori nekje ob lepi Jizeri, je bil drugega mnenja: vrnil se bo človek, kakor je bil, slab in filister, utrujen in udan, brez volje in brez sil — pozabil bo trpljenje in bo živel kakor poprej. Kdo ima prav? Po svoji skušnji bi jaz pritrdil Martenu. Vzgoja fronte je popolnoma negotova: trenotno premaga bojazljivost, premaga strah pred krvjo in smrtjo, vzbudi nagon samo-

obrambe, voljo do življenja: a o vsem tem ostane le žalosten spomin, ki budi v srcu stud in odpor. Kako bi moglo iz vse te nizkosti iziti nekaj velikega? Mislite, da ravno iz te grozne propasti zahrepenimo po nebeških zvezdah? Iz ekstrema v ekstrem? Mogoče. Toda o vzgoji fronte si ne delajmo iluzij. Fronta sama ne vzgaja; fronta je samo zgled slabe vzgoje.

Vsak dan slišimo, da bo vojna osvobodila človeštvo. Lepa beseda. Ko bi bila resnična, bi bila vredna, da ostane med nami. Toda v svetu je bilo od nekdaj tako, da je vojna zasužnila človeštvo: sedanja vojna je prinesla največje robstvo, ki ga je kdaj poznal svet. Toda beseda o svobodi ni brez pomena. Le spomnimo se na napoleonske vojne: boj za svobodo je nastal šele po Lipskem. Od španskih karlistov do ruskih dekabristov — od junijskih dogodkov (1830) pa do splošnega prevrata (1848) odmeva klic po svobodi, ki se je rodil in vzgajal v času napoleonskih vojen. Nemška mladina, ki je osvobodila Prusijo, je morala l. 1817. s svojo zvezo na Wartburgu začeti nov boj za — svojo svobodo. Kaj so dobili Čehi, ki so se tako navduševali za boj proti Napoleonu in so se tako hrabro bojevali za — svobodo? In kaj je dobila Evropa za to, da se je osvobodila tiranstva? Sveto alijanso. Zato si hočejo narodi že sedaj med vojno zagotoviti to, kar je cilj vojne — svobodo narodov. In boj za to svobodo ne more iti mimo narodne literature. To je naša vojna literatura, izraz našega življenja sedanjosti. Čitali smo o češki vojni literaturi. Imena in naslovi nam niso mogli podati žive slike, ki jo moremo dobiti komaj iz celih knjig. Literatura raste od dne do dne. „Lumir“ n. pr. je prinesel mnogo novih lepih pesmi od Dyka, Macharja, Sove i. t. d., a najlepše so bile konfiscirane. Poleg tega zdaj marsikdo poje pesmi, ki jih konfiscira sam in jih shranja za bodočnost. Tudi pri nas. Kajti zdi se mi neverjetno, da bi ne imeli česa drugega povedati sebi in svetu nego to, kar čitamo po naših mesečnikih. To bi bilo žalostno. Zato podajam ta odlomek za zgled o tem, kako se poje drugod.

Viktor Dyk je izšel iz one mlade generacije, ki je preživela burna leta 1894. in 1897. Iz leta 1894. je znan veliki proces proti „Omladini“ in leta 1897. so nastale znane praške demonstracije, podobne ljubljanskim dogodkom leta 1908. Po praških ulicah je tekla kri in sledil jim je preki sod nad mestom. Ti dogodki odmevajo v Dykovem romanu „Prosinec“ (slov. december). Generacija teh let je prestala vse, preganjanje, procese, ječe — a ostala je nezlomljena v svoji volji. Stala je na svojem državnopravnem programu in je zavzemala v političnem življenju skrajno levo krilo. Pesnik te skrajne levice je bil Viktor Dyk. Opozicija proti vladajočim razmeram je bilo geslo generacije: opozicija proti vladi in proti domačim kompromisom. Ta opozicija odmeva v Dykovih pesmih:

In kjer tribuni klicali so: Mir!
jaz klical sem razkolniško: Na boj!
(Odgovor.)

Dvajset let je od takrat. Te dni so prinašali „Nar. Listy“ Dykove spomine na one decemberske dogodke. Kako se je vse izpremenilo! In glavna izprememba: danes je ona opozicija združila v sebi ves narod. Generacija, ki se ni udala, je zmagala. V „Nar. divadlu“ se je igrala te dni Dykova „Revolucijska trilogija“, katere prvi del „Posel“ se je že pred leti pojavil na odru. Letos je Dyk izdal zbirko „Lehké a težké kroky“ (Lahki in težki koraki). Skoraj polovico pesmi je konfisciranih — toda tudi iz teh, ki so ostale, si lahko ustvarimo sliko pesnika. V knjigi najdemo pesmi iz prvih mesecev leta 1914. in iz časa vojne. V prvih zvene še zadnji odmevi domačih sporov, boj proti mladočehom, odpor proti praznoti in gnilobi življenja. Dykove pesmi se odlikujejo po svoji priprostosti in kreposti. Verz je kratek, jedernat, izraz pogosto neizbran, toda pribit; misel jasna, odkrita, končni akord močan in izrazit. Ni izbirčen niti v motivih niti v obliki: glavna stvar je: povedati resnico in udariti laži v lice. „Nas ni bilo mnogo“ — pravi v svojem „Odgovoru“ — „toda mi nismo iskali sladkih besedi: vsaka beseda in vsak verz je bil udar.“ Nič ni narodu bolj nevarno ko tišina, mir. Zato je bil Dyk proti oni zadovoljni lenobi, ki je zaljubljena v svojo miroljubnost. Dvajset let je dramil zaspano zavest, ki so jo drugi hoteli zazibati v spanje. Dvajset let je motil „javni mir“. Zato so njegove pesmi polne sarkazma in ironije. V „Improvizaciji nekega grdega večera“ čitamo:

Postati velik, slaven, tvoriti, imeti,
govornik biti in bojevnik mas,
to bile zvezde so, ki v njih življenje sveti
se v dneh čarobnih, ko nas v dalji kliče glas.

Kot takrat danes zopet dan zahaja
in zopet gledam jasnih zvezdic žar —
od želj ponosnih ena le še v srcu vstaja:
stopiti brez sramote čez praški trotoar.

Tako je gledal, tako gleda pesnik na javnost. Zakaj generacija, iz katere je izšel, je premagala predsodke in bojazljivost. Nastopila je odločno in se ni spremenila, ni se uklonila. Prinesla je svoje žrtve in ni čakala ne povračila, ne pohvale. Videla je, kako je cinično šel čas svojo pot in kako je javnost živela po svoje naprej, kakor da ni mogoče živeti drugače. Toda njih volja je bila nezlomljiva, kakor je bila neomahljiva njih vera in nepremagljiva njih sila. Osvoboditi sebe in svet od tega životarjenja, ki ni vredno življenja.

„In če padejo tvoji okovi,
naj to svetu pomeni svobodo.“

Vojna je z vso silo padla na češko zemljo. Bilo je mahoma konec domačih prepirov: vse je pokrila železna tišina. Viktor Dyk je gledal dogodke, ki so se dogajali pod to tišino. Vidi vojaka, ki odhaja, vidi majko, ki čaka, vidi starko, ki moli, kaj pomeni vse to? Kam gre svet in kam drdrajo ti vlaki? Mračna tišina. Češka zemlja je ležala v težkem negotovem pričakovanju.

Drhti telegrafski drat
in vse trepeče,
nekaj ima vsakdo rad,
in vse trepeče,
drhti telegrafski drat
in vse trepeče. (Jesenska pesem.)

Vse se boji in trepeče, a ti bodi trden. Ne boj se! Pesnik posluša tišino. Strašna tišina! A glej, tam prihaja po poljani: „Veseli hodec“. Gre in poje veselo v svet z jasnim obrazom:

„Ne vem, kdo si, od kod in kam —
tvoje resnice in laži ne poznam,
ne tega, kar v tebi se bliska
in poje in vriska.
A bodi kdorkoli, pregnal si mrak,
ko vskliknil: „Naprej!“
si v trenotek težak.
O potnik neznani
na megleni poljani:
hvala na besedi ti tej.“

Pesnik je spoznal in razumel čas. Vzhuru! Na noge! Ne čakajte, ne obupujte!

In sem mislil, da mi iskra švigne,
in sem mislil, da se solnce dvigne.

Ne, tudi v žalosti ni hotel pesnik miru: tudi ta žalost je smrt, umiranje, zato naprej na boj, v življenje. Viktor Dyk se je kmalu „preselil“ na Dunaj. To je bil namreč izraz za to, ako je kdo odšel v znani dunajski kriminal. Da bi se kdo ne vznemirjal. Dyk je našel tam na dvorišču velikega vojaškega sodišča svoje znance: Macharja in Bezruča, drja Kramařa, drja Rašina in druge. Sedaj je začel v „Létaku“ izdajati svojo „Tisoč in eno noč v dunajskem kriminalu“. Sploh se mnogo oglaša v „Neodvislosti“ in drugod. Rad politizira. Čas je ugoden. Generacija manjšine je zmagala. Bližajo se odločilni

trenotki. Ali je mogoče molčati, ko zemlja govori? Ali je treba govoriti, ko najbolje govori molk? Čemu besede, ko je vse jasno, ko mislijo vsi eno? Čemu besede, ko je treba samo dejanj? Toda usoda se ne da prisiliti. Sedaj je čas, ko mogočni tok podira stari svet: (V tihem zalivu.) To so sile, ki so nadčloveške. Stara podrtija plove razbita po produ. Nov svet prihaja. Toda doživel ga bo ta, kdor bo živel. Zato, narod, drži se svoje zemlje in živi z njo. Drži se in čakaj, da bo povodenj mimo. Potem pride novo življenje — od daleč, od nekod. Ne samo po sebi — morebiti bo treba poseči v boj — zato pozor na trenotke, ki v njih živi svet. Kajti čas gre naprej in nikdar nazaj.

Igo Gruden:

Pod oknom šumi polnoč.

Pod oknom šumi polnoč
kot tvoja žehteča svila;
kot v vetru ptič zmrzujoč
se misel je vanjo spustila.

Na polju ne gane se klas,
po mraku duhtijo rože
kot dih tvojih mehkih las,
kot vonj tvoje bele kože.

In zdi se mi, da je moje telo
brezglasno med kelihe palo,
in zdi se mi, da čez moje telo
brezglasno je cvetje razpalo . . .

In kot da drhtelo bi tvoje telo
ob mojem drhtečem telesu:
tako mi je toplo in čudno-sladkó
kot roži, ki cvète o kresu.

Rado Murnik:

Iz velike dobe.

2. Dragonec Juri.

Dež je trkal na visoka okna Sokolskega doma litijskega.

Ondukaj je imela okrevalnica Rdečega križa manjši oddelek s petindvajsetimi posteljami za ranjene in bolne vojake; večja dva oddelka sta bila v ponoviški graščini in v litijski šoli. Pri preprostih, čedno pomitih belih mizah sredi bivše sokolske telovadnice so štirje strastni kvartopirci premetavali že grdo očrnele hudičeve podobice. Drugi rekonvalescenti so zaplečevali igralcem ali pisali, ali brali knjige, časnike, pisma, ali iztikali po nočnih omaricah in si preganjali dolgčas deževnega julijskega jutra z glasnimi pogovori in veselimi, včasi precej robatimi šalami. Dva Madžara z obezanima rokama in kislima obrazoma sta molče romala po sobi gori in doli. Slovenci pa so bili kljubu pustemu vremenu kaj dobre volje. Peli so: „Regiment po cesti gre ...“ in ukali, se dražili in smejali.

Na kaváletu pri železni peči je sedel mlad dragonec sam, ves zamišljen. Krogla ruskega šrapnela ga je ranila v ramo; rana je bila že malone zaceljena. Na prvi pogled se ti je zdel docela navaden človek; ali v tem okornem truplu je koprnela čudovito nežna, otroško rahločutna duša, ki je pritajeno, zagonetno sijala iz njegovih oči. Menil bi, da mu je hotela priroda vso drugo milovidnost nadomestiti s temi modrimi očmi, ki so gledale tako čudno milo, sočutno in deviško sramežljivo, kakor bi se bile pomotoma ujele v ta široki moški obraz. Sedel sem k njemu na stol.

„No, Juri, ali mislite na tovariše, ki so se odpeljali včeraj s transportom v Ljubljano in Šiško?“

Nasmehnil se je kakor v zadregi, pogladil gube na rdečih hlačah in se premaknil na postelji, da so mu rahlo zazvenele ostroge na škornjih.

„Na mislih mi je bilo nekaj drugega,“ je odgovoril s svojim globokim, jako prijetnim glasom: „Smejali se mi boste in rekli: Glejte ga no Jurija, kake neumnosti mu blodijo po njegovi neumni glavi!“

„Nikakor ne, Juri! Le govorite, saj sva že stara znanca tukaj!“

Odpihnil je prašek raz rokav svoje višnjeve suknje, me pozorno premotril in izpovedal: „Premišljeval sem, kako je hudo, če človek ne more več popraviti, kar je opustil ali zakrivil.“

Zopet me je pogledal pazljivo in nekam plašno. Ko je pa videl, da se mu ne posmehujem, kakor so se mu morda že drugi, je zaupljivo nadaljeval kar sam izza sebe: „Pri dragoncih sem imel konja, tako dobrega, tako zvestega! Rad sem ga imel kakor tovariša! In glejte — jaz sem kriv, da je storila uboga žival tako strašno, strašno smrt! Če hočete, vam povem . . . pa ne tukaj.“

Vstal je in se s težkimi, okornimi koraki zibal proti vratom. Šla sva v vežo. Nasproti telovadnice je imela usmiljenka svojo sobico, polno svetih podobic. „Sestra“ je šla k maši. Izbica je bila zaklenjena.

Sedla sva na stopnice in dragonec je jel pripovedovati:

„Ko se je lani vnela vojna, sem služil že drugo leto pri dragonskem polku. Mojemu konju je bilo ime Zefir. Ej — kakšen konj vam je bil moj Zefir! Glava, vrat, život, križ, noge, hoja — vse je bilo tako, da je moral vsakdo priznati: Lepa žival! Kar veselje ga je bilo gledati! Moj rjavec je bil, lahko rečem, najboljši in najlepši konj, kar jih je jezdilo moštvo našega eskadrona.

Nekaj človeškega je bilo v njegovih velikih lepih očeh. Res, Zefir je gledal kakor človek, kakor človek! In razumel je vse, kar sem mu govoril. Naš enoletni prostovoljec, mlad, pa že silno učen, mi je povedal, da pomeni zefir toliko kakor veter. Jako primerno ime so izbrali mojemu konju. Zefir je bil res uren in lahek kakor veter!

Ej, kako veselo je rezgetal, kadar sva hitela na vse zgodaj po planem in je zagledal vzhajajoče solnce! Dirjal je kar naprej in naprej, kakor bi hotel videti jutranjo lepoto vsega sveta! Kaj je lepše, kakor zarana hiteti od kraja do kraja, ko je še vse tako mlado in ljubo!

Moj Zefir pa ni bil samo lep in hiter konjiček, ampak je bil tudi krotak in pameten. Niti na povodcu mi ga ni bilo treba voditi. Sam je šel za mano kakor zvest psiček. Nikdar mi ni nagajal ali kljuboval, nikdar ni bilo treba ostrog. Kadar so se drugi konji v hlevu med sabo grizli ali kadar so brcali in bili ob lesene ograje, je stal Zefir mirno v svoji staji in se ni udeležil take nespodobne zabave. Korporal Matjašek je trdil, da je Zefir pametnejši od vsakega dragonca, posebno pa od mene. (Juri se je sramežljivo namuzal.) Jako rad je moj konj poslušal, kadar sem pel ali se kratkočasil z orglicami.

Bila je zadnja nedelja, ki smo jo še preživeli doma v kasarni, preden smo odhiteli v mrzlo Galicijo. Prav lep dan je bil in vabil pod milo nebo. Razen tistih, ki so imeli službo ali kazen, so takoj po povelju vsi izrojili iz kasarne.

Zefir je žalostno gledal, če pojdem tudi jaz in ga pustim samega doma. Jaz pa sem postavil stol v njegovo stajo, sedel in začel na orglice. Zefir mi je naslonil svojo glavo rahlo na ramo in poslušal nepremično, naj so pele moje orglice veselo ali žalostno. Kako hvaležna je žival, ako se človek ne bavi z njo samo takrat, kadar mu mora delati!

Godel sem ravno tisto, ki se mi zdi posebno lepa:

Oj ta soldaški boben,
ta bo moj mrtvaški zvon . . .

Kar dvigne Zefir glavo. Pogledam. Naš ritmojster!

Naš „stari“ je bil Hrvat, strog in pravičen mož. Kadar smo zagledali njegov rdeči obraz s kratko pristriženimi črnimi brkami in njegove žareče oči, je kar nekaj zamrgolelo v nas. Bil je nagle jeze, bil je kakor vihar, kakor vihar! Kadar smo najmanj slutili, je stal pred nami v hlevu ali v jahalnici ali na straži ali kjersibodi. Hud je bil bolj na videz; v resnici je bil dober človek, še prav dober, samo kazati tega ni maral.

Poskočim, salutiram. On pa si pomakne kapo visoko na čelo. To je bilo vselej zanesljivo znamenje, da je mož dobre volje.

„Boga mi,“ veli, „koncert v hlevu! Dobro. Le nadaljuj, dečko!“

Odslej me je gledal mnogo prijazneje; vsaj meni se je zdelo tako.

Vojna ni trajala še dva meseca, ko sem ga jaz ubogi grešnik že trikrat „polomil“. Pri vojakih človek kmalu naonegavi kaj takega, kar je narobe in kar ne veseli višjih gospodov; saj sami veste, kako je.

Jaz pa sem bil takrat še zaljubljen. Oh, pa še kako!

V Galiciji smo prebivali nekaj časa v veliki graščini starega poljskega grofa. Lepega dne sem snažil na grajskem dvorišču pred hlevom svojo sabljo in pel domače pesmi. Bil sem sam. Zapel sem še „Luna sije . . .“ četudi je bilo komaj o petih popoldne.

Kar je prišlo mlado dekle, grajska hišna. Ime ji je bilo Valeska. V naši cerkvi doma na Štajerskem imamo nad oltarjem lepega angela. Tako lepa in mila je bila Valeska. Bila je bleda, njene oči in lasje pa so bili kakor črn žamet.

Nagovorila me je prijazno: „Lepa je vaša pesem, pane!“

Razumel sem vse, saj Poljaki ne zavijajo dosti drugače kakor mi ali Hrvatje. Toda stal sem pred njo kakor klada in nisem vedel, kaj bi zinil. Da je vendar človek včasih tako strašno neroden! Juri, sem si rekel, vsaj milo jo poglej, ker si preštorast in prebojazljiv, da bi ji kar povedal, kako ti je všeč! Pogledal sem jo zatorej prav prijazno.

Valeski se menda to ni zdelo napak. Vpraša me: „Kdo vas je pa naučil tako lepo peti?“

Odgovorim ji: „Naš učitelj doma.“

„Vi pa naučite mene!“ mi veli. „Pridete potlej v vežo?“ Pokaže mi z belo roko.

Obljubim ji: „Prav rad, gospodična!“ Česar nisem znal poljski sem pa povedal slovenski. „Prav gotovo pridem, nič se ne bojte!“

Ko sem mogel in smel, sem šel precej v vežo, ki je bila kakor soba. Tam je Valeska na veliki mizi gladila perilo. Ponudila mi je stol

in me pogledala s svojimi angelskimi očmi, da mi je šinilo kakor sam ogenj po žilah. Poizkušala sva razne pesmi. Posebno ji je bila všeč tistale:

Slišala sem ptičko pet',
pela je: kuku!

Valeskin glas je bil mehak pa tako žalosten! Žalosten in vendar tako prijeten in mil! Včasi ga slišim v sanjah in potem moram ves dan misliti na lepo Poljakinjo.

Skoraj vsak popoldan sem učil jaz njo slovenske pesmi, ona pa mene poljske. In vsak večer me je poljubila, preden sem odšel! Kar vrelo je po meni. Zdelo se mi je, da so nebesa v tisti veži! Najrajši bi bil ostal vekomaj tam.

Naš veliki pa suhi korporal Matjašek nam je večkrat razlagal, da je ljubezen hujša kakor vsaka mrzlica. In kmalu sem videl, da ima prav. Kakor omamljen, tak sem bil. Sam sebe nisem več poznal. Valeska! Valeska! Noč in dan sem mislil na lepo Poljakinjo, čeprav sem dobro vedel, da iz te moke ne bo nikoli komisa.

Ni čuda, da sem bil vkratkem kar trikrat povabljen na raport! Prvikrat sem se pregrešil, ker sem pozabil zapeti drugi gumb na suknji. Ritmojster me je zato samo malo oštel in posvaril. Kmalu potem sem šel zamišljen mimo častnika pa mu nisem salutiral in še tisti večer sem se vrnil prepozno domov. Pri drugem raportu me je ožgal ritmojster s svojimi svetlimi očmi od nog do glave in si potisnil kapo čisto na obrvi. Juri, sem si mislil, to je pa slabo znamenje! In res! Kmalu je tako divjal nad mano, da sem se bal: zdajzdaj skoči vame in mi pregrizne vrat! Ozmerjal me je neusmiljeno, vse mi je rekel, osel, bik in celo civilist, samo človek ne! Obsodil me je na sedem dni samote in zaprli so me v stolp, v nizko in ozko pritlično izbico, ki je zatohlo dišala po koruzi in krompirju.

Žalostno sem gledal iz ječe. Skozi okence sem videl le kos grajskega dvorišča. Vreme je bilo nenavadno lepo. Čudno, da so najlepši dnevi takrat, kadar je človek zaprt! Trl me je hud dolgčas po Valeski in po Zefirju. Vsak drugi večer mi je priklenil dnevni korporal desno roko k levi nogi. En dan železo, en dan post, tako se je menjavalo. Že drugi dan mi je povedal korporal Matjašek, da Zefir ne mara več jesti, odkar me pogreša.

Tako sem se vical dva dni. Tretjega popoldne pa sem videl skozi odprto okence, da jezdijo tovariši k reki konje kopat. Milo se mi je storilo in žalostno sem zapel:

Kaj maram, k' sem sam!

Nenadoma je zaklopotalo in pred oknom je stal moj Zefir! Slišal me je in se utrgal dragoncu. Kako veselo je zarezgetala živalca, ko

me je zagledala! Kako je rinila k meni! Iztegnil sem roko skozi okence, božal konja po čelu in mu dal komisa, kolikor sem ga še imel. Pritekel je dragonec.

Ali že sem zaslišal glas našega ritmojstra: „Vidiš, Zefir, tvoj dečko je zaprt, ker je velik magarac! Ali sedaj izpustimo dečka, morebiti se poboljša. Ako ne, Boga mi, mu pa vzamemo Zefirja, jahal bo Ago. Dečko, marš iz luknje!" (Juri se je veselo zasmejal in pokazal lepe bele zobe.) Korporal Matjašek mi je odklenil, jaz pa smuk iz kletke!

Stopim tiste tri korake pred ritmojstra, salutiram in se mu najpokorneje zahvalim. Moj Zefir je bil ves razburjen od veselja; plesljal je okoli mene, me vohal in tiho hrzal. Naš „stari" pa me je srepo pogledal in mi zažugal: „Prihodnjič bo druga! Le zapomni si!"

Tak vam je bil naš ritmojster: dober ko kruh, pa hud kakor hren! Zato smo ga imeli radi vsi dragonci in bi dirjali za njim tudi skozi sam peklenski ogenj!

Spet sem užival nebesa v grajski veži. Moja sreča pa žalibog ni trajala dolgo. Prekmalu smo morali dalje. Valeska in jaz, oba sva se jokala, ko sva jemala slovo. Vprašal sem jo, zakaj ima ravno mene rada, in odgovorila je: „Zato, ker znaš tako lepe pesmi peti." Že je klicala trobenta . . .

Pisal sem ji trikrat, pa nisem dobil nobenega odgovora. Valeska menda ni prejela mojih listov.

Neusmiljena vojna mi je vzela marsikaterega ljubega prijatelja in tovariša; nama z Zefirjem pa je šlo še precej po sreči. Le enkrat mi je predla huda.

Še so svetile zvezde, ko je zatrobila trobenta alarm. Hlastno smo se napravili, osedlali konje in kmalu smo jezdili proti sovražniku. Jahali smo mimo dolgih, dolgih vrst volov in konj, mimo avtomobilov in voz, velikih in majhnih, s strehami in brez streh, mimo pešcev, in topničarjev, lovcev in pionirjev. Koliko trpi v vojni tudi uboga živina! Naši konji so bili kmalu openjeni in mokri, posebno ob sedlu in jermenju, in lahek par je prihajal od njih.

Solnce je vzhajalo, velikanska krvava krogla. Vsi prašni smo se ustavili ob cesti v redkem hrastovem gozdiču. Ruska straža se je tiho vdala. Ali ni vsak Rus, ki nosi rusko uniformo. Naši častniki so izpraševali ujetnike. V daljavi, na desni, je bučalo zamolklo kakor orgle, preden začno pevci.

Onkraj gozdiča se je razprostirala velika, široka ledina. Nekaj sto korakov pred nami je zapirala razgled nizka griva, ponekod porasla z grmovjem. Šlo je od moža do moža, da tabore kakih tisoč korakov za ono grivo sami ruski huzarji ob cesti in da jih moramo pregnati.

Drgnil sem Zefirja s suhim listjem in si mislil: „Bog ve, ali bom jutri še videl to ljubo solnce, ki zdajle še sije name in sije tudi na našo

štajersko vasico in na majhno pokopališče, kjer počivajo moji predragi starši in sestrica. Pogledaval sem tovariše. Njih obrazi so bili resni in nepremični kakor v cerkvi. Vsi smo čutili, da se vkratkem prične boj na življenje in smrt.

„Aeroplan!“ je rekel nekdo tiho. „Ali je naš?“

„Naš!“ je odgovoril debel glas. „Leta pa tako visoko, da že lahko sliši, kako pojo petelini v nebesih.“

Drugi so se smejali, toda poznalo se jim je, da ne mislijo na tisto, zaradi česar se smejajo. Poznalo se jim je, da si prizadevajo potisniti svoje skrbi nazaj v dušo in da bi radi potajili svoj strah. Vsak se je bal, da ga ne bi imeli drugi za strahopetca. Toda vsi so mislili menda tako kakor jaz: „Kaj bo čez eno uro? Ali bom še kdaj videl domovino?“ In onim, ki so se najbolj smejali in šalili, njim je bilo menda najhuje! Mene je obhajala velika žalost. Mučila me je skrb, da utegnem danes izgubiti Zefirja. Priporočil sem oba svojemu patronu, svetemu Juriju, ki je bil tudi imeniten jezdec. Molil je takrat, menim, še marsikdo, akotudi le skrivoma. Tako je bilo, težko smo premagovali žalost, težko smo čakali, čakali! Strašno je čakanje pred bojem — hujše je, kakor boj sam! Hrepeneli smo, da udarimo, udarimo — ako že mora tako biti . . .

Ko smo zopet zajahali konje, sem videl, da so se nekateri tovariši prekrižali, na kratko in hitro, kakor bi jih bilo sram. Jezdili smo proti oni grivi. Še preden smo prijahali do nje, smo videli sovražne jezdece. V najhujšem diru smo se spustili proti njim. Rusi so nas že prej začutili in se zakadili proti nam.

„Hura!“ zakriči naš ritmojster spredaj in visoko vihti svojo sabljo.

„Huraaa!“ kričimo mi za njim.

Zemlja se trese in bobni. Okoli tristo konj si dirja v divjem diru nasproti. Težke nožnice rožljajo ob sedlih, škornjih in ostrogah, usnje poka in škriplje, konji hrzajo in sopihajo. Veter se upira v obraz in prsi. Že smo si tako blizu, da morem razločiti posamezne obraze, mlade in stare, globoko upognjene nad vihrajočimi grivami. Vidim svetle sablje, vidim tujo monturo, sivozelene suknje in sivomodre hlače, vidim divje poglede tujih mož, pripravljenih, da nas neusmiljeno posekajo. In tedaj čutim tudi jaz strašno, besno sovraštvo!

Že pokajo karabinci in revolverji. Nekaj konj in jezdecev se valja, zvija in kriči na travnatih tleh. Grozni so obupni kriki, ki jih izsili konju le najhujša bolečina in smrtni strah.

Naravnost proti meni drevi močan rdečelas Rus. Še nikdar nisem videl tako strašnih oči.

„Torej s tem se bova!“ si mislim in gledam samo njega, kakor mi ne bi pretila nevarnost od nikogar drugega. Še to mi šine po glavi: „Svoje žive dni ga nisem videl tega človeka, zdaj pa ga moram umoriti!“

Trčimo skupaj, mož proti možu. Konji se vzpenjajo. Visoko zavihtim sabljo. Obenem zasije iz dima svetel blisk. Na glavi začutim strahovito težo in dozdeva se mi, da se bližajo tla sila, sila naglo mojim očem. Nekaj močnega butne obme. Pred očmi mi plešejo zdaj črne sence, zdaj svetlordeči kolobarji, po ušesih pa mi grmi in buči, kakor bi šumelo in se podiralo tisoč in tisoč hrastov.

„Kaj je to? se čudim kakor v sanjah. „Kako diši po smodniku . . .“ In zdi se mi, da se pogrezam v tiho temo.

Ko se prebudim iz omotice, čutim hude bolečine v glavi. Težka je, kakor da so možgani zaliti s svincem. Poleg sebe zagledam najprvo bel kamen, oškropljen z rdečimi kanci. Zraven njega pa leži roka. Roka v višnjevem rokavu, gladko odsekana od rame, leži v kratki travi in drži sabljo, ki so se je oprijeli človeški lasje in kri.

Z veliko muko se uprem na roke, vzdignem glavo in vidim, da sem ležal z glavo na vratu mrtvega ruskega konja. Tedaj stopi Zefir k meni, nagne glavo in me gleda. „Vendar nisem čisto zapuščen,“ si mislim in ta misel mi je velika tolažba. Zefir ni ranjen; kopita so mu krvava od tuje krvi. Počasi pretipam sam sebe. Tudi jaz sem še cel, hvala Bogu!

V glavi me tišči in kljuje. Odpnem jermen in snamem težko čelado. Na njej zapazim globoko zarezo; sovražna sablja je udarila po čeladnem grebenu in omamljen sem omahnil s konja.

Na levi od mene leži rumenolas huzarski poročnik. Pogodilo ga je v usta. Odprta so in polna krvi. Leva noga mu še tiči v stremenu. Njegov konj, lepo bel, še živi. Sablja mu je preparala trebuh. Včasi dvigne glavo in mučno zastoka. Iz široke rane se kadi in mu vise čreva ter se premikajo ob vsakem dihu. Po drobju se pasejo ostudne muhe. Rdeče in črne kaplje kapljajo v lužo, kjer se tresejo in ginejo mastne pene. Kako se mi smili ta uboga žival! Kje je živinozdravnik, da bi jo z dletom in kladivom rešil strašnih muk!

Na desni leži oni rdečelasi Rus. Nič divjega, nič sovražnega ni več v huzarjevih očeh. Upira jih naravnost proti nebu nad nami, gleda mirno, pobožno, ne plaho in tiho moli. Z levico, poraslo s svetlordečkastimi dlačicami, pritiska sveto podobico Zveličarjevo z umazanim trakom na trepetajoče ustne. Na desnici ima le še dva prsta cela, palec in kazalec. Grozno je, gledati ga, kadar dela križ in se mu napol odsekani trije prsti, viseči na kitah in koži, že očrneli, že mrtvi, vlečejo po obrazu in po prsih in ga škrope z rdečimi kapljami. Komaj slišno šepeta: „V imenu Očeta in Sina in svetega Duha . . . Gospodi, pomiluj . . .“ Bolečine mu raztezajo usta. Strašno mora trpeti — fff! (Juri je potegnil sapo skozi zobe vase.)

Grozno je, kamor pogledam. Povsod naokoli se zvijajo in umirajo razmesarjeni vojaki in konji. Nekateri ranjenci tiho ječe in grgrajo.

Drugi pa kriče z divjim, že hripavim glasom in škripljejo z zobmi. Zopet drugi molijo in pojemaje prosijo: „Vode! — Vode!“ Nekateri pa — kakor bolni otroci — kličejo mater. Nekaj se jih plazi po rokah in kolenih, samo da bi prišli s tega groznega kraja, kjer diši po človeškem in konjskem mesu in krvi, po jermenju in znoju. Vstajajo, se opotekajo, padajo. Na bližnjih hrastih čakajo gavrani.

Eden teh velikih črnih ptičev poleti nizko bliže; konji dvigajo glave, poizkušajo vstati, puhajo. Ranjenec ustreli na hrast. Krokarji vzlete, pa se kmalu vrnejo.

„Tukaj torej bom umrl!“ sem vzdihnil. „Bog daj, da bi nas kmalu našli sanitejci ... Dokler ostane Zefir pri meni, ne bo gavranov blizu ... Bog ve, če je v onem gozdu kdaj kaj rdečih jagod?“

Zaspal sem. V sanjah sem se videl pastirja na paši. Kako lepo je bilo za domačo vasjo! Nad poljanami so peli škrjančki. Ob gozdnem robu je bilo vse polno najlepših rdečih jagod. Nabral sem jih poln klobuk in jih dal doma materi. Kako so jih bili veseli! Čutil sem se neizmerno srečnega. Ko pa so iztresali jagode v košarico, se je ulila sama kri.

Ne vem, kako dolgo sem spal na bojišču. Mahoma sem začutil toplo sapo in odprl oči. Nad svojim obrazom sem zagledal Zefirjevo glavo.

Čutil sem se mnogo boljšega. Glava me ni več tako hudo bolela. Zdaj pa sem zraven Zefirja ugledal našega ritmojstra in še nekaj naših. Takoj se mi je zdelo vse svetlejše.

„Dečko še živi! To me veseli. Kako je, sinko moj?“

„Upam, da bom kmalu čisto zdrav, gospod ritmojster!“

Poizkusil sem in vstal. Rdečelasi Rus ni več molil; dal je Bogu dušo.

Ritmojster je stopil k ruskemu belcu, ki se je še zmeraj mučil s svojo grozovito rano. Gospod ga je z revolverjem ustrelil v uho. Bela glava je omahnila. Dvakrat, trikrat je preletel truplo hiter trepet, potem pa so se počasi iztegnile noge in konj se ni več ganil.

Molče smo odjahali. Konjem je polzelo po krvavih tleh. Ves čas sem moral misliti na ono odsekano roko in na rdečelasega husarja, ki se je prekrižaval z razmesarjeno desnico.

Vkratkem sem popolnoma okreval. Drugi mesec pa me je zadela prava nesreča.

Spremljali smo četo ruskih ujetnikov v bližnji tabor. Dospeli smo do močvirja.

„Kdor zabrede v to mahovje, je izgubljen,“ nam je povedal ujetnik. „Voda je gosta, dno je mehko kakor testo in polno vejevja.“

Pred nekaj dnevi je deževalo. Po pesku in blatu na bregu so se poznali sledovi divjačine. Preko močvirja je držala ozka pot po nizkem nasipu, ki je bil zgrajen od kamenja, vej in hlodov. Razjahali smo in vlekli konje za uzde. Tla so se gugala in udirala pod nogami. Vsako stopinjo je takoj zalila mehurčasta kalna voda. Na desni in levi se je vsipala prst in pljuskala v motno, črnozeleno vodo. Pust in žalosten, kakor zaklet je bil ta kraj. Vse je bilo mrtvo, le komarji so godli okoli ušes in nas pikali po obrazu in rokah.

Moj Zefir je bil nemiren in je razburjen sopihal. Obotavljal se je, stopal počasi, previdno, kakor bi tipal po nevarnih, udirajočih se tleh. Vendar smo srečno prišli na trdni svet.

Ko smo oddali ujetnike in nakrmili ter napojili konje, smo takoj krenili nazaj. Zopet pridemo do nevarnega močvirja, poskačemo raz konje in jih vlečemo za sabo. Jaz sem predzadnji, za mano stopa korporal Matjašek s svojim konjem.

Spet prihaja Zefir nemiren. Stresa glavo, tišči ušesa nazaj in se ustavi. Korporal Matjašek požene svojega konja mimo naju, mi vrže svojo šibo in veli: „Udari ga!“ Jaz pa pogladim Zefirja po vratu, ga mirim in mu prigovarjam. Konj se trese po vsem životu. Plaho gleda in voha proti leni, motni vodi.

„Pomiri se, Zefir, pomiri se! Pojdiva!“

Ali konj noče in noče za mano.

„No, ali bo kaj?“ se jezi korporal na drugem bregu. „Ali na pridemo z avtomobilom po vaju?“ Čudno odmeva njegov glas v tej samoti.

Tovariši se grohotajo.

Zastonj je ves moj trud, Zefir se ne gane.

„Kaj hudiča onegavi ta Juri s pušo, ki ima železno dušo!“ kriči Matjašek in zopet se mi smejajo tovariši.

Takrat me popade jeza. Poberem korporalovo šibo in udarim Zefirja po križu. Udarim ga trikrat. Zefir obrne glavo k meni, me pogleda, trepeta po vsem životu. Strašno mi je žal, da sem ga tepel. Pobožam ga, kjer so se poznali močni udari. Šibo vržem v močvirje.

Zdaj pa gre Zefir za mano kakor jagnje. Ali trese se še vedno. Kako se trese po vsem životu! Tako prideva na sredo močvirja. Korporal Matjašek nekaj kriči. Ne morem ga razumeti. Sapa odnaša njegove besede.

„Ali si gluh?“ vpije glasneje. „Bolj na levo! Na le-e-evo!“

Toda že je prepozno. Zefir se ugrezne v močvirje in visoko zaškropi blatna voda. Videti je le še glavo, vrat, del sedla in plašč. Zefir se trudi, dela in giba z nogami in životom, da bi se izkopal, toda čimdalje globlje se pogreza v gosto blato. Morda ga drže tudi veje na dnu.

Njegove oči prosijo pomoči. Srce mi bije ko kladivo. Kako se mi smili uboga žival! Že ni videti več ne plašča, ne sedla; samo glava in nekaj vratu še moli iz kalne temne vode.

Neizrečeno mi je težko in komaj morem zaklicati: „Pomagajte!" Tovariši onostran močvirja posekajo mlado brezo in puste na koncu debla kos veje, da je kakor kljuka. Grozni so ti trenutki, grozni in dolgi! Naposled vendar prihiti Matjašek z dvema drugima. Posreči se nam, da zataknemo kavelj za Zefirjevo naglavno jermenje. Oddahnem se globoko; z obraza mi lije pot.

Potegnemo. Ko pa vlečemo konja iz močvirja, se deblo ulomi in mi popadamo na tla. Naglo planem pokoncu.

Zefir me gleda s preplašenimi, obupnimi očmi, tiho zaječi in me gleda, prosi v smrtnem strahu — jaz pa, tako blizu njega, mu ne morem pomagati! Vzdihne — vzdihne kakor obupan človek. Nikoli ne pozabim tega vzdiha! Še enkrat pomoli glavo malo više, še enkrat me pogleda, kakor bi jemal slovo. Potem pa se pogrezne in nad njim se zibljejo kolobarji in kalni mehurci. Vse je tiho in mirno, le metulj leta nad Zefirjevim grobom.

Prevzela me je taka žalost, kakor da mi je umrl najljubši tovariš. Ritmojster me je kaznil — ali kaj kazen! Najbolj pa me je peklo, da sem ga šibal, reveža, ki je slutil strašno smrt."

Dragonec Juri je umolknil. Oči so mu bile polne solza in ena se mu je ulila po licu. Vest je pekla rahločutnega prostaka, dočim so pritlikavi siroveži mučili, obešali in streljali nedolžne ljudi. Velika doba je našla malo velikega. Tolažil sem Jurija in mu zaobrnil misli drugam: „Kmalu se vrnete zdravi k svojemu polku. Morebiti se snidete zopet z Valesko!"

„Valeska," je zašepetal in se nasmehnil s solznimi očmi, vzdihnil in se zasanjal . . . Zunaj je lilo goste strune. V telovadnici so zapeli vojaki: „Zagorski zvonovi . . ." Donelo je kakor koral.

A. Debeljak:

Basen.

1.

Kot da se koščck odtrgal od raja in splaval po reki dolgoteki v neznano bi morje: tak se usidral v zelenih, svilenih je gubah valovja, čemèl neobljudeni otok Ostróvo.

Bivali gori so ptiči. Mirno največji je živel ob palčku. Priba ni se plašila kragulja. Postava je bila: vrstnika ne kolji. Žito je plenjalo, sreča klasila, ujeda se ni oglasila.

Rajčica rada je rajala z jastrebom, liščck po listju brez straha gostôlel, krilati drobiž je mrgôlel, žvrgôlel drzno s sokolom in sovo.

Sredi sipine, na Duni peščeni so stolovale štorkelj družine.

Nekoč pa se Štrk žabogoltec odloči: Ne pojdem iz gnezda na daljne močvirne livade po golo gomazen glist, mrgolazen gosenic za mlade.

Skrivši posegel dolgokljunec je v gnezdo vrabulji, razkosal negodne goliče: umor se je v prvo izvršil med tiči, kršil se zakon tedaj na Ostrovem.

Prelen, da bi brodil po lužah, blodil v mlakužah za črvov golaznijo gabno, stika svoj vrat za strnadi, starko pozoblje in mlade.

Dolgo tako se je hranil. Zagnali so joj in upòj operjenci bedni. A níhče ne upa si plahih perotnikov iti na štorklje. Veliki perotarji ždijo molčé. Tačas pa se orel žarko razljuti, buti na Štrka, golt mu prekljune, izpljune.

Osvetnika v zboru veličajo — le kos črnožoltež, od nekdaj zbadljivec, se roga — soglasno častijo junaka: slavec mu slavo na vek prorokuje, vodomec — modri vedomec — nesmrtnost obeta, dleski mu tleskajo v koru, vrabec pa čivka ter živka: žívživživ, žívi nam Orel.

2.

Nedaleč je plaval v valovih zelenih otočec Globanja. Manja je bila njegova krilata rodbina, ista postava in zakon.

Nekoč priklopoče na Duno žabogolta Roda k štorklji, nerodi lastnega roda. Dobila še toplih je kosov mesa in lačne skomine. Doma jih je skrivaj davila: sinice, ščinklje, pastarice, penice. Sita še pitala z njimi je svoje drobljance.

Žalost je vzklila v Globanji. Tožno donela je tožba krilata na zboru: Kje, maščevalec, kje si, rešitelj? Veliki perotarji tiho čumeli in niso šumeli. Slabotni sokoli, orliči so bali se dolgega kljuna. Fej, fuj, fej, fuj so se grozile sinice; žavžav, žavžav žalovali so vrabci na zboru; zemlja, Globanja, rodila orliče si, nisi nam Orla!

Anton Loboda:

Slovenska Matica.

Slovenska Matica je nedavno praznovala petdesetletnico svojega obstanka. Izredne razmere vojnega časa in ž njim združenih pojavov so povzročile, da te obletnice nismo praznovali, kakor je sicer navada. Prej ali slej se bo pač čutil kdo poklicanega, da uveljavi tudi to pot naknadno staroslavni običaj ter poda pregled Matičinega petdesetletnega dela. Meni pa se zdi primeřnejše, da se ob tej priliki ozremo v nasprotno smer ter pregledamo, kake naloge čakajo te naše najimenitnejše kulturne organizacije zanaprej, da zadosti zahtevam, ki jih stavi nanjo naše današnje kulturno stanje.

Težišče Matičinega dela je bilo doslej izdajanje beletrističnih del, originalnih in prevodov. Čiste znanosti Matica dosedaj ni gojila, pač pa takoimenovano narodno znanost, ki je obsegala popise domačih pokrajin, doneske k domači slovstveni ter politični zgodovini ter izdajanje narodnega blaga, na pr. narodnih pesmi. Priznati moramo, da nam je oskrbela Matica med temi dela, za katera smo ji hvaležni, četudi bi si marsikako stvar želeli boljšo.

Opazovanje Matičinega dosedanjega dela in ustroja ter premotrivanje naših današnjih kulturnih razmer nas sili do zaključka, da se mora zanaprej Matičin delokrog razširiti, da mora postati njeno delo vse bolj smotreno ter vršeno z večjo iniciativno silo.

Matica mora postati res matica vsega našega kulturnega dela. To pa pomeni danes nekaj drugega, kakor je pomenilo pred petdesetimi ali tudi manj leti. In ker je taka naloga danes drugačna, zato se mora spremeniti tudi Matičin delokrog in seveda tudi njen ustroj ne more ostati več stari. Leposlovje na primer je danes pri nas na bistveno drugačni stopnji, kakor je bilo ne le pred petdesetimi, temveč tudi pred petindvajsetimi ter manj leti. Imamo privatne založnike ter razne založne družbe, kjer pridejo v prvi vrsti v poštev leposlovna dela, tako da je Matica v tem oziru pač močno, če ne popolnoma razbremenjena. Sodim, da bi morala Matica zanaprej utemeljiti izdajanje originalnih leposlovnih del na ta način, da bi sprejemala le najboljše stvari ter da naj bi veljalo za nekakšno nacionalno odlikovanje za avtorje, če spadajo njih dela v Matičino založbo. Da se pa to doseže, je treba seveda jury sestaviti povsem drugače. —

Vsled tega se mora težišče Matičinega dela prenesti drugam. Dočim se je leposlovje, zlasti v zadnji dobi, dobro razvilo, nam je znanstveno-kulturno delo silno zastalo. Ni treba pri tem misliti na čisto znanost, — tehtno, znanstveno-kritično razmotrivanje različnih strani našega narodnega življenja je še vedno prazen, neizpolnjen del naše kulture. Le poglejmo svojo literarno, politično preteklost, poglejmo svojo nacionalno zgodovino, domači etnografski študij, opis zemlje, prirode, narodnega gospodarstva našega teritorija, — povsod čakamo še kulturnih delavcev, ki bodo bodisi nadaljevali z delom tam, dokoder so redki dosedanji strokovnjaki prišli, ali pa začeli sploh šele na novo. Te vrste kulturno delo, ki ga nikakor ne gre podcenjevati pa ni popularno, zato morejo računati publikacije, ki podajajo takšno gradivo, vedno le na omejeno število bralcev. Založnik ima torej tu težavnejše stališče, in če le kje, je na tem polju potrebna organizacija produkcije. Naši znanstveno-kulturni delavci so torej brezpogojno navezani na založne organizacije, če hočejo s pridom vršiti svoje delo.

Ustanoviti takšno znanstveno-kulturno organizacijo, ustvariti materielne in duševne predpogoje za pošten razvoj imenovanih panog kulturnega dela, to je danes življenjska naloga Slovenske Matice. —

Kakor Judje po razdejanju Jeruzalema, tako so raztreseni naši znanstveniki po svetu, bogateč tujino s svojim delom. Na Matici je sedaj, da jih zbere okrog sebe, da jim da priliko, da obnove zveze z nami po njenem posredovanju ter da nam po nji podajajo plodove svojega dela. Zbrati pa mora tudi doma vse naše kulturne delavce, vse tiste, ki nosijo v sebi misli in izkušnje, sadove svojega opazovanja, študija ter razglabljanja, katerih talenti pa se ne morejo razviti vsled neugodnih dosedanjih razmer.

To je torej naloga, ki stopa danes pred Matico. Sprejeti jo mora in vršiti toliko časa, da dobimo druge najvišje kulturne zavode, predvsem seveda univerzo in akademijo. Ko dosežemo to, postane uloga Matice spet drugačna; ali se takrat popolnoma spremeni v znanstveno akademijo ali se poseben tak zavod odcepi od nje, to je stvar bodočnosti. —

Očrtano spremembo pa je mogoče izpeljati le, če se Matica preuredi tako z ozirom na delokrog kakor glede notranje sestave. Bistvo spremembe se mi zdi v tem, da se Matičin odbor razdeli na samostojne odseke za posamezne stroke, ki vrše svoje delo povsem samostojno. Eden najnujnejše potrebnih je na pr. zgodovinski odsek, ki bi zbiral temeljito obdelano gradivo, nanašajoče se na domačo zgodovino. Niti ne zavedamo se, kako gledamo nanjo še vedno skozi nemške učne in druge knjige; dokaz zato so dannadan naši časopisi, knjige in pogovori. Kaka škoda je, da je moral dr. Franc Kos nehati s svojim izbornim „Gradivom za zgodovino Slovencev“. Taka dela bi morala

Matica podati slovenskemu narodu. Enako potrebne so nam temeljite monografije posameznih dob, oseb, bojev ter sploh dogodkov iz naše domače preteklosti. Šele na podlagi vseh teh nam bo mogoče napraviti si sliko res naše zgodovine. V enaki meri potreben nam je etnografski odsek; narodopisni študij je pri nas še vedno silno zanemarjen. V krajevnih in nič manj v osebnih imenih na pr. leži velik del naše kulturne, socialne, narodnostne zgodovine; imamo pa o tem še zelo malo kritično obdelanega gradiva. O naših starih socialnih ter gospodarskih uredbah so se pregovarjali tuji znanstveniki; ali ne spadajo vsa ta vprašanja pred vsem pred domači forum? In koliko je še podobnih stvari, ki so prav gotovo potrebne temeljitega razmotrivanja: o izvoru naše narodne noše, naših narodnih pesmi, narodnih melodij, o posebnostih naših selišč in stavb ter preiskovanje sorodnosti med raznimi pojavi pri nas in pri sorodnih ter sosednih narodih. Oddelek zase je dalje jezikoslovje, študij o zgodovini našega starejšega ter novejšega jezika, o naših narečjih in podobno. Poseben oddelek naj bi bil dalje odsek za literarno zgodovino, s katero je v najožji zvezi tudi študij našega dosedanjega političnega udejstvovanja, kakor so nam pokazale razprave Lončarjeve, Prijateljeve ter Žigonove. Da je tudi v tem oziru razen nabiranja ter priobčevanja korespondence naših literarno-političnih veljakov še silno veliko gradiva neobdelanega, se prepričamo takoj, ako si zaželimo o katerikoli dobi ali osebnosti kritične monografije, pa naletimo le na neporabne panegirike. Podobno naj se konstituira odsek za prirodopisno kakor tudi za zemljepisno stroko s pomožnimi panogami. Že obstoječi književni odsek ostane ter naj obsega njegov delokrog beletristično književnost, bodisi originalne spise, prozo ter pesmi, kakor prevode; vanj pa spadajo seveda le književniki.

Enako obstoja kajpada vsak odsek le iz strokovnjakov, ki nabirajo gradivo, edino oni sami sodijo o njega vrednosti. Vsak odsek izdaja svoj poseben zbornik oziroma svoje strokovne publikacije, ali vsakoletno ali redkeje, to naj bo odvisno edinole od potrebe, katere merilo je množina nabranega gradiva.

Vse notranje delo Matice bi se potemtakem porazdelilo med posamezne odseke. Brezpogojno potrebno pa je seveda, ako hočemo, da bodo mogli ti pošteno razviti svojo delavnost, da so v svojem delokrogu popolnoma avtonomni ter da njihovih ukrepov ne more morda skupni odbor razveljaviti ali spreminjati. Sploh pa naj zastopniki teh odsekov sestavljajo glavni Matičin odbor, ki naj ima posebej še tehnično-gospodarski odsek, kateri naj vodi ter oskrbuje tehnične ter financialne, sploh gospodarske strani vsega Matičinega dela. Stvarno pa naj se skupni odbor ne vtika v delokrog posameznih odsekov. Vodstvo poslednjih lahko k ožjemu sodelovanju pritegne tudi neodbornike ter nečlane, kakor se je sicer to deloma že dozdaj vršilo. Sodim,

da bi tudi ne bilo neizvršljivo, da v slučaju potrebe kak odsek izdaja izven rednih zbornikov tudi posebne publikacije po večkrat na leto, ali pa da se mu pridružijo že obstoječe ali snujoče se strokovne revije. Denarne zadeve se urede pri tem pač na poseben, primeren način.

Vrh naštetega pa spada prav gotovo v Matico tudi oddelek za umetnost; o umetniški opremi Matičinih publikacij pa gre brezpogojno odločevanje le svetu umetnikov-strokovnjakov, pripadajočih odboru.

Važno panogo Matičinega dela vidim še v ustanovitvi posebne znanstvene knjižnice, ki bi podajala našemu mislečemu občinstvu nekakšen izvleček moderne vede, temelječ na rezultatih sodobnega znanstvenega raziskavanja bodisi iz naravoslovja ali sociologije, zgodovine, primerjajočega jezikoslovja, primerjajočega verstva, filozofije in dr. Ta knjižnica naj bi dopolnjevala izobrazbo, ki jo podajajo naši inteligenci šole ter tvorila tako most do razumevanja stroge strokovnjaške znanosti. Da nam je brezpogojno potreba, da začnemo že tudi s te vrste delom, bo pritrdil vsakdo, komur je do tega, da se dokopljemo do lastne kulturne vzgoje.

Sodim, da opisanemu načrtu ne morejo ugovarjati pomisleki, ozirajoči se na denarne zapreke. Predvsem je važno, da lahko delimo predlagane publikacije na redne letne izdaje, katerih so deležni vsi člani ter izredne, ki se izdajajo le za del Matičarjev, letno, ali tudi pogosteje oziroma poredkeje. Razen tega pa sem trdno prepričan, da se da število Matičnih članov dvigniti še visoko nad današnjo mero; ravnotako pa tudi ne dvomim, da je naša inteligenca pripravljena prispevati za Matico eventuelno še večje vsote, kakor do zdaj. Treba je le, da pride v Matico novo življenje in da se občinstvo na stvaren način zainteresira zanjo.

Da je očrtana reforma Matice potrebna, so nam naposled dokaz tudi kulturne institucije, založbe, knjižnice ter matice, ustanovljene v zadnji dobi, ki so si stavile za cilj, gojiti eno izmed naštetih kulturnih panog. Ali pretežka je naloga zanje, za razcepljene moči. Matica pa je naš najmočnejši zavod; njena dolžnost je, da prevzame vse to delo nase. Če se to zgodi, postane moderna, njeno delo bo res v organičnem razmerju s sodobnim stanjem narodove kulture in narodovih kulturnih potreb ter stremljenj. Če pa Matica ne uvidi naloge, ki stopa sedaj prednjo, bo zaostala za časom, neumevajoča in neumevana, ne organ novega življenja, temveč samo spomenik stare dobe, narod pa si bo moral mimo nje zgraditi nove institucije, ki jih rabi za svoje življenje.

Ivan Albrecht:

V rezervi.

V rezervi — to je včasih življenje, da bi se človeku možgani zasukali od napetosti. To je življenje kakor prvi ljubavni poljub — in zopet življenje kakor bodljaji žarečih igel — in življenje otopelosti in življenje žarkega, gorkega uživanja, ko nudi vsak najmanjši delec hipa izpremembo in novost! To so trenotki, ko se oddalji smrt in potihne v človeku žival, da dá prostora duši, tisti tajni sestavini človeškega bitja, ki ima toliko imen, a vendar nikdar ne odkrije popolnoma svojega obraza . . .

Bilo je v bližini Bovca. Druga stotnija nekega planinskega polka je prišla iz prednjih bojnih postojank v neko vas na kratek odmor. Utrujeni in razcefráni, umazani in zmršeni so prikorakali vojaki v polzapuščeno selo.

Trije dnevi so bili namenjeni počitku. Trije dnevi — kakor trije izbrani darovi božji, naklonjeni ubogi pari človeški pred smrtjo. Ljudje so se razšli na odkazana mesta, so odložili orožje in so se lotili svojih zasebnih opravkov. Par krepkih kretenj — in vojna je počivala zaprta v nahrbtniku in v puškini cevi.

Krasno majsko jutro je zbujalo dan. Zagorelo je solnce, trava je blestela v rosi in cvetke so pozdravljale pomlad — vse v taki lepoti, kakor da je svet čist in brez greha. Le podrte, požgane in razstreljene hiše so razkazovale pomladi rebra svoje bede. V veličastnem miru je strmel Rombon po belem svetu. —

Tedaj so se zganili možje, priletni, bradati možje zagorelih obrazov in razoranih lic. Odrevenele roke, ki so se v teku časa privadile na mlastanje po krvi in po drhtečem mesu človeških teles, so segle po svinčnikih in so se lotile pisanja.

— Draga žena! Predno ti nadalje pišem, ti dam vedeti, da te prav lepo pozdravim. Preljuba moja žena — ti sporočam, da sem še živ in zdrav. In ti dam vedeti, da danes nisem v nevarnosti. —

Potil se je mož, ko je pisal — in bolelo ga je, ker ni mogel spraviti ljubezni svojega srca v besede. A poleg njega je sedel drugi pri enakem opravilu.

— Ljuba Mica! Ti dam na znanje, da sem prejel žalostno novico, da ste pokopali mojo ženo. Preljuba moja sestra! Te prosim, skrbi za Tončka in za Anžka. Ti dam vedeti, da sem tako žalosten, da nič ne vem, kako bo z menoj.

Dolgo je bilo pismo, vendar ni bilo solz v očeh. Le beločnica je bila vsa polna rdečih niti in peg, a obraz top in siv kakor kamen. Dolga vrsta mož, dolga vrsta bolesti in nežnih občutij — ljubezni, ki je tako iskrena, da je ni mogoče preliti v besede. To je bilo življenje bridke sladkosti, življenje onemoglih src in dobrote.

Kraj njega se je košatilo trpljenje trenotka, brezimno trpljenje tistih neštetih mučenikov, ki so zaman čakali — smrti. To so bile postave kakor posušeni, pa zopet napol gnili skeleti — v njih vrstah spet drugi, zabuhli in nabrekli kakor debelo nagačene živali. Oči rdeče, oči brez ognja, oči kakor izsušene saje — trupla, oprta ob puške in ob palice — ukrivljene in zverižene postave, zamolkli, mestoma komaj hropeči in grgljajoči glasovi — tako so se pomikali bolniki v dolgih vrstah semtertja. Šli so peš — kakor splašeni duhovi; na vozeh, na avtomobilih, mrki in brezbrižni — ali pa s komaj še jasno mislijo na dom; na nosilnicah so jih nosili, ta umirajoči zasmeh človeških bitij!

„Daj, ubij me,“ je prosil mladič, še pol otrok. Ni ga bilo človeka, ki bi mu bil odvrnil besedo v tolažbo. Tudi on sam je strmel motno predse in menda sploh ni vedel, da govori. — Ali bolečina je bila zapisana na obrazu kakor velika, gnusna krinka..

„Bog se usmili,“ je stokal nekdo. Bil je star in že znatno siv. Drugi so stokali, kašljali, bljuvali, hrecali in kričali. Mestoma je zasršela granata po zraku, šrapnel se je razpočil v višini — in telesa so se prihulila, a misli so prosile smrti. Enemu in drugemu se je izpolnila želja. Zgrudil se je na tla in je v lastni krvi opral svojo bolečino . . .

Vendar — mladost, ta je živela po svoje in ni mislila na včeraj in ne na jutrišnji dan. To so bili ljudje trenotka, deca uživanja in naslade. Bili so med njimi taki, ki še niso nikdar poznali doma in ne misli nanj. Deca velikih mest, izgubljenci in prisiljenci, ki jim je bila vojna dobrodošla pajdašica za svobodno divjanje strasti. Iskali so vina in žganja in žensk. Razkropili so se med peščico prebivalstva, ki ob izbruhu vojne ni hotelo ostaviti svojih domov. Plahi in zbegani so jih sprejemali ljudje in so v beraštvu delili ž njimi najboljše, kar so premogli po svojih domovih. In v obupu in v strahu jim niso branili niti najsvetejšega — svojih žen in deklet. Sredi umiranja se je pasla strast in zabloda, smeh je zvenel sredi joka in zmeda je kraljevala vsepovsod. Ženske niso iskale zavetja pri postaranih dedih in ne v mislih na može in na ženine, ki trpe in umirajo bogvekje. Divjanje je podžigalo strast, obup jo je netil, bližina smrti in — glad; glad opoldne, glad zvečer in glad vso dolgo noč. Ogenj, ki je gorel v dekliških očeh, je klical nemo:

„Kruha — kruha — kruha!“

Šel je mimo človek, poln blata in krvi in živih drobtin — in je pokazal štruco izpod preluknjanega plašča:

„Hočeš?“

Dekle je seglo in je razkrilo brez upora svoja nedrija in vse svoje čare — do poslednje tajnosti telesa. Ko pa je bilo končano, se je zagrizlo v kruh in solze so lile na zaprašeno skorjo. — — —

Pod strmo, skalnato rebrijo je stala ponosna kmetiška hiša, primeroma dobro krita pred sovražnimi izstrelki in torej skoro docela izven nevarnosti. Tam in v obližju so bila nastanjena razna poveljstva, majhna bolnica in častniki. Kraj hiše je šotorila stotnijska elita: kuharji, ordonanci, sluge in enoletni prostovoljci. Med zadnjimi so bili zbrani doktorji prava, profesorji in akademiki vseh strok. Mrki in uporni so ždeli po tesnih šotorih in so kleli sebe in svet. Niso se mogli uživeti v trenotni položaj, zato so bili nerodni in nebogljeni ter venomer polni nadlog. Majhna družba je bila zbrana pri taroku, drugod so se udajali hazardni igri, a tretji so čepeli pri vinu in žganju — kakor da je to najvišja zahteva njihovega življenja. Takozvani boljši ljudje so se bratili ž njimi: pisači in krojači, telefonisti in podobno blago.

„Sploh — vse na svetu je utopija! Še celo življenska zavest je le izraz neznane domišljije,“ je zaključil vinsko debato enoletnik Strmin, mlad doktor prava — človek zanikavanja in obupa.

Telefonist Linar je ponudil govorečemu cigareto.

„Mislim, da vendar ni vse prav tako,“ je poskušal z ugovorom.

Profesor Stenkovič je imel baš opravka s šivanjem. V neprijetni legi so se mu razparale hlače — in ker je bil šele komaj dva meseca na bojišču, se mu je zdel ta nedostatek neprijeten in nespodoben.

„Mislim, da zavisi vse od živcev,“ je segel vmes, ne da bi odmaknil oči od svojega dela.

Geodet Zakrajnik je pogladil svoj enoletniški trak in je skomizgnil z rameni. Bil je najstarejši bojevnik v družbi in je ljubil konjak in rum.

„Tako modrovanje! Resnica je tam, kjer je užitek!“

V tem je prijel steklenico in si je privoščil nekaj požirkov. — Govor je zastal in v šotoru je zavladala tišina. Solnčna svetloba je skušala pronikniti skozi platno in raznovrstni podzemski drobiž je silil na površje. Tedaj se je spomnil telefonist in vsi trije enoletniki, da pravzaprav tako modrovanje res nima pomena. Zato so se lotili z veliko resnobo pijače in cigaret. Dim se je vil v prijetnih oblačkih in je risal vse mogoče podobe po zraku. Domišljija je vzkipevala in jih je izpopolnjevala do bolestne natančnosti. Nenadoma je ugledal eden in drugi v vijoletnih konturah znan obraz — ljuba postava je stopila predenj tako vabljivo in zapeljivo, da je razločno čul njeno govorico in njen smeh. Zagledal se je vanjo in se je brez besed razgovoril ž njo. Vse ji je razkril, kar je počivalo v srcu tihega in najtišjega, skrivnosti bolečin in hrepenenja . . .

„Blaznost,“ se je oglasil slednjič doktor Strmin in se je hotel razgledati okrog sebe. Toda — kakor se je okrenil, je zadel z glavo ob streho in steno šotora, tako da se je zamajal tabor in so vsi ostali prijeli za puške — stebrovje, da se ne bi zgrudila prijetna domačija nanje.

„Brezumje — to je najvišja modrost in umetnost na svetu,“ je menil profesor Stenkovič.

„In ženska!“

Linar je izrekel in je tlesknil z jezikom.

Nekaj je zasekalo mednje. Doktor Strmin je namršil obrvi in njegov bledi obraz so razrezale gube jedkega zaničevanja, da je bil podoben malce ponesrečeno kopirani opici. Ali kakor je padla beseda, je bil jez odprt in slika je vrela za sliko: bujne grudi, lasje kakor valujoča svila, vroča in strastna je stala ženska v njihovi sredi.

„Tod je deklet, hej — pravijo,“ je zamežiknil geodet polteno in je pil.

Strminu so vztrepetavale mišice na obrazu. Pod oči sta legli dve višnjevi kačici.

„Igrajmo!“

„Kaj,“ se je oglasil Zakrajnik.

„Tarok — ali karkoli že,“ je odvrnil doktor s stisnjenim glasom.

„Saj tako ni nič, ko imaš ti službo,“ je menil Stenkovič proti Strminu. „Vsak hip te lahko pokličejo — potem imamo z igro samo nevoljo.“

Dokončal je šivanje in je skrbno spravil šivanko in nit.

„Je res,“ je menil geodet in je z dolgim požirkom potrdil izgovorjeno.

„Glavno je, da mine čas,“ je vrgel doktor rezko.

Linar je prikimal in je postregel s cigaretami.

„Takole skrbe za človeka dekleta,“ je pripomnil z veliko samozavestjo.

V dalji so grmeli topovi in od časa do časa je zabučalo, da se je stresla razjarjena zemlja. Iz višine je bilo čuti brnenje aeroplanov in tupatam so zapele strojne puške v zračnem boju. Dan se je nagibal na pozno popoldne in v dolino je legala megla.

„Bereitschaft,“ je zaklical nekdo iz hiše, kjer so prebivali častniki.

„Za vraga,“ se je zganil Strmin in je zlezel po možnosti urno iz šotora.

„Bo menda skrajšan naš počitek,“ je menil Linar nekam plaho.

„Je itak vseeno! Kdor pogine danes, mu ni treba tega storiti jutri,“ je pogledal Zakrajnik iz šotora.

„Čuden človek, ta doktor,“ je pripomnil telefonist.

Stenkovič je skomizgnil z rameni:

„Pač živci!"

„A, vraga! Babe, babe — pa ne živci," se je zasmejal geodet in je prekrižal nogi po mohamedanskem načinu. Linar je odprl usta in tudi profesor se je okrenil pozorno.

„V Bovcu je imel svoj čas dekle. Ko smo bili na Raveljniku, mi je vedno razkazoval kraje svojih spominov."

„Neverjetno," se je čudil Linar.

„Ah, v tem človeku je sentimentalnosti na metre in vatle," je zamahnil geodet z roko.

„Pravzaprav zanimivo," se je navdušil Stenkovič.

„Prekleta zanimivost taka," je branil Zakrajnik z grohotom.

„Vendar! Pogledati mu v dušo in zdraviti," je silil profesor svoje.

„Boš zdravil — vraga, ko je pa dekle vlačuga!"

Geodet je segel po pijači in je pokimal z glavo:

„No, zdravi — če znaš!"

Stenkovič je zamrmral in je nestrpno stikal s palcem in kazalcem desnice po bradi.

„Stvar ni tako enostavna. —"

„Ah, beži," je oporekal geodet z nasmeškom. „Govoriš kakor doma v svojem kabinetu! Stvar je kakor na dlani: Vojna je prišla, pestrost, razburjenje, novost in negotovost! To so vse reči, ki silijo žensko k radodarnosti. Radodarnost kažejo v ljubezni; ljubezni pa išče človek, kadar nosi uniformo. — Saj veš sam, kako in kaj! Počasi preide zmota v navado in potem v potrebo . . ."

„Kod pa hodi deklina?" je hotel utešiti Linar radovednost.

Tedaj se je vrnil Strmin in Zakrajnik je odgovoril samo z nemo kretnjo, da ne ve.

„Major Schütz nabira po rezervi ljudi, ki se javijo prostovoljno za nek napad v bovški kotlini."

„In —" so hoteli zvedeti vsi trije hkratu.

„Javil sem se," je pojasnil doktor kratko in je odložil pas z municijo.

„Ti," se je čudil Stenkovič.

Zakrajnik je udaril z roko po kolenu:

„To je bedasto!"

„Bah —" je odrezal Strmin. „Dajmo za slovo! Tarok!"

„Kdor prvi srečno igra pagata, mu jaz preskrbim dobitek," je ponudil Linar.

„Kaj vrednega?" je vprašal geodet.

„Izvrstno!"

„Velja," je potrdil doktor z nasmeškom.

„Se jih je javilo mnogo?" je poizvedoval profesor, medtem ko je Zakrajnik delil karte.

„Okrog sto ljudi pri treh stotnijah. Vas sploh nisem hotel klicati, ker se mi je zdelo, da ne pojdete blizu. Sicer je pa še čas," je rekel in urejeval pravnik karte.

„Greste še danes?"

„Ob eni po polnoči —"

Začela se je igra, nema pozorna in strastna. Nihče ni izpregovoril nepotrebne besede in z vseh obrazov se je odražala nervozna napetost.

„Ultimo," je napovedal Stenkovič. Ko pa je šlo h koncu, je začel nervozno mencati po pisanih listih. A kakor se je trudil, je bilo zaman! Pri predzadnjem listu mu je doktor izbil pagata. Dalje in dalje je šlo, eden in drugi je poizkusil svojo srečo, a izpodleteto je vsakemu. Naposled je napovedal Strmin.

„Saj ga itak izgubiš," je pripomnil Stenkovič, „torej: kontra!"

„Doktor je preštel karte in je pogledal preko njih:

„Re!"

Zopet so igrali in zopet ni bilo čuti drugega kakor tiho drzanje kart. In kakor so ga lovili — ujeli ga niso!

„Imaš živce kakor jeklena žica," je pripomnil profesor, ko je poravnaval račun.

„Zdaj pa dobitek," se je prezirno nasmehnil Strmin.

„Prosim," je ponudil Linar in je izlezel iz šotora. „Kar za menoj, gospodje!"

Šlo je na večer. Zrak je bil prijetno oster in pokanje je nekam zamrlo. Z gora so drveli hudourniki. Tupatam so stali pripravljeni vojaki in delavci, da poneso v gore tovarišem potrebnih stvari. Mršavi konji, mule, osli in sanitetni psi so čakali tovorov.

„Kam gremo pravzaprav," se je zamajal Zakrajnik.

„Menda je glupo," je obstal tudi Strmin.

„Prosim, gospoda, bilo je sprejeto," se je zagovarjal Linar in je silil dalje.

„Naj bo, ker je morda nocoj — zadnji večer," se je udal pravnik.

Za tem so šli skozi vas in še dalje po strmi poti, dokler niso prišli do samotne, a lične koče tik ob gorskem potoku. Linar je potrkal in ženska srednjih let je prišla odpirat. Roke in obraz so izdajale nekdanjo tovarniško delavko, zdaj pa je zamenila svoj poklic za vojaško perico. Poleg tega je imela vrsto postranskih poslov in vojaštvo se je rado shajalo pri njej.

„Bo kaj pijače, Lena," je naročil telefonist.

Šli so v nizko, čedno sobo in Lena jih je pogostila s kuretino in z vinom.

„Ta gospod," je pokazal Linar na Strmina, „pojde nocoj nad Laha."

„Ženska je pokimala:

„Potem pa že."

„Dobitek ni baš napačen," je pripomnil Stenkovič smehljaje.

„Je šele začetek."

Linar se je muzal in je silil k pitju:

„Za boj je treba zdravja in poguma v srcu!"

„Na, da poplakneš spomine," je ponudil geodet Strminu kupo.

Doktor je zvrnil in prvi hip ni rekel ničesar, Vino je prizvalo pesem — tople misli so silile v glavo in so se križale po njej. Kakor stajan sneg je padala skorja z ljudi in pravnik je začel govoriti, da mu skoro ni bilo več mogoče seči v besedo.

„Na zdravje vsem ljubicam!"

Široko se je zasmejal, a roka se mu je tresla in obraz je bil bled kakor alabaster. S silo prikrojeni cinizem se je umaknil nerazločni bolesti spominov. In doktor je govoril o Bovcu in o gajih, kjer caruje poleti lepota kakor v paradižu. Mah se razgrinja v senci in vsak korak zagluši na tej sveži preprogi.

„Pusti, pusti," ga je hotel zastaviti Zakrajnik, toda Strmin je ril dalje v svoje zaklenjeno carstvo.

„Lastna mati ga ne bi spoznala," je razložil profesor motno in je izkušal premotriti položaj. Vse misli pa so bile tako obtežene, da ni mogel reči drugega kakor:

„Pravzaprav je to tudi vojna."

S pijanostjo je rastla veselost, pomešana z medlo sentimentalnostjo.

„Zdaj pa dobitek," je pomignil Linar Leni in ženska je odšla. Ostali so preslišali. Vsedrugod so hodile njihove misli.

V sobo je legel mrak. Ker prebivalstvo ni smelo imeti luči, so ostali v temi. Komaj je bilo mogoče razločiti posamezne postave.

Tedaj se je vrnila Lena in ž njo dvoje deklet. Dvoje jasnih, komaj za spoznanje zatemnelih glasov je zavalovilo v sobo in vso družbo je prešinilo veselje kakor skrivnostno razodetje. Ko je Linar odločil doktorju dar, se ga Strmin ni branil. Objel je dekle okrog pasu in je zaukal kakor fant, kadar gre ponoči vasovat. Lena je bila edina, ki je opazila, kdaj je dvojica izginila iz sobe . . .

V Strminu je divjalo. Bolest je razbičala kri, je razpalila misli in je naposled zamrla sama v svoji gorjuposti. Kakor pogorišče je bila duša in edino strast je še dobila prostora v njej. Hipi so bežali — divje vrvenje — kakor zbesnel pustni ples . . . Vse je umrlo, vse je molčalo, le dvoje teles je žehtelo v vročini.

Doktor Strmin je nažgal cigareto in je stopil na plano. Za njim je prišla družica. Iz navade mu je pogladila lase, mu je ovila desnico okrog vratu in ga je hotela poljubiti. Tedaj se je pravnik zdrznil in je zarjul:

„Ti!"

Dekle je vztrepetalo kakor šiba na vodi:

„Frane!“

Vrglo se mu je okrog vratu, a on ga je odrinil z vso silo, da se je opoteklo proti potoku. Bledejši od mrliča je stopil v kočo.

„Se je vrnilo zdravje,“ ga je sprejel Linar,

Strmin je pokimal in se je zagrohotal, da je zarohnelo v sobi kakor krik blaznika.

Linar je plačal in vsi so se poslovili. Ko so šli mimo potoka, se je ustavil Stenkovič:

„Kaj pa je to belega v vodi?“

„Mogoče se je kdo ponesrečil,“ je rekel Zakrajnik in hotel bliže, da bi pogledal. Strmin pa je zbral poslednje svoje sile in ga je potegnil za seboj.

„Ah, kaj boš! Sneg z gora!“

Kakor je izrekel, se je zgrudil brez glasu.

„Vode,“ je zaukazal geodet.

Linar je pohitel k potoku in je zajel s kapo vodo. Pri tem je zadel ob nekaj mehkega in mrzlega.

„Za božjo voljo — ženska!“

Tekel je z vodo h geodetu, toda Strminovo telo je bilo brez življenja. V potoku pa je spoznal Zakrajnik — doktorjevo mrtvo ljubico — — —

Igo Gruden:

Grem skozi noč . . .

Grem skozi noč, ki nad polji počiva
v medlo-sanjavem odsevu neba:
zvezda pri zvezdi nad njo trepeta
in za obzorjem se mesec še skriva.

Grem skozi noč, skozi mlačno tihoto,
slišim glasove, ki spijo po dnevu,
slišim življenje v zamolklem odmevu,
slišim vso trudno-sopečo samoto.

Grem skozi noč in ti si pri meni . . .
in vse okrožje je ptiček le plah,
ki trepeta v mojih gorkih rokàh:
grem skozi noč — in sladko je meni.

N. F. Preobraženskij:

Rusija v nemški luči.

Založnik Georg Müller v Münchenu, ki je izdal v nemškem prevodu že del Tolstega korespondence, važne za razumevanje njegovih nazorov, priobčuje sedaj tudi velik življenjepis Tolstega.[1] Prvi zvezek, ki je dozdaj izšel, opisuje na skoro tristo straneh samo njegovo življenje do ženitve: „Jugendjahre“ (1828—48) in „Lehrjahre“ (1848—62). Tak obširen spis, ki se pogosto naslanja na izvirna pisma in dnevnike, nam dovoljuje natančno slediti razvoju njegovega svetovnega nazora od otroških misli naprej. Pri razlagi Tolstega omahovanja in iskanja izhaja avtor vedno od miljéja in podaja zgodovinsko oceno sočasnih razpoloženj. Tako srečamo v tej biografiji imena Bjelinskega, Hercena in vseh drugih gospodarjev misli takratnega pokolenja. Natančna zgodovina rodbinskega in osebnega življenja, ki sega daleč nazaj, napoveduje že v prvi polovici življenja razpoloženja in trenotke, ki so se pozneje pokazali v velikih romanih in filozofskih spisih. (Avtor je tako priden in skrben v svojih opazkah, da ni bralcu treba nič misliti.) Z oceno biografije bo seveda treba počakati dotlej, da bo končana. Tukaj omenjam samo, da se je avtor vkljub mnenju velikega dela ruske javnosti in najbližjih prijateljev pokojnika glede rodbinske drame Tolstega postavil na stran njegove žene, Sofije Andrejevne — „diese herrliche Frau“ (str. 476). To je v zvezi z razmerjem pisatelja k nazorom Tolstega, ki so povzročili, da je bil tak konec njegovega rodbinskega življenja neizogiben. Tolstoj — o tem govori že naslov knjige same — ga ne zanima tako sam po sebi kot veliki pisatelj in učitelj, pač pa kot najboljši zastopnik duševnega življenja ruskega naroda, nasprotnega zapadni evropski psihiki, kot reprezentant ruskega narodnega duha in največji umetnik sedanjosti njegovega naroda. S svojo knjigo hoče približati nemškemu umevanju rusko dušo in kot nje zrcalo rusko literaturo, ki jo avtor tako ceni in ljubi.

Težka sedanjost nam neizogibno stavi pred oči vprašanje o bodočnosti, o rezultatih te vojne. To razpoloženje rodi neštevilno vojno literaturo razne vrednosti. Tako izhaja v Jeni pri Diederichtu serija „Schriften

---

[1] Das heutige Rußland. Eine Einführung in das heutige Rußland an der Hand von Tolstojs Leben und Werken von Karl Nötzel. Erster Teil. München, 1915. XIII — 480 str.

zum Verständnis der Völker“, ki pripravlja pogoje vzajemnega umevanja evropskih narodov v bodočnosti. Karl Nötzel, ki je napisal Tolstega biografijo, je, kakor se zdi, urednik te zbirke (v kateri je napisal tudi knjigo o Francozih in uvod knjižici o Hrvatih in Slovencih) in je svoje veliko delo porabil za izdajo manjšega delca: „Vom einfachen russischen Volke“. Ta knjižica obravnava v bolj koncizni obliki in z večjim ozirom na sedanjo politično dobo ista vprašanja: „Unsere zukünftige Kulturgemeinschaft mit dem eigenen Rußland[1]“.

V knjigi „Das heutige Rußland“ nam daje gradivo samo uvod: „I. Buch, Einführung in das Thema ‚Tolstoj‘ Rußland und Westeuropa“ (str. 31—184). Založnik Georg Müller mi je — po ljubeznjivem posredovanju gospoda prof. Murka — poslal v ta namen recenzijski eksemplar.

Nötzel izhaja večkrat od lastnega opazovanja, ko riše sliko sedanjega duševnega življenja ruskega naroda. Dolgo je živel v provinciji na Ruskem in, kakor se zdi, mu je bila dana prilika opazovati Rusijo ne samo v navadnem, mirnem času, ampak tudi v dobi najvišje razburjenosti strasti. Piše, da je živel v Rusiji dvajset let in da je prvič videl Tolstega v Moskvi, v gledališču, leta 1893. Torej je zapustil Rusijo šele malo pred vojno in je videl strašno kmetsko revolucijo, ko so zažigali in ropali graščine. Rusija je naredila na Nötzla globok vtis. „Ein mächtiger Zauber geht aus von der russischen Erde. Wer einmal dort lebte, den zieht es immer wieder dahin zurück“ (Volksseele, str. 5). Potovati v Rusijo je vredno za vsakogar, ki razmišlja o smislu življenja. „So kommt es . . ., daß der Europäer . . . eine Vorstellung erlebt davon, daß es noch ganze Welten gibt außer unserer Kulturwelt, Welten, in denen man anders wertet, anders hasst und anders liebt, als bei uns. Und das gibt dann der Seele ein so weites, freies Gefühl: sie ahnt

[1] Glavno gradivo je dal za ta članek, kakor rečeno, uvod k Nötzlovemu življenjepisu Tolstega. Marljivi pisatelj pripravlja v tisku posebno in veliko (kakor se da iz cene sklepati) delo za Rusijo po načinu knjig Masaryka. Po prospektu soditi se da težko misliti, da bi knjiga prinesla kaj novega. Imena poglavij govorijo vedno o isti nesrečni metodi porabljati psevdo-zgodovinsko gradivo za dvomljive zaključke, Ime zadnjega poglavja vzbuja nejasnost. Ali hoče Nötzel duševno življenje ruskega naroda ločiti na evropski in neevropski element? Založnik upa, da „bo knjiga uničila kitajski zid, ki loči zapadno-evropsko družbo od razumevanja duševnega življenja ruskega naroda“. Bralec tega članka lahko sklepa, kako je to upanje utemeljeno. — Karl Nötzel: Die Grundlagen des geistigen Rußland. Versuch einer Psychologie des russischen Geisteslebens. Inhalt: Die allgemeinen Kulturschicksale Rußlands und ihre unmittelbaren Folgen auf das nationale Geistesleben. — Einfluß des Christentums. — Ausbildung der Denkgewohnheiten durch das Tatarenjoch. (!) — Der russische Despotismus. — Charakter des russischen Staatswesens. — Die russische Intelligenz. — Die Leibeigenschaft und ihre Folgen für das geistige Rußland. — Das soziale Elend. — Der sozial-revolutionäre Sozialismus. — Das parlamentarische Rußland. — Das europäische Rußland (?) und Wissenschaft, Kunst und Literatur. — Pappb. etwa M 5·—, Lwd. geb. etwa M 6·—. Eugen Diederichs Verlag in Jena.

Möglichkeiten auch außer denen, auf deren Erfüllung zu warten sie müde zu werden begann (Rußland, 461).“ To pa zaradi tega, ker leži v globini ruske duše ravno nasprotje vsemu ustroju zapadne Evrope, popolna neinteresiranost na dobrinah tega sveta. Nötzel misli celo, da sili ponižnost, glavna črta ruskega duha, navadno rusko ljudstvo, da sə izogiblje grehu in zanikava bogastvo, svobodo in moč na tem svetu, da si ohrani duševno neodvisnost. „Hier scheint mir der Schlüssel zur russischen Seele zu liegen.“ (Volksseele, 4.) Nötzel govori o masi naroda, ki je neznana zapadni Evropi: „Das Rußland, das weder schreit noch schreibt, das einfache russische Volk“.

Ta koncepcija nove knjige, ki je napisana pač že leta 1913, zveni čudno vsakemu, ki je vsaj nekoliko poučen o zgodovini ruske družbe. Baš citirana definicija ponavlja stare nazore slavjanofilov in kliče na dan že davno v arhivih pokopane romantične sanje šestdesetih let. To je prvi vtis. Da se o tem uverimo in vidimo, ali se Nötzlovo naziranje s tem res strinja ali pa mu je le slučajno podobno, treba pretresti njegovo dokazovanje. Pred vsem se lahko reče, da hoče Nötzel svoje osebne vtise generalizirati do zgodovinske prognoze. Za karakteristiko ruske sedanjosti, ki mu je že nekaj danega, išče dokazov v ruski preteklosti. To je nezanesljiva pot, ker se je na njej treba varovati velike logične napake, kratko izražene v formuli „post — ergo propter hoc“. Ta nevarnost raste vsled samolastnosti, s katero ocenja avtor zgodovinsko važnost glavnih dejstev ruske zgodovine.

Glavni znak ruske duše je po psihološkem uvodu knjige (Rußland, str. 49 — „Die Anlagen des russischen Volkes“) nadvlada čustva nad umom. „Der Russe erlebt an jedem Erlebnis vorwiegend die Gefühlsseite“ (Rußland, 45). To je bil pogoj duševnega razvoja ruskega naroda „das seelisch-geistige Schicksal Rußlands (ravnotam, 145). Ta, ki stavi na prvo mesto svoje osebne vtise, težavno sodi o tuji duši, in odtod izhaja nestrpnost nasproti tujemu mišljenju. „Empfindliche Menschen bleiben . . . schwerer zugänglich dem, was andere erleben, ja bereits den Überzeugungsgründen dafür, daß andere überhaupt anders erleben können als sie.“

Okornost in pomanjkanje vsake težnje, hoditi s tempom časa, veže Ruse trdno s pravoslavno cerkvijo, ki pa jo avtor brani pred takimi očitki. Nasprotno, baš sprejetje krščanstva je imelo zaradi tega takšne posledice, ker okorela cerkev odgovarja narodovemu značaju: „Beharren im Wechsel der Zeiten. Der Russe, auch der längst nicht mehr kirchengläubige, weigert sich seinen innersten Wesen nach, historische Bedingtheit anzuerkennen (Rußland, str. 51).[1]

[1] Par strani pozneje se sicer nasprotno pokaže. Nazadnjaštvo cerkve je pogoj nazadnjaštva ruskega značaja. „Auch die — geistig so unendlich hemmende — Abneigung des aufgeklärten Russen gegen historische Auffassung der Menschen und

Kot zgodovinske dokaze navaja nasprotovanje naroda proti Petrovim reformam in še prej cerkveno reformo Nikonovo — razkol. Nötzel je ponosen na to svoje odkritje. „Man wundert sich immer über eines: weshalb . . . die großen russischen Dichter . . . nicht zur religiösen Vergangenheit . . . ihres Volkes schritten: da liegen die Geheimnisse offen und namentlich Tolstoj hätte sich hier einen sehr großen Umweg ersparen können.“

Toda nemogoče je sklicevati se na razkol, v katerem so se cele mase sežigale same (religiozne epidemije pozna tudi srednjeveška Evropa), kot na dokaz ruske ponižnosti („Demut“), kot željo, ne ustavljati se zlu. Nasprotno, razkol je že kar v začetku izraz narodne samozavesti; razkolniki so, kakor državna cerkev, ki jih je preganjala, zrastli v ozračju ideje, podedovane iz propadlega bolgarskega carstva, ideje o tretjem Rimu, Moskvi, braniteljici pravoslavja.[1] Razkolniki so bolj nestrpni ko njih sovražniki v oficialni ruski cerkvi 17. stoletja v svojem nadutem preziranju, da bi se tudi sami učili od lisjaških Grkov, ki so pod Mohamedom pravoslavje izkvarili, od Kijevskih menihov, ki so z viška zbadali rusko samoljubje. Zgodovinska zasluga preganjalca razkola, patriarha Nikona — zasluga seveda s cerkvenega stališča — je v tem, da se je znal otresti ruske ekskluzivnosti in ni pretrgal tradicije z vesoljno cerkvijo. Ni mogoče citirati pisma Avakuma, voditelja razkola, carju kot nekako poosebljeno golobičjo krotkost. Treba je pripomniti, da skuša Avakum v ravno teh pismih iz ječe kakor prej vplivati na carja, da bi končal zvezo z Grki. „Ti, Mihajlovič — nagovarja carja — si pristni Rus, pusti Kirijelejsonce in potegni z nami po domače „Góspodi, pomíluj!“ Pred cerkvenim zborom, ki je obsodil razkol v navzočnosti vzhodnjih patriarhov, se je Avakum, ko so se prepiri predolgo vlekli, vlegel na bok in rekel: „Samo sedite, očetje, jaz pa bom ležal.“ Za časa Petra Velikega se je v razkolu pripravljala nekaka politična reakcija, ki je hotela izbrisati vse „nemštvo“, da bi se naravnost s kitajskim zidom zavarovali pred zapadom. Odtod izhajajo grozovite Petrove kazni. Spomenik tega besnega sovraštva do Petra je znamenita narodna sličica „kako miši pokopavajo umrlega mačka“. Prim. slike iz ruske kulture Miljukova, kurz ruske zgodovine V. O. Ključevskega (III. del, pogl. 14 in 15 in začetek IV. dela). Nötzel je Avakuma narisal v duhu znane

---

seiner Schicksale muß wohl durch die Kirche mindestens gewährt worden sein; der Russe hatte ja in ihr ständig etwas vor Augen, was in tausend Jahren dasselbe geblieben ist.“ (Rußland, str. 54.)

[1] Zgodovino teh političnih idej pa je Nötzel sam popisal po rezultatih sedanje ruske historiografije v članku „Das heutige Rußland. Zur Entwicklungsgeschichte der russischen Seele.“ (Deutsche Rundschau, Berlin, 1915. Bd. XLI. Št. 7 in 8.) Toda avtor je pozabil ali pa — kar je še bolj čudno — ni znal porabiti tukaj podanega sociološkega gradiva za svojo veliko knjigo „Das heutige Rußland“.

pesmi Merežkovskega: pregnanemu protopopu, ki sedi prikovan v podzemeljski jami in kateremu se je duh umiril, prinaša svetal angelj iz neba *juhe in kaše;* v tem je koncesija poeta zgodovinskim in narodnim predstavam. Ta pesem pa je samo dokaz psihologije današnjega rafiniranega misticizma in ne surovega fanatizma 17. stoletja.

Pravoslavna cerkev živi v zastarelih predsodkih (Rußland, 51). „So z. B. vom Verweilen der Seele im Fegefeuer, von der Unreinheit gewisser Tiere, namentlich des Hundes und auch der Unreinheit der Frau im Zustande der Menstruation: sie darf nicht zur Kirche gehen." To pa so deloma ostanki srednjeveških nazorov, ki pa se ne nahajajo samo v pravoslavni cerkvi; pač pa je treba omeniti, da vzhodna cerkev vic sploh ne pozna. — Ruski narod, tako nadaljuje Nötzel, pa se slepo drži cerkvenih predpisov. On ne pozna iskanja Boga zunaj cerkve in je ponosen na svoje pravoslavje (Rußland, 53). „Die russische Kirche ... lehrt ihre Bekenner, daß sie die einzigen Gläubigen, . . . die einzigen Christen sind, die den richtigen Glauben haben." Verska ekskluzivnost pa se ne nahaja samo v ruski cerkvi; še lansko leto je g. Knific, ki so ga ganile vroče molitve pred iversko kapelico v Moskvi (Dom in Svet, XXVII, 1914, str. 392*a*), izražal nado, da bo Bog te verne, ampak zablodivše ovce zavrnil na pravo pot, t. j. v krilo edine resnične, katoliške cerkve. Ruskemu narodu, njegovim masam, je verski fanatizem popolnoma tuj. Mirno živijo z mohamedani, n. pr. ob Volgi, in radi priznavajo, da je storil Mohamed jako pametno, ko je prepovedal žganje. Narodna vera se ne da omejiti na same obrede (prim. „Trije starci", ki jih je Tolstoj napisal po narodnih pripovedkah na Volgi). Po Nötzlu dela Ruse baš verska nestrpnost gluhe in slepe za tuje nazore. „Und eng damit zusammen (durch . . . Lehre der Kirche) hängt die oft peinlich auffallende Unfähigkeit, in einer von der seinigen verschiedenen Anschauung etwas anderes als Unaufrichtigkeit zu erblicken (ein geistiger Mangel, der z. B. einem Tolstoj, der mit Worten stets Toleranz predigt, einfach unfähig macht, zu begreifen, was Toleranz überhaupt bedeutet." Nekoliko višje pripoveduje, da je ta nestrpnost ruskemu značaju prirojena; sedaj ne vemo, kako se naj vse to strinja, posebno pri Tolstem, ki ga je ruska cerkev vendar izobčila! Razkol, ki se drži od 17. stoletja naprej v srednji Rusiji (Moskva, Don, Povolžje) s svojimi sektami, ni osamljena prikazen. Veliko število vedno se množečih novih sekt, celo mističnih in racionalističnih, dokazuje, da versko gibanje v ruskem narodu še ni končano, da njegovi ideali niso tako zastareli, okorni, kakor se zdi gospodu Nötzlu.

Človek se čudi, ko bere, da je dokaz udanosti cerkvenemu nauku surovo ravnanje z živalmi (Volksseele, 55). „Der Russe quält völlig gedankenlos Tiere, vor allem Pferde und Hunde." To baje zaradi tega, ker stavi cerkev človeka v sredino vesoljstva in je uverjena, da stoji

človek visoko nad živaljo. Isto pa bi se lahko trdilo tudi o katoliški sholastiki, ki uči — po Aristotelu — enako gospostvo človeka nad živaljo, kar Nötzlu menda ni znano. Ubogi ljudje so res včasih surovi z živalmi, tega pa je kriva njih beda. Treba pa samo videti, kako božajo in opletajo s trakovi svoje konje mestni izvožčki in o praznikih tudi kmetje. Kuharica gospoda Nötzla, „eine sehr fromme und gutherzige Köchin“, je s kropom polila psa, baje samo zaradi tega, ker je pes pribežal v kuhinjo, kjer je visela ikona! Bolj verjetno pa je, da je bila huda na psa zaradi česa drugega; v kuhinji je za psa mnogo izkušnjav. V Puškinovem „Dubrovskem“ reši kovač mačko z nevarnostjo za lastno življenje z goreče strehe. Nobenega sovraštva do živali, celo do „spoštovanega Mihajla Ivaniča“ (= medveda) in večno preganjanega volka, da ne govorimo o lisici in drugi zverjadi, ni nikjer v narodnih pesmih in pravljicah. Še bolj nerazumljivo je, kako je mogoče kaj enakega govoriti o ruski inteligenci. „Wir finden in keinem russischen Erlösungstraume . . . Platz für unsere demütigen Brüder, die Tiere, und für unsere stummen, sündlosen Schwestern, die Pflanzen. Das aufgeklärte Rußland denkt streng anthropozentrisch: der heilige Franz hat für dieses Rußland nicht gelebt.“ (Rußland, 56.) To je čuden poizkus, postaviti rusko javno mnenje v odvisnost od cerkvenih form, obsojen že v naprej, da se ponesreči. V resnici je ravno zgodovinska zveza med cerkvijo in državo naredila inteligenco indiferentno za verstvo (Miljukov, Očerki, II, 402). In baš zaradi tega se ne more uresničiti želja gospoda Nötzla, da bi ustvaril „Einheitlichkeit des russischen Nationalstolzes“ za inteligenco in za narod, na cerkveni podlagi (prim. njegov članek „Die Wurzeln des russischen Nationalbewusstseins“. Deutsche Arbeit. Prag, April 1916, str. 389, *b*).

V nadaljnjem razlaganju dokazuje, da določajo značaj ruskega naroda tri velike zgodovinske nesreče: tatarska vlada, politični despotizem in tlačanstvo, ki so vse tri v neposredni medsebojni zvezi. Zgodovinsko ta zveza ni pravilna. Moskovski absolutizem in tlačanstvo sta se razvila, ko je bila tatarska moč strta, ko je Rusija po dolgih vojnah proti vzhodnim in zahodnim sovražnikom (v 16. in 17. stoletju pride na leto miru povprek leto vojne), neizogibno prišla do močne centralne države in vojaških posestev. Na to pot je pripeljala državo njena geografična lega in zgodovinska vloga, ki jo je že Križanič uganil. Idejni začetek tega procesa je bil res, po Nötzlovi učenjaški terminologiji, „der Fall von Konstantinopel (1452), nach dem die Lächerlichkeit (!) beginnt, daß der russische Zar seine Abstammung auf die römischen Weltkaiser zurückführte (Deutsche Rundschau, *b, c,* str. 99).

Tatarski jarem je po Nötzlu bil strašen: „Furchtbare Knechtung“ (Rußland, 58). V Moskvi se še danes imenuje „devičje polje“ kraj, kjer se je vsako leto zbiral tribut, deklice.

Žal pa, da je romantično slikanje Rusije pred tatarskim jarmom[1], v stilu poezij Alekseja Tolstega in po njem posnete groze sužnosti nezgodovinsko. Tatarji se niso brigali za življenje premagancev, puščali so jim jezik in vero, pozneje so dali celo ruskim knezom svojo pravico do tributa v najem, kar je postalo vir moskovskega bogastva in vpliva. Z vsem tem so pospešili konec svoje moči. O kakršnemkoli zatiranju „svobodnega življenja ni mogoče govoriti. „Věče“ se je dalje ohranilo v Novgorodu vsled razvoja trgovskega stanu in je preživelo povsodi isto evolucijo, neodvisno od postranskih vplivov. Nötzel pa potrebuje te predpogoje za svoje čudovite zgodovinske konstrukcije. „Das russische Volk wurde vor das Entweder-Oder gestellt: willst du sterben als freier Mann oder leben als Sklave. Wir wissen dabei nicht, wieviel freie russische Männer damals der Knechtschaft den Tod vorzogen. Jedenfalls aber sind die heutigen Russen vornehmlich Abkömmlinge derer die in Knechtschaft am Leben verharrten (Rußland, 56; Volksseele, 31)“. Za razlago, koliko je pomagala Rusom v tem položaju krščanska potrpežljivost (und das braucht gar nicht aus Feigheit geschehen ru sein, allein schon der Christenglaube wies diesen Weg — Rußland, 58) našteva Nötzel sledove, ki jih je zapustila tatarska sužnost v ruski duši ravnodušje do svoje osebne lastnine (to je primitiven čut sužnja, ki mu njegov gospodar lahko vse vzame), vero v usodo, ki je naredila Ruse ravnodušne v največji nevarnosti, neumljivo malomarnost do svetskih dobrin, suženjsko uslužnost, ki je včasih niti ne namerava in ki mu ne nosi niti gmotnih koristi. Nadalje izvaja Nötzel iz iste suženjske razvratnosti tudi alkoholizem, spolno razuzdanost in nagnenje do tatvin. Neumljivo ostane, kako naj ravno tam vzklijejo, kakor lilije v blatu in gnoju: požrtvovalnost, odpuščanje i. t. d., dasi pasivne čednosti, toda čednosti vendar. „Für uns Westeuropäer nacheifernswerte und etwas beschämende Tatsache . . ., daß auch der gebildete Russe viel weniger an den äußeren Gütern hängt als wir (Rußland, 60) . . . Kraft zu verzeihen, erlittenes Unrecht wirklich zu vergessen . . . Geduld im Ertragen von Leiden und einfache Ergebenheit im Sterben und jene Selbstverständlichkeit, in der der Russe sein letztes Stück Brot mit dem ersten besten Hungrigen teilt . . ., das sind die passiven Tugenden (Rußland, 64).“

Rusom je ona tiha konsolidacija Rusije, ki je izhajala iz Moskve in Rusijo rešila odvisnosti na zunaj, samo dokaz zgodovinske moči njihovega naroda. Miljukov primerja poznejše naraščanje moskovskega carstva po vtisu, ki ga je imelo na sosede, z groznim, neomajnim ko-

---

[1] Bevor die Mongolen in Rußland einbrachen, hatte das russische Volk in Gemeinschaften gelebt, ruhig, zufrieden am Alltag und festlich heiter bei Spiel und Tanz am Feiertage. Dem machten die Tataren ein Ende. (Rußland, 58.)

rakom „kamenitega viteza". Kdor misli, da je sedaj, po preteku stoletij, še vedno prejšnja sužnost vzrok moralnim defektom, ta očividno misli, da ta narod ni zdrav. Nötzel pa vedno zatrjuje, da so Rusi „... prachtvolles, urgesundes Volk." Bolj zanimivo je, kar pripoveduje Nötzel o vplivu sedanjega ruskega političnega sistema. Tukaj opazuje sam, kot človek iz drugih krajev, iz drugega sveta. To je bolj zanesljivo, ko njegove zgodovinske konstrukcije.

Politični despotizem, nova sužnost, je po njegovem ravno tako slabo vplival na narod. Seveda pa ni mogoče spraviti vsega v eno historično zvezo. G. Nötzel zasluži to očitanje tem prej, ker v „Deutsche Arbeit„ (gl. više!) popolnoma pravilno izvaja nastanek moskovskega samodržavja iz vednih bojev (389 a: „ein ständiger Krieg verlangt einen ständigen Oberbefehlshaber"), tukaj je začetek enak kakor pri tlaki.[1] In vkljub temu se knjiga njegova zadovolji — žalibog! — namestu te pravilne zgodovinske logike z modrovanji o duševni sorodnosti samodržavja in tatarske sužnosti. Sužnost je — bajè — pripravila samodržavju temelje, ker je Ruse odvadila svobodi. „Alles das, was wir im russischen Volkscharakter auf Einwirkung des Tatarenjoches zurückführten, kann mit gleichem Rechte dem jahrhundertlang herrschenden Despotismus zugeschrieben werden, der bekanntlich (!) die direkte Hinterlassenschaft des Tatarenjoches darstellt" (Rußland, 66).

Nagnenje nesvobodnega človeka, biti uslužnemu, je razvilo lastnost opazovanja, katere strani na tujem značaju so najbolj pristopne. Iz te težnje po robski uslužnosti izvaja Nötzel — kar je pač dovolj čudno! — globoko analizo ruske literature. „Hing doch das Geschick jedes einzelnen ... davon ab, wie es den Machthabern gefiel. So ward die Fähigkeit, die Eigenarten, vor allem die Schwächen der Mitmenschen auf den ersten Blick zu erraten, auf das virtuoseste ausgebildet im Russen und hier stehen wir wahrscheinlich auch am Urquell der überlegenen Psyhologie des russischen Künstlers (!)". (Rußland, 67).

Nadalje se po njegovem iz enake sposobnosti razvije sebičnost in enostranost. Ruska nehvaležnost in rusko norčevanje iz zapadne Evrope neprijetno dirne tujca. Levin v „Ani Karenini" imenuje zapadno evropske

---

[1] Način Nötzlovih citatov je prav posebne vrste. Samo v začetku zgoraj omenjenega članka omeni zelo nejasno in prikrito novejšo rusko historijografijo (390 ... ausgezeichnete russiche Forschungen), v tekstu samem pa dobesedno izpisuje Ključevskega znani stavek (prim. zgoraj navedeno frazo!), mogoče tudi Platonova, Bogoslovskega — seveda brez vsakega znaka, od kod ima kaj. Ravnotako spominjajo nekatere opazke o fevdalizmu v Rusiji na dela Pavlova-Silvanskega (ko Nötzel dokazuje, da med Rusko in zapadno družabno evolucijo ni temeljnih razlik). Pomanjkanje teh virov nam ne kaže ravno, ali je študiral vse te originalne vire, ali pa ima vse to iz druge roke. Nötzel je prevedel na nemščino (za Arhiv f. Sozialwissenschaft und Socialpolitik, 1915) članek Miljukova z enako vsebino („zur Geschichte des russischen Adels").

nazore o gospodarstvu nesmiselne, predno sploh obišče zapad. Ravno tako je razmerje Tolstega k ljudski šoli. „Tolstoj selber liess sich ganze vier Wochen lang deutsche Volksschulen zeigen, ward dabei überall aufs freundlichste aufgenommen, um dann zuhause . . . die deutsche Volksschule mit einem Hohn und Spott zu überschütten, die beim rechten Namen zu nennen mich bloss die Ehrfurcht vor dem grossen Dichter abhält. Das alles geschieht aber auch heute noch unzählige Male.“ (Rußland, 73).

Kot Nemec bi se Nötzel lahko tolažil s tem, da je tudi v Marseilli Tolstoj, potem ko se je seznanil s šolami, šel, da se seznani s pocestnimi gledališči in pocestno literaturo. Tolstoj se je hotel prepričati, kaj je duševna hrana preprostega ljudstva, ker mu v šoli najboljši učenci, ki so dobro znali lekcije, niso vedeli odgovoriti na posebna prašanja iz domače zgodovine. Eden mu je celo odgovoril, da je Julija Cezarja ubil — Napoleon. Tako se je Tolstoj prepričal, da je voda prešla čez jez v postranske toke, a ne v ono stran, kjer so jo čakala kolesa pedagogov.

Če pa se nekateri iz navadnih ljudi lahkomiselno izražajo o Nemčiji[1] in če izhaja taka lahkomiselnost iz umetno privzgojenega političnega šovinizma („jeder despotischen Regierung die Neigung innenwohnt, ihre Untertanen zum Chauvinismus zu erziehen“ — Rußland, 83), v teh šovinistih vendar ni zastopan ves narod, niti najboljši iz njega. V Nötzlovem članku „Die Wurzeln des russ. Nationalbewusstseins“ zbuja nesporazumljenja že podlaga sama njegovega prašanja. Zgodovinski vzroki so po njegovem ustvarili stalnost ruskega nacionalizma: „So ist der russische Revolutionär auch stolz auf Russlands politische Grösse und kommt selbst in . . . Parteiprogrammen nicht heraus über den Föderativsystem aller . . . zu Rußland gehörenden, auch der nichtrussischen Völker, während den russischen Reaktionär aufrichtiger Stolz beseelt auf die Kühnheit und den Opfermut des russischen Revolutionärs und er auch in ihm eine Verkörperung der russischen Überlegenheit vor dem „faulen“ Westen verehrt.“ l. c. 389, b. In vendar, dasi gre stvar tako daleč, je podlaga tega čustva, ne ve se zakaj, nekaj jako nestalnega. („Das russische Nationalbewusstsein . . . in seinen ewig wechselnden Begründungen. — 388 a. „Sehr wechselnde Begründungen des russischen Nationalstolzes“ 390 a). V čem pa je ta spremenljivost, tega ne izvemo nikjer. Najbolj priprosta misel bi bila, da šovinizem ni nekaj izključno ruskega. Nötzel pa išče brez potrebe zgodovinskih razlogov in jih najde v tem, da je bila zapadna evropska kultura že kar iz začetka sovražna ruski. „Westeuropa ward . . . einmal Rußland aufgezwungen“ — (Ruß-

---

[1] Nötzel se pritožuje nad Rusi, ki so videli dvoje, troje nemških šol ali bolnišnic in sedaj pomilujejo naekrat vse nemške bolnike in dijake.

land, 72). „Rußland hat natürlich auch seine Tradition, die ward indess leider vor zweihundert Jahren durch Peter den Grossen gewaltsam unterbrochen“ — (Rußland, 75).

To negativno razmerje do reforem Petra Velikega pa je že pokopano izza slavjanofilske dobe sem. Preiskovanje dobe pred Petrom je pokazalo, da se je Rusija nagibala na zapad. Nötzlovi nazori so popolnoma zastareli. Čudna je n. pr. njegova trditev, da je industrija do danes ostala duševno tuja ruskemu narodu, ker je element tuje zapadne kulture, ki ji je bil svoje dni nasilno vrinjen od vlade. Tem bolj čudno pa je, da je isti pisatelj v ravno omenjem članku v „Deutsche Arbeit“ ocenil Petrove reforme popolnoma pravilno z najnovejšega znanstvenega stališča. „ . . . Rußlands Lage . . . war eine solche, daß seine Selbsterhaltung nicht völlig ohne Schädigungen in rein nationaler Hinsicht abgehen konnte. Westeuropa hat sich dabei niemals Rußland aufgedrängt, es ist vielmehr immer von ihm gerufen worden: Alles Heil kam von ihm. Un das längst schon vor Peter, gleich nach Begründung des Moskauer Staates. Dessen gesamte Einrichtungen erklären sich ja aus diesen beiden Momenten: militärische Notwendigkeit auf der einen Seite und europäisches Vorbild auf der anderen“ — 390 a do 391 b. Na ta način sta članek v „Deutsche Arbeit“ in knjiga „Das heutige Rußland“, dasi imata istega pisatelja, postavljena na ravno nasprotne zgodovinske perspektive in ta razlika ni baš v prid velikemu in samostojnemu delu g. Nötzla.

Tlačanstvo, ki je tako dolgo ležalo na ruskem narodu, smatra Nötzel pravilno za eden glavnih vzrokov, da se je inteligenca narodu odtujila. (Rußland, 86). Treba pa pripomniti, da se ta razlika sedaj v resnici in tudi uradno odstranjuje. Duma je obravnavala in zdi se, tudi sprejela projekt zakona, ki naj da kmetom pravice, enake pravicam drugih stanov. Toda čemu ponavljati ob tlaki to, kar se je govorilo že v zvezi s tatarsko sužnostjo. Und auch hier wissen wir nicht, wieviel reie Männer den Tod dem Tod der Knechtschaft vorzogen . . . i. t. d. (gl. spredaj — Rußland, 87). V moskovski državi so bili vsi stanovi enako nesvobodni. Težko življenje je živel ves narod. Početki tlačanstva so zgodovinsko motivirani, samo da je preživelo dobo svoje zakonitosti. Tembolj se — celo po Nötzlu — vidi moč ruskega naroda nezlomljena, nepokvarjena. „Augenscheinlich hatte aber das russische Volk bereits von den Zeiten des Tatarenjoches her so zu leiden gelernt . . . dass es das gar nicht auszudenkende Elend der Leibeigenschaft zu überleben vermochte, ohne Schaden zu nehmen an seiner Seele.“ (Rußland, 88.) Težko je pomisliti, da tiče v današnjem beraštvu, tatvinah, alkoholizmu i. t. d. sledovi starega, nesvobodnega časa. Vse to se nam popolnoma zadovoljivo razloži iz današnjih razmer, kakor dela tudi Nötzel sam v zadnjem poglavju svojega uvoda. Ruska vas ni mrtva voda; zelo se

je spremenila celo v zadnjih desetih letih (zanimanje za dumo, kooperativno gibanje po revoluciji i. t. d.), tlačanstvo pa je bilo odpravljeno že pred več ko šestdesetimi leti. Najbolj fina in menda najbolj značilna opazka Nötzlova — pri tem mu je odprla oči kmetska revolucija? — pa je v tem, da se rešpekt pred tujo lastjo težko vkorenini v svetu, ki je lačen zemlje. „Die Erziehung zum Eigentumbegriff hat wohl . . . durch Generationen hindurch währende wirtschaftliche Selbständigkeit zur Voraussetzung . . . Die höchste Ehrlichkeit — in Ländern mit alteingesessenem, freiem Bauerntum und wir haben Hoffnung auf ein solches in Rußland."

Težki socijalni položaj ruskega naroda je vzrok razpoloženja mlade ruske inteligence. Vse njene misli gredo za tem, kako bi se olajšala splošna beda. Ko pravi Nötzel o Rusiji še v začetku svoje knjige: „Kein Mensch soll überhaupt an etwas anderes denken dürfen, als daran, den Hunger seiner Mitmenschen zu stillen, solange nicht alle Menschen satt zu essen haben" — ga globoko gane to idealno razpoleženje, posebno pri ubogih dijakih, ki žive ob kruhu in vodi ter se celo sramujejo bogastva. (Višje šole so, kakor pravi Nötzel in kar je tako znano, v Rusiji glede sestava slušateljev bolj demokratične nego na zapadu).

Kot rusko posebnost navaja Nötzel letargijo, ki se ne strinja prav z željo, pomagati narodu. Vsi sanjajo o novem, idealnem redu, ki bi odpravil vso nesrečo. Hočejo vse ali nič. Med tem pa ostane inteligenca brezdelna. Sovraštvo do vlade jemlje danes veselje do mirnega kulturnega dela, ker bi tako delo pomenilo pomoč narodu in spravo s sedaj vladajočim sistemom. V začetku knjige pa se razlaga to neznanje dela iz abstraktnih podatkov ruske psihike: „Die Gegenwart ist dem Gefühlsuntertanen unerträglich, aber auch eine mit Händen fassbare Zukunft bleibt ihm unannehmbar." (Rußland 76). Iz tega razloga tudi ravnodušje k sedanjemu delovanju državne dume. Jaz pa mislim, da je to razpoloženje značilno za čas pred revolucijo. Doba po prvi dumi in sedanja vojna, seveda, vse to je prisililo rusko inteligenco, da gleda dogodke z drugimi očmi[1]. Duma razvija svoje delovanje sedaj v boljših razmerah, inteligenco pa je sprijaznilo z vasjo kulturno delovanje vasi in vedno večji naraščaj inteligence s kmetov. (Glej više, v drugi zvezi omenjeni razvoj — vkljub nasprotju — zadrug, šol, celo gimnazij, po vaseh.)

Glavno prašanje, ki ga obravnava Nötzel, pa so bodoči pogoji vzajemnega umevanja in zbliževanje med Rusijo in zapadno Evropo. Avtor ne razločuje dovolj jasno zgodovinske spremembe sestave ruske

[1] Članek je bil pisan pred izbruhom sedanje ruske revolucije, katera tudi ni pokaz Nötzelnove trditve o političnem nazadnjaštvu ruskega naroda.

inteligence in razpoloženj med ruskimi kmeti, ko govori ves čas o nečem stalnem. Dasi v uvodu omeni razliko med razpoloženjem „skesanih plemičev“ in poznejših demokratičnih inteligentov, vendar te razlike v knjigi sami ne uporabi. To dela, da so njegove razlage nerazločne. Glavna njegova teza je, da so Rusi bolj nestrpni od zapadnih Evropejcev. (Prim. Lj. Zvon, 1916, str. 380). Ruska javnost, ki je brez vsake možnosti praktičnega delovanja, ne more preskusiti vrednosti svojih nazorov. Logične misli in znanja, oceniti svoje lastne moči, bo to občinstvo naučila razsodna zapadna Evropa, ki si nikakor ne domišlja, da je kako vzvišena in nezmotljiva. Zato pa bo Rusija prinesla v zapadno Evropsko življenje več duše, medsebojnega človeškega umevanja, več ljubezni k preprostemu ljudstvu. „ . . . Rußland in seinem intuitiven Sichausleben das alte Europa aufklärt über das, was es eigentlich will und darin besteht wohl . . . Rußslands Kulturmission.“ (Rußland, 178). Idealizem razpoloženja in umetniško ljubeče realno razmerje do resničnosti, kar je najboljša stran ruskega romana, to bo razložilo smotre življenja. Oba ta dva sveta se morata zediniti v skupnem kulturnem delu za bodočnost.

Tako se pokaže, da je filozofija zgodovine pri Nötzlu, ki se v nekaterih temeljnih rečeh strinja s starim slavjanofilstvom, v nasprotju ž njim vendar nekoliko samokritična. V tem poskusu, najti temelj za sporazum, je glavna zanimivost te knjige v sedanjem času. Oceniti principijalni pomen tega prašanja in pravilnost njega rešitve, ni moja naloga. Hotel sem samo pokazati največje pogreške, ki so zablodile v dokazovanje. Kar dela ton njegove knjige prisrčen, je ljubezen do ruskega naroda, s katero je napisana ta knjiga. Škoda, da se ni mogel okoristiti z rezultati svojih poznejših del (iz l. 1915 in 1916), ko je l. 1914 pisal uvod svoji veliki knjigi. Če bi se mogel, ne da bi zapustil znanstveno bazo, odreči svojim psevdozgodovinskim dokazom, bi se njegova filozofska koncepcija gotovo spremenila na boljše. Tudi brez tega trpi na pretiravanju in prehitrem generaliziranju osebnih opazovanj.

Camille Flammarion. — Anton Debeljak:

Ljubezen na zvezdah.

„Kaj ti je danes?“ sem zaklical, opazivši Andreja prihajati v moj kabinet z zmedenim, zmučenim, čisto bledim obrazom, z izbuljenimi očmi, z razmršenimi lasmi, z utrujeno hojo, kakor bi prihajal z daljne poti. „Gotovo nisi nocoj ogledoval zvezd, dasi je bilo nebo tako krasno, kakor že dolgo ne!“

„Ravno narobe! Ogledoval sem nebo vso noč in do sedaj se ne iznebim presenečenja, tako da nisem zadremal niti trenotek. Še ves sem omamljen. Ali to, kar ti smatraš za grozo, je zgolj prijetna, razkošna osuplost, kateri je sledila brezmejna žalost, tako silna zavzetost, da se je ne morem otresti.“

„Odkril si torej kako novo zvezdo sanjarskega šara, nekakšno meglovino prav posebnih oblik, ali repatico z blaznimi lasmi ter po tako močnem razburjenju potem nisi mogel zaspati?“

„Še čudnejši dogodek, da si ga sploh ne moreš predstavljati. Sanjalo se mi je o Dori, moji mrtvi ljubezni!“

„O! ta tvoja domišljija! Kolikrat se je že s tabo poigrala! Še zblede se ti od teh omam in premot. In vendar je tvoj duh tako resen in miren. Čuvaj se. Že sem ti to povedal. To je nevarna strmal. Malo preveč si pesnika. Imam rajši računoslovce; računstvo je gotovejše.“

„Ne pričkam se. Premota in omama, sen, vse, kar hočeš; a jaz sem še docela razdražen po tem, kar sem videl in slišal. Pa vendar to ni bilo nikakor nespametno.“

„No, dobro, pripoveduj mi svojo zgodbo. Ne dvomim, da je jako zanimiva.“

* * *

Moj prijatelj Andrej je bil nekako petindvajsetleten mladenič, odličen raziskovalec neba, rišoč zelo točno planetne poglede Marta, Jupitra, Saturna, kar je bilo njegov konjiček, ali bil je nekam sanjavega, skrivnostnega značaja. Uničila ga je bila velika nesreča in od te dobe, sicer nedavne, je ostal pogreznjen v stalno žalost. Imel je za družico in ljubil mlado dekle bujne krasote, sanjavo kakor on, ognjeno in strastno, katero je naglo izgubil po trimesečnem oboževanju. In celi dve leti ni

mislil na nič drugega nego nanjo in jedva jo je kedaj za trenotek pozabil sredi svojih znanstvenih del, ki so mu popolnoma dosti dajala posla. Življenje brez nje je bilo otožno, brezbarvno in on je često koprnel po smrti. Mislil je, da brzo umre, in zares je njega zdravje, drugoč tako cvetoče, polagoma ginilo. Verjel je tudi v trajanje duše po smrti ter se vedno popraševal, kje je neki sedaj njega ljubljenka. Pogosto mi je pravil, da se mu je sanjalo, kakor bi bila ona pri njem, kakor bi čul njen notranji glas govoriti njegovi duši. Poskušal sem, pregnati mu podobne misli, katere sem imel za kvarljive njegovi ubranosti, in že sem menil, da ne misli več na to, ko je ravno tistega jutra prišel k meni tako zmešan in vznemirjen.

Pravil je, da se je okoli dveh zjutraj, ko je motril z daljnogledom eno krajino rimske ceste, prav zvezdnato, nekako dotaknil z lečo krasnega sozvezdja Laboda, in da ga je prevzelo čarobno dvozvezdje Albirej, zloženo iz dveh solnc, enega zlato žoltega, drugega safirnega. Mej tem ko je ravnal precej močni okular na modro zvezdo in nameraval raziskovati v šarokazu nje zanimivo svetlobo, je čutil v očesu naenkrat nekako slepilo, ki ga je pripisoval spočetka silnemu svitu zvezde, in takoj nato je zaznal na rami slab električni udar. Kljub temu je opazoval dalje ter pripeljal šarokaz k leči. Vendar pa se je, bodisi radi utrujenosti po opazovanju ali iz potrebe trenotnega počinka, vsedel na velik blazinjak, kjer si je navadno po dolgih opazovanjih odpočival, ter na hip zadremal. Mesečni žarki so padali v sobo skozi steklo kupole in trosili na tleh tanko mrežo modrikaste luči ter gladili aparate, krogle in mape. Hotel je vstati in nadaljevati šarokazna opazovanja, toda v tem je uzrl tik sebe, z lastnimi očmi, po mesecu ozarjeno postavo oboževane svoje ljubice ter se začutil mahoma kakor primraženega na blazinjak po nekaki višji magnetični sili. Vendar dam besedo Andreju samemu, kajti tukaj je doslovno to, kar je pripovedoval.

* * *

Dora je stala pred mano. Nad njo je žarel Albirej. Moja miljenka je bila še lepša nego nekoč, idealizirana in takorekoč osenjena z nebeškim osvitom. Prvi moj dojem je bil groza. Bal se nisem nič, ampak čutil sem, kako me preletuje od nog do glave leden mraz, in začel sem se tresti. Obležal sem na blazinjaku, kakor bi mi bilo telo svinčeno. Gledala je name nežno z velikimi višnjevimi očmi, ki so se zdele venomer odprte za nove groze, in pravila je živo:

„Zakaj te ni? Pričakujem te. Midva dosedaj nisva poznala ljubezni!“

Zvok njenega glasu je bil isti ko svoj čas, prikazen je izgubila svoj tuji značaj in postala takorekoč naravna.

Na ta rahli očitek, na to bolest, na to hrepenenje so se pojavili vsi trenotki najine sreče živo pred menoj in najini neskončni poljubi ter razkošne razvnetosti, vse te čarne slike so urno vstale v mojih možganih, me prešinile z bliščem žareče radosti in nisem si mogel kaj, da ne bi odgovoril:

„Kako! nisva poznala ljubezni?“

„Zatrdno ne,“ je odvrnila ona. „Okusila nisva od nje nič izven nizkih počutkov . . .“

„O! kako izborne! . . .“

„Da, za zemljo. Ali kakšna razlika je tukaj!“

„Kje?“

„V sestavu modrega solnca Albireja.“ In obvestila me je, da biva tam, sredi nekakega naroda angeljev. In odkar sem poslušal, se mi je zdelo, da živim novo življenje. To ni bila več smrt, bilo je življenje. Bil sem zopet z njo kakor nekdaj.

„Da,“ je pristavila, „kakšna razlika med ljubeznijo tam in ljubeznijo, katero sva doživela na zemlji.“

Priznavam, da sem imel pri tej novici neprijeten občutek.

„Kako to veš?“ sem zaklical, zboden z rahlo in čudno ostjo ljubosumnosti.

„Tepček, vedno tepček!“ je odvrnila s čarobnim usmevom. „Ljubosumen na mrtvo!“

„Saj ti nisi mrtva, ko mi govoriš o ljubezni in priznavaš, da okušaš radosti, neznane na zemlji. Nikakor, nisem ljubosumen. Toda ljubim te neprestano. No, pripravljen sem prevdariti. Izrazi se bolje.“

„Na zemlji imamo samo pet čutov. Vid, sluh, vonj, okus in tip igrajo vsak svojo ulogo v naših občutkih, čeprav prava ljubezen biva bistveno v medsebojni privlačnosti duš. Imamo zgolj pet smislov, ali bolje, štiri.“

„In danes jih imaš več?“

„Sedemnajst. In ponavljam, da čakam nate. A mej temi sedemnajsterimi je eden, ki prekaša vse, odtehta vse in ki se lahko sam po sebi zove čut ljubezni.“

„To je?“

„To je električni čut. V ljubezni igra elektrika važno ulogo, tudi mej pozemskimi ustroji, akoprem so tako topi in grobi. Ljudska duša je bistvo osnovno električnega značaja, ki izžariva v daljo iz našega gmotnega, vidnega telesa. Ta elektrika izloča nevidne valčke, jako različne od svetlobnih valov.“

„Da, vem to,“ sem se odrezal v svojem računoslovnem duhu, „svetlobni valovi imajo 3/10.000 milimetra dolžine, dočim so električni vali 30 centimetrov dolgi.“

„Tega ne znam.“

„Razumem tedaj docela jasno, kar praviš o bistveno razni dolžini tresljajev, povzročujočih električne ali svetlobne učinke.“

„Nobeden peterih čutov pozemskega življenja ne more pojmiti električnih valov. Pri nas pa je to prvi od naših sedemnajst čutov. Mnogo važnejši je nego sam vid.

Zakaj se ljubimo? Zakaj imamo svoje naklonjenosti in zoprnosti. Zakaj ostajamo ravnodušni? To je vam neznana tajnost, mej tem ko je pri nas veleprepr osta, kajti shvačamo jo s posebnim smislom. Duša, ki je električne podstati, izdaje okoli sebe nevidne električne vale, nevidne za vas, umevne za nas. Moreš jih primerjati z zvočnimi valovi, izhajajočimi iz strun gosli, harfe, klavirja. Če ti zvočni valovi srečajo na svoji poti drugo struno, ki ima lastnost, da se trese soglasno s prvo struno, tedaj ta druga struna izda glas, čeravno se je ni nihče dotaknil. To izkušnjo lahko napraviš vsak dan.

Kadar se dve duši treseta v sozvoku, ali bolje rečeno, v harmoničnem akordu, se njuni valovi vzajemno srečujejo, spajajo, zasnubijo in evo dveh duš vkup spetih s spono trdnejšo od železa! Niso se združile edinole njune oči, marveč vse njuno bitje. Ako je soglasje dovršeno, tedaj je spojitev neločljiva. Slednji trud, preprečiti to zvezo je zastonj. Uresniči se slučajno v smrti.

Ako pa se srečajo nesozvočni tresljaji, vznikne mrzost, zoprnost, in vse krasno umovanje je brezplodno. Ta človek mi je protiven. Ta ženska mi trga živce. Ne prizadevajte si, popraviti prvi utis, bilo bi zaman.

Torej, mi na Albireju vidimo te tresljaje duše, ta etrova valovanja, kakor vidite vi svetlobo; mi jih doumevamo s svojim električnim čutom, dočim ostajajo vam tuja.

Ta električna tresenja, ki tvorijo nekako ozračje ljubezni, so vam na zemlji neznana. Okušate tedaj ljubezen skoro tako, kakor sliši glušec godbo.“

„O!“ sem kliknil, „kako si nehvaležna!“

„Nikakor ne, oboževanec moj, spominjam se vsega. Spomni se samo, da je ljubav zaupna združitev dveh bitij. V pozemskih ljubeznih se ne strne nikdar dodobra eno z drugim! Tukaj pa, kjer je električni čut povsem razvit, sta najini telesi kakor dve električnosti, ki se v blisku izenačita. Spojitev je tako krepka, da obe bitji, ki se objemata, tvorita eno samo.“

„Kakor vodik in kisik, spojivši se, izgubita svojo osobitost in tvorita edino kapljico vode, blesteč biser, ki obsega vso mavrico, vsebuje Vsemir. Ali kaj?“

„Potem je mogoče srečati se znova. Ne vem, kako se pojav udejstvi, toda nastane vstajenje.“

„To ni nemožno. Saj elektrika razkroji spet vodni kanec, odloči kisik od vodika, ki sta ga bila stvorila!“

„Ti umeš vse razlagati učeno. Jaz sem ostala žena, jaz ne razjasnjujem ničesar.“

„Prav,“ sem dodal, „ali pridemo do izgube zavesti svojega obstanka, k resni smrti in pa k preporodu?“

„Razumeš sedaj, kako naših sedemnajst čutov, ovladanih po prvem, električnem smislu, pojmuje dojme, proti katerim so vaše najživejše radosti na zemlji zgolj surovi počutki mehkužcev? In kaka svetloba nas objema! Kakšni cveti! Kaki vonji! To je kakor stalni zamik. O, ko bi prišel ti, ko bi bil tam ti!“

„Kaj me ne moreš vzeti s seboj!“ sem kriknil in se vrgel k nji.

„Pojdi!“

Objel sem jo z rokami, pritisnil svoje ustnice na njene in bil sem ta trenotek v naročju sinje svetlobe, silno sladke in mile, kamor me je odnesla Dora na neizmernih krilih. Bil sem privit k njenemu životu in izgubljen v zamaknenju. Številna bitja, letajoča krog naju v ovzdušju, so imela pododo žen-kačjih pastirjev, s tipalkami, puhom, zračnimi udi, ki so menda predstavljali nove čute, o katerih mi je pravila. Razumel sem, da sem bil naglo prenesen na neko premičnico višnjevega solnca Albireja. Modri slapovi so grmeli po skalah in drveli k neskončnemu vrtu, posejanemu s prelestnim cvetjem. Ptiči z blestečimi perotmi, nalik svetlobnimi, so polnili zrak s svojim krikom.

„Zletiva skozi ta svet,“ je dejala, „v smeri k zapadnemu obzoru in stopiva v dvorec noči.“

Obdana z ozarjeno poluoblo sva dospela v polnoč. Vse pečine, vse rastline, vsa bitja so žarela v modrikastem, zelenem ali rožnatem, v fosforescentnem ali fluorescentnem sijaju. Te skale so imele ka-li svojstva nalična svojstvom barnatih fosforečnanov in žveplenikov, ki spravljajo v sebi solnčno svetlobo tekom dne in jo izžarivajo po noči. Letajoča bitja so bila takisto svetla, po načinu kresnic. Noč na teh premičnicah ni nikdar popolna, deloma zbok te posebne svetlikavosti vseh predmetov, deloma radi drugega, zlatega Albirejevega solnca, katerega oddaljena luč je skoro vedno navzoča, in tudi vsled obroča, sličnega Saturnovim krogom, ki ga razsvetljuje dvoje raznobarvnih solnc in je zdaj moder, zdaj rumen in zopet zelen ter širi o polnoči najčudovitejše bleske. Kako je ta naš ubogi mali pozemski svet, o katerem mislimo, da je vse, neznaten v primeri s temi nadzemskimi čudi!

Moja krasna in miljena Dora me je z ljubeznijo zanašala na kreljutih in izstopila sva na breg jezera, pokritega z gostim grmičjem, katerega široki listi so se razprostirali ko zelene zibeli nad mahovo preprogo, posejano s tisočerimi cvetovi.

„Tukaj je moj dom,“ je rekla, „odpočijva si.“

V svoji grozi in navdušenju sem jo hotel vzeti v naročje in piti z njenih usten božansko brezmejno srečo njene ljubezni; komaj pa se je ona doteknila tal, se ji je takoj nje pozemska podoba premenila v podobo onih bitij, ki so prhutala po vzduhu. To ni bila več moja Dora. Bila pa je še krasnejša in zornejša in pred njo sem čutil, da nisem nič drugega ko pozemski črviček.

„Da me boš še ljubil, da me boš čedalje bolj ljubil, ti je treba umreti. Zapusti zemljo, tu bodeš z menoj.“

„Mar še nisem ostavil zemlje?“ povprašam ves začujen.

„Ne, poglej!“

Doteknila se je mojega čela s koncem tipalke in jaz sem začutil živahen električni stres. Odprl sem oči — pa bil sem sam, na blazinjaku. Moja dragica je izginila. Ne dvomim več, da stanuje zares na oni zvezdi v Labodu. Ona me kliče in jaz jo uzrem brzo. Rajši jo imam nego kedaj poprej.

* * *

To je povedal Andrej. Ta pojava je tako delovala nanj, da je od tega dne njegov duh takorekoč neprestano blodil izven Zemlje. Njega slabo zdravje je ginilo; on pak je živel blažen v svojih sanjah — s hrepenenjem, stalno mislijo, da jih ugleda uresničene.

Nisem bil nič presenečen, ko mi je nekaj mesecev po tem pripetljaju prišlo poročilo o nagli smrti mojega dragega prijatelja. Neke krasne letne noči je imel bržkone isto videnje ter se zleknil v isti blazinjak, poleg velike ravnikove leče, naperjene na Albirej; zarana so mislili, da spi. Ali njegovo telo je bilo dočista mrzlo. Na desni strani je ležala drobna stekleničica s kianovodikovo kislino, katere zadostuje en sam konec, da se pretrgajo vezi, ki spajajo dušo s telesom.

Iz knjige: Zvezdne sanje.

Voltaire:

Platonove sanje.

Platon je mnogo sanjal, in pozneje niso ljudje nič manj sanjali. Njemu se je sanjalo, da je bila človeška narava nekoč dvojna in da je bila v kazen za svoje grehe razdeljena v moškega in žensko.

Dokazal je, da je mogoče samo pet popolnih svetov, zato ker je v matematiki samo pet pravilnih teles. Njegova država je bil eden njegovih vélikih snov. Tudi se mu je sanjalo, da se rodi spanje iz bdenja in bdenje iz spanja; in da izgubiš prav gotovo vid, ako opazuješ solnčni mrk drugače nego v posodi z vodo. Tiste čase so dajale sanje velik sloves.

Evo vam ene njegovih sanj, ki ni med manj zanimivimi. Zdelo se mu je, da je hotel veliki Demiurg, večni geometer, ko je bil obljudil neskončni prostor z brezštevilnimi kroglami, preizkusiti znanje genijev, ki so bili priča njegovih dél. Vsakteremu izmed njih je dal košček materije, naj jo uredi, tako nekako, kakor bi bila naročila Fidija ali Zeuxis svojim učencem, naj narede kipe ali podobe — ako smem majhne stvari primerjati z velikimi.

Demogorgon je dobil kepo blata, ki se imenuje zemlja; in ko jo je uredil tako, kakor jo vidimo dandanes, si je domišljal, da je napravil mojstrovino, menil je, da je podjarmil vsakoršno zavist ter je pričakoval pohvale celo od svojih tovarišev: to je bil osupel, ko so ga sprejeli z glasnim roganjem!

Eden, ki je bil slab šalež, mu je rekel: „Res, krasno si delal; ločil si svoj svet na dvoje, in med obe poluti si postavil širno razsežnost vode, da ne bo od ene do druge nikake zveze. Pod tvojima tečajima bodo zmrzovali, pod tvojim ravnikom bodo umirali vročine. Modro si razstavil velikanske peščene puščave, da bodo popotniki po njih umirali lakote in žeje. S tvojimi ovcami, kravami in putami sem še dokaj zadovoljen; odkrito pa povem, da nisem preveč s tvojimi kačami in pajki. Tvoja čebula in artičoke so prav dobre reči; ne morem pa uvideti, kaj ti je seglo v pamet, da si pokril zemljo s toliko strupenimi rastlinami; kvečemu, če si nameraval nje prebivalce zastrupiti. Zdi se mi tudi, da si zoblikoval okrog trideset vrst opic, in samo štiri ali pet vrst ljudi: že res, da si dal tej zadnji živali to, kar imenujete razum, toda, po vesti, ta razum je le presmešen in se preveč približuje blaznosti. Sicer pa se mi zdi, da ti ni kdovekaj do te dvonoge živali,

ker si ji dal toliko sovražnikov in tako malo obrane, toliko bolezni in tako malo lečíl, toliko strasti in tako malo modrosti. Po vsej priliki ne želiš, da bi se ohranilo na zemlji dosti teh-le živali; zakaj, ne da bi našteval nevarnosti, s katerimi si jih ogrozil, si naredil svoj račun tako izvrstno, da bo pobrala nekoč kuga vsako leto desetino te vrste, in da bo otrovala sestra te kuge vir življenja devetim delom, ki bodo ostali; in, kakor da tega še ni dovolj, si stvari tako uravnal, da se bo polovica še živečih neprestano pravdala, druga polovica pobijala; brez dvoma ti bodo jako hvaležni, in res si napravil krasno mojstrovino."

Demogorgon je zardel, čutil je pač, da je v njegovem delu i moralnega i fizičnega zla; ali trdil je, da je vendar več dobrega nego zlega. „Lahko je kritikovati," je rekel; „toda, ali mislite, da je kar tako napraviti bitje, ki bodi vedno razumno, ki bodi svobodno, pa da ne bi svoje svobode zlorabljalo? Mislite-li, kadar imaš devet na deset tisoč rastlin pogrobati, da kar meni nič tebi nič lahko zabraniš, da ne bi imelo nekaj teh rastlin škodljivih lastnosti? Menite-li, da boš s količinico vode, peska, blata in ognja lahko izhajal brez morja in puščave? Vi, gospod smešljivec, ste pravkar uredili planet Mars, bomo videli, kako ste se iz boba izdrli s svojima dvema trakovoma, in kako učinkovite so vaše noči brez lune; bomo videli, so-li vaši ljudje brez blaznosti in bolezni."

In res, geniji so preiskali Marta in so kruto planili po porogljivcu. Tudi resnemu geniju, ki je bil ugnetel Saturna, niso prizanesli; njega tovariši, ki so izdelali Jupitra, Merkurja, Venero, so morali vsak posebe prenašati očitke in grajo.

Napisali so debelih knjig in brošur, zbijali so dovtipe, delali pesmi, smešili drugi drugega; stranka se je zagrizla v stranko; naposled jim je ukazal večni Demiurg mir vsem skupaj. „Naredili ste," jim je dejal, „nekaj dobrega in nekaj slabega, zato ker ste jako razumni in ker ste nepopolni; vaša dela bodo trajala samo par sto milijonov let; potem, ko boste bolj izvežbani, boste delali bolje: edinemu meni je dano delati popolne in nesmrtne stvari."

Tako je razlagal Platon svojim učencem. Ko je nehal govoriti, mu je rekel eden: „In potem ste se zbudili."

Vstaja.

Ruski zložil **Valerij Brjusov.** — Preložil **dr. Ivan Prijatelj.**

Les sourds tambours de tant de jours.
Emile Verhaeren.

Tja, tja, kjer sred trga stoji — giljotina,
kjer prosto prek ulic doni plat zvoná,
brezumna nadeja vihrá.

Sezivajo narod prestalih krivd bobni,
brezsilnih prokletstev, pohojenih v prah,
odzivajo v sto se glavah.

In gleda s starinskega stolpa ščit ure
kot temno veliko oko sred mrakú.
Čuj! vélika ura je tu!

Nad strehami trga plamen se osvete,
in v vetru .se vzpenjajo žela od zmij
kot kosmi krvavih lasi.

In oni, ki zanj je breznadnost — nadeja,
obup šele radost, veselje je zanj,
prihaja iz noči na dan.

Rastoči topot brezštevilnih korakov
postaja glasnejši v zlovešči temì,
na cesti gredočih zdaj dni.

K oblakom raztrganim pnejo roké se,
odkoder grom prvi predramil je svet,
kot bliska lovile bi sled.

Brezumci, kričite zdaj svoja povelja,
prišla danès ura za vse je le-tó,
kar včeraj je blodnja biló.

In kličejo . . . gredo . . . in padajo vrata . . .
udarci na okno . . . in eden je slaj
ubiti — umreti — sedaj!

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Ivan Cankar. Podobe iz sanj. Založila in izdala „Nova založba“ v Ljubljani. [1917.] 165 str. Cena 4·80 K.

Pač ena najbolj čistih in pristnih Cankarjevih knjig! Težavno je pisati o nji, ker človek težko presadi v vsakdanjo govorico komentar, ki ga je Cankar tej zbirki sam napisal v njenem prologu (ki je tukaj — škoda! — zgubil svoj nekdanji tako značilni naslov „Iz dna“) in kar je napisal v epilogu. Težko je zgolj z reproduktivnim intelektom in analizo narediti to, kar je poet povedal po svoje, še bolj jasno; za to manjka človeku pristnost doživetega občutka, ki si ga lahko samo rekonštruira; za to mu manjka tudi neposredna svežina izraza, ki raste in vrè iz pristne emocije sama po sebi. Taka naloga je tem težja, čim večja je tvorna sila, ki se manifestira v kakem umetniškem delu.

Te „podobe iz sanj“ niso podobe iz naših navadnih sanj, niti iz bedenja, ampak strašne vizije iz onega somraka, ki vlada med dvema svetoma: med onim, ki ga človek živi in ki ga obkroža, in med onim, ki ga nosi s seboj in v katerega se mu upro oči le tedaj, kadar ga kaka strašna muka za trenutek iztrga iz njegovega vsakdanjega bistva in mu pokaže ono drugo, navadno prikrito in neznano. To se — tako se pripoveduje — zgodi vsakemu človeku na oni strašni poti čez kratki most, ki pelje iz življenja v smrt. Takrat se človeku strašno razbistrijo oči, da postanejo sokolje, in poostri se mu uho, kakor da je bilo prej gluho. Na tej poti se izpremeni vsem vrednotam njih prejšnja vrednost: nekdaj najdragocenejše zgube svojo drago ceno, prej vsakdanje dobe nakrat globok pomen; vsakdanja beseda („To so pa rože!“) odgrne svoj skrivnostno zastrti obraz in pokaže pogled v neizmerne globine, objestna šala se prevrže v jokavo grimaso.

Enako razpoloženje ustvari v senzitivnih dušah nečloveška muka ali neizmerna sila časa. Tako silo, ki je ustvarila tudi to knjigo, riše menda najbolj jasno „Strah“. V obeh slučajih se zave človek svojega *pravega* bistva in zgrabi ga neznana sila, da odkriva to svoje bistvo tudi drugim. To nenavadno delo mu napravi strašne muke, a ubraniti se mu ne more. „Srce se vije in stiska od bolečine, brani se, rajši bi molčalo; ali molčati ne sme, trpeč mora oznanjati svoje trpljenje, ker taka je sodba in zapoved.“ To „brezkončno romanje po tihih katakombah srca“ in odkrivanje svojega bistva drugim je za nežnega človeka nova muka. Človek postane pred seboj samim nekdo drugi. Taki pojavi so se ponavljali v vseh časih, ko je človeštvo nosilo toliko trpljenja, kakor ga nosi danes. Enim so vedno odpravili vse vsakdanje zapreke in zaglušili vse običajne pomiselke ter jih pognali v vrtoglavi vrtinec hiliastične razuzdanosti. Iz drugih pa so ravnotako še vsakokrat napravili heroje askeze in glasnike ljubezni do človeštva — ne samo do človeka, ampak do vesoljne kreature, do vsega, kar na tem božjem svetu leze in grede. Med njimi stoji s to svojo knjigo tudi Cankar. Strašna lepota, ki jo kaže njegov „Bebec Martin“, ta pripovedka utrujenega, zbeganega srca, ki pa se je nazadnje vendarle našlo, je zanj posebno značilna in se vtisne neizbrisno v spomin.

Z muko je napisana ta knjiga, muke trpiš, ko jo bereš, in vendar te vsaka teh tridesetih postaj, ko jo prehodiš in jo še

enkrat razmisliš, napolni z občutjem, katerega trpka sladkost nima v našem jeziku pravega imena in ki te vedno in vedno zopet kliče k sebi. Človeška nemoč pred tem, kar je silnejše od njega, se v tej knjigi ni zatekla k slabi resignaciji, ampak rešila k optimizmu, ki se oklepa gesel: življenje, mladost, ljubezen. Tako bo menda vsaj ta knjiga pokazala *pravo* Cankarjevo bistvo tudi onim, ki so mu doslej očitali samo neplodno negacijo. Velika intenzivnost pristne emocije, očarujoča prisrčnost in jasna premočrtnost kompozicije sta nam dali v teh Cankarjevih „podobah" prave bisere naše proze. Globoki, dasi pridušeni epos naše sedanjosti — „za ogledalo teh težkih dni in za spomin" — in brevir za bodočnost.

Založništvo je knjigo okusno opremilo in povečalo intimnost teh konfesij z reproducirano stranjo rokopisa. Da bi nas obenem opomnilo nepopolnosti vsega človeškega dela, je dalo knjigi nelogičen naslov; toda to bodo komaj opazili naši bibliografi in — upajmo, da jih je kaj! — naši bibliofili. *J. A. Glonar.*

Milan Pugelj. Zakonci. Izd. in zal. „Omladina" 1916. str. 186.

10 novel in novelet: Ljubica pride na oddih k ženi nekdanjega svojega obletovalca, gimn. učitelja. Staro nagnenje se obudi. Ker sta oba prizadeta že pri pameti, se mahoma razideta. Na počitnicah vsebuje sličen hipni razstanek, samo da je razmerje v toliko opasneje, ker je zaljubljeni svak mlad in njegova svakinja umetniško podjetna, mož pa zaspanè ... Nepričakovano tudi se poslovi na Obisku gospa, katere mož je odrinil ravno na vojno, ker je njen gostitelj in čestitelj premalo — odločen. Stava je bistra domislica geometrove soproge, katero je ob moževi pijanosti poljubljal in neprevidoma izdal profesor. Albina in dva zakonska moža: sodeč po sebi, smatra priletni zakonec svojo krasotico Albino za umirjeno in hladno, njegov ženati prijatelj pa jo šteje za nedosežno, toda pri prvem navalu se trdnjava uda ... Znamenje pod pazduho nosi, po zatrdilu muhastega pisatelja, adjunktova boljša polovica; ljubosumnež si ne drzne vprašati sramežljive družice ter je ves nesrečen. Reza tega ne razume, namreč kako se je naveličal njenih sladkosti poročeni glediški tajnik, dočim ona odbije ženitno ponudbo dičnega doktorja. Stara korenina so dejali inženirju, ki se po letih snide v rojstnem kraju z bivšo tovarišico, ji zaneti upanje, a razdere lepoto večerne ubranosti z opazko, da ima družino ... Sodna poduradnika hudo obsojata zloglasne „privatnice"; ko pa izvršita pri lahkoživki Rubežen, sta vsa omamljena in se znajdeta hitro drug za drugim zopet pri nji. Zavist grize in gloje trgovca, očeta desetih otrok, ker mora že z vlaka, med tem ko se menda njegov sopotnik-samec vozi s prezalo gospo tja na Dunaj.

O Puglju nimam reči novega in nezaslišanega: vselej je sebi zvest. Njegove vrline in nedostatke so že pred mano drugi iztaknili. Prej ko slej si izbira snovi med uradniki in skromnimi poduradniki; vse je uravnovešeno, psihologija vseobčna, vsakdo ji bo pritrdil, kajti take osebe srečujemo dan na dan, spoznavamo v njih sebe in svojce, tu so rebusi na znance in vrstnike. Po spisih mrgoli neznatnih opazovanj, dobljenih iz same analize, polno značilnih podrobnosti, ki šele dajo povesti mik in lik resničnosti. Naš novelist pripoveduje z dolenjsko obilico svežih in samosevskih primer in prispodob, često prav drastičnih npr.: Sultanu je visel iz ust jezik kakor rdeča nogavica (120), napete žile jim gledajo iz rok kakor strune (130), nenadoma pa zine od desne nova ulica (140). Z njemu lastnim klenim, bogatim besediščem nam predstavlja male ljudi, zdaj v kratkopoteznem uspelem okviru zunanje prirode, sedaj osveženo z grotesko npr. o silnem nosu in bradavici, nato z izborno komiko položaja npr. oba eksekutorja, marsikedaj s sentenciozno priostreno dušeslovno iverjo. Dolgoveznosti ne bo Puglju ka-li nihče več očital, saj se je očividno držal gesla: Čar najlepših stvari je mnogokrat, če ne vedno, v njihovi kratkobi, konciznosti (110). Ako se zado-

voljiš, ljuba bralka, z lahkokrilim kramljem, bežnim nadahom ironije, cikanjem na pikantnosti — ti bo ustreženo z okusno opremljeno knjigo. Kedor iščeš globokih problemov iz kateregakoli področja, kedor hlepiš po podobah, rastočih v trajne tipe — sezi mimo cilja. *A. Debeljak.*

Koledar družbe sv. Mohorja za l. 1918. 128 str. Naš stari znanec s svojim starim obrazom. Ves svet se giblje v nečloveškem naporu, tudi naš slovenski popirnati svet — samo za Mohorjevo družbo ni nobenega gibanja, nobenega življenja. Koledar je še vedno tisti skromni slovenski predmarčni rodoljub, ki pripoveduje svojim ljudem samo aprobirane in cenzurirane „novice“. Vsi narodi si gradijo novo bodočnost, samo naš Koledar, ki bi moral biti onim stotisočem, katerim prihaja v roke, vodnik v novo boljšo bodočnost, je zadovoljen z vlogo zakesnelega kronista. In to v času, ko hodi dan za dnem v naše najbolj zakotne vasi kopica časopisov, ko ima skoro vsaka naša hiša svoj „list“ (nekatere celo dva, tri), iz katerega izve vse *sproti,* kar jo zanima. Ali se v današnjem času zdi potrebno, tako obširno pisati o rečeh, ki so splošno znane — pri tem pa molčati o vsem, kar je za našo bodočnost tako važno in nam vsem potrebno? Bolje bo, če se v prihodnjih letnikih opravijo „svetovni dogodki“ bolj sumarično, na kratko, profesorju Šarabonu pa poveri naloga, da naj že zdaj začne pripravljati kar celo knjigo o svetovni vojni, ki jo naj izda družba, ko bo enkrat mir. On ima za tako delo spretno pero in bo znal vstvariti knjigo, ki bo spomin našega trpljenja in spomin naših zmag. V taki celotni knjigi se bo govorilo — in moralo govoriti — tudi o nas, o dogodkih na svetovnem bojišču, v kolikor zadevajo našo zemljo in naš narod. Danes pa ne izvemo iz koledarja n. pr. nič o naših beguncih, njihovi stari in njihovi začasni domovini!

Seveda, to bi bil program! Programatičnega dela pa se monsignor Podgorc skoro nekako boji. Ta njegov strah gre tako daleč, da celo — s previdnim pridržkom — negira, da bi imeli veliki založniki programe. Brez programa pa živijo samo nespametneži, berači in tisti, ki ne sejejo in ne žanjejo, ker skrbijo drugi za nje. Kako neprogramatično je delo družbe, se vidi baš letos na tem, da je morala „Življenje svetnikov“, ki je preračunano na *dvanajst* let — pri katerem bi bil program torej v resnici potreben! — prekiniti takoj za prvim zvezkom!

Med inserati je mnogo mazaških, s katerimi pomaga družba nevednim ljudem vlačiti denar iz žepov. Na str. 100 pravi msgr. Podgorc, da „naj bi bilo vse, kar . . . Družba sv. Mohorja daje, prešinjeno živega verskega prepričanja“ — dve strani za tem pa se začne mazaški „kšeft“. Kaj pa bi k temu rekel rimski pisatelj Seneka? — Vse skupaj je pač dokaz, da ljudje, ki danes vodijo družbo, za ta posel nimajo zmožnosti, ker ga opravljajo brez potrebnega znanja, brez spretnosti in kar je najbolj značilno, brez pravega čuta odgovornosti. *Dr. J. A. Glonar.*

„Moderna knjižnica“. Zagreb, Nikolićeva ul. 8. — Sv. 2. Stepnjak: Podzemna Rusija. Preveli Rade i Janko Mihajlović. 2. izd. 165 str. Cena 1·5 K. Sv. 6/7. M. Gorkij: Mati. Preveo And. Krbavac. 2. izd. 327 str. Cena 3 K. — Sv. 15. D. S. Merežkovskij: Florentinske novele. Preveo L. Horvatin. 2. izd. 121 str. Cena 1·5 K. — Sv. 17—23. F. M. Dostojevskij: Braća Karamazovi. Preveo pop Veljko Lukić. 4 deli v dveh knjigah. 872 str. Cena 9·5 K. — Sv. 29—34. D. S. Merežkovskij: Uskrsli bogovi (Leonardo da Vinci). Preveo s ruskoga Iso Velikanović. Predgovor napisao prof. Kršnjavi. Sa 43 slike. 693 str. Cena 9 K. — Sv. 35/36. M. Gorkij: Život suvišna čovjeka. Preveo A. Krbavac. 234 str. Cena 8 K. — Sv. 39/40. Borisav Stanković: Nečista krv. S predgovorom Milana Ogrizovića in sliko avtorja. 196 str. Cena 3 K.

Prvi zvezek te „moderne knjižnice“ je prinesel l. 1913. „Najbolje slovenske novele“; odtlej se je knjižnica — vkljub zaprekam, ki jih dela vojna in vkljub konkurenci številnih enakih podjetij na hrvaškem knjižnem trgu — zelo lepo in brzo razvijala. Prvi zvezki so v razme-

roma hitrem času pošli, tako da je bilo treba kmalu prirediti nove izdaje. To je pri takem podjetju nekaj precej nenavadnega; tem bolj, če pomislimo, da niso razprodana samo drobna dela, ki obsegajo samo po en zvežčič, ampak tudi tako obširni romani, kakor je n. pr. Zolajev „Lurd“ ali „Débâcle“. Poleg splošne ugodne konjunkture v knjižni produkciji, ki je enako nepričakovan dar sedanjih razmer, je knjižnici pomagala tudi spretna izbera priobčenih del. Lista njenih avtorjev sicer kaže, da bi se bolj po pravici smela imenovati „modna knjižnica“ ko „moderna“, toda to v začetku niti toliko ne škoduje. V vrsti naših „modnih“ pisateljev je toliko dobrih imen, da založnik z lahkoto napolni kakih 100 številk nove „knjižnice“, ne da bi se mu pri tem primeril kak občutnejši lapsus okusa. Poleg tega pa se na priobčenih delih pozna, da vodi knjižnico roka, ki dela na to, da bi bile publikacije vedno boljše in zanimivejše. Dodane slike in informativni uvodi so očividen znak vednega boljšanja; začela se je knjižnica s slovenskimi novelami, v svoji najnovejši publikaciji pa je začela popularizirati srbsko literaturo med hrvaškim občinstvom. Vse to so znaki vednega napredovanja in konsekventnega razvoja, ki ne more ostati brez lepih uspehov.

Brez dvoma je, da je moderno knjižnico pomagala popularizirati njena zbirka prevodov iz ruščine, ki so zaradi povečanega zanimanja za Rusijo v zadnjem času kmalu našli svoje željno občinstvo. Poleg praktičnega revolucijonarca Stepnjaka njega živo nasprotje, titanski apostol vsega „ruskega“, Dostojevskij; poleg Garšina modni literat Arcibašev; in ob njih socijalistično nadahnjeni Gorkij in gurmand Merežkovskij, ki je bolj reproduktiven estet in filozof — dasi s širokimi in globokimi koncepcijami — in včasih bolj (ali skoro že komaj nekaj več ko) zgodovinar nego poet. N. pr. v „zgodovinski pripovedki“ „Michel-Angelo“ v „Florentiskih novelah“! Ti literatje so pokazali hrvaškemu občinstvu Rusijo v njenih najrazličnejših zastopnikih in so odprli vpogled v različne sfere ruskega duševnega življenja.

Kvaliteta prevodov je — kolikor mi je mogoče presoditi — zelo različna. Vesten in točen je Lukićev prevod Karamazovih, ki ima tudi to prednost, da se lepo in gladko čita. V kratkem epilogu svojega prevoda zavzame Lukić tudi nekoliko kritično stališče do svojega teksta in pove, po kateri izdaji je prevajal, kar je nenavadna, vendar vsega priporočanja vredna novost. Edini Velikanović pove v naslovu svojega prevoda, da ga je prevedel „s ruskoga“! Zelo površen in malomaren je Krbavčev prevod Gorkega „Matere“. Lažje konštrukcije že še prevede, kjer pa je kakšna težava, jo zaobrne po svoje ali pa kratkomalo izpusti. Samo par primerov! „Ljudi raschodilis, rugaja ego truslivo vojuščej rugan'ju“ pohrvati kratkomalo: „Ljudi su se razilazili, plašljivo odgovarajući na njegove psovke“ (str. 6). Na 7. str. je izpuščena značilna označba: „golosom, *navodivšim tosku*“, na str. 10. je Pavel zgubil „galoše“, dasi so ravno v onem opisu potrebne. Ali je „jarkij halstuch“ res pravilno prevedeno s „svijetao ovratnik“ (str. 10), naj presodijo oni, ki jim je hrvaščina bolje znana ko meni. Meni se zdi, da ni; mi bi rekli „pisana kravata“. Značilna malomarnost je njegov način prevajanja glagolov: „vyučilsja“ ni „učio“, ampak „*na*učio“! Iz takih značilnih netočnosti bi kak hudomušnež lahko sklepal, da je prelagatelj rabil pri svojem delu kako „izdajo“, ki sama ne dela razločka med perfektivnimi in imperfektivnimi glagoli, torej recimo kak (nemški ali italijanski) prevod in — nota bene! — slab prevod. Na kvaliteto prevodov bo založba morala bolj paziti, posebno pri knjigah, ki izidejo v drugi izdaji, v kateri se eventualne napake prve izdaje lahko popravijo. — Lukića sem kontroliral po izdaji, ki jo je pri prevajanju rabil sam, Krbavca po berlinski (J. Ladyschnikow, 1908); za ostale prevode žalibog nisem mogel dobiti originalov.

V kratkem „predgovoru 1. izdanju“ Stepnjakove „Podzemne Rusije“, ki je

ponatisnjen tudi pred 2. izdajo, pišeta Mihajlovića nekoliko misterijozno: „U toj se knjizi prikazuje život punoćom i „slobodom“ — koja je dopuštena u Rusiji preventivnom cenzurom. Knjiga i ako je izašla ispod preventivne cenzure, dosta je jasna slika prilika u Rusiji. Knjiga je izašla oko god. 1883 . . .“ Prelagatelja mislita — če prav razumem njune besede — da je ta Stepnjakova knjiga izšla (njen ruski original!) v Rusiji za časa preventivne cenzure, tam nekje okoli l. 1883! Tu pa se že vse neha! Moža ne poznata prav nič avtorja, ki ga prevajata, ne poznata prav nič ruskih razmer in sta svoje delo opravila brez vsakega umevanja. Ali more človek, ki prevaja to Stepnjakovo himno ruske revolucije (ki je ob enem komični epos carskega režima!), samo pomisliti, da je ta knjiga lahko izšla pod preventivno cenzuro tam v Rusiji nekdaj „oko god. 1883“?! Nemogoče! Malorus Sergej Mihajlovič Kravčinskij (1852—1895), ki je pisal pod psevdonimom Stepnjak (= sin stepe), je izdal to svoje delo najprej v Milanu, l. 1882. v italijanskem jeziku, z naslovom „La Russia sotteranea“. Ali je ob enem izšel kje kak ruski prevod, mi ni znano; v Rusiji je izšel šele leta 1905, ko nekaj časa sploh ni bilo — nobene cenzure. Pred tem časom je lahko izšel samo kje v inozemstvu. V svojem kratkem predgovoru pišeta Mihajlovića avtorjevo ime vedno in dosledno „Stepniak“, kakor ga piše tudi italijanska izdaja, — evidenten dokaz, da nista prevajala po kaki *ruski* izdaji. Baš s tem pa postane zelo verjetno, da se jima je ob tem prevodu pripetila naravnost fatalna kurijoznost: prevajala sta (tako domnevam) po italijanski, torej *originalni* izdaji, najbrže po oni iz leta 1896, v predgovoru pa si tega nista upala povedati, ker nista mislila, da sta prevajala po italijanskem — *prevodu!* „O Rusiji i Rusima proliveno je kod nas već na hektolitre tinte i istrošeno na rizme papira. Pa unatoč svemu o Rusiji i njenom faktičnom životu još nismo dostatno informirani . . .“ pišeta Mihajlovića v začetku svojega predgovora. To dejstvo je dovolj znano; dokler pa ne bo boljših informatorjev, tudi v tej reči ne bomo prišli naprej. Naši informatorji ne pomislijo, da se morajo najprej informirati sami, predno hočejo informirati druge. —

Taki informativni uvodi so potrebni in koristni, če so dobri. Moderna knjižnica, oziroma nje izdajatelj, uvideva to dejstvo, zato po možnosti skrbi zanje. Čudno je samo, da so n. pr. „Karamazovi“ izšli brez vsakega uvoda, ki bi bil v resnici potreben. Vsekakor bolj potreben ko pri Leonardu Merežkovskega, kjer je zelo obširen uvod napisal J. Kršnjavi. Ta uvod je pisan z velikim znanjem, poleg tega pa z neko nasajeno nervoznostjo, ki je nekaka značilna črta vsega, kar je Kršnjavi napisal zadnja leta. Tako je postal ta uvod prav po nepotrebnem bolj polemičen ko informativen, kar mu nikakor ni na korist. Čemu pogrevati afero Šrepel-Koharić, čemu vse obširne polemike proti Burckhardtu, Micheletu in drugim? „Michelet je zapravo pomutio pojmove, kad je dobu humanizma nazvao Renesansom, preporodom. Može se tvrditi i dokazati, da nit, koja veže kulturu klasičnu i kršćansku, uopće nije nikad bila sasvim prekinuta, pa ni onda, kad je propalo zapadno rimsko carstvo.“ (Str. VI.) Bože moj! Odkar vemo, kaj je „helenizem“, in spoznavamo, kako so se tvorile — intelektualno in socialno — prve krščanske občine, lahko to slavno „nit“ privežemo naravnost pri pravi stari antiki in sv. Pavlu, ne šele pri sv. Avguštinu, kakor Kršnjavi. I. t. d. Pravi dobiček bo pri tem uvodu imel samo, kdor renesanso že pozna; tiste, ki bi se o njej šele radi informirali, pa bo samo zbegal. Saj jim bo težko ločiti, kje razlaga Kršnjavi svoje nazore in kje govori o nazorih Merežkovskega, kar bi bilo kot uvod v ta roman v prvi vrsti potrebno. To jim bo tem težje, ker je Kršnjavi svoj uvod razdelil v dva ostro ločena dela: v prvem govori o trilogiji Merežkovskega, v drugem o renesansi. Škoda je, da obsega prvi del samo štiri strani, drugi pa celih 31!

Lep in z ljubeznjivo poglobitvijo napisan je predgovor Ogrizovićev Stankovićevemu romanu „Nečista krv“. S tem

romanom je knjižnica raztegnila svoj okvir tudi na srbske pisce. O njegovem avtorju je rekel Skerlić, da je „u prvim, sasvim prvim redovima ne samo onih, koji danas pišu, no i svih onih, koji su do danas pisali na srpskom jeziku“. Do te slave mu je v prvi vrsti pripomogla baš njegova „Nečista krv“, delo velike umetniške cene, ki mora zgrabiti vsakega, ki je sploh dovzeten za literaturo. Z atavistično tezo, ki je izražena v naslovu, mu problem ni izčrpan, dasi je njegova temeljna nota. Umetniško porabljeno delovanje te „Nečiste krvi“ se pokaže šele tedaj, ko nastopi za Vranje konflikt dveh dob in dveh socialnih slojev. Za ljudi stare generacije, prepojene skozi in skozi z orientalskim luksusom in ozračjem, kakòr je n. pr. hadži Trifun ali efendi Mita, pomeni „osvobojenje“ izpod turškega jarma pravo katastrofo. Glasniki nove, tem starim, vseskozi degeneriranim aristokratom tako pogubne dobe so advokatje, ki žive ob novi uredbi razmer tako dobro, da si devajo napoleondore v — ostroge (str. 33). Na površje pridejo sedaj prej po aristokratih tlačeni in izrabljani kmetje, ki jih zastopata v romanu najprej lokavi Tone in požrtvovalna Magda. Nazadnje genijalno orisani „gazda“ Marko, ki nosi v svojih žilah tudi nečisto kri. Ko prisilijo razmere ponosnega Mito, da dá svojo hčer Sofko „kmetu“ Marku za snaho, se pokaže pravi konflikt v vsej svoji grozi.

Stanković je sam doma iz krajev, katerih razmere opisuje. Njegova umetnost, s katero riše to ozračje s svojim sladkim, strupenim macedonskim „sevdahom“, v katerem se porajajo vsi ti številni konflikti, je velika in v resnici občudovanja vredna. Njegova hipersenzitivna psiha in njegov trezni, realistično brzdani pisateljski intelekt sta ustvarila analize, ki — kakor n. pr. pri Sofki — suvereno vladajo vso psihologijo in patologijo zbujajoče se ženske duše. Tako se njegova fina analiza ne razlije v obledelo opisovanje, ampak vtelesi v plastičnih sintezah, ki so vidne in umljive tudi onemu, ki teh krajev in njegovih ljudi ne pozna. V drugem delu sem občudoval redko umetnost retardiranja, ki je za dinamiko umetniškega dela tako zelo važno. Človek si po vsej grozi, ki jo je dotlej občutil, oddahne; pred njegovimi očmi se začne razvijati nekaka zakonska idila, iz katere bi skoro sklepal, da je Sofka s svojo žrtvo izravnala vse konflikte. Toda to je samo pavza pred novo, še strašnejšo grozo. Zopet se oglasi stara nečista kri in ob njej vzkipi in zavre mlada. Na koncu romana imamo pred seboj novo generacijo nečiste krvi, morda celo potencirano, in dani so vsi pogoji, da se ta strašni ples lahko začne iznova.

Poleg velikih umetniških vrlin ima ta epopeja preloma dveh dob še naravnost dokumentarno, zgodovinsko vrednost. Ljudje, ki poznajo one kraje, so mi to še posebe povdarjali. To je treba tudi pri nas posebe povdariti, kjer je toliko modrih glav dvomilo o resničnosti (ali možnosti) „Kontrolorja Škrobarja“. V primeri s Stankovićevimi junaki je naš Škrobar skoro nekak — filister. Knjigo toplo priporočam (za mladinske knjižnice seveda ni!), prav posebno pa še onim, ki mislijo, da je najlepša in najboljša literatura na Balkanu — slovenska. Vsa „Moderna knjižnica“ pa bo dobrodošla našim knjižnicam, ki nam naj enkrat statistično pokažejo, koliko in kaj se pri nas hrvaškega čita. Taka statistika bi raznim našim debatam lahko dala potrebno stvarno podlago. *Dr. J. A. Glonar.*

Dr. J. Stur, „Die slawischen Sprachelemente in den Ortsnamen der deutsch-österreichischen Alpenländer zwischen Donau und Drau.“ (Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-histor. Klasse. 176. Band, 6. Abhandlung.) Wien, 1914 — v. 8°. 104 str. + zaznamek virov + kazalo vsebine.

Zgodovinar dr. J. Stur je spisal pod zgoranjim nadpisom „zgodovinsko-filološko raziskavanje o naselbinah srednjeveških alpskih Slovanov z načrtom njih občne zgodovine“. Ta spis je bil predložen dunajski akademiji znanosti dne 26. marca 1914 ter izšel v 176. zvezku njenih „Sitzungsberichte“. Na prvih 35. straneh nam podaje avtor splošen zgodovinski načrt slo-

venskega naseljevanja po alpskih pokrajinah; to poglavje je razdeljeno v oddelke: Rimska doba, prihod Slovanov (t. j. Slovencev), slovenska doba, doba Karolingov in nemškega naseljevanja. Od str. 35. do 102. obravnava Stur slovenska krajevna krajevna imena po sedanjih avstrijskih kronovinah: *a)* na Nižjem Avstrijskem južno od Donave 66 imen, *b)* na Gor. Avstrijskem južno od Donave 24 imen, *c)* na Solnograškem 19 imen, *č)* na vzhodnjem Tirolskem 73 imen, *d)* na Koroškem severno od Drave 88 imen in *e)* na Štajerskem 222 imen.

Ker je Stur samo historik, brez jezikoslovne izobrazbe, moramo obžalovati, da je priobčil ta spis. Škoda časa in truda!

Razne monografije o istem predmetu, ki bi jih bil moral uporabiti, so mu ostale neznane, zlasti Pajkove „Črtice o nekdanjih slovenskih naselbinah v Gorenji Avstriji“ vVII. letniku „Izvestij Muzejskega društva“, Kosovo „Gradivo“, potem spisek „Über Slawenreste im salzburgischen Lungau“ v „Mitteilungen des Öst. Alpenvereins“, II, (1864), Müllerjev spis „Beiträge zur altkärntnischen Ortsnamenkunde“ („Carinthia“ LXXXVI) in številni spisi o slovenskih krajepisnih imenih na Tirolskem (Biderman, Hintner, Unterforcher, Patigler, Schneller, Veselovskij, Grabow). Bolj žalostno je pa to, da je Stur zamolčal svoj glavni vir za Tirolsko, ki ga je prav izdatno uporabil in izkoristil do mozga: Mitterrutznerjevo razpravico „Slawisches aus dem östl. Pusterthale“ (izvestje gimn. v Brixenu l. 1879), ki je izšla tudi v slabem slovenskem prevodu M. Malovrha l. 1880. v Novem mestu. Tako ravnanje je nepošteno. — V nakaterih deželah navaja pisatelj le majhen del slovenskih krajevnih imen; ali so mu druga imena neznana ali kaj? To velja posebno za Koroško in Štajersko severno od Drave. Pod nadpisom „Slaw. Ortsnamen in Steiermark n ö r d l i c h der D r a u“ obravnava tudi Konjice, Žiče, Griže, Slovenji Gradec in Slov. Bistrico; ali ni pogledal zemljevida? Komično je, kako tolmači Stur imena nekaterih krajev, ki so do danes ohranili čisto slovensko ime zraven ponemčene oblike, ki je avtorju edina znana; n. pr.: Griffen, Gurnitz, Seitz razlaga iz krivina, gora, sitъ, kar je pa nemogoče, ker se glasijo slovenska imena teh krajev: Grebinj, Krnos in Žiče! O kraju Frodniz trdi Stur (p. 83), da je „unauffindbar“; a Zahnov „Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter“ bi mu povedal, kje je tisti kraj. Geograf in zgodovinar ne bi smel pisati Szala, -vár namesto pravilnega Zala, -vár. Kraj, ki se zove slovaški Nitra, nemški Neutra, se imenuje v Sturovi razpravi „Nitrava“. — Odkod je vzel to obliko?

Za razlago nekaterih imen si je pisatelj (rodom Slovak) po receptu Martina Žunkoviča kar izmislil ali izumil „staroslovenske“ besede, ki so nemogoče, n. pr. glognica, lьgnica, crьknica, rakica, bobjani; glasile bi se gložьnica, lьžьnica, crьkъvьnica, račica, bobljani.

Poluglasnika ъ, ь izpušča ali zamenjuje; piše n. pr. bьzъ (= bezeg), dьbrъ (nam. dъbrь), ravnъ, pešt, brznica i. dr.

Nekaterim besedam podtika pomen, ki ga niso imele nikoli: srьna je baje „Ziege“, vručidol pa „Quellental“!

Ker je Sturu germanistika enako neznana kakor slavistika, izvaja čisto nemška imena iz slovanskih jezikov; n. pr. Wagrein je iz wâg = tekoča voda + rain = breg, Stur pa ugiblje, da je od ǫgrinъ = Oger; Gschwendt je kraj, kjer je drevje iztrebljeno (schwenden)[1], po Sturu pa iz stsl. svętъ = svet, heilig; Obritzberg je iz tasrejšega Albrechtsberg, po Sturu pa je Obritz slovansko — ker se končuje na -itz! Vösendorf tolmači kot vьsь (vas) + Dorf! V Hunsrücku ob Renu je kraj Strimmig; to ime razlaga Stur iz strm, dasi tam niso bili Slovani naseljeni. V imenu Weidling, v trinajstem stoletju Widnich, je odkril vrli zgodovinar naš sufiks „nik“, ker nima pojma o nemškem deblotvorstvu. Kdor ve za Pongau, Pinzgau, Traungau in druge Gaue (okrožja), se ne more tako spozabiti, da bi s Sturom tolmačil Lungau kot zloženko iz lęgъ (= log) in Au!

[1] Tudi v krajih, ki niso bili nikdar slovanski, je to ime prav navadno.

Še lepša pa je ta: Krajevna imena Gilgenberg, St. Gilgen, Gilgberg in St. Ilgen razlaga naš zgodovinar „aus böhmisch Jiljí = Egydius“! Ravno narobe je stvar. Kakor so Slovenci preobrazili krstno ime Ilg(en), Gilg(en) v Ilj, Ilen[1], tako so Čehi iz njega napravili Jiljí. Grško-latinsko ime Aegidius (Αἰγίδιος) je dobilo pri Špancih obliko Gil, pri Francozih Giles — to so sprejeli tudi Angleži — in pri Nemcih Gilg(en), Ilg)en), Jülg(en). To ime je bilo nekdaj zelo priljubljeno, zato je iz njega napravljenih toliko krajevnih imen. Listine, spisane 1. kimavca, so dostikrat datirane „am sant (sand) Gilgentage“, zlasti v štirinajstem in petnajstem stoletju. In kakor je Jurij, Jiří iz Jürg(en), Girg(en), tako tudi Ilj, Jiljí iz Jülg(en), Gilg(en).

Prava manija je pri Sturu, da vidi povsod takozvane tavtologije ali Zwitterbildungen (kakor on pravi) iz slovenskih in nemških besed, n. pr. Gritschenberg, Gurenberg, Kohlmünzberg, Scalaha — bajè iz grič + Berg, gora + Berg, hlъmica (izmišljena beseda!) + Berg, skala + aha (= Ache, potok) i. dr.!

Ker so mu staroslovanska osebna imena premalo znana, ugiblje pri nekaterih krajepisnih imenih, napravljenih iz osebnih imen, brez uspeha. Da so krajevna imena Tobrochotasfeld (danes Obergottesfeld),Brezlawesburch (danesPressingberg), Predegai (danes Preggraben) iz osebnih imen Dobrohot, Bretislav in Predigoj, je očividno, on pa tega ni spoznal. Da je pa Radkersburg (v dvanajstem stoletju Rategoipurc) kakor slov. Radgona (starejše Radigojina) iz imena Radigoj, to je našel že pri Miklošiču („Ortsnamen aus Personennamen“, št. 249).

Sedanja vas Udeldorf na Štajerskem se imenuje v neki listini nemški Nidrinhof, slovenski („lingua sclavanisca“) Vdulenidvor. Na prvi pogled vidimo, da je Niederndorf prevod slovenskega imena „v Dolenji dvor“ (na vprašanje „kam?“), Stur pa razlaga slovensko ime kot „Odolent dvorь, t. j. dvor nekega Odolena!

Stur ne ve, da je sl. griž iz srgn. griez in grušec (grušč) iz srgn. grûz — on ima oboje za pristno staroslovensko.

Dokazi nevednosti Sturove v vprašanjih slovenskega jezikoslovja se nahajajo na vsaki strani. Göstritz iz ostrъ kaže po njegovem nazoru „Aspiration des Anlautes“! Gablitz razlaga iz jablanica „nach Kontraktion“ von jablanь (!?). Krajevna imena Smerje, Smerjene (na Kranjskem), Semmering na Štajerskem, Smržov, Smržice na Češkem, Smarzwo in Smarzowice na Pruskem (v poljskih pokrajinah) tolmači iz stsl. smrъkъ, smrъčь, ker meni, da goltnik *k* lahko izgine kot kafra in da se nebnik *č* lahko prelevi v *ž* kakor rak ali kača. Gonobitz je od konoplje (!) — pri tem ga ne moti dejstvo, da se zove kraj slov. Konjice in da imajó oblike dvanajstega stoletja vseskozi *w* (ne *p*) pred -iz, -itz (Cuonowiz, Gunewiz i. dr.). Gla*sse*netz razlaga iz klanec (odkod pri *-sse*?), Rojach, iz reka, Katsch iz kašta, Liezen (stare oblike Luz-, Liuz-, Luez) iz lągъ (nemški *z* ni mogel postati niti iz sl. *g* niti iz *ž*), tudi Lassing iz lągъ, Pribitz iz prěvozъ (sl. *z* ne more postati v nemščini *tz!*), Undrima iz „u drěnъ“, Glödnitz iz klada (na str. 84; in stara oblika Glodnice kaže tako očitno na glodati; voda gloje kamen!), Preuwitz iz Tripolica, Graz iz Gradъ (brez dvoma je iz grad*ec*), Chol*munz* iz hlъm*ica* (ta beseda je izmišljena; majhen hlъmъ je le hlъmьcь) in več takih.

Najhujša zmota je menda tale: Mitterrutzner našteva med mnogimi k r a j e v n i m i imeni tudi peščico o b č n i h imen (slovenskih izposojenk v tirolski nemščini); Stur, ki je Mitterrutznerjev spis zelo intenzivno, skoraj od besede do besede uporabil (kar je pa zamolčal), je imel v svoji površnosti besedo G e i l i t z (tudi Geislitz) za k r a j e v n o i m e in modruje na str. 61. takole: „G e i l i t z. Da leider kein historischer Beleg vorzufinden ist (iskal je ‚Belege‘ v Acta Tirolensia, Fontes rerum Austriacarum i. dr.), bleibt die Deutung unsicher. Vielleicht darf man am ehesten an jelica aus jela, abies, Tanne . . . denken.“

[1] Iz zveze Šent-Ilj, Šent-Ilen je nastala celó oblika Tilj, Tilen, ker je ljudstvo menilo, da spada *t* k imenu.

V resnici je Gei(s)litz okisana ovsena kaša, ki se je nekdaj slovenski imenovala kiselica. Še zdaj je shrv. kiselica = kisla juha, kislo sadje, češki kysel = zelna juha, slovaški kysel = močnata jed iz kvasa in medu, ruski kisélj = okisan močnik, zlasti iz ovsene moke i. t. d. Slovanske besede so prešle tudi v madžarščino (kiszil, keszöcze = kisova juha, neka vrsta postne juhe), rumunščino (chisăliţă, izg. kiselice = češpljeva juha) in letščino (kīselis = jed iz ovsene moke).

V katerem slovarju je pa Stur našel staroslovenski besedi matь (= mati) in pre (= pred) namesto mati, prědъ?

Štrekelj je tolmačil ime Schladming na podlagi starejših oblik Slabenich (dvanajsto stoletje), Slaebnich i. dr. (gl. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark) kot Slapnik; modri Stur pa meni drugače: „Offenbar aus dem Namen der S l a w e n selbst!"

Na kratko moram reči: čudim se, da je dunajska akademija sprejela tak š u š m a r s k i s p i s v svoje publikacije.

Ivan Koštiál.

LISTEK.

† **Jos. Konstantin Jireček.** Jugoslovansko zgodovinsko vedo je zadela nenadomestljiva izguba: dne 10. januarja t. l. je umrl na Dunaju J. K. Jireček, profesor slovanske filologije in starožitnosti, ki je nad 45 let uspešno nadaljeval znanstveno delo svojega velikega deda P. J. Šafařika, pisatelja slovanskih starožitnosti in zgodovine jugoslovanske književnosti. Število Jirečkovih znanstvenih člankov in razprav, pisanih z redko temeljitostjo in širokim obzorjem, je daleč prekoračilo drugo stotino. Skrbna vzgoja in izredna nadarjenost za jezike in zgodovino sta zgodaj določila smer njegovemu delovanju. Ni še končal gimnazijskih študij na dunajskem Terezijanišču in že je poročal v „Časopisu muzeja kralj. Češke" o jugoslovanskih znanstvenih publikacijah; s sedemnajstim letom se je predstavil učenemu svetu z „Bibliographie de la littérature bulgare moderne 1806—1870", in ko je dvaindvajsetletni mladenič promoviral na praškem vseučilišču, je izšla njegova znamenita „Zgodovina Bolgarov" istočasno v češkem in nemškem jeziku (1876), navdušeno pozdravljena od rodoljubov in znanstvenikov, v kratkem času prevedena na ruski, bolgarski in madžarski jezik. Naslednjega leta je postal docent za zgodovino v Pragi ter je začel študirati dubrovniške arhive. V jeseni 1879 je bil pozvan v novoustanovljeno Bolgarijo za generalnega tajnika v ministrstvu prosvete, v letih 1881—82 je bil naučni minister in nato ravnatelj narodne knjižnice in muzeja. Za ljudsko in srednje šolstvo si je pridobil trajnih zaslug, posebno je skrbel za dobro izšolan učiteljski naraščaj. V prostem času je potoval křižem kneževine in po Rumeliji ter je nabiral arheološke, zgodovinske in narodopisne podatke. Njegove „Cesty po Bulharsku" (1888) ostanejo važen vir vsakemu znanstvenemu raziskovalcu Balkana. Še jasneje se zrcali Jirečkovo petletno plodonosno bivanje med Bolgari iz obsežne monografije „Das Fürstentum Bulgarien" (1891), ki je vsestranski opis dežele in njenega prebivalstva na podlagi resnih študij.

Po svojem povratku iz Bolgarije je Jireček postal redni profesor zgodovine na češki univerzi; l. 1893. je bil imenovan za rednega profesorja slovanskih jezikov in starožitnosti na dunajskem vseučilišču, kjer je bil zadnja leta tudi voditelj novoosnovanega zavoda za vzhodnoevropsko zgodovino. Poleg mnogih stanovskih poslov je našel neumorni znanstvenik še dovolj časa za književno delovanje. Njegova glavna dela se tikajo arheologije, zgodovinskega zemljepisa in etnografije

Balkana, zasledoval je stare trgovske in vojaške ceste, rudokope v Srbiji in Bosni; spet drugi spisi pojasnujejo bolgarske, srbske, bosanske in dubrovniške zgodovinske spomenike. Številne recenzije in manjše članke o epigrafiji, listinah, rokopisih je priobčil v češkem muz. Časopisu, v bolgarskem „Periodičeskem spisanju“. V „Osvěti“ je od l. 1874. dolga vrsta njegovih književnih poročil, potopisnih člankov o Srbiji, Bolgariji, Dalmaciji, Italiji in Švedskem; ob stoletnem rojstnem jubileju svojega deda je v tej reviji priobčil obširno študijo o Šafaříku med Jugoslovani (1892). Jagićev „Archiv“, kateremu je bil rajnki soizdajatelj, ga šteje med svoje najmarljivejše sotrudnike, v berlinskih „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft“ je poročal od l. 1888. redno o jugoslovanskih zgodovinskih publikacijah, med njimi tudi o slovenskih, sodeloval je pri kralj. češkem društvu znanosti v Pragi, „Byzant. Zeitschrift“, sarajevskem „Glasniku zemaljskog muzeja“ i. t. d. Za Ottov „Slovník naučný“ je obdelal članke iz jugoslovanske zgodovine, enako je sodeloval tudi pri Brockhausovem konverzacijskem slovarju. V Perthesovi zbirki „Zgodovina evropskih držav“ je izšla l. 1911. kot 38. delo prva knjiga Jirečkove znamenite „Geschichte der Serben“, ki sega do nesrečne bitke ob Marici (1371), ko je nehala Srbija kot balkanska velevlast. Drugi del, ki bi obsegal opis notranjih razmer pod Nemanjiči, zgodovino srbskih despotov pod turško in ogrsko vlade ter novi vek srbske zgodovine, še ni izšel. Kot dopolnilo tega zgodovinskega dela je izdala dunajska akademija v svojih „Denkschriften“ tri obširne razprave o državi in družbi v srednjeveški Srbiji, o katerih je prof. Murko podal podrobno vsebinsko analizo v zadnjem letniku mariborskega „Časopisa za zgodovino in narodopisje“ (str. 123—153). Kot zaključek teh študij nam je obljubil pisatelj še četrti del, ki naj nas seznani z razmerami za časa srbskih bojev s Turki. Upajmo, da se mu je posrečilo to življenjsko delo dokončati. Ž njimi nam je podaril, kakor pred dobrim desetletjem z razpravo o „Romanih v dalmatinskih mestih v srednjem veku“, dragocene prispevke za kulturno zgodovino Jugoslovanstva. — Kakor iz vseh njegovih spisov, tako je odsevala tudi iz Jirečkovega blagega značaja pristna, nepokvarjena slovanska iskrenost. *J. Š.*

Ob petdesetletnici. Meseca oktobra m. l. je preteklo petdeset let, odkar deluje Dramatično društvo v Ljubljani. Ta znameniti jubilej se je proslavil z mrtvaškim listom, ki visi pred zastorom deželnega gledališča. Ob straneh stoje palme kot ob grobovih na vernih duš dan. Zdi se človeku, da se je železni zastor zaprl za — vedno.

Sicer pa je izginilo marsikaj lepega in pristnega in na njega mesto je prišel surogat. V tem primeru kinematograf, toliko priljubljeni in hvalisani kino.

Minulo je! Ni pa minulo samo v Ljubljani, minulo je povsod. Tu se spominjam Jesenic, kjer je vojna uničila tako lepo zasnovano gledališče. Kje so časi, ko smo z iskreno ljubeznijo in navdušenjem delovali zanj! Ali se vrnejo še kdaj? Mogoče; ali pa bodo našli še toliko delavcev? Nekateri so padli, ali so pogrešani in ujeti. Kar jih bo prišlo zdravih nazaj, bodo izmučeni duševno in telesno. Pravega naraščaja ni. Treba bo orati trdo ledino, da se doseže le primeroma kaj podobnega, kakor smo še imeli v sezoni 1913 in 1914.

Bilo je resno kulturno delo, to spričujejo imena in avtorji uprizorjenih del. Veseloigre in burke so se gojile primeroma malo in le boljše, n. pr. „Lokalna železnica“, „Veleturist“, „Sladkosti rodbinskega življenja“, „Nebesa na zemlji“ i. t. d. Da so posebno v prvih letih tvorile pretežno večino ljudske igre, je umljivo. Od stopnje do stopnje so morali korakati igralci in ravnotako občinstvo. V to dobo spadajo „Rokovnjači“, „Deseti brat“, „Legijonarji“, „Za pravdo in srce“, „Divji lovec“ i. dr. Tudi neizogibni „Mlinar“ je kašljal več let o Vseh svetih po odru, dokler ga ni pregnala „Prababica“. V poznejši dobi nas srečavajo Guimera („Nižava“), Halbe („Mladost“), Bernstein („Baccarat“, „Tat“),

Ochorn („Bratje sv. Bernarda“), Ganghofer („Svetopisemski svet“), Hawel („Tujci“) in še celo dokaj komplicirani Viktor Hugo je bil na sporedu z „Angelom“ in „Lukrecijo Borgijo“. Skrbelo se je vedno za dobre stvari. Odborniki „Gledališkega društva“ so prevedli tudi sami nekatera dela, med drugim Blümsriederjev igrokaz „Iz tovarne“, Werkmanovo ljudsko dramo „Ljubezenski grehi“ in Hegedüjevega „Morilca“. Pripravljen je bil tudi že prevod Hugove „Marije Tudor“, katere uprizoritev pa je preprečila vojna. Iz češke literature se je vprizarjala Jiraskova drama „Selanka“ z velikim uspehom in ljudska igra „Gospod Grobski“. Z velikim navdušenjem je sprejelo naše stalno občinstvo drami S. pl. Tučića „Povratek“ in „Golgota“. Največje delo pa je bila uprizoritev Tolstoj-Bataillejevega „Vstajenja“ z gostovanjem gospe Štefanije Dragutinovićeve.

Poleg že zgoraj navedenih domačih ljudskih iger so se igrale tudi še druge izvirne novosti, med njimi Ganglov „Sin“ in tri enodejanke, takrat še v rokopisu, pod imenom „Dolina solz“, Kristanova „Tovarna“, „Vošnjakova „Lepa Vida“ in Beukov „Strahomir“. Da je v narodno eksponiranem kraju zelo ugajala Meškova „Mati“, je umevno, tako tudi njega „Na smrt obsojeni?“ in Špicarjev igrokaz „Ljubo doma“. Špicarjeva „Miklova Zala“ pa se je na željo občinstva morala ponavljati parkrat vsako leto. To je zahteval iz gotovih vzrokov vsako leto tudi — društveni blagajnik. V zadnji sezoni se je uprizorilo „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“, in marsikdo je zmajal z glavo, ko je videl gledališki list. Kdor je poznal delo, si je mislil, saj mu ne bodo kos, navidezni pobožneži in bogaboječi ženski spol pa so povešali oči v svoji sveti sramežljivosti: „O pregrešni svet!“ Igralci pa smo se čudili, ko smo hodili gledat skozi luknjico v zastoru, da smo videli v gledališču ljudi, ki jih prej k nam ni bilo nikdar. Drugi dan po predstavi srečam prijatelja, ki pozna Cankarjeva dela, in ga vprašam, kako mu je ugajalo. „Reči moram, da ste igrali izborno,“ je odgovoril, dasi iz osebnih ozirov našemu gledališču ni bil posebno naklonjen. Vprašal sem ga še, kakšno sodbo je čul med občinstvom. „Nekateri so se izborno zabavali, akoravno niso razumeli vsebine, drugi pa so bili zopet nevoljni, ker so vedno čakali, kdaj pride pohujšanje in ga ni bilo.“

Radi politične razdrapanosti na eni in mlačnosti ter brezbrižnosti na drug strani smo imeli le primeroma malo stalnih, domačih obiskovalcev, zato pa tem več zunanjih. Prihajali so iz vseh krajev Gorenjske: od Bele peči in Bohinja, od Podnarta in celo z Goriškega. Največji obisk pa je bil vedno ob vprizoritvi „Miklove Zale“. Takrat so prihajali Korošci v takih množinah, da so imeli radi njih na jeseniški postaji vlaki zamude. In to ne enkrat, ampak pri vsakoletni uprizoritvi. Vodstvo je moralo vedno napraviti zanje posebno predstavo. Tako so bili navdušeni, ko so videli v drugem dejanju rožansko svatbo, da so prilagali, ko je zbor pel pesem: „Smo fantje slovenski, iz Roža doma . . .“ Med obiskovalci je bilo prve čase, predno se je zanesel kranjski spor tudi na Koroško, mnogo duhovnikov, med njimi vselej pisatelj Meško. Tudi, ko se je marca 1914. priredila slavnost petstoletnice zadnjega ustoličenja, je bil slovenski Korotan pod vodstvom poslanca Grafenauerja častno zastopan. Uprizorila se je Meškova igra „Na smrt obsojeni?“ Slavnostni prolog in epilog je napisal Meško, alegorično živo sliko je sestavil M. Sadar, takrat učitelj na Koroški Beli. „Vidite,“ je dejal Grafenauer po predstavi, „to je nekaj za nas. Na Dunaju sem imel priliko videti dosti stvari, a nobena mi ni tako ugajala. To je zrcalo našega življenja in našega boja.“ Da so Korošci za gledališče zelo navdušeni, sem videl pri vprizoritvah „Miklove Zale“ na Brnci v Podravljah, posebno pa v Celovcu. Koliko so pripomogle gledališke predstave k probujenju koroških Slovencev, hočem poročati o priliki. Pokazati hočem, kakšen važen faktor je gledališče pri vzgoji preprostega ljudstva.

Ne smemo prezreti, da je bilo jeseniško Gledališko društvo zasnovano na popolnoma demokratični podlagi. Uradnik, tovarniški delavec in obrtnik so delali složno za skupni namen. Radi tega tudi taki vspehi. Profesor eksportne akademije na Dunaju, Hirst, Anglež, ki je bil navzoč pri predstavi Hawlove ljudske drame „Tujci“, mi je dejal: „Vi imate nekaj takih ljudi, da jih lahko pošljete na gledališče (Berufsteater).“ In to je bil mož, ki ni videl samo Dunaja. Da stvar ni šla brez intrig in prepirov, bo vedel vsak, ki pozna gledališče. A vendar je delovalo in bi še danes, ko bi ne bilo vojne.

Ob grozotah nesrečne vojne so podivjali duhovi, blagi čuti so zginili in namesto idealizma je stopil egoizem, kupčija z vsem. In ravno v teh časih bi bilo tako potrebno, da bi gledališče izvrševalo svoje blagodejno, izobraževalno delo. Povsod so gledališča polna, denarja je dosti, in pri nas?

Živimo v dobi občnega zbiranja. Ali bi ne bilo umestno, da bi so ob petdesetletnici Dramatičnega društva v Ljubljani spomnili i njega in pripomogli vsaj toliko, da mu odvzamemo težko breme?

Š . . . . r.

Otvoritev medicinske fakultete zagrebškega vseučilišča. Dne 12. januarja t. l. je bila v Zagrebu otvorjena medicinska fakulteta. Tako se je izpolnila Hrvatom vroča želja, ki so jo gojili že tako dolgo; zdaj imajo torej popolno vseučilišče. Je pa to obenem edina jugoslovanska univerza v avstro-ogrski monarhiji, dasi nas živi v tem okviru osem milijonov. Kakor je krivica, da smo Jugoslovani v Avstriji šele zdaj dobili svojo prvo popolno univerzo, tako je še vedno znak zapostavljanja, da imamo samo eden tak zavod. Da je to premalo, nam dokazuje že potreba, ki jo občutimo v svojem znanstvenem ter sploh kulturnem življenju, mi Slovenci še prav posebno. Naše stanje je še vedno globoko pod normalo, to nam kaže primerjanje z drugimi narodi, kjer pride na enako število prebivalcev povsod po več takih kulturnih zavodov. Tako n. pr. ima 800.000 Francozov v Švici nič manj kakor tri cele univerze, da neraču nemško-francoske visoke šole v Freiburgu.

To hrvatsko kulturno pridobitev je od Slovencev prvi pozdravil avtor iz društva zdravnikov na Kranjskem s člankom „Medicinska fakulteta zagrebškega vseučilišča — in Slovenci“ v „Liječničkem vijesniku“, 11. štev. lanskega letnika. V navedenem članku se ozre avtor v kratkem pregledu na naše dolgotrajne, a dosedaj brezuspešne boje za lastno slovensko univerzo v Ljubljani ter zastavi našo staro, a tolikokrat pozabljeno zahtevo „po nepokvečenem, celotnem in popolnem slovenskem vseučilišču“, dočim kritično in strokovnjaško razdira ugovore, ki se stavijo in bi se eventuelno stavili proti ustanovitvi lastne slovenske medicinske fakultete v Ljubljani. Nam vsem iz srca razvija misel, da je treba slovensko kulturno delo razviti do največje možnosti ter to organično, s pomočjo slovenskega jezika ter slovenskih kulturnih zavodov združiti s srbsko-hrvatskim v jugoslovansko. Nam vsem iz srca pravim, zakaj to je naša moderna jugoslovanska ideja, kakor jo izvršujejo naši politični zastopniki, naša nova kulturna podjetja, kakor je „Književni Jug“ in drugi mi vsi. Preko centraliziranja našega kulturnega dela pelje naša pot v jugoslovanstvo, v skupno jugoslovansko kulturo nas pripelje prehodno stanje slovensko-hrvatsko-srbske kulturne kooperacije, v kateri bomo svoje kulturne sile s sredstvom slovenskega jezika in slovenskih kulturnih institucij najkrepkejše razvili v svoj in srbsko-hrvatski prospeh.

Dokler pa nimamo popolne slovenske univerze v Ljubljani — pravi avtor — pa se obračajo naše nade — v Zagreb. „Zmirom smo zahtevati Slovenci reciprociteto zagrebškega vseučilišča. Ovire, ki so nam dosedaj zapirale vhod v hrvatsko almo mater, so obstajale predvsem v razlikah pravoslovja obeh državnih polovic. Te ovire so pri vprašanju reciprocitete medicinske fakultete — ničeve. In zato pozdravljamo z navdušenjem — otvoritev medicinske fakultete v Zagrebu in se trdno nadejamo, da bodo vsaj njena vrata tudi Slovencem odprta! Obenem pa pri-

čakujemo od bratske univerze v Zagrebu tudi bratske pomoči v boju za dosego našega lastnega slovenskega vseučilišča. Polaganju izpitov v slovenščini bi na univerzi v Zagrebu najbrž nihče ne nasprotoval. Mi pa bi želeli, da otvorijo Hrvatje tudi svoje stolice našim mladim znanstvenikom, ki bi se pri njih habilitirali s slovenskimi predavanji, da se pripravijo za delovanje na naši bodoči domači univerzi. —“ *A. L.*

Slovenska Socialna Matica. Slovenska socialistična omladina je ustanovila „Slovensko Socialno Matico“, r. z. z o. z. v Ljubljani, ter začne v kratkem izdajati socialistično revijo „Demokracija“, ki bo izhajala izprva mesečno, pozneje pa dvakrat na mesec. „Glavna naloga revije bo, da razmotriva socialistične probleme, bistri pojme o demokraciji in da seznanja v obširnem „Pregledu“ svoje čitatelje z vsemi važnimi pojavi na političnem, kulturnem, socialnem in gospodarskem polju. Revija bo hkratu tudi svobodna tribuna za razglabljanje vseh vprašanj, ki so danes važna.“ Socialistična omladina naznanja, da noče posegati v strankarsko-politične boje, njen edini namen je kulturno delo. Zato bo izdajala „Slovenska Socialna Matica“ poleg revije tudi znanstvene knjige ter misli nastopiti z njimi že v prvih mesecih tekočega leta.

Novo kulturno podjetje kar najtopleje pozdravljamo, zlasti ko smo že ves vojni čas brez svobodne revialne publicistike in se je pač v nas in okrog nas nabralo gradiva, ki zahteva resnega, kritičnega ter znanstvenega premotrivanja. *A. L.*

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Naše politično življenje dosedaj in v bodoče. Dalekosežnosti odločitev, ki padajo sedaj, ni mogoče naglasiti. Čas, ki ga preživljamo, je silno usoden, ne toliko za nas, ki trpimo pod težo njegovega trenja, kakor za vse generacije, ki zavzamejo za nami naša mesta.

Preživljamo dobo velikega ustvarjanja. Iz te velike revolucije sveta, iz silnega kaosa in meteža se jasno obličijo obrisi novega življenja, osnutki velike dobe človeštva. Ideje, ki so delale počasi, se širile in globile, izpodkopavale polagoma temelje starih zgradb in jih rušile, so se danes pognale v silnem zagonu, da na en mah zrušijo, kar je še ostalo od stare dobe, in ustvarijo, kar so zamislili proroki — bojevniki pred nami.

Nova doba je to pot dosegla tudi našo tiho domovino in idejam bodočnosti, ki so pač premnogokrat zaman pljuskale ob naše meje, so se odprla vrata na stežaj.

Vodilni ideji cele vrste generacij, demokratizem in nacionalizem, ki sta gibala vse mišljenje in stremljenje evropskih — pa tudi že azijskih in ameriških — ljudstev zadnjih sto let in že več, sta potisočerili svojo energijo ter napravili v tej vojni zadnji gigantski zagon, da zmagata. Sinteza obeh je postalo geslo časa: narodna samoodločba.

V tem geslu je obsežen zaključek političnega razvoja zadnjih generacij, je izražen ves dalekosežni uspeh političnega in nacionalnega boja dolge epohe. Na eni strani zahteva demokratizma, ki mu je podlaga zavest naravnih, prirojenih človeških pravic: zrušiti hoče vse tiste priviligirane sile, ki so si uzurpirale oblast nad ljudstvom, osvoboditi hoče ljudstvo, ga vrniti samemu sebi ter doseči, da se vlada samo, da si samo piše svoje postave, svoj zakon in ne pripoznava nad sabo prav ničesar višjega od lastne volje. Ljudstva, ki

vedo, da je moderno človeško življenje mogoče le v urejenih družabnih organizacijah, to je državah, se hočejo zbrati v te državne zveze po lastnih željah in nagnenjih ter tudi po svoji suvereni volji urediti razmerje med seboj, med posameznimi ljudskimi skupinami. In tu drži most do ideje nacionalizma, ki zahteva, naj se te ljudske skupine konstituirajo po tistih delih, katere druži narodna vez, to je v nacionalnih državah. Moderno geslo narodne samoodločbe obsega torej z zahtevo po najradikalnejši demokratizaciji ter zahtevo po nacionalni državi glavni ideji modernega političnega razvoja; kdor je to geslo napisal v svoj program, je vjel veter časa v svoja jadra. In ker vemo, da se razvoj človeštva giblje po nespremenljivih zakonih s slepo doslednostjo, vemo tudi, da se naša zahteva mora uresničiti, pa naj se ji stavijo kakršnekoli zapreke nasproti.

Ker torej absolutno verujemo v uresničenje naše današnje zahteve po nacionalni državi, zato je gotovo tudi edino pravilno, da vse politično in kulturno nacionalno dejanje in nehanje uravnamo po tej svoji veri. S katerekoli strani razmišljamo o svoji bodočnosti ter gradimo zanjo načrte, povsod je treba, da imamo bodočo nacionalno državo pred očmi.

In s tega stališča bomo na tem mestu motrili sedanja pota in današnje misli našega kulturnega gibanja ter našega političnega življenja.

Za nas Slovence, kakor nič manj za ostale Jugoslovane, pomeni nova doba za politično življenje temeljen preobrat. Ta nova doba nam prinese bistveno spremembo na zunaj, po obsegu, s tem da nas združi z našimi konnacionali Srbi in Hrvati, po drugi strani pa nam izroči v roke vlado samega sebe, samoupravo v najširšem pomenu besede.

A to pomeni v primeri z dosedanjim stanjem bistveno spremembo v vseh panogah javnega, pa tudi zasebnega življenja, v katerem bo povzročila splošno oživljenje in prenovljenje.

Na tem mestu naj osvetlim le bistveno spremembo, ki nam jo prinese nova doba v političnem življenju. Res da so se naše politične razmere zadnji čas močno konsolidirale ter zavzele pač dovolj ustaljene oblike, — glavnega pa nam politika vendarle še ni nudila. Morala bi biti v smislu modernih demokratičnih načel torišče, kjer se uveljavljajo narodove težnje glede javnega življenja, ustave, uprave, osnovnih gospodarskih in kulturnih uredb. Potom političnega udejstvovanja skušajo posamezni stanovi uresničiti svoje družabne, gospodarske ter kulturne nazore in težnje. Zato morajo osnove nacionalnega življenja v resnično demokratičnih državah odgovarjati narodovi strukturi in njegovi kulturni višini.

Tega smotra pri nas politika ni dosegla. V malem, kolikor je dovoljevala občinska avtonomija ter delna deželna samouprava, ki pa je bila nam v prid le na Kranjskem, so se pač lahko uveljavljali narodovi nazori po posredovanju političnih strank. Ta avtonomija pa se je nanašala le na notranje zadeve manjše važnosti. Osnove splošno-človeškega, družabnega, gospodarskega ter kulturnega življenja pa so bile zadeve skupnih avstrijskih državnih organov, bodisi obeh zbornic ali osrednjih državnih uradov ter njih ekspozitur med nami. Pri vseh teh pa smo tvorili Slovenci tako majhen, neznaten ulomek, da se specifično naša stremljenja niso mogla uveljaviti. Če smo hoteli uresničiti kakršnosibodi težnjo glede osnov nacionalnega življenja, smo morali najpreje preizkusiti, kako mislijo drugi avstrijski narodi o naši ideji. Če njih notranji razvoj še ni bil prišel do faze, ki bi zahtevala enako preuredbo, je bila naša namera onemogočena. Jasno je, da je takšno stanje vplivalo ovirajoče na politična stremljenja, ki bi imela namen, prerajati temelje narodovega ustroja, kakor je tudi gotovo, da je bistveno oviralo, če ne naravnost onemogočilo, dosledno izvedbo modernih demokratičnih načel.

Že iz tega sledi, kako je bila naša usoda v vseh osnovnih zadevah nacionalnega življenja navezana na močnejše narode — sodržavljane ter njihova naziranja. Ker njih gospodarsko, socialno ter kul-

turno stanje ni bilo enako našemu, je jasno, da si naše in njihove težnje niso bile enake. Samo ob sebi umljivo je vzpričo naše maloštevilnosti, da so obveljale njihove težnje na škodo našim. Prisiljeni smo bili, ravnati se v vseh temeljnih zadevah po teh mogočnejših sodržavljanih, v kolikor niso sploh odločevali njih nazori ravno o naših najvažnejših stvareh. Naš razvoj je bil potemtakem po sili navezan na njihov razvoj; morali smo hoditi ž njimi v koraku, pa naj smo po lastnem notranjem razvojnem ritmu že prispeli do enakih faz ali ne. Marsikaka perioda našega političnega življenja ima na sebi znake, sledove takšne usode; preživeli smo jo, ker smo bili potegnjeni vanjo, ne da bi bili sami v sebi dozoreli zanjo. Zato imamo pri naši politični zgodovini tolikokrat vtis neorganičnega, nelogičnega dejstvovanja; politika namreč dostikrat ni bila rezultat notranjega narodovega stremljenja ter mišljenja, temveč nam je bila nekako od zunaj oktroirana.

Z novo dobo pa bo naš narod stopil na politično torišče z zavestjo, da so njegovi nazori merodajni ne le v zadevah sekundarne važnosti, temveč enako tudi za konstituiranje in spreminjanje osnov vsega lastnega nacionalnega življenja ter da ga pri tem ne bo nihče motil, oviral ali posiljeval.

Ker bo torej narod potom političnega udejstvovanja sam odločeval o vseh svojih zadevah brez razlike ali izjeme, bo silno narasel pomen političnega dela kot sredstva do samovlade. Politične stranke, ki bodo — ko uvedemo povsod proporcionalni sistem — res izraz narodovega gospodarskega, socialnega ter kulturnega stanja in njegovih nazorov, bodo svoje težnje lahko v polni meri in vsestransko uresničile ter preobrazile nacionalno življenje po lastni volji. In bolj kakor doslej bo potreba, da človek, ki hoče zvesto motriti nacionalni razvoj, pazno sledi tudi političnemu življenju, seveda ne dnevnim malenkostnim detajlom, pač pa njega osnovnim idejam, konfliktom in zmagam, njega napredku in napakam.

V smislu očrtanih perspektiv bomo kot kulturna revija motrili vse dejanje in nehanje naše politike ter znanstveno-kritično merili njene stalne in trajne vrednote.

A. L.

Fran Albrecht:

Spev eternistov.

Mi smo od včeraj in smo od jutri,
mi smo od danes in od vekomaj.
Mi smo prižgali src plamenice
in smo odkrili človeštvu nov raj.

Prisluškovali smo daljnim skrivnostim,
tem, ki šepečejo si jih obzorja,
in prepevaje svoje najtišje radosti
smo potopili v najgloblja se morja.

Mi, prebujenci nesmrtni, nadvladali v dušah
smo tesno prostornost, dušeči čas,
vsa razmeknili obzorja in se nasmehnili
Smrti smo v njen materinski obraz.

Smrt: prebujenje v novo življenje . . .
Mi se povračamo večno nazaj.
Bratje, verujte, ne danes, ne jutri —
vekomaj vstvarja svobod se nam raj.

Našim dušam rastejo krila,
naša telesa, lahnà in svetlà,
naše oči, proroško razžgane,
so zastrmele se preko sveta.

Mi smo raztrgali trhle ograje
in smo razsuli oboke neba,
ko v dušah pozval nas je klic šepetaje:
vreči se v solnčno osrčje sveta!

Bratje, en smisel je duši: leteti!
En ukaz našim srcem je dan:
kot baklja, v noči prižgana, goreti
v novo svobodo in v novi dan!

Fran Albrecht:

Alkimija.

Mesto ob mestu in cesta počez,
reka in polje in gora in les,
ljudstva vmes, sinji šotor nebes:
v retorti stvarstva alkimija.

Vse je skrivnost: glej, jaz tam in ti,
vidne vse in nevidne stvari
čakajo, da nas stvariteljski
prežâri dih, ki vse ovija.

Črv, ki se plaziš po tleh, si metulj,
z zlatimi krili pod solnce boš vzplul,
kamen, tvoj sen je zveneči dragulj —
v skrivnostni školjki melodija.

Jaz in ti: dva tujca oba . . .
Pa se prelije v srcé iz srca:
ali sva eno — ali sva dva?
Mi vsi smo Eno: harmonija.

Tuji glas.

Tiho trka na moje duri,
tiho trka tuji glas.
V srcu ga čujem; v srcu vprašujem,
kdo je, ki zove me v pozni čas.

Ali si ti, brat neznani, zapúščen,
svojih tesnob ves pijan, kakor jaz?
Ali si ti, moja daljna nevesta,
iz srca do srca tvoj segel je glas?

Tiho trka na moje duri . . .
Kdo si, skrivnostni polnočni gost?
Oh, na dušo mi trkajo mrtvi,
mrtvi dnevi — moja mladost — — —

Alojz Kraigher:

Mlada ljubezen.

(Dalje.)

IX.

Tomo je sam z Miro. Ona se oprijemlje njegove roke in šeta z njim.

„Mira, kdo je oni bledi grbavček, ki lazi venomer za Magdo in za Bogdanom? Ali ga vidiš tam-le, kako opreza med ljudmi? Sled je izgubil.“

„To je Škrjanček, lepi Adolf, Kolarjev trgovski pomočnik. Magda se že dolgo z njim igra. V začetku se nam je zdelo, da ga ima rada; norčevali smo se z njo.“

„Saj ga je tudi imela rada!“ — vzklikne Tomo nepričakovano. „Umorili ste ji ljubezen — in tega revčka z njo!“

Mira se zasmeje in ga začudeno pogleda:

„Interesanten fantek, kaj?“

Tomo zarenči:

„Zelo interesanten!“

V duhu vidi storijo: — Magda se je zaljubila v dečkov lepi obraz, v njegovo belo in fino kožo, v njegovo plavo grivo; obenem je čutila usmiljenje in morda neko perverzno slast z njegovo pokvečenostjo. On je v začetku dvomil; a ko mu je začela objemati obraz in ga poljubljati, je vzplamenel. Imela sta se rada; a ona je ljubila njegovo glavo, njegovo telo ji je ostalo tuje; bala se je dotikljajev z njim. In čim večkrat je obtipala njegovo grbo, tem bolj je lezel vanjo strah. A njen pohlep ni bil nič manjši, slast je bila morda še razkošnejša. Potem je prišlo smešenje in norčevanje, — streznjenje. Postalo je je sram pokvečenega ljubčka, začela se je nenadoma zavedati — zablode. Bežati je hotela sama pred seboj, začela se je Škrjančku izogibati. Iskala je, kamor bi se zatekla, kjer bi našla utehe svojemu poželjenju, kjer bi našla zadoščenja svojemu sladostrastju. In obesila se je na prvega, ki je bil pri rokah in je bil najprimernejši, ker je sam prežal na slednjo priliko, da se okoristi z njo in posluži svojemu poželjenju in sladostrastju. Bogdan ji je ugajal kot gizdav in eleganten mladič in zlasti jo je mikalo njegovo porogljivo, omalovažujoče ponašanje ...

Tomo molči; Mira pa se zasmeje iznova:

„Umorili smo ji ljubezen!? In tega revčka smo umorili?! Torej smo morilci!“

„Nič se ne smejaj, Mira!“ — reče Tomo resno. Ona pa ga dregne s komolcem:

„Tu je, Tomo, glej ga! ‚Škrjanček poje, žvrgoli, se bel'ga dneva veseli‘, . . . Kam, pa, kam, Škrjanček?“

Videti mu je, da bi se najrajši neopažen izmuznil mirno. Pogled in vse telo mu izraža zadrego in ponižnost. V bleda lica mu dahne s skoraj vidno počasnostjo čisto lahka rdečica. Postavi se po vojaško, pete skupaj, z ljubko eleganco privzdigne žametni klobuček:

„Klanjam se, gospodična Mira!“

„Ali stikate za Magdo, gospod Škrjanček?“

„Ne!“

„Res, da ne, Škrjanček?“

„Zakaj me vlečete, gospodična Mira?“

„Saj vas ne vlečem! Ampak — če jo iščete — tam pri mizi je nekdo rekel, da je šla v štacuno!“

Mira se sunkoma obrne proč in prasne v smeh; udari se po ustih in pogleda Toma kakor v zadregi. Tomo stisne obrvi: — Kdo ji je govoril o — ‚štacuni‘?

„Prodajalnica je zaprta. Čemu bi zdaj gospodična Magda . . .?“ — Naenkrat ga je sram, da je le za hip verjel na prodajalnico; temna rdečica mu buhne v lica: — „Klanjam se, gospodična Mira!“

„Dobro zabavo, gospod Škrjanček! Najlepše je pri vsi ti zgodbi, Tomo, da ima Škrjanček doma dekle, ki je docela noro vanj. Idilično, ali ne? On pa sili le za Magdo!“

Tomo je tih, nekoliko ozlovoljen. Mira umolkne in se krepkeje nanj obesi, v zadregi dvigne ramena in se ozre okoli; sram je je pred Tomom, pa začne zopet klepetati:

„Ali si videl, Tomo, Milo in njeno gardo?“

„Njene tri trabante!“

„Miza se cedi od samega šampanjca. Tako se ga nažlampajo ... Ogljenčeva kislina jih napihne in vzdigne v zrak. Predstavljaj si jih kot balone, Tomo!“

„Ogljenčeva kislina je pretežka, Mira.“

„Milo si predstavljaj kot balon, iluminiran z alkoholom!“

„Alkohol ne sveti posebno, Mira!“

„Ne bodi siten! Predstavljaj si jo kot balon, — kot lampijon! Bajnokrasen lampijon!“

Mira nekoliko pomisli:

„Ali je resnica, Tomo, da je Mila — mrzla ženska? — da sploh ne čuti? — Saj razumeš“?

„Pravijo!“

„Torej — nerazsvetljen balon, lampijon brez luči!“

„Ali je samo ljubezen luč in ogenj?“

„Kdor ne ljubi, je kot brez duše!“

„Mila ljubi tri naenkrat.“

„Tri — in nobenega!“

„Molči, danes ji nalijejo alkohola v lampico.“

„Hahaha . . . Danes bo nevarno zanjo.“

Mira pomolči in premišljuje; — pa se obrne k Tomu:

„Ti si tudi meni očital, da sem — jalov cvet!“

„To je nekaj druzega, Mira; takrat si bila še otrok. Z vrtnico sem te primerjal; in vrtnica duhti, — torej tudi ljubi; samo — brezplodna je.“

„Potem pač misliš . . .“

„Kako bi mogel misliti? Neumnost! Zdaj šele vidim, kakšno oslarijo sem napisal! Oprosti, Mira!“

Ona zopet premišljuje, — vzdihne prav globoko, — pa se nepričakovano zakrohoče:

„Predstavljaj si Debevčka kot lampijon! Ali si ga videl, kako je capljal krog Mile? Kakor majhen hrošček! Ona je lep rogač, velik in bleščeč, s poliranimi kleščami; in Debevček — pika-polonica . . .“

„Zato pa je Senica bolj rogaški. Ta si je za danes nabrusil svoje klešče.“

„Rogati so menda vsi trije in njen mož povrhu,“ — se smeje Mira. Nenadoma prebledi in se vgrizne v ustnico. Bližajo se: doktor Breznik in njegova žena, gospa Helena, profesor Klančar in nadporočnik Javornik. Zadnji se drži nekoliko od strani, razmišljen in odsoten, kakor da se dolgočasi.

Gospa Helena se začudi:

„Ti si tukaj, Tomo?“ — Njena lica so razgreta, v očeh ji utriplje tajen blesk; z desnico se oklepa Breznice, k njeni levici se pritiska Klančar, ki je ravno s toplo zaverovanostjo govoril vanjo.

„In ti si tukaj, mama?“

Ona temno zardi, Klančar se za spoznanje odmakne od nje.

„Pol urice dopusta sem si vzela. Nekoliko si moramo oddahniti.“

„Kako ste krasni, gospodična Mira!“ — vzklikne Breznica. „Moj mož vas kar z očmi požre.“ — Tudi gospa Elvira je razgreta, videti je nemirna in nestrpna, njene ogromne zenice plapolajo. Po kratkem boju se ustavi njen pogled pri Milanu in ljubosumno preiskuje, če tudi njegove oči občudujejo Miro.

„Danes se nasrkamo lepote“, — reče Breznik, „sleherna ženska je umotvor!“

„In veselica je razstava!“ — se zasmeje Žitnica.

„Morebiti bo tudi kaj kupčije,“ — hiti pomembno Klančar in pogleda gospo Heleno prav od blizu.

„Ti le lepoto srkaj, možek; jaz sem se odločila za šampanjec!“

— Duša gospe Elvire je razdrapana. V nji se vršijo boji za zvestobo in nezvestobo, za moža in zakon, za Javornika in zoper njega. Koprnenje za eksotičnim užitkom, za prelestjo greha, neka naveličanost z vsakdanjostjo in poštenostjo jo naganja Milanu v naročje. Mori jo ljubosumnost na moža, ki mu ne zadostuje lepota ženske samo pri nji, temveč je išče vsepovsod, jo vidi in jo pije na ulici in v družbi in se veseli užitka. A zadržuje jo njegova trdna volja, njegova opreznost in pazljivost, njegova stanovitnost, njegova možata odločnost. Zato je zmirom bolj nestrpna in nesigurna, vse trepeče in praskeče v nji; a prava, neugnana strast se ji ne vzbudi.

Milan se napol umika njenenemu pogledu; daje si opravka s cigareto, ki mu noče vleči; precej prisiljeno se nasmehne:

„Ali je ženska samo za praznik umotvor?“

„Samo za praznik, gospod nadporočnik!“ — hiti Elvira. „In treba je pomisliti, da življenje ni praznik!“ — S široko odprtimi očmi ga skuša vsega ujeti v svoj pogled; izsrkala bi mu dušo, da jo preišče in spozna.

„Menda je tudi narobe res, da praznik ni življenje!“ — reče gospa Helena.

„Oho!“ — se zoperstavi Klančar. „Življenje mora biti praznik!“

„In ženska mora biti umotvor?“

„Samo za praznik!“ — se smeje Breznik. „Biti umotvor je precej naporna reč. V delavnik si mora ženska odpočiti, — če ni kdo napovedan, ki pride v ógledi. V tem slučaju je pa itak tudi delavnik kakor praznik.“

„Doma smo ženske coprnice, seveda! Moški pa bi hoteli samo zijala prodajati in umotvore gledati. Človeka vam ni mar, s človekom bi ne znali živeti.“ — Elvira se izvije moževi roki in stopi k Javorniku: — „Dajte mi cigareto, Milan!“ — Pa zapazi, da se je zagledal v Miro, kakor bi pričakoval kakega znamenja od nje. Jeza ji zablisne iz oči, s stisnjenimi čeljustmi sikne vanj: — „Dajte mi ognja, Milan!“ — Nato se obrne z obrazom preko rame, puhne oblaček dima svojemu možu v lice in se nasmehne Miri:

„Ali se nam pridružite, gospodična! K šampanjcu smo namenjeni.“

„Hvala, milostiva, ravno smo bili tam!“

„No, vaš spremljevalec pojde vendar s svojo mamo! Ali ne, gospod Tomo?“

„Hvala, milostiva, za enkrat imam dovolj šampanjca!“

„No torej!“ — se vzboči Breznica nekoliko pikirano. „Ali se nam vi tudi izneverite, gospod nadporočnik? Čemu gledate na uro? Ali ste zmenjeni za kak sestanek? Brž, gospod nadporočnik! Mira ali Elvira, to je zdaj vprašanje! Hahaha . . .“

„Jaz sem zmeraj za šampanjca, milostiva!“

„Potem pa hajdimo, gospoda!“ — Dostojanstveno se odpravi, kakor kneginja, ki je zaključila avdijenco.

Žitnica se obrne k sinu:

„Ne pozabi, Tomo, da moraš priti ob eni pome?“

„Dobro, mama!“

Ko sta zopet sama z Miro, pomisli Tomo za trenotek: — Zakaj je tudi Mira gledala na uro? Ali je tudi ona zmenjena za sestanek? In zakaj je tako poparjena? Kot brez sape! Niti zagnala se ni v boj z Elviro! . . .

Po kratkem molku se iztrga Mira siloma svojim mislim, se oklene Toma in ga vpraša z nekoliko pretirano resnostjo:

„Ali je gospa Elvira lepa?“

„Lepa kakor bajka iz ‚tisoč in ene noči‘!“

„Koliko je stara?“

„Bajka je večno mlada.“

„Ali ni preveč nalepotičena, izumetničena? Ali je treba šminke na licih in na vekah?“

„To spada k bajki.“

„Moderna bajka! Modernizirana. Izprašena in popravljena! Občutek imam, kakor da ne spada v našo dobo.“

„Ali si ljubosumna nanjo, Mira?“

„Morda!“ — zmigne ona s pleči.

Tomo se namuzne:

„Ampak Javor je vendar s teboj zmenjen za sestanek!“

Ona ga presenečeno pogleda, pa se nenadoma zasmeje:

„Ti si navihanec! Kako si to pogodil?“

Nehote pogleda zopet na uro in nadaljuje naglo: — „Z Javorjem mi je čudno, Tomo. Neverjetno me razburja. Telesno koprnim za njim. Oprosti, Tomo, nekomu moram to povedati, sicer me še raznese! Sanjam o njem in v sanjah ga poljubljam; a če je poleg mene in se me dotakne, mi zleze hlad v meso; nekakšen strah me vso prevzame, da zatrepečem kakor v mrzlici. In ko me je poljubil, se je naekrat stud oglasil v meni; gnusil se mi je, da bi pljuvala in bljuvala.“

„Pusti Javornika, Mira, on je nevaren človek! — — Ali si s Praznikom že popolnoma končala?“

„Praznik ni življenje, Tomo!“

„Tudi bolezen ni življenje.“

„Bolezen?“

Tomo se prestraši: — Ali ni preveč povedal? Ali je vse resnica o Milanu? Ali ga ne sodi prehudo? ...

„Bojim se, da Javornik ne misli resno na ženitev!"

„Kdo pa misli na ženitev?" — plane Mira. „Ali ni grdo, takoj na ženitovanje misliti? Prvo in edino je ljubezen! In samo ljubezni iščem ... A samo hrepenenje in sanjarenje še ni ljubezen; meni pa je skoraj, kakor da mi je dovolj — sanjarenje in hrepenenje ... Ali mi verjameš, Tomo, da nisem še nikogar poljubila razun tebe?"

„Pik-pik-pik ..."

„Ecco! Torej tudi tebe nisem poljubila."

„Ne pretiravaj, Mira!"

„Ta in oni me je že poljubil; jaz — ne znam poljubljati! Zakona si niti predstavljati ne morem; zato ne mislim nanj. — Ali sem mrzla ženska, Tomo? — Čisto mrzla nisem: — Javornika strastno poželim in sram me je tega poželjenja; a — izpolnitve poželjenju si ne zaželim. — Jalov cvet! Prav si me primerjal. Cvetem in duhtim in vpijem po ljubezni, — ljubiti ne morem. Po ljubezni hrepenim in je vendar nočem, niti Javorjeve ne. Ljubiti bi se morda dala, — a bilo bi premagovanje, žrtvovanje, bil bi — greh!"

Tomo se čudi in ne more razumeti, ne more si predstavljati, zato ne ve odgovora. Od strani pogleda Miro in se zadivi njeni krasoti. Njena lica so razpaljena, oči ji motno plapolajo. Njegova roka čuti toploto njenega mesa ... Ko bi bil zdaj na samem z njo, — ali bi se mogel zdržati, da bi je ne pritisnil k sebi, da bi ji ne pogladil ličeca, da bi je ne poljubil na sočna usteca? ... Pa se spomni: — — pik-pik-pik ... V tivolskem smrečju zadnjič: — Po štirih letih je bila prvikrat zopet z njim; takrat je torej poskusila, ali že — zna poljubljati! A bil je tudi takrat samo pik-pik-pik ...

Mira se sunkoma otrese svoje zamišljenosti in postane mahoma zopet vsa živahna:

„Zato poslušaj, Tomo, — mojo idejo! — Ali sem lepa, Tomo?"

„Ti si krasotica, Mira!"

„Ne smej se, dragi moj! Lepota je predpogoj za mojo idejo. Ali bi lahko zapeljala — kogarkoli?"

„Če se potrudiš, Mira ..."

„Morala bi se pretvarjati, morala bi glumiti! Pa dobro: — ženska je ustvarjena za varanje."

„Čedno spoznanje, Mira!"

„Nekoliko nečednosti je gotovo pri moji ideji; ampak — uspeh bi moral biti čeden. Če se moj načrt posreči, bo to nekaj velikanskega!"

„Zdaj sem radoveden, Mira!"

„Jaz nisem ustvarjena za navadno žensko usodo. Ničesar si ne domišljujem, Tomo. Prav nič se ne precenjujem. Narobe: — dobro

čutim, da mi manjka bistvenih stvari; sposobna nisem za usodo zdrave, polnokrvne ženske. Za zakon nisem; nesrečna bi bila jaz, še bolj nesrečen menda mož. Zato bi sprejela zakon samo kot sredstvo za izvršitev svoje ideje."

„Brez ljubezni. Preračunjen zakon."

„Preračunjen zakon, natanko preračunjen zakon! — Človek je dolžan — koristiti; svojim ljudem koristiti, svojemu — narodu koristiti! Narodna požrtvovalnost, Tomo!"

„Uživati — za narod!"

„Ne samo uživati, tudi — žrtvovati! Jaz žrtvujem — svojo lepôto! To je edino, kar imam."

„In to ni malo, Mira; samo . . ."

„Prodam jo, oderuško; dragoceno, kakor da sem vsa posuta z briljanti in demanti! Za milijone jo prodam! In te milijone — poklonim narodu!"

„To je ideja, Mira!"

„Marsikdo bo rekel: — Umazana ideja, umazana kupčija, umazan dar; narod nam umažeš s svojimi milijoni! Ali bi ga res umazala? Samo sebičnost je umazana. Zato bi niti sebe ne umazala, ker bi se ne žrtvovala zase, temveč za idejo, za blagor naroda. Za narodovo korist pa bi bil celo umor moralen, ne samo — samomor!"

Mira je vsa vzhičena. Pogledi ji plamenijo, lica ji žarijo, navdušenje žehti iz nje.

Česa potrebujemo Slovenci v boju z Nemci? — Denarja! Denarja! Denarja! — Kaj nam zaležejo ti krajcarji, ki jih naberačimo za družbo sv. Cirila in Metoda? V Trstu si vzdržujemo šolo; za Trst premalo. Kaj pa Maribor? Celovec? Vsi obmejni, vsi narodno ogroženi kraji? Kjer stoje na naši zemlji trdnjave nemške, ponemčevalnice in nemški domi, povsod bi morali imeti svoje obkoljevalne čete, napadalne stroje. Lastnih trdnjav bi si morali zgraditi. — Pa ne gre samo za ljudsko šolstvo! Kaj pa naša književnost in naša umetnost, naša veda in njeni hrami, višje in najvišje šole? Kaj trgovstvo in industrija? Kaj naš zadolženi kmet, ki mora prodajati rodno grudo sovragu tam na mejah, da se nam zajeda v meso in nam pije kri? Kaj torej zadružništvo in posojilništvo, hranilništvo? — Z očetom se je pogovarjala o teh stvareh. Milijonov bi bilo treba, pa bi šlo naprej — do izvojevanja svobode! Tudi on ima načrte, vsak dan druzega, zase in za narod; izpeljal pa do zdaj še ni nobenega, ne zase ne za narod.

„Ali si povedala očetu svojo idejo?"

„Ne! Seveda ne! On bi ideje iz rokava stresal, a za delo ni nobeno. On je fantast, a poleg tega skoraj filisterski v svojih nazorih o morali. On bi me oviral."

„Pa si se že kaj ozrla za kakšno — žrtvijo?"

„Hahaha, tu imaš prav: — tudi on bo žrtev, ne samo jaz! Na Bledu sem spoznala milijonarja, morda bo pripraven človek. Nemec je in Dunajčan. Povabil me je z mamo na obisk.“

„Dobro delaš, Mira! In koliko . . .“

„Cenijo ga na trideset milijonov.“

„Ali ne bo premalo?“

„Nikar se ne norčuj, moj dragi! Starikav je in grd; pa ko bi bil magari gobav, — sklenila sem, da se ga lotim.“

„In če se ne posreči?“

„Potem je bila to sama poskušnja! A upam — generalna skušnja, ker dvakrat nočem ponesrečiti. Jeseni pojdem na Dunaj.“

Tomo ne sprašuje dalje. Nekako zopern mu je ta načrt; mučno mu je pri duši, najraje bi izmaknil roko izpod Mirine pazduhe.

Ona se sunkoma ozre na vse strani; nekoliko splašen ji je izraz, ko da se je nenadoma vzbudila iz zamaknenja in se ne more spomniti, kje se nahaja.

„Ali te zadržujem, Tomo? Ti bi bil že rad pri svoji mizi.“

„Saj nimam svoje mize!“

„Pri Vêri je tvoj prostor, Tomo, le pojdiva! Poglej, kako je svet lepo vesel! Vsi so že v rožicah.“

Skrivoma pogleda na uro in potegne Toma hitreje za seboj. Pa se mahoma zopet ustavi:

„Ali je vidiš mršnje? Katra je s svojim Janezom ženinu ušla.“

Štembal ima klobuk postrani, v očeh razposajenost in objestnost; z levico drži Goričnikovo Katro pod pazduho, v desnici stiska njeno roko. In ona se ozira k njemu; njen pogled je malo zmeden, a vroč in poželjiv; vdano strast ji izdaja vse telo.

„Ali gresta plesat, Katra?“

Ta se zdrzne in se obrne vsa prestrašena, rdečica ji buhne v lica; pa se razjezi, razgali zobe in odkima z glavo:

„Kaj te briga? Servus!“

Mira gleda za njima; zamišljena je, nekoliko tožna, obžalovanje in hrepenenje ji drhti v očeh.

„Ali jo zavidaš, Mira?“

„Katra je zdrava ženska. Za zdravje jo zavidam.“

„Katra je preprosta ženska; prenizka zate, Mira. Kje si jo iztaknila? Ali je to druščina zate? — To razmerje za ženinovim hrbtom je propalost, Mira!“

„No — lahko bi ti odgovorila: — Tudi Vêra se igra za ženinovim hrbtom . . .“

Tomo se prestraši in prebledi, srce mu zastane:

„Lepo te prosim, Mira! Katro veže vendar sama gola strast s Štembalom! Pri nji so že nameni čisto nizki.“

„Kako pa moraš vedeti? Ljubimkanje je nazadnje zmirom — gola strast!“

Tomo ima naenkrat strašno slabo vest. Bledost njegovih lic se umakne temni rdečici; srce mu razbija v prsih:

„Vsako primerjanje si prepovedujem, Mira! Ti ne žališ mene, temveč . . .“

„Nikar se ne razburjaj, Tomo! Nikogar nočem žaliti! Samo zavidam vas vse skupaj, za zdravje vas zavidam! Sicer pa: — ti si na mestu, Tomo! — Z nestrpno kretnjo se postavi tik pred njega in ga prime z obema rokama za ovratnik pri suknjiču; lica so ji bleda, oči so kalne: — „Samo nekaj te še prosim, Tomo! Če boš slišal kaj slabega o meni, — nikar me ne obsojaj, Tomo! Spomni se, da potrebujem študij za svoj — poklic! Servus, Tomo!“

Mira naglo odhiti. Iz množice ga še pozdravi njen smehljaj, in on se čudi, koliko obupa je v tem smehljaju, obupa in negotovosti in izgubljenosti. A njegove misli so v trenotku spet drugod: — Vsega ga prevzema mučno čustvo zbegane prestrašenosti: — ali je resnično kaj podobnosti med počenjanjem Goričnikove Katre in ljubimkanjem njegove Vêre? Ali je med njim in Vêro kaj dogovora? Ali je le količkaj sporazumljenja med njima za kako nepoštenost ali nizkotnost? Ali ju ne tira skoraj zoper njuno voljo in kakor podzavedno neka tajna sla druzega k drugemu? — Nehote! Ali greh ni greh, če je podzaveden? Nizkotnost je nizkotnost, čeprav živi skrita v duši in se je človek ne zaveda. Razloček je le v stopnjevanju. — Tomo vzdihne in si obriše potno čelo. Misli se mu zmedejo. Tako mu je, kakor da stoji na odru in da ga gledajo od vseh strani; prozoren je kot steklo, vsi lahko berejo v njegovi duši o namenih varanja in okoriščanja za hrbtom tujega človeka. In nenadoma se mu zazdi, ko da se upira vanj pogled, ki ga prebada in prodira s strupeno maščevalnostjo, z razjedajočo mržnjo . . . Ko se obrne, se sreča z Drnovškovim pogledom, ki je sovražen in preteč, čeprav izraža ves obraz veselje in vinsko razigranost . . .

— Ko se je bila Vêra vrnila od šampanjca k Drnovškovemu omizju, je Stanislav prepeval že nekoliko omamljen:

„Po morju barka plava . . .
Nezvesta, bodi zdrava, . . .“

Teatralično je sklanjal glavo, z levico si je česal brado in pozdravljal z desnico v daljavo. Poleg njega je sedela Vêrina prijateljica Zinka, z vsem telesom k njemu obrnjena, s sladkim in priliznjenim smehljajem na bledih licih. In Vêro je bilo zbodlo v prsih: — Moj Bog, na Zinko sem čisto pozabila! S seboj bi jo bila morala povabiti! Po pravici je razžaljena! — Zinka pa se ji je s pretirano uslužnostjo

umaknila in jo posilila na prostor poleg Drnovška. In ta je pel s še bolj očitnim poudarjanjem:

„Moj up je šel po vodi,
le jadrajmo za njim!“

Za Vêro se kot nalašč ni zmenil; a pogled mu je bil že kalen, trepalnice so mu bile težke.

Zinka jo je vprašala na uho:

„Ti se torej poročiš?“

Ona je skomiznila z rameni:

„Ne vem!“

„Če pa imaš že dan določen!?“

„Kdo ga je določil?“

„Skrivaj se poročita, je povedal, — tik pred potovanjem.“

„Skrivaj!“ — je ponovila Vêra, da ni bilo poznati, ali je pritrdilo ali je vprašanje. Vseeno ji je bilo. Strašno malomarnost je čutila v duši. Nič je ni razburilo, da ‚ženin‘ razpolaga z njo kar brez dogovora.

„Kako da si se odločila — za Ameriko?“

„Ali sem se odločila?“

„Ti si čudna, Vêra!“

Ona pa se v resnici še ni odločila. Govorila je z Drnovškom o Ameriki, razpravljala je z njim o življenju onkraj morja, poslušala njegove načrte, — a besede mu še ni zastavila niti za zakon niti za Ameriko. Kar se je zdelo vsi okolici že določeno, je bilo za nju dva še popolnoma nejasno. Stanislav se je izražal, kakor da je stvar že dogovorjena, ker je hotel tudi po druzih vplivati na Vêro in ji na ta način naravnost vsiliti sugestijo, da jo je usoda njemu namenila. V resnici pa je imel v načrtu tudi možnost, da se Vêra z njim ne poroči; pregovarjal jo je k izselitvi sami na sebi, preskrbel ji je v Ameriki lepo službo in ji obljubljal popolno osebno svobodo. Zanašal se je, da se mu tam posreči, kar se mu tu že toliko časa zopet in zopet izjalovlja. — Vêra pa je bila njegovih vsiljivosti že tako navajena; tolikrat je že doživela, da je razširjal neresnične vesti o njuni zaročitvi, da je to ni prav nič več razburjalo. Saj je poleg tega dobro vedela, kako zelo ji je naklonjen, kako zelo mu je edina srčna želja in morda cilj njegovega življenja — zakon z njo. A zdaj je bila jezna nanj, ko se je kujal poleg nje in kuhal ljubosumnost; čutila je v dnu duše, da bi postal iz zaročenca njen najstrupenejši sovražnik, ko bi doznal, da je njegov up v resnici — „šel po vodi“ . . .

Zinka je nekoliko razžaljena umolknila. Omizje je začelo peti. Vêra pa je sedela kakor sama zase, zasanjana in odsotna, brez misli in brez volje. Le globoko v duši ji je brnela sladko-zveneča struna: — „katera dva se imata rada?“ — in tuintam ji je za trenotek prodrlo

do površine toplo in razkošno čustvo in ji izvabilo smehljaj v obraz . . .

In zdaj je zopet Tomo tu. Turčin poskoči, ga prime za roko in ga potisne siloma na prostor med Zinko in med Vêro. Tomo se malo brani in se mu oteplje:

„Ali sem te plačal?“ — se mu zasmeje na uho.

„Kjer je Turčin, tam je kizmet, Tomo, to si zapomni!“

Drnovšek gleda preko komolca, v nekoliko nerodni kretnji, s strogim in srditim obrazom, prste stiskajoč v pesti. Videti mu je, da bi najraje planil in se stepel. Turčin ga strese za brado in intonira, da zapoje vse omizje:

„Srakoper je velik ptič,
pisano ima perje,
pazi, pazi, Stanko ti, —“

Oni ga udari in sune od sebe ter zakolne poluglasno, a izprazni voljno svojo kupico do dna.

Vêra je zardela preko ušes, poveša glavico in si ne upa pogledati ne na desno ne na levo.

Pesem se vrsti za pesmijo, napitnica za napitnico . . .

Nenadoma se obrne Drnovšek k Žitniku; strog mu je obraz, čelo mu je nabrano v srdite gube:

„Pozivljam vas na dvoboj, Tomo Žitnik!“

„Bravo, Stanislavček!“ — se zakrohoče Turek. „Torej vina gôri! Dvoje štefanov! Kdor ga prej izpije, je zmagovalec!“

Drnovšek se ne briga zanj:

„Dvoboj je hazard! Ali imate kakšne karte?“

„Šnopsljajta!“ — se smeje Turek. „Vadljajta — kot rablji za Kristusov plašč!“

Drnovšek se je odločil: — resno se obrne k Tomu:

„Za najboljše, kar imava! — Mora! — Najprej tri serije za poskušnjo, potem tri serije zares!“

Prsti padajo, pesti udarjajo po mizi . . . Sedem! Štiri! Nič! Mora! — Pet! Tri! Devet! Štiri! Mora! — Šest! Mora! — Osem! Mora! . . . Pogledi bliskajo in gorijo in se zabadajo drug v drugega, se lomijo in krešejo in tolčejo — kot bi sekalo dvoje nevidnih elektromagnetičnih mečev drug ob druzega . . . Sapa je žgoča in nagla, mišice so napete . . . Razburjenje in strast igralcev prevzame tudi gledalce; vzduh je težek kakor v cirkusu, kjer sledi občinstvo z napeto pozornostjo orjaški rokoborbi . . .

Tomo sklene:

„Mora!“ — Roka mu onemogla pade na koleno, lica mu preblede.

Stanislav se vgrizne v ustnico:

„Zmaga je vaša! Natovorite si to sladko breme! Hajdi! Dobro srečo!“

Obrne se na drugo stran, seže po kozarcih in izpije duškoma.

Družba je nekoliko v zadregi. Blejčevka se naivno zakrohoče:

„Za kaj sta pa igrala?“

Tomo se nenadoma zave. Kri mu buhne v lica, pot mu stopi iz kožnih luknjic . . . Kakšna lumparija! Za človeka igrati?! . . . Srdito se ozre v Drnovška, udari ploskoma po mizi, zgrabi kupico in izlije vino onemu v obraz:

„Oslarija! Jaz ne sprejmem takega dvoboja . . . To je nizkotnost! Fej! Nizkotnost!“

Drnovšek plane in zamahne s steklenico . . . pa ga vjame Blejec za roko in ga potegne k sebi:

„Pamet, Stanislavček! Pamet!“

Družba je v razsulu; vse je pokonci in se odpravlja. Turek pomigne Blejcu, naj se loti Stanislava; sam pa prime Žitnika pod pazduho in ga vleče proč.

„Jaz nisem takoj pomislil, kaj hoče beštija s to igro!“ — reče Tomo in drži kot nevede roko na Vêrini rami.

„Saj ni hotel! Saj ni hotel!“ — prigovarja Turek. „To je bila res le igra! On tudi ne bo priznal, da je igra odločila; jutri pride zopet po nevesto.“

Tomo se ozre na Vêro in odmakne hitro roko z njene rame. Na licih ima rdeče lise, oči mu zbegano utripljejo.

Turčin se zasmeje:

„A ti si jo le vzel seboj!“

„Božja sodba!“ — se oglasi Silva, ki spremlja Vêro in jo ljubeče drži pod pazduho.

Vêra hodi s sklonjeno glavo; roki si tišči na lica in na oči in diha skozi usta, ker jo hočejo solze zadušiti. Tomo jo pogleda in se oklene njene roke . . .

„Turčin, levo glej!“ — vzklikne Silva.

Sodnik Košan prihaja mimo, pa se ne ozre. Priliznjeno se stiska k vitki krasotici, ki se preglasno smeje in se v bokih afektirano upogiblje.

„To je Tratnikova Julka, bogata strojarica.“

„On jo bo ustrojil!“ — se zasmeje Silva. „Torej je res zapustil ono revico? Ekspeditorica je bila ali kaj. Nekaj so pripovedovali o odpravljanju . . .“

„Ne, ne! Saj je porodila, bilo je menda mrtvo.“ —

„Servus, Tomo! — Andrej Praznik stoji pred njimi; ob njegovi roki Mara, ki je videti izredno srečna in zadovoljna. — „Ali nisi videl Mire? Že dobršen čas jo iščeva . . .“

Tomo se nekoliko prestraši:

„Kje je Javornik? Ali je pri Breznici?“

„Ne, tam ga ni! Tudi njega nisem videl.“ — Poročnik obledi in gleda vprašujoče v Toma.

Po kratkem pomisleku izjavi Tomo:

„Mira je brez dvoma z Javornikom! Poglej — na Blejčev dom!“

Praznik izmenja barvo iznova; videti je nenadoma precej prepal. V dolgem pogledu se sporazumi s Tomom, da je treba iskati — v Javorjevem stanovanju. —

Poročnik z Maro odhiti. Oni štirje šetajo dalje skozi Zvezdo; a Turčin ni več na Tomovi strani, temveč se oklepa Silve. Takoj nato sta obadva para ločena in hodita drug za drugim.

Tomo objema Vêrino laket in jo stiska k sebi. Ves čas molčita in ne čutita potrebe, da bi izpregovorila. Vêra je že docela mirna; neka rezka poteza odločnosti krog ust je ostala kot posledica viharja...

Bučno veselično življenje valovi in polje naokrog. Smeh in vzkliki, vriski, vpitje, petje, godba, žvenčanje čaš in steklenic, ropot in šunder napolnjujejo ozračje v razsvetljenem prostoru pred šotori in pod kostanji. Tu motovili pijanec med ljudmi in zbija burke, tam se naslanja drugi z vsem telesom ob drevo in se bori s težavami. Govornik stoji na stolu in govori s kričečim glasom; plosk in živio ga spremljata. Parčki se drenjajo po šetališčih ali postajajo ob strani. Obrazi so razgreti in razpaljeni, oči pijane, vriskajoče . . .

Ko pridejo mimo majhnega omizja, zapazi Tomo zabuhel in bled obraz, ki pokima s strupenim smehom in z izrazom zadoščenja. Poleg njega plane mlajši obraz in se z veselim presenečenjem zagleda v Vêro.

Drnovškovi so danes zadovoljni! — pomisli Tomo sam pri sebi. V istem hipu zapazi, da sta se Turek in Silva izgubila, in tudi on je zadovoljen. Nehote nameri korak proti izhodu.

Pri eni zadnjih miz leži na stolu kričeče-rdeča Magda. Omamljena je od pijače, zleknjena v nemarni kretnji; obraz se ji glupo smeje, desnica ji visi kot otrpnjena ob strani, z levico objema Bogdana okrog vratu. Tudi on je napol pijan; s priskutnim, prskajočim smehom ji šepeta na uho . . . V bližini, skrivajoč se med ljudmi, stopica Škrjanček semintja, nestrpno in nemirno, mencajoč si roki, pogledavajoč na pijani par, potne srage na belem čelu. Ko zapazi, da ga Tomo gleda, se naglo skrije za drevo in opreza izza njega . . .

Pred Narodno kavarno Tomo za trenotek postoji:

„Sedeva na vrt?“

Vêra stisne z laktom njegovo roko in ga pogleda . . . Oči so ji zardele, solza ji blešči na vejicah . . . Tomo se molče odpravi dalje . . .

Po Gosposki ulici šetata pred njima dva gospoda. Elegantna sta in mlada. Večji ima slamnik v roki, pleša mu blešči od žarkov ulične svetilnice. Manjši ga z drobnimi korakci prehiteva, se obrača in se postavlja predenj. Z dvignjenim kazalcem in z zatikajočim se jezikom modruje važno:

„Senica, — to ti je kujon! Ali si ga videl? Zdaj jo ima! Midva pa sva neumna, če mu pustiva plen! — Premisli in preudari: — pojdiva z njima v stanovanje!“

„Hahaha, meni pa le ugaja, da jo že enkrat iztakne! Toliko časa nas je vse za nos vodila! Nas in druge in svojega moža! Zdaj je prišla njena ura! Hahaha . . .“

Tomo potegne Vêro naglo preko ceste in skuša one prehiteti. — To sta Lesnik in Debevec, spredaj gre Senica z Milo. Ona je vinjena in skoraj leži na njegovi rami. Jezik ji je težek, smeh zaspano zavaljen:

„Jaz da bi se bala svojega možiča: — Hahaha . . . Kako se motite! Hahaha . . .“

Tomo in Vêra skoraj bežita, da prideta naprej . . .

Na ulici je malo pešcev. Tuintam zadrdra kočija mimo. Posamezni veseličarji hite domov, drugi šetajo brez cilja ali spo v gostilnico na boljše in cenejše vinčece . . . Noč je zvezdnata in topla, veterček je malo vlažen . . .

Čez Sv. Jakoba most. Ljubljanica teče mirno in sanjavo, na površini se svetlikajo prameni luči, ob stebrih šume in žubore vzpenjajoči se valovi. Na bregovih spremljajo vodo perspektive temnih drevoredov s košatimi kostanji, navzgor, navzdol, na obeh straneh. Pod njimi spe mračna šetališča in sanjajo skrivnostne bajke; sence švigajo mimo debel, tuintam se zaiskri ogorek cigarete. Na barje se odpira obzorje s svetlejšim nebom, ki vzbuja hrepenenje, da bi človek vzplaval vanje kot v morjé prostosti. Nad mestom je nebo temnejše, čeprav utriplje nad njim odsev svetlobe kakor v tenkem pajčolanu. Na grajsko stran se hiše gnetejo kot na kupu, stlačene od tesnosti, podaljšane na kvišku. Konture grada s svetlimi zidovi stražijo nad njimi; stolpovo kronišče prehaja v temnikasto nebo; med zobovi sveti zvezda, da ne veš v trenotku, če ni umetna luč.

Tomo zavije na Stari trg; pa se spomni:

„Ali se izprehodiva čez grad?“

Sv. Florijana ulica je skoraj prazna. Tomo in Vêra se napotita navzgor. Njegova roka čvrsto objema njeno laket, njeni prstiči leže v njegovi levi dlani. Ves čas sta izpregovorila komaj par besed; — in vendar čutita obadva, kako neskončno blizu sta si njuni srci in njuni duši; obadva se zavedata, da je nastopila nova doba njunega življenja, doba vdanosti, zaupanja, ljubezni . . .

Po nasprotnem pločniku odmevajo bližajoči se koraki. Vitek častnik z rožljajočo sabljo in zvenečimi ostrogami se oklepa manjšega gospoda, zavitega v pelerino, s kapuco preko glave.

„To je Javor!“ — zašepeče Tomo in stopi nehote bolj v senco.

Takrat se ozre kapuca preko ulice; luč ji posveti v lice ... Tomo in Vêra se zdrzneta in postojita za trenotek ... Javornik in pelerina pospešita korake ...

„To je bila Mira!“

„Preoblečena za možkega!“

„Čemu ta maškarada? In v ti okolici?“

Tomu pride grda misel na — ‚štacuno‘. Ali je bila Mira že po svojih — študijah? ... Pa se otrese misli in zavije mimo cerkve Sv. Florijana v Ulico na Grad. —

Na grajski ravnici ob drevoredu sedeta na klop. Razgled se odpira na mesto in na ljubljansko polje, ki se izgublja v temi, da je komaj slutiti hribovje na obeh straneh in Karavanke tam v ozadju. Neštevilno luči žari v ravnini, posamezne in v vrstah, tleče in brleče, in sijajne kot velike zvezde, obločnice na kolodvorih in po ulicah in na križiščih cest. Drdranje vlaka se razlega od Zaloga, prihaja bližje in glasneje; videti je že beli pramen dima, v katerem odseva tuintam žareči ogenj železniškega stroja. Človek čaka nehote in spremlja vlak z očmi, posluša enakomerno ropotanje ... žvižg ... izprememba ritma ... zmedenje drdranja ... zvonec na postaji ... mir, tišina ...

„Ali me imaš rada, Vêra?“ — Tomo jo potegne k sebi in ji privzdigne obrazek.

„Ali me imaš ti rad, Tomo?“ — Objame ga okrog vratu in mu poskuša videti v oči.

„Od zdaj naprej si moja, Vêra!“

Njuna usta se strnejo v poljubu.

Njemu je mehko pri duši, zgolj dobroto čuti v sebi in neskončno vdanost. In sam pri sebi je zadovoljen: — Ob drugih prilikah ga je zmirom strast obvladala. Prižemal bi jo bil, povaljal bi jo bil in zgrizel ... Danes mu je čustvo njegove ljubezni sveto in neomadeževano, ki bi ga ne hotel oskruniti s pohoto ...

„Ali pojdeš v Ameriko?“

„Ne pojdem!“

„Ali poročiš Drnovška?“

„Ne poročim ga!“

„Ali si za zmirom moja?“

„Za zmirom, Tomo!“

„Brez vseh pridržkov! Brez vseh pogojev?“

„Kakor hočeš, Tomo! Lahko me pogaziš in izžmeš ... in če se naveličaš, me vrzi proč! Jaz sem samo tvoja, Tomo! Samo s teboj živim! In če bo s tabo konec, — pa naj bo konec!“

Žrtev je potrebna, misli Tomo, — žrtev je neizbežna — za véliko ljubezen; a vélika ljubezen mora biti obojestranska, samo potem je res ljubezen; torej mora biti tudi žrtev — obojestranska! Ona žrtvuje vse, — bodočnost in življenje; tudi ti žrtvuj! Če ji zapišeš tudi ti — bodočnost in življenje, — stopiš v zakon z njo! Pripravi zakon! Ko boš ti sposoben žrtvovanja, — sprejmi njeno žrtev! Počakaj in pripravi — zakon! ...

„Ne bo konca, Vêra! Tudi jaz sem tvoj, brez vseh pridržkov in brez vseh pogojev! In tvojo žrtev sprejmem, ko boš — pred svetom moja!“

„To bi ne bila žrtev, Tomo! Ljubezen naj ne misli in naj ne računi, ljubezen mora biti slepa! In tudi žrtvovanje mora biti slepo!“

„Ampak — obojestransko, Vêra!“

To je vseeno! Ljubezen nima nič s filozofijo in s preudarjanjem!“

„Ti si angel, Vêra!“

„Dozdaj sem bila vse kaj druzega! Računila sem in mislila, načrte sem kovala ... Sram me je dozdanjega življenja!“

„Kaj naj jaz porečem o svojem življenju, Vêra? Ali mi moreš odpustiti?“

Mesto odgovora se privije ona k njemu in mu poljubi usta ... vroče, blaženo ...

Tomo ji razloži načrt za učiteljevanje ... Vêra je srečna, da bi vriskala in pela ...

Zvonovi ljubljanskih cerkvá udarijo prvo jutranjo uro ... neredno, v raznih tonih ... Tomo in Vêra se dvigneta in hitita v mesto ...

(Dalje prihodnjič.)

Vladimir Levstik:

Gadje gnezdo.

V obraz se klanjajo gospej, za hrbtom hvalijo vražjo babnico, in Kastelka odzdravlja košato na desno in levo. Marsikdo gre vdovi rajši s poti nego naproti; nihče ne zine o nji zlega brez dobrega. To je dovolj pri naših kmetih, ali premalo za Kastelkin nadčloveški trud.

Premalo? Ona ima druge reči, ki jo vesele na svetu.

Recimo poletno jutro takrat pred veliko vojno. Gospodinja vstane prva v hiši: že leze solnce izza Sevškega hriba? In solnce, ki dremavo kuka čez borovce, prestreže njen trdi pogled ter se prilizne:

„Dobro jutro, gospa, dobro jutro; podvizam se, nič ne kolnite, mati! Ves dan bom sijalo brez preneha, le zanesite se name.“

Toda Kastelka renči:

„Da te satan! Ako danes ne bo dežja, naj kar vse skupaj hudič odnese!“

In že je zrastla na rumenem nebu siva pika ter leze bliže in bliže.

Stara jo ureže moških korakov v dekelsko kamro:

„Kvišku, pokore, zberite grešne kosti! Za hrčanje vas nimam, če se ponoči z dedci pečate, meni nič mar; alò, Katra, Jera, Micon! Da ne vidim sledi na vrtu, kamor so postavljali prešuštniki lestev in kopita; marš! . . . In tí, Polona, ki si v drugem, da se mi spraviš o Šmarnu: tvojo zalego bo vrag poslušal, ne jaz!“

Brez usmiljenja grabi za gola bedresa ter meče zaspanke z ležišč; dekle ne godejo, zakaj vdovini žganci plavajo v masti, plače so dobre, novoletni darovi obilni.

Kastelka se umiva, prha ko delaven konj in natiče grobo obleko, bevskaje zdaj na sakramensko sušo, zdaj na prekleto kravo, kateri je že pred tednom potekel čas, zdaj na ljudi, ki jih je malo prida; kadar odmoli vse blagoslove, je čisto sveža in polna korajže. Prezirno kaže pest nadlogam:

„Ampak, pri moji duši!“

Ampak pri njeni duši je huje od nebes in pekla.

Kave in belega kruha ne zajtrka, nego kozarec brinjevca s česnjem in ječmenjakom; to daje zdravje in moč.

“Ozrla bi se krog hiše . . .“

Ko stopi na prag, razoglava, moško palico v roki, samolastno iskro v sivih očeh, glavo pokonci, levo pest uprto v bok, se ji njenih pet križev prav nič ne pozna.

Še vrabci na žlebu, senice na tepki vreščе glasneje, ko se pokaže. „Svetleje se moramo bleščati!" mislijo rosne kaplje v travi ter sipljejo pisane žarke, da ljubosumne marjetice komaj iztezajo vrat. Življenje kipi s podvojeno silo, delo gre po nitki, prav kakor bi se nevidno upiral sam bognasvaruj.

Črni petelin pri hlevih komandira že zdaleč: „Pozor, putače! Mati gredo, nihče naj ne dela škandala!" Modro stoji živina pri jaslih, trzaje s svetlo kožo: naj vidi gospa, živ krst se zne zmeni za nas! In jeznih oči leze vdova po prstih k Šimnovi postelji; tiho vzdigne palico ter jo spusti, ne za šalo, na hlapčevo okroglo plat.

„Nažrt, mrcina žganjarska? Da bi se živ pogreznil in bi ti s frakljem zobe zbijali do sodnjega dne!"

Pijani Šimen, ki ga ne smeš krivo pogledati, skoči na noge ter švigne pokorno po delu: s Kastelko ni dobro norcev briti, sam Bog ve, da ne . . .

Kose se bliskajo, hlapci pokajo z biči, voz za vozom drdra po cesti, dekle hite s penečimi žehtarji, gnoj leti na kopico, kot bi držalo po sedem rok za sleherne vile. Kdaj je zajtrkal, ne ve nihče izmed služinčadi, saj komaj utegne prijeti za žlico in jo položiti iz rok. Dobro je biti pri vdovi, toda pot lije v potokih, in red se ne omaje leto in dan.

Na razpotju pred domom se gospa ne pozabi ustaviti, da zmeri bogastvo z očmi. Dolga bela hiša s prizidanim nadstropjem in podstrešnimi kamrami gleda prijazno izmed hrušk in orehov, rožni grmi z zlatozrcalnimi kroglami se sladko smejo čez vrtni plot; kozolci, hlev, skedenj, svinjaki in kašča objemajo dvorišče v podkvi, in zdi se, kakor bi vsak posebe škripal obilja.

„Spodnja okna so stara," pomišlja Kastelka, „zgornja so moja, veliki kozolec je moj, kašča, svinjaki so moje delo; vse drugo sem prenovila. Glejte kose v vrsti, motike in lopate in stroje na skednju; v hlevu dva para težkih konj in par lehkih, vmes dve breji kobili, žrebe, sedmero krav, par volov, in prešičev — koliko jih je pravzaprav? Shrambe so polne, grunt brez dolga, v hranilnici leži tisočak pri tisočaku, trije sinovi študirajo . . . Kaj bi bilo, da nisem jaz garala?"

Da, gospodarila je bolje ko kdaj kak Kastelec; zgrabila je vraga za rep, ko je zasadil kremplje v grunt in ga hotel odnesti. Kastelčevina raste iz njenih trdnih dlani in neugasnega ognja v njeni glavi, noge ji segajo sedem sežnjev globoko v to rodovitno zemljo; po njenem je šlo, kljub vsemu! Trda volja v njenih opaljenih črtah se riše globlje,

in tli v zagrizeni strasti; ako bi ji napotoval Sevški hrib, gotovo bi ukazala: Premakni se! in znorela osuplosti, če bi ostal.

„Kako se človek prelevi!“ mrmra stopaje med travniki ter misleč na leta, ko je prelivala solze ob Prešernovih pesmih.

Na polju postaja vdovin obraz mehkejši; pogled ji plava božaje po gosto zaraščenih njivah, in včasih se skloni v razgonu, vzame grudo, jo tehta na dlani kot ljubo in drago reč ter jo zamišljeno zmane v pšenico.

Težko in trdo stopa domov. Za hrastjem na kraju neba se kade fabrike v trgu; porogljivo uhaja Kastelki oko v to stran, kjer žive premogovi Judje, potujčeni trgovci, pijavke in oderuhi, jara drhal, ki se šemi po nemško. Vdova jih besno sovraži; od njih je prišla vsa njena nesreča, ves boj, ki je mladi dušo izpil. In kadar jo motijo ničemurne misli, je prvi med njimi ponos, da je zabila v svojem bogastvu jez pred njih nakane.

V takih trenotkih lista rada po knjigi, svojem življenju.

* * *

Stari, premožni Kranjci so jo pred petindvajsetimi leti nagloma primožili na Kastelčevo. Bila je lepa rjavolaska s sanjavimi očmi; študentje domačega kraja so ji nosili berivo, kar ga je rastlo tiste dni v naših logih. Med kuhalnico in srpom si je polnila srce s poetičnimi ideali „Krsta pri Savici“, Jurčičevih romanov in Tavčarjevih novel ter z zgovornim rodoljubjem onega časa. Vzgojena v pokorščini in strahu božjem, se ni uprla volji roditeljev; nehala je čakati sreče po svojih mislih ter legla spoznat ljubezen v zakonsko posteljo.

Toda Kastelec je bil ukanil tasta, ki je menil, da moži Manico z zdravo korenino, pa je dal hčer pijancu in razuzdancu; neizkušena je postala čez noč mučenica, ki je vsako jutro strahoma vstajala v novi dan. Potrpljenje in upor sta bila enako bob v steno; ob večnih psovkah in tepežu je tem hitreje dojokala za dekliškimi sanjami, ker je spoznala z bistrim očesom že prve mesece, kam plove dom pod takim gospodarjem.

Častihlepni mož je rad popival s tržani ter spravljal njih besedo ko suho zlato. Nekaj pred poroko so bili zgradili usnjarsko tovarno in zavohali kmalu, da ne bo imela sape; najprej so molče šušljali med seboj, nato so čisto drugi ljudje začeli nabirati bogate okoličane v družbo, ki naj bi jo kupila. Nemškutar Petschnig je bil venomer na Kastelčevem, kakor da se je nehal meniti za kotenino in bičnike v svoji štacuni. Vse pomenke je obdajala skrivnost; ali ko je Mana ležala za prvim sinkom, je Kastelec vinjen prilomastil v zimski noči ter povedal, da je podpisal delnic za desettisoč goldinarjev. To je bilo več od dote

s katero je nevesta podprla grunt; in Kastelka je klela prvikrat v svojem življenju.

Komaj je vstala, je vzela breme gospodarstva nase, da ne vidi, kako raste otroku beraška palica. Mož se je klatil in popival, vozil se s kolesljem „inšpicirat“ ter se vračal pijan in obigran. Urezal se je tu in tam, zakaj Petschnig ga je spremljal kakor senca; brez njega bi bil zdavnaj v neprilikah. Imetje se je krhalo in lezlo narazen; ko je povila Mana za Jožkom Tončka in Janka, je usnjarna zagrmela, Petschnig pa je prišel z menicami naravnost povedat, da je glavni upnik in misli kupiti grunt z vsem, kar je. Da bi bila mera polna, je ležal gospodar za pljučnico in bledel.

„Kdaj?“ je vprašala Kastelka bleda kot prt.

„Kako kdaj? Ena poteče v nedeljo, druga čez mesec dni . . . Podaljšanje? Škoda besede! Kjer ni prave roke, tudi zaupanja ni . . .“

„Satan bo kupil, ne ti!“ je zaklela Mana drugič v svojem življenju, popadla stol in spodila volka iz hiše. Nato je stopila k moževi postelji:

„Dobro za nas, če umre,“ je dejala. „Drugače bo pozno; sam Bog ne daj, da bi se izlizal.“

In prvikrat se je oglasil skrivnostni pomočnik: štiri dni potem so nesli Kastelca k pogrebu. Vse je zabavljalo vdovi, ki ni potočila solze. Toda nji je bilo srce okremenelo; če ni poznalo hinavščine, tudi ni poznalo strahu. Vrnila se je v veliko izbo, ki je dišala po voščeničnem dimu in mrtvaških vencih, spletenih iz zadnjih jesenskih cvetlic; tam je ždela do večera, Janka na prsih, Jožka in Tončka ob nogah, oči uprte v odvetnikovo pismo, ki je ležalo neprebrano na mizi. Burja za vogali, mraz izpod vrat; lačna dečka sta jokala, Kastelka je tuhtala svojo reč.

Premoženje staršev se je bilo razbilo med troje bratov in dvoje sestra; oni je niso mogli rešiti. Mislila bi na drugo možitev; ali kje najde petičnika, vdova na zavoženi kmetiji? Tudi otrok ni hotela roditi, ki bi izpodrivali prvorojene. Kos kruha je čakal vse pod očetovo streho; toda vdova ni marala stran odtod, hotela je ohraniti dom, zdaj nalašč! Dolbla je v svoji glavi; sosede so čenčale vanjo, toda Kastelka je molčala in za njenimi priprtimi vejicami je ugašal pogled.

Pozno zvečer je zavihal vdovina usta prezirni smehljaj, ki jih obkroža še danes. Položila je črva v zibelko, skuhala bratcema mleka ter se oblekla za napot; dolgo je šarila po skrinjah in omarah. V trdi jutranji temi je dala napreči, prijela sama za vajeti ter pognala. Dvakrat se je znočilo brez nje; vsi so mislili, da se ne vrne. Ali tretje dopoldne je zaropotal koleselj pred vrati; Kastelka je imela čisto nov obraz. Planila je k dojenčku; razleteli so se posli po bližnjih vaseh:

„Hoj, ljudje božji, kdo kupi? Konje, krave, prešiče, koleslje in drugo robo, vse za gotov denar! Le vkup, ljudje božji, Kastelka prodaja ...“

In je pridrlo ljudi na Kastelčevo, da je bilo komaj prostora: ta iz radovednosti, onega je prignal pohlep, drugega škodoželjnost, marsikoga sočutje. Sredi med njimi je stala vdova trda ko led, kričala, klela kakor Hrvat, pulila se za vinar in prodajala. Ob solnčnem zahodu sta mukali v hlevu dve buši zraven para volov, in dva prašička sta tarnala v praznem svinjaku. Opustošene kašče, poluprazna vozarna, skrinje po hiši kakor oropane, prodano vse, kar je maral kdo vzeti, še ranjkega obleka, še babičina avba, materin zlati križec, ki ga je dala na smrtni postelji hčeri v spomin, židane rute, kožušna kočemajka in poročna obleka; Mana si je pustila trde cunje, dekla bi se jih bila sramovala.

Ko so kupci odšli, je sedla v kamro ter seštela izkupiček in bankovce, ki jih je bila prinesla s seboj; živa duša ni zvedela, kje jih je vzela. Manjkalo je še zmerom pet tisočakov. Na vrata je potrkal sosed, bogati Galjot.

„Saj ne zmoreš, Mana!“

„Zmorem, če me na mestu zlodej vzame.“

„Odprodala bi svetá.“

„Niti toliko, da stopiš nanj!“

„Ne boš ga mogla obdelati ...“

„Naj leži tako!“

„Dobro sem mislil ... Bog ti daj zdravje in moč soseda; vražja ženska ti.“

Podal je kljuko hlapcem in deklam.

„Gremo,“ so povedali. „Nimate nas s čim rediti, s čim plačevati.“

„Vi boste imeli, jaz bom grizla kamenje, ki ga zmečete ž njiv! Kdor noče delati, naj se pobere.“

Urša in Tinač sta šla, drugi so vsi ostali.

V temi je priburjal Petschnig, ki so mu nesli na uho:

„Moj denar! Das ist Betrug! Kje je denar? Prodajati ne pustim, dokler so cesarske postave na svetu!“

„Zapri čeljusti. Kje imaš prvo menico?“

Raztrgala je papir ter mu ga vrgla v obraz, obenem z odštetim denarjem.

„Z drugo se prikažeš, ko bo čas. Marš.“

Toda pet tisočakov ... Drugi dan je prišla k sosedu.

„Zmorem, Galjot; eno je plačano, za drugo mi manjka pet tisoč.“

Galjot se je počešljal za ušesom in skremžil obraz.

„Rekla sem, če bi jih ti posodil ... Ne izgubiš jih, s tem je vse poplačano; zapišeš se na prvo mesto. Jaz ne pijem, Galjot, ne kvartam kakor moj rajni.“

„Vem, teta. Samo presodi: težak križ si naložila. Če te zlomi, ne morem prizanesti, ker imam sam svoj grunt in svoje ljudi. Denar je denar, pomisli."

„Vse je premišljeno, Galjot. Pet tisoč dobim na Kastelčevo, kjerkoli potrkam. In ne zlomi me, dokler imam otroke, bodi brez skrbi. Ali če bi me zdrobilo, da veš: ti in jaz sva tiste sorte, ki zemlje ne da iz rok. Kadar bom tako daleč, vzemi in drži. Ti veš, kako so hoteli in kdo je bil . . . Rajša vidim, da vzame naš hudič, ko njihov bog."

Galjot je osuplo pogledal, kakor da sliši novo besedo. Oko se mu je skalilo, mežiknil je, posmrkal, zakašljal in zdajci iztegnil desnico:

„Udari, Kastelka! Vidim, pekel te ne spravi na tla, sama si vrag nad vragovi. Da sem te prej poznal, še prosenega zrna ne bi bila prodala; dokler je Galjot na svetu, ne boš več trkala drugod."

Tako je vdova rešila grunt.

Doma je vzela vse tri na krilo ter jim povedala.

„Ne boste se klatili brez doma, revčki, sirote moje male! Mati vam vrne, kar vam je oče vzel."

Dečki je niso razumeli; toda vriskali so, videč sijanje na njenem obrazu.

Grunt pravi: pij mojo kri, da jaz tvoje ne izpijem! Kastelka je legla na zemljo svojih otrok in sesala, kakor bi ji hotela vzeti zadnjo kapljo. Tekla so trda leta: delo od zore do temne noči, prebrisano izrabljanje vsake slamnice, skoparjenje s slednjim beličem. Prišel je dan, ko je bil dolg poplačan in nadomeščeno, kar je šlo tedaj od hiše. Takrat je dala za deset maš pri fari, ali sama ni šla zahvalit Boga, zakaj dobro je vedela, da gre le dvema hvala: njej in njeni zemlji. In poslom je rekla počivati od jutra do mraka, toda sama ni prekrižala rok.

Ni se mogla več umiriti, peklenski ogenj v njeni glavi je silil noč in dan; letos je zidala, k letu popravljala, vmes dokupila tu njivo. tam travnik, drugje kos gozdne rebri. Zdelo se je, da nekdo blagoslavlja vse, kar prične Kastelkina roka; toda Bog ni mogel biti, saj se ni zmenila zanj.

„Vrag jo goni!" so ugibali nevoščljivci. „Saj ga ima zmerom na jeziku."

V resnici je vrela v njenem nemirnem srcu mladost, ki so jo bili tako nagloma zadušili, sanjava ljubezen, katere mož ni znal zvabiti na dan; so nature, ki se jim tak nerojen plod do smrti ne izgnoji. Ali zdaj so bile roke zarite v zemljo, srce, prisesano h grudi, in ni mogla stran od nje; vso dušo je dala gruntu, ljudem ni ostalo nič, še lastne otroke se je odvadila božati in stiskati k sebi. Malo sreče je imela z ljubeznijo do živih ljudi: pol ure potem, ko je objela Jožka, je padel s skednja, Tonček je obolel za vročico, ko ga je vzela k sebi

spat, in Janko je skoraj utonil tisti dan, ko mu je rekla „moj zlati“. Zato je sklenila pri sebi:

„Rajša jih imam krepke in drzne, kakor da bi se njuzala ž njimi.“

Zemlja edina je cvetla v njeni ljubezni, rodila čim dalje več in rastla na vse štiri strani; vdova je razumela, da jo hoče imeti vso, in pustila otroke poganjati kakor troje mladih hrastov v gozdu:

„Dobro pleme se samo ravna!“

Postala je kos oživljene grude, kakor bi čutila ž njenimi tajnimi silami in mislila njene tihe misli; obraz ji je otrpnil, usta so se navadila kleti, srce se je nabralo v grče in vozle kakor gabri v bregu. Toda izpolnila je svojo obljubo.

* * *

Širok pas od spreminjaste žide, sega Kastelčevo čez vso dolino, spremlja potok daleč po obeh straneh in se vzpenja tu na vrh Sevškega hriba, tam na sleme Konjske rebri. Vdova gleda svoje roke in misli, kako bele so bile, preden so jo začele raztezati; nekaj kraljevskega in svečeniškega je v njenih očeh, ko se toplo smehlja svoji zemlji. Solnce, dež in vetrovi so ji pokorni, čeprav jih nihče ne kolne srditeje od nje; glej, pika na nebu se je razlezla v oblak s črnikastim robom — dež bo rosil, še preden se vzdigne solnce na višek . . .

In ko se vrača po brvi, udari gospa s svojo palico ob hlod ter stresa pest proti dimu za hrastjem:

„Tod čez ne pridete, kanalje! Satan vas vzame prej kot mene — in nas, ki smo tu doma . . .“

Potem se zgane mehkoba v njenem srcu.

„Reva Polona bi vendar ostala; kam naj se obrne s polnim trebuhom? Toda če rečem, naj čaka tu, ji utegne umreti, nemara še ona povrhu. Rajša naj se pobere . . . Sam zlodej je dal to mojo prekleto smolo z ljudmi!“

Molče koraka po lepih, gosposko opravljenih sobah. In da bi vendar storila dobro, vzame iz miznice nov petkronski bankovec, položi ga v ovitek in piše trdo in široko:

„Družbi svetega Cirila in Metoda v Ljubljani.“

Zraven papir s poročilom:

„Da se zalega ne izpridi, pošilja to betvece vaša stara Kastelka.“

Ljubljanski gospodje jo dobro poznajo. Smehljaj, komaj viden, ozarja vdovi obraz.

* * *

In potem ima Kastelka svoje „tri gade“, ki jih ljubi čeprav še sebi ne prizna.

Kadar so gadje na počitnicah, se vede, kakor bi jih komaj opazila; dokler pa se hiša lišpa za njih sprejem, ji roje po glavi noč in dan.

Od nekdaj je določen vsem trem isti dan prihoda: ako se Joža in Tone prezgodaj vrneta iz Prage, čakata v mestu na Janka, in narobe.

„Da ne bo komedij za vsakega posebe,“ se izgovarja gospa. V resnici pa hoče užiti trojno svidenje v dušku; zanjo mora biti vse močno, od jutranjega brinjevca do materinega zadovoljstva, ki ga taje vse gubice v njenem obrazu.

Še majhnim jim je namenila učenja, kolikor jih zdrže dohodki; deloma želi sinovom vstopa v višji duševni svet, ki ga je dekle oddaleč gledala izza „Ljubljanskega zvona“, deloma upa, da bodo učenejši bolj cenili zemljo, katero jim zapusti enkrat, in spretneje množili domače blagostanje. Zgodaj je vcepila Joži, da pojde študirat kmetijstvo; on pokaže dolini, kako delajo zlato iz rjave prsti in srečo iz znoja na grudi. V svojo veliko radost je mogla privoščiti zraven njegovega poljedelstva še Tonetu filozofijo in poslati Janeza v latinske šole, čeprav je Benjamin že na prvih počitnicah moledoval, naj sme ostati doma:

„Hudo je v mestu, máma; rajši bom hlapec pri Joži.“

„Ali se nočeš učiti?“ je vpraševala Kastelka.

„O pač! Le toži se mi po naši hiši, po gozdu in njivah, po vsem ... Zjutraj bi kar umrl, ko pogledam skozi okno in ne vidim Sevškega hriba.“

„Študiraj; hrib in hiša ne uideta. Ko zdelaš gimnazijo, se pomeniva, če boš priden tačas.“

Pri sebi je dodala:

„Dveh gadov ne spraviš pod eno streho; razen če mi ostane moči, da postavim še Janezu dom ...“

Svetlo se je ozrla po dolini, kakor bi izbirala pripraven kraj.

Zdaj je dovolj zemlje za dva gospodarja; Kastelčevo je izmed najlepših veleposestev v dolini. Joža je letos gotov, Tone piše doktorsko nalogo, Janko maturira; ž njim se dolgo nista menila o bodočnosti. Vdova čaka počitnic radovedneje ko prejšnje čase.

„Kaj poreče gadje seme?“ se vprašuje.

Zadnje dni imajo dekle križevpot s pripravljanjem fantovske sobe.

„Pomivaš, Jera? Si zofo obrisal, Micon? Polona, kje so zastori, da te tristo kosmatih!“

Polona je še pri hiši. Gospa ji takrat ni rekla ostati, ali grešnica se je potulila in sama ni šla; ob nedeljah se igrajo dekle ž njenim črvičkom, in Šimen ga ujčka, on že ve zakaj.

Nazadnje pridejo mati pogledat, ali je vse na mestu: knjižna polica, usnjata zofa, s katero je iznenadila Jožo po maturi, tri postelje, slovenska zastava nad Jankovim zglavjem in zemljevid slovenskih dežel, ki ga je sam narisal. Par let že rije gad po zgodovini; kadar govori o Gubcu in Gospisveti, mu tli oko.

„Ali si je premislil? Bo zato še rajši kmetoval?" ugiblje stara.

Nemir jo druži zadnje dni: tolikanj čenčajo vsi o vojni, zdi se, kakor bi nekdo brusil nož v daljavi. Toda Kastelka stresa rame: ne bo je, vojne, da bi jih vrag vse skupaj! Prvič, ker niso padli na glavo; in zlasti, ker bi Tonč in Joža morala iti . . . Ne boste!

Koleselj stoji zaprežen, mladim gospodom naproti; vdova komandira po dvorišču, v desni palico, levo uprto v močni bok; Jernejec se preklada na kozlu. Takrat — kolesa za ovinkom; vrisk razpara julijsko soparico, jasen in prešeren, da Kastelka zdajci nastavi uho: tako vriska le Joža, še on ne vsak dan.

In že so tukaj: Galjotov brék s klopicami, na njih študentje z Galjotovo Jelo in Fino; sosed je dal hčeri v Ljubljano, da ne bi zaostal za vdovo. Sam gospodar je kočijaž; lisec in prama obstaneta kakor vkopana, fant za fantom skače na tla, dekleti skrivata rdečico pod svitlima klobukoma.

„Pripeljal sem gade z belouškama vred; kakor najdeno, tako naloženo!" se muza Galjot in prebira vajeti. „Nu, zbogom vsi skupaj, saj vem, da se vidimo drevi."

Pa goni dalje.

Kastelka podaja sinovom roko; lizanje tu ni v navadi. Postrani meri Jožo in Janka: prvi rad hodi z Jelo, tega je Zinka sladko pogledala; modri Tone ženskih ne mara. Najmlajši, rdeč do ušes, ji umakne oko; rad bi se ozrl za vozom, če bi se smelo.

„To diši po zaroti," misli Kastelka, in glasno ponavlja vsem trem: „Pozdravljeni, gadje, pozdravljeni! Vsako leto večji, vsako pot močnejši; kakor trije hrastje, kakor tri gore . . ."

Naj šume hrastje po svoje, ne bo jim klestila veja; sok grude je v njih kakor v pšenici na polju. Mati jih je okopala in zalivala, zdaj vedo sami, kaj obrode; ona hoče le gledati, kakor strmi zemlja v klas nad seboj. In gorko se ji dela od čuvstva, kako se pne most iz minulosti v bodočnost: eden konec je zasidran v njenem životu, drugi v mladem krilu sosedovih deklet.

Popoldansko solnce sije skozi bele zavese v veliki izbi; miza je belo pogrnjena, posoda odnešena, staro vino diši iz brušenih kelihov, ki jih naliva gospa le najbolj častitim ljudem. Gadje gledajo resno, zakaj trenotja, kadar mati ž njimi vino pije in beseduje, so svečana; in razgovor se vrti o načrtih.

„Zdaj boš gospodaril, Joža," pravi Kastelka prvorojenemu. „Toda za peč ne sedem, dokler ne pokažeš, kaj znaš; videti hočem ali si moje krvi."

„Kakor veste, mati. Vaše je vse, napravili ste grunt in mene. Ako Bog da, se izkažem pred vami, samo —"

„Ženitev, kaj?" mu vdova prestriže besedo. „Z Jelo se meniš, mari ne?"

„Končala je gospodinjsko šolo," se ogne sin. „Če vam je prav, bi letos . . ."

„K letu osorej je zadosti; vedeti moram, komu dam ključe iz rok."

Joža bi šel najrajši jutri k poroki, toda materi je prezgodaj; gad povesi glavo in molči.

„Ne boj se, branila ne bom," povzame vdova mehkeje. „Le časa je treba in premisleka: zakon ni vodnjak, da skočiš vanj na vrat na nos. In ti, Tone?"

Tone se nasmehne. On ima svoje knjige, ima kateder, ki čaka nanj; njegova njiva je širja od materinih, pšenica, ki jo hoče sejati, žlahtnejša. Če mu ostane doma le postelja v fantovski sobi pa prostor za bratovo mizo, kadar pride počivat, za drugo se ne meni. Kastelčevina mu je dala dovolj, ko ga je izšolala; zdaj pojde vračat vsemu narodu z obrestmi, reševat slovensko zemljo in nje živi plod, kakor je mati rešila grudo svojih sinov.

Zadovoljno posluša gospa in v njenem trdem pogledu se krešejo luči dekliške sanjarije. Čudno ji prihaja; zaklela bi radi lepšega, pa ji ne gre z jezika. In gadje gledajo mokroto v materinih očeh.

Toda že se je utrnil mehki hip za staro granitno krinko; zdaj se obrača k Janezu, s trdo roko ga trese za rame:

„Pa Benjamin? Včasih si hotel kmetovati; kam se obrneš zdaj? Nu, zini besedo!"

Janez molči v zadregi; ustnice se premikavajo, govoriti ne more.

„V semenišče? Fina bo jokala! Pravijo, da se kaniš ti tudi ženiti?" ga draži vdova in vrta vanj z očmi. „Tedaj grunt?"

Janez odkima; in zdajci ji pogleda naravnost v obraz. Čemu ga draži z Fino, ko sam nič ne ve? Prijatelja sta in enih misli; včasih si pišeta kaj, ali ne o ljubezni. Rdeč je do ušes, zakaj srce poje drugo pesem. Nato preskoči: grunt? Jezik se mu razveže, pogled zaiskri.

Premislil si je; ne kmet, učitelj hoče postati. Ali ga pošlje mati dve leti na univerzo, dve leti na potovanje, da vidi narode, kako orjejo njivo duha? Kadar se vrne, bo učitelj kje v pozabljeni vasi; meriti hoče bodočnost od mladih nog ter vzgajati novo, še neznano pokolenje. Velika vojna se bliža, ki stehta sodbo naše peščice: ali nam bo vsem dobro potem, ali huje ko kdaj. Pa tudi če ne zagrmi, je vseeno. Mi nočemo poginiti, živeti hočemo, nalašč! In kazalec življenja kaže kvišku, k luči; le tam je bodočnost, le tam svoboda. Na dan z zakopanimi talenti: naš človek mora stopiti enakovreden v kolo razsvetljenih; in ker nas je malo, naj bo vsak najponižnejši deležen prenovljenja, da postavimo svojo vojsko v uma svetli boj. Proč z gospodo, ki se zabava s potvorjeno kulturo vrhu nevednih, zaničevanih stotisočev; pravi Slovenec je s ponosom kmet in kmet ostane, dokler hoče živeti. Čas kliče pionirjev, ki poneso prosveto v zadnjo siromašno kočo, zakaj nihče ne iztrebi naroda, ki bo segal, trdo zaraščen v svoji zemlji, z duhom do najvišjih zvezd!

To je oporoka vseh naših vodnikov in mučenikov: česar ni zmogel puntarski meč, naj vzame bodočnost z orožjem luči, ki veže spone kakor vosek in melje ječe v solnčni prah. To nalogo si voli Kastelčev Janez.

Vdova posluša in strmi: teman oreh tare najmlajši gad ter lušči jedro, ki ga je ona vedno zraven mislila, odkar gara in kolne po svojem gruntu. Le povedati si ga ni utegnila; eh, njena sakramenska, s prstjo zalepljena babja glava! Nosnice ji drgečejo, solza ena sama, polzi po rjavem licu; kakor blisk gre nekaj od matere do sina. Janez je komaj utihnil; v sivem očesu mu vihra kakor trobojnica v pomladnji burji. Iztegnila bi mu roko, stisnila ga na prsi; ali Kastelka se ne dotakne tistih, ki jih ljubi.

Jože in Tone molčita. Oba vesta, da je zavzel mlajši prvo mesto v materinem srcu, toda ne zavidata mu, gorko se jima streže pogled ž njegovim; zakaj gad ostane gad.

„In Fina?“ podreza gospa, da razbije mehko trenotje.

„Fina?“ Janez ni več zardel; trdo in resno reče svetopisemske besede: „Le eno je potrebno, mati; vse drugo pride samo.“

„To je moj gadji strup!“ Kako mladosten je namah Kastelkin glas! Smehljaj ponosa ji presiplje črte, ko dvigne čašo naravnost v solnčni pramen pred seboj: „Bog živi gadje pleme . . .“

In čaše zazvene skrivnostno, kakor da steklo ni steklo, vino ne vino in ljudje ne ljudje: kakor da poje prastara zemlja pod temelji hiše svojo visoko svetotajno pesem. (Dalje prihodnjič.)

Dr. G. Cremošnik:

Pegam in Lambergar.

O slovenski junaški narodni pesmi še do sedaj ne vemo mnogo več, nego kar je pisal o nji Sket v svoji Čitanki za V. in VI. razred srednjih šol.

Pesmi o zmagi kranjskega viteza Lambergarja nad Pegamom pravi, da so spomin na srednjeveške viteške turnirje, ime Pegam pa da je nastalo iz srednjeveškega „Behaim“ = Böhme, kar da se najbrž nanaša na znanega vojskovodjo celjskih grofov, Čeha Vitovca.

Srednjeveški turnirji so bili nekako nadomestilo za pravi boj. Vitezu je bila življenjska naloga boj za vero. Če pa so bili slučajno časi mirni, je skrbel vitez z lovom in s turnirji, da so mu ostali sklepi gibčni, seveda mogoče v prvi vrsti tudi za to, da se je mogel pri turnirjih pokazati s svojo močjo pred ženskim svetom in si na ta način preskrbeti zabave. Bojevalo se viteštvo pri turnirjih ni z ostrim orožjem, nego s topim, in če ne vštevamo raznih nesreč, se turnirji navadno niso končavali s smrtjo, temveč večinoma nekrvavo.

V tem oziru torej naša pesem o Pegamu in Lambergarju ne opisuje turnirja, zakaj Pegam plača svoje izzivanje z glavo.

Ako pogledamo srednjeveško viteško življenje nekoliko natančneje, res najdemo neko viteško navado, ki se bolj strinja z našo pesmijo, namreč „âventiuro“.

Nemirno, izrednih dogodkov in bojev željno viteštvo je potovalo križem sveta in iskalo čudnih, neobičajnih dogodkov — âventiure = Abenteuer. Ako ni bilo poganskih velikanov ali zmajev pri roki, — teh si je moral seveda vsak krščanski vitez najbolj želeti — je bil tudi vsak navadni zemljan-vitez dober, da si je bojaželjni potujoči vitez ohladil svojo željo po nenavadnih dogodkih in bojih. Ti potujoči vitezi so mnogokrat prehodili razdalje, ki se zde celo nam zelo velike, in na takih potovanjih so izzivali vsakega viteza na junaški dvoboj. Seveda se je moral tudi vsak vitez takemu pozivu odzvati, če ni hotel veljati za strašljivca. V teh bojih pa se vitezi niso posluževali topega orožja, kakor pri turnirjih, temveč ostrega, in šlo je za življenje in smrt.

Premagani vitez je lahko volil med smrtjo in med pokornostjo. Moral je namreč dati takozvano „Sicherheit“, pri Francozih „fiance“, to je obljubo, da se bo smatral za ujetnika zmagalčevega in da bo spolnil vsako njegovo povelje. Zmagalec je premaganca navadno poslal svoji dami, da ji na ta način pokaže svojo zvestobo in udanost.

Mnogokrat pa se je pri takih dvobojih z ostrim orožjem pripetilo, da je bil eden izmed vitezov težko ranjen, ali da je celo padel, ali pa da iz viteškega ponosa ni hotel dati obljube in ga je vsled tega zmagalec ubil. V starejših, romantično-lepih, pristno „viteških“ časih je bilo sramotno, če je zmagalec vzel padlemu orožje in konja. Toda že v XIII. stoletju toži Wirnt von Gravenberg, da se nihče ni več zmenil za to, ampak da je zmagalec ubitega popolnoma oplenil. Navada, da je zmagalec dobil orožje in konja podleglega viteza, je naravno morala dati âventiuri čisto drug značaj. Poprej je hodil vitez na âventiure vsled želje, da bi kaj izrednega doživel, sedaj pa ga je vlekla dobičkaželjnost. Če je lahko računal na svojo moč, so morale biti âventiure zanj najlepša priložnost, da je na stroške drugih obogatel. Tako je postala prej idealna âventiura jako diskreditirana stvar in aventiuristi, „klativitezi“, med narodom jako nepriljubljene vrste ljudje.

T i p t a k e g a a v e n t i u r i s t a j e P e g a m v n a š i n a r o d n i p e s m i. Tudi on hodi po svetu in išče junakov, „da bi se skusili ž njim“. Torej teh pesmi ne bomo imenovali spomin na turnirje, ampak ostanek iz dobe, v kateri so bile âventiure v navadi.

Naše znanje o âventiuri temelji na srednjeveški „dvorski“ epiki. Znani pesnik te dobe, Hartman von Aue, nam je v epu „Iwein“ dal tudi definicijo aventiure:

Âventiure? waz ist daz?“
„Daz wil ich dir bescheiden baz.
Nû sich, wie ich gewâfent bin:
Ich heize ein rîtr und han den sin.
D a z i c h s u o c h e n d e r i t e
E i n e n M a n n d e r m i t m i r s t r î t e,
Der gewâfent sî als ich.
Daz prîset in, ersleht er mich:
Gesige ich aber ihm an,
Sô hât man mich für einen man
Und wirde werder danne ich sî.

Čitajoč Hartmanove verze in začetek našega „Pegama in Lambergarja“ vidiš popolno analogijo med obema:

Pegam pravi, govori:
„Kje se men enak dobi?

Kaj ti pravim, cesarost,
Ti ga nimaš pod sabo,
De bi skusil se z manó.

Aventiure pa nismo poznali samo Slovenci, ampak tudi drugi Jugoslovani; Bolgari imajo ravnotako aventiuriste, kakor mi. V bolgarskih narodnih pesmih, ki jih je priobčil Kačanovskij, poje pesem št. 151 (str. 341) o Kraljeviču Marku:

Ta si ódy Marko Kraljeviko
Ta si ódy odъ grada na gradъ
Ta si traži pojunakъ odъ nego.

Kakor vidimo, je pri Bolgarih sam kraljevič Marko aventiurist, ki hodi od gradu na grad in si išče junaka, ki bi bil boljši od njega samega. Nekatere druge bolgarske pesmi imajo popolnoma isti smisel, toda še bolj pesniški začetek: Marko vprašuje večerno zvezdo, je-li na svetu boljši junak, od njega. Ko mu večerna zvezda odgovori, da je dete Dukatinče sedemkrat boljši junak, se takoj odpravi in ga gre iskat, da bi se ž njim poskusil. (Pesmi št. 153 in 155 v Kačanovskem in št. 121 v Miladinovu.)

Tudi Srbohrvati so imeli gotovo pesmi o viteških aventiurah, kakor jih imamo še dandanes Slovenci in Bolgari, toda v nobeni srbohrvaški narodni pesmi ne najdeš značaja srednjeveške viteške aventiurske poezije tako dobro ohranjenega, kakor v slovenski ali bolgarski.

To pa je lahko razumljivo. Pri Slovencih so prepevali pevci junaške pesmi gotovo v prvi vrsti viteškim krogom, ne pa mogoče kmečkim; kakor se dandanes splošno sodi, da je epika produkt fevdalnih krogov in v prvi vrsti tudi njim namenjen. V začetku novega veka pa je viteštvo izgubilo svoj prejšnji pomen in značaj. V izobrazbi je prevzelo v novem veku njega dedščino meščanstvo in v vojaškem oziru so potisnili viteštvo v ozadje najemniki. Viteštvo je zapuščalo svoje gradove in se selilo v udobnejša mesta, predvsem na knežje dvore, in v mestu si je lahko vitez poiskal tudi druga zabave, nego poslušanje junaških pesmi. S tem procesom je tudi življenju, razvijanju junaške pesmi odklenkalo. Pri Slovencih nimamo junaških pesmi, ki bi bile iz novega veka, vse nas po svojem miljeju vodijo v čas od XV. do XVI. stoletja. Gotovo je, da je velik del pesmi, ki so jih v srednjem veku prepevali pevci o junakih in njih bojih in zmagah, v teku stoletij izumrl in da so se ohranile samo najmarkantnejše, večinoma samo pesmi z dobro znanimi motivi; ena izmed teh je Pegam in Lambergar.

Pri Srbohrvatih pa je bil razvoj drugačen. Ako bi se bile razmere razvijale na Balkanu ravno tako, kakor v zapadni Evropi, gotovo bi

dandanes ne našli pri njih toliko biserov v narodni epiki. Toda koncem srednjega veka so zasedli Balkan Turki in doba turške vlade pomeni za balkanske dežele podaljšanje srednjega veka in srednjeveških razmer za nekoliko stoletij — tja do XIX. stoletja. Med turškimi in krščanskimi graničarji so bili neprestani boji, napadi in spopadi. Iz njih je črpala narodna pesem vedno novega gradiva in novega življenja. Kar je živelo prej med srednjeveškim viteštvom, se je ohranilo med bojevniki za križ in za polumesec, toda ni ostalo popolnoma nespremenjeno, temveč se je prilagodilo novim razmeram. Jedro je ostalo isto, samo obleka, milieu se je spremenil. Zato se ne bomo čudili, da pevci niso več prepevali o srednjeveških viteških aventiurah — seveda z malimi izjemami — temveč o graničarskih bojih. Na mesto vitezov je stopil junak-kristjan in junak-Turek. Duh pa je ostal isti. Prej je hodil vitez po svetu in iskal junakov za dvoboj, sedaj pa čuje krščanski junak o turškem junaku in ga pozove na dvoboj — na junački mejdan —, „da se vidi, ko je junak bolji“ in istotako Turek kristjana. Na pr.:

Knjigu piše Kuna Hasan-aga
U Udbinji gradu bijelome,
Te je šilje u primorje ravno
A na ruke Dragić — vojevodi:
„Zdravo da si, Dragić — vojevoda!
Tebe fali sva tvoja krajina,
Da si dobar junak na mejdanu,
A meneka ne kudi družina;
Veće dodji, da se ogledamo
Pod Udbinjom u polju široku.

(Vuk S. Karadžić, Nar. pesmi, III. knj. št. 55, str. 371.)

Drugače pa je ostalo vse pri starem. Tudi v teh novih pesmih imamo junake, ki pozivajo na dvoboj samo iz bojaželjnosti, drugi zopet hočejo imeti od dvoboja dobiček. Srednjeveški vitez je vzel premagancu samo konja in orožje, novodobni aventiuristi pa so hoteli imeti več: navadno je izzivalec zahteval, da pripeljeta obe stranki žensko — sestro ali ženo — s seboj in zmagalec jo je dobil za nagrado.

Aventiura je torej živela pri vseh Jugoslovanih. Pri Slovencih in Bolgarih je ostala v narodni pesmi popolnoma srednjeveško-viteška, pri Srbohrvatih pa se je ta srednjeveška večinoma pozabila, ker se je iz nje razvila nekoliko spremenjena novodobna, kakor je bila navadi do XIX. stoletja v obmejnih krajih turških in krščanskih dežel.

Glede časa, v katerem je nastala naša pesem o Pegamu in Lambergarju, bi morali po osebnostih sklepati, da je nastala koncem XV. stoletja, ker je bil Lambergar sodobnik cesarja Maksimilijana, „zad-

njega viteza“. Toda bilo bi popolnoma napačno misliti, da pred XV. stoletjem nismo imeli sličnih pesmi. Samo ime Lambergar ni nerazdružljivo s snovjo pesmi. Isto snov pripoveduje povest o Martinu Krpanu in Brdavsu — v koliko je Levstikov Martin Krpan last Levstikova in v koliko narodna, je zopet drugo vprašanje — in isto snov bi lahko pripovedovali še o tolikih drugih junakih. Snov naše pesmi je nekaj stalnega, ime junaka pa se lahko menja, kakor se pevcu ljubi, ali kakor mu mogoče v gotovih okolnostih in krogih kaže. Z veliko verjetnostjo torej lahko trdimo, da smo imeli pri Slovencih pesmi o viteških aventiurah že pred XV. stoletjem, seveda so opevale druge junake in osebnosti. Pri Nemcih je cvela aventiura v XII. in XIII. stoletju, vendar pa ne kaže isto trditi tudi za Slovence. Kakor smo že omenili, so bili aventiuristi v začetku te navade nekaj simpatičnega in pristno viteškega, saj jih ni vodilo na aventiurska potovanja nič drugega nego hrepenenje po čudnih dogodkih in po tujini, in ako pevec opeva aventiuriste, jih ne opeva kot slabe ljudi, ampak pevčeva simpatija je na strani aventiurista. Šele pozneje, ko so iskali vitezi na aventiurah dobička, se je javno mnenje o njih spremenilo. Kakor vidimo, pa Pegam ni več simpatičen aventiurist, ampak pevcu nesimpatičen, drugače bi ga seveda Lambergar niti ne premagal. Zato je pesem v današnji obliki vsekakor nastala ob času, ko je bila aventiura že diskreditirana in na slabem glasu, torej nekako koncem XIII. ali v XIV. stoletju.

Pod imenom Pegam pa bo vsekakor bolje, da ne iščem kake zgodovinske osebnosti, Vitovca ali koga drugega, ampak da razumemo pod tem v resnici samo „Čeha“. Gotovo je, da so tudi Slovenci lahko dosti slišali o groznih Čehih husitskih vojen, pred katerimi so morale bežati vojske rimskega cesarstva, in nič manjše slave niso uživali češki najemniki po husitskih vojnah; spomnimo se samo dejstva, da so bili ravno češki najemniki najboljši del stalne vojske kralja Matjaža. Sicer pa najdemo nekaj jako sličnega tudi v srbohrvaški narodni pesmi. „Crni Arapin“ je v njej tip slabega viteza, kakor pri nas Pegam, in vendar pri Hrvatih in Srbih ne bo nihče stikal za kako zgodovinsko osebnostjo, ki bi se skrivala pod krinko „Crnega Arapina“.

Ivan Albreht:

Brez duše.

Včasih je tako: Greš kje sredi ceste, ko je dan najvišji in zori solnce in vzduh — pa rečeš nenadoma;

„Dober večer!“

Da bi bil tisti hip kdorkoli v tvoji bližini in bi ti prijazno odgovoril, gotovo bi mislil, da ti je odzdravil znanec ali znanka, morda celo ljubica —

Ne vem več natanko, vendar se mi zdi, da je začel moj drug v železniškem vozu prav nekako tako. Ker mu nisem odgovoril, se me je lotil z vprašanjem:

„Se ti ni še nikdar primerilo kaj slčnega?“

„Doslej še ne —“

Pogledal me je nezaupno in je za trenutek pomolčal — in sence pod njegovimi očmi so se stemnile do neprijetne usiljivosti. Brskal sem po svojem spominu, če nisem že morda kje videl tega človeka, toda domisliti se nisem mogel niti časa, niti kraja, kjer naj bi ga bil srečal. Zato se mi je zdelo tembolj čudno, da se mož tako neprisiljeno in brez ovinkov brati z menoj.

„Seve —“ mi je prekinil premišljevanje. „če nisi še nikdar doživel tega — to je potem drugače. Toda jaz —“

Pogledal me je s takim pogledom, da me je zazeblo do mozga in do srca. In šele v tistem trenutku sem opazil, da mož ni tak, kot so navadno možje njegovih let. Po obrazu bi ga človek sodil za bližino tridesetih, ali morda niti ne; lasje pa so spominjali na starca, ki se naklanja h grobu.

„Izvoli,“ mi je ponudil cigareto s fino in uglajeno kretnjo, da sem skoro ostrmel.

„Veš, jaz sem nadloga vseh nadlog. Venomer je za menoj.“

Nagnil je glavo malce na stran in vznak ter je pokazal z roko na desno in na levo:

„Včasih pride s te, včasih z one strani, kakor se ji pač zdi . . . In to mi je najhuje.“

Utihnil je za trenutek, potem se je nagnil k meni:

„A vse to je samo zato, ker sem rekel včasih nenadoma: Dober večer!“

Zagledal se je nekam po brzeči pokrajini in je v zmernem taktu zmajeval z glavo. Molk je bil mučen — nekaj kakor moreča megla je tičalo v oddelku in je vezalo misli.

„Res — to je najhujša beseda — zlasti kadar imaš koga rad. Ali imaš ti nevesto?“

„Ženo,“ sem mu pojasnil z nasmeškom.

„Potem morda veš, kaj se pravi: imeti koga rad. Gotovo ni trenutka v tvojem življenju, da ne bi mislil na ženo,“ me je motril s prodirajočim, nekam vodeno-gorečim pogledom. Ko pa sem mu razjasnil, da imam poleg žene še sto in sto misli, ki zavzemajo nešteto trenutkov mojega življenja, se je sopotniku zmračilo čelo. Omahnil je vznak in je bil popolnoma obupan.

„Potem je seveda zastonj, da govorim. Če bi ti le mogel pojasniti to stvar, tako namreč, da bi razumel vse — vse do pičice —“

Uprl je lehti v kolena in je skril obraz v dlani.

„To je tako enostavno,“ je razlagal kakor sam zase, „a vendar ne razume nihče! Jaz sem imel svojo nevesto tako rad, da mi ni minul trenutek brez misli nanjo. Vedel sem natanko, kdaj mi piše pismo, slutil sem, kdaj misli name, in kdaj govori s kom o meni. In ona me je ljubila tako, da je slutila moje misli in moje početje.“

Dvignil je glavo in me je pogledal. Ves njegov obraz je bil tisti hip izraz same prevarane vere in v očeh je kraljevala taka bolest, da me je presunila kakor oster bodljaj, kadar sem za trenutek strnil svoj pogled z njegovim. Slutil sem nekaj groznega za temi očmi, zato nisem maral motiti z vprašanji, dokler ni sopotnik začel zopet sam od sebe:

„Akoravno ne razumeš besede, vendar čuješ! In čeprav je beseda beraška, nekaj tistega, kar je v srcu, obvisi vendar tudi na zvoku! — Ko je izbruhnila vojna, je šla Marica streč. Ker je čula, da moram jaz na boj, je hotela trpeti tudi ona ... To je vendar ljubezen — in te nisem mogel braniti ...“

Gube na čelu so mi pričale, da misli in išče, kako bi se izrazil tem natančneje. Kakor mučenik je bil pred menoj in samo glavo sem si upal nagniti v odgovor.

„Vidiš — tako sva živela — ona v bolnici, jaz na bojišču. In v onih dneh je prišlo tisto čudno, da je bila nenadoma prekinjena zveza med nama ... Tega niti sam ne razumem prav. Ali si bil ti na bojišču?“ me je vprašal h koncu hlastno.

„Ne,“ sem odvrnil kratko in to ga je za trenutek nekam pomirilo. Iz sosednjega oddelka je pogledala k nama bleda, mlada ženska. Mimogrede sem srečal njen pogled in zdelo se mi je, da je zastrt s solzami.

„Seve, potem tega gotovo ne moreš razumeti,“ je zamahnil moj drug z roko in je zopet obmolknil. Ženska, ki je naju motrila, je med

tem zopet zaprla duri. Obhajala me je tesnoba, tisti čudni občutek negotovosti, ki nas mestoma prevzame pri tujih in nenavadnih ljudeh. Moj sopotnik pa je začel z bolestno natančnostjo razkazovati in razlagati svoje spomine:

„Namreč to silno, kar je bilo med nama — to je bil boj! Trpljenje, groza smrti, borenje za obstoj, ki zavzame vsak hip vse človeške moči, to je prekinilo občevanje najinih misli. V tistih dneh sem prvič zasledil v svojem življenju vrzeli — cele dolge ure, ko ni bilo neveste v mojih mislih, ampak samo granata, ki je sršela nad menoj, ali šrapnel ali boj na nož ali še kaj bolj ostudnega . . . In veruj, da ni bilo nič drugega kakor obup, če sem nenadoma izpregovoril v samoti! In zdaj — (to je največje čudo in največje zlo!) — rekel sem — dober večer, pa sem jo nenadoma ugledal kraj sebe. To se je dogajalo v trenutkih, ko ni bilo nikogar pri meni, ne znanca, ne prijatelja. Vendar sem čul vselej prijazen odgovor in — njo, Marico, sem videl kraj sebe . . . Toda videl sem jo tako — sam ne vem, kako bi ti povedal. Čisto ob strani sem jo videl, tako da sem z očesom komaj doznal senco njenih obrisov. Kakor hitro sem se okrenil, je izginila, a če sem obstal, sem zopet zaslutil njene obrise v svoji bližini . . .“

Hotel sem reči besedo o razburjenosti in o razbičani domišljiji, toda gospa iz sosednjega oddelka je stala med vrati, tako da je moj sopotnik ni videl — in je položila kazalec preko usten. Drug pa je molče zmajeval z glavo in je venomer gledal vame.

„Vidiš, človek, to je trpljenje, ki nima imena! Ta malenkost namreč, ki hodi za teboj: slutnja obrisov, ki jih ne moreš videti in jih — vendarle vidiš, to je nekaj tako groznega, da razveljavi vse misli in pojme. A najhujši je — dvom, ki ga prinese s seboj . . .“

Vlak je obstal, sprevodnik je zaklical postajo in sopotnik je utihnil. Osiveli lasje so dajali suhljatemu obrazu nekam čudno bolesten izraz. Od časa do časa je zadrhtel tujec po vsem telesu. Ko pa je vlak zopet zadrdral, je začel tudi on:

„Dvom — to je pekel na zemlji! — Tu je bila — si misliš, sežeš, iščeš — pa je ni . . . Potem se razkošatijo misli — kod hodi, kaj dela. Dahneš ji pozdrav nasproti — in zopet je pri tebi — in zopet je ni. Stokrat jo pokličeš in stokrat se ti brezmejna praznina reži v odgovor . . . Potem pa spet nenadoma — kakor da si čul njen glas, kakor da si videl njene ustnice tako razločno, da se skloneš in poljubiš — a poljub ti vrne samo razbeljeni zrak . . .“

Ni govorila le beseda — tudi oči, mišičje na obrazu, njegove roke — vse, on ves — kakor je bil pred menoj, je govoril:

„V takem trenutku se prestrašiš. Samega sebe se bojiš in ne veruješ, da živiš. Pa tiplješ po roki — in jo otiplješ; se primeš za

lase — jih tudi otiplješ; zasadiš zobe v ustnice, da ti priteče kri, in čutiš skelečo bolečino — vse je resnično! In vendar ne moreš verjeti, da živiš . . .“

Z vsako besedo je rastla vzhičenost in mestoma je prišlo pripovedovanje v zamolklo goltanje, tako da nisem mogel več razumeti posameznih besedi. Gospa iz sosednega oddelka je vedno pogosteje odpirala vrata in njen obraz je bil kakor okamenel od bojazni. Njene velike oči so govorile še o prav nežni mladosti.

Ko se je moj sopotnik nekoliko pomiril, je nenadoma vstal in mi je ponudil roko:

„Oprosti! Morda me niti ne poznaš! Moje ime je doktor Dolenjko.“

Takoj za tem je prešel zopet v pripovedovanje:

„V septembru sem čul, da je prišla moja nevesta kot prostovoljna strežnica na bojišče. Potem pa nič več — nič pisma, nič znaka o življenju . . . V našem oddelku so bili tedaj vroči dnevi — ure kakor sodnji dan. Nebo in zemlja sta rohnela — še vzduh je bljuval ogenj in smrt. In baš takrat me je zaseglo! Počilo je za menoj, da sem se nenadoma valil v dimu. Pa ni bilo nič hudega — le čudno, čudno.“

Prekinil se je z naglo kretnjo in je zatisnil oči.

„Čudno,“ je ponovil kakor v snu in je segel z desno preko čela: „Ali veruješ v skrivnosti?“

Nisem vedel, kaj naj mu odgovorim.

„Mogoče je vse,“ sem skušal s previdnim umikanjem.

„Da — to je ravno tisto, česar večina ljudi ne razume! In to je res: Vse je mogoče na svetu! Zato je bilo tudi mogoče, da sem tedaj ugledal Marico, ko sem se valil v dimu, ves omamljen in kakor brez pameti,“ je hitel z navdušenjem. „Nogi je imela oddrobljeni nad kolenom — tako, veš, kakor granata odtrga noge . . . In oči bele in zavite navzgor. In tedaj se mi je primerilo tisto grozno. Saj razumeš?“

„Da.“

„Tisti zločin na življenju, namreč. Pa prosim, pazi!“

„Da.“

„Tisto, čemur pravimo — smrt. — Saj razumeš?“

„Da,“ sem odvrnil v zmedenosti in nekaki nepojmljivi grozi.

„Vidiš — jaz sem mrtev. — Duše nimam. — Ali razumeš?“

Steklena srepost me je bodla iz njegovega pogleda in kakor v mučnih sanjah sem potrdil z negotovostjo v glasu:

„Da!“

Doktor Dolenjko je nagnil glavo in zamrmral nekaj predse. Okrenil se je na desno in se je nasmehnil z otožnim usmevom. Bleda lica je za hip podplula rdečiča kakor pri jetičnih ljudeh.

„Zdaj je bila tu —“ se je okrenil proti meni. — Sicer pa —“

Molče je segel po moji roki in jo je obdržal v svoji:

„Če bi le mogel napraviti tako kakor drugi ljudje, ki umrejo! Toda z menoj je križ! Takrat sem vedel natanko, da sem umrl. A potem nenadoma. Da bi vsaj vedel, kako je prišlo do tega! Ležim v bolnici in ljudje hodijo okrog mene in mi govore o svojih smešnih domišljijah ... Mrliču se zde živi ljudje tako čudno neumni! ... Čakam krste in pogreba — a mesto tega mi privlečejo vojaško obleko in me vlačijo iz kraja v kraj ... Ona pa hodi za menoj in me gleda tako milo — in vabi, zdaj z desne, zdaj z leve strani ...“

Na ves obraz mu je legel izraz tesne muke in od časa do časa mu je tupatam nabreknilo mišičje v sunkovitem krču.

„Ali ni grozno, da morajo živeti — mrliči,“ je dahnil skoro brezglasno. „Kakor skelet so me prerivali semtertja in naposled so mi vzeli vojaško obleko in so me našemili takole.“

Govorjenje je zastajalo — kakor da ima jezik obtežen s kamenjem. Oči so mu medlele in roki sta omahnili ob životu.

„Tudi doma ni bilo rešitve,“ je nadaljeval brezbarvno in s tako čudnim glasom, da se mi je zdelo kakor bi sedel pri telefonu. — „Mesto pogreba so mi napravili — komedijo ...“

Gospa iz sosednjega oddelka je odprla duri in je obstala kakor živ kip poosebljene bolesti. Doktor Dolenjko pa je nadaljeval z vedno bolj medlim glasom:

„Privedli so mi žensko, ki me je objemala in grlila in je trdila, da je moja — žena. — In če pomisliš — vse samo zaradi tega, ker sem rekel včasih — dober večer ...“

Za trenotek je vzžarel pogled, potem pa se je zopet umaknil ogenj megleni brezizraznosti.

„Moja sreča, da sem mrtev. — Saj razumeš, ne? Brez duše sem. — Sicer bi. —“

Krči so prešli z obraza na vse telo in oči so bile le še komaj za spoznanje odprte. Gospa je stopila za korak naprej in zaprla vrata za seboj.

„Saj ti si najbrže tudi mrtev,“ je govoril doktor dalje — „sicer bi me ne bil mogel razumeti. Brez duše sva — oba sva brez duše ... Vojna jih je nama vzela. Ti moj nesrečni drug ...!“

Popustil je mojo roko in je omahnil na naslonjalo. Krč je divjal po njem, da je sunkoma vztrepetavalo vse telo. In prsti na rokah so se gibali in drhteli kakor sprožene vzmeti. Gospa je planila k njemu in je zaihtela. Tedaj je odprl oči in zaripljeni obraz se mu je skremžil kakor ostudna krinka.

„Če misliš, da posnemaš mojo nevesto —“ je zamahnil z roko proti njej. „Ali ne čutiš, da sem brez duše —“

Gospa ga je jokaje nagnila tako, da je ležal na blazinastih sedežih.

„Dober večer — Brez duše," se mu je iztrgal zagrlen krik. Ona pa se je sklonila nadenj kakor mati nad otroka in mu je kanila par kapljic mamila v usta. Krč je kmalu preminul in le mirno globoko dihanje je javljalo spanje bolnikovo.

„V zdravilišče greva," mi je pojasnila gospa, ko si je otrla solze.

Naklonil sem se pred tem silnim trpljenjem in nisem imel besede zanj. Gospa pa je odgovorila mojemu nememu vprašanju:

„Možgane mu je pretreslo na bojišču. Komaj dve leti pred vojno je bila najina poroka — A zdaj . . ."

Rad bi bil rekel besedo sočutja, toda prizor me je omamil tako, da mi je zastajal glas v grlu.

„Spočetka ni bilo tako hudo," je vzdrhtevala gospa — „samo to je trdil venomer, da so mu ubili nevesto. Nihče ne razume, kako je prišel do te misli . . . Spoznal me je pa vendar vselej, kadar sva govorila dalje časa — Potem pa je vsak hip prišlo kaj novega vanj — Zdaj je vedno hujše —"

„Vojna," mi je ušlo skoro brez misli in čutil sem, kako me tišči na prsa, kakor da se vali silen val krvi name.

„In brez pomoči, brez upa," je dahnila gospa. „Danes že nisem smela ostati pri njem v kupeju."

Prispeli smo do Maribora in poslovil sem se kakor v omotici. Vlak je oddrdral, a jaz sem ostal na peronu in nisem vedel, kaj bi. Gledal sem po ljudeh in venomer so mi kljuvale po mislih besede, da nam je krvavi čas utopil duše.

„Ali imate dušo," sem hotel vprašati rejenega gospoda, ko sem nehote obstal pred njim. Rekel pa sem mu samo:

„Oprostite, prosim — kedaj pelje vlak proti Celovcu?"

Veljak je šel mimo mene in se je s komolcem obregnil vame. Zamrmral je nekaj o nerodah, ki ne znajo hoditi med ljudmi. Za tisti hip sem ujel njegov pogled in poglede neštetih drugih ljudi — možkih v uniformah in v civilu — žensk kakor pustnih šem in zopet žensk v dolgih, sivkastih plaščih z rdečim križem na belem pasu okrog leve roke. Vsi so gledali vodeno in stekleno in vsem je bilo zapisano na topih obrazih, da so brez duše — — —

Dr. Ivan Prijatelj:

Naši časopisi.

(Nekaj misli in nasvetov.)

Razločujem med časniki in časopisi. Časnik je posvečen v prvi vrsti politiki in šele v drugi tudi ostalim vprašanjem kulturnega življenja. Časopisi se po namenu, kateremu služijo, dele v leposlovne ali književne in umetniške, v družinske ali zabavnike, v publicistične ali revije in v strokovne časopise. — Časnik se piše iz dneva v dan in za dan. Silne važnosti in ogromnega vpliva je njegovo anonimno delo. Nihče se ne zaveda, koliko svojih političnih, socialnih in kulturnih razpoloženj, mnenj, teženj in preverjenj črpamo vsak dan iz časnikov. Po kapljicah prehajajo v naše umove in naša srca, zgoščujoč se tam v to, kar imenuje državljan svoje javno prepričanje, ne da bi vedel natanko povedati, odkod ga ima. Politična in socialna zavednost občinstva — to je arhiv, v katerem je spravljeno v stotisočerih izvodih brezimno časnikarjevo delo. Drugje se po navadi ne shranja, ker postaja časnik vobče drugi dan že makulatura.

Časopis pa se čita danes in se bo čital jutri in črez leta. Stalen in trajen dokument literature in kulture naroda je. Temu primerna mora biti njegova vnanja oprema, notranja uredba in medsebojna organizacija. Prva ima biti solidnejša, izbranejša, nego je oprava časnika, da nam lahko rabi in ugaja še leta in leta; od druge zahtevamo, da je vsebinsko važna, zgoščena, tehtna in temeljita, da govori k srcu in ne samo nam vse dni naše dobe, ampak da bo tudi našim potomcem zanimivo štivo; a tretja naj bo smotrena, ne slučajna, ampak preudarjena ter urejena po najvišjih potrebah naroda, ne pa po samovoljnosti ali interesih posameznika.

In ta poslednja, t. j. s m o t r e n a o r g a n i z a c i j a č a s o p i s j a — to je ona temna točka dosedanjih malih dob našega malega naroda, ki bi jo v pričujočih vrsticah rad na kratko osvetlil sedaj v veliki dobi porajajočega se velikega naroda našega. Izpod nizkih stropov prehajamo v zračne prostore, izpod prihuljenih obokov v široki horizont. Umevno je, da moramo revidirati vse načine dosedanjega našega javnega življenja, zavreči vse, kar je bilo pomerjeno na majhne razmere, in umeriti vse na širši obseg. Čim se nam je to posrečilo s politiko, moramo nemudoma isto storiti z ostalimi panogami kulture. In tu ni male važnosti baš časopisje. „Časopis vedno bolj izpodriva knjigo." Nad tem so se mnogi že pritoževali. Po pravici ali ne po pravici, fakt je tu in treba

je računati ž njim. In tu zahteva ekonomija sil, da je časopisje pri vsakem narodu najboljše organizirano, da more kar najizdatneje služiti občnemu napredku ter prospehu literature same. Časopisna izdaja se dá mnogo boljše upraviti, organizirati, nego produkcija knjig, kjer ima mnogo večje polje individualni moment, t. j. slučaj. Ako vzamemo ta princip za merilo, s katerim pristopamo k našemu časopisju, moramo priznati, da naše časopisje zadostno ne odgovarja tej zahtevi. „Baš v tej deloma nedostatni, deloma pogrešni organizaciji našega nepolitičnega časopisja vidim eno iz glavnih strani in obenem eden iz najvažnejših vzrokov sedanje naše literarne krize," je rekel kakor nalašč za naše sedanje razmere pred osemindvajsetimi leti češki kritik Schauer o tedanjem češkem časopisju.[1]

I.

Na smotreno organizacijo časopisja polagajo važnost vsi narodi, ki ne životarijo, ampak vedo, kaj hočejo. Menim, da je v tej veliki dobi minilo tudi naše životarjenje in da vstopa tudi naš narod v življenje, to se pravi v zavedno bistvovanje. To stopnjo razvitka označuje zlasti to, da je na nji podvržena vsa narodna produkcija celokupni kontroli, razpredelitvi in taki delitvi dela, kakor jo zahteva diferenciacija napredujočega naroda. Primitivizem nima več mesta v tem stadiju, posebno ne tudi v oni pri nas doslej tako navadni obliki, da bi smeli rasti produkti duha, kjer in kakor bi se komu zjubilo. Da se le tiska, da se le izdaja, taka gesla spadajo v dobo životarjenja. Doba zavednega bistvovanja zahteva, da se vse sile bodisi v soglasnem bodisi v tekmovalnem razmerju družijo v enem končnem cilju, ki mora biti ideja našega naroda. In še nekaj: vsak produkt našega duha nam mora biti ljub in drag tudi takrat, kadar stremi po takih potih in s takimi sredstvi proti onemu skupnemu cilju, ki ne odgovarjajo našemu osebnemu ali strankarskemu nazoru. Hanc veniam damus petimusque vicissim, to vodilo našega Stritarja je bilo vedno geslo zrelih umov in zrelih narodov.

Pristopajoč k smotreni organizaciji časopisja si moramo biti najprej na jasnem o nalogah, ki jih imajo različni tipi periodičnega tiska. Gori sem omenil na prvem mestu književni ali umetniški časopis. Leposlovje in umetnost sta prvi barometer narodne kulture. V njih se intuitivno in neposredno razodeva ingenioznost in nadarjenost naroda, ne samo njegov nazor o lepoti, ampak v njega spremstvu v enem oduševljenem in polnoglasnem akordu tudi pogled na politične, socialne, narodne, verske in nravne nazore dotičnega rodu. Književni list je prvo umstveno zrcalo naroda. Zato mora biti čisto in gladko obrušeno, iz

[1] Hubert Gordon Schauer: Spisy, svaz. III., str. 200.

enega kosa, lepo zaokroženo, brez škrbin in drugorodnih pritiklin. Lepoti lepota!... S poezijo je sorodna samo literarna kritika in enakorodna samo vpodabljajoča umetnost. Književno glasilo prenaša samo poezijo, pripovedništvo, kritiko, estetične eseje in literarno-zgodovinsko esejistično publicistiko biografskega, zgodovinskega, narodopisnega, političnega, prozodičnega (stilističnega) in metričnega značaja — vse v umetniško-literarni obliki brez detajlov in podrobnosti strokovnjaštva, Kar je več, je balast in omnibus in menežarija. — Vpodabljajoča umetnost se more zraven leposlovja odražati iz tega zrcala, ne da bi krivila steklo — nasprotno: še celo razširja ga! — dotlej, dokler ji narod ne omisli lastnega zrcalca ... Merilo za vse produkte narodovega uma in srca, ki se odražajo v tem organu, more biti edina estetična, filozofsko fundirana lepota, enoten nad utilitarne pojme in slučajne koristi ali škode vzvišen nazor o lepem, ki more dajati harmoničen pravec tudi teoretičnim člankom, ki jih prinaša književni časopis.

R o d b i n s k e m u l i s t u določajo smer koristi in interesi družine. Dobro urejena in v vsakem oziru oskrbljena rodbina je za vsak narod največjega socijalnega in narodnega pomena. Moralna in gospodarska podlaga njena bi morala biti posebno pri srcu vsakemu narodu, ki se hoče krepko zasidrati v vrtincu mednarodnih borb. A nič manjšega pomena ni umstvena in duševna oskrba familije, in njen glavni organ je — rodbinski časopis. V njegov program spada prikladna beletristika: izvirni in dobro izbrani in prevedeni tuji romani, novele, črtice, pesmi ... z eno besedo: leposlovni umotvori, ki imajo zmožnost buditi v duši razvijajočega se dečka in podrastajoče deklice zmisel za poezijo in pripovedno umetnost, ki pa obenem ne vzbujajo prezgodnjih burij v njunem duševnem in telesnem organizmu. Vsakdo, kdor pozna moje nazore o umetnosti, vé, da sem vedno nastopal proti naročeni, utilitaristični umetnosti, ker sem globoko preverjen, da je posiljena umetnost potvora, ki moti in kali umetniški zmisel odrastlim, a mladini naravnost na leta in za vedno zmeša oko in zaguli čut za pravo lepoto. Zato tudi danes ne trdim, da bi pisal pisatelj naravnost in usum Delphini, da bi se vdinjal rodbinskemu listu in njega koristnim tendencam. Stvar si mislim narobe: največji pesniki imajo umotvore, ki jih čita lahko in z visoko naslado ne samo odrastla mladina, ampak celo nežna deca. Vzemite n. pr. Levstikove ali Župančičeve otroške pesmi. Takega pogana, kakor je bil Vrchlický, so reklamirali moderni češki katoliki po njegovi smrti v marsičem zase, ker ima v svojih delih pesmi najlepše katoliško-verske epike. Torej: pesnik in leposlovec naj ustvarjata svobodno in naj šele naknadno določata, kaj pošljeta književnemu, kaj rodbinskemu listu. — Vsaj toliko kakor leposlovja mora prinašati družinski časopis poučnih člankov iz raznih, v prvi vrsti praktičnih strok. Pedagoško ozračje, ki mora v njem plavati tak list, zahteva nazornost; zato

morajo biti ti članki kolikor mogoče opremljeni s slikami. Podobe rodbinskega časopisa se temeljito ločijo od ilustracij književnega in umetniškega organa, kjer so slike zase posebno, tekstu enakorodno poglavje. V rodbinskem listu so podobe podrejene tekstu, da ga oživljajo in ponazorjajo. — A ne samo poduku mora služiti rodbinski list, ampak tudi zabavi. Samo gledati je treba, da zabavni del ne ugaja goli zvedavosti in ceneni interesantnosti, ampak da se vsaj poizkuša dvigati v ozračje umetnosti. Podučni zabavnik je tako važen organ narodne kulture, da bi ne smel zadostovati narodu en sam list tega tipa, ampak vsaka stranka izrazite kulturne smeri bi morala imeti glede na specialne nravne potrebe svojega občinstva svoje lastno glasilo te vrste. In vsak tak list bi se moral zavedati, da se prikladnost, popularnost in umetnost ne izključujejo, ampak lepo skladajo. Namena seveda umetnik ne sme imeti nobenega. ki bi ležal zunaj umetnosti. A porabljajo se lahko njegovi umotvori v različne namene. In eden teh namenov je lahko tudi umetniška vzgoja, poduk in zabava družine.

Že pogosto in na več mestih sem poudarjal, da je bilo naše narodnopolitično in ž njim medsebojno strankarsko življenje tako revno idej, ker naše stranke niso imele drugih organov kakor politične dnevnike in tednike, navadne politične priganjače in agitatorje. (Katoliško stranko izvzemam.) Vsa nejasnost naše preteklosti v političnih, socialnih, verskih in literarnih nazorih je prihajala odtod, ker nismo imeli *revij,* v katerih bi se osvetljevala aktualna vprašanja stvarno, temeljito in z višjih vidikov. Strankarska zavednost in s tem kulturna zrelost bi bila v našem ljudstvu globlja in strpljivejša in medsebojna tekma dostojnejša, ako bi slonela strankarska diferenciranost pristašev raznih strank na temeljitih stvarnih razpravah revij, nego doslej, ko je bazirala na podlagi časopisnih polemik. Pa ne samo občinstvo, ampak tudi dnevno časopisje bi moralo imeti za seboj publicistične organe kot nekak reservoar za svoje ideje. Vsaka večja naša stranka bi morala izdajati — kakor to delajo Čehi — svojo revijo, v kateri bi se njen program in njen svetovni nazor in ž njim ideja našega naroda temeljito debatirali, poglabljali in utemeljevali. Take debate bi dokazovale, kaj stranke v resnici loči in kaj jih druži, zlasti pa — kaj je cilj in konec celokupnega naroda. „Tega obširnejšega, znanstvenega aparata časniki prosto imeti ne morejo, ker nimajo zanj prostora niti časa; časniki ideje bolj širijo kot gesla vere, sami jih ne producirajo in ne motivirajo. To nalogo prepušča n. pr. angleška žurnalistika povsem svojim reviews, publicistiki, medtem ko mora pri nas žurnalistika biti združena s publicistiko, kar jo zadržuje v njenem razvoju," je rekel dobro Schauer za Čehe osemdesetih let in za današnje Slovence. Ako torej hočemo, da dobi naša javnost, ideja našega naroda, trden temelj in naše javno tekmovanje jasnost — z revijami na dan!

Iz revij se morajo oddeliti v teku kulturnega napredka strokovni časopisi za stroke, ki so tako važne v prosveti naroda, da ne morejo več gostovati v splošnih publicističnih magacinih. Sem spadajo v prvi vrsti one znanstvene stroke, ki jim je predmet slovenski narod sam: zgodovina, jezik, literarna in kulturna zgodovina, narodopisje; dalje vzgojevalne stroke, glasba, telovadba, turistika, mladinska organizacija itd. Strokovno časopisje je odsev delitve in poglobitve dela, njega pomanjkanje znak kaotične nediferenciranosti, životarjenja, ne pa zavednega bistvovanja.

II.

Ako odštejemo pesniški almanah „Kranjsko čebelico“ in Navratilovega „Vedeža“, se mora vzeti kot prvi slovenski časopis Janežičev „Slovenski glasnik“. Ali je bil to literaren, ali je bil družinski, publicističen ali strokoven časopis? To je bil prvi slovenski omnibus. Prinašal je redke bisere čiste poezije Levstikove, Jenkove, Erjavčeve, Mencingerjeve, Jurčičeve, Stritarjeve in Gregorčičeve Muze, družinsko beletristiko Andrejčkovega Jožeta in drugih, publicistiko Levstika, Štefana Kočevarja, Gršaka, Stritarja . . . dopise o socijalnem življenju iz vseh večjih slovenskih mest in strokovno jezikovno znanost Levstika, Cigaleta, Ladislava Hrovata ter starinarsko Davorina Trstenjaka itd. itd. Velikega pomena je bil za tedanje primitivne čase na Slovenskem „Glasnik“. Bila je njegova zasluga, da so se v drugi polovici šestdesetih let začuli glasovi, da „Glasnik“ Slovencem ne zadostuje več, zlasti ne v književnem oziru. Urednik Janežič je pokazal velik kulturni takt, spoznavši in priznavši, da je njegova naloga pri kraju in da mu mora slediti mož, ki bo sam umetnik in književni kritik. Odprl je predale zadnjih letnikov svojega lista na široko Jurčiču in Stritarju ter jima naposled ponudil uredništvo in izdajanje lista, ki naj bi evolucioniral v književni časopis. Najprej je na svojo roko poizkusil Jurčič z mariborskim „Glasnikom“, pa ni uspel. Na to je stopil Stritar z „Zvonom“ na dan. Stritarjev „Zvon“ je bil prvi poizkus čistoliterarnega lista na Slovenskem. Želja po podobnem glasilu je pač zorela med razumništvom, a vendar je bila končna oblika dunajskega „Zvona“ precej individualni izraz Stritarja kot kozmopolitskega svetovnega popotnika in „Schöngeista“. Večina slovenske inteligence je pogrešala v Stritarjevem listu raznih disciplin iz omnibusa „Glasnika“. Skok je bil prehiter, Stritar presuveren glede kompromisov in preobčuten glede očitkov od strani zaostalih nasprotnikov in je po enem letu ozlovoljen ustavil list. A literarna potreba je bila tu, in Slovenci niso mogli več dolgo ostati brez književnega lista. Napredna stranka kot zastopnica razumništva je sama vzela stvar v roko in poverila ustanovitev novega književnega glasila svojemu polihistorju, liberalnemu duhovniku Davo-

rinu Trstenjaku, kateremu se je pridružil literarni kritik mariborskega „Naroda“ dr. Janko Pajk. Tako je izšla v Mariboru „Zora“, ki je v marsičem povzela bolj zabavniške in primitivne publicistične tradicije „Glasnika“, nego strogo književne „Zvona“. To nazadovanje je odbijalo od lista prejšnje „zvonovce“, edino muzično četo takratne Slovenije. Sicer se je Trstenjak s svojim znanstvom skoro odločil od „Zore“, ustanovivši prvi strokovnoznanstveni časopis „Vestnik“ kot prilogo „Zore“, katero je prepustil teoretičnemu estetiku Pajku. A suhe krasoslovne doktrine Pajkove niso mogle privabiti v list pesnikov in pisateljev, nasprotno: dlakocepstvo in zadirčni značaj urednika sta jih celo odbijala.

Takrat je povzročil pritisk nemškocentralistične vlade koncentracijo slovenskega strankarskega življenja: ponižne slovenske ovčice so se strnile v stajo, da bi si ubranile nago življenje. To priliko je porabil Stritar v svojo četico leposlovcev in l. 1876. z obnovljenim „Zvonom“ stopil pred svoje rojake. To ni bil več prejšnji Stritar, prihajajoč iz zapadnih visokih kultur, proglašajoč umetnost za gospo, ki se nobenemu ne klanja in z nobenim ne paktira. To je bil skrben pastir iz slovenske staje, ki je bil pripravljen ustvarjati v hladilo in tolažbo literaturo za prvega in zadnjega Slovenca. Čemu nam vsa visoka literatura? je vpraševal, umetnost naj nam bô tolažnica in usmiljenka v našem težkem stanju. Obnovljeni „Zvon“ ni bil več književni list, vzvišen nad slučajne potrebe in poslušen samo „gospe“ umetnosti, ampak je bil prikladen časopis: zabavnik, učitelj, samaritan ponižanega in razžaljenega naroda. Lepa in hvalevredna naloga za vsakega domoljuba in vsakega narodnega delavca, samo ne za umetnika, ki ne pozna drugih ukazov kakor večni kategorični imperativ svojega lastnega demona, hrepenečega edino po lepoti. In res so bili pesniki in pisatelji prvi, ki so polagoma odpadli od Stritarjevega blagega zabavnika. Za njimi je prišlo potem tudi občinstvo, čigar že vzbujenemu književnemu čutu ni zadostovala edina urednikova tožeča in tolažeča struna. Slovensko občinstvo je potrebovalo tudi že v poeziji polnega, širokega, iz cele realnosti zvenečega akorda. Stritar je to spoznal — sicer ne tako brez pridržka, kakor leta 1868. skromni Janežič — in je vdrugič prenehal z dunajskim „Zvonom“.

Na njegovo mesto sta stopila l. 1881. dva nova časopisa: v Celovcu „Kres“ in v Ljubljani „Ljubljanski zvon“. Duševni oče „Kresa“ je bil dr. Janko Pajk, najmočnejša opora dr. Jakob Sket, znanstvena pribočnika prof. Gregor Krek in Davorin Trstenjak. Leposlovni pečat sta mu vtisnila Anton Koder in Pavlina Pajkova, dva družinska zabavatelja, prvi z interesujočo, druga z vzgojno noto, Sket je poizkušal v socialnem romanu pobirati stopinje za Kersnikom. Pesništvo „Kresa“ je bilo ali diletantsko Flegeričeve in Turkuševe baže ali začetniško

Funtkovo Gregorčičevega epigonstva. Krek-Fekonjeva filologija in Trstenjakovo zgodovinarstvo se je malce dvigalo že v strokovno ozračje. Književen list „Kres“ ni bil, manjkalo mu je darovitih pesnikov, uredništvu estetičnega okusa in enotnega kritičnega vodstva. Publicističen tudi ni bil, ker ni poznal aktualnosti in zaokroženosti v člankih. Še najbolj ga je odlikovalo strokovnjaštvo.

Velik napredek pomeni za slovensko časopisje ustanovitev Levčevega „Ljubljanskega zvona“. List je bil glasilo mlade, dosti močne in nadarjene nove pisateljske generacije, ki se je odvrnila od idealističnega, v tujini docirajočega Stritarja in se oklenila realističnega, doma sredi slovenskih brig in veselih upov živečega Jurčiču ter si izbrala za svojega urednika Levca. A za obema: Jurčičem in Levcem je stal glasnik slovenskega odločnega in trpkega dura — Levstik. K listu je pristopil najboljši Stritarjev pesnik Gregorčič; ko je po par letih začel pogrešati mehkih Stritarjevih rok, se je sicer izkujal. V nadomestilo si je novi „Zvon“ vzgojil svojemu pravcu primernejšega Aškerca. Levčev „Zvon“ je bil po svojem postanku književen list: kot glasilo takrat nastopivše, na znotraj za silo sklenjene celotne pisateljske generacije, ki je mogla v listu neovirano izraziti svoj pesniški credo. Književni značaj mu je povečeval fini prirojeni estetični okus urednika Levca in njega sigurno in pazljivo oko pri izbiranju mladih talentov! Tudi nekaj starih odličnjakov je privabil Levec zopet na književno polje, n. pr. Trdino in Mencingerja. Nedostajala pa je listu zadnja zahteva literarnega lista: teoretičnoestetična, v izrazitem svetovnem nazoru izkaljena izbrušenost. Za literarne in teoretičnoestetične eseje je skrbel Stritar, glasnik prejšnje generacije. V nadomestilo za to je prinašal list dobro publicistiko iz slovenske zgodovine (Rutar, Kos, Apih) in strokovne ocene iz literarne zgodovine in jezika (Levec, Wiesthaler, Štrekelj, Oblak, Murko), s čimer je posegal že v področje strokovnega lista. Kakor je bila literarna kritika v „Zvonu“ mlitava in splošna, tako je bila strokovna odkrita in včasih zelo podrobna. Precej skrbna je bila tudi bibliografija. V kritičnem delu so bile torej strokovne vede, ki jih je gojil „Zvon“ (jezik, literarna in slovenska zgodovina) na boljšem nego leposlovje, ki se je docela svobodno razvijalo samo spredaj v glavnem tekstu. Kakor je bil torej Levčev „Zvon“ važen in kakor je še dolgo veljal našim urednikom za vzor, vendar enotnega kova književnega lista še ni imel. Z ozirom na konkurenco se je moral ravnati urednik pogosto po okusu literarno nevzbujenega občinstva in polniti svoje predale z mnogimi rekviziti iz Janežičevega „omnibusa“. Saj je že značilno, da je imenoval Levec drobni tisek na koncu lista „Slovenski glasnik“. V njem je sipal pred zvedavo čredo najraznovrstnejših čitateljev iz polnih prgišč drobtine iz premnogih strok, da je prihajala v vsaki številki na svoj račun miselno in estetično lena, pač pa ceneno

radovednost pasoča inteligenca slovenska. Kako je Levec lovil te drobtine — še do danes edino duševno kulturno hrano našega razumništva, ki ga nihče ni učil čitati kaj obširneje estetičnega, destiliranejšega, oklenjenega v vsebini in zaokroženega v obliki! Dne 19. decembra 1883 je pisal Staretu: „Vsaka stvarca mi dobro dojde, ker vidim, da moram z ozirom na ‚Slovana' bolje urejevati ‚listek'. Saj naši politikarji bero sam drobiž, do leposlovja jim ni." — Po Levčevem vzgledu, samo z malimi izpremembami so urejevali „Zvon" pozneje Funtek, Bežek, Aškerc, Zbašnik in Šlebinger. Aškerc je bil napravil mimogrede poizkus udariti bolj na revijalno plat, a ni imel temeljitih, aktualnih in spretnih člankarjev, ki bi bili mogli vneti naše občinstvo za publicistiko. Namesto njegovih člankov so si želeli naši ljudje že rajši pesmic nazaj.

Poleg „Kresa" in „Ljubljanskega zvona" je bil začel izhajati koncem leta 1883. „Slovan", ki ga je bil ustanovil Ivan Hribar v prvi vrsti kot politično glasilo radikalne stranke z namenom, da prinaša tudi prevodno slovansko beletristiko, biografije slovanskih veljakov in kulturne slovanske novice, prihodnie leto pa ga je razširil dr. Ivan Tavčar tudi na izvirno slovensko beletristiko. Dr. Celestin je pisal Levcu povodom „Slovanovega" rojstva dne 28. decembra 1883: „Meni se vendar zdi, da imamo preveč tri liste, ki imajo eden namen: nismo praktični in ne znamo podpirati enega podjetja, ki bi bilo potem res lahko prav dobro v vsakem pogledu." Res: imeli smo tri liste, ki so si hiteli delati konkurenco kot književni listi, pa ni bil niti eden strogo literaren organ, kot družinski zabavniki, pa se ni niti eden posvečal res poduku in zabavi družine, kot publicistične revije, ne da bi bil kateri res revijalen, kot strokovni časopisi, pa so bile razne stroke pri njih vseh samo v gosteh. Koliko bolj bi bili razvili slovensko javnost, da bi se bil opredelil „Zvon" bolj književno, „Slovan" publicistično, „Kres" s svojim drastičnim Kodrom in vzgojno Pajkovo pa bi bil družinski list. Vsak bi bil imel svoje polje, svoje brezkonkurenčno podjetje, svoj poklic in svojo prihodnost. Tako pa ni moglo biti drugače, da so vsi trije hirali in da sta končno dva iz njih poginila. „Kres" se je hotel pred smrtjo rešiti na strokovnaznanstveno polje, takrat še docela neobdelano ledino na Slovenskem. Umevno je, da mu je zmanjkalo sape. Da se je zatekel v familijo, bi se bil ogrel in okrepčal, da bi bil potem sam krepčal in ogreval.

Prvi izrecno družinski list je ustanovil Slovencem leta 1888. dr. Fr. Lampe s svojim „D o m o m i n s v e t o m". Ne rečem, da je bil družinski časopis Lampetov edini ali vsaj prvi namen. Kaj je urednik nameraval z novim listom, tudi lanska jubilejna številka „Doma in sveta" ni izrecno razodela. „Dom in svet" ima svoj postanek v znanem pastirskem pismu slovenskih škofov z dne 26. novembra 1887, s katerim je nastopil dr. Missia zoper narodni radikalizem („oboževanje narodnosti") in agi-

tacijo za slovansko bogoslužje. Pastirski list se je obračal v prvi vrsti zoper „Slovenski narod“, a je govoril tudi o „enake vrste listih“ in „nekaterih leposlovnih listih“, pozivljajoč duhovščino, naj „goji, razširja in podpira dobro, odločno katoliško časopisje“. Iz tega sledi, da je bil ustanovljen list proti „Zvonu“. Da je imel biti bojevnik na leposlovnem polju za bistveno ista načela kakor „Slovenec“ na političnem, je jasno povedal dr. Janez Ev. Krek v lanski jubilejni številki z besedami: „V velikem boju svobodomiselstva proti verskim načelom, zlasti proti katoličanstvu, je videl rajni Lampe največjo nevarnost v očitku, da so katoličani kulturno zaostali.“ In Viktor Steska pripoveduje ravnotam izrecno, „da je knezoškof dr. Missia list dovolil in mu želel srečen uspeh“. Prvi namen lista je bil torej eminentno političen: njega ustanovitelj je hotel razširiti program stranke na kulturno, zlasti na leposlovno polje. Šele drugi namen mu je bil družinski list, ki naj bi bil posvečen zlasti mladini in družini. V vabilu na naročbo pravi dr. Lampe: „Nepremagljiva ljubezen do mladine napotila me je, da sem sklenil izdavati z novim letom zabavnopoučni list ‚Dom in svet‘, namenjen v prvi vrsti mladini, ki hrepeni po višem izobraženju in napredku, potem pa tudi vsem omikancem, ki se žele zabavati in blažiti s slovstvenimi lepimi izdelki.“

Prvi, to je programatični namen lista — pri katerem je zastopal urednik malce svobodnejšo noto, kakor je bila običajna dotlej v njegovi stranki, je povzročal ustanovitelju največje težave. V tem oziru je bil dr. Lampe praktični pionir, ki se je moral boriti ne samo zoper tradicionalno nasprotstvo slovenske duhovščine proti količkaj svobodnejšemu leposlovju, ampak tudi zoper krepko v cerkvenih očetih utemeljen in v sebi skladno sklenjen katoliški umetniški nazor, kakor ga je bil v prvih osemdesetih letih formuliral dr. Anton Mahnič. Andrej Kalan ponatiskuje (ravnotam) Lampetovo pismo prof. Zupančiču z dne 30. septembra 1893: „Ko bi vi poznali moje težave, mojo grenkobo, moje boje, ki jih imam pri listu.“ Dr. Lampe je bil dober katoliški strankar, bil je borec za katoliška načela, boril se je na leposlovnem polju za politično zmago, in značilno je za kulturni nivó in umetniško preteklost njegove stranke, da ga dolgo ni hotela razumeti. Dr. Krek pravi: „Lampe je stal v načelnem političnem boju ob strani . . . večkrat mu je ušla beseda izpod peresa, dišeča po kvarnem slogaštvu . . . a trajnih, globokih uspehov je pričakoval na kulturnem polju . . . češ, da ima politični boj tudi koruptivne kali pri sebi.“

Dr. Fr. Lampe je v veliki meri dosegel oba svoja namena samo z vztrajnostjo v skritih notranjih bojih in tihim praktičnim delom — čeprav šele po svoji smrti. Ustvaril je katoličanom beletristiko, ki je že upoštevanja vredna. Škoda je, da ni otvoril odkritega boja za svoj umetniški nazor. Ker tega ni storil, zato velja še danes za oficijelni program naše katoliške stranke estetika drja. Mahniča, ki je določala smer „Domu

in svetu“ (zlasti v kritičnem oddelku) posebno jarko pod uredništvom drja. Evgena Lampeta. — Istotako tiho-praktično, kakor dr. Fr. Lampe, a še bolj korenito jo je odslovil šele dr. Izidor Cankar. Za poslednjega je značilno to, da je dal oni dan pisati v svojem listu drju. Grafenauerju v odklanjajočemu zmislu o „Jeranovem problemu“, mesto da bi se sam odkrito izpovedal o istem, a veliko važnejšem „Mahničevem problemu“. Čemu siliti v slovensko estetiko ubogega Jerana, ko imate vendar drugega moža istih, samo katoliško spretno umeteljenih filozofskih nazorov — drja. Mahniča in njegovega učenca drja. Aleša Ušeničnika! Načelom teh dveh mož ni postavil še noben katoliški „mladin“ enakovrednega nazora nasproti! . . . Izogibajoč se odkritega boja za drugačno leposlovno bodočnost katoliško, nego je bila mahničevska preteklost — mimogrede povedano: leposlovno docela neplodna! — je dr. Fr. Lampe s tihim delom sicer razvil početke katoliške beletristike, a oslabil svoj nastop v toliko, da s svojim „Domom in svetom“ ni ustvaril nikake izrazite osebnosti in struje v katoliškem leposlovju. Mladi katoliški leposlovci se morajo še danes učiti samo pri svobodomiselnih piscih slovenskih. Medtem ko je energičnejša natura Dostala-Lutinova porodila pri Čehih krepko izraženo češko katoliško moderno, ki ima v bratski literarni zgodovini že svoje lastno poglavje, ni „Dom in svet“ Franceta Lampeta ustvaril nič podobnega pri Slovencih ... Drugi svoj namen pa je dosegel docela: ustanovil je Slovencem prvi in edini družinski list, kar mu bo naša duševna socialnost štela vedno v zaslugo.

Dr. Izidor Cankar obeta v prvem oziru iti korak naprej. A tudi on še nikjer ni povedal, v čem se razlikuje od drja. Mahniča. Programni članek njegov v lanski jubilejni številki sicer kaže, da sili njegov avtor nekam drugam, a kam, ni povedano jasno. „Lepoto bomo iskali, kjerkoli jo zaslutimo, v kateri izmed premnogih njenih oblik; ne predrznemo se ji predpisovati, da bodi taka ali drugačna, a da je vsa lepa, to hočemo od nje.“ To je popolnoma druga nota, nego Mahničeva, docela moderna. Istotako podpiše nadaljni stavek o umetnini kot živem organizmu tudi vsak krasoslovec, ki izpoveduje avtonomijo umetnosti. Mahnič te avtonomije ni priznaval: umetnost je izvajal od Boga, ji dajal moralistične naloge in ji zapovedoval, da naravnost služi Bogu. A nekaj podobnega pravi takoj nato tudi dr. Cankar, seveda zavito v moderni ovoj „svobode“ in „veselja“: umetnost „oznanja z besedami, ki so ji dane, osvobojujočo moč resnice božje in veselo prostost krščanskega nravnega zakona“. Ko je tako naravnal umetnost v strujo napram Bogu in ji dal moralne ojnice, pa se zopet široko razmahne: „svobodno naj se tedaj razgibljejo dobre sile in radostno, kjer jim nikjer ni mejâ ne ovire.“ Po vsem tem človek še vedno ne vé, ali je to še vedno Jeran-Mahnič, ali kakšen nov človek!

Razume se, da mi niti oddaleč ne pride na misel, da bi polemiziral z drjem. Cankarjem; samo prosil bi ga, da bi dal mnogoštevilnemu delu našega razumništva, t. j. prepričano katoliškemu z ozirom na neplodovite tradicionalne Mahničeve nazore jasnejšo podlago, nego jo je dal dr. Fran Lampe (ako je drugačna s strogo katoliškega stališča sploh mogoča, kar jaz za svojo osebo skoraj dvomim). Njegova struja bi s tem samo pridobila in pridobil bi s tem narod, čigar važen del in faktor je že tudi katoliški inteligent.

To pa je gotovo, da je dr. Cankar z odločno gesto potegnil „Dom in svet“ iz političnoslužbenih kolotečin, v katere ga je bil naravnal dr. Evgen Lampe. Storil je to s pritrjevanjem svojega najboljšega pripovedovavca Finžgarja, kateri kliče v jubilejni številki: „Kdo je temu kriv? (Da so slovenski katoličani zaostali na umetniškem in kulturnem polju.) Z vzgojo ves politični šunder slovenski, ki nas je tako poplitvil, da je sramota. Zato je nujna potreba, da se ‚Dom in svet‘ na novo orientira, se otrese vsake politične čobodre.“

Nadaljujoč svoj historični pregled našega časopisja, moram beležiti še neko drugo dejstvo Cankarjevega uredništva pri „Domu in svetu“. Že gori sem namignil, da je dr. Fr. Lampe s svojim listom dvojno koristil: prvič, da je v vztrajnem skritem — žal, da ne tudi v odkritem! — boju vsaj do neke mere pridobil svoje pristaše za kulturno delo. Ne vseh! Saj vemo, kako mnenje sta imela še v devetdesetih letih n. pr. o gledališču tako različna moža, kakor sta Andrej Kalan in dr. Šušteršič; poslednji je naravnost kmete hujskal zoper teater. Celo dr. Krek je v svoji nemški knjižici o Slovencih „pozabil rokavice“, kakor se je zelo evfemistično izrazil o izostalem poglavju o slovenski umetnosti Ivan Cankar. A sedanja mladina enoglasno kliče po kulturnem programu. To je tudi sad „Dom in svetovega“ delovanja. Drugič je dr. Fr. Lampe nad eno desetletje zabaval in podučeval slovenske družine: izdajal pravi pravcati družinski list. Dr. Izidor Cankar se je odločil izpremeniti Lampetov organ v katoliški književni list. Z veseljem ga pozdravljam, zlasti če se mu posreči poklicati v življenje bogato in krepko slovensko katoliško moderno. A nekaj nam daje misliti: Slovenci smo sedaj edini izobraženejši narod v srednji Evropi, ki nima družinskega lista . . .

Leta 1902. je začel izhajati novi „Slovan“. Porodila ga ni kaka nova struja, ampak podjetni tiskar Dragotin Hribar. Tudi za naslov se ni imel zahvaliti pod prvim svojim urednikom kakemu programu, ampak knjigotržni špekulaciji. Starejši čitatelji so se namreč še spominjali Hribar-Tavčarjevega lista s podobami in enakim pozivom. Odtod naslov. Ali stari „Slovan“ je res gojil slovanstvo vsaj s prevodi; urednik novega „Slovana“ pa je bil Fran Govékar, ki bazira vseskozi na nemški in francoski literaturi, kar je list tudi očitno kazal pod njegovim uredni-

štvom. Drugi urednik mu je bil dr. Ilešič, ki je razvijal silno marljivost v drobnih noticah in ocenah, pomanjkanje časa, zbranosti in zaokroženosti v člankih. Pod njim je naslov bolje odgovarjal vsebini; popolnoma bi bil odgovarjal, da se je list zval „Jugoslovan". Beletristi do njega niso imeli zaupanja. Zato je dal izdajatelj svojemu podjetju pozneje za urednika leposlovca Milana Puglja, ki je izkušal napraviti iz „Slovana" književni list s primesmi družinskega in strokovnega organa, popolnoma po vzorcu „Zvona" raznih uredništev. Ko sta izhajala vštric „Zvon" in „Slovan", oba za napredne književnike, napredne družine, napredne strokovnjake, se je človek izpraševal, kakor so se izpraševali naši očetje v osemdesetih letih: Ali je praktično, da imamo dva lista, ki imata eden namen?

Prva slovenska revija je bil l. 1888. obenem z „Domom in svetom" ustanovljeni „Rimski katolik" drja. Antona Mahniča, ki je s svojim sinom „Katoliškim obzornikom" in sedanjim vnukom „Časom" drja. Aleša Ušeničnika dajal podlago in polagal temelje doslednemu in radikalnemu katoliškemu svetovnemu nazoru. Umetniški in literarni program tega nazora z izrazito moralistično in apologetično nalogo umetnosti je dr. Mahnič sistematično obrazložil v „Dvanajstih večerih", katerim se do danes pri nas javno ni odpovedal še noben katolik. Kdor količkaj pozna pogoje literarnega razvitka, vé, da se iz tega sistema ne more razviti nikaka bujna umetnost. In se tudi ni razvila: umetniško delovanje je bila najslabejša stran te sicer tako mogočno se razvijajoče stranke ob prelomu stoletja. Kar so producirali na tem polju katoličani, se je storilo kljub Mahniču vsled prizadevanja drja. Fr. Lampeta, tihega praktičnega delavca na tem polju a istotako tihega nasprotnika Mahničevega. Kakor je bila katoliška triimenska revija neplodovita ali naravnost ovirajoča v umetnosti, tako velik in še večji vpliv je imela na naziranjsko, politično, versko in socialno poglobitev svojih pristašev. Vsa sedanja katoliška inteligenca je zajemala svojo duševno hrano iz tega vira. Tudi še danes je „Čas" vzorno urejevana revija, katere članki in prispevki se odlikujejo po temeljitosti, aktualnosti, raznovrstnosti, načitanosti zlasti urednika in njegovem lepem znanstvenem jeziku.

Med razne vzroke propada slovenske napredne stranke štejem tudi ta, da se slovenski naprednjaki nikoli niso poizkušali v svojih nazorih poglobiti potom napredne revije. „Slovanski svet", ki se je ob „Rimskem katoliku" vbadal na revijalnem polju in v naprednem duhu, je bil pravzaprav privatna tvorba odslovljenega „Narodovega" člankarja Yporeja-Podgornika, moža, ki je sicer razvil v svojem lističu marsikatero pametno misel, zlasti narodnopolitično, a končno v osamljenosti omagal. Ista nezaslužena usoda je doletela od strani naprednega občinstva in vodstva tudi književno-revijalni dijaški list „Vesno".

Revija, ki je pravzaprav dala mentaliteto sedanji svobodomiselni mladini, so bili Dermotovi in Lončarjevi „Naši zapiski“, izpočetka skromna socialnodemokratična beležnica, pozneje idejno važna socialna revija, ki je s tem, da je gostoljubno sprejemala pod streho neorganizirano četo mlajših slovenskih intelektualcev, v veliki meri pripomogla vzgojiti sedanje slovensko svobodomiselno razumništvo in kritično razbistrila nekateri politični, socialni in literarni pojem v dobi težke napredne krize na Slovenskem.

Prva svobodomiselna revija slovenska širokega okvira je bila „Veda“. Žal, da jo je uničila vojna, preden se je uživela. Ker je bil pisec teh vrst sam sourednik te revije, bi vedel sicer veliko povedati o težki konsolidaciji tega lista, a ker to ne spada v ta skopo odmerjeni obzor, se hoče omejiti samo na dve — tri besede karakteristike. „Veda“ je prinašala mnogo gradiva, a bila je premalo aktualna. Revijalni značaj so ji zaslanjale predolge strokovne razprave. Najslabši je bil moj literarno-kritični del in to vsled tega, ker je financijelni podpornik lista dr. Bogumil Vošnjak nerad videl v njem literarno kritiko, živeč v mnenju, da obstoji literarna kritika v samem pričkanju, nedostojnem takega resnega glasila za publicistiko in znanost. Jaz mu tega mnenja nisem mogel izpodbiti in se nisem silil v ospredje. Bolj srečen je bil v tem oziru menda dr. Kaflič, ki je za svojega tehničnega urejevanja zopet uvedel literarno-kritični oddelek in ga pisal sam . . . Velika razpoka v uredniškem odboru je bila tudi neenotnost nazora v tako važnem vprašanju, kakor je južnoslovansko. Medtem ko smo se vsi uredniki strinjali v naziranju o neobhodnosti politične in gospodarske enote našega triimenskega naroda, sem jaz oprt na najznamenitejše duhove naše preteklosti trdno stal na kulturni in jezikoslovni avtonomiji slovenskega dela Jugoslavije, dopuščajoč le organično in polagano zlitev jezikov v bodočem skupnem političnem in gospodarskem sožitju. Dr. Vošnjak je izhajal v svojem stremljenju po južnoslovanski enoti od jezika, želeč, da naj se dekretalno žrtvujejo nekatere posameznosti slovenščine v prilog srbohrvaščine. Odtod je izšla znana anketa. Jaz sem to imenoval „sedlanje konja pri glavi“, staroslovensko napako eksperimentiranja z jezikom, zapoznelo vrazovstvo, trdeč, da jezik ni obleka, ki se slači in oblači, ampak kakor lub drevesa, ki zraste z divjakom poseben in enoten, s požlahnenjem potom nove sorodne mladike sicer dvojen v sokih in sestavinah, a združen v novi organični enotnosti. Skrbimo najprej za požlahnenje: politično in gospodarsko sožitje, južnoslovanski skupni jezik, ki je že zdaj v svoji neizenačenosti samo gradualno različnejši, kakor so različni med seboj n. pr. dialekti naše slovenščine, nam bo pridodan.

Te nazore je delil z menoj večalimanj tudi dr. Rostohar. Ta okoliščina, še bolj pa razna osebna nasprotstva med njim in drjem. Voš-

njakom so povzročila, da je izstopil iz uredništva in ustanovil revijo „Napredno misel“, popolnoma nepotreben, iz neke kljubovalne vztrajnosti izdavan list, ki ga je pisal skoraj čisto sam zoper „vošnjakovstvo“ in se pri tem nesrečno zapletel v svojo „albansko afero“, ki je mlademu, agilnemu možu, nekdanjemu simpatičnemu radikalnemu študentu vzela skoraj vse simpatije in ugonobila njegovo revijo.

V revijo se je bilo razvilo v zadnjih letih pod ambicijoznim, širokoobzornim uredništvom publicista Albina Ogrisa tudi prejšnje dijaško strokovno glasilo „Omladina“, ki je pod Žerjavom in Zalokarjem tvorila napredni pendant h katoliškemu dijaškemu listu „Zori“. Omogočil je bil dijaštvu to dobro lastno revijo Ivan Zorman, mož, ki je s svojim izdajateljstvom dokazal, da ima največ knjižnokulturnega zmisla med Slovenci.

Med strokovnimi listi slovenskimi zavzema častno mesto in vrši svojo težko nalogo tudi med vojno pedagoški „Popotnik“, ob katerega se je že pred več leti uvrstil s katoliške strani „Slovenski učitelj“, glasilo Slomškove zveze. Po večini učiteljstvo (in deloma tudi dijaštvo) piše tudi oba naša mladinska lista „Vrtec“ in „Zvonček.“ Njuni pisavi — tako „Vrtčevi“ moralistiki, kakor „Zvončkovi“ igračkariji z rožicami, zvezdicami, muckami in kužki, ki sta že bledi maniri — bi bilo želeti več sočne otroške drastike in šegavosti. Pravno stroko zastopa „Pravnik“, gradeč dalje na Razlagovih tradicijah, razvijajoč tozadevno slovensko imenoslovje. Za cerkveno glasbo imamo „Cerkveni glasnik“, za profano so skrbeli dr. Krekovi „Novi akordi“, ki so bila odlična specialiteta na celem slovanskem jugu. Tudi „Sokol“ in „Orel“ sta imela svoja glasila, istotako turistika svoj simpatični „Planinski vestnik“.

Domače znanstvo: zgodovino, narodopisje, književno zgodovino in deloma prirodne vede zastopa glasilo kranjskega muzejskega društva, ki je izhajalo pod Antonom Koblarjem pod naslovom „Izvestja“ in izhaja sedaj pod Grudnom, Mantuanijem in Sajovcem z internacionalnim naslovom in istotako vsebino kot „Carniola“. Kljub nekdanjemu Levčevemu prizadevanju in trudu sedanjega koncentracijskega uredništva se ne more povzdigniti nad lokalni pomen, kakor se je bilo to posrečilo pod uredništvom Antona Kaspreta izhajajočemu sorodnemu mariborskemu „Časopisu za zgodovino in narodopisje“. S prispevki Štreklja, Murka, Žigona, Glonarja, Kosa, Kidriča, in Nachtigalla se je bil povzpel ta list na višino, na kateri je dostojno reprezentiral našo filologijo v širokem njenem zmislu že tudi pred vnanjim svetom. Sedaj, ko se je pod Kovačičem vrnil na lokalno polje, pričakujemo, da bo to nalogo še v višji meri vršil njegov desident Kaspret-Kidrič-Nachtigallov „Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodvino“, čigar prvo številko vojne razmere pač predolgo drže v tiskarni.

III.

Po tem obzoru, v katerem sem tuintam nakratko poizkušal označiti dobre začetke, prednosti, a tudi to, kar je tvorilo po mojem mnenju nedostatke dosedanjega našega časopisja, prihajam k glavnemu namenu teh vrstic: k smotreni organizaciji našega časopisja. Tozadevne moje misli so se čutile že iz sodbe, s katero sem spremljal dosedanji razvitek naših žurnalov. Zato sem lahko sedaj prav kratek.

Potrebujemo predvsem strogo književnega lista, stoječega na tleh svobodnega, avtonomnega umetniškega ustvarjanja. Brez omnibusa in menežarije. Ves list naj služi samo beletristiki, estetiki, kritiki, brez družinske prikladnosti, revijalnih aktualnosti in strokovnjaških ekskurzov. Ljudje, ki so doslej naročali list, da so čitali drobiž v listku, naj ga ne naročajo več. Z 800 naročniki bo lahko izhajal. In toliko ljudi bo menda vendar na Slovenskem, ki se zanimajo za lepo knjigo in vse, kar je ž njo v zvezi! To nalogo naj bi prevzel „Zvon“, ki je po svoji preteklosti v to najbolj poklican. A zato se mora odpovedati družinskemu programu in onemu poldrugemu tisoču naročnikov, ki so ga v zadnjem času naročali pač najbolj za svoje družine. Dvem gospodom se ne da streči! To je moral uvideti lani tudi „Zvon“. Kakor je moral biti urednik vesel Kraigherjevega romana, tako je moral priznati, da svobodno umetniško dragoceno razpravljanje seksualnega vprašanja v tem romanu ne sodi v družine. Kaj naj stori: ali naj omejuje pisatelja v svobodnem izražanju njegove individualnosti, ali naj se zameri družinskemu očetu, ki je plačal list? Jaz mislim, da je izhod iz te zagate samo eden: da se urednik in izdajatelj odločita za književni list in dirigirata očete v upravništvo družinskega lista. — Lani sem v parlamentu govoril z odličnim našim poslancem, ki je v novem „Zvonu“ bridko pogrešal revijalnega drobiža v listku, s kakršnim je moral Levec — kakor smo slišali — na ljubo občinstvu polniti svoj književni list. Naj se odpove „Zvon“ revijalnih sotendenc in tudi revijalnih naročnikov, pa ne bo ne razočaranj ne sitnarenj.

Za napredne družine naj ustanovi „Tiskovna zadruga“ obširen, zanimiv zabavnik za dve tretjini sedanjih „Zvonovih“ naročnikov, katerim se bo pridružilo vsaj še toliko, ako bo list prinašal solidno beletristiko, kratke interesantne članke iz najrazličnejših panog človeškega znanja in delovanja, bogato in nazorno ilustrirane. Istotako ne sme napredna stranka vsaj po vojni, ko se vrnejo pisateljske sile domov, prav nič več odlašati z izdajo revije, ki bo dala stranki trden temelj in svobodomiselnemu razumništvu sodobno resno hrano in še kulturni drobiž po vrhu.

bi ta usodepolna vojna, ki nam je v marsikaterem oziru odprla oči, pospešila tudi smotreno organizacijo našega časopisja!

Na podoben način naj bi se po mojem nemerodajnem mnenju oskrbela z listi tudi katoliška stranka. „Dom in svet“ naj bi postal zopet družinski list, katero nalogo je vršil sam in edin leta in leta. Za katoliško leposlovje naj bi ustanovil dr. Izidor Cankar manjši list po načinu češkega katoliško-modernega „Tyna“. Prinašal bi lahko (kakor tudi „Zvon“) po eno umetniško reprodukcijo slovenskih slikarjev in kiparjev kot prilogo in v tekstu jemal v poštev tudi vpodabljajočo umetnost dotlej, dokler ne dobimo vsaj majhnega lističa, posvečenega grafičnim umetnostim. Slišim, da se nam obeta. Strokovnih znanstvenih razprav pa bi književni in še manj družinski list nikakor ne smel prinašati. Breznikove filološko dobro kvalificirane razprave v „Domu in svetu“ niso sodile v ta list, kakor tudi ne zame specielno zanimivi Žigonovi prispevki v „Slovana“, kjer je izšel celo katalog Čopove biblioteke!! S takimi razpravami v „Carniolo“, mariborski „Časopis za jezik, književnost in zgodovino“. Revijo katoličani že imajo, dobe jo tudi socialisti. Naj bi bilo delovanje revij vseh treh naših glavnih strank ozbiljno, tekmovalno in za celokupni narod plodonosno.

Čudno, da socialni demokrati slovenski nikoli niso mislili na svoj družinski zabavnik. Socialisti vseh drugih narodov drugače skrbe za svoje družine, zavedajoč se važnosti, ki jo ima familija v njihovi organizaciji. Pa kaj bo to čudno! Skupna slovenska abnormalnost je to pomanjkanje družinskih listov. Razmeroma največ pisateljev imamo, ki bi sodili v take liste, brezdvomno največ čitateljev, ki bi najrajši naročali zabavnike, trgovsko najboljše podjetje je družinski list, a vsi naši časopisi so silili v visoko književnost (celo taki, ki so bili ustanovljeni iz trgovske spekulacije!), dobivali smo revije, specialno-strokovne liste, samo naše družine in sigurno dobičkanosnega lista zanjo se ni spomnil nihče. Smo pač slabi trgovci Slovenci!

Upajmo, da pride ob novi orientaciji, sedaj ko se razmikajo horizonti naše domovine in naše misli, tudi tako važen element naroda, kakor je družina, do specielne svoje duševne hrane. Istotako bo treba skrbeti, da se obnove vsaj oni strokovni listi, ki smo jih že imeli. Naj

Iz poezij Viktorja Dyka.

Poslovenil **dr. Ivan Lah.**

Trenutki.

Jaz bolj sem, kot vi, spoznal, kaj je bol,
pogosto hodila po eni sva cesti:
zdaj smeje se hrib in smeje se dol —
a jaz ne odrečem se svoje bolesti.

Jaz bolj sem, kot vi, se na svetu smejal,
smeh bil mi je v šumu, v samoti uteha;
zdaj plaka dolina in gora vrh skal —
in jaz ne odrečem se svojega smeha.

V mrtvem zalivu.

To bil je tih in mrtev zaliv
zgubljen za ljudi, zgubljen za bogove,
stoječa voda — v plitvini kup gliv,
smrdelo je blato čez skrite cvetove.

Tu bilo življenje je v smrti, v življenju smrt,
moten sijaj in v srcu strah in odpor;
v težko tišino poletnih mrakov
glasil se je s kvakanjem žabji zbor.

Vdar vesel odmeval ni čez pristan,
svež glas se med vejami ni ozval, —
nekaj je večno zvenelo: zaman.
Mrtvi zaliv je le sovraštvo poznal.

Zdaj vali se tok — silen, mogočen tok,
ki trga valove in zemljo poprek
in cilja ne ve mu nobeden prerok,
grabi in daje in meče z brega na breg.

Kakšno življenje! Pogled zanimiv!
Kako se blato hitro odpravi,
ko živelj je divji pridrl v zaliv —
glej kakšen plen zdaj plava v daljavi.

Tok divji nekje je raztrgal most,
razbila se ladja je v deske na dvoje.
V mirnem zalivu igra se prostost —
vse temno buči in razbija in poje.

Na bregu sedim. Trenutek? Več dni?
Je res-li, da se tako je živelo? —
Pozdravljena, sveta povodenj ti,
pozdravljena, dokončaj svoje delo.

Bo-li to zopet tihi zaliv —
zaliv smrti in stanja, gnilobe?
Kup blata, ki vsak dan bolj je smrdljiv,
in večni mrak v čas solnčne svetlobe?

Zakon usode je nespremenljiv.
Tu vegetirati, razpadati, gniti?
Jaz ne verujem — dokler bo svet živ,
kar bilo je včeraj — ne more več biti.

Zemlja govori.

Trda sem mati bila ti jaz,
grenek sem kruh ti jesti dajala,
nisem zibala za kratek te čas,
in možu sem rano zadala.
In ko so oči ti prvič spregledale,
temen se svet je pred tabo širil,
in usta so nehote ti povedala
o rani, ki čas je ni umiril.

Na naju oba je padal težek spomin:
trda sem mati bilà jaz, ti trd sin.
In roke svoje nisi dvignil za mé
in z ljubeznijo nisi pomislil na mé.
Ko veter zarjul, ko zadivjal je mraz,
ni te doklical moj glas.
In ko sem zagledala bedo-obup,

kot da te Bog je proklel,
slišal besedo si brez obljub:
vzemi svoj del!
Težko breme nosim.
Prihaja radost-raj ali smrt-pogin?
Ali čuješ me sedaj, moj sin?
Mati sina prosim:
Varuj me, brani me! Mater usliši.
Varuj me, brani me! Če požar je v hiši,
če zničijo polje, steptajo —
napolni čas polje in stajo.
Jaz delež imela za čas sem bodoči,
za tebe, otrok, je bil delež izbran,
varuj me, braní me! V tvoji je moči,
naj ladja razbije se ali pride v pristan.
Čuj mojo besedo svarečo:
deleža ne prodajaj za lečo;
in če zapustiš me in greš,
ne umrem!
Ali veš,
koliko senc pride sem.
In kolikrat pest bo potomec zapel
in kolikrat sin te tvoj bo preklel.
Ne umrem, ker sem večna.
A bodoči moj čas le bolest bo nesrečna:
zakaj si svoj dedni delež prodal?
Zakaj si dvomil? Zakaj si izdal?
Da ne bil onečastil svojih bi rok?
Da sebe izdal si? Svobodo otrok?
Dokler si še dihal, si se podal?
In zakaj si se bal?
In kaj je to smrt?
Smrt je prehod,
k tvoji materi pot —
in njeno naročje kot domači je vrt.
Ali nečeš k počitku v mehko naročje,
kjer spi, kdor dosanjal je sanje otročje.
Zdaj prosim te mati: brani me, sin!
Pojdi, če smrti se upreš!
Če zapustiš me, ni zame pogin,
če zapustiš me: umreš.

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Tolovaj Mataj — Martin Krpan. Dve novi mladinski knjigi s podobamì smo dobili za četrti vojni božič. To je za tak majhen narod v teh časih mnogo ìn če bi še kdo dvomil o tem, da smo si zaslužili samostojnost, mu bodijo taki pojavi naše prosvete vsaj indicije. Če še kdo dvomi nad tem, da moremo rabiti le samostojnost v družbi drugih Jugoslovanov, prepričaj ga malost naše osamele gmotne sile, ki gleda iz skromne opreme teh dveh knjižic.

Fran Milčinski je pod zbornim naslovom „Tolovaj Mataj" v založbi Tiskovne zadruge v Ljubljani, tisk Narodne tiskarne, izdal novo zbirko narodnih pravljic. V koliko je porabil narodno blago, v koliko je to blago literarno obdelal in popolnil, koliko pa je teh povestic spisal morda čisto sam, bi bilo pač težko reči. Jezik Milčinskega je ritmični jezik vežbanih ljudskih pripovedovalcev, bardov in guslarjev, skoro melodramatičen, stavki jedrnati in kratki, sledba besedi in raba izrazov prava naslada. Milčinski se gotovo sam veseli, da zna z jezikom tako spretno sukati. Vendar — ta jezik ni za pojmovanje čitajočega otroka. Milčinski se je skoro preveč potrudil; pri daljšem čitanju začutiš neko maniriranost in ti vedno nakratko osekani stavki so semintja to, kar Prus imenuje „schnoddrig"; to je izraz za tisto zajedavo okrajšano govorico, ki je Berlinčanu v nemščini tako zelo pri srcu, Bavarcu pa je stud. Malo manj bi bilo malo več.

Prehajajoč k vsebini, moram reči, da pomenja napredek napram prvi pravljični zbirki Milčinskega. To menim tako, da vsebuje nova knjiga več otroškemu čutu primernega. V prvi knjigi je bilo preveč žalostnega, preveč o smrti. To je sicer vzeto iz duše našega toliko stoletij neuvaževanega in potrtega naroda, je pravo narodno blago, a za deco ni. Iz otroških ust sem moral slišati kritiko: Pravljice iz nemških knjig so vendar lepše, ker ni sama smrt in nazadnje je vedno veselje. Otrok ne mara tragike, želi si le romantike. Čeprav se razjoče sredi pravljice nad bridko preganjano kraljično in nad princem, ki mora biti krastača, h koncu koncev mora priti do sijajne svatbe z večmesečnimi gostmí po vsem kraljestvu. Coprnice morajo pa sežgati. Otrok se instinktivno brani žalosti, čut pravičnosti mu pa kliče po krutem kaznovanju preganjalcev. Nekaj mu ostane nerazrešenega, če ni dobil vsak tega, kar mu gre. V otroški predstavi opere „Janko in Metka" sem opazil, da je kar zavriskalo po gledališču, ko so coprnico porinili v plapolajočo peč. Pa deci to na duši nič ne škoduje. Saj v takih figurah ne vidi človeka, ki naj prestane strašno smrt, temveč le pošast. Trpinčena pošast pa vzbuja le škodoželjen smeh, kakor ukanjen hudič, če ga kovač nabija na naklu in mu za spomin še s kleščami rep odščipne.

V marsikateri pravljici Milčinskega boš v slovenskem oblačilu našel stare znance iz Grimmovih nemških pravljic. To seveda ni plagijat; pravljice so mednarodno blago, o katerem se ne ve, kje je bilo najprvo. Iz Asbjörnsenove zbirke norveških pravljic poznam Milčinskega „Poldrugega Martina" pod imenom „Bedastega Matijca"; Matijec dela še hujših neumnosti in še več, nego Martin, nasploh pa ravno iste.

Milčinski je svoji knjigi dal podnaslov „slovenske pravljice". Ni torej nanje

zapisal „za mladino“. Da pa bo vsak človek zbirko pravljic s podobami brez pomisleka smatral za namenjeno mladini, o tem pač ne more biti prepira. Zato se pa resno upiram temu, da so v zvezku tudi povesti, kakor „Mrtvi ženin“ ali celo grozna: „Žena ni marala otrok“. Kdor one povesti še ni čital: Umrla teta hodi kot mora v obliki peteronogate pošastne mačke tlačit ubogega malega nečaka, kasneje se pa plazi kot javkajoče strašilo ponoči okrog hiše in doji kačo! Take storije sodijo kvečjemu v zbirko povesti o strahovih, kakor jih ima nemški knjižni trg zdaj vse polno.

Knjiga je opremljena skromno, primerno mali prodajni možnosti pri nas. Seveda tudi primerno temu vojnemu času, ko še papirja izlepa ni več dobiti. Če bi bili tolikšni, kakor Čehi, bi si založništvo pač ne bilo pomišljalo radi večje in lepše oblike ter radi podob v tribarvnem tisku. Ravno pravljicam je treba pestrih slik, kakor je njih vsebina pestra.

Ivan Vavpotič je s peresom narisal petnajst podob in naslovni list. Izbral si je za ta format gotovo najprimernejšo tehniko, ker risba, ki obstoji skoro le iz črt, se da v mali obliki še najčedneje tiskati. Vavpotič je risal s precej grobimi, energičnimi potezami, kakor bi posnemal starejši lesorez. Vavpotič je eden naših najboljših in umetnik ne samo na slovenskem obzorju. S svojim znanjem se lahko kosa z drugorodnimi slikarji dobrega in znanega imena. Tudi iz teh podobic gleda velika tehnična moč in gotovost oblikovanja. Ali reprodukcija je skvarila vse, kar se je skvariti dalo. Kriv je slabi papir — če ga posliniš, vidiš da je pivnik —, kriva je oblika malega abecednika in kriv je tisk sam. V tako majhni obliki je pač komaj mogoče napraviti čedne posnetke risb, ki so v izvirniku seveda mnogo večje. In da je mera polna, smo taki majhni reveži, da vsa naša tiskarska obrt še danes ne premore nobene oficine, ki bi se redoma pečala s tiskom podob, kaj še, da bi sami izdelovali kliševe. Naše tiskarne včasih celo najboljših klišejev ne znajo čedno natisniti. To ni očitek, temveč le ugotovitev. Saj manjka tiskarnam, ker niso reprodukcijske oficine, seveda tudi potrebnih tiskarskih specialistov z dolgoletno osebno izkušnjo in osebnim čutom za vse imponderabilije, s katerimi je računati pri takem tiskanju. Vavpotič gotovo ni vesel teh posnetkov. Najhujša je podoba z zmajem na strani 30; vse je črnosivo zamazano v divji kaos. Vavpotič je delo baje prevzel o božiču 1916 in je risal najbrže premišljeno, poskušajoč to in ono. A ti posnetki bi mogli zapeljati človeka do mnenja, da je umetnik delal brez veselja in šele v zadnjem trenotku precej vse skupaj nametal, samo da je bilo gotovo. In vendar je Vavpotič oprezen umetnik. Radi popolnosti pa nočem zamolčati, da so živali, ki grizejo večglavega zmaja na že omenjeni podobi, deloma v nasprotstvu z zoologijo in bi bil umetnik storil prav, če bi bil pogledal v Erjavca. Podobo na strani 38. je pa moral Vavpotič le res v neki naglici narisati, mislim. Drugače si ne morem razložiti male nesreče v perspektivi, ki se mu je pripetila z nogama princese na desni strani podobe. Mislim, da se sme to pač povedati? Vavpotič ostane zato ravnotisti po vsej pravici visoko čislani umetnik. Humorist pa Vavpotič ni in kjer skuša biti dovtipen, čutim vedno, da mu je humor potekel iz razuma, kakor če se resen koncertni pevec-umetnik pri dobrodelni priredbi trudi s kupleti. En dovtip pa se mu je le posrečil in je izvrsten. Ta dovtip je na naslovnem listu. Milčinski je dal na vznožje tega lista napisati lepe besede, ki se bero kakor bi bile vklesane v kamen iz hudih časov, vzidan v staro cerkev, ali pa da so iz stare kronike: „V četrtem letu vojne — da bi bilo zaduje — in vojna zadnja!“ Tja je Vavpotič posadil dve prav majčkeni figurici, na desno in na levo tega lapidarnega vzdihljaja. Mirovni angelj se drevi za vojakom, ki se ozira nazaj ter beži na vrat na nos pred palmovo vejo, katero mu moli angelj nasproti kakor eksorcist sveti križ preganjanemu vragu. To je dobro, je umetniški humor

v par potezicah na najmanjšem prostoru.

No in sedaj Martin Krpan! O Levstikovi klasični povesti ni treba govoriti; če bi se količkaj z okusom dala prevesti na tuje jezike, morali bi napeti vse sile, da jo širni svet spozna. Pa dvomim o možnosti; zakaj tudi v slovanskih prevodih, dobrih prevodih, mora izgubiti svoj slovensko-kmečki kolorit.

Krpana imam v spominu še iz let, ko sta Fran Levstik in moj oče prijateljsko občevala. Ta za mladino in odrasle enako vžitna vesela opesnitev prav domačega junaškega motiva je bila že ob svojem rojstvu zrela za posebno izdajo s podobami. Sedaj jo imamo in naj bi ne bilo slovenske rodbine, ne Slovencev samcev, kjer bi ne imeli obnovljenega Krpana.

Založba (Nova založba v Ljubljani; tiskala Katoliška Tiskarna) je imela zelo srečno roko. Velikost in oblika sta za pravljično knjigo pravi, papir so našli dokaj dober. Posegli so pa tudi po risarju, ki je ravno za Krpana med našimi umetniki pač edino pravi. Henrik Smrekar po slikarski šolanosti daleko ne dosega Vavpotiča, pravzaprav je genijalen samouk, ki je z rutino mnogoletnega dela premagal toliko težkoč „umetniškega rokodelstva“, se toliko naučil pravilnega risanja, da smemo z mirnim srcem imenovati njegovih dvanajst risb za Krpana pošteno, resno umetniško delo in pravi kras za knjigo. Smrekar je s temi podobami prekosil samega sebe. In ostane naj, v svesti si mej svojih zmožnosti, za vedno pri grafiki, pri črni in barvasti risbi, tudi pri bakrorezu morda, katerega je že z uspehom poskušal. Vavpotiča smemo imenovati famoznega slikarja, ki suvereno ovladuje velike stvari, reprezentativni portret, velike pokrajinske slike in interjerje, stvari, za katere so oljnate barve; Smrekar ima pa svojo čisto posebno republiko, republiko umetniškega humorja, in tam je prvi ljudski komisar na vsem slovanskem umetniškem jugu. Nimajo ga ne Hrvati ne Srbi enakega. Če sem dionizijskega Henrika preje imenoval samouka, naj se torej to ne razumeva diletant. Smrekar je tudi velik temperament vobče.

Temperamentnost je najvidnejši znak Krpanovih slik. Da jih je Smrekar risal con amore, kaže tudi okolnost, da je delo prevzel šele o vseh svetih 1917 in je takorekoč na mah dovršil. Bati bi se bilo, da bo Smrekar zašel preveč v karikaturo, kjer je povsem doma. A te podobe so risane ravno zadosti nepretirano, le tu in tam, iz potez kakega obraza, iz pojmovanja vsega položaja, iz obnašanja tudi postranskih, štafažnih oseb mežika umetnikova veseljaška hudomušnost, njegova pereča ironija. Le natanko študiraj te podobe, in neštetokrat se boš zadovoljno namuznil Smrekarju v zahvalo.

Nekoliko pač mrgole te osebja polne podobe, in osredje ter ozadje tiščita včasih malo naprej, sta malce malo različna v tonu. A tudi tukaj je kriva v glavnem reprodukcija, klišeji sami in tisk. Ta je odgovoren tudi zato, da so podobe včasih nekam sajaste in nečiste. Vendar pa so posnetki neprimerno boljši od Vavpotičevih, že radi boljšega papirja in oblike. Zdi se mi, da bi bili še dosti boljši, če bi bili dali izvirnike fotografirati skozi gostejšo mrežico; seveda, če bi znali tudi z dovoljnim čutom tiskati po finejših klišejih. Čas bi bil, da bi se naša samorodna civilizacija vendar že povzpela do lastne dobre in vsestranske oficine za ilustracijsko obrt, kakor jo imajo Čehi v tvrdki „Unie“.

Če sem omenil neugodnosti Smrekarjevih podob, sem moral to storiti že radi vestnosti. Naštete stvari so pa v primeri z vrlinami vendar malenkostne in ne bo ga menda človeka, ki bi Krpana po pregledu ne položil iz rok vzradoščen in hvaležen. Smrekar sam se je pač moral navdušiti ob tem naročilu. Podal je dvanajst veseskozi predelanih risb, vglobil se v posameznosti in zlasti v slog časa, katerega si je izbral.

In tu smo na točki, na kateri se bodo nazori morda ločili. Jaz pojdem z onimi, ki Smrekarju pritrjujejo, da si je izbral gotov slog in čas, in da si je izbral ravno čas baroke. Proti temu se da navesti, da

se gode take pripovesti, kakor Krpan, izven časa, da morajo ostati nedotaknjene po zgodovinskih pritiklinah. Ali kaj drugega je pravljico pripovedovati in pravljico risati.

Poslušalec pravljice ima le prav malo slike o podobi oseb in krajev ali pa celo nič; sledi le dogodkom in črpa poezijo iz pravljice. Fizični gledalec pa mora te osebe videti v resničnih oblikah in na gotovih krajih. Pravzaprav se nobene poezije ne dado „ilustrirati“, ker more tudi najboljši umetnik narisati le nekaj konkretnega, kar ti pa veže predočevanje morda ravno drugače, nego je bilo tvoje lastno. Zato so boljši nemški književniki in tudi vpodabljajoči umetniki že dostikrat oporekali „krasotni“ izdaji Goetheja, Schillerja in drugih, čeprav so podobe od Kaulbacha in enakovrednih slikarjev svoje dobe. Pri pesmih si pomagajo z alegorijami, ki pa včasih tudi vse pokvarijo; najboljše so še dekorativne vinjete, ki niso z vsebino pesmi v nobeni neposredni zvezi, nego izkušajo le dati sorodno občutje. Če se pa na to temeljno vprašanje ne oziramo, se moramo prilagoditi temu, da se pravljici in pripovedki poda določen slog in čas. Sicer sem ravno pri pravljicah na odru videl že razne klaverne poizkuse, prizor času odmakniti z mešanjem najrazličnejših noš ali celo s kostimiranjem posameznega igralca z oblačili raznih dob. Celo na boljših odrih. To naj bi bilo posebno zabavno in duhovito, zlasti če je enaka zmešnjava bila uveljavljena tudi še pri določitvi kulis. Taka mešanica pa žalibog ni rodila aritmetičnega sredka nadčasnosti, nego le surove brezokusnosti in je pokvarila vso igro.

Za Krpana jo bilo treba „starih časov“ Baroka je od nas ravno dosti daleč, da nam velja za stare čase. Smrekar jo je po mojem izvrstno pogodil, da je postavil Krpana ravno v to dobo, nekako v čas solnčnega kralja Ludvika XIV. Pri Smrekarjevi bistroti in splošni izobrazbi sem prepričan, da je to storil prav z namenom. Treba je bilo v slikah pokazati ono nad vse komično nasprotje med srčno poštenim, zavestnim, a kraševsko zarobljenim kmetom Martinom Krpanom in med preciozním, v neštetih predpisih stroge etikete se gibajočim in stopicajočim dvorjanstvom, katero ob vsej nesreči države od srca zaničuje preprostega rešitelja. Iz fiziognomij teh dvorjanov zre ona smešna „važnost“, ki je lastna otemnelim, skoro pošastnim podobam pradedov z alonžno lasuljo, visečim po fevdalnih graščinah. V sredi teh ljudi pa stoji ljubeznjivi, razumni in res hvaležni cesar Janez. Tukaj dodajam še sledečo opazko. Tudi Levstik je povest pravzaprav vsaj krajevno vezal. Govori o naših krajih in o Dunaju. S tem je dal vsebini mnogo več gorke krvi, nego če bi bil rekel, da je to bilo nekje v Deveti deželi. Seveda ni ta Dunaj resnični Dunaj, ampak le izraz za mogočno cesarsko prestolico. Za našega kmeta, zlasti v prošlih časih, sta bila pojma cesar in Dunaj nerazdružljiva in daljnji Dunaj mu je bil sploh tip za vse, kar je cesarskega na svetu. Cesar na Dunaju, papež v Rimu. Da so še tuji cesarji na svetu, o tem si ni bil dosti na jasnem; le turški sultan mu je bil še nekaj posebnega.

Smrekar je ustvaril nad vse blesteč cesarski dvor. Z ljubeznijo se je polotil težavne in ne ravno prijetne naloge, biti „pristen“ do malenkosti, da le priklene na te liste vse razkošje. Ni bagateliziral arhitekture, kočij, zrcalnih okvirjev, dvornih hlevov, dvorne kovačnice in drugega. Tudi cesarska orožarna s starodavnimi oklepi in trofejami iz dobe vitezov je brezhibna. To vse je bilo potrebno. Ravno cesarski dvor ostaja pri čitanju Krpana precej meglen; važno ozadje je sicer, a ne razmišljaš, kakšno pravzaprav. Kakor že rečeno, bralec take stvari le bolj čuti, nego jih vidi. Sam sem vedno videl le Krpana, njegovo kobilico in za silo še Brdavsa, poslednjega kot nekakega velikanskega ljudožerca v razcapani obleki laškega razbojnika. No, Smrekar nam je napravil Brdavsa groznega Turčina, v prekrasni orientalski obleki. Tudi to je dobro. Brdavs pravi o Krpanu: „Kmet je kmet; saj se ne zna bojevati, kakor gre junakom.“ Torej je Brdavs pač stanovski človek, gospod. In ker je grozen, nevaren vsemu

civiliziranemu svetu, ni napačna misel, ga napraviti za pripadnika onega naroda, ki je bil doslej dedni sovražnik vsega evropejstva in krščanstva.

Bral sem zadnjič profesorja Funtka oceno o Smrekarjevem Krpanu v„Laibacher Zeitung“. Ima prav in nima prav. Res je Krpan še večji vžitek za odrasle, nego za mladino. Le odrasli razume celotno Levstikovo umetnost in ves njegov humor. Mladína vidi le stvarne dogodke, dvoboj, Krpanovo zaupanja vredno moč. Ali tudi to je za mladino zadosti; tudi pripovest sama, ki tiči v delu, je dovolj mikavna in lepa pravljica. Mogoče prof. Funtku ni znano, kakšno navdušenje vlada že med šolarji za Krpana. Saj ga najdeš po vseh berilih in znali smo ga skoro na pamet, predno še se je učitelj lepega dne domislil, da ga čitajmo v šoli. Tedaj pa je bila šolska soba kar začarana, bil nam je praznik. Tudi ne morem pritrditi, da bi bile Smrekarjeve podobe le za mladino. Za mladino so pač po stvarni vsebini, odrasel človek pa vživa na njih Smrekarjevo umetnost in njegove risarske domisleke, vse to, kar je Levstiku dodal iz svojega. Ko sem tanko knjigo podnevu pazno pregledal, vzel sem jo zvečer še s seboj v posteljo ter več nego poldrugo uro gledal te podobe. Umetnost vedno zanima in je vžitek, in risati umetniško tako, da tudi mladina in navaden človek podobe gledata z razumom, je še umetnost posebej. Kolikokrat prinašajo umetniški obzorniki posnetke ilustracij iz novih izdaj pravljic, risanih namenoma za deco, in mnogo je estetov, ki radi zbirajo pravljične knjige vseh jezikov radi umetniške risarske opreme. Umetnost je ena, sredstva različna. In v Smrekarjevih podobah tiči, kar sem že povdaril, dosti fines pojmovanja ter humorja, ki jih otrok niti opazil ne bo. Dve napaki, ki jih omenja Funtek, sem pa tudi takoj opazil. Jasno se mi zdi, da zagrabiš človeka, s katerim hočeš opletati po drugih, okrog pasu ali prsi, ne pa za noge. In pred cesarskim dvorcem leze Krpan iz kočije tako, kakor bi lezel vanjo in se od cesarja že poslavljal. Kretnja je tako karakteristična, da se temu čutu ne ubraniš niti z izgovorom, da se je obširni Krpan moral na posebne načine izmotati iz premajhnega mu voza.

Naposled še Krpanova lastna oseba. Profesorju Funtku je predebel; meni pravzaprav tudi in nekoliko morda tudi prevelik. Seveda proti takemu dolgemu Brdavsu ga mora že nekaj biti. Levstik je pa Smrekarja sam dovedel do tega, da nam ni narisal koščenega kraševskega hrusta, nego zalitega. Minister Gregor svetuje cesarju, naj bi Krpana mesto umrlega Stehana napravil za dvornega norca. „Zvitorepec je; d e b e l je; smešen tudi . . .“ tako povdarja minister. In zakaj ne bi Krpan mogel biti neznansko močan, pa še debel povrhu? Takih prikazni ne manjka med kmeti. Krpan je pa spadal tudi med ljudi požrešnega želodca, kar nam sam Levstik razodeva.

Da končam: Misel te izdaje je bila zelo srečna in izvedba tudi. Vsem pa se nikdar in nikoli ne da popolnoma vstreči. Če bi naše razmere ne bile tako beraške, bogataši pa ali stiskači ali premalo izobraženi, bi se bili našli novci za to, da bi bil Smrekar napravil akvarele za barvni tisk. Še tako se podobam pozna, da hrepene po barvah. *Dr. Miljutin Zarnik.*

Růžena Svobodová. Žena poznatemu slovstveniku, je S. sama odlična sodobna pisateljica. Njene zbrane spise ponatiskuje Česká grafická akc. společnost „Unie“ v Pragi v okusni opremi. Dvajsetorica zvezkov bo obsegala po večini romane, dalje povesti ter Dětské povídky poleg Italských listův. Svobodová riše najrajša in z največjim uspehom junakinje, ki nadkriljujejo po svojih zmožnostih in zahtevah okolico ter običajno podležejo v boju za svojo srečo. Njen slog je ritmično ubran in izbran, svež in slikovit, dogodki pa uravnovešeni, živahni in izvirni.

Obsežna knjiga Č e r n i m y s l i v c i (lovci) je posvečena prijatelju pisatelju Macharju v zahvalo na poklonitvi „Rima“, kjer je dovzetne učil ceniti južno solnce, sijaj antične prosvete in pokazal podobo okrepljenega življenja, nosi podnaslov

„horské romány“, četudi med 11 črticami in zgodbami zaslužijo le nekatere ta naziv. Odigravajo se na Visokih gorah v Šumavi, kjer je imel bogat knez-duhoven, ljubitelj prirode in strasten strelec, stalno 12 črnih neženatih lovcev za pobočnike. Šele kadar je kateri revirnik umrl ali stopil v pokoj, se je smel najstarejši med njimi poročiti, a brž ga je nadomestil lep mladenič. Iz te zgodovinske naprave, iz lovskega celibata se razvijajo prevesno pričujoči konflikti. . . Uvodoma izvemo vzvalovano zgodovino prednikov princa Rudolfa, ki se radi nesrečne ljubezni in zastran nasledstvenih spletek posveti mašništvu, držeč se nato Spinozovih naukov o prostem človeku. Odpovedal se je posvetnemu fideikomisnemu posestvu, zato pa nastopil premoženje po cerkvenem knezu in živel ko moder poganski velmož. Sledi žaloigra krasotice, katero združi vis major svečeniške oblasti s kovačem pretepačem, dočim mora njen gizdalinski obletovalec vzeti nekdanjo ostavljeno izvoljenko. Potem čitamo, kako zaljubljenec ustreli tujo ženo, zalotivši jo s tretjim na samoti . . . Za spremembo pride tedaj duševslovno globok intermezzo divjega lovca . . . Turobna je historija deklice-nedotike, ki zgreši pamet . . . V Dětském raju vlada širok optimizem, dobršen del zavzemajo živali. Naslednja prigodba ovaja haut goût: nerazumljena soproga pobegne s hribov k židovskemu miljonarju ter umrje ob dvojčkih novorojenčkih . . . Sladký večer, mestoma zaplenjen v političnih primesih, vsebuje kos življenjske modrosti: Sreča ne obstoji v gladnem hrepenenju in njega izpolnitvi, ampak v odpovedi ! . . . Sveřepá Meluzina ponazoruje ko Theurietova Undina ali pa Goethejev Ribič tajnovito moč vode; v čudaškem značaju neobične rusalke tiči tožna tragika. Sklepna slika izzveni v obžalovanju, da je nehala doba spleena in ekscentričnosti; novo pokolenje nima več demonskih kril. — Na ta način so duša vsi raznoviti zbirki mladi črni lovci, nič manj pa ne žije in dije v njej pestra pokrajina, čisto tako kakor je v Hugojevi Notre Dame glavna oseba katedrala.

Prav čitna je nadalje ilustrirana knjižica Pokojný Dům, posvečena pokojnemu kritiku Šaldi, podroben opis vseh neznatnosti rodbinskega dejanja in nehanja v zatišju. To je ostrov blaženih, kjer čustveno bogati razumniki, slični rožam čutljivkam, živé pri vsej enoličnosti mnogotne trenotke. Slednji kamen, sleherna rastlinica, vsaka životinja jim je povod zanimanja in pozornosti, še tako nična stvar budi čustvo, v tem Tuskulanu se vse razume, vse odpušča. Človek postaja eno z vesoljno naravo: In smrti ni, jaz vidim le življenje, življenje večno vidim krog in krog!

Ant. Debeljak.

LISTEK.

Motiv Preradovićevega „Putnika“. Pač najbolj znana Preradovićeva pesem je njegov „Putnik“ (1844). V temni noči potrka potnik na okne bajte, proseč prenočišča. Starka pač odpre, a zavrne potnika, češ, da ima še za svojo deco komaj prostora. Ves obupan, obžaluje potnik, da je ostavil dom. Kar zapoje petelin, naznanjajoč bližnji dan. Radostno pozdravlja potnik jutranjo stran, kjer leži njegova domovina.

Motiv takega potnika v dobi romantike ni redek. (Prim. Stoosovo pesem „Putnik domovini“ v Gajevi „Danici“ I. št. 4 ali Miladino pesem v Tylovem češkem romanu „Poslednji Čeh“). Izvir mu utegne biti v Chateaubriandovi povesti „Atali“, ki je bila kakor nekak signal ro-

mantike ter se je takrat prevajala v razne jezike.

Naša literarna zgodovina je že opozorila na odnošaj med njo in „Krstom pri Savici". Junak „Atale" Šakta se je izpostavil „vsakojaki nevarnosti za svobodo, a hipoma mu ženski pogled izpremeni njega nagnenja in misli. Pozabi na domovino, na mater, kočico . . . ne briga se za nič, kar ni Atala". Atala pa zaobljubi večno devištvo. Umirajoč pravi: „O Šakta, imam do tebe zadnjo prošnjo! O kako trpko bi bilo, ločiti se od tebe za vedno! Pojdem danes samo pred teboj in te bom čakala v nebeškem kraljestvu. Če si me ljubil, daj se poučiti v veri krščanski, ki pripravi našo združitev v večnosti." Obljubil ji je sprejeti krščansko vero. Spoznal je, da je srce, najjasnejše na videz, podobno studencu v puščavi Aladme: „površje se zdi tiho in čisto, a če pogledaš na mirno dno, ugledaš ogromnega krokodila, ki ga studenec krije v svojih vodah." — Kdo bi se pri tem ne spomnil sličnih prizorov v Prešernovem „Krstu"? Naj še končno omenim, da nam Chateaubriand opisuje slap (niagarski), ki nanj zre zamišljen junak v mesečni noči.

V tej „Atali" torej, ki nam prikazuje začetek krščanstva v severni „Ameriki" med „indijanci", nahajam tudi pesem, ki spominja Preradovićevega „Putnika". To je Atalina „pesem o domovini". Šakta, Črtomir Chateaubriandove povesti, je bil ujet pri plemenu Muskogulgov v Floridi. Atala, hči voditelja tega plemena, ga reši iz jetništva ter pobegne z njim proti severu v gozdne puščave. Prišla sta do reke Tenaza, ki se izliva v reko Ohio. Tu sta si napravila čoln in plula po reki navzdol. Reka, ki ju je nesla, je tekla med visokimi strminami, vrhu katerih je bilo videti zahajajoče solnce. Tihota. Kar pa „hči prognanstva" zapoje pesem, ginljivo in otožno, pesem o domovini:

„Srečen, kdor ni videl dima slavnosti tujekrajne in ki je sedeval le pri radovankah svojih očetov!

Ko bi modra šojka od Mešasebé (= Misisipi) rekla pisani zebi iz Floride: Zakaj tuguješ tako žalostno? Ali tu ni lepih vod in lepih senc in vsakojake paše, kakor v lesovih tvojih? Tako je, bi rekla ubeglica zeba floridska, da, ali gnezdo moje je v jasminu: kdo mi ga da? in solnce pustinje moje, ali ga ti imaš?

Srečen kdor ni videl dima slavnosti tujekrajne in kdor je sedeval le pri radovankah svojih očetov!

Potoval je mnogo ur in utrujeni potnik (romar) žalostno sede. Ozre se po hišah ljudi; nima potnik, kamor bi sklonil svojo glavo. Potrka na bajtico, odloži lok za duri, prosi prenočišča; gospodar mu pokima z roko: potnik vzame lok in se vrne v pustinjo.

Srečen, kdor ni videl dima slavnosti tujekrajne in kdor je sedeval pri radovankah očetov svojih!

Kdor ni ostavil domovine svoje, njemu ste življenja dni napolnile vi, divne pripovedke, pripovedovane ob ognjišču, in vi, sladki izlivi srca in dolga ljubav. Grob mu je doma; na grobu solze prijateljev."

Ali je Preradović poznal Chateaubrianda? V svoji študiji „Petar Preradović" (1903, str. 119) pravi Drechsler, da ga je „jamačno čitao i poznavao." V nemškem jeziku so Chateaubriandova dela izšla 1827 do 1832, „Atala" zase 1831. V češčino je „Atalo" prevel Jungmann 1805. (Slovenski prevod Mihaela Verneta je izšel pozneje, v „Novicah" 1859, str. 140 sl.).

Dr. Fr. Ilešič.

Kraigherova „Školjka" na zagrebačkom pozorištu. Nakon dosta neuspjelih premijera iz slovenske književnosti Kraigherova nas je „Školjka" ugodno iznenadila. Kraighera prikazala nam je Zofka Kveder u „Savremeniku", pak smo bili donekle upućeni o glavnim osebinama njegova umjetničkog rada. Iz „Školjke" skoro smo razabrali, da imamo pred sobom tipičan produkt jedne mlade poletne književnosti naših dana. Talenat — time ona redovno obiluje — tu se raskošno rasipava, razdava se svim svojim odlikama, hoće da obuhvati sve, blješti svim šarama i niansama. Koje čudo, da mladi pisac nikako i ne podnosi odredjenja prostora, da se ne veže na

mjesto, pa ni na vrijeme. Radnja kao i ljudi kao da mu nisu čisto slovenski slučaj, vrijeme mu je naprosto — fin de siecle. Zalazeći u društveni život on ne daje slike stanovite društvene borbe, nego zahvaća smjelo u mračna područja najopćenitijih opće ljudskih problema. Pa i ovdje se ne sputava odgovorom samo na jedno pitanje erotske naravi, nego dira, ili bar zadirkuje, u sav svijet erotskoga, od intimnosti prvih ljubavnih nagona preko bračnih katastrofa sve do krupnih erotskih zločina. Uska se gradja njegove drame lomi pod pregolomim teretom, izvjedljivost gledalaca svaki čas snova izazvana ne nalazi jasnih odgovora, lica se suviše objašnjavaju tako da im refleksije brišu obrise i oduzimaju svježu životnu krepčinu. Na koncu njegova nas slika gorka života više razbudjuje i izaziva, više nas razdražuje i potiče na mišljenje, nego potresuje.

Kraigherovim je licima poremetio ravnovjesje jak erotski nagon. To je krepka dramatična crta, ako i jednolična. Svi njegovi ljudi imadu svoju ljubavnu prošlost. I to bi još bilo iskreno, ali oni imadu i svoju ljubavnu teoriju. Pisac se savjesno trudi, da gledalac i jedno i drugo dozna. No kod toga nastaju svakakve smutnje: ne znamo, čemu treba da više vjerujemo ili riječima ili djelima, jer jedno i drugo nije vazda u skladu.

Pepina, glavno lice drame, izmijenila je svu silu ljubavnika, udala se i sad se napokon zaljubila — u brata muževa. Na početku drame oni su već ljubavnici. „Vanjski" ne razlikuje se taj odnošaj od svih predjašnjih, pa ipak je to tek Pepinina prava sreća, ispunjenje svih njezinih ljubavnih čeznuća. Pisac nam ne kazuje zašto, treba da mu naprosto vjerujemo. Ako Pepina nije doslije birala, nije birala ni sada, ali sad je zahvatilo nju. To je njezina sudbonosna ljubav, njezino pravo na sreću. Ona traži, da je njezin ljubavnik oslobodi, da je usreći do kraja, da bude samo njezin. On bi joj imao donijeti veliko pročišćenje. No, zamalo, i Pepina se uvjerava, da i taj ljubavnik nije drugojačiji, nego što su bili predjašnji, on joj to i sam iskreno priznaje. Pepini ne preostaje drugo, nego da podje strminom dalje i sve niže. Prije nego će krenuti ona se maša Nietzscheova biča i diže ga protiv muškaraca kao što je Nietzsche htio da to čine muškarci protiv ženâ. Pepina okrivljuje muškarce, da su je oni učinili takovom, kakova jest i kakova će još biti, a kad se zbog svega toga njezin muž ubija, ona ostaje hladna, svijesna sebi da nije ništa skrivila.

Na pitanje: tko je kriv u velikoj borbi spolova autor odgovara očito protiv Nietzschea i Strindberga, — muškarac. Sudbina drugoga ženskoga lica u drami, Olge, treba da to autorovo uvjerenje još upornije potvrdi. Ne smeta, što Olga reda brez skrupula ljubavnike, što ona nalazi svoju sreću u uživanju, bilo joj slobodno, no ako se Olge zadovoljavaju s takvom „srećom", odatle još ne slijedi, da Pepine nemaju pravo na svoju sreću. Pitanje ostaje. I nanj autor odgovara: muškarac je kriv, kad žena posrće, kad promašuje svoju sreću i propada.

Jakim zamahom uspjelo je Kraigheru razotkriti nagonski život svojih lica. To je, čini se, najznačajnija osebina njegova talenta. Prikaz donjuanstva kao poroka jednoga i drugoga spola grandiozan je zahvat umjetnikov u život. Bič je u ruci Pepininoj više od simbola, sjeća gotovo na biblijsku scenu pred hramom s neugodnim prizvukom moderne detonacije samokresa, s kojim sebi muž u taj čas dokrajčuje život, pa ipak je cijela ta zbrka više škandal u „dobroj" kući, nego jedan konačni obračun s tragikom našega života. Ako je — kako kaže autor — ljubav kod muškarca samo doživljaj, a kod žene život, onda srtanje iz zagrljaja u zagrljaj ima za jedno i drugo različito značenje, kako to faktično i priroda utvrduje, ali onda i donjuanstvo žene i muškarca nije ista stvar.

Društvo, koje je tu razliku zamijetilo, poslušalo je uputu prirode. Razlike nema samo izvan društva, ali onda nema ni razlike u krivnji. Niti je kriv samo muškarac, niti je kriva samo žena. Na veliko pitanje u borbi spolova ne odgo-

vara tačno ni Strindberg, ni Kraigher. Kao vazda gledamo — i proživljujemo — samo upitnike. Odgovori se postojano kriju iza ledene saiske koprene.

Ideja se Kraigherove drame ne iscrpljuje ni pošto samo u tom traženju sreće žene uz muškarca. Sreća je ženina biser u školjci, žena se baca u more života za školjkom, a da ne zna, hoće li u njoj doista naći biser. Kraigher misli, kad ga ne nalazi, propada, a kriv je muškarac. Drugo lice u drami, muž Pepinin, Tonin, i on je takov putnik za zvijezdom sreće. Prema njemu je autor rigorozniji. Njemu kao da ne prašta donjuanske prošlosti i tura mu samokres u ruke. Paralela nije autoru posve uspjela. Tonin je ograničen muškarac, teoretičar, ljubavni eksperimentator, nije potpun i punokrvan muž, pa zato i nije njegova smrt posljednja riječ u slučaju Tonin.

Izmedju Toninove „teoretične ljubavi" i cinizma obaju doktora, ljubavnika Pepininih, Lubina i Podboja, tvori prijelaz djak Maks, brat Toninov. Ljubav prema ženi bratovoj za nj je još grijeh i teret savjesti. Autor je u scenama medju braćom-ljubavnicima otkrio veliki svoj dramski talenat. Sam problem brata i ljubavnika, kojim nas je učinio prekomjerno izvjedljivima, ostao je ipak igra riječi, prešao je u ljubavnu debatu, kakvih ima i previše diljem čitave drame.

Uza sve to ipak treba puno pohvaliti Kraigherovu „Školjku". To je smion pokus utakmice s velikom evropskom dramatikom. Pisac, doduše, reflektira na ideje drugih, ali ide svojim putem. Naivnosti otpadaju redovno na dialog, ljude vidi i iznosi jasno i sigurno. Koliko god je blještava njegova misao, ipak mu je jača snaga stvaranja. Rijedko su mu scene isprazne i suvišne, dramski živac ključa u njima vrelo. Humor mu je više ciničan, nego vedar — to ne bismo iščekivali kod slovenskoga autora. Pepinina maćuha Strelovka inkarnacija je toga humora, fino nabačen tip, profanacija ljubavnoga perušanja drugih lica u drami. Neprirodnosti dialoga često smetaju igri.

Kako je i trebalo, uprava se je pobrinula za dostojnu predstavu. Naši su glumci postojano svladavali „sivu teoriju", što je preostajalo ide na teret autora. Šteta, što ga ni je bilo medju nama, njegova bi posljednja korektura mnogočemu lijepome doprinijela, a naučio bi što šta i sam od realizma naših umjetnika. G. Dimitrijević stvorila je u Pepini živo lice. Njezino obračunavanje s ljubavnicima imalo je vazda dramsku pointu, no bič u njezinim rukama bio je ipak samo ostatak „teoretične ljubezni". Za Tonina nije nas mogao zagrijati ni g. Nučić. Scenu s Maksom odigrao je dosta rafinirano. G. Pavić bio bi sjajan slovenski djak, ali bez ipsenovština.

Ugodnije su uloge imali gdice Mihičić (Strelovka) i Gigesina (Olga), te gg. Borštnik (Podboj) i Papić (Lubin). To su posve konkretni tipovi iz društva, koje je trebalo s nekom umjetničkom finesom fiksirati, što su glumci i učinili.

„Školjku" je naša publika lijepo primila. Osjećali smo diljem čitave večeri, da je sve to naša umjetnost i naš uspjeh. Mi Hrvati bili bismo zadovoljni, kad bi u Ljubljani hrvatska premijera naišla na jednako priznanje.

Zagreb, u listopadu 1917.

Branimir Livadič.

Medvedova še neobjavljena pesem. Po naključju mi je prišel v roke album v Kamniku bivajoče gospodične V. R., kateri je pokojni pesnik Anton Medved v spomin napisal doslej še v zbirkah njegovih poezij nenatisnjene stihe, vredne da se otmo pozabnosti:

Spominski list.

Ko nesreča Te udari,
svojih ran nikar ne toži
skali trdi, mrtvi stvari,
reki temni, mladi roži.

Ako v sebi nimaš leka,
nikdar nima zemlja tiha
za trpečega človeka
ne odgovora, ne vzdiha.

Anton Medved.

Kamnik, 26. grudna 1907.

Priobčil *Rudolf Binter.*

O bolgarščini.

Očista zděděné řeči mateřské, do niž národ po věky ukládal svou radost i tíseň, svůj um i krásu, jíž učil sebe i jiné, vzýval Boha a hlásal myšlenku lidskosti — očista řeči je denní snahou vzdělancův evropských. Sta myslivých hlav a pilných rukou sdružuje se v společném úsilí, aby rodný jazyk, jímž člověk teprve se stává korunou tvorstva, uchován byl v pravé, původní bytosti své, ryzí, bohatý, svůj.

Naše Řeč, I. 1.

Če se kako zlo zastara, kaj zavoljo tega, ker je ostarelo, več ni zlo? Je-li zdrav, kdor ima v telesu mnogoletno hromoto? Mar zmote književne slovenščine več niso zmote, ker smo se jim privadili po vsakdanji neukretni rabi, akoravno smo uže bili učeni, da to ni prav?

Levstik, Zbrani spisi. IV. 116.

Novobolgarski književni jezik ni vzniknil kakor je novoslovenski iz pristne ljudske govorice, ampak iz pokvarjenega mestnega govora. V kritični dobi, ko so se ustvarjala slovniška pravila za književni jezik, niso Bolgari imeli jezikoslovcev, kakor so bili Kopitar, Miklošič in Levstik, ki bi poznali pravega duha narodovega jezika ter vedeli ločiti, kar je pristno narodovega in kar je tuja primes. Tako se je n. pr. člen v bolgarski in slovenski jezik [1] vtihotapil za podobnih okolnostij, toda Slovenci so se ga otresli, Bolgari pa ne. Bolgarski slovničarji, kakor n. pr. Dupničanin, so slutili, da je člen nekaj popolnoma tujega duhu bolgarskega jezika, in so ga hoteli iztrebiti. Toda vsi poizkusi so se izjalovili.

Ko je bolgarski narod izgubil svojo politično samostalnost, so začeli na Bolgarskem postajati vplivni činitelji v večji meri Grki [2], manjši pa Vlahi [3], Škipetarji in Turki. Posebno po mestih je zagospodoval grški živelj. Končno so Fanariotje zavladali v cerkvi in šoli. Vsled teh žalostnih razmer je začela pešati prej cvetoča bolgarska književnost in prenehal se je negovati krasni bolgarski jezik. Ako pa se jezik več ne neguje, je kakor njiva, katera se več skrbno ne obdeluje in je kmalu polna plevela. Bolgarski jezik je začel propadati in se kvariti vsled vpliva novogrškega, vlaškega in škipetarskega jezika najprej po mestih in pozneje po deželi ter se je le v večalimanj nepristopnih bolgarskih kočah na visokih planinah še do danes ohranil kolikor toliko čist in neoskrunjen. Bolgarski jezik je podlegel vplivu novogrškega jezika, osobito kar se tiče glagola, in vplivu vlaškega jezika, zlasti kar se tiče samostalnika.

Vsled vpliva novogrškega jezika nima novobolgarski književni jezik nedoločnika in namenilnika ter si mesto njiju pomaga z odvisnimi stavki. Skrajšani nedoločnik se rabi le pri tvoritvi prihodnjika, ki je posnet po novogrškem n. pr. šta pisa (θέλω γράφει). Prihodnji*k* se tudi po novogrškem načinu tvori, da se h glagolu v sedanjiku pridaje prislov šte, n. pr. šte piša (θὰ γράφω). Trpnopretekli deležniki glagolov, kateri imajo *a* pred nedoločnikovo končnico *ti,* n. pr. poznat, se tvori po vzgledu novogrškega in vlaškega jezika (φευγάτος cintat [4]). Člen se v bolgarskem jeziku ni samostalno razvil, ampak Bolgari so se ga privadili v občevanju od Vlahov in Škipetarjev [5], ki so člen imeli že prej. Kazalni zaimek so začeli Bolgari rabiti vedno pogosteje, zdaj pred samostalnikom,

---

[1] Člen n. pr. imata J. Dalmatin v svojem prevodu biblije in J. Zelenko v svoji slovenski gramatiki.

[2] K. Jireček, Dějiny národa bulharského. 455—465.

[3] K. Kadler, Valaši a valašské právo. 123—169.

[4] G. Körting, Neugriechisch und Romanisch, 105, 106. 116, 117, 119.

[4] G. Weigand, Rumänische Grammatik, 93.

[5] G. Pekmezi, Grammatik der albanesischen Sprache, 85.

zdaj za njim v svrho, da so na tak način poudarjali in pojašnjevali predmet, o katerem so se razgovarjali z ljudmi, neveščimi zadostno bolgarskega jezika. Odtod pa ni bilo daleč, da je po vzgledu vlaškega in škipetarskega jezika zaimek polagoma prešel v zapostavljeni člen ter tako sčasoma izpodrinil sklonske končnice[6]. Na tak način je prej svobodni bolgarski jezik prišel pod gospodstvo tujih jezikovnih zakonov.

Bolgari čutijo, da ima njihov književni jezik preveč tuje navlake in da ga je radi tega treba očistiti in v narodnem duhu prenarediti ter prenoviti. Da je temu tako, se da sklepati iz tega, da so bolgarski pisatelji začeli zavajati celo starobolgarske oblike kakor med drugim n. pr. trpnosedanji deležnik v književni jezik. Tudi bolgarski slovničarji si še niso popolnoma na jasnem, kako končno določiti stalna slovniška pravila, ki bi odgovarjala duhu bolgarskega jezika, kar je posebno videti, če primerjamo med seboj bolgarske slovnice, katere so izšle v poslednjih desetletjih[7]. Za uspešno prenaredbo bolgarske slovnice se je v zadnjem času nabralo mnogo gradiva, kajti danes so že skoro vsa bolgarska narečja znanstveno preiskana in temeljito proučena po strokovnjakih. Posebno velike zasluge za raziskavanje bolgarskega jezika so si med drugimi pridobili: Bolgar Ljubomir Miletič, ki je preiskal vzhodnja in rodopska narečja; Slovenec Vatroslav Oblak, ki je proučil makedonska narečja; Norvežan Olaf Broch, ki je razjasnil narečja na bolgarsko-srbskem obmejnem ozemlju, ter Poljak Antoni Kalina, ki je načrtal zgodovinski razvoj bolgarskega jezika. Na podlagi tega bogatega gradiva se morejo že zdaj sestaviti slovniški zakoni za novobolgarski književni jezik, ki bi bil prost vseh sledov vpliva novogrškega, vlaškega in škipetarskega jezika in prepojen s pravim bolgarskim narodnim duhom.

[6] Drugače sodijo n. pr.: Lj. Miletič, V. Oblak in A. Kalina.

[7] G. Weigand, Bulgarische Grammatik. 3, 67. 68.

Književni jezik bolgarskega naroda je treba kolikor mogoče v slogu starobolgarskega prenarediti s pomočjo skrbno izbranega gradiva, vzetega ne le iz vseh bolgarskih narečij, ampak tudi iz spominkov starejše bolgarske književnosti. Književni jezik je namreč umetno zgrajeno kulturno občilo[8], tvoreče vez med vsemi člani naroda, ima stalna slovniška pravila in njegove rabe se je treba v šolah naučiti, dočim narečje služi le ožjemu krogu ljudij in se v svojem razvoju večalimanj ravna po književnem jeziku.

F. K. Gerič.

Znanstvena metoda. V januarski številki letošnjega „Zvona“ je dr. Glonar poročal o nekaterih mojih spisih, priobčenih pri „Jugoslovanski Akademiji“ v Zagrebu, zlasti o „Izvorih in paralelah nekih, posebe narodnih prič“. Drju Glonarju se zdi, da sem „vrednost teh osamelih paralel precenjeval (toda to se primeri samo kakemu znanstvenemu začetniku“), da sem te osamele paralele „kratkomalo notiral, misleč si, ostalo bodo že opravili drugi, toda kjer (sem jaz) nehal, se znanstveno delo „drugih“ šele začne“, dalje, da nisem podal dokazanega izvora pričam niti dokazal njih medsebojne literarne odvisnosti. V bistvu mi torej dr. Glonar očita, da ne poznam znanstvene metode in da sem one stvari prehitro priobčil. Neznanje znanstvene metode mi očita zato, ker sem priobčil — gradivo in ne razprave, ki bi gradivo vezala in iz njega izvajala bistvo pojavov ter konkluzije. Kdorkoli je imel bodisi kot učitelj ali govornik ali znanstvenik kaj opraviti z duševno obdelavo snovi, ve, da je pri tem treba 1. gradiva, 2. njega analize, 3. posnetka, zaključka ali sinteze. Kdor je prehodil vse te stopnje, je snov obdelal do konca. Temelj in podlaga svemu nadaljnjemu delu pa je naravno prva stopnja t. j., zbiranje gradiva. Seveda to ni vselej na vnanje hvaležno delo in ga bodo prezirali baš začetniki, ki še mislijo, da se da nekak „duhovit sauce“ brž narediti tudi brez

[8] H. Reis, Die deutschen Mundarten, 5.

gradiva. Ali dr. Glonar res ne ve ali noče vedeti, da se gradivo izdaja baš kot gradivo, ne da bi ga izdajatelj hotel obenem že tudi vsestranski obdelati? Jaz sem hotel gradivo izdati in nič več; le malo sem segal preko te namere in res namenoma prepuščal „drugim“, da nadaljujejo moje delo. Kje je rečeno, da bi isti človek moral opraviti vse stopnje znanstvenega dela? — Drugi očitek pravi, da so moje „quisquiliae“ prezgodaj izletele iz miznice. Kolikor se ta očitek tiče priobčevanja gradiva („Izvori“, „Četiri priloga istoriji našega preporoda“), nima nobenega pomena; zakaj gradivo lahko priobčiš, kadar ga imaš. Kar se pa tiče drugih dveh spiskov, sta po nastanku in namenu prigodnega značaja, nekaki popolnili dotičnih hrvatskih spisov. Dr. Glonar morda vendarle ve, da Akademija v svojem Letopisu priobčuje sedaj baš take manjše stvari, deloma članke polemičnega značaja. Ali naj bi mar popolnilo ali kritika spisov ležala par let „v miznici“? — Jaz skušam zagrebške publikacije popolnjevati po gradivu, ki se dobi v Ljubljani. Tako jugoslovansko delo se mi pač ne bo štelo v zlo. Še nekoliko specijelnih očitkov: Da bi bil Levstik snov za svojega „Živopisca in Marijo“ zajel naravnost iz srednjeveškega Herolta, tega nisem trdil niti nisem hotel kaj takega reči. Meni ni šlo za to, odkod je Levstik vzel snov, marveč za to snov samo (kot objekt), kako stara je itd., a v tem oziru nas vsekakor zanima vedeti, da se ona snov nahaja že v srednjeveškem zborniku[1]. Neke nemške motive sem navedel zato, ker se slični motivi nahajajo v jugoslovanskih narodnih pesmih in je dobro, slovanske raziskovalce — ki niso vselej tudi romanisti niti se ne bavijo izključno s takimi primerjavami — opozoriti na eksistenco nemških motivov. Novakovićevega romana, ki mi ga očita dr. Glonar, pa najbrž on sam ne pozna; dotični roman je v poedinih delih bolj zgodovinski dokument nego roman. — Sploh pa naj poudarim še to: Nikakor ni treba, da bi s publikacijo razprave vselej čakali, dokler se nam ne zdi v vsakem oziru popolna. Mnogokrat je treba kaj publicirati, ne ker je stvar dognana, ampak ker je problematična, a zaslužuje, da jo razpravlja več mož. Iniciativnost ima tudi svojo vrednost.

Dr. Fr. Ilešič.

[1] V kratkem izide slična razprava o Prešernovem „Neiztrohnelem srcu“.

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

„Demokracija“. Socijalistična revija. I. leto. 1918, 1. in 2. številka. Izšel je kot dvojna številka prvi zvezek te nove revije. Dasi jo moremo v gotovi meri smatrati za nadaljevanje „Naših Zapiskov“, nam pomeni vendarle mnogo novega. Zakaj ni le glasilo slovenske socijalistične inteligence, kar so bili svoj čas „Naši Zapiski“, temveč predstavlja tudi opozicijo v slovenski socijalno-demokratični stranki in prinaša obenem revizijo slovenskega socijalizma, ali boljše — ustvarja slovenski socijalizem. Ne toliko v tem, da se iz polne duše pridružuje jugoslovanskemu nacionalističnemu gibanju, kakor v tem, da zavrača nemško na zgodovinskem materijalizmu osnovano socijalistično stališče ter postavlja temu nasproti psihofizični nazor kot podlago promatranja človeške družbe. Zato je potrebno naglasiti važnost in pomen te nove revije. Očrtana načela prinaša zlasti programatična „Naša poslanica“, ki se vrhtega pridružuje jugoslovanski majniški deklaraciji, v katere bistvu vidi izraženo zahtevo po političnem združenju sloven-

skih, hrvatskih ter srbskih ozemelj. Izjavi se pa obenem že konkretno za federalistično formo jugoslovanskega političnega združenja; — če je ta oblika nam najprimernejša, se bomo pomenili takrat, kadar bo naše vprašanje dozorelo do razreševanja teh podrobnosti.

Ostali članki kažejo nekako miselno ogrodje mlade socialistične skupine: V članku „Vodilna ideja socijalizma kot nravni ideal" poda Peter Jug skoro bi rekel osnutek bistvenega dela nacionalne ekonomije, hkrati pa njene probleme obsvetli s stališča socijalistične gospodarske teorije, vrh tega pa že zadnje kritično premotri ter poda naposled kulminacijo nazora v stavku, da je treba razširiti prepričanje, da je le tisto plačilo prav naše, ki je v sorazmerju z našim delom. Da pa se pa ta nazor prenese v prakso, je treba ljudi nravno pridobiti zanj, to je, predrugačiti njih nravno naziranje. — Članek je pisan zelo kondenzirano; avtor podaja svoje misli v zelo stvarnem tekstu, ki bralca sili k intenzivnemu sodelovanju. Abditus: Naš majhni človek. To je naš delavec, naš mali poljedelec, naš javni in zasebni nastavljenec. Doslej se je „štulil med velike gospode, se trudil, se tepel za njihove interese, svoje pa zanemarjal." Prišteval se je njihovim političnim skupinam, ker ni poznal svojega socijalnega bistva. Zdaj pa spoznava, kje je zanj mesto; z ustvaritvijo stanovsko-gospodarskih organizacij se bo tudi zanj začela nova doba. Štebi Alojzija: O ženskem gibanju na Slovenskem. Žensko gibanje se pri nas ni moglo razviti, glavno ker so hoteli presaditi zanj gesla brez kritične presoje na naša tla, namesto da bi se ozirali na praktične zahteve našega naroda. Ker imamo večjih mest le malo, mora biti težišče gibanja na kmetih. Praktična vprašanja pri tem so zlasti reforma šolstva, ustanovitev gospodarskih ženskih šol. Da pa ženstvo izdatno vpliva na te zadeve, si mora osnovati veliko organizacijo, ki lahko v svrho kulturnega sodelovanja združi žene različnega političnega naziranja. — Dr. L.: Slovenski proletariat in jugoslovansko vprašanje. Ogromna večina slovenskega naroda ima interese proletarcev, pri nas bi moral biti socijalizem — narodno gibanje. Ker smo člani naroda, ki ne uživa niti politične niti jezikovne enakopravnosti, mora biti pri nas socijalni boj proletariata tudi političen in jezikoven, tudi boj za jezikovno in narodno svobodo; cilj demokracije je narodna država. Naša pot gre od slovenstva (ne preko slovenstva) v jugoslovanstvo, do slovensko - hrvatsko - srbske skupnosti. Slovenski proletariat ima dolžnost, da v boju za uresničenje narodnega edinstva in svobode stopa v prvi vrsti.

Težišče obširnega „Pregleda", ki obsega oddelke o socijalizmu, politiki, socijalni politiki ter zadružništvu, je v tej številki v kritiki taktike ter nacionalnega naziranja in razmerja do vojne tako slovenske socijalno-demokratične stranke kakor tudi enakih, zlasti nemških strank.

Nemalo čast dela pričujoči številki revije spominu drja. A. Dermote posvečena pesem Frana Albrechta „Poslednja skrivnost", ki spada pač med najboljše umotvore pesnikove. Revija je ž njo na lep način manifestirala duševni kontakt z glavnim predstaviteljem svoječasnih „Naših Zapiskov".

H koncu naj pripomnim, da bi si želel dosledno pisavo tujk socijalen, socijalizem in podobno. Dozdaj smo bili vajeni rabití oblike brez vmesnega -j-, torej socialen, socializem; tu pa vidimo večinoma oblike z -j-, socijalizem, socijalist, — toda v nekaterih člankih (Abditus, dr. L.) pa vendar še brez -j-. Zdi se mi ne le smiselno, temveč tudi praktično, da se odločimo za en način pisave ter ga potem dosledno izvedemo ne le v tej reviji, temveč sploh v naši literaturi. Seveda se istočasno in bržkone enako odloči tudi pisava podobnih besed, kakor proletariat, materijalist itd.

A. L.

Pastúškin:

Vojno poročilo.

Četrto leto vojne. Pod večer
me k poročilu žene skoz kostanje
vsak dan bolestnejše pričakovanje.
„Nič novega,“ tako trdi kurir.

Nič novega: smrt nadaljuje pir,
in danes kakor včeraj isto klanje,
umiranje, stotisočev ječanje.
Četrto leto vojne . . . Kdaj bo mir?

Nič novega — le smrt bo vedno žela;
in če bo tudi milijone let
grmadilo človeštvo svoja dela,

nič novega ne bo več videl svet;
le kogar danes krogla je zadela,
on gleda v novo, starega otet.

Smrt moža.

Stal je med nami mračen in močan,
krog sebe sužnjem snemal je okove,
prostosti koj okusil je sadove:
nadvse slovesno bil je kamenan.

Trobojna, rdeča, črna jata vran
mrliča razkljuvala je v vetrove,
nad jatami samotna duša plove,
očita, toži in ne more stran.

Nam taka tožba duše ne pretresa,
življenje je umiranje, ne boj;
mi, bratje, zamašimo si ušesa

in pazno se motrimo med seboj:
če zrastel kdo bi više pod nebesa,
mi glavo mu odrobimo takoj.

Novemu poetu.

Al pomniš one bolno lepe dni
vrvečih sanj, začetnega spoznanja,
mladostnih borb, nadej, omahovanja,
še lepše, še bolestnejše noči?

Joj, to smo takrat mrko se razšli:
meglè naj svoje vsak si sam razganja,
in sam naj kleše svoja si spoznanja —
kar bo kaj prida, se že zaiskri.

In zdaj prihajaš ti. Blesteče nade
in upov vate nič ne sramotiš,
lepo dviguješ svoje nam zaklade.

Še čaka te Kalvarija in križ,
a preizkušene moči so mlade:
vstajenje tudi vselej doživiš.

Zdaj.

Zdaj pne jasnina se nad nama,
škrjančki vanjo pikajo,
jo v bisernih, zvenečih kosmih
na naju sipljejo.

Zdaj, ljubica, zdaj vsa si moja;
o Bog, trenotek ta mi zdaj,
da vekomaj verujem vate,
raztegni v vekomaj.

Alojz Kraigher:

Mlada ljubezen.

(Dalje.)

X.

Tomo je spremil s Turkom Vêro in Silvo do stanovanja. Potem sta se prerekala na ulici, ali bi se vrnila v Zvezdo ali ne. Tomo se niti spomnil ni, da bi moral iti svoje matere iskat. V srcu mu je tlela iskra sreče in koprnel je po samoti, da razpiha iskro in da razneti plamen, — da se navriska ob razkošnem užitku blaženosti in zmagoslavja svoje ljubezni. Spominjal se je noči, ko se je bil prvikrat zagotovil Vêrine ljubezni, one božanske radosti, ki mu je bila razganjala oprsje v tihem vriskanju: — „Moja Vêra! Moja Vêra! Ti moja véra! Ti moje upanje! Ti moja ljubezen!“ — Zaželel si je zopet takega trenotka najsvetejšega navdušenja, najvišjega užitka, vrhunca sreče, ko se človeku pred očmi užigajo zvezde in vzplamenevajo solnca. Pohiteti je hotel v drevored in skozi gozd v predmestje; hotel je biti sam, da zaplava v sladko morje svojih čustev, svoje sreče . . . Turek ga je zavlekel skoraj siloma nazaj na zabavišče. Tam pa sta oba zaplavala v pijanost in v mladeniško razposajenost. Tomo se je onemu izpovedal. Mesto v tihi radosti božanske samozadovoljnosti, se je razjokal na prijateljevih prsih, se je navriskal v razigrani družbi ter se razdivjal v popivanju in prepevanju. — A drugi dan je imel slabo vest; zdelo se mu je, da je umazal svojo mlado srečo . . .

Kakor večkrat po zabavnih prireditvah, ki s svojo bučno veselostjo razbičajo ljudem strasti in jih poženejo v vrtinec blaznega pohlepa za nezmernim uživanjem, tako se je mladina tudi po Prešernovi veselici vdala nenasitnemu ponočevanju, veseljačenju in krokanju. Turek se je rotil, da je to njegova zadnja recidiva v popivanje; svečano je obljubljal Silvi, da ga demoni alkohola nikdar več ne zalove, pa če bi se moral odpovedati vsem zabavam in vsi družabnosti. Tomo se je tolažil, da je večkrat tudi Vêra v družbi; a na tihem si je očital, kako grdo zapravlja čas, ki bi ga lahko preživil pri Vêri v rajski blaženosti, v skriti sreči . . .

Par dni po veselici prime mati sina in ga strogo vpraša:

„Zakaj me nisi prišel iskat, da bi me spremil, kakor sva se domenila?“

On pa se zasmeje:

„Zato se kujaš, mama? Zdelo se mi je, da ti celo ustrežem, če ne pridem pote!“

Ona zardi in se obrne proč; od solz ji skoraj oči zabreknejo. Z voglom žepnega robčka med zobmi se zagleda mimo rož na vrt ... Tomu postane nehote hudo; prime jo za komolec in se stisne k nji:

„Mama, ali si jezna name? Oprosti, prosim, jaz sem strašno lahkomiseln!“

„Ti si imel pač važnejših opravkov!“

Tomo se prisiljeno nasmehne in obmolči. Gospa Helena se obrne k njemu, mu položi dlani na sence in ga resno pogleda:

„Ti si torej mislil, da mi ustrežeš? Sodil si po sebi ... Ne boj se, nič ti ne zamerim!“ — Poljubi ga na čelo, obrne se od njega proč in sede na fotelj. — „Deloma si prav imel: — tudi lahkomiselnost je bila v meni! Bilo je je v toliko, da si jo lahko zapazil. Bilo je je toliko, da sem se sama sebe bala in da sem tebe klicala na pomoč. Tega klica nisi razumel.“

„A čemu bojazen, mama? Saj imaš pravico!“

„Pravico!“ — se nasmehne ona trpko. „Zakaj se je nisem takrat poslužila, ko je bil lepši čas za to? Takrat sem čutila samo krivico, ki sem jo drugemu storila; takrat sem samo čutila, da je po grehu — pokora neizbežna.“

„Pokora, mama?“

„Če ni nikogar, ki jo nalaga, — Henrik je nekje, tvoj oče ... In če ni njega, — tu v prsih je, ki ukazuje! Človek ne strpi brez kazni!“

Čelo se ji nagubanči. Z nevoljo se spominja, kako jo je profesor Klančar z veselice spremljal, silil vanjo in jo zapeljeval kot nekdaj. Zatrjeval ji je, da jo je prišel snubit; rotil jo je, naj se mu zopet vda, ker zdaj da vendar ne veljajo več pomisleki od prej. Ona pa se ga je ubranila; ni imela poguma, da bi tudi njegovo snubitev kratko malo zavrnila, preložila je samo odločitev za štirinajst dni. A v tem trenotku ima že trden sklep, da ostane še nadalje sama in da mu to v prihodnjih dneh pismeno sporoči. — Že golo dejstvo, da po katastrofi s svojim rajnkim možem ni čutila v sebi nepremagljive sle za nov zakon s Klančarjem, ji je dokaz, kako plitko je koreninila v njeni duši ona nedovoljena ljubezen. Takrat jo je vso prevzela zavest velike krivde, kesa in spokorjenja. Klančar je bil nevrastenik in pedant, pretiran v vseh profesorskih slabostih. Če si ga je gospa Helena predstavljala kot zakonskega moža, je čutila, da bi bil v zakonu bržčas prav tako neznosen kakor je bil Henrik Žitnik. Spoznala je, da je mož lahko idealen kot ljubimec, — in vendar bi bil kot družinski oče vse prej nego idealen. — In on sam, profesor Klančar, — zakaj se

je šele zdaj domislil, da bi jo poročil? Po Henrikovi smrti je bil nekaj časa res bolehen; a zmirom ni polegal, vseh teh dolgih let vendar ni — prespal? — Ali se ni mogoče spomnil, da bi bilo dobro, preskrbeti se za starost? Ali je ni prišel prosit morda — zavetišča? — hirališča? — Zdaj je še krepak; — a koliko let mu je še usojenih? — In koliko jih je nji usojenih? — Ne, moj ljubi! Nekdaj je bilo res lepo, mogoče prelepo; a ponovitev bi bila možna samo v popolnoma enakih okoliščinah — in teh ni več . . .

„Dovolj bo menda kazni, mama! Ti živiš kot samotarka in jaz imam slabo vest. Tako sem se osamosvojil, tako sem se ti odtujil, da nimaš res ničesar od mene. Ali je to življenje, ki ga ti živiš? V novem zakonu . . .“

„Ne, ne, moj dragi! Ko bi bila ljubezen med nama res velika, bi ne bila toliko let — prespala. Ta zakon bi nastal iz igrave lahkomiselnosti in bi postal usodepoln za Klančarja in zame. Ali bi se on prilagodil meni? Zahteval bi, da se jaz prilagodim njemu; prej ali slej bi mu ne bila druzega ko — postrežnica. Za to pa mi je njegova ljubezen le premajhna. Kolikor imava lepih spominov na preteklost, bi jih s to bodočnostjo samo zabrisala in umazala.“

„Ali je tako gotovo, mama?“

„In če ni tako gotovo, — ali naj bo zakon hazardna igra?“

„Nazadnje je vse življenje zgolj — hazard! Srečolov!“

„A to ni prav, moj dragi! Resnica je, da smo podvrženi usodi; a v toliki meri vendar ne, da bi ne mogli vplivati nanjo s svojo — voljo. Ti se lahko prosto odločiš, ali se vdaš usodi, ali se ji upreš!“

„Bogve, če je res tako!“

„Tako je, Tomo! zadnjič sem ti pridigovala vzdržnost. Če ti je dano, si priboriti moč in srečo z vzdržnostjo in s krepko voljo, si premagal usodo. In to ti je dano, Tomo! Samo glej, da si ohraniš čisto vest in da so tvoje želje zmirom čiste in poštene!“

Tomo je nekoliko v zadregi. Pogled mu je povešen, lica so mu zardela.

„In vidiš, Tomo, — jaz imam druge naloge pred sabo. Ti si se osamosvojil, praviš; a vendar čutim, da sem ti potrebna. V ozadju hočem čakati, da ti priskočim na pomoč, če treba. Jaz vidim krizo v tvojem življenju, Tomo; morda bo že skoro na vrhuncu . . . Ali se mi nočeš izpovedati?“

Tomu je neprijetno; pleča se mu nerodno zleknejo . . . Ali je še prezgodaj? Ali niso čisti in pošteni njegovi nameni? — Profesor Klančar ji je bržkone povedal o načrtih za učiteljevanje . . . Ali je stvar že toliko dozorela? — Tomu je vroče v prsih; rad bi izpregovoril, a beseda noče iz ust. Nazadnje se odloči:

„Ne še danes, mama!“

Po kratkem molku reče ona:

„Vidiš, Tomo: — v tej krizi naj ti pridem in naj ti nudim lahkomiseln vzgled? Ali naj vzamem Klančarja, da ti pokažem, kako je zakon le igračka, ki si jo človek privošči za zabavo — kot nedeljsko veselico?“

„Morda imaš prav, mama; ampak mučno mi je, da se žrtvuješ zame.“

„Nič se ne žrtvujem, to ni res. Narobe: — zakon s Klančarjem bi bila žrtev; vso bodočnost bi zastavila za hip osladne sreče.“

Za — ‚jed pogreto‘, pride Tomu hudomušna misel. V duši se strinja z materjo. Naenkrat mu je jasno, kako nedraga bi mu bila njena poročitev.

„Saj sem že enkrat rekel: — Ti si modrijanka, mama!“

Z igravo kretnjo se izogne nadaljnjemu pogovoru. Zaveda se, da svojega razmerja do Vêre še zmirom ni dovolj prêmislil; obenem čuti, da je v teh dneh popivanja in lahkomiselnosti docela nesposoben za preudarjanje in odločanje, ki bi moralo veljati za vse življenje. Zato se raje varuje, izreči kako besedo, ki bi ga mogla vezati . . .

Po zmagoslavju veselične noči je zapadel Tomo zopet negotovosti in dvomom. Zapazil je, da je Vêra razočarana, ker ni v njem one odločne in možate volje, ki gre za svojim ciljem brez odlašanja, brez novega premišljevanja. V njegovi notranjosti še ni zaključenih računov, možne so še izpremembe napravljenih načrtov. Predvsem je tu načrt za učiteljevanje, ki mu nekako ni po duši. S presenečenjem in z začudenjem se je zavedel tega dejstva. V družbi z Vêro mu je naravnost mučno, ker nenadoma ne more več razpravljati o tem vprašanju. Treba bi bilo marsikaj poprašati; poizvedeti, kako in kaj. Ali postane akademik lahko čez noč učitelj? — meni nič, tebi nič — učitelj? — Toma je nekako sram popraševati; boji se, da bi kdo — resnice ne zaslutil. Brez dvoma ga je torej sram, pustiti svoje pravoslovne študije in postati učitelj. Po ovinkih je izvedel, da bi bil — ob pomanjkanju upravičenih prosilcev — lahko imenovan za učiteljskega namestnika; po par letih bi potem napravil izpit za učiteljsko usposobljenost. Načrt je izvedljiv. A zdaj se mu nakrat oglaša akademiški ponos — če ni samo nečimernost? — ter se mu upira in ga zavira. — Ali še ni obupal nad svojim visokošolstvom? Ali se ne zaveda, da bi moral združitev z Vêro za bogve koliko časa odložiti, ko bi hotel vstrajati na vseučilišču? — Torej se mu ne mudi tako neznansko s svojo — véliko ljubeznijo? Ali je to — ob njegovem cincanju in oklevanju! — sploh še vélika ljubezen? — — Naj že bo kakorkoli, — resnica je, da se zmirom bolj zaveda, kako malo po njegovem čudu bi bilo učiteljevanje. Skoraj predstavljati si ne more, kako bi bilo; in strašno tuje, nekako zoprno mu je vse to premišljevanje. Tako mu je, kakor da mu je

prišla nekdaj lepa in zanimiva misel, ki bi se dala izvesti in bi nudila užitka in zadoščenja, celo navdušenja. Morda bi bilo naravnost plemenito in junaško delo, ko bi jo izvedel. A ravno tu se ustavljajo njegova čustva: — tako mu je, kakor da si je bil izmislil idejo za — nekoga druzega, ne zase; on se ne more vživeti vanjo, s svojimi čustvi je ne more obvladati. A le to živi v človeku, kar živi v njegovih čustvih; le to je doživetje, kar človek čustveno predela in prebavi; le to je seme njegove duše, plod njegove bistvenosti. Duša ne živi v razumu, duša je na meji med razumom in telesnostjo; dotikati se mora stvar obeh tečajev, potem je samosvoja in resnična. Pri načrtu za učiteljevanje pa je Tomu, kakor da je med njegovim razumom in njegovo čustvenostjo visoka stena, ki ne dovoljuje nobenih stikov. Misel svojega razuma bi moral v svojih čustvih galvanizirati, da bi postala res njegova, doživljena v njegovi duši, sprejeta vanjo, izgubljena v nji, njegova duša sama. A ravno ta galvanizacija se mu ne posreči. Njegova čustvenost se brani s sovražnimi tokovi in odbija idejo. — — Radi tega čuti nenadoma, da je tudi med niim in Vêro vstala stena, ki ju loči, ki ne dopušča, da bi se njuni duši neovirano poljubljali in družili. Ali je šel predaleč s svojimi načrti? Ali se je posilil vanje, ker se je posilil morda tudi k Vêri? Ali je zlagana ta ljubezen, če je zlagan načrt, ki naj omogoči združenje? — Dvomi divjajo v Tomu; zato se nekako obupno vdaja vinu in zabavi. Tesnobe ga obhajajo, da bi bežal sam pred seboj in pred svojo dušo, ki zavrača ravno praktični del njegovega načrta. — V Vêrini družbi ga je sram pred njo; hudo mu je, ker ne ve, kako bi se razgovoril z njo, kako bi jej razjasnil položaj. Sam je bil napravil načrt za učiteljevanje, z nobeno besedo ga ni Vêra pregovarjala, — in vendar se mu zdi, da je tudi nji nezvest, ko je nezvest ideji. V zadregi je pred njo; in da zadrego skrije, je zopet predrznejši in razposajenejši v dokazovanjih svoje ljubezni. Kakor da je pobožnost in božanstvenost njegove ljubezni zatonila, je njegovo ljubljenje naenkrat zgolj telesno, pohlep in poželjenje. V norčavi družbi teh veselih dni je to še dosti razumljivo in Tomo se v srcu nadeja, da ne pride Vêri prezgodaj do zavesti. A tako mu je, da bi planil nanjo in se zagrizel vanjo in si jo vzel, da bi jo enkrat za vselej zapečatil kot svojo stvar in svojo posest, — — kot svojo ženo pred Bogom in pred svojo dušo ... pa naj nastane iz tega, kar že hoče; zdi se mu, da bi bil potem tudi sam za veke zapečaten, — njen mož pred Bogom in pred svojo dušo ...

— Ni še minil teden po veselici, ko prinese Praznik v večerno družbo pretresujočo vest:

„Škrjanček se je obesil!“

„Kje se je obesil?“ — plane Tomo.

„V Kolarjevem stanovanju, na vratih Magdine sobe.“

Popoldne je bil Bogdan pri Magdi. Zaklenjena sta bila v njeni sobi...

„Aha, kanalja, — in vendar hodi še v štacuno!“ — vzklikne sodnik Košan in pozna se mu, da je zaviden.

Ko pa je hotel oditi in je odprl vrata, je od groze odskočil . . . Ob podboju na kljuki za obleko je viselo človeško truplo, glavo povešeno, kožo posinelo, jezik med zobmi . . . Magda je zajavkala in se oklenila Bogdana, on pa se je iztrgal in se izmuznil mimo mrtveca. Vkljub opreznosti je zadel ob njegovo nogo, da je zabingljalo truplo, da se je glava okrenila in ga je zadel steklen pogled izmed napol zaprtih vek . . . Magda je vreščala in ga klicala nazaj, on pa je bežal, kakor bi ga furije podile . . . Šele na trgu, ko je srečal Praznika, se je osvestil, mu razložil in ga prosil, naj gre gledat. — Pozneje je nenadoma prihitela h Kolarjevim deklina, ki je stanovala pri Škrjančkovih in je bila vanj zaljubljena, preprosta, mlada in čedna likarica. Jokala je in obupovala ob samomorilcu. Ko pa je zagledala Magdo, se je z nepričakovano besnostjo vrgla vanjo. Zgrabila jo je za lase in jih ruvala, trgala ji je obleko, vrgla jo je na tla in jo obrcala v život, v obraz in v glavo, opljuvala jo je in ozmerjala, da jo je stražnik le s težavo ukrotil in odvedel . . .

„Gospodična Magda je torej v postelji in si stavi obkladke,“ — se namuzne sodnik Košan. „Kaj pa Bogdan?“

„Ta se je napil, da je obležal. Zdaj smrči in se valja v svoji nesnagi.“ —

Nekaj dni pozneje pa pride Košan z novico:

„Bogdan je v bolnišnici!“

„Ali je od groze poblaznel?“

„Strahovi so na prav poseben način bruhnili iz njega: — Bogdan je na oddelku za — spolno bolne.“

„Lepa reč!“

„In pravijo, da je že naročil prostor — za svojo ljubico!“

Košan prskne v oduren smeh. Praznik se obrne proč . . .

— Blejčevi se še niso vrnili na letovišče. Stari ima izgovore z opravki; družine pa naenkrat noče pustiti same od doma, čeprav se v prejšnjih časih temu nikdar ni protivil. Mira se jezi, ker je vajena, da njena volja odločuje v hiši, in ker ji je menda oče s svojim uporom račune zmešal. Ona je največ v Javornikovi družbi; a tudi Tomu se pridružuje, skoraj da ga išče namenoma in iz duševne potrebe. Izpovedati bi se mu hotela in se posvetovati z njim. On pa ima nenadoma nekakšen strah pred njo; mnogokrat mu je, kakor da mu grozi od nje nevarnost. Razlaga si stvar tako, da se boji in trese pred njeno zapeljivostjo. Ali je njegova ljubezen res tako površna, da bi jo mogel Mirin poljub omajati? Ali se mu ni zmirom zdelo, da bi ga Mira sploh ne mogla zelo razpaliti?

Takoj prve dni po veselici se je zgodilo, da ga je Mira poiskala. Skušala je po ovinkih dognati, ali jo je bil spoznal v Florijanski ulici ali ne. Nato mu je brez oklevanja priznala:

„Jaz sem bila, Tomo! Preoblečena sem bila, v Bogdanovi obleki! Pa uganeš, — kje sem bila?“

Tomo jo je strahoma pogledal:

„V štacuni?“

In ona se je gromko zasmejala, pregromko zasmejala:

„Kako si uganil?“

„Govorila si o študijah ...“

„Nekaj sem resnično pridobila ... Daj mi usta, Tomo!“

Poljubila ga je z navzven obrnjenimi ustnicami — in bil je sočen in gorak poljub.

„Ali znam poljubljati? — Ali je to še zmirom — pik-pik-pik?“

Tomu pa je bilo naenkrat mučno in nevšečno, kakor da je padla senca ogavnega fantoma nanj ...

Mira mu je popisala prizor:

V razsvetljeni, precej umazani dvorani z zrcali in s fotelji je pestra množica gospodov in vojakov in deklet. Nekateri pijejo in prepevajo, na druge se obešajo dekleta in jih vabijo k pijači ali k sebi. Iz sosednje sobice doni klavir. — Ob mali mizici pod zrcalom sedi nadporočnik Javornik, poleg njega pladenj s šampanjko in s penečimi se čašami. Na Milanovih kolenih se ziblje Jolanta, čudovita, a malo ostarela, preveč našminkana lepotica. Roki ima sklenjeni za njegovim tilnikom; skozi razporo v krilu bingljajo njene vitke noge v svilenih nogavicah in v belih šolničkih — ritmično, po zvokih godbe. Zapeljivo, izmed napol zaprtih vejic gleda vanj; tuintam mu ponudi svoje ustnice, napol odprte, navzven obrnjene. Ker jih Milan noče videti, se jezi in mu očita nezvestobo; a videti je trudna in ne sili preveč vanj. Parkrat se sumljivo ozre na Miro, ki stoji ob steni, tesno zavita v pelerino, s kapuco čez glavo in čez oči.

„Kakšnega kapucina imaš seboj? Dolgočasen je! Bogve, če ne smrdi?! ... Ali ga je sram, da je prišel k nam? Ali mu naj pokličem Zulejko tamle?“

Ko pa Mira iztegne roko za šampanjsko čašo, plane ona nenadoma in ji pogleda ob ušesu za kapuco ... tleskne z jezikom ... sede na fotelj in si pogladi krilo ter si zgrne razporo v njem. Zapali si cigareto in pogleda Javornika porogljivo od strani:

„A-a ... moj dragi! V fini družbi se obnašajmo dostojno!“

Z narejeno sramežljivostjo povesi glavo in obsedi ... Zdajci iztegne roko, prime čašo in trči z Miro:

„Na zdravje, sestra! Pij do dna!“

Milan pa jo zgrabi za podlehtje in ji izbije kupo, da zazvenči po tleh . . .

Mira se ne spominja, kako je prišla ven; zdi se ji, da je zbežala . . .

A Tomu je zdaj čudno z Miro. Tako mu je, kakor da mu je treba samo iztegniti roko, pa bi mu ležala v naročju in bi ga poljubljala in bi se mu vdala . . . A ne bila bi mu ljubica: — Tomo ima docela oni občutek, kakor ga je imel na Dunaju ob pocestnih Venerah...

Škrjančkov samomor in Magdina bolezen sta Miro zelo vznemirili. Lica so ji skoraj vpadla in pod očmi ima obroče. Pozna se ji, da ima noči brez spanja, da ima skrbi in boje v duši. V družbi, ki se zbira največ na kegljišču, je nestrpna in strašno muhasta; vedno bi hotela izprememb. Kadar mora pri kegljanju čakati, šeta sem in tja, se ustavlja tu in tam, začenja resne pogovore in zbija šale, draži in nagaja; a izgubi se tudi v kak kotiček, kjer nasloni glavo na komolec in kjer bi menda dolgo ždela, ko bi je ne klicali k igranju, kadar pride zopet vrsta nanjo. In takrat plane kakor iz sanj, obličje ji je lisasto, človek pa ugiblje, ali je dremala ali je jokala . . .

Javornik je skoraj neprestano v njeni bližini. Pogledi njegovih žametnih, široko odprtih oči jo prodirljivo zasledujejo; ližejo se ob njenih udih in srkajo njih lepoto vase; lovijo se za njenimi nogami in iščejo njenih meč pod krilom; zabadajo se ji v oči in kričijo zmirom isto željo in zahtevo:

Bodi moja, Mira! Ljubiti me moraš, Mira! Pa če se svet pogrezne, ljubiti me moraš, Mira!

In če jo spazi v kotu, se priplazi k nji in sede poleg nje; njegovi roki jo na rahlo objameta krog pasu; njegova usta se približajo njenemu ušesu in ji šepetajo:

Čemu se mučiš, Mira? Zakaj si ne priznaš, da ljubiš samo mene, Mira? Zakaj ne uvidiš, da si mi zapisana? Čemu se upiraš svoji usodi? — Jaz sem tvoj mož, ti moja ljubica! — Ah — ti si me že tolikrat zasanjala, da me je polna tvoja duša! Tvoje telo drhti in utriplje za menoj in tvoja kri kriči: — po tebi hrepenim, moj ljubček! . . .

Njegova sapa, njegovi prsti, zračna plast, ki ga obkroža, — vse vpije vanjo in jo zahteva in jo prepričuje:

Jaz sem tvoje solnce, Mira! Vame se pogrezni, da zgoriš v ljubezni, da skoprniš od sreče!

Mnogokrat je od njegove sugestivnosti tako podjarmljena, da ždi ob njem kot nebogljen, bolan otrok ob materi, ki mu je edina opora, edini dom na svetu. Časi se zagleda vanj in se zastrmi, da je videti kot zamaknjena, — kakor da ji je stopila duša iz telesa in se spojila z njim . . . Drugikrat pa si zakrije oči in si zamaši ušesa, pa beži

pred njim, kakor da je gobavec; strah ji gomezlja v telesu, kakor da je vedomec legel nanjo in se ji v vrat vsesal, da ji izpije kri . . .

Ves čas po veselici je že Javor hripav. Ni ravno videti, da bi bil bolan; čeprav ima vdrtine pod očmi in so mu lica bledejša nego po navadi. V grlu mu je nekaj napoti, šegeče ga in praska, pri požiranju se mu tuintam obraz bolestno skrči; v enomer hrka in pokašljuje in mnogokrat ne dobi glasu iz grla. Seveda je vse noči prekrokal in prekadil, prepil, prepel, prevriskal. Nihče se ne čudi in nihče ga ne vpraša, odkod hripavost; in tudi njega samega ni malo ne vznemirja . . .

Tomo in Dreja sta prepričana, da je prišel čas, ko bi Mira lahko — padla. Vedno sta na straži in na preži. Zmenjena sta, da Praznik magari vlomi pri Javorniku, ko bi prišla Mira k njemu in bi se bilo bati skrajnega. — Nekega popoldne, ko pride Tomo v mesto, sreča Miro. Ona ga ne vidi. Zdi se mu kot izgubljena. Oči ima uprte v tla, ustnice se ji premikajo. Ali ji ni hoja malo negotova, opletajoča? Tomo se nasmehne: Ali se je nasrkala šampanjca? — Pa se nenadoma prestraši: — njena smer je Javorjevo stanovanje! . . . Tomo steče, da poišče Praznika. Srce mu tolče v prsih: — Zakaj ne stopiš sam za njo? Predno najdeš Drejo, je morda že prepozno! — Razum ga pregovarja: — Saj nimaš pravice, Tomo! Ti se tu ne moreš vtikati! — — — Ko priteče Dreja do Javorjevega stanovanja, prihaja ravno Mira po stopnicah dol! Začudi se, ko ga zagleda, — pa mu pade krog vratu in se razjoče na njegovih prsih:

„Pusti me, Dreja! Pozabi name, Dreja! Saj te nisem vredna! Moja pot je umazana, ne hodi več za mano! Povodni mož je moja usoda!“

Objame mu obraz z rokama in ga žalostno pogleda, stisne mu obedve roki in zbeži od njega.

Dreja postoji in pomisli: — Ali bi stopil k Javorniku? — Čemu? Zdaj je prepozno . . .

A zvečer je Javor v družbi siten in nataknjen, zdražljiv in razžaljiv, kakor bi nalašč iskal prepira. Tomu se zdi, da Drejo lahko potolaži:

„Prijatelj, veruj mi, Javor ni dosegel svojega namena! Nasajen je, kakor da so se mu vsi nameni izjalovili!“

In drugi dan poišče Tomo Miro ter jo naravnost vpraša . . . Ne! Poljubljal jo je, objemal, — a ona je zbežala! . . .

— Tomo je v tem času čisto neopazno tudi sam postal nervozen. Zaveda se, da je preveč v družbi, da preveč veseljači, da živi otročje, — ko se je vendar zvezal za življenje in ko bi se moral baviti s pripravljanjem in uresničenjem najvažnejšega načrta, kar jih je bil kedaj napravil. Njegovo ukvarjanje z Miro in s Praznikom in z Javornikom mu vest teži, kakor da zanemarja njim na ljubo resnejše

stvari in kakor da zapravlja čas, ki bi ga mogel boljše uporabiti in ki ga krade — Vêri in njuni zvezi.

Kadar pride k Vêri, mu je zmirom tesno v prsih. Čustvo krivde ga obide, tuintam tako zelo, da mu stopi pot iz kožnih luknjic in da se od skrbi in od strahu prepade ... Njegova duša bi zavriskala, če vidi ljubico; njegovo srce bi ji planilo naproti; on bi ji padel krog vratu in bi jo pritisnil k sebi in bi ji poljubljal sočne ustnice, da bi gineval od razkošne sreče, da bi koprnel od blaženosti. Gledal bi ji v oči in bi srebal v svojo dušo njih sladkoto. Srkal bi besede, ki prihajajo iz njenih ust in ki je vsaka kot poljub ... Saj se ima lepo pri Vêri. V svoji zaljubljenosti sta časi kakor dve živalici, ki se grizeta od šegavosti in ki se rujeta in tepeta v norčavi igri. — A nekaj jima manjka; do dna ne gredo njuna čustva; ker se je stena vrinila med nju, ki je zdaj pa zdaj sicer nevidna, kakor da je izginila, pa se nenadno spet pokaže in se zgosti in zatemni, da ju skoraj loči. Tomo se zaveda, da je stena njegovo odvrnjenje od načrta za učiteljevanje, ki naj bi praktično omogočil in pospešil njuno združenje. Zaveda se, da bi moral vsaj govoriti z Vêro in se ji izpovedati. A zakaj mu je to nemogoče? Ali se mu zdi, da se je tudi ljubezni odrekel, če se je odrekel okvirju, ki ga je bil pripravil zanjo? — Ali hoče preje najti — nov okvir? ...

Ko se nekega popoldne poslavlja od Vêre, zapazi zdajci solzo v njenem očcu. Prestraši se in se ustavi in ji objame lica ter ji poljubi solzo z vejic:

„Ti jočeš, ljubica?“

Ona ga pogleda iskreno in skomizgne s pleči, — odgovoriti mu ne more. Šele potem, ko sili in sili vanjo, se ji izvije kakor vzdih:

„Ker ne bo nič z nama, Tomo!“

Takoj ji je žal besede. Prime ga za roko — in njen glas je topel in prepričevalen:

„Saj se imava rada, Tomo! Jaz te ljubim, Tomo, in ti me ljubiš ... in to mi je dovolj! Zadovoljna sem in srečna ... Samo časi mi postane težko ...“

„Ker se ti zdi, da ne bo nič z nama, Vêra? Ker se ti zdi, da je to le zgolj ljubimkanje, ki se prej ali slej razblini? — Ali ne čutiš, da me žališ, Vêra? — Če sem ti bil prvikrat omajal véro vase, Vêra, — ali sem ti jo bil omajal v mojo ljubezen? — Ne, ljubica, niti takrat ni bila zlagana moja ljubezen! Bil sem še preslab zanjo; nagon je bil še moj gospodar. Moja čistost, moja zdržnost, moja čednostnost, — te so bile zlagane, moja ljubezen ne! — A danes, ljubica, — danes imam dovolj poguma in moči, da ustrahujem tudi hudiča, ki je v meni! Danes imam dovolj moči, da ukrotim lenobo in mlačnost v sebi; — pa bi ne ugnal zunanjih zadržkov in težkoč?“

Z vso svojo zgovornostjo ji izpodbija pomisleke in jo prepričuje o resnosti in odločnosti svojih namenov. Ona mu verjame. Videti je srečna, ker ga ima, in zdi se, da ne potrebuje ničesar več . . . A vendar — Tomo čuti, v globini duš je tiho nesporazumljenje. Ko morata narazen, je njen obraz vesel in srečen; on misli, da jo je pomiril. A že za vrati — se mu z vse hujšo silo vzbudi črv v srcu: — kako boš rešil to vprašanje učiteljevanja? . . .

V mestu sreča nepričakovano — Stanislava Drnovška. — Nesrečni človek! Ali še ni odpotoval? — Pridruži se mu in govori o vsem mogočem in nemogočem. Nazadnje pomolči — in vpraša neposredno:

„Roko na srce, gospod Tomo Žitnik, — ali imate resno voljo, poročiti gospodično Vêro?“

„Kaj pa to vas briga?“ — se razljuti Tomo.

Oni pa ni prav nič občutljiv:

„Briga me, gospod Tomo Žitnik! Gre mi za bodočnost, za vso bodočnost! Življenje ali neživljenje? — In tudi za bodočnost gospodične Vêre gre. Če jo imate radi, gospod Tomo Žitnik, — ji morate želeti sreče! In — jaz ne vem, če ni boljše zanjo, da ima pri meni zasigurano bodočnost, nego — pri vas — oprostite, gospod Tomo Žitnik! — kratko ljubezensko pijanost — in potem — — Ne rečem, da mora priti; ampak lahko se zgodi: — sramota, — zapuščenost?“

Tu se Tomo razjezi in ga ozmerja kakor paglavca. — Ali mu očita, da jo zapeljuje? Ali ga ima za podlega brezčastneža? . . .

Drnovšek pa je čudno miren. Ravnodušno sklene:

„Nisem vas hotel žaliti, gospod Tomo Žitnik, oprostite! Tudi ne silim dalje v vas . . . Odločitev je tako pri Vêri! Kar si ona izvoli . . . in magari, da si izbere — sramoto in nesrečo . . . to je njena stvar! — Ampak eno sem vam hotel reči: — Mogoče je, da zopet pridem, — in da potrkam na vaša vrata: — Kako si shranil moj zaklad? . . . Saj že grem! Saj že grem, gospod Tomo Žitnik! — Samo eno: — Vprašal bom prokleto resno! — Klanjam se, gospod!“

— Tomo je tako razburjen, da si drugi dân ne upa k Vêri . . . Naslednje jutro pa mu reče Turek:

„Vêra je odpotovala k sestri na Gorenjsko. Rekla je, da ti pismeno sporoči.“

Tomo prebledi in se zagleda v stran . . . (Dalje prihodnjič.)

M. Kašanin:

O Petru Preradoviću.

Povodom njegove stogodišnjice rodjenja.

Kad se slavi jedan pesnik koji se rodio ili umro pre pedeset ili sto godina, onda se obično odaje čast onom što je on bio, iznosi se šta je uradio i pokazuje njegov značaj za duhovni razvitak jednog naroda. Proslava stogodišnjice hrvatskog pesnika Petra Preradovića ima, k svemu ovom, još jedan važan i značajan plus: slaveći Preradovića, hrvatski narod slavi borbeni napredak svoje ideje i diže apoteozu svojoj Narodnoj Misli. Preradović je, po svojim idejama, savremen danas kao i pre pedeset godina, i ostaće nam blizak još dugo. Jer nas je učio da verujemo u pobedu dobra i pravde; govorio nam da se za čovečanstvo najplodnije radi kad se bori za obstanak vlastitog naroda i za proširenje nacionalne duše; propovedao nam o velikoj budućnosti Slavena, koji će ljubavlju i dobrotom preporoditi namučeno čovečanstvo, i učvrščivao nas, sa jednim idealizmom kakav se danas kod nas retko sreće, u težnji za unapredjenjem dobra u čovečanstvu.

I.

Lični i spoljni život Petra Preradovića je pun pradoxa, borbe i dobrostivog lutanja. Rodio se 19. marta 1818, u selu Grabrovnici, koje je tada pripadalo gjurgjevaćkoj krajiškoj pukovniji, a sada bjelovarsko-križevačkoj županiji. Roditelji su mu bili pravoslavni Srbi, otac mu se zvao Jovan, i bio je austrijski oficir, a mati Pelagija. Osnovnu školu je svršio u mestu rodjenja, a zatim je stupio u vojnički zavod u Bjelovaru. Na molbu materinu, uskoro je bio primljen u Vojničku Akademiju u Wiener Neustadtu, kao sin rano umrlog austrijskog oficira. U školi se učio dobro: u svom razredu je obično bio najbolji djak. Kako su pitomci Vojne Akademije mogli biti samo katolici, Preradović je u 14-oj godini prešao iz pravoslavne u katoličku veru.

U Vojnoj Akademiji učilo se sve na nemačkom jeziku, ali je i češki bio obvezatan predmet u gornjim tečajevima. Učitelj češkog jezika je tad bio poručnik Tomáš Burian, veliki rodoljub i osnivač Matice Češke. Kaogod na ostale djake Hrvate i Srbe, ovaj čovek je bio od znatnog uticaja i na Petra Preradovića. Ipak, prve svoje pesme Prera-

dović je počeo pevati na nemačkom. Kako je osećao od rane mladosti sklonost ka poeziji, verovatno bi ostao izgubljen za hrvatsku književnost, da nije kao oficir ubrzo bio dodeljen regimenti u kojoj se nalazilo Hrvata. Od svih, najveći je utisak učinilo na njega drugovanje sa Ivanom Kukuljevićem, koji mu je čitao hrvatske i srpske pesnike i nagovarao ga da i sâm otpočne pisati na svom maternjem jeziku. Još više ga je podsticao da piše hrvatske pesme Špiro Dimitrović, s kojim se upoznao u Trstu, na putu u Dalmaciju: ovaj ga je jednom prilikom primorao da ispeva jednu pesmu na svom maternjem jeziku. U tom se i sam Preradović lati da izučava srpsko-hrvatski jezik, koji je već bio počeo zaboravljati. Uskoro izadje njegova značajna pesma „Zora puca — biće dana“, a malo zatim njegov slavni Putnik, koji sav tadanji književni svet uveri da se javio značajan pesnik. Već 1846 izdaje svoju prvu zbirku pesama pod natpisom Prvenci.

U Dalmaciji, u Zadru, proveo je četiri godine, i oženio se Pavicom de Ponte. Za vreme italijanske revolucije od 1848, borio se kao nadporučnik u austrijskoj vojsci. U početku Bachova apsolutizma, živeo je u Zagrebu, kao podnačelnik bojnog odelenja Banskoga Veća, a onda kao pobočnik bana Jelačića. U Zagrebu je izdao, 1851, svoje Nove pjesme, posvećane biskupu Štrosmajeru, a zatim je jedno vreme prestao pevati.

Postavši majorom, bio je premešten u nekoliko mesta: u Kremonu, Kovin na Dunavu, u Erdelj, i, najzad, u Beč. Tu mu umre žena, i on zatraži premeštenje u Hrvatsku. Za sve to vreme je pevao veoma malo. Tek s povratkom ustavne slobode počeo je više i življe pisati. Tad nastaje i njegova znamenita pesma „Rodu o jeziku“. Zanimao se i za hrvatske političke prilike.

1863 premešten je u Beč, gde se ponovo oženio. Posle je još službovao u Veroni, Aradu i, najzad, u Beču, onde je živeo kao general sve do svoje smrti. Umro je 1872, 18. avgusta, a sahranjen u Beču, odakle je prenesen, 1879, u Zagreb.

Pesme Petra Preradovića su izašle, i celokupne i u izboru, više puta. Najkritičnije izdanje je Matice Hrvatske, koje je izašlo ove godine pod naslovom Izabrane pjesme.

O Petru Preradoviću su pisali J. Trnski, Fr. Marković, M. Šrepel, Ch. Šegvić, Marjanović, Zahar, Zdziechowski, Pecinovský i Ogrizović. Ali su najbolje studije Dr. Branka Vodnika i Dr. Dragutina Prohaske. Sad, povodom stogodišnjice rodjenja Petra Preradovića, posvetili su starom pesniku cele svoje brojeve Književni Jug (br. 6), i Hrvatska Njiva (br. 11), u kojima se nalazi nekoliko odličnih članaka o životu, radu, mišljenju i pevanju Petra Preradovića.

II.

Kao ličnost, Preradović je dobri platonovac, romantičarski idealist. Nimalo nije bio buntovan duh. Nikad ne zove narod u boj, nikad ne vapi za osvetom. Mrzio je vojsku, a čitavog veka je služio u njoj. Nije trpio rat, a vojevao je. Voleo je slobodu više svega, a borio se protiv Italijana kad su tražili slobodu. Bio je više pasivan u svom životu nego aktivan. Narodnu borbu je posmatrao samo iz prikrajka, a o njoj govorio samo u privatnim pismima. On je bio lojalni austrijski oficir, u ono srećno doba kad se pevalo:

Kad zaželi svetli car,
U smrt skače Graničar.

Ali je njegova duša, u dubini svojoj, uvek ostala poštena. On je večito sanjao o sreći svoga naroda, hrabrio ga na putu za pravdom i proricao mu bolju budućnost, zajedno sa ostalim Slavenima. „Na zemlji je vječna borba, — piše Preradović 11. III. 1862 svome prijatelju Brliću, — a onaj ne biva pobjediteljem koji za koji čas drugoga nadvlada, već onaj koji na temelju pravednih načela ustraje. Ako su naši ljudi koji sada nama zapovijedaju nepravedni, budimo mi pravedni i vjerni svome boljem uvjerenju. . . . Naše je sadašnje stanje provizorno, ne može dakle biti savršeno. . . . Najprije narodnost, pa onda sloboda. Sloboda pogažena opet se pomladjuje, ali narodnost izgubljena teško ili nikada, osobito naša. . . . Budimo muževi, pa pokažimo u nesreći da smo stalni, onda će nas se neprijatelji bojati, ali ako budemo tudje pribježice, nikada!“

Koga smatra Preradović glavnim neprijateljem Hrvata i Slavena uopće? Nemce!

Mržnja teče, silna rijeka,
Izmedj Niemca i Slavena,
Kroz vremena prostor silni,
A ta rijeka crvena je,
Jer je krvlju napunjena.
Preko rieke mosta nema.

To uverenje je P. Preradović propovedao kroz čitav svoj život; učio narod da voli svoj jezik, da ceni i poštuje svoje velike ljude i uzima ih za primer u svakom poslu, da se jača u kulturi, da traži veze sa ostalim Slavenima, i tad će dan potpune slobode morati doći.

Ko stanac kamen budimo stalni . . . !

dovikuje on svom narodu.

Svoju zemlju, makar golu,
Sačuvajmo rodu svome.

To su glavne osobine Preradovićeve poezije: veliko rodoljublje, iskreno slavenofilstvo, idealistički optimizam, kult rada i vera u pobedu dobra. Preradović je jedan od najvećih pesnika narodnog jedinstva Hrvata i Srba. On se nazivao i jednim i drugim imenom. Očekuje političku stranku „koja će sklopiti na slozi i bratinstvu izmedju Srba i Hrvata, i svakoga budalom proglasiti koji medju njima razlike traži....; toj ću se stranci i ja pripisati; ta jedina pred Bogom je pravedna, a sve druge su ili glupost mnogih ili oholost pojedinih“. Jer,

Kad svi jednog Boga molite, kad svi
Jednim glasom Slavu pjevate, kad svi
Jednog tiela uda ste, bud'te i svi
Duha jednoga!

Preradović je sastavio čitav jedan Panteon, u kom je opevao jugoslavenske velikane (A. Nijemčića, S. Vraza, P. P. Njegoša, B. Radičevića, V. Lisinskog, generala Knićanina, J. Draškovića, bana Jelačića, kneza M. Obrenovića, i druge). Sve ih je on voleo, sve ih je cenio, jer je u njima video predstavnike jednoga naroda.

Nacionalizam P. Preradovića je prelazio granice jedne uske pokrajine i obuhvatao čitav naš troimeni narod. A on je verovao u svoj narod, jer je verovao u Slavenstvo. Preradović je bio ubedjeni slavenofil. On je držao da će Slavenstvo ljubavlju spasti svet:

Od istočne planut striele
Zapadni će trud,

tvrdio je on pouzdano. Jer je Bog rekao Slavenstvu:

Oštroumlje kad se smuti,
Mudrost kada precieni se,
Jakost kada razdivlja se,
Nježnost kada razmazi se:
Ti osviesti, ti razbistri,
Ti ukroti, ti ublaži,
Ti okriepi, ti uznesi,
Ti mi spasi sviet na zemlji!

Sasvim u duhu svoga učitelja Jana Kollára, Preradović veruje u veliki zadatak Slavenstva; drži da je Zapad „truo“, da je romanska rasa iznurena i da će uskoro doći doba Slavena, koji neće svetom vladati brutalnom silom, već dobrotom i ljubavlju. Retko je koji pesnik slavenski ispevao taku himnu Slavenstvu kao što je Preradovićeva majestetična oda „Slavjanstvu“.

P. Preradović je skroz i skroz refleksivni pesnik. Njegova snaga nije u lirici, već u odi, himni, ditirambu i prigodnoj pesmi. On je opevao

sve nevolje, jade, težnje i ideale svoga doba, ali ih je opevao na jedan tako mislen način, da su njegove ideje večne. Sa estetičkog gledišta, njegove pesme imaju više nego jednu manu. Kad je on pevao, naš književni jezik je bio još u stvaranju, neizradjen, i njegova dikcija nam je danas teška, gotovo mutava; kad bi se sastavljala antologija našeg lirskog pesništva, čovek bi bio u neprilici šta da uzme od P. Preradovića. Ali ono čim on prevazilazi mnoge naše pesnike, to nije artizam, već misaonost njegove poezije. P. Preradović je jedan od nosilaca naše nacionalne Misli. P. Preradović je od onih pesnika koji ne izražava samo svoju individualnu dušu, nego dušu svoga naroda. P. Preradović ne peva samo bolove svoje ličnosti, nego nevolje celog jednog naroda. On nam ne govori o svojoj karieri, već o napretku svoje nacije i budućnosti Slavenstva. On životu veli: Da! i borbi kaže: Da!, ali mu je najveća pobeda ona koja se stekne ljubavlju, dobrotom i pravdom. I ako nije bio borben onoliko koliko smo mi danas, i ako je bio više kulturni teoretičar nego narodni borac, mi gledamo u njemu moćnog tvorca naše nacionalne svesti. Slaveći njega danas, mi slavimo našu Zavetnu Misao, čiju ćemo konačnu pobedu uskoro slaviti. Po razmerama svoje duhovne koncepcije, on staje uz naše najveće pesnike-borce narodnih ideala: Njegoša, Mažuranića i Aškerca. Jer, mi imamo većih umetnika u našoj poeziji nego što je P. Preradović, ali nas je retko koji učio toliko kao on da volimo svoj narod, da verujemo u budućnost Slavenstva, da se nadamo pobedi Dobra i Pravde i da se uzdamo u napredak čovečanstva. Petar Preradović je od onih ljudi koji izlazi svojim mislima iz uskog kruga nacionalne zaslepljenosti i prigrljuje celo ljudstvo kao jedno opće i široko bratstvo. Petar Preradović je od onih ljudi koji proširuju i produbljuju dušu čovečansku. Zato ga volimo, zato se ponosimo njim, zato će mu uspomena ostati trajna medju nama.

Vladimir Levstik:

Gadje gnezdo.

(Dalje.)

Pri Galjotovih je bila v davnih dneh častitljiva slovenska krčma z zeleno pečjo, trebušatim mucem, svetniki po stenah in zmerom žejnimi pijančki na klopeh. In kakor so gospodarji bogateli, tako so postajale izbe lepše in lepše, večkrat prezidana hiša je rastla kvišku med jagneda-stražarja, zapeljivi šop je vihral čimdalje ponosneje nad vhodom. Krčma se je izpremenila v gostilno s salonom in verando, sobami za tujce in senčnim kegljiščem na vrtu; gosposke kočije se pogosto ustavljajo pred njo. Vsako leto je tu veselica; trobojnice plapolajo v kresnih sapah, učiteljevi godci režejo drzni „Naprej!“ in poskočne plese, mlado in staro se zgrinja od vseh vetrov, gospa Kastelčeva se pripelje šumeča v židi s parom konj, nekronana kraljica doline. Na lično zbitem odru v girlandah in zastavah igrajo fantje in dekleta „Rokovnjače“ in „Divjega lovca“, vaški zbor drobi pesem za pesmijo, staro slovensko veselje kipi do neba . . .

Toda Galjotovi hčeri imata rajši tihe večere, ko sedi v hiši komaj par kmetov in ne morejo peti tako glasno, da bi utihnil razgovor jagnedov v višavi. Takrat se pritrese kozavi Cena s harmoniko, sede molče za peč in potegne. Cena ne govori, on pije in gode; ali kar zagode, vse leze v pete, od fantovske pesmi do cerkvene:

„Mili Jezus, tebe počasti-imo . . .“

„O, o!“ pritisne harmonika tako veselo, da marsikdo pomisli, zakaj v cerkvah klečimo, namesto da bi se vrtili Bogu v čast in dušam v zveličanje? Toda žegen se preliva v polko, polka vriska tja na Kastelčevo, gospodični se ukradeta razmikat stole na verandi, in zdajci leže dvojna senca izza vrtne meje: sosedov Joža, da se zasuče z lepo Jelo, in Janez, da pogleda Zinki v nežne oči.

Med Jožo in Jelo je stara ljubezen; bogve kolikokrat ju je poročal Tone, ko so dirjali bosih nog med Kastelčevim in gostilno. Zinka je takrat še majhna dremala v vozičku pod srditim Jankovim varstvom; zdaj je tudi ona krasotica v cvetju sedemnajstih let. Učili sta se v Ljubljani, klavir igrata in vesta, kaj pomeni „bon jour“, „amour“ in „mariage“. Toda Zinka zna še dosti več: ona bere Janezove knjige ter poseda

ž njim v brezkončnih pomenkih; njene sinje oči se svetijo navdušenja kakor njeni plavi laski v solncu, in vsa šibka postavica trepeče v notranji groznici. Janezu ni več obstanka na klopi; visok, nekam pretenak za svoja leta, stoji pred njo, stresa belkaste lase ter široko maha z rokami. Kaj neki modrujeta med seboj?

Stemnilo se je. Polna hrepenenj leži dolina kakor sanja obakraj cesarske ceste, ki srebrno teče pod jablanami z Galjotovega na Kastelčevo. Komaj da se rišejo v mraku domači orehi pod zvezdami; žabe si odgovarjajo na polju, zategla pesem slastní odnekod, šumenje gozdov in jezov se zliva v dišavah sena in večernega dima.

To je čas zaljubljenih besed. Dve mladi dvojici se spremljata po zamišljeni cesti, poslavljata se na vsakem koncu in stopata vedno skupaj nazaj.

Sredi poti se meri siva kapelica s častitljivim gabrom; nihče ga ne podere, ker že tako dolgo stoji. Vmes je tema ko pod vranjo perotjo; še Bog ne vidi Jele in njenega fanta. Srce zveni ob srcu, tesno, kakor bi se poljubljali z vročima koncema. Ne on ne ona se ne oglasita; zrastla sta v eno ter onemela. Joža pritiska žareče ustnice na njene lase in misli, kako so črni, na njene oči ter okuša njih sladki mrak, na poluodprto školjko ust in trepeče; Jela medli na njegovih prsih, tone vanj, razprostira se kakor cvet dežju, kipi kakor vino žejnemu v čaši. Kaj dehti v taki voljni noči zapeljiveje od dekliškega telesa? In morata čakati še leto dni . . .

Jelino lice je mokro.

„O drugem kresu," mrmra Joža vroče, s skrivnostnim pomenom. „Čez leto dni si gospa na Kastelčevem; služil ti bom dan in noč . . ."

„Joža, tvoja mati me noče! Drugače me ne bi mučila s tem strašnim odlogom," ihti dekle.

„Zakaj te ne bi hotela? Ona ne kaže, če hoče koga . . . Dolgo je gospodovala, težko daje oblast iz rok; pustiva ji časa, ti ljubo moje. Tudi starost je sirota!"

„Ona se ne odvadi gospodovanja! Komandirala bo, in jaz bom dekla v hiši . . ."

Joža jo stisne tesneje; on sam ne verjame, da bi Kastelka izpustila povodce, dokler živi. Ali saj je vseeno; Joži ni do gospodinje, on hoče ljubiti, božati Jeline bele roke . . . Njegovo srce posluša dekletovo misel, čuti jo z rezko boljo: mati mu je sveta, ob teh prsih pa molči vse razen koprnenja edinega. Beži, izkušnjava, da sin ne zaželi materine smrti!

„Ne učakam, Joža; nočem, ne morem čakati!" ponavlja dekle hlipaje.

„Samo leto, duša, le še leto dni! Glej, vsak dan bom pri tebi . . ."

Trpko se strese Jelina gibka postava: kaj pomaga, če bo vsak dan pri nji — vsak dan!

Njene trde grudi merijo Kastelcu v prsi kakor trna razbeljenega oklepa. In zdajci — mrzličen blisk mu obsvetli pot: da se je prej ni spomnil! Ne le, da ne bodo branili, sililí bodo . . .

„Jela . . .“ Zamiraje, komaj slišno ji šepne v uho.

Jela vzdrhti, vzdihne, glava ji pade nazaj.

Ne! Joža hodi naravnost, on ne krade v zacestni temi; njegove roke se razklenejo, kakor da so držale žerjavico. Toda Jela še ne razume, škrlatna sila jo vleče za njim.

„Joža . . . In če bo vojna?“ Toliko da pregiblje ustnice.

„Ah! . . . Lahko noč!“

„Joža!“

Bežeč korak ji odgovarja. Zdaj ve; zasmeje se tiho, pol bridko, pol škodoželjno, in krene visoko vzravnana proti domu, čuteč mogoto svojega nedotaknjenega telesa. Kri v njenih žilah poje glasneje od murnov dolinske noči.

Komaj da ve, kdaj sreča Janeza z Zino; že sta pred kapelico.

„Zbogom, Zinka; drugače te bo strah skozi temo nazaj grede.“

Njena roka leži toplo in mehko v njegovi; zvezdni žarek ji pada v velike, nocoj tako čudno strmeče oči. Nekaj ji teži srce, in rada bi mu povedala, če bi vedela kaj in se ne bi bala . . . In tudi Janez težko diha; on čuti, da se nekaj bliža, in strah ga je.

Oj gad, kako si še mlad!

Nocoj je razložil prijateljici svoje načrte, kakor opoldne materi, samo še mnogo lepše, samo še dosti več: nihče ga tako čisto ne razume! In Zina je zdajci umolknila.

„Zinka!“ moleduje glas v njegovem srcu, „izpregovori, blagoslovi! Vse to je krasno in veliko, toda skrito je kakor pod meglami, dokler mu ne zasije tvoj smehljaj; mari ne veš, da je lepota in dobrota vesoljnega sveta v tebi raztolmačena in venčana s teboj?“

Ali ga razume, da je položila še drugo roko na njegovo desnico?

„Nu, Zinka,“ se osrči glasno, „kaj porečeš?“

Zdaj pride njegova sodba; niti če bi moral na mestu umreti, ne bi izdavil besede več. Dekle ga gleda kakor v snu; izpustila je njegovo dlan, prekrižala roke na prsih ter jih mahoma razprostrla.

„Kaj porečem?“ se ji utrga. „Kaj naj rečem —?“

Vzdihnila je, kakor bi se zasmejala in zaihtela hkrati. Za pol glave manjša od Janeza, mu zdajci skoči za vrat in pritisne dvoje svežih, drhtečih ustnic na njegove preplašene, ki se niti ne spomnijo, da bi vrnile poljub. Toda Zinka ne odneha: še enkrat, in še, in še, med smehom in solzami, sama ne vedoč, kaj počenja. Šele zdaj spozna Janez svojo srečo.

Kaj je to, moj Bog? Zvezde se vrte na nebu, cesta igra pod nogami, kakor bi se izpreminjala v mlečno valovje, vsa temna dolina se ziblje in šumi, buči kakor orgle z milijoni sladkih glasov; edino, kar stoji na vsem znorelem svetu, je Zinka za njegovim vratom. Juh, to vam sikne mladi gad, dekle okrog pasu, in pije, pije prvo čašo božjo!

„Ti ljuba, ljuba moja!“

„Ti ljubi, ljubi moj!“

Komaj da jeclja nedolžnost: oba poljubljata prvikrat.

Ali Janez je mlad in svež; neznan ogenj mu šine v ude kakor strela. Zgrozi se, jezno se iztrga: podnevi bi Zina videla, da je rdeč ko mak. In kakor bi se kesal za vročo kri, je zdrknil na kolena ter boječe poljublja rob dekličinega belega krila, ki diši tako nežno po svežem in po nji.

„Vse tebi, vse tebi, Zina!“

Toda že kleči tudi ona in milo joče na njegovih prsih.

„Ali se mi smeješ, Janez?“

„Ti meni, ti meni, ljuba! Veš, da te imam rad, odkar sem na svetu?“

„Zelo?“

„Vsa zemlja ne pove, na vse nebo ne popišeš. Ali sprejmeš, da storim vse, kar sem sklenil, zato —“

„Zato ker si moj, ker si moj!“ ponavlja dekle vzneseno, kakor bi molila.

Oddaleč prihaja korak; morda se oče vrača od Kastelke.

Otroka gresta vštric proti Galjotovim, natihem zadovoljna, da nihče ne ve; še pod pazduho se ne držita, še roke ji ne poljubi Janez pred hišo. Le tesnobno vprašanje mu plane z jezika:

„Me boš čakala, Zina?“

„Do smrti ... Ali Janez, če bo vojna?“

Njen glas je nalit s solzami.

„Ne boj se, Zina; kar imava midva, je tako visoko in krasno da ne more umreti. Tako silno hočeva želeti sreče in luči, da bova močnejša od vsega zla.“

In začudeno pogleda fant okrog sebe, kakor da je govoril neviden drugi ž njegovimi usti.

Domov grede se ozira; Zina še dolgo maha za njim.

Če bo vojna ... Vsa dolina govori o nji, vsi časopisi jo prerokujejo; vlaki drdrajo v nočeh — ali slišite rožljanje tovorov? Edina, ki noče verjeti, je mati Kastelka: ona svojih gadov ne da.

„Vojne ne bo!“ je dejala nocoj Galjotu in potrkala s členki ob mizo, ko je vstal po dolgem pomenku o važnih rečeh. „Ali pa je šla moja pamet s hudičem.“

„Tvoja pamet je na pravem mestu, soseda, le drugi je nimajo več, ki so močnejši od naju . . . Nu, daj Bog, kakor praviš; res škoda bi bilo vsega, kar sva se menila! Najine vnuke bi še rad poujčkal, pa ležem rad k svoji rajni. To ti bo pleme, Kastelka!“

„To ti bo pleme!“ ponavlja vdova ponosno.

In gre Galjot; med vrati sreča Janeza, potreplje ga po rami ter mu jasno pogleda v oči. Toda srce sosedovo je polno tegobe.

Vse spi; skozi odprto okno fantovske sobe se sliši tihi, brezbrežni glas teme, dihanje zvezd in življenja na zemlji. Benjamin sloni v razpeti srajci ter sanjá v neskončnost; vse skrivnosti gredo nocoj mimo njega z odkritimi obrazi, vse bogastvo sreče vidi ob svojih nogah. Njegovo srce se preklikava s poldrugim milijonom src; njegova skoraj še otroška duša čuti, da je prikovana k njim z vezmi najslajšega koprnenja. Vroča groza mu bega po koži, ko posluša v svojih prsih nenadoma postoterjeno moč: razliva se ko morje, peni se više od zvezd, nezdržema grmi v rubinastih slapovih.

Najmlajši gad leti visoko k solncu; poljub nedolžnega dekleta mu je razgrnil krila. Kvišku oči, robovi: Prometej se vrne kmalu, in beli dan bo temnejši od njegove plamenice!

Legel je k počitku. Skozi okno se usipljejo črne kite noči, ki stoji tam zunaj in pripoveduje davne bajke; z rahlim, smehljajočim glasom ji odgovarja velika mati, ki čuje, kadar spe otroci na njenem krilu.

* * *

„Ves hudičev je današnji dan!“ rentači vdova pred obrvi. Vstala je zdrava ko riba, toda trepalnice so ji s svincem nalite, kolena se šibe in v prsih leži skala, sto centov težka; zaman je primeknila kozarec brinjevca, da bi ugnala slabo voljo.

„In kakšne sakramenske barve je nebo, tfej ga bodi! Ne dá se reči, da je megleno, ali pusto je kakor mrtvaška rjuha; solnce sije in se vendar kisa . . . Voda leze kakor olje, komaj se gane kje; pa trava — nobena bilka ne trepeče!“

Zmerom težje leži tisto na srcu. Še zrak je zoprno mehak, da se kar gabi dihati človeku.

„Tako bi bilo, če bi ves svet umiral,“ mrmra Kastelka sama s seboj, butaje s palico ob kamenje za potjo.

Šla je pogledat na Jelenovo, pol ure oddaljen grunt pod Sevškim hribom. Celega je kupila o Veliki noči, do zadnje njive, ko je šel norec-gospodar v Ameriko; neumno je storil, saj ni bil preveč zadolžen, in vdova mu je ponujala na posodo, naj si opomore. Ali bedak je bil slep in gluh; sam je silil vanjo ter se pobral čez morje z babo in zalego vred. Nu, vrag ž njim! Jelenovo, popravljeno in povečano

s kosom Kastelčevine, je pripraven dom za Janeza: to stoji, da bo učil v domačem kraju, če ostane zvest nameri; Kastelka ve, da je le tisto delo blagoslovljeno, ki ga začneš na trdnem, s svojega. Previdna je in sebična hkrati, pa želi, da bi odsevale v zaslugah sina tudi njene srage.

„Najmlajši gad je najbolj moj," si prigovarja. „Ni čudo! Rajni je bil takrat že ves zapit, s težavo mu je dal življenje; kri, um, značaj, hrbtišče, vse drugo je šlo iz matere ... Seveda, tudi Tonč in Joža sta dobra dečka! Pa Benjamin je vendar bolj strupen, on misli delj, nego se meni sanja ..."

Nič ne pomaga; breme davi, skala raste v grlo, sok zastaja v žilah. Misel kljuva, trka nekje na vrata kakor siten krošnjar, ki se ne da odgnati; ali Kastelka tišči, tišči, ona se brani slutnje, ona svojih gadov ne da.

„Če le kak satan parklja vmes ne vtakne!" popusti nazadnje za majčken las ter se zgrozi takoj: podala se je, nesreča je odklenjena!

In ko zavije izza bregov na poljsko pot, odkoder gre razgled po njivah in stezicah tja do ceste, vidi, kako pušča sosed Urban voz in voliča ter dirja proti domu. Na cesti so ljudje, kriče in mahajo z rokami, ljudje po njivah jim odgovarjajo, in vsi, dedci in babnice, bezljajo v vas kakor nori. Vdova je čisto sama, še vpitja ne razloči. Kaj se godi, tristo rogatih!

„Urban, hoj, Urban!"

Kje je že spredaj, zijalo! S slehernim korakom goni Kastelko hujša radovednost; davi jo, duši, vrta v hrbtenico, brez usmiljenja jo stiska za srce. Ni dvoma, to je satan, ki vtika parkelj vmes. Vdova koraca hitreje, še hitreje, kakor bi pela trnjevka po mečah; že teče, dirja, lovi sapo, zaripla v obraz, s palico kakor s puško na ramenu.

Paglavec ji plane čez pot.

„Tinček, hoj! Počakaj, Tine Omahnov! Kam sopihaš, žaba?"

Toda mali se boji gospe, odkar je višnje kradel v njenem sadovnjaku; on ne utegne, mudi se mu, oblak prahu ostane za njim.

Vas leži streljaj za Kastelčevim; na cesti do hiše ni žive duše več. Oddaleč vidi pred županijo vse črno ljudi: dva rumena papirja se režita s sivega zidu.

„Kaj se plete, krščenduš!"

Vdova jo ubira za trumo; nekaj jo sune v tilnik, da se ozre domov. In vidi na pragu dva mlada vojaka; odkod sta se vzela? Oba visoka, dve hoji z gore, zagorel poročnik s temnimi brki, golobrad praporščak z naočniki. Tako znana, bi rekla; kdo sta? Gospa se ustavi, z roko nad očmi; ali pravzaprav še zmerom noče videti. Če bi vsaj rekel kdo: noriš!

„Vse je hudičevo: Joža in Tone! ... Pekel je tu!"

In Kastelka ne črhne več besedice; tiho se ustavi, molče spusti palico z rame ter ostro krene v hišo. Ustnice ji trepečejo, kri je izginila ž njenih lic. Joževa sablja zarožlja, ko se umakne materi; fant vidi nagli drget njenih pleč ob mrzlem zvoku ter osuplo vzdigne orožje k sebi. Tudi ona sta bleda.

„Vojna! Vojnaaa!“ kriči nekdo na vasi.

Ženska z dvema otrokoma za roke beži mimo in vije kakor volkulja. Pri fari klenka mrtvaški zvonec; nekdo je umrl, Boga naj zahvali. Kmalu jih bo umiralo mnogo, kosec je spravil oslo za pas ...

„Mati je žalostna!“ reče Tone na pragu.

„Grabi jo,“ pokima brat.

In lastnim ustom ne verjameta: odkar vlada gospa na Kastelčevem, je niso videli v žalosti niti v strahu.

„To je ljubezen do naju,“ mislita oba; težak ponos jima zaliva srce.

Ali vdova ne vidi vase; le nekoga čuti, ki je močnejši od nje. Divjá, ne vedoč nad kom; ne vda se, ona svojih gadov ne da. Levinja renči, s šapo nad mladiči. V izbi se bliska in treska, nekaj se lomi, leti na kose, Kastelka preklinja, kakor živ krst ne pomni; v vežo diši po žveplu in smoli.

„Mati, kaj delate?“

Gospa stoji sredi izbe, in vse okrog je razvalina: zrcalo, stenska ura, slike z zlatimi okvirji, sadreni Prešeren, cvetlične vaze in praznični porcelan; višnjeva in razmršena bije pravkar s težkim naslanjačem po hrastovi mizi. Naslanjač se lomi, hrastova miza ječi, toda Joža ne brani: kdo bi položil roko na mater? Saj svoje razbija.

Pena ji brizga iz ust. Kdo je razpeklenčil levinjo? Besna je na ves svet; nikogar ne ve povedati, nobenega ne izvzame. Zdaj diha mirneje, kakor da je ubila nevidnega nasprotnika. Na komodi ležita pozivnici.

„Jutri zjutraj? Oba?“

Gada pokimata.

Ni mogoče; zmotili so se! Kdo vzame Kastelki sinova? Ne, ne, sami bodo izprevideli; smešno, zakaj je divjala. Nu, kajpak, šala je huda; toda Kastelka ve, kaj treba storiti, sakrament! In naprosi jih za vse večne čase, naj ne hodijo dražit s temi rečmi.

„Jutri tedaj! Čemu sta oblečena?“

Storila sta prvo, kar je prišlo na um; tudi v njiju dva je treščilo, kakor se pravi. In ko že mora biti ...

„S katerim vlakom pojdeta?“

„Popoldne.“

„Še z nočnim prideta prezgodaj. Razumeta? Niti koraka, dokler se ne vrnem!“

„Kam hočete, mati?“ se ustraši Tone.

„Vama nič mar!“

„Zaman je,“ odsvetuje starejši.

„Nič ni zaman!“

„Smejali se bodo . . .“

„Kastelki se nihče ne smeje.“

„Spode vas.“

„Kastelke nihče ne podi!“

„Vso hišo pripravite v sramoto!“

„Kastelcev ni sram pred nikomer . . .“

Kakor bi kamen rotil! Njo bosta učila, ki je sama iz tal izdrla, kar je tu? Lipe, kočijo! Gada škripljeta; bob v steno.

Janez stoji križemrok za vrati; bled je, brata gleda in molči.

Kastelka šumi v črni židi, z židano ruto na glavi: s klobukom se ni pokrivala in se ne bo. Tone jo spremlja k vozu.

„Vsaj kleti ne mati, kričati ne nanje! Zapro vas in obesijo.“

„Kastelke ne obesijo; sama ve, kaj mora biti.“

V to da sinu roko.

Goni, Jernejec, če konja ubiješ! Vlak žvižga k postaji, gospa svojih gadov ne da!

Ceste so črne moških s culami, vino lije iz krčem pred duri, vse pesmi pojo o vojaškem slovesu; jok za vrati in za vogali, kamor človek oči obrne, povsod povešene glave . . . Samo Kastelka sedi pokonci, sivca krešeta cesto s kopiti; pelje se kakor na rodoljubno veselico, kjer jo časte gospodje v črnih suknjah in se klanjajo pred njo. Kamor stopi ona, lete klobuki z glav; povsod vedo, kaj gre Kastelki s Kastelčevega.

Joj, babilonska gneča pri vlaku! Več bi nasuli premoga, hitreje pognali stroj; gospe se mudi k možem, ki sestavljajo vojsko cesarju. Mogočno jih pomeri od nog do glav, skopobesedno pove, da ni zadovoljna: po njenem bi Joža in Tone doma ostala. Že jih vidi, kako se izgovarjajo, brišejo v spisih in prosijo, naj ne zameri.

Toda skala na srcu se noče geniti, vrisk vlaka pred mestom jo presune ko meč; komaj dihaje se izrine na prosto in blodi po ulicah kakor v sivi megli.

V mestu je trg, z okroglim kremenom potlakan, na trgu kamen, na kamenu bronast mož; hiša za možem je blatnorjava, tri vrste oken ima in črnega orla nad vrati. Okna gledajo pusto in resno kakor odprti grobovi, v veži je zrak zatohel in gost ko testo; Kastelka ne čuti, da je skljućila hrbet. Ko gre po stopnicah, ne utegne gledati vojakov, ki tekajo gorindol mimo nje; kolena se ji šibe, gospa ne misli zakaj, srce ji buta in zastaja, ona ne ve od česa. Narednik jo vodi po temnem hodniku, maje z glavo in govori, ali vdova ne ve, kaj ji pravi. Pred

vrati na koncu se ustavita; reži se narednik, potem pritisne na kljuko in porine Kastelko naprej.

Pri mizah sede oficirji, oficirji hodijo po sobi. Eden ima srebrn ovratnik, drugi zlatega, vsi jo prebadajo s hudimi očmi; soparno je in polno cigaretnega dima. Kastelka se postavi mogočno, kakor je bila sklenila, toda pri sebi čuti, da nekaj ni prav; meri jih od nog do glave, ali zdi se, da jih nič ne plaši; ko zine, da bi povedala svojo pritožbo, so usta suha in vroča, jezik je vse besede pozabil in grlo ne da glasu.

„Sakrament!“ pravi gospa v svojem srcu, „kateri vrag me je zajahal?“

In napne svojo železno voljo ter začne ponosno:

„Dober dan, gospodje! Jaz sem Kastelka s Kastelčevega . . .“

Nekdo se hahlja; nekdo nekaj gode; stari gospod z zlatim ovratnikom prižvenkeče naravnost k vdovi, zasadi ji oko v oko, potrka s kazalcem na njeno brošo in zaropoče po nemško, z glasom ostrim kakor sablja. Gospa ga komaj da sliši, le komaj razloči besede:

„Deutsch reden! . . .“

Še mislila ni na to. Doma se nemški jezik ne oglaša, odkar je bil poslednji valpet tam. Svoje žive dni se ni učila govoriti po njihovo, kvečjemu kako drobtino ve, mušico, ki je obtičala v ušesu. Za gada gre; dejala bi na primer:

„Bitte schön, mein Sohn . . .“

Toda kako se pravi „dva sina“? Ni je pomoči . . . In če bi bila! Groza ji plapola v očeh, soba pleše, pod se ji maje pod nogami — toda rajši naj vzame vrag njena gada in še tretjega, še njo, še grunt povrhu, kakor da bi svoj jezik tajila! Vzravna se in bliskne s pogledom:

„Sinove marate, matere nočete razumeti, ko prosi po svoje za svojo kri . . .“

Tako bi jim rekla; prav na koncu jezika so jezne besede. Nekaj se kreše v glavi hitreje, čimdalje hitreje — gorje, če se Kastelka raztogoti! Toda zlat ovratnik je mignil, pristopil je mlad gospod v prav takšni suknji kakor Joževa:

„Kaj pi radi, kospa?“

Zdaj pojde; Kastelka govori, poročnik tolmači, srditi starec posluša in grbanči obraz. Nekaj mu drgeče za usti — mari je dobila pravdo? Stari se muza, vsi se muzajo; tudi vdova se drži na smeh, zdajzdaj se začne prilizovati . . .

Ali zlatovratnik buši v grohot, maha gospodom, vzklika po nemško; glas se mu seče, solze mu zalivajo trde oči, za trebuh se stiska, udriha se po kolenih. Za njim se grohočejo vsi, da cingljajo šipe v oknih, bijo se po kolenih in se drže za trebuhe. Stari se ustavi pred njo ter jo modro gleda, kakor da je povedala strašno vesel dovtip; nato začne

mahati z roko pred njenim nosom in govoriti, govoriti, ves čas boreč se smehom.

Poročnik prevaja, kakor more: vojna je vojna, cesarjev klic velja vsem brez izjeme; da je Kastelka s Kastelčevega, radi verjamejo, in da sta sina dobra fanta, je prav lepo, ali to nikogar nič ne briga. Sam cesar ima žlahto pri vojakih, pa ji ne brani v boj. Opravila ne bo ničesar, ne tu ne drugod; gospod polkovnik se ne utegnejo meniti ž njo in ji lepo svetujejo, naj gre mirno domov ter se Bogu pritoži, ako ni zadovoljna. Po vsem svetu je zdaj tako, da morajo fantje na vojno . . .

Dve debeli solzi sta se utrnili gospe; nekaj težkega jo tišči, nekaj strašnega davi. Nič več se ne spomni, kdo je, le to ve, da gadov ne da. Zdaj ve samo še pokleknìti, prositi z vzdignjenimi rokami; saj ne verjame, da ne bi mogli pomagati! Že skleplje roke, že sloči kolena; toda nekdo za njenim hrbtom jo rahlo obrne za rame in prijazno tišči na hodnik . . .

Na trg pripeka rezko popoldansko solnce. V blišču se vdova zave: ni je pomoči, vrag se je lotil gadjega gnezda, prav nji na kljub je našuntal krvavi ples. Obraz se ji koplje v pekočih curkih, sramu ali žalosti, kdo pove? Kastelka ne vidi, kod hodi, ne ve, kdaj se pelje in kam; črna pest mesi po njenem drobovju, išče srca in ga ruje iž nje. (Dalje prihodnjič.)

Janko Glaser:

Pesem.

Že je mladosti cvet
v bežečem vetru let
osemeníl se in razsipal plode.
Kaj si želiš nazaj?
Še varno v najin kraj
tam skrit je vsak spomin in klil spet bode!

Tja pojdi in postoj,
ko bode mrak nocoj
in bodeš daleč k meni si želela:
še tam šumi skoz gozd
in zeleni mladost —
in vedno v bukvah tam bo zelenela.

Dr. Fr. Ilešič:

Podlimbarski.

Označba njegove notranjosti in njegovega literarnega dela.

(Gl. „Lj. zvon“ 1917, št. 11. in 12.)

Podlimbarski je bil krepka postava z junaškimi brki, a v tem jakem telesu je utripalo rahlo srce. O tem smo se uverili že pri opisu njegovega življenja, a sedaj hočemo dodati še nekaj pripomb. Kakor je Podlimbarski nekdaj plemenito podpiral svojega očeta in svojo mater, tako je pozneje kazal predobro svoje srce napram svojim nečakom in nečakinjam. Tudi marsikateri dijak ga je štel med svoje dobrotnike. Tisti, ki so mnogo občevali z njim, pravijo, da ni nikoli o poedinih osebah govoril tako, da bi se zdelo opravljanje; razpravljal je marveč o vsem vedno le stvarno. V njegovem dnevniku je le en Slovenec ostro sojen in obsojen. Na vnanje je bil mož videti zelo miren, a v istini so ga težave časa vsaj v zadnjih letih močno vznemirjale, kakor smo tudi že videli. Neprilike, ki jih je imel z vojaškim častnim sodom, so ga zelo razburile in bali smo se takrat zanj. Poznavajoč njegovo mehkobo, sem ga, ko je odhajal v Pulkavo, sokolil in mu rekel: „Kljubuj času! Trd bodi v tem kljubovanju!“ a on tega ni zmogel. Kolebal je in včasih omahnil; izgubljal je vero v svobodo ter se včasi pod silo dogodkov zgrudil. „Sedel je ob suhih pulkavskih vodah in piskal na pesimistično piščalko . . . Svoj god je prestavil na dan 10. marca (40 mučenikov).“ Skratka: vztrajen je bil v ljubezni, a prave energije ni imel — lipov les, pravi prvotni Slovan.

Treba si nam je še ogledati njegov intelektuelni razvoj. Kako strastno so čitali Podlimbarski in njegovi tovariši že kot dečki v Ljubljani slovanske knjige, o tem sem že poročal. Pozneje tudi kot dragonec-prostak ni zanemarjal naobraževanja. Konje je čistil in obenem bral Shakespearja, podnevi je ekserciral, zvečer čital. Poleg Trstenjakove „Zore“ in dunajskega „Zvona“ — polemika med Pajkom in Stritarjem ga je jezila — poleg Kersnikovega romana „Na Žerinjah“ in poleg „Tugomera“ je čital tudi inojezične knjige, ki mu jih je posojal neki kadet ali ki si jih izposojal iz knjižnic (na pr. v Trnavi) in kupoval sam. Posebno vneto se je bavil s Shakespearjem, bral je Angleža Bulwerja (* 1805, na pr. „Nacht und Morgen“, „Eugen Aram“), Angleža Collinsa (* 1824, na pr. „Traumweib“, „Am Nordpol“), Nemce Heineja, Schillerja,

zlasti pa Lessingove drame in njegovo „Hamb. Dramaturgijo". Vadil se je pri vojakih tudi stenografije. Kasarnski arest porablja za čitanje romana „Papeževa dcera aneb tajnosti Říma". L. 1877. čita doma „Ivana Slavlja", Hostnikov rokopisni prevod George Sandove francoske „Valentinie" in „Meto Holdenis". V začetku druge dobe svojega vojaštva čita že močneje češke knjige in v njih tudi prevode iz ruščine, na pr. Ljermontova („v čeških knjigah najdem še edino zabavo" 1880); Kollárjevo „Slavy dcero" je tekom svojega življenja čital opetovano. Izvirni ruski avtorji se javljajo l. 1884. (Gogolj, Turgenjev), zlasti pa izza l. 1887. Puškin, pozneje Tolstoj, Garšin in Gončarov. Čehova je čital v izvirniku v Pulkavi. Francoske avtorje je čital najprej v slovenskih ali nemških prevodih (George Sand, Cherbuliez, Rousseau); francoskega jezika pa se je učil izza 1896. v Terezinu in še 1905. v Olomucu. Dobro se je naučil italijanski in mnogo čital v tem jeziku (Pellico, Manzoni, Dante). Sledovi njegovega znanja slovanskih jezikov se nahajajo tudi v njegovem literarnem jeziku v poedinih besedah, (na pr. češki namestje, namek, ruski: pristalno, dejstvovati, obstojateljstvo, vcariti se itd., češkoruska je „pričina", hrvatskosrbski: izvadjen, uraniti, betjar itd.).

Mladost Podlimbarskega sega v dobo taborov. „V dobi taborov so v nas razpihnili iskro domoljubja, o katerem nam v šolah niso hoteli in smeli govoriti", poroča nam on sam (1909). Spominjal se je pozneje teh let svojega šolanja, „kako sva gledala takrat z dobrim prijateljem na zemljevid Evrope, premikala meje državam, davala deželam svobodo, narodom staro pravdo, revežem kruha, zatiranim odrešenja; vsem narodom, ki so se nahajali na pisanem zemljevidu, sva vedela takrat za pomoč, le z Bolgari nisva vedela kaj začeti . . ." (1904). Rano se je Podlimbarski začel zanimati za srbohrvatske narodne pesmi. „Že deček sem z razumom čital srbohrvatske narodne pesmi v izvirniku, dasi nisem imel nikdar slovnice tega jezika v rokah . . ." Njegova „Na bojnem polju" (1874) je že zložena v duhu jugoslovanskih narodnih pesmi[1]. Balkanske vstaje so rodile to zanimanje. „Ko bi bil takrat videl kje kakega človeka bosenski opravljenega, uro hoda bi tekel za njim . . . Kar so jele puške pokati v Hercegovini. Vsi, kar nas je slovanskega rodu, smo gledali na jug in pričakovali

[1] Pesem ima pet kitic in se začenja:

Kaj po velej travi se leskeče?
Morda to koralde so rudeče,
Al pa jutra rosa barvana?

Dalje:

„Sijaj, sijaj, solnce ti rumeno,
Sija, sijaj na polje zeleno,
Na to pusto polje žalostno."

divnih stvari. Bosno smo imenovali debelo solzo bolesti na lici matere Slave" (1887). To svoje globoko zanimanje za osvobitev balkanskih Slovanov izpod turškega jarma si je ohranil v pozno dobo. Še l. 1904. je pisal: „Ves nebosklon se žari od balkanskih ognjev in nikdar ne ploskamo jugoslovanskim himnam, ker nam nemške novine niso hotele sugerirati zanimanja in sočutja za krvavi boj kristjanskih sužnjev." In zelo simpatična mu je bila „Hrvatska knjižnica", ki jo je začela izdajati l. 1906. „Matica Slovenska", češ, nekateri starokopitarji ne morejo umeti, čemu to hrvatenje, ali mladini bo baš ta knjižnica dobro došla, da se priuči hrvatskega jezika, ker naše odrešenje v narodnem oziru je le na jugu. Jaz bi govoril sedaj spretno in dovršeno hrvatski jezik, ko bi mi bili podavali v mladosti takšne knjige." — Če je jugoslovanski svet objemal s toploto sinovske ljubezni, pa je v češkem človeku videl naprednega učitelja, ki ga je opetovano stavil svojim slovenskim zemljakom za zgled („Potresna povest", „Rex Sodomae"); odkar je spoznal češkega seljaka, je izgubljal romantiko, s katero je prej zrl na slov. kmeta ter začel gledati s pomilovanjem „na te preplašene obraze, katere ven in ven begajo srednjeveški nazori ter strah pred nečim strašnim, neznanim, skrivnostnim" (1903), in bil je žalosten, ko je videl ljudi, „ki mislijo, da so ustvarjeni samo zato, da rede goved... hranijo samo up sreče onkraj groba v prsih, za ta svet pa nimajo nobene višje ideje". Govoreč o klerikalnem separatizmu moravskem v primeri z naprednostjo češke kraljevine, pravi (1904): „Nov duh veje iz kraljevine in ta kmalu izpodrine staro, ves svet uspavajoče geslo: moli in delaj! Na njegovem mestu pa se zarodi nauk, v katerem je tudi molitev, ki časti Boga in človeka, geslo: delaj in misli! ... Naj bi ljuba slovenska kerjaveljska vas kmalu otresla svoj stari sredveški značaj ..."

Podlimbarski je bil v kulturnih vprašanjih odločen naprednjak, a ker je kulturnost pojmoval globlje, ni bil vselej zadovoljen z vnanjimi pojavi, ki so se kazali v zvezi s kulturnimi razlikami. Rad je razkrival praznote romanja („Rex Sodomae"), a vedel je tudi, da med našim prostim narodom še ni mesta za pravi liberalizem. „Narod se še ni otresel analfabetstva," je pisal 1906, „pa že hočejo, da bi bil liberalen. Kakšen liberalec pa je na pr. (imenuje ime nekega kmeta)? Sovraži fajmoštra, a v cerkev hodi zvesto in več zaupa Florijanu nego zavarovanju proti ognju. In v take ljudi hočejo vcepiti liberalstvo! Pa kakšno! Liberalstvo s trdno vero v cerkvene dogme ..." Slovenski kulturno politični boj se mu je zdel prevnanji, včasih pa tudi motivi bojevnikov nepravi. „Pristudili so se mi večni prepiri za puhlo slavo," je dejal 1897, ko so Gregorič, Trstenjak in Vrhovnik osnovali „Slovenski list"; čital ga je marljivo, se po Vrhovniku dal tudi pridobiti za literarnega sotrudnika, a zdelo se mu je vendar, da „vremena za spravo še niso jasna".

Naravnost ustrašil se je, če se je bilo bati, da bi od kulturnopolitičnega boja trpelo slovenstvo kot tako; zato so ga volitve v odbor „Matice Slovenske“ l. 1914., vsled katerih so izstopili iz odbora nekateri odborniki konservativne struje, hudo zadele, češ, kaj bo pa zdaj, ter je mislil tudi on izstopiti iz odbora. V zvezi z narodnim razvojem je sploh dajal polno veljavo katoliški cerkvi. Govoreč o Poljakih in katolicizmu (Lj. Zvon 1907, 347), pravi: „Moderno je vsako narodovo nesrečo pripisovati na rovaš katoliške cerkve. Pa ni vse zlato, kar je moderno. Državo (poljsko) so prekucnili močni sosedi in anarhija plemstva, cerkev pa je šla z ljudstvom in mu je bila za časa največjih stisk edina narodna učiteljica po pokrajinah izven Avstrije do današnjih dni . . .“

Ruski narod ga je zanimal izza mladosti, a zavzela ga je Rusija posebno za časa vojne s Turki (1877), ko je osvobodila Bolgarsko. Še pri razpravi častnega soda l. 1915. se mu je očitalo, da je bil že kot oficir rusofil. Ni pa v ruski državi prezrl nedostatka močne organizacije ter se je l. 1911., čitajoč „Oblomova“, čudil ne le ruskemu realizmu, ampak tudi ruskemu — dremanju. — Slovanski svet je Podlimbarski poznal nekaj po lastnem opazovanju, nekaj po čitanju in kar mu je bilo v glavi, to je čutil v srcu. „Pravijo vam: „Bodite kozmopoliti“ je pisal l. 1904., „dobro! Slovanski svet je tako velik, da ste v njem lahko kozmopoliti: vse v njem vidite in vsega se naučite!“ In nikjer v širnem cesarstvu, „kjer ni bival Slovan, ni Podlimbarski iskal trajnih prijateljstev, dasi je poznal mnogo poštenih tujcev“. „Na tujem si nikdar ne poiščem neveste,“ piše v „Povesti Ivana Polaja“ (1909). „Vse moje misli so na domačih tleh. Kako naj pokažem brez rdečice na licu v domovini poštenemu človeku ženo, ki ne govori tam običajnega jezika in se mu morda celo roga v srcu“.

Borba za svobodo je tragika njegovega privatnega življenja in bistvo njegovega narodno-političnega mišljenja. „Pereat servitus“, je klical v svojih mladih letih in ostro ost svojih misli napenjal proti avtokratizmu. In l. 1905. o priliki ruskih nemirov je dejal: „Stal bi na strani ruskih delavcev in prekucuhov, ko bi ne bila Rusija zapletena v vojno“. —

Z njegovim življenjem je v tesni zvezi njegovo literarno delo, in sicer vnanja zgodovina in vsebina tega dela.

Gimnazijo je Podlimbarski študiral v dobi, ko so se na literarnem polju pojavili Levstik, Stritar in Jurčič. „V mojih dijaških letih smo gledali za Jurčičem kakor za kakšnim polubogom,“ mi je poročal pokojnik, „čitali smo ga, a Stritarja smo občudovali. Kdor je čutil pripovedniško žilo, je hlepel po slavi prvega“. Verze je delal Podlimbarski že kot gimnazijalec, a prvo pobudo za javen pisateljski nastop

mu je dal Davorin Trstenjak.[1] V Trstenjakovi „Zori“ je izšel leta 1872. Podlimbarskega članek o Petru Velikem, (značilno je, da je začel baš s tako zgodovinsko slovansko temo), a 1874. pesem „Na bojnem polju“. „Čudil sem se,“ piše Podlimbarski 2. junija 1874, „videti v Zori mojo pesem.“ Sicer pa je takrat snoval še druge balade ter poslal 31. marca 1874. Trstenjaku pesmi: „Nepremišljena ljubezen“ in „Poroka na bojnem polji“. Morda je bil to oni prispevek za „Zoro“, ki mi je o njem pokojnik poročal, da ga je Trstenjak odklonil, češ, da je realističen. Ohranila se je pa rokopisno balada „Janičar“ (iz l. 1872). v zvezi s takratnim vnetim njegovim čitanjem Shakespearja, Schillerja in Lessinga je pač njegov dramatični načrt, ki sega najbrž v leto 1872. nazaj, namreč žaloigra „Milan in Jela“ s sujetom iz Trubarjevih časov. Dejanje se vrši ob uskoških gorah in ob Kolpi v času, ko je Trubar bil v Št. Jerneju propovednik. Osebe imajo jugoslovanska imena, kakor: Sava, Vuk, Bogdan, Milica. Turški navali in tlaka so drami le vnanji in postranski motivi, glavni motiv je verska mržnja oziroma problem: „vera in ljubezen“. Vera in ljubezen sta prišli v konflikt, ko je katoliška Jela ljubila protestantskega Milana. Jela reši problem tako-le: „Ena vera zapoveduje, kar prepoveduje druga, zato ljudi samo razdružuje, ljubezen pa je vezilo, ki jih združuje“. Ob razvalinah Palfijevega gradu in v Felsö-Szekeyu je Podlimbarski 1874 iznova obdeloval to snov, leta 1876. snoval nov načrt za to žaloigro ter se še 1877 v Krašnji in 1879 zopet na Ogrskem bavil s predmetom. Te pisateljske začetke mu je uničila trda podčastniška vojaška služba, motila pa ga je tudi nesigurnost knjižnega jezika, „večni boj z našim nepreračunljivim pravopisom“; to je bilo pri njem tem občutljiveje, ker v tujini cela leta ni slišal niti slovenski govoriti. Šele ko je napravil častniški izpit ter mu je Radivoj Poznik v Dunajskem Novem mestu leta 1884. podaril Gogolja (pozneje si je sam nabavil še Turgenjeva, Puškina in Lermontova), se je lotil pisateljevanja ter ga nahajamo v Levčevem[2] „Ljubljanskem Zvonu“ prvič 1886 (potem 1887, 1889). Za „Zvon“ je prispeval tudi pod uredništvom A. Aškerca s katerim ga je seznanil

[1] „Leta 1872 sem Trstenjaku kot smel dijak poslal par pesmic in potem še neki spis o Petru Velikem, za kar me je počastil s pohvalnim pismom, v katerem se nahajajo tudi pouki. — Pozneje se je še istega leta par dni mudil v Ljubljani in pri tej priliki me je pismeno povabil, naj ga poiščem v gostilni pri Virantu. Zgodilo se je. Jeseni sem moral k vojakom in več se nisva videla.“

[2] Sedanji dvorni svetnik Anton Levec v Gradcu je bil Podlimbarskega součenec, prijatelj v šolskih letih pa mu je bil tudi sedanji ljubljanski nadučitelj Ivan Levec. Sedaj že umrlemu Fr. Levcu (dež. šolskemu nadzorniku) je Podlimbarski 1874 poslal pismo o Slovakih, a osebno ga je Levcu predstavil šele Podkrajšek 2. decembra 1888 pod Rožnikom. Ko je Levec 1916 umrl, je Podlimbarski pisal: „Škoda zanj. Mnogo je trpel. Meni je bil dobrohoten prijatelj.“

Podkrajšek leta 1901. Podlimbarski je Aškercu obljubil, da mu kaj spiše, „za enkrat me torej zopet imajo“. Urednik Zbašnik ga je 1903 pismeno povabil na sotrudništvo. V dobi med Levčevim in Zbašnikovim uredništvom, takrat torej, ko se je pojavljala moderna, je napisal večjo povest za „Matico“ (1895) ter je sodeloval pri „Slovenskem Listu“ (1897). V zadnjem desetletju pa je pisal tudi za „Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda“, za „Slovenski Narod“ (listek leta 1907), za „Literarno Pratiko“, a končal je s „Slovanom“ (1916), „kjer se mu je pero zlomilo“.

(Dalje prihodnjič.)

A. Debeljak:

Vojna silhueta.

Pred mano mož izlušči se iz mraka
od mesta sèm in negotov obstane,
v ožgani suknji: „Dobrej večer, pane.
Je daleč mesto? kupil bi tobaka.

Pri trenu. Postelj moja često — mlaka,
nerada se mi roka stara zgane;
prišepam-li nocoj še do Ljubljane?
Življenje bo po vojni dolga tlaka ...“

Ponižni rod izpod petâ arpadskih,
kako hitiš, o sin petâ karpatskih,
prikriti prošnjo: tu se ni ti bati.

Je daleč mesto? Tam si bil sedaj.
O vem, neznancu dé težkó se: daj!
še težje, bratu prazno dlan je dati.

Ferdo Kozak:

Pismo.

(Iz zapuščine mladega blaznika.)

V beli hiši o Kresu, 19 . .

Daleč si, tako daleč, da dvomim, če doseže moj klic tvoja ušesa. Vendar te kličem nocoj, mati! A ti si daleč . . . Nekoč so mi rekli, da te ni več. Mogoče so verjele solze, ki so pojile prst tvojega groba, a solze lažejo. Duša ni verjela, ker je bila prešibka za tako breme. Tudi danes ne veruje . . . zato te kliče trudna in žalostna. Tako leži sredi trat golobica z zlomljeno perotjo in njene oči pijejo višine, da jim izsrkajo vabljivo skrivnost. In strašna je žeja teh oči.

Odprl sem okno in te poklical. V prožnem razvodju telesa je plala žrjavica in kaplja za kapljo je žgala v možgane. Uporne misli ... Pa so ugašale, kakor je ugašalo v meni življenje. Požirek za požirkom ga je srebala lačna pošast bolezni, že vsa omamljena od tega gostega, vročega vina. Roka je drhtela, srce je tičalo v grlu; a pošast je srebala, srkala . . . Globoki, kakor grob zvesti mir! Kdaj me uteši hlad tvojega poljuba? . . . Na zahodu je sijala svetla molitev. Zaprl sem oči. Struna poslednje luči je zvenela skozi večer, v njen tok se je vpletala nit ptičjih pesnic. Zasanjal sem čisti curek otroških dni . . . Še veš? Tiho je predel v sobi volneni ovoj zimskih večerov; zunaj sneg. V zraku je vel Miklavž in iz dalje Božič . . . Vsaj enkrat na svetu preživeti še uro prvih ciljev, ki jih ni še skalila senčica dvoma. V škrlatu in ponosu so vstajali, kralji. A zdaj na koncu steze poginjajo kot strgani berači. Le malo se jih gnete še krog mene; pa kaj mi hoče čreda sivolasih norcev, ki jih kiti velo cvetje in se jim blato prevar drži rok in nog! Skrij se, solnce, da ne vidiš, da ne obsiješ moje grenke bede . . . Oko je sanjalo . . . Mati! Se spomniš poletnega jutra in otroka, sedečega kraj mize na belih tleh? V prožnem hrbtišču se je lovilo ravnotežje, vse nožne mišice so se trudile za prvi korak. Roke so počasi spustile mizo in zakrilile po zraku. A noge so odrekle prehitro. Takoj nato drugi trmasti poskus. Telesce se je varneje vjelo v pravi lok, noge so ubogale. Šele na sobnem pragu je planil smeh v obrazek in ti si strmela v tisto belo bitje, zibajoče se med podboji v bogatem solnčnem zlatu. Nov človek v življenju, mati! . . . Dobro vem, da si takrat pomislila: kod bo hodil? Do kod pride? Tudi ti si se pri vsakem početku zbala konca . . . Zato si v tisti jasni uri strmela

preko sinove glavice, tvoja misel je hitela v bodočnost. Blagor, da je odvzet pogled vanjo! Mogoče bi jokala nad nevednim otrokom; tako si ga pa objela in vroče prižela na svoje grudi, kakor je bila vroča tvoja bojazen. Do kod pride? . . . Ali je bil veter ali tvoja roka, ki mi je legla na čelo? Prešle so misli in sen; začutil sem vseokrog samo tebe, kakor sproščen slap, lijoč od bogvekod. Še bolj je drhtela roka, ki je zapirala okno, kri se je penila v odmevu tvojega bitja. Zato te kliče zdaj žalostna duša, zato ti piše trepetajoča roka . . .

Zakaj se pri vsakem početku zbojimo konca? Kaj ne, da si tisto jutro čutila, kako se trga od tebe del tvojega telesa, kako se izvija iz smeri tvoje nova mlada volja? Zato je hotela tvoja misel v bodočnost. V katero? Svojo ali mojo? — Glej, odgnalo je seme v gori in mlado steblo se je izvilo zemlji. Leta gredo, stebelce raste po višini in moči; vedno višje se pne, vedno širše grabijo veje v vetrove. Kam? Pusti knjigo učenjak, z debelimi očali in nagni uho do njega, da čuješ kako utriplje mladi sok in kako je že z rojstvom pripeval edinemu cilju in smeri od vekomaj. Zakaj se je borilo debelce z vetrom in se ni dalo upogniti? Zakaj je ihtelo vejevje, loveče ravnovesje v viharju, če ni stremelo že vse življenje v višino? Sive gube so prepregle tvoje čelo, učenjak, stoleten se kradeš proč v svoj mračni stan. Kaj nikdar še nisi čul v mrtvi, gluhi noči šumenja lastne krvi, ko so pronicali nešteti rdeči biseri skozi staničje v neumornem, silnem utripu življenja? Kaj te ni še nikdar opijanila sladkost teh akordov, da bi čutil v sebi tisto večno smer, tisti edini cilj, ki smo nanizani nanj, kakor koralde na zlato nit? Le pojdi, mračnjak, k zakonu, ki si ga postavil, k hiši na pesku! Tvojih ust še ni blagoslovil divji vrisk: sem. Zaradi njega je shodil otrok.

A ti si se zbala bodočnosti? Povej, kaj je in kje?

Drevesce sem videl, a kdo je vlil v zrak nad njim podobo, ki bi bila odločena zanj? Raslo je, ker je moralo rasti, in borilo se je z vetrovi, ki so lomili in krivili deblo. Takrat sem zaslutil njegovo bodočnost. Njegov upor mi jo je razodel, kajti bodočnost je življenje. Ne misli na rožo, ki so ji dali kolec v oporo, ne na otroka, ki so mu položili krono v zibel, da ne oblati tvojega srca učenjakova laž. Vso noč je ukrepal in polnil knjige papirja, omrežen v plesnivi smrad pravil in ustroja; ob zori je pa potrkal na duri berač s krono pod pazduho. Na vrtu je venela roža. A temelje njegove bajte je razrival ukrivljen, razmršen hrast; po njegovih vejah je drhtel smaragden sneg mladega zelenja. Čutiš zdaj bodočnost, mati? Tvoj sin je bil lokvanjev cvet, brsteč pod kalno gladino. Si bila pri njem tisti dan, ko se je razvil v blesteči belini, prožeč solncu svoj kras? — Veš, takrat je pal v dušo mračen sen. Vihar me je iztrgal zemlji in me treščil v orjaškem pogonu v brezčasje. In plul sem skozi temine kakor ognjena

kaplja, ki kane s solnca. V medlem somračju so iz dalje bledeli obrazi poznancev, a duša je pripevala trdemu ritmu samote. Moje srce je bilo goreča posoda; v zlatih snopih je škropil iz nje plamen moje vere, iz sleherne stanice je rasel pojoči psalm Njegove veličine — to je bila bodočnost, mati; zaradi nje je shodil mož.

Roka piše . . . Strahoma vliva duša mrtvim črkam življenje. Grenka je naša božja pot, misli! Dnevi, jasni golobički! Kam ste pobegli? Ugasnila je svetla perot . . . že davno. V mrzli kleti sem zdaj pokopana zver in moja leva stran je razklana.

Bled, od prečutih noči oznojen človek mi je položil na glavo leden ovoj. Tako čudno so svetile njegove oči. Ne boj se, zvesti stražar, saj to truplo ne zmore požara. Hej, kdaj je položil v lobanjo ognjeni ptič svoja jajčeca? Komaj da še drhte ustnice v zatajenem kriku. Roka piše . . .

Mlaka skaljenega zlata sveti nad menoj in žge. Ali je solnce, strašno v svoji smrti, ali si ti, ugasla mladost? Zaslanjam si oči in se oziram; krog nog se mi peha utrujena kepa norcev. Otroci, ljubčki moji! Odkod ta rja, ki je izžrla zlato vaših kronic? In ti mladi vaši laski so sivi, otročki! Naj pokleknem v prah, da pijem solzice vaše iz oslepelih čašic. Zlati moji, silni cilji! Slanica nam je izpila dušo. Rajaj, deca, smej se, da zmore vse kraljestvo vsaj en smehljaj. In ta je tvoj, mati, ker si posetila kralja. Ali slutiš grenko izpoved srca, ki si ga rodila, o čudežna? Zaznalo je v sebi bodočnost kakor roža barvo in si hotelo postaviti svetišče na skali. A ti si se zbala, ko je shodil otrok; zbalo se je srce, ko je shodil mož. Kajti slabiči smo in ne zmoremo vere. Le za hip oblizne blisk togotno noč in ugasne. In to je tvoja vera, duša; kakor zver bežiš pred lučjo in iščeš studenca v puščavi. Ha, kako se zaganja iz teme v temo, srdita besnost ji trga krik iz suhega grla. Na, išči, vohaj in trpi, dokler te ne uklone krč onemoglega obupa. Trpi! Kajti bojazen je v nas in pri vsakem koraku spušča v kri jedek sok dvoma. Uho ne čuje več studenca v globini, preglasil ga je šum vrelih slapov.

Stal sem zvečer sredi trga; polovico je krila krpa mesečine, ob obeh straneh so dremale hiše. Tu in tam je svetilo v oknih, gorka pomlad se je igrala z zavesami . . . Nekje je zapel korak, iz ozke ulice se mu je odzval drdrajoč voz. Mimo je hitel otrok in žvižgal. Nato zopet tišina. A že jo je vzvalovila rahla pesem klavirja . . . Kdo igra? Kdo je odprl škripajoče duri, da je zajokalo po trgu? Kam drsi na nasprotni strani dvoje senc: on in ona? Še trši, še globji molk je ostajal za njima. Enakomerno so padale kaplje topečega se snega na tlak in strešne žlebove. Hiše so dremale, nemi zidovi . . . Prvikrat sem takrat zaslutil v njih osrčju nekaj, kar je in mimo česar sem hodil prej slep in gluh. Slutil sem življenje po izbah in sobanah,

v pogovoru in molku, v ljubezni in skrivnosti. Plaha je hitela za menoj moja senca, ko sem se plazil pod okni kakor tat, ki je ugledal skrite zaklade. Čisto narahlo je potrkalo na srce ... In vso noč je stalo vprašanje pred očmi: In ti? Iz noči je žgalo in bodlo v možgane: Kam? Ah, če so se omočila ustna v sladkem vinu, ne moreš več vreči polnega kozarca ob tla. Žejen si in sladkosti potreben. Takrat me je onečastil prvi dvom. Kleta slast krvi, razbiti zibel, komaj so se noge privadile koraku! Kako pusta istorija! Glej, zgrabil me je smeh zaničevanja in studa. Blaten in krvav se je zgrudil klevetnik kraj mlake, na ustnih še ponos laži, sebi v odvezo, da posveti najglobljo propast in jo odene v škrlat zmagoslavja. Beraška je krinka, prijatelj, in bedna je halja nadčloveška. Še tako temna noč in še tako globok prepad te vrže iz sebe, kajti vsak se vrne. Na gori stoji tempelj in nobena cesta ne vodi mimo, nobena kriva steza se mu ne skrije. Stekajo se vanj kakor žile v srce, neizmerno omrežje miljonov smeri. Zato sem omahnil k daritvi v svoje svetišče, kjer prebiva največja skrivnost. Ko sem se vrnil, je ležal molk na ustih in oči so lepele na tleh. Drvil bi z brzino vetra, daleč, samo proč odtod in od vseh. Bežati ... Pred seboj? — Postoj, brate! Na nizki veji se ziblje obešenec in iz počrnelega obraza bleste bele oči. Natakni si ovratnik poštenih, da ti bloden veter dahne uspavanko na lica. Kam se obračaš? Brez tega ne ubežiš! .. Telo drhti in se vije k življenju. Čul sem šklepet lastnih zob. Sladko življenje, ostani! Kajti ljubim te kakor samega sebe. Saj sva tako tesno obsežena drugi v drugem kakor luč in senca. Glej, že je zginil z ustnic trmasti posmeh; glava klone na prsi. Pojdi z menoj, proč od hiš in cest, ker jih sovražim. Tam je vse laž, in ljubezen tistih src je le visoka kupčija vlačuge. Govorica in delo polni kotanje brezboštva, kletev in hlimba gori na oltarjih molitve. Beži z menoj, življenje, da ne čujem več plešočih mas. Le igrajte jim godci gledišč in zlata, godci nazorov in idej, igrajte glasneje in divje: svet pleše. Nečisti Babilon, harem gladkih psov! Liži in grizi, da ne zatajiš svojega plemena in osnove. Toda med teboj in menoj, življenje, je jasen dan in dih božji brodi med valovjem ozračja. Reci mi v tem svetlem trenutku spoznanja dobro besedo, reci! Molčiš in siješ. Povej, kaj si, da te spoznam in in pojdem s teboj! Si samota ali delo, ali oboje? Si spanje ali sen? Ne meri tako strogo drgetajočih nog; privadim jih novemu potu. Čemu ta molk? Že me je omamil strah; krvav blisk se je prelil iz oblaka v oblak. Je tudi tvoj blesk le kratek hip? Ne, ostani! Skrijem te v najtršo samoto, četudi si laž. Bodi izrodek: hočem te! Ker ti si jaz in jaz sem ti in izven naju ne obseva nikogar ljubezen moje krvi. — Ostal si. In odslej si hodil z menoj, neločljivi drug, vedno tih in sijoč. Sledil si mi v najtišje mrakove mojega domovanja, v gluhe temnine najtajnejših hodnikov. Kadar je od daleč dihnil mehak klic v samotni

dvor, si stal pri meni in čakal. Zrl sem v tebi svoj obraz kakor se ogleduje roža v potoku. Zaprl sem okno in zagrnil zavese. Tako se plazita v železni kletki človek in zver, pogled zacepljen v pogled, telo vedno usločeno v napad. A glas je vabil glasneje; in v zločina žejni ljubezni je kipelo morje najinih nedoznanih strasti, vrelo je silnejše — do nevere. Ha, pridi, da ti razgrizem grlo in se napijem tvojih sokov! Daj, da razsekajo te roke tvoje belo staničje! Val se je pognal in prekipel; zvila sva se v divji boj, da so pele mišice. Opljuval sem ti obraz s sovraštvom in dvomi, a tvoje srce je trdo oklepalo najdražji zaklad: bodočnost. Izpusti roko in ne glej solz onemoglega srda in volje. Tu, na čelo še Iškarjotov poljub, ker nisi resnica, a te ljubim. V božjo luč ovita laž je bodočnost v tebi, da se srce ne ustraši puhlega malika. Čemu čakaš? Odgrni očem njegovo praznoto. Glej, končano je in v srcu razpreda nevera svoj plašč preko vsega, kar je kdaj živelo v njem in izven njega. Zakaj kipi tam zunaj življenje od lic do lic, od duše do duše in zakaj si ti pri meni s svojo skrivnostjo? Katera cesta, tihi drug, pove svoj cilj? Kakor v sanjah čujem krik človeka, razpetega med nebom in zemljo. — Sredi gozdov leži jezero, ki se je odreklo dotoku potoka. Kakor ugaslo oko strmi začarana, brezgibna gladina v molk. Od brega že steza mahovje svoje zelene roke, blatno bičevje sreblje poslednjo čistoto in nanjo lega pajčevina nesnage in smradu. V globinah pa glojejo vode in dolbejo v dno, kakor bi tisoč vprašanj otrovalo ta temna, silna kraljestva. Vse, kar je prej valovalo, se dvigalo in dihalo, išče izhoda. Miljoni mokrih kapljic vrtajo v blato in skalo, vedno globlje, brez cilja, gnani v pogonu po rešitvi. In val ni več val, vode niso več vode. Žgoči strup razkraja, orje po njih teminah. Ah, mogoče zaziblje še kdaj silen vihar vse tiste glodajoče jezike in jezičke v celoto. Mogoče . . . A vihar beži in ne ozdravi. Kajti v dnu se deli plast za plastjo in razpada; s srdom grebe po samem sebi in hoče do svoje prvotnosti, še dalje, do konca, prav do jasnega dna. Ha-ha! Tu, slavna modrost! Kje je dno? O bolna, do smrti bolna moja duša! Razkrajaj, grebi, deli do najmanjšega in še, še . . . v brezmejnost? . . . Baš nad senci je rezko prasnilo, kakor bi počila struna . . . Ha-ha-ha . . . Človeštvo!

Tiho, tiho . . . Bele sobe molče, na temnozelenih tleh trepeče odsev nočnih lučic. Skozi visoka okna strmi polnoč. Nevidna bolečina drsi od postelje do postelje; zdaj vzdih, zdaj plašen krik; na dvorišču ropoče voz. Nekoga peljejo proč . . . za vedno. Noč nas zbližuje. Strah nas je nečesa, ki hodi med nami in je, pa si nihče ne upa priznati. Vsa strašna nemožnost stoji tu kot možnost in oči se boječe upirajo v poltemo. Mrzla roka strahov lega težje na srce . . . Pred čim trepečeš, duša? Pred koncem, pred grobom? . . . Tam iz noči se beli cerkev; nad njeno temno kupolo sijejo zvezde — večna, nikdar obsežena

skrivnost. Življenje v steblih in srcih, nedosežnost vesoljstva in naše smrti? A zvezde gorijo, utripajo ... veliki nemi plameni pred božjim altarjem. — Iz pritličja je planila v noč divja pesem. Pokopano življenje se je iztrgalo iz dna duše in zaplakalo. V besnem očitku vre skozi mrakove in se pne vedno silnejše v kletvi in grožnji ... Vedno višje se nosi strašni ritem in prosi, prosi ... A zdaj je v zaničujočem posmehu mahoma obsegel noč in pljusknil do zvezd. Zvezde molče, nedosežne, gluhe ... Pesem rjove. Kakor bi jo bruhala moja duša iz sebe, da vsaj enkrat izupije svojo bridkost. Da se osveti, da vas prekolne, daljne, svetle zvezde! Mati, zdaj ostani pri meni! O, zdaj mi povej, je-li resnica otrok na pragu v jutranjem solncu? Tisto nežno bitje — in jaz ... isto? Ne, ne, tu vmes leži nekaj bolnega, težkega ... laž? On ali jaz? ... Ah, skloni k meni svoj sveti obraz, nagni mi glavo na svoje grudi, kajti truden sem. Plameni so pogasnili. V možganih grebe z ostrimi nohti mraz ... Glej, kako rajajo moji otročki ... K meni, bedna deca, tesno v moj objem! Tih ples je v nas ... sem-tja, sem-tja ... Očki so slepi, dušice prazne ... polahko, polahko ... Solze, tihe rosice žalostnih src! ... Zvonovi pojo ... Še moja grenka samota se plazi z nami k pokopu otroka. — Poklekni, mamica, kraj groba, da bo lažja, slajša ta črna zemljica. —

Oton Župančič:

Večerna.

O šum vodâ zvečer
iz dalje neprestani!
O spev slapóv ubrani
v zvezdâ strmeči mir!

Podzemskih katedral
oboki in oboki ...
iž njih, iz orgel, zvoki
gnetó se val na val.

Pramati! Melodij
vzkipeva ti naročje,
za prosto polnozvočje
boré se brez strasti.

Nepotekljiv je vir,
iz sebe sam se hrani ...
o spev slapóv ubrani
iz dalje vsak večer!

Marija Kmetova:

Interieur.

V dimu je kavarna nalahno pijana.

Stokrat prevarane hrepenijo luči še in še in trepečejo v rezkem smehu. Kakor mlad tat se mota godba skozi šumenje.

„Saj si ne morem misliti, da je res, da si tukaj in te imam pred seboj!“

„Seveda sem tukaj, poglej me!“

„Kako sem te čakala ves dan! Še mrak je bil v jutru in že sem vstala in pogledala skozi okno. Po cesti navzdol sem pogledala in sem te videla.“

„Kako daleč sem bil tedaj še jaz!“

„Daleč in vendar čisto v meni.“

Njene oči žarijo in vsaka poteza je polna sreče.

„Vse dopoldne sem hitela in hitela. Hip za hipom sem pogledala in vsak človek, ki je prišel izza ovinka, si bil ti, in vsakemu sem se nasmehnila v pozdrav.“

„Kaj me tako malo poznaš, da me zamenjaš s prvim, ki pride?“

„O, ti! Saj veš, saj razumeš! Ne veš?“

„Vem; le nagajam ti.“

„Popoldne sem sedla k oknu in se naslonila. Gledala sem te. Solnce se je smejalo po mojih laseh, in ko sem pogledala, je bilo nebo tako, tako modro in jasno kakor tvoje oko.“

„Je vedno jasno?“

„Vedno — zame. Bolj in bolj je gorelo solnce, bolj in bolj je dehtela pomlad.“

„Jaz pa sem se dolgočasil v vagonu.“

„In ko je zazvonilo, mi je bilo, da glas pozdravlja tebe in te vabi in kliče v moje naročje. Takrat je bila sreča v meni, a v mraku je prišla bolest.“

„Moj Bog, kakšna si!“

„Še bolj silno je bilo čakanje, še večje hrepenenje. Slišala sem ljudi in štela korake. Stala sem ob oknu, sklepala roke, gorela so mi lica in glava je bila težka in motna.“

„Od čakanja?“

„Kako meniš?“

„Nič, nič.“

„V čakanje je pripolzela groza, groza, če bi te ne bilo. Odmevali so koraki; s te ceste, z one ceste so prihajali. Sedla sem k mizi, spet sem slišala korake, a to je bilo le moje srce.“

„Beži, no — beži.“

„Planila sem k oknu in zaželela sem si ljudi, mnogo ljudi, da bi ugibala, kje si ti med njimi. Pa je bilo vse tiho, čisto tiho.“

„Tako?“

„In potem, potem — prišel si. O, ti, ti!“

„Tako?“

„Je res, kaj ne, da je res? Kakor v bajki mi je. Kako si dober, dober . . .“

„Tako?“

„Kaj te ni?“

Ona se zdrzne in prebledi. Oči se širijo in širijo in trudoma se nasloni nazaj. Tam v kotu je ženska in neme besede plavajo v motnih pogledih od njega do nje. Že se razmahne širok nasmeh krog njegovih ustnic, tedaj se skloni in nagloma vpraša:

„Kaj si rekla?“

Janko Samec:

V težki duši.

Glej, ti si mi bila kot zarja jutranja,
ki z vrhov visokih se v polje razlije;
si bila mi solnce, ki večnosti sije,
večer, ki nad zemljo pokojen se sklanja . . .

In kakor dva srečna, nevedna otroka
v življenju sva stala. Prišli so viharji —
in, kar prej bleščalo se v svetli je zarji,
je šlo kot da vzela vse noč je globoka.

O če bi vsaj vedel, kaj srce zdaj hoče!
Le to mi je jasno v tej težki minuti,
da vse siromašno mi niti ne sluti,
zakaj se nad lastno bolestjo grohoče?

Dr. Ivan Lah:

Rod Jurija Klemenčiča.[1]

Mlad poletni dan se je klonil na večer v tesnem krogu gor. Solnce se je pogreznilo pod obzorje in temna rdečica je pobarvala čela skal, ki so se oprostile iz žgočega objema njegove plodonosne ljubezni.

Stari gozdovi so stali tiho in po njihovih temnih vrhovih je letel nasmeh, kakor nasmeh izkušenega človeka, ki je doživel nad mladimi zadregami trenotek sreče.

---

[1] Češka pisateljica M. Gebauerjeva je izdala roman „Rod Jurija Klemenčiča", ki slika življenje na naši koroški narodni meji. Pisateljica je preživela nekaj časa na našem lepem Jezerskem in je imela priliko opazovati naše ljudi, njih življenje in trpljenje. Priljubilo se ji je to dobro, priprosto ljudstvo, ki se bori s prirodo in razmerami: čas je tu mogočen gospodar, toda trda gorska narava kljubuje tudi času in vsem njegovim silam. Pisateljica je odločna optimistka, ki vidi v zdravem narodu ňjegovo boljšo bodočnost. Podala nam je nekaj pristnih naših tipov, brez vsakega pretiravanja: to so ljudje, kakor so vzrastli na naši zemlji, v tihem gorskem zatišju, kamor posega svet s svojimi modernimi napravami. Vsi ti ljudje se ti zdi — so živeli v resnici ravno tako, polni dobrih in slabih lastnosti, a vedno zvesti sebi in svoji zemlji. Njih narava je trda kakor skala in globoka kakor neznana notranjost naših gorâ, viharji življenja gredo preko njih, pa jih ne uničijo; njih življenje je krepko, njihove misli so naravne in čiste, kot gorski studenec: čutijo nevarnost, ki jim preti, a verujejo v svojo dobro usodo: premagujejo svet in življenje s svojo zdravo silo. V tem oziru prinaša nam pisateljica v tej knjigi zdrav življenjski nazor — pa tudi graja, kar je slabega in tujega v nas. — Krasni so popisi naših gorâ, onih tihih globokih naravnih sil, ki jih občuduje vsak, kdor je živel kdaj v njihovem kraljestvu. — Pisateljica je posvetila svoje delo „Spominu svojih mladih bratov Jana in Jurija". Češka kritika je pozdravila knjigo z radostjo. „Avtorka," piše M. Rutte v „Nar. Listih", „je razumela z bistrimi pogledi ljubezni in izkušenosti, kaj grozi našim jugoslovanskim bratom od zunaj in znotraj. Spoznala je, kako gloda klerikalizem njih narodno samozavest, kako ohlaja in odtujuje Dunaj njih sinove, ter koroški in štajerski samostani njihove hčere, kako gospodarski konservatizem odpira vrata nemškemu kapitalu, ki se polašča vodnih sil in industrije, dočim kmečki sinovi, prisiljeni vsled bigotnosti staršev, životarijo po gorskih farah . . . Zato bi zaslužila knjiga, da bi bila prevedena v slovenščino, ker bi pomenila poleg tega, da bi obogatila literaturo, tudi živ političen impulz." Prejalislej se bodo uresničile te želje — za sedaj podajamo tu nekaj odlomkov, ki se nam zde važni, ker bomo iz njih spoznali v glavnih potezah delo, ki razkriva naše življenjske in narodne slabosti, naš boj in odpor, našo voljo do življenja in našo zmago bodočnosti. — Knjiga je izšla v znani založbi J. Laichter v „Zbirki krasne književnosti". Str. 316. Cena 6·24 K.

Nebo je počasi bledelo. Globoki azur, ki ga je pričaralo ognjeno povelje, se je izgubljal kot mehka perot — in ko je prva zvezda z radovednim žarkom pogledala v dolino in se je prva kresnica zasvetila iz temnega skrivališča, so čela skal zopet govorila samo o miru, udanosti, o spominih in o novem pričakovanju.

Življenje je šlo po tihih stezah nočnim sanjam naproti in nasmehi na njegovih ustnih so podajali obračun o srčnih dogodkih.

Svetlolasa otroška glavica, ki je živela samo v solnčni svetlobi in še ni poznala tajinstvenega žarka nočnih zvezd, se je živo obračala za belimi ovcami, ki so hitele s pobočja pod nizko domačo streho . . .

(Čutimo takoj, da smo v gorskem okraju: pastir žene pod večer svojo čredo domov, kmet se vrača s polja, ženske pripravljajo večerjo. Seznanimo se z nekaterimi prebivalci in kmalu zbudi našo pozornost nov prizor.)

Od koče, ki stoji visoko v gorah, stopa po poti, obdani z mecesni, dekle z mladim možem.

Prišla sta na konec gozda, kjer se je pot k njihovim hišam ločila. Obstala sta in sta gledala molče na slikovito dolino, na svojo domovino.

— — — Tam je hitela Drava z zelenimi valovi po oni cesti, ki ji je cilj potovanje brez konca in mir, ki ga nikdar ne doseže.

Tihota gorskega kraja ni motila mladega moža v njegovem molku.

Čez čas je reklo dekle tiho:

„Moram iti, Luka,“ in se je privila k njemu.

Luka je pogledal na njo: njene polodprte ustnice so hrepenele po poljubu. Ovil je roko okoli njenega pasu in se je za trenotek zagledal v njene temne oči, kjer so se v globočini svetile drobne iskre. Poljubil jo je kratko, snel je sivi svoj klobuk, in si je popravil z desnico goste temne kostanjeve lase.

„Lahko noč, Franica,“ je rekel in ji je stisnil roko.

(Luka je drugi sin Jurija Klemenčiča, medicinec, ki se odpravlja na Dunaj k zadnjim skušnjam, dekle je Franica Jerinova, hči kajžarja, lepo, vabljivo, strastno kmečko dekle, ki je mikalo mladega študenta v njegovi gorski samoti. Imel jo je rad, a to ni bila ljubezen. Tudi ona je v njem ljubila pred vsem lepega fanta: vedela je, da odide.)

Stari Klemenčič je bil krasen mož, visok, postaven, poln zdravja in sile. Kostanjevi lasje, ki so bili že precej gosto prepleteni s srebrnimi nitmi, so se lepo prilegali barvi obraza; bil je vedno skrbno obrit in je imel modre oči, ki so bile enake Lukovim. Ko je stari Klemenčič pred leti ovdovel, bi si bil lahko izbral daleč na okoli vsako, katero bi bil hotel, ne le iz vdov, ampak tudi iz mladih deklet.

Toda Klemenčič je ostal zvest svoji rajnici. Gospodaril je najprej s hčerjo, a ko se je omožila daleč v druge gore, je prepustil ženske stvari pri gospodarstvu stari Katrici, ki je bila prišla na posestvo

z mlado njegovo ženo in je ostala pri hiši cela dolga leta. Pomagala je vzgajati otroke, pospravljati žito, čuvati krave, presti predivo za domače platno, striči ovce in kuhati o praznikih in žegnanju.

Srednjemu treh sinov, Mateju, je bilo nastopiti vlado na domačem starem posestvu, na katerem so Klemenčiči gospodarili že nekaj rodov.

Najstarejši, lep nežen fant, je bil župnik v lepi fari tam, kjer se je dolina Drave razširila v ravnino, na jugu obrobljeno z gorami, za katerimi so se kazali vrhovi skal blesteči se v belem snegu. Peter je večkrat gledal na te vrhove, ko je hodil po stezah čez široke bujne loke. Za temi skalami je bil njegov dom in mlademu duhovniku se je tožilo po domu in po življenju.

Matej je bil, kakor da bi ne bil od rodu. Ni podedoval po očetn niti visoke postave niti njegovih oči. Starši so se smejali, ko so ga videli med svojimi otroki majhnega, suhega, las črnih kakor smola in oči temnih kakor noč.

Po kom se je Matej vrgel? Kaj je bil kdaj cigan sprejet v hišo? To se je videlo posebno tedaj, ko so se pri smehu zasvetili Matejevi zdravi beli zobje v temnem obrazu. Toda Matej se je malokdaj smejal. In ko je oče odločil, da bo on bodoči gospodar, in da pojde mlajši Luka tako kakor Peter v šole — od tedaj so bile Matejeve ustnice kakor okamenele.

(Stari Klemenčič je vedel, da hodi Luka k Franici; to mu ni bilo po volji. Ko je prišel Luka domov, je stari v par besedah povedal svoje mnenje. Luka je vedel, da je konec. „Luka je bil mehka, dovzetna duša, poln čustva in hrepenenja po toploti ljubezni.“ Stari Klemenčič je bil strog, molčeč „ni mogel niti prenesti, ako je videl, da mati otroke boža in poljublja“. Ko je Peter in pozneje Luka odšel v šole, ločil se je s tem, da jima je podal roko. Nikdar ni pokazal srca, dasi je bilo v njem mnogo ljubezni. Zato Luka ni imel na počitnicah nikogar, kjer bi bil našel vsaj trenotek nežnosti. Oče ga je bil odločil za duhovnika. Njegov brat Peter je šel kakor jagnje po poti, ki mu jo je oče določil. Postal je duhovnik, toda ob svoji novi maši, na kateri so bile družice vsa dekleta iz doline, je čutil dobro, da ne bo mogel izpolniti, kar je obljubljal. Tudi Luka se ni mogel ubraniti očetovemu pritisku. Toda po prvem letu ga je brat Peter pregovoril, naj izstopi iz semenišča, ker bi v tem stanu ne bil srečen. Tako je postal Luka medicinec. Staremu to ni bilo po volji, a počasi se je pomiril. Tudi on, stari Klemenčič, je bil svoj čas vroče krvi, saj je vedel vsak, da je bil Polde, ki je delal na žagi, njegov nezakonski sin. Toda to so bili grehi preteklosti, od svojih sinov je zahteval Klemenčič, da se pokore njegovi volji. Luka je spoštoval očeta, toda mladost je živela v njem z vso svojo silo. Ljubil je gore, poznal je vse robove in vrhove Korošice, hodil je rad po samotnih stezah, gledal je v dolino pod seboj

in je premišljal o življenju in svetu. Bližal se je čas ločitve, vedel je, da ga čaka novo življenje. Na griču nad pokrajino si je postavil gradič Italijan Benedetto, ki je imel lesno trgovino. Tam je živela Regina, nečakinja Benedettova. Luka jo je videl pogosto in je mislil na njo. Toda ni se ji bližal. Spomnil se je na Fando, mlado, lepo natakarico, ki je izbirala fante po volji. Tudi Luka bi bil lahko med kandidati, toda priprosto dekle, Franica, mu je bila bolj všeč, nego gosposka Fanda. Tako se je Luka poslavljal od gorâ in od doma. — V nedeljo je šel v dolino k maši, kjer so se shajali prebivalci iz vse okolice: tu se seznanimo z narodom, s pobožnimi ženskami, z narodnimi možaki, z gospodo i. t. d. Zadnje dni je prišel brat Peter in Luka je za slovo posetil nekaj ožjih znancev in sosedov. Tako sta prišla k stari sorodnici Sajevčevki, ki je gospodinjila s svojo snaho na velikem posestvu. Njen sin-gospodar je umrl in je zapusil edinega sina, Tončka, bolehnega otroka. Sajevčevka ju je veselo sprejela in pogostila.)

„Kako se ima Mila?“ je vprašal (Peter) kmetico po edini hčeri, ki je bila omožena v nedaljnem mestu.

„Hvala, dobro se ji godi. Vso hišo so dali letos v najem letoviščarjem in trgovina tudi dobro nese. Saj je tamle pismo od nje.“ Pokazala je Petru na mizo, kjer je ležalo pismo. „Lahko si ga prečitaš.“

Peter je vzel pismo v roke. Bilo je pisano po nemško in podpisano: „Euere dankbare Tochter Lidmila.“ Preletel ga je površno in ga je položil na mizo. „A zakaj nemško?“ je vprašal.

„Privadila se je nemščini. Vseokoli je nemško, vedno govori po nemško in tudi pisati po nemško ji je lažje.“

„Pa mož. Ta je vendar Slovenec in otroci ... in ljudstvo v T ... je tudi slovensko in z ljudmi govori v trgovini.“

„Ona je malo v trgovini. Z možem govori po slovensko, to že, ampak z otroki govori po nemško, morajo znati nemško, rastejo ...“ Kmetica je umolknila in ko noben iz bratov ni spregovoril, je pridejala pohvalno: „Saj že dobro govori po nemško. Kadar pride sem, govori že precej težko po slovensko.“

„Tako bodo iz njih Nemci,“ je pripomnil duhovnik žalostno.

„O ne, ostanejo Slovenci, a nemško morajo znati,“ se je branila Sajevčevka.

Duhovnik je molčal.

„Saj ti, Luka,“ se je obrnila k mlajšemu Klemenčiču, „tudi le z nemščino prideš tja, kamor hočeš. In če se poročiš z Dunajčanko, boš z otroki govoril po nemško in pri tem vendarle ostaneš Slovenec.“

Luka se je posmejal. Vedel je, da je Sajevčevka dobra narodnjakinja, a da ne vidi nevarnosti potujčevanja, in dasi je preračunjena, ne razume boja, ki se je vršil že za najbližjim gorskim sedlom in je bil s svojimi valovi tudi ob njih prostrano, mirno naselbino.

„O teta, jaz se ne bom ženil," je rekel, da bi odvrnil pogovor na drugo polje, ker ni hotel svojega zadnjega poseta pri stari kmetici motiti s prepirom, do katerega bi bilo gotovo prišlo.

(Sajevčevka mu ni verjela. Saj ima še celo leto veselega študentovskega življenja pred seboj. A Luka je vedel, da bo imel celo leto dovolj dela.)

„Ampak v „Sloveniji" vendar ostaneš."

„To, da. A sestanki v kavarni in vinarni prenehajo."

„No teh ne bo tako škoda." In kmetica se je posmejala.

„O teta," se je razvnel Luka, „nihče iz vas ne ve, kako je lepo sniti se na večer pri kozarcu našega istrijanskega vina in zapeti si našo pesem. Da si človek malo oddahne od te neprestane nemščine, ki nas povsod obdaja in nam povsod gospoduje. Meni je vedno žal, da nisem šel študirat v Prago, namesto na Dunaj."

„Da, da, Praga je krasna! Pa cerkev svetega Vida gori nad njo." Sajevčevki so se vzbudili spomini iz knjig. Imela je namreč med knjigami, ki so bile po večini nemške, tudi zvezke „Novega Plutarcha", v črno vezane z lepimi risbami. Kupil ji ga je bil oče nekoč skupno z nekaterimi drugimi knjigami od nekega provizorja in iz njega je imela Sajevčevka nekaj pojma tudi o češki zemlji.

„Je krasna," je pritrdil Luka, „in naučil bi se bil še enega slovanskega jezika. Toda kar je minilo, se ne vrne. Moramo iti," je pridal in je vstal.

(Peter in Luka sta prišla domov, kjer je bila pripravljena večerja. Stari Klemenčič je dal prinesti vina in je pil s sinovi. Govorili so o sosedih.)

Peter je omenil nemško pismo Sajevčeve hčere in, ko je ponovil svoje mnenje, da bodo njeni otroci Nemci, je stari Klemenčič mahnil z roko in je rekel:

„Tetin oče naj bi iz groba vstal! Ta bi se čudil temu, kar se godi s posestvom in temu, kar se godi s potomstvom."

Med tem je večer potemnel in utihnil v globoki noči. Stari Klemenčič je popušil svojo pipo, dvignil je kozarec in je začel: „O ja, zmiraj vesel, vesel..." in sinovi, kakor da so na to čakali, so padli s svojimi glasovi v napev in skozi tišino se je zgubljala napol zamišljena, napol razposajena pivska pesem.

Ko so dopeli, so začeli drugo in tretjo, kakor koralde na niti nabrane.

Po pivskih pesmih so prišle zaljubljene na vrsto in po zaljubljenih domoljubne. In ko je zadonela zadnja kitica pesmi „Po jezeru bliz Triglava . . ." je odmev iz gozdov vračal poslednje besede z akordom, v katerem je jasno donel tenor starega Klemenčiča in mehki zvonki bas njegovega najmlajšega sina. Oče je z jasnimi očmi gledal na Luko

in je čutil vso žarkost, ki jo je Luka izražal z besedami: „. . . da sinovi Slave smo!“

Matejeve oči so gorele, Petrov mirni obraz je bil radosten in navdušen.

Klemenčiči, ki so bili tako skopi v svojih besedah, so se vedno našli pri pesmi.

* * *

(Drugi dan se je Luka odpeljal, Matej je vozil, Peter ga je spremljal. Govorili so o domu.)

„Rad bi vedel“, se je vtaknil Matej v pogovor, „počemu skupuje Benedetto tukaj ta posestva. Sedaj je zopet kupil Bizjakovo bajto in Hojevo polje“.

„Gospodarstvo hoče tu imeti, kaj drugega,“ je menil Peter.

„Ampak tu bi moral imeti drugačnega upravitelja. Ta-le Wolf je strašen človek“, se je razjezil Luka.

„To je res,“ je pripomnil Peter, „takega nemškega hujskača da sem med naše ljudi.“

„Žagarji se grozno pritožujejo, kako postopa ž njimi. Misli, da je naš človek pes,“ je rekel Matej.

„Že zdavnaj sem rekel,“ je govoril Peter očitaje, „da bi se morali sami tega lotiti in začeti staviti žage. Ako to dokaže Benedetto, zakaj bi ne mogli vi. Sreča je pri vsem tem, da je Benedetto dober človek: a Bog ve, kaj bo nekoč z gospodarstvom, ki ga zdaj tu ustanavlja. Podedovali bodo vse Italijani, ti si podajo roke z Nemci, ker jim bodo bliže nego naš človek. In podjetje bo k nam širilo italijanščino in nemščino od juga, kakor jo širi kopališče v T . . . od severa.“ Petrov mehki glas je zvenel mirno in očitajoče.

„To je lahko rečeno, staviti žage,“ je ugovarjal Matej. „Za kaj takega je treba ljudi. Saj vsak komaj izhaja z gospodarstvom in sam s seboj. Roban je letos postavil samo zajemalnik in ni vedel, kje bi bil prej: na travniku, v gozdu ali pri stavbi.“

Matej je ugovarjal mirno, a v njegovih besedah je bilo toliko resnice, da je ni bilo treba posebno povdarjati. Resnica je bodla sama v oči.

Luka, ki je bil doslej tesno zvezan z razmerami svojega rodnega kraja, je to čutil. Zato je rekel:

„Da, dela je dosti in ni pametno, da vsi odhajajo od tod. Toda kaj pomaga: zgodilo se je in ne po naši krivdi.“

Hotel je braniti sebe in brata.

„Le preštej, koliko jih je po svetu,“ je rekel Matej in se je obrnil k vozu: „Hočevar, Tičar, Mlinarjev brat in vidva.“

„In Konjedičev,“ je dodal Peter. „Misijonar Kónjedic. Kje je sedaj? Ali vedo o njem?“

„Nekje v Afriki; malo vedo o njem, nekako pred pol leta je pisal.“

Iz daljave se je čul ropot in šum. Bližali so se žagam.

(Luka se je ustavil pri Petru. Hotel je pred odhodom preživeti z bratom par dni. Petru je gospodinjila stara ženska, ki ni imela zmisla ne za krasoto ne za čistoto. Peter se je čutil samega in zapuščenega: v njegovem srcu je začela z vso silo vstajati ljubezen k Jirci Potočnikovi. Hotel je o tem govoriti z Luko. Luka si je ogledal kraj in je videl šolo.)

Na igrišču je vadil mlad učitelj dečke v pohodu in obratih.

„Eins, zwei, eins, zwei, halt,“ je odmevalo povelje na Lukova ušesa in ko se je vrsta dečkov na zadnje povelje ustavila, jim je učitelj v jasni, energično doneči slovenščini razlagal, kako se morajo postaviti v ravno vrsto in kreniti na desno stran. In zopet je zadonelo nemško povelje in dečki, sledeč samo svojemu posluhu, so se avtomatično zganili. V glavah jim je bila edina misel, da bo kmalu konec šole in da pojdejo veselo domov; mnogi iz njih so imeli precej daleč, a zato je bilo tem bolj veselo.

Luka se je ustavil in je od daleč gledal vaje. Opiral se je ob steblo drevesa, pri katerem je stal in je z odkritimi očmi gledal na vrsto dečkov, ki so se vrstili po igrišču in na postavo mladega učitelja, toda vse to se mu je zgrnilo v nejasno sliko, nad katero se je oglašalo samo enomerno: „eins, zwei, eins zwei, halt.“

(Pri obedu sta brata začela pogovor o ljudeh in razmerah. Luka je poznal nekatere glavne posestnike bratove fare.)

„Župančič je dober človek,“ je začel Peter in si je brisal s koncem serveta žlico, ki je bila slabo umita.

„Mislim, da je tudi naš človek,“ je pripomnil Luka.

„Seveda. Pomisli, letos sta se obe hčerki iz gostilne prišli izpovedat po nemško.“

Luka je začuden dvignil glavo nad krožnikom. „Po nemško?“ In ko je Peter samo z glavo prikimal, je dodal: „Ja ti?“

„To vendar veš, da jih nisem izpovedoval po nemško. Eno leto so ju imeli v Mariboru in punci sta kar neumni od nemščine“.

Peter se je razburil nad tem pojavom, ki se je v kraju pojavljal bolj in bolj.

„Torej zdaj je v modi Maribor in ne Maria Saal,“ je vprašal Luka in je posebno ostro povdaril nemško ime starodavnega kraja, ki se je začelo uveljavljati tudi v čisto slovenskih krajih namesto krasnega izrazitega imena „Gospa sveta.“

„Tudi Maribor že ni najnovejša moda; sedaj vabi že Gradec in kmalu bo Dunaj.“ Petrov glas se je tresel nemirno. „In ničesar ne prineso dekleta iz teh penzijonatov; to je čudno, saj niso neumne, ampak kakor da bi imele glave zaplankane, ko se vrnejo iz te „vzgoje.“ Cela leta preidejo, predno se jim zopet malo zjasni.“

(Luka se je odpeljal na Dunaj. Na poti je mislil na Franico, na Regino, na svoj dom in na brata Petra. Gorska vas se mu je zdela kakor kup tihih, skritih ptičjih gnezd. Pred pustom nekoč na večer so se sešli slovenski študentje na Dunaju v preprosti sobici pri svojem tovarišu Arnoštu Govekarju. Zvedeli so, da je Fanda, ona lepa Fanda, ki si je v gostilni izbirala fante po volji, pobegnila v Opatijo in iz Opatije je prišla na Dunaj, kjer se je zastrupila. Bilo jim je žal lepega dekleta, ki je našlo smrt v svetu, kjer je iskalo življenja. Čutili so dobro, da to ni prva žrtev. „Prokleti Dunaj," je rekel tovariš Simšič. — „Dunaj jo je ubil, ne nesrečna ljubezen," je rekel Luka. In so začeli govoriti o strupu tega velikega tujega mesta, ki je uničilo že toliko naših ljudi.)

„Mislim, da ta strup odnašamo vsi," je rekel Govekar. „Dovolj je, da prideš sem za eno leto, in najkrasnejše iluzije se ti razlete; odhajaš rad iz tega vrvenja, ki ni v njem za te niti enega harmoničnega tona. „Čim dalje bolj vidim vso tukajšnjo revščino," je nadaljeval in je pristopil k mali polici, kjer je začel prestavljati knjige. „Niso še prišli iz malomestnih razmer. Recite mi," se je obrnil k prijateljem, „kaj vidite tu velikega? Katero svetovno potezo najdete tu?"

„Dunaj in svetovna poteza! Kdo bi se ne smejal," je rekel Simšič s smehom, in Luka je samo mahnil z roko. „Hočejo biti rezidenca, stolno mesto, človeku zastaja dih, ko se prvič vozi sem, misli si, da bo videl tu čudeže kulture! A čez nekaj tednov: to gledaš na ta šovinizem in na to malodušnost. Podrli so zidovje in čez štirinajst dni so imeli Ringstrasse: in vsak Dunajčan misli, ker je to stalo toliko milijonov, da ima na sebi tudi patino starih kulturnih središč." Simšič je govoril z živimi gestami in je izražal vse preziranje, ki je vzrastlo v njem za časa študij proti omejenosti stolnega mesta.

„In poleg tega — čigavi so bili ti milijoni? Kdo jim je moral dostaviti vso to gotiko in renesanso?" Luka je podpiral odpor, ki se je bil polotil vseh, ne da bi bili zapazili, da ubijajo v sebi žalost nad uničenim življenjem drage jim deklice s tem, da dajejo duška vsej svoji trpkosti proti Dunaju.

„A zato imaš tu univerzo, kjer se shajajo narodi vse države," je opomnil Simšič zbadljivo.

„Univerzo! Naj jo vsak dobro pogleda, predno se vpiše vanjo," je pritrdil Govekar nevoljno Ivanu. „Profesorjev in kolegijev cele šume a sama specijalizacija in lokalnost. Narodi države! Imaš tu arabsko starinoslovje, toda niti enega predavanja o slovanskih literaturah, niti o romanski literaturi."

„Ampak o nemški literaturi lahko poslušaš troje predavanj, vsako drugače krasno," se je rogal Ivan in je z glasom parodiral velikost.

„Morajo tudi s tem podpirati narodno nestrpnost. Vabijo te sem, prideš sem študirat in tu postopajo s teboj, kakor ne postopa gospodar s svojim hlapcem.“

„Naša rezidenca!“ je rekel Govekar trpko.

„Prav nam je, zakaj hodimo sem,“ je rekel Luka. „Saj je na svetu tudi Praga, Krakov, Zagreb.“

„Škoda da pridemo do tega prepričanja šele, ko smo na koncu študij,“ se je posmejal Simčič.

(Govorili so o bodočnosti. „Kranjc je prišel iz istega ozračja kakor Luka, toda bil je slabša natura. Govekar in Simšič sta bila iz Ljubljane in sta imela oporo v radikalnem gibanju.“ Vihar je imel prevzeti po očetu odvetniško pisarno v Trstu, Kranjc pa se še ni odločil, ali stopi k sodišču, ali v notarsko prakso, ali postane bančni uradnik.)

Vihar je namigaval na razmere v koroškem kraju, kjer je bil Kranjc doma in kjer so kmetje, dasi so bili premožni, prenehali prispevati za slovensko šolsko matico zato, ker je njena uprava prišla v roke liberalnih Slovencev.

Kranjc je molčal.

„Na počitnicah bodete zopet začeli študentovsko zborovanje z mašo in po nji vam bo predaval načelnik „Orlov“,“ ga je zbadal Simšič.

„Jaz vendar ne morem nič za to. Sicer pa na mašo skoraj nihče ni šel,“ se je branil Kranjc.

„To je res, ampak kot znak jo dajete na čelo programa!“

„Ta maša ne škoduje, zakaj ne bi šel k nji, kdor veruje,“ se je branil zopet Kranjc.

„Saj ne gre za samo mašo. Kdor veruje in jo hoče imeti, gre lahko k nji, tudi če ni na programu. Ampak ti dobro veš, kaj pomeni to znamenje,“ je povzel Luka resno besedo.

„A vidiš,“ se je obrnil Kranjc naravnost na Luko, „moral bi bil slišati, kako je načelnik „Orlov“ narodno govoril.“

„In ti bi bil moral takoj po njegovem govoru začeti zbirati za Cirila in Metoda in bi bil videl uspeh,“ je pripomnil Simšič.

(Luka je to leto dovršil rigoroze in stari Klemenčič je prišel na sinovo promocijo. Rad je slavil slavnostne dni svojih sinov. Zavedal se je, da so uspehi sinov deloma njegova zasluga.)

(Konec prihodnjič.)

Oton Župančič:

Zeleni Jurij.

Nebeška okna odprta na stežaj,
iz njih gnetó se zlati kerubini;
razpenjajoč peroti po sinjini
so kot duhá močnejšega sijaj;

njega, ki dana tajna mu oblast
nad srci vročimi in nad sokovi
zelenimi, ki v dêžel lepši dnovi
prihajajo nam ž njim, svetlejša čast.

Na iskrem belcu evo ga med nas!
Za njim se usula cvetja bujna struga,
za njim zgrnila čuda se od juga,
in solnce nam je vsem njegov obraz.

Tam med mladovjem prvim vitkih brez
oči se vanj uprle so vse mlade,
v njih strnjene rodú skrivnostne nade —
pogledal jih je, rekel jim je: Res!

V predmestju bednem mater, dece joj,
sestradancev mu udaril krik nasproti;
pregledal jih je, ni ustavil poti,
z roko jim je namignil za seboj.

In vêdel jih je v blèsk ponosnih cest,
da so košato gledali obilje,
da so ločili silo in nasilje
in stisnili sto let trpljenja v pest.

Ferdo Kozak:

Moška pisma.

I.

Klic moje krvi je tih in vroč; iz dna, iz skrivnosti se pne, kakor vrenje sokov v črni, spomladanski noči, klic moje krvi po tebi, žena.

Kadar greš mimo, te užije oko. Te moje roke trepečejo in te pozdravljajo, kakor da hrepene k tvojim belim, drobnim.

Vidim tvoj sklonjeni vrat, tvojo vero, in plahi, pokorni korak, tvojo smer; pa postanem, da zrem za teboj.

Mimogrede mi daš sijaj svojih tajno se blestečih oči, da zmeden drhtim v dihu, ki ostaja za teboj, kakor oblak v gloriji večerne luči.

II.

Tvoj pot kroži vstran od mojega; druga solnca te vabijo v svoja okrožja. A jaz te kličem.

Glej! Vsaka zvezda zdrkne enkrat s svojega tira, omamljena od brezdna noči pod seboj.

Glej vsaka se enkrat spusti v globino, v nepoznano slast zemlje.

Namreč, v nočeh, ko se veje dreves pleto v skrivnosti neba in je bog tako blizu.

Tako te čakam. —

III.

Ne poznam te, žena; le slutnja o tebi je prepojila dušo s temno, sveto strastjo.

Ne morem še reči na cesti: Ti! In ne morem še ločiti rok in oči, da bi vedel: samo tvojih in teh si želim.

Čutim te v vseh, ki hodijo mimo; kajti vsaki opojnosti telesa odgovarja moj moški ponos.

A vendar vem, da si edina med vsemi, iz krvi, iz bolečine moje porojena, kakor da te je v solzah preskušeni, neusmiljeni upor oživil v svoje posvečenje.

Žena mojega bitja, žena bodočnosti!

Si uteha trmastih čel, ki jih je blaznost orosila? Boš glas, ki pojde preko glav jokajočih otrok, jokajočih mož — preko bičevja v viharjih — pojoč skozi strahotno oblast prorokbo novih dni? Ali luč, ki obsiješ lepoti in zemlji iztrgane duše, da se te pred poginom oklenejo? Da se raziskre v veri, v prvi veri? Si mati tistih rodov, ki vzklijejo iz naše krvi? Si zanos, ki nas prepojiš, da damo to kri?

Moj razum te taji in ti spleta krog glave venec nizke strasti, ker se zase boji. A globina je nemirna in tebe polna.

Žena, žena!

IV.

Glej, jaz sem kepa prsti; kepa razpokane žejne prsti!

Vse raze, vse dolbine reže v suhi bolečini in skozi jedro se lomi zapuščeni žar neznosnega solnca.

Veter gre in peče v srce, in rosa usiha v požrešni žeji drobeče se skorje.

Mrtve oči sovražijo dan in v noči tekmujejo z njeno temo.

O slast! O napoj neusahljivi!

O žena, strasti moža zoperstavljen misterij lepote!

Užijem te, da se spojim z zemljo velike njive, da potonem v kipenju.

Užijem te, da me razreže plug in orosi solnce, da bom prst plodna, ko raztrese nebo svoja težka zlata semena.

Jaz sem . . .

Jaz sem višina in globina — kelih na dve strani; prostor dveh težišč — voda dveh studencev, od polnočne in poldnevne strani.

Popolnost ljubezni je v meni, popolnost sovraštva; popolnost dela mojega, kakor nedela.

Vsaka misel stoji pred svojim ogledalom, vsaka lepota pred istovrednim grehom.

In kadar se toči razpaljeno srce v dlan božje harmonije, odgovarja uporen dvom.

Gorim, kakor trebuh zemlje, v središču, ker sem os duš.

Utripljem: večna, najgloblja žila, življenje pojoča; strast brez dna; vodnjak obstoječega, kjer srebljejo misli resnico.

Reja novih, trdih besed in novih bogov; reja šumnih tekem in plamen žejnih mečev,

solza zapuščenih otrok, zapuščenih mater — neplodnih, požganih njiv.

Seme sem bodočih vekov; sok korenin, razpeljanih v črno prst.

Jaz sem obod, rob razvoja; najvišje in zadnje spoznanje.

Kajti zakon sem:

vsega, kar so tisočletja utelesila sredi svojega trajanja; kar določa naš čas; kar še nespočeto polni globine — zakon presnavljanja.

Moja misel je poslednji obzor, je najvišji zenit; moj pogled je luč z visokega.

Sem uživanje: mir pojma; namreč radost zavesti miljonov cest, ki gredo in nevzdržno gredo, kakor bi se v krogu izvijale božjemu srcu in se vračale vanj.

Jaz sem temelj, to je ideja celote. Sam brez valov, ravnotežje smrti; ali pozabljenje sebe.

Da, jaz sem, jaz sem kelih na dve strani. Moje srce je leča, ki pije iz dveh studencev, ki iz dveh žarišč dovaja silo, kreše bitje.

Rojstvo, nepretrgano, neskončno rojstvo.

Jaz sem plamen dveh enot, in to je moja pesem, iz trpljenja in vzgona rojena vest, ki čuti in poje resničnost: človeka.

Igo Gruden:

Razpoloženje.

V mlačnem zraku nad kostanji
lastvice letajo;
kot z girlandami prepletajo
tihi vêčer pomladanji.

Vse po polju topli cveti
vonja prekipevajo;
komaj slišno podrhtevajo
veje v blaženem trepeti.

Ah, in čuti, misli, sanje
vse — se v medlo luč razblinjajo;
nékam tonejo, izginjajo
v kraje svete in brezdanje . . .

Alojz Kraigher:

Pogovor s pribežnikom.

„Ha, — dragi moj gospod, — stvar je povedana na kratko, nesreča je bila prišla hitro, — a trpljenje je neznansko dolgo!“

„V nogo ste bili ranjeni?“

„V desno stegno mi je bilo treščilo. Kost je bila razdrobljena, koščice so mi trgali iz rane, krvi sem bil izgubil — za pol škafa, gnojilo se mi je več mesecev; — zdaj sem za silo zopet skrpan, a noga mi je krajša, bolečine se oglašajo, trganje . . . Da vam povem: — ves sem zanikaren in polomljen!“

„Kako pa vas je pravzaprav zadela ta nesreča? Vi ste bili župan v okolici?

„Mleko sem vozil v mesto. Goriški gospod glavar nam je bil ukazal, da ne smemo puščati meščanov na cedilu.“

„Vkljub laškemu bombardiranju?“

„Saj niso zmirom streljali — kanacije! In nikogar nisem imel, da bi ga bil pošiljal z vozičkom. Sicer pa je tako vseeno, bi pa bilo njega udarilo!“

„Vseeno ni!“

„Hahaha, imate prav! No — sredi mesta sem jo iztaknil. Ko sem se zbudil iz nezavesti, mi je brnelo v glavi, žagalo mi je v ušesih in migljalo pred očmi; strašna slabost je bila v meni, bolečina v vsem telesu, v nogi me je skelelo, peklo je in žgalo . . . Prenesli so me bili v vojaško bólnico . . . Najbolj mučno mi je bilo žaganje v ušesih; in žagalo je dolgo, dolgo . . . Potem so me prepeljali v deželno bólnico v Ljubljani. Ko se mi je rana malo pocelila, sem šel v toplice; ko se mi je zopet odprla, nazaj v bolniščnico . . . in spet v toplice . . . in še zmirom nisem zdrav . . .“

„Taka reč se vleče.“

„Žena mi je bila — vkljub prošnjam in rotenju! — doma ostala; — pa so ji poslali Lahi granato v hišo: — goreča streha se je zrušila nad njo in jo pokopala . . . In skoraj istočasno so mi ubili sina — nekje v tirolskih hribih . . .“

„Hudo vas je zadelo, gospod župan!“

„Mlajši fant služi pri saniteti na Ogrskem; ta mi morda ostane. In četrtinka vina tuintam mi tudi še ostane . . .“

„Glavno je humor, gospod župan, — in tudi ta vas ni zapustil.“

„Ni me še zapustil, hvaljen bodi Bog! A poslušajte, dragi moj gospod: — Če se človek na železnici ponesreči, je železniška uprava odgovorna in plača odškodnino. Jaz sem bil ranjen v vojni, sicer nevojak, a bil sem oškodovan po vojni, — in vendar sem moral poravnati sam vse stroške po bolniščnicah in po toplicah; samo onih prvih štirinajst dni sem bil zastonj v vojaški bólnici v Gorici.“

„Ali niste potrkali pri glavarju? — pri odboru za pribežnike? — Morda bi vaš deželni odbor lahko kaj storil!“

„Povsod sem trkal, povsod so me tolažili: — potrpimo do miru! Ampak — stvar je menda takale: — Vojna je podjetje — kakor je železnica podjetje. In podjetnik je država! Odgovorna je torej vlada. Kaj pravite, ko bi napravil prošnjo, naravnost na ministra?“

„Gospod župan, — vojna je podjetje; a vojna je obenem podjetje Italijanov!“

„To je vseeno, dragi moj gospod! Stvar je jasna — kot na dlani! . . . In človek bi se spustil v pravdo! . . .“

„Humor vas res še ni zapustil, gospod župan!“

„Lep humor je to, gospod! Dom mi je porušen, iz lastne hiše sem izgnan, z lastne zemlje sem pregnan; preko mojih njiv in skozi moj vinograd je vsekan strelski jarek . . . Jaz pa begunim po Ljubljani in sem za napoto in v spotiko vsem tem zanesljivim poštenjakom, ki bi si radi napolnili svoje kašče za hujše čase. Pribežnik je nadloga; pribežnik je berač, ki se mu ogni okoli ogla, da te ne okrade!“

„Pri nas vam torej ne ugaja?“

„Kraj je lep, človek bi se udomačil, tudi zimo bi prenesel; ampak . . .“

„Vlaga! Megla!“

„Tudi vlaga in megla; a predvsem: — ljudje! — Veste, — saj jim ne privoščim; ampak: — ko bi poskusili, kako je to, oditi v svet kot zaničevan begunec, brez strehe, brez ognjišča, brez shrambe, brez vrta, — z golimi rokami, s par posteljnjaki, z drobnim šopkom bankovcev . . . ko bi poskusili, kako je to, — brez doma, odvisen od usmiljenja, od gostoljubnosti - negostoljubnosti, — morda bi jim bilo žal, da so nas sprejeli kot vsiljivce, kot nepridiprave,ki jim izpred ust požro, kar je bilo njim namenjeno! Veste, — brez bridkosti! — bratov nismo našli, kjer smo jih iskali! Tujci smo, v domovini tujci!“

„Treba razumeti: — naši ljudje so se bali stradanja, sami so se pripravljali na izgnanstvo!“

„In zato so si na tak način iskali zasluženja?“

„V vojni živimo! Krutost in brezsrčnost vladata. Skrb za lastno glavo, za lastni trebuh je človeku prva. Nič ni čudnega, da je v teh časih tudi dobrodušni Kranjec neusmiljen in sebičen.“

„Vse razumem, vse razumem . . . Glavno je humor, ste rekli! In naši ljudje ga imajo. Vkljub tem razmeram so se vrgli za zaslužkom, nekateri so se tukaj naselili in se hočejo udomačiti. Pozabili so na svoj pravi dom in ne mislijo na povrnitev.“

„Samo začasno vendar. In prav imajo! Človek naj izrabi svoje sile, naj dela in naj služi, dokler more in koder more!“

„Kdor nima zemlje, dragi moj gospod! Kdor ni pustil duše — v svoji zemlji! Kaj pa posestnik? Kaj pa kmet?“

„Vi ste govorili o humorju!“

„Ali ni humor, če se odrečem domačiji, če jo prepustim sovražniku?“

„Lep humor, če obrnem hrbet domovini!“

„To je obup, gospod! Zdaj sva skupaj! Kako sem se prepiral z našimi ljudmi! — Nikdar in nikoli! Moj je dom tam doli pri Gorici in moj ostane! Ko bi si ga moral s kanonom zopet pridobiti, — dobro, pa s kanonom! Če mi polomijo še drugo nogo, naj mi jo polomijo; a od svoje zemlje ne odstopim niti pesti prsti. Moja bo po vojni kot je bila moja prej! In tam umrjem, kjer sem se rodil in kjer sem delal v potu svojega obraza in kjer sem ostarel, — če je božja volja!“

„Vi imate upanje, da ostanejo naši oni kraji?“

„Morajo ostati! Od pamtiveka so bili naši, kdo nam jih sme ukrasti? — Naj pride do miru, — boste videli: — kakor pričvrčijo murni iz svojih skrivališč, ko posije solnce, tako se bodo vračali slovenski gospodarji na svoja rodna tla! Še večja ljubezen do užaljene in oskrunjene naše grude; še večji bo pogum za vztrajanje; še večje bo zaupanje v bodočnost! Zdaj živimo v vicah preiskušnje in očiščevanja; zdaj spoznavamo, kako nam ni življenja razun tam, kjer smo doma!“

„V trpljenju raste človek!“

„V trpljenju raste tudi narod! — In poglejte Nemce! Narod, ki je dozorel, ne pozna okov in ne pozna mejâ. Po vseh kotičkih širne monarhije so razpršeni, po vsem svetu so razkropljeni, a povsod vedó kdo so, povsod ostanejo, kar so. In zdaj dozorevajo vsi narodi! Tudi mi zorimo in dozorimo! Kjerkoli bomo in kakorkoli bomo, — mi bomo mi! Ponosnejši, zavednejši in samozavestnejši, — bolj zaupljivi v svojo moč in v svojo žilavost, vkljub vsem prepirom, nesporazumljenjem in bratskim grehom bolj edini kot smo bili prej, — pa naj nas usoda magari razčveteri, bolj bomo združeni kot smo bili kdaj!“

„In združenje je naše geslo!“

„Združenje je geslo!“

(Pisano leto 1916.)

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Zofka Kveder: Hanka. Ratne uspomene. „Moderna knjižnica“ 50—52. Str. 272. K 5·40. Zagreb 1917.

„Neobrušen biser“ so baje ožji znanci nazivali pred leti našo rojakinjo. Ta nadevek bi pristal tudi njenim prvencem npr. Misteriju žene. Ali ščasoma dobivajo nje spisi ustaljene poteze, klasične konture: mislim sosebno na zbirko Iz naših krajev, katere pozornica je večidel kraj njene mladosti, Loški potok. Kakor že več drugih sestavkov je gorenji roman napisan v hrvaščini ter je dobil v rokopisu nagrado Hrvatske Matice iz Bubanovićeve ustanove za leto 1916. Iz predgovora je posneti, da so ti vojni spomini dovršeni v drugem letu svetovnega spopada: očrtati hočejo tedanje razpoloženje izza bojne črte, čustva bojazni, jade, strah in onemoglo ogorčenje. Vsakdo ve, kako preteče nam je bil takrat še Stürgkov sistem za tilnikom; zatorej ni čudo, ako se od nikoder ne prikrade v sesedli mrak žarek upanja; takisto ni neumljivo, če kljub vsem razgaljenim grozotam pogrešamo v knjigi dobršen kos narodnega trpljenja: ječo in vislice!

Hanka je po vzgoji in čustvu čistokrvna Poljakinja, poročena s trdim tipično nemškim uradnikom, ki jo že 16 let vzgaja, t. j. navaja od njenega bujnega sanjarstva na tevtonsko solidnost. Žena je nesrečna, da ne sme izživeti svojega srečnega bogastva in miselnega preobilja, tembolj ker sta se nje hčeri vdrli po očetu ter imata smisel samo za otipljivo resničnost. V svoji osamelosti raziskuje brezimno z uglednim učenjakom poljsko povestnico. Ko bukne evropski požar, razdeli usoda nje sorodnike: dvoje bratov z učenim zgodovinarjem vred se bori na ruski strani proti ostalima bratoma. Hanka izve po zblazneli postrežnici, da jo je mož varal. Zategadelj in zavoljo preblizke fronte se ona naseli v Pragi, pustivši svoji deklici v draždanskem zavodu, ter o prostem času nadaljuje dnevnik, namenjen prijatelju učenjaku, ki pa pogine v strelskih jarkih. Zapiski nudijo vso šarovito vojno psihozo, bedo beguncev, žalost ostavljenih mater in zlostavljenih nevest, strahotne slike iz bolnic — vredne Zolovega Poloma — ob katerih vam ohlapnejo živci, potem podobe iz blaznice, porodniščnice, oskrbovališč. Vmes so vrinjene digresije o raznih narodih, o materinem poklicu, o posestrimstvu, o smrti po življenju in napredku, o plemenskih razlikah, religiji, rodbini — očividno po avtoanalizi. Vnanji dogodki so prepleteni s filigranskimi skicami ter ostrimi reki, naprimer „Čežnja je uvijek ljepša od najljepšeg ispunenja“, „Treba njegovati i potcrtavati ono, što nas spaja, a ne ono, što nas dijeli“, „Uslov je ženine ljubavi prema mužu poštovanje.“ Slovanu, predvsem Poljakom in južnjakom, nagnjenim k umovanju, se bo prikupil ta slavospev in apologija čustva.

Anton Debeljak.

Slavko Vörös: Tonček Tomaš. Humoristična knjižica“ sv. 115—117. Zagreb. K 1·50.

V prvih početkih kakega jezika so bila vsa narečja ravnopravna, le polagoma je iz političnih vzrokov nadkrilil en dialekt vse ostale in postal knjižni govor. Ob koncu prejšnjega stoletja pa se je začel javljati r e g i o n a l i z e m, struja, ki uvaja v leposlovje deželo, dialekt. V Franciji se je to zgodilo najjačje po l. 1890, odkar je Provinca zagospodovala v politiki ter so se, zlasti na jugu, ustanovili radi volivskih potreb številni dnevniki, ki so

vedno krepkeje slavili lokalni atavizem, kult rodne zemlje. Ta decentralizacijska smer se je očitovala v beletriji tako, da so nekateri pisali v razrečjih, večina pa se zadovoljila z uvedbo slikovitih krajevnih izrazov v skupno narodni jezik (prim. Casella & Gaubert, la Nouvelle Littérature, 1906).

Vőrős poje v kajkavščini, za nas prav umljivi. Skromni samouk, sin šolnika, se je obrazil na zagrebški umetniški šoli ter bil kasneje sourednik „Kopriv“. Teh 39 pesmic o zgodah in nezgodah zagorskega seljaka in njegovega kužka je zložil v meri znane napitnice „Došel je, došel sveti Martin“, brez retorike, brez pretenzij in posebnega poleta, vendar je podal resno in smešno sliko hrvaškega kmeta, z lastnimi ilustracijami. Neprisiljeni stihi dobe svoj pomen v celotnem obsegu, če prečitamo topli, uspeli, žal mestoma zaplenjeni uvod Ljube Wiesnerja; jezikoslovci si utegnejo privoščiti ob njih še svoj postranski intelektuelni užitek, vzlic tisnim hibam in slabemu papirju. Za vzgled naj služi odlomek, kjer vinjeni Tonček, ležeč na trebuhu, „razmišlavle“:

Či svak ti vumre,
Žena rodi,
Brez kleti nigdar
Človek je ni:
Ak porez plaćaš,
Dete krstiš,
Vu kleti predi
Pipu vrtiš itd.

Ko zatne Tomaša s psičkom toča v vinogradu, kolne tako-le:

Vudri me strela,
Sveti Mihal,
Vraga bum živel,
Či nebum bral.
Vudri i cucka
Makar pod rep,
Nije ni njemu
Stalo za svet,
Ako na svetu
Prokletom tu
Tonček brez vinca
Krepaval bu itd.

A. Debeljak.

Dragutin M. Domjanić. Kipci i Popevke. D. H. K. 43. Zagreb 1917. K 1·50.

Pet ducatov lirskih motivov v lahki kajkavščini, najbolj prisrčni so tisti o domači grudi; druge že poznamo po Gregorčiču, naprimer Susedovo dete; parkrat naletiš na centonsko tehniko napr. po Župančiču Tiho prihaja mrak; Španjolska romanca je pa kar prevod iz Puškina. Včasi se razprede tiha žalost po minolih stvareh: Mrtvo je vse, kaj smo imali radi, Nadu za nadom življenje nam ruši, Gineju želje, al samo popevke Još mi živiju, kak negda, vu duši (Bele rože). Sedanje krute dobe se često domislimo, tako v Krvavih ciklamih:

I tam, gde su najgorši boji,
Gde nigdo se smrti ne straši,
I najviše gde ih pogiba,
Sigurno tam budeju naši.

Med dojmljive štejem osobito naslove Jačmen, Škrlec, Medjimorsko z objestnim koncem. Nasploh pa je to poetsko blago, kakor ga je odkladal Stritar v Mohorjevi družbi, brez omotične globine, toda vselej z gladko tekočo obliko. Navzlic tujkam chignon, menuet ip. je opaziti pri Domjaniću vpliv narodne pesmi, tudi germanskih izposojenk nima toliko kot Vőrős, ki pa je zato daleko bolj spontan.

A. Debeljak.

Joža Lovrenčič: Deveta dežela. — Lovrenčičeve pesmi se mi zdijo kakor ornamenti. Zato so bolj učinkovale posamezne, ko sedaj učinkujejo v knjigi. Posamezne, vsaka zase, so očarale s svojo novostjo, s svojim bleskom, s svojo zunanjostjo; kajti za ornament je to zadostovalo. Za stavbo pa je premalo; tembolj, ker dober del tega bleska ni pristen, ampak imitacija. In to se zdaj, ko stojijo pesmi v celoti, jasneje čuti ko prej, kajti arhitektura zahteva solidnih vrednot in ne prenese imitacije. —

Pri večini Lovrenčičeve lirike lepota ni v notranjosti, v duševnem poglobljenju, v psiholoških finesah, ampak docela zunanja, v podobah, metaforah, jeziku. Njegove pesmi ne rastejo od znotraj na zunaj, iz doživetja, duševnega izkustva, ampak obratno: prvotno je nekaj zuna-

njega; slika, in šele temu privesi pesnik misel. Zato so vse te misli nekaj čisto slučajnega, brezzveznega, neorganskega. In malo iskrenosti in resničnosti je v njih. Vse prepogosto najdemo retoriko namesto misli in čustva. Ali ni retorika, ako pravi pesnik o hrastih, da „molčé in molčé veliko besedo smrti govoré"? (Str. 24.)

Vem sicer, Lovrenčič izkuša biti preprost in hoče učinkovati s tem. A žal je njegova preprostost vse drugo prej ko resnična. Zanemarjen ritem in razmetane rime še zdaleč ne zadostujejo, da bi tej izumetničeni preprostosti dale značaj prvotnosti in pristnosti. To mora ležati v bistvu pesmi, mora biti z njenim postankom položeno v njo, s tistim postankom, o katerem govorim zgoraj: od znotraj na zunaj. —

Mogoče najpopolneje in najlepše je realizirano to v narodni pesmi. Prihajajo mi na misel verzi:

Enajst je ura bila,
enajst je davno preč;
moj fantič je obljubil,
ne bo ga k meni več.

Enostaven opis situacije — a kako čudovito je izraženo to spoznanje, ki se polagoma prikrade v dekliško dušo! Obljubil je priti, ura mine za uro, toda njega ni: nikoli več ga ne bo! — Ali Jenkov „Zadnji večer", tudi napol narodna pesem:

Oh, psi še lajajo;
a ljubega več ni,
pod mojo kamrico
pa trava zelení.

Koliko globokosti in finese leži v tej asocijaciji! — To so pesmi iz življenja, tako se sto- in stokrat godi v resnici, zato je živa, srčna kri v vsaki besedi in utriplje v nji. Tu lepota ni v formalnih delikatesah, ni samo navesek, ampak bistvo. Ni ornament, ampak stavba, monumentalna v svoji preprostosti, ker organsko in v enotnem slogu raste iz tal. — Kot primer resnične preprostosti bi navedel še tiste znane verze:

To me veseli:
trav'ca zeleni,
drobna ptičica po polj' leti.

Tu nam dve potezi pričarata vso pomladansko pokrajino: trava, da dobi slika barvo, ptica, da dobi perspektivo. —

Tudi Lovrenčič ima pesmi, ki so enako pristne v svoji enostavnosti in ravno zaradi tega globoko učinkujejo; žal samo nekaj. Sem spada klasični „Pogled na mesto", „Življenje", „Resignacija", pesem na str. 73, „Pesmi iz pisem" in zlasti še njegove pesmi o rodni zemlji: „Rezijan", „Poglavje ob njivi", „Jug v okviru". Zadnja je zanimiva zaradi posnemanja naravnih glasov, istotako „Pomladna misel na domovino". Zdi se mi celo, da je to žvrgolenje lastavice naravnost posneto po narodu; vsaj Štrekelj navaja dvoje varijant, ki se vokalno skoraj docela krijeta z Lovrenčičem:

Lovrenčič:

Ko sem šla, ko sem šla,
sem pustila kopíco pri kopíci,
kopíco pri kopíci. —
Sem prišla, sem prišla,
sem dobila breme suhih trrrrrt! —

Štrekelj, št, 8030:

Sem šva, sem šva,
Sem pustiva povhne košiče
Pa povhne hramiče.
Ko sem zad prišva,
Je storov paver po koštu:
Šlabrk!

In št. 8034:

Déčici šíbico,
Mámici zíbico.
Oči pa celo četrrrt! —

Vsekakor so ravno pesmi, katerim se pozna slovenski značaj, iz katerih diši po rodni zemlji, po domačih brdih, najboljše v knjigi. „Rezijana" štejem za najuspelejšega med vsemi: je naš po vsebini in izvedbi. Kako je v primeri z njim „Jesen" medla in imaginarna! To se mi zdi tem značilnejše, ker je ravno „Jesen" bolj ko katera pesem izvedena v tehniki, ki jo smatra Lovrenčič za svojo specifično noto.

Po mojem mnenju je ravno to, kar smatra pesnik za najbolj svoje, nekaj tujega, nepristnega: naplavljena zemlja, zato jo bo tudi kmalu odnesel val časa. Zakaj samo, „kar je zdravega, to obvelja!"

Janko Glaser.

LISTEK.

O osnutkih za Krekov spomenik. Nagrobni spomenik zahteva od umetnika vse nekaj drugega nego javni, nekaj tistega iskrenega, toplega utripa srca, tistega čustva iz dna, ki je prvotnost našega notranjega življenja. Morda bi se dalo prerekati o tem. Morda bi se kdo oglasil z razlogi, ki bi hoteli opravičiti simbol Krekove ideje na njegovem grobu. Morda. Vendar se mi zdi, da ni slučaj, če baš dva naša prva umetnika nista mogla pozabiti groba samega, nego sta ga nasprotno povišala nad vsemi drugimi. In to je bistvo, ki loči njiju osnutke od drugih. Zdi se, kakor bi ju vodil tajen nagon duše, da nista mogla pustiti one gomile priti prav med drugimi, kjer jočejo le znanci, a gre narod, gre čas mimo. Oči bi videle simbol in ga pojasnile, a srce bi čutilo, da je grob zase in sam, mogoče celo tuj. Zato sta morda podzavestno hotela združiti narod, ki živi in dela, z narodom, ki čuti in je zvest, ki ne pozna smrti, nego privzema vase in v svojo nesmrtnost vse, česar se je enkrat v ljubezni oklenil.

G. Dolinar je, rekel bi, zajel do dna, ko je ustvaril spomin celega jugoslovanskega naroda. Samo spomin — a silen vsled svoje globoke človečnosti. Umetnik je čul v dušah odmev, ko je pala vest smrti na bron prerojenega ponosa, in ga udahnil snovi. — V preprostem kamnatem obzidju grob, pred njim dve žalujoči postavi, ali bolje, dvoje izraženih momentov občutene bolesti. Na desni je človek razložil pred se roke in sklonil glavo. Telo je izmučeno, pogled v zemljo vkovan — a nekje v zgibu mišic, v pozi, v celotnem, v kamen prelitem življenju gori tajna misel. O skrivnosti zemlje, ki ga je vzela v svoje naročje? O nesprejemljivem, večnem teku iz davnine v davnino? Ko jočemo med onimi, ki odhajajo in vemo, da gremo tudi mi isto pot? Ko usahnejo tedaj v globinah solze? Pripeva že kri tajnemu ritmu, pesni bivanja —? Ta notranji žar, ta zgib duše je strog in globok, in je morda najvišje, kar je nam ustvarila kiparska roka. — Na levi je vzplamtela v trpljenju ljubezen. Roke so mrtve in brez želja, le telo se je sklonilo malce nad grob, kot da je polno nečesa bridkega, še poslednjega slovesa. In vendar čuti duša še drugo govorico — drhtenje neme, udane molitve, ki nikdar ne pozablja in se ne protivi, a živi žalost Krekovega naroda, ki mu je strtemu in trudnemu obudila zavest notranje moči evangelij ljubezni. — Da, ne samo nagrobnika, tudi drugih del imamo malo enakovrednih.

Dočim je prvi zamislil čustvo celote, se mi zdi, da je g. Berneker prisluhnil svoji lastni duši in oživil njeno misel. Dvignil je grob, kakor da ima biti le-ta, visok in nem — glas o možu, ki počiva v njem. Grob sam, to se pravi: dejstvo, da tega vodnika ni več. In v tem zmislu bi soglašal z umetnikom, ki je hotel tej trdi resničnosti dati nekako strogo obliko, brez topline, kakor da jo preveva mračna religijoznost iz prejšnjih časov. Vendar pa je celotna arhitektura premrzla ali vsaj pretrda, ker ne nudi harmonije umetniškega dela, a veliko bolj spominja na brezličje modernega stavbarstva. Istotako so poskusi z barvami na pročelni strani, v ozadju in na vrhu groba s celoto v popolnem nesoglasju in uplivajo kričeče. Morda je prelesen tudi kmet sam na grobu, a misel, ki je rodila ta osnutek, je po svoji umetniški višini gotovo nad drugimi in v eni vrsti z Dolinarjevo. Res je razlika med delom samim in njegovo idejo, vendar je zadnja vir in

delo le struga. In baš pri osnutku g. Bernekerja je za kakovostno sodbo merodajna predvsem njegova misel. — Pri delu je zastal mož in zdi se, kakor bi vse telo sprevajala nerazumljiva, globoka pobožnost. Njegovega dela ali njegovih misli? Čutiti je smrt; noga počiva nad ugreznjeno lopato, oči so se zagledale. Težko mu je, na grobu najdražjega. Ta vase strmeči obraz! Je ta mož grobar in samo grobar? Saj ta obraz je naš, resen in ves močan, kakor iz zemlje. Da, ta mož je obenem naš kmet. On je tisti, ki jo prekoplje in preorje na novo, to zemljico, svojo zemljico... V tem je višina dela. Ono truplo v grobu — njegov duh in njegovo telo je bilo sol prsti. Mož, ki se je oprl na lopato, je zaslutil žrtev in novi čas. —

Med tema dvema osnutkoma in pa med onimi drugimi leži precejšnja razdalja. V razsodbi nagrad je bil sicer uvrščen g. Vurnik v isto vrsto z gospodom Bernekerjem, vendar ne zasluži njegova obrtniška izvršitev te mere. Delo je brez globine, preračunjeno in suho kakor zgradba moderne hiše. Obenem prevladuje vtis, da se ponuja, da hoče učinkovati, a samo z maniro svoje oblike. Predvsem seveda ne sodi na grob, posebno na Krekov grob ne; take spomenike kupujejo tovarniška ali stavbarska podjetja, ne pa družba, ki hoče počastiti spomin enega prvih narodnih borcev. Po sili, s katero gospodari umetniški čut nad snovjo, bi prisodil delu g. Peruzzija boljše mesto, dasi ne odgovorja svojemu pravemu namenu. Simbol vrh stebra, kot bi se skali iztrgal, govori gledalcu precej, pa vendar ne še vsega tistega, kar pomeni vstajenje. Kakor bi trpel vsled polovičnega, neosvobojenega razmaha duše. Toliko vstajenj so že ustvarile umetniške roke, da preostaja za ta simbol že ozka gaz med umetnino in šablono. V tej smeri nekaj znova prenovljenega, silnega ustvarijo le duše, posvečene od najvišje lepote, ki so ta moment same do dna in globoko občutile. Zraven je posegel g. Peruzzi, kakor že omenjeno, mimo pravega namena, ker se ne ve, velja-li spomenik Kreku ali narodu. Okrasil je steber — v proporciji zgrešen, ker vsled svoje visočine razblinja še ono, kar je lepega in povzroča brezlično praznoto — s tremi reliefi Kristusovega trpljenja. Morda je umetnik hotel z njimi okrepiti simbol vstajenja kot simbol vere? Potem se mi zdi, da bi realizacija tega osnutka bila tudi neokusna.

O ostalih delih je težje govoriti v podrobnosti, ker kažejo vsa še preveč razločne znake raznih šol in neposrednih vplivov in se jim pozna, da so njih stvarniki še daleč od samostojnih mojstrov. Manjka jim globina, manjka širina obzorij in sploh ona višja, notranja inteligenca, odkoder šele pričenja rast umetniškega dela. Delo g. Vrbanje ima vso svojo vrednost v prisrčni toplini, ki mu jo je vdahnil. Je nekaj domače priprostega v njem, čeprav je tehnika naravnost šolska in neokretna. Pri Kraljevem reliefu misli nehote uhajajo k delom raznih nemških mojstrov zadnjih let. In oblika groba! Bila bi mogoče kompaktna in mogočna, a ne vem, kaj ji manjka, da učinkuje surovo. Alegorija Ravniharjeve „Tuge“ bi bila poleg onega nepreživljenega in neobčutenega, ki spominja na akademijske modele, ali pa baš vsled tega, na Krekovem grobu neprimerna in odveč.

Tudi g. Repič je poslal dva osnutka. Ker se je o stvareh, ki so daleč pod ono mejo, kjer o umetniški vrednoti ali vsaj o volji, o pogumu dela za njo sploh šele pričenjamo govoriti in ki ne dosegajo niti poštenega rokodelstva, kjer se torej o takih stvareh običajno molči, se tudi jaz pri teh dveh osnutkih ravnam po tem.

Ferdo Kozak.

Slovenska Matica. K nameravani prenovitvi in pomladitvi „Slovenske Matice“ naj mi bo dovoljenih nekaj pripomb.

Dosedanje število društvenikov je tako majhno, da je pomanjkljivost društvene organizacije več kakor očividna. Zunanja društvena organizacija, se mi zdi, se je doslej preveč zanemarjala. Po mojem mnenju jo je mogoče poživiti samo

na ta način, da dobi „Matica“ poleg dosedanjega književnega tajništva še administrativnega in organizatoričnega tajnika. Predvsem je vprašanje poverjeništva še nenačeto. Lokalni društveni poverjenik mora biti obenem organizator v svojem delokrogu, biti mora v osebnem stiku z društveniki svojega kraja. Čim manjši je krajevni delokrog poverjenika, čim več poverjeništev ima društvo, tem večji bo uspeh agitacije. Osobna agitacija, živa beseda, je najuspešnejša. Organizacija poverjeništev bi morala biti sistematična. Pri tem se mora upoštevati, da med Slovenci prevladuje vas. Kulturno in gospodarsko pa so naše vasi organizirane po farah. V vsaki fari bi morala „Matica“ imeti svoje poverjeništvo. Smotreno izvedena organizacija poverjeništev po farah mora dovesti do tega, da se bo število društvenih članov popetorilo. Dokler ta organizacijski uspeh ni dosežen, bo „Matica“ težko izvedla takšno reformo, ki bi bila primerna njenim bodočim kulturnim nalogam. Mohorjeva družba ima nad 82.000 članov, število, ki tudi nas same preseneča. Ta veliki organizatorični uspeh je predvsem delo slovenske vasi in po farah izvedenega poverjeništva. Brez dvoma, „Matica“ ne more pričakovati, da bo v tem pogledu dosegla Mohorjevo družbo in ji mogla konkurirati. To tudi ni njena naloga. Opozoriti sem hotel, kakšni uspehi se dado doseči pri nas s smotrenim organizacijskim delom v kulturne svrhe.

V književnem pogledu, mislim, bi se morala „Matica“ v bodoče posvetiti poleg leposlovja zlasti poljudnemu in strokovnemu znanstvu. S tem nočem reči, da stroga znanstvena dela ne spadajo v njen delokrog. Ako se dvigne društvena zunanja organizacija in tako znatno poveča število društvenikov, bo „Matica“ v položaju, zalagati tudi največja znanstvena dela in jih primerno honorirati.

Abditus.

„Naši časopisi.“ (Majhna pripomba.) Smatram, da je imel g. dr. Prijatelj s svojim člankom „Naši časopisi“ (Zvon, 1918, str. 201 do 216) iniciativen namen, zato si dovoljujem k članku nekaj pripomb. Kot vrzel v našem časopisju omenja g. pisatelj pomanjkanje rodbinskega časopisa. Tej upravičeni tožbi bi dostavil, da smo imeli tik pred vojno lepo zasnovan, dasi še skromen rodbinski list „Domače ognjišče“, ki si je v letu 1914. začrtal pod uredništvom Fr. Erjavca to smer. Vse — gmotno stanje, uredništvo in sotrudniki — je kazalo na to, da nam „Domače ognjišče“ v tej novi obliki zamaši to vrzel. Pozdravljali smo tedaj to namero, čeprav smo se neradi ločili od „Domačega ognjišča“, kakor je bilo prej, namreč popularni pedagoški list, ki je služil stiku med šolo in domom. Tudi v bodoče takega lista ne bomo mogli pogrešati več in zato že misli „Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev“ vnovič na izdajo časopisa, ki bi gojil stik doma s šolo. — Preudariti pa bi bilo nekaj drugega! „Tiskovna zadruga“ v Ljubljani je napovedala poljuden prirodoznanski list pod uredništvom dr. Pavla Grošlja; kakor omenjeno, se nam obeta popularen pedagoški list — tako bi imeli žo dva poljudna časopisa iz dveh znanstvenih strok. Ali pa ne potrebujemo poljudnih listov tudi iz ostalih strok? Če pa se bomo cepili v bodoče tudi v razne poljudne strokovne časopise, ali ne bomo zopet „slabi trgovci“? Ali bi ne mogel vseh teh panog zadostno obravnavati en rodbinski list? Ravno na tem torišču je smotrena organizacija in koncentracija našega časopisja potrebna, če hočemo, da dobi slovenska družina v roke res list, ki ji bo zadostoval kot družini vsestransko. Zato bi bilo prav, če bi dr. Prijateljevo idejo o rodbinskem časopisu z leposlovno in poučno vsebino poglobili ter list izpopolnili zlasti v „pedagoškem ozračju“ tako, da bi bile v njem zastopane v poljudni obliki vse najvažnejše in najzanimivejše znanstvene stroke. Jasno pa je, da bi se morali snovatelji takega lista ozreti za večimi, zlasti strokovno izobraženimi uredniki. Da listu ni na kvar, če ima po več urednikov, vidimo danes pri „Ljubljanskem Zvonu“ in smo videli prej pri „Vedi“.

Ker govorimo ravno o nekaki preustrojitvi našega časopisja, bi omenil še neko vrzel, ki jo občutimo zlasti vzgojitelji mladine. Imamo dva mladinska lista „Vrtec“ in „Zvonček“, ki služita oba „zabavi in pouku“; a pouka, kakršen bi bil doraščajočemu mlademu rodu potreben, je v obeh bore malo. Ta konstatacija ni nikak očitek listoma, kajti pouk, kakor ga mislimo, bi presegal njun okvir, ker bi moral biti nekako „višji“. Že pred leti smo n. pr. obravnavali v „Domačem ognjišču“ vprašanji: ali naj se dá mladini v roke političen list in ali je mladina pouka v politiki potrebna. Prvo vprašanje smo zanikali, potrdili pa drugo. Okvir drugega vprašanja smo raztegnili celo na to, da je potrebno uvajanje mladine ne le v politično razumevanje (in zrelost), temveč da ji je nuditi potom lastnega lista splošnega pouka za življenje na vseh toriščih. Tak posel pa bi mogel prevzeti le revijalen mladinski časopis, ki bi bil namenjen zlasti zrelejši mladini. Stopiti bi moral na mesto nekdanje „Nove dobe“, a s poglobljenim in z razširjenim programom. — Ali pa bi ne kazalo izdajati tak časopis kot prilogo rodbinskemu listu, prepuščam razsodnosti snovateljev tega lista. *Pavel Flerè.*

Kette in Valjavec v Štrekljevi zapuščini. Prav nelepo je, kako malo so se merodajni možje zmenili za ostalino pokojnega prof. K. Štreklja. Nemška knjižnica se je takoj prodala v Lipsko, slovenska ni našla kupca do zadnjih tednov. Še žalostneje pa je, da se ni nihče zmenil, kaj vse še leži neobjavljenega, ne docela izdelanega in le nabranega... Ne dvomim, da pridejo časi, ko bomo željno brskali po ostalinah svojih znanstvenikov, a mnogokaj bo dotlej že zastarelo ali bomo pa zbirali vnovič, po nepotrebnem. Ob drugi priliki izkusim podati seznam vse ostaline, za danes želim objaviti le poročilo o Kettejevi burki in nekaj Valjavčevih pesmi, ki jih je hranil Štrekelj.

I.

Da se je pesnik Kette posebno zanimal za dramatiko, povedal nam je že Aškerc. A da bi bil sam napisal burko, mi ni bilo znano, dokler je nisem videl pred seboj. Snov je iz dijaškega življenja, in Kette jo je gotovo spisal, ko je bil še dijak na ljubljanski gimnaziji.

Naslov ji je: „Naši dijaki. Burka v dveh dejanjih.“ Kettejeva podpisa na naslovni in zadnji strani, 30 strani obsegajočega zvezka je izbrisal neki A. Štrekelj (Anton, Andrej?), ki to sam prizna v podpisani opombi na prvi strani. Burko sta pisali dve roki. Drugi del, stran 25 do 30, je pisal najbrže Kette sam. Med obema deloma so iztrgani trije listi; Kette pač ni bil zadovoljen s prvotnim koncem in ga je prenaredil.

V burki nastopa devet moških oseb, morda zato, da jo dijaki lažje uprizarjajo. Glavna oseba je kmet Koren, ki išče svojega Jako, študenta, po Ljubljani. Pozabil je za njegovo stanovanje in zajde v tujo dijaško sobo. Za stanovanje seveda ne zve, pač pa se dijaki nekoliko povesele na njegov račun.

Z izgovorom, da pride Jaka šele črez eno uro domov — na njihovo stanovanje, v resnici ga niti ne poznajo — pošljejo kmeta na cesto. Ta vporabi čas in gre, kakor pozneje pripoveduje k doftarju, ker ga dostikrat trga po glavi. Doftar mu da klinca v roke in takrat začne vrag kmeta kvišku dvigati in po tleh metati in ga ne izpusti niti za fajfo tobaka . . . Slednjič se mu pa kmet le utrga in se teče zahvaljevat Bogu, da ga je rešil iz oblasti satanove. Komaj pa prestopi prag cerkve — magistrata, že ga spodijo možje z luninimi krajci pod brado . . .

Med tem pa kujejo dijaki načrte. Da bi bili bodočnosti bolj veseli, slika jim Smukovič njihovo vsakdanje trpljenje:

Dopoldne ob osmih, popoldne ob dveh,
Trepečem in tresem se v šolskih klopeh;
Profesor, vzlasti pa v pasjih me dneh,
Fiksira, kot htel bi odret me na meh.
Me vpraša, al prazno je v mojej butici,
In ko plačeval bi jih po desetici,
Besede ne spravi iz mene nobene
In s kljuko-pet me nazaj v klop nažene.

Ko se Koren vrne, rečejo mu, da ga je šel Jaka že iskat k „zlatemu sodčku“. Ker tja kmet ne zna, pospremijo ga dijaki, tam ga pa povabijo velikodušno seboj v gostilno. Nekoliko neprijetno jim je, ko se prikaže tam tudi čevljar Podplatar, pred katerim nimajo čiste vesti radi neplačanih računov. Na srečo nastane med njim in Lahom Comesta radi Ambosolarjevih sreček prepir; med tem pa jo „štedentje“ popihajo.

II.

Drugi zvezek nosi napis: Valjavčeve pesmi. Ob koncu se nahaja Štrekljeva opomba: „Iz Valjavčevega rokopisa, ki mi ga je za porabo v njem zapisanih narodnih pesmi poslal Franč. Levec.“ Pesmi je prepisal Štrekelj sam.

Po tej opombi sodim, du je zabeleženih sedem pesmic izločil Strekelj, češ, da jih je zložil Valjavec sam, zlasti ker ima sedma pesmica pripis: po narodni.

Objavljam jih samo šest:

I.

1. Moja ljuba bere
Rože vsake boje
Po livadi travni
Za veselje moje.
2. Snoči mi je draga
Svitel prstan dala,
Z lepih rož nocoj mi
Kito bo zvezala.
3. S klinčkov, z rožmarina
Mi je kito splela,
Za klobuk mi jo je
Z iglico pripela.
4. Z iglico pripela,
Pa mi govorila:
„Kadar ta povene,
Drugo bom ti zvila.“
5. Solnce bo sijalo,
Megle dež rosile,
Znova po livadah
Rože bodo klile.
6. Sijalo — nehalo,
Dežilo — nehalo,
Za vse lepe rože
Mar je meni malo.
7. Kitice povsod se
Zlahkoma dobijo,
Al od vsake dečle
Kite ne dišijo.
8. Samo tvoja kita
Lepega je duha,
Zmiraj bo zelena,
Nikdar ne bo suha!

II.

1. Pesmico zapel bom.
Eno majhno malo,
Moje mile drage,
Moje ljube hvalo.
2. Lepe srednje rasti,
Oči žive, krasne,
Kakor zvezde božje,
Ko noči so jasne.
3. Ko nalaš je zame,
Rad jo imam zmeraj,
Ker me ljubi danes
Kakor me je včeraj.
4. Govoré ji vedno —
Pusti tega — mati:
Viš, da ti ne more
Skorje kruha dati.
5. Ona pa je gluha
Za te grdne glase,
Srce nje užgano
Ugasit ne dá se.
6. Pesem bogatinov
Se povsot ji poje,
Njim besede daje
Srce pa je moje.

III.

1. Ak bi kakor ptice
Imel repetnice,
Vedil že bi vedil,
Kaj bi jaz naredil.
2. V zrak bi kvišku švignol,
Se nad turen zdignol.
Trikrat zvil se v kroge
Zginol tje za loge:
3. Tje do ljube praga:
„Dobro jutro draga!“
Pa bi spet se vzdignol,
Pa nazaj bi mignol.

IV.

1. Dokler sem študiral,
Ljubice sem zbiral,
Danes kakor včeraj
Dve sem imel zmeraj.

2. Ena bla Kranjica,
Druga bla Nemčica;
Pustil sem Kranjico,
Šel sem za Nemčico.
3. Sape so odvele
Z rojstne me dežele,
Tuj sem kraj izvolil,
Pa na tujem zbolil.
4. Od mene Nemčica
Zbegla je orlica,
Sem Kranjici pisal,
Stan ji svoj narisal.
5. Pošlji mi Kranjica,
Moja golobica,
Zlo vest al veselo,
Zdravje al smrt belo.
6. Pride list in pravi:
„Naj te Nemka zdravi,
Naj te Nemka leči,
Saj ti je povšeči.
7. Zdravje dečla mlada
Imam sama rada,
Pustil si Slovenko,
Smrt ti pošljem grenko!“

V.

1. Storžcove se glave
Megla je prijela,
Bližajo se dnovi
Svetèga Mihela.
2. Sedajo študentje
Na vozove hitre,
Pojejo popevke
In igrajo citre.
3. Konji so spočití,
Dirja se je vnela,
Draga se je zgrudla,
Zgrudla omedlela.
4. Svoje bele roke
Skupaj je sklenila,
Z grenkimi solzami
Lica si močila.
5. Ljuba mila, draga,
Če hoč moja biti,
Moraš ti za mano
Tje na Dunaj priti.
6. Jaz pa nočem tvoja
Ljuba draga biti,
Nočem ne za tabo
Tje na na Dunaj iti.
7. Pa doma ostani,
Drugega si zvoli,
Časih se me spomni,
Pa kaj zame moli.
8. Bom doma ostala.
Nem s teboj hodila,
Bom doma si druzga
Ljubega zvolila.
9. Ljubi ta bo — zelen grob,
Ž njim poročil me pokop;
Venček mi bo travica;
Ki porase 'z nedrija.

VI.

1. O polnoči piše
Mlinarjev Matija,
Ker ne sme po dnevu,
Kadar solnce sija.
2. Tinto so mu vzeli,
Ves popir pobrali,
Da ne imel bi pera,
Kure so poklali.
3. Noč mu je za tinto,
Škrilj namest popirja,
Piše pa s peresom
Nočnega sovirja:
4. Ljubeznjivo pesem
Luna mu nareka,
Ki me v srce suje,
Srcu rane seka.
5. Mati, ljuba mati!
Jaz ga bom pa vzela,
Ak vam je po volji,
Žala vam ne dela.
6. Če ni vam po volji,
Pa je men' po všeči
In brez njega nikdar
Mi ne bo po všeči.

Dr. Pavel Strmšek.

Jezikovna meja na Štajerskem l. 1846. V svoji knjigi,[1] ki je predhodnica velikega, pa žalibog v tisku ne popolno izišlega Czoernigovega etnografičnega dela, je Hain v dosti natančnejšem opisu očrtal narodnostne meje vseh v monarhiji živečih rodov. Opira se na podatke, ki so

[1] Hain Joseph, Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates, Dunaj, 1852.

tvorili podlago za sestavo dosedaj naj boljše etnografične karte, izdelane po Czoernigu. Priprave za „Etnografijo“ so trajale dosti dolgo (16 let), nekatera ozemlja so se večkrat predelala in popravljala, med drugim tudi naša severna meja posebno na Koroškem. Zanimivo bi bilo vedeti, v koliko je pri tem določevanju sodelovala tudi narodnostna pripadnost posameznih preiskovalcev. Da smo na njihov račun izgubili precej krajev, se vidi že iz primerjanja Hainovih izsledkov z onimi, ki jih je dve leti preje napravil Hloubek[1] in jih štirinajst let pozneje ponovil in potrdil.

Glede Štajerske pravi Hain (str. 216 do 217) uvodoma, da je bilo leta 1846. od 1,003,074 prebivalcev 362.742 Slovencev (36·16 %) in 640.332 Nemcev (63·84 %). Od 391 avstrijskih štirijaških milj, ki jih ima Stajerska, jih odpade na slovensko ozemlje 102, na nemško pa 289. — Natančnejša slovensko-nemška meja je po Hainu sledeča:

„Na levem bregu Mure leži ob ogrski meji pet slovenskih občin graškega okrožja (radgonsko okrajno glavarstvo), in sicer Górica, Zenkovci, Potrna, Dedonjci in Žetinci. Južno od Potrne pride jezikovna meja do Mure in teče nekaj časa ob njej, potem pa objame na jugu ležeče nemške kraje Lománoše, Nasovo, Ščavnico in Kremperk, pustivši Šambert (Schönwart) na slovenski strani; prekorači Slovenske gorice ob nemško-slovenskih občinah (Hain rabi izraz občina tudi za kraje) Lilov breg (Lillachberg), Cerknica, Kršnica (Graßnitz) in pride zapadno od istotako mešanega Špilfelda do Mure nazaj. Nato se zavije proti jugu preko mešanih občin Veče (po Raiću Beže, Fötschach), Gradišče (Schloßberg) in Vl. Boč (Großwalz) do Kozjaka ter mimo nemških občin Luče ali Lučane do Sv. Pankracija (Pongratzen) na Radelj in Hadrnik (Hadernigg, Hain pravi Hartenig) ter pride južno od Golavca (Koralpe) do Koroške.“

[1] Prim. moj sestavek: Jezikovna meja od Špilfelda do Monoštra leta 1844. Lj. Zvon 1917, str. 332 sl.

„Severno od te črte se pa nahaja poleg že naštetih še več mešanih občin, in sicer v smeri od vzhoda na zapad: Plitvíca, Dražen vrh, Zg. in Sp. Velka (tudi Marija Snežna), Sladka gora, Selnica ob Muri, Cršak (Zierberg), Strehovec, Št. Ilj, Kresnica (Graßnitzberg, Hain pravi Granitzberg), Oboki (Obegg), Račje, Vrhovce (Eckberg), Kamenik (Steinbach), Šenova (Sernau, Hain pravi Sternau) in Kranje (Kranach).“

„Ravnotako meja med graškim in mariborskim okrožjem ni obenem jezikovna granica, ker ležije mešane občine Cršak, Selnica, Lilov breg, Št. Ilj, Strehovec, Cérknica in Kresnica na mariborski strani, dočim so popolnoma slovenske občine Plitvički vrh, Klanjec (Glanz), Pesnica, Remšnik ter Zg. in Sp. Kaplja prideljene graškemu okrožju, tako da šteje zadnje enajst čisto slovenskih občin. Na drugi strani pa leži v mariborskem okrožju precej mešanih občin, izmed katerih tvorijo one okoli Maribora na obeh dravskih bregovih in okoli Ptuja precejšnje ozemlje. Poleg tega živijo v vseh večjih krajih tega okrožja, kakor v Celju, Ormožu, Št. Lenartu, Marenbergu, Žalcu i. t. d. med Slovenci tudi Nemci.“

Iz zadnjega stavka sledi, da niso našteti trgi in mesta nemški otoki, temveč slovenski kraji z nemško manjšino. Glede toritorija okoli Maribora in Ptuja se da reči le to, da še danes ni nemški; tudi za oni čas Hlubek prav nič ne omenja, da bi bila okolica teh mest mešana; govori le o Nemcih v Mariboru in Ptuju samem.

Glede meje same nahajamo velike razlike med Hainom in Hlubkom. Povdariti je, da je Hlubkov popis zelo natančen, da takorekoč do posamezne koče popiše jezikovno mejo in natančno imenuje mešane kraje. Hlubek je one kraje sam prepotoval, dočim se opira Hain le na podatke birokratov.

Na črti od Špilfelda do Radgone obstojajo med Hainom in Hlubkom ta-le nasprotstva: Cerknica, Kresnica, Šent Ilj, Oboki, Cršak, Strehovec, Selnica, Lilov breg, Zg. in Sp. Velka, Sladka gora so

Hainu mešane (celo nemško-slovenske) občine, dočim pravi Hlubek izrecno, da je ves desni breg Mure od Špilfelda do Cmureka popolnoma slovenski. Ščavnica in celo Kremperg ter Nasova so Hainu nemške obmejne občine in torej tudi na severu ležeči Graben in Rožengrunt. Hlubek pa izrecno trdi, da so to popolnoma slovenski kraji razen Nasove, ki je pa tudi po večini slovenska.

Ravnotako je napravil Hain mešane kraje iz Dražnega vrha in Plitvice, dočim po Hlubku tam Nemcev ni.

Ako je na 30 kilometrov dolgi črti od Špilfelda do Radgone toliko izpremememb in nasprotstev, kaj šele na vsej severni meji. Kje tiči vzrok tem razlikam? Hlubek pravi, da je znanje nemščine med obmejnim slovenskim prebivalstvom precej razširjeno in se še širi. Pa ne, da se je že takrat prakticiralo postopanje izza časov zadnjih ljudskih štetij, ko se je določal občevalni jezik? Hainovi (in za njim Czoernigovi) podatki, kakor so dragoceni, ne odgovarjajo resničnemu takratnemu stanju. In to nam v neprilog. *Inž. J. Mačkovšek.*

Jugoslovanska enotna pisava. Kdor da vse na zunanjosti, mi ne bo nikoli priznal, da je nemški, francoski, irski in jugoslovanski nacionalizem, čeprav navidez tako različen, v bistvu eden in isti pojav. In vendar je tako. Enotnost rase, jezika ali pa države so le zunanji faktorji, ki vstvarjajo in omejujejo nacijonalno enote. Njih pravega bistva, duše, ki jih oživlja in drži skupaj, pa ni iskati ne v tem ne v onem zunanjem faktorju, ampak v skupnosti duševnega življenja, kojega oni pogoji omogočajo, čeprav za njega niso v vsakem slučaju conditio sine qua non. Kdor ima bistvo pred očmi, bo umel pomen zunanjih predpogojev zanj prav presoditi. Mislim, da mi po vsem tem ni treba še posebe utemeljevati, zakaj smatram skupno pisavo za eden bistvenih predpogojev jugoslovanskega nacionalizma.

Jugoslovani smo narod, ki nastaja. Skupni jezik in morda še bolj zavest, da nam preti vsem skupaj grozna nevarnost, da ostane, oziroma postane naša domovina kolonija za tuje gospode, ako se njihovemu navalu združeni ne upremo, tvorijo sredotežne sile, ki obetajo premagati vse, kar nas loči, in ustvariti enoten jugoslovanski narod. Vsem tistim, ki pri tem razvoju sodelujemo, nam mora stati vedno pred očmi: Popolnoma ločeno duševno življenje — negira jugoslovanski nacionalizem. Ravno tako vse, kar duševno komunikacijo onemogoča.

Zato je vprašanje pisave, pristopne vsemu jugoslovanskemu narodu, vprašanje, ki se mu ni izogniti. Tu za jugoslovansko politiko ni mogoč noben kompromis in nobena načelna delitev nazorov. Boj proti separatizmu v pisavi nam mora postati conditio sine qua non.

Deliti v stranke se moremo samo pri vprašanju: Ali abecedni paralelizem ali popolna enotnost?

Glede metode, kako je treba delati za končni cilj, hočem le na nekaj opozoriti. Boriti se je treba zanj predvsem z duševnimi sredstvi in v okviru vsake nacionalne grupe posebe, da ta boj ne bo vodil do odtujenja duhov. Irci so nam dokaz, da se samo s silo ne da doseči tega, kar smo si postavili za cilj. Sila si utegne podvreči morda ves svet, duš pa ona sama ne more osvojiti. Pravim, ona sama.

Kadar je ideja že notranje ubita, ji lahko zada zakonodaja, oprta na moč države, zadnji udarec. To je razvoj vedno le pospeševalo. Zato je računati tudi z zakonodajo, s političnimi strankami in s silo države. Stališče, ki ga bodo zavzemali različni politični faktorji na jugu proti vprašanju naše enotne pisave, bo med drugim eden izmed preiskusnih kamenov, na kojih bomo preizkušali, kdo naše ljudstvo ljubi in kdo ga sovraži, in pa kdo ima tako široko obzorje, da mu lahko zaupamo, in kdo ga nima. *Peter Jug.*

Le čevlje sodi naj kopitar. Čas 1918, str. 90 nsl. Lani je začel gospod kaplan iz Leskovca polemiko proti mojim prestavam iz francoske lirike. Skoro po tolikih mesecih, kolikor sem rabil jaz ur

za sestavek o Verhaernu ter za objavljene prevode, je podal par netočnosti ter obilo razsipal „nezmisli“ na moj rovaš. Da ni ocenjevalec tako samozavesten glede svojih nebogljenih izpeljančkov in da malenkostno ne išče dlake v jajcu, mu ne bi bil pokazal takih in enakih nedostatkov, kakor jih oponaša on meni. Po prvem zbodljaju se je mehur njegove nadutosti precej oddehnil: sedaj svojih umotvorov ne šteje več za vzor! Da pa niso kdovekaj natančnejši, čeprav se lahko naslanjajo že na tuj prevod, marveč da v dveh bistvenih ozirih celo zaostajajo za mojim besedilom, pokažem v sledečem... Kritikov konjiček je suženjska točnost. Čudno, da ni prevedel veletočni slovenitelj *trou* z luknjo; da istoveti *de* la montagne s *prek* gore; da ne sledi izvirniku v drugi vrstici; da je izpustil prilastek *jeune;* da mu moja adekvatna slovenitev oziralnikov *où* in *qui* ni pogodu; da jemlje pridevek *nue* (razkrit) k obema samostalnikoma tête in nuque, vkljub originalu — meni pa anathema radi hiperbatona, ker sem ponašil *follement* (vihravo) pri prvem glagolu in ne pri deležniku, dasi emanirata dejanji istočasno od istega subjekta. Nejasen mu je baje verz: V kopeli svežih kreš mladostno glavo itd., akoravno je absolutna konštrukcija znana vsem romanskim, germanskim in slovanskim narečjem. Sicer pa je ta očitek sama neodkritost, ker jo ima moj poboljšar sam pozneje: Nogé med mečki, spi. Gotovo si je pridal pravilno v misli: držeč ali imajoč. Preduhovita je opazka: Odkod množina s v e ž i h k r e š? v originalu samo ena! Mala fides gre tako daleč, da noče razumeti kolektivnega izraza *cresson,* soznačnega pluralu, prim. Turka bomo pozobali. Je-li ubogi mrtvec prisiljen kópati se v eni sami cvetici? Ognil sem se ednini, da preprečim koj pri prvem čitanju morebitno zamenjavo z verbom kresati. *Sous la nue* pomeni tonsuriranemu sodniku *na prostem,* bodisi! jaz sem tokrat točnejši: pod oblakom. Res čitam kmalu nato, da je pokojnik zleknjen na solncu, toda almus sol sije od strani z gore. Vrhutega ne smemo krivo umeti Horačevega izreka: ut pictura poesis. Brez Lessingovega Laokoonta ve lahko vsakdo, da pesem ne predstavlja kakor kip ali slika zgolj enega hipa. Kam je že utegnil razpršiti se nepridiprav-oblak! In potem: *il a froid* se glasi v novi objavi: on je hladan; primerno bi bilo: zebe ga. Hladan bi bil umrli spavač napram Kopitarjevemu stihu: *telo* mu je zaspalo, ker berem v izvirniku: *il* fait un somme, torej z dušo in telesom spi, čisto ves. Potegnimo plašč krščanske ljubezni čez dejstvo, da je prezvesti g. K. izpustil v drugi kitici besedo *son,* v zadnji pa *sa* ter interpoliral mašilo *spavačeva* in prenaredil aktivno zvezo faire frissonner v neutralno. Zakaj neki znači *la main* desnico in ne točno *roko,* čemu je vzet adjektiv *tranquille* k desnici namesto k *il dort*, kako da je *trou* naenkrat priprosta rana in ne okrogla luknja?... Te pripombe so docela v okusu Časovega dlakocepca. Zdaj pa meritorno. Dolgo dobo je vladal v francoski književnosti neki salonski, preciozni duh. V Molièrovem veku se je govorilo namesto ljubica — predmet mojih željâ, namesto ljubezen — plamen ali zubelj, ponekod se je reklo *piti* — prendre un bain intérieur etc. Še V. Hugo je bil 1830. izžvižgan, ker je drzno rabil na odru mouchoir (robec) namesto tissu (tkanina). Mladi Rimbaud je bil kakor T. Corbière povsem prekucuh, le oglejte si njegova soneta Les Chercheuses de poux (iskavke bolh) in Tartufe (pojmi: bavant la foi, l' oreille benoîte), zlasti pa fantastični poem Pijani čoln, kjer srečamo krepke besede: bedasto oko svetilnikov, izbljuvki, gobec nadušljivih Oceanov, stenice, otrebki tic, solnčni lišaji, azurni smrklji in druge. Mimogredé, saj veste, kako se je proslavil rajni Janez Ballhorn, ki je obelodanil sredi šestnajstega stoletja v Ljubeku velikonočne Pisanice s ponižno kokošjo in košarico piruhov na uvodni strani? Skromno kuro-kokodajco je nadomestil prihodnje leto s pestrim petelinom in pripisom: Popravil J. B. Slično je g. K. balhorniziral ali skopitil prvo kitico, boječ se prevajati *haillons* s cunjami, češ, ali se slovenski poeziji lepo podajo cape? V nepoznanju

Rimbaudovega značaja pravi bledo *pene* ter zafrečka *silo in barvo* slikovitega izvirnika. Stavim, da se g. K. zgraža z dr. Robido nad Kettejevo primero: dekle — vitka kot v ogradi belouška (Lj. Zv. 1900). Listaj istotam, kako drugače, povsem brez predsodkov doživlja prispodobo O. Župančič, ki zna, kaj je kolorit . . . V sonetu Dormeur du val je v prvi kitici reka poosebljena in objestno poje (poboljšar dé: besní, kar bi bilo sévit: follement je prvotno: vetrnjaško, latinsko follis = meh, torej po moje; vihravo) — v umetnem kontrastu z mrzlim, mrtvim mladeničem. Časov vsevedež je zopet balhorniziral, češ ali ni *peva* za chante pusto in prazno? in piše: šumeva (kar bi se dejalo: bruit) ter takisto uniči originalovo personifikacijo . . . Ako po vzgledu B. Crocejeve estetike ne ločimo vsebine od oblike, je naš poboljševik grešil nad izvirnikovo mislijo. Pa vzemimo vendarle idejno obleko samostojno. Formalno je bil sedemnajstletnik R. še pod vplivom parnasovcev, ki so zahtevali bogato rimo, soglasje ne le za povdarjenim zlogom, ampak po možnosti še kako črko ali zlog pred njim. V tem pogledu je delala ta šola čuda. Spominjam se enozložnega soneta-podoknice bolni krasotici:

Fort	Sors,
belle,	frêle.
elle	Quelle
dort.	mort!

Ostali strofi sta mi izpadli, ker sem imel že pred več leti Banvillov Traité de versification v roki. Znam pa Allaisove aleksandrince, kjer se ujema dvanajst zlogov:

Par le bois du Djinn, où s' entasse de l' effroi,
Parle, bois du gin ou cent tasses de lait froid
etc.

Ta supersticija glede rime riche je lastna Rimbaudu. Bateau ivre vsebuje n. pr.: pommes sûres — vomissures, navrantes — enivrantes, des marées — démarrées, dorades — dérades, lenteur — chanteurs, amer— la mer etc. Naš sonet premore le stike z opornim soglasnikom: rivière — fière, haillons — rayons, tête nue — la nue, bleu — pleut, froid — droit itd. Dočim pa moj Radamant, kjer je samostojen, uporablja prevesno slabe ujeme, obstoječe v končnicah (-eva, -ica, -alo, posebno glagole na -í; morda celo s prisiljenim iktom, ker jaz poznam s Pleteršnikom vred edino péniti se), sem jaz izkušal približati se originalovi versifikaciji s krepko debelsko, daktilsko rimo, posnemal parnasovsko consonne d' appui (h*l*ad — škr*l*at) . . . V obeh prevodih lepí nekaj nebistvenih primesi, a g. K. je pristavil pristna prokrustovska mašila (nanje, spavačeva, telo, mladenič), moj dodatek *leži* je preračunan kot oznaka R-ovega stihotvorstva (se strinja z *deži*) . . . Blagorodje, iz Leskovca je prihajal doslej velik kokodajec, a malo jajec! *A. Debeljak.*

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Samoodredjenje naroda i Magjari. Napisao Jugoslaven iz Ugarske. Cijena K 1·60. Hrvatska Tiskara D. D. u Zagrebu. Narudžbe prima: Nakladni Zavod „Jug“, Zagreb. Ilica 7, I. kat.

Nastopa čas, ko bo realizirano načelo samoodločevanja narodov. Vsak narod bo postal gospodar samega sebe ter svojega nacionalnega teritorija. Gospodstvo nad tem teritorijem pa si doslej laste drugi narodi, za katere pomeni nova doba konec njihove imperialistične nadvlade. Naravno je potemtakem, da se upirajo našim stremljenjem.

Da se uresničijo te naše temeljne nacionalne zahteve, se morajo umakniti z našega teritorija Nemci, Madžari in Italijani. Vprašanje je sedaj, kako se bodo odrekli tej nadvladi — v poštev prideta momentano pravzaprav le dva — ali pod

pritiskom sile, zastopajoče našo zahtevo, ali tekom mirne poravnave od naroda do naroda, ali slednjič po posredovanju splošne demokratizacije, prinašajoče zmago našim težnjam.

Pričujoča brošura se peča v smislu ravnokar navedenega z Madžari ter očrtava njih razmerje do naše temeljne zahteve po samovladi, analizujoč zadnji dve možnosti.

Madžarom se je po različnih slučajih posrečilo, da so zgradili supremacijo svojega naroda nad ostalimi raznolikimi narodnostmi v Ogrski, proti katerim so le v relativni večini. Bistvo njihovega nacionalnega stremljenja, cilj te njihove supremacije pa je, ne le druge narodnosti obvladovati, temveč s kakršnimikoli sredstvi iz njih stvoriti eden edinstven narod madžarski. Danes vlada na Ogrskem oligarhija par grofovskih madžarskih rodbin, ki je sramotno nasprotstvo modernim svetovnim demokratičnim stremljenjem. Najabnormalnejše pa je, da so pri vsem tem Madžari — in ne le aristokracija, temveč vsa inteligenca — prepričani, da je njihova politika napram narodnostim liberalna, kakor je sploh madžarska megalomanija, skoro bi rekli že psihoza. Stremljenje Madžarov pa gre za tem, doseči, ko bo vsa Ogrska nacionalno enotna (= madžarska), hegemonijo nad vsemi narodi monarhije. — Nastane pa vprašanje, ali se more Ogrska potom evolucije demokratsko tako preustrojili, da bo narodnostno vprašanje rešeno v smislu modernih idej. Odgovor je odločno negativen; ker se vsi Madžari zavedajo, da je njihova supremacija v nevarnosti, ako se vpelje res demokratična volilna reforma, zato se zanjo ne ogrevajo, in bi bili kvečjemu za tako potvorjeno, da bo zagotovljena še nadalje njihova nadvlada. Avtor razmotriva stališče posameznih strank do volilne reforme in kaže, da so pristaši splošne volilne pravice v ogrskem parlamentu v ogromni manjšini; delavska socialno-demokratična stranka, ki se odločno bori izven parlamenta zanjo, nima skoro nikakega političnega vpliva, saj je vzpričo agrarnega značaja Ogrske razširjena le po mestih.

Karakteristika skiciranih ogrskih razmer je v brošuri dovolj sugestivno izvedena, avtor nam podaja točno pregled razpoloženj; v detajle posega seveda le malo, tako n. pr. podčrta, da je med ogrskimi neodvisnimi inteligenti 55·54 % Židov.

V času, ko je naše stremljenje, da jugoslovansko naše dualistično gibanje poglobimo, mu utrdimo v najširši masi temelje, sodim, da je potrebno, da vedno točneje in sugestivneje opredeljujemo našo idejo ter ji podamo tudi stvarno perspektivo s pomočjo narodnogospodarskih, narodnostnih, političnih konstatacij in podobno. V ta namen bi služile razen revijalnega časopisja zlasti podobne brošure. Čudim se, da se poklicani možje pri nas še niso s primerno vnemo lotili te stvari. *A. L.*

Davorin Trstenjakov sklad. Na občnem zboru „Zgodovinskega društva“ v Mariboru dne 11. novembra 1917 je bilo po predavanju o Davorinu Trstenjaku v spomin stoletnice njegovega rojstva sklenjeno, ustanoviti imenovani sklad v povzdigo zbiranja zgodovinskega gradiva in podporo znanstvenega naraščaja na zgodovinskem polju. „Zgodovinsko društvo“ bi rado ne le še nadalje gojilo zgodovinski študij, temveč svoj delokrog še razširilo, pridobivalo novih čilih delavcev ter ž njimi popolnjevalo stavbo zgodovinskega znanstva. Zlasti pa želi z raziskavanjem arhivov napolnjevati zakladnico gradiva za slovensko zgodovino ter podpirati v dosego svojega namena pred vsem tudi mlade zgodovinarje in jih vzgajati v dobre strokovnjake. Da doseže zaželjeni cilj, pa potrebuje društvo v prvi vrsti izdatne denarne pomoči, zato se obrača na vse slovenske može in žene s pozivom, da prispevajo po možnosti k ustanovljenemu skladu. Pozivi z natančnejšim prospektom so bili objavljeni po dnevnem časopisju ter v prvi (četverni) številki letošnjega letnika „Časopisa za zgodovino in narodopisje“. *A. L.*

Ant. Debeljak:

Skrivnosti.

V žametnih vetrov halji vedri
nad strmim brezdnom strmím,
veja bornega bora edino
je meni opora.

V svileno-mehki jug
leno čez loko in leho, livado, ledino
rane rjave odpira plug:
o zemlja, li tajno izdira iz nedri?

Nad strmim prepadom strmím:
ako zagrmím v brezdanjo globanjo,
če razdrobim na čereh si lobanjo,
bode-li zadnja uganka
mi znanka,
prhne-li skozi krvave špranje
iz glave poslednje vprašanje? —

Živeti, živeti!
Tam doli mušice kot urne pušice,
glej, mrgolé,
okoli pa tice ljubav žvrgole,
kakor nikoli srebrogrive vodice
ta dan grgole.
Živeti, siveti, dokler ob poti
veriži vprašanj še nešteti!

Janko Samec:

Cvetna nedelja.

Vsa dalja blesti se od solnca in cvetnega praha,
ki se je od kelihov polnih razlil na vse kraje.
Tu leta metuljček, čebelica drobna tam jaha
na bilki zeleni, ki v vetrih s pokloni se maje.

Srebrni zvon v tajni se pesmi oglaša z doline,
ki v sladko pokojnost se mladega jutra razliva
kot tiha radost, če v srcu predolgo se skriva
in v nemi besedi iz prsi nenadoma šine.

Še v lahnem polsnu dremajoč droben ptiček se z veje
po solncu blestečem ozira in listov posluša
skrivnostno šumenje ... Pa sam še poskuša
se v pesni polglasni ... in kmalu zapoje glasneje ... glasneje ...

Po cesti odpravljajo starci in starke nadložne
se k véliki maši. Kot da bi želeli pokoja
si v težkem življenju, jim trudna je hoja
in misli nekoč vse vesele so zdaj jim pobožne.

Pred pragom cerkvenim pa čaka na svoje ovčice
star župnik in gleda po polju in moli —
Ko vidi mladino, ki v solncu in cvetju tam doli
se smeje, kar samo razjasni se resno mu lice ...

Alojz Kraigher:

Mlada ljubezen.

(Dalje.)

XI.

Vêra je pri svoji sestri na Gorenjskem, kamor se je vedno le nerada zatekala, ker ji niso ugajale razmere v trgovski hiši svakovi. A tembolj je ljubila že od nekdaj svežo in romantično pokrajino gorenjsko, ki je prijala njenemu sanjavemu razpoloženju in je poživljala njeno prirojeno tužnost. Precej potrta je in zamišljena, nezadovoljna sama s seboj in s celim svetom. Očita si muhavost, nestanovitnost in sebičnost; jezi se nase, ker se ne zaveda jasno svojih želj in svojih namenov; obupuje nad seboj in nad svojo bodočnostjo, ker dvomi o svoji iskrenosti in nesamopašnosti. Dolge izlete dela v okolico: — ob Savi gori do Peričnika in do Belopeških jezer z veličastnim Mangartom; ob Savi doli do Radomlje in do Šuma in po Vintgarju na Gorje in na Bled. Skoraj zmirom sama, zasanjana in turobna. Razmišljati ne more mnogo, ker je nered in kaos v njeni duši. Vdaje se svojim čustvom, večkrat bridkim nego sladkim; vdaje se spominom na lepoto in veselje svojega dosedanjega življenja; a spomini ji ne morejo razgnati pritiskajočih megel njenega črnogledega nezaupanja vase in v svojo usodo. Zdi se ji, da ji ni namenjena niti majhna srečica; zdi se ji, da je zapisana razočaranju in obupu. Če stoji visoko gori nad prepadom in se ozira po strmih stenah, izpod katerih pošumeva pesem divjega potoka o mladosti in radosti, o moči in podvzetnosti, o samozavesti in o zmagi in o sreči, — tedaj jo prevzame slast, da bi se vrgla doli in da bi se spojila s penečimi se valovi in da bi se umirila v temnih vodah, tako samozadovoljnih in ponosnih, ki bi jo ponesle v varno in tiho srečo pozabe in brezciljnosti.

Ali je to ljubezen, Vêra? Ali je to vélika ljubezen, — če te ne navdaje s čustvom sreče in zadovoljnosti? — Ali je bila zlagana tvoja blaženost po oni veselični noči? — Vêra si ne vė odgovora; sama sebe ne razume, lastnega srca več ne pozna. — V zadnjih letih se je navadila, da je kolikor mogoče malo mislila nase, da se ni brigala za svoja razpoloženja in občutja, da se ni ukvarjala s sklepanjem in razmišljanjem o svoji prihodnosti in o svojih pričakovanjih. Udajala se je usodi: — naj jo porine, kamor hoče! Človek naj bo tih in miren,

niti z mezincem naj ne zmiglje; potuhne se naj in naj pohlevno čaka, kaj mu prinese jutro! Če ga zadene udarec in nesreča, začudenje ne bo tako veliko, razočaranje ne bo tako neznosno; če ga doleti obdarovanje, sreča, — koliko večje bo njegovo zadoščenje, koliko hvaležnejše njegovo presenečenje! — Zakaj se je ves čas podajala z Drnovškom, čeprav ji je bil že od začetka skoraj zoprn, čeprav si ga ni mogla nikdar predstavljati kot svojega zakonskega moža, — da je le v resnici nekoliko pomislila, kaj in kako je to? Zato, ker skoraj sploh ni mislila na to in se je silila v površnost in lahkomiselnost, ki sta ji pravzaprav ravno toliko tuji kakor gizdavost in nečimernost. Preprosta ženska je, po svoji naravi in po svojem čudu, brez domišljavosti in brez pretiranosti, brez velikih pričakovanj in brez posebne vere v svojo vrednost in dragocenost. V dnu duše ji poje struna, da ji življenje ni namenilo kaj dobrega in lepega; v dnu duše je prepričana, da ne uide svoji usodi. Čemu bi se ji ustavljala? Hladnokrvnost, dušica! Glavo na nakovalo, pa čakaj potrpežljivo, da lopne kladivo po njej! . . .

Po razgovoru s Tomom v oni veselični noči je bilo vendar tako lepo in svetlo v njeni duši. Verjela je, da je dosegla radost svojega življenja, da se ji bliža sreča in zadoščenje. Prepričanje, da je premagala vso svojo samopašnost, da se je odrekla vsemu svetu in vsi bodočnosti, in da se je zapisala samo ljubezni, samo izvoljencu svojega srca in svoje duše, — to prepričanje jo je povzdignilo in očistilo, da bi bila vriskala in rajala od zadovoljnega ponosa. V nebesa ali v pekel bi bila šla za Tomom, ne pogledala bi ne na desno ne na levo, ne ozrla bi se nazaj in ne računila bi naprej, — slepo bi se bila vrgla v plamen te ljubezni, pa naj bi bila pogorela v nji v pepel in prah . . . In potem zavest, da se je tudi Tomo odrekel vsi sebičnosti, da se je tudi on predal ljubezni z vsem svojim bitjem in z vsem svojim žitjem, za danes in za jutri in za vekomaj; — ali ni bil to vrhunec zemske sreče? — popolna harmonija dveh človeških duš, ki sta se zlili v eno? — Tomo je bil premagal svojo telesnost in nasilnost. On, ki je bil tako počuten in sladostrasten, da bi bil samo prijemal in objemal, poljuboval in grizel, — pil iz polne čaše ljubezenskega razkošja do omamice in do pogina, — on se je odrekel užitku, zunanjemu užitku, in našel sreče v čisti in brezgrešni, božanstveni ljubezni! In Vêra je komaj iz knjig poznala to ljubezen, v življenju je nikjer ni videla. Povsod je videla le greh, — prisiljenost, celo propalost; ljubezni, vélike ljubezni ni videla nikjer. Zdelo se ji je, da sploh ni zakona z ljubeznijo; zdelo se ji je skoraj, da — v poštenju ni ljubezni in da je samo greh — ljubezen.

Zakaj naenkrat tolika izprememba? Zakaj naenkrat zopet — nezaupanje? — Zdelo se ji je, da Tomo ni izpremenjen. Bil je čist

in dober, prisrčen in iskren — kakor v oni noči. O načrtu za učiteljevanje Vêra ni premišljala. Ni se z njim ukvarjala, ker sploh ni mislila na to, kdaj se poročita. Bila je pripravljena, da čaka nanj, da čaka — v nedogled. Na zakon ni pomislila. Saj se ji je skoraj zdelo, da bi ji bilo ljubše, če zgori v ljubezni, če se uniči v nje plamenih, nego da živi — v zakonu, kakor jih pozna na stotine, brez večne lučke v srcu, ki brli in dogoreva, nazadnje ugasne. V njenem zakonu bi morale goreti baklje v srcih, morali bi kresovi plameneti! Pa se-li ti ne izčrpajo še prej? Ali jim ni usojena še krajša doba? Ali jim ne sledi še večja tema? — Prav je tako, se ji je zdelo. Gôri in izgôri, — in ugasni, to je zapoved! — A to bi bila žrtev, Vêra! — Ljubezni žrtev! — Pa se-li sme zavedati ljubeči, da — žrtvuje? — Ali ni mogoče — žrtvovanje tvoja strast? Izrodek pesimizma in obupa? — — Zakaj ti ni, da bi živela? Ali je tvoja vélika ljubezen le premajhna za življenje in za srečen zakon? — Ali čutiš krivdo v sebi, Vêra? Krivdo v tem življenju, — če ni morda krivda v tvoji prejšnji inkarnaciji? — — — Ko bi ljubila, Vêra, bi vriskalo življenje v tebi, — drhtela bi v zaupanju in pričakovanju, — hrepenela bi v bodočnost, ki bi jo sanjala hoté al nehoté, vedé ali nevedé, — in delala bi načrte, ki bi jih razpletala v neskončnost ... In nenadoma se je zavedla: — Ali ni delala načrtov s Stanislavom Drnovškom? — Njena duša jim je bila sicer tuja; a poslušala jih je, udeleževala se jih je, ugovarjala jim je le malokdaj. — Mahoma ji je postalo vroče, srce ji je začelo tolči, kri ji je buhnila v obraz ... Čustvo sramu, ponižanja, nizkotnosti jo je prevzelo vso, da bi se nekam skrila, da bi bežala sama pred seboj in pred celim svetom, — da bi si razpraskala to svojo svetohlinsko krinko in da bi si raztrgala to svoje váravo srce ... Krivdo je začutila v sebi — in spoznala je, zakaj naenkrat tolika izprememba, zakaj naenkrat zopet — nezaupanje! ...

Takrat se je Drnovšek zopet oglasil, — prestrašila se je, da se ji hoče iznova bližati ... V tem strahu, — v zavesti svoje krivde, — v občutju neznosnega sramu ... se je odločila in zbežala k sestri. Ni ji prišlo do zavesti, da tudi pri Tomu ni vse v redu. Ni zapazila njegove nenadne plašne nesigurnosti, njegovega oklevanja in omahovanja, pomišljanja in preudarjanja; — ker ni mislila na zakon z njim — vsaj zavedala se ni, da misli nanj —, ker ni računila s poroko, temveč samo — z ljubeznijo.

Če se spomni zakona svojih starišev, — če pogleda v zakon svoje sestre z njenim možem, — če vzame vse zakonske pare, kar jih pozna: — — kje je ljubezen? — kje je sreča? — kje je harmonija? — Nezaupanje in ljubosumnost, prepiri in pretepi, brezobzirno varanje in neodkritosrčnost, oprezanje, zavist in zloba! Nikjer sporazumljenja in zadovoljnega miru, nikjer poštenosti in čistosti in nesebičnosti, —

nikjer ljubezni, povsod sovraštvo, zgolj sovraštvo! In če je zunanjost lepa, je le navidezna, hinavska; preišči malo globlje, pa se prepričaš, da je varljiva, kakor je varljiva gladina blatne luže, ki skriva mrhovino in se vzdigujejo iz nje mehurčki gnilobe in smradu! ... Če je torej zakon red, pravilnost in poštenost, potem v poštenju — ni ljubezni! V grehu je ljubezen, samo v grehu! Zatorej ljubi, ljubi — in umri! — Zakon s Stanislavom Drnovškom bi bil za zunanji svet — pošten, povprečen zakon; ljubezen s Tomom — greh. Vêra pa se je igrala na obe strani. Igrala se je — ali res le podzavedno? — z mislijo, da bi izpila slast ljubezni s Tomom, da bi užila vso omamljajočo srečo vélike ljubezni, — in se potem zatekla v suhoparen zakon s Stanislavom. Ali ni oskrunila ideje vélike ljubezni? Ali ni osramotila sebe in si obremenila dušo? — Če je samo greh ljubezen in če je ta minljiva, — ali ni dostojnejše in poštenejše, da se zapišeš smrti, ko ti sreča izpuhti? — — —

— Tomo je prejel od Vêre najprej kratko sporočilo o preselitvi; potem nekoliko razglednic in nekaj pisem, zaljubljenih, precej površnih in vsakdanjih; potem nenadoma — izbruh obupnih samoobtožb:

„... Ali bom smela biti še kedaj odkritosrčna? Ali sem obsojena, da lažem vse življenje — sebi in drugim? — — Takrat, ko si mi bil umoril vêro v te, si mi bil umoril tudi dušo. Takrat sem stala s smrtjo — lice v lice ... Zdaj si včasih domišljujem, da mi je zopet vzklila véra; — a pravzaprav te ljubim samo zato, ker ne morem drugače. Mislim pa še zmirom — kakor prej —, kako bi svoji ljubezni ušla, kako bi sebe in tebe iz nje rešila ... ne toliko iz nevére kot iz prepričanja, da mi ni namenjena in da je ukradena, — ker je nisem vredna in ker bi bila zate usodna. Pri tem pa nadaljujem svoje budalosti od prej, — da ne zaničujem najbrže ničesar bolj nego sama sebe. — Nekdaj so me ozdravljali ti krasni kraji; danes tavam po njih kot izgubljena ovca in ne vidim njih krasote ... Pri najlepšem čtivu mi pridejo tuintam najgrše misli ... Sama sebi bi pljunila v obraz ... Praviš, da naj pošljem tvoji duši naproti svojo lepo, blago dušo! Ha — to umazano, razcapano vlačugo, da se onečediš z njo? — — Oprosti! Ti si mi pisal nežno in prisrčno, bodisi iz usmiljenja ali — jaz ne vem, zakaj... In jaz ti pišem... Menda so vsi zlodji v meni! — Tomo, — če se norčuješ z mano ... Veruj mi, da točim solze — in da sem jih potočila več, nego sem napisala črk! Pomagaj mi, če moreš! ..."

Tomo se je prestrašil; najraje bi se peljal k nji, da ji pogleda v oči, da se prepriča o resnici in da jo pomiri in potolaži.

„... Če sem ti bil v onem podivjanem času vzel véro vase, ali ti je nisem zopet vrnil? ... Ti računiš: — Ali je pametno, vdajati se človeku, ki te tira od pristana vedno dlje po viharnem morju? Bogve,

kje te buti morje ob pečino? — Jaz te neslano vprašam: — Ali sme računiti slepa, vélika ljubezen? — Ti odgovarjaš: — Ali sme zahtevati nesebična, vélika ljubezen — človeških žrtev? — Ti ne veruješ v mojo ljubezen. Zdi se ti, da zahtevam od tebe vso bodočnost tvojo in vso srečo tvojo, — da ti pa ne dajem svoje bodočnosti in svoje sreče. A, duša, to ni res! Jaz ne zahtevam tvoje bodočnosti in ne tirjam tvoje sreče; — a če sem tvoja bodočnost jaz in če sem tvoja sreča jaz, — — jaz sem tvoj! Ti si moja bodočnost in moja sreča in moje vse! — — — Zakaj si mi iznova vzbudila dvome? — Zakaj se zaničuješ? Zakaj je tvoja duša umazana in razcapana vlačuga? Kakšne — budalosti nadaljuješ? . . . Ali imaš čisto vest v tem hipu, duša moja? Ali mi moreš razpršiti stotere dvome? — Daj mi besedo, ljubica, da me ne varaš, da me nisi varala in da me nočeš varati! Razgali svojo dušo pred mano kakor najčistejše steklo! — In če me ljubiš, duša, ne zatiraj te ljubezni! Vdaj se ji — in vdaj se meni, ki sem ti vdan do smrti! . . .“

Ker ji je Tomo skoraj slednji dan dopisoval in je prejela medtem že njegovo prejšnje pismo, ki je bilo veselo in šegavo, je bil tudi njen prihodnji odgovor zopet miren in zaupljiv. Tomo ji je bil že večkrat naznanil, da jo čimprej obišče; mater je na to pripravil, da se pojde — učit k prijatelju na Gorenjsko, zato mu Vêra ni hotela natančneje razlagati svojega obupnega razpoloženja in svojih samoobtožb, temveč ga je pozvala, naj že vendar izpolni svojo obljubo in naj pride.

„. . . Ljubiva se, dokler gre; saj ni nikomur v škodo! Danes me jezijo one lamentacije. Vrag vzemi ure, v katerih si človek za vsako malenkost trka na prsi! Bog zna, če ni to najbolje, kar se nam zdi najslabše, — in narobe!? . . . Krasne noči so tu. Danes je zunaj tema kakor v rogu. Najraje hodim sama na izprehode, pa mnogokrat komaj najdem nazaj domov. — Moja mala nečakinja je obolela. Opoldne je še pela: — ‚Vsi so prhajal, ni njega bvo . . .‘; zdaj pa joče in se kremži . . . Jutri pričakujem tvojega sporočila: — p-r-i-d-e-m! Juh! In če ne prideš, — pojdi se farbat! Nobenega izgovora nimaš . . . Jaz te ljubim, ljubim — in poljubljam. Tvoja Vêra.“ —

— Dva tedna sta že minila, odkar je Vêra proč. Tomovo hrepenenje je tako veliko, da ga komaj brzda. Parkrat je že sklenil, da se s prihodnjim vlakom odpelje k ljubici; a v žepu ni imel dovolj denarja in stopiti k materi — mu je bilo mučno; bal se je vprašanja: — Kam se ti tako mudi? Po navadi se ne žuriš ravno — k učenju!? — Srdil se je sam nase: — Ali te je sram, ker si zaljubljen? Ali te je sram, ker misliš že na zakon, čeprav si še — premlad? — In kakor je zaničeval vso to vsakdanjo družbo, ki je zanjo dobro vedel, da mu bo očitala predvsem mladost in lahkomiselnost; se mu vendar ni posrečilo, da bi popolnoma zamoril v sebi neko sramežljivo čustvo krivde,

katero je sam pri sebi zmerjal — s strahopetnostjo. — Na drugi strani je krotil svoje nestrpno hrepenenje s prigovarjanjem: — Če ti je res za žrtev, če ti je za čistost, — vadi se v odreki! Vzdržnost ni igrača! Če pojdeš k Vêri, ne pozabi, da se pojdeš — z ognjem igrat! . . . Vêra se je odločila, da se brez pomiselkov — žrtvuje. Vrže se mu krog vratu in se mu vda, — da se napijeta slasti ljubezni, da se upijanita v razkošju sladostrastja, da se naužijeta vse rajske sreče medsebojne vdanosti, združitve, duševne spojitve . . . Nič zato, če traje blaženost le kratek hip! Nič zato, če ji sledi nesreča! Nič zato, če ji sledi magari — smrt! — — A Tomo je odločen, da ne sprejme žrtve. Ne samo trenotek sreče, — življenje sreče je njegov načrt! — Z vriskajočo dušo, z rezgetajočim hrepenenjem pričakuje dan odhoda . . .

Pri materi je stvar že urejena; zjutraj se hoče odpeljati na Gorenjsko . . .

Popoldne je z Andrejem Praznikom na izprehodu. Poročnik je v zadnjem času še dosti miren. Videti ga je mnogo v družbi Mare. Po šetališčih in po mestu se izprehaja z njo, razgovarjajoč se in zabavajoč se, največ resno in prijateljsko, vendar tako intimno in zaverovano, da je okolica že pozorna. A skoraj neprestano je tudi v Mirini bližini; Tomu se celo dozdeva, da hodi z Maro samo zato, ker hoče ostati kolikor mogoče blizu Mire. Vedno opreza nanjo, nikdar ne pozabi nanjo. Kakor vesten detektiv jo zasleduje, da ve za vsako njeno pot in da pozna vse njeno dejanje in nehanje. A o njej ne govori z nikomer razun s Tomom. In zmirom iznova mu ponavlja svojo bojazen:

„Javornik jo je poljubljal! . . . In on je vendar okužen! Ali ni sumljiva ta hripavost? — S poljubom jo lahko okuži, Tomo!“

„Menda je pač že vprašal kakšnega zdravnika!“

„Vraga je vprašal, ne zdravnika! Saj ne pride iz krokarij! Z onim nadutim čifutom se pajdaši tuintam, z našim asistenčnim zdravnikom.“

„Ta mu je moral vendar . . .“

„Stavim, da ne pozna bolezni! Mlečnozobec, ki je komaj promoviral!“

„Ampak Javor sam . . .“

„Za hudiča, da še nimamo postave, ki bi uredila te stvari! Spolna kuga spada v karanteno kakor kolera. Ali si prepričan, da se okuženec dovolj zaveda svoje nevarnosti? — Pa naj se izpozabi samo v pijanosti, po polnoči, in naj poljubi natakarico v veži, — kolika nevarnost!“

„Javnega pouka bi bilo treba.“

„Če pa je nespodobno, govoriti o teh rečeh!“

Z bridkim smehom umolkne Dreja. Čez nekaj časa pa se sunkoma ustavi in se obrne k Tomu:

„Danes sem že vdrugič videl Miro na poti — k doktorju Brezniku.“

„V ordinacijo?“

„V ordinacijo!“

„Iz tega ne moreš ničesar sklepati.“

„Bogve!“ zmiglje Dreja s pleči.

Praznik se ne izogiblje Javorniku. Zdi se celo, da išče njegove družbe. Drži se bolj pri strani in se naravnost ne obrača nanj; a drži se vztrajno in s trmasto odločnostjo; morda bi prenesel tudi žalitev, da si le ohrani priliko za opazovanje in nadziranje. Okoli šeste ure zavleče Toma v gostilnico h „koštrunu“. In res je tam navadna družba, Javornik med njo.

Nadporočnik je nekoliko bledejši nego je bil poprej; lica so mu malce upadla. Njegove žametne oči so temno obrobljene; glas mu je ubit in hripav; izraz v obrazu nekam trd, zagrizen. Med stisnjenimi ustnicami vleče fino smodko.

Tudi Bogdan je navzoč, ki se je pred nekaterimi dnevi vrnil iz bolnišnice. Še bolj suhljat je in še bolj oglat; nasmeh mu je porogljiv kot prej; nova je neka skrivana prestrašenost.

Zgonček je pri mizi, ponosnejši in elegantnejši; usta ima zaprta, ramena mu ne zmigavajo. V zadnjem času je stalen Nušin spremljevalec. Na vse zgodaj jo že čaka in jo spremlja po njenih potih; če ne more z njo, jo počaka ali jo pride pozneje iskat. Idilično razmerje; tako lepo in prisrčno, da ni nikogar v družbi, ki bi ga hotel smešiti. — Za Magdo se ne briga več; bržčas je z zaničevanjem pozabil nanjo. Sicer pa je itak ni v Ljubljani; ko je zbolela, je odšla k svojim sorodnikom v Celovec.

Sodnik Košan je tu, zaročnik Tratnikove Julke. Ostarel je, čelo se mu je na obeh straneh podaljšalo. Skljućen sedi na stolu, z viržinko v ustih; tuintam je tako zamišljen, da pozablja na okolico. Pravijo, da ima skrbi: — Njegova prejšnja ljubica je v preiskavi radi odpravljanja.

Nenadoma se pojavi tudi doktor Breznik. Njegova žena je na Bledu, on se vozi ob sobotah gori ter ostaja čez nedeljo. Tomo se čudi, kaj ga je prignalo zopet v družbo; miren se mu zdi, a zagonetno hladen. Poleg Javornika séde, pa mu kot nalašč ne da roke. Milan se pomenljivo zmrdne:

„Zdravo, doktore! Kaj dela tvoja lepa ženka?“

Breznik se ne briga za vprašanje ter se pogodi z natakarico za kozarec piva. Oni pomežikne Košanu in pokaže z glavo proti zdravniku, češ: — danes smo pa nasajeni! Pa se zopet izzivajoče obrne:

„Povej ji, doktore, da se mi neizrečeno hlepka . . .“

Breznik se z narejenim strahom umakne od njega in si ogleda tla med svojim in njegovim stolom:

„No, — če se ti kolče, — to bi bilo lahko nevarno!“

Omizje prasne v smeh. Košan zakliče:

„Francka, prinesi nadporočniku sode bicarbone!“

Javornik se vgrizne v ustnico in se popravi na stolu, da je z vsem telesom obrnjen proti Brezniku. Ta se ne briga zanj ter ostane resen in dostojanstven.

Pogovor je prisiljen, napetost vlada v družbi. Dovtipi ne zadevajo; tuintam nastopi za hip tišina, ki je skoraj mučna.

Košan leži na stolu in motri s škodoželjnim nasmehom zdravnika in nadporočnika.

„Ugotavljam, Milan, da si ostarel! Menda nisi hripav samo v grlu, temveč tudi kje drugje. Marasmus, padar, kaj?“

„Ali te srbi, da bi zopet kako stavo izgubil?“ — odvrne ošabno Javornik.

Pred poldrugim mesecem sta bila stavila za dvanajst šampanjk: — Javornik bi bil moral tekom enega tedna zapeljati neko znano lepotico, šiviljo, ki se je hodila kazat na ulice in na šetališča. Košan je bil izgubil. Nadporočnik se je bil moral šele z njo seznaniti . . . in vendar mu je bilo dovolj par ur — od šestih do enajstih zvečer. Peljal jo je bil v okolico. V gostilnici jo je bil nasitil in napojil. Ob devetih je prišel naročeni izvošček, ki ju je zapeljal na njegovo stanovanje . . .

„Danes bi ne izgubil,“ — dregne sodnik iznova.

Javornik otrese pepel s cigare:

„Ali imaš pripravljen kak predlog!“

Košanu se zaiskre oči; ozre se v Bogdana, kakor bi se hotel posvetovati z njim. Ta pomežikne za natakarico, ki gre ravno mimo, češ: — Francka, ka-li?

Javornik zamahne zaničljivo; Košan se zarezgeče:

„Tu samo ti nisi ničesar opravil, Bogdan!“

„Dajte mi nalogo pri ženski, ki mi je res kaj zanjo in ki je tega vredna!“

Zagleda se v zdravnika in ga sovražno meri . . . Pa se zdajci okrene k drugim:

„Pošljite me na Bled!“

Breznik se ne zgane. Nihče si ne upa črhniti, ker vsi vedo, da Milan namiguje na gospo Elviro. — Košanove misli se trdovratno motajo krog Mire. Rad bi zinil, čeprav je tu njen brat . . . Njegov pogled zaplava od Milana k Bogdanu in nazaj . . . Javor ga razume:

„Ti predlagaš Miro?“ — Poznati mu je ponos nad svojo predrznostjo.

Tu skoči Andrej Praznik in udari s pestjo po mizi. Bled je in prepaden, da ne najde takoj besede . . . V tem trenotku se vzdigne tudi Breznik, obrne se počasi k Javorniku in ga s tako preprosto

kretnjo — lopne po obrazu, da se vsi samo začudijo. Košan se skoraj zasmeje.

Milan plane, da bi udaril; Tomo ga zgrabi za roke. Bogdan se z onemoglo jezo vrže proti Brezniku, ki se mirno oddalji od mize:

„Plačam, Francka!“

Javornik se pomiri in se obrne h Košanu:

„Vidva z Bogdanom sta moja sekundanta. Domenita se takoj! Zjutraj ob štirih se hočem biti — s pištolami — za Rožnikom!“

Breznik je že na pragu:

„Jaz sem gospodu nadporočniku na razpolago — pred sodiščem!“

Tedaj se oglasi Praznik:

„Ampak jaz sem lahko zjutraj ob štirih — s pištolami — za Rožnikom! Tomo in Egon Zrimšek sta moja sekundanta.“ — Dreja odhiti za Breznikom . . .

— Krasno jutro je. Solnce je ravno vzšlo in sije kot mladenič-vitez v srebrnozlatem oklepu, od katerega žare in se usipavajo v bleščečih šopih sijajni roji svetlih strelic in ognjenih bliskov. Objestno bruha žarke v svet in razsipava svojo mlado moč . . . Lahni oblački plavajo po nebu, tenka meglica leži v dolini. Rosne kapljice blišče po travi in po grmičevju. Vse leskeče in utriplje in se iskri, kakor da leže briljanti in demanti razsejani po travnikih, po polju, po listju in po igličevju. V slednji stvarici, v najmanjšem drobcu prerojenega stvarstva živi, gori in vriska prekipevajoča solnčna sila . . . Vrabci čivkajo in se preletavajo; kos se oglaša iz gozda; kukavica kuka, sanjavo in obljubljajoče; škrjančki žvrgole v nebo . . .

Tomo šeta po Večni poti in se ozira, ali že ne drdra za njim kočija. Tudi v njem odmeva zlato jutro. V srcu mu prasketa kot po razstrelbah s solnčnimi plameni napolnjenih raket, ki ga podžigajo in vzdigujejo, da bi živel, gorel in vriskal kakor vse okoli njega . . . Z duhom je že pri Vêri na Gorenjskem; hrepenenje mu razganja prsi; prsti mu drhte v nestrpnosti — od bojazni, da bi vsled dvoboja zamudil vlak . . . Sladko je spal vso noč, mir in srečo v duši; — očita si sebično neusmiljenost, da se s tako ravnodušno hladnokrvnostjo podaja na bojišče, kjer čakajo prijatelja Andreja morda bolečine, kjer ga morda čaka — smrt. Niti siloma si ne more izvabiti sočustvovanja; samo jeza na Javornika ga tuintam obvlada, da se mu izmuzne psovka ali kletvica. In neka radovednost ga navdaja: — Zakaj je doktor Breznik nadporočnika tako odločno — lopnil? Samo zaradi te žaljive stave, ki jo je Košanu ponudil? — V enomer mu prihaja na misel Drejevo opazovanje, da je bila Mira že dvakrat pri zdravniku — v ordinaciji. — A duh mu je premalo zbran, prevečkrat na poletu k ljubici, da bi mu bil sposoben za slutnjo in za sklep: — Morda je Breznik pri Miri že dognal — okuženje in je hotel kaznovati okuževalca? . . .

Dve kočiji se pripeljeta po Večni poti, vsaka od svoje strani. — Na pokošeni jasi se gospodje zberejo, odmerijo prostore, ogledajo orožje in se razpostavijo.

Javornik je silno bled; temne obroče ima pod vdrtimi očmi. Glas mu skoraj čisto odpoveduje, komaj tiho škripanje mu prihaja iz grla. Videti je razdražen, kakor da ga vse okrog jezi in žali, — kakor da je vse to preneumno in preotročje zanj.

Tudi Praznik je bled, a še dosti miren. Zagoneten je izraz v njegovem obrazu: — Ali je svečanost? — Ali je odločnost? — Ali je brezbrižnost? — Sam vase je zaprt, — v svetišče, ki je v njem. A trenotkoma, če okrene glavo in se mu nanosnik zablešči, mu prešine obličje skoraj detinski nasmehljaj, milobe in dobrote poln.

Ko je dano znamenje, se z neznansko naglico odigra prizor:

Javornik pomeri svojega nasprotnika od nog do glave . . . za sekundo pridrži roko z orožjem; zdi se skoraj, ko da hoče vzklikniti: — Streljaj vendar! . . . v naslednji sekundi plane z roko kvišku in izstreli pištolo v zrak . . .

Praznik, ki je resno meril, — se zdrzne in počaka . . . v bleda lica mu buhne rdečica, oči mu jeza zamegli . . . v krepkem loku zamahne z roko — in zaluči orožje nasprotniku v obraz . . . Pok — je slišati . . . pištola pade v travo . . . pramenček dima se ji vije iz cevi . . .

Nadporočniku se pojavijo krvave srage na obrazu . . . z zaničljivim nasmehom se obrne k svojemu zdravniku . . . A ko se hoče z robcem obrisati, mu roka omahne; lica mu mrtvaško preblede . . . kašelj ga posili in kri mu bruhne iz ust . . .

Zdravnik ga ujame:

„V ramo je ranjen . . . Kroglja je obtičala v pljučih . . . Preneumno! Kje je voz, gospod Košan?“

— — —

V drugi kočiji se pelje Dreja s svojimi. Rdeče lise mu žare na licih; mišice v obrazu mu trepečejo . . . Razburjen je — in vendar ga navdaja zadoščenje: — Najboljše je tako! Najboljše je tako! — šepeče sam pri sebi . . . V dnu duše je vesel, ker pričakuje po tem spopadu lepše dobe novega življenja, miru in zadovoljnosti . . .

„Dobro se imej! Poklon gospodični Vêri!“

Na kolodvoru se poslavljata prijatelja. Tomo stisne Dreji roko:

„Piši mi, kako je z onim! — in kako je z Miro!“

. . . Vlak brzi po polju . . . Tomo gleda skozi okno . . . V srcu mu praskečejo rakete vzhičenja in sreče . . . Vêra! Moja Vêra! . . .

(Dalje prihodnjič.)

Vladimir Levstik:

Gadje gnezdo.

(Dalje.)

Toda zvečer, ko pekeče voz v temi na dvorišče, je tista ko zmerom: če so ljudje od svinca, bodo vsaj krogle človeške. Le nekaj leži mehko preko ust in oči, od boli, prestane za mlade in njihovo gnezdo.

V veži je luč; razdejana izba je spet urejena. Za mizo čakata Joža in Tone, Janez v sredi med njima; pičle pol ure je časa, da se poslove.

„Saj sem vam pridigal, mati!“ Joži ni prav, da je šla, v duhu že sliši zbadljivke. „Ves regiment bo kazal s prstom za mano; ali je treba? Kdor mora, mora.“

„Tvoja mati se je bala za sina,“ ga zavrne vdova z glasom, kakor bi kamenje padalo nanj. „Mari te je śram?“

In gad povesi glavo.

„Ne, mati, odpustite! Ni me, ne bo me; ravnali ste prav, kakor zmerom.“

Kaj ne bi popuščal v teh zadnjih trenotkih!

Vsi štirje molče; potem pravi Tone:

„Če se ne vrnem, mati, so moje knjige Janezove; kar hranite zame v gotovem denarju, razdelite po svojem preudarku med brata in v dobre namene.“

„In moje takisto,“ povzame Joža. „Saj veste sami najbolje . . .“

Kastelka se jezi:

„Molčita o testamentih! Ob miru se vrneta zdrava, vse drugo naj vaju ne briga.“

Že sta prepričana. Oči jima tle živeje, drzen smehljaj igra okrog ust; niti osmešenje ni omajalo vere v sinovih. Janez naliva kozarce:

„Da trčimo na srečno svidenje! Žalostno je slovo brez vinske zdravice; in čas hiti.“

Čaše pojo, toda njih glas je moten, in vino je grenko nocoj. Kastelka nazdravlja:

„Da smo spet skupaj čez leto dni!“

„Da smo skupaj . . .“

Mati zvrne kozarec v dušku; in ko ga postavi nazaj, se razkrhne z žalostnim klenkom na dvoje.

„Močno roko imate,“ se smeje Tone. „Krepko boste vladali domu, ko naju ne bo.“

„Pri Galjotovih sta bila?“ se spomni Kastelka.

„Bila sva.“ Joža se grize v ustnice.

Ljubosumna zloba šine iz vdove:

„Nu, vidiš, dekle te ne sramoti, ko hodi mati prosjačit zate. Starke smo avše, zato imate mlade rajši.“

Toda skesano povzame:

„Naj Jela ne joče, vojna bo kmalu pri kraju.“

In Tone pokima:

„Kmalu; Bog, da sva zraven. Za veliko gre.“

„Dolgčas bo gledati zdaleč,“ se meni Benjamin. „Kdor to zamudi, je zamudil za zmerom; še tokrat bo zemlja krvava, potem nikoli več.“

„Kako misliš, prerok?“ se smeje mati prisiljeno.

„Tako, da je zadnjikrat. Nemara bom tudi jaz še na vrsti; ves dan hodi slutnja ko senca z menoj.“

„Slutnje so bedarije!“ roji Kastelka. „Kdor sluti, izkupi; modra glava se z ognjem ne igra.“

Tedaj se zganejo vsi štirje: ura pri fari bije deset. Gadje vstajajo.

„Čas je, mati,“ de Joža. „Zdravi bodite in mislite name. Bog vas živi!“

Glas se mu trese, mehkoba ga je obšla. Ali matere ne poljubi: na ustnicah hrani dišavo Jelinih las.

„Zbogom, mati!“ pristopi Tone. „Da se vidimo, da trčimo še na Kastelčevem!“

„Zdrava bodita, gada!“ Trdo jima stiska roke. „Ko vaju vidim spet, se ne bom več branila umreti. Vrnita se, kakor gresta; težko je počivati v tuji zemlji . . .“

Sablji zvenita čez prag. Gada vesta, da je čas: hudo bi jima bilo s Kastelkino solzo v srcu. Toda vse ni pri kraju: Janez ju spremlja na postajo.

„Tam zajočemo vsi trije,“ premišlja Jóža. „Pa njemu je dobro; z Zino bosta sedela zvečer in čebljala, ko naju morda že več ne bo. Uboga Jela, z glavo je bila ob mizo . . .“

Že na vozu se spomni, plane doli in v hišo:

„Mati, besedo!“

Kastelka se vzravna izza okna. Čemu se vrača otrok? Jokala je; malo, prav malo sme tudi ona . . .

„Kaj bi rad? Si pozabil kaj?“

„Da, mati . . .“ Joža sede tesno k nji. „Da bo mir pri duši: kadar se vrnem, napravite svatbo brez čakanja, kaj?“

Vdova mu gleda globoko v oči.

„Ne, ne,“ se nasmehne sin ter zardi pod lase. „Le tako ... Težko je; dekle se mi smili.“

„Da, sinko,“ hlipne stara; ne more se več zmagovati. „Kar hočeš, stori; ti boš gospodar. Le vrni se, Joža, pridi živ, pridi zdrav ...“

Bogve zakaj se spomni na lepem, kako je majhnega po nedolžnem tepla s palico, ko je bil Tone kriv; kakor zdajle ga vidi ječati v kotu, in sama ječi, srce se ji zvija kesanja. Ves čas jo bo grizel črv za tisti dan!

„Odpusti, zlati moj!“ hrope za njegovim vratom. „Če sem bila krivična, trda s teboj, pozabi ... Nikoli vas nisem božala, ne tebe ne bratov in vendar je bilo vse moje življenje ljubezen do vas! Vrni, se, Joža; vsak dan in sleherno noč te čaka mati — čaka te zemlja, ki sem jo zate pripravila, tebi hranila ...“

Gadje solze ji kapljajo v roko. To je trenotje brez imena; kar živi, ni bilo enakega, nikoli več se ne vrne. In gospa ne ve, kaj dela.

Izpozabi se, oberoč stisne Jožo za glavo, vzdigne jo k sebi, poljubi ga v sredo čela, prav med oči.

Tako čudo se ji zazdi to dejanje, da strahoma sune fanta od sebe ...

Vrata so se zaprla, odbrenketala je sablja po produ; sivca prhata, voz drdra, in gadje vriskajo, da bi žalost zaspala.

Stoj, Joža, stoj! Bela postava teče z Galjotovega, še enkrat te hoče videti; ozri se, minuto počakaj, le eno še ... Ne slišiš, Jela te kliče! O, da jo vidiš, kako lovi vriske iz dalje ter išče med njimi tvoj glas ... Zakaj ne počakaš: svoje vroče srce bi vrgla tvojim konjem pod kopita! Ne dojde jih. Burja vije za teboj; ne burja, tvoje dekle sloni pod jablano in joče ...

Joža ne sliši; ali vrisk zamre na gadjih ustnicah, roka se skrči ob srcu, kjer čuva pramen njenih črnih las ...

* * *

Komaj dnevi so minili; toda železen prst je črtal na severu in jugu, na vzhodu in zahodu: rdeča meja loči dvoje svetov. Jutranji veter piha; vlečeš ga v nosnice, in zdajci ti pride na um, da je vejal nekje čez mrliče ter dišal po dimu in krvi.

Kastelka stoji z Janezom na griču za hišo; sive oči ji merijo obzorje, misel ves daljnji svet. Solze je zdavnaj obrisala, moči povezala v trden snop; čelo ji sili naprej, roke se gibljejo široko, drzna guba deli obrvi: vdova čuti nevidnega sovražnika in si ne da skočiti za vrat. Četrt stoletja ni šlo za življenje in smrt; zdaj stoji drugače nego takrat. Ona že ve, da je Bog in zlodej ne zmoreta, ne, nikoli! Volja sega na drugi konec sveta, in mati veruje vanjo, veruje ... Saj ni le njena volja: to je duša zemlje, katero je ona vzdramila.

„Takšen pokoj naokoli," govori Janez kakor iz sanj. „Čudna je misel, da streljajo tam s kanoni."

„Dobro se čuje," pravi Kastelka; ona ne laže!

„Streljanje, mati? Zdi se vam; komaj vročino slišim peti . . ."

„Sam Bog ne pomni takega: na gosto, kakor pesek z voza. Ti, mladič, ne slišiš, ali mati čuje in zemlja."

„Zemlja?" Gad se odmakne, da bi ji bolje videl v obraz.

„Zemlja," ponavlja vdova, mirno, kot bi knjigo brala. „Po zemlji prihaja. Misli si, da te zbode trn v peto: mari ne čutiš povsod, v glavi in v srcu? In to je hujše od trnja; misliš, da nje ne boli?"

„Koga?"

„Zemlje . . . Sinoči mi je bilo, kakor bi govorila pod menoj in mi tožila. Kastelka, pravi, sam hudič jih je dal; premisli, kaj delajo! Vso kožo mi slečejo, ves drob izdero . . . In mrliče spuščajo vame: vse belo mrtvih je v meni. Strah me je, pravi, kadar spite ljudje . . ."

„To vam je odleglo, ko ste se zbudili!"

„Zakaj? Saj jih slišim, podnevi, ponoči . . . Toda vse krogle lete mimo Jože in Toneta. Ne upajo si; ne smejo."

„Kdo jim ne da?"

„Zemlja; ona ju varuje."

Široko strmi Janez materi v obraz; ali se ji meša?

Vdova gleda bistreje ko kdaj.

„Enkrat se mi je v sanjah vrag prikazal. Pomni, mi pravi, dobro zapomni, Kastelka: Bog se ne bo ravsal zate z menoj! Pozabila si ga, zapisala si dušo zemlji, da ti služi; paradiž si prodala prsti za svoje bogastvo in svoje otroke. Na zadnjo uro se vidiva, stara! In meni se je zdelo, da odgovarjam: Pridi, zlodej, kar pridi! Samo da ohranim gade in grunt, drugo mi je deveta briga; kar držim, ne izpustim, če me tudi vzameš po smrti."

„Nu, mati, braniti svoje ni greh, zasluga je!" meni Janez, ali sveta groza mu lije v kosti.

„Braniti svoje ni greh, toda greh je misliti samo na eno; in jaz nisem utegnila misliti na več. Zemlja je pokazala, da me hoče imeti zase — kadar sem se obrnila k drugemu, je bilo zlo. Še vas gadov sem se bala dotekniti, prav do zadnjega me je bilo strah."

„Tudi tako ste bili dobri za nas; kar smo, ste vi dali!"

„Zdaj pravim: motiš se, za to ne more biti kazni. Tudi ona ima rada žito, ki raste iž nje, in vendar ji solnce ne neha sijati."

„Ne, mati, za to je ni kazni; zemlja hoče, da je srečno, kar diha na nji."

„Kosček zasluge prinese vsak na oni svet," premišlja vdova. „Za moje grehe ste vi lahko boljši ljudje; in Bog mi všteje, da bi bili drugače cigani. Malokdo si prisluži nebesa brez kruha in strehe: naša

se je majala komaj par let, pa moram zato preklinjati do groba. In zdaj povej, Benjamin, kam hočeš jeseni?“

„Nikamor, mati, dokler se ne zvedri. V burji je dobro sedeti na svojem.“

„Doma ostaneš?“

„Pri vas.“ Toplo ji pogleda v lice. „Tehtal se bom, delal, pazil v svet in poslušal zemljo, kaj pripoveduje.“

„Poslušaj; ali potem ji gospodari, da jo boš prav razumel.“

Komaj skrije zmagoslaven smehljaj; gruda je mogočna ljuba, kdor jo enkrat objame, ga več ne izpusti.

„Posli!“ ga stavi opoldne pred družino. „Dokler se Joža ne vrne, je on zraven mene vaš gospodar. Kar zapove, je moja volja, kar obljubi, moj dolg; njegova beseda je moja!“

Srečno gleda Janez in rdi kakor mladi kralj, ki prvikrat čuti krono na čelu.

Mati sliši topove na meji, le volka ne, ki tuli blizu.

Ne vojna, poslednji dan je tu; ves svet zdaj sklepljje račune. Ni je ljubezni, ki ne bi upala, ni ga sovraštva, ki ne bi dvigalo noža ta čas. Kdo je suženj, pa ne čaka svobode? Kateri trinog ne kuje novih spon? Sleherni pohlep izteza roko; čuj in straži, zemlja dedov, strni se tesno, poldrugi naš milijon! Prihajač in Judež hočeta dopolniti desetstoletno delo, pečat je urezan tvojemu poginu. Zdaj govori sila, in tvoja je majhna; greh vlada svetu, in ti si bil pravičen; v uho sodnika siče laž — kar močni rad verjame, je resnica!

Jud-premogar se brati z jaro sodrgo; trški pisači, štacunarji in pitani oštirji s tirolskimi klobuki stikajo glave in šušljajo, poglede zamaknjene v sliko te lepe zemlje: daleč drže bele ceste, ob cestah se ziblje drevje, na drevju mrtvaško sadje — najboljši rodú, ki se ni dal ubiti . . . Osirotela čreda moli gamzov šop; nežna deca joka v tuji šoli, poje po taktu lehrerjeve palice pesem zmage nad svetinjo svojih mater.

Tako se menijo, ko teče zanje naša dobra kri. Maščevanje piše črna pisma; ne pomniš nič sovražnikov, Kastelka? Komu si tresla pest? Koga vzame satan prvega? Petindvajset let je zdaj temu; ali Petschnig ni pozabil. Herr Petschnig udari gada, ko tebi nič ne more; on kaznuje otroke in otrok otroke, kakor Gospod, bog vojskinih trum. Čez štirinajst dni bo sam verjel; pogladi si trebuh in se napihne, zaslugo razmazano po vsem obličju.

Od poldne do poldne je bil Janez gospodar; k obedu prirožljata dva žandarja s komisarjem. Vdovi pade žlica iz rok; gad jih gleda, čudo kako mirno:

„Koga iščete?“

„Janeza Kastelca!“ ropoče stražmešter; danes mu štrle brki naravnost pod oči.

„Mene hočejo,“ se Benjamin obrne k stari. „Ne strašite se, za Boga, ne govorite; molčite, mati, mislite na grunt, na vse . . . Vi veste, da nimam skrivnega na vesti. Ali je zmota, ali obrekovanje . . . Kastelka, drži se; dovolj, da enega zadene!“

Težka roka mu pade na ramo:

„V imenu zakona!“

„Čemu?“ pobara Janez z rezkim glasom.

„Prehitro zveste,“ se sovražno zmrdne komisar. „Skromni bodite, mladi mož! Vklenite ga; in pri najmanjšem poizkusu . . .“

Dve mrzli železni sponi mu stisneta zapestja; drugi orožnik pomenljivo nagne puško z ostrim bajonetom.

Kastelka sloni pri mizi, oprta na stisnjene pesti. Začenja se Kalvarija, na vsakogar pada veliki križ; da je ne sliši zemlja vpiti v tej minuti! Ali veriga zarožlja med sinovimi rokami; glas se začuje kakor vihra v hojah; vdovine oči so strašne, zalivajo se s krvjo, in mizna plošča poka med njenimi prsti.

„Mati,“ krikne Janez bled, „ne delajte mu veselja, kdor je kriv! Naj ne vidijo solze v vaših očeh, naj ne slišijo vašega joka; s častjo in slavo se vrnem, mati . . .“

„Hm,“ gode stražmešter, „to ni gotovo!“

Janez ga ne pogleda. Toda Kastelka se je vzravnala:

„Dveh je zadnja beseda, pravice in Kastelcev!“ oznanja kakor s prižnice.

Skoro bi bila vesela gada. Kakor bor stoji, pogled mu plapola, verigo nosi kakor žezlo, obraz mu sije ponosa. To ni obraz človeka, zemlja je, ki odseva zarjo mučenikov! Ali vdova gleda v duhu ječe in vešala ter moli sama pri sebi:

„Še to pot pomagaj, ti tam, ki mi stojiš ob strani! Bog ali satan, vzemi mojo dušo v odkup . . .“

Gospodje opravljajo hišno preiskavo; ves dom pretikajo od vrha do tal, vse kašče, shrambe in podstrešja. V fantovski sobi je plen bogat.

„Zastava? Za puntarje, že vemo. Z risanico je hodil Joža na srnjaka? Mhm, to se razume; petnajst nabojev — tetete, čimdalje lepše! Pa zemljevid slovenske zemlje, ki bi jo radi odcepili . . .“

To so reči, ki jih plačujejo s konopcem; ali Janez ne trene z očmi. Smehlja se: le kdo je iztuhtal vse tako neumno? Še usta ni da bi odprl, sodniki se bodo zvijali smeha!

Par knjig zatlačita žandarja v svoji torbi; ozri se, Benjamin, poslednjikrat! Jo slišiš, zemljo, kaj ti poje v solnčnem blesku? Orehe, kaj šume, zeleno trato, kaj pripoveduje?

Kremen, ostani trd!

„Bog z vami, mati; vrnem se — vesel odhajam!“

„Vidim, gad; korajžo! Zdržim, dočakam te . . . Voz je zaprežen.“

„Voz — zame? Ne . . . Izprezi, Lipe, konja v hlev! Vsi naj me vidijo; Kastelci ne povešamo oči.“

Vdova stoji na pragu, trka s palico, gleda za njimi. Črno ljudstva se je zbralo pokraj ceste, da bi videli gada v železju. Gredo: Janez naprej, žandarja zadaj, komisar v vas, kjer ga čaka voznik. Veriga tiho žvenkeče. Povsod šepet, ženske ihte, nihče se ne smeje; ko stopa mimo, se Galjot odkrije, za njim vsi. Na Kastelcih ni madeža, čast komur čast!

Ob vodnjaku zaječi: Zina je planila k njemu, obraz belejši od snega.

„Stran, v imenu zakona!“ jo goni stražmešter.

„Suni! Poljubim ga vendarle . . .“ Pritisne usta na njegova, in niže, na uklenjene roke. „Svete so; ali me blagosloviš ž njimi, kadar prideš?“

Ženske jo prestrežejo ko mrtvo.

„Do svidenja, vi ljubi moji!“ klikne Janez.

„Bog s teboj!“

Ali zdaj — tega ne pozabi vsa dolina: traptraptrap koleselj izza vogala, v kolesl ju Petschnig, trški župan; volk je tu, da izpije čašo zmagoslavja. Koga si s stolom, stara, koga si gnala: marš? Nizko se skloni sovražnik z voza:

„Verräter, Hund! Na cesti bi ga potolkli, izdajavca . . . Ná — tfej!“

In mastno pljune Janezu v lice.

Gad se zdrzne, krikne, trga; oba žandarja ga komaj držita, kri mu lije izza nohtov. Zdajci odneha; kakor plamen mu leti pogled po ljudeh:

„Judežev pljunek na mojem obrazu! Kje si, da ga ubiješ namesto mene?“

Toda levinja je gledala s praga. Že leti, že je snela vile pred hlevom, pet mož jih komaj izdere njenim pestem; vdova hruje naprej, razbija množico vsaksebi, kreči nohtove, kaže zobe ko gol nož izza pasa. Že je tam, leze v koleselj; Petschnig tuli, rjavec se vzpenja, Kastelko strgajo nazaj. Dvajset rok jo drži, vsa vas visi na nji kakor roj na veji. Zadavi ga, čeprav mu ne dajo pregrizniti grla. Hu, grozotni glas, ko da se para zemlja na celem:

„Stekli pes, krvoses, zemljegolt! Glejte, ljudje, Iškarijota: v zibelki ga je mislil okrasti za očin dom, in sem ga pregnala; zdaj se maščuje, toži po krivem, pogublja nedolžno kri! Poznam te, vampasti Judež, ti si ga zaznamoval! Si odkril svoj obraz in zapisal, kdo si, krivoprisežnik, zavratni morilec? Čuj, volk, in vsi poslušajte: izdajavec

pogine od svojega dela! Meniš, da moram roko položiti nate? Haha! Na drugem koncu sveta te ubije materina kletev: ne zaspim, ne jem, ne pijem, dokler živiš . . . Prekleti! Prekleti! Prekleti!“

Množico stresa mraz. Žandarja z gadom hitita svojo pot, Judež Iškarijot zelení groze, bije konja, drevi, ni ga več; in vdova kleči sredi ljudstva, joče k nebu, tuli k zemlji, moli k Bogu in satanu za maščevanje.

Drugič zahaja solnce. V tujem mestu ženó Janeza po razjarjenih ulicah; psovke frče kakor divji sršeni, pljunki oblivajo glavo in prsi, kri čelo in lice jetnikovo. Toda Janez stopa ponosno: ž njim gredo duše pradedov, ki so jih vlekli pod Brežicami na kol, pred njim obraz zlatolaske, in njiju zamaknjene oči si strme pripovedujejo, kako človek smehljaje trpi.

Le mati ga ne spremlja. Doma sedi na prazni sinovi postelji ter gleda srepo čez gore; še Galjotove Zinke ne vidi na pručici ob svojem znožju, ne sliši je, ko tiho joče v njeno krilo. Kastelka ne je, ne pije, ne spi, ona moli svojo strašno molitev.

Sosed Jelen potrka, z grozo v vseh črtah obličja:

„Petschnig je mrtev, gospa Kastelčeva! Pred dvema urama ga je zadela kap . . .“

„Mrtev?“ Vdovino lice oživlja v temni zarji. „Kaj je povedal pred smrtjo?“

„Govoriti ni mogel več; še svetega olja ni učakal.“

In sosed hiti, kot bi se bal.

Kastelkina misel ubija; poslej jo bo stražil trepet, črni psi bodo vili okrog hiše v viharnih jesenskih nočeh. Le Zina se je ne boji; in vdova se sklanja k nji, zamišljeno mrmraje:

„Zinka je dobra, dobra . . . Laske bi ji pobožala v njegovem imenu, roko bi ji položila na glavo; pa nemara je bolje, da ne . . . Pojdi, mala, pojdi; trudna sem nocoj . . .“

In veli odgrniti posteljo ter prinesti belega kruha in vina.

Visoke zvezde gledajo z enim očesom na bojne poljane, z drugim v Kastelkino sobo, kjer leži mati med snežnimi rjuhami; še v spanju je kletev na njenih ustnicah, in roke se ji krčijo na praznem životu, kjer je nosila svoje gade.

Gospa sanja: črni vrani so ji razkopali srce; brez njega ne more živeti ne umreti. Zdaj prhutajo nad njeno glavo, krvave kose v krempljih, in krakajo s hudobnimi glasovi:

„Kaj daš, da jih vrnemo: zemljo ali gade — povej!“

In Kastelka ne da tega niti onega, ne more živeti ne umreti, še vpiti ne more, da bi povedala svoje gorje.

* * *

Dnevi so se razlezli v tedne, da nihče ne ve kako. Že se je tigra opila krvi; v zadnjo kočo sega njen glas, v najbolj zaklenjeni hram, in strašne tožbe ji trepečejo izpod rdečih kremplјev po vsem širokem svetu.

V mesto so pripeljali prve ranjence. Njih povesti gredo od ust do ust in rasto kakor plazovi.

Niti staro srebroglavo solnce ne pomni grozot, enakih tem, ki mora zdaj sijati nanje.

Vojna? Dve polovici zemlje, ena večja, druga manjša, sta se spopadli kakor dve besni želvi-velikanki. Čeljust melje čeljust, šapa lomi šapo, oklep rožlja na oklepu, želva trga želvi drob iz života; vsaka hoče požreti drugo, da zraste od njenega mesa. Toda nista si kos, nobena ne zmore sovražnice. Pazi, mala želva, vsak hip bo po tebi, velika je sedemkrat jačja! Toda mala zver je huda in urna; krvavi, ali grize in trga, da svet ni videl tega. Živ krst ne ve, kakšen bo konec borbe . . .

„Da, da," zdihujejo sivci pri Galjotu, „svet se levi, in vsaka nova koža je slabša od stare. Tak v to smo zabredli z vsemi ongá, izumi!"

„Če pomisliš, kako je bilo pred sto leti . . ."

„Takrat so lepo marširali semintja; smolo je moral človek imeti, da se je zleknil v travo."

„In komaj si dobro zaduhal smodnik, je bila parada pri kraju."

„Kajpak! V štirinajstih dneh je bilo vse opravljeno: amen, spet smo si dobri, Bog daj srečo, ljubi sosed, pà nič ne zameri."

„Takrat je bilo skoraj veselje, kakor pretep na žegnanju; dandanes pa gredo milijoni drug zoper drugega, in kar z mašinami se pobijajo."

„To, to! In s kakšnimi hudičevimi! Kanoni pokajo hitreje od pušek v naših časih, puške jezikajo kakor babe, in zraven tiste mrtvaške raglje: komur zapoje, zbogom oča in mati. Eh, marsikoga ne bo več nazaj!"

„Jaz pravim, da so se nalašč zmenili, ker je preveč ljudstva na svetu . . ."

Očanci kašljajo, sučejo kupice in zamišljeno kimajo v mizo. Navadna mokra pivska miza je, toda zanje polna slik; v mlakah vina vidijo polja, nastlana z mrtvimi ko senožeti z mrvo: drug pri drugem in na drugem, vsi rdeči in beli. Sleherni se boji zagledati med njimi sina.

Vsak dan je več novic. Rus je navalil s strašno silo, kozakov je kakor kobilic v Egiptu; Rus je vražji, nobena vojska mu ni kos.

„Pa čudni dedci so ti Rusi! Namesto, da bi ti odrezali glavo, če te ujamejo na samem, te lepo pozdravijo, nasitijo in napoje, in še

pokramljajo s teboj: nu, hodi zbogom, doma pozdravi pa oglasi se kaj . . .“

„V boju jim, pravijo, ni para. Gredo, kar naprej gredo, bolj ko streljaš nanje, manj se zmenijo, huje pritiskajo. Naši že kar ne vedo kaj storiti, da bi jih pregnali.“

„V Galiciji je vroče te dni. Zdaj ali nikoli, so rekli generali.“

„Hudo je, hudo.“

Nikjer ne vidiš človeka, da bi se smejal.

Jela hodi bleda in mrtva, z Joževimi kartami na golih prsih. Še vedno ližejo zublji noči, ko sta se objela v senci kapelice. Nebo in zemljo bi prodala zanj, da se vrne k nji, v pekel bi šla, da bi ga videla le uro prej. Z okrutnim veseljem posluša druge, ko tarnajo za svojci. Že hlipa v vasi prva vdova, že vpije prva mati za edincem, ki je pal; toda Jela šepeče:

„Naj vsi poginejo, samo da ostane moj ljubi živ . . .“

Galjot jo vidi, kako trpi. Marsikdaj bi jo tolažil; ali ko je beseda na jeziku, se mu stori, kot če bi hotel prijeti z roko za skrito belino zrelega dekliškega telesa. Očetova skrb meri njeno koprnenje do dna, on čuti, da stoka v tem srcu ženska, poznajoča svoje globine; oba bi povesila oči, ako bi izpregovoril. Večkrat se ozre nanjo s strani; obrite ustnice se mu zganejo, zakaj oče je oče. Toda mahoma strese glavo in umolkne, preden je zinil.

„Da bi vsaj rajnica živela,“ vzdihne sam pri sebi. „Križ je imeti odrasle hčere v hiši in ženo pod zemljo.“

Kadar se Jela sredi noči prevrže na postelji ter sune odejo s sebe in se dobro sliši, kako grebe s prsti v razgaljeno grud, vstane Zinka tiho v svojem koncu sobe; v sami srajčki pride bliže in sede k sestri.

„Ne premišljaj, Jela, ljuba moja ... Spančkaj, da hitreje mine čas.“

In brodi z nežnimi prstki po njenih razpuščenih laseh.

„Mari tudi ti ne spiš?“ vzdigne sestra glavo iz blazine; čez minuto povzame s trpko zavistjo: „Kaj veš ti, kako je človeku spati ... s tem . . .“

Zaihtela je; mala se nasmehne v mraku.

„Jokaj, Jelica, tako ti odleže.“

„In ti, ne jočeš nikoli?“

„Da, včasih; ne zmerom, kakor ti.“

„Otrok! Ti ne veš ničesar. Ti tega ne poznaš. Ali te nič ne skrbi? Si res prepričana, da ostane živ in zdrav? Pustili jih bodo stradati, dokler ne pomro; ali pa si umislijo lepega dne in jih postrele, tebi nič, meni nič. Kdo ve, kaj se lahko zgodi v teh časih,“ dreza Jela sestri v srce, da bi se razbolelo: tako dobro de, če sta dva skupaj nesrečna.

„Ne dam se ti oplašiti, ne! Ali bi mu pomagalo? Kadar pomislim, kje je in kaj mu preti, si ponavljam samo: tega ne sme biti, ne sme ... Kolikor je lepega in blagega na svetu, bi se razsulo v nič, ako bi poginilo, kar je bilo med nama.“

„Eh, žal jim je lepega in blagega!“

„Ne sme se zgoditi, ne sme! Janez se vrne, in vse bo po starem, še lepše, nego je bilo. To si mislim, kadar me napadejo črne skrbi, to hočem toliko časa, tako vroče in napeto, da se mi zvrti v glavi ter čutim, kakor bi šla moja volja v gostem toku naravnost do njega.“

„Brezžični brzojav!“ se nasmehne Jela po sili.

„Le norčuj se, sirota. Videla boš, s svojo voljo in vero izmolim gada iz vsega.“

„Nu da ... Saj ni storil ničesar. Oproste ga in pošljo domov.“

„In vojna bo kmalu končana, Joža se vrne k moji črni muci, kaj? Svatovanje bo na Galjotovem in na Kastelčevem, Jelica vzame Jožo, Zina zapleše z Janezom — kaj?“

Mala je hvaležno zlezla k sestri ter popravila odejo. Dekleti se držita s toplimi rokami okoli vratov. Zinka poljublja Jeli solze z obraza in začne v tem polagoma misliti nanj, kako leži v ječi, nemara na golih tleh, mogoče v železju, in zdajci sama zajoče. Tako ihtita druga v drugo; nazadnje se strnejo slike temnic in bojišč v nekaj zmedeno mehkega in fantastično pisanega, kar miglja čez oči liki turška žida ter šumi in boža, tiho in rahlo, dokler ne zatisne trepalnic ...

Joža piše domov: zdrav je, nič mu ne manjka, ognja se je privadil, mati naj ne skrbi. Kastelka se je medtem pomirila; fantovska soba je zaklenjena, ključ leži globoko v njeni pisalni mizi. Puščoba v hiši in po vasi ji postaja domača, vsem strahovom gleda v oči. Že je zmožna misliti s hladnim srcem, da hodi Joža nekje po tuji zemlji in je kroginkrog vse živo letečega svinca in vse sam ogenj pokajočih granat. Mrzlo in besno je njeno zaupanje v srečo; Kastelka noče zdihovati, noče ljubiti in tožiti, zakaj „skrb in strah rodita slutnjo, ki je prva dekla hudičeva: komaj se ozreš po nesreči, že te ima za vrat...“ Tone še čaka, da ga pošljo na bojišče; tem manj je vzroka cmeriti se. Petschnigova smrt jo navdaja še vedno z mračnim zadovoljstvom in utešenjem, ki je polno mogotne zavesti; prepričana je, da je ona kaznovala Iškarjota s svojim prekletstvom in maščevalno voljo. Zdaj vidi spet, da ni navadna ženska; nekdo se je naselil v nji, ki je močnejši od vseh. Kar hoče ona, je volja zemlje, in zemlja je bog nad bogovi; kakor veruje njiva v svoj rjavi sok in v blagoslov žita, ki ga rodi, tako veruje mati v desnico, ki jo drži čez doline in hribe nad svojimi gadi: nobena krogla je ne prebije, noben sodnik je ne presodi.

Dan potem, ko so odgnali Janeza, se je peljala v mesto k odvetniku, prijaznemu staremu gospodu, ki jo dobro pozna in visoko ceni. Sprejel jo je z veliko častjo in obljubil ogorčen, da stori vse, kar je dandanes mogoče.

„Ali čas je težak, in zakon velja samo še za tiste, ki ga teptajo z nogami," je dodal nazadnje. „Zaupajmo v resnico in pravico, da bosta močnejši od vsega."

Z lažjim srcem se je vrnila domov.

Ljudje jo gledajo strahoma, odkar je Petschniga „zagovorila"; po vseh udarcih nesreče se jim zdi močnejša, bolj divje trmasta ko kdaj poprej. Sive oči se ji bliskajo, kakor bi tleli v njih novi naklepi; sosedje že čakajo, kdaj iznenadi dolino s podobnim čudežem kakor pred petindvajsetimi leti. Mogoče; onidan, ko je po stari navadi obstala sredi brvi, ni stresla pesti, ali zlobno je pokimala trgu ter zamrmrala:

„Zdaj vem, kdo bo prvi hudičev, svojat ti za hrastjem! Enkrat ste si že lomili zobe ob Kastelki; četrtsto let je bilo treba, da vam je zrastel nov greben! Zdaj, ste si dejali, je prišel naš čas — kaj ne? Prvi ste se lotili vi mene; dobro, Kastelka sprejme boj v imenu svojem in svojih gadov. Tisti dan, ko bo vojna končana, si skočimo v lase, krščenduš! S trebuhom za kruhom mi pojdete iz doline, beraško palico v roki, preden doglodajo črvi moje kosti . . ."

Prvič se je branila, topot napade sama; dolina je ž njo, to se ve. Kolikor v gnezdu sršenov, toliko je v glavi načrtov, in jajček, ki kdaj maščuje gadje pleme, je že znešen.

Take so njene srdite sanje; zraven ukreplje še marsikaj. Kakor vedno v važnih trenotkih, se je tudi v teh dnevih izkušnje obilno spomnila bratov-svetnikov, ki stražita, „da se ne tujči zalega"; pa tudi župniku je poslala za maše: „dvakrat zadrgnjeno dvakrat drži". Košati mož je toplo pohvalil vdovo, srečavši jo drugi dan.

„Da bi le tudi sami prišli k maši, gospa," je povedal nazadnje davno željo, vesel primernega trenotka. „Zatecite se k Bogu, da vzame žalost od vas! Tolažba svetih zakramentov vam bo krepčilo v teh urah bridkosti."

Ali Kastelka se je ponosno uprla s palico v tla.

„Gospod župnik, jaz hodim po bližnjicah in se z Bogom sama pomenim, kar treba. Če sta res taka prijatelja ž njim, vprašajte ga vendar, kdo mu je bližji: mati, ki so ji vzeli otroke, ali samec, ki nima za kom jokati — ako bi hotel, se pravi!"

To rekši ga je prepustila mislim, ki so mu zavrele v glavi. Pogledal je za njo, ozrl se k zvoniku ter povesil glavo v otožnem spoznanju, da so ženske besede včasih modrejše od vseh cerkvenih knjig.

Ni ji zameril; vedel je, da ne dreza v tuje zadeve in mu ne pridi zvestih ovac.

Res so trenotja, ko niti Kastelka ne more premagati čudne, prazne, brezmiselne tesnobe. To se razleze po srcu kakor strupena megla po brezdnu, ki zeva vse globlje in širje in je nazadnje tako črno in votlo, da se boji pogledati vanj. Pred takimi hipi beži gospa, ker se boji za svojo moč; ali ona ne krene v cerkev, po svojih njivah se napoti, k svoji zemlji se zateče, k zdravnici in tolažnici. Čuvstvo, ki jo prikleplje k nji, je bolj živo ko kdaj, in zadnji dogodki so ji razodeli še očitneje, da tli v prsti njen lastni ogenj in je prav to vsa njena sila. Kadar stopa med razgoni, se ji zdi, da trepečejo pokraj nje kakor mišice živega telesa.

„Obe imava eno dušo v sebi," ugiblje takrat, „pa bodi dobra ali slaba, božja ali hudičeva — najina je! To je tisto, kar lomi zapreke, ubija sovražnike in varuje moje otroke . . . Tako močno je, tako svetlo in krasno, mogoče Bog sam ali misel njegova? . . . In če ni Bog, je nekaj enako svetega, da, še močnejšega od njega. Nič se ne boj, ki ne hodiš k maši in zanemarjaš izpoved: ako je v zemlji Bog, si živela zmerom tesno ob njegovem srcu, ako je drugo, se bo teplo zate ž njim na sodnji dan . . ."

In kdo ne bi ljubil večne zapeljivke? Loke in polja so kakor zelene pesmi, razgovor šum je gost ko nikoli, nebo nad zemeljskim paradižem še ni bilo tako čisto kakor sedaj. To čuti vse, kar se giblje na zemlji; odkar se je začelo veliko umiranje, nima njena lepota in slast življenja nobenih meja. Kakor slepci ob čudodelnem studencu strme ljudje v blagoslovljeni svet in šepečejo v svojih srcih:

„Ah, kako dobro je biti rojenemu!"

Vesoljna mati se lišpa in lije žar hlepenja v kri svojih otrok, da bi se zarastla brezbrežna košnja smrti z novo brstjo. Zato so dekleta polna medlečih sanj in stokajo žene v prejokana zglavja.

(Dalje prihodnjič.)

Ant. Debeljak:

Tujki.

Na poti: veter objema te črni v peroti ledene
in — kakor metulji na cvete medene —
snežinke srebrne pohotne letijo umirat
na čiste oči ti, na ustne bohotne,
Snegulčica sladka.

Zavedam se: v čar se zapredam vilinski tvoj nežni,
možgane obsenčaš mi, bajka, v pokrajini snežni.
Lepota nešteta hodila je često kraj mene,
a misli kot ti mi nikdár oplodila,
Snegulčica sladka . . .

O sreča: spet srečam ko v sanjah te bajno, iztočno,
odeto v tenčico iz solnca sijajno in sočno —
Kopneli so tedni, po tebi sni moji hlepeli.
Kako drgetam, da postala mi ne bi
ti moja Usoda.

Pa stanem, da tajno med nama uganem resnico,
a čudna mi moč ohromila je drzno desnico
in pest zajezila neznanka besedo mi v grlu —
a vendar mi ni več uganka, da bodeš
ti moja Usoda!

Janko Samec:

Odlomek.

Včeraj sem bil zopet pri zdravniku. Mal prehlad, ki sem si ga bil nakopal bogve kako, je pred meseci nenadoma vznemiril mojo ženo. Vtepla si je v glavo, da sem bolan, da mi strže v grlu ter da se sušim in ne vem še kaj vsega. Spočetka sem se ji smejal, ko sem videl strah v njenih očeh. Jemal sem potrpežljivo vsa mogoča zdravila, ki jih je pripravljala po čudovitih nasvetih dobrih, za moj telesni blagor skrbečih sosed. Ne bom jih našteval, ker dolga in brez konca je njih vrsta. A v mojem grlu pa je le naprej strgalo in strgalo v veliko žalost teh domačih padarjev in v še večji strah moje žene. Tiščala je v me s svojimi prošnjami in me končno prepričala, da sem se udal in šel na vizito k bližnjemu zdravniku. Ta me je pretipal od vseh strani, poslušal na prsih in hrbtu in končno konštatiral precej razvit katar v sapniku.

„Neposredne nevarnosti sicer ni,“ je dejal, „a najmanjše zanemarjenje bi utegnilo postati usodno.“ Zamrmral je še nekaj o predispoziciji, šibki konstituciji, napisal recept in me odslovil. Po petnajstih dneh naj se zopet vrnem, mi je priporočil še na vratih.

Ani nisem seveda ničesar pravil o vsem. Potolažil sem jo s par besedami in od takrat jemal pridno po tri žličice zdravila na dan. Tega je bila ona vesela in menda tudi naše dobre sosede. Kajti nisem opazil več med njimi tistega stikanja glav, ki me je včasih tako dražilo, in tudi njih begajočega stopicanja ni bilo čuti iz naše kuhinje, ko sem par dni ležal skrbno pokrit v zakonski postelji.

Par dni, pravim, ker me že tretji dan ni več držalo v nji. Nalagal sem bil Ano z nujnim delom v uradu in odšel z doma. Na ulici je pihala že teden dni mrzla burja, a ker sem bil v suknjo dobro zavit, se nisem dosti zmenil za njo. Tisto jutro sem delal v uradu s precejšno naglico, ker sem hotel popraviti zamudo, ki sem jo imel na vesti.

Okoli treh so že bili odšli vsi moji tovariši, a jaz sem ostal. Peč je gorela in prijetno toplo se mi je zdelo v sobi. Zatopil sem se tako v delo, da sem zabil na uro in dom. Zbudil sem se šele, ko mi

je pretresel kosti rezek mraz. Pogledal sem na uro. Polpetih je bilo. Peč je bila že vsa mrzla, tako da nisem mogel z delom naprej. Odpravil sem se domov. Vkljub silni burji se mi je na cesti parkrat zazdelo, da me zapeta suknja preveč greje. Odpel sem jo in prijeten hlad je ovil moje močno utripajoče prsi. Zatem me je zopet oblila vročina. To izmenjavanje telesne temperature se je parkrat ponovilo, ne da bi mu vedel vzroka.

Ko sem stopil pred Ano, sem zagledal njene prestrašene oči. Isti izraz notranje vznemirjenosti je bil v njih. Objela me je okrog vratu in dahnila skoro boječe: „Kako si čudno bled, Anton?“ Stopil sem z njo pred ogledalo in videl, da je govorila resnico. Z nežno skrbjo me je spravila zopet v postelj in mi prinesla toplega čaja.

Stala je ob moji postelji molčeča, s sklonjeno glavo. Le prsi so se ji dvigale nemirno v tihem joku. Preležal sem par dni, šel k zdravniku z upanjem, da se mi tam odvali kamen od srca, ki je bil padel nenadoma nanj. A motil sem se. Z mrzlim, službenim izrazom v licih mi je povedal, da ni zame več pomoči. Težak, zelo kompliciran slučaj jetike! Najbolje bo, je dejal, da se pripravim na vse; in, ako imam družino, naj uredim svoje stvari. Ne vem, kako sem takrat prišel do doma! Blodil sem po ulicah kakor brez volje in cilja. V glavi se mi je mešala misel na misel, ena bolj črna od druge in končno se je vse prelilo v neko kaotično šumenje in brnenje, da sem bil skoraj ob pamet. A iz vsega so zvenele z nekim trdim naglasom usodne besede: „Če imate družino, uredite“ . . .

Kaj naj urejam? Kako? —

Skušal sem najti odgovor v splašenih očeh svoje žene. A tudi v njih je bilo vse prazno . . . votel nič . . . In šele, ko sta pritekla iz sobe moja otroka, Veljko in Rožica, sem zaslutil da sem na pravi poti. Kri moje krvi . . . duh mojega duha . . . A vse to še v nerazvitem popju . . . kakor v povojih . . .

Tak sem bil enkrat tudi jaz. Majhen čisto majhen . . . droben, kakor mlada bilka v pomladnem polju. Tudi onadva zraseta, se utrdita in bosta živela svoje življenje. Prav kakor jaz! —

Spomnim se dneva, ko sem dovršil dvajseto leto. Izpite sem bil ravnokar prestal in s tem se je končala zame doba trdega učenja; pot v življenje se mi je odpirala. Kako ponosno je zrl name moj oče, ko me je v znak svoje zadovoljnosti potrepal po rami! Tudi Veljko in Rožica bosta dovršila isto pot . . . in z dobrim uspehom . . . To čisto jasno čutim v svojem srcu! — In jaz bom tudi . . . Misel se ni razpredla do konca. Trdo je zazvenelo v mojem srcu: „Če imate družino, uredite“ . . .

Ah, da . . . urediti moram svoje stvari! To se pravi v navadnem govoru: pisati testament . . . O čem pa naj pišem, ko ničesar nimam?

In: ali more reven uradnik sploh kaj imeti? Morda kopico dolgov in sorazmerno število otrok, če mu jih je Bog dal . . .

Par dni sem premišljal, kaj bi. Skrb me je morila in nisem je mogel odgnati od sebe. Zaman je bilo prigovarjanje moje žene, zaman vsa zlata brezskrbnost otroškega smeha, ki me je veselo obletaval, ko sem bil prikovan na bolniško postelj. Lica so mi nekoliko upadla, ustne so postale suhe kot brez krvi in koža je orumenela kakor listje v jeseni. Ne vem, ali vsled bolezni, ali vsled večnega premišljevanja in pretehtavanja. Same številke, suhe številke so začele vstajati odnekodi in plesati pred mojimi pogledi kakor včasih v uradu ob urah najintenzivnejšega dela. Kamorkoli sem uprl oči, bodisi v omaro ali mizo, stol ali vrata, vse je pred menoj nenadoma oživelo in se zavrtelo v plesu. Polagoma se je začela izpreminjati njih prvotna forma, ogli so se odpirali, stranice se zasukale v lokih ali pa izbočile in končno se je vse preobrazilo v migljajočo številko, ki se je vrtela in vrtela, dokler ni utonila nekje v ozadju. In še celo po stenah, o katerih sem vedel čisto zagotovo, da so čiste in belo pobarvane, so plezale te številčne pošasti, se premetavale po njih, zadevale druga ob drugo in se kopičile v dolge nepregledne vrste.

Ne vem kako, da sem se spomnil takrat urada. Evo tam le v kotu, čisto na skritem, sedi tovariš Brezovec zamišljen v svoje delo. Niti toliko časa si ne dá, da bi odgnal muho, ki si je vzela na piko njegov dolgi nos in ga parkrat premerila podolgem in počez. Ves zatopljen je v prepisovanje dolgega akta in posebno skrb polaga na to, da so vse začetne črke stavkov lepo zaokrožene in umetno zavite. Sedaj je napisal veliki „T“. Kako se smehlja zadovoljno, ker se mu je spodnja krivulja tako izborno posrečila. Stavim glavo, da se je spomnil sedaj na lepe kodre natakarice Fančke, ki jo je bil sinoči naskrivoma uščipnil v bedro, ko je postavila predenj borno večerjico! Srečen človek ta Brezovec! Živi kot ptiček v raju. Nima skrbi, ne bridkosti.

Pa sem se zopet zagovoril. Vendar bi pa utegnil zanimati naš šef že z ozirom na mojo osebo!

Danes zjutraj okoli osmih me je povabil k sebi v urad. Šel sem, pravzaprav žena me je peljala, ker sem že precej slab v nogah. Nekam trde in šibke so postale. Potrkam tedaj na vrata. Rezek glas se oglasi za njimi in jaz vstopim. Sedel je v naslonjaču za mizo — lep postaven mož. Meni se je zdelo, da se je zredil, odkar ga nisem videl. I seveda, kako se nebi človek izpremenil v par mesecih! Jaz sem moral precej shujšati, kajti začudeno me je zrl in popravil je parkrat očali, kakor da ne vidi dobro z njimi. Ponudil mi je stol. Roke ni dal.

Z nosljajočim glasom je začel: „Vi, gospod Anton Nadloga, ste bolni, kakor čujem.“

Jaz: „Da.“

On: „Če ste bolni, ne morete opravljati službe.“

Jaz molčim.

On: „Zdravnik, ki vas je pregledal, nam je uradno sporočil, da ne boste mogli sploh več v urad.“

Jaz: „Ozdravim še, gospod predstojnik . . .“

On trdo: „Zdravnik se ne moti. Vi ste zelo bolni . . .“

Jaz: „Da, zelo sem bolan . . .“

On: „Dopusta ne morem podaljšati. Službeni oziri . . . red . . . predpisi . . .“

Nisem odgovoril.

On zopet: „Poslali vas bomo v pokoj. Sicer imate še premalo službenih let, a nekaj bomo že za vas storili, da ne boste umrli gladu . . .“

Zdelo se mi je, da ne veljajo te besede meni. Pokojnina . . . Še dobrih osem let službe nimam . . . Nekaj bodo še navrgli, hahaha . . . Kakšna pokojnina bo to? Morda tisoč ali tisočdvesto kronic . . . a štirje smo v družini! —

Narahlo sem mu to omenil. A on je zmajal z rameni in dejal: „Res je pičel ta denar, a več ne moremo storiti.“

Skušal sem ugovarjati: „Morda pa vendar ozdravim . . .“

Zamahnil je z roko in menil: „O tem ni govora, gospod Anton Nadloga. Živite pač lahko še par let, a mi ne utegnemo čakati.“

„Udarile so me te besede, da me je zabolelo na temenu. Ne vem, kako sem prišel iz urada. Zdi se mi le, da je govoril o neki prošnji, ki naj jo uložim v najkrajšem času.

Ko sem dospel domov, so se mi zbudile v ušesih zopet tiste službene besede zdravnika: „Če imate družino, uredite . . .“ Morda pa le ni hotel namigniti na testament, ampak je menil isto, kar mi je povedal predstojnik.

Prošnjo naj delam! Kaj, hudiča, so si vbili ti ljudje v glavo? Vstran bi me hoteli potisniti, vstran kakor navaden stroj, ko se obrabi. In vendar se mi zdi včasih, da ni še vse izgubljeno! Ne . . . ni, ker ne sme biti! Imam ženo, imam otroke . . . Kaj bo z njimi, ko ne bodo imeli več koga, da bi danzadnem za nje delal? Vem, da bi bila to njih smrt. Ne morda hitra smrt, a počasno propadanje, kar je isto. Ne, ne: prošnje ne vložim; to pomeni za me pomanjkanje, glad, bolezen, vse najhujše . . . Če že mora nekdo izginiti, naj grem sam; a nočem, da bi še koga drugega povlekel za sabo s takim nepremišljenim dejanjem.

Glejte, izmislil sem si načrt, ženijalen načrt, da z njim uženem te ljudi, ki hočejo ugonobiti moje drage. Za penzijo ne prosim, to je gotovo. Umreti moram, dokler sem še v službenem razmerju. Če

umrem, dokler še aktivno služim, znaša penzija moje žene natančno polovico plače, ki jo imam sedaj. To je tisočpetsto kronic. Vsakemu otroku določa zakon vzdrževalnino v visokosti ene petine materine penzije. Pri dveh je to šeststo kron. Skupen dohodek bi bil tedaj dvatisoč sto kron. Lepa vsota, kaj ne? S tem bi se že dalo živeti. A zakon to izrecno določa. Zakaj bi ga jaz ne obrnil enkrat sebi v korist? Razlika z mojo penzijo bi bila v tem slučaju natančno devetsto kron. Toliko je vredno danes moje življenje. Morda malo; a zame je veliko ... veliko ... In povrhu še ukanim oba, predstojnika in zdravnika. Dve muhi na en udarec! A moram hiteti, da me ne prehitita ona dva.

Jutri se ustrelim ... a ne praviti tega nikomur, niti moji ženi ...

Franjo Roš:

S plamenico.

Rojena v srebru in svili snov
je vzcvela roža bohotna, ponosna
iz mojih božjih bogastev vrtov.

Razpregla je v meni vso tajno oblast,
v globinah iz lastne sile pijočo
najvišjo slast in nesmrtno rast.

Ž njo pojdem skozi temó pojoč,
daljinam brat in gost tujinam,
ž njo, z dvignjeno plamenico v noč.

Rudyard Kipling — Bogomil Udovič:

Pooreeska bisara.

Little Blind Fish, thou art marvelous wise,
Little Blind Fish, who put out thy eyes?
Open thy ears while I whisper my wish —
Bring me a lover, thou little Blind Fish.
The Charm of Bisara.

(Ribica slepa, ti si čudovito modra,
Ribica slepa, kdo ti je iztaknil oči?
Odpri ušesa, da ti povem svojo željo —
Dobi mi ljubega, ti ribica slepa.
Bisarin zagovor.)

Nekateri domačini pravijo, da je bisara doma onstran Kuluja, kjer se nahaja tisti enajst palcev debeli tempeljski safir. Drugi pa pravijo, da je bila narejena v hudičevi skrinji v Ao-Chungu v Tibetu, in jo je ukradel neki Kafir, njemu neki Gurkha, temu zopet neki Lahouli, njemu neki „Khitmatgar"[1], ta pa jo je prodal nekemu Angležu, tako da je izgubila vso moč. Kajti da pooreeska bisara zares učinkuje, mora biti ukradena — če mogoče s prelivanjem krvi — toda na vsak način ukradena.

Vse te govorice, kako je prišla bisara v Indijo, so napačne. Narejena je bila v Pooreeju pred veki — kako, bi se dala napisati cela knjižica — ukradla jo je neka svetiška plesalka za svojo rabo, in nato je šla iz rok v roke vedno proti severu, dokler ni dospela v Haulé — zmeraj pod imenom: pooreeska bisara. Ima obliko drobne štirioglate škatljice, v katero je na zunanji strani vdelanih osem malih balasovih rubinov[2]. V škatljici, ki ima pokrov na vzmet, je brezoka ribica, izrezljana iz neke vrste črne blesteče se orehovine in zavita v odrezek obledele zlate tkanine. To je pooreeska bisara, in rajši primi kraljevo kobro v roke, nego bi se dotaknil pooreeske bisare.

Vse čarovnije so zastarele in odpravljene, samo v Indiji ne, kjer se kljub svetli, peneči se stvari, ki se imenuje „civilizacija", nič ne

---

[1] Mohamedanski sluga, ki streže pri mizi.

[2] Neka vrsta rubinov rožnate barve.

izpremeni. Vsak človek, ki pozna pooreesko bisaro, vam lahko pove, kakšne moči ima — seveda vedno le, če je bila pošteno ukradena. To je edini zanesljivi ljubezenski čar v deželi, ki točno učinkuje, poleg še enega. (Tega ima neki nizamski konjenik v kraju, imenovanem Tuprani, natanko severno od Hajderabada.) Na to se je zanesti kakor na istino. Pojasni pa naj stvar kdo drugi.

Če pa bisara ni bila ukradena, temveč darovana, kupljena ali najdena, se obrne moč bisare v treh letih proti imetniku in ga tira v pogubo ali pa v smrt. To je druga istina, ki jo lahko razložite, kadar utegnete, tačas pa se lahko temu smejete. Za enkrat je bisara varna na vratu ponija, ki vozi ekko [1], v višnjevem traku bisernega niza, da ga varuje urokov. Če ga voznik kdaj najde in ga bo nosil s sabo ali daroval svoji ženi, me prav skrbi zanj.

Leta 1884. jo je imela neka prav grda, golšasta gorskokulijska ženska v Theogu. Jaz sem prišel s severa v Simlo, predno jo je kupil Churtonov khitmatgar in jo prodal Churtonu, ki je zbiral kurijoznosti, za trikratno srebrno vrednost. Sluga ni vedel, kaj je prodal, gospodar pa tudi ne. Toda nekdo, ki je pregledal Churtonovo zbirko. Churton — bil je — mimogrede omenjeno, vladni podkomisar — je vedel in molčal. Bil je Anglež, toda vedel je, kaj je treba verjeti. S tem je pokazal, da se je razlikoval od večine Angležev. Vedel je, da je nevarno, imeti sploh kaj opraviti z malo škatljico, naj že njena moč bedi ali spi, zakaj nezaželjena ljubezen je strašno darilo.

Pack — „molj“ smo ga imenovali mi — je bil v vsakem oziru grd majhen možič, ki je gotovo po pomoti prilezel v armado. Bil je tri palce večji nego njegov meč, toda niti polovico toliko močan. In meč je veljal petdeset šilingov ter je bil tovarniško delo. Maral ga ni nihče, in mislim, da je bila njegova pritlikavost in ničevost kriva, da se je tako brezupno zaljubil v Miss Hollis, ki je bila blaga in ljubezniva in je merila pet čevljev sedem palcev v svojih čevljih za tenis. On ni bil zadovoljen samo s tem, da se je tiho zaljubil, temveč se je lotil stvari z vso silo svoje klaverne pritlikavosti. Če bi ne bil tako zopern, bi ga lahko pomilovali. Pack se je bahal, jezil, razburjal, begal gori in doli in se skušal prikupiti njenim velikim, mirnim sivim očem, — toda zaman. To je bil eden tistih slučajev, na kakršne naletite celo v tej deželi, kjer se ljudje ženijo po zakoniku —, slučaj zares slepe enostranske ljubezni, ki ni imela niti najmanjšega upanja, da bi bila vračana. Miss Hollis je gledala nanj kakor na kak mrčes, ki leze po poti. Da bi postal več nego stotnik, ni imel upanja pa tudi ne dovolj bistroumnosti, da bi si drugače pomogel do kakega vinarja. Taka ljubezen, kakor je bila njegova, bi v postavnem možu vzbujala

[1] Ekko = lahek vozičak na dveh kolesih.

sočutje; v dobrem človeku bi bila vzvišena; v takem pa, kakršen je bil Pack, je bila samo nadležna.

Do tod verjamete skoraj vse. Ne boste verjeli sledečega. Churton in mož, ki je vedel, kaj je bisara, sta skupaj zajtrkovala v simelskem klubu. Churton se je pritoževal splošno nad življenjem. Njegova najboljša kobila v hlevu se je zvrnila po hribu in si zlomila hrbet; njegove sodbe je višje sodišče zavrnilo večkrat nego bi smel pričakovati kak podkomisar, ki osem let služi; imel je mrzlico, bolela so ga jetra in pretekle tedne je bil duševno ves pobit. Z eno besedo: studilo se mu je življenje in upadel mu je ves pogum.

Obednica simelskega kluba ima, kakor vsakdo ve, dva dela, ki sta ločena po umetnem loku. Če se, vstopivši, obrnete na levo in sedete za mizo pod okno, ne morete videti, ako kdo pride, krene na desno in sede za mizo na desni strani loka. Čudno pa je dovolj, da sliši vsako vašo besedo, ki jo izgovorite, ne samo ta, drugi obedovalec, temveč tudi sluge za zaslonom, izza katerega prinašajo obede. To velja vedeti; odmeven prostor je past, pred katero je treba svariti.

Napol v šali, napol v nadeji, da mu bo verjel, je pripovedoval mož, ki je vedel, kaj je bisara, Churtonu pripovedko o pooreeski bisari, samo bolj na dolgo, nego jaz tukaj. Končal je z nasvetom, naj Churton brž vrže tisto škatljico po hribu in da bo videl, če ne ginejo ž njo vse neprilike. Za navadna ušesa, angleška ušesa, je ta pripovedka samo zanimiv prispevek k folklori. Churton se je smejal, rekel, da se po jedi in pijači počuti bolje, in je odšel. Pack je jedel in pil sam na desni strani loka in je slišal vse. Bil je skoraj brez uma radi svoje zatelebanosti v Miss Hollis, tako da se je vsa Simla smejala.

Čudno je, da je človek, ki brezumno sovraži ali ljubi, pripravljen tudi brezumno ravnati, da bi ustregel svojim čustvom. Za denar ali oblast bi tega ne storil. Gotovo bi Salomon Aštaroti in drugim takim damam z nenavadnimi imeni ne bil zidal oltarjev, da ni imel neprilik v svoji „zenani“ in nikjer drugje. Toda to ne spada semkaj. Resnica pa je bila, da je Pack drugi dan obiskal Churtona, ko ga ni bilo doma, pustil svojo karto in ukradel pooreesko bisaro izpod poveznika na kaminu. Ukradel kakor tat, kar je Pack po naravi res bil. Tri dni nato je bila vsa Simla elektrizirana ob novici, da je Miss Hollis uslišala Packa — to ničasto podgano, Packa! Ali hočete še kak jasnejši dokaz nego je ta? Pooreeska bisara je bila ukradena in je učinkovala kakor vedno, kadar je bila pridobljena po nepostavni poti.

Trikrat ali štirikrat v življenju je človek opravičen vtikati se v zadeve drugih ljudij in igrati usodo.

Mož, ki je poznal bisaro, je čutil, da je opravičen. Toda verjeti in delati po veri, to je dvoje popolnoma različnih stvari. Nesramna

zadovoljnost, s katero se je Pack postavljal ob strani Miss Hollis in očividno Churtonovo ozdravljenje od jetrne bolezni, brž ko je pooreeska bisara prešla, sta moža podžgala, da se je odločil. Razložil je stvar Churtonu, Churton pa se je smejal, ker ni bil vzgojen tako, da bi mogel verjeti, da ljudje, ki so pri indijski vladi, kradejo — najmanj pa take malenkostne stvari. Toda čudež, da je Miss Hollis uslišala to šivanko, Packa, ga je pripravil do tega, da se je odločil, ukreniti kaj na svoj sum. Trdil je, da bi samo rad izvedel, kam je izginila srebrna, z rubini okrašena škatljica. Zakaj moža, ki je v listi indijske vlade, ni mogoče obdolžiti tatvine. Če pa opleniš njegovo sobo, si sam tat. Mož, ki je poznal bisaro, je pregovoril Churtona, da se je odločil za vlom. Če ne najde ničesar v Packovem stanovanju . . . toda kaj bi se zgodilo v tem slučaju, ni dobro misliti.

Pack je šel na ples v Beumore — Beumore je bil takrat še Beumore in ne uradno poslopje — ter je petnajst valčkov od dvaindvajsetih plesal z Miss Hollis. Churton in mož, ki je poznal bisaro, sta vzela vse ključe, kar sta jih mogla dobiti v roke, ter šla na Packovo stanovanje v hotel, prepričana, da njegovih slug ne bo doma. Pack je bil skopa duša. Niti poštene blagajnice si ni preskrbel, kamor bi del svoje papirje, temveč neko imitacijo, kakršne delajo domačini, in ki jo kupiš za deset rupij. Odpreti se je dala z vsakim ključem in tu na dnu, pod Packovo zavarovalno polico, je ležala pooreeska bisara.

Churton je prerekel Packu vse mogoče, vtaknil bisaro v žep in šel z možem, ki je poznal bisaro, na ples. Prišel je ravno k večerji in je videl v očeh Miss Hollisove začetek konca. Po večerji je dobila histeričen napad, in njena mama jo je spravila domov.

Na plesni večer si je Churton, z nesrečno bisaro v žepu, zvinil nogo na stopnicah, ki drže na staro drsališče, in ga je bilo treba godrnjajočega spraviti z vozom domu. Na pooreesko bisaro ni verjel, dasi je tako očitno pokazala svojo moč, temveč je poiskal Packa in ga ozmerjal z grdimi priimki, med katerimi je bil „tat“ najmilejši. Pack jih je vtaknil z nervoznim nasmehom pritlikavca, ki mu manjka srca in telesa, da bi žalitve zameril, in je šel svojo pot. Javnega škandala ni bilo.

Teden pozneje je Miss Hollis Packa odslovila. Rekla je, da se je zmotila v svojem srcu. Tako je odšel Pack v Madras, kjer ne more napraviti mnogo škode, tudi če živi toliko časa, da postane polkovnik.

Churton je zahteval na vsak način, da sprejme mož, ki je poznal bisaro, pooresko bisaro v dar. Mož jo je vzel, šel precej na cesto, našel ponija z bisernim nizom na višnjevem traku, privezal bisaro na notranji strani ovratnice s koncem traku od čevljev in zahvalil boga, da se je rešil nevarnosti. Zapomnite si, da pooreske bisare ne smete

razdreti, če jo kdaj najdete. Zakaj, — vam ravno zdaj ne utegnem razložiti, toda moč leži v leseni ribici. Mister Gubernatis ali Max Müller vam lahko več povesta o tem nego jaz.

Porečete, da je ta povest izmišljena. Dobro. Če naletite kdaj na majhno, srebrno škatljico z vdelanimi rubini, sedem osmin palca dolgo in tri četrtine palca široko, s temnorjavo v zlato tkanino zavito leseno ribico v njej, obdržite jo. Obdržite jo tri leta in potem uvidite sami, če je moja povest resnična ali ne.

Še boljše je, če jo ukradete kakor Pack, in kesali se boste, da se niste umorili precej iz početka.

Anton Debeljak:

Vsakdanje čudo.

Iste dromedarske krivulje obzorja,
iste vratolomne slapove pogorja,
iste griče skromne, grmičevje gledam:
vedno drugačne.

Dan za dnem taisti vršac temnokodri
koplje teme drzno v sijájini modri,
vselej ena vodi vijuga se struga:
slednji hip druga.

Sivi Prótej, ôtok nebesne gladine,
žar-čarovnik, štvarnik prelestne mladine:
čudim se veliki naravi, veliki,
vekomaj novi.

Albin Prepeluh:

Dubrovnik.[1]

Majhno in izmed vseh dalmatinskih mest menda najmirnejše mesto je danes Dubrovnik, nekdaj središče bogate patricijske republike svetega Vlaha. Mesto samo leži na mali ploskvi, porinjeni ven na morje. S suhega in z morja je vklenjeno v močno, staro trdnjavsko obzidje. Že od daleč se beli v južnem solncu nad mestom stari fort Imperial in polagoma se odkrijejo radovednim očem njegovi ostali tovariši. Nad njimi čuje na obrežnih skalah samujoči fort Lorenzo, nekak Gibraltar v miniaturi. Nekoč so bile te utrdbe velikega vojaškega in političkega pomena. Danes to zidovje nima več nekdanje veljave in je zgolj priča velike in slavne preteklosti, je le zanimiv ostanek stare patriarhalne dobe, ki je živela po drugačnih nazorih in v drugačnih razmerah, kakor današnji svet. Tedaj je bil svet manjši, njegove velike ceste niso segale preko vse zemeljske oble in njegov razvitek je slonel na drugačnih, nam tujih principih. Tehnična znanost je bila še v povojih in zato okorna za naše pojme. In vendar grešimo, ako gledamo na pretekle dobe z omalovaževanjem, nekritično in brez premisleka, da utegnejo nekoč tudi zanamci izrekati z malovažnimi gestami sodbo o sedanjosti.

Krasna narava tega kraja nas popolnoma omami. Navajene na zimo in burjo se nam oči ne morejo nagledati visokih cipres, palem, eksotičnih in tropičnih rastlin. Kamor seže oko, povsod je, po naših pojmih, en sam vrt in prevzame nas občutek, da je čarobni orient v bližini. Odkod ta občutek? Od milega podnebja? Zamisli se v položaj imovitega modernega človeka! En velik skok in že si na Grškem, malo dalje pa izstopiš tam nekje v Smirni ali v Carigradu. Morje ki leži mirno in nedolžno pod nami, kakor bi se nikoli ne razhudilo, je pot v tiste

---

[1] Leta 1913. je Hrvatska Matica izdala prvo knjigo lepega dela Branka Vodnika: „Povijest hrvatske književnosti“ (Izdanje Matice Dalmatinske). V tem preglednem delu je izčrpno obdelana tudi stara hrvatska dubrovniška literatura in je kritično opisan njen razvoj. Kdaj dobimo pri nas nekaj podobnega?

vzhodne, čarobne kraje. Kakor v velikanskem zrcalu se v njegovi globočini, v mesečnih večerih steklenq čisti, in v njegovi daljni sinji površini odbija življenje v vseh svojih pestrih nijansah. Nedoumna je tod višina neba; velikanski, neskončen je zračni prostor nad teboj. Spomni se severnih, meglenih dni, ko leži nebesni svod tako nizko, da bi ga skorajda dosegel z roko! Primerjaj tod višino in širino nad seboj in pod seboj in razumel boš to lepoto in krasoto ter njen veliki obseg. Pljuča dišejo lažje in misel hiti v daljo in višino, preko dosedanjih ozkih mejâ. Sedaj se ti zde vse te utrdbe, ki jih imaš tik pred seboj, ti forti in nasipi tako neznatno majhni in smešni kakor igrača v rokah otroka. Toda celokupna slika je romantična in harmonična. Nehote se spomniš praktičnega Machiavellija, ki hvali onega, ki zida take utrdbe, in tega, ki jih ruši, graja pa vsakogar, ki jih zida, pa se ne meni za ljudsko razpoloženje. In vendar je bil nekdanji stavbenik takih utrdb, fortov in nasipov umetnik. Tudi veliki duh Leonardov se je izkazal v tej stroki stare umetnosti.

Mislim, da je izmed vseh jugoslovanskih dežel Dalmacija najlepša po prirodi, v zgodovinsko-kulturnem pogledu pa najzanimivejša. Kakor so kraški Velebit, številni otoki, posuti s trto in oljko, temne ciprese, svetlozeleni kakti, palme, smokve in oranže naravni nakit njene prirodne lepote, tako so številni spomini na antično in srednjeveško kulturo, ki je nekdaj živela tod, okras njene zgodovine.

V srednjem veku je bil Dubrovnik najznamenitejše dalmatinsko mesto. Danes kaže radovednemu popotniku svoje lepe spomine na nekdanje bogastvo, nekdanjo samostojnost, duševno kulturo in poezijo. Njegova zgodovina opravičuje, da ga nazivamo hrvatske Benetke, jugoslovansko Firenco. Vpliv velikega ekonomskega in kulturnega razvoja bližnje Italije v srednjem veku se pozna še danes vsej deželi, že od davnih dni slovanski, kjer je bil maloštevilni romanski element samo širitelj zapadne kulture. V nekdanjem svetovnem razmahu srednjeveške Italije se je rodila moč in veljava male dubrovniške republike svetega Vlaha. Pod okriljem te kulture je rastla njena lastna kulturna moč in z njo je tudi propadla. Bila je to velika doba, ki je ustvarila početke hrvatske književnosti in jo dvignila do svetovnega slovesa. To v času, ko so kulturno in duševno spale še vse druge jugoslovanske dežele in ves Balkan.

Sredozemsko morje je bilo glavno morje tedanjega kulturnega človeštva. Bilo je veliko križišče trgovskih cest; bilo je medsebojna vez daljnjih obmorskih narodov, ki so se borili za posest orienta. Male primorske republike italskega poluotoka so se svobodno razvijale in utrdile svojo neodvisnost. Njih razvita trgovina je ojačila svobodno, samozavestno meščanstvo. V najbližji bližini važnega sredozemskega morja, na vzhodnem bregu Adrije, pa leži Dubrovnik, ki je bil v tistem

času okno v svet svojemu širokemu zaledju: hrvatskim, srbskim in sploh vzhodnim ter balkanskim deželam. Tako se je v Dubrovniku vezal zapad z vzhodom.

Razen v Italiji je tiste čase po vsej Evropi absolutno vladal fevdalni aristokrat. V Italiji je moral svoje gospodstvo kompromisno deliti z meščani. To je oslabilo njegove družabne privilegije ali pa jim je dalo vsaj večjo prožnost. Ponekod v Italiji je bil aristokrat prisiljen iskati zavetja za trdnim zidovjem mestne republike, kjer se je polagoma pomeščanil. Zakaj pod svojo republikansko vlado je svobodno živel meščan, ki ga je redila velika trgovina. Vsled svojega ekonomskega pomena je užival posebne svoboščine in pravice. Ekonomsko močan in politično svoboden meščan se ni mogel vladati tako, kakor po deželi raztreseno živeči kmet, povsem odvisen od svojega fevdalnega gospodarja. Zemljiško plemstvo je sicer tudi v mestnih republikah uživalo svoje posebne privilegije, toda bistveno se je razlikovalo od mogočne in ošabne aristokracije v drugih, ekonomsko in kulturno manj razvitih deželah.

Velikaši med meščanstvom — veletrgovci, brodarji, industrialci — so čuvali nad svojimi manj imovitimi someščani. Nad njihovimi posebnimi pravicami pa je čuvala po njih svobodno izvoljena vrhovna državna oblast. Ta čuječnost in strah pred preuredbami se je izražala v konservativnih političkih, družabnih in državnih nazorih. Ti nazori so bili izraz hrepenenja in željâ vladajočih slojev izmed aristokracije in meščanstva, ki so se izpremenili, kakor hitro so se izpremenile gospodarske razmere in je nova doba pometla z zapisanimi predpravicami in izjemami.

V takih mestnih republikah fevdalni aristokrat ni mogel vladati absolutno. Njegov nepristopni grad — mnogokrat gnezdo cestnih roparjev in morskih gusarjev — je izgubil svoj pomen in plemič se je preselil v mesto. Tam si je sezidal palačo in se podvrgel vplivu višje mestne kulture. Poleg aristokrata, trgovca, brodarja, manufakturista pa se je pojavil in uveljavil znanstvenik, književnik in pesnik. To prebivalstvo, na gosto naseljeno za mestnim obzidjem, je pazno čuvalo nad svojo državno svobodo. Videlo je vsako kretnjo svojih gospodarjev in jih je zato lahko nadzorovalo. Vsled tega se je v teh mestnih republikah le težko vzdrževal tirân, ako je sploh bilo komu mogoče polastiti se absolutnega gospodstva nad čuječimi meščani. V Italiji so izredne razmere dopustile, da se je zdajpazdaj kdo izmed plemstva ali pa meščanstva povspel do absolutnega gospodarja te ali one državice, bodisi s prekanjenostjo, nadarjenostjo ali pa z zločinom. Toda malokdo se je vzdržal nemoten v svoji oblasti daljšo dobo, kakor nam pričajo imena: Vitello, Sforza, Cesare Borgia, Bentivoglio, de' Medici in drugi. Kmalu jih je s pomočjo nezadovoljnega ljudstva izpodrinil drugi lupež, ali pa

so se morali umakniti pred bojnim klicem razjarjene množice: Popolo, popolo, muriano i tiranni! Vse življenje, stisnjeno na majhen, pregleden prostor, je bilo preveč javno in vsi javni dogodki so se odigravali vpričo vseh. Močni velikaši, ki si medsebojno niso zaupali in so bili brezmejno častihlepni, niso trpeli tiranske vlade kogarkoli. Zato je bila republikanska vlada tista državna oblika, ki je najbolj ugajala stremljenju in častihlepju posameznika. Tako je mestna aristokracija, kakor tudi je bila družabno izključna in je nje vlada slonela na neusmiljenem izkoriščanju nižjega ljudstva, imela vsaj na zunaj demokratično lice. Zato je obveljala svoboda, četudi zelo omejena vsled raznih privilegijev in predpravic vladajočega sloja. Svoboda pa je pospešila trgovski razvitek, prinesla je moč, veljavo, patriotizem, znanost, umetnost, kar vse je dvignilo splošno kulturo, prineslo fineso, je olepšalo in ozaljšalo vsakdanji življenjski boj.

Veliki politični in ekonomični dogodki so prinesli malim trgovskim državam v bližini sredozemskega morja velike koristi. Posebno so jih povzdignile križarske vojne. Drugim severnim in zapadnim deželam so prinašale tolažbo odpustkov, versko navdušenje, svete relikvije, gmotno škodo in krvne žrtve. Deželam ob važnem sredozemskem morju, ki so bile nekak ključ do orienta, pa so otvorile nova trgovska centra, nove vire bogastva in so razširile in poglobile njihovo znanost.

Dalmacija, kakor rečeno, je bila od nekdaj dežela, v kateri se je križala orientska kultura z zapadno. V srednjem veku pa je bila zapadna kultura dolgo časa italijanska kultura, katere vpliv je segal na ves vzhodni breg Adrije. Dubrovniška republika je bila vedno pod vrhovno oblastjo sedaj zapadnih, sedaj vzhodnih, sedaj orientskih svojih sosedov. Kakor se je menjaval vpliv enega ali drugega mogočnega soseda, tako je menjaval dubrovniški sveti Vlah svojega vrhovnega zaščitnika: Benečane, turškega sultana, ogrsko-hrvatske kralje . . . Državni čolniček se je vedno spretno izogibal mnogih pečin, ki bi ga utegnile upropastiti. Vodniki — praktični trgovci — so si šteli v večjo čast svojo duševno premoč, nego osebno hrabrost, ki ni nudila nobene varnosti. Dubrovničani niso bili le v kulturi, književnosti in poeziji posnemovalci zapadnih, italijanskih vzorov, temveč prav posebno tudi v svoji državni politiki; kot oportunisti so slavili prave triumfe. Sicer pa praktični trgovski duh ni imel niti časa niti volje, baviti se s tedanjo zelo težavno in časovno potratno vojno umetnostjo. Bilo pa je mesto tudi vojaško preslabo, da bi se bilo moglo upirati velikim in močnejšim sosedom. Zato je iskalo zavetja pred pohlepnimi sosednjimi državami pri kateri izmed njih, in sicer pri tisti, ki je nudila največjo varnost pred zunanjimi sovražniki. To je bilo zelo pametno in tudi dobičkonosno. Osobna hrabrost, vojaške kreposti, slavni bojni čini — vse to je bilo posebno

v severnih deželah ozko spojeno s pojmom časti. V Italiji in v njenem sosedstvu pa je vladal drugi nazor, podoben onemu v starih grških državicah ob egejskem morju. Razumna in plodonosna politika je bila odločilna za družabni ugled. Prav tako, kakor danes v deželah, ki imajo pretežno mestno kulturo in žive od trgovine in industrije ter imajo torej najrafiniranejšo kulturo. Poleg tega je tedanji bojevalni način bil težak in okoren, zakaj strelska tehnika je bila še malo razvita in je še mnogo manj kakor dandanašnji čas bila prilagojena življenju trgovca, podjetnika, obrtnika, učenjaka, ki se niso znali spretno kretati s pretežkim orožjem, kaj šele v težkem železnem oklepu jezdeca, v boju odločujočega!

V starih časih je živel Dubrovnik pod vrhovno oblastjo bizantinskega carstva. Od leta 1205. do 1358. so nad njim gospodovali mogočni Benečani. Ostal pa je v svoji notranji upravi svoboden. Tedaj Benečani še niso bili popolni gospodarji zgornje in srednje Dalmacije, ki so jo šele pozneje, deloma s kupninami, deloma pa z osvojitvami spravili podse. Ko so ogrsko-hrvatski kralji prišli do večje moči, se je Dubrovnik podal pod njihovo zaščito, da bi se rešil beneškega pritiska in pohlepa. Ti kralji so bili njegovi močni zaščitniki od leta 1358. do 1526. Vedno večja moč Benetek v srednji in severni Dalmaciji in v Adriji je postala končno Dubrovniku sumljiva. Odtod je pretila njega samostojnosti in nadaljnemu razvitku resna nevarnost. In Dubrovnik je v vseobči politiški zmešnjavi zopet izpremenil svojega vrhovnega gospodarja. To pot je bil to turški sultan, katerega moč na Balkanu se je čezdalje bolj krepila. Turško gospodstvo v Dubrovniku ni bilo preneznosno. Sultan se je zadovoljeval s cekini, ki mu jih je plačeval Dubrovnik kot tribut. Dajal mu je na leto po tisoč cekinov. Sčasoma je postal sultan zelo lakomen in je končno svoj zahtevek poviševal. Svota je nazadnje narasla na celih 12.500 cekinov. Ko so se začeli kazati početki razpada osmanske države, se je Dubrovnik otresel sultanovega jerobstva in se je leta 1684. podal pod varstvo cesarja Leopolda I. Tudi se je teritorialno ločil od Benečanov s tem, da je majhen košček svoje državice odstopil Turkom. Po zadnji groš so prišli v Dubrovnik leta 1796. Francozi, katerim je moral posoditi en milijon lir. V bojih med Rusi in Francozi za posest Kotora je bila mala republika zgolj še igrača drugih. Napoleon I. je že onemoglo patricijsko republiko izbrisal iz zemljevida in jo je priklopil svoji Iliriji . . .

V srednjem veku se je Dubrovnik vsled svoje ugodne lege hitro razvijal. Dubrovniški trgovec je s svojimi ladjami brodaril po vseh tedaj znanih in odprtih morjih. Prehodil je ves Balkan in je ustanovil v Carigradu svoje trgovske kolonije. Prepotoval je Italijo, kjer je posebno na Beneškem, v Jakinu in Neapolju ustanovil svoje kolonije. Sredozemsko morje ga je privedlo v Egipt, kjer se je ustanovil v Ale-

ksandriji, v Tunisu, Siriji, na Španskem in celo na Angleškem. Dubrovniška trgovina je zaslula po svoji solidnosti. Dubrovniške ladje so prevažale žito, italijansko svilo, olje, orientalske tkanine, ki so se izdelovale tudi doma, in celo sibirsko kožuhovino — po vsem trgovskem svetu. Dubrovniški patricij je zbiral denar po velikih prekmorskih trgovskih centrih: dubrovniški trgovec je imel po daljnem svetu svoja blagovna skladišča in njegove ladje so se ponosno in z vspehom kosale z beneškimi. Tako je mala republika svetega Vlaha postala bogata in močna. Nje trgovina je imela kredit, nje kovani denar je bil v visokih čislih. Njen teritorij sicer ni bil velik in se zaradi mogočnih sosedov ni mogel razširiti. Poleg Dubrovnika samega je obsegal še Konavelj, Cavtat, otok Lastovo, Šipan, mesto Ston, luko Gruž, polotok Pelješac in otok Mljet. Po svoji notranji uredbi je bila republika patricijska, ki je cvela posebno v petnajstem stoletju. Tedaj je štel Dubrovnik do 40.000 prebivalcev, skoraj dvakrat toliko kakor dandanes. Tu so se zbirale velike zaloge žita, kopičilo se je blago, zlato, srebro, drago kamenje. Za svojo mladino odpre republikanska vlada šole in nastavi v njih znamenite in slavne italijanske humaniste za učitelje. Leta 1455. obvelja zakon, da nihče ne more biti sprejet v državno službo, ki ni vešč pisanju in čitanju. Za ozkimi trgovskimi stiki z Italijo pridejo kulturni. Dubrovniški patricij se začne baviti s humanističnimi študijami. Najdeš jih pri tem študiju v Rimu, Neapolju, Bologni, Padovi . . .

Italija se je tedaj ponašala s svojimi humanisti, med katerimi niso redka hrvatska imena iz Dalmacije: Subotić, Marulić, Šižgorić. Po italijanskem vzgledu tudi v Dubrovniku raste zanimanje za književnost in poezijo. V solncu Petrarkove slave, ki ga je njegova domovina ovenčala, se tudi v Dubrovniku uveljavljajo pesniki in učenjaki. Poleg latinskih in grških klasikov se prične intenziven import del velikih Italijanov mogočne renesančne dobe: Petrarke, Ariosta, Bibbiene, Machiavellija in drugih. Nova pota duševne kulture se odpro krogu patricijev. S polnima rokama zajema mala hrvatska republika iz živega, svežega studenca prenovljene italijanske kulture. Kmalu se pokaže ta vpliv tudi v notranjem državnem življenju. Italijanščina začne izpodrivati latinščino. Humanistična doba ni bila naklonjena narodovemu jeziku. V političnem in državnem pogledu postane konservativna beneška republika svetega Marka Dubrovniku vzor in ideal. Kakor Benečani tako tudi Dubrovničani utemelje svojo aristokratično vlado. Vlada tega meščanskega plemstva povsod in v vsem posnema uredbe ugledne republike svetega Marka. Vse starodalmatinsko plemstvo občuduje nje pametne uredbe. Plemiči iz dalmatinskih otokov, pod katerih socialnim pritiskom silno ječi ljudstvo, slave v pesmih politične in državne uredbe republike svetega Vlaha, ki je zgolj posnemovalec svetega Marka. In bolj kot kje drugje se naslanja državna politika na oportunizem.

Tiste čase se začne trpljenje severne in srednje Dalmacije pod turškimi navali in beneškim izkoriščanjem. Pesniki in književniki so obupani. Verujejo le še v božjo pomoč. Zakaj krščanski knezi so needini, beneška „domovina" pa hlepi le za gmotnim dobičkom in bogastvom Benetek samih. Dubrovnik je tedaj slavil politiko in moč turškega sultana. Zakaj to se zlaga z interesi male republike, ki ji je beneški lev kot pomorska sila največji sovražnik in konkurent. Dubrovniški pesnik, benediktinec Vetranić, slavi padec Belgrada v turške roke in opominja svoje rojake, naj zvesto služijo sultanu, ki je slaven in mogočen. Upanje na pomoč krščanskega sveta je varljivo. Zakaj Benečani niso kos nezmagljivemu sultanu, s katerim na skrivaj sami lisičijo. Turška sila prodira na sever in na zapad. In ko se Turek polasti Budima, zapoje ta benediktinec, besednik oportunistične politike svoje male domovine:

A sad nie Kosova, a sad ni Krbave,
ni polja ravnoga, ni hrvatske slave.

Kakor rečeno, je bila dubrovniška državna ustava povsem aristokratična. Ako jo pobližje pogledamo, bomo razumeli, da so bili interesi vladajoče aristokracije povsod odločilni, ne narodni in ne ljudski. Velo vijeće je vladalo republiko. V tem velikem svetu so imeli sedež in glas vsi plemiči, vpisani v plemiško knjigo — Specchio — ko so prekoračili dvajseto, odnosno osemnajsto leto starosti. Senat je štel 45 članov, vsak senator je bil moral prekoračiti štirideseto leto svoje starosti. Senat je pravzaprav odločeval v vseh važnih notranjih in zunanjih zadevah republike. Eksekutivo pa je tvoril mali svèt sedmih članov, kateremu je bilo prideljenih še pet sodnikov. Tako sta bila uprava in njeno vodstvo razdeljena na republikanski način med člane aristokracije. Na čelu države pa je stal knez, pozneje rektor imenovan. Ljubosumnost in nezaupanje med velikaši se kaže ravno v tej instituciji. Rektor se je namreč volil vsaki mesec, moral je, dokler je upravljal to službo, stanovati v rektorski palači, ki jo je smel zapustiti samo, ako je to zahtevalo njegovo službeno opravilo. Bil je torej tudi osebno hudo pristrižen. Ta nezaupnost bi bila dandanašnji naravnost žaljiva. Toda dubrovniški velikaši niso zaupali nikomur in poznali so dobro staro zgodovino, človeško nrav in imeli so pred nosom strašne sodobne italijanske vzglede: Francesca Sforzo, Oliveretta da Fermo in ostale. Ako bi se čutil knez republike na svojem sedežu varnega, bi lahko posnemal vzgled bodrega zločinca Agatokla, nekdanjega kneza sirakuškega. Lahko bi z zaroto, z zločinom ali pa celo s prilizovanjem brezpravnemu ljudstvu uničil politično moč in družabne pravice svojih tovarišev in sam postal absolutni knez svoje domačije, njen tiran. Tedanja doba te jasne in odkrite nezaupnosti ni smatrala za žaljivo.

Zakaj bila je to modra uredba, ventil razvitemu častihlepju. Rektor je bil vedno eden od najrazumnejših ljudij izmed patricijev in njegova rdeča državna obleka je bila vsakomur v ponos in čast. Toda to ni bila edina uredba, primerna časovnim razmeram. Da bi se republikanska svoboda zavarovala pred hudobno človeško nravjo, ki hlepi vedno le po nadvladi in moči, in bi se nadzorovalo delo rektorjevo, mu je bilo prideljenih še enajst svetnikov, s katerimi je reševal tekoče državne posle. Da bi bedel nad nedotakljivostjo ustave, je senat izvolil izmed sebe še nekak odsek petih članov, ki so pazili na početje izvoljenih mogočnikov. V varstvo patricijskega demokratičnega načela in da se izogne vladi malo̊številne večine, je bilo določeno, da se noben državni zakon ne more izpremeniti, ako ni za to večina sedmih osmin glasov in da ne more obveljati nobena nova postava, ako ne glasujejo zanjo tri četrtine glasov. Upravno je bila vsa državica razdeljena na enajst upravnih okrajev, kateremu vsakemu je načeloval Conte, plačan državni uradnik. Nasprotno pa so vsi višji funkcionarji republike bili obvezani izvrševati zaupane posle brezplačno.

Ustava je bila torej plod republikanskega mišljenja, ki pa ni priznavalo njenega idejnega temelja: demokracije. Bila je posnetek ustav, po katerih so živele v Italiji male mestne republike. V Italiji se je vrhovna oblast vsled republikanske častihlepnosti volila na kratko dobo par mesecev. Ta vrhovna oblast, imenovana „Priori dell' arti" ali „Priori della Libertà" ali „Otto della pratica" itd., je sestojala iz osmih, desetih ali dvanajstih oseb, ki so poleg državnega poglavarja bile dejanjsko vrhovna oblast države. Osebe, ki so bile določene, da nekoč prevzamejo ta posel, so bile izvoljene po meščanih že za več let v naprej. Častihlepnost posameznika je ta uredba zadovoljevala in je obenem preprečevala, da bi se kdo izmed meščanov z daljšo dobo utrdil v gospodstvu in postal njihov absolutni knez. V družabnem življenju so vladali za našo dobo čudni nazori. Vsako sredstvo, ki je vodilo do moči, je bilo dovoljeno, se je smatralo za samoobsebi umevno. Zato so bili ljudje nezvesti, izdajalski, nasilni in vsakdo se je posluževal takih sredstev, ako je bila njegova častihlepnost tako velika, da se je izkušal dvigniti nad ostale. Zato je za vse te patricijske republike večalimanj veljalo to, kar je rekel največji državnik tedanje dobe, Machiavelli, o Florentincih: Florentinci si ne znajo obdržati svobode in ne morejo prenašati hlapčevstva. Tudi Dubrovnik je živel pod republikanskim režimom patricijske manjšine.

Socialno se je delilo prebivalstvo republike svetega Vlaha na plemstvo, meščanstvo in dve bratovščini: Antonine in Lazzarine. Člani teh dveh bratovščin so bili upravičeni imeti svoje lastne rodbinske grbe in so imeli pravico do podrejenih državnih služeb, zvezanih z dohodki.

Ostalo ljudstvo je bilo skoraj popolnoma brezpravno. Poljedelci so se delili na „kmete“ in na „Polovnice“. Bili so povsem odvisni od svojega fevdnega gospodarja, kateremu so morali dajati velik del svojih pridelkov, v prvi vrsti vina, olja, žita in perutnine. Njih domačija je bila pravno lastnina fevdalca. Za njeno uporabo sta morala kmet in polovničar devetdeset dni v letu svojemu gospodu obdelovati polje, ali pa mu, ako je on tako hotel, služiti na njegovem gosposkem dvorcu. To breme je bilo težko in je še prekašalo našo nekdanjo „desetino“. Ljudstvo je bilo torej socialno stiskano in zatirano in zato pripoveduje zgodovina, da se je večkrat uprlo zoper svojo žalostno in kruto usodo. Zaman seveda. Kadar je podložnik svojemu gospodarju robotal na polju ali pa težakoval v njegovem gosposkem dvorcu, ga je moral gospodar hraniti. Te svoje dolžnosti se je iznebil na zelo preprost način. Podložnik se je moral največkrat zadovoljiti le s fižolom in črnim kruhom. In ako ni hotel omagati, je moral poskrbeti za ostalo sam . . .

Plemstvo je živelo sijajno in razkošno. Bilo pa je razdeljeno na dve stranki, ki ste si bili hudo v laseh. Stranka Salamankezov — po vseučilišču v Salamanki — je prezirljivo gledala na stranko Sorbonezov — po pariški Sorboni — v kateri je bilo predvsem zastopano plemstvo, ki je bilo šele po potresnem letu 1667. vpisano v plemiško knjigo. V vsakdanjem, trgovskem življenju je med njimi prevladovala italijanščina. Uradni jezik republike svetega Vlaha je bil spočetka latinski, pozneje pretežno laški in le z balkanskimi narodi se je občevalo zgolj v hrvaščini.

V humanistični dobi se narodni jezik ni gojil v literaturi. Humanisti so priznavali kot književni jezik le latinščino in dubrovniški humanist Crijević je na priliko imenoval hrvatske pesmi „kričanje“. Humanizem, kakor ga vidimo in gledamo danes, pa je bil le uvod v renesanso, ki se je v Italiji začela posluževati narodne besede. Ko je ta razsvetljena doba v Italiji slavila svoj mogočni razmah in se je njen upliv kazal tudi zunaj mejâ njene domovine, se je začela tudi v dubrovniški literaturi uveljavljati hrvaščina.

V 15. stoletju sta veliko bogastvo in z njim zvezana razkošnost v Dubrovniku pospešila razvoj domače literature. Kmalu je bogati in olikani Dubrovnik začutil, da mora že zaradi svojega družabnega ugleda in veljave ljubiti umetnost, spoštovati znanost in pospeševati lepo knjigo. Umni patricij se je predvsem posvečal svoji trgovini; bavil se je tudi z literaturo, pospeševal je umetnost, toda vojak ni bil. Zanj je bil v tem pogledu merodajen vzgled italskih držav, predvsem beneške republike, ki se je za svoja bojna podvzetja, posebno v poznejši dobi, posluževala najetega vojaštva. In po tem vzgledu Benetek je tudi mala republika svetega Vlaha vzdrževala svojo politiško svobodo s pametno

oportunistiško politiko, ne z orožjem. Vse je odgovarjalo dejanjem treznega, računajočega trgovca. Pazil je poglavitno na svoj dobiček, ki mu ga je nudil ugodni prostor kot vez med zapadom in orientom ter z vzhodnimi deželami. Tod mimo je hodila kultura svojo pot iz bližnje Italije in daljne Francoske. V Dubrovniku je stopala na vzhodni breg Jadrana. Že zgodaj je opaziti sledove te poti. Petrarkov učitelj Joannes de Ravenna je živel v Dubrovniku. V drugi polovici 15. in začetkom 16. stoletja se razvija v Dubrovniku kot plod italijanskega humanizma latinsko pesništvo in latinska literatura. Kakor v Italiji je bil logično tudi v Dubrovniku humanizem predhodnik lepše, renesančne dobe, ki je negovala narodni jezik in je s tem podemokratila književno kulturo. Hrvatski jezik sicer književno in gramatikalno še ni bil dovolj opiljen, bil pa je v svojem hercegovskem narečju mehak, zvočen in plastičen dovolj, da je služil dobi, ki se ga je posluževala pri svojem književnem ustvarjanju. Trubadurska lirika, doma v Provansi, je našla pot v Italijo. Ko se je italijanska trubadurska pesem oglasila v Dubrovniku, je našla v domačem jeziku, omehčanem deloma tudi po čakavščini, v kateri se je odbijal mogočni vpliv italjanščine, svoje močno izraževalno sredstvo. Bujno se je tedaj začel razvijati narodni jezik v mehki, jokajoči, vriskajoči, razposajeni liriki predrznega trubadurja. Ko je preživljala Florenca svojo zlato dobo pod vlado presvitlega, umnega Lorenza de' Medici, se je kot daljni odmev oglasil v Dubrovniku preprosti zlatar Andrija Čubranović s svojo pesmijo „Jedjupko", ki jo je znal na pamet skoroda vsak olikani Dubrovničan. Bila je nekak posnetek tedaj v Florenci običajne šaljive in porogljive poezije. Iz Dubrovnika se je širila kultura s svojimi novimi običaji dalje proti severu, po srednji in zgornji Dalmaciji. Započetega kulturnega razvoja ni mogel povsem streti niti veliki potres, ki je spravil malo republiko domalega na rob propasti. Zakaj trgovina ni mirovala; bila je tisti zdravi element, ki je kmalo zopet vse popravil in zacelil nastale rane. V 16. stoletju je bil najznamenitejši dubrovniški književnik Vetranić, plodovit kot lirik, epik in dramatik. Renesansa je v Italiji rodila poleg drugega tudi komedijo. Pojavilo se je vse polno posnetkov komedij starega Plauta. Kot družabno razvedrilo so se kmalu tudi ti posnetki preselili iz Italije v Dubrovnik in z njim so prišli novi italijanski avtorji: Ariosto, Bibbiena, Aretino, Machiavelli, ki so s svojimi komedijami razveseljevali dubrovniško gospodo. Naposled jim je sledil plodoviti dubrovniški književnik Marin Držić, ki se je šolal v Sieni, kjer se je komedija zelo gojila.

Ta umstveni in književni razvoj je šel od generacije do generacije. Ena je ustvarila erotično pesništvo, druga komedijo in po laški maniri pastirske igre, tretji je bila vzor staroklasična poezija. Tako je Dubrovnik ustvaril temelje in početke hrvatske književnosti, izlikal in ugladil je

narodov jezik, njegovi vzgledi so našli posnemovalce po ostali Dalmaciji in po njenih otokih.

Reformacija v Dalmaciji ni zapustila tako velikih in markantnih sledov, kakor na Slovenskem in po drugih hrvatskih deželah. V splošnem je to tudi umljivo. Dalmacija je bila v tesni kulturni stiki z Italijo, z njeno romansko kulturo. Reformacija pa je bila v prvi vrsti in poglavitno delo germanskega plemena, kakor sta bila humanizem in renesansa plod romanskih narodov. Italija, čeprav dejanjsko protipapeška, ni bila naklonjena reformaciji, ki je pretila, da odvzame deželi sijaj sedeža vrhovne duhovne moči. Benečani niso pustili, da bi se reformacija razpredla po Dalmaciji, njim podvrženi, in tudi v Dubrovniku ni našla ugodnih tal. V protireformacijski dobi, na prelazu iz šestnajstega v sedemnajsto stoletje, je dosegel Dubrovnik višek svoje moči in razvitka. Trgovina je zavzela dosedaj neznan obseg in je postala resen konkurent trgovskim Benetkam. Bogastvo jo naraščalo; z njim se je udomačila razkošnost in razsipnost. Naobrazba in kultura patricijev sta dosegli višek. Ljudstvo pa je imelo zelo malo od vsega tega sijajnega razmaha. Nova kultura se ga je komajda dotaknila in ga torej ni prožela. Aristokracija je živela izključno sebi in njeno hrvatsko rodoljubje, posledica visoko razvite kulture, ni segalo preko ozkih mej patricijskih interesov. Ta konservativnost je bila tako močna, da ni poznala nobenih ozirov in nikake milosti. Kadar so se po drugih bližnjih krajih ali pa po sosednih otokih uprli podložniki svojim fevdnim gospodom, so le-ti iskali zavetja za dubrovniškim obzidjem. Ko so se pobunili podložniki na Hvaru in požigali gospodske dvorce, je večina plemičev ušla v Dubrovnik. Tam se je čutil plemič varnega pred razjarjenim ljudstvom. Zato je vsa tedanja olikana Dalmacija slavila Dubrovnik. V verzih in v prozi je poveličevala njegove trdne državne uredbe, njegovo strogo spoštovanje zakonov, patricijskega premoženja in njihovih privilegijev. Dubrovnik je stopal na najvišji vrh svoje moči in svojega ugleda.

Tu pa se je leta 1602. zgodilo nekaj, kar je postalo za njegovo duševno kulturo usodno. Lastovljani so se uprli dubrovniški gosposki, ki jih je nazadnje zopet upokorila in usmrtila dva duhovnika, stoječa na čelu pobune. To pa je papeža tako usrdilo, da je nemudoma preklel dubrovniško republiko. V Italiji in v nje sosedstvu so bili takih dogodkov vajeni in se jim niso zdeli večje važnosti. Politični in ekonomski učinki kletve so sicer izostali, toda vspričo beneških konkurentov, vedno prijaznih papeški avtoriteti, je bil ta dogodek vendarle neprijeten. Duhovniki v državici svetega Vlaha že itak niso bili preveč svobodni in so bili zelo odvisni od državne oblasti. Aristokratska vlada je pazila na nje, zakaj bili so osumljeni vsled svojih mnogih zvez s preprostim ljudstvom. Patricij je kmalu našel pot iz zagate. Dovolil je

jezuitom, da se nasele na njegovih tleh in se polaste šol. V zahvalo za ta čin prekliče papež svojo kletev. Zgodaj se je začel kazati vpliv očetov jezuitov v dubrovniškem duševnem življenju in njegovih vodilnih idejah. Rodila se je politično predrzna misel, da se mora Balkan osvoboditi turške oblasti, Dubrovnik pa da postani središče novega popularnega gibanja. Voditelj nove struje postane vojvoda toskanski, Ferdinand II., ki je zbiral okoli sebe Hrvate in se pridno učil hrvaščine. A turški sultan je bil še vedno mogočen gospod. Z enim samim udarcem bi lahko strl malo republiko, ki ni imela ne orožja, ne velike armade. Na tem ni moglo ničesar izpremeniti navdušenje, ki se izraža v Gundulićevi pesmi, posvečeni Ferdinandu II., v kateri govori „o najvećem dielu svita, slovinskieh svih država". — Oportunističnim krmarjem državice ta zarota ni bila všečna. Da bi ubranili republiko pred sultanovo srditostjo, so se naglo odločili, gibanje povsem zatreti. Dva voditelja so vrgli v ječo in bi ju bili skoraj obsodili na smrt; zmagala pa je končno milejša sodba: obsodili so ju na dosmrtno ječo.

V tej dobi največjega duševnega razvitka male hrvatske republike je tudi njena književnost nastopila svojo zadnjo pot do viška. V patricijskih hišah so se sedaj rodili njeni največji predstavniki: Ivan Gundulić, Junij Palmotić, Vladislav Menčetić.

Pesnik je besednik svoje dobe, njenih idejnih gibal, njenega hrepenenja. Obe glavni deli Ivana Gundulića sta odsvit njegove dobe: tridejanka „Dubravka" je slavospev svobodi Dubrovnika, epopeja „Osman" pa je besednik politične in kulturne ideje o osvoboditvi balkanskih Slovanov izpod turškega jarma. Vsled svoje idejne vsebine je „Dubravka" dosegla svetoven glas. Ne glede na nekatere podobne vzglede v italijanski književnosti je povsem samostojno delo. Pastirji slave praznik svetega Vlaha s petjem, zabavo in plesom. Prastari običaj pa je, da se ta dan zaroči najlepša pastirica z najlepšim pastirjem. Najlepši pastirici Dubravki se je torej zaročiti z najlepšim pastirjem Miljenkom. Njegov rival Grdan pa z zlatom podkupi izbirače, ki prisodijo Dubravko njemu. Miljenko je nesrečen in pastirji, njegovi tovariši, se žaloste nad njegovo zlo usodo. Toda, ko hoče v cerkvi duhovnik poročiti lepo Dubravko z Grdanom, se oglasi pravična božja volja. Zemlja se strese, cerkev se zmaje od groma. Tedaj vstopi v cerkev nesrečni Miljenko in vse se umiri, duhovnik pa poroči najlepšo z najlepšim. Konec izzveni v slavospev svobodi. — Dubravka je Dubrovnik, pastirji in pastirice so Dubrovničani, ki naj jim po starem klasičnem načelu vlada najlepši. Dubrovnik naj ne bo domovina nasilja in nezakonitosti, temveč varuh zlate svobode in nezavisnosti. Svoboda in lepota naj zavladata, ne zgolj zlato in pohlep po bogastvu.

Prapor svobode in lepote, ki ga je dvignil Gundulić, je bil višek idealnega navdušenja, izraz nove dobe, ki je poleg uživanja, bogastva

in zlata zahrepenela tudi po svobodi in lepoti kot po najvišjih elementih človeškega življenja. Največja zapreka svobode in kulture je bilo v tedanji dobi — poleg drugega — turško cesarstvo, katerega vojaška slava je tedaj že začela temneti.

Mladi turški sultan Osman II. se je namreč leta 1621. dvignil s silno vojsko nad poljsko kraljestvo, ki je bilo v tedanji srednji Evropi najmočnejše. V njegovo moč so stavili zatirani narodi vse svoje upe. Pred Hočimom zadene turška vojska ob poljski tabor, v katerem se je nahajal mladi kraljevič Vladislav, sin Zigmunda III. Turška vojska obkoli poljski tabor, toda njeni naskoki so bili odbiti, četudi se je sultan sam hrabro boril in bil vzgled svoji armadi. Brezuspešnim turškim navalom se pridruži sedaj še upor najboljših čet turške vojske, janičarjev. In ošabni, mogočni sultan je primoran zaprositi mir. Tako postane hočimska bitka velika krščanska zmaga. Upanje potlačenih narodov se dvigne ter dobi konkretno obliko v nadeji, da se ob tisočletnici Mohamedove smrti razsuje turška moč. Ta nadeja je bila tako splošno ukoreninjena, da ji zaupa tudi patricij Gundulić. Zato je spel svoj veliki ep „Osman“, v katerem pred vsem slavi poljskega kraljiča Vladislava kot zmagovalca mogočnega turškega sultana. Poljski narod slavi kot edini slovanski narod, ki bo rešil južne Slovane iz njihove politične sužnjosti. Tako je postal pesnik nekak oznanjevalec slovanske vzajemnosti pod vodstvom zmagonosnega belega poljskega orla. Gundulić izreče prvi javno nadejo, da se bliža konec turške države, ker bledi njegova bojna slava. „Osman“ ima torej jasno politiško tendenco, ki izzveni v upanju, da se osvobodi Balkan in propade moč polumeseca.

Takole poje:

nu su Turci iščeznuli,
sjeverne im zviezde priete,
er pogubu njih su čuli,
kad na carstvo stane diete.

Priko crna mora doni
Osman sablju vrh krstjana,
priko crna mora goni
sad krstjanski mač Osmana.

Nada se ni uresničila. Politični razvoj je šel drugo pot in Gundulićevo polonofilje ni imelo praktičnih posledic. Bila pa je to ideja, v katero so upali tedanji veliki sodobniki. Zakaj imela je zdravo realistično jedro, kar dokazuje ves poznejši politični in kulturni razvoj. Bil je le mnogo bolj počasen, kakor je pričakovala Gundulićeva doba in je prinesel s seboj obrate, ki niso bili pričakovani. Poljaki so se v poznejših stoletjih umaknili Rusom.

Praktični, vsakdanji politiki Dubrovnika ta ideja sama na sebi ni bila po godu, kar dokazuje že okolnost, da Gundulić, čeprav sam ugleden patricij in visok državni uradnik svoje domovine, ni nikoli dosegel rektorske časti. Državna politika se je oprijemala realnega življenja in je ostala svoji oportunistični tradiciji zvesta. Ne glede na to pa je z Gundulićem hrvatska književnost, ali kakor so jo sami imenovali: „slovinska“ književnost Dubrovnika prišla do svetovnega slovesa. S tem je Gundulić uvedel svoj narodni jezik, katerega edinega se je posluževal v svojih literarnih delih, v vrsto drugih, tedaj še tako maloštevilnih kulturnih in književnih jezikov. Hrvatski narod je postal s tem kulturni tekmec velikih, vladajočih narodov.

K temu pa so pripomogli še drugi njegovi sodobniki. Predvsem lirik Ivan Bunić Vučićević in Junij Palmotić. Prvi je kot lirik dvignil lepoto hrvatske besede. Kot pesnik pa je bil nekak predhodnik modernih pesnikov tudi v obliki. V svojih erotičnih pesnitvah je namreč prvi začel izražati svoja čustva čitatelju naravnost. V svoji liriki je zbral vse, kar je dotlej lepega in resnično klasičnega v književnosti premogla njegova mala domovina. Najmlajši Gundulićev sodobnik, Junij Palmotić, je v literaturi pridobil glas, posebno kot dramatik je ustvaril hrvatsko narodno dramo. Na sploh pa je bil besednik protireformacije v svoji domovini. Gundulić se je v literaturi posluževal največ le hrvaščine, kakršna se kaže v hercegovsko-bosanskem narečju. Njegovi mlajši sodobniki pa se začno posluževati zopet tudi latinščine. V tem se kaže duševni vpliv jezuitske šole; z latinščino so začeli izpodrivati narodni, paganski jezik.

Kakor rečeno, se politične ideje Gundulićeve dobe niso uresničile. Turško cesarstvo je bilo še mogočno in Poljaki so se izkazali nesposobne, da bi uresničili nadeje podjarmljenih Jugoslovanov. Zato pa so našli potomci Gundulićeve dobe novo idejo, sedaj v sebi samih. Na mesto poljskih kraljev je stopila mogočna in bogata hrvatska rodbina Zrinskih, v katero se je stavila vsa nada in katerih viteška in junaška dela so opravičevala up, da se naposled posreči vreči Turka iz Evrope. Posebno Petar Zrinski je bil ideal in vodnik nove misli. Bila je zadnja velika politična ideja Dubrovnika, ko je stal na višku svoje moči in svojega procvita. Že je začela ugašati nekdanja zvezda poljskega kralja v idealnih srcih in zato pogumno pravi Vladislav Menčetić:

Zrinsko sunce njega tjera,
u istoku da pogine,
da se utopi š njim nevjera
crna mora sred pučine.

Vidimo, da se je kljub dobi protireformacije, neugodni svobodni književnosti, obdržala dubrovniška hrvatska književnost precej nedo-

taknjeno od nekulturnih struj tedanjega časa. Doma je bil njen razmah svetoven, svoboden, čil in neodvisen, in to v času, ko se je na mogočnem rimskem dvoru upoštevala hrvaščina le kot jezik misijonarjev.

Protireformacija, tuje beneško in turško gospodarstvo je povsod pustilo svoje sledove. V ostali Dalmaciji komaj započeto novo kulturno gibanje ponehuje in hira. Že v drugi polovici 17. stoletja začne propadati tudi dubrovniška hrvatska književnost. Vzrokov za to pa moramo iskati drugje. Odkritje Amerike povzdigne trgovski pomen velikega oceana. Sredozemsko morjé začne izgubljati svoj dosedanji izključni pomen. Italija mora prepustiti svoje prvenstvo Franciji. Trgovina peša, bogastvo se krči, beneški lev neozdravljivo hira. Hirati je začel tudi Dubrovnik. Turški pritisk pa je ostal še vedno silen ali pa se je celo okrepil. Tudi francoska literatura je dokaz, da gre z Italijo in njeno kulturo počasi navzdol. Narodni vladajoči sloji in inteligenca v Dalmaciji so v narodnem in kulturnem pogledu vedno bolj osameli. Zaledje je mrtvo; gospodarsko in kulturno komajda živi. Izobraženci se poitalijančujejo. Edini Dubrovnik, zvest svojim tradicijam, še živi svoje lastno hrvatsko narodno življenje, kateremu pa od dne do dne bolj in bolj primanjkuje nekdanje močne realne podlage. Njegova književnost propada, izobraženci se odtujujejo narodu bolj kot kdaj; njihova beseda v literaturi se bolj in bolj izgublja v latinščini. V 18. stoletju postane ljubljenec dubrovniške publike — Molière. Njegove komedije se predelujejo, aplicirajo na domače male razmere. Le v pesništvu vedno bolj in bolj zmaguje narodna pesem kot izraz hrepenenja posameznika po prirodi in realizmu.

V duševnem življenju nazadnje popolnoma zmaga upliv verske šole jezuitov. Njega predstavniki in besedniki so nekdanji učenci očetov jezuitov. V literaturi jih veže dekadenca sosednje Italije. Socialno gospodarijo neomajno patriciji s svojimi privilegiji. Preprosti narod ostane sam, vkljub veliki kulturni preteklosti svoje ožje domovine. Njeni kulturni delavci se potujčujejo. Preko latinščine so vzljubili italijanščino, italijansko kulturo in njeno književnost, sedaj ne več zgolj kot vzgled kakor nekdaj. Na ven in na znotraj se usužnjujejo italijanizmu.

Prišel je konec 18. in začetek 19. stoletja. Veletrgovina je domalega propadla, nekdanjega bogastva, njegove razkošnosti in razsipnosti — ni več. Svet je našel druga, večja pota svoji trgovini. Amerika in ocean, Francija in Anglija — okrepljeni po dolgih notranjih krizah — so postale vodilne moči novega, vstajajočega, budečega se človeštva. Francoska velika revolucija končno pomete s starimi predpravicami in starimi zaprekami svetovnega razvoja. Nova Evropa se rodi, ki ne vidi več le v Turku svojega sovražnika, ampak še bolj v svoji notranji

zastarelosti in okostenelosti. Tudi aristokracija v malem Dubrovniku je obsojena na smrt, onemoglost, uboštvo. S patriciji propade tudi tista tanka plast kulture, ki so jo ustvarili. V narod zaradi svoje izključnosti ni prodrla, ni pognala močnih, zdravih, živih korenin. V njenem aristokratizmu, ob njeni izključljivosti to ni bilo mogoče. Nova velika doba demokracije je šele na potu. Dubrovnik pripravlja svoj muzej in svoje arhive, da tam shrani ostanke davne veličine in lepote.

V tej dobi živi v Dubrovniku hrvatski pesnik, demokrat in rodoljub — Marko Gruerović. Sin asimiliranega diplomatičnega uradnika francoske republike. On pozna veliko preteklost svoje nove ožje domovine, nje nekdanji silni razmah. Pred njegovimi očmi hira stari Dubrovnik. Plemiči se sramujejo svojega slovanskega pokoljenja, svoje materine besede. Morda je bil on resnično edini v Dubrovniku, ki je izpoznal elemente nove dobe, započete v njegovi stari domovini, Franciji, ki so ga še dohitele nove ideje Roseaua iz romanticizma. Primerjajočemu preteklost s sedanjostjo se mu pokaže žalostna slika: propad izbrane kulture, ki ni zapustila živih korenin v narodu. Narod je ostal ekonomsko in kulturno slab. Patricij je zapustil dom in ljudstvo:

Što te nije, biesni neharniče,
Ni u dvoru, ni u rodu tvomu?

Ko so prišli francoski vojaki, so pometli s staro patricijsko republiko, ki ni mogla več živeti ne umreti. Edino kar je ostalo od nje in njene velike preteklosti, je njena književnost in umetnost. Bil je to lep uvod poznejšemu duševnemu in kulturnemu razcvetu hrvatske in sploh jugoslovanske duše.

Kakor nekdaj se beli Dubrovnik tudi danes v solncu. Večna je krasota njegove okolice in njegovih temnih cipres, sredi katerih leži mirno mestece, povezano v trdni oklep nekdanjega trdnjavskega zidovja. Prelep grob. Na sinjem morju, obledelem od solnca, se gugljejo male jadrnice. Vsako uro se menja barva jader; sedaj so bela, potem svetlo rumena, pa rdeča in sinja . . . kakor tam nekje ob obalah Sardinije ali Sicilije . . . Ozke ulice so preveč mirne in zaman išče oko tega, ki ga tu pričakuje. Lepega, ponosnega patricija, zapovedujočega svoji služinčadi in podložnikom. In vendar bi se morali po tem tlaku šetati plemiči davnih dnij, v hlačah dokolenicah, z belim nagubanim ovratnikom in vitkim mečem ob pasu. Take smo gledali na slikah starih italijanskih mojstrov. Lahko bi jih zopet izpoznali tudi na Rubensovih slikah. Ostal je tudi starodavni Stradone s svojo monotono arhitekturo iz potresne dobe. Ostale so tu baročne cerkve, ostale v romanskem, gotiškem, renesančnem slogu zidane palače in stavbe s svojimi okusnimi fasadami, terasami, arkadami, balustradami. Ostale so tu ogromne žitnice in stari vodnjaki. Samo nekdanjega plemiča ni več. Še so tu

dela Tizianova, še živi obrt in umetnost. Toda nekdanjega življenja ni več. Izgubilo se je po svetu, ali pa je zapravil patricij svoje premoženje v daljnem Parizu. Le v starih, z umetniškim okusom zidanih samostanih, s prelepimi dvori, mirnimi kotički in vrtovi, odetimi v eksotično in tropično floro, še živi svoje mirno življenje ponižni frančiškan in pobožni dominikanec.

Verujem, da pride zopet doba, ko se ta rod povrne, srečnejši nego je bil v davnini in bo zopet zavladal nad svojim morjem, osvobojenim tuje nadvlade. Ob bregovih te dežele se bo v mirni mesečini zopet oglasil trubadur s svojo narodno pesmijo o suženjstvu in svobodi . . . Tedaj, ko bo osvobojeno ljudstvo zapelo svojo pesem lepoti.

E. Gangl:

Katarinčica.

Katarinčica zlata,
z belim vencem obrobljena —
kakor bi solnčeca iskra
bila v tebi vpodobljena!
O, cvèti in lij mi v dušo dan,
kadar oblake vihar provaja,
da luč ugaša in me bol navdaja!
Če niti žarek na nebu zamé ni užgan,
odsvit naj tvoj mi mraz raztaja,
ti zlati cvet, v srebrni obroček vkovan —
usmiljena Katarinčica!

Katarinčica-marjetica.

Ferdo Kozak:

Rondo.

Šmarnic je polna moja soba in španskega bezga; v temnih vazah sem razpostavila cvetje po mizah in po omarah, da kipi zrak v razkošju. Danes sem šla na vse zgodaj v gozdove, da so pile moje roke usipajočo se roso, ko sem privijala prožne veje k sebi. Veš, kakor bi se vrnila nekam, odkoder me je zvabil ples. Ob cesti je stal deček pri košari rož; in ujele so me njegove čudno sijoče oči pod razmršenimi laski. Od kdaj mi je znan? Držala sem ga za roke in hotela bi, da gre z menoj letat na travnik. Včasih sem slišala, kako se bolniki na spomlad vračajo k solncu. Zaljubljeni so v svoje roke in v svoj obraz in s priprtimi očmi blagoslavljajo vsak žarek, ki se jim gorak poceja skozi belo, od ležanja očiščeno kožo. O, in meni je bilo tako; v duši se je sprožil tajen glas in zvenel. Tam zunaj v šopih zelenja, v pogonu sokov mora biti ta utrip, ki se mu je odzvalo srce.

In nabrala sem rož, da me je po vratu hladila prebujena rosa. Nabrala sem cvetja. Ljudje so me gledali in le malokdo je imel cvet v rokah. Čudili so se mi, ko so mi roke drevenele pod opojno težo. Kaj nisem bila med njimi, pri njih, kakor vedno? Kaj sem bila vedno pri njih? Glej, spominjam se, da sem hodila po cestah, z očmi v daljavi ulice. Takrat še nisem poznala moških oči. Drhtela sem ob luči, ki jo je užgal oblak, menda zato, ker je bila tako daleč. Pozneje sem doma posedala pri oknu in razmišljevala smeh svojih prijateljic, ko so mi pravile o pesmih mladih fantov. In na cesti sem se vesela vase smejala, kadar sem čutila, da se je kdo ozrl za menoj. Že na roki sem čutila pogled, kakor bi vroča kaplja kanila nanjo. O, kako sem se včasih ponoči zgrozila pred razgretim snom svojega telesa. Čutila sem, da bi strašno, do nekega črnega brezdna, do smrti ljubila. In nihče ni razumel, koliko jaz hočem. Zato sem mislila, da morda ne živim prav. In hotela sem biti otrok, kakor so mi drugi svetovali. Spominjam se ... Včasih sem ovila roke krog bora na parobku, da so se moje vroče prsi nagnile k trdemu, nezlomljivemu življenju. A pred svojim možem sem povešala oči, ker mu nisem mogla povedati,

da me prelije sladkost, kadar počiva na mojem obrazu pogled lepih, skrivnostnih oči. On mi je držal glavo v svojih rokah in se igral z mojimi očmi. In jaz sem mu vračala smeh, ko sem se bala, da na glas ne povem, da najbrže lažem. Vedela sem, da veruje v nekaj, kar mu daje ženo. In tiho sem jokala v svoji sobi. Bala sem se ljudi in nisem razumela, zakaj sem vedno na nekaj čakala. Znan obraz mi ni obudil v grlu besede, možev objem ni razpalil krvi, da bi izpela svoj silni poljub. Vrh hriba sem postajala, kadar je šlo z neba črno skalovje oblakov in je ječal vihar v starih hrastih. Vsa razvejana, proti vetru obrnjena, da me je božal, da mi je česal lase in se igral z njimi po zraku. V bluzo se je ujel in ohladil trepet telesa. Čutila sem svojo mladost, svoje oprsje, svoje noge in gole roke, svoje zdravje. V viharju se je pela kri in hrepenela. Kaj torej nisem bila vedno pri ljudeh?

Danes sem šla za starcem, ki je s prekrižanimi rokami meril drevored. Videla sem veliko žuljavo pest in zdelo se mi je, da berem v vsakem žulju tajno besedo. Da, ti si mi večkrat pravil o teh rokah. Kadar si položil glavo na moje rame, si okopal mojo dušo v visoki govorici, kakor bi iz poljskih rož pletel venec. Tvoje oči so zgrešile mene, ker so ponosne srebale daljno lepoto. A jaz sem samo še zvenela v tvojih besedah. Razumela jih nisem. Veš, takrat sem prvič zaslutila, da pojdeš nekoč od mene. Ko mislim zdajle na starčeve roke, čujem v sebi, kar si mi pravil. Da, tam je šlo delo svojo pot, brez vprašanja, brez solz. Zakaj niso tudi moje roke žuljave? Zamišljena sem zrla cesto in ni mi bila več tuja.

Bogve, če bi verjel, koliko cvetja je v moji sobi! In vse solze so usahnile v mojih očeh, vse trpljenje se je razdahnilo v smehljaj, kakor bi se tih cvet razpel v dihu jutranje luči. Zunaj sloni noč nad strehami in daleč, daleč v polju se razpreza mesečina. Od gore, ki že vsa temni v naraščajoči svetlobi, se krade njena slutnja. A pod težkimi, črnimi vejami kostanjev bleste tolmuni. Skrivnostni in nemi vračajo nebu njegov daljni, visoki blesk. Duša, saj ti me vendar čutiš! Kaj ne, da je zamišljen soj opojil tvoje oči, kakor bi vedel, da je nekdo prestregel žar tvoje lepote in ga prožil vsega obseženega in v svoje srce ujetega svetu, tej noči, tebi.

Na oknu slonim, kakor v snu. Roke sem potopila v opojni mrak in zrem nanje. O, kje so že počivale! Kako so še mlade kipele iz rokavov rdeče bluze, ko so prvič srečale moško roko. In kako so trepetajoče zapirale knjigo, s prsti med listi, ko je hotelo nekaj divjega, žgočega izsiliti srcu prepovedan klic. Žejne, žejne so božale tipke klavirja, žejne so blodile po noči po odeji in mirile telo. Te roke niso nikogar spoštovale. Še tistih solz ne, ki so jih same tešile. Hotele so ognja iz nebes, nečesa, česar niso mogla usta nikdar povedati. Še takrat,

ko je šel on in so že čutile strašno mrzloto v njegovem licu, še takrat so bile neusmiljene. In vendar, kaj nisem dovolj globoko vgrebla svoje želje? Je bil še premalo obrušen strah pred samo seboj, pred svetom?

Ono noč si prišel, ves čuden in dišeč. Čutila sem tvoje telo v sebi kakor čar. In vsa sem se tresla. Kako, kako se je trgala v meni strast, kako je pila kri tvoj vonj! Tvoj nemi, drgetajoči pogled je palil. Takrat so se roke oklenile tvojega vratu, a ti nisi vedel, da so prosile. Pred najstrašnejšim sem od groze pregnala misli. In ti, ti si nosil peklo s seboj. Šla sem. Ceste so razrivali svetli curki voda, mračne so snule teme krog naju. Le tvoj bledi obraz se je sklanjal nadme; peljal si me, kakor da ni treba vprašanja, če sem tvoja. Bila sem, do pozabljenja, vsa igrajoča v kipenju tvojega upornega ponosa. Ni bila še pomlad; noč je vihrala v šumenju gozdov in zemlja je dihala. A ti si bil moj! Razžgal si me bolj od solnca in zemlje, v mojih žilah je gorela sila samotnih noči. Usta sem si omočila v travi, da ne umrem v tvojem naročju. Potem sem ti naslonila glavo na prsi in srkala vino dišav tvoje lepe mladosti.

Čemu spomini? In vendar mislim vedno, kakor da moram razmisliti do konca. Od takrat nisem več hodila s teboj, ker sem klela tisto noč. Ko bi on še kdaj prestopil prag moje sobe, kako bi mu dala pozdrav? In kadar sem spala, je prihajal k meni mrk in strog, s krvavim čelom. Dneva me je bilo strah in sram tujih oči, ker mi je na čelu lepela podla brezsrčnost greha. Klicala sem te, blazna, in pehala od sebe spomin nate, kajti strašen ogenj si mi vlil v srce. Moje oči je rezal sled zapuščenih solz, ko sem izzivala smrt, pa nisem mogla umreti. Trepetala sem pred tistim časom takrat, ves sok so mi izžele solze mladih vdov, trdo smer bijoči vlaki, ono grozno v dalji, odkoder je tekla k nam le reka goste krvi. In ko sem čula, da si šel, tudi ti, sem spoznala. Ostala sem za teboj in večja bi bila krivda, če bi hotela k tebi. A da se vrneš, sem slutila. — Res, prišel si, a k meni te ni bilo nikdar več.

Moj mož je padel . . .

Vem, ti si moral proč od mene. Danes ko pojmim uro, ko si mi dal slast svojega telesa, danes čutim, da nisem grešila. A tja, kamor te je zval tvoj vzgon, tja si moral sam. Kaj čutiš, da ni v meni več tožbe in ne očitkov? Čutiš, da sem uvezla blesk tvoje lepote v gladino svojega srca?

Glej, zato je moja soba polna šmarnic in španskega bezga. Nocoj so vroče vode, šumne in kadeče se drse med polji. Po mojih žilah se toči gosta, oljnata sladkost. Ko zaprem okno, položim cvet na tisto blazino, kjer je včasih počivala tvoja glava. Vsa sem tvojega soka

polna; čašo mojega telesa je z vrhom nalilo vino tvoje ljubezni. V kotu pri svoji postelji sem pripravila snežno gnezdece. Med sveže platno polagam rože in čakam. Vsa sem mirna, a ne mrtva; samo vase poslušam. Ležim in prisluškujem zgibu novega življenja med svojimi belimi boki; kakor njiva sem, ki čuva kal in zbira sile za sad. Če v solncu sedim, se gledam in ljubim, ker to telo ni več moje. Celo, o celo je podobi v en sam psalm ujetih mojih daljnih želj posvečeno.

Pastúškin:

Deva v črnem.

Slučaj naklonjen, kamorkoli grem,
zdaj po okolici in zdaj po mesti
zastrte v črno tvoje mi prelesti
ponuja v pašo radostnim očem.

Iz črne svile belim le dlanem
in licu žametnemu daješ cvesti,
vse drugo do vratu in do zapestij
le kakor zarjo skoz mrakove zrem.

Pogledi tvoji nemo v daljo zroči,
korak umerjen in ponosen tvoj,
nasmešek, ki ti jedva ustne boči,

obraza strogo-zagonetni soj —
vsa taka si, da nama ni pomoči:
še moram se pomeniti s teboj.

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spisi. I. zvezek, 2. snopič. Izdala in založila „Leonova družba“. V Ljubljani, 1917. Str. 81—240.

Prvi spisi, ki jih je prineslo Škrabčevo „Cvetje“ pred 37 leti, in v njih se že vidijo priznanja poklicanih ljudi, kakor n. pr. Valjavca in Jagića. Poleg jezikoslovcev, ki jim je ta ponatisk v prvi vrsti namenjen, bodo po tem snopiču segli tudi ljudje, ki jim ni ravno za jezikoslovje, ampak jih zanima bolj literatura. Te bode zanimal članČič „o pesmih sv. Frančiška Asiškega“ ali pa razlaga, odkod je naslov „Cvetjiče sv. Frančiška“. Ti „Fioretti“, ki so izšli v popolnem prevodu v „Cvetju“, na noben način ne smejo ostati tam pokopani. Saj so eno najlepših in najznačilnejših del srednjeveške literature, iz katere nimamo skoro nič prevedenega. Spadali bi — ponatisnjeni! — kakor nalašč med publikacije „Leonove družbe“. Tako bi dobili vzorec Škrabčeve *lepe* proze, naša literatura pa delo, ki v drugih modernih literaturah ni ostalo brez vpliva in odseva. Njegova nežna preprostost bi dala utehe in leka marsikateri duši, ki se je v tem strašnem času razbolela.

Prašanjem naše poetike sta posvečena dva teoretična članka: „Nekoliko o hijatu v naši poeziji“ in „Jambi in troheji v naši poeziji“. V prvem članku so podani jezikoslovni temelji za onega, ki bo kedaj raziskoval hijat v naši poeziji; da Škrabec sam s tem članlkom ni mislil rešiti tega prašanja, kaže rezervirani „nekoliko“ v njegovem naslovu; s tako „normativno“ metodo se taka prašanja tudi ne dado prav rešiti. Kdor se bo kedaj tega problema lotil, bo moral iti analitično pot in s preiskavo prakse rekonstruirati teorijo, po kateri ravna naša umetna in narodna pesem s hijatom. Direktnih prič pa — kolikor vidim — za ta problem in njegovo teorijo nimamo drugih ko Debevčev prevod Danteja in pesmi, ki jih je za vzorec priobčil Škrabec v tem snopiču. — Analitično pot je nastopil v članku o jambih in trohejih v naši poeziji; škoda samo, da mu je pri tem služilo gradivo, ki je za take raziskave v resnici neporabno. Dokaz za svojo trditev, ki ga je oprl na naše narodne pesmi, se mu ni posrečil, ker one pesmi, ki jih jemlje za podlago, nimajo prave narodne oblike, ampak so vseskozi šablonsko ritmizirane in „uglajene“. Kar deducira Škrabec iz njih za teorijo naših jambov in trohejev, velja vsled tega — in še to samo z nekimi pridržki — samo za ritmično teorijo ali prakso onih ljudi, ki so te narodne pesmi redigirali. Že vir, iz katerega je zajel te pesmi, je kalen: šolska knjiga, Janežičev „Cvetnik“ (menda 1. izdaja)! Saj je značilno, da se število verzov njegovih redakcij v 3. izdaji, ki jo imam pred seboj, ne strinja več pri vseh, kakor se tudi ne strinja pri vseh, če primerjamo one verzije, ki jih je sprejel Štrekelj v svoje SNP! Iz gradiva, ki so ga poleg prvotnih redaktorjev modelirale še tudi pedagoške roke, pa seveda ni mogoče deducirati kaj zanesljivega o jambih in trohejih v naši narodni pesmi. Teorija prvih redaktorjev teh narodnih pesmi se bo dala mogoče rekonstruirati s pomočjo navodil, ki jih daje Cojz Vodniku v svojih pismih (Vodnikov spomenik, str. 52 i. dr.).

S pravilne analitične poti je krenil Škrabec tudi tedaj, ko je s svojim verzom „Oblak mi krije sonce ljubo žalosten“ hotel demonstrirati vse štiri ritmične sheme (dve jambski in dve trohejski); v ta namen je moral seveda ta verz zviti na štiri različne načine. Mučna procedura za onega, ki je prepričan, da je določeni umetniški vsebini adekvatna samo *ena* umetniška forma. Tako bi en tak verz

za silo že še bil dokaz, toda isti verz na štiri načine upognjen in zvit nima v nobenem slučaju prave dokazilne moči. Neprisiljeni ritmični akcenti bi se dobili samo na ta način, če bi se za vsako shemo poiskali v naši poeziji določeni verzi; takim verzom bi človek tudi laže verjel, da donijo zdaj „resno in veličastno", zdaj „milo in otožno". V Škrabčevi shemi „In ljubo sónce krije žálosten oblák" zahteva moje uho krepak *ritmičen* povdarek že tudi na „ljúbo". Enako bi se dalo še drugim primerom kaj ugovarjati; vse te moteče težkoče bi bile odpravljene, če bi Škrabec poiskal prave verze, ne da bi se zadovoljil s tako umetno konstruiranimi. Sicer pa je prava škoda, da Škrabec teh raziskav ni nadaljeval in da mu na to polje ni nihče sledil.

Ponatisk je skrben, snažen, in na mnogih mestih opremljen s pisateljevimi opazkami, v katerih upošteva poznejše raziskave. Na nekaj pa moram vendar opozoriti. Vsi dosedanji citati se ozirajo na platnice „Cvetja" in se bodo morali tako dolgo, dokler ne bodo vsi spisi ponatisnjeni. Za onega, ki bo imel samo ponatisk, pa bo pozneje zelo težko dognati (na podlagi starih citatov!), kje se nahaja kako mesto v ponatisku; pri doslej priobčenih krajših stvareh že še gre, toda pozneje bodo nastale težave. Zato se mora urediti ponatisk na tak način, ki je drugod v takih slučajih navaden. Ni dovolj, da se samo pod naslovom razprave pove, odkod je vzeta, (n. pr. „Cv. II, 8—12"), v tekstu ponatiska mora biti pred besedo, s katero se začne na platnicah kaka stran, močen znak, n. pr. **|**, ob robu pa mora biti dotična stran označena, n. pr. „II, 10 c". Šele potem bo ta ponatisk za znanstvenike v resnici lahko poraben. Seveda tudi potem, ko bo končan, ne bo noben razumen knjigoljubec zavrgel svojega eksemplarja platnic, ki bodo dobile z dovršenim ponatiskom še svojo posebno vrednost.

J. A. Glonar.

Klaić Vjekoslav: Život i djela Pavla Rittera Vitezovića.(1652—1713.)U Zagrebu. Izdala Matica Hrvatska. 1914. 294 str.

Učenec in prijatelj Valvazorja, poet, znanstvenik in diplomat, prvi zagrebški tiskar, predhodnik Gaja in Starčevića je dobil v tej knjigi obširen in zanimivo pisan življenjepis. Svoje prve pesmi je pisal v hrvaškem jeziku; zveze s kranjskimi plemiči pa so ga napotile, da je začel pisati latinske verze:

Hactenus Illyrico scribentem,Carnia,versu,
Persuasit latio scribere deinde metro;
Slava sit istius quanquam gens incola [terrae,
Teutonica et latia scribere voce solet.

Vse svoje življenje se je neumorno trudil na najrazličnejših poljih; pomanjkanje denarnih sredstev in pravega odziva pa je bilo krivo, da ni za svojih dni dosegel pravega priznanja in izdatnejše pomoči. Ves ta njegov napor je Klaić zelo podrobno opisal; prerigorozno hladna objektivnost zgodovinarja pa mu je menda zabranila, da ne govori prav nič o globljih vzrokih teh neuspehov, tako da manjka vsemu delu oni širši okvir, ki bi dajal Ritterjevi osebi in njegovemu delu pravo plastiko in umljivost. Vse, kar beremo o njem, se nam zdi sicer pretresljiva, a neumljiva tragedija. Epilog tej tragediji je napisala opatica zagrebških klarisinj, grofica Oršičeva 22. februarja 1713 grofu Petru Keglevìću: „Poklakam da je gospon Ritter . . . iz ovoga sveta preminul, koteri kloštru mojemu pravičnoga duga više osem sto rajniški dužen je zaostal, i ovomu kloštru ves svoj imetek zavezal je i obliguval: zato da ja s kloštrom mojem kvarna ne budem, polag obligatorije pokojnoga rečenoga Rittera iz hiž njegoveh i takaj imetka drugoga, vu hižah budućega, kuliko pravo bude, moram se kontenterati." S tem pismom je zaključil Klaić Ritterjev življenjepis in dobil tako efekten stilističen konec; še bolj ko ž njim pa je čitateljevo radovednost bolj podžgal ko utešil z besedami, ki slede temu pismu. V njih pripoveduje, da so se takoj po Ritterjevi smrti raznesle razne legende o njegovem literarnem mučeništvu, da so ljudje postali pozorni nanj in da so z veliko vnemo začeli iskati in zbirati njegove rokopise.

Ritter-Vitezović je, prav kakor naš Valvasor, pozni, zakesneli cvet naše renesance. Oba sta se vzgojila in udejstvovala v duhu, ki ni bil več času primeren: novi čas pa je bil silnejši ko duh njunega dela. V času vedno občutnejšega državnega centralizma ni bilo več mesta za renesančne individualnosti. Ni bilo več mecenov, ki bi takim „svobodnim“ literatom in učenjakom, kakor je bil Ritter, omogočili življenje. Ljudje niso imeli več pravega smisla za Vitezovićeve „poslanice“, ki so v tej dobi samo še formalna reminiscenca renesance; prinesle so mu komaj vsakdanji kruh in še tega ne vedno dovolj. Slaba posmrtna uteha za njihovega pisca je v tem, da lahko s pomočjo teh poslanic — kakor Ciceronovih pisem — natanko doženemo, kje je bil in kaj je delal tega in tega leta ta ali ta dan. Duha novega časa je razumel, ko je začel izdajati knjige v *narodnem* jeziku, kroniko, koledarje i. t. d. Pri tem pa ga je zelo oviralo pomanjkanje prave tiskarske tradicije, posebno lokalne zagrebške. Nobenega dvoma ni, da so tega v precejšnji meri krivi očetje jezuiti. Treba se samo spomniti, kako so nagajali ljubljanskemu *škofu* Hrenu (Gruden J., Zgod. slov. naroda, str. 860) in kako so ravnali z zagrebško tiskarno, pa se vidi sistem pasivne resistence, s katero so izkušali sebi samim zavarovati monopol književne produkcije in si na ta način olajšati cenzuro. Vse to je bilo krivo, da Vitezović s svojim — včasih res zelo dalekosežnim — delom ni dosegel pravih uspehov in da se je njegovo dolgoletno vbadanje končalo z uboštvom in dolgovi.

Uspehi so se pokazali šele pozneje. S svojimi hrvaškimi publikacijami je pomagal ustvarjati poznejšo enotnost hrvaškega knjižnega jezika, s svojimi znanstvenimi deli pa je polagal temelje oni duševnosti, iz katere je sto let za njim mogočno vzklilo ilirsko gibanje. Kot znanstvenik, pred vsem kot zgodovinar svojega naroda, tiči popolnoma v idejah in formulah renesance. „Slovani“ so „slavni“ ljudje; temu svojemu etimološkemu prepričanju daje tudi na zunaj izraza s tem, da v latinskih verzih ne rabi običajne oblike „slavus“, ampak „slavnus“: „Me *Slavnos* animus visere cogit agros“ (str. 35). Učena tradicija renesance, da so nekdanji Iliri bili Slovani, se nahaja tudi pri njem, toda on gre še za korak dalje. Ker imenujejo nekateri hrvaški pisatelji iz Dalmacije svoj jezik „slovinski“ (= slověnski = slovanski), je po njegovem jasno, da so besede ilirski, slovanski, hrvaški samo trije sinonimi za isto stvar. Tako je iz njegove enačbe „Iliri = Slovani“ v njegovi „Kroniki“ (l. 1696) nastala pozneje (Croatia rediviva, l. 1700) že enačba „Slovani = Hrvati“. Po njegovem obsega Hrvaška vso zemljo, ki so jo Rimljani imenovali Ilirik, razen nekih delov na skrajnem zapadu in vzhodu. V tem ozemlju je poseben del „Croatia alpestris“, sestavljena iz Štajerske, Koroške in Kranjske; tukaj so doma — „planinski Hrvati“. Knjiga, ki je ustvarila to pozneje tako učinkovito politično geslo, je posvečena cesarju Leopoldu I. in njegovemu sinu, takrat že kronanemu kralju Jožefu I. Na dvoru so jo zelo ljubeznivo sprejeli, ker jim je dala v roke dobrodošlo orožje v prepiru z Benečani zaradi Dalmacije. Vitezović je vsled nje postal nekak dvorni historiograf, kar mu pa ni prineslo drugega ko mnogo troškov, dela in skrbi. Šele, ko je pokazal, da bi znal poiskati po Hrvaškem in v Dalmaciji pozabljene fiskalne pravice dvora, se mu je izpolnila želja, ki ga je kot učenjaka morala najbolj obvladovati: odprli so se mu — vsaj za nekaj časa — vsi javni in privatni arhivi. Vendar pa je uspeh ostal samo efemeren in ni znatno zboljšal Vitezovićevih življenskih razmer. Umrl je na Dunaju 20. januarja l. 1713.

Knjiga je temeljito in lepo delo, dobrodošla tembolj, ker imamo o naših pisateljih te dobe tako malo zanesljivih podrobnih monografij.

Dr. J. A. Glonar.

Annie Vivanti: Kirke. Roman Marije Tarnovske. Preveli Tonči i Olga Filipić. Zagreb 1918. Izdao nakladni zavod „Jug“. Str. 215.

Iz predgovora posnemam sledeče podatke o zanimivi pisateljici. Rodila se je v Londonu od očeta Italijana in matere Nemke Lindau, sestre znanih slovstvenikov. V krogu emigrantov (Freiligrath) vsrkava darovito dete čar meglovite severne prosvete. V osmem letu ovlada dočista angleški in nemški ter zlaga stihe. V devetem letu gre s starši v Italijo, kjer pohaja šolo, z vrlo slabim uspehom iz zemljepisa in zgodovine. Njen oče, vstaš in narodni mučenik, ji vzbuja ljubezen do njene prave domovine. Po materini smrti jo odvede v Švico, bežeč pred smrtno obsodbo, nato v Novi York. Toda v megli ameriškega velemesta sanja deklica vedno o solnčni deželi blestečih umetnin in bajnega cvetja. V dvaindvajsetem letu se vrne v Italijo, hoteč obelodaniti zbirko pesmi „Lirica“. Založnik Treves ji obljubi natisk le s pogojem, da ji Carducci napiše uvod. Skrita v čakalnici njegovega stanovanja čuje strogega mojstra, kako veli slugi: Recite, da me ni doma! Kar stopi drobna, drhteča izza zavese ter mu pomoli rokopis. Vzhičen nad silo izraza in žensko iskrenostjo ji avtor Satanove himne sestavi priporočilo, da na mah osvoji vse laške književnike: uvršča jo poleg Francozinje Desbordes Valmore ter Angležinje Browningove med najboljše sodobne evropske liričarke. To knjigo je počešil Vrchlický. Poslej umolkne za dalje. Poročivši se v Londonu s sourednikom „Timesa“, objavlja uspele angleške poeme. Nje ime se zopet raznese, ko daje s svojo sedemletno hčerko, izredno violinistko, koncerte po vsem svetu. Plod tega potovanja je avtobiografski roman „I divoratori“ (Požiravci): glasbeni poziv odtuji genialnega otroka njegovemu domu. Tu naletimo na prisrčen opis zlate češke prestolnice in starega češkega glasbenika.

Med tem je vstala v vsem evropskem tisku burja ob nečuveni sodni razprave Tarnovske. Čim zadeva nekoliko potihne, nastopi Vivantica z gorenjim delom v nje obrambo. Snov je vzeta deloma iz Tarnovskinega dnevnika, deloma iz ustnih podatkov obtoženke. Pretresljivo je očrtan razvoj vznosite mladenke, versko vzgojene v starodedni domačiji na širni ruski stepi. Daljna potomka Marije Stjuartove je Tarnovskaja podedovala po prednikih kal histerije; pri padcu z gugalnice si neobična krasotica pretrese možgane; omoži se zelo mlada z ekscentričnim plemičem; živi v okolici samih eksaltirancev; ugrizne jo stekel pes; želeč se iznebiti vsaj za hip stalnih mučnih misli, neznosne nevroze, si vbrizgava kokaina: v takem narkotičnem, mesečnjaškem stanju postaja moderna zločinka, Kirka, ki moške pretvarja v živali, jih zamamlja, da ubijajo tekmece, jih fascinira in ugonablja. Slednjič se zapro za čarobno rušiteljico, spaliteljico, težka vrata beneške temnice. In dočim pevajo jetnice religiozni koral, se vprašuje Vivantica, ne bode-li žena, ki je bila nebo in pekel tolikerim, po trdem trpljenju in ponižanju plakala skesanih solz, ali ne bo tudi njej odpuščeno kakor izraelski plesavki ... V tem tiči etični smisel razburkanega romana, v človekovem preporodu po mukah in bridkostih.

A. Debeljak.

LISTEK.

Ks. Meška „Njiva“, znana nam iz predlanskih publikacij Leonove družbe, je izšla v ponatisu kot 24. snopič zbirke „Feldbücherei der k. u. k. 10. Armee“ v Beljaku, ki jo izdaja nadporočnik Michelangelo baron Zois. Vsak teden izide en zvezek po 20 vin. Do Meškove povesti je prinašala knjižnica izključno nemške stvari, po večini blago srednje vrednosti, resne in zabavne vsebine. Da se je slovenskim vojakom poskrbelo za primerno štivo tudi v materinščini, je gotovo hvale vredno, in pri dobri volji urednikovi ne bo težko najti med našimi pripovedniki še mnogo spisov, ki bi uspešno tekmovali z najboljšimi nemškimi. *—h.*

Henri Barbusse, rojen 17. maja 1874. v Asnières (Seine). Devetnajstletnik je dobil pri natečaju za poezijo prvo nagrado; 1895. je objavil edino zbirko parnasovskih verzov Pleureuses, ki jo je ocenil romanopisec C. Mendès, poznejši Barbussov tast, kot prisrčno in daljno zgodbo ene same sanjarije. 1903. je obelodanil roman Les Suppliants (Prosilci), kjer se kaže beda in brezmejnost človeškega srca, dvojno nedoumno brezdno. Roman L' Enfer (Pekel, 1908) vam pričara tajno usodo, ki vodi naše čine in ki več kot enkrat vzbudi v nas drget neskončnosti. Tam čitamo izbrana, dojemljiva in silno otožna poglavja o privlačnosti obeh spolov, o laži, užitkih, o hlepenju po neznanem, o nepojmljivosti duš, o bojazni pred življenjem. Sotrudnik številnih listov, glavni urednik magazina Je sais tout (Mali vseznalec), je ustanovil s F. Greghom še mesečnik Les Lettres, glasilo „humanistovske“ šole.

V zreli moški dobi je pograbil vrtinec svetovnega spopada Barbussa kot navadnega vojaka vase. V odseku pri Souchezu je preživel pisatelj-pešec petnajst mesecev vso divjost velikanske borbe; pretrpel nadčloveške napore v zakopih, „grobovih cele armade“; delal pohode, ki razoravajo polje, odirajo noge, golijo kosti, pod težo bremena, ki raste takorekoč do neba, v nezaslišnem trudu, kateremu ne veš imena, v stopicanju in čakanju, ki te razdrobi, pri tlaki, kakršna presega sile, bedeč brez konca, prežeč na neprijatelja, ki ždi povsod v temi; se upiral spancu — ter imel za blazino gnoj in uši, se zakopaval v močvirna tla, posuta z belimi rebri, kakor z razbitimi kletkami, bil izpostavljen ognju strojnic, ki so sekale telesa na dvoje, pod brezmejno točo tulečih, treskajočih granat; videl sanitejce snemati z drevja čreva in ude, stradal, žejal, zmrzoval nepopisno. Dan na dan se je višje dvigal v njem odpor proti blazni moritvi ter mu jasno vstajal pred očmi tolsti nesmisel vojne. Ko se je osvobodil peklene gehene, je dovršil v grudnu 1915. knjigo Le Feu (Ogenj), koje se je razprodalo v pol leta stotisoč izvodov in ki se prevaja na razne jezike. Odlikuje se po neobični krepčini ter mogočnosti besedne umetnosti, še bolj pa po globoki resničnosti, nravni resnosti kakor tudi čustveni globini in miselni smelosti.

Po pravici jo šteje češki prevajalec dr. Jelínek v skladu z ostalimi ocenjevalci med največje umetnine sodobnega leposlovja. Stojimo pred čisto novim pojmovanjem vojne. Ta dnevnik roja, kjer Barbusse riše življenje svojih sedemnajstih bratov v orožju, ta dnevnik, ki je mirna, zato pa tem zgovornejša in vnikljivejša proslava miljonskih prostakov, rešnikov Francije, dnevnik, ki si upa povedati rojakom marsikako trpko resnico, ta trezna slika apokaliptičnih strahot je vzbohotela v težko obtožnico proti ljudskemu klanju: „. . . ti ljudje, ki jih je trgal trud ko s kleščami, jih bičal dež, jih mlel blisk in tresk cele noči, ti preganjani, ohranjeni pred vulkanom vesoljnjega potopa, so spoznavali nejasno, kako vojna, enako ostudna dušno kot telesno, ne samo posiljuje zdravi razum, ponižuje velike misli, veleva vse zločine — ampak spomnili so se tudi, kako je v njih in okoli njih razvila vse hude nagone brez izjeme: zlobo do sadizma, sebičnost do krutosti, potrebo uživanja do blaznosti.“ Obenem izzveni delo v pretresljivem videnju lepše in srečnejše bodočnosti, ko vzklije iz prelite krvi zarja enakosti, ko ne bo trideset milijonov ljudi, pred obličjem neba, delalo groznih reči, katerih nočejo delati. „Ako ta vojna posune napredek človeštva zgolj za en korak, bosta ubijanje in groza malo tehtala“ . . . Realistika okolja je zahtevala često robatih izrazov, neredko le napikčanih! Semtertja pa so te postave brezimnih junakov sijajne v svoji preproščini: Ko sem bil še človek (= civilist), ali: častniki so nocoj resni in uljudni, gotovo se bliža naskok! Osebno doživetje ovajajo podobne krilatice: Ljudje so stvari, ki nekoliko mislijo, toda poglavitno, pozabljajo. — Ako bi se ljudje spominjali vsega, bi bila vojna manj neplodna, kakor je. *A. Debeljak.*

Triglav v Ekkehardu. Scheffel nam v Ekkehardu pripoveduje zgodbo iz življenja v desetem stoletju. Na str. 193

pravi o Snewelinu, da je kot samostanski voznik prišel nekoč z vinom na velik sejm v Magdeburg. „Dorthin kamen die Priester der heidnischen Pommern und Wenden, ihren Opferwein zu kaufen, und er machte ein gut Geschäft, da er seine Ladung an den weißbärtigen Oberpriester des dreiköpfigen Gottes Triglaff für den großen Tempel bei Stettin losschlug.“ Pri dobri kapljici švabskega nektara mu je višji duhovnik hvalil lepoto svoje domovine, rekoč, da se pravi svet pričenja šele med Odro in Sprevo, in ga hotel pridobiti za poganske bogove. („Und wollte ihn bekehren zum Dienste Triglaffs, des Dreiköpfigen, und des schwarzweißen Sonnengottes Radegast und der Radomysl, der Göttin der lieblichen Gedanken.“)

Scheffel je porabil kot vir delo Tomaža Rantzova: „Pommeriana oder Ursprunch, Altheit und Geschicht der Völcker und Lande Pommern, Cassuben, Wenden Stettin, Rhügen (ed. Kosegarten)“, kjer se na str. 107 še o *Triglavu* nahaja sledeče: „In einer Kirchen war ein Abgott, Triglaff geheißen, und neben dem hingen viel Waffen und Harnisch, so sie im Kriege erworben und dem Abgotte geschenket hatten, und guldene und silberne Becher, damit sie pflagen zu wicken und daraus zu weissagen und zukhünfftige Dinck erfharen und daraus die Edelen pflagen zu hohen Festen zu trinken; auch große Urochsßenhörner in silber gefaßt und Trommeten zum Kriege, schwerter und dolche und ander köstlich Zeug und Geräte, das hübsch und kunstreich von Arbeit und zu der Götzen geschmuck bescheeret war . . . Und der Götze Triglaff war von Golde und hatte drei Köpfe, davon er auch so genennet ist worden, den triglafi auf wendisch heißen drei Köpfe, damit sie haben bedeuten wollen, daß er ein Gott were über Himmel, erde und helle. Den nahm Sant Otto mit sich wegk, und schickte ihn dem Papst Honorio zu einem triumpff und zu einer Anzeigung der Pommern Bekehrung.“ *Kocbek.*

Jedan Prešern. Zavod za proučavanje Balkana u Sarajevu ima jedan talijanski rokupis sa naslovom: Riduzione de’ Pesi di Francia, Vienna, Venezia e Dalmazia, divisa in quattordici tavole di conversione, con i rapporti delle misure dé’ Liquidi e Solidi, pubblicata dal Ragionato G. A. Prechern, ex Revisore, de’ Conti delle Dogane Imperiali della Dalmazia“.

Iza toga dolazi indeks tabla za pretvaranje, pa „Laibach 1812“.

Čitav rukopis (veličina 30×23 cm) ima 9 listi, a sadržaje table koje pretvaraju mere i utege bečke, venecijanske te naše oke u novi francuski decimalni sistem i obratno, a bio je sigurno priručna knjiga za naše carinare u Napoleonovoj Iliriji. Da li je štampan ne znam, jer još nemamo bibliografije štampanih dela onog ilirskog doba, što bi morali da očekujemo iz Ljubljane, koja je bila državno središte Kraljevine Ilirije. Svakako je interesantno da je obradjen „Kraljski Dalmatin“, službeni list francuske vlade u Dalmaciji, u kojoj se je iza odlaska Francuza zatirao svaki trag na bivšeg gospodara, dok „Télégraphe officiel“, koji je izlazio u Ljubljani još nije doživio suvislu obradu; ni Dr. Fr. Matić ni dr. Prijatelj nisu ga izcrpili.

Od dela može književnu istoriju interesirati pisac, koji je možda u rodu sa Francetom Prešernom. Po naslovu izgleda da je bio najpre austrijski (ili francuski?) carinski činovnik u Dalmaciji, a onda da je za francusko doba postao nekim manipulativnim činovnikom *(ragionato* je verojatno ono što je danas u talijanskom činovništvu *ragioniere),* valjda opet kod carine, u Ljubljani, gde je i sastavio delo 1812.

Dr. P. Mitrović (Sarajevo).

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. 1. in 2. snopič I. letnika. Urejajo prof. A. Kaspret, dr. Kidrič, vseuč. prof. dr. R. Nachtigall. 1918. Natisnila Ig. pl. Kleimayr & Fed. Bamberg v Ljubljani.

Prva dva snopiča strogo znanstvenega „Časopisa za slov. j., knjiž. i. zgod.“, ki ga nam je uredništvo s svojim „Vabilom“ naznanilo že lani meseca marca (glej Ljublj. Zvon, l. 1917., stran 217), sta, dasi močno zakasnelo, izšla. Izjava uredništva (str. 111—112) nam pojasnjuje to zakasnitev, obenem tudi dejstvo, da snopiča nista tako raznovrstno bogata, kakor je „Vabilo“ naznanjalo. Vse te ovire so več kakor jasne in tem večje je naše priznanje ob misli, da je v teh težkih časih vendarle bilo mogoče izdati prva snopiča. Ob pozdravu lahko rečemo, da je pričel teči s tem časopisom nov slovenski tok in ako bo dovolj resnih in energičnih delavcev ter podpirateljev dela, kdo ve, ni-li s „Časopisom“ postavljen temeljni kamen bodoči slovenski znanstveni akademiji. Žalibog, da naši ljudje — baš radi pomanjkanja višje inteligence — nimajo mnogo smisla za to, da so že zadovoljni s popularizacijo znanosti, da pa strogo znanost odvračajo, da se je boje. Posamezni znanstveniki pa zopet ne morejo storiti vsega, posebno še, ker stopijo istočasno z idejo na dan tudi denarne zapreke. Tako je tudi gori imenovani časopis ustanovila slučajna dobrota. Zdi se mi pa, da bi gotovi denarni zavodi, ki nosijo ime slovenskega kulturnega zavoda, kakor n. pr. Slovenska Matica, bili poklicani — da, to je naravnost njihova dolžnost — kar najizdatneje podpirati krog slovenskih znanstvenikov, ki prične izdajati znanstveno glasilo, čegar predmet je celo slovenski narod sam (prim. k temu še, kar piše Loboda o Slovenski Matici v Ljublj. Zvonu, l. 1918, str. 113 sl.) Potrebo znanstvenega glasila tudi za neznanstvenike pa je, mislim, dovolj jasno očrtal Župančič v pozdravu ob priliki „Vabila“ (gl. Ljublj. Zvon, l. 1917., str. 217.)

Prvo razpravo, govorečo o „važnosti latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov“, (str. 1—63) je napisal vseučiliški profesor dr. Rajko Nachtigall in tvori III. poglavje njegovih brižinskih študij (I. in II. poglavje sta izšla v „Časopisu za zgod. in nar. XII. str. 1 sl. oz. 77 sl.). Prof. N. podaja izpočetka mnenja jezikoslovcev in paleografov o postanku, dobi postanka in pisavi (rokah) slovenskih brižinskih spomenikov, pokaže razlike rezultatov in poudari dosedanje enostransko raziskovanje tega predmeta: vsak se je oziral le na slovenske odlomke, ni pa se bavil s celim, 169 listov obsegajočim, latinski pisanim kodeksom kraljevske monakovske knjižnice št. 6426 (fris. 226). Po tem pregledu obravnava prof. N. dosedaj dognane rezultate z novega vidika: ima namreč v mislih ves latinski kodeks. Gotovo je, da bi bili njegovi rezultati prinesli nekaj čisto določnega in neovrgljivega, ako bi mu bilo mogoče imeti v rokah original in razne listine; ker pa se je mogel posluževati le Bernhartovega opisa kodeksa, so seveda rezultati le pogojni ter čakajo končne rešitve po študiju originala. Vendar moremo reči, da je s pričujočo razpravo utrta čisto nova pot do razrešitve vprašanja brižinskih spomenikov in moje lastno mnenje je, da bo študij originala samo še potrdil rezultate, ki nam jih je prof. N. podal.

Prof. N. nam poda najprej Bernhartov opis (str. 13 sl.) in nam pojasni vsebinski značaj kodeksa, ki vsebuje: I. sermones — homiliae — praefationes; II. benedictiones — ordines i. e., torej je I. del nekak Glagolita Clozianus in II. nekak glagolski evhologij. Kodeks je bil pred prenosom v Monakovo v Freisingu, sedežu brižin-

skih škofov in ker ima med sermones tudi govor o Mariji in sv. Korbinijanu (prvi brižinski škof) je jasno, da ni bil semkaj od drugod prinešen, marveč, da je v tej škofiji nastal. Ker pa vsebuje tudi stvari, ki spadajo naravnost v opravilo škofa (n. pr. excommunicationes i. e.), je mogel kodeks uporabljati le škof sam. torej je kodeks nekak ritual brižinskega škofa (primera z breviarijem in ritualom ozir. pontifikalom je izpeljana na str. 25 sl.). Vsebinski pregled kodeksa pa nam obenem kaže, da so slovenski odlomki v vsebinski zvezi z latinskim tekstom.

Nastane vprašanje, kateri brižinski škof je zasnoval ta rituale v svojo lastno rabo pri svojem delovanju sploh, kakor tudi pri delovanju med Slovenci, ki so pripadali brižinski škofiji? Ker stavijo paleografi postanek kodeksa v dobo IX. — XII. stol. in je v tem času bilo več škofov, nam s tem ni nič pomagano. Tu pa so vodili prof. N. pripiski posestno-zgodovinske vsebine, ki se tičejo vsi brižinske škofije (str. 29 sl.). So to zapiski o posestvu „Gudago“, dalje imena ljudi „qui censum dederunt“, ljudje nekega Liutulfa v dolini Anižе i. dr., vsega šest pripiskov. Pripisek v „Gudago“ ima med drugim besede: „quantum mihi pertinet“. Ta „mihi“ ne more biti najbrž nihče drugi kot oni, ki je zasnoval, uporabljal in bil lastnik kodeksa, torej eden brižinskih škofov. Ohranjena pa je listina iz l. 972., s katero daruje cesar Oton I. brižinskemu škofu Abrahamu (škofoval v letih 957 — 993) posestvo „Gudago“ na Beneškem. Primera listine s pripiskom v kodeksu privede prof. N. do sklepa, da odgovarja „mihi“ pripiska besedam „episcopi Abraham appellati“ v listini. Škof Abraham pa je imenoma nazvan tudi v četrtem pripisku, kjer so navedene priče posestne zamene med njim in Adalperonom in roka tega pripiska je ista kot I. slovenskega odlomka ter pripiska o ljudeh, „qui censum dederunt“, kjer zopet najdemo enaka imena v listini okoli l. 975., s katero zamenja škof Abraham z Ruodharijem neka posestva (važna je posebno dvojica imen Azo-Minigo v istem redu na obeh krajih), kar zopet kaže, da je pripisek, povzet po listini (kakor zgoraj pri „Gudago“), bil stavljen v dobi Abrahama, ker le on je imel povod za to, iz česar sledi, da je tudi I. slovenski spomenik pripisovati tej dobi. Tudi glede drugih pripiskov pridemo vedno do istega zaključka: kar omenjajo, spada v dobo Abrahamovega škofovstva.

V nadaljnem nam prof. N. predoči stremljenje Abrahamovo, razširiti slovensko posest brižinskih škofov na Koroškem, in podkrepi vsak korak z listinami; poudarja še dejstvo, da je Abraham v dobi svojega prognanstva (ca. 974 — 983) živel najbrž na Koroškem, kar kolikortoliko potrjujejo tudi njegove posestne zamene te dobe kakor tudi njegov dar 42 cerkvenih knjig cerkvi na Otoku ob Vrbskem jezeru. Po vsem tem vznikne prof. N. misel, da so jezik, ki ga imamo napisanega v brižinskih spomenikih, govorili Slovenci na cerkvenih brižinskih posestvih v sredini in severno-zahodnem delu Koroške (kar potrjujejo še poleg zgodovine njegova lingvistična izvajanja v II. poglavju), da imamo v njih torej neko sedanji rezijanščini in rožanščini sorodno narečje.

Slednjič razsvetli prof. N. še razmerje med brižinskimi spomeniki in odgovarjajočimi starocerkvenoslovanskimi spovednimi molitvami ozir. homilijo sv. Klementa in starovisokonemško svetoemmeramsko spovedno molitvijo, kažoč na posestne razmere brižinske cerkve do Koceljeve države, kjer je pa imela še več posestev regenburška cerkev, kamor je spadal samostan sv. Emmerama.

Prof. Nachtigall je s pričujočo razpravo postavil vprašanje brižinskih spomenikov v novo, jasnejšo luč in skoro prepričan sem, da bo študij originala (kar je nujna potreba) in tozadevnih listin nam podal nauk, da je mnenje prof. N. pravo, da je pisal (ozir. deloma diktiral) brižinske spomenike škof Abraham okrog l. 975 v narečju središča koroške brižinsko-slovenske povesti.

V drugi razpravi „Prispevki in opombe k zgodovini reformacije na Slovenskem“ (str. 64—78) nam dr. Fr. Kidrič pričenja

pojasnjevati vzroke prognanstva Ivana Ungnada. Z njemu lastno vestnostjo nam poda v začetku zamotanost tega vprašanja in zmedenost, ki je doslej vladala v vseh tozadevnih razpravah. Radi teh nesoglasij seže po prvih virih, sodobnih pismih in listinah. V pričetem prvem poglavju nam slika dohodke in stroške Ungnada, ki so ga slednjič dolgovi spravili v mučne razmere, ki so morale izzvati v namestniku Ungnadu opozicijo proti svojemu gospodu, kralju Ferdinandu. Da bo vestno delo pojasnilo to vprašanje in da bodo tudi nadaljne razprave o slovenski reformaciji nam podale marsikaj novega, za to nam jamči že pisateljevo ime.

Razumevanje za toli zagonetno in temno vprašanje socialnega razmerja med starimi Slovenci in Obri, ozir. pozneje Nemci najdemo v razpravi Ljudmila Hauptmanna „Staroslovenska družba in njeni stanovi“ (str. 79—99). Pojasni najprej nasprotje, ki ga nam podajata staroslovenski grob in knjige o Slovencih in na kratko, a temeljito govori o suženjstvu Slovencev pod Obri ter preide nato k prehodu v nemški družabni sestav. Dokaže jasno, da je takozvana „slovenska kmetija“ bila enaka bavarski hlapčevski. Z razpravo so nam pojasnjene razmere v dobi zavojevanja slovenske zemlje: Nemec je imel Slovenca za hlapca, sužnja in mu dal isto družabno mesto kot svojim dosedanjim hlapcem — delal je tlako in trpel na hlapčevski kmetiji, ki so jo zvali „slovensko“, ker je ta naziv že vseboval pojem suženjstva. „Mansus sclauonicus“ je torej dokaz za staroslovensko suženjstvo pod nemškim gospodom.

Na str. 100—108 govori dr. Milko Kos o „nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu leta 1237“, kjer nam poda par novih točk.

Prof. Kaspret nam poda v „Prispevku k rodovniku Franceta Prešerna“ (str. 109—110) zanimivo novost, da šteje radovljiški urbar iz l. 1579. v vasi Vrba med štirimi kmeti na prvem mestu Boštjana Prešerna — starega pradeda našega prvaka pesnikov.

Ob sklepu lahko rečem, da slovenski svet še ni videl tako bogatega in novih misli polnega časopisa. Dolžnost vsakega višjega slovenskega izobraženca pa bodi, da podpre list ali z naročnino (letnih 8 kron, za dijake in učitelje 6 kron, kar je za sedanje razmere malenkost), ali da pristopi kot deležnik (s 100 kronami, tudi lahko v dvakratnih obrokih); denar sprejema tiskarna Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani. Časopisu pa želim najlepšo bodočnost, v svesti si, da bo tvoril središče za proučavanje jezika, književnosti in zgodovine slovenskega naroda.

Dr. Ramovš.

Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko. Uredniki: dr. Jos. Gruden, dr. Jos. Mantuani, dr. Gv. Sajovic. Nova vrsta, let. VII. V Lj., 1917. Leks. 8 a 272 str.

Nedavno se je naša javnost vnovič spotaknila ob dvojezičnosti „Carniole“. Ta ogorčenost užaljenega rodoljubja najde brezdvomno v našem javnem in zasebnem življenju potrebnejši in hvaležnejši delokrog, kakor je „Carniola“, ki najbrž tudi v bodoče ne bo odklanjala nemško pisanih razprav neslovenskih znanstvenikov, ako nam prinašajo nove luči v razjasnitev naše preteklosti, kakor je n. pr. v zadnjem letniku Luschinov prispevek „Ein Zusammenstoß der Landstände von Krain mit der Orientalischen Kompagnie 1722—1723“. Slovenski znanstveniki pa naj izprašajo svojo vest, ali je umestno, da se v domači reviji iz bogve kakega vzroka poslužujejo tujega jezika ter vtisnejo s tem naši slovenščini pečat neporabnosti ali vsaj manjše vrednosti pred znanstvenim svetom. — Vsebina osmega letnika je kljub neugodnim razmeram bogata in raznovrstna. Ravnateljstvo idrijskega rudnika je zaključilo svoje obširne nemške prispevke o francoski okupaciji Idrije. Dr. Milko Kos je podal na podlagi urbara iz državnega arhiva na Dunaju podrobno sliko o „Tolminski gastaldiji l. 1377“, ki je tvorila v srednjem veku del cerkvene države oglejskega patrijarha. Temeljita razprava nas seznanja z ozem-

ljem gastaldije, z njeno upravo in gospodarstvom, predvsem z davčinami, in pa s prebivalstvom, ki je bilo po večini kmetiškega stanu in slovenske narodnosti, razen prebivalcev rihtarije Nemški Rut. Med osebnimi imeni najdemo še stara slovenska (Bratigoj, Črnigoj, Držimir, Primota, Stanigoj), največ imen pa je latinskih in romanskih. S to študijo je dobila Rutarjeva „Zgodovina Tolminskega“ dragocena dopolnila. — Ravnatelj dr. Mantuani je oskrbel natančni ponatis škofjeloškega rokopisa o pasijonski procesiji iz l. 1721, pri kateri se je rabilo besedilo, zloženo v slovenskih stihih. Ponatis je opremil z obširnim uvodom in komentarjem. S tem dokumentom je ustregel našim kulturnim in slovstvenim zgodovinarjem; zanimal se bo zanj raziskovalec slovenske metrike, — mogoče zasledi v njem tudi jezikoslovec kako dobrodošlo drobtino. Posebno važnost pripisujem imenoslovno - dijalektološki študiji graškega slavista dr. Nachtigalla: „Doberdò — Doberdob“; ž njo je pokazal, koliko opreznosti, temeljitega lingvističnega zlasti dijalektološkega znanja je treba raziskovalcu krajevnih imen. Potom glasoslovnih pravil izvaja z uprav matematično natančnostjo, da oblika Doberdò ni nikaka spakedranka, ampak prava slovenska dijalektična oblika, ki pa ni mogla postati iz „Doberdob“, temveč iz prvotnega „Dobridol“ oz. „Doberdol“; le iz te oblike je mogoče priti na neprisiljen način do razlage rabe in pisave „Doberdob“, pri čemer je menda že s samega početka igrala vlogo napačna kombinacija z „dobom“ (hrast), kateri izraz po goriškem Krasu ni več v rabi. Med razpravo je vpletel pisatelj več zanimivih lingvističnih opazk, ki so se mu pri težavni razlagi neprisiljeno nudile, tako n. pr. poskus tolmačenja imena Sdobba (ustje Soče), Opaća sela (Opatje selo) i. t. d. V nasprotju z L. Pintarjem, ki je tolmačil ime Celovec iz „stvol“, trdi prof. Nachtigall, da je prvotni koren tega imena „cvil“.

Med manjšimi članki je omeniti dr. Mantuanijevo razpravo o neznanem rimskem napisu, ki so ga našli na teritoriju stare Emone, ob severnem koncu njenega obzidja. P. dr. H. Brenn, ki nam je drugod pojasnil to in ono stran iz Vodnikovega življenja, je objavil iz frančiškanskega provincijalnega arhiva v Ljubljani latinski donesek k zgodovini ljubljanskega semenišča iz l. 1714. in neki odlok ljubljanskega škofa Tomaža Hrena iz l. 1625. — Iv. Vrhovnik je pojasnil na podlagi novega vira iz šentpetrskega arhiva, da so novo šentpetrsko cerkev zidali v letih 1730—1733. Fr. Podkrajšek se spominja usode zvonov na ljubljanskem gradu, posebno onih treh v kapeličnem zvoničku. V. Steska je po jezuitski kroniki ljubljanskega samostana nekoliko izpopolnil življenjepis slov. nabožnega pisatelja Jerneja Basarja. Isti pisatelj se spominja umrlega zlatomašnika Henr. Dejaka, velikega ljubitelja slikarstva. Daljši nekrologi so posvečeni prof. R. Perušku, Fr. Gerbiću in dr. Jan. E. Kreku. Razen tega je prinesla „Carniola“ bibliografski pregled vseh onih spisov iz l. 1916., ki spadajo po svoji vsebini v njen delokrog. Preskromen prostor je tokrat odmerjen domači folklori. Skoro edini prispevek je Mantuanijevo z ilustracijami opremljeno podrobno poročilo o bohinjskih seliščih, ki jih je češki opisal V. Dvorský. *Dr. J. Š.*

Prirodoslovje je zastopano v tem letniku v častnem obsegu; zavzema natančno tretji del revije. Ta „tretji del“ je zelo značilen za naše sodobno stališče v vrsti kulturnih narodov: po mnenju, izrečenem na občnem zboru Muzejskega društva l. 1917., je med člani približno tretjina prirodoslovcev. V primeri s stanjem pred obnovitvijo Muzejskegu društva je to gotovo razveseljivo dejstvo. Če pa pomislimo, kako globoko je proželo novodobno prirodoslovje nam sosedne velike narode — nekatere kajpada tako, da so iz ekstremnega historizma zagazili v pravtako ekstremno, že samomorno oboževanje tehničnih ved — bi nas morala navdajati tiha skrb za naš napredek. A obenem se spomnimo, da je živela pred nami vrsta generacij, tako

obsedenih od filologije in lokalne historije, da prirodoslovje ni moglo najti med njimi zdravih tal za uspešen razvoj, spomnimo se na bridko zgodbo o dolgotrajnih prizadevanjih za dosego slovenskih znanstvenih zavodov — pa bomo znali prav ceniti ta „tretji del“. Hvaležni moramo biti našim prirodoslovcem, da nam v skrajno neugodnih razmerah podajajo temeljita, zahtevam stroge znanosti odgovarjajoča dela.

Dr. J. Ponebšek je pričel objavljati drugi del obširno zasnovane monografije o naših ujedah. Podal je splošno oznako kraguljev, opisal jastrebe (rjavi, beloglavi, egiptovski jastreb in brkati ser) in navedel skupna svojstva sokolov, njihove poddružine skobcev in plemena lunjev. — Dr. Gv. Sajovic je v razpravi: „Ornitologični zapiski za Kranjsko v letih 1914. do 1916.“ pregledno uredil podatke o bivanju ptic na Kranjskem v prvin treh vojnih letih in nam podal vsestransko zaokroženo uvodno sliko o ptičjem življenju v tem času s posebnim ozirom na odvisnost ptic od podnebnih izpremememb. Hvalevredno je, da navaja pri posameznih vrstah tudi hrvatska imena. Razen te razprave je objavil krajši zapisek o rjavem lunju; za naše kraje redka ujeda je bila ustreljena preteklo leto pri Kranju. — Naš priznani botanik Alfonz Paulin nadaljuje kritična razmotrivanja o malo znanih ali novih, na Kranjskem rastočih rastlinskih vrstah. Objavil je prvi del razprave „Iris Cengialti Ambrosi und Centaurea alpigena Paulin, zwei für Krain neue Pflanzen aus den Wocheiner Alpen“. Prva rastlina, vijoličnobarvena perunika, je bila znana doslej iz južne Tirolske, druga je nova vrsta. Obe je našel Paulin na Komarči. Druga Paulinova razprava „Über die in Krain adventiven Euphorbia - Arten der Sektion Anisophyllum“ nam prikazuje razširjenje štirih priseljenih (adventivnih) mlečkov, od katerih imata dva svojo pravo domovino v Ameriki (E. nutans Lag. in E. maculata L.), eden v Aziji (E. humifusa Willd.) in eden v deželah okrog sredozemskega morja (E. Chamaesyce L). Zanimiva je zgodovina njihovega preseljevanja iz botaničnih vrtov, grajščinskih parkov itd. v okolico. Posebno hitro se je izvršilo to prodiranje ob železnicah. Tako je prispela prva izmed naštetih vrst v teku 17 let od Ležeč na Krasu do ljubljanskega južnega kolodvora, od tu v dveh letih do dolenjskega kolodvora in peto leto potem je rastla že ob novi progi med Ljubljano in Vižmarji.

F. Seidl poroča obširno o geološki studiji odličnega poznavalca Julskih Alp in našega Krasa Fr. Kossmata, „Die morphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo- und oberen Savegebiet“, A. Seliškar pa o F. Seidlovi poljudnoznanstveni razpravi „Rastlinstvo naših Alp“. Velikemu ljubitelju prirode Henriku Franzlu je posvetil dr. J. Šlebinger kratek nekrolog.

Na zadnjih straneh je objavljen oklic „Strokovnega mesta za varstvo prirodnih spomenikov na Avstrijskem“. Če je pred vojsko bila upravičena krilata beseda voditeljev prirodovarstvenega gibanja, „da je za obstanek prirodnih znamenitosti bilo že poludvanajst“, smemo reči, da je sedaj zlasti za kraje, prizadete po vojski, dvanajsta ura že odbila. Ironija usode hoče, da so pričeli pri nas s sistematičnim obvarovanjem redkih živali, rastlin itd. baš v času, ko trumoma izumira znamenita species homo sapiens . . . Pa vendar: rešitev teh vprašanj je nujna tudi pri nas. Najbolje bi bilo, da bi za slovenske dežele prevzeli to akcijo Slovenci sami. Katera organizacija se čuti poklicano za to delo?

V tehničnem oziru mi je omeniti hvalevredno novost, da je na ovoju obeh dvojnih snopičev zabeležen datum izdaje. Dobro bi bilo, če bi se ti datumi stavili v „Index“; tako bi se najlažje preprečili morebitni prioritetni prepiri. *A. S.*

Problemi malega naroda. Spisal Abditus. Slovenska Socijalna Matica. Knjižnica socijalnih in političnih spisov. V Ljubljani 1918. Natisnila Zvezna Tiskarna.

Slovenska socijalistična omladina razvija živahno delavnost. Pričela je med drugim obljubljeno izdajanje socijalnih in političnih spisov s pričujočim prvim zvezkom, za bližnjo bodočnost nam obeta nadaljna aktualna dela.

Abditus poda uvodoma prorez socijalne strukture slovenskega naroda; imamo poljedelca, delavca ter meščana. Gospodarsko šibak pa ni le delavec, temveč tudi kmet, ki je po večini maloposestnik, in enako meščan — duševni proletarec. Kot na velik nacionalni nedostatek pokaže na dejstvo, da ves čas dosedanje politične zgodovine nismo imeli svojega nacionalnega programa, ki bi izražal našo nacionalno voljo; dobili smo ga šele v najmodernejši dobi s ciljem: narodna avtonomija v jugoslovanski skupnosti. Kot idejne temelje bodočnosti v splošnem navaja demokracijo, vsestransko svobodo na zunaj in na znotraj ter organizacijo naših gmotnih in umstvenih sil. Nato sledi karakteristika današnjega gospodarskega stanja slovenskega naroda in kot strahotna paralela k temu — tendence svetovnega narodno-gospodarskega razvoja in njegovih gibal. Kolosalni aparat modernega kapitala: delniške družbe, karteli, trusti, banke — ta „nakovala finančnega velekapitala“ gibljejo danes vse gospodarsko življenje narodov ter nas hočejo zasužnjiti gospodarsko in vsled tega tudi politično ter narodno. Zakaj gospodarsko skozinskoz šibki, se mu nismo mogli izdatno upirati; vzpričo moderne industrije hira med Slovenci domača obrt, ki je preje pomogla našemu kmetu-maloposestniku, da je mogel ostati aktiven. Vsled tega in vzpričo moderne vsestranske gospodarske konkurence je njegovo gospodarstvo pasivno; zato si mora iskati za primanjkljaj zaslužka na tujem. Podobno se godi obrtniku. Moderni industrijski razvoj, pri katerem so posamezni narodi silno obogateli, je torej pri nas povzročil silno splošno obubožanje; naš človek mora delati bodisi na tujem ali na domači zemlji kapitalistu-tujcu. — „Kulturne, gospodarske in politične tendence, ki vladajo svet, spraviti v sklad z našimi domačimi razmerami in nalogami — to je velika naloga bodočnosti.“ K tej splošni direktivi pa navaja tudi konkretne detajle in sicer kot najvažnejšo zahtevo: teritorijalno-politično samostojnost naroda, pri čemer zavrača princip personalne narodne avtonomije; nadalje zahtevo po temeljiti občinski reformi — občino je treba teritorijalno razširiti; obsega naj gospodarsko, kulturno enoten teritorij, njen delokrog je treba razširiti in poglobiti — med drugimi seveda tudi z uvedbo splošne in enake volilne pravice. Tretja zahteva: Narod se mora poslužiti svoje prirodne pravice ter si spet vzeti v last zemljo veleposestnikov, podzemske vrednote (rudnike) ter vodne sile, ki naj postanejo kolektivistična last vsega naroda. Na podlagi tega naj se razvija narodno-kolektivistična industrija, ki bo lahko preredila vse naše ljudstvo, ker bo vzdržala v vsakem oziru gospodarsko tekmo moderne dobe. Med naše bližnje naloge, skrbi spada briga za begunce, za izseljence v Ameriki, zadružništvo i. dr. K bistvenim izpremembam nove dobe pa mora spadati radikalna reforma ljudske šole in ostalih šol, zlasti pa učiteljišča, ki bi moralo našega učitelja vse drugače usposobiti za naloge, čakajoče nanj na kmetih. — Te naloge bodočnosti, naloge osvoboditve našega rodu, naše zemlje pa čakajo mož, ki so poklicani, da jih izvrše; ti možje pa so naši kulturni delavci — zakaj naša osvoboditev more biti le plod kulturnega dela.

To nekako je v glavnem miselno ogrodje te knjižice problemov našega malega naroda. Pisatelj poudarja ob zaključku, da jih ni obdelal izčrpno, da se jih je komaj dotaknil. Kar se tiče gospodarskega položaja, v katerem se nahaja naš narod, sodim, da je v glavnih potezah podano bistvo. Pač imamo malo knjig, ki bi na tako kratkem prostoru vsebovale toliko tehtnega in toliko aktualnega. Gospodarsko-politični program, ki je tu razvit v glavnih obrisih, — ali ni primeren, da postane idejna last vseh naših političnih strank, bistven del našega narodnega programa? Mislim tu pred vsem zahtevo po razlastitvi veleposestev, rudnikov in vodnih sil, pa tudi ono glede reforme občine, šolstva itd. Saj so to zahteve, ki morajo zlasti pri Slovencih (in enako pri Hrvatih ter Srbih) postati del ideolo-

logije ne le pristaša ali voditelja socijalistične politične skupine, temveč tudi ostalih obstojajočih strank. In sodim, da lahko s popolno sigurnostjo trdim, da se bo to v resnici zgodilo, ker so se iste ali vsaj sorodne misli pojavile že sporadično v naši javnosti, pri posameznikih ter v časopisju. Kakor je z majniško deklaracijo nakrat dobilo izraza tisto stremljenje po državni samostojnosti, s katerim je bilo naše narodno ozračje v polpretekli dobi dobesedno prenasičeno, podobno, se mi zdi, se bo zgodilo s pričujočim gospodarsko oziroma socialno - političnim programom, kateremu je dal Abditus kot prvi med nami precizno formo. Kolikor bolj spontano, odkritosrčno in konkretno bodo reagirale nanj naše politične stranke, toliko večjo eksistenčno upravičenost bodo pokazale.

V ostalem pa sili vsak odstavek knjižice mislečega človeka k nadaljnemu razmišljevanju oziroma k dopolnjevanju avtorjevih razglabljanj. Dasiravno na pr. vidim, kako tehtno veljavo prisodi avtor kulturnemu delavcu, vendar se mi zdi, da zaslužijo problemi našega kulturnega življenja v okviru knjiginega naslova nekoliko obširnejšo obdelavo. Le mimogrede podčrta Abditus, da se tudi kulturno življenje pri nas ni moglo razviti radi materijalnih težav, vsled česar tudi kulturni delavec ni mogel priti do primerne prve besede v javnosti. Problem kulturnega razvoja malega naroda je pri nas pokazal strahoten učinek ravno v tem, da smo se morali dolge dobe boriti ter da se še borimo za to, da si sploh ustvarimo predpogoje za sebe vredno kulturno življenje. Dočim so drugi narodi v okviru popolno danih predpogojev razvijali svoje kulturne potence, skrbeli le za vsebino kulturnega življenja, smo mi skoro vso energijo potratili v trud, da si zgradimo to zunanjo osnovo kulturnega udejstvovanja. Le premislimo naš boj za univerzo, za ljudske in vse druge šole, za gledišča in za najrazličnejše druge kulturne institucije. Tudi na te probleme je treba dati odgovora. — Razmerja Slovencev do Srbov in Hrvatov tudi ne obsvetli avtor natančneje v tej knjigi. Res je sicer, da za razrešenje problemov slovenskega naroda, politično, gospodarsko ter socijalno demokratizacijo zadostuje narodno - politični cilj: narodna avtonomija v jugoslovanski skupnosti, zdi se mi pa, da jugoslovanstvo poleg ustvaritve predpogoja politične svobode v znatni meri tudi sicer pomaga rešiti problem našega malega naroda. Pravilno pravi avtor (na str. 28.) da moramo sami iz sebe rešiti svoj „problem malega naroda“, ali zraven pa bomo gotovo porabili vsako možnost, da ustvarimo s Srbi in Hrvati tudi druge skupnosti, ki nas bodo medsebojno izpopolnjevale v kulturnem, zlasti tudi v gospodarskem oziru. Če bomo videli, da bi nam marsikak pridelek preskrbel rodovitni Banat ali hrastovih šum bogata Slavonija ceneje kakor naš domači trud, se mi zdi, da bomo to dejstvo hočešnočeš upoštevali v svojem narodnem gospodarstvu ter zato slednje primerno preuredili. Sodim torej, da se bo jugoslovanska skupnost v marsičem globlje soudejstvovala v našem bodočem narodnem življenju ter da bo torej z večjim vplivom soudeležena tudi pri razreševanju našega narodnega problema.

Pričujoča knjiga si bo našla pot do vseh mislečih ljudi pri nas in bo vsakogar zdramila, da bo razmišljal o bogato v njej nanizanih nazorih in razpravljanjih; tako bo brezdvomno nemalo pripomogla k višjemu in samostojnejšemu razvitku naših umstvenih sil in samostojnega presojanja našega gospodarskega ter socialno-političnega dejanja in nehanja. In kakor posameznikom, tako naj bo pobuda političnim strankam, da vzamejo detajlno v pretres probleme našega notranjega narodnega življenja, da ne bodo stale nepripravljene, kadar nam prej ali slej lastna jugoslovanska država izroči v roke upravo ter vso usodo samega sebe. *Anton Loboda.*

Naše narodno gospodarstvo. (Misli k Abditusovi knjižici: Problemi malega naroda.)

Skoraj o vsakem poglavju te knjižice bi se dalo obširno govoriti. Toliko inici-

jative in globokih misli je v njej. Zlasti o njenih narodnogospodarskih esejih se da to reči.

Ako ta izvajanja resumiramo, imamo pred seboj že vso sliko našega gospodarskega položaja. V načelnem oziru se tej sliki ne da veliko pridodati.

Naš narod se more s svojimi sosedi, ki so ob enem njegovi narodni nasprotniki, ekonomično vedno manj meriti. Ti rastejo, on pa propada. To se dogaja zato, ker se ne okorišča s faktorji, ki pri njegovih sosedih gospodarsko blagostanje skokoma dvigajo. Kot take faktorje navaja pisatelj pred vsem nove tehnične iznajdbe in tovarniški način produkcije. Radi popolnosti bi se smelo omeniti v tej zvezi morda tudi po modernih prometnih sredstvih razširjene trgovske konjunkture, ki vstvarjajo, enako kot tehnična produkcija, s svojimi kombinacijami nove vrednote in ogromna bogastva. Mi se z vsem tem ne okoriščamo, zato ostajamo tam, kjer smo bili, med tem ko sosedje skokoma napredujejo. Še več. Naše nazadovanje ni samo relativno, ampak tudi absolutno. Dober del našega naroda je živel in živi od obrti in trgovine. Ta obrt in ta trgovina v svoji zaostalosti po večini ni zmožna konkurence. Zato ne ostajamo niti tam, kjer smo bili, temveč tudi absolutno nazadujemo, ker izgubljamo svoja stara eksistenčna sredstva.

Ako hočemo preboleti to krizo, moramo vstvariti narodno industríjo in — to je pisatelj le mimogrede povdaril — poglobiti in razširiti narodno trgovino.

Kako vstvariti potrebne predpogoje zato?

Za industrijo je treba premoga, rudnin, vodnih sil in lesa.

„Tudi naša zemlja ima te zaklade v sebi in na sebi. Treba je samo, da postanejo naša narodna last, da razlastimo tiste, ki so nas razlastili“. S tem upa vstvariti pisatelj temeljni predpogoj za našo industrijo. Dati mu moramo prav. A kakor bomo pozneje videli, samo s tem pridržkom, da ima industrija poleg naravnega bogastva še drugih predpogojev, za koje moramo tudi skrbeti. Saj ni res, da bi bilo dosedaj prav vse naravno bogastvo, ki ga tukaj našteva, v tujih rokah. Praktično za našo industrijo tako važen predpogoj, kakor so vodne sile, je po večini še v naših rokah. A kaj nam koristi njegova posest? To je dokaz, da na eni strani s samo razlastitvijo še ni vse doseženo, in na drugi, da se naše stremljenje ne more samo na to koncentrirati.

Na primeru, ki sem se ga dotaknil, bom lahko pokazal, da ima industrija poleg naravnih sil še druge predpogoje, med kojimi prihajata zlasti dva posebno v poštev.

Zakaj naš kmet in naš mali obrtnik ne vesta nič, kaj bi začela s svojimi vodnimi silami?

Pred očmi mi je značilen primer iz naše domače občine. Tam smo imeli ob stalni vodni moči dobro idočo žago, ki bi se lahko razvila v večje podjetje. A njen lastnik na to niti mislil ni. Razvoj iz naših majhnih razmer v moderno velepodjetje je nekaj za mentaliteto našega človeka tako nečuvenega, nekaj, kar je tako brez precedenčnih slučajev, da ne spada v vrsto njegovih konkretnih načrtov. In ni čuda. On je videl še zelo malo tovarn, ki bi se razvile organično z majhnih začetkov. V njegovi predstavi živi tovarna le kot velepodjetje, ki ga je v stanu pozidati in voditi le tujec, Nemec ali Žid. V našem slučaju je bil posestnik one žage srečen, da je mogel dati svojega edinega sina šolati. „In če postane tudi samo učitelj, samo, da se mu ne bo treba tako ubijati, kot meni“. Sin je postal v resnici učitelj, žago pa je kupil tuj podjetnik, ki jo je povečal in napravil na njej elektrarno. Istodobno smo imeli pri nas duhovništvo in učiteljstvo, kojega vpliv in agilnost osvetljuje morda najbolj dejstvo, da je bilo v naši majhni kmečki občini pred vojsko povprečno nad deset visokošolcev. Da so se pri tem mogle dogajati stvari, kot sem jo opisal, nam priča, da tudi ta inteligenca ni mislila na industrijaliziranje naših krajev.

Vzemimo za paralelo drug primer:

Iz majhne vasice na Češkem mi je znan kmečki magnat in gostilničar, ki je

imel edino hčerko, kojo je hotel kolikor mogoče dobro preskrbeti. In njegov sklep je bil: Drugemu hčerke ne dam, kakor kakemu dobremu tovarniškemu uradniku! Končno je dobil res zeta, ki je bil mož inicijative in strokovnega znanja. Danes se dviga na tem mestu majhna, a dobro idoča tovarna. Tast in zet sta študirala za njo z vso vestnostjo leta predpogoje, po lastnih idejah izboljševala stroje in ustvarila tako, kar sta drzno zamislila.

Predpogoj za industrijalni razvoj je, kakor sem hotel pokazati na teh dveh primerih, med drugim tudi v tem, da naravnamo mišljenje našega ljudstva v to smer. To je za začetek zelo težka naloga. Ko bi imeli narodnogospodarski svet, ki bi se bavil samo s tem, da bi od občine do občine preštudiral pogoje za industrije, v kojih misli pisatelj naše knjižice, da bi se lahko na naših tleh razvile, bi bilo to po mojih mislih za razvoj naše industrije velikega pomena. Od tu bi lahko izšlo nešteto konkretnih impulzov, od kojih je eden več vreden, kot cela knjiga abstraktnega razmišljanja. Iz tega centra bi se dalo vstvariti milje, iz kojega more vzrasti strokovna izobrazba in ž njo industrija, v kolikor ta razvoj ni odvisen od drugih pogojev.

Tretji predpogoj za razvoj industrije je mobilen kapital.

Tega bo po vojski huje manjkalo, kot kdaj poprej. Treba bo delati z izposojenim denarjem.

Problem zase je, kako najti na svetovnem trgu kredita in denarne podpore. O tem se konkretno še ne da reči nič gotovega. To je poglavje, ki je s politično konstelacijo v najožji zvezi in en važen vzrok, zakaj se je razvijala doslej pri naših narodnih nasprotnikih industrija lažje kot pri nas. Politična sila države, ki je koncentrirala ogromen mobilen kapital, je posojala ta kapital njim in ne nam. V bodoče mora mobilno bogastvo oplojati tudi naša tla.

Če pride k temu še razlastitev, o koji piše pisatelj, se bomo svojemu velikemu cilju približali.

Ta razlastitev je danes že napol izvedena in ni več nedosegljiv cilj. Rudnike je na primer država že razlastila. Od tod je do tega. da preidejo v našo narodno last, samo še eden, dasiravno težak korak. Ta korak se imenuje politična avtonomija, raztezajoča se tudi na gospodarstvo.

H koncu še eno pripombo. Gotovo se da na ta način našo industrijo znatno dvigniti. A še bolj kot za njo so dani pri nas pogoji za trgovino, za kojo je lega naše zemlje ugodnejša od one naših neposrednih sosedov. Ko bi postale naše dežele sedež široko razpletenih trgovskih organizacij, ki bi posredovale izmenjavo blaga med daljnimi deželami, bi bil dan tudi en pogoj za naš gospodarski procvit.

S tega vidika bi tudi naših kolonistov, o kojih govori pisatelj na strani 37., ne bilo šteti nujno med izgube. Za trgovino je kolonist vedno nujen predpogoj.

Tudi za ta razvoj pa je treba konkretne inicijative. Tu mislim zopet na narodnogospodarski svet.

Bilo bi sicer delo politične oblasti, da ekonomsko vodi. Ako bi bila ta politična oblast tesneje spojena z narodom, kojega vlada, bi se to tudi v resnici godilo. A naš političen uradnik in naše ljudstvo si stojita v mišljenju in čustvovanju kot tujca nasproti. Naš političen uradnik vlada in ne vodi; vsaj povprečno je tako.

Zato moramo v razmerah, kakor so, računati le na samopomoč. Res da se pravi to obenem iti s skromnimi silami na veliko delo.

A če te sile že kje zastavljamo, mislim, da je prav, da jih zastavljamo tako, da lečimo ž njimi bolezen samo in ne njenih simptomov.

Peter Jug.

Igo Gruden:

Srečanje.

V Ljubljani, na „Večni poti“.

Kdaj sem te ljubil, kje sem te sanjal
v kateri pomladi, v kateri deželi:
v pokrájini žalostni ali veseli,
v krajih, kjer k lotosu lotos se sklanja?

Bila je bajka li ali življenje?
O, sanje so bile, bilá ni resnica:
spomini vsa bleda imeli so lica,
mehko je v duši biló hrepenenje.

Pavla, — o, koliko let je že tega?
Mordá pa je hip le, ki v večnost se utrne,
zveneča minuta ure srebrne,
v mraku smehljaj od brega do brega? . . .

Kdaj sem te ljubil, kje sem te sanjal,
v kateri pomladi, v kateri deželi:
v pokrájini žalostni ali veseli,
v krajih, kjer k lotosu lotos se sklanja?

Glej tam oblak, ki nem izgoreva,
glej rožo ob poti in ptico nad nama:
kam greva, kam toneva tiha in sama
v nemih trepetih gasnočega dneva?

Roka je v roki in v srcu srcé je
in duša se duši je v dno potopila . . .
kot večno bi v večnost po poti hodila,
več se nad nama ne ganejo veje.

17. maja 1918.

Oton Župančič:

Vprašanja.

Kdo si, ki rad bi kupil narod moj?
S čim si prišel za duše barantàt?
O siromak, da vidiš naš zaklad,
razdrl bi šotor, zbežal še nocoj.

Kdo si, ki vodil rad bi narod moj?
Si naskrivaj si kdaj izprašal vest?
Si našel, da do zadnjega si zvest?
Če nisi, skleni rôke nad seboj.

Kdo si, ki rad bi pel nam: Narod moj!?
Si že izmeril njega globokost?
Občutil pevcev starih dni modrost?
Preplèhek nam, piščalkar, spev je tvoj. —

Veš, kaj je dolgih, težkih tisoč let?
Veš, kaj izsanjal v njih je kralj Matjaž?
Moj narod moder je kot kralj Matjaž,
moj narod star je težkih tisoč let!

Ant. Debeljak:

Demant.

Zeleni les — ugreznjena luščina,
nad njo nebes poveznjena loščina:
v obzoru se sprijemata
in dan-demant objemata.

Li mene solnce, jaz sem vpil vesoljno?
V vsemir jaz-žarek sem razlil se voljno:
meglí mi vid omotica,
vse sama le brezpotica!

Alojz Kraigher:

Mlada ljubezen.

(Konec.)

XII.

Prvi znanec, ki ga sreča Tomo na Gorenjskem, je prijatelj Marko Mravlja, s katerim je na Dunaju jako mnogo občeval. Pozdrav je kaj prisrčen:

„Odkod in kam, nevérnik?“

„Študirat sem prišel, pej-freškovec.“

„Imenitno! K izpitu pojdeš? Jaz se že nekaj tednov pripravljam nanj. Pri kom stanuješ?“

„Ne vem. V hotelu si poiščem . . .“

„Torej pojdiva! — Ampak to je pametno: — skupaj se poprimeva, Tomaž! Vmes pa se poveselimo in si zapojemo!“

Marko Mravlja je doma iz Goriške in je na obisku pri svojem stricu, davčnem uradniku. Po študijah je mlajši nego Tomo, a po obrazu je starejši in zrelejši. Zagorela lica mu obkroža rdečkasto-rumena brada, skoraj zanemarjena, za njegova leta nekoliko prepolna. Sinje oči so mu sanjave in zamišljene, a neizmerno vdane in privlačne. Ob vsi odkritosrčnosti, ki gleda iz njih, se vendar zdi, da skušajo skriti neko zagonetno krivdo. Zato je tuintam njegov pogled nekoliko nestalen, njegova kretnja malo previhrava in nestrpna. Mehek človek je, a po značaju trden; miren in precej sentimentalen; razvname se samo v prepirih za narodnost in za svobodo in za umetnost, zlasti za glasbeno umetnost, ker je navdušen in strasten pevec.

Tomo je naenkrat ves njegov in čeprav bi rad čimprej prišel do Vêre, ne vé, kako bi se ločil od prijatelja. Na stanovanje mora z njim, kjer ga predstavi teti in sestričini. Marko se vrti iz kota v kot, iz sobe v sobo, in išče nekaj; a zdi se, da ne vé, kaj išče. Vedno iznova se ustavlja pri gospodični Klari, srčkani blondinki, ki sedi pri mizici in veze monograme. Če stoji pri nji, mu je čelo nagubančeno, glas njegov je strog; a pogled mu je ljubkujoč in prsti silijo k njenim koderčkom. In če se ozre od nje k prijatelju, se zdi, da bi se rad postavil: — Ali vidiš ti dekleta? —; pa mu zatrepeče nezaupanje v očeh: — Saj ne moreš ceniti! — Nazadnje najde, kar je iskal; z napolnjeno dozo za cigarete se odpravi:

„Pojdiva, Tomaž! Zbogom, tetka! Zbogom, Čista!“

Tomo nima časa, da bi se čemu čudil. Oni se ga drži pod pazduho in mu razlaga, kako se bosta učila; na cesti pa zapoje poluglasno in Tomo mora sekundirati:

„Le premisli, Mařenko, dobro le! Le premisli! . . .“

Njegov obraz je skoraj blažen, pogled zamaknjen, kakor zmiraj, kadar poje. Tomo se spominja dunajskih noči. Če je bil Mravlja v družbi, je bilo razpoloženje vedno nekoliko sentimentalno, prepevanju ni bilo ne kraja ne konca. Kako poetična so bila jutra po prekrokanih nočeh, ko so šetali po Ringu in peli narodne in umetne pesmi. Mravlja je znal na pamet vse arije iz oper, vse sladke melodije iz domačih krajev, vse čudežne motive srbske in hrvaške . . .

Tomo je ginjen, hvaležen je prisrčnemu prijatelju — in nenadoma mu je, da mora govoriti; pa se mu izpove, zakaj je pravzaprav prišel. Mravlja je znan pri Babšekovih. Spremi ga tja in ga s svojo ljubeznivo preprostostjo uvede v hišo. —

Tomo se ni pripeljal na Gorenjsko z natančnimi načrti za življenje z Vêro. Nič ni premišljeval, kako se snide z njo in kako se bo z njo shajal. Zdelo se mu je skoraj, da bo občevanje z njo precej težavno, združeno z ovirami, in da bosta morala najbrže sestanke skrivati. Zato je ves vesel, da je prišlo toliko lepše. Naenkrat je v družini njenega svaka; vse je prijazno z njim; gospa Berta ga vljudno vabi, naj pride, kadar hoče, in mu obljublja zmirom lep sprejem in dobro zabavo.

Vêrina sestra je nekaj mlajša od nje, čeprav je videti starejša in zrelejša. Lepa ženska je, s fino, negovano kožo, s polnimi udi in z zapeljivimi, obsenčenimi očmi; temne, bujne kite so ji nagromadene v umetelni frizuri. Oblečena je zelo koketno. Zdi se, da je izmed onih žensk, ki oprezajo za občudovalci in prilizovalci; zdi se, da je njeno dušno in telesno zdravje odvisno od tega, ali je koga očarala ali ne, ali je koga zapeljala, da jo je poželel, ali ne. In čeprav je morda svojemu možu zvesta, zdi se, da ji je to možko mrstenje ob njenih čarih vse na svetu, najslajši užitek, največje zadoščenje.

Njen mož je velik in eleganten, a zmirom malo skrokan. Nekoliko na visoko udarjen mož, ki rad plačuje in se širokousti; pretirano ljubezniv in skoraj usiljivo uslužen. Veseljak in veternjak, družabnik-uživalec, ki mu je vse samo za videz in za zabavo.

Tomo se ne more prečuditi ugledu in vplivu, ki ga ima njegova skromna Vêra v svakovi hiši. Berta je vsa majhna pred njo, vsa vdana njeni volji; a tudi Babšek se ji uklanja. Ona ne zlorablja svoje moči in se ne vtika v dnevne odločitve; a drži se kolikor toliko zviška, samozavestno in ponosno, in lasti si toliko samostojnosti, da je skoraj neodvisna v svojem dejanju in nehanju, skoraj popolnoma prosta v

svojem kretanju. Tomo zdaj razume, kako da ga je mogla tako odločno vabiti k sebi; ko bi bila take volje, bi bila najbrže celo dosegla od svaka, da bi ga sprejel pod svojo streho — kot njenega ljubega prijatelja, ki jo je prišel obiskat. In njena misel niti ni bila tako nedolžna; saj mu je dala jasno razumeti, da je vsa njegova, da ji nič ni za bodočnost, da ji je samo za hip in za ljubezen, dokler traja. Tomo se nekoliko zmede ob preudarku, če ni ta lahkomiselna družba vplivala nanjo, ko se je tako nenadoma odločila — za svojo žrtev. Sklenila je bila greh in zaželela si je bila greha, ker je mislila, da je samo greh ljubezen. In tudi on je slutil greh in je koprnel za grehom — vkljub svojim sklepom o čistosti in zdržnosti. A če pomisli: — saj sta vendar dva svetova, popolnoma različna, nasprotujoča si: — svet zunanjosti in površnosti, v katerem živita Berta in njen mož; svet Decamerona in lahkih zgodbic po načinu Casanove; svet donjuanskih želj in lahkomiselnega ljubimkanja dveh mladcev, ki sta žejna samo poljubov in uživanja in greha, skritega in prepovedanega, brez vseh obveznosti za bodočnost, brez vseh skrbi za odgovornost in posledice; — in svet notranjosti in duševnosti, v katerem je greh samo slučajen, v katerem je greh že — žrtev, v katerem o grehu pravzaprav — ni govora; svet brez zahrbtnosti, brez varanja in brez postranskih misli, brez vseh pikanterij in osladnosti; svet, ki je v njem ljubezen — harmonija dveh poštenih duš, ki snujeta in pripravljata spojitev za življenje — v čistosti in nedolžnosti, v pravičnosti in očitnosti. In Tomo je vesel, da sta bila Berta in Hubert zmirom tuja njegovi Vêri; srečen je in zadovoljen, ker ju ona celo družabno nadvladuje; zdi se mu, da je njena moč nad njima — moč čistega nad nečistim.

Tomo in Marko sta z največjo vnemo pri študiranju. Odločene imata ure za učenje ter ure za razvedrilo in za družbo. Tomo je hvaležen Mravlji, ki ga je tako lepo napeljal v pripravljanje za izpit; in čudi se sam sebi, kako lahko, kako igraje mu gre od rok, kako po sebi umevno se mu zdi to delo, ki mu je bilo v prejšnjih časih zmirom prenaporno in premučno; čudi se, kako siguren je naenkrat uspeha, kako gotov je zopet svojih ciljev. Redno in odvažno delo, stremljenje brez oklevanja in omahovanja, — to mu daje moralno moč in samozavest, veselje in zaupanje, odločnost in ponos. In zdi se mu, da je ravno tukaj tudi vzrok nenadni Vêrini izpremembi. Ali je mogla prej zaupati vanj? — Ali se je mogla prej zanašati na njegovo resnično voljo, na njegovo moško moč? — ko je životaril kot brez misli, brez namena in brez cilja in predvsem — brez dela? — Delo je zdravilo zoper malodušnost in slabost; delo je ona čarovnija, ki nam daje ugleda in nam pomaga do uspehov, ki nam ustvarja ugodnosti in blagostanje — srečo; delo je ona moč, ki nam pripravlja zaupanje in ljubezen. — In Tomovo učenje, njegovo delo je vzrok veseli

izpremembi, ki jo opaža pri svoji ljubici. Kakor je on vsled dela bolj možat in bolj siguren, človek, ki vé, kaj hoče, kdaj hoče in kako; tako je tudi Vêra, ki ji je morda podzavedno zraslo zaupanje do njega ter se ji je utrdila véra vanj, nenadoma vsa zadovoljna in živahna, iskrena in prisrčna, vdana in zaupljiva, brez vse bojazni in brez vseh strahov, brez vseh obupnih in črnogledih misli, brez grdih slutenj in nelepih dvomov, brez sklepanja z življenjem in brez sanjarenja o samomorilnem žrtvovanju. Njuno razmerje je naenkrat tako preprosto in ljubeznivo, tako odkritosrčno in idilično, da sta jima duši lahki in igravi kakor dvema otrokoma, da plavata v razkošju vzhičenja in blaženosti in sreče, pa naj si bosta blizu skupaj ali daleč narazen. — Ono tako kočljivo vprašanje radi učiteljevanja, ki je stalo v zadnjem času kakor stena med obema, je kar nekako mimogrede odpravljeno. Saj bi bilo morda pametno početje, koristno za obmejno ljudstvo, dragoceno za ves narod; a za taka mesta je povsod dovolj prosilcev, mogoče bolj sposobnih, najbrže bolj upravičenih. Zanju dva pa bi bila stvar morebiti vendar malo narejena in prisiljena, pretirana in — romantična, ali ne? Čemu ta beg iz družbe? Zavest pregrešnosti? Priznanje krivde? — Ali jima je treba skrivati svojo skupno pot? — Očitno in ponosno jo udarita po sredi preko odra javnosti in življenja! — Do zdaj je Tomo mislil: — če se hočem z Vêro združiti, je najbolj pametno, da se zvežem z njo takoj. Poznal je svojo vročo kri in bal se je bojev s svojimi nagoni, ki so ga že tolikrat zapeljali v grehoto in razvratnost. In prav zato si je bil izmislil načrt za učiteljevanje, da bi se poročil že — jeseni. A zdaj je njegova notranjost kot izčiščena, prezračena in izprana; nagoni so podjarmljeni; duša gospoduje in odloča, ona riše načrte in predpisuje poti in kaže smer v bodočnost. Zdaj mu ni več treba zametavati svojih štirih vseučiliških let, ni mu treba menjavati poklica. Če je sam svoj gospodar in ga ne vodi sla za užitkom in za pohoto, se mu nikamor ne mudi. Zdaj lahko čaka z Vêro, da jima dozore razmere.

Življenje teče skladno in prijetno. Vêra je zadovoljna, Tomo je navdušen. Z Mravljo se učita in se natančno držita svojih ur. Če pride mimo Vêra s Klaro, si komaj upata blizu; s pogledi ju pozdravita, z veselim vzklikom — in odideta naprej. Zvečer so po navadi v tržki družbi, ki je precej razposajena in ponočnjaška; a Tomo in Marko sta solidna in odhajata tako zgodaj s svojimi ženskami, da se Berta mnogokrat srdito upira. Prihodnja Tomova svakinja je sploh nekoliko užaljena. V trenotni muhavosti poskusi s Tomom koketirati, da bi sestro majceno podražila; pa se ji poskus tako hudo izjalovi, da ni ravno častno zanjo. In ko hoče Vêri nato očitati, da slepomiši z mladim fantom, ki pač ne more resno nanj računiti, je zopet zavrnjena tako odločno, da zajoče od jeze in sramu. A drugače je dobra ženska,

rahlih čustev in gorkega srca, kot so po navadi lahkomiselne naivnice. Ko se izplaka in ko se ji Vêra odkrito izpové ter ji zaupa ljubezen svojega srca, je zdajci zopet mirna in prijateljska. Tomu se celo dozdeva, da prevzema polagoma nekako pokroviteljstvo nad njim in Vêro.

Mravlja in njegova sestričina Klara sta tudi — ženin in nevesta. A Marko skriva svoje zaročenstvo, začetkoma se niti Tomu ne izda. In vendar je njuno medsebojno razmerje jasno kot na dlani, če ju človek le nekoliko opazuje. On je proti nji skoraj pretirano ljubezniv, postrežljiv kakor skrben oče svojemu otroku-miljencu; a nenadoma je za malenkost zopet strog in srborit, tako da je ljubosumnost očividna in da je očitno, kako zahteva ljubimec v njem za svoje nesebično in požrtvovalno nagnenje največje udanosti in ljubezni, naravnost detinske pokornosti in hvaležnosti. Ona je ponižna in pohlevna, molčeča, skoraj sama zase; a tih ponos ji gleda iz oči in samozavest ji proži hrbtenico. Če se potuhne pred njegovo jezico, ji izpreleti obraz poreden in samozadovoljen nasmehljaj: Le se delaj, ljubček; jaz že vem, kako da sem s teboj! — Tomu se zdi tuintam, da je nekoliko prehladna in pretrezna; a polagoma spozna, da je njena zagonetna dostojanstvenost samo izraz zaupanja v ljubezen svojega ženina, v njegovo usojeno pripadnost k nji, da ni posledica preudarkov in preračunov, temveč izraz nedolžnosti in preprostosti in neizkušenosti. Marko jo kliče večkrat Čista mesto Klara, seveda bolj po tihem in na skrivnem. Tomo se pa spomni prijateljeve nesreče, ko je bil prišel na Dunaj in je kot novopečen bruc zašel med krokarje in padel v nočno beznico ter se izgubil s pocestno žensko, pri kateri je iztaknil — bolezen. Od tedaj je bil nekaj časa ves pobit, zamišljen in turoben, nezaupljiv in črnogled; v družbi je bil tih in se ni udeleževal pogovorov, po navadi je zgodaj izginil; na razpolago je bil samo za petje . . . In Tomo se domisli: — ravno ime sestričine Klare ga je morda tudi zapeljalo, da se ji je vdala njegova duša, ki je jokala za zdravjem in za čistostjo!

Kadar se prijatelja razgovarjata o svojih ciljih, pripoveduje Marko s srditim glasom, kako se že tretje leto zdravi in zopet zdravi. Popolnoma siguren hoče biti, da je izgnal bolezen iz telesa; zadnja kapljica hudičevega strupa mora izginiti iz krvi, predno posveti svoje življenje Klari. Prepričan je, da se mu to posreči; zakaj — če se mu ne posreči! — bi moral iti v smrt. Ali se naj poda v nevarnost, da nekdaj svojo ženo okuži? Ali naj postane oče bolnih, že od rojstva okuženih otrok? — Ozdravljen hoče biti in izčiščen, duševno in telesno. V sedmih letih — pravijo — se izmenja slednja celica človeške staničnine, človekovega telesa. In toliko časa hoče čakati, da bo kot prerojen, do kraja prenovljen. — Tudi drugače je Mravlja mnenja, da je boljše čakati z ženitvijo, dokler ne dokonča vseh svojih študij in

vseh drugih predpriprav za ulogo, ki jo hoče igrati sredi življenja. Najpametnejše je, da si že nekaj, da si po možnosti že trden mož, ko si izbereš spremljevalko in soigralko in si jo pripelješ kot družico pod svojo streho, pod svojo lastno streho, če je to mogoče.

„Ali človek mora igrati — ulogo?“ vpraša Tomo. „Ali ne more igrati sebe samega, sebe pravega in resničnega?“

„Bojim se, dragi moj, da res ne gre drugače, ko igrati ulogo Kdaj postaneš toliko trden in samosvoj, da si lahko prepričan: — zdaj se ti ni več bati tujih vplivov, novih utisov, tujih nazorov, novega prepričanja? Kdaj si toliko dovršen in popoln, da si lahko gotov: — v nobenem kotičku tvoje duše se ti ne more oglasiti željica ali skominica za grehom in razkošnostjo, za pustolovstvi in za zmagoslavji? — Konsekventen hočeš biti, konsekventen moraš biti, če si značaj; ergo . . .“

„To je strašno: — vse življenje boji, duševni boji s svojimi nagoni, s svojim divjim mesom, s skušnjavami in zapeljavami, s hudičem in z njegovimi angeli?“

„Življenje je boj, pokoj je smrt.“

„Človek bi obupal.“

„Zmirom moraš imeti stražnika na pragu in zmirom moraš paziti, da bedi in da ti ne zadremlje, zakaj v trenotku imaš sovražnika pod streho, grehotnost v krvi, sladostrastje v sanjah.“

„Ali si odgovoren za svoje sanje?“

„Odgovoren. V tvoji preteklosti je njih izvor, morda v tvoji predpreteklosti, bogve — morda v tvoji prejšnji inkarnaciji. Mogoče, da še nisi zrasel do one zrelosti in višine, kjer lahko dosežeš brezgrešnost in popolnost. Slednji vzrok ima svoj učinek. Vsak začetek ima svoj konec. Sleherna predstava, vsaka misel, ki ti pade v dušo, vzklije v nji, vzbrsti in rase; če ne zavedno — podzavedno. In ker si odgovoren za svoje misli, si odgovoren tudi za njih posledice, za svoje sanje. Pa naj te tisoč popov odveže odgovornosti; pop, ki ga nosiš v prsih, — tvoja vest te ne odveže. Ona še pozna, česar ti več ne poznaš; ona se spominja vsega, kar si doživel in zagrešil, a pozabil.“

„Saj so različne sanje . . .“

„So tudi brezpomembne sanje; o teh ne govorimo. O grešnih sanjah govorimo. Tudi te ti lahko pridejo od zunaj, bogve odkod, — po telepatiji iz tuje, razdivjane duše. A tudi zanje ti narekuje vest pokoro; — ker nisi bil zastražen; ker si bil kot stroj, ki je pripravljen in nastavljen za sprejemanje.“

„Ti pretiravaš, Marko. Taka tenkovestnost je bolestna.“

„Ljudje smo dvojni: lahki in težki. Če je duša večna, je mogoče, da se večkrat vtelesi in da od vtelesenja do vtelesenja v razvoju rase ali pada. Samo to bi mi dovolj razlagalo, zakaj ste nekateri lahki,

zakaj smo drugi težki; zakaj je vam življenje lahko, zakaj je naše težko; zakaj je vaša pot prijetna in igrava, zakaj se ne izpodtikate ob pečinah in čereh, zakaj ne padate v bolezen, zakaj se srečno ogibate prepadov; — in zakaj je naša pot naporna in krvava, zakaj se izpodtikamo ob vsakem kamenčku, zakaj zapadamo boleznim, zakaj se prekopicavamo v prepade. Lahkomiselnost je lepa in potrebna stvar v življenju. Ne mislim one lahkomiselnosti, ki je brže brezmiselnost in otopelost čustev in vesti; temveč ono otroško lahkomiselnost, ki ji je podlaga mirna in čista vest. Ta lahkomiselnost je pravzaprav bolj lahkodušnost; to je višja razvojna stopnja duše, ki je že v prejšnjih vtelesenjih preizkusila in premagala ovire in nevarnosti življenja."

„Kdo ti je razodel, da gre razvoj v lahkoto? Saj gre lahko narobe! Morda je tamkaj višja stopnja, kjer je treba preskočiti več ovir, kjer je treba več nevarnosti premagati, bolezni preboleti, nesreč pretolči!"

„Jaz menjam s tabo, Tomo!"

„Ti si pretiran, Marko! Ali verjameš na reinkarnacijo?"

„Kaj jaz vem? Nič ne verjamem; a mogoče je. Sicer pa je vseeno! Na to verjamem, kar se mi oglaša v srcu. In tu mi pravi glas, da bo moje življenje boj, trd, neizprosen boj s stoterimi sovražniki, zunanjimi in notranjimi."

„Ali nisi srečen — s Klaro?"

„Srečen. Preveč srečen. Tako da ne verjamem v trajnost sreče. A bojim se najbolj svojih — notranjih sovražnikov. Kako ste vsi živeli? Jaz sem bil svetnik v primeri z vami drugimi. A vsi ste ušli brez kazni, — jaz sem kaznovan. Za eno samo oslarijo, za prismojeno pijanost, za en sam izpodtikljaj — takšna kazen!"

„Vsi niso ušli brez kazni."

„Že to je napačno, da se toliko zavedam svoje kazni. Preveč me grize stvar, preveč bridkosti občutim radi nje. Človek je nagnjen k slabemu; in to nagnjenje sem potlačil v sebi, to nagnjenje še zdaj zatiram v sebi; — pa se bojim, da se nekega dne maščuje nad menoj, da iznova izbruhne v meni, — nalašč, nalašč, nalašč!"

„Ampak — to bi bil obup, moj dragi! Ali nisi srečen v svoji ljubezni?".

„Srečen!? Kakšna sreča bi morala priti, da bi ti odtehtala to — pekló nesreče? Saj so le trenotki, ko me napada ta obup; a sovražim se zaradi njih, sovražim se zaradi obupa; sovražim svoje življenje in to prokleto svoje telo, — to svojo mrhovino, to svojo bolno, bolno, bolno mrhovino!"

„Saj si že zdrav, prijatelj! Z zavestjo zdravja te vendar mine ta obup!"

„Jaz upam, da me mine; jaz hočem, da me mine. A so trenotki, ko me obhaja dvom, ali bom imel dovolj moči in volje, da premagam svoja — slaba nagnjenja.“

„Ali je to tako težko?“

„Pri tebi so se izdivjala in nažrla; pri meni ... Ko bi jih bil potlačil iz prepričanja in z dobro voljo; — a potlačil sem jih bil nasilno, z jezo in zavistjo v srcu ... Zato se jih bojim.“

Tomo se zamisli: — Ali je to res tako težko? — V Ljubljani bi se mu še bilo zdelo težko; — zdaj ne more razumeti, odkod težave. Ljubezen ga tako do dna prevzema in izpolnjuje, da ni nikjer prostora za nagone in nagončke. In kaj je s sanjami? Ali bi moral biti res celo za sanje odgovoren? Mogoče ima Mravlja prav. Človek se tuintam preveč ozre za lepotico, preveč se zna navdušiti za umetniško lepoto, preveč se zna ogreti za dragoceno umetnino, preveč mu ugaja lepa šala ali blesteč dovtip, preveč ga zgrabi tragična usoda lepega človeka, preveč mu sočustvuje duša pri vseh resničnih in globokih doživetjih. Ali bi ne bilo čudno, ko bi ne pustilo vse to senc v njegovi duši, senc, ki se mogoče v sanjah fantomizirajo? — A sanj se po navadi Tomo ne zaveda in se jih ne spominja. Kar se pa vrši v njegovi podzavesti, hoče tudi v podzavesti rešiti in dovršiti in premagati. Saj mora imeti duša tudi v podzavesti toliko dobrega in pravega in čistega, da lahko sprejme boj z vsem slabim in nepravim in nečistim. — Za sanjarenje pa hoče biti odgovoren. Zavedne želje in skomine ga ne smejo motiti; zavedna sla za pustoslovstvi ga ne sme napadati; zavednega življenja mu ne bodo vladali nagoni, tu hoče biti gospodar in samodržec.

Mravlja je zamišljen. Njegovo čelo je strogo nagubančeno; duša se mu biča v resnih samoobtožbah. — Bolezen! Spolna kuga! Ali je to tako strašno zlo? Četudi ozdravljivo, — nepozabljivo, nepopravljivo, nepremagljivo? ...

Tomo ga zapelje k petju:

„Le premisli, Mařenko, dobro le! Le premisli! ...“

In kakor po navadi: — petje ga osvobodi in ga olajša ter ga vrne resničnosti in njegovi iskreni preprostosti ...

— Neko nedeljo napravi družba izlet na Bled. Tomo in Vêra srečata tam doktorja Breznika in njegovo ženo. Zdravnik se ju razveseli in tudi gospa Elvira je prijazna in ljubezniva. Za trenotek stopita z njima na verando. Spodaj na terasi ob jezeru se igra petleten deček, jako zal otrok. Vêra se začudi: — mislila je, da je gospa Elvira brez otrok.

„Kako je srčkan! Ali imate samo enega, milostiva?“

„Zaenkrat samo enega!“ — odgovori poredno Breznik mesto žene.

Ona zardi in se oklene z obema rokama moževe lahti. V ljubki zadregi nasloni glavo na njegovo ramo.

„Ali ste slišali, gospod Tomo, da je Blejec napovedal že dolgo pričakovani svoj — konkurz?“

„Torej vendar? Uboga Mira!“

„Ona je zaročena.“

„Zopet zaročena? Ona ne pride iz zarok.“

„To pot je resno. Milan Javornik je zaročenec.“

Še vedno Javornik? Vkljub vsemu — Javornik? Tega ne razumem. Ali je že zdrav?“

„On je še v bolnišnici. Kvitiral je. Vojaško suknjo odloži in si poišče civilne službe. Nekateri pravijo, da stopi z Blejcem v kompanijo, če se konkurz povoljno reši.“

„Ali je Javornik premožen?“

„Nekaj mora že imeti. Posestvo ima na Dolenjskem.“

„To bo nesrečen zakon!“ — reče gospa Elvira.

Tomo jo pogleda: — Ali je premagala svojo strast za nadporočnika? — Videti je docela mirna. Iz oči ji gleda duša, ki je pokojna kakor jezero tu zunaj, gladko in ravno, brez najmanjših valčkov, ko da ga še nikdar niso trgali valovi in razganjali viharji. Očividno je, da se je otela iz zablode.

„Ali veste, da jo je okužil? — S poljubom! Na notranji strani spodnje ustnice.“

Zdravnik se zgane:

„Ali res še niste slišali? Lahko govorimo o tem, ker ni nikakšna tajnost. Mira je sama povedala in pokazala vsi družbi, kdor je hotel videti in slišati.“

„Zato je prišlo potem do te zaroke,“ — razloži gospa Elvira. „Mira se je pravzaprav branila, zelo branila. A kar naenkrat — saj jo poznate! — kar naenkrat se je podala sama k njemu v bolnišnico in se je zmenila z njim. To je obup, ali ne?“

Tomo zdaj razume izpremembo gospe zdravnice. Videti je, da je možu vdana, čez mero vdana; saj mu je lahko hvaležna, do nebes hvaležna, ker jo je obvaroval nesreče, ki je grozila tudi nji!

„Kaprica!“ — reče Breznik. „Jaz ne verjamem, da bosta par.“

„To bi bil lep zakon!“ — Gospa Elvira se nenadoma zasmeje, vsa razigrana in živahna: — „Zakon je kakor mačka v žaklju, ali ne? Koliko pa pozna človek človeka? Drug drugemu smo vsak dan iznova — mačka v žaklju.“

„Ali ne samo — muha v žaklju?“ — podraži Breznik.

„Ženske smo muhaste, možki ste nezvesti. Kaj ne, gospodična Vêra? Ali poznate možkega, ki bi samo svojo žensko občudoval?“

„Mi občudujemo z umetniškega stališča vse, kar je lepega; mogoče tudi uživamo vse, kar je lepega; a ljubimo — ljubimo zmirom samo eno! Vé ne občudujete ničesar — in ljubite samo sebe!“

„No, sebe tudi občudujemo, dragec! Ker se zavedamo, kako smo dragocene, zato smo lahko odkritosrčne in resnične. Vi pa ste koketni, ker ste nečimerni; vi iščete in občudujete lepoto, ker si želite vedno novih zavojevanj; vi ste nezvesti, ker vam pač ne zadostuje — kravica v domačem hlevu!“

„In vé se spuščate v spogledovanje in ljubimkanje samo záto, da opozarjate može, kakšna zaželjena roba ste in koliko bi bilo kupcev, ko bi hotele.“

„Roba, hahaha ... Mačke, muhe, kravice ... Ljubezniv prepirček, ali ne?“

„Same domače živalice.“

Tomu je očitno, da je ta zakonski par popolnoma pomirjen, da so vse neskladnosti v njem poravnane, — da je Javornik poražen in pozabljen. Skoraj sama govorita, kakor dva mlada novoporočenca, ki ne moreta dočakati, da pokažeta pred vsemi, kako lepo se imata, kako lepo in srčkano se dražita, kako imenitno se razumeta!

„Vse je odvisno od stališča, s katerega gledamo na stvar,“ — zamodruje Breznik. „Če je v zakonu zaupanje, je koketiranje nedolžno in je flirt nedolžen; za vse imamo svoj resnični vzrok in ne samo izgovor. Če imaš zaupanje in čisto vest, moreš biti lahkomiseln.“

„Lahkodušen!“ — popravi Tomo.

„In lahkodušen. Nezaupanje izzove slabo vest, magari brez vzroka — kakor blisk iz vedrega neba; nezaupanje izzove občutljivost in zagrizenost, opreznost in oprezanje, samoobtožbe radi praznih sanj, zadirčnost in omahovanje, maščevalnost; nezaupanje izzove nezvestobo.“

„V zakonu moraš biti slep in gluh!“ — reče Breznica nekoliko otožno.

„Véro moraš imeti! In velika mora biti véra, ker samo velika véra vzbuja zopet véro in zaupanje. Ljubezen moraš imeti! In velika mora biti tvoja ljubezen, ker samo vélika ljubezen, nesebična in požrtvovalna, vzbuja odgovarjajoča čustva, vzbuja véliko ljubezen, vzbuja nesebičnost in požrtvovalnost. Kjer je vélika ljubezen, tam ni nezaupanja. Kjer je vélika ljubezen, tam pride nezvestoba kakor grom iz jasnega, nepričakovano kot ob suhem času lavina s hriba. Kjer so večni dvomi, črne slutnje, kjer je nezaupanje, tam je ljubezen majhna, od obeh strani premajhna.“

„Kje je torej vélika ljubezen?“

„Vélika ljubezen je naš cilj, — naš up in naša véra, naše nebo.“

„Ali je ljubezen zakrament?“

„Ljubezen je kakor zakon; pred tvojo vestjo je ljubezen zakon — in zakrament."

„Tudi če ti ni za cerkev in njene uredbe?"

„Ljubezen je že zakon — in je zakrament pred tvojim bogom, čeprav boguje morda samo v tvoji duši in ga nikjer drugod ne molijo."

„Potem je mnogo zakonov na svetu."

„Krhkih zakonov, minljivih zakonov."

„Zakon, ki je bil količkaj resno sklenjen, mora biti trajen. Če si se zavedal, da je nujen, si za vekomaj privezan vanj. Čustvo odgovornosti — za zakon sam in za korak, ki si ga storil, za posledice in za otroke . . ."

„Ti že govoriš v množini?"

„Hm . . . Čustvo odgovornosti je obroč, jeklen obroč, ki veže zakon. In če je jeklo dobro — če si značajen in pošten! — obroč ne more počiti. Pa naj se tudi tuintam pojavijo nesporazumljenja, — v primeri z zavestjo skupnosti, pripadnosti, usojenosti, enotnosti in odgovornosti, so vsi ti dnevni boji malovažni in malenkostni."

„Muhe je treba brzdati!"

„Uničiti in ne dresirati! No — eno je potrebno: — Če naj bo zakon enota . . ."

„In harmonija!" — vzklikne Tomo.

„. . . in harmonija, mora biti tudi vsaki zakonec enota in harmonija zase. Neubranost med telesnostjo in duševnostjo je zlo, ubranost je ideal. Telo in duša morata biti eno. Ne samo, da mora biti duša, da mora biti dobra stran človeka odločilna zanj, — telo se mora čutiti z dušo — eno."

„Človek mora biti gospodar nad svojimi nagoni!"

„Človek mora biti zrel za zakon!"

„In za ljubezen — za sveti zakrament!"

Gospa Elvira se tesno oklepa Vêrinega nadlehtja, ko jo spremlja skozi vežo. Zdi se, da sta si postali prijateljici, čeprav sta izmenjali med sabo komaj nekaj stavkov. —

Tomo in Vêra sta obadva vzhičena od pogovora. S ceste zavijeta v gozdič in šetata brez cilja med drevesi.

„Vidiš: — ko sta se doktor Breznik in njegova žena poročila, še nista bila zrela."

„Ona je bila menda še nezrela."

„Zdi se mi, da tudi on."

„Zato sta morala prestati preizkušnjo z Javornikom. Zdaj sta dozorela."

Vêra se z obema rokama oklene Tomovega komolca in nasloni glavico na njegovo ramo. Tomo se spomni, kako je preje ravno tako

gospa Elvira slonela ob svojem možu; blažen je in radosten, kakor da mu sije v duši solnčna luč.

„Ali sva midva zrela, Tomo?“

„Mislim, da sva zrela — za sveti zakrament! Jaz sem premagal svojo zunanjost in nagone svojega mesa. Ti si premagala svoje misli na ljubezen-greh, premagala si svoj obup in svoje stališče žrtvovanja.“

„Malo sram me je.“

„Bilo je potrebno! Šele takrat, ko si sklenila žrtev, je postala tvoja ljubezen nesebična — vélika ljubezen. Ne greh in smrt — življenje in odgovornost je ljubezen. Beg je strahopetnost — vztrajanje je junaštvo. Pa naj bi prišla nezvestoba in izdajstvo, — ljubezen vztraja!“

Po kratkem molku reče zopet Vêra:

„Če je ljubezen zakon in zakrament . . .“

„. . . potem sva midva že zakonca in sva prejela sveti zakrament! Potem imava že pravice . . .“

Tomo si jo privije k prsim in ji pritisne vroč poljub na usta. Ona je vsa vdana; vzpne se ob njem in mu vrže roki krog vratu . . . prepusti mu usta in zamiži . . . Čez nekaj časa se ji Tomo zopet izvije:

„Pravice imava, ljubica, in — dolžnosti! Dokler ne moreva prevzeti popolne odgovornosti, ostane najina ljubezen čista!“ —

— V zadnjih tednih je odposlala Vêra že celo vrsto prošenj za različna učiteljska mesta. Domenjena sta bila s Tomom, da stopi ona zaenkrat zopet v službo. On napravi izpit in se intenzivno loti nadaljnih študij. Preje se ne vzameta, predno ne dobi primerne službe kot notarski kandidat. Njegova plača bi morala biti vsaj tolikšna, da bi jima zagotavljala življenje in obstanek. Mogoče se pa celo naključi in posreči, da dobi on službo v kraju njenega učiteljevanja. Ko bi obadva služila, bi bila idealno preskrbljena.

Nekaj dni po blejskem izletu pa dobi Tomo pismo od matere, da je v njegovem predmestju izpraznjeno mesto učiteljice — in da naj vpraša gospodično Vêro, ali bi se ne hotela zanje potegniti?

Tomo skoraj zavriska od veselja:

„Ali vidiš, ljubica? Moja mati se zavzame za naju dva!“

„Ti imaš krasno mater, Tomo!“

On se odpelje z njeno prošnjo, da jo takoj odda in da se pomeni z materjo o svojih namenih . . .

Mira je imela nekakšen tvor na notranji strani spodnje ustnice in se je zdravila pri doktorju Brezniku. Čudila se je, zakaj ji je prepovedal vsakeršno poljubljanje — niti otrok ne sme poljubljati! — zakaj ji je naročil, da naj pije zmirom iz posebnega kozarca in naj jé s posebnim orodjem, ki naj bo samo zanjo; zakaj jo zdravi z vbrizgavanji v telo, ko je bolezen vendar samo zunanja — ali kaj;

čudila se je zmirom bolj, zakaj stvar toliko časa traja. Moj bog, majhna ranica, neznaten tvorček, ki se po malem čemeri?! . . . Nenadoma in čisto slučajno je izvedela, da zdravijo tudi Javornika z vbrizgavanji in da ga ne zdravijo samo kirurgi, temveč da ga zdravi tudi strokovnjak za spolne bolezni doktor Gnezda. Strašna slutnja ji je vstala v glavi! . . . Šla je k Gnezdi in tam je izvedela . . .

— Milan Javornik se je vrnil iz bolnišnice. Zdrav je, a še slaboten; lica so mu upadla, koža mu je rumenkasta, kolena se mu še šibé. Njegova zaročenka se tuintam pokaže z njim na ulicah. Mnogo manj zahaja v družbo; a če pride, je vesela in zgovorna, mnogokrat celo objestna in razbrzdana; trenotkoma pa je kakor izgubljena, zamišljena in odsotna, z zastrtimi očmi in izsušenimi ustnicami . . .

Kot rekonvalescent se Javornik večkrat vozi z izposojenim avtomobilom na izprehode. Iz dolgočasja se je sam navadil, ravnati z njim. V divjem diru drči po gladkih cestah; zdi se, kakor da se hoče tu odškoditi divjost njegove narave za prisiljeni mir te lene dobe prebolevanja. Časi se tudi Mira pelje z njim . . . Naenkrat pa zgrabi strast za avtomobilske vožnje tudi njo in zaročenec jo mora celo navaditi samostojnega kretanja in ravnanja s strojem.

Njena bolezen je v drugem stadiju, zdravljenje zopet intenzivnejše. Po telesu so se ji pojavile maroge, celo na čelu jih je nekaj: — ‚Venerin venec', — čita v leksikonu . . .

Nekega popoldne pred božičem pride z avtomobilom po Javornika in ga povabi na izprevoz. Zelo nestrpna je, ker ga ne more sčakati; roke so ji mrzle in nemirne, pogled nestalen, izbegavajoč.

„No — le pridi k Uršiki, povodni mož! Čemu oklevaš?"

Milan je nekoliko nataknjen, ker je imel za to popoldne nekaj druzega na sporedu. S stisnjenimi ustmi sédè poleg nje in se zavije v kožuh.

Mira ne reče nobene besede več; s pogledom se prepriča, da je vse v redu; — voz zdrči po cesti kakor lahko perjiče, v trenotku je v največji naglici; kolesa so kot poblaznele okrogle plošče, ki se komaj tal dotikajo . . .

Ali je prismojena? — zašepeče Javornik sam pri sebi in jo skrivoma pogleda od strani. Njene oči so uprte naravnost v cesto; njih izraz je strog in nepremičen, kot oledenel. — Pred ovinki ji pritisne noga na balon, da piščal grozeče zavrešči. Javornik se vsakikrat zdrzne in se čudi, odkod njegova nenavadna bojazljivost. Priznati mora, da Mira vzorno vodi; stroj sledi pritiskom njene roke točno in sigurno, z največjo varnostjo in natančnostjo. In vendar obhaja Milana tesnoba, od trenotka do trenotka je njegova muka večja. Žal mu je, da je bil neprijazen z Miro; z naporom si poskuša izmisliti nagovor, ki bi ne bil vsiljiv in nenaraven . . .

Nenadoma . . . Bližata se ostremu ovinku . . . Onkraj ograje teče reka pod strmim in precej globokim bregom . . . Mira sune z glavo in pogleda Javornika. Kakor blisk je njen pogled. Sovraštvo in maščevalnost plameni iz njega . . .

Kaj ima danes s povodnim možem? — Ali ni rekla: — Zdaj zapleševa, povodni mož! — A kaj je to? Ali ne bo zavila? . . .

Mira je nagnjena nad krmilo . . . Milan plane . . . A v tem trenotku trešči voz v ograjo in se prekopicne po strmini v vodo . . .

Javornik se reši iz valov; trepetajoč se ozre za Miro . . . Prednji konec avtomobila štrli iz vode . . . O Miri ni sledu . . .

Vêra je učiteljica v predmestju. Vsak dan je skupaj z gospo Heleno. O bodočnosti se pogovarjata in snujeta načrte zanjo. Na Toma mislita in mu pisarita . . . On je na Dunaju. Napravil je svoj izpit; zdaj se pripravlja dalje, — z vnemo in marljivostjo, da se mu čudijo in divijo tovariši, ki so ga poznali v prejšnjem lahkoumju in brezdelju. Prihodnje leto bo poroka. Tomo vstopi pri kakem notarju v mestu, — najbrže pri Zorku, ki se je že nekaj dogovarjal z Žitnico. Vêro je nalašč posetil, da se je z njo razgovoril. Zagotavljal je, da so bili nagibi njegove snubitve takrat zgolj prijateljski, takorekoč — skoraj očetovski. — Dokler bo mogoče, ostane Vêra učiteljica. Stanovala bosta s Tomom pri njegovi materi, ki se jima hoče vsa posvetiti.

Vladimir Levstik:

Gadje gnezdo.

(Dalje.)

Hladna septembrova noč stoji sredi zemlje, sloka in nežna kakor kraljičina v bajki, opasana z rimsko cesto, zvezdni plašč razgrnjen od obzorja do obzorja. Še na teh žalostnih tujih poljanah, ki jih para jarek za jarkom in krogla za kroglo, cveto pod njenim lesketom mehki, domači spomini. Jezera krvi je popila črna zemljica, tisočem je postlala v sebi, tisoči leže še bledi med travo in gledajo kvišku s širokimi očmi, ne videč prečudnega sijanja; povsod se poznajo koščene stopinje smrti, še tihi veter diši po nji ter ponavlja njeno pesem — in vendar je marsikomu sladko pri srcu.

Poročnik Kastelec sloni v svojem jarku in čuje. Blizu njega šepečeta dva vojaka o domu in svojcih; šepet in dihanje se sliši z desne in leve. Spredaj in zadaj butajo topovi, v daljavah bobni njih zamolkli glas; puške se redko splaše tam kje, zalajajo in utihnejo kakor psi-stražarji. Zdi se, da hoče bitka zaspati; opoldne je začela pešati, zvečer se niso ganili v tem koncu ne eni ne drugi.

Joži je prav, da se more nemoteno vdajati svojim mislim.

Mislim? Kar zveni v njem nocoj, dosega višave in globine, ki jih misel komaj vidi. Že včasih se je oglašalo, kadar je sam v svoji študentovski sobici ali v skritem kotičku parka poslušal rahlo melodijo gosli, jedva še resnične akorde klavirja, ki so plavali k njemu bogve odkod. Človek se zamakne vase in čuti v sebi drhtenje najglobljih skrivnosti bitja, ne da bi bil modrejši kakor vsak dan. Karkoli si in imaš, misel, čuvstvo, spomini, predmeti vnanjega življenja, cilji hlepenj in jutrišnji načrti, vse pleše po čarodejnih ritmih, kakor bi se igral veter z listjem zrelih rož. Nekaj silnega in temnega te odnaša v kraje, kamor je hladnemu umu predolga pot; uganka ljubezni in uganka smrti se objameta nad teboj, se strneta preko tebe, se poljubljata v tvojem lastnem srcu.

Joža ju čuti prav zdajle. Tako sladko mu je, tako žalostno; vsa ljubezen je kakor mrtvaška maša, vse umiranje kroginkrog kakor visoka pesem ljubezni. V žarkem hrepenenju po nevesti, v češčenju do matere, v tegobi, s katero kliče daljnja rodna gruda svojega otroka,

v slehernem utripu žil posluša gad žuborenje globokih valov, ki nosijo njega in vsakogar po strugah večnosti. Valovi se svetijo in šume brezimno pesem; oni so zemlja in nebo, so luč in mrak, so čas in prostor in sila, in so več od vsega tega, brezdanje globlji, brezbrežno širji: morje, ki ga nikoli nihče ne izmeri . . .

„Odkod nocoj ta sanjarija?“ se vpraša Joža, ko ga za hip iztrezni oddaljeno streljanje. „Nekdaj me je prijemalo samo, če sem poslušal godbo . . .“

In mahoma se mu zazdi, da sliši godca, ki stoji razkoračen nad poljanami ter vleče z lokom po strunah ogromnih črnih gosli. Ne, ne; bilo je petje železnega ptiča, ki je letel visoko nad glavami v to čudno noč. Poročnik strese ramena in si potegne z roko po očeh; na vojni se noče zamišljati. Privadil se je divjega življenja kakor vsi, ki spe in bede okrog njega; brez radosti je odrinil, ali zdaj hvalijo njegovo hrabrost. Kri pradedov se oglaša v Kastelkinem sinu, divji sok, ki je pljuskal ob zidove Carigrada in preplavljal beneške ravní; neizrabljena moč se je opila borbe ter spoznala v nji svoj drzni obraz.

„Vražje pleme smo!“ govori poročnik sam pri sebi. „Doma ovčice, na tujem levi; tu bi vzeli pekel z naskokom, tam hodijo po naših glavah, kakor se komu zljubi. Železni polki — da, da . . . Vse to junaštvo je sad ponižnosti in krotkosti, v katero smo zakopali svoj talent. Natura je v svojih globinah sita hinavščine, in kadar nas pode v bajonete, vriska, da sme besneti . . .“

„Premalo Kastelk se nam rodi,“ pomisli čez minuto.

Z mehko tesnobo ga prešine dojem zadnjega slovesa: prvikrat je videl solze v teh jeklenih očeh. In tisti poljub, kako neroden je bil, kako sramežljiv in nevešč! Nikoli ga ni poljubljala — na dolgo pot v kraljestvo smrti mu ga je vendar dala s seboj; kakor svetinjo je spravil njegov spomin. Kako dobra je vendarle; za vse ga je prosila odpuščanja! Mari je bila res kdaj krivična in trda? Sinova misel roma k materi ter jo kleče zahvaljuje za luč in srečo življenja. In nehote vzdigne gad roko na čelo, kakor bi hotel potipati, ali še nosi dragoceni biser, katerega mu je pripela . . .

Neverjetno mirna je noč; zdajle se zdi, da je vse zaspalo. Brez butanja v daljavi bi človek pozabil, kje je. Joži prihaja dolgčas; če bi se vsaj odločilo, naprej ali nazaj! Skoraj pred nosom je ruski jarek, dalje zadaj gozdič; na desni in levi se majčkeno vzdiga ravnina, komaj dovolj, da ne vidiš nikamor. Dobro, da je ponoči; tako se človek manj jezi. In tudi razgled po zvezdah je lep: glej tam Veliki voz . . . Bogve ali sedi tudi na ruski strani poročnik ter vprašuje zvezde, čemu je moral na vojno, ko je vendar Veliki voz povsod enak — če ni doma sploh najlepši? . . . Kaj mislijo Rusi pravzaprav, da ne pridejo bliže? Ojačenj čakajo? Brez skrbi pogleda čez, Rus je len in slabo meri . . .

Joža vstane, iztegne glavo. Ničesar ne vidi; polje se koplje v temi, gozdičeva senca na obzorju je črna kot oglje. Rahel veter z one strani češlja travo in prinaša duh po nezakopanih mrličih. Vseeno je grdo, ako dobro premisliš; in muhe, in ptiči, ki prilete in kljuvajo oči. Poročnik se spomni senice, majhne, trebušate seničice, katero je videl predvčerajšnjim zobati strjeno kri ... Iz ruskega jarka gomaze pridušeni glasovi; ljudje so tam kakor tu. Joža gleda v noč in nastavlja uho, sam ne vedoč zakaj.

„Gospod lajtnant!“ ga nekdo potegne za bluzo. „Gospod lajtnant, nikarite ... Koren jo je izteknil prav tako: pol ure nobenega strela, komaj pa je on pomolil glavo — naravnost v odprta usta; še zapreti jih ni utegnil.“

Joža se ozre. Njegov sluga je, Mrkunov iz Podskale, uro daleč od njih. Siromak se neznansko boji za gospoda; najrajši bi ga skril in v boju sam komandiral.

„Prismoda! Pusti me.“

„Gospod lajtnant, za pet ran božjih ...“

Mrkunov Peter se ne da odgnati. Vsi ruski šrapneli ga skrbe manj kakor Joževa drznost: on se nastavlja o belem dnevu, ne le nocoj ... In Peter vleče z obema rokama, da bi podvojil moč svarila. Toda Joža se mahoma ujezi:

„Peter, zdaj pa čisto zares ... Izgubi se, drugače te oplazim s sabljo!“

In jo izdere napol iz nožnice.

To je druga beseda, ki gre Petraču do živega: domačin mu ne bo razbijal glave. Bliskoma izgine, odkoder se je vzel.

„Pa bodi,“ godrnja sam pri sebi, „pa zijaj, hudič; boš že videl, kako boli pisker od svinca! Samo da je ne bi izteknil, o mati božja s svetih Višarij!“ trepeče v isti sapi.

Takrat šine mahoma bel curek v nebo; zvezde temnijo, ravan se razgrinja v hipni svetlobi. Še eden, še tretji! Rusi spuščajo rakete. Puška bevskne tu in tam; vse skoči pokoncu, streljanje zavre na obeh straneh, jarka igrata v ostrih bliskih repetirk. In spet se uleže hrup; še nekaj minut jezikajo streli, potem odžvižga zadnja krogla preko glav, bogve kam po dolini.

Joža se ni genil z mesta; mirno je nesel kukalo k očem, prislonil se in gledal, kakor da ni na svetu zanimivejšega in manj nevarnega prizora. Čudno, kaj vidi tam, še zdaj, ko je spet tema?

„Tič pa je, tič,“ kima Peter pohvalno. „Jaz si ne bi upal, nak, jaz že ne! ...“

* * *

Gad Benjamin je pozabil vojno in vse, kar je bilo. Trije oficirji z zlatimi ovratniki so stopili na vse zgodaj v celico ter mu izročili pisanje, da je njegova nedolžnost izpričana in sme iti, kamor mu drago. Toliko da ni zavrisnil med temnimi stenami; lahkih nog je planil na ulico, dirjal na kolodvor, sedel v prvi vlak ter se odpeljal proti jugu. Postaje so švigale mimo, da sam ni vedel kdaj; že mu leži potujčena zemlja za hrbtom, že prha železni konj bliže in bliže k sinjim grebenom hribovja, ki čuva rodno vas. V dolini je; radostno zategel žvižg, in vlak stoji na domači postaji. Solnce velike ceste pozdravlja mladega potnika, trava in žito se smeje kraj poti ko sama živa nedelja; tiste njive tamle so že Kastelčeva last. Srce mu zastaja veselega nemira, ko jo ubira proti Galjotovim. Jagneda pred gostilno mu kimata oddaleč, rasteta pred njim vse više in više in šelestita čimdalje glasneje in skrivnostneje:

„Pozdravljen, Janez! Zina te vidi skozi okno, zdajzdaj prileti naproti ... Nihče ne ve, kako je plakala za tabo, le midva sva jo gledala pri lini, ko se je skrivala pod streho in ihtela.“

Zdi se mu, da je vsa leta le sanjal ta kraj: tako živo kriče barve predmetov, tako zgovorno se razodeva obris in telesnost oblik. Radost je postoterila potniku čute; sto korakov pred hišo sliši razgovor pivcev, šteje drobne Zinkine korake po stopnicah. Dekle ga je zagledalo na cesti; zdaj teče, teče, komaj lovi sapo, tišči si roko na srce, omedleva in vendar hiti naproti. Kaj ji poreče v pozdrav? Ali ne bi pokleknil pred njo, za vse, za poljub, ki ga je pritisnila takrat na ustnice vklenjenega, krvavi sodbi izročenega jetnika? ... Le čudo, koliko časa je ni; saj jo vendar sliši teči nizdolu; to je večnost, kakor bi držale stopnice iz nebes na dno pekla. In kako dolga je zdajci pot do hiše! Janez se dviga, dviga, pot mu lije po čelu, v grlu siga dih, moči mu pešajo, toda cesta se daljša, kakor bi vlekel pšenično testo ...

Zdaj je tam, in Zina plane na prag, vsa bela ko mati božja v kapelici; njene oči so polne širokega strmenja in biserne sreče. Smehlja se, cel zastor solza se ji usuje po licih, roke se ji širijo, in Janez priskoči, da bi prestregel na ustnice njen pozdrav — takrat pa ga tuja pest udari v prsi, hudoben obraz se nagne vmes, in pljunek zadene Janeza v lice, kakor tisti dan: „Verräter, Hund! ...“

„Petschnig!“ krikne fant in sune roko v žep: Bog ne daj, če nima noža pri sebi ... Toda noža ni, Petschnig se je vgreznil v tla, in Zinka je izginila; slika gostilne pod jagnedi se je razprhnila na golem zidu jetniške celice, veseli poletni dan je utonil v slabotni električni luči, ki sveti pod stropom od mraka do zore.

Jetnik je sanjal!

Zunaj rožljajo ključi. Nevidno tektekne linica na okovanih vratih, in spet utihne vse. Paznik se malokdaj spotika nad nočnimi kriki;

vajen jih je. Vsi, kar jih čaka tu pravice, spe težko in kriče v snu. Včasih, ko leži Janez vznak in ne more zapreti oči, ga obide, kakor bi stene te mrkle hiše drhtele gorja, ki se valja med njimi; tihota noči tu ni tihota, marveč snop stoterno zamirajočega ječanja. Muka bruha spečim iz sanj: vsaj ona hoče biti svobodna v kraljestvu okov!

Janez je stisnil pesti na srce, ko se je prebudil: prostost — dom — Zina — in Petschnigov pljunek ter mrzla resničnost med golimi stenami! Ali kar je premišljal v teh dolgih nočeh, kipi v srcu više od vse bolečine.

„Da, da, pravica je," šepeče strastno v svojo samoto, „resnica je in pravica je, ki se izpolni sama od sebe, če bi tudi poslednji njen vernik poginil. Naj se tisoč let zvestobe ne zlomi v tebi, Kastelkin sin: v tebi izkušajo grudo iz naše zemlje, kapljo iz reke krvi, eno iz petnajststotisoč duš; naj se izkaže pravičnejša od njihovih ključev, trja od sodnikov, ošabnejša od sile! Živ ali mrtev boš poveličan v prihodnjem stoletju: da niso Krista križali, bi bil ostal ubogi Jud, ki je bil . . ."

On čuti utrip zmage v svojih žilah in vero dedov v svoji duši. Zgodovina, ki snuje bogve kje tam zunaj, diha noter v ta trikrat zaklenjeni grob.

„Težka kladiva padajo; toda mi smo trji od jekla. Kujte, kovači! Kladivo poka od lastnih udarcev; vi menite, da kujete smrt, pa kujete brst in življenje. Kaj za to, če se odkrhne drobec in izgine? Zdaj gre za vse, ne za enega, ne za sto. Janez, bodi trd, da se ne upogne petnajststotisoč bratov in sestra, izmed katerih si bil izbran!"

Mati mu raste pred očmi, ponosno križemrok, kako gleda po gruntu, polna divje odločnosti. On ve, da ji ne kloni glava, kljub vsemu ne; vesoljnemu narodu bi jo pokazal v teh časih ognjene izkušnje!

„Kastelci in stara pravda! Čuj sina, mati, in spavaj mirno: ne prošnje, ne vzdiha ne bo iz mojih ust, v mojem srcu ne senčice plahosti. Povej to svojemu gruntu, stara, malemu in velikemu, ki je vseh skupna last . . ."

Oslabelo telo mu igra v drgetu zanosa.

„Ali ti nisem rekel, Zina, tisti večer: kar je v naju, ne umre? Če bi prav tisočkrat strohnel v tej jami, bom vendar pri tebi, zakaj gad je zemlja, naša večna zemlja, ki je spoznala svoj zakon in božji ukaz; kjerkoli boš hodila, me boš gledala z očmi, čutila pod nogami ... In zemlja se bo krčila in sama kričala, če tudi zadnjega iztrebijo ž nje, in nihče ne bo stal na nji, kdor ne priseže na staro pravdo!"

Znoj mu rosi čelo in sence; truden je. Komaj, komaj odpira trepalnice. Ječa se polni z drobnim, tihim zvenenjem, ki poje ujetemu

gadu uspavanko. Iz stene raste nekaj, pomika se bliže, stoji pri postelji, sklanja se k njemu. Obraz je, včasih kamenit in ošaben, včasih mlad, mil in ljubeč. Mati? Zina? Oboje se zliva v eno; močan angel razgrinja perot nad jetnikom: on svojega gada ne da ... Čuj šepet — strah, kako votel in mrzel:

„Daj sina, ljubega, zemljo — daj gada, meni je zapisan! Hočem ga imeti — daj!"

Toda angel odgovarja:

„Vprašuješ me, ker ga sama ne moreš vzeti ... Gad ne pogine, gad je moj: odkar so ga bíli in opljuvali, tebi zapisali in živega pokopali, ni več Janez, ampak Pravica-Resnica, ki ne umre, dokler ga jaz ne zapustim ... Vera-Upanje-Ljubezen drži Pravico-Resnico; iztrgaj jo, Smrt, če si nama kos! ..."

Zli glas molči.

In Janez diha mirno. Potok šumi po dolini. Škrjanci pojo nad njivami. Nedeljski zvonovi se ubirajo iz devetih fara, in jutranji plamen skače s Sevškega hriba k vitkim borovcem Konjske rebri.

* * *

Kastelka se je nenadoma zbudila ter sedla v postelji. Zaropotalo je, padlo, počilo — kdo ve? Pa ne da bi bili tatovi v hiši? Zdaj ima sodrga več poguma, ko je malo moških doma; dva hlapca so ji pobrali, tretji pojde vsak čas ... Toda tema je v sobi, le komaj se rišeta štirikotnika oken; zunaj tih, droban, strupeno enoličen dež. Vdova seže tipaje po užigalice, da posveti. Ničesar ni videti, ničesar čuti; še nekam tiše se zdi kot po navadi.

„Budalo," se ozmerja sama. „Kaj skačeš, hudiča, ko je vse tiho? Lezi, stara, in spi!"

Toda reči je lehko, storiti težje. Najprej se spomni Toneta, ki je pisal danes, da odhaja zdaj na bojišče; v Srbijo, pravi. In komaj prežene misel nanj, jo zmoti Janez; beži skrb, saj pravijo vsi, da je zadeva jasna ko beli dan in se ni bati ničesar! Kajpak, tretji je Joža na vrsti, ali njega se oklati z obema rokama:

„Tak vsaj ti me pusti pri miru! Ali naj res ne zatisnem oči zaradi te ljube gadje zalege? Odkar je vojna in Janez zaprt, ne poznam pravega spanja ... Tak beži; ne, ne in ne; Kastelke ni doma, pa mir besedi!"

To rekši se obrne v steno, zatakne ušesa in šteje: ena, dve, tri, štiri — do petinosemdeset. Zaspala je.

Glasno reže njeno dihanje tišino; zdajpazdaj zasmrči, kar se drugače redko dogaja. Roke nimajo miru na odeji, telo se premetava,

kakor bi uhajalo težkemu bremenu; srajca zdrkne z ramen, mogočne prsi štrle nage v mrak. Toda vdova hoče spati in spi do jutra.

Bleda, sivkasta zarja gleda skozi okno. Kastelka si mane oči; udje so kakor od svinca, in nič se ji noče vstati. Bude jo? Kdo stoji zunaj? Jera ni; ta bi stopila noter in stresla gospo za ramena, saj je že osmo leto pri hiši.

„Trk, trk! — Trk, trk!“ sitnjari sitnost pred vrati.

„V uho me piši, kdor si!“ de vdova srdito in se odene čez glavo. „Ni hudič, da se ne bi naveličal.“

Toda zgodnji prišelc je trdovraten; on hoče h Kastelki, hoče, ne da se odgnati.

„Trk, trk, trk!“ ponavlja čimdalje glasneje, da ropoče kljuka in rožlja ključ v ključavnici.

„Ali bo mir, krščenduš!“ zarohni gospa, vsa pripravljena, da skoči ven ter osebno vrže nadlego po stopnicah.

Takrat sliši Jožev glas, tako čuden in daljnji, kakor bi stal tisoč milj od nje:

„Zakaj me ne spustite k sebi, mati? Ali me ne poznate več? Joža sem, vaš Joža, najstarejši gad . . .“

Tako žalostno govori, kakor bi mu bili zobe izruvali in izžgali strup.

„Jezus!“ vzklikne Kastelka; da bi zaklela, se niti ne spomni. „Ti, Joža? Počakaj, takoj ti odklenem!“

„Ni treba, mati; nič ne vstajajte, saj pridem tako . . .“

Že je v sobi, ne da bi vrata odprl; vstopil je kar skozi celo.

Tako bled in reven je v svoji blatni vojaški suknji, da se mati pozabi začuditi. Počasi, kakor bi komaj prestavljal noge, je prišel k njeni postelji ter zdrknil na kolena.

„Joža!“ Kastelka iztegne roke. „Joža, kaj je s teboj? Odkod prihajaš? Mari si bolan, moj Joža?“

„Oddaleč, mati; vi ne veste, kako dolga je pot . . . Bolan sem.“

„Kaj ti je, otrok? . . . Govori!“ siga vdova. Strah jo prijemlje od hipa do hipa, leze iz uda v ud: sin je bel ko sredica, in kaplje krvi ni v njegovem obrazu, in mraz mu diše od lic.

Joža tišči roko na čelo:

„Boli me . . . Tako hudo boli, oh, mama!“

Od nežnega imena se stari še težje stisne srce; in hkrati jo je groza, sama se vprašuje, zakaj.

„Glava me boli . . . Oh, tako strašno me boli glava — tu, prav tu, kjer ste me poljubili . . .“

In stoka ter kaže s prstom na sredo čela.

„Joža,“ ječi Kastelka, „pa ne zato? . . . Reci, otrok, imej usmiljenje: ne zato, ker sem te poljubila?“

„Zato," mrmra Joža. „Samo zato."

In kot je prišel skozi celo, si seže v glavo ter vzame iž nje krvavordečo rožo; s tihim smehljajem jo položi materi na srce.

„Jezus!" zarjove vdova z nečloveškim glasom. „Tak vsaj povej, ali si živ, ali mrtev!"

Sin se bridko nasmehne, pokima in nič ne pove, kako. Izginil je kakor upihnjen.

Svetlo solnčno jutro sije v sobo, vrabci čivkajo v žlebu, Jera ropoče v kuhinji. Tista zarja poprej je bila kalna in siva. Sanjala je ... Toda ko si oddahne, potegne vase tujo vonjavo, kakor po sladkih, temnokrvavih gavtrožah. S tresočimi rokami razmeče posteljo; rože ni. Kastelka je sanjala.

„To ima zdaj človek od vsega," rentači, ko se umiva. „Krščenduš, take sanje ... Hoho, moj gad! Prav nič ga ne boli glava, zdrav je kakor riba v vodi; njegova krogla še ni ulita in tudi ne bo. Mogoče pride zvečer pisanje ..."

Pisanje pride, ali vdovi ne odleže. Danzadnem lete v hišo Joževe karte, prešerni, lehkomiselni pozdravi fanta na vojni; toda mati jih bere le s pol očesa. Mrkla in srepogleda hodi okrog, komaj ji leze beseda z jezika, misli se ji zapletajo, kadar sploh kaj misli. Nekaj ogromnega jo tišči še huje nego takrat, ko so naznanili vojno. Duša leži stlačena pod bremenom na dnu srca in se ne more geniti; bogve če sploh še diha. In kar je najbolj čudno: vdova dobro ve, da so jo zastrupile sanje o gadu, pa si vendar ne upa misliti nanje. Pozabiti jih hoče: ni res, ni jih bilo. Kjerkoli jo napade spomin, začne preklinjati, da si vse tišči ušesa. Toda moreča slika jo drži kakor past; čim obupneje se izvija, tembolj jo davi, tem ostreje dehti roža z bledega čela. Kastelka ne spi, ne je, ne pije, ne odgovarja ljudem. Kakor nora bega okrog, in zares se ji meša v glavi; le pomisliti noče, odkod in zakaj.

Z bojišča dolgo ni poročil o strašni burji, ki divja pri Lvovu. Generali molče, toda ljudstva vedo, da se koljeta dva na življenje in smrt. In zdajci — glas kakor blisk po deželi:

„Naši se umikajo daleč nazaj! ..."

Tedaj se Kastelka osrči:

„Nemara je ujet," razsodi sama pri sebi. „Rekla sem, da ostane živ."

In leže izmučena sredi belega dne ter spi do drugega večera.

* * *

Po krčmah cvete vojskovodstvo. Kaj zdaj? se vprašujejo vsi. Ta prerokuje mir; ženske mu kimajo, Galjotova Jela vriska natihem. Drugi pravi, da Prus maršira na pomoč. In tretji, da so besede odveč: sam Bog ve, kaj se izkuha.

Tudi smeha ne manjka ljudem. Iz strahu pred kozaki je skopi Čemas zakopal na vrtu lonec denarja; z lesnike je gledal čuk ter zapel novico po vasi. Noč za nočjo zdaj prestavlja stiskač svoj zaklad, in vsako jutro je nabito na tabli, kam ga je skril. Čemas popiva od jeze in lomi roke; nihče ne sluti, kdo ga izdaja.

Druga za drugo kapljajo novice o veliki bitki. Močvirje se dela od same krvi; ujetih je mnogo, del vojske je razpršil naval; vse bi bilo izgubljeno, da se ni oslavil regiment, kjer služi mladina iz naše vasi s Kastelkinim Jožo. To se pravi, da marsikaterega ni več . . .

V nedeljo po maši sedi Galjot pri Kastelki. Soseda je spočita, pomirjena še ni; pogled ji venomer uhaja k vratom, dasi nima koga pričakovati. Galjot opaža s skrbjo, da so njene oči krvave in črno obrobljene.

„To ni dobro, Mana. Preveč si razjedaš srce . . . In tudi lepo ni od tebe: če te skrbe otroci — vsaj meni bi smela odkriti. Meniš, da mi bo lehko pri duši, ako bi tebi — česar Bog ne daj?“

Vdova ga meri topleje; žalost hčera je tudi njemu razgrebla obraz.

„Saj ne mislim nanje!“ pravi zamolklo, kakor bi jo bilo sram.

„Tega mi ne pravi!“ mahne sosed z roko. „Skrivati znaš dobro, vem; in da ne utegneš, vem tudi. Ali kadar ti gre kupčija po glavi, in hmelj, in stelja, in krma — kaj vem, kaj še! — je srce pri njih, da sama ne veš. Vsi zvonovi pojo, kdo je najboljša mati pod solncem.“

„Nu, slaba vsaj nisem bila. Kar sem storila, je zanje storjeno,“ de ona resnobno. „Joža in Jela imata s čim gospodariti.“

„Jela je sirota; še zdaj žaluje kakor prvi dan. Nič več je ne morem gledati v tisto objokano lice; pa tudi ona — kakor me ne bi poznala.“

„Vročo kri ima tvoja večja,“ pove Kastelka njegovo skrito misel. „Kadar se vrne Joža, ne čakamo več; sama izprevidim, zadnja ura bije. Boga zahvali, da je gad poštene reje . . .“

„Tvoje, Mana, lehko se pohvališ. Zaupam mu kakor tebi.“

„Ne varaš se; tudi on si zaupa. Toda mladost je norost in ljubezen je pijanost. Ko pride, sedem v zapeček; Jela, mislim, se me počasi neha bati . . .“

Droban smehljaj je razjasnil vdovi obraz ter se odbil na sosedovem licu.

„Jela . . .“ Galjotu se zdajci utrga beseda.

„Jela!“ je kriknil nekdo na dvorišču, kakor da ga je slišal in ponavlja za njim. Toda glas je groze poln, kot bi zavpil: gori!

„Galjotova Jela?!“ vrešče babščeta v prestrašenem zboru. „Krišč nebeški!“

„Zdajle so jo potegnili iz vode . . . Toliko da je še živa!“

„In nazaj, praviš, nazaj je hotela skočiti?“

„Trije jo komaj drže: kriči, kolne, lase si puli . . .“

„Jezus in mati božja!“ Galjot beži brez klobuka; zobje mu šklepečejo gredoč.

Kastelka sedi in se komaj pregiblje. Tisti tam doli pripoveduje še več: nekdo je prišel h Galjotovim . . .

„Kdo?“ vpije Polona, „kdo je prišel?“

„Mrkunov Peter, iz Galicije!“

„Iz Galicije? Mari se ti sanja?“

„Avša budalasta! Prav iz Galicije; umikal se je . . .“

In je v krčmi nekaj povedal; Jela je šla mimo vrat, slišala in stekla naravnost v jez. Če bi ne bil hodil mlinar tam blizu . . .

„Pa kaj je povedal? . . . Jezus! Kaj praviš?“

Zdaj se menijo tiho, čimdalje tiše. In kolikor tiše govore, toliko bolj si vdova zatiska ušesa. Toda bučeč glas se dviga, vstaja odnekod, prihaja bliže in tuli grozo brez imena. Vdova rije z glavo v mizo, grebe s prsti v sence, stoka in preklinja, da ne bi slišala.

„Stran od mene, hudič! . . . Saj ne blaznim, krščenduš . . . O, prekleta moja glava! Blede se mi . . . Kaj je to, tristo satanov? Ali so vsi znoreli, ali je konec sveta?“

Babe na dvorišču so zagnale jok, Micon debelo, Katra milo, Polona le vpije:

„Aaa! Joj, Bog pomagaj . . . Aaa!“

„Saj tamle prihaja Mrkunov; sam gre gori!“ vikne dedec, ki je prinesel vest.

Peter je tukaj; vse utihne okoli njega.

„Kje so gospa, ljudje krščanski?“

Menda mu kažejo na okno. Toda okno se odpre; in sama bela smrt se skloni doli; ni smrt, Kastelka je.

„Gori pojdi,“ mu reče z glasom, kakor bi grob izpregovoril. „Vi drugi ostanite, kjer ste; da se mi nihče ne prikaže!“

Peter stoji pred gospo, gospa sedi v naslanjaču; trdo bi ga rada merila, toda ne more. Njene oči so kalne in zbegane, komaj da je še pamet v pogledu; in ko izpregovori, drhte ustna in glas.

„Nu, Peter, počemu stojiš kakor lipov bog in molčiš? Zini besedo, povej, kaj prinašaš!“

Peter stoji v pomečkani suknji in suče kapo v rokah; ne upa se ji ozreti v lice.

„Si bil ves čas pri Joži, kaj?“ Gospa ve, da je služil sinu. „In zdaj si ga pustil samega? To ni lepo.“

„Vroče je bilo,“ menca Peter. „Umikal sem se . . .“

„To vidim, to vidim,“ kima gospa hudobno. „In Joža je tam?“

„Je tam . . .“ Peter se trese, bledi in zardeva po vrsti. „Saj zato sem prišel . . .“

„Kako se ima?“ ga ustavi ona, da ne bi govoril. „Je zdrav, kaj ne? Pozdrave pošilja? Lepo, lepo. Tonač ni šel v Galicijo, na Srbsko so ga poslali . . .“

„Ni zdrav!“ se osrči Mrkunov. „Ne da se reči, da bi bil . . .“

„Nu da, napori, seveda, napori! Spanje pod milim nebom, saj vemo . . .“

„Napori ne ravno —“ povzame Petrač.

„Prehladil se je, hočeš reči! Da, da, prehlajenje; kašljal je vsako jesen, čeprav je krepak kakor gora . . . In v bitki je bil, v tej veliki, ko ste bežali?“

„Se pravi, ni bil . . .“

„Bog bodi zahvaljen!“ si oddahne Kastelka natihem. „In jaz norim od golih hudičevih sanj . . . Nu, sedi tamle in kaj povej!“ ga povabi na glas.

Peter sede ter ji odločno pogleda v oči: enkrat mora na dan, naj bo potem, kar hoče.

„V tej bitki ni bil, zakaj on, bi rekel . . . Eh, gospa, kar lepo naravnost vam povem — se pravi . . . I nu, prav nocoj bo štirinajst dni od tistega večera. Mi tu, Rusi tam, tik pred nosom, veste? In vse mirno; bolho bi bil slišal lezti. Živ krst si ni mislil . . . Nihče ne strelja, ne naš ne njihov; vaš mladi gospod sedé in tuhtajo nekaj — gotovo so bili v mislih pri vas, sem dejal potem, kakor bi — nu, da! . . . Naenkrat pa jih dolgčas obide; vstanejo, vzdignejo glavo in gledajo tja na Rusa skozi svoj rešpetlin . . . ‚Gospod lajtnant,‘ jim pravim, ‚za pet ran božjih, nikarite!‘ Oni pa so bili hudi, kar s sabljo so me nagnali, glavo so mi hoteli odsekati, zakaj pravico imajo, tam zunaj. Kaj sem hotel siromak? Pustim jih in gledam; oni Rusa, jaz njih. Tedaj pa Rus posveti z raketo, ker je bilo pretema in človek ni videl streljati; ali mislite, da so se gospod umeknili? Kaj še! Rakete lete kvišku, puške pokajo, svinec leti, kakor bi muhe rojile — oni pa stoje, gledajo in se nastavljajo. Nu, kmalu je streljanje minilo; Rus miruje, mi se ne ganemo. ‚Bog bodi zahvaljen in mamka božja s svetih Višarij,‘ pravim pri sebi, ‚zadnji čas je bil!‘ In stopim h gospodu, češ, zdaj vas nič več ne pustim, če gre tudi glava na kose! Toda oni se ne zmenijo zame . . . ‚Gospod lajtnant,‘ pravim, ‚gospod lajtnant, slišite?‘ Oni ne slišijo, molče, ne ganejo se . . .“

Petrač obtiči; kalno gleda gospo in čudno požira.

„Nu, nu!“ priganja ona.

„In se ne ganejo ... Mene kar nekaj popade. ‚Če bi vsaj izpregovorili,‘ si pravim, ‚vsaj zadrli bi se nad menoj!‘ In stopim še bliže, pocukam jih za rokav ... In takrat ... takrat ...“

Peter se zdajci udari z obema pestema po glavi, z obrazom po kolenih in zatuli v svojo mastno kapo.

„Takrat?“ krikne vdova ter plane pokoncu. „Kaj takrat? Govori, baba, ne cmeri se! Takrat?“ ga trese za rame.

„Takrat ...“ Peter vzdigne zaripli obraz in se davi z besedo: „Ta ... ta ...“ Ne gre mu iz ust; zdajci strese glavo in pokaže s palcem na čelo.

„Jezus!“ zatuli Kastelka. „Ranjen, praviš, ranjen?“

Peter kima, da ne, in tuli še huje.

„Mrtev?“ hrope gospa. „Mrtev? Moj Joža mrtev?“

In Peter pokima ... Vstane, še vedno kimaje, ter plane iz sobe.

Hiša se trese od njenega glasu, tako groznega, da padajo krščenice na kolena in drsajo v kot, ne vedoč, kam bi se skrile. Kastelka leži z životom čez mizo, grize trdi les, bruha pene, in lomi ploščo z rokami, rjove brez solze v očeh; to ni jok, ni tožba v besedah — to je, kakor bi krvavele skale in šume in globine zemlje ter klele Boga s svojim blaznim bučanjem.

In zdajci zavlada po vasi vrišč in jok; otroci beže v kamre, ženske se križajo na hišnem pragu, dedci zijajo izpred hlevov in skednjev ter čutijo, da se jim treso kolena: v divjem teku nese Kastelka svoje tuljenje med hišami, steklenooka furija z razmršeno grivo, obleko na prsih raztrgano, prsi krvave od nohtov. V desni palico, stiska levico v pest in grozi nebu in zemlji v nerazumljivem jeziku obupa. Jera, Polona in Jernejec jo love, meneč, da teče v vodo; toda ona jih oklesti s palico, da ne morejo z mesta. Nihče se ne upa približati; brez palice dirja naprej po travnikih in njivah; čez drn in strn jo ubira, lučaje štrene izpuljenih las kakor seme prekletstva.

Nazadnje izgine v ajdi. Valja se vznak ter grize bilje in prst kakor stekla volkulja. Dolgo v dan se razlega njeno rjovenje; poldan se ne sliši z zvonika, ljudje ne jedo, komaj če kdo šepeče. Potem se glas prelije v jok, in jok te neukrotljivke je še strašnejši. Kakor v krču ji kopljejo trde roke po životu, kjer drgeče usehla maternica in kliče svoj mrtvi plod.

Večerne sence rasto, Konjska reber je odeta v škrlatno glorijo; češčenamarija drhti od hriba do hriba. Vdovin glas se je utrnil v tihem ihtenju.

Kalno pogleda kvišku. Vsa vas je zbrana okoli. Nobeno oko ni suho, nobeno srce hladno. Galjotova Zina kleči zraven nje ter ji odeva razgaljene prsi z ruto. Oče razganja množico: treba je spraviti revo odtod.

„Mana," se sklone k nji, „vstani, mrači se; tako ne moreš ostati."

Ali Kastelka sede sama od sebe.

„Ljudje božji," pravi z izjokanim glasom, „čujte, kaj vam povem! Enega otroka so mi ubili: v čelo ga je zadelo, prav kamor sem ga poljubila v slovo ... Joža je mrtev, dva še imam; Tonč je na Srbskem, Janez zaprt. Dobra fanta sta, sami veste; vsa dolina boljših ne premore. Toda jaz ju zdaj preklinjam, tu pred vami vsemi; mati kolne svojo lastno kri, da je njen blagoslov ne zadavi ..."

To rekši vstane, zategne ruto okrog ramen ter krene domov, glavo pokoncu, oko mrko in ponosno, kakor bi hotela pokazati, da pozna tudi zoper najhujše gorje le eno: boj in upor.

„Vse je v božjih rokah!" je zamrmrala stara ženica za njenim hrbtom, križaje se z vozlatimi prsti.

Vdova se ne ozre; le njen smeh se začuje, tako mrzel in divji, da zebe sosede v kosti. (Dalje prihodnjič.)

Janko Glaser:

Matija Gubec.

Od smrti Gubec, naš kralj, je vstal —
in plamen v src milijone,
ko šel je med nami, z žerjavico vžgal
razbeljene svoje je krone.

In šel je in sklonil se je prek grobóv,
kjer naši spe mučeniki;
in vstali so na ukaz njegov:
za našo pravdo glasníki!

Vse v strašno armado jih kralj je zbudil,
v armado, ki smrti kljubuje!
Z njo v naših se vrstah, nepremagljiv,
za staro pravdo bojuje!

Dr. Ivan Lah:

Rod Jurija Klemenčiča.

(Konec.)

(Stara Sajevčevka je imela težke skrbi. Njen sin se je poročil in je kmalu na to umrl. Snaha stari Sajevčevki ni bila po volji. Imela je sicer vnuka, a ta je bil slabega zdravja: zato se je stara Sajevčevka bala, da pride posestvo v tuje roke. To pa jo je zelo bolelo, kajti bila je kakor zaljubljena v svoj rod Sajevcev in Ankov, ki so od nekdaj tu gospodarili. Zato je povabila k sebi Jurija Klemenčiča, da bi ji svetoval, kaj naj stori.)

„Posestvo bi bilo njeno in v tuje roke bi prešlo vse to staro gospodarstvo Ankov in Sajevcev. Posestvo je veliko, saj veš. Planine, kakršnih ni široko in daleč na okoli. In kakšna trgovina! Štirideset let lahko gospodar seka v gozdovih, za dvajset tisoč na leto, in nihče tega niti ne spozna. In našo kislo vodo, ko bi izvažali.“ Sajevčevka se je razvnela in njenim gestam niti pri tem ni manjkalo navadne grandece.

(Hotela je iti k sodniji, a Klemenčič ji je to odsvetoval. Obljubil ji je svojo pomoč, kajti čutil je, kako starko skrbi, da ne bi prišlo posestvo v tuje roke, ko bi se mlada vdova možila. Zima je to leto v gorah dolgo trajala. Ljudje so posedali po hišah in so čakali pomladi. Nekega dne je stopil sin Matej pred Jurija Klemenčiča in je zahteval, da mu oče izroči posestvo. Stari Klemenčič je bil nekoliko presenečen. Vprašal je sina, kje si je izbral nevesto. Matej je odgovoril nekoliko boječe, da je to — Franica Jerinova. Stari je malo pomislil — potem je prikimal. Ni se hotel boriti proti usodi. Tako so se začele priprave k svatbi, ki naj bi bila spomladi. Franica je imela postati gospodinja na domu Klemenčičevem.)

Sorodstvo Klemenčičevo je bilo pri svatbi udeleženo polnoštevilno — radovednost je imela svoj praznik. Klemenčičeva hči je budila veliko zanimanje med ženami. Prišla je na svatbo v črni svileni obleki, narejeni po kmečkem vzoru, srebrn iz člankov sestavljen pas ji je nalahno ležal okoli bokov in od njegove velike sponke so padali široki

brokatni trakovi. Glavo je krasila mladi ženi peča, obrobljena s širokimi čipkami in trdo naškrobana. Žene se niso strinjale v svojem mnenju.

Priznavale so, da obleka mladi kmetici dobro pristoji, toda druge so trdile, „da je to stara stvar in da se že dolgo ne nosi“. Marsikatera je pripomnila, da leži doma pod streho nekje v skrinji tak pas in avba, polna zlatih popkov in cvetk-planik, bogato z zlatom prešitih na črnem žametu.

Manjšina — bile so to starejše žene — je ugovarjala.

„To je stara noša, to je res, ampak krasna. Zakaj bi se ne mogla nositi? Saj bi bile mlade žene videti lepše v pečah nego v klobukih.“

(Svatba je bila slavnostna in vesela, udeležila se je je vsa gorska vas. Franica se je izkazala izborno gospodinjo. Tudi stari Klemenčič je bil z njo zadovoljen. Povsod se je poznala nje skrb in smisel za gospodinjstvo. Hiša in sobe so dobile svoj posebni izraz. Na oknih so rastle fuksije in belogonije. Stara Katrica z novo gospodinjo ni bila vselej zadovoljna. Kajti „voščeni Jezuščki, porcelanaste Marije in celo srebrni križ, ki ga je bil rajnki gospodar prinesel iz Rima, in srebrna kapelica, s kipcem Matere Božje, spomin na romanje starega Klemenčiča v Lurd — so stali na najvišji polici steklene omare, dočim so bili niže, kjer je bilo najbolj videti, stari kozarci, čaše in krožniki.“ Tudi sicer je Franica marsikaj izpremenila: one starine, ki so imele svojo vrednost, je postavila na primerno mesto, drugo šaro je pospravila. Vsa hiša je imela krasno lice. Matej je bil ves srečen. Tako je bilo vse pripravljeno, da se bo vrnil Luka domov.

Tudi pri Sajevčevih se je med tem nekaj izpremenilo: hodnik pred hišo je bil popravljen, ograja je bila sestavljena iz samih src in kelihov. Mlada vdova je tam postavila nagelje, ki so se usipali po ograji navzdol. Z ograje se je videlo po vsem gospodarstvu tja do odprte pristave, kjer je Simon Terčič popravljal kapelico sv. Miklavža.)

Simon Terčič, postaven, krepak tridesetleten mož, je bil tesar. Iz Ljubljane je prišel na delo v Benedettove žage, odkoder je odšel, ker se je sprl z Wolfom po ostrem prepiru z oblastnim brezobzirnim Nemcem, višje v gore na posestničino žago.

Gorski kraj in življenje tukajšnjih prebivalcev je bilo zanj, dasi je bil precej izkušen, nekaj popolnoma novega, nekaj drugega, nego to, kar je spoznal v Trstu, v Ljubljani in v drugih kranjskih mestih, kjer je bil v službi v manjših delavnicah in pri državnih podjetjih večjega obsega.

(Gorska pokrajina se mu je zdela kakor država zase, ki je zvezana z ostalim svetom samo s formalnimi zvezami.)

Niti čudil se ni, ko je slišal, kako pravijo kmetje: „pojdem na Koroško“, kadar so šli čez severno sedlo kam v okolico glavnega

mesta svoje lastne dežele, ali „pojdem na Kranjsko“ ako so šli na jug v sosedno deželo.

(Trgovina z drvi je prinašala v gorski kraj obilo bogastva.)

Simon Terčič je kmalu razumel to ozračje, kjer človek svobodneje in mirneje diha, nego v senci dimnikov, ki so se dvigali nad obširnimi, trdimi dvorišči, oddeljenimi z visokim zidom od senčnatih vrtov in parkov, kjer so stale vile in gradički bogatih tovarnikov.

(Stara Sajevčevka je spoznala, da bi bil Simon Terčič dober gospodar in je začela o tem govoriti s snaho. Mladi je bil Terčič po godu: vstrepetala je od radosti, kadar jo je pogledal. Nekoč je stal Terčič blizu poleg nje in ji je ovil roko okoli pasa. Mlada vdova je „kakor omamljena sprejemala njegove vroče poljube in drhtečo strast njegovega objema“.)

— — —

(Petrova ljubezen k Jirci Potočnikovi je postajala nevarna. Pri vsaki poroki je mladi župnik čutil bolest, da njemu ni bila usojena sreča zakonskega življenja. Zakaj ni postal gospodar na očetovem domu? Jirca ga je ljubila in hotel jo je vzeti k sebi v župnišče. V tem času se je vrnil Luka z Dunaja in ker ni hotel zaradi Franice iti domov, je ostal pri bratu Petru. Videl je, da brat bojuje težek boj. Stari Klemenčič, je o tem zvedel in je prišel nekega večera nenadoma v župnišče. Nastopil je trdo in odločno. Toda bilo je prepozno.)

Peter je, oprt ob okno, govoril z dolgo premagovano strastjo. „Da, kaj morete vi vedeti o mojem življenju, ki je zame peklo. Odločili ste o meni in niste premislili, kako ste odločili. Niste pomislili, da sem tudi jaz Klemenčič, in nikak blagoslov ne zbriše z mene te dedščine. Spomnite se“ — je končal z bolestnim očitanjem, — „spomnite se svoje bujne mladosti, spomnite se, kako ste bili srečni kot mož in pomislite potem, kakšno je moje življenje . . .“

Stari Klemenčič je bil nekoliko presenečen, omehčal se je — a ni popustil.

„Da, Klemenčič si,“ je začel premišljeno, „ampak danes si tudi duhovnik in tu imaš svoje dolžnosti. Poglej, koliko je drugih, in vsi prenašajo življenje, kakor so zavezani.“

(Peter je ugovarjal.)

„Pomisli, Peter, kako ponižaš ves naš rod.“

„Oče,“ je rekel Peter trpko, „ali ste pomislili, za kako ceno hočete povzdigniti svoj rod? Nisem jaz kriv, da ste se tako prevarili.“

(Stari Klemenčič je odšel slabe volje domov. Čez teden dni je dobil Peter od očeta pismo, v katerem ga je oče vabil s seboj v Jeruzalem na romanje. Peter te želje očetu ni odrekel. Jirca je odšla k stricu nekam na Štajersko.)

— — —

(V jeseni se je vrnil stari Klemenčič z jeruzalemskega romanja.)

Obiskal je svete kraje v Palestini s pravo pobožnostjo; pohlevno se je uklonil obredom, ki so bili na programu, a zanimal se je tudi za vse oblike, v katerih se mu je kazalo življenje na vzhodu.

Primerjal je vse to s svojo domovino in s tem, kar je bil videl na drugih svojih potovanjih, in je prišel do zaključka, da ne more reči, katera oblika je najboljša. Zdelo se mu je, da ima vsaka svojo vrednost.

Občudoval je pinije in palme, toda slikovitost domačih smrek in vitkost gorskih jelk — se mu ni zdela manj lepa. Pregledoval je z dopadajenjem plemenskega arabskega žrebca — toda vstrajni, postavni gorski serec se mu ni zdel manj vreden. „Po morju je trajala pot tri dni in bila je krasna," (je pripovedoval stari Sajevčevki, ko jo je obiskal) „ko je solnce zapadalo, je bilo najkrasnejše. To je bilo, kot da bi zlata razlil po vsem morju in obzorje je bilo pisano, da bi se v barvah ne spoznal. Vsa ta krasota, ki je pri nas doma v skalah — je tam na vodah."

(Toda jeruzalemsko potovanje sina Petra ni ozdravilo. Jirca je bila na Štajerskem v nevarnosti — zato jo je Peter vzel k sebi. Luka je prišel k bratu, da bi ga spravil z očetom. Toda stari Klemenčič v tem oziru ni poznal sprave. Župnik Peter je bil za kazen prestavljen na majhno faro v gore. — Luka je ob tej priliki prišel tudi na svoj dom. Prej se ga je izogibal zaradi Franice, toda ko je stopil na domači prag, mu je prišla mlada gospodinja z veseljem naproti, podala mu je roko in ga pozdravila: zdravo svak. Tako se je Luka doma zopet udomačil. Videl je v domu mlado srečo in je bil zadovoljen. Med tem je dobil službo na Kranjskem. Toda Petrov roman se je končal žalostno: Jirca je porodila hčerko in je v Ljubljani na porodu umrla. Luka je storil vse, da je olajšal nji in bratu težko bolest. — Takrat je v gorskem zakotju pod Korošico izbruhnila nalezljiva bolezen, ki je pretila pomoriti ves mladi zarod. Otroci so umirali dan za dnem.)

Zdravnik iz T. — je prihajal po dvakrat na teden, toda njegova umnost, ki jo je v gradovih mogel razlagati po nemško, ki pa je v kočah ni znal jasno podati niti v slabo lomljeni slovenščini — ni mogla zadržati nesreče.

(Luka je zvedel, da je bolezen v njegovem rojstnem kraju, poslal je najprej nekaj pismenih navodil, potem pa se je kot zdravnik preselil domov. Ljudstvo ga je navdušeno sprejelo. Vsi so čutili njegovo blagodejno roko. — Za boleznijo je obolel tudi Tonček, poslednji potomec Ankov-Sajevcev, ljubljenec stare Sajevčevke. Starka je bila vsa obupana, ker je bil ta deček njeno edino upanje, da se ohrani rod in ime. Po vse noči je presedela ob postelji bolnega vnuka in mu je pravila o starih časih.)

In pripovedovanje jo je zaneslo v davne davne čase, o katerih je slišala kot deklica sama pripovedovati, ti spomini so vedno okrepili njeno samozavest, ki je bila glavna poteza njenega značaja.

Sporočila, ki so se ohranila od rodu do rodu, so govorila o prababici Ankove družine, ki je bila baje krasna in mogočna, tako da je bila kakor vladarica vse doline.

Ona je prva začela trgovino z drvi, ko še ni nihče vedel, kam z ogromnim gozdnim bogastvom.

Videla je, da so si kmetje tam doli na Kokri, blizu doline, postavili velike žage in so s prodajo desák tako obogateli, da so postali ošabni in visoki.

Takrat so še vozili v mesto po stari cesti, ki je bila speljana po vrtoglavih višinah na straneh ob dolini, kamor se je le od tod in tam videlo na mestih, kjer so kmetje posekali drevje in zemljo preorali v polje. Sicer so segali gozdi prav do tal in vso dolino je popolnoma obvladala divja Kokra. Uršula Ankova, prababica vsega rodu, je jezdila v mesto na konju. Saj njeno starodavno sedlo še sedaj visi za spomin pod streho.

In na teh svojih potovanjih je videla Uršula Ankova, kako v dolini raste žaga za žago in na trgu v mestu je videla, kako raste bogastvo in mogočnost kmetov.

Spoznala je dobičkonosnost trgovine; mogočnosti in ošabnosti se je smejala in jo je prezirala.

Pregovorila je moža, da je tudi on začel trgovino in za njim so začeli tudi drugi sosedje. Tako je vzrastlo gospodarstvo Ankovo.

Ko je prababica Uršula ovdovela, je sama lepo vedla trgovino, vodila je gospodarstvo in vzgajala družino. Do pozne starosti je tako jezdarila v mesto na trg in k uradom, in bila je že stara, ko je nekoč, da bi se umaknila ošabnim kmetom iz kokrske doline, krenila na konju po strmi stezi čez Veliki Vrh.

Zagledali so jo takrat z gorenjega Klemenčičevega posestva in so strmeli od groze, ko so videli počasno, bojazljivo-previdno konjsko hojo in na sedlu mirno, vzneseno postavo Uršule Ankove.

„Ta je imela lepše čase nego jaz," je končala Sajevčevka svoje pripovedovanje, ko se je spomnila svojih težkih nog.

„Ne, vi ste kakor prababica Uršula," je rekel Tonček, ki ni hotel, da bi slika njegove babice za kom zaostajala; „vi ste se mnogo vozili po svetu, vodili ste posestvo in trgovino."

„To da," se je posmejala Sajevčevka, „mnogo sem potovala in mnogo sem videla."

„Ali veste, kako je takrat na plesu v Ljubljani sam deželni glavar z vami plesal," je spominjal babico vnuk, ki je rad poslušal, kadar je pripovedovala.

„Da, to je bil ples! Deželni glavar je bil takrat Stalechar vitez Žolger. Bil je še mlad, neoženjen in krasen človek. Čakali so s plesom, dokler ni prišel, in ko je prišel in so ga postavili v predsedstvo dvorane, je imel on začeti ples s polonezo.“

Stara posestnica se je razgovorila, lice se ji je razjasnilo, smeh ji je igral okrog ust. In vnuk je poslušal.

„Dali so znamenje,“ je nadaljevala, „da so se pari uvrstili. Vsak plesalec je hitel po svojo damo. Mene je vedel na ples moj mož, tvoj ded. Glavar je stal na vzvišenem mestu, kjer so bili najvažnejši gostje, in je gledal po dvorani. Bil je strasten plesalec in je imel voditi polonezo. Vsi so čakali, katero damo si izbere.“ Tu je starka za trenutek prestala, kakor da bi se iznova predala davno prošlim časom. Tonček je opiral brado ob dlani in ni spustil oči z babičinih ust.

„Tudi jaz sem gledala nanj,“ — je začela babica zopet pripovedovati. „Stali smo proti njemu ob strani dvorane. In tu je naenkrat stopil s stopnic in je krenil naravnost proti nam. Z dedom je bil znan, imela sta skupaj neko zadevo. Poklonil se je najprej meni, potem dedu in ga je prosil, da bi mu prepustil ples z menoj. Ded je seveda takoj dovolil, deželni glavar mi je podal roko in me je vedel skozi vso dvorano. Krasno se je ž njim plesalo.“ In Pia Marija je sklonila glavo in se je zagledala v praznoto. Pred njenimi duševnimi očmi se je pojavila razsvetljena plesna dvorana, in po dvorani se je vila poloneza, ki jo je s krasnim plemičem otvarjala ona, takrat tudi še krasna in mlada, na pragu življenja. Jasnozelena svilena obleka s širokim krilom, polna glanir, je padala v lepih pregibih po njeni postavi, ozki život je obdajal vitek pas, vrat ji je krasila dragocena zlatnina, lepa glava je bila polna razkošja. Mala ročica, ki se je skoraj izgubila v tenkem dolgem nabranem rokavu, je bila glavarju posebno draga. Ko je odvedel po dokončani polonezi mlado ženo zopet njenemu možu, ji je udano poljubil roko.

Kako daleč so ti časi.

Med onim dnem, ki je bil triumf krasote in naravne gracije priproste žene iz naroda, in med sedanjimi časi leži vse življenje Pie Marije, življenje bogato dela, uspehov in trpljenja.

„Babica,“ je vprašal Tonček „ali ste bili pogosto na takih plesih v Ljubljani? . . .“

„Ne, pogosto ne. Ko so prišli otroci, se nismo več vozili na plese.“

„A v Celovec se niste vozili?“

„V Celovec nismo šli nikoli. Tam ni bilo življenje, kakor v Ljubljani. V Celovcu je bilo vedno vse nemško.“

„A bili ste tam, ko je ded iskal zapiske o našem posestvu?“

„Da, takrat sem bila. To je bilo zelo prijetno delo; uradnik pri arhivu je bil Slovenec; vzel nas je v svojo družbo. Bilo je zelo krasno. Saj je bil pozneje tu pri nas; zanimalo ga je, kaj smo vse izvedeli o našem kraju.“

„Da je bilo tu jezero, kaj ne?“

„Da, jezero je bilo, baje še pred tri sto leti. Vsa dolina, kjer so sedaj posestva in loke, to vse je bilo dno jezera. Zato je vse tako lepo gladko, kakor uglajeno od vode. In tam ob strani nad nami, vidiš, tam pravijo, da je bilo pristanišče za ladje.“

„A babica, to je moralo biti grozno, ko so se tam doli skale pretrgale in je začela voda odtekati. Kako je to neki bilo?“

„To je bilo po božji volji, to veš. Bil je potres. To je prerahljalo skale tam doli in voda si je potem sama našla pot. Ali veš, tam doli na Kokri, kjer se dve skalnati steni skoraj stikata, in ima Kokra sama med njima komaj prostora. Cesto, ki je tam najbolj ozka, so morali vsekati v skale.“

„Da, tam! Zadnjič, ko smo se tam skozi vozili, je rekel oče, da bo to nekoč ogromno delo, kadar se ta skala utrga. Zavali vso cesto in ustavi reko; predno bo vse odstranjeno, bomo od mesta popolnoma odrezani.“

„Da, da,“ je prikimala starka z glavo.

„Toda, babica, ako pojdejo tam takrat ljudje, bodo vsi ubiti, konji, ljudje in vozovi bodo vsi razbiti.“

Pia Marija se je posmejala; pogledala je na vnuka; oči so mu žarele in lica so gorela.

„Bilo bi grozno, to je res. Toda upajmo, da pojde vse dobro. Ljudje so tu slabe stvari, dasi so mnogo dokazali.“ In oči stare posestnice, ki so tolikrat plakale nad življenjem, ki je nji bolj nego drugim dokazovalo, kdo je gospodar človeške usode, so se zagledale z udanim mehkim pogledom v pomladanski večer. Za trenutek je bilo tiho v sobi. Tonček je gledal predse in v mislih mu je vstajala slika onega nevarnega mesta v soteski, kjer se je v divji krasoti merila odločnost človeka z brezobzirnostjo prirode.

(Konec prihodnjič.)

Avgust Žigon:

Krst pri Savici.

(Iz nameravanega predgovora k Prešernovi Čitanki.)

Lieber Freund! Deinem Wunsche gemäß schicke ich Dir 24 Exemplare von meinem nach Deiner Meinung so schwer zu verstehenden Kerst ...
Prešeren Vrazu: 4. III. 1837.
(Letop. M. Sl. 1877/159.)

Obup je bil sklep Julijine dobe. „Fant s célo močjó se v vêslo vprè", — a kam? Ali ni, kakor da bi bilo tu celó človeka Prešerna pahnilo iz ravnotežja, „v obúpa brêzne po brezkônčni póti"; kje je tu tista volja in moč epiloga „Sonétov nesréče": „Napréj me sréča gládi, ali têpi, — me tnálo nášla bóš neobčutljívo"! Kakor da so se človeku in poetu zamajala tla — zamajal se svet — ob „izgubljêni véri". Kam? poet in človek!

Tu — nenaden dogodek! Nov vpliv iz žive realnosti, ki je poetu in človeku vstvaril novo trdno točko, nov cilj! Doba temnega obupa — subjektivna smrt Julije-Ifigeníje za poeta; temnejši dan pa objektivna smrt Čopova v Prešernovem življenju! Hujše od vsega, kar ga je bilo doslej doletelo v življenju, je zadel ta doživljaj Prešerna, v svoji nepričakovanosti takó silen, da je ob njem zbledela ter se hipoma zmaknila v mirno oddaljenost človeku in poetu — izguba Julije. Grob Čopov! Strma ločitev od prijatelja: nova rana. Nova rana, ki je v poetu premagala starejšo rano, „staro rano", — rano „ljubezni".

In iz nove rane novi biseri: iz Čopovega groba poslej nova poezija!

„Dem Andenken des Mathias Zhóp", mojstrsko zasnovana „tercinska perioda" [1], nagrobnica prijatelju in učenjaku-mentorju, je neposredna solza iz novega motiva. Na dva simetrična si dela zložena, se v prvem vtaplja v subjektivno stran Čopove smrti: vglablja v pomen nepričakovanega doživljaja zanj, za Čopa samega, ki zanj

[1] O tej prim.: Zbornik Mat. Slov. VIII., 1906, str. 91, 97.

pravzaprav ni bil nič bridkega; ter razgrinja v drugi polovici svoji potem pa še drugo, ono obratno, objektivno stran strmega dogodka: pomen te smrti za druge; za prijatelje, učence, domovino, pa tudi za širši učeni svet, — ki jim je vsem nesreča, ker jih je ž njo zadela bridka izguba neprecenljivega bogastva, nenavadnih zakladov učenosti, zlatega srcá in orjaškega duhá.

Ali ne preseneča ta delitev? Subjektivni najprej, nató objektivni pogled na isto dejstvo! To je nekaj tako novega v Prešernu, da potrebuje povdarka. In še nekaj treba naglasiti: da je tu naenkrat v Prešernovi poeziji popolnoma nov svet, svet sam zase, ki ni v njem še sledu ne o dogodkih poprejšnje faze, prav kakor da jih sploh nikdar ni bilo. Nobenega odmeva tu iz dobe „izgubljêne vére"!

A je li svet „stare rane" poetu res preminil? Ali je poeta docela prevzel ta novi svet, ki mu ga je odprl Čopov grob?

I.

Ni še bila nje obletnica, ko je sledil nov spomenik o Čopovi smrti: spev, ki ga je poet s posebnim sonetom „Matíju Cópu" izročil „prijátla drágim mánom", a kot „pésem mílo", kot elegijo, ki se v njej strneta oba svetova, stari in novi, — kot solzo, ki bilà „ločítvi od njegà mu je hladílo, hladílo b'là ljubézni stári ráni": Krst pri Savici.

Nikak „junaški" ep, ampak „mila" elegija: vrba-žalujka na dvojni grob, — grob Čopov, in pa grob poetov; na tisti vidni grob tam zunaj v objektivni resničnosti, in pa na tisti osebni, svetu nevidni, v notranjosti poetovi zakriti, a vendar faktični grob poetovega življenja, ki je vanj pokopal — svojo subjektivno smer!

Pokôpal místli visokoletéče,
Željá nespólnjenih sem bolečíne,
Ko Črtomír ves úp na zêmlji sréče.

Drugič je s tem poet združil svoje ime s Čopovim v svoji poeziji: v dveh pesnitvah zapóred, a obakrat šele zdaj — po smrti njegovi. In nele imé, — ampak življenje svoje z življenjem njegovim, njegov grob celó zdaj tu s svojim: v spevu, ki je vanj zajel poet spet enkrat, tretjič, vse življenje hkratu, vse dobe svoje, ves rezultat svoje dosedanje potí, z Julijo ter z obema grobovoma vred, v eno samo pesem; v spevu, ki je vsebinsko in umetniško tak, da mu je ni primere v naši zgodovini ne dotedaj ne dodanes.

Spev-nagrobnik! Da pa ni le Čopov, ampak da je „Krst" po svoje tudi osebno poetov nagrobnik, — to je ključ v njegove globočine. Toda tu o teh le troje: nič več ne ko to in toliko, kar nujno tiče v označbo

stikov „Krsta“ z organskim razvojem poetovim, v označbo organske enotne skupnosti „Poezíj“.

Že vnanja forma delí „Krst pri Savici“ v dva samostojna dela: v tercinski „Uvod“ in stančni „Krst“. Svojo individualno idejo, glavno idejo speva, je izrekel poet v drugem zase; v prvem pa je razgrnil zgodovinsko ozadje te glavne ideje, lokaliziral dejanje v dobo in kraj, ter tako razbremenil glavni del, da mu omogoči samostojno notranjo enotnost.

Véliki dogodki ob koncu osmega stoletja v naši domači deželi so zgodovinsko ozadje „Krsta“.

A ne vršé se v Prešernovem spevu ti dogodki sami; v prvih dveh, nič več ko dveh tercinah „Uvoda“ jih pesnik komajda le omeni, in še tu pové o njih le, da so — bili in minili; že tretja tercina pa je prestop — v sedanjost. „Gnijó po póljih v bóju pokončáni trum sr̀čni vójvodi in njih vojšáki, sam Črtomír se z májhnim trôpom bráni“![1]

Ne tisti véliki dogodki sami, ampak — njihov konec: zadnja epizoda večletnega odpora — je torej snov „Uvoda“. „Slovénci so se stáre vére terdó deržáli“, takó je izločil poet vse glavne dogodke same v „Opómbe“ na sklepu; le zadnja noč, samo zadnji dogodek, — tista noč in tisti dogodek, ki strè, vgonobí zadnji preostanek odpora tam gori v zakotju trde gorenjske straní, ko vniči Gorenjca „Črtomira z majhnim tropom“ njegovim: — le ta se vrší in izvrší vpričo nas v „Uvodu“.

Sklep in konec zgodovinskih dogodkov je torej pričetek Prešernovega speva. Zadnji, ampak prav najzadnji, prav poslednji dih svoj izdahne naša slovenska antika — vpričo nas, ter zamrè, premine v preteklost. To je tisti veleznačilni moment naše zgodovine, ki si ga poet izbere, da ga s posebnim povdarkom oživí iz pozabe, ter ga dá doživeti nam samim pred našimi živimi očmi — v živi sedanjosti. Vanj se je poet sam zamislil ter ga sebi in nam predóčil v svoji spesnitvi, od vseh večletnih dogodkov edinega, — kot moment propasti starega veka in svetá: našega! In mojstrsko si je iz te ideje in po tej ideji izmislil primerno snov umetnik, vstvaril si jo vso sam iz svojega, z junakom Črtomirom in njegovo trdnjavo v Bohinju vred, — da opesni ta velepomembni moment sam zase, v posebnem „Uvodu“, v posebnem ritmu, kot samostojno celoto.[2]

Grandiozna ideja! Zgodovinski moment, ko je zgrmel v preteklost, v razpad naš stari svet; moment obenem, ki je bil hkratu tudi

---

[1] Leta 772. (Prim. dr. Fr. Kos: Gradivo I., str. XLV.)

[2] Izvzemši prve verze „uvoda“ si je Preširen vso dogodbo sam pesniško izmislil, jo na slovenske verske boje devetega (!) stoletja naslonil in v slovenske domovine najlepši kraj postavil. (SN. 1874, 4. oktobra, štev. 226.)

zgodovinski **pričetek** nove smerí, novega veka in svetá, novega življenja, novega naziranja, nove kulture in novega duhá — v naši deželi. „Částov síle“ stró tu stari vek, **antiko** našega naroda pred našimi očmi; in vpričo nas se zmagoslavno obveljavi tu v naši deželi tisti silni kulturni fakt zgodovine, ki je tudi nas kot narod, kakor vso **Evropo**, preobrazil ter bil **pričetek** naše sedanje narodne in kulturne oblike: pričetek oblik in razmer našega dandanašnjega socialnega življenja, — naše **moderne**.

To je ideja „Uvóda“; — prvo izmed trojega, kar bodi tu naglašeno o „Krstu pri Savici“.

A — kaj pa je ideja, ki je iž nje in zaradi nje poet, da jo izreče in samostojno vtelesi, vstvaril svoj stančni „**Krst**“?

II.

Nazorno plava že v „Uvódu“ samem za označeno glavno idejo njegovo tudi ta, ter se nam polagoma napoveduje, obveljavlja prav od kraja že dosledno dalje do konca — v logiki dogodkov, ki tekó v „Uvodu“ mimo nas! Na **tri** dele, medsebojno samostojne tri dele krojí vso celoto „Uvoda“ — arhitektonika:[1] Le on, „**sam** Črtomír se z májhnim trópom bráni“ **še** za **staro** smer — v **prvem** delu. Obnemore, klone ter odneha pa tudi ta **poslednji** odpor, in zadnjo, prav najzadnjo moč si zbere pogrezujoči se vek vso le enkrat še, na vekov veke poslednjič, v tisti silni ogovor Črtomirov tovarišem, ki plane v njem iz osrčja skrajne stiske, prav tik pred končnim porazom še enkrat duh starega veka našega s krepko, živo, odločno silo ter ojunáči in podžgè v zadnje realno **dejanje** za staro domačo vero, stare domače postave v slovenski domovini tisto zadnjo odporno četico, ki naj bi se ne vdala pritisku dejstev, ampak naj bi se otéla z drznim pobegom vsaj, ko se z zmago, s trdnim neodjenljivim odporom ne more več: — tam na sredi speva v njegovem **drugem** delu. Podžgè se zadnji jasni plámen močí, poslednji ogenj, toda kakor zadnja večerna zarja dobe tik le pred večnim zatonom njenim, da ugasne ob pritisku močnejšega zakóna, pod neizprosno, zakonito-trdno pestjó močnejše realnosti — v **tretjem** delu „Uvóda“, kjer strè, kjer zaduší tisti ponočni poboj zadnji preostanek staroslovenskega sveta in staroslovenske misli!

---

[1] „Uvòd.“

$$2\ \Big|\ \overset{\text{I.}}{1+\underbrace{1,\ 2,\ 2,\ 1}_{6}}\ \Big\|\ \overset{\text{II.}}{1+\underbrace{3 * 3}_{6}+1}\ \Big\|\ \overset{\text{III.}}{\underbrace{2,\ 1,\ 1,\ 2}_{6}+1}\ \Big|\ 2.\ \Big[= 2\ \Big|\ \underbrace{1+6}_{7}\ \Big|\ \underbrace{1+6+1}_{8}\ \Big|\ \underbrace{6+1}_{7}\ \Big|\ 2.\ \Big]$$

Prim. sicer: Zbornik Mat. Slov. VIII., 1906, str. 106/109 in 121/122.

In drugo jutro — solnce: svetlo in jasno nad domačimi gorámi našimi; zmagoslavno solnce nove dobe nad Črtomirom tam ob jézeru Bohinjskem, tam v prvih stancah novega speva!

Kam meri to?

Na tri dele, tri medsebojno samostojne dele delí tudi drugi spev — spet arhitektonika.[1]

Idila mirú — po tisti strašni nóči s hudo uro na nebu in z mesarskim klanjem na zemlji! „Mož in oblákov vôjsko je obójno končála tèmna nóč.“ Idila svetle, jasne, mirne, čisto grške lepote: tista idila blejska, — lep spomin Črtomirov iz nekdanjih bivših dni ob tej težki uri njegovi, odmev še domače antike, „ki zdaj ovr̀gle so jo čásov síle“! To je uvodni in pričetni, tisti prvi del speva. Še ní zamrl, ampak še živí, še diha tu stari svet — vsaj v enem živem bitju slovenskem, živ ko nekdaj: živ še v Črtomirovem spominu in duhu, — kjer ga ves vseobči vnanji poraz še ni strl ter ni mogel vgonobiti. A kaj boš, zadnji knez, in le še zadnji mož starega svetá, ko si le sam, en sam še — stare korenine!

Na tlèh ležé Slovénstva stèbri stári,
V domáčih šêgah vtèrjene postáve; —
Al, de te tá skeléti jénja rána, —
Ne bóš posnél Katóna Utikána!

Pretrpèl boš propast, razpad domače antike, ta razsip svojega svetá; a kakó? Uklonil narod ves je svojo glavo, kar ga je ostalo še živega; porazil meč je, kar je v naródu bilo neuklonljivega. In ti?

Ker mlad še in močan, dozóril si, udejstvil si, — dasi z veliko bolestjo, — tisto silno, junaško tvorbo na samem sebi: prehod svoj iz stare dobe v novo obliko, preporod, preoblikovanje, preliv iz starega duhá v strogi duh nove dobe.

V drugem delu speva — zadene Črtomir ob trdo dejstvo sámo, ob novi princip socialnega življenja, ko se snide z Bogomilo. V tretjem delu — pa po kratkem boju sledí neizogibno dejstvo, da skloni tudi zadnji, prav najzadnji mož starega svetá, novi misli svojo pamet in voljo, ter odide „čez goró zelêno“.

Zdi se, ko da to dejstvo speva ni ničesar druzega kot stroga logika snoví, dogodkov: narod, zadnja trdnjava z zadnjo odporno četo, in zdaj — še najzadnji preostali odporni mož! Po resnici zgodovinskega

---

[1] „Krst“:

	Uvod [3].	= 3	= 3 stance
O	I. del (stance 4-20): [3+1+3] * 3 * [3+1+3];	= 7 . 3 . 7	= 17 stanc
	II. del (stance 21-35): [3+1+3] * *1*+2, 2, 2, 1;	= 7 . 1+7	= 15 stanc
	III. del (stance 36-50): [3+1+3] * *1*+1, 4, 1+1.	= 7 . 1+7	= 15 stanc
	Sklep [3].	= 3	= 3 stance

dejstva se razvijaj, teci dejanje tudi v spevu do skrajne meje! Tudi on, kakor narod njegov, kakor zadnji „majhni trop“ v zadnji odporni trdnjavi, — zapádi zdaj končno še sam, tisti edini še otéti mož, nevzdržni reki zgodovine, nepremagljivi sili zgodovinskega razvoja! Saj taka je bila faktična resnica.

Zapadel je zadnji mož nekoč, ki se je ohranil, — razvoju! In takó se skloni tudi ti, zadnji mož, Črtomir, — v spevu Prešernovem, razvoju: ter ne zapadi pogubi, vgonobitvi, smrti, — ne od tujega meča, ne od lastne roke! Prav kakor — tvoj narod sam tam nekoč v davnini. Pretrpel je živ tisti silni preobrat v svojem kulturnem razvoju, ohranil se do današnjega dne — narod Prešernov in naš. In takó ga pretŕpi, „prestáni“ — tudi Črtomir tu!

Reprezentant, objektivno po zgodovini vstvarjena personifikacija zgodovinskega dejstva v razvoju domačega naroda samega je postal s tem dejstvom Črtomir — v spevu Prešernovem. Pač bi bila to ena ideja „Krsta pri Savíci“. Kakor rod sam, ki se je ohranil res naravnost kakor po čudežu, prav takó se ohrani in reši iz poloma dobe tudi Črtomir! A ni pa to še prava, in naglasiti je, da še od daleč ne — prava ideja tega takega momenta.

Fakt, da se Črtomir ukloni razvoju: tisto dejstvo, da poet dá Črtomiru obliti teme v krstu ob slapu Savice, — je izraz globlje namere umetnikove; za tem takim dejstvom je druga ideja, ideja iz same žive sedanjosti Prešernove. Umetnik vstvarja in postavlja tu nov monument tisti teoriji, ki je vse njegovo delo njen slavospev, teoriji, ki je dala poetu-umetniku njegovo poezijo in umetnost, oni teoriji, ki jo je prejel v šoli svojega mentorja-mojstra Čopa, v čigar spomin kleše prav v tej elegiji sami — zdaj nagrobnik! In katera je ta teorija? Prešeren je spesnil s to táko snovjó v svojem „Krstu“ apoteozo — romantike: hkratu novo, višjo stopinjo „Sonetnega venca“, ki je bil v njem nekoč izpovedal, poet, svoj pesniški „Credo“!

A v kakem smislu apoteozo romantike, in v kakem novo, višjo stopinjo „Sonétnega vénca“?

Črtomir se v Prešernovem „Krstu“ ukloni — krščanskemu principu. To je neutajno dejstvo, vnanji sklep dogodkov v spevu. Kakó pa bodi to dejstvo — apoteoza romantike? ter posebej kakó da novo, višje stopnjevanje idej „Vénca“?

1.) Nov korak v zistem iste teorije: zadnji logični korak umetnikov v svet romantike, korak tja do zadnjih skrajnih njenih mejá, tja do njenih prvih korenin, ker do najprvega, do zgodovinskega vznika njenega — je s to snovjó svojo, s tem takim Črtomirom svojim Prešernov „Krst“. 2.) Monument je bil poet-umetnik vstvaril l. 1833. romantiki v največji dotakratni vstvaritvi svoji, v „Sonétnem véncu“, kot spevu o tistem modernem literarnem principu romantike: *o — „káosu“;* monu-

mentalnejšo piramido, še sijajnejšo gloriolo ko tam pa je vstvaril zdaj, leta 1835., za spomin Čopove smrti, — romantiki njen poet-umetnik v gigantski, največji spesnitvi svoji, v svojem „Krstu pri Savici“, kot spevu o tisti najglobljì maksími romantike, o sméri in póti navznoter tja preko „káosa“, tja do stikov „káosa“, človeštva, kakor vesoljstva z abstraktno Neskončnostjo: do stikov s Pravirom, do — „Káosa“! V „Krstu“ torej leta 1835.: kot spevu *o „Káosu“* in njegovem živem življenju v življenju in zgodovini narodov, človeštva, kakor tudi vsakogar posamnika.

Dvoje potemtakem, in eno in drugo — zadnji in poslednji dve skrajnosti v zistemu romantike, ki do njiju obedveh doraste in z energično potezo poseže ter jo glorificira s Črtomirom, s krstom njegovim Prešeren-poet, mislec, — v svojem „Krstu“.

1.) Krščanstvo, nastop krščanskega principa, — ne v človeštvu sploh, ampak posebej v Evropi, to je prva, je historična skrajnost v zistemu, ker po teoriji romantike same historični vznik, historična kal romantike-„moderne“. In 2.) prestop preko subjektivnega „káosa“, preko lastnega človeškega, ter s tem sploh preko tega svetá tja do „Káosa“, ki je Stvarnik in Vladar vesoljstva: prestop v svet nadčloveške Skrivnosti, v svet mistike, ki je zadnje dno in zadnje, rekel bi religiozno ozadje zistema romantike, — to pa je druga, je filozofska skrajnost v zistemu.

Dejanje Črtomirovo je v Prešernovem „Krstu“ glorifikacija obojega: obeh teh dveh momentov romantike, — obedveh skrajnosti njenega zistema.

Tja v globoko, mistično ozadje človeštva in vesoljstva navznoter do „Káosa“ — Prakalí. In tja v zgodovino nazaj, v historično življenje človeštva — do zgodovinskega dejstva, ki je v človeštvu kal tiste smerí navznoter: smerí romantike.

Dejanje Črtomirovo v Prešernovem „Krstu“ simbolizira prvo idejo, ki je vsled nje „Krst“ kot spev o „Káosu“ in Njegovih ukazih — nova, višja stopinja „Sonétnega vénca“, speva o „káosu“ in njegovih težnjah-ukazih; in drugo idejo, ki je vsled nje „Krst“ glorifikacija, in Črtomirovo dejanje sijajna gloriola principu in zistemu romantike — prav v smislu teorije A. W. Schlegla!

To je drugo izmed trojega, kar bodi tu naglašeno o „Krstu pri Savici“.

In tretje?

III.

Ni še, še nobeno izmed obojega ni tista glavna, nam najvažnejša in prva, tista individualna ideja Prešernova v „Krstu“: nit „Krsta“, ki se v njej tké osebni razvoj geníjev organsko in v soskladu z dosedanjo potjó dosledno dalje tja proti vélikemu cilju; tista ideja namreč,

ki imamo v njej odkritosrčno izpoved poetove najpristnejše notranjosti; ideja hkratu, ki se vsled nje spaja in zliva „Krst pri Savici“, dasi samostojen spev, enotno v organsko celoto vse dosedanje poezije Prešernove. Ideja, ki je v prvi vrsti zaradi nje, — da jo vtelési, — in iž nje vstvaril leta 1835. svojo, z letnico 1836 tiskano vstvaritev poet-umetnik!

In katera je ta ideja?

Ne tisto, da se junak speva, Črtomir, ukloni krščanskemu principu; v tem je le glorifikacija romantike! Ampak to, da se sploh ukloni nekemu novemu principu življenja: — **to** je, kar tu zaodeva tisto individualno, osebno idejo poetovo. Neki prestop iz dosedanje v novo, res diametralno drugačno smer, neko faktično osebno „spreobrnenje“ torej: — **to** je v „Krstu“ tisti moment, ki se v njem zaodeva glavna misel.

A kak prestop, káko spreobrnenje?

Solnce, mlado jutranje solnce žarí zmagoslavno nad domačimi gorámi — tisto jutro po zadnji staroslovenski nóči, tisti strašni noči s hudo uro na nebu in s krvavim pobojem na zemlji.

Mir na zemlji, mir na nebu: — nova doba v domači deželi! Toda mir — šele na zunaj. Kot katastrofa je prišlo od severa sveto blagovestje, ž njim novi princip v naš narod. Višnji blagoslov, prinesli so te nam z ognjem in mečem. A nič za tó!

Kip mirú — stojí, naslonjen na svoj meč krvavi, tudi Črtomir, v sveti samotni divjíni Bohinjskega jézera, v sveti tihoti tistega solnčnega jutra. Slika mirú, a le na zunaj, prav kakor Bohinjsko jézero pred njim. V Črtomirovi notranjosti pa besní in vihári!

Bohínjsko jézero stojí pokójno ... Dno njegovo pa ni mirno: vojska, — boj „sômov“, „in drúgih róparjev“ besní „pod vodó“, „v dnù globočíne“.

Rešil se je srečno Črtomir iz poraza poprejšnje nočí; minil poboj je boja, — „to nóč je jénjal vôjske šúm vunánji“; a ni minil zanj boj **notranji**, boj „sômov“, „in drúgih róparjev“ — „pod vodó“, „v dnù globočíne“: „Potíhnil ti vihár **ní** — v pr̀sih bôja“!

V prsih, v notranjosti, v duhu besní, divjá **subjektivni** vihár. Tam valoví nemirno, razburjeno morje, tam rije in orje do dná; tam ni potihnil vihar, ampak celó —

Le hújši se je zbúdil čèrv nekdánji,
Ak pràv učí me v révah skúšnja môja,
Bolj gríze, bòlj po nôvi kèrvi vpíje,
Požréšniši obúpa so Harpíje.

A izmakne se Črtomir temni sili; iz temnega hipa izbegne v jasno misel, v jasno sliko; zasanja lep spomin, ki ga s svojo lepoto reši o

tisti uri — globokega brezna valov. Bogomila, nekdanja Bogomila, — spomin o tebi, in s tabo spomin tja v stari mirni čas, tja v lepe dni na Bledu, ter up, up vate, je Črtomira tisto uro otél, srečno premamil iz temnega, skorajda katastrofalnega boja s Harpijami, Erinijami obupa!

Stari svet: domače antike odmevi so vstali v njegovem duhu. Kakor nekdaj v resnici, doživlja Črtomir v svojih mislih, v spominu svojem, — v sanjah jasno davnino. In iž nje mu vzraste nov cilj — tja v bodočnost. Obnoviti prejšnje dni, — to je hrepenenje, ki ga obide. Nov cilj, vreden življenja, cilj v globokem oddihu tam v zaklónu otroško-naivne lepote, v toplem zadovoljstvu svoje lastne osebne eksistence, v mirni idili dveh src mu postavi tisti up ter njega „móč golj'fíva" tja predenj: trdni up — v „zvesto" Bogomilo! Mirú, mirú! — v sladkih mejah subjektivno-zadovoljne eksistence ob Bogomili: v srečni udejstitvi osebnih človeških teženj in upov.

Bil je to v Črtomirovi osodi prav tak hip kakor nekoč v osebnem razvoju Prešernovem tisti štadij tam tik pred končnim porazom, tik pred katastrofo, tik pred spoznanjem faktične realnosti v „Julijini" dobi: tam v tistem predzadnjem sonetu deveterosonetnega cikla za „Sonétnim véncem" (v sonetu o obupujočem „zdravniku" in o obupujočem „brodniku"), kjer je poet že spet bil na poti, da si obnoví poprejšnje dni, da se zateče — mirú želján — iz realnosti življenja v okrilje svetle „zvezde", ki je v resničnosti ni bilo nikjer, ki si jo je bil le sam, sam sebi vstvaril nekoč v velikem pesniškem aktu svojega lastnega duhá!

Sanjal, domišljal si je poet realni fakt iz daljave v daljavo, ne da bi ga bil res — srečal in doživel in preizkusil v živi realni kakóvosti njegovi. Prav takó sanja zdaj, si domišlja zdaj iz daljave tja v daljavo isto dejstvo, — žensko, Bogomilo svojo, Ifigenijo, zdravje, srečo ob njej — Čŕtomir, mirú želján, tu tik pred končnim porazom svojim, pred katastrofo — svoje subjektivnosti. Subjektivist svojega, a zdaj propalega svetá, ki ga „ovŕgle so mu čásov síle"; sanjav poet svoje lastne, pristno osebne subjektivnosti: to je tam v prvem delu „Krsta" Prešernov Črtomir, ki brez realne podlage, ne da bi poznal ter že preizkusil živi fakt življenja v vsej resnični kakóvosti njegovi, sanja, zida „gradove svitle si v oblake". **Subjektivnost**, sama čista in gola subjektivnost, ki sanja le **svoj** svet, svoj lepi, a s stališča resničnosti ničn i svet; subjektivnost, ki reva idealno izbegava realno, faktično resničnost svetá in življenja ter se zateka v svoje sanje; — to je tisto jutro po zadnji staroslovenski noči, še vedno ves v duhu antike, Črtomir.

V „Uvódu" — zadnja staroslovenska noč! V prvem arhitektonskem delu „Krsta" še nadaljevanje njeno v Črtomiru: prvo jutro, prvi dan po tisti noči, prvi dan — nove dobe.

Prvi dan, ki se Črtomiru zvrhoví v novem življenjskem, a čisto osebnem hrepenenju, v tistem določenem, a le zgolj subjektivnem cilju, ter v tistem trdnem, dasi ničnem upu!

Enkràt videt' želí podóbo mílo,
Pozdrávit' préjšnjega vesêlja mésto;
Al sréčno je prestála čásov sílo,
Al njéno mu sercé še bíje zvésto,
Al morebít' pod hládno spí gomílo,
Al premagávec mu je vzél nevésto,
Al žíva, al mèrtva je, zvédet' móre,
Ločíti préd se iz svetá ne móre. [16. stanca.]

Tak prestopa Črtomir v drugi del „Krsta“: odločitve, sreče ali nesreče, veselja ali žalosti, dà, mirú si pričakovaje — od svetá! In celó iz prav določene strani svetá, iz — ženske: od „Bogomile“.

Drugo jutro — pričenja drugo misel, drugi del speva: tam ob slapu Savice.

V samotni gozdni divjíni osmega stoletja — „junak premišlja“ realno dejstvo, kakó življenje, beg lét stró mladostni zalét močí človeku ter ga presilijo in premorejo, da odjenja od vsega osebno svojega: „Kak se zažêne, se ‚poznéje‘ vstávi — mladénič“. Motiv, ki v spevu napoveduje novo smér: objektivno dejstvo!

In zatem prihod Bogomilin: pričetek te nove smerí v elegiji.

Z Bogomilo stopi v drugem delu, tam na sredi, na vrhu speva, pred Črtomira-subjektivista hladna, trezna, rezko-trpka, neizprosna resničnost življenja sama, — realnost: „objektivno dejstvo“, dasi se tega Črtomir še ne zavé takoj ter še dolgo, dolgo ne spozná te resnice!

Ni si je poiskal sam, ampak iznenada stopi tu predenj faktična kakóvost dejstva, sama od sebe, zoper njegovo pričakovanje, ter se mu dá spoznati. Kakó zeló zoper vse pričakovanje, priča vsprejem, s kakršnim jo Črtomir vsprejme — v svoji slepi veri, sam vase svoj pogled uprt!

„O, sèm na sèrce môje Bogomíla!
Skerbí je kônec, žálosti, nesréče;
Se trése od vesêlja vsáka žíla,
Kar glédam spét v oblíčje ti cvetéče; —
Naj bríje zdàj okróg vihárjev síla,
Naj se nebó z obláki preobléče,
Ni mêni már, kar se godí na svéti,
Ak sméjo sréčne te roké objéti.“ [23. stanca.]

Tak je Črtomirov pozdrav, — izraz njegovega pričakovanja, izliv njegovih željá, njegovega hrepenenja.

Izbruh strastí? Vzdih feminizma? Nizkotno naziranje in čustvovanje! Silno hrepenenje utrujenega moža — po **miru**, stalno trajnem miru v zaklónu tihe osebne sreče! Nič ne svet sam in „kar se godí na svétu“! Ampak brez ozira na cilje in dogodke tujega, vnanjega, „objektivnega“ svetá: le sreča v samem sebi, zadovoljstvo v svoji lastni notranji subjektivnosti! To je smer in cilj Črtomirovega teženja; to vsebina in smisel ter pomen njegovih besedí: to — vse njegovo pričakovanje.

Skrb je žalost in nesreča njegova. „Skerbí je kônec!“ — njegova vroča želja. In vzklik je to njegov za prvi pozdrav Bogomili le, ker je vse hrepenenje njegovo sámo in edino to: da bi bilo, da bodi konec „skerbí“, ž njo žalosti, nesreče. Osebni mir, v njem osebni blagor! — tega si želí, po tem teží in hrepení iz dna globoke utrujenosti svoje!

Prav zató pa nima tam onkraj izpovedi Bogomiline, tam v tretjem delu speva, Črtomir drugega pomiselka zoper novo blagovestje kakor edino tega, da — Valjhun ne prihaja v znamenju **mirú**. In zató pa kar z vso dušo objame v smislu svoje težnje novi nauk, ki mu ga prinaša Bogomila, (ona, ki vidi v njej ter sanja, si obeta Črtomir v njej svojo Ifigenijo, svečenico sladkega mirú, svojega subjektivnega mirú), prav ker mu ga prinaša kot nauk „ljubézni in mirú in správe“; brezodporno in takoj se mu ukloni, ko mu sam apostol novega principa, duhovnik, svečáno zatrdí, da je zapoved nove vere — mir in ljubezen: „Po céli zêmlji vsèm ljudém mir bódi!“ „Očéta ênega sinóvi; ljudjé vsi — brátje; brátje — vsi naródi“: „ljubiti mór'mo se“! Valjhún pa da ravná po „slépi“ glavi svoji le, — „po bôžji vólji nè“!

Mirú, sreče! To je krik vse subjektivnosti Črtomirove. In kakor razodeva pozdrav njegov ob svidenju z Bogomilo, da si tega zatrdno obeta — ob Bogomili, prav takó odmeva vnovič le zopet ta isti krik, in hkratu ž njim tudi isti up Črtomirov — še vedno in dosledno dalje tam v tretjem delu speva: še po izpovedi Bogomilini!

Slišal je Črtomir Bogomilino odkrito povest. Pa kakó jo je umel? Po svojem, po subjektivni želji svojega srcá!

„Kak bóm povèrnil, Bogomíla drága,
Ljubézen, skèrb, kar si terpéla **záme**?
V vesêlji skôrej mi sercé omága,
Ki v njému tvôja ga ljubézen vnáme;
Doklèr kerví ne vtêče zádnja srága,
In grôba tèmna nóč me ne objáme,
Ti súžno môje bó življênje célo,
Ti gospodúj čez véro, mísli, délo.“ [36. stanca.]

Subjektivist! Nič ni bila Bogomilina izpoved njemu drugega, ko — sami obeti. Zakaj naj bi sicer bila prišla Bogomila? Le da njega reši notranjega viharja, da prinese njemu subjektivno srečo v globokem miru zadovoljne eksistence! Kaj naj je sicer pomen in namen njenega prihoda? Drugega ne ko to, zaradi česar si jo je on, Črtomir, takó želel še živo in zvesto, želel po svoje in zase, včeraj tam ob jezeru, ko je z očmí valóv globôko brêzno méril, ko mísli so strašnè rojíle mu po glávi, ko, Bogomíla! bilà je lépa podóba tvôja, ki speljála ga je „iz bôja"; ter zaradi česar je pričakoval danes ob slapu tu Savíce on — ne sicer nje same, a o njej veséle ali žálostne novíce!

Mirú, sreče! Sreče — na zemlji!

Takó gleda in umeva Črtomir še zdaj, tu v tretjem delu speva, še zdaj takraj njene izpovedi, — Bogomilo. Subjektivist še vedno, prav isti še subjektivist kakor tam v „Uvódu" ter v „Krsta" prvem delu, prav tak sanja tudi zdaj še tu Črtomir po svojem le dalje svoj svet, svoje gradove, svojo subjektivnost kakor prej, strogo dosleden le samemu sebi, — ter vidi in umeva Bogomilo, vidi in umeva vero, vidi ves svet in umeva življenje le v smislu svojih subjektivnih ciljev, v svitu svoje osebne, svoje lastne subjektivnosti in njenih teženj! In kot tak upa še zdaj „kônec skrbí in žálosti, nesréče" — v tostranskem svetu, upa mirú ob Bogomili: ker si sanja tudi njen cilj le zvesto ob sebi, ob njem samem! In življenje, vse življenje svoje da posvetí njej, žrtvuje njej: svojemu cilju, — to je njegova samoobsebna misel in namera; — njej: v zakóna zvézi. Subjektivist, ki ne sluti še višjega — zakóna. Takó še tam — v samem tretjem delu „Krsta"! Subjektivist, ki obveljavlja le svojo osebno težnjo, svojo osebno bolest; ki se mu še vedno zdi, ko da je ves svet, vse okoli njega: ljubezen, skrb, trpljenje, — le zanj, za posamnika Črtomira; in ko da bi ne imeli ta svet in vse vesoljstvo, vsa ljubezen in skrb ter vse trpljenje — svojega višjega zakóna, prav svojelastno samosvojega, v namerah in teženju „Káosa", ne „káosa"; v „božji volji" določenega, za nas človeštvo in za vsakogar posamnika izmed nas, ki smo vsakdo le del in delček vse vesoljne Celote, torej in potemtakem — „objektivnega", izven naše lastne subjektivnosti tam v „centralni Prakali" ležečega cilja in namena! Subjektivist — brez višjega spoznanja o Vseobčestvu, ter zató še brez spoznavanja, da nima posamnik — svojega pravega cilja v samem in edinem sebi, ampak izven sebe tam nekje v vseobči Celoti in njenih namerah!

A Bogomila mu je prinesla — meč! „Ne zdrúženja, ločítve zdàj so čási!" „V trdnem, ali vendar milem glasi" zavrne in odkloni namero Črtomirovo, ter mu pokaže tja ven preko sebe — drugega GOSPODA, ki mu žrtvuj, ki mu usúžni človek Črtomir življenje in delo svoje. In pokaže mu takó hkratu, Bogomila Črtomiru, pot preko samega sebe

in preko lastne subjektivnosti, tja ven do stikov z najglobljim zakónom, tja ven v svet objektivnosti in daljnjih, vélikih ciljev njegovih! Novo življenje in veliko delo mu odkrije in dá Bogomila za cilj njegovih dni: življenje in delo — za „Káos“ in udejstvitev Njegovih namér in teženj!

„De bódo znáni bôžji jim obéti,
Jih oznanvàt pojdì v slovénske mésta;
Kar dní odlóčenih mi bó na svéti,
Bogú in têbi bóm ostála zvésta,
V nebésih čákala bóm pri očéti
Čez májhen čàs devíška te nevésta,
Doklèr žalújejo po têb' otéte
Kerdéla, prídeš k mêni v mésta svéte.“ [48. stanca.]

In Črtomir — umolkne. Ni besedice ne, ne ugovora ne tožbe, nima poslej več spev Črtomirove, — le samo tisto kratko oporoko še, ki ž njo oddá Črtomir svoje zadnje posvetno blagó, ki se pa dejstva samega že ne dotakne več ni z dihom.

Dogodilo se je, zgromelo je — vse do kraja! Črtomir — je izpregledal! In ne besede več o tem, — ker ni ob tem takem dejstvu nobena več mogoča.

In to je bil cilj — speva!

Do tega takega momenta je hotel v svojem spevu poet-umetnik pristopnjevati dogodke; ta moment je bil njegov pristno osebni cilj in namen v tej umetnini, tej elegiji njegovi: moment, ki Črtomiru kar besedo vzame, ker mu zaprè — vsak izhod, vse ceste in potí. Bil je to v razvoju Črtomirovem prav tak moment, kakršen je bil v življenju in razvoju poeta Prešerna samega tisti njegov doživljaj, ko je z višine svoje, z jasne visokosti „sanj“ svojih, „sanj“ lastne notranje subjektivnosti pogledal v brezno objektivne realnosti, tja globoko navzdol, — ob tistem nenadnem srečanju realne Julije ob živem realnem ženinu njenem. Moment le, — le hip, en sam pogled! In kakor ga je poet sam doživel ob ženski ta tak moment, prav takó ga prinese v spevu njegovem — tudi Črtomiru ženska!

A kaj pomeni pravzaprav ta tak moment za Črtomira? S tem smo zdaj pri glavni točki „Krsta“!

Poraz subjektivnosti, odpoved subjektivni sméri; in vklonitev pred — „objektivnostjo“ ter njeno orjaško, vsemogočno močjó!

Moment je torej kakor — pokop! „Pokôpal mísli visokò letéče, Željá nespólnjenih sem bolečíne, Ko Črtomír — ves úp na zêmlji sréče.“ Subjektivno — temán bolesten pogreb samega sebe, — čeprav objektivno človeku prva zora novega Vstajenja, vstajenja preko samega sebe!

V to točko meri — vse in vsa kompozicija „Krsta pri Savici"!

Na tri glavne dele delí arhitektonika „Uvòd" in vsebino njegovo. Odporen subjektivist je v prvem delu Črtomir, ki se ukloniti noče, ampak se borí, dasi sam, trdovratno za staro smér, za domačo antiko. Nastop neizprosnega dejstva realnosti, „lakote nepremagljive", je dogodek drugega, osrednjega dela tam v „Uvódu"; in neuklonljivi subjektivist Črtomir mora odnehati od nadaljnje obrambe vsled zakonito-trdne sile nepremagljivega, realnega dejstva. V tretjem delu „Uvóda" pa — poraz subjektivnega stremljenja, poraz, ki strè zadnje prizadevanje, prav najzadnji poizkus rešitve še v smislu in sméri subjektivnega cilja: tisti poizkus rešitve v pobegu, — v izbegu torej pred neizprosnim in nepremagljivim dejstvom realne, objektivno faktične resničnosti.

Na tri glavne dele delí arhitektonika pa tudi „Krst" in njegovo vsebino. Subjektivist Črtomir sanja tam ob jezeru svojo subjektivno smer dalje, zida upe na oblake, ne pa ob objektivno, realno kakóvost dejstva, ter izpolni ves prvi del „Krsta" s svojim subjektivnim teženjem, svojo žalostjo, in svojimi sanjami, da je ves tisti del — sama samcata subjektivnost, ki jo poet-umetnik sam še povdarja s svojimi osebnimi, lirskimi prilivi. Nastop dejstva samega, tistega dejstva, ki o njem Črtomir v vsem prvem delu po svoje sanjari, — v vsej njegovi, objektivni, živi realnosti in faktični kakóvosti: to je vsebina drugega, tistega osrednjega dela v „Krstu", — tisti prihod in tista izpoved „Črtomirove" Bogomile. V tretjem delu „Krsta" pa kratek up ter kratek odpor: boj subjektivnosti zoper objektivno dejstvo; odpor in boj, in enkratni še, zadnji, prav najzadnji poizkus izbega v smislu in sméri svoje lastne subjektivnosti, poizkus, ki skonča s porazom subjektivnosti in zmago realne objektivnosti!

Čudoviti paralelizem forme in vsebine v obedveh glavnih delih vsega speva mora presenetiti, ko se ga zavemo. Umetnik izreka važna dejstva o svojih namerah, ter piše komentar, svoj komentar pač brez vsake besede ter le s formo sámo! In zató ní in ne bó umeti pesnika in njegove vsebine prav, dokler ne razumemo in ne spoznamo dodnà — umetnika in njegove umetnosti, vse njegove forme. „Uvòd" je le preludij, ki s točno paralelnimi dogodki napoveduje glavno idejo „Krsta". Poraz je sklep tam: vnanji poraz, ki mu sledi — vnanji, a še ne notranji mir. Poraz je sklep tu: notranji poraz, ki za njim nastopi — globok mir, tisti notranji mir zdaj, ki je mir stikov s „centralno prakaljó", mir — „objektivnosti".

Soroden rezultat, soroden doživljaj Črtomirov za sklep tam in tu, — v „Uvodu" in v „Krstu": Poraz osebnih, subjektivnih stremljenj in namér! Zasegel pa je Črtomira tisti doživljaj njegov tam v „Uvódu" zoper njegovo namero in voljo — kot katastrofa; in zoper

njegovo namero in voljo mu je dozorél v „Krstu“ tudi tisti drugi, prvemu sorodni doživljaj njegov, tudi tu kot nenadna, nepričakovana katastrofa zanj kot človeka. In kaj je bil Črtomirov doživljaj tam v „Uvódu“? Poraz, ki je odprl Črtomiru objektivno sodbo in spoznanje o dobi in osodi domačega naroda, sodbo in spoznanje, ki jo izreče šele kesneje, ko pravi: „stáršev so postávo“ — zdaj ovrgle „čásov síle“. In kaj pa je Črtomirov doživljaj tu v „Krstu“ samem? Spet poraz, a druge vrste poraz, ki iž njega dozorí objektivni pogled na Bogomilo, na žensko ter ž njo na ves svet, na vse življenje Črtomiru: — tudi na njegovo lastno! Pogled, ki dozorí v Črtomiru — odpoved dosedanji misli in dosedanjim upom, ter povzroči „spreobrnenje“ njegovo: prestop iz subjektivne smerí — v objektivno razumevanje in presojanje svetá, človeštva, življenja. Prestop, ki pa se v „Krstu“ druži še z drugim momentom: z uklonitvijo lastne subjektivnosti, posebej lastne subjektivne volje — Višnji Volji, ki je izven nas ter za nas Objektivnost; druži torej s prestopom in uklonitvijo — samega sebe v službo Objektivnosti!

In tu smo zdaj na cilju.

Doživljaj svojega lastnega razvoja, tisti bolestni, a največji dogodek lastnega življenja, — tisto lastno katastrofo, ki mu jo je prinesla „Julijina“ doba: to je, kar je s Črtomirom poet zajél svojega v svoj največji spev! Dozoréval je počasi, stopnjema, ter dozorél nazadnje hipoma, ob enem samem pogledu, v trenotku, prav kakor Črtomiru v „Krstu“, — tisti doživljaj njegov poetu-človeku. Propast vere poetove v Julijo-Ifigenijo je sklep „Julijine“ dobe, ter tisti velepomembni fakt, ki je bil sklep vseh subjektivnih upov in željá poetovih; prav kakor je propast vere Črtomirove v Bogomilo-Ifigenijo sklep njegove subjektivne smerí. Propast vere: objektivni pogled na golo dejstvo kot táko, kakršno je! In konec je upov, in konec je željá in hrepenenja. Prestop, „spreobrnenje“ iz dosedanje smerí v drugo: prestop iz subjektivne smerí v objektivno smér — je posledica! In prestop — v službo Objektivnosti!

„Pokôpal mísli visokò letéče, Željá nespôlnjenih sem bolečíne. Ko — Črtomír: ves úp na zêmlji sréče.“

„Dán jásni, dán obláčni v nóči míne.“ Fakt! „Srcé vesélo, in bolnó, trpéče“ — obé torej, pa bodi eno ali drugo! — „vpokój'le bódo grôba globočíne“. Fakt!

Prestop v objektivno smer, ter računi z objektivno resničnostjo! Smrt se tu, ob Čopovem grobu, spet obveljavi v poeziji Prešernovi: kot trdno, objektivno realno dejstvo tega svetá in življenja, — kot nepremakljivo gotov, trden rok, kot zanesljivi sklep, ki prestavi človeka iz tukajšnje nemirne službe njegove v stalni pokoj, tja v grôba skrivnostne „globočíne“!

Grandiozna skala, — „Krst“! Skala, ki si jo je odvalil s srcá poet na življenjski grob svoj! Na tisti grob, ki vanj pokopal mísli visokò letéče, željá nespólnjenih je bolečíne; kakor Črtomir — ves úp na zêmlji sréče: vso svojo subjektivno smer. Veličasten spev je izklesal nanj za nagrobnik! Opesnil je v njem tisto „spreobrnenje“ svoje, ki je bilo sad „Julijine“ dobe njegove: spreobrnenje, podobno Črtomirovemu! Prestop svoj iz subjektivne v objektivno smer! — to je v „Krstu“ svojem opesnil ter ovenčal s trnjevo krono poet, — po svoje: kot pokop.

To je glavna ideja vsega speva. Tista pristno individualna osebna ideja Prešernova, ki se vsled nje spaja in zliva „Krst pri Savici“ v organsko enotnost z vso dotedanjo poezijo Prešernovo — kot spev o tistem silnem dogodku razvoja poetovega, o dogodku, ki mu je bil neposredno poprej dozorèl ob Juliji: o prestopu v objektivno smer!

To je tretje, kar je bilo treba naglasiti, in kar bodi zató tu naglašeno še o „Krstu pri Savici“.[1]

Poet in njegova poezija se tu strne z epilogom nekdanjih „Sonétov nesréče“! Za sábo ima poet-človek v svoji notranjosti tu tisto véliko dejstvo, ki je je slutil že davno tam nekoč kot edino rešitev — življenjskega problema svojega, ter zató kot svoj cilj: tam že, v sami dobi Erínij in Harpíj, tam v epilogu svojih „Sonétov nesréče“. —

*

Kakor monument na gori je v Prešernovem razvoju in v Prešernovi poeziji — „Krst pri Savici“. Vsej dolgi poti njegovi, tisti bridki in bolestni poti navzgor — je ta spev zadnji, prav poslednji mejnik. Dosegel je svoj vrh, vrh svojega razvoja tu poet; dosegel je svoj vrh, vrh svoje potí tu tudi mislec in človek Prešeren; dasi še ne svojega vrha — umetnik.

In kakor postojí potnik, ko se je priboril ter povspel na jasno višino, da se oddahne in razgleda, da premeri z enim samim pogledom svojo pot, ki jo ima tu že za sabo, a tudi da si z očmi odmeri in

---

[1] Vraz Prešernu 2. IV. 1837 (Letopis Mat. Slov. 1875/164): Ich wage mich gegenwärtig auch schon in das Gebieth der Objectivität, wogegen die Subjectivität mächtig ankämpft. Die Frucht dieses mir sehr schwer scheinenden Schrittes sind einige Balladen, die Dir, so es Gott und das gute Glück will, wol zur Kenntniss kommen werden. Ausserdem entwarf ich einen Plan zu einem grösseren epischen Gedichte, welches an Umfang Deinem Kerst gleichkommen könnte, nur bin ich noch über das Metrum im Streite. Anfang(s) bestimmte ich das Terzinenmass dazu, jedoch scheint mir dasselbe bei manchen freiern Stellen, Zwang anlegen zu wollen, daher werde ich mich vermuthlich verschiedener Versmasse bedienen müssen. — In wie weit mir die objective Dichtung zusagt, wirst Du aus dem beiliegenden Stücke Dervar am leichtesten selbst beurtheilen können. (Torej vpliv Krsta pri Vrazu!)

določi pot ter najde cilj tja dalje v odprto daljavo, ki je ima še pred sabo, — prav takó je obstal, pomudil se na tem vrhu svojem geníj Prešernov.

„Wenn über Jahr und Tag keine Zhbeliza erscheint, so dürfte ich eine Sammlung meiner péſme herausgeben.“ Takó je s tega vrha pisal v literarnem pismu v Prago Čelakovskemu, ko mu je leta 1836. pošiljal sam svoj „Kèrſt per Ṣavízi“. Ṣ posebno zbirko pesmi je torej nameraval Prešeren takrat v naši literarni zgodovini sami naglasiti, označiti ta svoj vrh. Pa je namero kesneje opustil, in sicer — vsled nove ideje, novega koraka v svojem razvoju. A ta ideja, ta korak pa je spet posebno poglavje zase o Prešernovi umetnosti!

V Ljubljani, leta 1914.

Pastúškin:

Dnevi.

Ki zdaj mi siješ, dan, kako si lep
in bogat; kakor takrat Jozvi, hajdi,
postoj, postoj, nikoli mi ne zajdi! —
— Jaz moram v noč, za svoje čare slep. —

Pa tam, če višji goni te ukrep,
v spomina loki z brati se mi najdi;
pred mano, kakor polni grozdi v brajdi,
mi novi dnevi nov bude pohlep.

Za vsemi pa, ki bodo še sijali,
že mnogo sanjan, slutnjema poznan,
sladkà pričakovanja v srcu pali,

prebija rožnato oblak teman,
oko mi čara z jasnimi kristali
moj zadnji, večni — moj najlepši dan.

Juš Kozak:

Markí Groll.

I.

Enakomerno so nabijala kladiva na dvorišču. Na visokih odrih so trepetale prosto plapolajoče luči, hodile semintja sence, zaukazovale drugim, ki so se sklanjale, nabijale in nosile malto. V temni noči so izpod rok kipeli zidovi v višino, da so jih ljudje komaj dohajali.

Težko ozračje, prenasičeno s prahom kamenja in trhlih desk, je lizalo kamenite stene ogromnega, težko grajenega poslopja jetnišnice. Skozi majhne linice se je vsipalo v celice, kjer so se borila za spanec človeška telesa.

Markí Groll je preklinjal sršeč v okno:

„Hudič, dan za dnem isto. Niti spati ne moreš. Prah požiraš ponoči, podnevi — kako naj človek potem vzdrži ta prokleti smrad. Deset je že in še zbijajo.“

Razgaljena, kosmata prsa velikega težkega telesa so se bočila in upirala medli prašni svetlobi, ki je vznemirjala temo celice. Nihče mu ni odgovoril. V sosednjem kotu je spal v temo zavit človek, med obema pa se je svetlikala bela rjuha na odgrnjeni postelji.

Bankir, ležeč ob nasprotni steni poleg stranišča, obdanega s špansko steno, se je pretegnil, nekaj zamrmral in zopet zaspal.

Le vojak, ki je stražaril na hodniku, je pristopil k težkim železnim vratom, pogledal skozi odprtinico in pomiril s svojim običajnim: Ps..st!

Markí Groll se je razjezil: „Hudič, kaj meniš, da razbijem celico, če malo zarenčim? Da spim, kadar zaukažete?“

Zaškripala je železna postelja, ko se je prevalil. Vzdihnil in naslonil je glavo ob komolec. S težkim pogledom je prebodel svojega soseda, ki je ležal tik zidu. Bled mladenič suhljate, sloke postave je zrl vanj.

Črne oči vročičnega bleska so iskale opore v markíjevem ploščatem obrazu, njegovih velikih modrih očeh, v nekem notranjem miru, ki je lil iz tega velikega telesa kljub njegovim nemirnim kretnjam.

Grivasti sivi lasje so povečavali že samo po sebi veliko glavo in napol pokrivali tolsti tilnik.

Sloko telo Ivana Petroviča je skoro strepetalo pod odejo, ko so se venomer upirali vanj polni pogledi markíja Grolla. Pekli so ti pogledi in Ivan se je prestrašil v mučnem molku pred nenavadno postavo. Toliko bolj je vplivala nanj samota, lastna nemoč v celici, kamor so ga pripeljali šele pred par urami.

Za hip je pomislil, kaj bi se zgodilo, če bi nasilni markí Groll zblaznel. Bo prišel kdo na pomoč? In potem: kako bo živel s tem človekom skupaj? Ozrl se je do visokega okenca, pogledal težka, železna vrata, druga dva speča jetnika in v duši se je zganilo naenkrat nekaj tako mehkega, kakor je jok otroka, ki se je zaplel v mrežo tmin in mrakov, se lovi kot v sanjah nad groznim prepadom, in ni človeške roke, da ga varuje.

Le zdaj in zdaj ga je v teh molčečih minutah prešinila stroga volja, obseči vse svoje delo, ki je bušilo ob državno življenje, premagati inkvizitorje, samo da se izvije sponam tega mračnega zidovja, ki mu je naglodalo dušo.

Pa komaj se je zavedal svoje misli, že je zgostila mračna samota uporno kri in zahotelo se mu je tako željno spanca, da se preseli za dolgo daleč proč od življenja.

„Vi ne spite, mladi prijatelj?“ Markí Groll se je sunkoma pognal proti njemu.

„Ne! spati ne morem.“

„Kaj ne, ti hudiči zbijajo že vso noč. Prokleto, šele deset je ura in še dolgih osem ur je do jutra.“

„Kaj delajo, da se jim tako mudi tam zunaj?“

„Take celice kakor tu; pa do oblakov naj bi šla hiša, ki jo postavljajo. Ej, že slutijo, da bo treba več, več prostorov, da nas utaknejo v te srajce, ker jim motimo življenje tam zunaj. Vas, mladenič, so šele danes pripeljali?“

„Da! Sploh ne vem, zakaj semkaj. Jaz bi moral domov v Bosno, ne vem, zakaj me drže na Dunaju. V par dneh mislim, da grem.“ Petrovič je začenjal govor, da bi mu sosed razpredel misli, ki se sam z njimi bori.

„Ha-a-a, no, le počakajte mladenič, se že še priučite življenju tu notri. Mene so zaprli že pred šestimi meseci. Pol milijona kavcije so vložili sorodniki, da me izpuste in počakam zunaj obravnave. Kaj še! — Zaprli so me — barona — markíja — s pestjo me usekali v obraz in zdaj so vlekli, vlekli, da bi zblaznel človek. Dan na dan isto. Zjutraj vstaneš, čakaš, da dobiš zajtrk, potem čakaš dve uri na pošto, čakaš dve uri, da te pozovejo vsaj za pet minut pred preiskovalnega sodnika. Da prideš en sam trenutek med ljudi, stojiš v sobi, kjer je miza, na njej papir, črnilo, tam v kotu obešalnik; odložil bi klobuk, pa veš, da si brez njega. Veste, prijatelj, radost je stati pred preiskovalnim

sodnikom, se boriti z njim, vohati, kaj je pes zopet izvohunil, in poleg tega sanjate, da stopite vsak trenutek na cesto, pozdravite mimoidočega znanca, se vsedete v kavarni k oknu, listate po časopisu ... eh, tam je življenje, tam zunaj!"

Markí se je tako zagovoril, da je težko dihal. Vročina in težak vzduh sta pronicala skozi temnorjavo kožo in izžemala potne srage.

„Odpeljejo vas nazaj in vi ste že mislili, da vam naznanijo prostost. Povsod vam sledi tisti mrzli obraz, leden kakor jeklo, vsak čas pripravljen, stisniti človeku vrat. — He — he — to je pasja služba! Tam na mizi mu leže paragrafi in vi ste tisto bitje, ki se mora vsega svojega življenja izpovedati po tistih paragrafih. In poleg tega imate še to zavest, da če bi bili zunaj, skrivite vse paragrafe, pod vsakega utaknete stotak in preiskovalni sodnik bo sedel z vami v kavarni."

Markí je v razburjenosti udaril sam po sebi — kakor, da nima nikamor več položiti svojih rok.

„In potem vam odpro vrata nazaj. Nikdar več, prijatelj, kar boste tu notri, ne pritisnete sami na kljuko. Mar še niste opazili tega, ko so vas pripeljali tu sem po temnih hodnikih, kjer izgubite sled sami za seboj, da nimajo niti ena vrata kljuke?"

„Ne! nisem opazil."

„Verjamem, premalo časa ste tu. No, se že privadite. — Čakate kosila. Po kosilu računate, kdaj greste na dvorišče, vsak drugi dan. In ko se vrnete nazaj, čakate večerje, po večerji spanca in tako, prijatelj, vsak dan isto, vsak mesec isto; ne odreši vas bolezen, ne odreši upor, le mirno čakanje. Kaj ni hudič ustvaril teh peklenskih muk? In poleg tega se zavedate, da gre tistile vojak jutri v mesto, kamor hoče; preiskovalni sodnik bo sedel v kavarni, po kosilu se bo peljal na deželo, dobi dva meseca dopusta baš tisti trenutek, ko bi moral zaključiti vašo preiskavo. Ne, dva meseca morate sedeti, ker se on zabava tam zunaj. Vidite, petdeset let imam, pa sem mislil, da ga s tole pestjo ubijem, ko stopim zopet po dveh mesecih v tisto sobo. — Pa ni bilo tako. Hvaležen sem bil, da je zopet pričel in da sem prišel do konca. Pojutranjem bo moja obravnava. Naj se zgodi, kar hoče. Če me obsodijo, zgubim plemstvo, premoženje, vse, vse. Do petih let mislim, da gre. Vse po paragrafih in predalih. Če pa zmagam, prijatelj, boste še čuli o meni, še bom stal v vaših vrstah, vseh onih, ki se bore proti tem paragrafom in srednjemu veku. Pazite, prijatelj, markí Groll ne bo tako lahko zapustil bojišča."

Vojak se je zopet približal celici: „Gospoda, prosim mirujte!" je svaril z ostrim zapovedujočim tonom in puškino kopito se je morda slučajno dotaknilo železnih vrat.

„Pa naj zunaj mirujejo! — Kdo bo spal v tem prokletem trušču in zbijanju!“

„Tiho-o-o!“ je ponovil vojak in se polagoma odstranil, ko je markí za trenutek obmolknil, se prevrgel na hrbet in prekrižal gole roke na trebuhu.

„Vi ste političen zločinec, kaj ne?“

Ivan Petrovič je osupnil, tako naglo je zasekalo vprašanje ter ga vsega zavzelo. Tisti hip je postal pozoren. — On je Nemec — je pomislil, jaz Srb — kaj bi mu pravil — midva sva nasprotnika, — če tudi v ječi. Naj govori, kar hoče, tu bo udaril po meni. Zakaj bi iskal nepotrebnih sovražnikov?

„Ne, ravno političen ne,“ je govoril skrivaj, pazno motreč soseda.

„No, kaj vam očitajo?“

„Ne vem še.“

„Kaj bi? Mar vam ni policijski komisar prebral obtožnice?“

„Obtožnice ne, le par vprašanj mi je stavil, če sem bil član tega in onega društva!“

„In na podlagi teh sumničenj da vas začasno odstranijo!“

„Tako nekako!“

„No glejte, skupaj sva. Političen zločin! Proti ustroju države ste ruvali. Kaj ne — in zdaj še nemara umor v Sarajevu — ga niste slutili naprej?“

„Ne, čast mi, o tem nisem vedel ničesar.“

„In kaj ste porekli takrat?“

Ivan Petrovič je sklenil molčati, ker ni našel odgovora.

„No, ne bom vas po nepotrebnem povpraševal, mladi prijatelj! Le tako dalje! Ne vem zakaj, ampak pri srcu ste mi, kakor še malokdo do zdaj. Kaj, hudiča, boste še vse preživeli, ko vas izpuste. Prijatelj, taki časi vas čakajo, da se morda nikdar niste nadejali takih. Glejte in vi uporniki ste izvoljeni. E, poznam vas. Danes ste še vsi prevzeti, jutri pa se že pričnete boriti. Poznam to.“

Med tem se je stemnilo tudi v celici. Tam zunaj so prestali delati, ugasili luči. Le majhna svetilka je brlela na hodniku za stražarja. V dolgih presledkih so zarožljali ključi jetničarja, ki je opravljal svojo nočno službo in se sprehajal skoro neslišno v copatah po hodniku.

Markí ni spal. Zopet se je sklonil kvišku in govoril poltiho v temo.

„Tudi jaz sem političen zločinec. Veste, kaj sem bil: predsednik avstroogrske mlekarske zveze.“ Markí Groll jo je vodil in hotel iztrgati iz rok črnih, ti pa so ga strmoglavili, ker imajo državo za seboj. „He — he — veste, tudi politična žrtev! Kmeta sem zagovarjal, da uničim sistem, ki ga izkorišča, pa me poskušajo zbiti! Neprijeten sem jim postal. Parkrat sem jih povedal tudi ministru v obraz. Veste, slo-

vanska kri, ki nikdar ne miruje. Jaz sem po očetu Slovan. Moja mati je bila Saksonka, moj oče Rus, bogat Rus, milijonar in stric moj, ki živi v Parizu, je podedoval vse. Prijatelj, vi ne veste, kako ljubim Slovane! Sami boste spoznali, kake šlevice so, strahopetci, filistri, vsi, kar jih kroži krog nas. Le Slovani ste krepak zdrav narod, ki se bo boril z vsako državo in potem celo z Bogom ha, — ha, — mar ni res?“

Ivanu Petroviču je vztrepetala sleherna žilica. Oči so žarele kakor dvoje žarnic. Njegova mladost in radost sta tisti hip podrle zidove in njegova mlada duša je zasanjala nad svetom, prisluškovala utripanju žil zemlje in se spajala z zvenenjem zvezd.

„Hvaležen sem vam za to,“ je tiho pripomnil, nakar se je markí ves vzravnal v postelji, da je izpodrinila temo njegova ogromna postava. „Dajte mi roko, moj mladi prijatelj! In če me obsodijo, midva se še srečava. Vam se zdaj ne bo žalega pripetilo. Zdi se mi, da ne, premalo je dokazov, prepametni ste. Ukanite jih, in kadar boste prosti, me poiščite!“

Zunaj je presekal svetal blisk ozračje, planil v celico in osvetlil markíja, ki je sedel v postelji ves razgaljen in razsrjen. Močan zamolkel grom je spremljal njegove besede.

„Da, skupaj se bomo borili proti državam, ker vsaka država je zločin nad človeštvom.“

Počasi se je zopet zleknil v posteljo in prisluškoval nevihti, ki je baš tisti hip zarjula in bušila kostanje ob ozidje jetnišnice, da jih ob njem razsuje. Nato je zavladala za hip tišina, ki je prevzela s svojim mirom tudi celico. Hlad dežja, ki je pričel rositi, je dihal v težkem ozračju ter ga redčil.

Markí se je umiril: „Ivan Petrovič, če nimate denarja za kak priboljšek, kar meni recite. Naročim vsak dan tudi za vas. Česa ne bi mogli pogrešati?“

„Tobaka.“

„No, dobro, vsak dan vam naročim tobaka, za drugo se že zmeniva.“

„Lahko noč!“

Ivanu Petroviču se je zazdelo, da ga je pomiril hlad dežja, ki je pogasil žejo neutešenega ozračja. Mir tople poletne noči, ki jo je osvežil dež, je objel tudi razpaljena telesa, proniknil v kri, ki se je mirno pretakala po žilah.

Markí je ležal vznak, težko, globoko sopel, toda njegove roke so pokojno ležale na postelji.

Ivan se je zagledal za hip v njegovo telo, kolikor ga je mogel razbrati v temi. Ležalo je kakor truplo posekanega hrasta. In tuintam je zamrmralo v spanju, kot bi govorilo z nekom, ki stoji tik postelje. Le s težavo bi se Ivan pogreznil v svetove, v katerih živi

ta orjaški mož. Toda slutil je neprestano utripanje možganov za tisto čepinjo, ki snujejo, pretvarjajo, darujejo poslušalcu le par besedi, sami pa so daleč proč od njega. — Tedaj se je spomnil, da stoji mož pred obravnavo, ki bo odločala o njegovom življenju. In sam se je zamislil. Tudi njegovi možgani so se uživeli v boj, ki ga bo moral prestati. Jasno je sledila misel misli, sklepala, kovala, se borila z nasprotstvi, gradila razgovor. Obstala, trepetala je nad tistimi najskrivnejšimi kotički njegovega življenja, za katere se bo boril z njim, ki ga bo izkušal omrežiti in ujeti na laži. Izviti mu mora skrivnost njegovih predalov, če ne počivajo v njih že dokazi, ki bi zrušili ves njegov zagovor.

Ivan Petrovič je našel v teh predalih svojo poskušnjo in negotovost se je trdo zarila v senci, da je nemirno tolklo srce, in šele svinčeni spanec, ki je polagoma utrujal oči, ga je speljal preko prepadov. Že pol v snu je zagledal, da se leskeče na kosmatih prsih markíja nekaj svetlega.

Sklonil se je bliže in videl malo svetinjico.

„Ali ve, da jo nosi?“, je pomislil Petrovič in že se je misel potopila v spanju. (Dalje prihodnjič.)

A. Novačan:

Titan.

„Letel bi čez hribe, doline
letel bi dalje in dalje, letel bi
visoko do solnca in bratov njegovih,
od solnca do solnca in zopet do novih
po carstvu nekdanjem, ko mogel, ko smel bi
letel bi, letel bi! —

Tu so pa sive mračne nižine
in mati priroda hudobna skopulja,
ko meri nam njena krivična tezulja
življenje, svobodo in bedo in strah. —“

Še včeraj je bil bahat velikan,
se kregal je z Bogom uporni titan.
Zdaj ga pa zebe in solnca prosi.
Star je! Ima bradavico na nosi. —

Fran Tratnik:

Aforizmi o umetnosti.

I.

„Kot bi narava poskušala eksperiment za večno življenje človeštva, tako je vžgala umetniku hrepenenje v prsih.“

„„Kaj ne živi v svojih delih vekomaj?““

„Umotvor je pepel od plamena hrepenenja in hotenja, katerega iskre so za trenutek prešinile daljavo večnosti.“ — —

II.

Neugasljivo tli nekaterim na dnu duše . . . In dvigne se plamen, ognjeno telo se vzpne visoko proti nebu, da izgine v solnčni svetlobi . . .

Čim večji je plamen, tem več je žerjavice.

Čim večje hrepenenje, — tem večja bolest — —

III.

Umetnik prejme od nature dar umetnosti — zlato posodo, da iz nje deli skrivnost. Ta skrivnost je sok, ki teče skozi srce in se čisti v jezeru duše. Kdor pije, naj pomni, da Kristus ni dal apostolom piti iz keliha za okrepilo telesu, pač pa njihovim dušam . . .

IV.

Umetnost se druži našemu življenju že v jutranji pesmi mladosti z nežno zvenečimi zvoki, glasno nas spremlja v dan življenja strasti, v trpljenju nas dviga, čisti nam dušo nemira, da občutimo v sebi na večer njen globoki akord . . .

Zato hočem umetnost, da grem v njej in ona v meni iz sladke pesmi v najnižji akord, v najsilnejše harmonije — miru . . .

V.

Nekega dne se sprehaja lajik z umetnikom po cvetličnem vrtu.

„Prijatelj, poglej to krasoto narave! Kako čudovit užitek občutim, ko gledam te rože, kolik užitek moraš občutiti, umetnik, še-le ti?“

Otožno mu odgovori slikar:

„„Glej, tudi pogled na to cvetje me trapi; zakaj čutim, kako sem v stvarjanju svoje umetnosti pred silo naravne lepote slaboten . . . Zato meni ni dano, da bi užival naturo, kot jo uživaš ti.““ — —

VI.

Michelangelo ni slikal za cerkev. Sikstinska kapela je tempelj njegove umetnosti, in kadar se daruje v njej daritev sv. maše, pride Kristus, sveti gost — v njegovo hišo. — —

VII.

Umetnika v vstvarjanju ne veže nobena konsekventnost prepričanj in nazorov. On je neodvisen in nima namena kot združiti se z naravo, ter njo razodevati. Element njegove duše je lepota, ne resnica.

VIII.

Najprej se je treba od drugih učiti njih znanja in spoznavati lepoto njihove umetnosti, da se razvije v umetniku samostojni talent, ter najde lepoto v naravi, ki mu v duši vplodi umotvor.

Takrat mora pozabiti, kar se je od drugih naučil, ter ustvarjati svojo lastno umetnost, nakar se bodo zopet drugi od njega učili.

IX.

Umetnike veže in zbližuje naravno čustvo; zakaj vsak gre sicer svojo pot, toda vsi isto smer, — kot reke v morje — kjer se združijo v idealu umetnosti. — —

X.

Kdor ne zna sam poti, mora hoditi za drugimi, — in vedno je zadaj . . .

XI.

Pred slabo kritiko je treba umetniku biti močnemu, pred kritiko hvale še močnejšemu. Mnogi pozabi v slavi to, kar je že znal, ko še ni bil slavljen . . .

XII.

Ljudstvo naravno občuti umotvor, kritik ga mora tudi razumeti.

Večina kritikov daje prednost razumu pred čustvom, zato se godi, da z znanjem razmotrivajo o umotvoru vsak po svoje, le malokateri pa občuti ono resnično lepoto, ki jo je umetnik vložil kot notranjo, duševno vsebino svojega dela.

Presojati umotvor le zunanje, po tehniki, je isto, kot soditi človeka po kroju obleke, ne po njegovih duševnih zmožnostih.

XIII.

Čim manjši je narod, tem manj pozna svoje ljudi: mnogokrat mora tujina povedati, kakšen je njegov sin ...

XIV.

Oseba umetnikova moti marsikoga pri presojanju njegovega umotvora.

Da prav spozna in vzljubi narod njegovo delo, je pri mnogem treba smrti ...

XV.

Slikar ne piše o umetnosti kot pisatelj in ne kot kritik. On riše z besedo simboličen ornament k svoji umetnosti.

XVI.

Kdor v svojem delu stremi in hoče več, kot mu je doseči mogoče, zanj je življenje prekratko.

Za onega, ki hoče samo to, kar doseči more, je življenje predolgo. — —

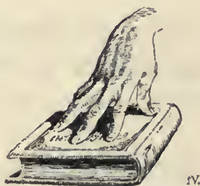
XVII.

Ne bodi malodušen v mladosti in ne misli na kratkost življenja, ter ne delaj samo od dneva.

Snuj marveč načrte na široki podlagi, kot bi živel tisoč let.

Kar si velikega zasnoval in tebi ni bilo mogoče končati, nadaljevali bodo drugi, četudi mogoče v drugačni obliki.

Tvoje življenjsko delo bode tako zapisano v sveto knjigo dela za narod in človeštvo, ne samo v tvoj zasebni dnevni račun. —

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Kveder - Demetrović Zofka: Njeno življenje. Povest. Knezova knjižnica XXI. zv. Izdala Matica Slovenska. V Ljubljani 1914.

Po daljšem presledku smo prejeli od marljive pisateljice ožji rojaki nov knjižen dar, povest „Njeno življenje". Temeljna poteza v značaju Tilde, junakinje te povesti, je očrtana z naslednjimi besedami: „Globoko v njenem srcu je bil skrit sveti plamen, zakrit očem, zaklenjen s sedmimi ključi. Namenjen, da zažari tistemu, ki bi ga znal odkriti in odkleniti s spoštljivo roko — ali pa, da gasne sam, zavržen, dragocen zaklad, nobenemu v tolažbo." In to dobro, skromno Tildo, hčer vzornih, nekoliko ozkosrčnih staršev, dajo baš ti vzorni starši zelo neprevidno brez mnogega premišljanja in pomišljanja lehkomiselnemu možu, veseljaškemu slabiču, ki živi brez vsake moralne opore v sebi samo trenotnim nagnjenjem in brezvestno zaigra svojo čast in svoje življenje, zapravi družini imetek in ji izpodkoplje stališče, ne da bi se v svoji naivni dobrodušnosti prav zavedel svoje strašne krivde. Ob njegovi smrti se čuti izmučena Tilda skoraj olajšano in vsa njena svetniška požrtvovalnost se oklene z dvojno vnemo otrok. Revščina, bolezen, smrt navaljujejo nanjo ... „svojo srčno kri je prelivala vsako uro". A otroci ji pomro, ostane ji zadnji, Rajko; mati strahoma opazi, kako se ji sin polagoma obrazi v popolno kopijo svojega očeta. In prične se nova, neprestana, kruta borba za to zadnje dete; zvesta pomočnica v teh naporih, iztrgati otroka podedovanim zlim nagonom, ji je dekla Lena, daljnja duševna sorodnica Flaubertovi Feliciti; a vse zaman: tudi sinu nedostaje prave vztrajnosti, vesti, čuta za odgovornost; kes, trdne sklepe mu odpihne že naslednji trenotek. Po smrti sestre Mimice kakor da se je iztreznil, kakor da hoče prevladati v njem dobra stran; a par tednov občevanja z bratrancem Emilom ga potegne zopet v stari tir; udobnost in uživanje, doslej samo podzavestno nagnjenje, mu je poslej princip in smoter življenja. Ne more si najti poklica, zapravlja, pijančuje, krade — se kesa, obeta, da se bo poboljšal — in je že zopet stari nepoboljšljivec. Nazadnje ukrade Leni hranilnično knjižico, okoli štiritisoč kron, trde prihranke vsega življenja, in jih zapravi v tržaškem starem mestu z ženskami ... Za devet dni se vrne pijan domov in prizna materi tatvino ... „Nekaj je omahnilo v njej, nekaj se je zlomilo. Stisnilo jo je v prsih. Ugriznila jo je strupena kača za srce in kri ji je vroča in kipeča butnila v glavo. Skalilo se ji je v duši, vzdignilo. Grenkost prebridka, razočaranje neizmerno, teptana, ogoljufana ljubezen, srd, sramota — ji je kakor val zalilo možgane in skalilo pamet" ... In v tem trenotku, ko se je zgrudilo v nji vse, ustreli sina — sama pa se vrže v morje ...

Tragična zgodba mučenice-žene in mučenice-matere je podana z živim človeškim čutom in ženskim sočutjem; tajne slasti in bolečine materinstva — da, to je zajela ženska-mati iz zakladnice svojih lastnih izkušenj; te vedno budne skrbi, ta pekoča razočaranja, ki pijejo mladi ženski srčno kri, ta silna, brezupna borba šibkih moči z neodvratno usodo — vse to je naslikano prepričevalno in resnično, da nas končna katastrofa zgrabi in pretrese. V kolikor je ta knjiga subjektivna izpoved in obtožba, v toliko je resno in važno, dobro in živo delo. Za objektivno umetnino pa je v njej preveč naivnega operiranja z dedičnostjo, katere zakoni vendar niso

tako preprosti in matematično pregledni, kakor hoče pisateljica. Danes vemo, kako so v naši psihi zgnetene duše umrlih rodov, kako se bore v nas instinkti barbarskih prednikov s pridobitvami vzgoje in kulture, toda ti vplivi so tako zagonetni, tako mnogostrano zapleteni in nepreračunljivi, da se opazovanju vedno in vedno izmikajo. Baš zato lahko posveti vanje samo intiuktivno oko psihologa-bistrogledca, poeta-tajnovidca; le delikatna roka si sme upati odgrinjati mračne zavese, drugače je pisatelj hipoma v surovi šabloni, mrtvi shemi... Tudi so luči in sence v značajih preveč brez prehodov, kakor pristransko razdeljene. A baš ta subjektivna, če hočete, pristranska in rahlo pristrastna nota daje knjigi enotnost in vsaj na vnanje krepko potezo: pisana je z enako napeto močjo od prve do zadnje strani; ne odložiš je rad, dokler je ne prečitaš do konca. *Ž.*

Kristan Etbin: Pertinčarjevo pomlajenje. Sanjska povest. Zabavna knjižnica XXVI. zv. Izdala „Slovenska Matica". V Ljubljani 1914.

„Pertinčarjevo pomlajenje" E. Kristana je na široko razpredena sanjska prigodba. Jernej Pertinčar, strog človek, mož znanosti in zakonov, zaspi nekega popoldneva po dolgem, utrudljivem sprehodu ob jezeru, kjer se mu v sanjah prikaže duh voda, Jezerko Praplavač. Le-ta je čul potajne želje Pertinčarjeve, kako rad bi se pomladil ter zaživel novo življenje na podlagi vseh svojih dozdajnih skušenj. Njegove želje se uresničijo; povodne vile ga pomlade, da prične vnovič svoje življenje. Trpka so pota Zorka Jezerskega, prejšnjega Pertinčarja, po katerih stopa v novem življenju, da bi dospel do najvišjega spoznanja in sreče, ki bi mu jo podaril razum. Grehi telesa in človeške slabosti ga stro, uničijo, da se vrne nazaj v naročje povodnih vil, pred obličje duha, ki mu šele zdaj razodene večno živo resnico, da boga ne bo nihče gledal z razumom, temveč ga mora čutiti v svojem srcu, kakor čutijo ubogi na duhu v stvarstvo in vesoljstvo zapisane besede: „Živi! Živi! je povelje za milijone in milijarde. Živi! ta zakon obsega vse." In Zorko Jezerski želi zopet že v jutro svojih sanj, da bi se vnovič pomladil, toda ves neumen in ubog na duhu.

Povest je umetniško zgrešeno delo. Ni je ustvarjala sila umetnika, temveč volja in ideja misleca. Zato tudi ni nikakor enoten organizem povsem preživetega duševnega življenja, temveč v prisiljeno suknjo oblečena ideja. Če bi bil roman organično delo, bi morali mi takoj v početku čutiti težke boje Pertinčarja za spoznanje najvišjega, videti bi morali dispozicijo v njegovem bitju za njegove sanje. Tako pa se zdi vse nekam prikrojeno, umetno ustvarjeno, samo zaradi sanj samih. Tudi v teh bi pisatelj lahko naknadno razvil značaj Pertinčarjev; — toda ustvaril ni človeka, temveč nekako mumijo, ki živi le svojim idejam, ter nima s prejšnjim Pertinčarjem ničesar skupnega. Ne glede na to, da so tehnično sanje povsem zavožene, predolge najmanj za polovico noči, ne učinkujejo prav nič kot sanje, temveč kot poseben roman. Gradnja tega romana je prav enostavna. Vse se zgodi tako kot je nakazano na prvih straneh, za vsako osebo vemo naprej, kako bo uplivala na junaka. Značaji, kakoršna je kneginja, sin Zorka Jezerskega, so več kakor sanjski. Niti eden teh značajev se ne razvije pred nami, vsi so le nekak rep kometa Jezerskega, ki drvi skozi gotovo fazo vesoljstva. Ker izključujem take sanje kot resnične, in se mi zdi, da so ogrodje romana kot roman zase, bi moral g. pisatelj to vsekakor drugače obdelati. Tako pa se izgubi brez odmeva celo veličastna, globoka ideja v labirintu teh sanj in brez življenske podlage ne zbuja življenja. *Juš Kozak.*

LISTEK.

Eliška Krasnohorska. Češka pesnica Eliška Krasnohorska je slavila svojo sedemdesetletnico. Njen jubilej se je slavil v Pragi na način, ki dela čast pesnici in javnosti. Pesnica je bila bolehna in si ni želela šumnega jubileja — toda javnost je storila svojo dolžnost.

Pred vrste gratulantov je namreč stopil gospod Čas in ji je čestital: njegov obraz je bil skesan, v njegovih očeh je bil strah in kljub rokavicam ni mogel prikriti, da ima krvave roke: priznal je pesnici, da je imela prav. Za njim sta prišla Narod in Domovina, kakor ženin in nevesta z roko v roki. Bila sta srečna kot otroka in sta se ji zahvalila za vse, kar jima je lepega povedala. In za njima so prišli Prijatelji in — Nasprotniki. Glede Prijateljev je samo po sebi razumljivo — ampak nasprotniki. Da, prišli so in tudi največji med njimi I. S. Machar.

V letih osemdesetih je namreč v češki literaturi nastal hud boj med staro domoljubno šolo in med moderno. Eliška Krasnohorska je izhajala iz one generacije, ki je nastopila l. 1868. z almanahom „Ruch". Ta šola ima marsikaj skupnega z našo Stritarjevo šolo okoli „Dunajskega zvona". Ena smer (Vrchlický etc.) je bila kozmopolitična in je podrla narodne ograje kulturnega razvoja: poeziji je bilo treba svobodnega sveta; druga smer je ostala zvesta stari domači poeziji. Proti obema šolama je nastopila pozneje moderna — nji na čelu bojeviti pesnik Machar, avtor Magdalene, Golgate i. t. d. Rodoljubna šola se je zaprla v trdnjavo okoli „Osvete" in boj je divjal več let. Usoda je hotela, da sta trčila v boju najhuje skupaj Krasnohorska in Máchar. Kdor pozna ostrost Macharjevega meča (v onih prvih letih), ta si more predstavljati ta boj. Toda Eliška se je krepko branila. Neki esejist je te dni primerno napisal, da je Krasnohorská „češka devica orleanska", ki je s čistim ščitom branila svoj narod pred tujstvom: v levici rdeče-beli prapor češkega nacijonalizma, v desnici meč osvete — to je bila ta pesnica od mladih let pa do danes. Ni čuda, da je prvi bojevnik moderne zadel ob njo, ko se je bojeval za novo življenje za novo umetnost. V svoji vročekrvnosti ni gledal na to, da se bori z — damo. Ostala sta si tudi potem, ko so boji že utihnili, tiha nasprotnika. Toda sedaj je vse pozabljeno. Ob jubileju je napisal Máchar v „Nar. Listih" pesem „Krasnohorski". — Bili smo mladi in bojeviti — pravi tam — in v boju včasih niti ne čutiš, da si ranil nehote: toda sedaj v tem času je vse pozabljeno, vsi smo eno: ves naš boj je bila borba za isti cilj. — Krasnohorska je odgovorila v „Nar. Listih" nekaj dni pozneje. „Zdaj govoriš z besedami, ki jih razumem" — pravi — in z radostjo stiska roko, ki se je nekoč borila proti nji: kajti sedaj druži vse le ena misel velike svobode. Sem starka — pravi — a mogoče omladim v tej idejalni revoluciji... Tako se je torej izvršila sprava. In kdo je imel prav v onem boju? Resnica je, da ni vse pesem, kar se rima in ni vse poezija, kar se poje — toda nihče ne more braniti, da kdo podaja svoje misli v verzih. Resnica je, da je doba zahtevala nove umetnosti, da se je rodoljubna pesem preživela etc., toda pri Eliški Krasnohorski dobiva ta pesem svoj poseben značaj.

Treba je pomisliti, da je pesnica izšla iz naroda, katerega delež je boj za obstanek. Tisoč let traja ta boj brez prestanka. Prešel je narodu v meso in kri: vse javno življenje se vrši v tem znamenju: zato nam odmeva iz zgodovine in iz umetnosti, iz preteklosti in sedanjosti. V pesmi „Mi hočemo biti" pravi pesnica na koncu: „Naš delež je boj — obramba dedščine božjih bojevnikov; bili smo se

od nekdaj za najjasnejše zvezde, ki so vodile človeštvo; vera je, ki zmaguje. Mi hočemo živeti, kdor hoče zmagati, ne odlaga orožja pred zmago. Vse kar imamo, smo dobili s častjo in bojem".

„Svoj narod ljubi le, kdor vanj veruje." Pravica do življenja!

„To prvi zakon je in sreča narodov,
poklic človeštva in namen njegov."

Pri Krasnohorski ta pesem o narodu, o njegovih bojih in bodočnosti ni le odmev t. zv. rodoljubja. Pri nji je ta pesem — pesem njenega življenja. Češka rodoljubna pesem se oziva skozi vse XIX. stoletje — toda v Krasnohorski je našla ta pesem svoj cvet. Pri njej ne najdete niti v mlajših letih „pesmi ljubezni". Ta tiha pesem srca je utihnila pred ono mogočno bajno pesmijo, ki jo je obdajala. Ljubeče srce je pozabilo nase in se je hotelo žrtvovati domovini. Zato je takoj s početka kot pesnica domovine in ostala si je zvesta do konca. Vse te pesmi so šle skozi srce in so nosile s seboj žar one neugasljive ljubezni, ki je gorela v nji od mladih let. V teh pesmih je vse bistvo pesnice. In ker je bila ta pesem odmev gorečega srca, je bila v nji to, kar daje pesmi stalno vrednost. Nje pesem je odmev zemlje, „ki je kri in solze pila, kri in solze lije". „Krasnohorska je človek, ki čuti neizmerno notranjo potrebo navdušenja, brezpogojne udanosti in strastne žarkosti. Poznam malo primerov takih ljudij, polnih vneme, ki vedno bde in goré." Tako pravi o nji Jan Thon.

Svojim pesmim je našla pesnica obliko, ki je bila zmožna dati čustvom pravi izraz. Njena pesniška forma stoji na tako visoki stopinji, da se stavi za zgled. V tem oziru zavzema Krasnohorska eno prvih mest v češki literaturi. Eliška Krasnohorská (pravo ime Pechová) se je rodila 18. novembra 1847. v Pragi. Od 1867.—1874. je živela v Plznji, ko se je vrnila v Prago, je začela izdajati „Ženské listy". Izdala je 11 knjig pesmi: „Z maje žiti" (Iz maja življenja) l. 1870., „Ze Šumavy" (S Šumave) l. 1873., „K slovanskému jihu" (K slovanskemu jugu) l. 1880., Vlny v proudu" (Valovi v strugi) l. 1883., „Vlaštovičky (Lastovice) l. 1883., „Letorosty" (Mladike) l. 1887., „Šumavský Robinson" l. 1887., „Bajky velkých" l. 1889., „Na živé struně" l. 1895., „Rozpominky" (Spomini) l. 1897., Baje a zvěsti" l. 1916. Poleg tega dva krasna prevoda: Byronov „Child Harold" in Mickiewiczev „Pan Tadeusz"; k temu pridajmo še nekaj libretov („Hubička", „Tajemství", „Čertova stena", „Lejla", „Dítě tabora") nekaj novel in povestic, nekaj otroških pesmi, mnogo člankov literarnih in umetniških, spise o ženskem vprašanju itd. To je literarno delo Eliške Krasnohorske. Delo življenja, ki je bilo namenjeno enemu samemu velikemu idealu. Med predzadnjo in zadnjo njeno knjigo je prešlo 20 let. To je bila deloma posledica onih literarnih bojev. Lansko leto ob času splošne tišine je izpregovorila Krasnohorska zopet k narodu s svojo knjigo. Ostala je zvesta sebi in narodu in danes sta se našla narod in pesnica.

Podal sem nekaj prevodov.[1] Pesem „Iz duše" je maksima njenega življenja in dela. Resnica je njena vodnica. Ta resnica stoji više od poezije. Vabi jo priroda, toda priroda jo vodi k misli na domovino („Noč nad gorami"). Nje duša poje s svetom, ki jo obdaja („Prales"). Toda samo za trenutek. V duši se ji vzbudi mogočna pesem gor in lesov („Hodska pesem"). Hodska pesem stoji na čelu zbirke „Iz Šumave". Pisana je v hodskem narečju, najdete jo v vseh čitankah in se mnogo deklamira. Zaveda se, da stoji na meji. Ponosno govori s sosedom o svojem mladem narodu („Na meji"). Toda vsem ni po volji njena pesem, ki je zadonela iz globočin narodnega srca. Pesnica se ne straši boja — krepko brani sebe in svojo pesem („Vprašanje"). Dobro čuti, da smo šele v začetku pomladi, da pridejo še hudi viharji. Mnogo njenih pesmi pred 30. leti čudovito preroško govori o današnji dobi. Prepričana je, da zmaga ljubezen, ona neskončna ljubezen, katere sreča je žrtev. („Pred

---

[1] Izidejo v prihodnji številki.

pomladjo“.) Nje vera v zmago je neomajna, kakor je neskončna njena ljubezen. Ta optimizem odmeva iz vseh njenih pesmi, kajti ona veruje v oni „lepši svet“. („Aforizem“.) Za trenutek se je morebiti polaste dvomi — toda samo za trenutek — in zopet zmaga trdna vera v bodočnost. Idejalizem jo vodi preko vseh žalostnih skušenj sedanjosti. Ob koncu življenja napija s prijatelji idejalom: Mi smo smrtni, mi moremo umreti, a preživé nas naši cilji. Kajti svet ne bo nikoli postal „kakor morje brez bregov in otokov. To bi bila puščava. Narodi so ustvarjeni po višji volji in bodo živeli na veke“ ... Delo El. Krasnohorske se smatra danes za dovršeno. Izpolnilo je svojo dobo. Kar je v njem velikega in večnega, bo ohranilo stalno vrednost v češki literaturi in v njenem narodu. —

Nas bi morebiti zanimala zbirka „K slovanskemu jugu“ (iz l. 1880.). Spomnimo se, da je bilo to po onih prvih dogodkih na Balkanu. Ti dogodki odmevajo v knjigi. Pesmi nas spominjajo enakih pesmi našega Stritarja, Gregorčiča in Krilana. (Ali se pri pesmi na meji ne spomnite nehote na Gregorčičevo „Velegrajsko kugo“?) Naj podam tu nekaj naslovov pesmi iz zbirke „K slov. jugu“: „Na vzhod“, „Harač“, „Morlakovi biseri“, „Svobodi“, „Bogovnica“, „Črnogorska uspavanka“, „V skalah“, „Roža bolgarska“, „Dragan in goslar“, „V suženjstvu“, „Tri lobanje“, „Turška pripovedka“, „Na višini balkanski“, — „Poljub“ itd. —

Delo Eliške Krasnohorske ne leži le v njenih knjigah ampak tudi v njenem življenju. Po času je Krasnohorska tretja češka žena, ki je nastopila z večjim delom v literaturi (Božena Nemcová, Karolina Světlá, Eliška Krasnohorská). Med pesnicami ji gre prvo mesto. Toda Eliška je čutila, da prihaja čas, ko bo češka žena odločneje nastopila v javnosti, ne le v literaturi ampak tudi na drugih poljih. Zato je družila ženski svet okoli „Ženskih listov“. Izpregovorila je tudi k slovanskemu ženstvu. V njenih pesmih najdemo ne enkrat tople besede na ženematere in Slovanke:

Povzdignimo ščite
naših nad in vere,
pokažimo Tatram,
da smo njihne hčere.

Toda najkrasnejši spomenik svojega dela si je postavila Krasnohorská v dveh velikih ženskih učnih zavodih praških t. j. „Ženský výrobni spolek“ (šola za splošno domačo vzgojo, predvsem ročna dela čeških žen) in ženska gimnazija „Minerva“. Iz prvega zavoda je izšla že cela ženska generacija; bilo bi odveč popisovati, kakšen upliv je imel ta zavod na narodno vzgojo in na razvoj češkega ženstva. „Minerva“ obstoji že drugo desetletje. Nje absolventke polnijo danes univerze, mnogo je že doktoric, profesoric i. t. d. V jubilejnem letu je nastal po prizadevanju Krasnohorske kolegij za ubožne slušateljice čeških visokih šol. Tako je mogla Krasnohorska ob svoji 70 letnici z zadovoljstvom pogledati na svoje delo. Ne le zato, ker je Čas-gratulant prinesel dokaze, kako so bile opravičene slutnje njenega ljubečega srca, ampak tudi zato, ker je nje delo obrodilo sad in povzdignilo češko ženstvo in ž njim češki narod na stopinjo, ki budi občudovanje Evrope! *Dr. Iv. Lah.*

† **Anton Koder.** Med našimi pripovedniki starejše generacije jih je malo marljivejših in plodovitejših, kakor je bil Koder, in vendar je pisatelj bil že skoro pozabljen, ko se je letos 21. februarja kot sedeminšestdesetletnik poslovil za vedno od nas. V popularnosti ne doseza niti svojega rojaka Andrejčkovega Jožeta. Edino „Marjetica“, povest z obširnimi opisi idiličnega življenja na kmetih, ki jo je napisal pred štiridesetimi leti in jo v mladeniškem idealizmu tudi sam založil, je romala med naše ljudstvo v tretji izdaji. Stritar je ta „roman“ obširno ocenil in ga kljub pomanjkljivostim „slovenskemu občinstvu toplo priporočil“. — Po prvih dijaških poskusih v „Učiteljskem tovarišu“ (pesem „Domovini“) in v „Novicah“ („Ena noč na gorenjskih planinah“) se je Koder oklenil Trstenjakove „Zore“ in jo ves čas pridno zalagal s pesmimi, slikami in povestmi. Oglasil se je s takrat splošno

priljubljenimi obrazi iz prirode tudi v drugem letniku dunajskega „Zvona“ (Lastavica, Prepelica); ostale mnogobrojne rokopise mu je Stritar vrnil, češ, da je moral Zvonu „izpremeniti program“. Koder se je nato zatekel k prijatelju Jurčiču in mu je v letih 1876—1879 polnil Narodov listek z daljšimi povestmi (Črne oči, Hči starega sodca, Kupa brinjevca, Na naših gorah) in raznimi krajšimi prispevki. „Kresu“ je bil Koder v leposlovju glavna opora. Zanj je napisal tri romane (Zvezdana, Luteranci, Kmetski triumvirat) in več povesti (Viženčar, Rokovnjaška ljubica, Na Slemenih, Oreharjev Blaž, Na višavi, Rozamunda Katzenstein). Kot Kresov pesnik se je skrival za šiframi -l-, y, M-k; zložil je celo sonetni venec, preglasno kopijo Prešerna, in ga poklonil Tekli Koširjevi. Sodeloval je pri Mohorjevi družbi s poučnimi spisi o pošti, poštni hranilnici in drevesni volni: za prosto ljudstvo je napisal v njenih publikacijah sedem povesti. Krajčeva „Narodna biblioteka“ je priobčila njegovo povest „V gorskem zakotju“.

Nad petintrideset let je preživel Koder kot poštni uradnik v tujini, kjer je, dasi ni zatajil nikjer in nikomur svojega slovenskega pokolenja, napredoval izredno hitro in dosegel mesto poštnega ravnatelja. Ves čas se je živo zanimal za naše politično in kulturno življenje, kar nam svedoči nepregledna vrsta njegovih člankov v naših političnih listih. Kot rodoljub stare korenine se je ogibal vrtinca naših strankarskih bojev ter sodeloval z isto vnemo pri „Slov. narodu“, kakor tudi pri „Slovencu“; nad deset daljših člankov je priobčil celo v uradnem „Ljubljanskem listu“. V desetletju 1880—1889 je napisal za „Slov. narod“ blizu dvesto člankov, večinoma uvodnikov s šiframi: L, L—s, Liberius. Razpravljal je o državnem jeziku v Avstriji, o njenem finančnem položaju, o sedanjosti in bodočnosti našega kmetijstva, o agrarmi reformi, v obrambo domače obrtnije, o slovenski narodni ekonomiji, o slovenščini na naših srednjih šolah itd. V sobotnih številkah „Slovenca“ je priobčil 55 „spevov“ (v prozi) „Sviftijade“ (od 8. oktobra 1883 do 4. maja 1889), njim je sledilo trideset „Kritiških pisem“ (od 9. novembra 1889 do 12. julija 1890), pet listkov „Čmerike“ in 45 sobotnih feljtonov z naslovom „Nedeljske misli“, ki so izhajale od 18. oktobra 1890 do 14. novembra 1891. Ost njegovih puščic ni skeleča, humor se dvigne redko nad vsakdanjost, vendar nam svedoči legija teh feljtonov bogato načitanost, in bodoči Kodrov biograf bo našel v njih marsikaj zanimivega gradiva. — V zadnjem desetletju je prepotoval Nemčijo, Švico, Francijo, Anglijo in Italijo; to bogato žetev je hotel porabiti za svoje književno delovanje, ki bi mu naj sladilo pošteno zasluženi pokoj. Svoje spise, tiskane in številne rokopise, je zapustil Družbi sv. Mohorja ter jih obenem podprl z znatno denarno pomočjo, da jih izda v celoti v posebni knjižnici. Od leta 1909 je bival v Ljubljani ter je požrtvovalno deloval do izbruha vojne kot blagajnik pri Slov. matici. Tudi „Ljubljanski zvon“ ohrani svojega nekdanjega sotrudnika v častnem spominu! *J. Š—r.*

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Dr. Alojz Zalokar: O ljudskem zdravju. Poglavja iz socijalne medicine. Izdala in založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1918. Str. 79.

Naravnost neverjetno se zdi, a vendar je dejstvo, da Slovenci kot narod nismo imeli doslej o svojem zdravstvenem stanju niti pojma. Nismo mogli imeti pojma, ker svojega zdravnika nismo imeli. Narodno zdravstvo je bilo pri nas ledina, ki jo je le redko kdo obiskal, v katero pa resno ni zastavil svojega pluga nihče. Dr. Zalokar je vrezal v to ledino prvo brazdo. Trdno podkovan v najmodernejši in danes

najuktualnejši panogi medicinske znanosti: socijalni medicini, je sedel ob bolniški postelji našega naroda, preiskal njegovo zdravstveno stanje temeljito in nam v svoji knjigi podal preživo sliko o našem zdravju in naši bolezni. Baš danes, ko ima naš narod uprte oči vase, kakor še nikdar, ko zbira vse moči za ustvarjanje svoje bodočnosti, moramo reči, da je izšla ta knjiga, po aktualnosti presegajoča vse naše publikacije zadnjih let, ob najpripravnejšem času, dasi obenem ob poldvanajsti uri. Saj naš narod ni bil fizično še nikdar v taki nevarnosti, kakor je danes, in v tej nevarnosti je jadral doslej brez kompasa, da, celo brez poznanja poti, po kateri ga je gonila usoda doslej.

Drja Zalokarja publikacija je črtež prehojene poti, je slika našega sedanjega zdravstvenega stanja in je kompas za bodočnost. Je temeljna naša publikacija te vrste in bo izhodišče in vir vsem, ki bodo pri nas publicistično ali z govorjeno besedo, socijalno ali politično, javno ali v svojem ožjem delokrogu delali na polju narodnega zdravstva.

Pretežni del knjige je posvečen bilanci o našem zdravstvenem stanju pred svetovno vojno. Ni bilo lahko, sestaviti to bilanco. Le zelo marljivemu delavcu in kritičnemu duhu je bilo mogoče izluščiti data iz nepreglednih in nezanesljivih, kronovinsko urejenih uradnih statistik, ki resnično stanje bolj maskirajo nego razkrivajo. Svoje rezultate nam podaja v jako lepem, lahko umljivem slogu; obenem nas vedno uvaja v splošno veljavna socijalnomedicinska načela iz ravno obravnavanega predmeta ter povsodi konfrontira našo zdravstveno bilanco z bilanco naših bližnjih in daljnih evropskih sosedov, s čemur dobi njegova statistika šele pravo plastiko.

Žarišče pisateljeve statistike in njegovih razmotrivanj je regeneracijska sila našega naroda, kakoršna je bila pred vojno. In zaključek teh velezanimivih izvajanj je naravnost uničujoč. „Če bi se ta proces vršil v isti meri dalje“, vsklikne pisatelj, „bi tvorili Slovenci čez dobrih sto let le še 1% vsega avstrijskega prebivalstva ... Narodna smrt bi bila neizogibna“. (Leta 1851. smo tvorili še 6·10% vsega avstrijskega prebivalstva, leta 1900. samo 4·65%, leta 1910. še 4·48%.)

Katero bolezen je našel zdravnik na narodu, da mu je postavil smrtno prognozo? Ali je naše ženstvo jalovo, ali so naši zanje prezgodaj marantični? Je li pri nas tako razvito detomorstvo, cvete li pri nas prokleta umetnost velemestnih babic, ali ugonabljajo spolne bolezni neporojena življenja? Je li našla industrija preventivnih sredstev pri nas posebno ugoden trg? Ali je domač pri nas francoski dvodetinski sistem? Ali nam posebne narodne bolezni ugonabljajo mlade ljudi, predno so mogli poskrbeti za potomstvo? Imamo li rusko umrljivost dojenčkov?

Dr. Zalokarjeva knjiga nam odgovarja na marsikako teh vprašanj s pomočjo suhih številk, da ne stoji pri nas vse tako dobro, kakor mislimo, ali vendar tudi ne tako slabo, da bi morali vsled tega kot narod poginiti. Drugi rak nam gloje na narodnem telesu, ta rak je naše robstvo. Ni še izšla doslej knjiga, ki bi nam tako priprosto, a tako živo pokazala sliko našega pogubnega suženjstva, kakor ta.

Plodovitost Slovencev po Zalokarjevem računu ni sicer najslabša med narodi sveta, vendar pa daleč zaostaja za plodovitostjo mnogih evropskih narodov (Rusov, Rusinov, ostalih Jugoslovanov, avstrijskih Romanov). Tega skoro ne more verjeti človek, ki pozna naše vaške družine z drobižem, številnim, kakor bi hruško otresel. Tudi dr. Zalokar ne najde vzroka male plodovitosti v številnosti naših družin, nego čisto drugje. Naj govore njegove številke!

„Od 1000 Slovencev vsake starosti sta bila v dobi od 24 do 50 let, to je v najboljši dobi za razmnoževanje, 302, od 1000 Nemcev pa jih je bilo v enaki starosti 356. Slovenci imajo torej sorazmerno največ starcev in otrok.“

„Od 1000 Slovencev je bilo leta 1910. zakonskih samo 318, od 1000 Nemcev je bilo zakonskih 340, od 1000 Čehov celo

368. Samskih je bilo od 1000 Slovencev 625, od 1000 Nemcev 598, od 1000 Čehov 570.“

„Koliko ženske sile ostane pri nas neizrabljene, nam kažejo še naslednje številke. Leta. 1900. so našteli 6346 omoženih Slovenk več nego oženjenih Slovencev. In leta 1910. so našteli samo na Kranjskem 6242 omoženih žensk več nego oženjenih moških.“ (To so žene mož, ki so šli po svetu za zaslužkom.)

Iz teh številk je razvidno, kaj je vzrok naši mali plodovitosti. Ne biologična slabost, nego slabe gospodarske razmere, ki ženejo trume naših najplodnejših ljudi po svetu s trebuhom za kruhom in svojo plodno silo v tuje brazde sejat. Naše slabe gospodarske razmere, ki onemogočujejo tolikim našim mladim parom, si ustvariti lastno ognjišče in lastno družino. Naše narodnogospodarske razmere, ki koreninijo v našem robstvu. Hamburk, Amerika, Vestfalija, to so demoni, ki so pred vojno pili kri našim ljudem, bežečim pred domačím krvosesom. Naša narodna odvisnost, naše suženjstvo je naša narodna bolezen, ki nam bo smrtonosna, če se ne izleči . . .

A poleg te velike smo imeli že pred vojno mnogo manjših bolezni, ki se jih nismo nič ali ne dovolj zavedali in ki nam narodno smrt lahko jako pospešijo. Naša umrljivost se drži še vedno nad avstrijskim poprečjem, dasi je v zadnjih desetletjih zdržema padala. Jetika je po Slovenskem, dasi smo kmečki narod, izredno razširjena, mnogo bolj, nego poprečno po ostali Avstriji. Umrljivost dojencev je pri nas še visoka. Pri vsem tem pa tudi pri nas že pada število porodov, kakor pri vseh kulturnih narodih. Z vsemi temi našimi boleznimi se peča dr. Zalokar v svoji knjigi zelo temeljito ter nam jih s številkami in v lepem slogu jako razumljivo slika.

Temperamenten pa postane v poglavju: „Vplivi svetovne vojne“. V preživih bojah skicira velikanske rane, ki jih je zadala našemu narodnemu zdravju svetovna vojna. Velikanske so izgube našega moštva na frontah in po bolnicah. Ostalo nam bo iz vojne mnogo invalidov in kroničnih bolnikov. Mnogo ženskmater po poklicu, si bo moralo služiti vsled pomanjkanja moških svoj kruh po industrijskih obratih in po uradih ter bodo ostale za pleme brez pomena. Število porodov je med vojno strahovito padlo. Razpasle so se med našim narodom spolne bolezni, moštvo jih je prineslo s fronte, ženskam so jih zapustile v dar armade, ki so šle preko naših pokrajin. Jetika, naša narodna bolezen, se je med vojno tako razširila, da jo mnogi po pravici nazivajo kolero sedanje vojne. To je nekaj točk iz mračne slike o našem zdravstvenem stanju vsled vojne. Človeku se stemni v duši, ko čita in poizkuša razumeti to strašno jeremijado.

A kakor svetal žarek posveti v to sliko pogumni pisateljev idealizem!

„. . . kajti medicinska znanost ima v rokah sredstra, da prepreči pretečo nevarnost, da reši narod in da mu zopet vrne zdravje,“ tako vzklikne pisatelj, ko je nametal na platno najtemnejših barv!

Na delo kliče ta knjiga od prve do zadnje strani. Na pogumno, sveže, veselo delo, na doslej še neobdelovano njivo našega narodnega polja. „Vendar, predvsem eno je potrebno,“ zveni z vsake strani. „Narod mora sam odločevati tudi o svojem zdravju,“ pravi pisatelj nekje proti koncu knjige.

Socialno-zdravstvene naloge skicira v markantnih črtah v zadnjem poglavju. Temeljita razprava o teh bi daleko presegala okvir pričujoče brošure, saj bo vsaka točka zase morala napolniti v bodočnosti cele knjige. Recimo le vprašanje jetike, ali vprašanje zmanjšanja naše dojenske umrljivosti in ne manj vprašanje preskrbe naših vojnih invalidov. Same njive, ki čakajo še mnogih oračev.

Podčrtal bi rad še dve stvari iz knjige. Številke iz spodnještajerskih nemških mest in številke iz slovenskega Korotana. Nad južnoštajerskimi mesti visi tajinstveno prokletstvo, smrtna obsodba: med vsemi avstrijski mesti so najštevilnejša, navezana le na umetno hranitev od zunaj; naj ta umetno vzdrževani dotok jenja, pa bo današnje lice teh mest utonilo v

valovju okolice. — Žalostne so številke iz velikovškega, edinega slovenskega koroškega okraja. Mala plodovitost, visoka umrljivost dojencev, majhen naravni prirastek . . . „Marsikaj je nezdravega v tužnem Korotanu,“ vsklikne pisatelj.

Morda ima tu svoje prste vmes alkoholizem, ki ne samo po Koroškem, nego še po mnogih slovenskih pokrajinah hudo gospodari. Nehote se vsiljuje spominu slika, kako so Evropejci na enostaven način spravili s poti v Ameriki avtohtone Indijance . . . Ravno naše meje so močno alkoholizirane, ali alkoholizem moramo šteti tudi med naše splošno-narodne bolezni. Alkohol je za narodno zdravje velikega kvarnega pomena. Slabša gmotno blagostanje, ruši družine, pripravlja pot raznim boleznim, zlasti jetiki. Poglavja o alkoholizmu pisatelj ni sprejel v svojo knjigo, ali v prihodnji izdaji, ki jo knjiga prav gotovo mora doživeti, bi ga ne pogrešali radi. *Dr. Matija Ambrožič.*

„Književni Jug“. Ta naša skupna literarno-kulturna revija zaključuje z dvanajsto številko prvo polovico prvega letnika — svojo prvo knjigo. Primerno je, da ob tej priliki tudi „Zvon“ opozori še posebej nanj svoje čitatelje, tudi tisti del našega občinstva, ki se dozdaj z listom samim še ni seznanil.

O potrebi skupnega slovensko-hrvatsko-srbskega literarno-kulturnega lista je prepričan pač vsakdo, kdor preživlja sam veliko nacionalistično stremljenje naše dobe. Vloga takšnega lista obstoja v delu razne vrste. Predvsem v tem, da prinaša originalna beletristična dela sodobnih avtorjev ter na ta način seznanja z njimi neposredno bralce vseh treh narodnih delov. Slovenec bere dela hrvatskih, srbskih pisateljev, ki nastajajo danes, pod vplivom v glavnem istih okolnosti kakor jih pozna sam doma; s pomočjo tega lahko sam neposredno, samostojno presoja vrednost in višino te literature ter jo primerja z domačo. Enako imata Srb ter Hrvat priliko, da stopita brez posredovanja v stik z našim Cankarjem, Novačanom, Albrechtom ter opazujeta, na kakšnih potih in na kakšni višini se gibljeta naša sodobna pesem ter proza. In to je po mojem mnenju najboljša metoda in najnaravnejša. Kakor ni treba, da pozna vso rusko literarno zgodovino, kdor se zaglobi n. pr. v Dostojevskega ali v Tolstega, tako nam ni treba posredovanja literarnega historika, če hočemo naše občinstvo s srbskim in hrvatskim združiti v spoznavanju istih kulturnih dobrin. Sadež sam gre v slast zaradi svoje kakovosti, ni pa potrebno, da si damo natančno razložiti, odkod in kako je dospel do naših ust. Nihče pa seveda ne podcenjuje pomena literarno-historične metode, ki naj očrtane neposredne stike našega občinstva dopolnjuje, izpopolnjuje ter ojačuje, — ali zavedajmo se, da je za uspeh najvažnejši, najsigurnejši moment kakovosti in aktualnosti. In isti način, ki ga opazujemo v „Književnem Jugu“, naj nam bo vzgled tudi pri bodoči skupnosti književnega trga ter skupnih izdajanjih leposlovnih ter znanstvenih del. Doslej je združil „Književni Jug“ med svojimi sotrudniki naslednje slovenske, srbske ter hrvatske pesnike in pisatelje: Ivo Vojnović, Ante Tresić-Pavičić, Vladimir Nazor, Dinko Šimunović, Mirko Korolija, Ivo Andrić, R. Katalinić-Jeretov, Aleksa Šantić, Ivo Šorli, Igo Gruden, Viktor Car-Emin, Niko Bartulović, Ivan Cankar, Ksaver Meško, Fran Albrecht, Ivan Albreht, Anton Novačan, Ferdo Kozak in še mnogo drugih.

Važna stran „Jug.“ dela obstoja dalje v tem, da prinaša informativne ter obenem kritične preglede o vseh naših književnih listih ter revijah, kar je že samo po sebi važen del naloge kulturne revije, pri skupnem listu pa še posebno izpolnjuje zastavljeno nalogo, tvoreč važen del medsebojnega spoznavanja. Uredništvo postopa pri tem po metodi, da poroča Hrvat ali Srb o slovenskih publikacijah in obratno; (n. pr. o „Zvonu“, „Slovanu“ ter „Dom in Svetu“ Bartulović, o „Savremeniku“ dr. J. A. Glonar). Da se pri tem priključijo male netočnosti, je vzpričo našega dosedanjega medsebojnega razmerja samo ob sebi razumljivo.

Težišče „Književnega Juga“ kot edine skupne jugoslovanske revije pa vidim

v tem, da se pomenimo v njem o svojih bodočih potih, o svojih ciljih, načrtih in metodah glede na svojo književno-kulturno bodočnost. V njem moramo imeti vez, ki nas veže, sredstvo, po katerem naj prosto komunicirajo naše slovenske misli s hrvatskimi ter srbskimi. Ker imamo za seboj že dobe, v katerih so se tudi že hotele uveljaviti zedinjevalne književno-kulturne tendence, je v našem nacionalističnem interesu, da spoznamo napake tistih stremljenj, oziroma njih metod ter se pogovorimo o načinu, ki nas za naprej uspešneje dovede do cilja. Na Slovenskem smo se že nekaj razgovarjali o jugoslovanski kulturni bodočnosti; treba je, da te svoje misli predstavimo tudi Srbom in Hrvatom, spoznamo njihova mnenja ter si na podlagi vsega tega poiščemo osnov svojega bodočega dela, smernic, ki jih bomo vzprejeli za svoje mi vsi. Pokazalo se bo morda, da si kakor med Slovenci tudi med Hrvati ali Srbi ne bomo v podrobnostih vsi edini; nič ne de, — enako misleči se bomo popolnoma zedinili in se na podlagi tega lotili z vnemo, z jasno usmerjeno voljo dela za dosego skupno zastavljenega skupnega cilja. —

Tudi to nalogo je „Književni Jug“ uspešno izpolnjeval ter bo gotovo započeto s pridom nadaljeval. Splošne misli je razvil urednik Bartulović v uvodniku prve številke, dalje pa imajo podoben smoter članki Vladimirja Ćorovića, Antona Lobode ter Bartulovića in slednjič tudi dr. Frana Ilešiča ter Zatočenika. Praktično pa je uredništvo samo dejansko že napravilo korak naprej s tem, da se je odločilo za ekavščino ter latinico, v čemer se kaže skladnost s stremljenjem v srbsko-hrvatskem kulturnem svetu pred vojno, ki se je nagibalo k sprejetju obeh za osnovo bodočnosti.

In slednjič imamo še eno važno prednost skupne revije glede člankov, oziroma esejev, ki naj seznanjajo občinstvo s kulturnim stanjem ter stremljenjem drugih narodov. Skupni list ima večje število sotrudnikov, zato lahko prinaša več in raznovrstnejšega gradiva. Tratenje energije je, ako poroča vsakemu narodnemu delu poseben list o književno-kulturnih pojavih po svetu; potom skupnega lista pa so takšna poročila lahko temeljitejša in pogostnejša. Doslej „Književni Jug“ sicer ni prinesel več takšnih sestavkov in za bodočnost bo za ta del bržkone važna delitev nalog s „Savremenikom“; — opozarjam pa n. pr. na članek Petra Konjovića o Claudu Debussiju. Gotovo je, da bo za naprej skupna revija, ki si bo stavila za nalogo kulturni kontakt s svetom v očrtanem smislu, ne le uspešno, temveč vsem trem narodnim delom naravnost nujno potrebno podjetje.

Vrh tega je prinesel „Književni Jug“ celo vrsto člankov literarno-zgodovinske vsebine o slovenski, hrvatski ter srbski literarni preteklosti in sedanjosti ter izdal n. pr. celo Preradovićevo številko. V obširnem „Pregledu“ ter „Beležkah“ motri vse dogodke književno-kulturnega življenja Slovencev, Hrvatov in Srbov. Vsaka številka prinaša obenem umetniško prilogo, pri čemer se vrste reprodukcije slovenskih, hrvatskih ter srbskih del.

Kdor je pazno motril „Književni Jug“ dosedaj, je opazil, kako se od številke do številke spopolnjuje. Na nas vseh je, da gre to izpopolnjevanje tudi še nadalje navzgor, na nas vseh, katerih nacionalistična volja hoče k jasno in zavestno zastavljenemu cilju nacionalnega ujedinjenja in vidi svoje delo osredotočeno ob misli: kako.

Tako pa bi prišel do zadnjega odstavka, do razmotrivanja o tehničnih nujnostih ter smotrenostih naših skupnih revij ter listov; to pa tvori že poglavje zase. *Anton Loboda.*

Anton Debeljak:

Majski sprehod.

Veter razdrobil je statve brezbrežnih oblakov:
strgal neskončne konopce, deževne vrví:
zopet caruje nam Solnčece jako,
zopet daruje ognjene krvi.

Stopil sem v grad
— nima nič oken ne vrat —
zgolj slavoloki zelenja,
mlajev cvetočih se šuma nikoder ne jenja,
slednja potníca kot usteca žejna
sreba pa srka vas, majevi soki.

Starci nedeljski tam trije visoki
doli na polja strmijo brezmejna:
Orjejo ka-li po vrsti z negibnimi prsti,
te motne oči ko da sejejo brazde temotne,
žanjejo žito že v misli z razpeto rokó?

Duh moj jih spremlja pa moje oko
čez bujna ozemlja.
Dalje, še v lese, me nogi poneseta čvrsti.
Kakor da šibico bájanko ímam med prsti:
taknem se žužka — otrpne ko mrtev,
taknem se kukca — že krogla je žrtev,
brsnem po listju — pa slinasti lazar po prsti
glinasti lazi iz tohlega groba,
palico v tla — pa studenček privreje.

Samega čar me je urekel: skozi bukove veje
kakor rebulja se lije lasulja — svetloba,
v želvo neznansko s spreminjastim ščitom je potok nabrekel,
starci nedeljski tam tihi so skalni menihi;
morda rojakom že roj je stoletij brez mene potekel?

Pastúškin:

Smeh črnega kralja.

Svoj vek nešteto-tisočeren,
v megló pogreznjen sivih snov,
temnó nahmurjen, mrk, čemeren,
preždel sred svojih sem skladov.

Kar v moje črno se kraljestvo
prikaže človek iz višin,
vse niže k lestvi niza lestvo,
do tihih seže mi globin.

In kamor mu rovnica pade
in kjer navrta rov teman,
pobere črne mi zaklade,
izgine z njimi v beli dan.

Učenim glavam sem prisluhnil:
dognali so, kedaj bom strt;
takoj sem jezno vanje puhnil
in že jih je objela smrt.

Zagrebel sem jih na krdela,
a nova prišla so; težkó
da borba z njimi bi uspela —
in črno žezlo bi zašlo.

Sedaj pa v nič puhti bojazen;
ki nikdar nisem vedel zanj,
grohot me lomi divjeblazen,
mi vrača ždenje sivih sanj.

Haha, skladov temó ugrezlo
potresa moj bobneči smeh,
vihtela še bo črno žezlo
desnica ta po teh globeh.

Sam brani človek me človeka:
tam, koder sije beli dan,
zdaj nosi se turobna jeka,
do mojih se vali poljan.

To je mogočna, silna vojna
za ljudstev dobrobit in rast,
za bratov prava medsebojna,
za domovino, slavo, čast.

Krvi je toliko prelite,
da skozi zemeljske plasti
v ravni se črne, vekovite
kraljestva mojega cedi.

Nikjer za grude moje drage
ni časa več in križemsvet
glavé so polne končne zmage,
roké vihtijo bajonet.

Poprej ljudem zakladi moji
odganjali so noč in mraz;
zdaj mró v snegovih vojni roji,
v temó se mest zagrinja kras.

Prej parobrodi, stroji, vlaki
ko pšica šli so v dalj in šir;
počasi zdaj kolon koraki
v nepovračljivo spejo smer.

Človeku bojnih pridobitev
je nudil njegov črni plen,
on pa si volil je moritev,
izbral je delež si jeklen.

Haha, pošteno se pokolji,
druhal požrešna ti brez mej,
obleži vsa na bojnem polji —
jaz pa bom kraljeval naprej.

Vladimir Levstik:

Gadje gnezdo.

(Dalje.)

Sveti dan je. V peči pokajo bukova drva, toda Kastelkina soba je kljub toploti pusta, kakor da so pravkar odnesli mrliča in pospravili oder. Popoldanska luč medli na pohištvu in tleh. Iz kota poganja temna goščava mraka; zdi se, da vidiš rast njegovih vej in jih slišiš šumeti.

Kastelka sloni pri svoji pisalni mizi, ki so jo izpremenili ti meseci v oltar genljivega malikovanja. Kamorkoli pogledaš tu, vidiš Jožev obraz. Njegova fotografija v otroškem krilcu, Joža petošolec z vihrajočo ovratnico, Joža v Pragi med veselimi tovariši, Joža z lovsko puško na rami — sam Joža je razpostavljen v lesenih, kovinastih in papirnatih okvirčkih. Joža v oficirski uniformi, Joža na bojišču, malo dni pred smrtjo ... Pod steklenim zvoncem leži pramen prvih las, ki mu jih je ostrigla, in stena je cel muzej njegovih spominkov: cvetlice s Triglava, rogovile dveh srnjakov, našopana mokosevka, orglice, na katere je deček igral. Z bojišča so poslali materi njegovo listnico in uro; zdaj tika na novem črnem stojalcu, navita vsak dan o prvem jutranjem svitu, in bo tikala, dokler Kastelka živi.

Pred temi relikvijami obuja edino človeško ljubezen, ki je ni pregnala iz svojega srca. Mrtvega sme ljubiti, ko ga zemeljsko gorje ne doseže ... Vseh milih besed se je zdaj naučila, vsa nežna imena zdaj ve, brez skoposti deli njegovi senci poljube; o, kako mehko sloni Joža na vdovinih prsih! Kar svet stoji, ni videl bolj zaljubljene matere, bolj oboževanega sina. Po cele ure in dni sta sama, in kadar jo kličejo stran, šepeče njegovi sliki:

„Potrpi, Joža, otrok moj zlati, da skočim pogledat za posli: Katra je lonce razbila, Jernač je z vozom prišel; vse je narobe, nihče si ne ve pomagati, če stara odnese pete. Samo pet minut, pa bom spet pri tebi, moj gad!"

Kdor bi jo videl takrat, bi komaj spoznal kamenito Kastelko.

In kdor bi jo videl, ko se obrne od mrtvega k živim ljudem, bi komaj verjel, da so ta otrpla usta zmožna mehke besede in je v teh brezdušnih očeh prostora za nežno luč.

Pred vrati stoji Zina, otresa čevlje in trka. Stara molči, ona ne kliče nikogar več. In Zina vstopi sama kakor vedno.

Svež duh po mrazu napolni zrak, ko se izmota iz tolste volnene rute. Izpremenila se je Zinka v teh mesecih, omedila se v žalosti kakor hruška v jesenskem solncu; višja je in polnejša, obraz cvete v ljubki bledosti, višnjeve očke gledajo, kakor bi vedele vse skrivnosti.

„Dober večer, mati,“ pozdravi Zina. Zadnji čas kliče Kastelko za mater, ker jo beseda spominja nanj.

„Bog daj,“ odgovarja gospa in ne vzdigne glave. „Bog daj, pa sédi.“

„Važne novice imam za vas,“ hiti dekle, „vesele in žalostne hkrati.“

„Zame ni več novic na tem svetu. Ako je zato potreba, govori; če ne, rajša molči.“

Plašna bol trepeče Zinki na ustnicah: takšno sporočilo ima, da je ves dan jokala nad njim.

„Glej tam,“ pravi stara, „pismo leži na mizi. Če hočeš, odpri in beri, pa zase.“

List je Tončev, iz Zagreba; dekle se ne more krotiti:

„Vaš Tone piše, mati! Ranjen je . . .“

„Čigav Tone!“ vzroji Kastelka; in vendar povzame: „Kam je ranjen? V glavo?“

„V prsi je bil ustreljen . . . Rešili so ga; rana se celi, čeprav je slab . . .“

„Nu da, ta je šel brez poljuba!“

V gospejinem glasu drhti bogokleten posmeh; z zadovoljstvom čuti, da je srce ostalo mirno. Ali vendar se zgane v kotičku še drugo veselje; in zdajci pograbita staro jeza in strah.

„Kaj me briga! Jaz nimam sinov. Naj umre ali okreva, živi ali pogine — meni nič mar?“

„Moj Bog!“ se ustraši Zina. „Tone piše, da bi pogledal domov, kadar vstane . . . In zakaj da se ga nič ne spomnite, ali ste nemara bolni? Tak najde vrata zaprta, ko pride?“

„Dom je njihov po očetu, hiša in zemlja, vse, kar je. Vrata v svojo sobo pa menda še pozna.“

„Mati! In Janez — kadar pride Janez, mari tudi on ne najde matere?“

Zina sklepljje roke.

„Če hočeš, da ga izgubiš, mi ga sili . . .“

„Iz same ljubezni ste ju zavrgli, mati, o, saj vem! Kakšni črni strahovi so vas zmotili? Vsaj dobro besedo mu privoščite, pismo iz materinih rok . . .“

„Ma[illegible] nima,“ trdi Kastelka. „Ubijavka ni mati.“

„Rotim vas!“ Zina se spravlja na kolena. „V vsakem pismu piše: zakaj? Kako naj mu raztolmačim? Boji se, da ste umrli, mi pa mu skrivamo . . .“

„Če hočeš, da ga izgubiš, mi ga sili,“ ponavlja gospa. „Meni je vseeno: vrzi mi ga v naročje, če mu ne privoščiš sreče in življenja. Sama premisli; kakor želiš, tako ukreni. Jaz ne ganem s prstom, ne s srcem, ne z mislijo. Če bi ga hotela ubiti, vzamem nož, ne ljubezni. Zame ga ni, ti pa kakor hočeš. Le pripelji ga.“

„Saj ne more priti!“ ihti dekle. „To sem hotela povedati . . . Ali veste, mati, da ga je sodišče oprostilo? Resnica in pravica se je izkazala! In so ga vendar —“

„Zaprli?“ potegne vdova ravnodušno.

„Ne . . . Velike tabore imajo, kakor za vojne jetnike; in kogar sodniki oproste, pride tja in ostane ujet do konca vojne, češ, pravica je dokazana, sum pa ostane . . .“

Toliko da Kastelka ne zakolne; v prvem hipu je čisto pozabila, da Janez ni več njen sin. Toda premaga se.

„Da, sum!“ pravi še hladneje ko prej. Dandanes lahko sumiš, kogar hočeš, magari iz gole hudobije.“

„Iz česa drugega? Janez je nedolžen!“

„Jaz tudi mislim, da je; ali včasih tehta crkel Judež več kakor zvrhan paradiž svetnikov. Nu, kaj je njim do resnice in pravice! In kaj briga mene vse to?“

„Kaj vas briga, mati?“ Zinka stiska peščice na prsi; oči ji plamene ogorčenja.

„Ah, pusti!“ mahne vdova z roko. „Rajši poglej drugo pismo — tisto, da. Odvetnik piše, nemara prav o tem.“

„In ga niste sami odprli?“

„Počemu? Vseeno mi je . . . Že tretji dan leži tam; kaj ga nisi videla včeraj?“

Zina bere, kima in vzdihne.

„Zina!“ povzame gospa. „Kako veš vse to?“

„Oče poizveduje, odkar se vi ne zmenite zanj. Nekoga mora vendar imeti na svetu!“

Ta hip bi se malo sprla s Kastelko; toda stara se ogne vade.

„Reci Galjotu, naj stori zanj, kar hoče, samo ne v mojem imenu, ne meni na ljubo.“

„Mati, mati, kje imate srce! Tam, glejte, v taborih jim ni dobro . . . Morda potrebuje denarja?“

„Če mu kdo kaj posodi, si vzame ob času iž njegovega deleža; pol grunta je Janezovega, vsak to ve. In kar je stvari, obleke in drugega, lehko pobereš in pošlješ — jaz se ne dotaknem ničesar.“

„Bog vam pomagaj, mati Kastelka! Toliko brezsrčnosti, in je vendar ljubezen . . .“

„Zato,“ se zdajci obrne vdova k nji, „zato si dobra z mano, ker misliš, da ga imam rada? Zaradi mene starke pač ne bi hodila gori, kaj? Hahaha! Joj, to se motiš! Toliko mi je zanj in zate, kakor za lanjski sneg, ali slišiš? Kakor za kamen na cesti — še manj: kamen mi je napoti, zato mi je vseeno, če si ali če te ni . . .“

Mala pa stopi tesno h Kastelki ter položi svojo mehko dlan na koščeno gospejino ramo:

„Bodi vam hvala za te besede,“ ji pravi z vročim šepetom, „bodite zahvaljeni, mati! Trde so, ali meni pričajo, da se bojite zame, ker me imate radi; in tega mi je treba, tega želim ves čas . . . Vidite, tako so me zmedle vaše črne misli, da se večkrat sama bojim zanj! In zato ne odneham, dokler ne bom vašemu srcu draga, kakor vam je sin ljub in drag, čeprav ste ga zatajili; ako me spodite, poklekneni pred vašim pragom ter bom klečala in prosila, da hrastova vrata preprosim, da kamnati prag omečim . . . Zakaj? Ves svet ga je zapustil, ali jaz ga ne zapustim; njegovo življenje je moja luč. Ako je res, kar pravite, da rodi vaša ljubezen pogubo, potem hočem biti deležna pogubonosne ljubezni: Zina ostane ž njim v življenju in smrti . . .“

In preden se stara osvesti, jo drži z obema rokama okrog vratu in ji poljublja sive lase, zgubančeno čelo, drčasti lici, nabrekle oči in ležnive ustnice, ki skrivajo ubog človeški drget.

„Pusti!“ vikne vdova nazadnje. „Sebe pogubljaš in njega . . .“

Tega se prestraši Zina, in mati se izvije njenim rokam.

„Budalo!“ najde zdaj pravo besedo. „Kje si pobrala te avšaste marnje? Bodi vesela svoje mladosti in hvali Boga, da živiš!“

Dekle pa, kakor v pečat na svojo daritev, se skloni prav do zemlje ter poljubi rob njenega krila.

Molče sedita še pozno v mrak, gospa v naslanjaču, Zina zraven na pručici. Dve veliki solzi visita Kastelki na vejicah; hvala Bogu, da ju mala ne vidi.

„Kje so zdaj njene misli?“ ugiblje dekle. „Pri njem? O Bog, če bi vedela . . .“

Strašne reči je zvedela, kako ravnajo z jetniki: nad temi zgodbami bi kamen zajokal, ne le materinsko srce. Toda Zinka ne črhne in grize ustnice; upati hoče, ne dvomiti, še v zadnji uri ne.

„Vera-Upanje-Ljubezen!“ ponavlja sama pri sebi, neslišno gibaje ustnice. Ona je rekla Janezu to čarodejno besedo; zvesto jo hoče hraniti v duši ter ostati močna, da njemu ne uplahne duh. In vest jo skoraj peče za hipe, kadar jo premaga mrtvaški zrak te hiše, da upogne svoje lepo mlado zaverovanost in svojih smelih sedemnajst let pred Kastelkinimi strahovi.

Ali hkrati je zadovoljna s seboj:

„Jela je ležala mesec dni za vročico in bledla, zdaj pa se smeje in suče med pivci ter meša moškim glave! Kako je v njenem srcu, Bog vedi ... Ona pravi, da hoče užiti mladost, zdaj nalašč; življenje se punta v nji zoper smrt. Jaz ne bi mogla tako: kdor ima svoje lepo in visoko, naj mu sledi kamorkoli, kamorkoli, tudi onkraj grobov ...“

V Kastelkini sobi je črna tema kakor v zadnji postelji njenega sina. Zina je tiho odšla; stara volkulja sloni sama in bulji v noč, ki ji zaliva srce s svojim mrzlim šepetom:

„Tone pride ... Tone pride ... Tone pride ...“

* * *

Ali Toneta ni. Sneg je skopnel, trobentice so odcvele, njive so posejane, črešnje stoje na bregeh kakor beli oblaki, v hribu skače mlado zelenje izmed borovcev in smrek, ne da bi se gad prikazal domov. Zina mu piše, on piše nji; tako se zve na Kastelčevem, kaj počenja in kako se mu godi.

Izkazalo se je, da je bila rana težja, nego je prvič sporočil; ko je Zinka na Sveti dan odpirala njegovo pismo, zdravniki še niso vedeli, ali jim ostane pri življenju. Celitev se je vlekla dolge mesece; nazadnje je zmagalo žilavo pleme, in Toneta so poslali v zdravilišče, da okreva dodobra. Lehko bi bil prišel domov; ali zdi se, da ga je odvračala Zina, ki se je bala zlih posledic v težkem ozračju na Kastelčevem. Kesneje so ga dali vežbat novince; njegova pisma so pomalem usahnila, dekle ga ne omenja, in vdova je vesela, da molči o njem.

Brezskrbnejša postaja, odkar meni, da je pozabila sinova. Komaj ju še vidi z duhom, dve megleni postavi na daljnjem obzorju; obrisi blede in se raztapljajo v brezizrazen dim, ki hlapi na vse strani in kmalu ne bo več obujal spominov. Takrat si oddahne gospa; neha ji biti pri srcu kakor gobavcu, ki se ne upa dotekniti ničesar razen lastnih gnojnih ran.

In kakor bi se hotela prepričati, da nima več svoje duše na svetu, živi samo še gruntu, misli zgolj nanj, čuti le njegovo žejo in glad. Bliža se čas, ko ne bo več umela človeške besede; vsaj nji se dozdeva tako. V tej vdanosti je nekaj slastno hotljivega kakor v objemih grešne žene, ki je enkrat za vselej zavrgla kes in zavest, zadavila spomin na moža in otroke ter se oklenila ljubimca z vsemi nenasitnimi udi. Toda kakor se zdrzne prešuštnica sredi noči ter otrpne v temni tegobi, tako pozna tudi vdova trenotja, ko je niti mastna gruda ne veseli in se zgibljejo ustnice v nemem, brezupnem: čemu?

Ali ti hipi dvoma jo motijo malokdaj in minejo naglo: težko je letos gledati polja in misliti še na kaj razen njih; zdi se, da je zemlja

odprla skrivnostne shrambe ter se nakitila z lišpom, ki ga ni nosila tisoč let. V rjavi prsti, v resnih črtah njiv, v vsaki nežni mladi travici, v deviškosvetlem zelenju drevesnih vej, v šumenju gozdov in potočkov — še v trepetanjih čistega zraka in bleščanju oblačkov visoko v njegovi globini je toliko hrepenenja, kakor da svet umira in v zadnji uri poslednjikrat sanja ves svoj sijaj. Morda se bliža še hujši čas in hoče okrutnica zemlja poslednjikrat razodeti vse blagre življenja? Saj jih je toliko, toliko, na milijone jih je, ki so zapisani smrti in še žive; naj se nagledajo zemlje božje, naj se zaljubijo vanjo, da jim bo težje slovo . . .

Sladko in opojno je dihati zdaj; človek hodi, strmi in dela kakor v neprestani pijanosti. Vsa živa in mrtva okolica je polna močnih sil, ki te prešinjajo s svojimi valovi, kolikorkrat se jih dotakneš. Kaj je obsedlo ljudi, da umirajo v taki pomladi? Nikoli, nikoli ni bilo tako dobro živeti na svetu!

„To postorim, ono opravim," našteva Kastelka v mislih. „Medtem bo vojna končana, in starka leže sanjat pod zeleno rušo, umakne se mladim ljudem. Da bi vsaj umrla pozimi, ali da bi zavesili okno, kadar se bom spravljala odtod: hudo je odhajati, če vidiš pred nosom najlepši paradiž — in tam, kaj je tam, pa vendar ne veš. Prvič je negotovo, kam posade Kastelko, v nebesa ali pekel; nekoliko je zaslužila oboje. Ali bodo v raju njive in paše, krave, voličkí in bistri konjiči, da začneta z Jožo novo gospodarstvo? Samih molitvic bi se naveličala . . . Nu, vsaj Petschniga ne bo tam, in njih, ki so mu enaki! Nazadnje pa — kdo ve, ali je sploh kje kaj razen te zapeljive zemlje. Umreš in padeš v temo, kjer še sebe ne vidiš, v tihoto, kjer svojega glasu ne slišiš, v pokoj, kjer zase ne veš . . ."

Vdovi se toži po takem miru; toda njeno srce ima v zemlji milijon korenin.

„Ali ne bi bilo lepše, da se vzdrami svet iz svojih krvavih sanj in se združimo vsi, kar nas je ostalo v tem zemeljskem raju? Poznam ženo, ki bi imela takrat spet dvoje sinov . . ."

Toda kdo pravi, da potem ne bo več napoti njuni sreči? Mnogo je storila v svojem življenju, in več je dobrega nego slabega vmes; toda vse priča in kriči, da se je za to prodala nekomu, ki sedi zdaj razkoračen v hiši in trka po mizi: plačaj račun!

„Zemljo ali gade!" je šepetal izprva; zdaj je usmiljenejši pa dostavlja skrivnostno: „Ali sebe, Kastelka . . ."

In tako bo; kakorkoli obrača, najboljše je, da ga plača s seboj, zakaj ogoljufati se kupec ne da. Ne, ne, ona nima otrok; ta grunt ima, nič drugega, prav nič. Njemu še postreže, nato se zlekne počivat; trudna je — tako je sklenjeno in zapečateno, tako bodi! Če bi vsaj ne imela še toliko posla, preden zatisne oči . . .

Danes na primer se vrača s Sevškega hriba; na vse zgodaj je krenila gori, da vidi, ali so posekali tiste smreke. Meseci minejo, preden se les osuši, potem bomo žagali, tesali in popravljali pode v kašči in na skednjih. To more videti na lastne oči; dokler ni vse urejeno, sam Bog ne daj . . . Še umreti ne utegne!

In kdo bi mogel premišljati štiri poslednje reči, kadar stopa med njivami?

„To bo žita," računa gospa, „samo če vrag toče ne pošlje, ali pa suše, recimo . . . Kaj neki store na vojni, kadar pridejo do take zrele, zlate njive: ali je mogoče, da planejo vanjo in jo pomandrajo? Bogokletstvo . . . In ljudje leže mrtvi, na kupe, na tisoče; vse to zakopljejo tam, iž njiv narede grobove . . . Mari ne bi bilo lepše, da bi zravnali tla in bi rastel kruh na rdeče pognojeni zemlji? Tako bi se jim vsaj dramila vest, ko bi ga jedli."

Zagleda se v duhu, kako seje pšenico na Joževi gomili: visoko, visoko raste, od krvi je klasje ko storži in zrnje ko lešnik debelo; zaliva jo, vsako bilko posebej, in trga klas na klas; iz klasja lušči zrnje, iz zrnja melje moko, iz moke peče kruh, bel kakor hostija, in ko ga uživa, čuti njega zopet v sebi kakor v davnih, davnih dneh . . .

„Moj Joža!" Čaka jo doma; komaj dobro jutro mu je voščila v naglici.

Skoraj srečna stopi v hišo, dišeča po rosni travi. Smehljaje gledajo dekle gospo: take je ne pomnijo, odkar je bil Mrkunov Peter pri nji.

* * *

Toda pred vrati izbe začuti gosta; voha ga kakor zver pogubo. Mogoče je dacar? Nemara žagar, ki ga je naročila? Galjot? Obraz se ji zmrači.

Nihče ne zna vstopiti kakor ona: komaj je položila roko na kljuko, že stoji sredi sobe. Ni se zmotila, za mizo sedi človek.

Vojak je, oficir, mlad, bled in povrhu ožgan — opaža gospa zaporedoma. Naočnike nosi, v obraz ji je znan; smehlja se, žalostno in veselo hkrati . . .

„Tone!" krikne Kastelka in odskoči k peči, dlani od sebe, kakor bi se branila prikazni. „Tone!" ponavlja zamolklo ter si zakrije obraz.

„Mati!" Gad je skočil kvišku, k nji, z razprostrtimi rokami. „Kaj me niste spoznali? Mati! . . . Kaj vam je?"

„Blazni!" mu šine po glavi, in strah ga pribije na mestu.

„Stran od mene; pusti me . . . Stran!" tepta Kastelka; vse groze teh mesecev se dramijo v njenem glasu. Oči so se srepo zapičile vanj, in palica jo obdaja s steno srditih zamahov. „Mari ni Zina pisala, da te nočem videti? Ni pisala, da se varuj doma? In da nimaš matere — kaj?" kriči v besnem obupu.

„Pisala je, mati, kako ne bi!“ Tone se plašno in dobro smehlja. „Toda jaz nisem verjel; smejal bi se bil, da ni prežalostno. Bolečina vas je zmotila, mati; nu, dajte že gadu roko.“

„Stran! Veš, kaj je ubilo brata?“

Sin jo široko pogleda.

„En sam moj poljub! Ko sta odhajala in je skočil še enkrat v hišo — pomniš? — sem se izpozabila in ga poljubila na čelo. In tja, prav tja ga je zadela krogla; sam mi je povedal v sanjah, in Mrkunov je potrdil, ko je bil pri nas. Beži od mene, da ne pogineš še ti!“ mrmra vsa iz sebe, braneč se venomer. Brezdanja muka trepeče v njenem glasu.

„Pamet, mati! To so zmote vaše žalosti, to je zbegana ljubezen; še zdaj komaj verjamem, da mislite zares. Prepolno srce vas vodi v zablodo, gola dobrota in močni um vas delata brezsrčnejšo od brezsrčnežev in nespametnejšo od neumnih . . .“

„Zabavljaj, samo da me pustiš! Ne veš, da sem te preklela?“

Gad se kratko, skoraj veselo zasmeje.

„Kdo sliši, kar kolne materina ljubezen! Blagoslovili ste me.“

„Nočem te umoriti, kakor sem Jožo. Rekla sem, da nimam sinov. Mari ne razumeš, ne čutiš? Hočeš, da znorim pred teboj? Naj skočim v vodo, da te rešim? Če imaš kaj usmiljenja, pusti me. Sedi tam in povej, kar imaš, pa kratko; ničesar, kar ni za tuje ljudi. Matere ne drezaj; ni je več; od matere živé sinovi, od Kastelke umirajo.“

Obup mu igra na ustnicah. Boril bi se ž njo; ali kaj zaleže pri stari beseda! Kar si vtepe v glavo, stoji na vekomaj, če sama ne izvrže. In razume jo, stokrat globlje nego ona sebe: to je ljubezen, ki je molčala od rojstva, v uri nevarnosti pa se drami in blede; ljubezen, ki svet ni videl enake. Vse je njeno delo, karkoli je mislila in čutila, še strast do zemlje je bila nemara ljubezen do njih: ljubezen, tako velika, da se sama žrtvuje! Kolne, ker blagoslavlja; podi, ker ljubi . . . Le taji sina, Kastelka, in goni ga stran; to je svetejše od objema. Zamoti se, čeprav z mrtvaškimi fantazijami: čez leto dni, ko se vrne mir in sikneta gada v rodnem gnezdu, skopne kakor slana v solnčnih žarkih!

In vendar mu je tesno: komaj omeniš senco, že pade odkod nate.

Pokorno sloni za mizo in govori; vse svoje prigode pove, vse križe in klance opiše. Vdova sedi za pečjo in ga ne vidi, ne sliši; sive oči strme kdovekam preko njega, za čelom ji kuje bogve kaj. Tonetu zastaja glas, reči se motajo v glavi; nazadnje pravi zlovoljno in trpko:

„Kaj si imava povedati, če niste več moja mati?“

In vstane ter si zategne pas; kljub vsej ljubezni ji šteje v greh.

„Prav govoriš,“ meni stara. „Ničesar. Ali bodi kakor doma; sam

veš, na svojem si. Soba je zmerom pripravljena, za jed ukaži, kar hočeš, in daj si nositi gori. Vseeno mi je, le pri miru me pusti; in kadar pojdeš odtod, si prihrani slovo."

Tone pokima v žalostnih mislih in gre. Cesta h Galjotu je bela in suha, zdi se, da poje gredoč pod nogami; kot senca se vleče tegoba od doma za njim.

Galjot razprostira na pragu roke:

„Pozdravljen, Kastelkin gad! Vsajeno veselje v teh žalostnih časih!"

In Zina gleda svetlo ter mu stiska desnico, misleč na Janeza, ki je njegove krvi.

V lepo sobo ga vabita, on pa se spravi med kmete:

„Da vidim naše dobre ljudi."

Vest o njegovem prihodu je naglo zletela po vasi; gostilna se polni z grčami, britimi in brkato sršečimi kakor jelševe korenike ob vodi, če jih ivje zapade; z vseh strani mu rasto naproti desnice liki okleščeni gabri.

Že teče beseda semintja; Galjot in Zina le gledata. Vse se zanima, kako je na vojni, vsak povprašuje, kdaj bo mir. Tone o bojih, kmetje o stiskah; eden omeni Janeza, drugi našteva krivice, ki vpijo do neba: društva razpuščena, dobri ljudje po nedolžnem v ječi, obrekovanje in laž strahujeta deželo, poštenje se skriva ko divja zver.

„Če premisli človek, da teče naša kri kakor njihova!" škrtajo sivci. „Mari ni vseh mati rodila?"

„Naj teče!" Gad trka po mizi. „Naj se polnijo ječe, naj besne ovaduhi; tem preje bo lonec krivice poln. Ljudje ravnajo kakor slepci in norci; kar se zdaj godi po svetu, bo ostalo vsej bodočnosti v svarilo, očitnejše od slave in hrabrosti. Zakaj vsi vedo, kaj delajo; vest pa lehko utihne, ugasniti ne more. Ko mine krvavi čas, se zruši krivica sama vase: večni zakon sveta je močnejši od ljudi. In vse, kar mi preveč trpimo, bo prihranjeno potomcem, solze in rane današnjega rodu so v odkup za jutrišnjo srečo."

„In vi tam zunaj," vzklikne Zina s svetlimi očmi, „vi ne trpite in ne krvavite zato, da se vrnete tlačani."

„Da, da," kima stari Jelen, „kdor to preživi, doma ne bo več trepetal, kadar se kdo zadere nad njim po nemško. Česa naj se boji, kdor je to izkusil? Ti ljudje bodo železo, pa naše lastno, ne njihovo."

„Verjemite, ljudje krščanski," se oglaša Galjot, „po tem divjanju pobegne nasilje samo pred seboj; še nje bo sram — da, še nje. In naša pravica pride, ne da bi se morali puntati, kakor nas zdaj dolže."

„Da, vest človeštva povzdigne svoj glas tako strašno in mogočno, da se nihče ne bo upal upirati. Kri milijonov ne teče zaman," potrjuje Tone resnobno.

„In vsak kraj bo ponosen na tiste, ki so zaradi pravice preganjanje trpeli,“ prerokujejo starci. „Slavolok postavimo Janezu, kadar se vrne domov! — Z muziko mu pojdemo naproti. — Z Zinko-nevesto!“ ugane Kurent in ji mežikne skozi kozarec.

„Da bi le živ ostal!“ vzdihne dekle tesnobno. „Veš, Tone, kako ravnajo ž njimi?“

„Gad ne pogine, pretrdo pleme smo. Še svinec nas komaj podere; mene poglejte!“

Ali zdaj mislijo vsi na Jožo; Galjotov pogled je rosan, gadovo čelo je mračno. Nihče ne reče zakaj, le kozarci se vzdignejo in zazvene v spomin.

„In Jela?“ vzklikne Tone, kakor da so slišali drug drugega misel. „Kje je in kaj pravi? Hudo žaluje sirota?“

„Tu stoji in posluša,“ se obrne Galjot. „Nisi je videl, ko je prišla.“

Kdove zakaj oblije gada rdečica, ko ji seže v mehko roko. Jela je bleda, pogled na gosta je vse njene rane odprl; beli zobje se ji vgrezajo v ustnico, bolečina jo dela še lepšo. Dozorela je, vsak koščck telesa je žena; noben cvet ne diši omamneje kakor dehti Jela sama po sebi.

„Kdaj se mi spet nasmeješ, Jela?“ govori Tone otožno in kakor v sanjah. „Tako svetal je bil včasih tvoj smeh . . . Ah, mi ubogi ljudje, mi siromaki!“

Takrat se vzdrami in strašno zardi; na vojni je nehal sovražiti ženske, ali dvoriti še zmerom ne zna. Jela, videč ga tako nerodnega, se zdajci zvonko zasmeje in njen obraz je ves ko nekdaj. Gadu poskoči srce od pijane misli.

„Pa mati?“ ga vzdrami Galjotov glas.

„Mati?“ Tone se udari po čelu. „Molčimo, Galjot; naj me zemlja pogoltne, če je kdo na nji nesrečnejši od naše stare . . .“

Poldne je odzvonilo pri fari; drug za drugim vstajajo starci, stiskajo gadu roko ter ga vabijo, naj se oglasi. Tone pa, ko se dotika trdih, širokih desnic, čuti iznova, da ni nikjer tako dobro kakor med njimi; s hrepenenjem mu gleda duh v mirno prihodnjost, ko bo hodil star samec domov na počitnice in poslušal vsak dan modrovanje teh sivih, razumnih glav.

Nato sedi v lepi sobi med Jelo in Zino, Galjotu nasproti; kosilo je pospravljeno, iz dolgo hranjene zelenke lije dišeča starina v kozarce. Tone je oživel, stara plahost pred ženskami ga je minila, vinski ogenj mu greje kri. Zgovoren postaja, vse svoje načrte gradi pred sosedi. Galjot je vesel, da ga vidi židane volje kljub sencam, ki mu ogrinjajo dom.

„Bog te živi, mladi sosed!“ nazdravlja stari z očetovsko iskro v očeh. „In bodi naš gost vsak dan, dokler ostaneš med nami; tam gori si doma, ali tukaj tudi, kolikor hočeš in kadar hočeš, Tone!“

Toda gad se kratko zasmeje:

„Na zdravje vas vseh in vseh poštenih ljudi! Ali kupica je zadnja — nu da, vsaj ena izmed zadnjih, ki jih praznim pri vas: ostati tu in dóma ne videti — kdo bi mogel na mojem mestu? Materi ni pomoči; gorje vsega sveta ji leži na srcu kot križ na Kriščevih ramah. Karkoli storim, karkoli porečem — ona ne sliši, ne vidi; ona trpi za grehe sveta, in bo, dokler ni vse pri kraju. Mari naj stražim mrtvašnico, ko nič ne pomaga? Jože ne obudim, stare ne ozdravim . . . Zdaj so časi, ko človek ne ve, koliko dni mu je dano živeti. In kogar jutri zadene, ali bo manj mrtev, če se danes čemeri? Radost je naša predpravica, dokler ne pride tema. Bog vas živi, Galjot, in vaju — in vaju, prelepi sosedi: drevi se peljemo v svet. Saj bi moral itak kmalu na mesto: veste, da je vojna z Lahom gotova reč?“

„Tak vendar!“ vklikne Galjot. „To sem mislil . . .“

„Moj polk bo zraven; tam kje pri Gorici padejo v naše roke...“

Oči se mu bliskajo, lice mu je zardelo.

„Greš rad?“ ga pogleda Jela.

„Kako ne! Vse te dni sem premišljal . . . Res, grenko je odhajati v nov pokolj; ljudi, za katere se živa duša ne trese, je vendarle malo pod solncem. Njih matere ne bodo jokale nič manj grenko, kakor jokajo naše. Ali vseeno! Tu gre za nekaj drugega; za nas, predvsem za nas! Za tisočletno pravico do solnca, ki nam jo taje že tisoč let; za pravdo, katero smo jim tesali v butice, preden je svet poznal Avstrijo in njene meje. Pljuvali so na nas, odkar smo sosedje; in danes, ko bije usodna ura v življenju narodov, so nam sklenili iztrgati našo ubogo zemljo, da raztrosijo po nji svoja kukavičja jajca in potujčijo, kar je našega od vekov! Nihče, oča Galjot, nihče, kar jih zdaj vojuje, ni umazal pravice in svobode bolj kakor Italija, ko jo piše na svojo zastavo. Da bi tudi nihče ne bil bolj razočaran!“

„Bog daj, Tone!“ Kozarec v sosedovi roki drhti. „Da nam ostane naš večji grunt, kakor pravi Kastelka . . .“

„Da nam ostane in zraste za tisto, kar je našega pod laškim žezlom!“ Gad je planil kvišku; nosnice mu burno igrajo. „Zdaj gre za nas! Kri, ki jo bo plavila Soča, bo prelita za nas kakor pred tisočletjem; ta Kalvarija bo v naše lastno zveličanje, kakor so ječe in sodbe in vse, kar trpite doma. V nobenem boju me ni dozdaj zapustila misel: da bi ostal živ! Da bi še gledal solnce, dihal zrak in živel življenje vas srečnih, ki ste doma . . . Tam doli mi bo vseeno. Če z vso svojo srčno krvjo odkupim le zrnce tiste prsti, da ostane naša — naj teče! Naj teče toliko naše krvi, kolikor je treba, da za vekomaj

zapečati našo dedščino, našo last: naj živi naša dobra, častitljiva, nedotakljiva slovenska zemlja!“

Izpije in trešči kozarec ob tla. Tedaj ga prime Zina za obedve ušesi, potegne njegovo glavo k sebi ter ga krepko poljubi na usta.

„Zaslužil je,“ se smeje Galjot. „In ti, Jela, kaj praviš?“

Ali Tone je ves vojak na pohodu; on jemlje sam in nič ne vprašuje ... To je močnejše od vseh vin sveta; eh, Bog, hudo je trohneti v Galiciji, kdor je imel dekle s takimi usti!

„In vam, oča Galjot,“ pravi gad, ko je naglo pripasal sabljo, „po moško: pošteno roko. Hvala za vse, kar ste nam storili, za nazaj in naprej; pa prošnjo imam: ne zapustite matere, ne pozabite brata. Če se vrnem, vam bom hvaležen do groba, in če nikoli več — še v smrtni uri se vas bom spominjal ...“

Sestri pospremita gosta domov, da skoči k stari na kratko besedo; potem se odpeljejo vsi trije na postajo. Jela je oblečena, ker je bila dopoldne v trgu; Zinka se zgoraj napravlja, očeta je hlapec poklical. Tone in Jela stojita sama in se gledata. Oba molčita, le govor oči je glasan; njene diše po sladkosti kakor dve zvrhani čaši medice. Gadov pogled se kali; nekaj hlepi, prosi v njem, hoče in se ne more odločiti. Zdajci pa jo zgrabi okrog pasu ter jo stisne k sebi:

„Še enkrat, Jela ... Enkrat samkrat še!“

Njena glava mu leži na rami, usta cveto navzgor kakor škrlaten tulipan z globoko čašo. Tone pije, pije; pijan je, da se maje svet okoli njega, in vendar ne more ugasiti žeje.

„Jela, kadar se vrnem, te vzamem namesto Jože, slišiš? Hočeš, Jela?“

Dekle se mu izvije; v prešernem smehu zablisne z zobmi:

„Kaj bi s teboj, ki sanjaš o junaški smrti? Kaj hočemo ženske z žrtvami in mučeniki, povej! Zdaj ne skočim več v vodo; živeti hočem, živeti, pozabiti, veseliti se ... Smeha in sreče nam dajte, vi čudni apostoli — malo je živim do vaših grobov!“

In gad je mahoma trezen.

„Prav imaš, Jela,“ mrmra s povešeno glavo. „Vsak po svoje, prav imaš.“

Kratek sen se je razsul; toda ni mu žal, da ga je sanjal.

V pomladnjem solncu vriska Kastelčevina s sveže pobeljenimi zidovi, rdečimi strehami in zelenimi okni; kdo bi si mislil, da sedi v tej bogati hiši žalostna žena, ki še besede ne najde, da bi jo rekla otroku v pozdrav in v slovo ...

Tone je našel Kastelko pred njenim oltarjam; glavo upira v dlani, komolce v mizo in strmi v fotografije. Bog ve, ali se giblje kaj v tej sivi glavi, ali je vse mrtvo in tiho kakor v ubogi prestreljeni Joževi lobanji?

„Odhajam, mati. Zbogom, zdravi ostanite . . .“

Vdova molči; ne ozre se, oči ne obrne.

„Zbogom, mati! Čez nekaj dni sem na laški fronti; nihče ne ve, kaj me čaka . . . Ne daste roke?“

Stara ne sliši; trepalnice se ji spuščajo globlje na oči, kakor bi jo trudnost morila.

„Tak zdravi. Ne mislite name, če vam je laglje tako; vseeno, vseeno bom zmerom pri vas!“

„Z mojo voljo nikdar: Beži, beži, beži!“ krikne Kastelka s tolikanj izmučenim glasom, da ga zazebe v srce.

„Zbogom . . .“

Koleselj drdra po cesarski cesti, Jernač poka z bičem, Tone se smeje Galjotovi Jeli, ona siplje iskre z očmi; le Zina je spet otožna in čudno strmi tjavendan.

Prav si povedala, Jela: sreče in smeha nam dajte, dokler dihamo! Bežite, sence, počivajte, mrtvi — lepota sveta je živih, dokler žive . . .

* * *

Soča teče krvava že delj ko leto dni. Kadar je mirno vreme, odmeva čez hribe grom topov. In kadar piha veter s tiste strani, se grozé vaščani na poljih: lasal je mrliče, božal črviva lica, poljubljal steklene oči; dišati bi moral po smrti, pa dehti po življenju. Baje tudi ptičke pojo tam doli. Drobčkane ptičke sede na mrtvih in žvrgole . . . Nebo in zemlja ne čutita umiranja, le srca ljudi zastajajo, sluteč rdečega zmaja, ki leze bliže in bliže.

O, ve naše suhe skale na jugu, ve lačne, žejne! Gorje materam, ki so rodile za vas! Odkar se kolje na vaših brdih tisočletna lakomnost s tisočletnim gnevom, ni hiše v vasi, ki ne bi vedela vaše cene . . .

Kastelčev Tone je ves čas tam doli; parkrat je bil ranjen, dvakrat odlikovan, že zdavnaj je nadporočnik. Njegovim pismom se nič ne pozna zamišljeni filozof z naočniki, tihi fant, ki je blodil s knjigo v roki po gozdih. Trda bojevniška roka jih piše kratko in skopo. Zdrav je, godi se mu dobro; dokler stoji Lah nasproti, ne pride domov.

Kastelka živi svoje novo življenje; privadila se je tišine in molka. Morda je mirna v svojem srcu, še nekaj sreče ji je nemara dodeljene. Toda nihče je več ne sliši kleti, in to pomeni, da ni zdravja v nji; čeprav se ji bliska oko, čeprav se smehlja, kadar hodi po polju! Zdi se, kot bi nekaj razkrajalo njeno divjo moč in jo pretapljalo v zmedenost. Včasih mrmra gredoč, sama ne razume, kaj; ljudje govore vanjo, ona pa kima in jih ne sliši, gleda jim v obraze in nazadnje ne ve, kdo je bil.

Joža jo spremlja povsod. Cel razgovor teče med njima; zdaj se oglaša mati, zdaj sin.

„Gad," modruje gospa, ko stopa v žago in gleda oddaleč Galjotova jagneda, „Boga zahvali, da si ubit, moj gad; Jela ni bila zate."

„Tudi jaz sem že dejal," potrjuje sin nekje zraven nje. „Zato mi je laglje spati."

„V nesrečo bi ti bila, sramoto bi nakopala na tvojo glavo in ves naš dom. Komaj si legel, se je smejala. In zdaj, ko gredo vojske tod skozi in imamo zmerom soldate v vasi, je ne srečaš drugače ko z oficirji."

„Da, da, še prej sem jo videl na izprehodu z dvema Ogroma ..."

„Vsak ve, da jih rada gleda; in koliko je drugega, česar vsak ne ve!"

„Jaz vem, mati! Jela ni več, kar je bila. Njena vroča kri — pravzaprav je vredna usmiljenja. Brez te nesrečne vojne bi bila moja žena in nihče ne bi kazal s prstom za njo. Meni bi ostala zvesta; rada me je imela — kaj bi pravil! Hudo je mati; vse, kar je prav. Oni večer sem jo videl pod hruško na vrtu . , ."

„In pod jablano, in pod češpljo, pod brajdo in jelšo in gabrom, in ne le enkrat vsak večer! Boga zahvali. Kakor le stari pete odnese, je ž njimi; vsa vas govori. Galjot jo tepe in suje, pa nič ne pomaga; prav ima, da jo klesti, jaz bi jo tudi. Boga zahvali, da je nisi vzel, preden si šel na vojno; v sramoto bi ti bila. Še Ogra bi pestoval nemara, če bi se vrnil živ. Soldaškim kurbam ni mesta pod našo streho, gad."

„Prav pravite, mati," se uklanja sin. „Vi ste mi svetovali zmerom najboljše; tako zelo ste me ljubili!"

Mehkoba obdaja vdovo; oči se ji rose in večkrat seže pokraj sebe, kakor bi ga hotela stisniti za roko.

„Zina je drugačno dekle," povzame čez minuto. „Kakor noč in dan! Še vedeti noče, da je kdo razen ‚njega' na svetu; nanj misli, o njem govori, o njem sanja podnevi in ponoči. Si jo videl, kako je bleda, sirota? Če bi se zgodilo in bi umrl v jetništvu, stavim, da izdihne še tisti dan. Na kolenih naj hvali Boga, da jo ima!"

„Da, Zina je čisto srce," pritrjuje gad. „Zina je suho zlato, dekle brez para na svetu. Žal mi je, da si je nisem izbral."

„Da bi zdaj žalosti umrla? In kdo bi hodil k meni, hudobnež ti? Zinka je tista duša, ki jo še trpim zraven sebe; navajena sem je, in kadar ne pride ob svoji uri, mi ni obstanka. Pa vendar me boli srce, ko je pri meni. Poljubila bi jo, in si ne upam; božala bi jo, pa me je strah; ‚dobro dete' bi ji rekla, in se mi smili. Hudo je, gad, če bi človek rad ljubil, pa ne sme, ter bi rad sovražil, in ne more ..."

„Hudo je, mati!"

„Glej moje drage njive tam!“ iztegne stara desnico nad poljem. „Letošnja žetev je bila malo prida v dolini, ali pri nas je obrodilo da nikoli tega; in kruh je zdaj potreben, ne? Gladu vendar ne smemo pomreti, če se oni vojskujejo, mislim! Že se začenja lakota; v velikih mestih, sem brala oni teden, kradejo pse in jih koljejo v jed. Še to bomo videli, da zapuste Boga, ki ne ve pomoči, ter bodo molili pšenični klas . . .“

„Zdaj je kmet prvi na svetu,“ pobira Joža. „Ves svet se bo klanjal pred plugom kakor pred kraljevsko krono.“

„Dandanes vidijo, da je naša zemlja enako imenitna kakor bogve katera slavna dežela,“ se košati vdova, „kaj? In naš žuljavi rod ni manj plemenit od mogočnih na zemlji; naša pšenica je dobra pšenica, le naša pravica jim ni pravica, hm?“

Toda Joža je truden, nič več ga ne sliši. Mati utihne; njen rjavi obraz se zmrači.

Tako leze v dolino že tretja vojna jesen. Leno se miče življenje, kakor pramen vode po usehli strugi; nekdanjost je davno izbrisana, ves svet govori samo še o vojni. V to sivo besedo se izteka sleherna želja in skrb, vsako delo pod solncem je že naprej vkovano v njen temni pomen. Že slišiš dete, kako vprašuje:

„Mama, kako je to, če je mir?“

In drugo hoče vedeti:

„Ali pri nas nimamo ata kakor pri sosedovih?“

Milijoni bitij ne razumejo pravljice:

„Enkrat ni bilo vojne. Jedli smo do sitega. In oče je bil doma.“

Ti dnevi so kakor močvirje, v katero se naglo pogreza vse. Ljudi je izginilo toliko, da komaj kdo koga pogreša. Najmlajšega gada so vsi pozabili; le oče Galjot in Zina skrbita zanj, govorita o njem vse dolge večere. Janez piše; pisma hodijo po mesece, po dva in po šest; zunaj so rdeča pečatov, znotraj črna prečrtanih mest. Kadar prejme Zinka tak list in bere, da mu je dobro, ne dvomi, da laže gad radi nje.

„Ni je bolezni za mojega ljubega,“ moli natihem, „ni je moči zoper mojo ljubezen; moj dobri, moj svetli se vrne!“

Ali križ neizmerne Golgate je zabit s svojo strašno težo v globine njenega srca. (Dalje prihodnjič.)

Juš Kozak:

Markí Groll.

(Dalje.)

II.

Jutranji hlad je osvežil celico, da so se razgaljena telesa nezavestno zagrnila. Skozi odprto okno je lila v dolgih pramenih biserna svetloba, vsa drhteča, kakor bi trepetale v njej vodene kapljice. Jetnišnica je spala. Kamnite stene so strle upor prepotenih teles. Nočne straže so se menjavale z dnevnimi ter ugašale luči.

Krog šeste ure je zarožljal ključar in njegov hreščeči glas: „Po vodo!“ je prebujal celice.

Ivan Petrovič, poslednji prisiljenec, je moral topot oskrbeti celico z vodo. Ves omamljen je planil kvišku, stekel k vratom, da vzame napolnjeno posodo ter izlije postano vodo v stranišče. V nogah je čutil slabost, roke so komaj privzdigovale velike kositrene posode. Takoj nato so se vrata zopet s hruščem zaprla. Petrovič bi legel, toda markí Groll se mu posmeje:

„Ne gre, prijatelj! Zdaj moramo kvišku. Takoj prineso zajtrk. Zložimo vsak svojo postelj in potem pričnemo dan.“

Raztresen, teman je vstal to jutro. Visoko mračno čelo je komaj krotilo ostre, semintja švigajoče oči. Hitre so bile njegove kretnje, govorica odsotna.

Zložili so postelje — iz sosednje celice je prihajal vsako jutro kaznjenec, da pomete.

„To je edini privilegij naše celice,“ se je zasmejal gromko Groll ter stopil k majhni omarici, kjer je imel skrbno spravljene svoje papirje.

„Drugim niti tega ne dovolijo!“ je pojasnjeval Petroviču. „Meni so naklonili poleg tega svinčnik in papir, da lahko urejam stvari za obravnavo.“

Razprostrl je po mizi papirje, vse popisane s samimi številkami. Zaglobil se je vanje, ves nemiren zopet vstal, hodil razpotegnjenih korakov gori in doli po celici, govoril sam zase, se ustavil tupatam pri bankirju Geckerju, ki je igral z upokojenim poročnikom Schäfferjem partijo domine.

„Aha, kombinirata. Dolgočasje, kaj ne?“ se je posmejal skrivnostnemu igranju domine.

Gecker se je malomarno posmehnil, Schäffer pa namrdnil, češ, kaj naju motiš. Komaj vidno so se mu zganile mišice ploščatega obraza, podobnega ogromni repi, ki jo pokriva gola lobanja, na čelu čez in čez presekana. Redke obrvi so se izgubljale nad velikimi kalnimi očmi in brezliki nos so obkrožali plavi brki, zavihani v ostrih lokih. Čiščenju svojih ust in mesnatih ustnic je posvečal poročnik Schäffer vsako jutro precej časa in to s tako natančnostjo, da so ga zasmehovali drugi bolj površni sostanovalci. Navihal je brke, ogledoval se v malem koščku ubitega zrcala, ki mu ga je daroval jetničar za par smodk. Potem se je slekel do pasu, s pazljivostjo in ljubeznijo motril svoje prsi in mišice. Ko se je oblekel in osnažil, je postavil v svojem kotičku vsako stvarico na posebno mesto, tako da je bil ves kotiček podoben brivčemu salonu.

Groll se je vedno porogljivo smejal temu početju, češ, da se v ječi človek odvadi vsega druzega, le to mu ostane, kar je najbolj ljubil zunaj v življenju. Schäffer je sovražil Grolla, ki se mu je zdel preobjesten in presvoboden v svojem početju; napetost med njima je rasla od dne do dne in le s težavo jo je miril bankir Gecker, ki je drugače preičal ves dan v knjigah. Malo bled, vsikdar miren je bil njegov obraz; sloke postave, malo upognjen v križu, podstavljen v desni rami. Nenavadna udanost je pregibala roke, noge, polzela v mišicah. Le redko je stopil malo zamišljen po sobi.

Širokopotezna oblast, s katero je v zunanjem življenju zapovedoval ljudem, je utrudila vse njegove kretnje in gibanje, ter ga prepojila z malomarno površnostjo. V najizbranejših družbah, v katerih je občeval, je dosegel visoko naobraženost.

Za celico je ustvaril poseben način igranja domine, ki so ga vsi strastno ljubili.

„Schäffer, vi igrate zavratno igro!“ je pričel zopet Groll in razodel njegove nakane.

„Igrava zase,“ je rezko zavrnil Schäffer, oči pa so strupeno zasikale.

Groll je stal pred njim, obe roki v žepih, ter se majal zdaj na levo, zdaj na desno: „Jaz bi ne igral z vami!“

„Vas tudi ne vabim!“

V tem hipu so se odprla zopet vrata in domači delavci so prinesli zajtrk, vsakemu skodelico mleka, Petroviču pa blede prežganke.

„Tisto pa kar v stranišče, prijatelj! Še želodec si pokvarite; tega ne morete uživati. Čakajte, odstopimo vam mi malo mleka.“

Schäffer je vljudno pocedil par kapljic svojega mleka v Petrovičevo skodelico, Gecker pa je s svojim vedno istim mirom odlil polovico. Groll je natančno premeril, koliko je Schäffer odlil, ga ošinil s prezirljivim pogledom, ki pa se je takoj prelil v stavek gorkega sočutja.

„Ubogi mladenič! Niti po denar mu ne puste pisati. Kako naj živi tu notri? Kaj ne, bomo pa mi ta kratek čas žrtvovali vsak nekaj?“

Gecker je samo pokimal.

Petrovič bi se rad opravičil.

„Mislim, da odidem morda že jutri, ker me morajo poslati naprej. Tu me nikakor ne morejo soditi.“

„Ha-ha“, je zahreščal Schäffer, „vi ste pa še velik idealist, mladenič, ko mislite, da gre to kar tako. Mesec dni boste čakali, vam pravim!“

Petrovič ni verjel: „Kako? Saj me morajo vendar tam zaslišati, kjer se bo vršil naš proces. Jaz sem vendar obtožen z drugimi vred, ki so jih prijeli tam doli. Sicer mi je pa tudi policijski komisar včeraj dejal, da me pošljejo doli, ker tu je le prehodna postaja zame.“

„Kdo pa je bil?“ Se je vmešaval Groll.

„Ne vem natančno, ampak mislim, da doktor Otrin?“

„Dober dečko! Poljak, vsaj nekoč. Poznam ga. Kaj vam je dejal?“

„Imenitno mi je postregel. Ko sem mu raztolmačil, da pričakujem ravno denarja, da se odpeljem domov in nimam pri sebi niti da kosim, mi je naročil egiptovske cigarete, fino kosilo, večerjo ter se potrudil, da so me takoj odposlali semkaj. Le par ur sem bil na Elizabetni.“

„Kjer so vam vse pobrali?“

„Da. Tam sem mislil, da znorim. Vse so mi pobrali tako, da sem nesel hlače takorekoč v rokah. Celo trak pri spodnjih hlačah, čevljih, gumbe na srajci.“

„Glejte, tam prične ta prokleti sistem, ki ponižuje človeka pred samim seboj. Oropa ga vseh pravic, tudi najnavadnejših: da bi si smel človek zavezati hlače. Stene vas mozgajo, ozračje duši in oni vas mučijo, zdaj v ogledalu, zdaj v lice, zdaj vas useka za uho, zdaj zopet ponudi svoj žepni robec, da se useknete; tako zbegani postanete kakor tele na paši, ki mu je pastir utaknil gobo pod rep, da šele v besnem diru onemore, ter se zgrudi.“

Groll je vstal, hitro stopal semintja.

„Radi političnega delikta ste prišli semkaj?“ Schäffer upira vanj svoje izbuljene oči.

„Da.“

„Nemara sarajevski umor?“

„Ne; nekake organizacije . . .“

„Hm, hm . . . če je samo to, vam ne bodo mnogo storili. Tri do štiri mesece.“

Petrovič je z grozo pomislil na tri mesece. Kaj bo počel med štirimi stenami, ko je preteklo komaj deset ur, kar je tu. Obenem ga je vznejevoljil sovražni pogled soseda, ki je nekaj prikrival. Petrovič se je zavedal, da je smrtno sovraštvo.

Gecker je sedel ves čas mirno ter se ni ganil.

Petrovič je čutil, kako hladna sta oba; tujca sta, ki bi ga zunaj niti ne pogledala več. Le položaj jih je združil, stisnil v celico, postavil čuvarja pred vrata, da drug drugega ne napade.

„Kaj boste vi tarnali, mladenič! Trpljenje, ki ga okušam jaz, bi vas že davno strlo. In nedolžen, tako nedolžen, kakor si ne morete misliti. Sumničijo, da sem bil ruski vohun; človeka, ki si je s trdim delom priboril življenje.“ Schäfferjev glas je postajal vse bolj odvraten in prisiljen. Slinasta jokavost je očitala nekaj človeštvu. „Vi ne veste, kdo sem bil. Pruski poročnik, pribočnik mladega cesarjeviča. Pa sem zapustil Nemčijo vsled svojih družinskih razmer. Prva žena, od katere sem se ločil, živi tam in tukaj sem se vnovič poročil. V slabih gmotnih razmerah sem živel, ko sem spoznal aktivnega nadporočnika, s katerim sva postala dobra prijatelja. Opozoril me je, da izhaja v Kopenhagnu zanimiv vojaško strokovni list, ki dobro honorira prispevke. Priglasil sem svoje sodelovanje. Štabni nadporočnik mi je pojasnil marsikatero zanimivo vprašanje in tako sem sestavil za list ves pohod avstrijskih armad v vzhodni Galiciji za slučaj vojske z Rusijo. Naenkrat spoznajo avstrijske oblasti, da dotični list ni bil druzega ko ruska vohunska podružnica. Med drugimi naslovi staknejo tudi mojega. In tako pridem zdaj, pomislite, ko nisem vedel absolutno ničesar o tej zadevi, v preiskavo, trajajočo že devet mesecev. In z menoj vred mora žena, ta uboga revica, toliko trpeti. Gospod, pomislite, kaj sem pretrpel, ko sem jo videl vklenjeno peljati v samotni zapor, ker sem ji poslal s pomočjo paznika steklenico vina. In zdaj jo mučijo, trpinčijo. Kaj bi vi k temu porekli, gospodine moj?“

Ves zaripel obraz se je sklanjal baš do Petroviča, ki ni našel v svojem srcu niti iskrice sočutja, ker je bil Schäffer pretrd, preošaben, kakor da se celo baha s svojim trpljenjem.

Schäffer se je usiljeval. Zabrekle veke so zakrvavele, glas je skoro hropel: „Pomislite, gospod moj, dvakrat je že vložil nemški konzulat prošnjo, naj me izroče z ženo vred nemškemu sodišču, obakrat so jo odbili. To je nezaslišano. Nikjer drugje se ne more kaj takega pripetiti. In kaj je storila ona, da jo tako mučijo? Ker ni mogla prestati v samotni celici, je prosila skupno celico. Trikrat, trikrat je zaman prosila, dokler ni pričela blazneti. In potem so jo utaknili med detomorilke, prasice, samo med ljudi ne. In ta angel je moral vse to gledati. Meni je vrela kri, da bi vse razbil, ko sem jo zagledal, kako jo peljejo baš mimo mojega okna, ter me je ubožica poklicala. — Še pride dan, ko bo jasna najina nedolžnost, ko se bom mogel maščevati, krvavo maščevati.“

Vstal je izza mize in pričel hoditi poleg svojega ležišča. Petrovíču se je zazdelo, da je priklenjen k svoji postelji z verigo, in kakor hitro bi pomolil kazalec, bo ugriznil vanj.

Groll, ki je ves čas neprestano drvel po celici, se je kakor izgubljen ustavil pred njim.

„Kako je bilo včeraj? Mar končata pred dopustom?“

„Ne vem. Drugi petek odide, midva delava zdaj vsak večer tri ure. Sam mu pomagam misliti, ustvarjati. Včeraj mi je dejal, da bo šlo. Ko mu razlagam svojo karto, me vpraša, zakaj sem ravno to izbral, ki jo je določil generalni štab. Kaj morem jaz zato?“ Njegov peketajoči smeh je vse presunil.

„Neprevidno, prijatelj, neprevidno!“ ga je nenadoma opozoril Groll in pričel zopet prestavljati svoje čokate noge.

„Zakaj?“

„Ker tako ujameš samega sebe!“

„Kaj ujamem? Mar sem kriv? Kdor ni kriv, temu ni treba ničesar prikrivati, ničesar olepšavati!“ Pikre besede so bile namenoma izrečene in vsi so vedeli, kam sikajo.

„Ej, tako brez krivde nisi,“ je mirno dejal Groll ter se celo nasmejal.

„Ta je lopov, kdor trdi to,“ je ostro sprožil Schäffer.

„Kdo je lopov?“ Groll se je z vso silo zagnal proti njegovemu kotičku.

„Kdor to trdi.“ Pogledi so se usekali.

„Torej jaz! Veš, kdo sem jaz? Markí Groll in ti, revno hlapče svojega gospodarja, se upaš Grollu blekniti lopov?“

Tlesknilo je in Schäffer je ves prebledel. Le dvoje krvavih oči je žarelo kakor iz stene. Za hip je stal vzravnan z nazaj zamahnjeno pestjo. Potem pa je zlezel na kup.

„To mi poplačaš,“ je sikal strt na postelji. „Obljubljam ti, da te poiščem, kakor hitro bova zunaj, da se postaviš na pet korakov, če imaš pogum.“

„Z lopovom, ki sem ga oklofutal, se ne bijem,“ je dejal Groll vznešeno ter meril zopet celico.

Gecker je posegel po knjigi in mirno čital.

Petrovič in Groll pa sta se srečavala, izogibala, da sledita svojim mislim.

Med tem je odprl ključar vrata. Kakor otroci k očetu so planili vsi trije kvišku. Groll je prejel časopis, ki so mu ga dovolili kot posebno izjemo.

„Je že? Aha, tu prečrtano s črnilom. Gotovo radi našega novega tovariša. No, kaj stoji?“

Jetničar se je posmejal, češ, saj sam ve.

„Gospodje, hrano!“

Groll je pristopil še bliže: „Ali bi mogli urediti, da bo ta mladenič že jutri kaj prejel?“

„Težko gre, je šele včeraj prišel.“

„No, če ne gre drugače, vsaj tobak?“

„Kaj pa hoče?“

„Hercegovca, Bosanec je!“

„Bosanec?“ se je posmejal.

„Jih je prišlo precej?“

Jetničar je pokimal.

Vsi razun Grolla so se ozrli nanj, toda on se ni zmenil, ali pa je preslišal.

Ko je jetničar odšel, so hlastno prelistavali časopis.

Groll je med tem časom nadrobil kruha na okno. Pričivkalo je par vrabcev, ki jih je pazno motril.

Bankir Gecker je presekal tišino.

„Ljudje, meni se zdi, zunaj se nekaj pripravlja! Borza deluje slabo, vse pada. Vojska bo, verjemite!“ Pričel je razlagati dokaze.

„Seveda bo vojska,“ je povzel Groll, „tako ne gre več. Vse je gnilo, ves svet. Mora biti!“

Schäffer se je kakor razveselil: „Potem bomo prosti!“

„Ne verjamem, še hujše bodo zgrabili.“

Petrovič se je pričel vse bolj nemirno pogrezati v svoje misli. Vročina, ki je parila celico, mu je iztisnila potne kaplje. Glavo pogreznjeno med ramena in sključen je hodil brez odmora. Tuintam je zažgal cigareto, da osveži misli.

„No, danes bi morala pričeti, pol enajstih,“ je dejal Groll ter se nemirno oziral k vratom.

„Petrovič!“ je poklical baš tisti trenutek jetničar. Vseh se je polastilo neko skrivnostno pričakovanje. Najslajše je za jetnika, kadar ga pokličejo pred sodnika. Taka pot je polna vsega, pričakovanja, boja, delne prostosti. Vsakemu jetniku se zazdi, da prihaja zopet med ljudi.

Petrovič se je hitro povrnil. Komaj je prestopil prag, že so ga obsuli z vprašanji.

„Nič posebnega! Skromen zapisnik sva napravila, kajti on sam ne ve, zakaj so me pravzaprav zaprli. Predložil mi je par vprašanj, ki so mu jih poslali. Zdaj čaka samo še poziva, pa me pošlje v Sarajevo, kjer me zahteva sodišče. Končno mi je segel v roko ter mi častital, češ, politični zločin je časten. Prosil sem ga, da bi mi dovolil pisati po denar, toda menil je, da bo prišlo prepozno, ker bom ta čas že najbrže odšel.“

„No, potem bo že, če je rekel tako. Kje hodijo danes moji zagovorniki? Še včeraj mi je rekel dr. Domingo, da pride danes prej, ker morava premleti še precejšno tvarino.“

Petrovič je opazoval trojico. Molk, ki je nastal po njegovih besedah, je kril neko zavist, da njegova stvar tako hitro napreduje, dočim so vse drugo polži in polži. Toda instinkt previdnosti je potlačil vprašanje in odgovor.

„Aha!“ Groll je poskočil, ko je ugledal jetničarja med vrati. Ta mu je namignil. Hitro je pomašil svoje papirje.

Celici je odleglo, ko je odšel. V vsakem kotičku, na vsaki stvari je trepalo nekaj mogočnega in obenem prestrašenega, kar je polagoma izginjalo, čimdalje ni bilo markíja Grolla nazaj.

Petrovič je slutil, kako svobodno diha Schäffer, ko hodi drzno po celici in hoče vladati navzoče.

„Sirovina, trda ko pasja koža, mar ne?“ se je ustavil pred Geckerjem.

„Hm, čuden človek?“ je mrmral Gecker.

„Vam se laska ta živina,“ se je obrnil k Petroviču. „Zdaj vam klati in veže otrobe o slovanstvu, da vas zavzame in zaslepi. Če bi se mu upirali, vas hudič pobije. Jaz mu že izplačam, da bo vedel vrag, kaj je storil prejšnjemu pruskemu oficirju.“

„Vi še ne poznate te prasice; pred dvema mesecema je skoro pobil nekoga tu notri. In s to bestijo tičim že pet mesecev skupaj; premislite, kaj sem moral prestati, kako me je mučil. Prosil sem že za premestitev, pa se že tako izgovori, da mu vse verjamejo. Kdo ve, kako dobi hudič toliko denarja? Pije ko čep; kar je tu notri, pomislite, je zapravil že najmanj stotake, dasi je vendar vse tako omejeno. Imajo pa, za vraga, vsi bojazen pred njim. Človek pa mora jetničarja tako in tako podkupovati, da kaj izve? Kdor je še šel dozdaj od tu, je nesel nekaj s seboj — bodisi pismo, ali kaj podobnega. Nihče se ga še ni drznil ovaditi ali ne storiti, kar mu je ta hudič ukazal. Ves čas strmim že nad njegovim početjem. Lopov, da nima para.“

Schäffer se je razsrdil, da se je komaj krotil. Govoril bi, govoril, da niso prinesli kosila. Tisti hip se mu je zjasnil obraz, splahnile so njegove drugače tako silno rezke kretnje in ves vzhičen je planil k vratom ter pričel deliti za vso celico. „Aha, to je za barona, to zate, Gecker, aha, tale pečenka zame . . . hm . . . okusna pečenka, bravo, jetničar! Tule cigare, vino, salata, krompir, juha, no, kar na krožnikih. Ko je pospravil vse na mizo, je zopet delil. — Tole za barona se bo shladilo, ne bo dobro, bolje je, da snemo mi; kdo zna, kdaj se vrne. Boš ti, Gecker?“

„Ne, imam dovolj.“

„Bom jaz. Ne vem, tudi salatica morda ne bo čakala.“

„Salato mu moraš pustiti!“

„Imaš prav, če ne bo spet zrojil. Tu ima vino, pijanec, tu pečenko. E, prokleto, bog je sebi prvemu brado ustvaril. Neumen bi bil, če bi mu puščal najboljši kos. Tegale pustimo.“

Ko je porazdelil, so jedli, le Petrovič se svoje hrane ni dotaknil, ker je bila običajna jetniška hrana.

Gecker mu je odlil nekaj svoje juhe in odrezal košček pečenke. Schäffer pa se je tako poglobil v svojo jed, da je nanj pozabil. Šele ko se je nasitil, mu je pokazal v svoji skledi kost, če jo hoče obrati. Petrovič se je zahvalil.

Gecker mu je ponudil tobak. Dan se je prevalil.

Schäffer je ležal na postelji in kadil vržinko, Gecker je čepel pri mizi, čital knjigo. Petrovič pa je zamišljal svoj zagovor, ko se je pozno že skoro v tretjo uro popoldne povrnil Groll.

Hlastno je vstopil, nekaj samozadovoljnega je prešinjalo obraz, vzneseno je nosil glavo in od nekake hvaležnosti do usode prožet je bil vzklik: „No!“, ki se je polastil vseh njegovih kretenj.

„Vi ste že pokosili, kje pa je zame kosilo? Prokleto sem danes lačen.“ Poiskal je svoje posode. „Eh, kako se je skrčilo — in salatica, no, no, bo že. Kaj pa juhe ni prinesel danes?“ in že ni pričakoval odgovora.

„Popili ste jo, prav je tako, izpridila bi se. Kaj pa vi, Petrovič, ste kosili?“

„Sem nekaj malega.“

„Veste kaj, kar prisedite; no, nič se ne branite, jaz že vem, da mlad človek mora jesti. Posebno vi, kakšni pa ste — in tak boj še pred vami. Le korajžno. Čakajte, jaz razrežem, bova pa kar z roko.“

Petrovič je moral prisesti. Iz kota jih je objel porogljivo zlobni posmeh Schäfferja. Ko sta pojedla, je Groll odprl steklenico vina.

„Tako, prijatelji, zdaj pa na zdravje vseh. No, Gecker boš, in vi, Schäffer.“

„Hvala, ne pijem!“ — Gecker pa je vzel kozarec. Groll je natočil vsem do roba ter zvrnil. Takoj na to drugi kozarec.

„Ha, danes je bil dan. Nič nismo delali. Oba zagovornika, ki bosta gotovo zahtevala svojih deset tisoč kron, sta mi priznala, da je najbolje, če se zagovarjam sam. In tako tudi hočem. Mislim, da je bitka dobljena. Nekaj črnih bo med porotniki, gotovi krogi me hočejo strmoglaviti. Posebno jezuitski klošter, ne vem že kje, je porabil ves svoj vpliv, da je urinil med porotnike dve tretjini črnih. Toda če jih zbijemo? Morda v zadnjem trenotku. Dokažem podkupljenje. Predseduje dr. Pappo. Slabo je, morda se posreči danes, da pregovorimo dr. Greisnerja, da prevzame on. Vse poskusimo. Da jih naštejem med porotniki le še pet!“

Vstal je in burno koračil po sobici. V zadovoljnosti si je mel roke, smejal se predse, se ustavljal pred Petrovičem, ga trepljal po rami: „Tako, prijatelj, ha, haha . . . to bo obravnava, ki je Dunaj še ni videl.“

„Za pet tisoč so nakupile prodajalke mojih filijalk rdečih rož, da jih zmečejo v dvorano. To bo obravnava. Sredi rdečih rož bom stal, če zmagam. Ves Dunaj bo navzoč. Pojutranjem bo govoril zopet enkrat markí Groll!“

„Ha, veste, kdo je prišel danes? Vsi sorodniki. Sedemdeset let stari stric me je objel, stisnil k sebi: ti moj ubogi fant, kaj hočeš? Pol milijona žrtvujem, da si prost. In za njim je prišla moja prva žena. Doli ob morju v Opatiji je živela dozdaj. Kakor otroka me je objela, stisnila k sebi in debele solze so ji orosile lice. „Vse ti odpuščam, Groll,“ je dejala, „prišla sem samo še, da te vidim. Če boš prost, boš živel z njo, toda videti sem te hotela, ti moj bog. Groll, moje življenje je še vedno tvoje. Otrok ti nisem mogla dati, zato pa prihajam danes, da storim vse, kar je mogoče. Govorila sem s predsednikom, sorodnikom, vse mi je obljubil, ne boj se, moj sokol. Sem že vzela sedež, takoj za tabo.“

„Premislite, ta žena, ki sem jo zavrgel, je prišla in tako govori. Da, da me vidi, kako bom govoril. Ej, to so bili časi, ko je nastopil markí Groll. Jutri me boste videli v fraku. Spominjam se nekega večera, ko so zborovali agrarci proti veleindustrijalcem. Sam minister je bil navzoč. Podpiral je veleindustrijo. — Pa so prišli pome. Groll, čas je. In da ste videli, ko sem prišel. Od vsepovsod: „Groll gre, govoril bo.“ Visok sem bil, črne lase sem imel in elegantno salonsko obleko. Govoril sem. Minister je popuščal, prosil, jaz pa sem udrihal. Pet ur sem govoril in Groll je zmagal, vso veleindustrijo. Minister je oporekal, na kratko sem odgovarjal, dejstva, dejstva, gospodje, in zmaga je bila tako velika, da so celo starine metali rože na oder, kjer je stal markí Groll.“

„In danes je spet dejal dr. Domingo: „Kaj bi ga zagovarjali? Naj Groll sam govori!“

Ni se mogel umiriti. Iz kota v kot je sopihal, sivi lasje so valovali vsled težkih korakov, kretnje rok so prevzele vso celico. Le Schäffer ga ni pogledal, mirno je pušil svojo vržinko in se tupatam posmehnil. Groll ga ni opazil. Govoril je sebi in svoji duši.

Jetničar je potrkal ter jih opozoril na običajni sprehod.

Schäffer je poskočil s postelje. Vsega se je pregledal, dolgo opazoval v zrcalu, pa pomignil Geckerju, da gresta skupaj. Kakor vsi drugi jetniki po celicah, se je postavil tudi on k vratom v par, da počaka sprevod. Groll in Petrovič sta ostala doma.

„V vojaškem kordonu se ne bom sprehajal,“ je dejal Groll, ko so drugi odšli. „Zdaj vsaj lahko malo počijemo, ko ni tega Prusaka. Gecker je dober človek, samo, hudiča, vedno molči. Tako mirnih ljudi sem še malo videl. Odkar so ga pripeljali, še ni izpregovoril besedice, ki bi ga izdala. Le malo je označil, kaj je storil. Bil je šef neke tu-

kajšnje banke in je baje utajil neke delnice v vrednosti petstotih tisočev, ki bi jih moral že davno oddati. Baš tedaj pa so pali kurzi in so tako izgubili udeleženci precejšnje svote. Povsem miren je, tako da ne morete dognati, jeli kriv ali ne. Sam pravi, da ne, ampak predstojniki matične banke. On je sledil kot vodja podružnice le njihovim ukazom. Pride žena, ga tolaži, donaša mu knjige, sploh je zelo naobražen človek. Veste, pravi, da je prvič tu. Tega bi mu ne verjel, če se ne bi tako mirno vedel. Opazil sem to. Poleg tega pa je nekaj, v čemur se še ni nikdar izdal, a kar je doslej slehernega zlomilo. Samota, odtujenost od sveta in prostega gibanja slabi skoro vsakemu tek misli,[1] da zaleze v dvome, pa naj je še tako trden in pripravljen za boj. Geckerja edinega še nisem čul, da bi glasno dvomil, vrag ve, kaj tiči za tem človekom. — A oni drugi, to je dosledno nesramen človek — tolovaj v pravem smislu. Ta bi vas takoj izdal, če bi se s tem sam izmazal. V mojih očeh je on kriv, ter ga bodo tudi pošteno zašili, čeprav se hlini in se morda niti ne zaveda, kako podel je. On je izdajal svoje sobrate, kaj ne, saj naša država je tako urejena. Zgolj za denar. Zame je to največja nesramnost. Le poglejte ga, kako je požrešen, objesten, zbadljiv, če dobi koga, da ga jaše. Zavraten človek, zmožen vsake lumparije. Bežite no, če vam on pripoveduje o svojem trpljenju, v drugem slučaju bi tudi svojo ženo ubil."

„Tudi meni se je zdelo, da govori le radi sebe. Zelo mi je zoprn, kakor sploh te vrste omejeni ljudje."

„Pruska inteligenca," se je posmejal Groll, ležeč na postelji, zavit v cele oblake dima.

„Ni vredno govora. Kaj pa vi, Petrovič, ste že premislili svoj zagovor? Kar prvič poveste, je važno. Jaz sem se prvič ujel, ker sem bil razburjen."

„Premišljam, pa ne morem priti nikakor do zaključka, kaj mi pravzaprav hočejo."

„To je najhujše. Takrat se človek lovi, zavija v lastne mreže in se ne more izmotati. Vražja, taka zadeva. Jaz sam . . ."

Groll se je v tem hipu nečesa domislil. Prevrnil se je v postelji ter obmolknil za nekaj minut. Nato je pričel sam zase glasno premišljevati: „Če me obsodijo: pet let, izguba plemstva, berač bom. Moji otroci bodo prosjačili." Tih, skivnosten je postajal glas, ni bil namenjen ljudem, ampak da tolaži in izprašuje lastno vest. In vedno tiše je govoril: „Morda se ji posreči, da ga pridobi." (Dalje prihodnjič.)

Anton Loboda:

Narod, ki nastaja.

Moderno jugoslovansko gibanje je v kratki dobi zavzelo ves naš slovanski Jug. Njega poglavitna zahteva po svobodni jugoslovanski državi temelji na dvojni idejni osnovi, na politični in na nacijonalno-kulturni. Prvo zaznamujemo s popularnim geslom narodnega samoodločevanja: ljudstvo je suvereno in naj se samo vlada, se upravlja ter si nezavisno, le po svoji svobodni volji določa državni ustroj; vsaka taka državna organizacija pa naj obsega po en narod in njegov strnjeni teritorij ter naj si po svobodni odločitvi ureja svoje razmerje do drugih načelno enakopravnih narodno-državnih skupin. Druga osnova našega jugoslovanskega gibanja pa je načelo nacijonalne edinstvenosti Slovencev, Hrvatov in Srbov, sedaj in za bodočnost naša ideja-vodnica.

Politična stran našega narodnega programa je moderna, splošno evropska ali bolje — splošno svetovna ideja, skupna last vseh politično ter kulturno živih narodov, sad njih borb, porazov in zmag, njih politično-kulturnega doživetja izza dobrih sto let. Naša nacijonalno-kulturna ideja pa je nekaj specifično našega ter se zdi v primeri s sodobnimi svetovnimi, zlasti pa zapadnoevropskimi razmerami navidezno tuj pojav.

Idejo jugoslovanske narodne edinstvenosti smo sprejeli kot svoje narodnostno načelo, kot najvišjo nacijonalno voljo v svoj narodni program Slovenci, Hrvatje in Srbi, dasiravno v nekoliko različnih oblikah. Nahajamo pa se za njeno uresničenje še v boju z zunanjimi in notranjimi nasprotniki; vzpričo tega kakor tudi za naše nadaljno nacijonalno-kulturno delo se mi zdi velikega pomena, da si ustvarimo popolno jasnost v svojih načelnih zadevah ter da svoje naziranje vsestransko poglobimo in utrdimo.

Za nadaljno razglabljanje je potrebno pred vsem, da analiziramo pojem narodne edinstvenosti. Najpreje moramo potom opazovanja obstoječih narodov določiti vsebino pojma n a r o d ter dognati, katere značilnosti so njega bistvene sestavine. Pri tem pridemo nekako do naslednjega zaključka: Narodi so predvsem bolj ali manj številne skupine ljudstva, ki prebivajoč na strnjenem teritoriju govorijo enak jezik, kateri

tvori sicer pri posameznih delih različna narečja, a se vendarle na zunaj in na znotraj reprezentira kot skupna književno-kulturna jezikovna enota; karakteristična je nadalje vsem narodnim delom lastna zavest narodne skupnosti, pripadnosti k istemu narodu. Vsak narod je kulturna enota; pojavlja se pri vseh njegovih delih enako ali vsaj zelo sorodno kulturno naziranje, čuvstvovanje ter ima skupnih celo vrsto etnografskih posebnosti.

Če natančneje motrimo vzglede, ki jih imamo na razpolago tako pri romanskih ter germanskih kakor pri slovanskih narodih, moramo konstatirati, da sta ravno momenta kulturne skupnosti in narodne zavesti najvažnejša. Književni jezik pa je zunanji znak enotnosti ter posebnosti kulture, ki pomeni najvišjo, najglobljo, najtehtnejšo značilnost naroda. Šele kultura, nacijonalno-individualno razvita, boljalimanj visoka stopnja duševnih človeških pridobitev, zgrajena na podlagi gmotne kulture in civilizacije, šele kultura nam ustvarja potrebo, da ločimo narode, to je ljudske enote na višji stopnji duševnega razvoja, od brezkulturnih ali napolkulturnih ljudstev ali rodov, kakor jih poznamo iz stare in najstarejše zgodovine ter jih opazujemo še dandanes v raznih zemeljskih delih. Drug, pri germanskih in romanskih narodih sicer manj, pri Slovanih pa zelo važen moment je nacijonalna zavest, čut pripadnosti k gotovemu narodu; ta je pri prvih dveh skupinah nekaj samoobsebi umljivega, danega kot posledica historičnega, politično-nacijonalnega kakor kulturno-nacijonalnega doživetja, zato pri njih ta moment samposebi ne igra nikake vloge. Pri Slovanih pa je narodna zavest, lahko rečemo, skoro najodločilnejša.

Različno važnost posameznih značilnosti naroda bomo najbolje razumeli na podlagi njih genetične analize. Imamo v Evropi dva tipa narodov; k prvemu tipu spadajo narodi nekako zapadne polovice Evrope, historični narodi, k drugemu narodi vzhodne Evrope, v glavnem Slovani. Pri prvem tipu sta narod in njegova kultura nastala kot produkt dolgotrajnega skupnega državnega življenja, skupnega gospodarskega, socijalnega, zlasti pa zunanje- in notranjepolitičnega ter kulturnega doživetja, kot rezultat dolgotrajnega mnogostranskega procesa asimiliranja pod vplivom države. Pri teh je težišče narodnosti v skupni politični ter vsled tega kulturni zgodovini in nacijonalna zavest enostavno posledica prvih dveh. Pri drugem tipu pa se je proces narodnega nastajanja vršil povsem drugače; večina slovanskih narodov je šele plod najnovejšega časa. Narodi in njih kultura so pri nas rezultat zavestnega ustvarjanja, nacijonalno-političnega oživljenja dotlej brezlične mase ter kulturnega prerajanja dotlej nekulturnih ljudskih množic. Pri teh je država igrala preje negativno ko pozitivno ustvarjajočo vlogo, ker je le povzročila, da so se prvotno plemensko zelo sorodni ljudski deli pod vplivom raznih tujerodnih državnih ter kulturnih središč

razvijali divergentno; pri njih je težišče narodnosti v nacijonalni zavesti. Stvaritelji narodne kulture in preporoditelji naroda so morali tu šele buditi narodno zavest, to je voljo, tvoriti narod, smatrati se za člana tega naroda ter s svojim delom graditi kulturne dobrine temu narodu.

Jugoslovani, torej Slovenci, Hrvatje in Srbi, imamo izmed očrtanih značilnosti naroda predvsem ozko plemensko sorodnost, zavzemamo kompaktno narodno ozemlje ter tvorimo po jeziku vrsto zelo sorodnih narečij, in slednjič nas vse druži ista skupna nacijonalna zavest, — saj smo vsi izjavili voljo do jugoslovanske edinstvenosti. Kar nas pa loči od popolne enakosti z gori očrtanim pojmom naroda, to je dejstvo, da smo po književnem jeziku (pisavi) ter po sedanji in dosedanji kulturi razcepljeni na tri posebne skupine.

Ali nas to že opravičuje, da se imenujemo jugoslovanski narod, da proglašamo narodno edinstvenost Slovencev, Hrvatov in Srbov?

Da si damo na to jasen in točen odgovor, je potrebno, da pogledamo svoj narodnostni problem z genetične strani. Naš jugoslovanski nacijonalizem ima med glavnimi osnovami svoje ideologije nazor, da smo si bili Slovenci, Hrvatje in Srbi prvotno medsebojno tako blizu, da bi se bil iz nas prav gotovo razvil en enoten narod, ako bi tega ne ovrla gori naznačena neugodna zgodovina, povzročena v glavnem vsled neugodne zemljepisne in politične lege.

Vso dobo naše preteklosti pa zaznamujemo pojave, ko so se te ločene plemenske skupine hotele združiti, bodisi v obliki državno-političnih tendenc (Ljutovid Posavski), v dobi socijalnih bojev (kmetski upori) ali kot literarno- ter versko-kulturno gibanje (doba reformacije). V teh najmarkantnejših dobah se je težnja jugoslovanske skupnosti hotela udejstviti ne iz nacijonalne zavesti, temveč vsled instinktov plemensko-jezikovne, oziroma socijalne skupnosti, oprte na dejstvo teritorialne kontinuitete. Vsled preje označenih vzrokov pa so ti poizkusi ostali le poizkusi; ista tendenca pa se je pojavila takoj, ko so se vzbudile v dobi prerojenja narodov naše narodno-politično mrtve ljudske množice k zavestnemu nacijonalnemu življenju. Ilirsko gibanje, ki je videlo svoj cilj v kulturnem edinstvu Jugoslovanov, pa je tudi ostalo le poizkus zaradi neupoštevanja historično danih osnov, ker ni spoznalo, da se da takrat amorfna ljudska masa vzbuditi k narodno-kulturnemu življenju le potom historično danih sredstev ter privesti v veliko jugoslovansko enoto le potom podrobnega zbiranja vseh razcepljenih narodnih delov. Misel jugoslovanskega zedinjenja pa je živela dalje ter se pojavljala sporadično pri vseh naših narodnih delih, v vseh sledečih dobah. V naši dobi je moderna jugoslovanska ideja nastopila pri nas kot izraz naravne stopnje našega narodnega razvoja; med nje najtrdnejše osnove spada edino pravilno spoznanje,

da vodi le preko političnega združenja pot k popolnemu nacijonalnemu zedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Moderna jugoslovanska ideja, temelječa na zavesti slovensko-hrvatsko-srbske narodne edinstvenosti, smatra medsebojne jezikovne ter kulturne razlike za tako neznatne, da sodi, da je zanaprej skupno narodno življenje mogoče. Skupno narodno življenje pa se bo razvilo na podlagi politične skupnosti kot posledica skupnega notranje- in zunanje-političnega, gospodarskega, socijalnega ter kulturnega življenja. Razlik, ki obstojajo med nami vsled dosedanjega divergentnega razvoja, ne podcenjujemo, ali naše prepričanje je, da bomo pod vplivom očrtanih političnih in ostalih izpremememb narodnega življenja v teku časa poleg naštetih znakov jugoslovanske narodne edinstvenosti dosegli tudi skupnost kulture ter civilizacije, in takrat bomo Slovenci, Hrvatje in Srbi postali narod jugoslovanski v popolnem obsegu, v popolnem soglasju z zgorajšnjo opredelitvijo.

Ali, z drugimi besedami: Slovenci, Hrvatje in Srbi smo eden edinstven narod jugoslovanski, ki nastaja.

Smo narod, ki nastaja, nastaja pod vplivom svoje suverene nacijonalistične volje, na podlagi očrtanih osnov — možnostnih predpogojev.

Pri teh stavkih je potrebno povdariti, da takšno narodno nastajanje ni morda specijalno jugoslovanski kurijozum, temveč da imamo podobne pojave danes tudi v ostalem slovanskem svetu; opozorim le na načelo nacijonalne edinstvenosti Čeho-Slovakov ter na Ukrajince, kjer pač bržkone pred našimi očmi nastaja poseben narod. Razloček med zedinjevalno tendenco pri nas ter pri Čehih in med separatistično pri Malorusih je le formalna razlika pri sicer v bistvu istem pojavu. Vrhtega je dejstvo, da je sploh večina slovanskih narodov nastala tekom zadnjega stoletja po načinu, ki je očrtanemu našemu v poglavitnih momentih podoben. V kakšnem stanju se je nahajala južnoslovanska, češko-slovaška masa pred sto leti! Slovenske, hrvatske, srbske, bolgarske, češke kulture takrat še bilo ni; bili so zanje komaj prvi osnutki. Obstojali pa so plemensko-jezikovni možnostni predpogoji in obstojala je kulturno-politična volja biti narod, postati narod, reprezentirana v ozki plasti nacijonalno hoteče inteligence, zavestno delujočih voditeljev. Kaj je bil slovenski narod n. pr. ob Vodnikovem času ali še ob pojavljenju kranjske Čbelice; kdo ga je reprezentiral, ali tista množica slovensko govorečih kmetov in služabnikov, skoro brez inteligence, tista množica, ki si še skupnega imena ni poznala, ali tista peščica ljudi, ki so ustvarjali slovensko kulturo, budili nacijonalno zavest ter ustvarjali, jačili nacijonalno voljo, usmerjeno k cilju slovenskega narodnega nastajanja? In narod je res nastajal; ko so nam nasprotniki s posmehom očitali, da slovenskega, da češkega naroda sploh ni, je narod bil, je nastajal. Takrat, ko narod še sam s seboj ni bil na

jasnem, ko še ni imel svoje kulture, je imel zanjo plemenske, jezikovne možnosti in zavestno volj o do enotne narodnosti, dasi jo je izprva reprezentiralo le nekaj posameznikov. In ta volja je dosegla svoj cilj; iz one narodnostno brezlike ljudske mase je nastal narod.

Tako zavestno narodno nastajanje je, kakor rečeno, posebnost vzhodne Evrope, zlasti slovanskega sveta. Nastajanje jugoslovanskega naroda je od navedenih primerov v toliko različno, da imamo mi pred seboj proces spajanja treh narodnih skupin, treh kultur, dočim sta v dobi očrtanega narodnega prerajanja narod in njegova kultura nastajala skoro popolnoma nanovo. Bistvene razlike med obema procesoma pa ni. Ali tudi v zgodovini nastajanja takoimenovanih historičnih narodov imamo našemu problemu podobne vzglede. Mislim pri tem na splošnoznano spojitev pariško-francoske in provansalske kulture, ki se je izvršila, ko sta se ti dve preje politično ter vsled tega kulturno ločeni ozemlji združili v eno politično enoto. Seveda se pri tem slučaju spojitev ni vršila kakor pri nas pod vplivom zavestne volje; vrhutega se je vzpričo drugačne dobe vršila na nekoliko drugačen način, kakor se bo bržkone dovršila naša.

Naše dobe tendenca je vsestransko vzbujanje, oživljanje vsake, tudi najmanjše ljudske skupine. V skladu s to mislijo dosledne demokratizacije, osnovno težnjo vse notranje in zunanje politike ter življenja narodov, mora potekati tudi proces našega narodnega nastajanja. Potom svobodno hotenega druženja, na podlagi obstoječih osnov slovenske, hrvatske ter srbske kulture grajeno kulturno spajanje, na podlagi političnega zedinjenja ter gospodarskih, socijalnih ter sploh civilizacijskih skupnosti, po posredovanju vseh teh faktorjev se bo vršilo nastajanje jugoslovanskega naroda.

Površno sem že označil, da je slovenska narodna individualnost nastala pod vplivom jugoslovanski skupnosti neugodne preteklosti, da je rezultat politične, skratka — historične skupnosti z nemškim ljudstvom. V tej je vzrok, da smo se toliko diferencirali od ostalih soplemenjakov, da smo postali nacijonalno-politično ter kulturno narod zase. Toda kakor že rečeno — pregled nacijonalno-političnih dogodkov v slovanskem svetu v poslednji dobi nam kaže, da proces nastajanja narodov pri Slovanih še vedno ni zaključen. S to konstatacijo v skladu smo Jugoslovani naziranja, da nacijonalno-kulturnih formacij slovenske, hrvatske ter srbske ne smatramo za končnoveljavni zaključek narodnostnega razvoja, temveč da jih smatramo le za fazo tega razvoja, le za nujni rezultat dosedanje naše zgodovine, kakor bo nujni rezultat naše bodoče zgodovine — jugoslovanski narod.

To so v glavnem osnovne misli našega jugoslovanskega nacijonalizma.

Utegnil bi se pojaviti tualitam nazor, da zahteva jugoslovanski nacijonalizem le politično edinstvo Jugoslovanov ter pripušča stališče popolnega slovenskega (hrvatskega, srbskega) kulturnega separatizma Takšno naziranje moramo preiskati z dveh strani, s teoretične ter praktične. Zdi se mi, da sledi iz vsega dosedanjega razpravljanja logično samoposebi, da je vsakdo, kdor akceptira narodno edinstvenost Jugoslovanov, obenem pa stoji na načelnem stališču kulturnega separatizma Slovencev, Hrvatov in Srbov, sam s seboj v nasprotju. Zakaj kdor ne priznava procesa kulturnega spajanja, ne priznava narodnega nastajanja in ta ne more govoriti o narodni edinstvenosti Jugoslovanov, dasiravno je lahko fanatičen bojevnik za naše politično združenje. Zakaj politično zedinjenje samoposebi še ne pomeni narodne edinstvenosti, pač pa je ta poslednja, kakor kaže socijologija, nujna posledica prvega.

Spoznanje te kavzalne zveze je pa silno važno ter nam nudi prehod v praktično premotrivanje tega problema. Trdno sem namreč preverjen, da bo imelo skupno življenje v skupni državi samoodsebe za posledico medsebojne najožje stike z vsestranskim medsebojnim kulturnim sodelovanjem, tudi ako bi naša volja ne bila že sedaj tako jasno usmerjena k temu cilju. Pri nas pa živi marsikdo nezavestno še med starimi mejami, v dosedanjem medsebojno izoliranem stanju ter seveda vsled tega meri bodočnost z ozkih dosedanjih vidikov. In slednjič — kar napravi kulturni separatist kulturnega dela, je vse tudi delo v enaki meri za jugoslovansko skupnost; seveda pa bo kljub temu načelna razlika v marsičem velikega in važnega pomena, kakor nam takoj pokaže podrobno razmotrivanje naše kulturne bodočnosti.

Zakaj kdor priznava načelo edinstvenosti jugoslovanskega naroda, kdor se čuti in smatra za člana našega nastajajočega naroda, temu je nacijonalistična volja jasno usmerjena in z lahkoto bo znal poiskati pravo pot, ko si bomo za bodočnost urejali svoje notranje-politične, svoje gospodarske, socijalne ter kulturne uredbe in zadeve. Poleg očrtanega nam bo vodilna misel našega dela: Jugoslovanstvo mora vse naše slovenske sile potencirati, mora naše zasebno in javno narodno življenje vedno le bogatiti, mu biti v korist in ojačenje.

Zapisanih in izgovorjenih je bilo pri nas glede bodoče notranje državne uredbe že par pripomb in kakor kaže, se prejalislej sproži o tem javen razgovor. Kakor je podoba, hočejo igrati konvencijonalni pojmi: federalizem, centralizem veliko vlogo, kar se mi zdi za naš položaj nepravilno. Zakaj na eni strani je jasno, da bodo zahtevale n. pr. pravne, šolske, kulturne razmere dosedanjih narodno-političnih individualitet primernega posebnega upoštevanja, da bode uprava, morda tudi ona delov skupnega narodnega premoženja zgrajena na avtonomnih manjših teritorijalnih enotah, v skladu s tendenco moderne dobe, ali — na drugi strani pa bo cela vrsta osnovnih zadev

n. pr. zunanje-političnega, financijalnega, kulturno-političnega značaja skupnih vsemu jugoslovanskemu narodu in o teh bo brez dvoma odločal skupni parlament. Zdi se mi evidentno, da bomo uvideli smiselnost in stvarno nujnost takšne notranje državne ureditve in da nam bodo torej preje omenjeni konvencijonalni pojmi slabi termini, ker ne vsebujejo bistva nam potrebnih splošnih norm. — V kulturnem oziru pa si bomo n. pr. Slovenci zgradili kulturne institucije, ki so potrebne za kulturni razvitek ter bomo slovensko kulturno življenje koncentrirali, — bržkone v Ljubljani. To naše kulturno dejstvovanje pa bomo obenem družili ter spajali s srbskim ter hrvatskim v jugoslovansko enoto, da se bo medsebojno dopolnjevalo, podpiralo ter tvorilo tako organično, vsestransko kulturno kontinuiteto.

Kakor se je v dobi nastajanja slovenskega naroda pripravljala težnja po vsestranski emancipaciji od nemštva, ki se je pač najočitnejše kazala v jezikovnem purizmu, dočim je v marsičem tudi do danes le napol ali še slabše izvedena, tako se bo pod medsebojnim vplivanjem to stremljenje nadaljevalo ter dopolnilo. Popolna politična ter kulturna ločitev od Nemcev ter naslonitev na čistejši jug, to nam bo pomagalo, da bomo spoznali še marsikako nemško sestavino na našem narodnem bistvu. Za te se ne bomo bali; teh se bomo, če le mogoče, otresli; kar pa bo ostalo pristnih lastnosti naše slovenske individualnosti, te bomo ponesli s seboj kot sestavne komponente nastajajočega troedinega naroda. Na drugi strani pa bo ravno naš vpliv moral stremeti za tem, da vzbudi puristične težnje pri Hrvatih in Srbih, ki naj imajo za posledico n. pr. izločitev turško-arabskih, oziroma italijanskih besed, enako kakor smo bili mi storili z nemškimi.

Nekatere razvitih misli bo morda kdo motril skeptično, kažoč n. pr. na različnost dosedanje kulture, zlasti na ločitev v zapadnoevropsko, latinsko-katoliško vplivani del (Slovenci in Hrvatje) in na vzhodni, grško-pravoslavni kulturni krog z raznimi pojavi, ki so s tem v zvezi, — da ne omenim še mohamedansko-turških kulturnih sestavin. Ne podcenjujem teh momentov, — ali tem pomislekom nasproti pokažem na kulturne vplive moderne dobe. V vseh panogah človeškega življenja se uveljavljajo dandanes vplivi, ki imajo v pretežni večini svoj izvor v kulturno najvišje stoječih narodih evropskega zapada. Ti danes odločilno vplivajo na vse dejanje in nehanje narodov; v primeri ž njimi pač dosedanje versko-kulturne tradicije ne bodo igrale več nepremostljivih ločilnih faktorjev, zlasti če še premislimo, da se nahajamo šele ob začetku nove dobe evropske kulture ter civilizacije. Vzpričo tega se bo pač pomen verske razlike med nami neprestano manjšal in kulturni ter narodnogospodarski vplivi iz zapadne Evrope ali odkoderkoli nas bodo tudi vedli vedno bližje drug drugemu. Seveda je važnost razlike med pravoslavnimi ter katoličani znatno manjša

kakor pomen razločka med tema dvema skupinama ter mohamedanci. Poleg tega pa se moramo zavedati, kako ugodno bo vplivalo na proces zedinjenja, ako bomo odstranili institucije, ki se učinkovito uveljavljajo v vsakdanjem življenju, kakor je n. pr. različen koledar. Uničili bomo močan razdružujoč faktor, ako bomo zedinili katoliki in pravoslavni koledar, ne glede na neprecenljive praktične ugodnosti takšne preureditve.

Naša jugoslovanska kulturna bodočnost pa nam ustvarja velike možnosti. Kakor si hoče v moderni dobi človeštvo svoje državno-politično ter gospodarsko življenje urediti po narodnih skupinah, kakor naj so narodne države nekake celice, ki naj šele sestavljajo skupaj ogromen organizem človeške družine, tako in še bolj se človeštvo udeležuje kulturnega razvoja po narodnih skupinah. Mi hočemo v okviru slovensko-hrvatsko-srbske kulturne skupnosti participirati na tem velikem dejstvovanju človeštva.

To jugoslovansko kulturno skupnost si sedaj ustvarjamo. Pri tem pa ne gre le zato, da se medsebojno poznamo, da beremo v Ljubljani razen Cankarja in Župančiča tudi Vojnovića ter Stankovića, marveč za to gre, da si ustvarimo samosvojo, na vse strani popolno in harmonično kulturno celoto. Nele umetnost, tudi znanost je bistven del kulturnega udejstvovanja in enako tudi filozofija, nravno čuvstvovanje in naziranje narodovo. Nič več se ne maramo odpovedovati tem kulturnim dobrinam, sklicujoč se na položaj in vlogo malega naroda, — popolnega razmaha, popolnega vsestranskega udejstvovanja se nam hoče, vrednega celega naroda.

Duševna skupnost, kulturna enota nastajajočega naroda bo nastajala, ker se bo gibalo naše duševno delo zanaprej v skupnem toku, kjer naj se prosto vpliva in veže, se prepleta z vedno novimi vezmi, ki se dvignejo, se poženo enkrat iz te, drugič iz one skupine. Naš Župančič bo zastavil tudi hrvatsko in srbsko pesem, da bo povzela iz njega ritem in misel. In kolikor bo njegova misel med sestavinami njih porajajočih se del, toliko se bo spajalo slovenstvo s hrvatstvom in srbstvom. In kolikor bo zdrava prvotvorna življenska sila srbstva vplivala na filistrozni, od pedantskega nemštva inficirani slovenski naturel, toliko trdnejše, čistejše in odpornejše karakterje bo producirala naša domovina, in toliko bolj se bo poživilo naše ne več sveže nravno čuvstvovanje in naziranje. In tudi v znanosti bomo lahko samostojni; dosegli bomo v nji vsestransko kontinuiteto, bodisi v študiju lastnega teritorija in lastnega naroda, kakor pri razglabljanju problemov vobče — svetovnega in občečloveškega značaja. In črpajoč iz trudov duševnih sil vsega našega troedinega naroda, se bodo lahko vzpeli slednjič tudi iz nas možje, ki bodo govorili besede, tako tehtne in globoke, da jih bodo poslušali kakor evangelij narodi sveta. In tako bodo nastopile

tudi duhovne sile našega naroda kot aktivne komponente pri velikem kulturnem naporu človeštva. Z njimi pa bomo pognali sok svoje misli, dušo svojega naroda v duše drugih narodov ter se v njih razživeli v vedno večje dimenzije.

To so cilji nas, doslej še nespojenih sestavin nastajajočega naroda. Dosegli jih bomo po preteku generacij, ko se bo dovršila med nami tremi ta velika sinteza, ta asimilacija, od vodilnih duhov hoteno, od velike množice in sledečih rodov nezavedno vršeno, naravno spajanje. Proces se v naših dneh pričenja, zakoni zanj pa so tu že od davnih dni.

Igo Gruden:

Na Krasu.

Kraško polje s kamenjem ograjeno,
suho, razpaljeno, nikdar pomlajeno,
v pretesnih dolinicah se razprostira:
na njem pšenica brez dežja umira,
vene ajda in trta sahne,
še vetra ni, da skoz njo dahne . . .

Zdravi možje in starci še čvrsti,
žene, dekleta in starke — po vrsti
srčnô te borne lehe gojijo . . .
in voli furlanski se v solncu kadijo,
fantič jih z beko in s klici priganja,
stopa po razoru, žvižga in sanja . . .

Kraške vasice z zvonikom na sredi,
znanke ste mi v pomanjkanju, bedi:
pohlevne hišice s slamo pokrite,
na podu glavice spletene v kite,
po oknih nagelj, zelen rožmarin
fantom v Ameriki cvete v spomin . . .

In rekli so mi, da hodil si tod,
a jaz vse zaman sem ped za ped
iskal tvojo božjo sled, —
o Gospod!

Univ. prof. dr. Otokar Fischer v Pragi:

K jubileju „Narodnega divadla“.

(Za „Ljubljanski Zvon“ sestavil avtor na podlagi svojega predavanja in nekaterih svojih člankov.)

„Narodnemu divadlu“ izpoveduje danes ljubezen vsa naša javnost: občinstvo iz hvaležnosti za dojme od prvega, otroškega poslušanja „Prodane neveste“ do današnjih dni; umetniška občina igralcev in avtorjev v ponosu, da je član te kulturne celote in stoji, ko se je na ta način izpolnil sen njenih mladih let, v žarišču narodnega življenja; in tudi mi kritiki kažemo udanost, ki nas druži s pozoriščem in dvoranami, s teraso in stopnicami onega poslopja, kateremu smo mnogokrat in mnogokaj očitali, katerega geslo pa, namen in prihodnost je morda izmed vsega v Pragi nam najbolj prirastla k srcu. Da pa se je uresničilo našega razvoja davno hrepenenje, katerega izpolnitve se veselimo danes kakor nekdaj navdušeni stavbeniki „Narodnega divadla“, nalaga nam mlajšim, da izvršujoč testament prejšnjih generacij obenem že iščemo novih ciljev.

Po umetniški centralizaciji so klicali politični činitelji že pred letom 1848., in človek ne more brati brez ginjenja, da je baje naš Tyl, v katerem se je takorekoč simboliziral boj za češko dramo, takoj v svoji prvi, neohranjeni pesmi prorokoval ustanovitev „Narodnega divadla“. Vsi provizoriji, od „Boude“ preko „Rožne ulice“ in preko arene do začasnega gledališča, vsa ta gostovanja v stanovskem gledališču, ravnateljevanje Štěpánkov, Stögerjev, Hoffmannov, katera so spremljale pesniške tožbe in nade, se nam kažejo kakor večalimanj zavedno stremljenje, da se napravi konec samovolji principalov, slučajnostim najemov, blodnim romanjem potovalnih družb in da najde gledališka umetnost svoj trden dom. S kakšnimi težavami se je morala boriti češka drama v predmarčnih dneh, je dovolj znano: vse ponižanje, pa, ki ga je bilo treba prenašati, vse zasramovanje, ki je hotelo Čehe potlačiti, obseže nas pri spominu na posameznosti, ki jih niti ni mogoče dovolj pogosto in živo priklicati v spomin. Če se n. pr. spomnimo, da se je morala predstava po dveh urah prekiniti, pa naj je tudi šlo za po-

membno igralsko benefico ali za izvajanje domoljubne igre, ali če se zavemo brutalnosti takšnih čisto tehniških ukazov, imamo pred očmi jasen primer trpljenja, proti kateremu se je dvigala celota in proti kateremu se je razraščala mlada drama, vkljub vsem poizkusom pritiska. Med tem ko je bila prva vez prvih dramatičnih korakov skupni cilj stalnega gledališča, torej želja po neki stvari in pozitiven cilj, je bila pa druga vez zavest skupnega neprijateljstva, je bil drugi združevalni čut odpor, globoki instinkt, katerega je podpirala zgodovina in probujala sodobnost, ena besedica: besedica „proti“.

Ta glas je ostal do danes temeljni motiv čeških dramatikov. Toda v onem drugem, združevalnem, pozitivnem čutu je nastala izprememba. V začetkih češkega gledališča je pomenilo biti dramatični avtor — delati gledališče. Ne le Kajetanski dom na Mali strani, kamor se je v tridesetih letih zatekla češka drama in kjer je bila takorekoč rodoljubna dolžnost, da se talent in netalent udeleži diletantskih igralskih poizkusov: tudi mnogo pozneje so okoliščine zahtevale sodelovanja avtorja in gledališčnika, pesnika in igralca, pisatelja in dramaturga, in od Tyla preko Kolára še do Stroupežnickega, Bozděcha in Šuberta so se avtorstvo in igralstvo, ali pa avtorstvo in režija, ali pa avtorstvo in ravnateljstvo složno združevali v eni osebi. Danes nasprotno je taka združitev funkcij in talentov izjema, danes je v dramo prišla literatura in mnogo pogosteje se v avtorju z dramatskim pesnikom druži dramatski teoretik namesto gledališkega praktika. To je razvoj dobe; nekakšna delitev dela; nova specijalizacija, četudi morda naši dramatski činitelji v drugem oziru, učiteljskem in političnem, zavzemajo stališče, ki brani temu, da bi se gledališče postrokovnjačilo ali se zestetiziralo. Eden, in to ne zadnji vzrok za izpremenjeno razmerje h gledališču je ta: od tega časa, kar stoji „Narodni divadlo“, smo za izpolnitev velikega sna bogatejši; smo torej revnejši za eno krasno hrepenenje; naša drama ima eno izpodbudo častihlepnosti manj. Naši avtorji morda upajo, da pridobe svet, ali da dočakajo premijero pri Moskovskih: polagati s svojim delom enega izmed kamenov k „Narodnemu divadlu“ jim ni več dodeljeno.

Ogledujejo se po novih nalogah, ki bi zahtevale sodelovanja vseh: pesnikov in igralcev, kritikov in občinstva, umetnosti in javnosti. Pravkar minuli dnevi so nam nekatere izmed teh bližnjih nalog zastavili: narodno gledališče v Brnu, narodno gledališče med Slovaki, novo gledališče v Pragi. Prisotnost slavnostnih gostov nam kaže analogijo naših stremljenj s težnjami slovanskega vzhoda, slovanskega juga. Ideja slovenskega narodnega gledališča tudi nam leži pri srcu, se dotika tudi naših interesov. Ti cilji pa za nas nimajo več one opojnosti, ki je z njo sen o „Narodnem divadlu“ v Pragi vplival nanje. In vendar smo še bogatejši, ko tisti, ki so bili pred nami. Verujemo, da iz noči groze

in krvi vzraste novo življenje. In kakor je bilo hrepenenje vsakega izmed prejšnjih avtorjev, da prvi stopi na oder „Narodnega divadla“, tako je častihlepnost vsakega izmed današnjih dramatikov, da on prvi svoje delo položi v roke osvobojenemu narodu.

* * *

V prazničnih dneh, prešinjenih od upanja, se obrača naš pogled v preteklost in vidi može, ki čuvajo zapuščino češke drame. Kaže se nam, v sredi svojih dreves in gredic, dobri Klicpera; in vojaškega muzikanta sin, Tyl, ki je posvetil svoje življenje, zvabljen od gledališča kakor od kače v raju, slavitvam srca in godbe; in Kolár, ki meče v gledališče, onemelo od strmenja in groze, svoje bliske in kletve; in bliže se pomika pogled: preko ironično se nagibajočega Bozděcha, ki izginja neznano kam, preko trdega Stroupežnickega, zastirajočega hrepenenja s spačenim smehljajem, pa do elegika Zeyerja, ki se je povsod, tudi doma, čutil gosta, in do Jiráska, ki je danes doma v vsakem srcu; od umerjenega Svobode, od pagansko, toda tako mehko in dobrodušno se smehljajočega Vrchlickega pa do njegovega ožjega rojaka, mladostno kipečega Hilberta, in do mladih in najmlajših.

Poleg nositeljev tudi to, kar v misli nesó, dobiva vidno, slišno obliko. Kaže se nam češka drama kakor romajoča jasna točka, v kateri so osredotočajo žarki vsega mišljenja; spominjamo se najznamenitejših dni, ko je češko gledališče in splošna radost in bolest zvenela z enim zvokom. Vstaja nam v mislih zimsko popoldne tridesetih let, ko je, položena v praško burko, v stanovskem gledališču odmevala pesem, ki je potem postala narodna himna; in viharji leta 1848., ko se je na odru prvikrat slavilo pobratenje Slovanov, ko so Hus in Husitje obvladali fantazijo pesnikov, ko je misel svobode iz državne zbornice zahitela v dramo; spominjamo se Bozděchove državniške enodejanke, ki je v začetku sedemdesetih let dala zgodovinski pendant k protestu zbornice češkega kraljestva proti nasilnim aneksijam; ustavimo se pri letu 1898., ko je Zeyer, sanjavi pesnik davnih časov, razburjen od krivic sedanje dobe, svojo bajko o Mahuleni položil v roke Hurbanu Vajanskemu in vsem prijateljem Slovakov, dobro vedoč. da „pride to teptano ljudstvo na dan kakor nekoč Lazar“; in z ljubeznijo se pomudimo pri razburkanih dneh lanske pomladi, ko se je na inicijativo najrealnejšega režiserja in najbolj narodnega pisatelja, Kvapila in Jiráska, pripravljal manifest, v katerem je bila naši drami odmenjena tako činorodna naloga.

Ideja drame in misija naroda se zlivata. Zakaj o čem je govorila češka drama v prvi vrsti? In o čem govori do danes? Bilo je rečeno o irski drami: naj je njena površina simbol, zgodovina ali bajka —

njena duša je Irsko; njen junak je Irsko. Podobno tudi pri nas. Ne glede na mesta o neminljivih pravicah in na jasne omembe v historičnih igrah, bi spoznali, da je glavni junak čeških dramatikov narod; glavna vsebina sen o svobodi. To ne pomeni, da se umetnost ponižuje k politični agitaciji; to pomeni, da so si dramatiki ohranili zavest žive zveze s celoto in da drama izgovarja, česar je srce polno. V igrah o preteklosti se postavlja današnjemu pokolenju pred oči svetli vzor, kaže se slava, ki se je od nje komaj senca ohranila, dviga se svarilo pred nagnenjem k prepirom. In v današnjih dneh namera Žižkova ali svarilni zgled Gerov pri Jirásku, ponosne sanje Falkenštejnove pri Hilbertu in avanture iz pruske vojne, odsev današnjih skrbi in nad, smelo vržen v Dvořákovega Knižeta in Václava IV. — vse to govori z besedami, ki jih ni mogoče ne razumeti. In o čem govore naše bajke? Naše ljudske igre? Kaj pomeni Jiráskova Lucerna? O čem se govori v njegovem Panu Johanesu? In kakšna tožba drhti iz romantičnih in tujezemskih sanj? Po kakšnih gorah blodi Dykov španski vitez Tyčka, na čem trpi pri Hilbertu genovski najditelj v modernih dramah? Kaj je nedopovedano v starotestamentarni igri Lomovi o obljubljeni deželi in kaj se v Theerovi pesmi dviga izpod titanskega klubovanja proti vsemogočnemu Diu? Kaj drugega ko hrepenenje naroda, ki sam meni, da je izvoljen, kaj drugega ko glas užaljenega človečanstva.

Da, človečanstva. Zakaj ponos dramatikov je, da so, varujoč testament domačih razširjevalcev evangelija, v duhu nove filozofije svetovnega humanitarstva in češkega realizma, dvignili svoj glas v imenu človečanstva. V dobi, ko se postavlja pogosto umetna stena med dvema pojmoma, od katerih eden ima latinsko ime — socijalizem — in drugi se imenuje po grški — demokracija, — je dobro zapomniti si, da se za češko dramo ta dva pojma zlivata, da se je avtor, naj je pripadal že tej ali oni strani, s svojim delom zavzel za človečanstvo, torej za te, ki so tlačeni, in ki je ž njimi čutil bratsko sočutje. Bolestna ironija v naslovu in vsebini Jiráskovega Služabnika svojega gospoda pove, da češka drama v vsakem, kdor je ponižan, najsibo iz družabnih ali plemenskih razlogov, vidi in spoštuje pred vsem „sina človekovega“. Čut pravičnosti, fino izražen pri dramatikih ženske duše (naj se žene imenujejo Mina, Maryša, Rubešova, Radimska) in pri bojevnicah za ženske pravice, obenem z objektivnim pogledom na teptane kaste, obenem z obilnim obdelovanjem družabnega in verskega zboljšanja na lastni račun — od Tylovih Kutnohorskih havířev preko Šubertovega Jana Výrave do Krejčijeve Polnoči in Mahenovega Janošíka in Mrtvega morja — to vse kaže, s kakšnim duhom enakosti in bratstva je prešinjeno delo dramatikov, ki so mnogo premišljevali o bistvu francoske in domače revolucije, o nasilnih osvobojevalnih dejstvih, o razmerju med pravico in močjo.

S svojim duhom se češka drama ostro loči od tujih del. Svoje karakteristične oblike pa doslej ni privzela, ker ni imela — kakor češka glasba — jasnega in edinega vzora, po čigar sledovih bi korakala z varnim zaupanjem. Doslej še išče, hrepeni, se bojuje. Gre dramatiško pokolenje za pokolenjem, in kakor v stari Heladi, tako se na tem pohodu z veliko misijo, kjer se imena menjajo, ideja pa ostane enainista, iz roke v roko podaja baklja.

Ant. Debeljak:

Dvom.

V topli vesni
znova zelené mecesni,
čvrsti hrasti
košaté se v bujni rasti,
iz prstí
spet stoteri cvet brsti —
vsepovsod
pólje pestri preporod!

Ah, odkodi mračna misel,
ki možgane lačna gloje
pa do srca jedko zbada:
„Kam izteka se življenje tvoje,
„kam mladosti jarki dan zapada,
„se utrneš večno v nepovrat,
„se li v bitje vrneš ko pomlad?

Detel
je na bolno bukev zletel
in obvisel:
trka, vrta, škrta vedno huje . . .
A kedo izkljuje črva-misel?

Dr. Ivan Lah:

Rod Jurija Klemenčiča.

(Konec.)

V okraju so rekli onemu mestu deželna vrata, ker je za njim cesta prestopila kranjsko mejo. Kmetje so posebno spomladi z vprašujočimi očmi gledali na visoko skalo, ki je z ogromno pečino visela nad dolino, ki je bila na tem mestu posebno ozka. Drevesa so se vzpenjala po skalni pečini navzgor, brez slutnje, da s svojimi koreninami služijo vodi, mrazu in vetru pri uničujočem delu.

Pod skalo v zatišju je čepela drobna koča z malimi okenci, svetila se je in se smejala v sreči in zaupanju.

(Drugi dan je dobil Tonček vročico. „Skala se bo utrgala“, je bledel, ko je babica v molitvi slonela poleg njegove postelje. „Ali si bila na plesu?“ Starka je bila vsa zbegana. Telegrafirala je Luki, naj pride takoj na pomoč.)

Terčič sam je poslal telegram, in ko se je pripeljal domači zdravnik iz T . . ., je prišel tudi odgovor od Luke: „Pridem zgodaj zjutraj.“

„Scharlach, wahrscheinlich ein schwerer Fall,“ je rekel zdravnik iz T . . ., ko je Tončka pregledal. Dal je zdravilo, ki ga je prinesel s seboj, zapisal je račun in datum v knjižico in se je odpeljal.

„Ah, kaj ta ve,“ je rekla Sajevčevka, ko je stregla vnuku. „Ko pride Luka!“

(Toda za dečka ni bilo več rešitve. Umrl je v rokah Lukovih — zadnji potomec slavnega rodu. Pokopali so ga na domačem pokopališču, kjer so stali spomeniki rodu Ankovega in Sajevčevega. S težkim srcem je spremljala starka svojega vnuka v grob.)

Še enkrat se odpre grob, je mislil stari Klemenčič, ko je gledal nagrobni spomenik in se je spomnil vseh, ki jih je spremil sem, kajti vsi so bili prijatelji njegovi in njegove hiše. Še enkrat se odpre grob in sprejme vase Pio Marijo in dokončana bo zgodovina rodu Ankovega, ki se začenja s prababico Uršulo, katere grob je na pokopališču starodavne cerkvice sv. Osvalda, ki stoji visoko gori pod gozdom; mogoče je bila ta cerkvica postavljena v dobah, ko je bilo v dolini še jezero . . .

(Luka se je za stalno naselil med svojimi ljudmi. Na Klemenčičevem domu je bilo živahno. Franica je imela lepe zdrave otroke. Tudi Petrovo hčerko so vzeli k sebi. Stari Klemenčič je videl rasti novi rod. Tam kjer je pot zavila s ceste proti Klemenčičevemu posestvu, je postavil stari Klemenčič Luki preprosto hišo sredi vrta, kjer je bilo polno rožnih grmov in cvetlic. Luki je gospodinjila stara Neža: a tudi Franica je skrbela, da je mladi zdravnik lahko vse svoje delo posvečal blagostanju in zdravju preprostega naroda. Luka je bil srečen; v samotnih urah se je spomnil svojega mladega sna, Regine — toda ostal je sam.)

Luka se je zanimal za vse, kar se je godilo na domačem posestvu, in Matej je vedno rad poslušal bratov nasvet, ki mu je pojasnil marsikaj: vselej je bilo, kakor da je zavel dih čistega zraka z daljnega sveta, s katerim je bil Luka stalno v zvezi.

Mladi gospodar na Klemenčičevem posestvu še ni bil niti v Lurdu, niti na kaki drugi daljni božji poti. A nikdar ni zamudil gospodarske razstave v Ljubljani in v Gradcu, in ko je čital v časopisu, da je v kopališču G . . . otvorjen nov hotel, čudovito opremljen in urejen po vseh tehničnih iznajdbah — si ni pomišljal, da si je šel ogledat ta čudež.

(Luka je napravil izlet v Florenco, domovino Regine, in je videl tam mnogo krasote.)

Toda ko je prišel domov, je bil hvaležen usodi, da je ravno pod stenami Korošice njegov dom. Čutil je, kako mnogo mu je dala v dušo in koliko je v njem vzgojila ravno njegova domovina . . .

— — —

Od časa, ko je izročil gospodarstvo popolnoma Mateju, je postal Jurij Klemenčič nekak varuh posestva svojega rodu. Prepuščal je Mateju vodstvo in upravo — samo včasih, kadar bi bila kaka novotarija preveč izpremenila zunanjost, je ugovarjal.

Tako je branil stari Klemenčič, ko je Matej hotel podreti starodavni mlin, ki je od nekdaj mlel črno moko za domačo gospodarsko potrebo, in hotel postaviti nov mlin.

Zdelo se mu je, da je ta mala zidana stavba živa družica iz njegovih mladih let in da jo mora čuvati. Imela je popravljeno sivo streho poraslo z lišajem; kolo je bilo počrnelo in z mahom pokrito, z osi so se spuščali dolgi zeleni brki.

Priznal je sicer Matejeve in Lukove razloge, da bo bolje kupovati v kraju pšenico in mleti doma, nego mnogo dražje plačevati belo moko in druge izdelke, ki jih ni bilo mogoče mleti v starem enostavnem mlinu — prosil je, da naj z izpremembo počakajo vsaj, dokler je živ.

In tako je ostalo neizpremenjeno slikovito zakotje, kjer je iz raznih prepletenih grmičev pri padcu divjega potoka molel ozek žleb, ki je vedel vodo na mlinsko kolo. Celo žleb je bil z mahom porastel, kakor da bi bil s kožuhom pokrit, in zdelo se je, da se voda poigrava mehko in toplo v njegovem naročju. Kako se je življenje obrnilo povsem drugače, nego si ga je bil Luka predstavljal! Ko je vstopil v semenišče, mu ni prišlo na misel, da bo nekoč zdravnik, priljubljen zdravnik v svoji domovini, v zapadlem kakor od sveta odrezanem kotu sveta, in da bo tu bogato napolnil svoje življenje.

Tu v gorah, kjer je poznal vsak kot, vsako obliko, tu je čutil jasno in močno, da spada k celoti, ki je v njem s svojo veličastnostjo in ogromnostjo vedno budila občudovanje, zvestobo in udanost. Njegovo življenje se mu je zdelo čim dalje bolj kot neznaten del v razvoju one velike celote prirode, ki tvori njegovo domovino in njeno prebivalstvo, čutil je, da je njegov edini namen, to domovino razjasniti z duhom in ogreti s srcem. Bilo mu je kakor v mehkem naročju; v svoji zadovoljnosti je čutil radost, kajti bil je brez skrbi in zadostoval je samemu sebi.

Videl je zdrave bratove otroke in je v početku občutil očitek, da ni dal svojemu življenju bodočnosti, da je pustil ta dar prirode neizrabljen.

Toda čim bolj je poglabljal svoje življenje kot zdravnik, čim bolj se je posvečeval vedi in življenju svoje domovine, tem bolj so se ti očitki polégali.

Človeštvo ni samo v sebi namen prirode: njej ni ležeče na vsakem posamezniku, je-li člen v verigi nadaljnjih živih bitij, ali ne. Življenje računa z vsakim posameznikom samo kot z neznatnim delcem celega svojega razvoja, naj je že v katerikoli smeri. Dasi je človek manj nego neznaten atom v epohah prirode, ima vendar vedno svoj pozitivni pomen. Samo z delom pospešuje razvoj in procvit celote, katere končni vrhunec mu ni znan; njegovo zanikavanje nima pomena: prepogosto je to le podlaga novih višjih dejstev.

Vse sile človeka, duševne in telesne, so življenja zmožne: treba jih je le spoznati in jim najti nalogo, ki jim je določena.

Luka je dolgo stal tako zamišljeno. V početku, ko se je preselil v gore, je pogosto premišljal in prepričeval samega sebe, da se je prav odločil: sedaj ko je imel trdna tla pod nogami, se je končalo tako premišljevanje vedno z radostjo in zadovoljnosjo.

Vpliv njegove ljubezni do domovine je posegel tudi v življenje na Kokri. Izginjalo je počasi tujstvo, ki je pretilo, da bo tam zapustilo svoje sledove. Sinovi gorskih pastirjev niso morali odhajati s culami na ramah v tuja mesta, da bi tam našli sreče.

Od doline pod gradičem do šumne občine žag na Kokri je vel sedaj nov veter, prišlo je spoznanje; vse je stremilo za tem, da bi se iz tega kraja ustvarilo zavetišče, ki bi bilo polno bogastva in krasote! Kajti kaj bi bil stari Benedetto mogel odreči Regini, ki mu je v življenju nadomestila družino, ín kaj bi bil mogel odreči Luki, ko ga je pregovarjal z utemeljenimi razlogi!

Od dob prababice iz rodu Ankovega sta pomagala napuh in bahavost, ki sta vzrastla z žagami na Kokri, tujcu, da se je naselil v dolini in je delal svoje dobičke iz prirodnih darov: on ni videl in se ni oziral na nadarjenost in zmožnost ljudstva, ki ni mogla uničiti težke more in se je boljinbolj umikala.

Žage posestnikov so se izpremenile v gosposka podjetja; stara cesta, kjer se je svoj čas Uršula vozila v mesto, se je opustila, ker je bila izpeljana nova, urejena cesta. In svetu se je odprla pot v nekdaj nedostopno zakotje. Zdelo se je, da hodita poguba in pogin po novi cesti, da propade pod njo staro življenje v dolini nekdanjega jezera in da požene tu novo tuje cvetje.

Toda ni se zgodilo tako: zdrava pamet in čisto čustvo sta združila zopet, kar je od nekdaj spadalo vkup: ljudstvo in kraj.

Korošica, orjaška in mogočna, ki je preživela vekove in je gledala brezčutno na izpremembe v dolini in na življenje izginjajočih in rodečih se generacij, je tudi počasi podlegla času, ki je vkljub nedostopnim višavam — odnašal vso njeno silo, prašek za praškom, kamen za kamnom v dolino.

In kakor da je pokorno slušala voljo svojega gospodarja, je zanašala počasi s sveta posestvo Klemenčičev, last starega rodu, ki mu je nekoč v davnih dobah prijazno ponudila zavetje na plodni grudi svojih obronkov.

Zmožnost rodu se je razvijala v boju s prirodo in z življenjem; vzrastla je v silo, ki je morala sedaj nastopiti proti uničevanju, zato je iskala novih virov in si je podjarmila novih sil.

Tako sta se življenje in zunanjost te pokrajine izpreminjala; vse delo je bilo enako komaj mravljinčjemu trudu: toda vse se je vršilo pokorno in udano po zakonih, ki so nam nerazumljivi. Solnce, ki je nad Ankovo kočo stalo še visoko na obzorju, je bilo v dolini že zašlo za gore.

Sence so rastle v podnožju gor: v njih še ni bilo nočne tišine, kajti vrhovi gor so se še kopali v njegovem svitu.

Luka je nekaj časa gledal sence, ko je naenkrat iz njih vzletel ptič, ki se je dvignil nekje z gorskih sten in se je na mirnih perutih dvigal nad dolino, nad lesovi, više in više, do solnčnih višav, postajal je manjši in manjši, preletel je vrh Korošice in je izginil za njim.

Luka je vstal, ozrl se je na kočo in je odšel po stezi na drugi rob, od koče h gradiču.

Pia Marija Sajovčeva je v tem popoldnevu pozdravila v svoji praznični izbi starega svojega prijatelja Jurija Klemenčiča in ga je pogostila z zakuski in s kozarcem vina.

Starost se je očividno poznala obema.

Pia Marija se je po Tončkovi smrti odrekla vseh skrbi; porabila je čas za drobnarije v svojem gospodinjstvu in je mnogo čitala; toda pri čitanju so se njene oči pogosto zagledale preko knjige in so se izgubile v slikah iz njenega lastnega življenja.

Njen obraz so obdajali kot mleko beli lasje, oviti s črnim žametnim pasom, lice ji je bilo jasno in mirno.

Ni bilo v človeški moči rešiti Sajovčev rod. Moč, ki je višja od človeške, je odločila drugače. In Pia Marija se je udala in je verovala, da ona moč deluje po svoji pravici.

„Da, Jurij, Klemenčiči bodo sedaj mnogo pomenili za naš kraj — kakor so včasih mnogo pomenili Anki. Sajovcem ni bilo usojeno, da bi se bili tu razrastli."

„Klemenčiči!" je rekel stari kmet, ki se mu je bila junaška postava že nekoliko upognila, in je prikimal z glavo.

„Daj Bog! Da, Pia Marija, oba sva si življenje drugače predstavljala. Pri tebi je usoda velela smrti kositi, a pri meni je velela življenju roditi tako, da tega niti sam nisem razumel. Nihče bi ne bil rekel, da bo iz Mateja tako dober gospodar. Vedno me je skrbelo, da ne bo za nobeno rabo, ko ga ne bom več vodil za roko — pa se tako dobro vede."

„Da, da," se je zasmejala Sajovčevka. „Matej je potreboval Franico. Dobro si je bil takrat izbral."

„Dobro si je izbral," je pritrdil Klemenčič. „Vse zna urediti, kot je prav, in otroke ima, da je veselje." In stari kmet se je posmejal pri misli na vnučke.

„In ti lahko mirno čakaš konca! Franica poskrbi zate, če bi bil bolan. Kako lepo je ravnala z očetom, ko je umiral! In vendar ni nikoli nič dobrega od njega imela. Ko je bila še otrok, ji ni dal niti jesti dovolj."

Klemenčič je prikimaval njenim besedam.

„Jaz bom umrla bolj zapuščena," je rekla Sajovčevka in se je zagledala skozi okno. „Tu na posestvu svojih očetov."

Vedno jo je zabolelo srce, kadar je pomislila na svoj konec. Klemenčič je razumel njeno bolest, a je ni znal tolažiti.

„Res, dobro je pri nas," je rekel, da bi pregnal njene misli, „a na Petra se ne smem spomniti in ne smem niti pomisliti, da mala Jirca ni niti Matejeva, niti Franičina."

In je oprl glavo ob roko.

Sajovčevka se je zagledala vanj. Vedela je dobro, da stari Klemenčič ni prebolel te bolesti, tega razočaranja v življenju.

„Kaj bi to, Jurij! Življenje je naš gospodar. In v čemer te je prevaralo v najstarejšem sinu, povrnilo ti je v polni meri v najmlajšem Namestu Petra bo Luka ponos tvojega rodu."

„Kaj ponos!" Klemenčič je dvignil glavo in se je posmejal. In njegov nasmeh je bil napol radosten, napol žalosten. Stari kmet je bil predrago plačal svoj sen.

„Življenje je gospodar," je nadaljevala kmetica, „ono zahteva svoje in stori svoje. In mi niti vselej ne razumemo! — Veš, Jurij," in Sajočevka je vzela v roke knjigo, ki jo je čitala v jasnih popoldnevih, ko je k nji zvenel z dvorišča gospodarski ropot in z vrta pod posestvom krik in smeh Perčičevih otrok, „pogosto si predstavljam, ko čitam sedaj te povesti iz našega kraja, kako je moralo našemu življenju napraviti prostor celo to jezero, ki je bilo tu sto in tisoče let. Ko je propadlo in je ž njim izginilo njegovo življenje, so bila za nas pripravljena plodna tla. Tako ne vemo, zakaj in odkod so naše nesreče."

* * *

Bil je že večer, ko je šel Klemenčič domov.

Izbral si je pot po lokah.

Vrhovi gor so bili temni, gozdi so ležali v sencah dolin. Toda pobočje Korošice s sneženimi polji je bilo ožarjeno s temnozlatim leskom, ki je postajal boljinbolj rdeč, dvigal se je više in više in, predno je dosegel vrhunec skale, je izginil.

Večerno obzorje je bilo jasno; le nad vrhom Korošice so še leteli drobni oblački. Velika zvezda se je svetila med njimi, ravno nad najvišjim vrhom.

Otokar Březina — Fran Albrecht:

Vigilije.

(Iz knjige „Stavitelé chrámu“.)

I.

Kot straže tvoje bedimo
na krajih opasnih;
pred nami mejijo svete tvoje noči,
za nami spečih kraljestva.

Težki dih bratov nam v lice udarja,
razžgan od solnc tisočero,
ki plamenijò pred njih očmi,
zaklopljenimi v snu,
nam že nevidna.
In kretnje njih rok brezštevilnih,
trudnih do smrti od dela sanj,
zastonj se iščejo v témi,
in zmedene besede, šepetane iz sna,
udušene od poljubov senc,
spajajo naše duše
v zmisel novi.

Zvezda ugaša za zvezdo,
za svetom svetovi,
mrtvi trenotki
na uri cvetov.
In bratov tisti, ki so se prebudili,
sedajo poleg nas,
zbledeli še od spanja skrivnosti,
k vigilijam.
In vendarle, kolikrat, slabi,
smo jih zavidali, speče!
Žar naših oči je spalil rese,
ki smo v omotici jih zaprli.
Vse luči,
ki so nam v roke jih stisnili odhajajoči,

so ugasnile v naših svetilkah,
a mi bedimo še vedno.
Le morja svetlikajoča, modri plameni
nad zakladi, skritimi v zemlje globinah,
trepečejo v rovih nóči,
svetilke rudarjev,
ko z luči bogatih višin so stopile
delavci-sence.

In slutnja našega jutra v daljavi!
V temah rečí simboli,
molčeči.

II.

Slišite! Žarkov pesem,
sluhov halucinacije,
grmenje zvonov nevidnih
v bedenje oslabelo,
pozvanja k našim dušam
preko vse zemlje!
Vstran okrenjena polobla našega svetâ
tam koplje se v solncu
prihajajočega jutra!
Cvetoči vrtovi južnih otokov
tam plavajo sredi morij!
Ptiči neznani v oblakih so isker in pesni
spustili se vrh palmovih gajev!
Od luči kot teže zlatega vina
zgrudili so se h kelihom cvetov,
da razlito dehti zdaj iz trave!
Metuljem so vnela v plamenih se krila
od urnega leta!

Ampak tu noč, odprta vekovom,
in pa oči, otvorjene nôči,
in pa bolest, ki brani v snu jih zapreti
in goljufati žejo ustnic
s poljubi senc . . .

Mukoma raste hip iz trenotka,
kakor prepad iz prepada,
ki ga v podzemeljskih sklepih
apnenčastega pogorja

stoletja obokajo:
reka izgubljena, iz luči treščena v temó,
brizga tam, spenjena, v votlin tisočero
in išče in kliče žarkega svojega ljubčka,
solnce!
Celi svet tam zvokov ječečih,
kot groza obokov, ki rušijo se,
grmí v odmevu njenega plača, —
zaman:
zapadlo solnce, zapadlo v studenih
stalaktitnih lesovih . . .

III.

O Moč Večnega Slôva!
Osvobojujoča!
Mrakovi v sladkost razpuščajoči
od druge se luči!
Nauči nas novih molitev
v naših bolestih
nad sanjajočimi brati!
Molitev smrtnih tesnob in tistih, ki kri potešijo,
ljubavi tesnob in tistih, ki rast okrepijo,
gospodujočih nad bitji nevidnimi,
od bratov ležišč zaklinjajočih
vampirje sanj!
In ko spremeniš v en edini požar
naše trenotke,
udari z bičem svojih viharjev
v njih iskreči se kaos;
v vse štiri tajnostne tečaje razvej jih
in daj, da v noči globinah
sto milj med seboj zažarijo,
liki na črnem firmamentu
sistemi zvezd,
in da se vsemira tvojega prostor
brezdanji pronikne z iskrenostjo luči,
spojene z ednoto tvojih zakonov,
gasnejo in se znova raznetijo,
krožijo, begajo in poigravajo
po tvoji sveti volji
vekomaj!

Janko Samec:

Portret.

Imam prijatelja. Vihrav je, a ravno radi tega ga ljubim. Vsemu se je že izneveril: ljudem in principom, ženi in ljubezni, prijateljem in filisterstvu; le svojem otroku, čopiču in paleti ne!

Ima hčerko, drobno igračko, na kateri visi z vsakim utripom svojega ljubečega srca, ki jo gleda in varuje kakor punčico svojega očesa. O svoji umetnosti pa pravi, da je solnce njegovega blodnega življenja; nekak posvečen krst, ki mu očiščuje in povzdiguje k Bogu duhá, od bedne vsakdanjosti utrujenega. Vkljub temu, vem, da prime redkokedaj za čopič in paleto! Tembolj pa se bavi z malo Sonjico, prenaša jo kakor najskrbnejša pestunja po hiši gori in doli, včasih stopi z njo na vrt, da ji natrga dehtečega cvetja in opleta z njim njene mehke, svilnate laske.

„Vidiš," mi včasih zatrjuje, „to dvoje imam: otroka in umetnost Sam ne vem, kaj mi je ljubše! A čisto dobro čutim, da je oboje v meni tako trdno zvezano, da kdor bi mi vzel eno, bi ubil v meni tudi drugo."

Večkrat sem o tem razmišljal, pa nisem mogel priti stvari na dno. Morda je v meni premalo umetnika, kajti le tem je dano, da zaslutijo v človeku in večnosti skrivnosti, ki ostanejo nam, navadnim zemljanom, večno zaprte.

Njegovo razmerje z ženo je, kakor pravimo, dobro. Ne bom trdil, da jo ljubi, kajti ljubezen umetnika do ženske je pojem, ki se da krčiti in širiti po vsakokratnem razpoloženju njegove do skrajnosti senzitivne, a tudi z ozirom na svet in življenje v njem zelo nasprotujoče si duše.

Skrbi za njo, kupuje ji najlepše toalete, vodi jo na koncerte in v gledišča in stori za njo sploh vse, kar more od njega zahtevati zunanji svet, da ga lahko prišteje med dobre zakonske može. Kakšno je njuno razmerje med štirimi stenami, ne vem, ker so to stvari, v katere se ne vtikam rad! Le to naj povem, da sta se vzela iz ljubezni.

Svoj atelier ima postavljen na koncu čudovitega parka vile, kjer stanuje. To je stavba v prijaznem švicarskem stilu, kraj ceste, ki vodi

iz mesta ob morskem obrežju. Dvoje nadstropij ima in na pročelju balkon, odkoder imaš lep razgled po zelenem, Jadranskem morju tja do samotnih, istrskih hribov in solnčnih, furlanskih nižin. Koliko lepote krasnih solnčnih zahodov in tihih poletnih noči sva užila na njem!

Družbe nima posebne. Star advokat, neka bledolična znanka gospe in jaz smo edini družinski gostje, ki se shajamo vsak četrtek stalno v njegovi hiši. Advokat sedi navadno na zofi v kotu bogato opremljene sprejemnice, kadi zamišljeno svojo havanko ali pa se igra s Sonjico, ki kaj rada jaha na njegovih šibkih, a za njeno primitivno umetnost precej varnih kolenih.

Gospodična Vanda Severjeva, tako se namreč imenuje drugi hišni gost, se ziblje udobno v pletenem stolu pri oknu in sreba zadovoljno črno kavo iz majhne, japonske čašice, a pri tem se pogovarja z gostiteljico o vsakdanjih dogodkih, ki jih je med tednom nabrala pri vseh svojih znancih in znankah v mestu.

Jaz in Milan pa, ko sva molče že prekvartala eno ali dve uri, stopiva navadno na balkon, odkoder opazujeva sedaj v solncu se svetlikajoča bela jadra v daljave hitečih jadrenic, zdaj drobne ribiške čolne, ki se zibljejo tuintam posejani kakor majhne igračke po morski gladini; ali pa greva v park, kjer sanjajo v prijetni večerni sapici dehteče, bogato okrašene cvetne grede in tiho šumijo svojo pesem temnozeleni bori in šepetajoče platane . . .

Kakor vidite, zelo intimna družba! Človek bi dejal, da se zelo dobro poznamo, da smo se vživeli drug v drugega tako, da je ni skrivnosti med nami. In vendar je stvar drugačna. Tuji smo si, čisto tuji vkljub vsakdanjemu občevanju, ki nas ni moglo zbližati niti za las preko meje navadne ljubeznivosti, ki jo srečaš povsodi med znanci iz navade.

Včasih se mi zazdi, da ima vsak izmed nas svojo skrivnost, ki jo varno čuva pred pogledi drugega, a se pri tem vendar trudi, da bi ravno isto uganil v drugem.

Le mala Sonjica je najbrž nima, ker občuje z vsemi vedno enako otroško zaupljivo in presrčno. Kvečjemu da se nagiba njeno srce za spoznanje več k staremu advokatu nego pa k ostalim. Najrajša čepi pri njem, posluša njegove fantastične pripovedke ali pa se presrčno smeje njegovim otroško naivnim šalam.

In mi vsi ji tega niti ne jemljemo v zlo, le Milan mi je, ko sva nekoč korakala po parku, s skrbi polnim obrazom zaupal: „Ta advokat mi kar nič ne ugaja. Zdi se mi, kakor da mi hoče otroka ukrasti. Vedno se ukvarja z njo in tudi Sonja nima za vse nas pogleda, kakor hitro se ta človek prikaže v salon. Le edino dejstvu, da se ne maram zameriti ženi, se ima zahvaliti, da ga ne . . .“

„I seveda . . . govoriš kakor samoljubni očetje,“ ga prekinem jaz. „Sonjica je otrok, advokat se bliža tudi starosti, ko gre človek zopet na otročje. Kaj je čudnega potem, ako ga bolj razumeva ko nas . . .“

„Tebi je lahko reči, ko nimaš otrok,“ mi odvrne on in se ustavi na koncu steze prav tik paviljona.

Pa se mu misli zopet zakrenejo in z veselim izrazom na licih povzame spet: „A propos! Ali ne bi stopila za trenotek v moj atelier. Dolgo že nisem bil v njem. Luč je danes še ugodna; ogledava si lahko nekaj novejših skic in osnutkov.“

In ne da bi čakal mojega odgovora, odpre vrata paviljona in stopi vanj.

Prijeten hlad napol zasenčenega prostora je naju objel. Le sem in tja je lila izza globoko spuščenih, težkih zaves žarka svetloba popoldanskega solnca in risala na pisanih, kamnitih tleh svetle, štirioglate lise. V tihem polmraku so visele po stenah okoli naju slike in sličice najrazličnejših velikosti in izstopale v vsej svoji pestri šarovitosti iz te svečane monotonije kakor pisano cvetje iz temnega ozadja zelene loke.

Milan odmakne naširoko zavese od oken, da se je vlila skozi nje ostra luč svetlega poldneva in objela sleherni kotiček prostornega paviljona.

Potem me je začel sprovajati od slike do slike, opozarjajoč me pri vsaki posebej na to ali ono posebnost. V pretežnem številu se je bavil s pokrajino in sicer večinoma z različnimi obmorskimi motivi, ki jih je nabiral v slikoviti okolici našega mesta in dalje ob istrski obali.

Tuintam sem vendar opazil kako v naglici skicirano glavo ali nedovršen portret. A vse stvari so jasno govorile o njegovi mojstrski sposobnosti, ki se je kazala včasih v povsem bizarnih, čisto samosvojih koncepcijah izražene ideje, drugič pa v globoko ubranem čustvu trenotnih razpoloženj in vtisov. Ko sem mu bil omenil to svojo misel, je za hip pomolčal, kakor da posluša v sebi odmev mojih besed.

Potem se nekoliko nasmehne, me prime za roko in vleče v drugi konec paviljona, kjer je zakrivalo dolgo pregrinjalo na slikarskem stojalu slonečo sliko. Z neko svečeniško pobožnostjo prime za spodnji rob zelenega zastora in ga prične polagoma vzdigovati. Pri tem pa meni tiho, skoraj boječe: „Nisem ga mislil pokazati nikomur, ker sem ga delal samo zase, a ti si tako dober z menoj; uživaj tudi od nebeške lepote . . .“

Pred menoj se je prikazala drobna, otroška glavica. Mehki, svilenorumeni lasje, kratkopristriženi se oprijemajo lahkoizbočenega čela, izpod katerega se smehlja dvoje živahnih, plavih očk . . . Njih živi, nedolžni pogledi so uprti v belo ročico, ki oklepa z drobnimi prstki lepo, rdeče jabolko. Usteca so nekoliko odprta, da vidiš v njih dvoje

zaporednih vrst majhnih, belih zobčkov, ki že komaj čakajo trenotka, da se zagrizejo v sladko mehkobo božjega daru. A lahna meglica lebdi skrita čisto v kotu tam pod obrvmi — težka misel: Kam naj ugriznem?

Stal sem očaran pred silo ustvarjajočega duha, ki je znal ujeti vso šegavo naivnost otroške misli in jo postaviti na platno s tolikim čustvom in ljubeznijo. Nisem mogel najti besede. Samo pogledal sem prijatelja, ki je bil ves zatopljen v svoj umotvor. Lahni pritisk njegove v moji počivajoče roke, mi je povedal, da sva se razumela. Molče je zopet zagrnil portret svojega otroka in stopila sva iz paviljona.

Takrat se mi je zaždelo, da razumem njegovo veliko ljubezen do Sonje, ter njegov strah in prikrito sovraštvo, ki ga je imel do starega advokata.

* * *

Veliki temnomodri lepaki na vogalih mestnih ulic naznanjajo, da se odpre v prihodnjih dneh velika razstava umetniških del mojstrov svetovnega slovesa. Občinstvo postaja pred njimi, čita na njih obilico imen slikarjev, ki bodo zastopani s svojimi najboljšimi umotvori in razpravlja o velikem kulturnem dogodku in posebnem estetskem užitku, ki se mu nudi. Nekatera imena so že znana in dobro kvotirana; druga pa so še povsem nova in še le bližnja bodočnost ima pokazati, v koliko, je opravičen blesk slave, ki se plete okoli njih.

Stopim bliže in pogledam na lepak. Tudi Milanovo ime je na njem. Radovednost se me poloti. Rad bi vedel, s katerim delom se pokaže občinstvu. I seveda: z najboljšim! Spomnim se male Sonjice, ki sem jo bil videl pred meseci v njegovem paviljonu. Kakor da je še živ v meni vtis tistega hipa, vstane pred menoj njena drobna, otroška glavica!

Ej, to bodo strmeli ljudje! Da, čisto zagotovo bodo strmeli kakor sem jaz, ko sem jo prvič zagledal ... In kritika? O, prijatelj Milan, velik umetnik si! A za vse to se imaš zahvaliti drobni ljubeznjivi igrački, ki ti včasih pleza kakor veverica po kolenih. Pa je dejal, da je ne pokaže nikomur! Ne, to ni mogoče. Mora, mora na dan z njo, da bo svet videl čudo vseh čudežev ...

In vendar se nisem mogel otresti te nesrečne misli! Pogledam na uro. Polpetih je. Morda ga najdem doma. In če ne, ga poiščem drugod, ker moram vedeti ... čisto vse moram znati ... A danes je sobota!

Nerodnost vražja ... in sprejemni dan ... Bes jih plentaj, te vražje formalnosti! Pa saj mi ne zameri ...

Da: on že ne, ali žena ... No, z njo že opravim kako! Opravičim se ... prosim ...

Odpravil sem se tedaj po najkrajši poti do vile. Hišna mi odpre vrata in je nekako v zadregi. Vprašam po Milanu. Pravi, da je v paviljonu, a gospe da ni prav dobro. Prosim jo, da me pri nji opraviči, in jo uberem hitrih korakov proti paviljonu. Odprem vrata in ne da bi čakal odgovora, vstopim. Zagledam Milana, stoječega pred neko sliko, ki jo je bil pa v naglici zakril, ko me je uzrl. Nekam presenečen je, ko mi pride nasproti in poda desnico. Komaj da se obvlada, kajti roka mu podrhteva vidno v moji in tudi ustne mu trepečejo od notranje tesnobe. Ne čakam njegove besede, ampak začnem takoj:

„Gotovo ti ni ljubo, da te motim zdaj in v tem kraju. A važno stvar imam na srcu . . .“

Z nekim prisiljenim nasmehom mi odvrne: „Motiš se. Ti si mi vedno dobrodošel . . .“ Potem se mu beseda zopet ustavi. Zazdi se mi, da je s pogledom plašno oplazil ono skrivnostno reč v kotu. Pa mi pade na um: „Zakaj neki skriva ono sliko, ko sem jo že videl enkrat? Kako so muhasti ti umetniki!“

Sedem na stol in skušam spraviti svoje misli v prejšnji tir. Za hip se mi posreči. Opozorim ga na razstavo. Že ve o nji in se je misli tudi udeležiti.

„Seveda s svojim najboljšim delom,“ menim jaz.

„Kajpak in gotov sem tudi uspeha,“ odvrne nekam samozavestno.

„Saj ji je misel tudi nadvse originalna,“ pritrdim in nadaljujem: „Kar se pa tiče izdelave, je ta naravnost mojstrska.“ Pogleda me začudeno in zardi. A kmalu si opomore in z nekim sarkastičnim nasmehom pravi: „Kako veš ti vse to, če je pa še videl nisi?“

„Kdo pravi, da je nisem,“ se zasmejem. „O kako ste pozabljivi vi, umetniki! Od ust do nosa — pa je vse pri kraju!“

„Kako meniš to?“ vpraša skoraj s strahom.

„I kako! Saj si mi bil pokazal Sonjico že pred meseci; mislim, da takrat nisem sanjal . . .“ nadaljujem čisto mirno. In tedaj se Milan obrne in govori nekam trdo: „Čuj, čemu je nama ta komedija? Mučiš me in čisto vseeno je, ali je tako ali drugače. Sonje ne razstavim, ker tega nočem. Glej, tam le v kotu sem jo skril.“

Pogledam tja in res zagledam sliko, ki je visela v lepem okvirju raz zid na drugem koncu paviljona. Pa mi šine nenadoma v glavo: „Kaj pa ona-le reč na stojalu?“

Ne povem mu svoje misli, ampak nadaljujem: „S čim se pa misliš udeležiti razstave?“

Milan ne odvrne ničesar, ampak hodi ves zamišljen pred menoj gori in doli. Poznati mu je na obrazu, da se vrši v njem silen boj. Kaj mu je neki? Kakšne skrivnosti ima? Kako je čudno vse to . . . čudno?

Gledam ga in beseda mi noče iz ust. Pa se naenkrat ustavi pred menoj in hlastno reče: „Prej ali slej izveš tako in tako. Bolje bo, če opraviva sedaj."

Skoči k pokritemu stojalu in potegne plašč z njega. V solnčni luči se zablestijo barve zelenega gozda. Visoka, stoletna drevesa se košatijo nad bujno razraslo travo, posejano sem in tja s pisanim cvetjem, ki se pohlevno tišči ob nizkem, rogovilastem grmičju. Med njimi se vleče samotna, gozdna pot, vsa svetlorjava in sveža, kakor da bi vdihavala globoko vase oživljajoči aroma čistega vzdušja gozdne samote. A čisto spredaj izza grčavega debla prastarega hrasta se smeje dvoje ko razpaljeno oglje žarečih oči; dvoje rdečih, življenja prekipevajočih ustnic podrhteva nad zapeljivo belino mladega ženskega telesa. Do golega pasu razkrita, razpuščenih las po oblih ramenih in svesta si svoje nebeške lepote, se sklanja nad bujnim zelenjem Žena in širi mehke, okrogle roke, kakor da vabi in kliče nekoga v svoj objem. In vsa okolica je polna tega pričakovanja in drhti in komaj čaka, da bi zapela visoko pesem skrivnosti vseh skrivnosti: Življenja . . .

Kakor da se je osredotočila vsa sila ustvarjajočega genija v teh barvah, pestro nametanih na mrtvo platno, se je zganilo v meni in vriskalo od radosti pred glasno oznajevano Resnico. Stal sem tam ves prevzet od mogočne pesmi večne Lepote . . . Samo tiho . . . čisto tiho se mi je ukradlo iz ust: „Krasno . . . krasno!"

Milan, ki je tačas hodil nemirno po paviljonu, se ob teh besedah ustavi pred menoj, mi pogleda v oči, kakor da je tudi on ves prevzet od globokega mojega vzhičenja, in pravi tiho: „Da, prijatelj, božansko lepo je moje delo, a zame tudi usodepolno . . ."

Začudeno ga pogledam in on nadaljuje razburjeno:

„Slikal sem jo in pil s strastjo lepoto njenega telesa, ki me je vsega omamila, da sem ves prežet sladkosti teh najlepših ur svojega življenja. Kakor da bi se bila z vsako potezo, sleherno črto, ki sem jo stavil na to platno, prelivala toplota njene krvi v mojo in jo zažgala do blaznega delirija, tako je polagoma prešla v mene, da sva zdaj eno, večno nerazdružljivo . . ."

Strmel sem vanj, ki je stal pred menoj ves razigran od neke notranje blaženosti, ki je prehajala že v blazno malikovalstvo. In tedaj me prešine misel: „Ta človek se je zagledal v svojo lastno sliko."

Skušam ga zbuditi iz teh omotičnih sanj in rečem: „Milan, saj to je ustvarila samo fantazija . . ."

„. . . in živi, prav tako-le živi kakor ti ali jaz" me prestreže z veselim poudarkom.

In začel mi je z nekako mrzlično naglico pripovedovati. Pol leta bo od tega, ko so ga poklicali k neki dami iz znane ugledne rodbine v mestu. Izpopolniti bi se bila hotela v slikanju. Sprejel je ponudbo

proti svoji navadi. Nanj ni napravila takrat še nobenega vtisa. Ni imela za stvar bogve koliko talenta, a toliko več ljubezni. Začetkoma jo je posečal na domu. Kasneje ga je začela ona obiskovati v atelieju. Napredka ni bilo dosti opažati pri njej. A toliko več se je zanimala za njegova dela. Ko si je bila ogledala vse, je hotela videti še sliko Sonje. Branil se je, a končno vendar udal. Z vzklikom je pozdravila drobni otroški obrazek. Hotela je vedeti, čegav je otrok. Tega ji ni povedal. Par dni kasneje ga prosi, naj slika tudi njo. Pomišljal je nekoliko in slednjič pritrdil. In od takrat je zgubil trdna tla pod nogami. Delal je, užival lepoto, ki jo je razkrivala pred njim, kot umetnik in končno padel tudi kot človek in oče. Ljubi jo, ker jo mora. Zatekel se je včasih po pomoč k hčerki, a tudi tam ni bilo rešitve. Zdaj ne išče pomoči več nikjer, ker ve, da bi bilo vse zaman . . .

Ves potrt je sedel na stolici in tiščal glavo v roke.

Takrat se spomnim njegove žene in skoraj neopaženo mi uide: „Kaj pa drugi?“

Razumel je, se nasmehnil bridko in nadaljeval: „Zdi se, da ne bo ostalo tokrat samo pri običajnih scenah . . .“

„Kako meniš to?“ ga vprašam.

Pogledal je v tla in zamrmral: „Ločiti se hoče . . .“ Prestrašil sem se teh besed, da je v meni vse jeknilo. Opazil je to in ponovil trdo: „Tožba za ločitev je že vložena. Stari advokat Kovač mi je že uradno sporočil . . .“

„Advokat . . .“ se začudim.

„Da, prijatelj! Slutnja me ni varala.“ In s sovražnim pogledom je dostavil: „To je zver, ki se je prikradla med nas, da mi odnese najdražje.“

Spomnil sem se Sonje, njegovega otroka. Nisem hotel drezati še bolj v njegove rane, zato sem stopil molče v kot, kjer je visela njena slika. Zdelo se mi je, da je ugasnil blesk njenih živih oči, ki gledajo zdaj le žalostno pred se. Milan je najbrž uganil mojo misel, ker je bolestno dejal: „Vidiš, tudi otrok trpi. Morda sluti, da ga hočejo odtrgati od mene . . . morda pa le tiho žaluje za svojim izgubljenim očetom . . . ali pa tlači s težavo v sebi gnev nad blatom, ki obdaja zdaj njegovo podobo?“

Zgrozil sem se ob zadnji misli. Da ga odvrnem od nje, povzamem živahno: „Torej ne misliš res s tole sliko v razstavo?“

„Zdaj ni več mogoče. In tudi čemu bi izpostavljal zijalastim pogledom občinstva bitje, ki mi je dalo moč, da sem to, kar sem. Profaniram jo javno s to umazono afero . . .“ Nekam trmasto je razvijal naprej svoje misli in končno zaključil: „Ker sem že obljubil, da nekaj pošljem, in je ona druga stvar enako dobra, akoravno mi je ta ljubša, pošljem ono tja . . .“

Čisto narahlo mu ugovarjam: „A pomisli, škandal bo še večji ... Kompromitiraš ono drugo . . .“

Malomarno zamahne z roko rekoč: „Meni ni nič na tem. Kaj pravi ona k temu, me tudi ne briga!“

In pri tem je tudi ostalo.

Odpravil sem se domov, ne da bi se poslovil od gospe.

* * *

Slavnostni dnevi otvoritve razstave so minili. Prvo vzhičenje svečanostnega razpoloženja se je umaknilo treznemu razglabljanju, kritičnemu presojanju. Dnevniki so začeli prinašati temeljita poročila svojih strokovnih kritikov, ki so kakor umen gospodar ob žetvi ločili pleve od zrnja.

Občinstvo pa, kateremu je bila pravzaprav namenjena njih beseda, je hodilo po veliki večini gluho in slepo po svojih poteh in je iskalo v razstavljenih delih vsega, samo večnoene Resnice in Lepote ne.

Le malo je bilo takih, ki so stopali v ta božji hram čistih src in zbranega duha. In ti so postajali pred umotvori in so z neko pobožnostjo pili od vrelca iz božjih poljan . . .

Meni je bilo vse tiste dni nekam čudno pri srcu. Dogodki in razburjenja zadnjih dni so me tako pretresla, da me je zapustila moja že prirojena hladnost v presojanju življenja in vrvenja. Stal sem kakor otrok pred vprašanji, ki so vstajala zapovrstjo pred menoj in ki jim nisem znal odgovora.

V razstavo sem šel tudi. A kakor da bi hodil po pekočih tleh, sem drvel iz dvorane v dvorano, dokler nisem iztaknil končno nekje Milanove slike. Upal sem še vedno, da se je premislil in razstavil portret svojega otroka, o katerem sem vedel, da ga je ustvarilo čisto srce, neomadeževano po blatu močvirne nekdanjosti. Zmotil sem se.

Pred gručo razgovarjajočih se gledalcev je visela v lep okvir zajeta scena iz prastarega gozda. Z nekako magično silo je umel umetnik ta raztresena, nemirna človeška srca prisiliti, da so poslušala njegovo veliko besedo.

In da je bila res zajeta globoko iz njegove edino umetnosti udane notranjosti, sem občutil tudi jaz, ko sem stal drugič pred njo. In vendar ne vem, zakaj mi je bila ljubša ona druga! Morda zato, ker je slika njegovega otroka? Pa morda tudi, ker se mi dozdeva, kakor da bi lepelo na tej nekaj polteno opolzkega? Ali pa me je morda motil spomin na Milanovo historijo? —

Odšel sem iz razstave z mešanimi čustvi. Nekaj težkožalostnega je viselo na meni, da nisem mogel biti vesel Milanovega dela. Da razpršim zadnji dvom, grem v kavarno in sežem pe časopisu. Hlastno

ga prelistam in se zaglobim v članek, ki ga je o razstavi spisal neki priznani kritik. Posebno pozorno prečitam odstavek, ki se peča z Milanom. Preberem ga drugič, tretjič . . . pretehtam besedo za besedo. Sama hvala ga je, niti sence drugega . . . da, še celo več: stavi ga v prvo vrsto med umetnike, takorekoč k velikanom. Torej sem se motil! Kakor da se mi je odvalil težak kamen od srca, tako sem vesel. Sklenem poiskati takoj Milana.

Zopet stojim pred vilo. Nekako čustvo tesnobe me navda nenadoma. Bogve, kako se je razvila naprej ta nesrečna historija? Morda pa sta se z ženo že sporazumela? Že zaradi otroka se mora zgoditi! Kaj naj dela revče, če mu odvzamejo enega roditelja? Ne, to se ne sme zgoditi. Zastavim pri ženi ves svoj upliv. Saj ne sme soditi Milana kakor vsakega izmed nas. Umetnik je; to se pravi: dva sta v njem, ki živita vsak svoje življenje in sta vendar eno. Grešil je morda, a kdo je brez greha? In tudi mi greh še ne potrjuje, da ni človek dober in čist! Da, tudi čist, zakaj greh se prime telesa, duše ne; posebno umetnikove ne!

S to zaključno mislijo v možganih pozvonim pri vratih. Prikaže se hišna, ki mi sporoči, da je Milan nekam odpotoval. Ves presenečen sem, da ne morem izreči besede. Potem pa še pristavi: „Gospa je sicer doma, a ji morate oprostiti. Bolna je in ne more sprejeti nikogar . . .“

Pokloni se in zapre vrata pred menoj.

Kam je neki odšel? In zakaj? Ali ga je bilo strah pred škandalom? Morda pa se je zbal otroka, zavedajoč se svoje krivde? In takrat mi je dejal, da ne prenese ločitve od njega. Ta vražji advokat bo morda tiral vso reč do skrajnosti. Potem bo pa po Milanu in njegovi umetnosti. Saj je rekel, da je v njem vse združeno v eno: ljubezen do otroka in njegova umetnost. Morda pa je to le prazna fraza! Naj bo že, kar hoče, a dolžnost prijatelja je, da stvar zabrani. Seveda je treba govoriti o vsem z advokatom. Kar k njemu grem!

Stal sem pred advokatom Kovačem. S težko prikritim sarkazmom se me je kar lotil: „Vi prihajate gotovo zaradi Milanove afere, kaj ne?“

Skušal sem uganiti njegovo skrito misel, pa se je lisjak spretno skrival: „Hm, reč je precej resna . . . Gospa se je odločila za skrajne korake . . .“

„Seveda pod vašim uplivom, gospod doktor . . .“ ugovarjam jaz.

„Ali mislite, da ne more ženska samostojno odločati o sebi in svojih zadevah?“ mi odvrne on hladno.

„Da, ne dvomim o tem; a vem tudi, da zamore resna beseda prijatelja reč pospešiti ali pa tudi obrniti v drugo smer,“ povzamem sigurno.

„Kaj pa če bi vam zagotovil, da se je to zgodilo?“

„Potem bi vam tega ne verjel . . .“ menim odkrito.

„In sicer —“ se lisjak prekanjeno smeje.

„Gospod doktor! Ne vem zakaj; a slutim, da vam je mnogo na tem ležeče, da razdružite očeta in otroka,“ nadaljujem drzno.

Oplazil me je s presenečenim pogledom in iztisnil skoraj sikajoče: „Gospod, vi se utikate v reči, ki vas ne zadevajo čisto nič. Sicer pa, kaj je vam do Sonje? In kaj je vam, če oblati oče družinsko življenje z umazanostjo bohemskega ljubimkovanja.“

„Tedaj ste bili vi, ki ste vso reč razodeli gospe?“ vprašam povsem mirno.

„Ne, ne . . .“ se smeje škodoželjno, „imel sem slučajno pomočnika, ki me je prehitel.“

„In ta pomočnik je . . .“

„Gospica Vanda Severjeva!“ zaključi on slovesno.

„Glej, trobento s sodnega dne!“ mi huškne skozi možgane. Kakor da smo se zbirali v Milanovi hiši sami gadje in sršeni! Zagabila se mi je vsa reč in kmalu sem se poslovil od advokata. Po cesti grede sem si zastonj belil glavo, zakaj je prevzel stari advokat ulogo branitelja Milanovega družinskega življenja in njegove hčerke. O Vandi Severjevi sem bil pa zatrdno prepričan, da je storila vse iz babje klepetavosti in morda tudi iz naivnega usmiljenja v idealih živeče goske.

Par dni kasneje sem prejel Milanovo pismo. Poroča mi, da se je umaknil, ker noče biti nikomur v napoto. Tudi je potreben miru, da zbere nekoliko svoje misli. Edino, kar pogreša, je njegov otrok. Prosi me, naj izkušam doseči pri advokatu vsaj to, da mu je ne vzamejo. Sluti, da bi ga tako popolnoma ubili. Žene, razstave in slike v njej ne omenja niti z besedico.

Odgovorim mu in opišem natančno sceno pri Kovaču. Čisto odkrito mu povem svoje vtise in izrazim obenem resen dvom, da bi se dalo pri njem kaj doseči. Vprašam ga tudi po vzroku tega napetega razmerja med njima, ki se je pokazalo nenadoma v vsej svoji ostrosti. Pismu priložim še nekaj kritik, ki sem jih bil izrezal iz raznih časopisov. Nanj nisem dobil nobenega odgovora.

Preteklo je od tega nekako pol leta. Po ovinkih sem bil izvedel, da se je ločitev Milanovega zakona že izvršila. Otroka je sodišče poverilo oskrbi matere. Po mestu so si ljudje šepetali najrazličnejše podrobnosti iz cele afere in osvetljevali so sami one temne točke, ki so se jim dozdevale v njej nerazumljive. In tako je romal Milanov roman iz ust do ust v pomnoženi in razširjeni izdaji. Seveda so vsi milovali njegovo ženo in otroka. O oni drugi nisem izvedel ničesar drugega, kakor da je izginila tudi ona iz mesta. Menda za toliko časa, dokler

se vsa reč nekoliko ne pozabi. Mene je vse vkup v toliko zadevalo, da sem moral prenašati one skrivnostne poglede, ki so vsikdar obviseli na meni, kamorkoli sem se pokazal. Ostajati sem začel doma.

Polagoma so se začeli i v meni brisati silni vtisi, ki so me mučili dan in noč. Presojati sem začel stvar hladneje. Končno se mi je zdelo vse do pičice slično življenskim historijam, ki se danzadnem dogajajo v velikomestnem vzdušju. A zaradi Milana mi je bilo vendar žal. In upal sem celo na skritem, da se bo ipak dala vsa reč poravnati. Če že ne takoj, pa enkrat kasneje, ko se vsa stvar pozabi.

Nekega dne — bil sem ravnokar zamaknjen v čitanje neke najnovejše knjižne novosti — dobim od njega droben listič. Prosi me, naj ga obiščem na domu. Odpravim se takoj tja. Spotoma mi pade na um, da najbrž ne more biti v vili ne njegove žene in ne otroka, kajti kako naj bi bil Milan potem zopet doma! Kam ju je neki spravil ta stari lisjak, advokat Kovač?

Moja slutnja je bila prava. Ko pozvonim pri vili, mi pride odpirat sam Milan. Zelo je izpremenjen. Še spoznal bi ga ne. Molče mi poda roko in stopa ob meni kot starec ves upognjen. Pelje me naravnost v paviljon.

V njem je še vse tako kakor pred meseci, ko sem videl prvič Sonjino sliko.

V tistem polmraku visijo okrog naju po stenah slike in sličice, ravno iste kakor takrat. Tudi stojalo je v onem koncu paviljona. Pokrito je z zelenim pogrinjalom, a na tleh ležijo naokoli razmetani vsakovrstni čopiči in barve. Nekje med njimi sameva stolica, kakor da je ravnokar na njej sedel nekdo zaglobljen v svoje misli. Vse se mi zdi tako pusto, prazno, kakor da je v tem hramu umetnosti umrla zadnja iskra življenja.

Milan mi ponudi stol in obstane pred menoj. Videti je zelo potrt. Z nemirnim pogledom bega po vseh predmetih, oplazi sleherni kot obširnega paviljona in se zagleda končno v stojalo pred menoj. Kakor jasen, begajoč žarek je švignilo po njegovem bledem licu, strese se po vsem životu in šepne komaj slišno: „Klical sem te . . ., da, klical sem te, ker me je bilo strah . . .“ Potem zopet obstane za hip, kakor da premišljuje o nečem in nadaljuje spet sunkoma: „Res čudno, da je človeka naenkrat strah, ko sam ne ve zakaj! Vse je tiho okrog tebe, ni glaska ni čuti, pa se vendar priplazi ta pošast odnekodi, ukrade se ti v dušo in srce ter te pretrese do mozga. Veš, da nisi morda kje daleč, ampak doma; vse ti je znano: hiša, soba, vsak njen kotek . . ., da, še celo vsaka črta na steni ti je znana; dobro se je spominjaš iz nekdanjih, lepših časov, pa ti je vendar vse tako tuje, prazno, samotno...

Zaželiš si nekoga, da bi bil ob tebi, pa naj bo tudi drobna, čisto drobna mušica, da bi veselo letala pod stropom ín prínesla nekaj življenja v to grozno samoto. Tišči te na temenu, tišči te v duši; rad bi se otresel tega strašnega kamna, pa ne moreš. Glej, klical sem te . . ., ne hodi proč od mene! Ni ti morda do moje družbe, ni ti do mojega razgovora; dobro: molči tedaj . . ., le molči, samo ne puščaj me samega. Kajti tudi molk je lažji, če ga prenašata dva!"

Pomolčal je zopet nekoliko, se zamislil nekam v tla in začel iznova: „In ti niti ne vprašaš, zakaj sem te klical! O vem: morda sam slutiš. Ali pa ti je morda vseeno, naj sem te hotel imeti za karsibodi. Glej, znam, da je vse izgubljeno . . . Igral sem partijo in pri tem izgubil. Vidiš, tako je življenje: igra . . . hazard! Staviš na pravo karto, dobro je tebi; staviš na krivo: poguba te čaka! Eno ali drugo; izbire ni vmes . . . Je tudi stvar živcev; moji so bili slabi in zato sem podlegel." —

Izkušal sem ugovarjati, pa ni šlo. Lotevala se me je zopet neka zbeganost. Misel je morda vstala v možganih, a na jezik ni mogla. Molče sem strmel vanj, ki je zdaj begal nemirno po sobi, zdaj obstal trdno pred menoj in nadaljeval: „Imel sem ženo . . ., no, pustiva to, da me ne boš smatral še za lažnika! A eno mi moraš verjeti — pravim ti: moraš! Ti veš, kako sem ljubil tega bednega, svojega otroka . . . Ti veš, da je iz te moje ljubezni zrastla moč mojega ustvarjajočega duhá; da sta ta otrok in moja umetnost tako tesno združena v meni, da če mi vzameš eno, ubiješ v meni i drugo. Takrat si morda imel te besede za izliv trenotnega razpoloženja. Pa so tičale globoko v meni . . ., da: globoko v meni. Glej, brate: berač sem na cesti; siromašen beraček, ki izteza svojo prazno dlan pod božje solnce in čaka, da bi se ga ono usmililo in mu jo ogrelo malo . . ., samo malo . . . A zame ga ni več; utonilo je nekje v meni, ker sem zabil na dvoje očk, ki so ga meni nekje izprosile . . ., ker sem zabil na dvoje ročk, ki so ga odnekod vzele in skrile vame.

A namestu njega je prišla črna noč in sam satan ž njo, ki me je obsedel, da je oslepelo moje Lepote žejno oko in ohromela moja Resnico oznanjujoča roka. O, strašno si se maščeval, Kovač! Strašno . . ., strašno . . ."

Zganil sem se presenečen, ko je zdrknilo iz njegovih ust ime starega advokata. Kaj da se je spomnil starega lisjaka? Zakaj se je neki ta maščeval? Kakšna skrivnost tiči zopet za tem? In nebroj takih vprašanj je vstalo nenadoma v meni, eno nujnejše od drugega, a nobenemu nisem znal odgovora. In tudi Milan je molčal. V kot za slikarskim stojalom se je bil stisnil in stokal tam ves trepetajoč od notranje bolesti. Stopil sem k njemu in ga hotel ogovoriti, ko zaškripajo naenkrat vrata za nama. Ozrem se. V dvorano je stopil advokat Kovač z velikim za-

vojem pod pazduho. Star je videti in nekam bolj upognjeno hodi in pri tem težko diha. Vzame stolico, sede polagoma nanjo in položi zavoj predse na kolena. Nervozno se oklepajo njegovi stari, tresoči prsti skrivnostnega bremena in s čudnim bleskom v sebi se upro njegove oči v skljućeno Milanovo postavo. Potem se mu obraz grozovito spači in s polblaznim nasmehom na ustih začne govoriti: „Hehehe! Ptiček se je vrnil v kletko, hehehe . . . Pa je našel gnezdo prazno, ker ga je bil že nekdo izpraznil, hehehe . . . Prav tako, kakor je storil on enkrat drugim! Da, da: danes jaz . . ., jutri ti . . ., hehehe . . ., jutri ti . . ., pravim, Milan . . . In ta jutri je prišel, zame sicer nekoliko pozno, a je vendar prišel . . ., hehehe . . .“

Grozovit je bil ta njegov smeh, pomešan med stavke, ki jim še nisem razumel zveze. Hreščalo je iz grla tako, kakor da bi se ga že oklepali mrzli, koščeni prsti smrti ob poslednji uri.

Pogledal sem Milana. Ta je bil že vstal in z izrazom silnega strahu gledal v starega advokata. Kakor da mu hočejo oči planiti iz očesnih duplin, strmijo neprestano zdaj vanj, zdaj v zavoj na njegovih kolenih. A starec nemoteno nadaljuje:

„Saj se še spominjaš, Milan, kajne . . . Imel sem tudi jaz tako-le igračko kakor je onale tam za zagrinjalom . . . O ne boj se, ne! Vem, da je tam ona . . ., tvoja hči . . ., pravim, nedolžna hči propalega očeta . . . Da, saj sem jo tam večkrat videl . . ., da, prav tako, kakor si gledal enkrat ti mojo . . ., pravim: mojo Leljo . . . Samo da je bila večja, da . . . mnogo večja od tvojega otroka . . . Nedolžna in čista pa ravnotako kakor tvoja. Pa si prišel ti, kragulj, v moje gnezdo in vrgel mladiča iz njega, da sem ostal sam samcat . . . O, sam samcat sem ostal . . ., ali čuješ, Milan! Sam, samcat . . ,“

Kakor divji krik v osamelosti mrjočega srca je planil iz njegovih prsi pridušen plač, da mi je postalo tesno pri srcu. In tam v kotu je Milan s povešeno glavo in pogledom po tleh nemirno begajočim molče priznal starcu svojo veliko krivdo.

A ta se prebudi iz svoje hipne otopelosti, na licih mu zaigra spet oni polblazni smeh in zmagoslavno, da, skoraj veselo vsklikne: „Pa sem se maščeval . . ., o, kruto sem se maščeval . . . In glej, ta zavest je v meni sladka . . . Hehehe . . ., isti udarec, ki je mene zadel, sem tí vrnil . . . Zob za zob, da zavlada pravica na svetu. Ti si ubil s svojo umetnostjo meni otroka in zdaj, hehehe, sem jaz ubil v tebi isto umetnost. Živi, kakor jih živi na miljone . . ., ubijaj se za vsakdanji kruh, a naj ti ne bo dano več, da bi otresel raz sebe prah vsakdanjosti in da bi pil od nebeške Lepote. In peče naj te še zavest . . ., da, zavest . . ., hehehe . . ., da si imel nekoč vse ono najboljše, najpopolnejše, a da je prešlo in utonilo v tvojem življenju za večno . . . To je moje maščevanje! . . .“

Kakor pravični sodnik se je starec vzdignil, strgal zaveso raz sliko stoječo v kotu, in potegnil z roko po drobni, otroški glavici, ki se je prikazala izza nje. Platno se je pretrgalo na dvoje ín iz kota se je izvil bolesten krik. Potem je potegnil izza zavoja še dvoje enako pretrganih slik, spustil vse vkup na tla in odšel skozi vrata.

Otožnožalostno je zrla Sonjina glavica izmed velike scene iz prastarega gozda in krasnega portreta mlade, še ne šestnajstletne blondinke.

Nekje za okni je umrlo svetlo, večerno solnce . . .

Ivan Albreht:

Mož misli.

Sred belih cest,
ko je najlepši dan žarel,
sem si izprašal svojo vest.

Pa kot sem bil ubog,
pod božjim solncem nag —
en greh mi duše ni prevzel:
sled krvnih srag!

In šel sem v dan in v noč,
a v plašču sred noči
sem videl mrtvo kri . . .
In glas je name bíl in krik —
ko da nerojen plod
v očeta, neočeta zroč
kriči: „Hej, ti svetnik!“ —

In zdaj sem sam ob kraju cest —
a ko povsod poldan gori,
usipljem prah na rdečo vest.

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Dragutin M. Domjanić: Kipci i popevke. S to knjigo je stopil hrvatski pesnik Domjanić v krog slovenskih lirikov, in sicer med najljubeznivejše, kar jih imamo. On je rodom Slovenec, ali je pisal do zdaj v štokavščini, in njegova zadnja zbirka, napisana v mili materinski „domači reči“, je najbolj naravna in najprisrčnejša, kar mu je zacvetelo v pesniški duši. Pesmi so zložene v narečju, ki se govori v Zagorju onkraj Sotle, v okolici, ki spada sicer vsled svoje zemljepisne lege k Banovini, a ljudstvo govori še zmeraj čisto slovenski. V Štrekljevi zbirki „Slovenske narodne pesmi“ najdemo veliko zagorskih pesmi, le da se Domjanićeva zbirka zvečine bliža še bolj slovenskemu knjižnemu jeziku.

N. pr.:

Vozi za vozom se voz,
cesta polahko zavija,
stari zazvonel je zvon:
Zdrava Marija!
Svileno seno diši,
prešli su črni oblaki,
lepo smo spravili vse,
doma smo taki.

ali

Spi jalšina.
Mesečina
tanko tkanje tke
i med breze
riše steze
po njih senja pe.
Na te črne,
oštre trne
sipa svetli cvet,
pak te pela
v bela sela
v čudni tihi svet.

V vsej zbirki bi bilo spremeniti samo nekaj neznatnih dijalektnih posebnosti, in vse bi bilo čista slovenska umetna lirika. Sladek in mehak kakor pri naših najboljših pesnikih je Domjanićev jezik, poln muzike in plastike, in posebno še zato, ker ni vkovan v slovnična pravila, je kakor nalašč, da vstvarja najintimnejša čuvstva in najfinejše impresije.

N. pr.:

Ona veli, kak je sladko
imeti rad, kaj ni smeti,
onda sred rožah na valu
zaspat: vumreti, vumreti . . .

ali

Kaj je lepo, vse je ovde,
kak da selo cvete,
samo jedna ni med njimi,
drago, zlatno dete.

Nju su v samih rožah znesli,
zakaj vsi mučiju,
zato je l', da spati more,
da ju ne zbudiju?

Vse sad cvete, zakaj mora
moja roža spati,
ja bi, da ju morem zbudit,
štel življenje dati.

Seveda niso in tudi ne morejo biti vse pesmi enake vrednosti. Posebno v „Popevkah“, ki na splošno zaostajajo za „Kipci“, se najdejo lažji verzi, vsakdanje besede in misli.

Nežna in tiha in sentimentalna je v glavnem Domjanićeva poezija, ki slika bela in skrita zagorska sela z rožnimi vrti in pisanimi polji, s starimi cerkvami in zapuščenimi kurijami. Nekaj patrijarhalnega, ki je, žal, izgubljeno, zazveni včasih iz njih, tupatam kak živahnejši akord, a vse je ogrnjeno kot s cvetličnim prahom in gorkim solnčnim sijajem. Spominjati se pri Domjaniću na Mistrala in druge pesnike v dijalektu, se mi zdi nepotrebno, ravnotako naštevati imena

francoskih pesnikov. Dovolj je spomniti se Domjanićevega rojstnega kraja in slovenske narodne in umetne pesmi. — Čestitam zagorskemu pesniku Domjaniću, in na svidenje v „Lj. Zvonu“! *F. Golar.*

Šopek samotarke. (Napisala Manica Komanova; založila „Zvezna tiskarna“.) S stališča stroge umetnosti bi se dalo o knjižici omeniti le par besed. Vendar se mi zdi, da sama po sebi, kakor je, ne išče baš takega foruma in morda tudi nima namena, reflektirati nanj. Pisateljica nas vodi mimo pestre kopice ljudi, mimo raznih dogodkov prav tako, kakor nam znanci pripovedujejo historije. Subjektivni refleksi so dosledno skoro povsod posplošena nazornost malce romantično pobarvanega javnega mnenja, dočim se obratno ne da govoriti o kakem samostojnem objektivnem opazovanju. Osebe, ki nas srečujejo, so brez ozadja, oziroma brez teles; vse preveč jih vodi in suče pisateljica, mesto da bi se sukale same. Tu in tam je čutiti široko zgrajen temelj, ki se pa v razvoju razblini v vsem onem, kar samo ob sebi prekorači vsaka ustvarjajoča duša. Mislim, da ne zbode pisateljice nobena krivica, če imenujemo njeno knjigo zbirko historij domačega, včasih še malo osebnega pripovedovanja. Slog je z malimi izjemami soroden onemu v šolskih berilih. Jezik ni grapav, a čist seveda še daleč ne. Najbolj pa je prikladen vsebini, ki jo hrani. In dasi smo danes z ozirom na ta šopek vajeni lepših rož, bo tudi ta v gotovih časih gotovim ljudem prijetno branje.

Ferdo Kozak.

Franjo Horvat-Kiš: Nasmijani udesi. D. H. K. Knjiga 45. Zagreb 1918. K 2·50.

„Nasmijani udesi“ so knjiga, obsegajoča 8 novel in novelic, avtorjevo avtobiografijo in portret. Ta portret — avtorja poznam osebno — ni dober, avtobiografija pa ni dolgovezna in je prijetna zlasti zato, ker ne dela sama sebi reklame, ker je skromna, zavita v rahel smehljaj, ki velja nji sami. To je simpatična izjema zlasti med hrvatskimi avtorji, kjer smo vajeni laka in klaka in uvaževanja in oboževanja.

Horvat-Kiš je realist. Snovi jemlje iz življenja, kakor jih v njem srečava. Je zelo objektiven, dober pripovedovalec, ki ne sili s svojo osebo nikjer v ospredje. Dogodke, ki jih nam nudi, preživi temeljito v svoji duši, ki je umetniška, ki zna izbrati iz življenja tisto, kar spada v okvir njene estetske mere, in zna povedati vse tako, kakor je sama videla, kar pomeni po svoje, individualno, izbrano, brez tistih življenskih primesi, ki jih prava umetnost ne prenese. Kolika je potenca te Horvatove zmožnosti, se vidi zlasti na prvi noveli, katere vsebina je posebno preprosta in minucijozna. Poštni uradnik sreča na cesti deklico, ki ima na licu črno pikico, in ki mu je sploh všeč. Stvar hoče biti takoj končana. Toda po brezpomembni znanki se ž njo seznani. Pride enkrat na njen dom. Mati njena goji posebno kokoši, zlasti dve čopki. Junaček primaha s prstanom, da ga da nevesti, razburjen je, odpre z vso močjo lesena vrtna vrata — evo: pohabil je obe čopki. Valjata se po prahu. Mati zakriči: Oj, prokleti svet! Uradnik jo v mislih, da ga še ni opazila, naglo odkuri. Konec. — Kdor hoče iz te snovi sploh kaj napraviti, mora znati pisati. V rokah netalentiranega avtorja bi bila ta zgodba naivna, otročja, smešna. O taki, kakoršno je napravil Horvat-Kiš, se to ne more trditi. Zanj se mi vidi ta novelica celo prav karakteristična.

V celoti nemara najboljša daljša stvar v knjigi je „Obijalo. Tudi vsebina te ni nikakor frapantna, še manj iskana. Kos vsakdanjega življenja, ki ga preživi reven dijaček, je umetniško povedan. Tudi „Sjenke“, „Prijateljeva sreda“ in „V kuhinji“ kažejo enake pisateljeve vrline, dasi morda ne vse in povsod v toliki meri. Šibkejši sta humoreski „Čačkalice“ in „Kako se Foka zamjerio cjelome svjetu“. Od cele knjige pa se globoko loči posmrtna zgodba „U prodolici“. Njena originalna, apartna in fantastična vsebina nam kaže popolnoma novo stran avtorjeve umetnosti in to v izvrstni luči. Simbolna stvarica, ki ji sledi, ni napačna, pa svoje prednice ne doseza. — V sploš-

nem je podal avtor v knjigi srečen tip hrvatskega dijačka in živo sliko njegovega trpljenja, ki ga povzroča stremljenje po višjem socijalnem stališču.

Na Horvata-Kiša sem bil pozoren ravno zaradi njegove apartne zgodbe „U prodolici", ki je izšla pred večimi leti v „Savremeniku". Spomnil sem se ga večkrat, iskal sem ga po Savremeniku in drugod, toda našel ga nisem. Ni mnogopisec. Živi in učiteljuje v Karlovcu na Hrvatskem, odkoder se je to pot oglasil s knjigo, toda skromno in nevsiljivo, pod skoro plahim geslom: „Nasmijani udesi".

M. P.

LISTEK.

Vprizoritev Merežkovskega drame „Pavel I." Začetkom aprila se je vprizorila v Kijevu Merežkovskega drama „Pavel I.", prvi del njegove druge trilogije. Po mnenju referenta v „Kijevski Ilustraciji" je dosegel s tem delom talent Merežkovskega višek svojega razvoja. Čudovita sceničnost, izborna arhitektonika, smotreni in notranje podprti razvoj dramatičnega dejanja, relijefnost izražanja dramatičnega konflikta, historičnost in psihologičnost drame, bogastvo idejne vsebine in jezika, prilagodenega duhu epohe — vse to tvori dramo kakor za čitatelja, tako tudi za gledalca in igralca silno zanimivo in privlačno. Drama ima svojo zgodovino. Zaplenjena je bila — izšla je l. 1908 — in avtor se je moral zagovarjati pred sodiščem, toda bil je oproščen. Šele revolucija je omogočila vprizoritev drame. Predstavljala se je najprej v Moskvi in Petrogradu. — V zadnjem času je izdal Merežkovski knjigo o revoluciji, ki pa še ni dosegla Kijeva, in izda v kratkem roman „Dekabristi".

Dr. Vl. B.

Starejši češki pesniki. V „Matici Slovenski" se je svoj čas sprejelo v program tudi izdavanje starejših slovenskih pesnikov, ki po večini svojih pesmi sicer nimajo absolutne vrednosti, ki pa jih kulturna zgodovina vendarle mora uvaževati. Dosle se načrt ni izvršil. Pri Čehih je v tem oziru že mnogo storila „Národni Bibliotéka", ki je izhajala v sedemdesetih letih minulega stoletja, a pozneje in v najnovejših časih okusna Ottova „Světová knihovna". Čisto znanstveno opremo daje svojim izdanjem takih pisateljev „Češka Akademija".

„Hankovy písně a prostonárodní Srbská Muza do Čech převedená". Vydal Jan Máchal. (V Praze. 1918. Nákladem České Akademie pro vědi, slovesnost a umění. Str. 264). Poleg „Staročeške knjižnice" je Češka Akademija znanosti in umetnosti začela izdajati tudi „Novočeško knjižnico" ter je v nje tretji številki priobčila pesmi Václava Hanke, znanega „najditelja" kraljevodvorskega in zelenogorskega rokopisa. Lani (1917) je bilo sto let, odkar je Hanka iznenadil svet s temi rokopisi, ki naj bi kazali, kako visoko kulturo, posebe kakšno poezijo so imeli Čehi že v davnem srednjem veku. V bojih za pristnost ali nepristnost rokopisov se je uvaževala seveda tudi pesniška zmožnost Hankova, t. j., bilo se je treba vprašati, bi li bil Hanka sposoben, ustvariti take pesnitve z brezdvomno pesniško vrednostjo, kakor so K Z rokopisi. Nekoliko svojih pesmi je izdal Hanka že pred l. 1817, in sicer l. 1815 in 1816; to so najboljše njegove pesmi; kar je produciral in izdal pozneje (1831, 1841, 1851), ni imelo več one neposrednosti, ki jo kažejo mnoge pesmi njegovih mlajših let. O tem se do sigurnosti uveriš, če prečitaš to celotno izdanje Hankovih pesmi, ki ga je za Akademijo priredil prof. Jan Máchal. Razen nekaterih pesmi, ki spominjajo še prejšnje psevdoklasicistične dobe „prosvetljenosti", se vse Hankove pesmi, ki so

kaj vredne, naslanjajo na slovansko narodno poezijo. V smer slovanske narodne poezije je Hanka krenil zlasti vsled čitanja ruskih narodnih pesmi in popevk, ki so do takrat že izšle (na pr. 1770, 1806, 1810), in srbskih pesmi, ki jih je izdal Vuk l. 1814. Tudi Kopitar mu je dajal pobude. Kot pesnik se je držal narodnih pesmi po priliki tako, kakor Valentin Vodnik, t. j., bolj na vnanje jih je posnemal ter uporabljal iz njih poedine verze in mero, ne pa da bi iz njih zajemal le duha, a drugače ustvarjal samostalno (Čelakovský, Erben, in drugi). Služile so mu pri tem zlasti ruske pesmi iz zbirke Čulkova (I. del, 1770); pesem „Na sebe“ je naravnost kombinacija ruskega in srbskega vzorca. Vedno je Hanka pazil na ritmično pravilnost; zato je tudi mnogo njegovih pesmi komponiranih ter vsled tega ponarodelih. Vsekakor je Hankovo pesniško delo zelo podobno Vodnikovemu. Kdor čita njegovo pesem „Čekaní“, ki se začenja tako-le:

„Jak se ten měsíček,
za lesíčkem bělá,
kdybych jen věděla,
co můj Milý dělá?,

se brž spomni Vodnikovega „Mileta milenega“. Toda o tem drugje. — „Prostonárodní Srbská Muza“, ki jo je Hanka izdal 1817 in ki je v akademijskem izdanju njegovih lastnih pesmi, obsega 8 srbskih narodnih pesmi in dve ruski; prevod srbskih pesmi ni povsem korekten niti točen, tako zatrjuje Máchal, takrat Hanka še ni poznal dovolj srbščine.

Dr. Fr. Ilešič.

Furch Vincenc, Vybrané básně (Praga, Otto, „Světová knihovna“ št. 1303/4. Z uvodom in opombami izdal dr. Karel Svoboda). Furch ima le relativno vrednost, t. j., le značilen je za svoj čas in za svojo deželo. Mnogo je mlajši od Hanke, a vendar med prvimi pesniki, ki jih je Čehom dala Morava (* 1817, † 1864). Moravska se je sploh mnogo pozneje preporodila nego češko kraljestvo; ni imela niti plemstva, ki bi iz svojih fevdalnih ozirov čuvalo češko provincijo, niti velikega mesta, ki bi moglo biti centrum probujenega naroda; saj še dandanes nekako tekmujeta v tem oziru med seboj Brno in Olomuc. Prva zbirka Furchovih pesmi je izšla l. 1843. Pesmi so nekako take, kakor so pesmi kakega Svetličiča ali rodoljuba Ledinskega; ljubezen do dekleta in domovine, slavčje petje, lepota prirode in ničemurnost pozemskega življenja, to je njih vsebina; slike iz prirode spominjajo Jenka. Po lahki obliki se naslanjajo na narodne pesmi. Eno budnico je — po jugoslovanskem vzoru, kakor pravi sam — Furch naslovil „davorijo“; prevel je dosti svobodno dvoje „ženskih“ pesmi iz zbirke Vuka Štefanovića Karadžića, in sicer: „Slavíčku, razpívej“. (Slavuju, da ne pjeva rano) in „Píseň milostná“. — *Dr. Fr. Ilešič.*

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Dr. Anton Brecelj: „Jetiki — boj!“ Opis ljudske bolezni in obrambe. Izdala in založila „Nova založba v Ljubljani“. Str. 78.

Slovenci se jako radi pobahamo s svojim leposlovjem kot indikatorjem visoke kulture in radi potožimo o nemili usodi, ki nas je ustvarila premaloštevilne za veliko lastno znanstveno literaturo. Le redko kedaj in s premajhno resnostjo se pa spomnimo nebogljenke med nami, naše poljudno-znanstvene literature. To je velik nedostatek naše kulture, a ne vsled nemilosti usode, nego po naši lastni krivdi. Predpogoji za razvoj poljudnoznanstvenega slovstva so pri nas dani: ukaželjni narod je lačen in žejen poljudnoznanstvenih knjig, imamo dovolj inteli-

gence za popularizacijo znanstva med nami. Zakaj smo torej v tej važni panogi svoje kulture še tako revni?

En vzrok te zaostalosti je gotovo naša pretežno nemška srednješolska vzgoja, vsled katere se mora naš izobraženec, ki hoče v svojem jeziku znanstveno pisati, začeti svojega jezika šele na novo učiti, kajti terminologija mu dela na vseh koncih in krajih neprilike. Pa v svoji srednješolski dobi tudi nismo dobivali impulzov za poljudno znanstveno pisateljevanje. V slovenskih jezikovnih urah, za razvoj narodnodelavnih stremljenj v mladih fantih na srednji šoli najpomembnejših, se užiga le navdušenje za leposlovno pisateljevanje in mladi gimnazijec se vidi v svoji fantaziji najprej kot pesnika in romanopisca, delavnega na polju narodne prosvete, seme veselja za poljudno tolmačenje znanosti narodu pa v gimnazijčevo dušo ne pade.

Drugi vzrok je ta, da mnogo onih naših ljudi, ki imajo od narave močnejša znanstvena stremljenja, na tujih univerzah tako omreži visoka znanost, da vidijo v poljudnem znanstvenem pisateljevanju nekako inferijorno, resnega znanstvenika nevredno delo. Takega mišljenja se človek posebno lahko naleze na dunajskih šolah. A po svetu, recimo le v Nemčiji, se prvi znanstveniki ne sramujejo v poljudnih spisih podajati širokim slojem, kar imajo zanje koristnega v svojem znanju.

Veliko vlogo je igrala tudi dezorganizacija našega književnega trga ter premajhna smotrenost in prenizki cilji naših založnikov. Še največ zaslug si je tu pridobila stara „Mohorjeva družba“, dasi so ji kot verski družbi ravno na tem polju v veliki meri vezane roke.

Med vsemi panogami je bila pa poljudna zdravstvena literatura pri nas največje revše. Kake Knajpove bukve ali kak podoben, od nepoklicane roke sestavljen zmazek se še dobi, kaj resnejšega je izšlo le v obliki člankov in podlistkov po koledarjih in listih. In če je izšla kedaj kot bela vrana kaka posamezna resnejša brošura, je vsled žalostnih razmer na našem književnem trgu v najkrajšem času utonila v pozabi. Recimo: kdo še danes ve za lepo Černičevo knjigo: „Telesni naš postanek, razvoj in konec“? Pred osmimi leti je izšla v samozaložbi, takrat je bilo njeno izdanje po listih zabeleženo, pa konec. Danes je tako, kakor da ni slovenska literatura te knjige nikdar posedovala. Kdor jo je kupil, ko je izšla, jo ima kje med drugimi knjigami, kdor bi se danes zanimal zanjo, je ne kupi, ker ne ve, da eksistira. Če bi bila naša poljudna znanstvena književnost (ali poljudna zdravstvena sama zase) kako organizirana, bi imelo vsako, na tem polju izvršeno delo mnogo močnejši učinek. Pri knjigi ni le dovolj, da izide in se razstavi v nekaj izložbah, nego treba je občinstvo vedno znova opozarjati nanjo po oglasih. Oglašanje je pa učinkovito in se rentira le tedaj, če priporoča podjetje več podobnih knjig svoje založbe obenem.

V zadnjem času sta izdali dve mladi slovenski književni podjetji vsako po eno poljudno zdravstveno knjižico. „Tiskovna zadruga“ je izdala dr. Zalokarjevo „O ljudskem zdravju“, „Nova založba“ pa dr. Brecljevo: „Jetiki — boj!“ Obe knjigi sta za naš narod velike vrednosti in z radostjo ju pozdravljamo kot znanilki nove sape, ki je zavela tudi na polju popularizacije zdravstvene literature med nami.

Dočim je dr. Zalokarjeva knjižica programatična publikacija o delu, ki ga imamo vršiti na socijalno-zdravstvenem polju, je dr. Brecelj v svoji brošuri v najpoljudnejši obliki obdelal eno posamezno leho tega polja, in sicer obdelave najpotrebnejšo. O jetiki, ki je med našim narodom tako razširjena, da jo brez pretiravanja nazivamo našo nacijonalno bolezen, se je pri nas že tu pa tam pisalo, vendar tako dobro in tako obširno, kakor v dr. Brecljevi knjižici, še ne. Vrlina knjižice je njen res poljudni slog združen z živahnostjo pripovedovanja, kar jo dela vsakomur lahko umljivo in zanimivo, ljubezen in iskrenost, s katero je pisana, pa odpira pisateljevim mislim in težnjam pot do čitateljevega srca. Le odstavek o

pathogenezi tuberkuloze je precej suhoparen in nestrokovnjaku težko umljiv, ali to celotni knjigi ni hudo v kvar, ker baš to poglavje za namen knjige ni najvažnejše.

Nekoliko pomanjkljiva se mi zdi le v tem, da se bavi pisatelj pred vsem z jetiko odraslega, otroške jetike se pa dotakne sicer na več mestih, a le mimogrede. Po modernem razumevanju je jetika pravzaprav otroška bolezen in jetika odraslega ni nič drugega, nego „zadnje dejanje žaloigre, ki se je pričela že v detinski dobi“ (Behring). Strokovnjak Schlossmann pravi: „Tuberkuloza je bolezen, ki se je nalezemo v detinstvu, ki se mora preprečiti v detinstvu, ki se mora zdraviti v detinstvu in ozdraviti v detinstvu.“

To moderno, za naš boj proti jetiki velevažno naziranje, je v knjigi sicer mimogrede izraženo, vendar premalo ostro poudarjano in premalo plastično obdelano. Važna Hamburger-Montijeva tabela o razširjenosti jetike med dunajskimi delavskimi otroci je pridejana zadaj brez pojasnila. Posebno v odstavkih o obrambi pogrešam potrebnega poudarjanja, da je pred okuženjem treba čuvati pred vsem otroka, in sicer toliko bolj, čim mlajši je, prav posebno pa dojenčka, za katerega je okuženje s tuberkulozo navadno smrtna obsodba v kratkem času.

Lepše, nego ekspozicijska profilaksa otroka, je obdelana dispozicijska profilaksa odrastlega. Prav posebno lepo obdelana in od raznih strani osvetjena je pa tuberkuloza kot družinska bolezen. „Jetika je v rodbini“ je stavek, ki ga vedno znova čujemo in čegar resničnost vedno znova doživljamo. Če se hočemo proti jetiki uspešno boriti se moramo boriti proti njej kot proti bolezni družine in ne samo kot proti obolelosti posameznika. V tej smeri bo morala delovati naša javna pomoč v boju proti jetiki, v isti smeri bo moralo hoditi tudi naše prosvetno delovanje med narodom. To zadnje je zadel pisatelj izborno. Ni se tudi vstrašil svariti mlade ljudi pred nepremišljenim sklepanjem zakona, opominjajoč jih, naj pred ženitovanjem ne pozabijo, da potrebujejo za zdravo družino trdnega temelja v svojem zdravju in trdnem gospodarskem stališču. Treba je že poguma za tak opomin danes, ko se od raznih nepoklicanih faktorjev dela po vsem svetu brezkončna ogabna propaganda za razmnoževanje v vojni decimiranega človeškega rodu za vsako ceno!

Knjigi želim, da ne ostane pozabljena v skladišču založbe in po prašnih policah privatnih bibliotek, nego da se razširi med narodom in čita vedno znova.

Dr. Matija Ambrožič.

Časopis za zgodovino in narodopisje. XIV. letnik. Uredil prof. Fr. Kovačič. Maribor, 1918. V. 8a. 136 str.

Mariborsko Zgodovinsko društvo vzdržuje knjižnico in muzej, ki se naj izpopolni še z vojnim oddelkom; v spomin stoletnice D. Trstenjakovega rojstva je ustanovilo „Trstenjakov sklad“, v podporo mladih zgodovinarjev in izdajanje zgodovinskih virov. Najlepše pa nam svedoči svoje delovanje s poljudno znanstvenim „Časopisom“, ki je v 14 letnikih priobčil številne prispevke za lokalno in slovstveno zgodovino; Štrekljeve jezikoslovne razprave so odprle „Časopisu“ pot v širši znanstveni svet, med narodopisnimi članki je Küharjevo narodno blago ogrskih Slovencev važno za etnografa in dialektologa v isti meri.

Teža vojnih razmer je zmanjšala obseg društvenega glasila, kljub temu je ostala vsebina dovolj pestra. Zadnji letnik prinaša na prvem mestu daljšo dr. Fr. Mohoričevo razpravo o dr. Rad. Razlagu (str. 1—56); ž njo se je naše dosedanje znanje o Razlagu izpopolnilo z novimi podatki o njegovih mladih letih in s temeljitim pregledom njegovih zaslug na polju pravdoznanstva. Graška („ilirska“) doba Razlagovega pisateljevanja je označena preveč bibliografsko, presplošno in vendar bi zaslužila podrobno vsebinsko analizo, kako je gledal z nežno pesniško dušo v sanjavem, prekipevajočem domoljubju 25letni mladenič Slavo in Jugoslavijo v svojih „Zvezdicah“ (obsegajo šestnajst, ne dvanajst „zvezdic“,

str. 11) in v „Zori“. Saj se je še l. 1871. z navdušenjem spominjal graških let, ko so „gojili živo sočutje posebno s svojimi južnoslavenskimi brati, zasledovali marljivo njih slovstveni in družbeni razvoj in l. 1848. tudi patriotično podpirali rešilno podvzetje neumrlega Jelačića bana v korist staročastne Avstrije . . . Razun simpatij, ktere smo takratni južnoslavenski mladeniči med seboj sploh imeli, smo se tudi dejansko trudili spajati razna naša podnarečja v en edini književni jezik na slavenskem jugu za slovstvena skupna dela in smo želeli prenarediti nektere različne oblike tako, da se slovstvo vrne k poprejšnjemu jedinstvu jezika brez škode posameznih podnarečij, katera poslednja bi se naj le rabila za pouk prostega naroda, kar smo menda mi Slovenci najbolj zadeli . . .“ (Novice 1871, str. 27). — Osupne nas polemična opazka proti V. Oblaku, ki je želel, da se pouk staroslovenščine na srednjih šolah opusti, „ko je vendar staroslovenščina glavni temelj za razumevanje sedanje slovenščine in vseh slovanskih jezikov, kar je pač najbolje vedel — Miklošič“ (str. 10). Učitelj slovenščine na srednjih šolah bo pritrdil Oblakovemu nazoru in prepustil brez škode staroslovenščino jezikoslovcu - slavistu, da se poglobi v bogastvo njenega oblikoslovja. Dr. Mohorič se trudi, da bi pisal čisto slovenščino; vendar se mi zdi, da ni vedno dovolj srečen v svojih besednih tvorbah; tako čitamo n. pr. „dati incem priliko“ (25), „istota časa (30); „samopis“ je kvečjemu nerodno nadomestilo za „monografijo“, nikdar pa ni to „avtobiografija“, tudi v — staroslovenščini ne (str. 14); ljubljanski nemški sanitetni svetnik se je imenoval „Keesbacher, ne Kelsbacher (23). — Dr. Fr. Kos je zajel iz državnega arhiva na Dunaju dvanajst listin iz 14. stoletja, ki se nanašajo na zgodovino trga Žalca pri Celju. — Dr. Fr. Ilešič skuša pojasniti narodno obliko „Areh“ (ime cerkvice na Pohorju) in druga svetniška lastna imena v mariborskem okraju (str. 71—76). Lotil se je vprašanja, ki brezdvomno zasluži temeljitejše raziskave. Isti marljivi sotrudnik je prispeval še par krajših člankov, med katerimi so zanimive beležke iz Martensovega potopisa „Reise nach Venedig“, ki se tikajo nacijonalno - kulturnih razmer naših dežel v dobi pred narodnim preporodom, in notica o verskem motivu v pripovedki o kralju Matjažu. Ostala drobnarija se mi ne zdi vredna objave. — Izredno vestno je sestavljena zgodovinska razprava Milice Štrekljeve „Grad Ojstrica v Savinjski dolini“ (str. 76—90). Dr. P. Strmšek je iz listine upravitelja M. Kremerja iz l. 1654., ki se je našla v samostanu magdalenk v Studenicah, posnel beležke o kmečkih vstajah v Studenicah. Urednik prof. Kovačič je obširno ocenil Tomkovo „Geschichte der Diözese Seckau, I. Bd.“ in Rosenbergove „Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark“; dr. Ilešič nas je seznanil z vsebino Kadlečeve študije o Rumunih in „vlaškem pravu“ v slovanskih in ogrskih pokrajinah. V drugem delu „Slovstva“ so pregledni vsebinski posnetki zgodovinskih in narodopisnih časopisov sosednih dežel. Med „Črticami“ je zabeležil Kovačič dvoje praznovernih sredstev za dež ob suši, kakor jih je zasledil na Murskem polju. — Društvo šteje sedaj 371 udov, skromno število, ki se naj vsaj podvoji! „Svojo nezlomljivo voljo do obstanka, življenja in napredka moramo pokazati zlasti na kulturnem, znanstvenem polju“, s tem klicem vabi uredništvo društvu novih prijateljev. Naj ne ostane glas vpijočega v puščavi!

J. Privoznik.

Razpis častnih nagrad.

„Slovenska Matica“ v Ljubljani razpisuje 5 častnih nagrad in sicer:

3000 K za pripovedni spis, ki mora biti po vsebini in obliki dovršeno in vsèskozi umetniško delo. Obsega naj najmanj 10 tiskanih pol.

3000 K za izvirno, vsem zahtevam dramatske umetnosti ustrezajočo dramo, ki izpolne v gledišču en večer.

3000 K za najboljše izvirno znanstveno delo, ki poglobi in razširi spoznavanje našega lastnega naroda, bodisi njegove zgodovine, jezika, narodopisja, literature, umetnosti, geologije, favne, flore i. t. d. Delo naj obsega najmanj 10 tiskanih pol in bodi zamišljeno kot samostojna knjiga.

1500 K za manjše izvirno delo znanstvene vsebine iz katere koli stroke človeškega znanja, obsegajoče najmanj 5 tiskanih pol. Prednost imajo spisi, ki se pečajo s kulturno važnimi, splošno zanimivimi znanstvenimi problemi.

1500 K za poljudno znanstven spis iz katere koli stroke človeškega znanja. Spis naj obsega najmanj 10 tiskanih pol ter naj pregledno in v razumljivi obliki obdela širše, vsebinsko zaokroženo, znanstveno polje, ki sodi v okvir splošne izobrazbe modernega človeka. Delo izide kot samostojna knjiga in naj je po možnosti opremljena z ilustracijami.

Če „Matica“ ne prejme pripovednega spisa ali drame, ki bi ustrezala navedenim pogojem, dobi pa popolnoma zadovoljujoč krajši pripovedni spis, prvovrstno enodejanko ali dvodejanko, bo nagradila tako delo s sorazmerno manjšo nagrado. Celo nagrado pa prizna avtorju, ki pošlje popolnoma ustrezajoče gradivo za en glediški večer, na primer tri enodejanke, ali eno dvodejanko in eno enodejanko.

„Matica“ utegne prejeti tudi rokopise, ki bi kot konkurenčna dela ne prišli v poštev, ki bi bili pa sicer sprejemljivi in vredni objave. Take spise bo „Matica“ sprejela in nagradila z običajnimi honorarji.

Pisatelji prejmejo za častno nagrajene konkurenčne spise tudi običajne honorarje.

Svoje spise naj opremijo z gesli ali psevdonimi. Te psevdonime oziroma gesla naj napišejo na zaprte kuverte. V zaprtih kuvertah naj bodo njihova prava imena.

Rok za vlaganje rokopisov poteče s koncem leta 1920.

Fran Abrecht:

Iz knjige „Cor cordium“.

Mož.

Kakor svetilnik, ki sredi viharne noči
dalekih morij razseva prepade mrakov
in kaže blodnim mornarjem pota domov
in sije uteho njih srcem: Luč bodi in sij!

V samotah si gorel in váse zažigal svoj soj,
ko dan je cvetel, mladoletje brstelo —
mož si: v oceanih življenja se vnelo
je v borbi okrutni sil temnih nebroj . . .

Zdaj stopi na breg in pretehtaj svoj čas!
Razkrij svoje čelo, da bo zasijalo
iz njega, kar v tvoje duše zrcalo
ujelo se, mož, je najtrših dognanj . . .

Plašč tvojih samot je z ramen ti odpal,
razgali si prsa, kot gora, ki nudi
nasilju in vihri razbičane grudi,
ti stoj sredi ljudstva — sam, okamenel!

O, mož: to je srce vseh src, to je borba in čin;
in zmisel zemljè in upor. Kot v obroč,
v dve zarji uklene mož voljo in moč . . .
V vrelec bodočnosti — izliva preteklost se vanj.

O, mož, ki te sanjam, — on bodi ti sam!
Obrušen dragulj in prozoren kot val,
zlit vase, zveneč in ubran kot koral
vesoljstva v vsemiru zbesnelih svetov!

Luč bodi in sij! V to noč, ki je zibel bodočnosti,
sij Možu, ki pride. Svetlà blagovest
vsem bednim, a zbičana Kajnova vest
njim, ki morijo življenja prostost!

Igo Gruden:

Padlemu drugu.

1.

Ni dolgo temu, kar so še med nami
dovtipi tvoji fantovsko žareli,
kar tvoji upi so in sni goreli
bolj svetli, kot so zarje nad gorâmi.

Prišèl si in nas potrepljàl po rami,
pošalil se, — potem smo si zapeli
in bili s tabo svatovsko-veseli:
saj bil si drag nam, ljub in naš med nami.

Ni dolgo temu . . . večnost zdaj nas loči,
in k tebi pot ne vôdi več nobêna,
od srca k srcu most se več ne boči;

v bolestni grozi, v grozi brez imena,
zveneča struna sredi pesmi poči: —
o, smrt je ena, samo ena, êna . . .

2.

Kje zdaj naj te poišče moja tuga,
o, kje tvoj grob, da bi se nanj spustila
in tiho, verno solzo potočila,
ki vredna je prijatelja in druga?

Od sèvera in vzhoda dol do juga —
o, saj ves svet že ena je gomila;
kam tvoja se, moj zvesti drug, je skrila,
o, kje naj jo poišče moja tuga?

Med tisoče, ki so ti bratje bili
in čakali s teboj mirú in déla,
v ravnine solnčne zemlje so te skrili;

tam misel — kakor ptica nevesela —
nad tisoči povesila je krili,
med tisoči nad tábo onemela . . .

Vladimir Levstik:

Gadje gnezdo.

(Dalje.)

Janez nejeverno odpira oči. Laški krik zaliva prostor kakor val iz kloake; noži mraza režejo skozi špranje lesenih sten, baračni smrad pritiska na pljuča. Prsi bole, možgani plavajo kakor v redkem blatu, v živcih in mišicah se nekaj ruši, pa se vendar ne more podreti do tal.

Ostalih devetnajst mož njegove sobe — vsa baraka je razdeljena v štiri po dvajset ljudi — je že na nogah. Oblečena in polunaga se drenja pisana družba z vojaškimi menažkami v rokah okrog vedra, v katerem so prinesli črnih pomij: to je kava, vsakdanji zajtrk jetnikov. Nihče je ne pije brez kletvic, toda iz nekakšne dolžnosti se ujedajo zanjo vsi signorji, vpijo za vsako kapljico več ali manj, bijo z rokami po umazani mizi ter psujejo drug drugega z odurnimi besedami in grezniškimi izrazi, katerih je Dantejev jezik bogat ko pekel hudičev; to se ponavlja danzadnem, vselej zaradi pol žličke tistih pomij. Lahov je v sobi večina, kakor v baraki in v taboru sploh: težakov, delavcev, trgovcev, uradnikov, učiteljev, sodnikov, zdravnikov in odvetnikov; tudi slavni zločinci so vmes, in eden je baje lastnik javne hiše.

Vpitje prihaja čimdalje hujše, signori razgrajajo s slastjo in umetniškim užitkom, v blagodejni zavesti, da so manjšini v nadlego. Zdaj se oglašajo tudi poljski Judje v drugem koncu sobe; Izrael protestira, latinstvo brani svoje predpravice; pan Twardowski, v jutranji zamaknjenosti nad žepnim zrcalcem, gode nekaj o pasji krvi; bátjuška, star unijatski pop iz vzhodnje Galicije, dreveni z menažko pred strniščastimi ustnicami, zavija oči ter ponavlja svoj osupli: „Tak šo? Tak šo?“ Ni ga, ki bi razgnal peklenski semenj; hvala Bogu, ruski študent Onisimov se vrne iz umivalnice; grdo pogleda oratorje, nato skoči mednje ter jih opsuje po materi. Signori ga ne razumnjo, toda utihnejo, kakor bi odrezal: kadar je „barbaro“ jezen, tepe brez dolžnega spoštovanja do žlahtne latinske krvi. Mordoh, Icek in Mojše zaženo psalm škodoželjnosti, ki traja, dokler se ne skavsajo sami med seboj. To so poglavja iz jetniške duše; kdor noče zblazneti, mora grizti bliž-

njega in pljuvati v njegove rane gnoj mržnje, sumničenj in škodoželjnosti, ki se cedi iz lastnih razmesarjenih prs.

Bolni gad se je oblekel in stopil na dvorišče. Prebivavci te črne vasi ne poznajo miru; nekaj jih goni od zore do mraka iz kota v kot taborišča, toda nihče ne ve povedati, kaj hoče in kam se mu tako mudi. Janez je spoznal, da jih biča želja samote. Udarce s puškinim kopitom, psovke in lakoto, dvajset stopinj zime v nezakurjeni baraki, vse je izkusil v teh strašnih letih, ali nič, niti muka domotožja, ni bilo tako neznosnega kakor večna družba ljudi. Tri leta bo kmalu tukaj, in ni minute preživel sam; podnevi in ponoči, v najskritejših krajih, čutiš drugega zraven sebe. Janez včasih ječí v pesti; kakor brezumen bega okrog, iščoč mesta, da bi se zamislil vase. Toda povsod ga obdaja blejanje zaprte črede, vsa zatišja med temi podlimi človeškimi stajami so polna ljudi, ki takisto iščejo samote in so prav tako drug drugemu napoti. So trenotja, ko bi jih mogel hladnokrvno moriti, da ni tako bolan in slab; zakaj ni je strupenejše strasti od mržnje do tovariša v nesreči, ki zaliva s svojo navzočnostjo sleherni kotiček lastne človekove duše.

Prvi teden aprila je minil, in zemlja se je odtajala komaj na vrhu. Kraj leži nekaj v stran od Dunaja; dve uri je vozil živinski vlak s transportom — kam, Janez še danes ne ve. On sovraži to zemljo robstva, kjer stoji toliko jetniških vasi in gine toliko človeških bitij, oskrunjenih v svobodi, svoji najnedotekljivejši lasti; ne ozira se, kje je sever, kje jug, niti ne vprašuje, kje za obzorjem tonejo gore, za katerimi zeleni domovina; jetnik mrje koprnenja po domačih hribih, in vendar ne pozna vetra, ki veje od njih.

Kamor seže oko, povsod sami griči, pusti kakor preobjedeni vampi, valjajoči se v lenem solncu; nikjer v mozolčasti panorami ne vabi oči temnejša lisa gozda, obraščena struga reke ali količkaj smelejša vzboklina tal; njive leže kakor ravnila, in vmes kaka cesta v enako oduren kraj. Vse je uravnano in izrabljeno, črta veselja ne reže nikjer te zelenorjave pustinje. Kakršna zemlja, takšni ljudje: sito se majejo mimo, kakor bi vsako uro sedeli pri obedu; na obrazih se menjava lokavost s topim zadovoljstvom, v pogledih ni duše, v govoru ni melodije; njih pesmi, ki se slišijo v nedeljo zvečer iz vasi, so podobne tuljenju.

Tabor se zdi jetniku danes žalostnejši nego prvi dan. Pol tucata črnih barak čepi razkropljenih po blatni brežini kakor jata onemoglih kavk; njih okna se gledajo iz katranastih sten liki skaljene oči mrličev. Kroginkrog tabora je plot od visokih lesenih drogov, tako gosto nabitih, da mora prav do njih, kdor hoče videti cesto. Le čisto v gornjem koncu, pri skladišču, je višji kraj, s katerega se odgrinja očem brezupna slika nezaplankane okolice; tisto mesto je edino, kamor Janez

nikoli ne stopi. Ob vsaki strani plotovega štirikotnika se izprehaja noč in dan straža z nabito puško; izlet v svobodo stane glavo.

Tako je zaprtih štiristo ljudi obojega spola in vseh starosti. So matere, ki imajo otroke s seboj, da jim ne poginejo zapuščenčki na cesti; je deca, spočeta in povita v tem kraju izobčenih, kjer se ljubezen nima kod skrivati pa hrope zvečer na vseh stezah v spotiko nogam, med pljunki in odpadki, sama izpljunek najzadnjega ponižanja. Štiristo ljudi jetnikov od začetka vojne: to bo kmalu tisoč let pokopanega življenja. Čudež bi bil, če bi sredi tisočletja gorja in gneva še rastla zelena travica, poganjala živa brst. Izprva je bilo v taboru nekaj grmičja, pa so ga Lahi poruvali; tudi trata je bila, pa so jo pomandrali jetniki na svojem begu drug pred drugim in pred seboj. Zdaj je zemlja gola kakor lobanja gnilega trupla, s katere so črvi znesli kožo in lase; nekdaj rumena, je zdaj vsa temnosivkasta, počrnela od mrklih duš, ki so jo klele, in obupa, ki jo je teptal; ob deževju se razmoči v hudobno testo, ki požira stopala do gležnjev ter se obeša na podplate v kepah, težkih kakor usoda.

Ostra sapa je sprejela Janeza na pragu. Po teh krtinah se vlačugajo vsi vetrovi sveta; mrzli kakor bajoneti straž, so vendar izžgali iz njegovih prsi zdravje, moč in skoraj vse želje in misli. Zgolj ponos in mučeniška vera še stojita v njem, belo okostje, ki ga vežeta domotožje in ljubezen z nestrohnjivimi kitami; toda meso življenja je odpadlo. Gad čuti, da mu stoji nekdo za pleči ter krči grabežljivo roko. Ali to ve: preden se stisnejo kremplji okróg njegovega grla, bo vse končano; ležal bo v domači zemlji, in zmagoslavje pravice mu bo zvonilo k pogrebu.

Mraz in lakota ga ne bi bila zmogla, da ni tega strašnega podnebja, dežele brez gozdov in gora, s suhim ozračjem, ki ne diši po ničemer. Že prvo leto je začutil njegov strup, kakor vsi ubogi sinovi juga. Bolečine v prsih, krehanje, pešanje telesnih sil, vpadla lica in nazadnje postelja v jetniški bolnici, s katere ni več vstajenja — takšna je istorija usode, ki čaka vsakogar in žanje s čimdalje širšim razmahom. Že mrjó, ki jih je zgrabilo pozneje od njega; pogledi vseh se mu čudijo, da on živi. Čez leto dni bo umiral ves tabor . . . Ne, ne, on ne, on noče trohneti v brezsrčni tuji zemlji!

Divji veter ga zanaša po lesenem hodniku pred barako; vsak hip se mora loviti, da ne pade. Še enkrat hoče prebrati Zinkino pismo: na božični večer mu je pisala, sinoči je prišlo. Če bi sirota vedela, kako mu je! Toda Janez ji zmerom sporoča, da se mu dobro godi. On noče, da bi obupavala zaradi njega, noče, da bi dragi ljudje prosili zanj: enkrat se odklenejo vrata sama od sebe. Ob nedeljah smejo sorodniki obiskovati jetnike; svidenja se vrše na stražnici, vojaki pazijo zraven ter se odurno rogajo med seboj. Bog ne daj, da bi moral Janez

tako govoriti s svojim človekom; Bog ne daj, da bi Zina pogledala v ta svet gnusobe! Rajši nikoli več: gad je sporočil, da ni dovoljeno priti k njemu ...

Poveljnik taborišča je orožniški stražmešter. Tik za malo barako, v kateri stoluje, raste ogromen divji kostanj; okrog njega poganja še nekaj bezgovih stebel, oklepaje prazen prostorček s surovo zbito klopjo. Tja se je napotil Janez, ker upa, da v takem vetru nihče ne sedi na prostem. Ni se varal: klopica je prazna; tesneje se zavije v svoj ogoljeni plašč, izvleče pismo in bere pobožneje kot mašne bukve, zauživaje besedo za besedo, kakor bi hotel posrebati že zdavnaj izpuhtelo vonjavo doma in mehkih dekličinih rok.

Ubogo Zinkino pisemce! Na štiri majhne strani je morala spraviti vse, kar mu ima povedati, zakaj cenzorji mečejo predolga pisma v koš; in tisto, česar ji prekipeva srce, svojo hrabro, jasno ljubezen, je morala čisto zamolčati, ker bi ji drugače vrnili pismo z opazko: „pišite kratko in stvarno!“ Saj tudi ne gre, da bi jo razgaljala cinizmu uradnih oči ... Toda Janez bere izmed vrstic vso njeno skrb in bol; kako genljivo ga izprašuje, ali je v resnici zdrav in se ne hvali samo, da bi njo utolažil? Nato mu rahlo potoži o materi, kako čudna je še zmerom, ves čas od Joževe smrti. „Samo ne misli, dragi, da te je pozabila; ona si le domišlja, da mora žrtvovati nekakšni skrivnostni usodi ljubezen do tebe in brata; brezsrčnost te žrtve pa je zgolj vnanji obraz najvišje, najnesebičnejše ljubezni ...“ Opominja ga, naj vztraja v veri: „Glej, ljubi, kadar premišljam svoje upanje, se mi zdi, da se mora gorje ukloniti njegovi moči; in v tem upanju ne morem ločiti tebe od vsega drugega. Zaupaj v zmago pravice, zaupaj v svojo vrnitev, ne dvomi o trenotku veselja, ki ga čutim včasih tako blizu, da slišim tvoje korake pred našimi vrati ...“ Nazadnje mu pravi še nekaj; tisto pa je cenzor debelo pokril s kitajskim črnilom.

„Trenotek veselja!“ mrmra jetnik. „Sveti mi, lučka, dokler ne pride.“

Koprneča mehkoba mu je narastla v prsih, kakor da je zdajci začutil ob sebi dišavo njenih las. Kradoma poljublja papir, na katerem je slonela draga ročica; nato ga zamišljeno zloži in spravi. Ali se je mahoma zjasnilo vreme? Janez je svež in pokrepčan; ljubeče misli pode obledelo kri hitreje po njegovih žilah, in upanje se oglaša z drznim fantovskim vriskom. Kljub vsemu, kljub vsemu!

„Živeti, ostati na tem svetu, ki mu vsi zločini ljudi ne morejo vzeti dobrote!“ vzklikne sam v sebi ter plane kvišku liki pripognjena jelka. „Ah kako bo še lepo!

Takrat pa se zdrzne in nastavi uho proti žandarjevi kolibi, iz katere se je začulo nerazločno kričanje in teptanje z nogami. Komaj

pogleda, že se odpro vrata, in star možiček — gotovo je prišel k vsegamogočnemu s kako pritožbo — zleti kakor bomba na sredo dvorišča; za njim se vidi izprožena žandarjeva noga v angleških mehurkah in gizdalinskih žoltih golenicah.

„Schon zeigen, den Lumpen!" rohni razjarjeni glas gospoda komandanta, dočim se starček pobere in v obupu krevlja proti svoji baraki. „Še pritožuje se mi, svojat!"

In zdaj sledi prizor, ki ga je težko pozabiti.

V kolibi zazvoni telefon. Mož pravice izgine, vrata lopnejo za njim; dolgo časa je vse tiho. Na dvorišču se je zbrala gneča gledavcev, ki stiskajo pesti in preklinjajo, ta zamolklo, ta glasno. Iz barake se razlega po taboru sivčkov jok in zgovorna pripoved o žalitvi; ogorčena družba rine tja, da si olajša srce. Janez stoji nepremično in škrta z zobmi.

Tedaj pa se vrata drugič odpro; mogočnik skoči ven ter zakliče z glasom vsiljivega postreščka:

„Stojte, gospoda, prijetno sporočilo imam!" Njegov obriti plavolasi obraz z ogabno mlečno kožo je ves predrugačen, jastreb se je izpremenil v goloba. Z očetovskim smehljajem nadaljuje: „Pojutrišnjem se pripelje komisija, o kateri so zadnji čas krožile vesti, in ki ima nalogo, da po ukazu njegovega Veličanstva cesarja preišče vse posamezne slučaje . . . Velika večina vas bo izpuščenih; vse dame in gospodje, ki imajo čisto vest, se potemtakem lehko pripravijo na odhod. Izvolite razglasiti veselo novico po barakah . . ."

„Prej lumpje, zdaj gospoda, maledetto!" zakriči srditež iz množice. „V petih minutah se mu je obesil nos . . . Počakaj, še drugih litanij se naučiš!"

Ali gospod komandant ne sliši; njegova zastavica se je obrnila po vetru, ki veje iz višave. Še poklonil se je, ko je opravil svojo reč, in njegov pogled je meden, kot bi izbiral žrtev, da jo poljubi . . . Jetniki so postali v očeh tega nasilneža mahoma spet ljudje; svet se mu ruši izpod nog. Radovedno se ozira, kdaj izbruhne obče navdušenje, in ko ne dočaka ničesar, izgine v svojo kolibo, da nihče ne ve, kako ga je zmanjkalo.

Janez gleda, posluša in komaj razume; čudi se, da ni ne vriska, ne smeha, ne poskakovanja. Le mrmranje se je razneslo po vsem taborišču, in tam zgoraj nekje je viknil paglavec „evviva!" ter mahoma utihnil. Sam po sebi čuti, kaj jim je: tako zelo so se nesrečneži odvadili prostosti, tako daljnja jim je postala, tako popolnoma je umrla zanje, da jih je zdaj skoraj strah njene bližine. So tudi ljudje, katerim je dolgo jetništvo izmolzlo poslednji vinar in zadnjo kapljo moči; prvi napor za vsakdanji kosček kruha jih mora podreti. Njim pomeni svo-

boda lakotno smrt ob veliki cesti. In tistim, katerih se ni posrečilo ugonobiti — kdo jim je porok, da obljubljena komisija ni zgolj ena neštetih, ki prihajajo vsa ta leta ob nedeljah z Dunaja, kar tako, da se gospodje izprepeljejo z avtomobilom ter zaslužijo mastne dijete s tem, ko godrnjajo: „Ja, ja! Ja, ja!“ kadar se trebuhájo za stražmeštrom po barakah? Še upanje se tu izpreminja v muko; „vesela vest“ prinaša jetnikom dva dni koprnenja in sanj, ki bodo gotovo zaman . . .

Trpke volje se vrača Janez v barako.

„In vendar,“ si oporeka natihem, „in vendar napoči dan, ko bo vest resnična; zakaj ne bi bil današnji?“

Globok nemir se mu dviga v srcu; napol je bol, napol veselje, in vse druge misli ugašajo pred to skrbjo brez imena.

Dva dni potem je Janez prost in ž njim večina jetnikov. Vrata ostroga so se odprla; velika, strašna svoboda izkoreninjenih je zaklicala s ceste svoj rod. Gad izprva ni mogel verjeti; široko je gledal, bled kakor zid, in majal z glavo. Nato je šel počasi k svoji postelji, zakopal obraz v počrnelo blazino ter se razjokal bogve zakaj. Storilo se mu je, kakor bi spričo njegovega osvobojenja izginjala vsa ta brezbrežna, krvava vojna in vsa zgodovina človeštva ter bi ves svet ne pomenil drugega kakor njegovo prostost . . .

Na svojo bolezen ni pomislil; ko pa je natlačil potno košaro, v kateri mu je poslala Zinka najpotrebnejše stvari, začuti mahoma, da ni več tisti, ki jo je nosil do semkaj. Roke in kolena se mu treso od prvega poizkusa. Toda Janez se tiho nasmehne, vzame ključek in odklene: kdo hoče kaj? Léti, uborna gadova last, razsuj se na vse vetrove; náte, vzemite, in ti, ki si zadnji prišel, dobiš košaro . . . Doma je vsega dovolj!

In gad odhaja s tem, kar ima na sebi; le palico nosi v desnici, v levici pa v ruto zavezan vogal jetniškega kruha, s peskom soljenega, s trskami in kamenjem zamešenega, da vidita Zinka in mati . . .

* * *

Kastelkina okna so nastežaj odprta; v izbo diha zrak prvih toplih dni. Beli zastori se majejo v rahlem vetru, ki polni vse kote z vonjavo zemlje in mladih trav. Vrabci, senice in ščinkovci se kosajo po drevju in žlebovjn, da bi prevpili mnogoglasni hrup dvorišča, ki se dviga h gospe liki šum neutrudnega, večno teptajočega stroja. Dekle kriče veselo okrog vogalov, ruska ujetnika Ivan in Prohor brundata ob skednju; pomlad je pomlad, in vsaka stvar ji rada vriska naproti, ko se po dolgih mrazovih nasmehne izza gora. Pozna je; stari možje prerokujejo slabe žetve, pa se tolažijo, češ:

„Čim manj bo jesti na zemlji, tem rajši bodo sklepali mir — in to je boljše od kruha.“

Siromaki ne pomišljajo, da trka glad le tam, kjer delajo kruh, nikoli pa na zlate duri, za katerimi netijo vojno.

Edino bitje na vsej Kastelčevini, ki ne sliši radosti, ne vidi plesa žarkov po nežnem brstju in ne čuti vesne v vseh kosteh, je gospodinja. Vrata v izbo so napol odprta, in Polona, ki hodi vsak trenotek mimo, se ji čudi že dobro uro, kako strmi pred mizo križemrok na sredo prta. Zarana so posli opazili, da ni kakor po navadi; nikogar ne ošteva, z živo dušo ne govori, jedi se ni doteknila. Pismo, ki je prišlo včeraj, je danes proti svoji navadi odprla in prebrala; zdaj se veter poigrava ž njim, zrinil ga je tik do nasprotnega vogala mize. Kaj premišlja stara? Zina je bila dopoldne v trgu; po kosilu je tudi ni bilo h Kastelki. „Da bi vsaj prišla in jo razvedrila!“ zdihuje dobra Polona sama pri sebi.

Toda vdova se ne spomni Zine; kar praznota je v nji. Sivo je v možganih, sivo pred očmi, tihota v srcu, molčanje kroginkrog; njen obraz je mrtev kakor glina, le ustnice se pulijo izpod zob, in kaplje krvi na njih pričujejo, da ji ni dobro v tem pokoju.

Čez dolgo se zdrami; blodna luč se ukreše v njenem pogledu, usta pa utrpnejo v obupni, grenki črti. Prav gotovo, Kastelka bi jokala, če bi še vedela kako. Zgane se, roko položi na čelo in tava kakor v snu na hišni prag. Toda spet ji ni pogodu; solnce ji vriska preveselo v obraz, naravnost iznad Konjske rebri, in poslopja se preveč bahavo šopirijo v njegovem sijaju.

„Ali naj zažgem vse to in skočim v ogenj, ko bo največ úlil, da se rešim pekla?“ mrmra vdova z mrzlo brezupnostjo.

Okrene se v hišo in hodi iz kota v kot, iz sobe v sobo; nikjer ji ni obstanka. Pred fantovsko kamro postoji, pomisli ter izvleče ključ; leto dni je ni odklepala, prah leži prst na debelo po tleh in pohištvu. Stara tiplje tuintam, odpira predale, opoteka se kakor pijana in sama ne ve, kaj počenja. Nazadnje odpahne oknice ter klikne Jero, naj posnaži in prevetri. V star „Narod“, ki ga je pustil še Benjamin na komodi, pobere nekaj drobnih reči ter jih odnese doli; komaj je položila zavoj na pisalno mizo, se oglase na pragu koraki. Moški je, Galjot; brez trkanja stopi skozi odprta vrata.

„Dober dan Bog daj, soseda!“

Nejevoljno vzdigne Kastelka glavo in mrzlo pogleda prišelca, ne da bi odzdravila. Toda Galjotu se trese glas, potrt se zdi, njegove oči so rdeče in čudno vprašujoče.

„Kaj ti je?“ zategne vdova nehote. „Ves izgubljen si . . . Kaj te je pobôlo?“

„Se mi pozna?“ osupne sosed in pomolči. „Eh, so reči na svetu so vesti, Mana, ki udarijo človeka po glavi; kakor bi se zgodile njemu samemu . . . Gorje nas tepe, Kastelka, gorje . . . Pogum in upanje sta edina tolažba, ki nam ostane.“ To rekši premolkne, kakor bi se ugriznil v jezik. „Pravijo, da bo Janez kmalu prost,“ povzame čez nekaj časa. „Takšna komisija hodi zdaj po njihovih taborih, ki preiskuje in vse izpušča. Sam cesar je ukazal storiti konec lopovščini.“

Kastelka molči; nič se ne zdi, da bi jo veselilo. Galjot jo gleda postrani, kašlja, menca in spet primakne:

„Tak Janez bo izpuščen . . . In Tone ti nič ne piše?“

„Pred štirinajstimi dnevi je prebrala Zina njegovo zadnje pismo,“ mrmra stara, strmeč preko njega v zid. „Sedi, kaj boš stal!“

Galjot seda raztreseno in obširno; stol mu nikakor noče stati prav. Nato vzdihne:

„Tudi nam ne piše . . . Da bi le ne bilo hudega; skrbi me tvoj gad!“

Vdova ne zine.

„Slišal sem, da je bil vražji boj te dni . . . Odbili so naše po strašnem klanju in s težkimi izgubami. Ubogi fantje!“

„In?“ zategne stara čudno porogljivo.

„Bog ve,“ pobira sosed, stokaje na svojem stolu. „Mogoče je Tone ranjen, ker nič ne piše . . .“

„In?“

„Drži se, Mana, pripravi se . . . Bridko reč sem slišal.“

„Samo slišal?“ Kastelka govori zamolklo in mrtvo kakor iz jame. „To se pravi . . .“

„Stoj; ne trapi se, prijatelj. Sama ti povem, kar imaš na jeziku: moj drugi gad je ubit. Zahvaljen bodi za dobri namen!“

Galjot jo široko pogleda, prebledi ter nekaj zastoka.

„Ná, beri,“ pravi vdova tiho in mu porine pisanje, ki leži na mizi.

Sosedu se treso roke; solze mu drhte v očeh in v glasu:

„Od polka! . . . Tudi mi smo dobili sporočilo; tovariš piše, ker ga je on že zdavnaj prosil . . . Da naj te pripravimo, ako je še časa . . . In da je zmerom mislil nate in te pozdravlja še z onega sveta . . . Granata ga je ubila na mestu; ni se mučil; pokopali so ga Lahi . . .“

„Vse vem; tu notri stoji,“ potrka stara na pismo. „Odprla sem ga, ker je prišlo takšno tudi po Joževi smrti; vedela sem, še preden sem brala, že snoči, vso noč . . . In davi sem ga odprla.“

„Uboga Mana!“ Galjot ji položi roko na ramo. „Zaupaj in prosi Boga, da ti vsaj zadnjega ohrani . . . Tolažil te ne bom; kaj so besede materinemu srcu!“

„Ni treba!“ se otrese Kastelka. Ustnice ji drgečejo, v prsih se ji vidno nekaj napenja in raste, pa ne more na dan.

„Umrl je za nas vse," povzame sosed.

„Za nas!" krikne vdova besno. „Tudi oni tam, na drugi strani, pravijo ‚za nas'! Kdo smo mi? In kdo oni? Zaradi tega ‚mi in vi, za nas in za vas' bodo svet iztrebili! . . . Za nas! Predvsem zame, kaj? Za mater, hahaha!"

Posinela je od strašnega krčevitega smeha.

„To je drugi, ki ga imam na vesti: rodila in ubila! . . . O Bog, o Bog, ali slišiš matere, kako te kolnejo širom sveta?" Tako škriplje in stiska pesti proti nebu, da pokajo členki; vse more, jokati ne more več. „Zdaj pride tretji na vrsto . . . In kar storim, je zaman! Oh! . . . Dovolj, dovolj!" plane zdajci. „Znorim, razbijem si glavo, do tal požgem, kar sem napravila, in konec!"

„Mana, kaj misliš?" se splaši Galjot. „Kaj hočeš storiti, za Kriščevo voljo?"

„Kaj hočem storiti?" rjove Kastelka, stoječ sredi sobe in kopaje z nohtmi po nedrih. „Kaj hočem storiti — haha! Hahaha! V cerkev pojdem, molila bom: zahvaljen, Gospod, da si vse tako modro ustvaril.. Rodila in ubila — zahvaljen bodi, o Gospod!"

„Ne, Mana, meni verjemi: fant je nesel to misel s seboj; da si ga slišala, kako je govoril pri nas . . . Za nas, je dejal, za nas gre zdaj; na Soči rad prelijem kri! Ta misel se ga je držala, nesel jo je s seboj —"

„Od misli nihče ne pogine," mu krikne vdova v besedo. „Nihče! In tudi največji junak je vesel, da sme živeti . . . Jaz sem se bala zanj, to je tisto; podila sem ga, ker sem se bala! Pusti me, pusti, naj me duši, le naj — in konec! Oh, oh!" se zgrabi za grlo.

Nato se mahoma sklone h Galjotu.

„Povej, človek," ga vpraša s hripavim glasom, „povej po pravici: kateri hudič je izumil te svete reči, ki se koljejo zanje? In kje je Bog, da ne ubije tistega, ki prvi ukaže: naprej!"

Sosed obupno mahne z rokami.

„Oh, ti, Galjot!" se grohoče stara, „ti lehko tolažiš, oče dveh punic, ki sedita doma . . . Ali jaz sem imela tri sine! Kje so moji gadje, te vprašam, kje?"

„Dveh? . . . Nu da." Galjot se grize v spodnjo ustnico. „Saj izgubim obe zaradi tvojih sinov, uboga Mana! Se pravi, če je tako zapisano . . . Mana, misli na Janeza; njega še imaš."

„Pusti! Da pogubim tudi njega? Dovolj tega! Verjameš zdaj, kar sem povedala tebi, Zini in vsakomur? . . . Kaj naj storim? Kar objamem, je prekleto, kar podim, je prekleto — tak kaj? Tak kam?" ponavlja stara s suhim, še vedno brezsolznim siganjem.

Sosed se prime za glavo, kakor bi se bal, da mu poči. Za nekaj časa povzame:

„Ljuba Mana, poslušaj me pametno, ako moreš: zato sem prišel. Najtežje si vedela sama — hvala Bogu, in Bog te potolaži. Ali, Mana, prinašam ti drugo sporočilo — veselo vest, sem hotel reči,“ popravi naglo, videč, da je stara izbuljila oči ter omahnila za mizo. „Veselo novico, takorekoč . . . Janez je prost.“

Kastelkin obraz se zjasni in stemni zaporedoma; še širje ga gleda zdaj, počasi nese roke na prsi.

„Janez je tukaj . . .“

Vdovina glava pade na trdo mizo . . . Pade, ne enkrat — ona pada, pada, bije s čelom po hrastovini, da hiša bobni.

„Moj Bog! Moj Bog!“ To ni renčanje besne volkulje, ki klesti z zobmi nad ubitim mladičem; tožba izmučene matere je, ki jo davi strah za poslednjo brst njenega krila . . . In zdajci sklene roke proti njemu:

„Imej ga pri sebi, Galjot — imej ga pri sebi! Ne domov, ne k meni — ti sam mu povej, da ne morem, ne smem!“

„Saj je pri meni . . . Pri nas leži; Zina mu streže. Sirota, sama je bolj uboga od njega!“

Kastelkine oči so dva prepada groze.

„Leži? . . .“

„Leži. Bolan je . . . Železniška vožnja mu je ubila zadnje moči. Hudo je ž njim; na kolodvoru se mu je udrla kri . . . Uboga Zina, ki je bila ravno pri vlaku, ga je pripeljala komaj živega; vsak hip mora priti zdravnik . . . Mana, gad prosi domov, in tebe kliče; ne pojdeš k njemu?“

„Ne!“

„To veš, da skrbimo zanj kakor za svojega. In vendar . . .“

„Stori, kar hočeš! Domov ne, in jaz ne pridem; ne smem, ne morem — nočem, ali slišiš?“

Galjot vstaja.

„Kar je v človeških močeh, se zgodi.“

„Pusti me, sosed, pojdi, pojdi; mari ne vidiš, kako mi je?“ hrope vdova lomeč roke.

In Galjot odhaja s povešeno glavo mimo objokanih dekel, ki so tačas začule črnega ptiča: gavran nesreče se izpreletava med orehi in jagnedi ter kraka mrtvaško pesem . . .

Borovci na Konjski rebri gore kakor sveče nad krsto. Kastelka sloni s sencem na mizi ter bode z očmi nepremično v gosteči se mrak; sivi lasje ji leže razmršeni po hrastovi plošči. Bliža se korak, in ga ne sliši; človek je tu, in ga ne vidi; šele ko jo strese za rame, se zbudi. Zina jo gleda; njen obraz je bel kakor črešnjev cvet.

„Kaj hočeš, dekle? Oh, nihče nima usmiljenja z mano!“

„Mati, Janez bo umrl . . .“ govori sirota, komaj gibaje z ustnicami; njen glas je tišji od tišine same. „Doktor maje z glavo in pravi, da je preslab. Najhujšega se je bati . . .“

„O Bog! Čemu hodiš? Mari ne vem, da mora umreti?“

„Janez hoče umreti doma . . . Povej materi, mi je dejal, da hočem ležati v naši sobi; ako me ne pusti domov in ne pride k meni, jo bom klel v svoji smrtni uri!“

„Naj me kolne; dokler živi, je upanje . . . Nič ne verjemi, Zina; drži ga, ti ga rešiš! Zaupaj, dokler ni mene zraven.“

Toda Zina maje z glavo.

„Če bi ga videli, mati! Še jaz ne upam več — oh, niti jaz ne . . . Domov prosi, mati Kastelka; Jera mi je povedala, da je pravkar pospravila sobo; in jaz sem rekla, naj ga prineso . . . Slišite? Prišli so — čujte, v veži — po stopnicah gredo — že so gori! Stregla mu bom sama, nikogar ni treba k njemu . . . In zdaj, blazna mati, ga vrzi iz hiše, če moreš!“

Kastelka je planila kvišku, stoji kakor steber; utrip dveh src meri dolgo minuto molčanja. Zina se ne gane; strmo gleda gospo in sklеplje roke na krilu.

„Ti si hotela!“ izdavi vdova. „Kadar umre, boš kriva z menoj . . .“

„Kadar bo Janez mrtev —“ povzame dekle zamolklo in mahoma utihne; njene oči govore za usta.

Šele zdaj ji pogleda Kastelka pozorno v mirni obraz, ki se zdi ves popisan s strogimi črkami tragedije. To je konec. Še malo ur, dan ali dva, in dom bo brez dediča; teman vrtinec golta poslednji up Kastelčevine . . . Karkoli se je približalo stari, je zapisano poginu; ubogo dekle nosi pečat obsodbe na čelu! Groza bo kraljevala pod orehi, groza pod jagnedi — ona pa, nesrečna mati, bo stala kakor zla čarovnica sredi ugonobljene sreče ter poslušala soseda, kako si ruje lase in terja:

„Dvoje hčera mi je vzela ljubezen do tvojih otrok! Vrni mi hčeri, prekleta!“

In zdajci se bridko zasmeje ter položi dekletu roko na ramo:

„Le idi k njemu, Zina; zdaj je vseeno. Zidovi se rušijo, strop se podira . . . Idi, otrok; razumem te! Idi k njemu, Zina. Tvoje roke so mehkejše, in manj nesreče se jih drži . . . Ne, jaz ne; sama pojdi!“

Tema je. Vdova užge sveči na pisalni mizi; nato odgrne papir, ki ga je prinesla popoldne, ter začne razpostavljati spominke po drugem sinu. Ravno za Benjamina je še prostora . . . Vseeno, je rekla dekletu; in vendar ji ni vseeno. Bolj ko se brani, bolj mora misliti nanj; ka-

korkoli zatiska oči, venomer vidi fantovsko sobo, v nji belo posteljo v postelji gada, ki umira.

„Joža in Tone!“ mrmra iztezaje roke k njunim slikam, „kaj mi svetujeta, ljuba pokojnika? Vidva, ki zdaj vesta vse in poznata najglobje skrivnosti — kaj pravita svoji materi, ubogi Kastelki?“

Toda mrtva molčita. Še ta jo zapuščata, še ta ne vidita njene muke! Stara upihne sveči: pa ne! Saj je vseeno; če tukaj ne sme obdržati sinov, jih tudi na onem svetu ne potrebuje. Bliža se veliko zlo, ura sodbe drevi naproti kakor oblak, ki ga jaše nevihta. Nekaj strašnega leze nadnjo; že je tu, že jo drži, odnaša jo bogve kam — še malo, in vse bo končano . . . Vseeno je, vseeno. Da bi le brž bilo, kar misli biti!

In vendar ji ni vseeno. Sedemkrat vstane izza mize ter leze po stopnicah; šestkrat se vrne, sedmič se splazi do vrat. V sobi je tiho. Svit bolniške lučke riše ozko črto na pragu. Ura v sobi tika, in kolikorkrat tikne, je gadovo življenje za minuto krajše . . . Dolgo stoji gospa in ne sliši ničesar; mahoma pa ji razpara srce njegov revni, slabotni glas, ki ječi:

„Zinka! Zinka! Jaz nočem umreti!“

O Bog, o Bog! Stara kleči v sadovnjaku in tišči glavo v hladno zemljo. Kako je zbežala? Kod je dirjala? Ona ne ve, ne ve — in tam gori za komaj razsvetljenim oknom umira njen zadnji otrok in noče umreti . . .

Pri fari bije devet. Ne bo je konca, te strašne noči . . . Ura bo tekla za uro, in ena med njimi bo ura smrti. Katera? Kdaj bo prepozno? Prepozno — o Bog! Kaj more storiti zanj? S čim ga odkupi? Ni ga odgovora, ni je rešitve . . .

Koleselj se zapraši na dvorišče, kot bi ga satan gonil; to je Galjot z zdravili. Čemu zdravila, ko gada ne davi bolezen, Kastelka ve, da ne!

Misel ji zablisne v glavi; že ji sledi, že beži po vasi, pada, vstaja, teče brez sape, stoji pred župniščem . . . Okno v gornji sobi je svetlo, župnik ne spi. Pokliče ga, naj pride in ogrne štolo: uboga grešnica se izpove Bogu vsegamogočnemu svoje krivde . . . Izpokori se, v prah se poniža, s pepelom si posuje glavo, in vse stori, karkoli ji poreko; po golih kolenih pojde na Golgato, samo da reši otroka!

Toda roka ji omahne s kljuke hišnih vrat: ali utegne čakati milosti božje? In če je Bog ne usliši? Če je ne sliši — če ga sploh ni? . . . Ona bo čakala usmiljenja, zaupala v čudež, in gad umre med tem! Kje je svèt? Kje pomoč? Ječé izgine v noči.

Mesec jo zvabi na polje; vsaka stezica leži jasno pred očmi, druga drsi v drugo kakor mlečni potočki. Na desno in levo se razgrinja zemlja v svojem snu, ljubosumna zver, ki se je polakomila

njene sreče; tiho leži, v brazdah in debréh je rahlo dihanje kakor v kolkih dremajoče žene, ki sanja ljubimcu naproti:

„Pridi, skrivnostni moj ljubi, odeni me s svojimi krili, razžgi me v objemu, s sokom ljubezni me upijani! Glej, kako sem se nališpala, da bom lepa zate: v vroči krvi sem si okopala grudi, ledja sem si umila z materinskimi solzami . . .“

O, zdaj kolne vdova to zemljo! Brezumno tepta po nji, pljuje in psuje in krili z rokami, kot bi trosila zrnje prekletstva na sleherno ped:

„Gorje mi za vsako misel, ki sem ti jo dala, za vsako kapljo znoja, ki je padla nate z mojega čela! Preklet, preklet bodi dan, ki me je priklenil nate in me izročil tvoji oblasti! Mari bi bila vzela beraško palico v roko in malho čez rame ter prosila od hiše do hiše kruha za svoje uboge črviče, za svoje dobre tri gade; ne bila bi bogata in spoštovana, moja volja ne bi segala v sedem fará, ali moji sinovi bi bili živi in zdravi — tako pa si mi jih vzela ti, krvoločnejša od tigre, nehvaležnejša od vlačuge . . . Čemu, čemu se maščuješ za mojo dobroto in skrb? Oh, da ovene zadnja bilka na tebi! Da ti usahnejo lokave nedri tri milje globoko in rode sivo kamenje namesto rumenega žita — na vekomaj, na vekomaj!“

Ali sredi svojih kletev umolkne namah in pritisne roko na srce. Hudobna zemlja se je usmilila Kastelke; izpušča jo iz zakletja, odvezuje jo skrivne zaveze, z mrmranjem neštetih tihih glasov preklicuje svoj čar. Vdova razume ta govor zemlje; čim delj ga posluša, tem laglje ji bije srce — in zdajci si vsa oddahne ter se udari po čelu: rešilna misel je porojena . . .

Miruj, ubogo srce, in ve stare oči, plakajte veselja: ne bo vam treba gledati gadove smrti . . . Liži, plamen upanja v čudež, vzpni se visoko do srebrnih zvezd! (Dalje prihodnjič.)

F. Golar:

O miški, srebrno opasani.

Govorili smo o strahovih, o katerih je dejal tovariš Andrej Vešligaj, da so mu zelo simpatični, odkar se jih je neka Tinica tako hudo bala, da jo je moral vsako noč varovati. Nadalje smo se menili o razbojnikih, in njim sem dal jaz dobro besedo, češ, da je še v mladih letih stala moja nepokvarjena duša zmeraj na njihovi strani, kadar sem bral rokovnjaške zgodbe, nasprotno pa jih ni mogel videti Andrej, odkar mu je v davnih časih pripeljal nek cerkvenec trdo zaušnico, ker je v cerkvi kazal osle levemu razbojniku. Govorili smo tudi o miškah, in se je izkazalo, da so vsem enako prikupne živalice. O njih nam je povedal Andrej Vešligaj naslednjo zgodbo:

Gorice so gorele v pomladnem solncu, in nebo je bilo kot velika sinja roža, polna rosne svetlobe, dišeča in pojoča, ko sem se po ozki, peščeni stezi bližal viničarski koči. Bila je prazna in je čakala name. Njen gospodar, viničar Palud, je umrl lanske jeseni vesele smrti. „Pijmo ga, pijmo, dokler živimo," je nazdravil prijateljem. Izpil je kupico, nagnil glavo in umrl.

Izba, meni namenjena, je bila zelo prijazna, ne presvetla in ne pretemna, s tremi okni in z zeleno, starinsko pečjo ob durih. Očaral me je razvaljen in oguljen divan, ki je bil nekoč rdeče pobarvan in se je bahal ob steni, nasproti oknom. Razen tega je stala na sredi štirivoglata, javorjeva miza, in na njej vse polno kozarcev, in celo pisana skleda, ki je bila takrat prazna na moje ne posebno zadovoljstvo, je zijala vame. V desnem kotu pa se je moško košatila visoka in široka omara ter me gostoljubno vabila k sebi.

Prideš po dolgem potovanju, utrujen in razgret, v belo hišico, in po težki hoji bi se ti posebno prilegel kozarec vinske žganjice. Odpri omaro! — Tam je trebušna steklenica, polna pristne kapljice. Natočiš si, izpiješ, in po tebi se razlije moč in zdravje in veselje. Ako te je volja, lahko ponoviš. — Ti si žejen in bi rad pokusil vino. Vprašaj omaro! V posebnem predalu stoji steklenica pri steklenici. Zlate so in polne in zate pripravljene. — Ti si tudi lačen. Zakaj ne odpreš omare? Saj tam je hleb domačega kruha, klobasa je in svinjina, poper in česen, z eno besedo vse, kar poželi srce lačnega romarja.

Ko sem tako pasel svoje oči in telo, sem zagledal za mizo častitljivo puško, prislonjeno k steni. Vzel sem jo v roke. Cev je sicer rjasta in počena, petelina tudi ni nikjer, in kopito je ožgano in razbito, ali orožje imam pa le pri hiši, da me ne bo strah. Saj sem si že zdavnaj zaželel nekaj takšnega in zdaj se ne bojim vseh razbojnikov, kar jih po zemlji „leze ino grede“. In sem razmišljal to in ono: Bog ve, kdo je bil hajduk, ki je junačil s to puško? In kakšne smrti je umrl? Bil je morda strah celi okolici, kjer se je prikazal. Velik in črn in predrzen. — „Brate, zakolji mi pitano tele; gladen sem!“ — In brate mu je zaklal pitano tele, ako ni hotel, da mu hajduk Mate ne zapali strehe nad glavo. — „Brate, daj mi posteljo in svojo mlado hčer, da se poigram ž njo.“ — Brate se kolne, da je hči utekla s cigani, ali Mate ima bister pogled. Bogsigavedi kdaj je opazil njene plave oči in njeno kipeče telo, in zdaj — Bog s teboj, golobičica! — Ali prišla je huda ura. Pijan se je razvalil Mate v bajti pod gozdom, in kmetje so ga zasledili. Zabili so mu duri in okna ter poslali rdečega petelina v slamo. „Joj, joj,“ je kričal Mate v goreči bajti in krvave ožgane roke je molel skozi streho. „Joj, joj, usmilite se moje duše!“ Ali — kdo te bo slišal? Kmetje so že šli preklinjaje domov povedat svojim otrokom, da se jim ni več bati črnega moža.

Nagledal sem se puške in napil vina, zato sem odšel na zrak. Jablane okoli koče so že odcvetele, in trs je bil v prvem, deviškem zelenju. Lističi so se odvijali, z volno povito brstje se je širilo, in rdečkasti srčki so klili na dan. V goricah so žgoleli dekliški glasovi. Nisem jih hotel slišati in nisem hotel videti, odkod izvira to bistro, mlado petje. Z lahkim, mirnim srcem sem stopil nazaj v tiho izbo. Legel sem na divan in zaprl oči.

Samota, samota, kako si blagodejna in nežna ter zaupljiva! Ti me objemaš kakor mati svoje dete z mehkimi rokami in mi šepečeš neslišno sladke bajke o prostosti in zelenih logih. Samota, ozdravi me, ovij mi oči in pelji me v gaje pokoja, da se napije splašeno srce tihega pozabljenja!

Ko sem se zbudil, nisem bil sam. Lahkotno tekanje je šlo po izbi in se ustavilo in zagledal sem tik pred seboj drobno miško, ki ni bila čisto navadna. Sedela je tam vsa gibčna, rožnega noska in s tačicami si je vihala brkice in me opazovala radovedno in zaupljivo z rjavimi očesci. A kar me je osupnilo in presenetilo, to sta bila dva snežnobela, srebrna pasa, ki jih je imela na sivem, žametastem kožuščku, okoli vratu enega in na hrbtu enega.

„Dober dan, miška, ali si, ali nisi? Kje pa si se tako lepo opasala? Ali so te škratje izbrali za svojo deklico, da jim pomivaš zlate kupice, kadar so se napili sladke rozolje? Kako je? Ali si se meni prišla ponudit v službo? In veš, da ne maram nikogar drugega? Dobro! Spre-

jeta si! Tekaj svobodno po izbi, izprehajaj se po mili volji iz kota v kot ponoči in podnevu, in dal ti bom lešnikov in drobtinic, da ne boš gladovala."

Kot da me je razumela, je pokimala z glavico in odšetala po mojih besedah pred omaro, kjer je bilo shranjeno moje brašno. Pri večerji nisem pozabil nanjo in sem ji pošteno odmeril pest lešnikov. — Evo ti, miška! Vso noč lahko vrtaš in zoblješ, da ti ne bo dolgčas; in dobro varuj!

Zaspal sem mirno in veselo,

Po polnoči nekako pa me zbudi strašno rožljanje. Še v sanjah sem videl lačnega cigana, svojega soseda na pričnah, ki je z močnimi, belimi zobmi trl kamenje in škripal, da me je obhajala zona. Bil sem že napol zbujen, in še zmeraj je cigan hrustal kamenje. — Vraga, ali sem zares v baraki, na goli deski, dolgin poleg dolgina, in škriplje tovariš v sanjah s silnimi kočnjaki? Saj imam vendar dopust in nisem vojak, saj ležim v goricah v zidanici in za menoj je omara in v njej steklenica pri steklenici. Kaj je to? Vzdignem glavo in poslušam. — Zazdelo se mi je, kakor bi se valile železne krogle po izbi, in hipoma se spomnim pijanega Paluda, ki je gospodaril v tej koči in storil veselo smrt. Tisti hodi nazaj, sam zlodej me vzemi, če ni on! — Poslušam pozorno in s strahom. — To ni cigan in tudi ni rajnki viničar — Bog mu daj dobro! — ampak to je miška, to je tista srebrno opasana miška, ki se igra z lešniki. Zasmejal sem se in povzel besedo: „Malo več miru bi prosil, draga miška! Ne zameri, ali saj veš, prišel sem iz kraja, kjer ni zame življenja, in sem ves plašan in nemiren. Stokrat sem bil ponižan in razžaljen, vlačili so me po ječah, zato sem šel stran od ljudi, da najdem mir v tihi samoti. Včasih sem z lastnim telesom ščitil lepo Tinico, da je ni vzel strah, zdaj bi bilo treba narobe. Ali razumeš, miška, krivico, ki mi jo delaš?"

Še sem jo svaril in ji govoril na srce ali lešniki so se kotalili brez nehanja, in zaspal sem iznova.

Zbudila me je zarja, ki je rožna in zlata gledala skozi okna k samotnemu gostu, zbudilo me je glasno jutranje petje, ki je čisto in jasno zvenelo po goricah. Skočil sem pokoncu in veselo ter mlado mi je bilo srce. Prostost, tudi tebe ve ceniti samo tisti, kdor te je izgubil! Kakšna so tvoja lica, da si tako lepa? Ne vidim te od obličja do obličja, ali slutim te. Izprehajaš se nad goricami, nad gozdovi po ramenih hrastov in javorjev trepetajo tvoje brezmejne peroti.

Pesem deklet je še zmeraj vriskala iz goric. Šel sem pogledat. Solnce je že visoko romalo po sinjem nebu in njegove zlate nožice so otresle vso roso s trsa. Stoječ pod breskvo sem videl cel rožni venec deklet, ki so okopavale gorice. Bila je gartroža in plavica in mak in lilija in vse rože, kar jih cvete pod modrim majskim nebom. —

Bog daj, golobičice, zdravstvujte! Rad bi bil z vami, ali ves sem še divji in žalosten in dolgočasen, niti govoriti ne znam več z mladimi dekleti. Renčati sem se naučil kakor lačen pes in na tihem kolnem sebe in svojo srečo.

Svetlo in solnčno je pela gorica in bleščal se je mladi trs, dihala je visoka, rjava zemlja. Bister hlad je vel iz bukovega gozdiča, in zlatorožni hroščki so žareli na listih. Včasih je zapihljal veter in lahno in boječe se je zganil trs, da ne zbudi grozdja, ki še spi v njegovem naročju. Duh gozda, bukovega in hrastovega listja, se je spajal z vonjem mlade gorice, zemlje in trsa, in ves zrak je dišal po pomladi.

Nagledal sem se lepote in sem šel kramljat z miško, ki se je veselo in brezskrbno izprehajala po izbi. Včasi je prišla čisto blizu in me pametno gledala. Postavila se je tudi pokoncu in, stoječ samo na zadnjih nogah, si je umivala smrček.

„Vidiš, tako sva prijatelja! Drug z drugim morava potrpeti, ne pa tako, kot je bilo v barakah. Eden trpi kot črna živina, drugi se pa nosi nad njim, višji in bolj mogočen kot sam Bog. Da ti povem, miška, dolgčas bi mi bilo brez tebe.“

Ker nisem dobil odgovora, sem šel v klet in poklical vinske duhove, naj me razvedre. Razposajeni in razigrani so prileteli in govorili smo kasno v noč o visoki modrosti. Ko smo se na pragu poslovili in sem voščil drobnim zvezdam na plavih poljih lahko noč, sem stopil v svojo tiho hišico in sem zaspal z veselim smehom. Kje sem tedaj, siromak, vedel, kaj me čaka!

Iz zdravega vinskega spanja me prebudi roparjeva pila. Oprezno in strahoma, da ne bi počil vzmet v železnem ogrodju pod menoj, sem se oprl na komolec in zastrmel v temino. Previdno, rahlo piljenje je prihajalo skozi steno od strani, kjer je bila klet za železnim zapahom in z dvema ključema. In jaz sem zaprl samo enkrat, misleč si, čemu, vraga, bi zaklepal za večnost, saj je jutri zopet dan in gotovo bom žejen. In nekov — zlodej je to zavohal. Kot blisk mi je šinilo skozi možgane, da je ta nepridiprav gotovo član glasovite razbojniške tolpe, ki je tiste dni rokovnjačila po goricah in po kmetih okrog Sotle. In kdo ve, ako je samo eden, najbrže jih je cela družba, razpostavljena okrog moje kočice, in jaz sem zajet. Samo pokažem naj glavico skozi okno, in že imam svinec za lobanjo. In spomnil sem se raznih neusmiljenosti, ki so jih počenjali roparji, in lasje na glavi so mi vstali pokoncu. Skozi zid je prihajalo še zmeraj enakomerno, rahlo praskanje, včasih prekinjeno za trenotek, in potem je šla pila svojo pot naprej previdno in natančno. Sam sem se začudil svoji hrabrosti, ko sem naenkrat zaslišal v grobni tišini svoj divji glas:

„Kdo je?“

Srce mi je tolklo, in tresla se mi je roka, s katero sem se opiral, in za nekaj hipov je prenehalo sumljivo piljenje. Tudi strel ni počil skozi okno in krogla se ni zarila v steno; a za malo časa je začela pila iznova svoje delo. Premišljeval sem, kaj mi je storiti. — Sam sem, nikjer žive duše, in orožja nimam. Edino tista puška brez petelina sloni ob zidu. Tiho, tiho, da bi se ne izdal, sem stopil na tla in se plazil počasi proti kotu, kjer je stala zarjavela risanka. Krčevito sem jo zgrabil, stisnil v pest in zavpil drugič:

„Pri priči ustrelim, ako se mi kar takoj ne pobereš!"

Zagrmel sem in udaril s kopitom ob tla, da se je stresla koča in — iz špranje se je zaslišalo, kako je smuknila in stekla moja miška.

Zbrisal sem si hladen znoj s čela.

„Miška, kaj si storila s starim vojakom! V kakšen strah si me nagnala! Nak, vse bi ti odpustil, a tega ne. Svoje življenje si zaigrala, in zdaj glej sama, kako se rešiš. Jaz si umijem roké."

Drugi dan sem šel na delo. Vzel sem rjavo zapečeno skorjico kruha, jo polil z oljem in spražil na plamenu. Vse je dišalo po izbi, ko sem jo varno in skrbno del v past in nastavil pod omaro.

O miška, že poznam tvoje sladkosnedne zobčke. Ko zavohaš mojo vabo, je ni moči na svetu, ki bi te vzdržala. Nepopisno prijeten duh te zvabi k pasti, in skominalo te bo, da zasadiš zobke v dišečo skorjo.

Sijalo je solnce, in ležal sem v senci jablan. Dolgo sem poslušal smeh veselih deklet, in zdelo se mi je, da me kliče in vabi. Stopil sem med trs in se ogledal po njih. Bilo jih je kakor prejšnji dan pisan venec. Gartroža je bila vsa rdeča in njeno ime je bilo Micika. Robec na rjavih laseh je imela zvit v ličen turški turban, in lica so ji gorko žarela, bolj rožna in sladka kot vse, kar sem kdaj videl. — Plavica pa je imela samo predpasnik plav, ali ta je prekričal vse drugo, in njeno obličje se je zdelo zamolklo-belo in oči kot bi zmeraj sanjale o ljubezni. Lilija se je šopirila v belem krilu in rumenem predpasniku, a v obraz je bila nežna in drobna. — Še sem jih motril z zaljubljenim pogledom, saj jih je bila še dolga vrsta, ko so me zagledale in se živo zasmejale. Ostal sem na mestu in dekleta so prenehala z delom.

„Pridi pomagat!" je prva zapela gartroža. In za njo so se oglasile druge: „Pridi k nam, da ti ne bo dolgčas!"

In v mislih sem jim odgovoril:

„Dekličice, blagor meni, da sem v vaši sredi! Ali kako naj se privadim vaši družbi in sladkemu kramljanju, ako sem cel divjak, ki sovraži vesela lica. Jaz prihajam od tam, kjer je doma grda puščoba." In od njih je šla radost v moje srce. Ko je bila ura poldne, so dekleta zavriskala in sedla. „Na svidenje," sem jim zaklical in z veselo pesemco sem stopil v hišo. Nervozno skakljanje mi je povedalo, da je miška v gajbici.

„Povej mi sedaj, kaj si imela ponoči! Ali ne veš, da ne morem trpeti razbojnikov, in nocoj si mi jih pripeljala pred oči celo trumo! Hajduk Mate je bil med njimi, in celo levi razbojnik se je priplazil iz cerkve. Ali jaz ne zlomim palice nad teboj, sodila te bo lepa deklica, in ako ji zbudiš usmiljenje, si prosta.“ — Nič me ni poslušala in je hrustala pečeno skorjico. Za hip se je ozrla name brez strahu, kakor bi si mislila, saj ni mogoče, da bi mi prizadel kaj žalega ta silno majhni velikan.

„Micika,“ sem poklical najlepšo izmed deklet, ko sem stopil čez prag in zagledal živi, rožni venec. „Micika, pridi gor! Govoriti imam s teboj!“

In je prišla in sedla k meni.

„Pij, Micika! Izpij, da boš vesela in židane volje. Na zdravje, le še pij! Kar potegni, potem te bom nekaj vprašal. Dobro, Micika, dekliček zali, pravkar sem ujel tole miško. Ali ni sirotica? Vidiš, dva srebrna pasa ima na kožuščku, okoli vratu enega in na hrbtu enega. Kaj misliš ti, ki si pametna, kaj naj naredim ž njo? Jaz mislim, da bi jo izpustil, ali ne, Micika?“

„Kaj še,“ je reklo dekle z neusmiljenim glasom. „Še nikoli nisem slišala, da bi kdo izpuščal ujete miši, ako ni prifrknjen. Ha-ha!“

Micika me je pogledala tako nedvoumno, da sem takoj vedel, kam meri.

„Ali — jaz si umijem roké. Pij še, Micika, da boš hudo vesela. Na dobro zdravje! Kar do dna in poglej skozi kozarec v nebesa! — Tako, in zdaj, Micika, vzemi to ubogo miško, nesi jo po robu goric sredi dišečega trsa in maka, kjer se sliši žvrgolenje kosa in drozda, nesi jo v dolino, kjer teče tisti bistri studenec. Tudi zapoješ medpotoma lahko veselo pesemco. In spodaj, kjer je voda čista in svetlo-zelena, kjer se igrajo solnčni žarki po gladini, kjer se priklanja temno jelševje in šumi v ozadju visoki, lepi javor, tam spusti našo miško v studenec, na snežno-beli pesek. Srečno opravi, Micika! In pridi povedat!“

Z veselim smehom je dekle odšlo, in kmalu zatem se je smejal cel rožni venec, ki je bil nanizan okoli gorice.

„Ali boš zdaj ti moja miška?“ sem vprašal lepega dekleta, ko se je vrnilo. „Ali ponoči me ne smeš strašiti.“ — „Če me boš pustil na miru,“ je odgovorila Micika. In ker sem ji to obljubil, je sprejela mesto miške.

Avgust Žigon:

Prispevek k petdesetletnici.

Tisto leto je Levstik koval svoj slovar v Ljubljani že svoje tretje leto, ne da bi bil, kakor so mu slednjič očitali, dovršil le osmerko pole za tisek.[1]

In Vodnika je pripravljal za „Matico" tisto leto, zbiral daleč naokoli podatke ter že pisal njegov življenjepis in skladal „komentar" njegovim pesmam, — ne da bi bil, kakor so mu oponašali, pripravil vsaj rokopis samih pesmi za tiskarno o dogovorjenem času.[2]

Oboje to dvoje — leta 1868.

Tistega leta 1868., ki je Levstiku vrglo v označeno glavno delo njegovo — od drugod tri zgodovinske dogodke, ki jih je Levstik vse tri pozdravljal kot tri dobrodošla dejstva, kot tri znanitelje nove dobe v našem razvoju.

Slavili so v Ljubljani tisto leto dvajsetletnico leta 1848., — dvajsetletnico ustavnega življenja v državi.[3] Levstik, čudak svoje vrste z drugim, vse drugačnim pogledom, pa je tisto leto govoril Dunaju, Celovcu in Mariboru po svoje: pozdravljal je vesel rojstvo „Mladike", smrt „Glasnika" ter ustanovitev „Slovenskega Naroda", — po dolgoletnih borbah ustanovitev slovenskega političnega časnika.

Pisal je 12. junija 1868. Levstik Jurčiču: Najslabše bodo moje rečí v „Mladiki", ktere se jako veselim, in delala bode furore!

---

[1] Prim.: Novice 1865 (13./XII., str. 412): Gosp. Fr. Levstik bo vredoval slovensko-nemški del Wolfovega slovnika. — Triglav 1865 (15./XII., str. 412): Wie die „Novice" schreibt, wird Levstik den slovenisch-deutschen Theil des Wolf'schen Wörterbuches redigieren. — Laib. Ztg. 1865 (15./XII., str. 1148): Der slovenisch-deutsche Theil des Wolf'schen Wörterbuches wird von Herrn Fr. Levstik redigirt werden. — Celovški „Slovenec" 1865 (29./XII., str. 406): „Novice" pišejo, da je g. Fr. Levstik za vrednika slovensko-nemškemu slovarju postavljen. Tako je prav! — In slednjič pismo škofa Vidmarja dež. odboru z dné 14. maja 1874. (Stenogr. poročilo dež. zbora kranjskega 1874, priloga 16, str. 157.)

[2] Prim.: Letopis Mat. Slov. za l. 1869, str. 23: „Za trud mu je odsek odločil 100 gold. nagrade." — In istotam, str. 31: Levstik „je bil 3. marca t. l. (1868) za trdno obljubil dovršiti in izročiti svoje delo do 15. aprila." — In nadalje še str. 35 in 1869./II., str. 6: „Gosp. Levstik v listu od 1. oktobra 1868. l. prosi, naj mu slavni odbor dovoli, da Vodnikov rokopis dovršen podá v enem mesecu." — Vendar ga je izročil pa šele 24. febr. 1869. (Letop. Mat. Slov. za 1869./II., str. 11.)

[3] Dr. Jan. Bleiweis, Zgodovinska črtica. (Letop. M. Sl. za l. 1869./I., str. 83).

In pisal mu je 2. febr. 1868. o „Glasniku“: „Glasnik“ je skopljénec. Z Janežičem je težko poslovati. Njegov strah je silno smešen in našemu slovstvu grozno kváren. „Molčimo, farji gredó!“ tako ·slôve njegov vedni trepet.[1]

Stritarju pak je 11. junija 1868. ugovarjal: Da bi ti „Glasnika“ ubil, tega ne verujem. Menim, da bi tudi brez tvojih spisov bil umrl. Ali ga ne mislita vidva z Jurčičem zopet odkopati, slovenskega Lazarja?

In pisal je Jurčiču 2. febr. 1868., tožeč, da ne ve, kje bi mogel natisniti svojo kritiko o „Desetem bratu“, če bi jo tudi spisal, ker „Novice imajo svoje namene“, a Janežičev Glasnik pa nikakega poguma, še to: „Če Štajerci naprave nov političen list, kar je skoro gotovo, vanj bi se utegnila poslati kritika, drugi slovenski listi imajo premalo bralcev.“[2]

Tako je Levstik upal ter si obetal novih veselih posledic v našem slovenskem slovstvu iz tistih treh dogodkov, ki mu jih je prineslo leto 1868., — tisto leto, ki je bilo smrtno leto starega urednika nekdanje Krajnſke Zhbelize Miha Kastelca, in bilo tretje leto Levstikovega dela za slovenski slovar ter leto njegovega dela za Vodnika, a bilo ravno desetletnica slovitih „Napák“, leposlovno-programega „Popotovanja“ s kritiko o stari Ciglerjevi povesti „Sreča v nesreči“, in mojstrskega „Martina Krpána“.

Pa koliko se mu je tega in kako se je uresničevalo, kar si je Levstik tu l. 1868. tako vesel obetal?

1. Dunajska „Mladika“ in celovški „Glasnik“.

Nekam čudno je dejstvo, da se nam ni ne v Jurčičevi ne v Levstikovi posmrtni ostalini ohranilo ni eno pismo ne Levstikovo ne Jurčičevo ne Stritarjevo iz l. 1867. Zato je nam to leto — zeló nemo leto.

In tako imamo mi dandanes tudi o „Mladiki“ prvi glas šele iz l. 1868. samega: v znanem nam že Levstikovem pismu z dné 7. februarja, ki je v njem poslal na Dunaj Levstik Jurčiču svoje misli — kritiko — o „Desetem bratu“ njegovem. Tam odgovarja v uvodu Jurčiču Levstik:

„Za almanah ne utegnem zdaj nič poslati; vendar ne branim, če Stritar izbere 3—4 pesmi, ali kolikor in ktere hoče, izmeju tistih, ki so v njegovih rokah; samo da boljše izbere pa da se na moje ime ne natisnó, ker protivniki bi mi precej zakričali, da se ubijam s pesmarstvom namesti slovarstva. Da se torej za moje ime podpiše M. Lipovec. Giontini s[e]i ne upa prevzeti almanaha. Ves plah je o lepoznanskih rečeh, odkar se je tako opekel z Jenkovimi pesmami, ktere jako slabo prodaja.“[3]

---

[1] Lj. Zvon 1917, str. 41.

[2] Lj. Zvon 1917, str. 41.

[3] Objavil Oton Župančič: Lj. Zvon 1917, str. 41.

To je torej prva vest o stvari — za nas dandanes.

Beseda pa priča, da smo tu že nekako sredi dejstva: Levstik odgovarja tu 7. februarja 1868. nekemu Jurčičevemu listu, ki ga je bil prejel že pred dolgim z Dunaja. Saj pravi sam: „Gotovo pisano gledaš, da toliko časa niti ne odgovorím, kajti da ti mislim in celó moram odgovoriti, ménim, da o tem nejsi dvomil. Zdaj uže tri dní ne pišem drugo nego odgovore zastarélim pismom. Tebi je bil odgovor spisan uže 18. dan ónega meseca, a potem ga nejsem mogel takój prepisati, ker sem kopijo hotel ohraniti, in tako se je ta stvar odvlekla do denašnjega dné. Prosim Te, oprosti mi!“[1] Vsaj iz prve polovice meseca januarja je moralo biti torej to Jurčičevo pismo, če že ne morda celó iz meseca decembra poprejšnjega leta, — ako mu je Levstik že 18. januarja 1868. spisal svoj prvi, dandanes nam izgubljeni odgovor: kar célo kritiko „Desetega brata“, ki ga je bil šele takrat ter nikoli ne prej prebral vsega.

A kam pa je prešlo tisto pismo Jurčičevo? V Levstikovi ostalini ga ni! Ali ga je zavrgel že Levstik sam? Ali se nam je pogubilo kesneje? Cekin bi dal človek, če bi ga imel tu, ali vsaj vedel tu njegov datum in pa njegovo vsebino, ki je o njej povzeti iz Levstikovega odgovora edinole to: da je Jurčič s tistim pismom poslal Levstiku svojega, že l. 1866. v Celovcu dotiskanega „Desetega brata“, češ, naj bi o njem spisal ter dal o njem kje natisniti kritiko; nadalje, da mu je omenil nekaj, naj mu ne zameri, ker je vzel v svojem „Desetem bratu“ za epigraf k dvajsetemu poglavju štiri dotlej še „netiskane“ vrstice iz rokopisa njegovega „Sv. Elija“, kar mu Levstik zavrača, da so bile tiste vrstice „uže nekdé v Napreji natisnene“.[2] Poleg tega prvega dela o „Desetem bratu“ pa je potem Jurčičev list moral imeti — še drugi del o „Mladiki“: najbrže prvo poročilo o nameri, da izdasta s Stritarjem za leto 1868. nekak „almanah“, z imenom „Mladika“, ki naj bi mu Levstik poizkušal dobiti v Ljubljani Giontinija za založnika; a sam pa naj bi mu dovolil kak izdaten prispevek iz svojih še nenatisnjenih pesmi ter poslal še kaj druzega svojega.

---

[1] Lj. Zvon 1917, str. 40.

[2] Lj. Zvon 1917, str. 40. — Bili so to prvi štirje izmed naslednjih šest verzov, ki jih je bil Levstik res že porabil v nekem svojem dopisu „Iz Rádolice 3. septembra. M. O.“ v „Napreju“ l. 1863, dné 11. sept. (štev. 73, str. 293), češ, da je to pesem „nekdaj slišal od stare plevice“ ter da „mora biti gotovo Kančnikova“:

Mogočni svetec, grméči Elija!
Lej zvezane imam jaz roké;
Ti pa grmíš po širocem nebu,
In skoraj ne vidiš pod sáboj zemljé.
Prihrúmi nad Ljubljano bélo,
Drdráje privleci ropotni svoj voz!

Levstik je odgovoril Jurčiču dné 7. februarja 1868. o obojem nekako negativno: da o „Desetem bratu“ ne more oskrbeti javne kritike, ter da za „almanah“ ne more zdaj nič poslati. Levstiku je videti, da mu je bilo nameravano podjetje tu še nekam bolj od rok ter nekam tuje! Jasna priča je ta njegov list, da ni Levstik oče „Mladiki“, ampak res — Jurčič, prav kakor piše ta sam 20. aprila 1868.: „Izdajo naše Mladike sem začel pripravljati najbolj zarad tega, da bi Stritarja malo bolj priklenol in privabil v naše ubogo literarstvo in ta namen sem dosegel, kajti mož je napravil blaga za več kot pol prostora. Če imam ktero zaslugo za slov. slovstvo (ne misli da se čem bahati) gotovo sem te najbolj vesel, da sem Stritarja ‚zapeljal v bratovščino‘ pisalcev.“ Ni dala torej ne ideje ne impulza Ljubljana, ampak — mladi takratni naš Dunaj! In le botroval je potemtakem Levstik detetu, sedeč sam trdo za svojim slovarjem ter pehaje se za svojim Vodnikom o tisti dobi.

Več ko toliko pa o začetkih „Mladike“ ni povzeti iz edinega nam tu ohranjenega vira: iz tistega odlomka iz Levstikovega lista Jurčiču z dné 7. februarja 1868. A mar li kaj več iz nadaljnjih virov?

I.

Jurčiča je Levstikovo pismo hudó zbodlo; ni si pričakoval kaj takega iz Ljubljane. „Grozno si me raztrgal!“ je odgovoril Levstiku. „Globoko sem te ranil, česar jaz nikakor nejsem bil namenjen. Saj ta stvar nej tako huda, kakor se tebi vidi,“ ga tolaži in prepričuje v odgovoru Levstik.[1] Ni se sicer Jurčič Levstiku pa kar brezpogojno vdal, ampak branil se je in zagovarjal svoje delo z odločnimi ugovori. Zagovarjal je svojega Dolfa, in Levstik mu poslej priznava, da je „Dolfa čisto otél“. In „o junakovej pasivnosti“ se je Jurčič skliceval nekaj na Goetheja, česar mu pa Levstik ni pritrdil, češ: „o junakovej pasivnosti ne mislim tako, kakor Goethe i ti za njím“. Toda, posneti je pa vendarle iz vsega, da je Levstikova kritika Jurčiča zeló oplašila; tako oplašila, da je celó svoj „Cvet in sad“, ki ga je imel prav takrat v delu, kar popustil. „Žal mi je tudi, da sem ti otróval veselje do ‚Cveta i Sadú‘. Iz glave si izbij te misli, ter moški delaj! Tudi tega ne verúj, da je záte uže vse izgubljeno,“ mu piše Levstik.[2] A navzlic temu Jurčič res ni dovršil takrat svojega romana: izšla ga je v Janežičevem „Cvetju“ l. 1868. res le prva polovica, drugo pa je dokončal Jurčič šele deset let kesneje! Nič ni pomagalo, da je Levstik prigovarjal Jurčiču: „Ne pozabi važnih besed: muth verloren, alles verloren.“[3] In nič, da je Levstik pisal preplašen Stritarju: „Prosim te, potolaži ga malo! Tebi

[1] Lj. Zvon 1917, str. 46.
[2] Lj. Zvon 1917, str. 47.
[3] Lj. Zvon 1917, str. 47.

rad vse verjame, i tudi vẹ́, zakaj. Mogoče je, da sem ga sem ter tja morda res po krivici grajal.“

Bil je torej ta Jurčičev odgovor — važno literarno pismo. In dal bi človek tu dva cekina, če bi se nam bilo to pismo ohranilo. Pa se nam žal spet ni! Založil ga je bogvekam najbrže že Levstik sam. Sreča torej, da nam je Jurčič rešil vsaj tisti Levstikov odgovor z dné 27. februarja 1868., ki nam je iž njega mogoče posneti vsaj nekaj drobtinic njegove izgubljene nam vsebine, dasi žal ne tudi vsaj dneva njegovega; in posneti posebej še, da ni Jurčič ugovarjal Levstiku le zoper kritiko „Desetega brata“, ampak tudi zoper nasvetovani Levstikov psevdonim „Lipovec“ ter zoper njegov molk o almanaha predlaganem imenu: „Mladika“. Odgovarja namreč Levstik Jurčiču dné 27. feb. 1868. tako-le:[1]

„„Namesti „Lipovca“ ne najdem nič prida. Torej postavita „Trpislav,“ ali kakor je vama drago. Morda bi ne bilo napak: „Trnobòd, Protiròk. Rogobódič, Vseslavljevič,“ ali kakor se Vama zdí. ||

Niti namestu „Mladikẹ“ mi nič pripravnega ne pade na um, ker mi je to ime po godi, kajti malo skrito vendar le kaže protivnost „Staroslovencem.“ Če hočeta še jasneje govoriti, imenujta almanah „Šíbo“ ali „Palico,“ ali „Staromlàt,“ „Brezovko,“[2] „Bátino,“ „Grjáčo,“ „Bíč,“ „Novomislič,“ „Starobòj,“ „Starográbod,“ „Starokrès,“ „Ognjílo,“ „Kresílo,“ „Mladodrùg,“ „Staročrtnik,“ „Čŕtalo,“ „Staroúdrič,“ „Oven“, „Rézal nič mázal,“ „Rezílo,“ „Meč,“ „Oskrd,“ „Kléšče,“ „Mlaj,“ „Starobíčnik,“ „Prostolíčnik,“ „Starotèp,“ „Vesna,“ „Novodóbnik,“ „Trebílo,“ „Pravopótnik,“ „Neprvák,“ „Novocést,“ „Očist“ (nekaka zél, ki čisti krí), „Tepéžnik,“ „Nehlínsk,“ „Hlinočrtnik,“ „Ščuka,“ „Pravoùst,“ „Pravoslóvnik,“ „Staromráznik,“ „Mladoùst,“ „Novopótnik,“ „Vinorèz,“ „Srpíca“, „Kosa,“ |„Mladozorje,“| „Nova iskra“, „Iskra,“ „Orel,“ „Krt,“ „Mladožír,“ „Starogòn,“ „Vráč,“ „Mládogost,“ „Grebén,“ „Starogròz,“ „Groza,“ „Grom,“ „Starodréznik,“ „Mladozornik,“ „Dimogòn,“ „Staríboj,“ „Jutro,“ „Novozvonje,“ „Zvon,“ „Izbáva“ (rettung); „Novák,“ „Novína,“ „Novoródnik,“ „Novoùk“ itd.

Ne hudúj se, da sem o tako resnej stvari tu ter tam priteknol kako šaljívo ime. Vsled teh besed nobena nej prída. Morda si utegneta katero iz teh vzeti namestu „Lipovca.“ Ali bi vídva v almanàh sprejéla od mene kritiko o Mazepi Koseskega? Zadnje „Novice“ to robo jako hvale, i treba se je oglasiti, da ne bi ptiči „mladokljúni“ zopet začeli po Koseskem[3] prepevati. Če vzameta, piši mi, doklé je treba Vama delo

---

[1] Prvi del tega pisma je objavil Oton Župančič v Lj. Zvonu 1917, str. 46, ter prenehal prav pri besedilu, ki sledi tu.

[2] Najpoprej se je tu zapisalo Levstiku: Brezovka; pa je potem izkrožil z debelejšo potezo prvotni *a* v jasen *o*.

[3] Tu se je Levstiku najprej zapisalo napak: Kosk, pa je preko tega *k* takoj popravil krepak *e* ter nadaljeval: skem.

poslati; prav naglo mi nej mogoče, ker imam toliko posla, da časi ne vém, katerega bi v roko vzél, a te kritike imam vendar uže nekoliko gotove.““

Dragocenost nam — ta odstavek Levstikovega pisma! Nele kot prispevek o neizčrpnem besedotvorniku Levstiku, ki je že tu predlagal naslov „Zvon“, ampak posebej še kot dokaz o dejstvu, da je bila po svoji ideji „Mladika“ odporno podjetje zoper staro tedanjo strujo, kar naj bi izražalo tudi že ime almanaha sámo; a Jurčiču se je „Mladika“ zdelo prezakrito, premalo izrazito ime, ki naj bi si izmislil ter nasvetoval namesto tega Levstik rajši kaj bolj kričavega. Bojni glas nove dobe je bila torej „Mladika“, povsem v smislu tiste istoletne bojevitosti potemtakem, ki jo je razvijal Stritar v svojih „kritičnih pismih“ v zadnjem polletniku Janežičevega „Glasníka“! —

Privil pa je Levstik listu za Jurčiča pod isti ovitek hkratu še drugo istočasno pisanje: odgovor svoj Stritarju, z izrecnim naročilom Jurčiču, naj mu „blagovoli izročiti priloženo pismo“. Dolgoval je že dalj časa odgovor nekemu dopisu Stritarjevemu, ki je bil po lastnih Levstikovih besedah „tako obširna, tako izvrstna kritika“ nekaterih Levstikovih pesmi. In morda nam za tri cekine tu škode, da nam tudi tega pisma ni ohranil Levstik, ampak ga najbrže sam uničil! Odgovor njegov Stritarju pa je bil naslednji:

Dragi prijatelj!

Po pravici se jezíš, da na tvoje obširno pismo, v katerem je bila tako obširna, tako izvrstna kritika nekaterih izmej mojih pesmic, še zdaj nej bilo odgovora. Napak sodiš, ako misliš, da si me s kritiko razdražil. To nikakor nej res. Srčno sem ti zanjo hvaležen, kajti potrjujem jo vso od konca do kraja. Vendar sem bil naménjen o nekterih stvaréh, katere si v kritiki o mojih pesmicah oménil, s teboj obšírneje govoriti. Vedno sem se pripravljal, pesmi s tvojo kritiko vred v roko vzeti, primerjati moje delce tvojej sodbi; ali do tega nejsem še zdaj mogel priti. Ne véš, koliko neodložnih poslov me doletí poleg mojega jako silnega slovarskega dela! Nameri se časi, da po cele dní jezikoslovstvo ostane na strani, kar bi se nikakor ne smelo zgoditi; ali tako je! Pri nas je strašno velika množica ljudíj, kader se je treba poganjati za mastno plačo; kader je treba dela, pa lové tiste, kateri sicer radi delajo, pa poleg vsega tega skoro nejmajo vsakdanje potrebe. Prosim te, odpusti moj dolgi molk!

Jurčiču sem bil pisal o njegovem „desetem bratu“ svoje misli. Govoril sem odkrito, sem ter tam celó morda malo preostro. Kreku ali Umku jaz kaj takega nikakor ne bi pisal, a Jurčič je druge vrste mož. Kar bi se [pri] ónih dveh reklo méd po steni mazati, to utegne koristiti Jurčiču, kateremu treba resníco brez okolíša povedati, ker se trudi

v resnici, da bi prišel na pravo stezo. Iz njegovega odpisa vidim, da ga je moj list hudo ranil, kajti piše mi: „grozno si me raztrgal!“ Prosim te, potolaži ga malo! Tebi rad vse verjame, i tudi vé, zakaj. Mogoče je, da sem ga sem ter tja morda res po krivici grajal. Če utegneš, preberi „desetega brata“, i mojo razmetajočo sodbo popravi, če se dá. O „Mladiki“ i „Lipovcu“ sem g. Jurčiču obširneje pisal, a nič dobrega nejsem mogel svetovati. Tudi sem ga vprašal, če v almanah od mene vzameta kritiko o „Mazepi“ Koseskega. Ta mož piše, kakor je pisal. Slovanski nikoli nej znal misliti a še menj pisati. Bati se je, da ne bi nepremišljena mladína zopet za njím krenola. Uže iz tega vidiš, da ga mislim malo raztrgati; vendar Vama dela ne morem precej poslati, če tudi imam uže nekoliko spisanega. Zdaj sem v dramatičnem i sokolovskem odboru. Iz zadnjega odstopim v prihodnjem občnem zboru. Voliti sem se dál samo || zato, ker se zdaj prenarejajo „pravíla“, katera je hotela nekaka „klika“ čisto po absolutizmu skrpati, čemur smo se ustavili v zadnjem občnem zboru.

Treba, da ti malo obšírneje pišem o dramatičnem društvu, iz čegar odbora ne mislim stopiti; nekteri me celó nagovarjajo, da bi prevzél prvosedstvo, o čemer hočem dobro premisliti, ker je mogoče, da bi moje ime na čelu društva utegnolo pri nekterih osobah kvaro delati. Prav lepo te prosim, da tudi ti prevzameš eno mesto vnénjih odbornikov. Do tebe i do Jurčiča mi je največ. Pisal sem o tem tudi Jurčiču.[1]

---

[1] V pismu namreč z dné 27. februarja 1868., v zadnjem odstavku lista, tako-le: „„Zdaj nekaj čisto drugega! Dramatično društvo se ustanoví po prenovljenih pravilih; občni zbor bode v prvej polovici sušca. V pravilih stojí, da bode vseh vkupe 20 odbornikov, razdeljenih v: 1. znanstveni razdelek 12 odbornikov, meju katerimi 4 mogó zunaj Ljubljane prebivati. Tega razdelka posebni nálog bode, po knjigah preko društva natisnenih, razglašati kritike o vseh izvirnih i poslovenjenih igrah, katere društvo postavi na oder, dalje o vsacem društvu poslanem i potem sprejetem delu ter tudi o drugih slovenskih i poslovenjenih dramatičnih delih; 2. v igralni oddelek 5 odbornikov, katerih nálog je, |skrbeti za| gledališko igranje; 3. v gospodarski razdelek 3 odbornikov, meju katerimi sta blagajnik i knjižničar. Prvosednika i blagajnika voli občni zbor, sicer se odbor sam ustanoví. Posebna skrb društvu bode tudi osnovati dramatično knjížnico, v katero imajo priti vse izvírne domače i poslovenjene, ter kolikor bode mogoče, tudi vse druge slovanske igre; vrhu tega, kar se dá, vse prestave v razna slovanska narečja najboljših dramatičnih dél drugih narodov, napósled najboljše dramatične igre in poučne knjige o dramatiki vseh izobraženih jezikov, || i to ali v prvopisu ali v prestavi, po okolnostih i potrebi.

Če hočemo da bode iz tega društva kdaj kaj več nego sama figura, treba delati. Po tej osnovi bi se dalo mnogo koristiti slovenskej dramatiki. Ali treba je duševno izobraženih, slovstvenih i delavnih močíj. Prosim te i nadejem se, da ti prevzameš eno mesto vnénjih odbornikov. Pomisli, da figurantov imamo dovolj, ter da v tem društvu nej nobenega „Staroslovenca.“ Tudi g. Stritarja sem prosil, da bi se dal izvoliti za vnénjega odbornika. Podpíraj me v tem, če moreš. Posebno do Vaju mi je največ. Nikakor se ne sméta kratiti. Mene sile, da bi prevzél prvosedstvo, o čemer mi je dobro premisliti, kajti mogoče je, da bi moje ime na čelu društva utegnolo

Dramatično društvo, čegar delavnost je nekaj zastala po lenobi društvencga tajnika Nolija i tudi zaradi tega, ker je njegov prvosednik bil Svetec, katerega nikdo več pri nas ne more trpéti, ustanoví se po prenovljenih pravilih. Baš v dramatično sejo smo se zbírali, ko Svetec, z Dunaja zadnjič prišedši stopi v čitalnično prvo sobo, kder najde nas tri: Pourja, Nolija i mene. Noli je popihnol v drugo sobo, kakor bi imel nekaj iskati, jaz sem molčal, Pour tudi. Svetec stopi k Pourju, ter mu po sili vzame roko, potem sta nekaj malega besedovala, kakor bi trnje jedla. Povabili so Svetca v sejo, pa nej hotel priti, rekši, da ne vé programa, da nej nič pripravljen itd. Potem je Svetec vendar sejo dvakrat sklicaval, pa je nobenkrat nej mogel sklicati, kajti nikoli se nej hotelo zbrati pod njegovim prvosedstvom dovolj odbornikov. Napósled je mož stopil iz odbora, i tekój drugi dan potem se zbor sníde v potrebnem števìlu. Zdaj nej v odboru nobenega „Staroslovenca", niti prihodnjič ne bode nobeden izvoljen. Svetec je cel mesec sejo zastonj sklicaval, i tako smo izgubili mnogo časa; zdaj zopet prídno delamo. Občni zbor bode v prvej polovici sušca. Po pravilih bode vseh vkupe 20 odbornikov v treh razdelkih: 1. znanstveni razdelek 12 odbornikov, meju katerimi 4 mogó zunaj Ljubljane prebivati. Tega razdelka posebni nálog bode, po knjigah, preko društva natisnenih, razglašati kritike o izvirnih i poslovenjenih igrah, katere društvo postavi na oder, dalje o vsacem društvu poslanem i potem sprejetem delu, ter tudi o drugih slovenskih i poslovenjenih dramatičnih delih; 2. igralni oddelek 5 odbornikov, katerih nálog je, skrbeti za gledalíško igranje; 3. gospodarski oddelek 3 odbornikov, meju katerimi sta blagajnik i knjižničar. Prvosednika i blagajnika voli občni zbor, sicer se odbor sam ustanoví. Posebna skrb društvu bode tudi osnovati dramatično knjižnico, v katero imajo priti vse izvírne domače i poslovénjene, ter kolikor bode mogoče tudi vse druge slovanske igre, vrhu tega, kar || se dá vse prestave v razna slovanska narečja najboljših dramatičnih dél drugih narodov, napósled najboljše dramatične igre i poučne knjige o dramatiki vseh izobraženih jezikov, i to ali v prvopisu ali v prestavi, po okolnostih i potrebi.

Po tem črteži bi se morda mnogo dalo koristiti; ali treba je duševno izobraženih, delavnih mož v odbor, kajti figurantov je pri nas povsod

---

pri nekterih kvaro delati. Odpiši mi v kratkem o tem, da bodem vedel odboru poročiti. To se vé, da moraš najprvo pristopiti v društvo, predno te moremo voliti, pisalni družabniki plačújo po 1 gld. na leto, po starih pravilih; jaz mislim v občnem zboru nasvetovati, da bi plačevali po dva gld. na leto, kar tudi nej dosti.

Nadejóč se, da mi te prošnje ne odrečeš, nego da bodeš nagovarjal tudi g. Stritarja, kateremu blagovoli izročiti priloženo pismo, ostajam | Tvoj | stari prijatelj | Levstik.""

Prazni spodnji del strani je odtrgan. Na obratni vnanji (četrti) strani ostanek naslova: ... p Jurčič.

preveč. Torej te prosim, da sedeš[1] na en stol vnénjih odbornikov. Tebe[2] nikakor ne izpustímo, torej te še enkrat prosim, da se nikakor ne bodeš krčil. To se zna, da ti je poprej stopiti v društvo, predno te moremo izvoliti. Pisalni družabniki po starih pravilih plačújo po 1 gld. na leto; jaz mislim v občnem zboru nasvetovati, da bi plačevali po 2 gld. a. vr., kar tudi nej mnogo. Prosim te, da mi o tem v kratkem odpišeš par vrstíc, da bodem vedel odboru poročiti.

Prosim te, da odpustíš moj neopravičeni dolgi molk ter da ne zavržeš moje želje o dramatičnem društvu ter ostajam

Tvoj stari prijatelj
V Ljubljani 28/2 868. Levstik

Naslov, brez poštnih pečatov: | P. T. | Jožef Stritar | na | Dunaji |.

Podaja nam to pismo posebej eno: nov prispevek o Levstikovem delovanju leta 1868., — trud njegov za slovenski oder. Ustanavljal je nanovo, preosnavljal je tega leta (zoper Svetca) „Dramatično društvo“, ki je o njegovi dotedanji zgodovini prinesel „Slovenski Narod“ takoj v tretji številki svoji (7. aprila 1868.) pod naslovom „Naša društva“ naslednje (najbrže Levstikovo) poročilo:

Dramatično društvo. Naj mlajše med slovenskimi znanstvenimi društvi je vlani vstanovljeno dramatično društvo v Ljubljani. Dné 15. marca imelo je svoj pervi občni zbor, iz kterega hočemo tukaj na kratko nekoliko črtic podati. Po nagovoru podpredsednika g. Grasselija bilo je na vrsti sporočilo tajnikovo, iz kterega je razvideti, da šteje društvo 158 udov in je napravilo 4 predstave v čitalnici, ter izdalo v tisku 3 igre, 2 pa da ste ravno v natisu. Sporočilo izreka željo, naj bi podpora bila obilnejša, ker le potem bode društvo moglo krepko napredovati, ako najde pri vsih rodoljubih čvrste podpore. Sporočilo blagajnikovo kaže, da ima društvo premoženja 460 gld., dohodki prvega leta znašali so 330 gld. gotovega denarja in več darov. Posebno spominjalo se je rodoljuba, rajnega Grmeka, ki je društvu zapustil dragocene priprave za predstavljanje meglenih podob in 100 gld. gotovine.

Pravila sprejel je občni zbor po popravah, ktere je predlagal začasni odbor. Koj ko se potrdijo pravila, skliče se občni zbor zopet, ter se bode volil po novih pravilih pomnoženi odbor. Do tačas opravlja začasni odbor vsa dela, kaj več o novih pravilih in društvu sploh prihodnjič.

(Dalje prihodnjič.)

[1] Prvotno se je tu Levstiku zapisalo: sede*ž* pa je popravil potem *ž* v *š*.

[2] Prvotno je zapisal Levstik: Teb*i*, a izpremenil *i* v *e* tako, da je pika še ostala.

Rado Murnik:

Iz velike dobe.

3. Ob vse.

I.

Mlada žena je v nizki okajeni kuhinji brisala pomito posodo. Včasi je ponehala in pogledala vunkaj v smehljajoče se trepetanje pomladno, kjer so peli ptiči in godli čirički. Polna lica so ji bila ogorela, nežnosvetla, kakor da je južno solnce pustilo nekaj svojega zlata na njih. Lepe, žalostne oči so ji zrle plaho skozi okno, kakor bi videle v poznih popoldanjih sencah nekaj strašnega.

Izpred hiše je slišala glas svojega moža in sinka. Oče se je pogovarjal in šalil z dečkom; zdaj in zdaj je zazvenel jasni otroški smeh. Ta veseli smeh ji je paral srce; že ves dan jo je mučilo: „Jutri mora moj Martin k vojakom!“

Okoli ustnih kotov ji je podrhtavalo in solze so se lesketale na dolgih črnih trepalnicah. Slutila je nekaj groznega, kar je še daleč. Čutila je nejasno, da ji preti nekaj težkega, hudega, neusmiljenega — čutila je, da ji preti zlo, ki še nima prave moči, ki pa se bliža s strahovito gotovostjo.

Ob steni je tiktakala ura; zdela se ji je prežeča pošast, zlobna, neizprosna — iz tiktakanja je slišala venomer: „Jutri! Jutri!“ Razburjeno dušo ji je pretresal sedaj strah, sedaj jeza in upornost zoper neusmiljeno usodo, ki sega po njenem možu.

„Jutri odide in nikoli več, nikoli več ga ne bo nazaj!“

Zgrudila se je na stolec in se naslonila na mizo. Solze so oblile cvetoči obraz. Nad sabo je zopet čutila tujo, sovražno silo, proti kateri se ni mogla in se ni upala boriti.

„Zapisan je smrti!“ je zaihtela tiho. „Tako mlad bo moral umreti!“

Mahoma je vstala.

„Ah, če pride Martin in me vidi takole!“ ji je šinilo po glavi. „Ne smem mu še bolj greniti žalostnih zadnjih ur doma . . .“

Umila si je objokani obraz in oči, si popravila rdečo ruto na črnih laseh in dejala posodo na polico. Hodeči se je prožno vitko telo nekoliko pozibavalo v bokih.

Žalostna tihota v hiši ji je tesnila srce. Tiho je zaprla kuhinjska vrata, šla po veži in obstala neodločno na pragu. Kar ni se upala k možu.

Na zapadnih oblakih so žarele večerne rože. Hladilna sapica je pihljala iz doline od skalnatih bregov šumeče Soče, razmikala veje in liste in razpletala bujne trte. Daleč je videlo oko preko holmov in hribov do mrzlega ledovitega Krna in Matajurja, do Doberdobske planote in Trnovskega gozda. Ponekod so vinogradi in polja, zeleni griči z vasmi in cerkvicami že počivali v večernih sencah. Njene oči so videle rajsko lepoto tega velikega jugoslovanskega vrta, ali ni je občutila njena duša. Danes ne. Pogled se ji je ujel na bujni češnji: izmed zelenih listov so rdele krvave krogle. Solnce se je bližalo zatonu kakor sreča njenega življenja.

Počasi je stopila čez prag in sedla k možu in sinu na klop.

„Tata mi je obljubil lepega konjička, čisto novega!“ se je veselil živooki, rdečelični Janko. Pobožala ga je in ga vzela v naročje. Prizadevala si je, obvladati razburjenost in kazati miren obraz, toda Martin je takoj opazil njene zardele oči, njeno tiho trpljenje in neizrečeno se mu je zasmilila.

Obrnil je glavo v stran in pogledal proti vasi. Od vseh se je že poslovil; vsakega je prosil, naj mu odpusti, ako ga je kdaj žalil. Vsi so mu želeli, naj se kmalu srečno vrne domov. Inako se mu je storilo; še nikdar niso bili tako prijazni in obzirni do njega. Vse se mu je zdelo tako praznično, slovesno. Tudi na malem pokopališču je bil in se poslovil od rajnih staršev.

Sedaj se je poslavljal od rojstnega kraja. Gledal je in gledal, da bi si neizbrisno v spomin vtisnil vso to sveto krasoto in miloto domačega sveta! Kakor v lepih sanjah — se mu je dozdevalo — je preživel z Ano mirna leta zakonske sreče. Kako naglo so minuli prijetni dnevi! V baraki, na straži, v strelnem jarku, v bolnici bo živela duša ob teh spominih!

Še lepši se mu je zdel sedaj rojstni kraj, še dražji sedaj, ko je vedel, da ga bo moral zapustiti — morda za vekomaj, za vekomaj!

Dvignil je glavo in izpregovoril: „Ana, kako lepo je pri nas doma! Čudno, do danes nisem znal prav ceniti te lepote; šele zdaj, ko bo treba oditi . . .“

Ugriznila se je v ustnico, da ne bi zaihtela na glas. Skrila je obraz za sinkovim. Njiju roki sta se našli. V trtah nad njimi je rahlo šumel večerni piš. Pol zapadnega neba je rdelo ko velika krvava rana.

Mimo češnje se je primajal bradati sosed Luka, vdovec. Luka Makuc je bil že jako star, pa vendar še vedno zdrav in močan ko medved v Trnovskem gozdu. Velik filozof je bil Luka, zmeraj lepo zadovoljen. Zato se je zdel vrli modrijan nekaterim malo prismojen.

„Dober večer, ljudje božji! Težka mora tlači svet. Malo starine sem prinesel, Novak!“

Dvignil je pletenko kvišku in se srečno muzal, kakor bi mogel s svojim vinom pregnati vso moro tega sveta.

„Vem, Novak, da imaš sam vina, ma tale kapljica je posebno dobra,“ je dodal in sedel k Martinu.

Ana je posadila Janka na klop in šla v hišo. Cerkvice na otemnelem tihem gričevju so zapele večerno pesem. Nad zapadnimi vrhovi je belel prvi krajec, že nekoliko srebrn. Ana je prinesla belega kruha in dva kozarca.

„Da bi se srečno vrnil!“ je napil Luka. „Da bi ga skupaj podrla še nekateri poliček, ljubi moj Martin!“

Trčila sta in pila. Pogovor se je plel o raznih stvareh. Govorila pa sta le moža; Ana je nemo zrla v daljavo, kakor bi se tam razodevala uganka temne prihodnosti. Luka jo je večkrat pomotril in se natihoma čudil veliki izpremembi. Šuligojeva Anica, najlepša med lepimi, je bila svoje dni najživahnejše dekle daleč naokoli. Petična ni bila; lepota, veselo srce in delavne roke, to je bila vsa njena dota. Tudi kot žena ni nikdar togovala; pela, šalila in smejala se je ves dan, da se je moralo razigrati srce tudi najbolj skisanemu pustežu. Sedaj pa so bile počasne njene kretnje in komaj se ji je ljubilo govoriti, v očeh pa se je skrivala plaha bridkost.

Luka je pripovedoval, kako se je bojeval zoper Laha. „Hudo je bilo tudi tam okoli Verone in Custozze, ma takrat je bila vojska še prava vojska, dandanes pa — hm! Smejali bi se bili tedaj vsakemu, ki bi pravil, da se bodo kdaj bojevali tudi pod morjem in celo v višavah! Kaj meniš, Martin, ali pojde tudi Italijan proti nam ali ne? Velikanske priprave delajo neki v Italiji in za mejo mrgoli vojaštva. Naša polja in vinogradi kažejo tako lepo, ma če bi prihrumel sovražnik —“

Ana je obledela; nehote je nekoliko odprla usta, da se je zalesketalo belo med rdečim, in povesila glavo nad Jankom, ki je zaspal v njenem naročju.

„Ne bo ga ne sem, Italijana,“ je prekinil Martin soseda in si skoraj srdito vihal močne črne brke. „Žena, nesi otroka spat!“

Ko je odšla, je dejal natihoma: „Oče Luka, o Italijanu pa rajša ne govoriva, saj je Ana že tako preveč žalostna in zbegana. Tudi ne omenjajte, da moram jutri odtod, prosim vas! Saj si vendar lahko mislite, kako ji je težko!“

„Ej, saj res, viš, kako sem neroden! Ne zameri mi, Martin! Le dajva ga še kozarček!“

Ko se je Ana vrnila, sta se pogovarjala o sadnem drevju. Sedla je k njima in tiho gledala v sanjavo južno noč. Zlati prvi krajec, čimdalje bolj rdeč, se je bližal zapadnim robovom. Na nebu so trepetale zvezde kakor nabodene kresnice.

II.

Drugi dan po kosilu je Makučev Luka odpeljal Novakove proti daljni železnični postaji.

Molčali so vsi štirje. Mali Janko je čutil globoko žalost roditeljev. Plašno je pogledaval resnega očeta, ki je imel na klobuku in na prsih pisana šopka in belo-modro-rdeče trakove. Skoraj bal se ga je: zdel se mu je tako tuj.

Ana je topo gledala, kako so se premikale gube na suknji voznika Luke, kako so padale vajeti po hrbtu vrančevem in mu vihrala dolga črna griva ob vratu. Hrabro je premagovala solze, da ne bi možu še bolj grenila bridke ure ločitve. Po vroči glavi so ji begale nejasne, zmedene misli.

Dalje in dalje je drdral skromni voz po razvoženi cesti. Gost prah se je dvigal in polegal po senožetih in poljih, po ograjah, grmovju in drevju. Vas za vasjo je ostala za njimi. Janko se je radovedno oziral sedaj na levo, sedaj na desno. Naposled je zaspal.

Prijetno je zadehtelo od belocvetnih akacij; počasneje je stopal konj po napeti cesti. Mlada žena je skrivoma pogledala moža in vzdihnila.

„O da vse to ne bi bilo res!“ jo je mučilo. „O da bi bile to le sanje! Ta roka, ki drži sina v naročju, ta roka je zdaj še krepka, zdrava, živa. Vkratkem utegne biti razmesarjena, pohabljena, odrezana, pokopana. Vkratkem utegne biti moj ubogi mož ranjen, mrtev, pokopan bogve kje, bogve kje.“

Povesila je glavo in zaihtela vroče: „Ah, Martin, Martin, če te ne bo nikoli več nazaj! Ah, kako sem bila srečna in kako malo sem znala ceniti svojo zlato srečo! O da bi mi ostal vsaj še en dan, vsaj še en dan!“

„Ne žaluj, ljuba Ana! Žalovanje nič ne pomaga. Morebiti se vrnem prej, kakor upava. Ne pade vsak. Morebiti me pošljejo kam za fronto.“

Vedela je dobro, da sam ne verjame, kar govori njej v tolažbo. Takega korenjaka naj bi obdržali v zaledju?

„Ne jokaj se, Ana, lepo te prosim!“ Ujel je njeno trepetajočo malo roko.

„Ne bom se več jokala, Martin!“ je obetala in siloma goltala solze. „Molila bom — mogoče da bo kmalu mir, ah, mir!“ Nasmehnil

se ji je lepi obraz, nasmehnile so se njene solzne oči. Tedaj se je zbudil Janko.

„Ali bo lepo, ko se vrnem! Ali bomo veseli takrat!"

„Ali bo lepo!" je vzkliknil dečko. „Kadar pride tata, se popeljeva daleč daleč tja v Gorico, da mi kupi novega konja! Kajne, tata?"

„Še dva ti kupim!"

„O — kar dva! Dva lepa belčka, kaj, tata?"

V nemi žalosti je gledala predse. Polagoma se je nekoliko pomirila. Iz vdanih oči je sijalo upanje.

Konj je potegnil močneje. Oddaleč se je čulo ukanje in petje. Ana zagleda postajo in se zgane. Iznova oživi bolest in bojazen. Voz se ustavi pod oprašenim kostanjem. Luka priveže vranca k deblu. Neprijetno zaudarja po premogovem dimu.

Na postaji mrgoli potrjenih mož in fantov, ki morajo h kadru, ter njihovih prijateljev in sorodnikov. Ukajo, vriskajo, pojo, kriče, se šalijo, smejajo. Toda ta smeh ponajveč ne prihaja od srca, to veselje je navidezno, prisiljeno. Vsi čutijo to dobro in se pogledujejo s čudnimi, negotovimi pogledi, kakor v zadregi. Vsi so okrašeni s pisanimi šopki in slovenskimi trakovi. Njih obrazi rde od razburjenosti, od pijače, kaje in kričanja. Brkat mož igra na harmoniko. Izza ovinka, izza zelenega drevja se dimi in vije teman oblak kakor črna zastava.

„Že gre!" se glasi po množici. Potrjenci vzamejo vsak svoj kovčeg in stopijo bliže tiru. Hripavo zažvižga vlak.

Obupna žalost duši Ano tem huje, čimbolj se bliža strašni trenutek ločitve. Vsa kri ji sili k srcu, hladna roka pritiska robec na trepetajoče ustne, ki prihaja iz njih zastonj zadržavano ječanje.

Vlak prigrmi, zahrope in se ustavi.

„Zbogom, Ana!" izpregovori Martin s hripavim, toda odločnim glasom in ji stiska roko.

„Oh, Martin! Martin!" Težko, z veliko muko jeclja te besede in upre vanj žareče oči. Burno se ji dvigajo prsi, vsa se trese. Jokaje se mu oklene okoli vratu; strastno objame moža in ga poljubi. Tudi Janko, videč materino žalost, jame točiti solze.

Martin se rahlo oprosti iz Aninih rok, dvigne sinka k sebi in ga poljubi. „Le priden bodi zmerom, Janko, in lepo ubogaj mamo!" Nato se obrne k Luki: „Zdravi mi ostanite, dragi sosed! Ostanite nam zvest prijatelj in pomagajte pri nas, ko mene ne bo!"

„Le v Boga zaupaj, ljubi moj Martin! Kakor je božja volja, tako naj bo! Pomagal bom že, kar bom mogel. Da se kmalu spet vidimo zdravi in pa bolj veseli! Kakor je božja volja . . ."

Ana, smrtno bleda, poda še enkrat možu roko.

„Zbogom, Ana! Varuj mi sina! Zbogom!“ Nato skoči s kovčegom na vlak. Žena ga zagleda pri oknu. „Pazi na sina . . .“ Druge njegove besede pogoltne hrušč, kričanje, ukanje, klici, piski, jok.

Vlak potegne. Roke mahajo. Robci vihrajo. Fantje zavriskajo, zapojo. Živio! Zbogom! Živiooo! Živio, živio!“ Žalostno zažvižga stroj, žalostno odmeva od gora. Škripajoč, hropeč in bobneč drdra vlak proti jutranji strani.

Silna žalost trga Ani srce. Kakor v omotici gleda skozi solze dolgi črni vlak, vidi nad črno pošastjo belega angela, tihega smrtnega angela.

III.

Dan umira. Oblaki gore.

Na klopi pod trtami sedi Novakova Ana z bolnim Jankom v naročju; poslavljata se od domačega kraja.

Od Krna do morja poka in treska neprenehoma, bobni in grmi, kakor bi premikalo in podiralo gorovja. Od morja do Krna divja šesta soška bitka. Bičano ozračje podrhtava, vrata in okna brne.

Trudna naslanja mlada žena vročo glavo ob hladni zid. Kako daleč se ji zde dnevi kratke sreče! Njene lepe oči gledajo otožno proti Gorici — prej prekrasnemu biseru jugoslovanskih mest, zdaj žalujoči razvalini — gledajo proti sovražnim in sovraženim goram, kjer se dvigajo dim in umazani oblaki.

Po dolgih mesecih, polnih toge in koprnenja, polnih mučne negotovosti in mučnega pričakovanja, ji je vendar zasijalo solnce veselja v mračno dušo. Pred dobrim mesecem ji je pisal Martin od italijanske fronte: „Kmalu pridem za par tednov domov na dopust . . . Ljuba Ana, varuj najinega sina!“ Jokala je od veselja. Mali Janko je vriskal in skakal; komaj je čakal, da vendar že pride tata.

Pred dvema dnevoma pa je prejela preprosto belo dopisnico: „Korporal Novak Martin . . . pehotnega polka je padel dne . . . avgusta 1916 pri Sveti gori in je pokopan na vojaškem pokopališču pri Solkanu. C. in kr. vojni kurat . . .“

Takrat ji je bilo, kakor da je strela udarila vanjo! Omamljena je tavala po hiši in ječala bolestno kakor v divjih sanjah. Naposled se ji je ulil lajšalni vir iz pekočih oči.

„Varuj mi sina!“

Nikomur ni razodela strašne novice; bala se je, da nebi bolni sinko od drugih zvedel o smrti tako težko pričakovanega očeta.

Nad sabo zasliši brnenje. Pod temnovišnjevim nebom, visoko nad njo, plove italijansko letalo kakor srebrn metulj proti Beneškemu.

Dan ugaša. Umirajočemu svetijo dolgi večerni oblaki, velikanske plamenice. Še enkrat se ozre mlada vdova po ljubljeni krajini, vzdihne

in se vrne z Jankom v hišo. Prazna je soba. Davi je nenadoma prišel strog ukaz: Še danes mora vse odtod. Kar se ji je zdelo vredno, je skrila v globoki kleti. Goved in konja je že davno prodala vojakom.

„Mama, kdaj pride tata?“

Kakor nož ji režejo otrokove besede v srce.

„Nocoj se odpeljeva, Janko!“

„K tati? Ali bo lepo!“

Slabotna sirota se trudno nasmehne. Silovit kašelj pretresa mlado telesce.

Pri oknu se pokaže bradati sosed Luka. „Pojdimo, Novakova, ko nam ne kaže drugače. Saj . . . noč bo jasna, pot suha. Prav prijetno bomo popotovali.“

Ob zapadnem gorovju tipa jarka svetloba žarometova. Rumenozelena raketa švigne visoko proti nebu in pade, kakor bi se utrnila zvezdica. Tudi noč prižiga svoje luči. Težko stopa Ana z bolnim otrokom, ki sam ne more več hoditi. Luka, otovorjen s polnim oprtnikom in culicami, nosi razen svoje prtljage tudi Anino.

„Ali je hudo težko, Luka?“

„No, bo že, bo že. Bomo pa bolje spali. Veter pihlja; ne bo nam vroče. Le škoda, da smo morali toliko pustiti. Žandarja sta priganjala — konja pa nikjer nobenega.“

Zavijeta jo okoli domače cerkve. Lični benečanski zvonik zeva razklan; nagnjen se naslanja ob sosednji zid kakor smrtno ranjen vojak. Dve hiši sta razrušeni po bombah sovražnih letalcev. Na cesti leži kamenje, steklo, omet, les; opeka gleda iz zevajočega zidovja ko krvavo meso iz rane.

Brez konca in kraja se dozdeva Ani pot do železnične postaje. Mimo napol porušenih vasi hodita, mimo izumrlih sel, mimo odklanih in okleščenih dreves. Tuintam se vidi star očka ali stara mamica, ki navzlic vsemu noče zapustiti rojstnega doma, češ, saj tako ne bom dolgo več, naj vsaj doma umrjem! Trdo udarjajo Lukovi podkovani čevlji ob cesto in njegovi težki koraki odmevajo ob zapuščenih praznih domovih. Ob oknih vise mrtvi nageljni, mrtev rožmarin.

Na travniku počiva četa trudnih vojakov. Mimo njiju gre dolga vrsta voz z ranjenci. Kmalu nato srečata še daljšo vrsto težko otovorjenih prašnih voz, pokritih z zelenjem. Kolesa škripljejo, orožje žvenketa, Bošnjaki pojo svoje divježalostne pesmi. Ana se spominja, kako se je pred dobrim letom vozila z možem po tej poti.

Polagoma doideta druge begunce. Nekateri vlečejo vozičke, v naglici in splošni zmedi naložene s potrebnimi pa tudi docela nepotrebnimi stvarmi. Čimbolj se bližata postaji, tem več je teh sotrpinov.

Na malem kolodvoru in okoli njega se gnete pisana množica pregnanih siromakov. Nekateri, utrujeni po dolgem potu, sede kar na

tleh med culami in cunjami, med vozički, jerbasi in košarami. Gladni in zaspani otroci v raztrganih umazanih oblekah se jokajo in kriče, matere in starci jih mirijo in tolažijo. Nekateri, razjarjeni nad neusmiljeno usodo, se prepirajo med sabo, drugi molijo, zopet drugi se živo pogovarjajo o sovražnih letalih, o poškodovanih domovih, o uničenih poljih in vinogradih, o pomanjkanju, o begunskih taboriščih štajerskih in nižeavstrijskih. Nekateri pa zro obupno v daljavo kakor v neizmerno praznino. Iz vseh teh oči tli in žari tiha, toda težka obtožba.

Počasi se pripelje dolg tovorni vlak. Polagoma se porazdele po sajastih vozovih in se odpeljejo proti izhodu. Nikjer ni nobene luči v nobenem vozu. Skozi odprta vrata sije mesečina na bedne postave in usehla lica. Enakomerno pojo železne strune pesem popotno. Janko spava. Shujšani bledi obrazek mu je miren. Mrzla sapa se zaganja v odprte vagone.

Vlak je čimdalje bolj poln; v njem so begunci iz Gorice, Solkana, Mirna, Šempetra, Vrtojbe, Bilj, Renč ... Proti jutru odpove stroj. Šele popoldne morejo zopet dalje. Medpotoma srečajo vlake z vojaki in vlake z rdečim križem.

„No, Luka, ali vam je tudi danes vse prav?" vpraša proti večeru godrnjava starka in zazeha.

„I zakaj pa ne, Jera? Saj se peljemo, pa še zastonj. Zadovoljni moramo biti. Kdor ni zadovoljen, je slabe volje. In kaj nam pomaga, če prodajamo žalost?"

„Ali se vam nič ne toži po domu?"

„E — že, ne rečem, da ne. Ma — bomo videli vsaj kaj sveta in vedeli kaj povedati, ljuba teta! Zdaj je ves svet naš dom."

Sitna nerga Jera, jezna, da jo stari Luka imenuje teto, se grdo namrda in zabavlja: „Če bi ga pekli na ražnju, pa bi bil modri Luka tudi zadovoljen, češ, da se vsaj ne prehladi! Ves svet je naš dom, kajpa, ko vendar ne smemo drugam, kakor tja, kamor nas škrici porinejo."

Uborni popotniki pozabijo za hipec svoje gorje in se vesele modrosti zadovoljnega filozofa; on pa mirno uživa njihove dobre in slabe dovtipe in se tiho muza.

Ana ždi nepremično; ne govori z nikomer.

„Glejte, kako je ošabna!" mrmra jezična godrnjulja Jera in zazeha iznova.

Ponoči se ustavi vlak na kranjski postaji. Od poslopja lije jarka svetloba v vagon. Mali Janko se prebudi. Oči mu sevajo v pojemajočem žaru. Glas mu je hripav.

„Mama, mama! Tata je prišel domov ... O kako je lep! Pisane cvetlice in trakove ima na klobuku, ali vse lepše kakor takrat, ko je

moral na vojsko. A ga ne vidite?“ Drgetajoča mati se skloni niže k otroku.

„Poljubil me je, oh, mamica, tata je tako mrzel! Kaj je rekel: Zdaj ostaneva zmerom skupaj! Tebe pa ni bilo nikjer. Klicala sva, iskala ... Tema je taka! Strah me je ... Mama ...“

Ustne se mu premikajo, toda glas zastaja in umolkne.

Vlak hrope in drdra dalje v tiho noč. Popotniki spe, kimajo. V medli mesečini so obrazi sivi, kakor mrtvi. Mrzla sapa piha v odprti voz. Prestrašena motri mlada mati pretvarjeni obrazek Jankov, njegove vdrte oči, trpeče poteze. Strahoma čuti pretečo tujo silo, kateri ne more ubežati. Še enkrat dvigne umirajoče dete glavico in zatrepeta. Mati se pripogne niže: male prsi ne dihajo več. Kakor okamenela gleda na malega mrliča.

Izgubljeno vse: mož, sin, dom ... Duša se ji vije v neznosnih mukah.

„Umrlo ji je,“ godrnja Jera. „Niti ene solze nima za malo siroto. Taka mati! Menda je celo vesela, da se ga kmalu iznebi.“

Ana ne sliši, ne vidi nič; objema jo noč omedlevice. Rdeča ruta ji polzne raz glavo, črni lasje se razvijajo po plečih.

Vlak obstane v Ljubljani. Begunci hite k baraki, kjer dele dame Rdečega križa kuhano mleko, kavo, čaj in kruh. Ana se zave, si mane oči, zavrisne. Mahoma plane pokoncu in skoči iz vagona. V njenih srepih očeh plapolajo plameni blaznosti.

„Kje je moj sin, moj Janko? Lepò vas prosim, usmilite se ...“

Na nebu trepetajo zvezde ko nabodene kresnice in sredi srebrnkaste megle drgeta zlata luna. Ob dolgem temnem vlaku bega vitka mlada begunka.

„Zakaj ste mi vzeli moža? Zakaj ste mi vzeli sina?“ Razpleteni krasni lasje ji vihrajo v nočni sapi in strahoten ogenj gori v njenih praznih očeh, ki iščejo sina in moža. Včasi se divje zasmeja. Kdor sliši ta grozni blazni smeh, vsakega presune do mozga.

Izza ogala prihaja stari Luka, za njim pa službujoči vojaški zdravnik in dva moža Rdečega križa.

Dr. Fr. Ilešič:

Podlimbarski.

Označba njegove notranjosti in njegovega literarnega dela.

(Gl. „Lj. zvon“ 1917, št. 11. in 12.)

(Konec.)

Sedaj si hočemo ogledati še vsebino njegovih spisov izza l. 1886. Tega leta je v „Zvonu“ izšla slika iz vojaškega življenja „Krokarjev Peter“, ki jo je pa pisal že leta 1884. Urednik je dal ta spis očividno Kersniku v roke; zakaj ta-le je Podlimbarskemu leta 1888. na Brdu osebno „z veseljem pripovedoval, da je dobro ostrigel njegovo mladostno delo „Krokarjevega Petra“.“[1] Podlimbarski s tem spisom zbuja v čitatelju močno občutje, ko nam pripoveduje o tovarišu dragoncu, ki se mu je ob razgovoru o materi tako omehčalo srce, da je odšel domov, pa je bil zato vojaški obsojen — posebno „milo“ — na tri mesece. V sledečem letniku „Zvona“ imamo dve „sliki iz bosenski gor“: „Handžija Mato“, slikovito nazoren opis krčmarja Mate Vidakovića in opis življenja v njegovem hanu in pred njim; v istem „Zvonu“ se nahaja „Markica“ (srbski deček, ki je prišel končno v vojaško vzgojevališče v Sarajevo), slika s Čaklavice planine. V letniku 1889. je črtica „Strijčevi darovi“, ki spominja po svoji tendenci Franklinove „Piščalke“, in pa „slika s kmetov“: „Plaznik in kirazir Martin“ kjer bivši kirazír, zemljak avtorjev, pripoveduje o bojih z Madžari 1849., vmes pa so prepletene opazke o „starovercih“ Rusih in „starovercih“ v Bosni. Sledečega leta imamo „povest Nejčetovega Frančiška“: „Kako sem prvikrat romal“ (na Limbarsko goro). Avtor o tej povesti sam poroča, češ: „Urednik Levec je to povest tako pohabil, da se je sramujem. Hotel sem v njej povedati, kako udriha militarizem in birokratstvo po kmetu, in ravno ono je Levec izpustil, tako da delo ni krop ni voda. Vsled izpuščenih odstavkov so nekateri prizori neumestni postali.“ L. 1895. je v Knezovi knjížnici „Matice Slovenske“ priobčil povest „Gorski potoki“; v tej sicer manj pomembni povesti, ki se ji poetični naslov ne prilega prav, je obdelal kos svojega življenja; glavni osebi Ivan Gorec in Lazar sta Podlimbarski in Hostnik, ki sta

[1] Podlimbarski imenuje ob tej priliki Kersnika „močnega človeka“.

l. 1877. stanovala skupaj v Ljubljani. Kritika povesti (v „Ljublj. Zvonu“ 1896) je bila precej neugodna ter ji je očitala, da je pisana po stari šabloni, da je izgrešen „fabula docet“, da je premalo živahnosti v pripovedovanju itd. Levec je osebno opozarjal pisatelja, naj bi ga ne plašila ostra kritika, ki je zadela „Gorske potoke“; a očividno brez uspeha; zakaj v sledečih letih nahajamo Podlimbarskega le v „Slovenskem Listu“, kamor ga je privabil prijatelj Ivan Vrhovnik. Prav poetična je črtica, „Senica“ (Slov. List“ 1897, št. 12.) Sinica, ki se je izgubila pisatelju v sobo, je veselo zletela v svoj dom, v mrzlo, a prozorno ozračje. V istih novinah istega letnika (št. 23) je članek „V vojaškem arhivu“, ki podaja narodno in človeški zanimive izpiske iz budimpeštanske vojaške bolnice l. 1849., a v št. 41. odlomek iz povesti: „Gabrovčani“; to so prebivalci gorske vasi, pet ur oddaljene od Ljubljane, ki prej niso poznali ne strank ne časnika, pa tudi niso pisatelju nudili nikakega gradiva za literarno obdelavo; končno so se pa tudi razcepili v dve stranki ter se „začeli smatrati za omikance, odkar so se jeli med seboj lasati“. Pet let pozneje (1902) nahajamo Podlimbarskega zopet v „Zvonu“ s prav uspelo sliko „Tovariš Damjan“; to je zgodba pisateljevega krajana in vojaškega tovariša, ki se je silno togotil, ko je zvedel, da se njegov oče misli zopet poročiti, a zanimivejši je avtor sam, ki je za nepismenega Damjana pisal njegovemu očetu pismo, pa ga pozneje moral sam očetu čitati; najlepša je slika dragoncev na pohodu. Sledečega leta ima „Zvon“ „Potresno povest“, ki nas stavi v vas Gabrovec na Veliko noč 1895; jedro ji je slika praznovernosti hribovske vasi, ki jo pa izkušata lečiti vseučiliščnik Tone in domači župnik[1]. — L. 1904. ima „Zvon“ „Moravske slike“, v katerih je med drugim mojstrsko opisan izlet na moravsko-šlesko goro Radhošt. V „Koledarju Družbe sv. Cirila in Metoda“ za l. 1905. je članek „Kdaj sem se smejal“. Smejal se je Podlimbarski, ko je pred letom dni čital, da je daroval turški sultan 50.000 lir za macedoske kmete — Bog ve, koliko tistih denarjev pride Raji v roke! — Smejal se je, ko mu je Rimljanka pravila, da človek lahko živi, tudi če ne vidi rimskih umetnin, in ko je v Berolinu na nekem spomeniku čital besede: „Pravičnost povišuje narod“. Leta 1906. nahajamo Podlimbarskega zopet v „Zvonu“ s povestjo „Vojvoda Pero in perica“, kjer nam slika ošabnega renegatskega sina uboge slovenske hribovke v primeri z moškim Ličaninom polkovnikom,

[1] Urednik Aškerc je „Potresno povest proti“ koncu skrajšal, ker mu je manjkalo prostora. K povesti spada tudi gori navedeni sestanek „Gabrovčani“, ki je pred povestjo izšel v feljtonu „Slov. Lista“. Ker je Podlimbarski ta sestavek izstrigel iz „Slov. Lista“ in ga dal kot uvod na glavo povesti, ga Aškerc ni hotel natisniti, „a spada k njej in kaže satirsko na zabitost naših ljudi. Tudi v začetku povesti se ta uvod na nekem mestu pogreša“.

ki se ne sramuje svojega očeta v opankih. V Koledarju „Družbe sv. Cirila in Metoda“ za l. 1907. je Podlimbarski priobčil „Nekaj o Andrejčkovem Jožetu“, ki ga uvažuje kot značilnega pisca trojanske doline; tako naj bi vsaka naša pokrajina, zlasti ob meji imela svojega posebnega „pevca“. Istotam opisuje v članku „Slovencem na tujem“ krasno grobove naših vojakov na tujih tleh, žive naše „mrliče“, ki so v tujini „umrli“ za našo bitnost, ter vabi umirovljence v pokoj v Ljubljano. V „Zvonu“ 1907 imamo „Izlet v Krakov“ in istega leta v „Slov. Narodu“ (št. 211 sl., 12. sept.) „Nekaj besed o novodobnih potnikih in izlet na Cetinje“, kjer z rahlo satiro odpravlja turistiko, nadalje potopise in romanje preprostih ljudi, ki vidijo povsod le vnanjosti, nato pa zelo zanimivo poroča o svojih opazovanjih v Črni gori, zlasti o takrat novi črnogorski skupščini. „Iz starih zapiskov“ nam poroča v „Zvonu“ 1908. To so zapiski stotnika Pavla Stoklase, Slovenca, ki pride z dopusta bolan v bosensko garnizijo, pa kmalu nato umre. Jedro teh satiričnih zapiskov je označevanje bosenskega ljudstva in tamošnjih „kulturonoscev“[1]. Sledečega leta (1909) je v „Zvonu“ jedrovita „Povest Ivana Polaja“, komad lastnega avtorjevega življenjepisa; jedro povesti je načelni boj z renegatom-denuncijantom, podlim Žerjavom, pozneje nadučiteljem v Moravanu ob Moravi na Nižjem Avstrijskem[2]. Sledeča leta je Podlimbarski očividno porabil za svoje klasično delo, ki je utrdilo njegov ugled daleč v deveto vas, za „Gospodina Franja“ (1913). Slovenci poznajo „Gospodina Franja“; ni mi treba njegove vsebine označevati. — Neposredno pred vojno je napisal Podlimbarski še dvoje humoresk, in sicer je v „Zvonu“ 1914 spis „Pisatelja Janka Ručigaja prvi honorar“. (Zato, ker je Ručigaj aferico nekega vojaka uradno opisal z beletristično natančnostjo, je dobil 15 dni zapora), a v „Literarni pratiki za 1914. leto“: „Tovariš Kladviček“ (Kladviček je moral s Podlimbarskim vred v polni vojaški opremi za kazen v pozno noč stražiti nadporočnikovo sobo). — Še enkrat se je Podlimparski oglasil, in sicer v „Slovanu“ 1916 s sarkastično povestjo: „Rex Sodomae“ (pod psevdonimom Jožef Vesel), ki pa je dosegla le troje nadaljevanj; ostala povest ni smela izhajati radi cenzure. Govori se, da je tudi ta povest pripomogla k avtorjevi konfinaciji. „Rex Sodomae“ je župnik pijanec in prešestnik, ki izpodbuja župljane k romanju v Rim, da bi

---

[1] Spis je nastal v prvotni obliki že l. 1888. Pod naslovom „Gospod Plaper“ je Podlimbarski oddal takrat rokopis — pač preko Podkrajška — uredniku Levcu, a Levec je rekel, da je „Gospod Plaper“ politično kočljiv, da bi ga torej težko sprejel v „Zvon“, in res ga ni sprejel.

[2] L. 1909/10 je Podlimbarski prevajal iz češčine Zeyerjev roman „Jan Marija Plojhar“. „Prevajal sem z veliko vnemo in se učil, kako fino mora biti izciziliran roman.“

škofovo nejevoljo zvrnil od sebe. „Gospodin Franjo“ in morda „Rex Sodomae“ sta Podlimbarskemu izpodkopala slovenska tla. — V svojem prognanstvu je pisal satirično povest, ki pa je ni mogel več končati. V ohranjenem rokopisu povest nima naslova, a kakor je videti iz Podlimbarskega korespondence, bi se imenovala: „Sveti Valentin in Peregrin“, torej po svetnikih, katerih kult je v zvezi z Limbarsko goro. V bistvu je ta povest razpravljanje o moralni krizi, ki je v tej vojni zadela človeštvo, zlasti pa krščanstvo, a vnanji okvir povesti je potovanje svetega Valentina in Peregrina po zemlji. Na binkoštno soboto 1916 je sv. Peter v nebesih opozoril Boga, da prihaja zadnji čas nebroj prošenj od ljudi raznih veroizpovedanj, ki vsi prosijo za — zmago. Bog odklanja radikalnejša sredstva proti temu in pošlje na zemljo le svetnike, ki so nekdaj na svetu opravljali ranocelniško službo, med njimi Valentina in Peregrina. Ljubljanske bolnice ju pa ne marajo in svetnika sta še v nevarnosti, ker hodita brez policijskega potnega lista in sta celo iz Italije doma. Napotita se v trnovsko župnišče in tu v družbi tamošnjega župnika (ki mu je Podlimbarski s tem postavil lep spomenik) razpravljata o prvotnem krščanstvu (Valentin) in o krščanstvu srednjega veka (Peregrin). Nato gresta iz Ljubljane peš proti Limbarski gori; na poti se najdeta s Samorogom (to je pisatelj sam), ki tako-le označuje svojo vero: „Služi poštenim ljudem po svoji pošteni moči!“ Dalje pa povest ne seže. — Podlimbarski je hotel končno opisati čisto objektivno vse svoje življenje, a ta življenjepis bi bil le okvir za sliko vsega našega narodnega življenja one dobe. Za pomoček bi mu bil pri tem dobro služil njegov podrobni dnevnik, ki ga je pisal ves čas svojega vojaškega službovanja in še nekaj časa v Ljubljani (od 1873—1910), potem pa zopet od l. 1915. dalje do svoje smrti. Zadnje besede, ki jih je vanj zapisal (dne 16. septembra 1917), so bile:

„Hrepenim proč od Pulkave in vendar se ne morem ločiti. Bog ve, če bo drugje bolje. Dobro ni nikjer več . . . Imel bi že potni list, da sem razumel situacijo v Oberhollabrunnu . . .

Preglejmo zdaj še Podlimbarskega spise po njih glavnih snoveh! Ni ga med njimi skoro spisa, kjer bi se vsaj mimogrede ne omenjalo vojaštvo; da, večina njegovih povesti govori sploh poglavitno o vojaštvu. Zdaj nam prikazuje dragonce v Mariboru (1902, 1913) zdaj na Ogrskem (1886, 1909) ali ob Moravi (1909), največkrat pa vojaštvo v Bosni („Handžije Mato“ 1887, „Markica“ 1887, „Senica“ 1897, „Iz starih zapiskov“ 1908, „Gospodin Franjo“). Manjkrat nam slika vojaško življenje vobče („Tovariš Damjan“ (1902); rajši jemlje kako posebno stran tega življenja ter nam jo prikazuje tako, da dobi slika tendenco. Sem spada neizprosnost reglementa, ki ne uvažuje ne domotožja ne ljubezni do matere (1886), kričeča disharmonija med formo vojaških ukazov in

njih vsebino (1914), nečimerna nadutost oficirja, ki prezira svojo preprosto mater (1906), vobče smešnost mnogih vojaških ukazov (1913) itd. Vse to je avtor dobro poznal iz lastne izkušnje. Vnanje vojaško življenje je opazoval že kot deček v svoji rojstni vasi, ki leži ob veliki cesti iz Štajerske na Kranjsko in ki je skozi njo „sredi 19. stoletja maršíral marsikak vojak" („Iz voj. arhiva" 1897). V notranjost vojaškega stanu pa je mogel gledati tekom vsega svojega poznejšega življenja in to spoznanje ga je kot človeka uničilo, kot pisatelja pa navdajalo s satiro. Njegova narava je bila v svojem jedru nasprotna temu, kar mu je dajal in kazal njegov vojaški stan. Podlimbarski, ki je izprva želel biti profesor, nagiblje na stran resnega pozitivnega življenskega naziranja; „vest" in „omika" mu nista prazni besedi. Zoperno mu je vse, kar služi vojni. Omenjajoč Čartorijskega muzej v Krakovu („Zvon" 1907, 422) pravi: „Hladno sem šel mimo velike zbirke orožja . . . ker najrajši ogledujem lopate, motike, pralice, pluge in poljedelske stroje, rajši učila in pripomočke za izobrazbo mladine nego orodje, s katerim je bilo pokončanih toliko nedolžnih ljudi. Če je človeštvo premagalo torturo, premore morda tudi vojsko, vsekakor se mu vremena šele takrat zjasne, ko pojde poslednja puška najnovejšega in poslednjega sestava v muzej in bo pevec, ki je opeval čerkeski kinžal, o njej spesnil visoko odo."

Poleg vojaštva opisuje Podlimbarski rad in dobro kulturne prilike domače kranjske v a s i. Posluša kmete, ki pripovedujejo o svojih doživljajih v vojni 1849. leta v Italiji in na Ogrskem („Plaznik in kirazir Martin" 1889), in gleda, kako se v gorsko vas zanaša prvo strančarstvo („Gabrovčani" 1897 in „Potresna povest" 1903); opazuje kulturno zaostalost, zlasti praznoverje kranjske vasi ter nje plitvo pobožnjaštvo. Taka opazovanja so ga končno precej odtujila romantičnim čuvstvom, ki jih je izprva gojil do domačega sela[1].

Iz domače vasi torej, ki ga je rodila, in iz stanu, ki ga je imel, je Podlimbarski jemal snovi svojim spisom. Že v tem smislu ga moremo imenovati r e a l i s t a. Vsi njegovi spisi spadajo takorekoč v njegovo avtobiografijo, napol „Wahrheit", napol „Dichtung". Značaj človeka-Podlimbarskega je tudi značaj njegovih spisov. V tem oziru je značilno, kar je pisal l. 1909.: „V mojem življenju se je pripetilo dokaj romanov; ne takšnih, kakršne so pisali v starih časih, katerim je bil konec poroka in so srečni in hvaležni ljudje tudi pisatelja povabili na svatovanje; tudi tistih modernih ni bilo, ki se jim zadnje poglavje končava s frazo: In je šel in se je obesil."

---

[1] „Izvzemši sebičnosti ne najdem pri naših kmetih nobene strasti", je dejal 1877. „Bog te živi, kmetska hiša slovenska!" je klical iz tujine 1889. „Spomini na domačo vas so me polnili vedno s prelestjo" je pisal 1909.

„Polomov“ je Podlimbarski v svojem življenju doživel dosti. Prvi polom je čutil takrat, ko ga je ovadil sošolec, poznejši renegat; „potem pa je prišel polom za polomom“. „Kjer je nesreča, tam sem vedno prvačil jaz“, je pisal l. 1913. A kljub melanholiji, ki mu je bila, kakor je mislil, prirojena, se do pred konec svojega življenja ni vdajal pesimizmu, oziroma vsaj prepričan je bil, da bi mehkobnost značaja javnemu napredku le škodovala. „Nam, ki stojimo sredi krutih sovražnikov, ne pristuje mehkužna solzivost nego žilavost in vztrajnost“, je pisal 1897. „Najhujši strup je pesimizem. Res da v mnogem pretiravamo, čez mero se navdušujemo, mnogo upamo in pride nam prevara: Ali naj zato omahnemo, se vdamo bledemu strahu, leni nedelavnosti in vse morečemu brezupu? Ali naj zaradi nekaterih neuspehov bacnemo svoje ideale med staro šaro, pa naj pustimo, da strahopetci in izžiti filistri imenujejo naša stara gesla puhle fraze? („Zvon“ 1904, 269). V članku o Andrejčkovem Jožetu (1906/7) pravi: „Dasi (Andrejčkovemu Jožetu) ni nikdar posijalo solnce pred vrata, vendar ni nikoli afektirano in blazirano tožil o kakšni bridki usodi. Sin zdravega kmetskega očeta ni vedel ničesar o sentimentalnosti ali svetobolju.“

S tega stališča je tudi presojal literaturo. Čitajoč „Ivana Slavlja“, je rekel že l. 1877: ... sicer delo brez graje, a tudi brez prida za slovenski narod, kajti iz vsake vrstice diha ruski nihilizem ... „Meni, ki nimam nič, se zdi ta ‚solzna dolina‘ vendar lepa in vredna veselih in zadovoljnih bitij.“ In l. 1905. se je v hrilih ob Zidanem mostu, ko je videl tam ljudi zadovoljne s tem hribovitim svetom, spomnil Cankarjevih povesti o klancih in globelih ter dejal: „Kmetski ljudje nimajo časa zdihovati, oni rajši delajo.“ Tudi Meškova povest: „Na poljani“ se mu je zdela „pretirano solzljiva; poleg tega še v Cankarjevem slogu, zato me je le malo zadovoljila“ (1908).

Vidi se, da slovenska moderna Podlimbarskemu ni prav ugajala, in sicer radi premehkega in negativnega svojega značaja. Tudi njeni naturalistični začetki mu niso bilo po godu. L. 1896. je pisal prijatelju: „Popolnoma se strinjam s teboj, da Zvonova povest „V krvi“ ne sloni baš na vrhuncu časa ... Ni ga v celi povesti idealnega diha, pesniškega poleta, pri katerem bi se človek nekoliko počil od prevelike mržnje ...“ Istodobno je čital „Don Kišota“: „Don Kišot se mi vidi tip skrajnega blaznega idealista, Sancho Panza je realist, oba sta strašno smešna“, a tem besedam dodaje: „Brez notranje potrebe se realizem ni razvil.“

Ko je nastajala slovenska moderna, je bil Podlimbarski že dozorel mož; stal je izven kroga onih mladih mož, ki so jo uvajali. Njenih ekstremov ni odobraval, a se ji je pozneje mogel približati, ker je po svoji naravi bil pisatelj-realist.

„Prirojeno je menda Slovanu“, je pisal 1908, „sanjariti vedno o tem, česar ni, a malokdaj o resničnosti, in nikdar ne prijeti z močno roko v vesla usode“. Vsaj kot pisatelj Podlimbarski ni bil tak Slovan. Marljivo je opazoval svet, marljivo beležil opažanja in jih potem beletristično uporabljal. Beležke v njegovem dnevniku kažejo, da „Gospodin Franjo“ ni — sanjarija.

Rad vpleta Podlimbarski v svoje spise moralnofilozofske opombe in to je v zvezi ne le z njegovim življenskim naziranjem, ampak še posebe z njegovim pojmovanjem svrhe umetnosti. „Ni namen leposlovja ta, da bi se s svojimi proizvodi producirali več ali manj genialni ljudje, ampak da bi se dvignila omika“, je menil l. 1899. Vendar radi te tendence ne prikraja povesti ad usum delphini; plodovite misli se mu marveč porajajo same od sebe ob snovi in iz nje.

Zapletal je v svoje spise tudi tisti del življenja, ki se imenuje politika. O „politiki“ v umetnosti se često ne sodi ugodno; nekateri so jo hoteli sploh izključiti iz umetnosti. Podlimbarski pa pravi: „V starih časih, ko je imel edino in odločilno besedo v državi cesar ali kralj, je veljala politična pesem za grdo pesem. Dandanes pa je drugače. Politika se od življenja tudi v literaturi ne more ločiti, ker skoro ni človeka, ki bi po tej ali oni strani ne zadel v realnost „politike“ (1909). Seveda mora umetnost naravno tendenco politike dvigniti sub speciem aeternitatis.

Ena izmed form tendencioznosti je satira. In Podlimbarski je zlasti v zadnjih svojih spisih bil zelo satiričnosarkastičen, zlasti v vojaških stvareh (Stari zapiski 1908, Tovariš Kladviček 1914). Njegova satira močno užge in nas je užgala tem močneje, čim bolj smo poznali pisateljevo molčečnost in si predstavljali obenem njegov sicer tako resni obraz.

Podlimbarski se je kot pisatelj razvijal počasi, a solidno ter si je polagoma izpopolnil in oživil slog. Najbolj mu uspevajo orisi pokrajin in kulturnega milijêja. Včasi so njegovi spisi bolj narodopisne slike nego povesti. Značilno je, kar pravi, slaveč Andrejčkovega Jožeta kot pisatelja Črnega grabna „češ, vsaka slovenska dolina naj bi imela takšnega lokalnega pisatelja, posebno ob jezikovni meji („Koledar“ 1906/7). Obratno pa je njegov potopis: „Izlet na Radhošt“, dasi objavljen kot članek, v istini beletrija; vsekakor pa spada med najlepše slovenske potopise. A kar pri Podlimbarskem često pogrešamo, je močna koncentracija dogodkov in njih naravna zaokrožitev. Ta nedostatek imajo „Gorski potoki“ in „Zapiski“. Kot sredstvo vnanje zaokrožitve mu pogostoma služi kak „okvir“ (okvirna povest). Spričo vsega tega smemo reči, da je njegova domêna široka epika. Taka široka epika je vrlina in nedostatek tudi „Gospodina Franja“, ki je po obsegu in notranji vrednosti vsekakor Podlimbarskega največje

delo. Izmed ostalih njegovih spis sta bolje zaokrožena „Povest Ivana Polaja in „Tovariš Damjan“. Kot črtica je lepa „Sinica“.

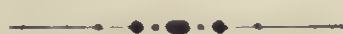
Podlimbarski je ljubil umetnost. Značilno je, kako zavzet je bil Podlimbarski za obrazovalno umetnost. Baš radi tega je tako vzljubil Italijo. Ko je l. 1890. prvič prišel v Benetkah na trg sv. Marka in je videl Markovo cerkev, „ni mogel strpeti tega veličanstva: bežal je proč na Riva degli Schiavoni, misleč o lepoti in harmoniji“. Gotika mu je ugajala tako silno, „da bi jo po cele ure lahko gledal“ (1899). O Prešernovem spomeniku v Ljubljani pa je sodil, da Slovenci z njim ne bodo imeli sreče, „ker je prav neslovenski zasnovan“ (1903).

* * *

Skromen in skrit je bil Podlimbarski kot človek, malo znan pa tja do „Gospodina Franja“ tudi kot pisatelj.

Smatral sem za potrebno, da njegov narod spozna svojega Gospodina Franja Podlimbarskega, in sem napisal ta življenjepis; bodi to nekak uvod v njegove „Zbrane spise“, ki jih izda „Tiskovna zadruga“. Končam naj pa z njegovimi lastnimi besedami („Slovenci na tujem“): „Mrtve sem iskal na italijanskih, ogrskih, čeških in bosenskih bojiščih, kjer večkrat skupno prebivajo prijatelji in sovražniki. Neki kameni pravijo v svojih napisih, da so tam umirali ljudje za svoje prepričanje, ponajveč za ono, kar jim je bilo po drugih vsiljeno za prepričanje . . . človeška zaslepljenost še ni izumrla.“

Podlimbarskega je usoda očuvala te nesreče. Umrl je za svoje pravo prepričanje.

Janko Glaser:

Moji dnevi.

V bregu pod mano se grelo je zrelo malinje,
jaz sem ležal in čakal na tvoje stopinje;
toplo sijalo je solnce lepe jeseni —
tiho zoreli so moji dnevi zeleni.

Juš Kozak:

Markí Groll.

(Dalje.)

III.

Nekaj časa je ležal nepremično v težki zamišljenosti, zdaj vzdihnil, zdaj se spet nemirno prevrnil. Oči, uprte v strop, so sijale mračno in trdo. Roke so hlastale tako nemirno okrog sebe, da se je tupatam smodka komaj dotaknila ust. Čez čas se je umiril, vzravnal se na postelji in zaupljivost se je nasmehnila:

„Ampak veste, ta žena, moja prva žena, ta je bila angel. Tiha, molčeča, vsa se je žrtvovala zame. Visoko, bledo dekle je bilo, ko sem jo poročil. Nekaj časa sva živela na moji graščini na Štajerskem, oddaljena od vsega sveta. Ljubila me je kakor boga. Vse mi je zaupala, imela je otroško srce, verjemite. Vedno se mi je zdelo, da nimam žene, ampak dobro, dobro hčerko. Otrok mi ni rodila. Dve leti sva živela skupaj. Včasi, posebno zdaj od tu, gre spomin v tiste kraje, gozdnate poljane, kjer sva hodila po mojih njivah zvečer in se je naslonila name. Kaj je revica slutila, kakšna zverina spi v meni! Takrat je še nisem varal. Toda zverino v meni so zbudili. Graščino so mi prodali. Tisti večer, ko je zvedela to, je bila osupla, toda ni verjela. Zakaj? je hotela vedeti. Povedal sem ji, da stari dolgovi. In jih tudi njena dota ne more poplačati? Razložil sem ji, da ne. Potem pa je vstala, oklenila se moje roke in šla sva na polje. Tam se je zgrudila. Padla je v travo, izruvala šop rži in si ovila glavo ž njo, da bi zadušila jok. Revica je slutila, da ni kos mojemu bodočemu življenju. Prišla sva v mesto in pričel sem znova. Iskal sem zvez, hodil po gostilnah, plesih in tam sem spoznal očeta svoje sedanje žene, tudi še napol otroka. Velika posestva je imel na Češkem. In samo njo. Človek je zverina. Kar sem storil, sem storil. Margareta pa me je ljubila tako, da ni mogla verjeti, da sem zapeljal revico, nedoletno dekle, zavrgel njo in zakon. Ko sem ji moral končno tudi jaz priznati, se je ubožica zgrudila skoro nezavestna. Potem pa je vstala, se me oklenila krog vratu, me poljubila tako mirno, kakor bi se ne zgodilo ničesar: ‚Groll, ljubila te bom, a s teboj ne morem živeti. Ti

bi me pogazil docela, tako pa se me spomniš nekoč in dobro mi bo delo.‘ Zaprla se je v svojo sobo in drugi dan, ne da bi črhnila komu besedo, je odšla. Iz Opatije sem prejel od njenega advokata prošnjo za ločitev. Zvršilo se je brez ceremonij. Parkrat na leto mi je pisala. Oče sedanje žene se je udal, da sem se lahko poročil, in tako sem prevzel posestva na Češkem. Mlado ženo in dva otročička imam, prijatelj, toda žene, ljubeče žene nisem imel nikdar več. Tudi ta me je spočetka ljubila, toda kmalu po poroki je stopilo med naju nekaj groznega. Zastudil sem se samemu sebi in zasovražil vse ljudi. Edino, kar sem še hotel doseči, je bila brezmejna moč, gospodarstvo nad drugimi. In vendar mi je vkljub vsej grozoti ostalo nekaj lepega. Moja otročička in spomin na prvo ženo. Zakaj jih ni rodila ona? . . .“

Malo tiše je nadaljeval:

„Kdo zna, kaj je zaslutila. Morda je čutila celo tiste utrinke minut, kadar sem radi samega sebe sovražil otroke. Morda je kaj zvedela . . . Sama živi na svojih posestvih na Češkem, otroke pa je prepustila meni. Bogve, ali je to moj greh ali njen. Pride, pogleda otroke in gre. Zastrupljena ženska. Moram li resnično pogaziti vse, česar se dotaknem?“

Groll se je razgovoril. Skoro kalne oči so utripale sredi lica in iskale nekaj daljnega, minulega. Nato se je spet počasi spustil na postelj in ležeč vznak obmolknil.

„Gotovo ste opazili že dosedaj,“ je spet povzel s skoro skrivnostnim glasom, „da je izmed nas skoro vsakdo že prelomil svoj prvi zakon in živi z drugo. Veste, mi smo strašno ranjene duše.“

„Tudi meni se zdi to!“

„Kako bi mogel drugače živeti tu notri. Pomislite, tam zunaj hodijo ljudje svoja pota, nihče jim ne ukazuje njih potov, mi pa čepimo v celicah in še celo zadovoljni smo včasih. Mar ni zmožna tega samo ranjena duša? Izbereš ženo, tako vdano, dobro dušico, lepo, kakor zadnji utrip večernih zarij — pa pride nekaj groznega vate; pobesniš, zavržeš vse, čeprav kolneš, preklinjaš samega sebe. Eh, pustimo to! — Strašno sem zagazil.“

„Markí, ne vem, če se vam bo zdelo moje vprašanje predrzno, toda rad bi vedel nekaj, kar ste mi poprej pripovedovali.“

„Le vprašajte!“

„Kaj ste vi vašo sedanjo ženo takrat zapeljali — hm — tako, no . . .“

„Že razumem.“ Tisti hip ga je nekaj zbodlo. Planil je kvišku in zamahnil z roko . . . „Ne, napol in to je bila moja napaka. Veste, ker takrat sem jo menda še ljubil — potem pa le v trenutkih, saj veste, kakšen sem. Nikogar še nisem menda ljubil na svetu razun samega sebe. Ne vem, če ljubim otroke drugače. — Par dni imam že čudne občutke, sam si jih ne morem razlagati, ampak svoje žene se bojim.“

Težak molk je naenkrat padel čez oba, kakor da se je tuja, trda misel sprostrla po sobi.

Groll ni ljubil takih odkritij, sam se jih je preplašil, ker se mu je naenkrat zazdelo resnično nekaj neznanega, česar dosedaj ni priznal. Kakor da hoče pretrgati oblak nad seboj, je zamahnil v širokem loku z roko.

„Naj bo! Toda zdi se mi, da zmagam tudi to pot.“ Govoril je ves sam zase. „Tistih pet odklonim, med drugimi pa bo že par mož, ki glasujejo zame. Spillmann bo gotovo. Klauser, Hann, hm, ta ni trden. Zameril sem se mu nekoč. Bärenreither je gotov. No, in še dva. Le tistih pet ne, ki so gotovo moji nasprotniki. In da bi mogel tega vražjega Hammerja eliminirati. Kje imajo potem dokaze? Nimajo jih.“ Naenkrat je vstal. Razmahnili so se koraki. „Govorim jim. Vse povem. Markí Groll da ne bi prepričal dvanajstih ljudi? — Boste videli. prijatelj, jutri, ko mi prineso mojo salonsko suknjo! Vi ne veste, kako hrepenim, da jo zopet oblečem in govorim. Miza bo pred menoj, papirji na njej — pred menoj sodniki — na levi strani porotniki in tam za menoj vse polno ljudi, ki me bodo poslušali, lovili vsako besedico, ker me sovražijo! Le sovražite leva, ki so ga morali ukleniti, da jim ni vsega strl in podrl!“

Vrata celice so se odprla, šum na hodniku je naraščal in vse polno ljudi, ki so hodili mimo razkuštrani, umazani, oblečeni v raševino, neobriti, se je oziralo v celico. Markí Groll je zapičil vanje svoj srd ter se nepremično zazrl v dolgo vrsto, ki se je polagoma cepila v celice. Ko sta vstopila Gecker in Schäffer, so se vrata zaprla.

„Kak smrad je tu, je zarentačil Schäffer. „No, in sedaj čakaj večera v tej luknji, dannadan isto. Da poblazniš!“ Nekje izpod zglavja je izvlekel kos kruha in ga pričel počasi drobiti. Nihče ni izpregovoril besede. Vročina in utrujenost je položila drugega za drugim na posteljo.

Dobre pol ure so ležali, Groll je že smrčal, ko se je nenadoma zavrtel ključ v vratih. Tako so postala ušesa vseh dovzetna za to rožljanje, da jih je prebudilo v najboljšem spanju. Hipoma je sedel vsak na svoji postelji. Jetničar se je posmejal.

„Gospôda spi po dnevi, kje pa je hišni red?“ se je šalil in pod vedno enako navihanimi brki sta se kazali dve vrsti črnikastih, slabih zob. „Tukaj prirastek!“

Majhen mož, debelušast, širokopleč, kratkih zavaljenih nog, ves stisnjen vsled debelosti, je vstopil hitro stopicajočih korakov. Mož petintridesetih, judovskega rodu, malo upognjenega nosu ter majhnih, mokrih v tolšči obraza se izgubljajočih oči. Na rokah je nosil površnik; bel ovratnik in črna pentlja sta se takoj odtujila celici. Uslužno, mehko se je premikal, kakor bi se mu zelo mudilo; s prav skromno, komaj

vidno zadrego je pregledal celico, sladkega smehljaja poln je stopil k vsakemu in zamomljal svoj poklon in ime. Vse štiri je posilil smeh. Celo jetničar se je pridružil. Smehljajoč se mu je pokazal posteljo.

„Tu lahko odložite, gospod; za vas pripravljena postelja.“

„Hvala!“ — Nasenfuss se je zopet poklonil, malce razočaran nad vseobčo hladnostjo. Sedel je na rob postelje in venomer premikal svoje kratke nožice.

„Dovolite, gospôda!“ je prosil na vse strani, ko je vlekel iz žepa trebušato cigaro. Opazil je, da nima užigalic. Vprašujoče se je pretipaval, oziral krog sebe, dokler ga ni Schäffer s pikrim, hreščečim glasom ogovoril.

„Prosim!“

„Ah, saj res, hvala, hvala! Se revanžiram.“

„No, no, za užigalice se že ni treba revanžirati!“

Nassenfussa je povsem minila bojazljivost in zahotelo se mu je, da govori.

Dovolite, gospôda, pojasnite mi, kako pa je tu notri?“

„Kako-o-o,“ se je smejal Groll, „boste že videli. Odkod, pri-jatelj?“

„Jaz, jaz sem samo slučajno tu. Za par ur. Majhna pomota.“

Vsi so bušili v smeh, da se je judek bojazljivo ozrl vanje.

„Kaj za par ur, kako pa vi mislite, da gre tu. Prijatelj, če vas spuste takoj, vas bodo šele jutri, če pa imajo najmanjše sitnosti, boste sedeli teden dni tu.

Judek ni verjel, še celo smejal se je.

„Ne, ne čisto mala pomota je. Takoj sedajle, ko zve žena, kaj je z menoj, bo prinesla kavcijo in spuste me. Eh, saj so me vprašali, če bi jo hotel položiti, pa se z ženo malo prepirava in nisem dal; nato so me pripeljali semkaj.“ Venomer se je oziral k vratom, še vedno s površnikom pod pazduho.

„Le ne glejte, prijatelj, danes boste že tu počivali, zvečer razložimo, kako si posteljete posteljo. Kajne, dosedaj še niste delali tega?“

„Oh, to je nerodno, nerodno, ko bi jaz prej vedel.“

„Zakaj pa gre, prijatelj? Meni niso pustili, da bi položil kavcijo, in vendar so je ponujali sorodniki pol milijona.“

„Čisto enostavna zadevica. En avtomobilček ni bil plačan. Jaz sem šofer. To se pravi, ne samo šofer, tehnično izobražen mehanik, monter. Trgujem z motorji, stroji, avtomobili, tudi zrakoplovbe sem se učil.“

„Ha, — ha, vi pa aviatik! Čujte, povejte mi, ali vas more zanesti kak motor pod nebo.“

„Zakaj ne, radi debelosti mislite! Še lažje gre. Še lažje gre. Sicer nisem še nikoli plaval po zraku.“

„Jaz mislim enako!“ se je smejal Groll.

„Kaj pa je tu? Ej, fej, stranišče!“ neprijetno ga je dirnilo in stopicnil je nazaj k postelji.

„Ha — ha,“ se je smejal spet Groll, „prijatelj, le ne tako nežno, privadite se še tu notri, kakor domača živalica postanete.“ Celo Schäffer se je zasmejal pod brke.

„Ej, sakrament, zdaj pa nimam svežega robca s seboj, nikakega perila. Nerodno, gospodje, če se človek sporeče z ženo,“ se je smehljal. Izvlekel je zamazan robec.

„No, gospodek, kako pa, da ste se sporekli? To bo neprijetno za vas. Kdo vam bo pa poslal denar, da naročite svojo hrano. Običajne hrane vendar ne boste jedli?“

„Mar lahko naročim svojo?“

„Seveda!“

„Kakšna pa je hrana tu?“

„O, vse, vse dobite, samo malo drugače kuhano!“

„No, potem bo morda kdo tako dober, da mi posodi za par dni deset kron. Poravnamo takoj!“

„No, je že dobro, že napravimo, samo deset kron vam bo mnogo premalo.“

„Ne, samo da dobim denar. Še danes odpošljem pismo.“

„Ej, to spet ne gre. Pismo od tu potuje dva dni, ker mora v cenzuro.“

„Sakrament!“

„Nerodno, nerodno, gospod!“ Groll je ves čas užival, ko je zavijal debelega možička vedno bolj v svoje mreže, da je capljal kakor muha. Le Schäffer je nevoljno mrdal z brki, dokler se ni ves resen pogovoril z njim.

„Kaj pa je pravzaprav s tem avtomobilom?“

„Eh, malenkost in nerodnost! Vozim, kajne, avtomobil nekega tukajšnjega trgovca. Ponudi se mi izborna prilika — he — he, da ga prodam. No, in ga prodam. Par dni nato sem poiskal tistega trgovca. Nisem pa našel njega, ampak knjigovodjo. Razložim mu vso stvar, da sem napravil dobiček in da izročim ves denar njemu. Pozneje sem pozabil na to, meni se zdi, tudi knjigovodja — zdaj pa me gospodar kratkomalo toži. Zahtevali so kavcijo. No, žene ni bilo doma, in predno sem dospel spet v svoje skladišče, so me že aretirali. Neprijetno.“

„Neprijetno, res, toda pojasnite zadevo jutri preiskovalnemu sodniku!“

„Jutri, še dolgo je do jutri.“

„No, tega se že privadite!“

„Kaj se morem priglasiti nocoj?“

„Vas že pokličejo jutri."

„Veste, nekaj denarja bi rad imel. Pa ne vem, kaj naj storim. Samo da bi mogel pisati ženi, pa mi že pošlje, kolikor hočem. Sicer sva malce sprta — he — he, saj to se vedno zgodi, kajne, če se človek pomeni malo z drugo!"

„Denar vam posodim jaz."

„Hvala, gospod, hvala!"

Groll se je posmejal skoro glasno, da se je Judek nemirno ozrl.

Vedel je, da bi Schäffer nikomur ne posodil, če ne bi že davno znal, kako Groll sovraži jude. In zdaj klubuje.

Judek je ugledal domino. Oči so zažarele in hitro je bil pri mizi, trudeč se, da zapne kako hlače, ker mu je odskočil gumb, ko se je spustil s postelje.

„Gospôda, igrate? Bi mogoče partijo, da ne bo dolgčas?"

Schäffer je pomislil: „Hm, pol urice, potem pride pome. No, dobro, Gecker, boš igral?"

Ta je le dvignil glavo, pokimal ter sedel k mizi, skljućen kakor vedno, zvijajoč cigareto. Potem je ponudil svojo dozo Petroviču, ki je pričel hoditi semintja.

Zunaj so šle preko neba prve večerne slutnje in vršički ogromnih kostanjev na dvorišču so vztrepetali. Zidovi jetnišnice so zažareli in odsev rožaste svetlobe je dahnil v celico. Delo na odrih tam zunaj je za hip počílo; v ščemeči svetlobi daljnega neba se je razodel jetnišnici mir. Od zunaj pa je prihajal komaj slišen nemir cest kakor težak vzdih mesta.

Petroviču se je zazdelo, da vonja domače dopasne trave. Obstal je pod oknom in preko bledega obraza je lila rdečkasta svetloba.

„Prijatelj, hudo? Kolikokrat sem stal tudi jaz tako. Kajne, tam zunaj je nebo, dih zemlje, vi pa tu notri. Zdajle šele človek čuti, kaj je svetloba!" Tiho je obstal Groll pod oknom. Obličje njegovo je posinjelo in blesk oči je bil nenavadno truden.

„Glejte tam ptico, visoko nad mestom, kako se pne proti nebu. Vsa krvavi. Razgleduje. Prokleto to življenje!"

Počasi je povesil glavo in zamišljeno pričel hoditi semintja.

Petrovič pa je legel na Geckerjevo posteljo ter se stapljal s pogledi umirajoče svetlobe.

Čez čas so večerjali. Ko je odšel Schäffer, so pričele nihati najbolj mučne ure dneva. Jetnik se ozira v prazen dan nazaj, peščeni goličavi podoben, strah pred nočjo kljuje v duši, in v dveh urah hoče objeti ves dan in vse pričakovanje, ki ga prešinja s sladkoopojno strastjo, da bi se potopil v globočini noči.

Celo Gecker je stopil parkrat po celici. Le Nassenfuss je sedel na postelji in pušil cigaro.

„Kako pa z večerjo, gospod judek, ste zadovoljni?“

Nassenfuss se je malo zmrdnil, ker je čutil ost Grollovega govora ter pogrešal tolažbe in zaščite v Schäfferju.

„Ni mogoče jesti! Smola — oh, neprijetno!“

„Neprijetno, neprijetno!“ je ponavljal Groll kakor sam zase in nadaljeval svoj izprehod.

Parkrat se je ustavil pri Petroviču, ki je ležal silno bled in grebel po laseh. Groll je čutil napor mladega moža, ki se bori z vsem dosedanjim življenjem.

„Vražja je ta samota, kajne, prijatelj, tu se motajo možgani, se tržejo; človek plava nad prepadi — blaznosti se bližate. Obenem pa vas trdo spremlja zavest, da visi zdaj vse na nitki, in vi lahko sedite tri, pet, deset let. Kaj boste počeli prvo leto, drugo leto in potem jih je še osem pred vami. Človek bi se zaletel v te zidove, jih razbil ali pa sam sebi razčeperil lobanjo.“

Petrovič ni odgovarjal. Sijaj večera je umiral na njegovem obrazu in zvezda sredi temnomodrega neba je mirno vzbrstela, sijala, žarela. Potopila se je v Petrovičeve oči. Z mrakovi je prihajala slutnja svobode kot sanje, ki se bodo drugi dan uresničile. Groll pa je rezal, uničeval te sanje.

Telo se je vzpelo v neznosnem pričakovanju, stisnile so se pesti in možgani so snovali vse ugovore in protiugovore, kakor da morajo vsak hip nastopiti v areni.

Bleda mesečina je začrtala ostre konture mogočnega ozidja. Od zunaj je prihajal odmev delavskega pomenka, nabijanje kladiv. Železno omrežje je odsevalo na tleh kakor v vodi.

Vsi so polegli. Nassenfuss je spal ves zvit na hrbtu; zdelo se je, da leži sredi postelje velika snežena kepa. Smrčal je v enakomernih prestankih.

„Kako mirno spi ta žival!“

„Kaj mislite, kaj je zagrešil?“

„Nič hudega. Poznam take ljudi. To, kar je povedal. Je preveč bedast, da bi storil kako resno hudobijo ali zločin. Zdaj je sprt z ženo, o kateri je prepričan, da ni njegova žena, ampak priležnica, ki se ga je naveličala in živi zdaj z drugim. Zato tudi ni položil kavcije. Tak je le Dunajčan, le verjemite mi! Kvečemu če bi bil lopov že tako vajen tega življenja, da mu v par dneh ne moreš pod kožo. Zdi se mi, da gre Schäffer.“

„Eh, to je naporno delo,“ je potožil Schäffer, ko je vstopil. „Do zdaj sva delala. Ves načrt sem mu nocoj narisal. Prisostvoval je tudi neki generalštabni zelenec. Idiotska vprašanja.“

„No, kdaj končata?“

„Jutri. Potem se odpelje. Tako mislim, da se tekom tega meseca stvar odloči. Ampak, gospôda, meni se zdi, da zunaj vre. Zdajle mi je pripovedoval jetničar, da me bodo odzdaj vsak dan preiskali. Do nazega baje slečejo. Zunaj bo vojska, le verjemite.“

„Mogoče!“ Groll je razmišljal. „Morda pa le vsled tega, ker sta končala in ni našel pravih obdolžitvenih podatkov. In zdaj stikajo.“

„Naj stikajo,“ se je razvnel Schäffer, da je glas zahreščal. „Jaz se ne bojim. Ampak umiti se moram nocoj, drugače niti ne zaspim.“

Ko je lezel v posteljo, je s posmehom ogledoval ogromni trebuh svojega soseda: „Hm . . . spi kakor doma.“

Tišino mesečine je vzdramil trenutno korak vojaka na hodniku.

„Prokleto, teh zadnjih trenutkov človek ne more pričakati,“ se je jezil Groll in se nemirno premetaval po posteliji.

„Kaj menite, kako bo? Vojska bo!“

„Pomendrali nas bodo, le verjemite. Naj napove Rusija in morda še Anglija, Francija, mi bomo na tleh. Nemčija se pripravlja, ker misli sama izzvati tak prepir, toda pri nas? Afere Redl še nismo pozabili. Veste, stari računi bodo poravnani. In teh so pri nas polne cele miznice. Saj sami vidite. Mi se igramo in spimo. Z ljudmi pa se ne moreš igrati . . . Sicer pa kdo ve, kaj prinese ta vojska. Revolucijo vsega človeštva.“

„Zdi se mi, markí, da pretiravate!“

„Ne, ne, prijatelj, vi ste še mladi, jaz pa že star in sem izkusil dovolj svinjarij. Vi mislite, da je človeštvo po eni strani gnilo, jaz pa vam povem, da je v svojem drobovju pričelo plesneti. V trpljenju strašne vojske, ki prihaja, se bo očistilo; samega sebe bo grizlo, dokler se ne povrne k delu . . .“

Ni še izgovoril, ko se je dvignil in zastokal:

„Proklete slabosti! Polasti se me včasi pri srcu, da mislim, da se iztegnem. Hudič!“

Sedé je lovil sapo.

„To je storila ječa. Hm, če me obsodijo, ne vrnem se živ. Nažrlo me je . . . Dosti sem živel, dosti; veliko je ljubilo to srce. — Ej, prijatelj, kakšne strašne boje sem boril z življenjem! Samo da moja otroka ne zvesta tega!“

Zopet je ponehala vročina in ves zamišljen, roki na prsih, oči uprte v nebo, je govoril tiho, zamolklo:

„Samo da otročiča ne zvesta! . . . Bog zna, kaj delata? Teta jima je kajpa natvezla, da sem odpotoval . . . Oh . . . kam? Starejši že govori . . . In če ne bo nazaj očeta, če ga obsodijo, ne, ne, otroka ne smeta zvedeti! Ne, sramoto meni, njima življenje, a le ne tako burnega, kot je bilo moje . . . Veste, tako se mi zdi, kakor da stojita časih poleg

moje postelje in iztegujeta ročice k meni. Oh, prokleto življenje . . . Še nocoj, še jutri . . . in potem?“

Za čas se je spojil s tišino. Oči so zrle nekam daleč preko zidov.

„Vidite,“ je pričel zopet tiho, „tam je tisto dvorišče, kjer so jih obešali. Prazno je, le štiri stene pod cerkvenim zidom, tam je kapelica — so vislice. Hm . . .“

Pričel se je dvigati. Zabodel se je z očmi v mesečino in velike roke so se tresle . . . Nepremično je gledal in težko dihal . . . Petroviča je grozilo, kajti blesk oči v mesečini je bil strašen.

Tisti hip se je raztegnil preko neba oblak, kajti mesečina se je nalahno zganila.

Groll se je spustil nazaj, obležal vznak, in kakor da se je iz drobovja izvil glas, tako mračno je zastokal:

„Grèšil sem, grešil!“

Par trenutkov pozneje je zaspal, nemirno sopeč, in držal roko kakor bi se branil nečesa v prsih. (Konec prihodnjič.)

Miran Jarc:

Večerni pogovor.

Večerno topli, sočni ton šumečih trav, gozdov in vod,
mraku, pokoja; zvon z daljav proseč, tožeč, težko pojoč;
in spev mehak je zazvenel, zašelestel in kot ljubav
in plah pozdrav je trepetal; bolesti prošle vzdih srca
se razpršil je kot oblak v neba modrine . . .
Tedaj srce zaslutilo, začutilo je v sebi moč,
neviden trak je vzplapolal in se razpel je iz srca
in prek nebá tja do daljav večernih zor; škrlatni plašč,
želje in misli pojejo v molitvi tajni, brez besed,
kot da se pogovarjata v večernem molku Duša, Bog.

Peter Jug:

Organizacijske sile med Slovenci.

Uvod.

V mednarodni tekmi ne odloča toliko golo število, kakor razsežnost in trdnost organiziranih enot, ki stremljenja posameznih narodov podpirajo oziroma ovirajo. Zato je proučevanje organizacij, ki prihajajo za posamezne kraje in narode v poštev in kot posledica tega njih pospeševanje ali pobijanje, za vsako kulturno, gospodarsko in politično delo izhodišče in temelj. Ta študija se bavi z organizacijami, ki delujejo med Slovenci.

Od obstoječega se obrača k temu, kar bi po našem mnenju moralo biti, da bi postalo naše ljudstvo kulturno, gospodarsko in politično zdravo in močno.

Predno se lotimo svoje konkretne naloge, podajmo nekaj splošnih misli o družabnem življenju.

Organizacija druži več volj k enotnemu činu. To se vrši v praksi tako, da izhaja od ene ali od ozkega kroga vodilnih osebnosti predlog oziroma zapoved, ki ju množice sprejemajo. Voditelj in množica sta prvini vsake organizacije. Od voditelja ima organizacija enoto in vsebino volje, od množice pa silo.

Kaj vsposablja posameznika ali posamezne skupine za vodilno ulogo in kaj vsposablja množico za organizacijo?

Voditelj mora svojo okolico po duhu in moči prekašati. On mora stati vsaj na prvi pogled kakor gora sredi ravnine. Za spoznanje, da njegova duševna veličina in sila nista tako njegovi kot se zdi, ker je le kombinacija, kristalizacijska točka iz milijon duševnih in fizičnih sil, je treba že kritičnega očesa. Naivno mišljenje vidi le ogromno premoč, ki vzbuja zaupanje in strah. Slednje pa je kapital, ki vsposablja množice za organizacijo. Tako tvorijo duh in sila, zaupanje in strah družbotvorno potencijelno energijo, merilo organizacijske sposobnosti posameznih narodov.

Navadno govorimo o voditelju le pri demokratični organizaciji, ki sloni na zaupanju. Če rabimo isto ime tudi za gospoda, ki veže svoje hlapce samo s silo in strahom, je to nenavadno. A ne neopravičeno, če pomislimo, da imamo pred seboj v obeh slučajih v bistvu isti družaben pojav in da je tudi avtokratična organizacija pogosto nositeljica splošnih interesov. Mislimo le na njeno razmerje na zunaj!

Važen problem za vsako organizacijo je, kakšna so zunanja sredstva, ki vstvarjajo duševni kontakt med voditeljem in množico. Ta sredstva so ali govorjena ali pisana beseda, sestanek, časnik in časopis. Vse naprave, ki ta kontakt pospešujejo, so družbotvorni kapital, zunanje merilo organizacijske sposobnosti posameznih narodov. Na te točke bomo imeli priliko v konkretnem delu te razprave često opozarjati.

Naša politična organizacija.

Oglejmo si najprej našo politično organizacijo, to je ono skupino vojaških in upravnih oseb, ki oprti na fizično silo orožja nad našo deželo vladajo. Kakšna je bila ta organizacija, kakšna je danes in kakšna naj bo v bodoče. Dolga stoletja je bila nositeljica politične moči med nami nemška grajščina in nemška fevdalno-vojaška kasta. Avtonomna organizacija je poleg nje naravnost izginjala. Le v mestu se je uveljavljala nekoliko krepkeje.

Tuj izvor politične organizacije ni nič posebnega. Zelo pogosto se je dogajalo v zgodovini, da je ustanavljal narodom politično organizacijo tuj zavojevalec. Tako pogosto, da bi lahko smatrali to kot pravilo.

Nekaj drugega prihaja v poštev. Taka nasilno ustanovljena organizacija preneha biti tisti hip tuja in postane narodna, ko sta se zmagovalec in premaganec čustveno — in kar je navadno predpogoj za prvo, — tudi jezikovno asimilirala. Dežela pa, kjer se to ni zgodilo, ima svoje politično vprašanje, — izraz, ki naj pove, da je tam oblika vladavine le provizorij, pa naj bi trajal ta provizorij tudi že stoletja. V tem smislu smo imeli Slovenci vedno svoje politično vprašanje.

V fevdalni dobi je prišlo v marsikaterem oziru do zbližanja med nemškim fevdalcem in slovenskim ljudstvom. V bojih na zunaj je videlo naše ljudstvo v njem vendarle svojega voditelja. Na drugi strani je bila fevdalna grajščina v ozkem stiku s svojim teritorijem, iz kojega je črpala svojo gmotno oporo. Ta avtonomija je fevdalnega gospoda zbližala z deželo, v koji je živel. Vkljub temu pa je ostal grajščak v glavnem v tesnih čustvenih stikih z nemškim severom, med tem ko bi zahteval slovenski nacijonalizem zvezo z jugoiztokom. Teh stikov pri njem ne najdemo. Asimilacija se je vršila v našo narodno škodo, ona je pomenila za naše ljudstvo raznarodovanje. Doba našega narodnega preporoda je našla pri nas nemško vlado in — skoro nemško misleče prebivalstvo. Ko pa je šel v preteklo stoletje val romantike in nacijonalizma črez Evropo, je prebudil nenadoma nacijonalistično čustvovanje v našem narodu. Slovenski humanistično izobražen inteligent, ki so ga silili, da daruje Wotanu, se je spomnil pri tem na naše bogove in na komaj zaceljene rane, ki jih je zadal našemu ljudstvu

nemški meč. Zato ni postal Nemec, kakor je bila to prej navada, ampak je začel nov boj za slovenski nacijonalizem, naperjen proti nosilcem politične moči in celo proti mišljenju in čustvovanju lastnih mas. Ta boj, — na prvi pogled „boj brez upa zmage“ — se je končal z nepričakovanimi uspehi slovenske narodne misli. Ogromna večina našega ljudstva čuti danes zopet narodno in sicer tako strastno, da imamo danes slovensko-narodno vprašanje, kakor ga nismo imeli nikdar prej. Nasprotje med tujo vlado in med domačim prebivalstvom je tako ostro, da se bo moral prej ali slej eden umakniti. Postulat našega ljudstva — izražen tako markantno v naši deklaraciji — je, da se umakne tuja vlada, to je ekspozitura centralne oblasti, ki je nadomestila našo grajščino. V njej vidimo samo novo obliko tujega gospodstva.

Pri tem smo prišli v toliko na bolje, da je prišel v te ekspoziture sem ter tja vendar tudi naš človek. Na drugi strani zopet v toliko na slabšem, da je skoro nimamo več politične sile, ki bi bila v stanu zastopati na zunaj še tako opravičene lokalne interese, ako jih hočejo od zunaj poteptati. Vsakemu centralizmu je lastno to, da protežira pod pretvezo skupnih interesov često popolnoma neopravičeno posamezne kraje, narode in osebne skupine.

Zato nam jemlje moderni centralizem mnogo, česar nam avtonomna grajščina ni jemala. Redkosejani slovenski uradnik nas pri popolni odvisnosti od centralnih uradov ne more braniti.

Tako je naš položaj ne samo subjektivno, ampak v gotovem oziru tudi objektivno neznosnejši, kot je bil kdaj poprej.

Proti temu učinkuje samo eden lek. Ta lek se imenuje teritorijalna avtonomija, sodelovanje province v upravi. Nastati morajo lokalne sile z lastnim upravnim aparatom, ki mora priti v roke ljudi, ki čutijo z nami.

Že oni koščck mestne avtonomije, ki je v naših rokah, nam priča, kaj to pomeni.

Princip teritorijalne avtonomije mora biti merodajen za nas kot narod, pa tudi nadalje za podrobno ureditev naše notranje uprave. Avtonomna mestna občina in avtonomen okraj naj bi postale lokalne politične sile, nositeljice odporne sile in razvoja našega ljudstva.

Vzorne organizacije, kakor je n. pr. angleški imperij, nam pričajo, da se da resničnim interesom skupnosti še vedno zadostiti, čeprav se mora opirati centralna oblast v nižjih instancah na lokalne sile.

Naša deklaracija je dovolj jasno izražen splošen program za bodočnost. Kako delati za v njej izraženi cilj, to je stvar politične taktike, ki se mora ravnati po zahtevah trenotka.

Organizacija duhov.

Dejal sem, da je bil proces nacijonaliziranja našega ljudstva presenetljivo dejstvo. Kako je bilo mogoče, da je postala naša gospodarsko, politično in duševno podjarmljena vas zibelka slovensko-narodnega gibanja. Kako zlasti, da je posegla v težek boj, ki se je iz tega razvil, s tako prožnostjo in silo?

Vzrok zato je iskati pred vsem v tesni duševni koncentraciji naše vasi v okviru najmogočnejše historične duševne organizacije, organizacije katoliške cerkve in v tem, da je stala ta organizacija v času našega narodnega preporoda v službi slovenske narodne misli. Tudi cerkvena organizacija je prišla v deželo v spremstvu nemškega meča. A tekom stoletij jo je politično in gospodarsko podjarmljeni kmet popolnoma osvojil, prodirajoč polagoma od spodaj navzgor, od kaplana do nadškofa. Danes je položaj ta, — in že v času našega narodnega preporoda ni bilo veliko drugače, — da izhaja ves naš klerus skoro izključno iz naših kmečkih krogov. Kot kmečki inteligent ostaja slovenski duhovnik v tesnih stikih z rodno hišo, koja se ga na drugi strani z zaupanjem oklepa. Pod vplivom cerkvene dogme postaja njegova avtoriteta skalno trdna, in v rednih nedeljskih sestankih farne občine dobiva duhovnik tudi stalen delokrog, v kojem se lahko udejstvuje.

Tako nastaja obvladovanje in koncentracija duhov, duševna organizacija, ki se lahko meri z marsikako silo in koje vpliv sega daleč preko specifično cerkvenih mej. Taka organizacija ni samo varuh konservativnih idej, — ampak je v stanu povzročati s presenetljivo silo tudi mišljenjske preobrate.

Prvi tak pojav je bil naš narodni preporod. Ko je zavladalo narodno čustvovanje med duhovščino — kar je bilo naravno, ker je stal duhovnik v preporodni dobi pod istimi vplivi kot slovenski humanistično izobraženi inteligent — je zmagalo v kratkem povsod, kamor je segal njen vpliv. Isto se je zgodilo v zadnjem času z neverjetno brzino z jugoslovansko orijentacijo. Kdor pozna trdovratni odpor našega kmeta proti vsemu novemu — in kdor primerja s tem naše poljudne kulturne organizacije, kot je „Družba svetega Mohorja“, ali pa razvoj našega kmečkega zadružništva, ta bo stal pred samimi ugankami, ako ne zna ceniti pomena voditelja, ki obvladuje in koncentrira duhove.

Primerjajmo našo vas z našim mestom, ki ga karakterizira pred vsem to, da se nahaja tam duševna koncentracija v popolnem razsulu. Tam se vsi ti čudeži nehavajo. Vkljub temu, da je tam inteligenca in prožnost posameznikova povprečno veliko večja kot na deželi, — se mesto le težko prilagoduje zahtevam časa. Vsak poznavalec naše politične in kulturne zgodovine nam mora dati v tem oziru prav, ako

si napravi samo na podlagi zgoraj omenjenih dejstev paralelo med deželo in mestom.

Kaj sledi iz tega spoznanja za sedanjost in bodočnost?

Da v tistem plehkem stremljenju, ki stremi za atomiziranjem duhov, ni ne sile, ne napredka, — in da se pravi postaviti si kot normativno idejo ta cilj, lahkomiselno zapravljati najjačjo družbotvorno potencijelno energijo, s kojo naše ljudstvo razpolaga. Vprašanje se ne glasi, ali duševna koncentracija ali atomiziranje, ampak ali cerkev, ali novo koncentriranje duhov v okviru kake nove vse obvladujoče ideje in v okviru kake nove organizacije.

Skrbno sem pretehtal najvažnejši razlog, ki naj bi mi dokazal, da na vsak način ne cerkev, — in prišel sem do zaključka, da ta razlog ni tehten.

Ta razlog se glasi: Le srečen slučaj je, da je stal v polpretekli dobi nosilec cerkvene avtoritete v službi našega ljudstva. Kaj pa bi bilo, ako bi nam bil ta nosilec sovražen, kakor nam je, recimo, državna birokracija? Ali bi ne pomenilo to naravnost pogina? In kaj je pri organizaciji, koje najvišje glave, koje centrale so izven našega naroda, naravnejše kot to?

Vprašal sem se, odkod bi mogli priti našemu narodu sovražni vplivi, recimo popolna germanizacija hijerarhije. Ali od rimskega pontifikata? Za to manjka vsak povod. Drugič bi se vsak tak poizkus že ob pasivni rezistenci škofije, ki je edini izvršilni organ pontifikata, ponesrečil.

Ne sme se prezreti, da je cerkev vzlic najstrožjemu centralizmu v bistvu zelo avtonomno organizirana. Opozarjam le na zelo važno dejstvo, da bazira gmotna in moralna eksistenca nižjih organov na lastnem teritoriju in ne na centrali, — torej narobe, kot je to pri sedanji državni birokraciji. Zato v necerkvenih zadevah navadno celo vplivanje škofije na župnijo ni tako močno, da bi se moglo uveljaviti proti boljšemu prepričanju podrejenih organov. (Primeri: Koroško, Kočevje!) Če je kdo v stanu izrabiti organizacijo hijerarhije proti nam, bi bila to k večjemu nam sovražna politična oblast, ki si je pridobila tudi na hijerarhijo velik vpliv in ki je vsled tega nevaren sovražnik.

Nič ni za državo lažjega, kakor vsiliti naši deželi nemške škofe. Več doseči pa ji pri sedanjih razmerah ni lahko. Zakaj ne daje nemška in nemškutarska Koroška tudi slovenskemu delu svojih duhovnikov? Ker se je meščan odtujil cerkvi, nemški kmet pa ne producira duhovniškega naraščaja niti za lastne župnije. Iz teh razlogov je naša pozicija v cerkveni organizaciji trdna in sila, s kojo mora tudi država resno računati.

Želeti bi bilo vkljub temu, da se cerkev osvobodi zveze z državo. Kakor bom poizkusil pozneje utemeljiti, ne samo, dokler nimamo lastne države, ampak tudi, ko jo dobimo. A internacijonalna organizacija ni

tisto, kar povzroča odvisnost cerkve napram državi. Prej nasprotno. Ko bi ustanovili danes popolnoma narodno cerkev, bi se morala tudi boriti z državo in bi lahko prišla v odvisnost od nje.

Kakor vidimo, ostaja od vsega tega razloga za opozicijo proti cerkvi samo eno, kar pa te opozicije več ne opravičuje, ampak kaže le z novo svetlobo v prejšnje poglavje: Dokler je politična moč v deželi v sovražnih rokah, je vsaka druga organizacija dvorezen meč, za kojega moramo skrbno paziti, da ostane v naših rokah.

Vkljub temu zahteva duh časa novo koncentriranje duhov v okviru nove, vse obvladujoče ideje in v okviru nove organizacije. Vzrok zato je enostavno v tem, da gine med ljudstvom vera v temelje, na kojih cerkvena stavba sloni. Kjer so ti temelji padli, tam živi cerkev navidezno eksistenco in vprašanje se ne glasi več, ali cerkev, ali nova duševna organizacija, ampak ali slednja ali duševno razsulo.

Kje najdemo v sodobnem svetu idejo, ki je v stanu mase na novo duševno koncentrirati? Po naši sodbi se da izvršiti to koncentriranje le pod praporom etičnih idealov humanitete in pravičnosti. Torej na starih podlagah. Prorok bodočnosti ne bo prišel razvezovat postave, ampak jo pride dopolnit: na novo rešit njen bistveni del s tem, da ga oznani človeštvu v jeziku sedanjosti. Ta stremljenja vidim oživotvorjena v socijalizmu, ki je edini v stanu, da postane idejna podlaga za duševno organizacijo brezcerkvene družbe. Zunanja oblika te organizacije je lahko šola, a na noben način ne sedanja šola.

Dokler je šola atomiziran konglomerat, a ne idejno in organično enotna institucija, uči učitelj otroke čitati, pisati in računati, — ljudski pedagog pa ni. Če je, je to kot oseba, gotovo pa ne kot funkcijonar šole.

Česa je treba, da postane učitelj res ljudski pedagog — oziroma da postane šola duševna voditeljica naroda?

Šola se mora nasloniti na veliko etično idejo, ki je edina v stanu prepojiti njene glasnike z ljubeznijo in poletom, mase pa z vero in zaupanjem. To vse je notranji predpogoj duševne koncentracije. Nadalje mora postati šola avtonomna sila, koji dajejo njeni najvišji organi smer in pravec. S tem je zavrnjena šola, ki ni nič drugega kot konglomerat posameznikov, a tudi vsaka odvisnost šole od države ali kake druge organizacije. To so zunanji predpogoji za duševno koncentracijo. Te pomanjkljivosti sedanje šole so tudi glavni vzroki, zakaj si ni mogla pridobiti niti z daleka tistega pomena kot cerkev.

Ne zadeli bi jedra, ako bi navajali kot razloge za to samo slabo gmotno stanje in pomanjkljivo izobrazbo učiteljevo. Nekaj je na tem, a razlika med duhovnikom in učiteljem v teh ozirih ni tako ogromna, da bi bila v stanu njuno različno družabno pozicijo razložiti. Nekaj drugega je. Eden Napoleon zadostuje za armado, kjer prešinja zadnjega vojaka duh poveljnikov. Kjer pa tega ni, tam se lahko dolgo trudimo,

predno pritiramo zadnjega vojaka na višino Napoleonovo. Taka armada je bolna v svojem jedru,

In tretje, kar se mora zahtevati od šole: V uvodu smo napisali: Važen problem za vsako organizacijo je, kakšna so zunanja sredstva, ki vstvarjajo duševni kontakt med voditeljem in množico. Cerkev je postavila strogo zapoved, ki zapoveduje obiskovati ob nedeljah in praznikih cerkvene sestanke. In šola? Ali ni fikcija govoriti o učitelju kot o duševnem voditelju ljudstva, dokler se omejuje njegovo neposredno vplivanje samo na otroke? Rednih stikov med šolo in odraslimi je brezpogojno treba.

Zato prihaja v poštev v prvi vrsti časnik kot glavno asocijacijsko sredstvo moderne družbe. Zanj je treba delati z vsem družabnim pritiskom. Pri vsem vpoštevanju časopisja pa se mi zdi dvomljivo, da bi mogel popolnoma nadomestiti sestanek. Zato smatram za zelo neugoden pojav, da prevladuje v sodobni meščanski družbi skoro v vseh družabnih sestankih plehka zabava, medtem ko je sestanek, stoječ pod dojmom idej, ki prevevajo duše v njih globinah, skoro popolnoma izginil. Tako se potencira plehkost s sredstvi psihoze mas, med tem ko se skriva resnost življenja v samotno izbo! Pri teh razmerah mora iti splošni razvoj dejansko drugo pot, kakor mu je odkazana v srcih.

Kaj bi bilo, ako bi vrnili gledališče — zopet namenu, od katerega ima danes večinoma popolnoma nezaslužen sloves? Ako bi vrgli kino raz oder, ako bi stopil nanj umetnik-prorok in duševni voditelj svojega naroda? Ako bi iztrgali celo pravi kino komedijantskemu špekulantu?

Tako si mislim gigantsko delo za novo organizacijo duhov. Težko je zidati novo zgradbo od tal in bolja bi bila reforma stare. A to je stvar cerkve.

Cerkev kakor je, med moderno družbo ne more najti vere vase. Zato mora iti ta družba ono drugo, težjo pot, ki ima za posledico kulturni boj, boj med starim in novim.

Idealna omejitev obojestranskoga delokroga je — v veri v organizacijo. Preko te meje izsiljevati z nasilnimi sredstvi svoj vpliv, je nezdrav pojav. Materijalen pritisk ni v stanu uničiti idejnih protisil. On onemogoča samo nasprotno organiziranje, tako da stojimo nasproti samo popolnoma desorganizirani, a zato nič manj nasprotni masi. To rodi revolucije in protirevolucije in pomenja frivolno tratenje organizacijske sile našega ljudstva. Pod tem znamenjem stoji med Slovenci kulturni boj v preteklosti. Pod tem znamenjem v bodoče ne sme več stati.

Le tako je upati, da bo organizacija duhov med Slovenci tudi v bodoče faktor, ki bo dajal našemu narodu, kakor je bilo to v zgodovini, na zunaj presenetljivo odporno, na znotraj pa presenetljivo razvojno silo. Da bo pomagala rešiti v interesu našega ljudstva težke politične in težke gospodarske probleme.

Gospodarska organizacija.

V gospodarstvo posega organizacija na ta način, da določa voditelj ali vodilna skupina za gospodarsko delo širše družbe smer in pravec. Po dveh glavnih tipih gospodarskega udejstvovanja, po produkciji in izmenjavi, lahko ločimo dva glavna tipa gospodarske organizacije: produktivno in trgovsko družbo.

Ker je res, da ima tisti, ki more odločati o naših dohodkih, v vsakem oziru močen vpliv na nas, je res, da vpliva gospodarska organizacija močno na politično. Res pa je tudi narobe. Vse vrste organizacije vplivajo pač druga na drugo, Napor, da je politična in duševna organizacijska struktura le posledica gospodarske, se nam zdi pretiran in napačen. Vkljub temu si je treba biti v svesti, da se je posrečilo samo z gospodarskim organiziranjem že velike narode politično podvreči in da je gospodarsko organiziranje izredno važno.

V zgodovini je bila naš gospodarski organizator nemška grajščina. V mestu pa se je razvijala in polagoma rastla denarno-kapitalistična organizacija. Ta je postala v novi dobi tako močna, da je grajščino politično in gospodarsko prekosila in osvobodila tudi naše ljudstvo grajščinskega gospodstva. Od takrat gredo različni sloji našega ljudstva različna pota.

Kmet je danes gospodarsko atomiziran. Grajščina je postala za okolico tudi v gospodarskem oziru okamenel enklave, izraz, ki naj označi, da nima več vodilnih vplivov na okolico in da je po svoji razsežnosti v našem poljedelstvu le drobec.

Osvoboditev našega kmeta izpod grajščine je bil zanj predpogoj ekonomskega, za ves naš narod pa predpogoj narodnega razvoja. Šele ž njim je bila dana možnost, da dobijo naše kmečke mase voditeljev, ki bodo imeli ekonomsko pred vsem interese splošnosti pred očmi.

A gospodarsko atomiziranje takega vodstva ne more dati, zato popolna osvoboditev kmečkega stanu ni konec procesa osvobojenja, ampak etapa. Tehnično in komercijonalno vodstvo kmečkih obratov zahteva pri današnjem svetovnem gospodarstvu in pri produkciji za trg zelo širokega obzorja. Če postavimo kmeta kot osebo ob stran in v tekmo z modernim gospodarskim voditeljem — z industrijskim in trgovskim velepodjetnikom, mora poleg njega ravnotako propasti, kakor je propadel svoj čas svoboden kmet v gospodarski tekmi s fevdalcem. Ker je pri nas velekapitalistični podjetnik pretežno nenarodna sila, je gospodarska reorganizacija slovenskega kmeta tudi narodno-politično vprašanje izredne važnosti.

Za novo ekonomsko organizacijo je treba novega ekonomskega voditelja. Takšno vodstvo je poklic zase in ni združljivo z manuelnim

delom. Ekonomski voditelj mora biti inteligent, ki čuti z ljudstvom. Temu voditelju je treba zasigurati gmotno eksistenco. Nadalje ga je treba podpreti s silo, ki jo daje avtoriteta in moč kapitala. Početki tega razvoja so v naši zadružni organizaciji.

Ako bi se razvijalo naše zadružništvo zavestno v tej smeri, bi moglo že v danih razmerah naše sile podesetoriti. Kadar pa podpre ta razvoj tudi državna oblast, se odprejo zadružništvu nepregledne razvojne možnosti. Predstavimo si v duhu, da bi postali naši ostareli gradovi enkrat sedeži mlékarn in drugih zadrug, v kojih bi gospodarili iz naroda izišli možje, veliki po širokosti svojega obzorja in veliki po svojem demokratičnem čustvovanju!

V mestu imamo na eni strani, — analogno kot na deželi, — majhno, atomizirano obrt, — na drugi strani pa veleindustrijo in veletrgovino z visoko razvitim upravnim aparatom.

Mala obrt se je tu deloma sploh preživela in ni zmožna konkurence z veleobrati. Če je treba za to obrt organizacije, je je treba predvsem zato, ker imamo opraviti tu z živim človeškim materijalom, ki se ga ne da vreči med staro šaro, kot zastarel stroj, ampak ga je treba varno prepeljati čez kritične prehodne dobe v nove razmere. Ni pa njena naloga, ovirati tehnični napredek.

Čisto posebne razmere pa je vstvaril moderni veleobrat.

Industrijalni in prometni kraj s svojimi tovarnami, rudniki, železnicami in arzenali je družabni tip zase. Tu imamo pred seboj velike gospodarske organizacije, v kojih široke mase delavstva in uradništva ekonomski tako popolnoma izginjajo, da je njih ekonomska in vsled tega tudi politična eksistenca le v gospodarski organizaciji mogoča. Zato je v industrijalnem kraju boj za moč v gospodarski organizaciji najvažnejše družabno dejstvo. Ta boj je razvil gospodarsko-etično ideologijo — socijalizem —, ki ima svojo veljavnost daleč preko mej industrijalnega obrata in je v glavnem duševno gibanje.

Normalni tip sedanje gospodarske družbe je ta, da se nahaja družbeno imetje v privatni lasti. Tisti pa, kdor sme razpolagati s tem imetjem, razpolaga tudi z družbo. On je njen predestiniran voditelj, ekonomski gospod, zelo sličen srednjeveškemu fevdalcu. Vladajočemu razredu stoji nasproti vladan razred.

Iz tega razreda izhaja odpor proti predestiniranemu voditelju. Končni cilj tega odpora je demokratiziranje gospodarske družbe. Tip take družbe je zadruga, ki razlike med vladajočim in vladanim slojem ne pozna, kjer je uradnik pooblaščenec vseh, ki so v družbi organizirani.

Voditelj in organizator tega boja je socijalistična organizacija. Vkljub temu je ona po svojem bistvu duševna in ne gospodarska voditeljica. To bi morala po mojem mnenju tudi ostati. In sicer tudi v družbi, v koji bi socijalistična ideala, — zadružna gospodarska in de-

mokratična politična organizacija, popolnoma prodrla. Zakaj družba, kakor jo zamišlja socijalizem, v svoji popolnosti ni od tega sveta, in vse, kar se mu na zemlji približuje, zahteva stalnega čuvarja.

Dosedaj je naša industrija še malo razvita in le od daleč padajo sence velikih gospodarskopolitičnih bojev na naše kraje. A od dne do dne prodira industrijalizacija od severa proti jugu. Tisti, ki na našem svetu nastajajočim gospodarskim armadam zapovedujejo, predstavitelji modernega trgovskega zvanja in tehnike, so po ogromni večini tujci. Tako se vrača zmagovalec, ki smo se ga s kmečko osvoboditvijo komaj otresli, na novo.

Naš veliki cilj je osvoboditi te organizacije tujega gospodstva.

Kar je na našem ozemlju organizacij, ki so v naših rokah, vse morajo delati z vsemi silami za ta cilj. Vzgojiti si moramo trgovsko in tehnično na višku stoječih, za gospodarsko vodstvo sposobnih ljudi.

Računajmo potem z najslabšimi možnostmi. S tem, da bodo morali služiti naši ljudje tujemu kapitalu. Vseeno. Ni me strah za našo gospodarsko bodočnost, če bo dejansko vodstvo naših gospodarstev v naših rokah.

Sklep.

K sklepu naj resumiram naloge, ki se stavijo po mojem mnenju naši politiki. Našo politično upravo je treba spremeniti v smislu naše deklaracije tako, da bo naše ljudstvo zedinjeno, prosto od vsakega tujega gospodstva, vladano do najnižjih instanc demokratično.

Kulturno je treba očuvati duševno koncentracijo. V ta namen moramo skušati — v očigled dejstvu, da avtoriteta cerkve pada — spremeniti šolo v idejno enotno, disciplinirano in avtonomno vzgojevalno organizacijo.

Gospodarsko moramo vzgojiti ljudi, ki so zmožni stati na čelu modernih agrarnih, trgovskih in industrijskih obratov. Pri poljedelstvu sili razvoj sam k zadružnemu idealu. V trgovini in obrti nam ostaja to končni cilj. Naš bližnji cilj pa je, da spravimo v dejansko vodstvo teh obratov ljudi, ki so našemu ljudstvu po čustvovanju blizu.

Za to se da delati v okviru vseh političnih strank. Politična stranka ni toliko načelna, kakor formalna enota. Nove misli ne smejo ostajati pred njo, ampak naj vanjo prodirajo, ne da bi morale ob enem tudi razdirati in desorganizirati. Pojem stranke je že sam na sebi kompromis, druženje z žrtvami za ceno političnega uveljavljenja in moči. Čim več discipline, čim manj zunanjega cepljenja — tem bolj bomo politično zreli.

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

René Bazin: Gruda umira. Iz francoščine prevel Izidor Cankar. Izdala in založila „Leonova družba“. Ljubljana 1917. Tiskala „Katoliška tiskarna“.

Srečno izbrano delo, odličen prevod. Prav nam primerna knjiga; saj se razmere, ki jih slika Bazin v tem svojem romanu, v marsičem strinjajo z našimi. Doslej so nam kazali slovenski prevodi iz sodobnega francoskega slovstva skoraj izključno ali meščansko ali socijalistično ozračje, francoska provinca pa je ostala našemu čitatelju nekje v meglenem ozadju, skrivnostno zastrta, pravzaprav kakor da je ni. Naivneži pri nas so prav resno mislili, da je vsa Francija velikanska hiša pohujšanja, da se vse življenje francoskega naroda osredotočuje po kabaretih in beznicah. Koliko si moral preslišati pred vojno o izmozganosti in propalosti tega naroda. Iz te knjige pa nam veje dih kmečke Francije, krepke in sokovite, starožitne in preproste; iz nje spoznaš — kar si lahko opazil tudi sredi Pariza — kako je ta narod varčen, veren in konservativen, kako hrani živih morda več svojih davnih tradicij nego postavim slovenski. Mi kakor da smo v primeri s Francozi ljudje kratkega spomina. Ali v to prvotno Francijo segajo mesta, vabljenje tujine. Toussaint Lumineau, stara korenina, mož, zrasel s svojo ljubo Fromentièro, gleda, kako se izneverjajo sosednji sinovi svoji rodni grudi, in potem mora trpeti, ko vidi, da tudi njegovih dveh sinov zemlja ne veseli več. Vojaška služba ju je odtujila, kakor druge, kmečkemu življenju, težko delo na polju preseda njima in sestri Leonori, želja po samostojnosti, po mestni udobnosti jih vleče proč. Ginljivo je, kako se starec strahoma brani resnice, kako upa, ko sta mu ušla Franc in Leonora od hiše, da mu ostane vsaj mlajši, Andrej, doma in z njim ime na kmetiji. Težko se trgajo od grude, in vendar se trgajo. Le Mathurin, zagrizeni pohabljenec, najstarejši, ki pa za gospodarstvo ne šteje več, se oklepa do zadnjega zemlje, in najmlajša, Rousilla, zaljubljena v hlapca, ki ga pa oče iz ponosa ne mara za zeta, dokler po Mathurinovi smrti ne uvidi, da navsezadnje vendar ni drugega izhoda. In tako sprejme starec s trpko radostjo, a vendar z upajočo radostjo poročenca: „Pridi sem, Rousilla, in ti, Jean Nesmy!“

Knjiga je polna resnice in pristne poezije, sveža, kakor je sveže vendejsko barje. Značaji so očrtani s finimi osenami, konflikti naravni in se razrešujejo neprisiljeno. Značilno, kako alkohol ne igra uloge. Tendenca nikjer ne bije ostro na dan, pisatelj ni krivičen niti onim, ki ostavljajo grudo, ker so mu jasni vzroki in posledice; le v lahni senci, ki mu ovije besedo, ko govori o mestu in prekomorskih deželah, le v toploti, ki mu ozarja slike iz kmečkega življenja — sijajne slike! — se nehote razodeva, kam se nagiba njegovo čustvo. Tudi svoje versko prepričanje ti odkrije pisatelj mimogrede, brez vsiljivosti.

Prevod je odličen, prevajavalčevo besedišče je neizčrpno in vedno domače. Prav zato, ker je prevod tik popolnosti, omenim par nedostatkov. Po Breznikovih razpravah o naši skladnji ne bomo smeli več pisati „je vstal ter se pognal naprej, da zgrabi konja za uzdo in ga ustavi“ — nam. „da bi zgrabil . . . in ga ustavil“; ali preden se je Andrej spomnil, da mu pomaga“ — nam. „da bi mu pomagal“; take neslovenske, francosko-hrvaške rabe je precej. Neslovenski so tudi rodilniki: „Bergle so zaškripale na grušču dvorišča“; ali ne: „po grušču na dvorišču“? „je stegnil roko čez hrbet vola“ — nam. „volu čez hrbet“; „je del roko na suknjo

afriškega lovca“ bi rekel lahko, če bi bila suknja slečena, če jo pa ima lovec na sebi: „lovcu na hrbet“; „okraji klobuka“ — nam. „okraji pri klobuku“. Take reči je razložil Levstik v Napakah slovenskega pisanja. „Felicita Gauvrit“ — ali ne „Gauvritova“, kakor res govorimo, kljub Tominšku in nemškim kurzovcem? „Mati, tiha in sveta kmetica“ — v taki zvezi je „saint“ morda pobožen, ali ne? „Mon fils“ v imenovalniku je po naše „moj sin“, v zvalniku pa „sin moj“!

— n —

Vzori in boji. Priobčil Jože Debevc. Založila in izdala Nova Založba v Ljubljani — Knjiga obsega 400 strani dijaških pisem, ki jih je pisal učenec Ivan od l. 1879, od svojega vstopa v prvi razred ljubljanske gimnazije, do svojega odhoda na Dunaj, l. 1887. Natisnjena so bila prvič v „Dom in Svetu“ za urednika dr. Fr. Lampeta, „brez čigar pobude in besede ne bi bila ta že davno pozabljena pisma nikdar zagledala belega dne,“ kakor omenja avtor v posvetilu. „V pismih je sporočal Ivan svojemu očetu učitelju in dijaku Josipu, kar ga je v dolgi, prevažni gimnazijski dobi veselilo in žalostilo,“ zato vzbujajo v čitatelju zanimanje in pozornost, da gleda z ljubeznijo v dušo razvijajočega se in za vse dobro vnetega in navdušenega mladeniča. Kakor povdarja pisatelj, je njegova slika idealizirana in kot takšna je v resnici poklicana in sposobna buditi v mladem bralcu veselje do vzglednega in plemenitega življenja, do resnice in lepote. Zato je ta spis s pedagogičnega stališča vreden vse hvale, in nimamo knjige v slovenskem jeziku, ki bi bila pisana s tako idealno ljubeznijo, resničnim čustvom in realnim slikanjem dijaških razmer kakor so Debevčevi „Vzori in boji.“ Tudi poetično lepih mest, plastičnih prizorov in dobrih karakteristik ne manjka, zato je knjiga po mojih mislih „žarek žarke lepote,“ kakor si jo želi pisatelj. — Nek kritik je primerjal „Vzore in boje“ z d'Amicisovim „Cuore“ in to bi tudi navsezadnje odgovarjalo z ozirom na zunanjo obliko in na glavni osebi, sina in očeta, a po ideji se spisa razlikujeta. Že naslov „Srce“ nam pove, kaj imamo pričakovati: Čustvo in fantazijo, in je italijanski pisatelj pesniško in umetniško brez dvoma višji od našega pedagoga, kateremu je bilo v prvi vrsti za idejo, za vzore: vero in domovino, in ki je šele v drugi vrsti mislil na lepo obliko, v kateri poda svoj spis čitatelju. — Debevčeva knjiga se mi zdi interesantna tudi zato, ker je v nekem oziru kulturno zgodovinska slika tiste dobe naše Ljubljane oziroma ljubljanske gimnazije. Tu najdemo vse, kar je navduševalo in dvigalo naše fante pred tridesetimi leti, in žal, zdi se mi, da sedanji čas ne rodi več tako idealnih dijakov. Razlikujejo se tudi med seboj tedadnji slovenski in nemški sošolci: Pri Slovencih prevladuje strogo katoliško mišljenje, bavijo se z jezikoslovjem in literaturo, na drugi strani pa so Nemci navdušeni naravoslovci, čitajo Brehma Tierleben in so pristaši Darvina in Häckla. — Opisovaje njihove debate in društveno življenje je pisateljev Ivan seveda „Z dušo in telesom“ na strani Slovencev, in pisatelj mu stoji morda celo preveč zgovorno in ne čisto nepristransko na strani. — Tudi naše znance in velike može srečamo v knjigi, med drugimi jugoslovanskega apostola dr. Kreka, ki je bil l. 1880 petošolec in je začel izdajati dijaški list „Lipico“, pa so mu veleučeni in vsestranski pedagogi takoj ustavili izdajalsko početje. Pisatelj pripoveduje o njem: „Tisti Krek uživa velik ugled med součenci. Slovenske in nemške naloge dela izmed vseh najbolje. Ko je bil v tretji šoli, je moral pri nemščini vpričo g. prof. Heinricha svojo nalogo čitati; ko jo je prečital, mu je dejal g. profesor: „Sie werden einmal als Redner glänzen.“ Domačo nalogo narediti slovensko ali nemško, je njemu toliko, kakor kakšnemu drugemu žemljo pojesti. Pravijo, da dostikrat v nalogah ravno nasprotno trdi tistemu, kar je profesor hotel; pa vendar piše za odlično. Kdor sam ne zna naloge narediti, se nanj obrne; za majhno nagrado jih dela; računa jih po 10, 15 do 20 krajcarjev. Seveda so tiste za 20 kr. boljše. V vsakem oziru se ravna

po načelih starega modrijana Biánta, ki je trdil: „Omnia mea mecum porto.“ (Vse, kar imam, nosim s seboj.) Za vse zveske ima en sam ovitek.“ — Dr. Krek je ostal res do zadnjih dni zvest samemu sebi. Srečamo se tudi s Francetom Levstikom, ki razsaja in stresa jezo nad dijaki v licealni knjižnici, vidimo kateheta in pisatelja Marna, ki mu je Koseski največji pesnik pod slovenskim solncem Dijak Ivan nas pelje nadalje pred mrtvaški oder Jurčičev in njegov rojstni dom na Muljavo, kjer zagledamo Gregorčiča, ki je bil vprav tisti čas slavljen in češčen, kakor noben slovenski pesnik ne pred njim, ne za njim. — Še to in ono zanimivost iz našega kulturnega razvoja prinašajo „Vzori in boji,“ marsikako tragikomedijo iz dijaškega življenja, bridko in veselo zgodbo, gladko in živahno pripovedano, in kdor bo čital knjigo, bo prepričan, da je Debevec dosegel z njo, kar je bil tih in srčen ideal njegovega Ivana: Postal je slovenski pisatelj. *F. Golar.*

LISTEK.

La bible nationale des Flandres. Šele posmrtno slavo je dosegel belgijski pisatelj Charles de Coster, 1821—1879. Poleg „Les Légendes flamandes“ sluje osobito njegova mojstrovina, roman „Thyl Ulenspiegel“, ki je postal v zadnjem času narodno sveto Pismo. De Coster je tu zbral raznolike starinske burke o belgijskem Pavlihi v urejeno celoto ter prestavil dejanje v dobo Preporoda in nizozemske vstaje. Tako stoji junak na zgodovinsko zanimivem ozadju. Thyl je sin Klasa (Claes), vrlega oglarja in njegove žene Suzanke (Soetkin). Svojo mladost preživi v hudomušni porednosti (espièglerie, po njegovem imenu) in se poda v Rim na pokoro, toda vrne se bolj trmast ko prej. V njegovi objestnosti pa se skriva vrojena dobrota, naravni nagon za pravico in resnico; pooseblja instinktivni čut ljudstva za dobro in zlo ... Inkvizicija besni in pošteni Klas konča kot hraber mučenik svoje vere na grmadi, zbog ovadbe podkupljenega vohuna. Korenit preobrat se izvrši pri njegovem porednem sinu. Očetov pepel dene v vrečico, ki si jo priveže na prsi, hodi z udanim tovarišem po Flandriji ter jo budi zdaj skrito, zdaj očito k uporu zoper španski jarem. Udeleži se pomorske vojne ter izdihne vpričo svoje detinske prijateljice Nele, ki mu je bila med tem postala žena. Ko ga hočejo zagrebsti, plane pokoncu, kriče: „Pokopali bodo Ulenspiegla, glavo, in Nelo, srce naše matere Flandrije; tudi ona more spati, vendar umreti ... nikdar!“ Ob tem simbolu se neha arhaizujoče delo, kjer se druži rabelaisovska satira z nežno idilo; pekleni prizori v krčmah se menjavajo z vrvenjem mestnih in semanjskih množic; nočnim nastopom na samotnih poljanah sledé svečani sprevodi in krvavi umori pri belem dnevu; Rembrandtovski polumrak pretvarja dogodke v mistične in vizionarne. Flamski Pavliha predstavlja ljud, ki se, od pamtiveka ubožen in podložen tujemu gospodstvu, bori z lastno dlanjo in smehom v brazdah svojega siromaštva, sladeč si trdi kruh z dovtipom ... Ko se Pavliha rodi, vzide solnce v knjigi in prirodi, tice pojo in nekak praznik jutranjega osvobojenja obdaja usodnega otroka. Naj le pride vihar! Čuval bo solnce v srcu, škrjanci bodo peli še dalje ob njegovih potih.

A. Debeljak.

Narodne vezenine na Kranjskem. Zbral Albert Sič. V Ljubljani 1918. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. Prvi del (1.—4. zvezek): Vezenine z Gorenjskega. Fol., K 8·50.

Napól pozabljeno poglavje iz domače obrti in narodne umetnosti nam odkriva ta publikacija prof. Siča. Odkar izginja narodna noša, pojenjuje tudi vezna tehnika in vezna umetnost. Zbirka ima

namen, da seznani sedanji ženski naraščaj z domačo vezno umetnostjo iz minulih dob; posebno učiteljic ročnih del čaka tu hvaležno polje. — Motivi gorenjskim vezeninam so večinoma posneti iz rastlinstva (nagelj), manj iz živalstva; priljubljena verska motiva sta Srce Jezusovo in Marijino, stilizirana v raznih premenah; na prtičih se največkrat ponavlja monogram Jezusov. Drugi del bo obsegal vzorce belokranjskih vezenin, tretji vzorce belih, četrti pa pisanih vezenin iz vse Kranjske. Celotno delo bo dragocen prispevek za naše narodopisne študije, ki naj pokažejo, kaj je v teh vzorcih pristno narodnega in kaj imamo skupnega s svojimi sosedi.

—er.

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Jugoslavija Jugoslovanom. Poljudna razprava o jugoslovanskem vprašanju. Maribor, 1918. Tiskala in založila tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 64 str. Cena ?

„Jugoslovansko vprašanje obstoji. To priznavajo tudi naši sovražniki. Toda ono ne obstoji samo, ono je aktuelno in se mora rešiti. Tako ali tako.

Mislimo zato, da bo slovenski javnosti ustreženo s to knjižico, ki ji je namen, da na poljuden način pojasni bistvo in pomen jugoslovanskega vprašanja. Seveda vprašanje nikakor ni izčrpno obdelano. To pa tudi ni bil naš namen. Hoteli smo samo na kratek način pojasniti našemu ljudstvu celotni obseg jugoslovanskega vprašanja.“ S temi besedami je neimenovani pisec utemeljil potrebo te knjižice in ob enem razložil način svojega pisanja; pisati hoče na „poljuden način“, tako da bo umljiv našemu „ljudstvu“. Knjige, ki bi svoj poljudni namen nosile tako jasno zapisan na svojem čelu, so pri nas redke; zato menda ne bo brez koristi, če si ogledamo, kako je skušal pisec ta svoj namen doseči in kako se mu je posrečil.

Poljudno pisanje ima svoj glavni kriterij v širokem, najširšem krogu občinstva, kateremu je namenjeno: splošna umljivost je za njega prva in glavna zahteva. Iz tega pa izhaja za pisatelja, ki hoče pisati res poljudno, dvoje zahtev: prva je formalna, ki mu pravi, da ne sme rabiti manj umljivih besed, torej takih, ki so umljive samo določenemu, omejenemu krogu ljudi; druga pa je vsebinska, ki zahteva od pisca, da si mora biti o stvareh, ki jih hoče razložiti in pojasniti drugim, najprej sam pri sebi na jasnem. Če si ogledamo knjižico s tega stališča, vidimo, da je v celoti prav spretno in učinkovito sestavljena, da pa nosi vendar še nekatere, pri nas skoro že tradicijonalne hibe, ki se bodo pri novi izdaji pač morale popraviti, kar ne bo stalo mnogo truda. Tukaj mislim v prvi vrsti na prvi del, ki prinaša znanstveno gradivo za podporo jugoslovanski ideji. Ta prvi del je zanimivo zrcalo, ki nam kaže, koliko rezultatov naše znanosti je prešlo v naš svet in postalo tako nekako ob enem tvorna sila in gibalo našega javnega življenja. Rezultat za nas ni ravno ugoden; vidi se, da med našo znanostjo in javnostjo ni pravilnega razmerja in da živita obe neko precej izolirano življenje, kar nam ni ravno na korist. V vprašanju „Kdaj so se naselili Jugoslovani v sedanji domovini“ citira knjižica Plinija, Šafaříka, Vodnika in krajevna imena iz rimske dobe, ki bi naj dokazovala, da so Jugoslovani prebivali v svoji sedanji domovini že v predzgodovinski dobi. „Nasprotno je velika večina sedanjih zgodovinarjev mnenja, da so Jugoslovani zasedli zasedli svojo sedanjo domovino šele tekom šestega stoletja [pristaviti bi bilo treba: „po Kristusovem rojstvu“]. V naši razpravi se seveda ne moremo spuščati v razmotrivanja, katera trditev je resnična, zato moramo sprejeti za podlago svojim

izvajanjem trditve oficijelne znanosti, da da so se Jugoslovani naselili v sedanji domovini tekom šestega stoletja.“ Najprej: v taki poljudni knjižici ni nobenega mesta, da bi se kdo z učeno gesto „spuščal v razmotrivanja“, v njej ni mesta za preiskave in dvome, v njej mora stati beseda trdno ob besedi in njih notranja sklenjenost mora dati spisu prepričevalno agitatorično (pisec knjižice bi napisal „agitačno“) silo. Saj tudi pridigar na prižnici ne razpoloži svojih knjig in popirjev! Potem pa: kdo in kaj pa je vendar ta „oficijelna znanost?“ In zakaj ni pisec toliko pravičen, da bi napisal, da so v nje taboru do malega vsi — jugoslovanski znanstveniki. Meni se ta odijozna beseda — ki tako neprijetno spominja na „oficijozen“ = „uraden“ = „ne naroden“ — zdi nekak nezaveden znak in izraz neprijaznega razmerja naše javnosti do naše znanosti. Velika naloga naše znanosti v bodočnosti bo, da izgladi to nasprotje; to je eden najvažnejših problemov našega bodočega narodnega življenja. Rešiti ga morajo v prvi vrsti naši znanstveniki, saj so tega deloma sami krivi. Še v večji meri ko doslej se morajo v bodoče zavedati, da znanost ne daje samo dostojanstva in tečne, komodne paše na svojem travniku, ampak da nalaga tudi socijalne dolžnosti. „Do, ut des“ pravi znanost; dam tebi, da daješ drugim! Poleg sodelovanja ob veličastni zgradbi znanosti same, ki je življenjski cilj in slast znanstvenika, mora ljudem odpreti tudi vpogled v njo in jim dati stanovanja, dom v nji! Pri nas pa so znanstveniki vse prevečkrat stali komodno ob strani in prepuščali nepoučenim diletantom, da so oddajali v domu znanosti stanovanja, jih tapecirali s svojimi neokusnostmi in navlekli vanje toliko nepotrebne in banalne šare, ki večkrat ni imela druge vrednosti, ko to, da je bila belo, modro in rdeče pobarvana. —

„Med ljudstvom je vedno živela več ali manj jasna zavest, da smo Slovenci, Hrvati in Srbi en narod, da govorimo isti jezik, četudi z malimi razlikami“ pravi knjižica (str. 3) in dokazuje to dejstvo z imeni, kakor „slovenski, slovinski (str. 11—12)“. O kaki zavesti v teh slučajih ni mogoče govoriti; ta imena so samo še tradicijonalni ostanki iz onih časov, ko je zavest bila. Zavest se kaže šele v poznejših imenih „Štajerec“, „Kranjec“, „Hrvat“, „Srb“, najsi jo potem že imenujemo, kakor hočemo. Splošna nacijonalizacija in splošna zavest skupnosti pa je produkt pretečenega stoletja, njena ekstenzivna sila celo šele iz tekočega! Čemu dokazovati več, ko je treba?!

„Slovenščina prehaja ... v hrvaščino in hrvaščina v slovenščino povsem neopaženo in neopaženo se staplja eno narečje v drugo. To pa je najlepši dokaz, da sta slovenščina in hrvaščina isti jezik. O hrvaščini in srbščini pa tega niti ni treba še posebej dokazovati. Dočim pišemo Slovenci vendar nekoliko drugače nego Hrvati, pišejo Hrvati in Srbi popolnoma enako, samo da se Hrvatje poslužujejo latinice, Srbi pa cirilice (str 5)“. Ali se pisec zaveda, kako nejasno kolobocijo je napisal v teh stavkih, v katerih govori v eni sapi o tako različnih rečeh, kakor so narečje, književni jezik in pisava. V narečjih imamo res prehode, sicer pa sta slovenščina in hrvaščina kot književna jezika strogo ločena in natančo diferencirana; pri književnem jeziku, ki je produkt raznih kompromisov, stvar niti ne more biti drugačna. Tako imamo položaj, ki mu menda ni para na vsem svetu: slovenščina in hrvaščina sta dva različna književna jezika z isto pisavo, hrvaščina in srbščina pa isti jezik v dveh različnih pisavah. Pri tem se seveda ne sme pozabiti, da je hrvaška pisava pretežno fonetična, naša pa zgodovinska, etimološka.

Tak poljuden spis se mora ogibati besed kakor „paria“ (zakaj ne reče kratkomalo „uboga para“!), „obilježje“, „ideja“ (kjer bi zadoščala preprosta misel“) i. t. d. ter mora pojme, kakor „demokracija“ primerno pojasniti. Da ne sme imeti napak v letnicah, nepopolnih datumov in da mora citate (n. pr. iz Vodnika in Gregorčiča) navesti pravilno, to se pač menda že sme pričakovati. V tem oziru knjižica ni brez hib, dasi so nektere samo

tiskovne. Tudi je premalo izrabila podatke, ki so jih nabrali razni pisatelji v podporo temu stremljenju. O Mariboru sicer prinaša (str. 22) pretres statističnih podatkov iz l. 1910, Celje in Ptuj pa omeni samo mimogrede. In vendar so vsa ta mesta za vprašanje enako važno, posebno pri knjižici, ki računa v prvi vrsti na čitatelje na Štajerskem, pa ne samo v Mariboru. Bogato statistično gradivo, ki ga je svoj čas prinašal „Slovenski Narod“ v svojih člankih, ne sme ostati tam pokopano. Tudi iz knjige Kreka in Milčinovića bi se dalo marsikaj posneti.

Letos je ravno sedemdeset let, kar se je zgodil med nami prvi veliki politični preobrat nove dobe. Takrat je Matija Majar po predlogi I. F. Castellija razložil Slovencem vzroke revolucije in pomen konštitucije, „prav po domače“, kakor pravi sam. Če primerjam z mariborsko knjižico njegov spis, mu moram v formalnih rečeh vsekakor priznati prednost. Mogoče se usmili kak podjeten založnik tega spiska — 8 strani malega formata ima ! — in ga ponatisne. V spomin na naš politični preporod, kot prigoden spis za jubilej in kot vzorec poljudne pisave. Sicer pa tako spada med našo „Monumenta historica“.

Ker sem prepričan, da bodo po knjižici hlastno segli prijatelji in nasprotniki, je ne bom še posebe priporočal. Indiferentne — če jih je kje še kaj — pa bo privabila že sama radovednost.

Dr. J. A. Glonar.

Štebi Alojzija: Demokratizem in ženstvo. Propagandni spisi „Slovenske Socijalne Matice“. Izdala iz založila „Slovenska Socijalna Matica“. Tiskala „Zvezna tiskarna“ v Ljubljani 1918.

Publicistično izredno delavna socijalistična omladina je izdala s pričujočo publikacijo prvi zvezek propagandnih spisov. V njej kaže avtorica, kake cilje naj ima žensko gibanje pri nas, kakšne zahteve se stavijo pri nas na ženstvo moderne demokratične dobe, ki se uveljavlja v političnem, gospodarskem in kulturnem življenju. Torej ne zahteve, ki bi jih ženstvo stavilo na družbo, temveč zahteve, ki jih nova nastopajoča doba stavi na ženstvo.

„Stari bojni klic ženskega gibanja — kolikor pravic imajo moški, toliko jih morajo dobiti ženske — se ni obnesel. — — — Nasprotno je pa umerjenejša struja, zahtevajoča za ženstvo večjo izobrazbo in svobodno pot povsod tam, kjer lahko nastopa žena s svojimi drugačnimi telesnimi in duševnimi zmožnostmi in silami, našla več priznanja, več umevanja, več uspehov. (str. 3.). — Ne soglašamo z onimi, ki zahtevajo, da je torišče žene v javnem življenju ravno tisto kakor torišče moža. Žena mora izbrati tisto polje za svoje delovanje, ki najbolj odgovarja njenemu najnaravnejšemu poklicu, materinstvu.“

V teh stavkih je podana smer, v kateri se gibljejo misli knjižice, v njih je obseženo načelo, cel program. Po različnih pojavih ženskega gibanja po svetu, o katerih so prihajali k nam le informativni glasovi, moramo z veseljem sprejeti očrtano našo smer, kakor jo označuje Štebi, pač kot najnaravnejšo in najsimpatičnejšo.

V podrobnem očrta letak v označenem smislu zahteve žene po političnih pravicah; na mesto današnje površne dobrodelnosti naj stopi prava istinita socijalna pomoč, izvirajoča iz zavesti, prepričanja socijalnih dolžnosti. Posledica političnega sodelovanja žene se bo pokazalo v tem, da se bo poplemenitilo življenje skupnosti. Ta in sledeči odstavki o javni izobrazbi, samoizobrazbi, samovzgoji in materinstvu vzbujajo misli in težnje, ki bodo morale postati aktualne, ko bomo prišli v položaj, da si bomo urejali svoje zadeve po lastni volji. Ko sprejemajo naše stranke v svoj program zahtevo po ženski volilni pravici, je pač gotovo brezpogojno potrebno, da se naša žena pripravi na uloge, katere ji bodo dodeljene; v ta namen mora biti pričujoči spis pač povsod dobrodošel.

A. L.

Oton Župančič:

Naša beseda.

(Ob otvoritvi Slovenskega Narodnega Gledališča v Ljubljani dne 29. septembra 1918.)

Opolnoči nihče ni vedel kam ne kod . . .
Vse misli so glavó vteknile pod perot,
obmolknil pevec, prorok je zaspal,
narod se nemim sencam je udal,
dolgo strmel je vanje tih
in sam je onemèl ob njih. —

Alfa in Omega! Beseda! Bajna moč,
ki stari kaos si ločila v dan in noč,
skrivnostno tvorno izrekana vsevdilj
vzdržuješ svet in smer in zadnji cilj
in s trikrat večnim božjim Da
nenehoma budiš iz sna.

Nesmrtni geniji, ki v tebi dišejo
in tvojih abeced razlago pišejo
človeštvu v srca kot ozvezdja v mrak,
narodu vsakemu so dali znak
poslanstva svojega, svoj red
in potrdilo za ta svet.

Le preko nas je šel visoko njih polèt,
da komaj čuli smo pojočih kril trepèt
in komaj vedeli, če vtrip srca
je ali tajno znamenje z neba . . .
a kdor je znamenje uzrl,
um in srcé je v sebi trl.

Ponos, značaj in čast — ponarejen denar!
Kdo pristni kov moža razbere od potvar?
Veš, komu si zaupno segel v dlan?
Nocoj to noč s poljubom boš izdan.
Očeta ni več, ni sinú,
in Duh pri nas je brez glasu.

Obsojeni na molk v posvetu narodov,
od daleč gledamo, ko svet gradijo nov!
V svobode svetlo pesem dano ni
upletati nam svojih melodij . . .
Vej, vrli véjavec vihar,
razvej nas — pleve — kaj mi mar! — —

Bil je med nami mož kot zrno klen in zdrav;
ta, kakor knjige mi, ljudi je brati znal;
tako zatopil se je v tajnopis
človeka našega, da je odtis
njegovih najglobočjih sanj
užgal pekočo stigmo vanj.

Zdaj bral je v sebi: V nas zapisano je Luč!
In rekel je: I nam je dan v bodočnost ključ,
ker smo hranili v duši neskaljen
pravice in svobode zlati sen;
nam samim skrit, svétu zastrt
sijal je v burnih časov srd.

Rod, veš še, da tvoj kralj je z ognjem kronan bil
in da nihče iz rok mu žezla ni izvil?
In da za vse, kar je razgrnil Bog
ljudem sveta, za polje, goro, log,
za zver in dušo pravda še,
še teče in vsa vroča vre?

In narod, ki že sam je bil izgrešil sled,
pradavnih, divnih sanj, ki jih je sanjal ded,
ko vzrl je poveličani obraz
moža, pred njim spoznal je: To sem jaz!
V zrcalu vernem, v možu tem,
kar bil, kar bom, vse vidim, vem.

O zarje Vidove! O mladi, sveti svit,
po morjih, jezerih, po srebru rek razlit!
V sleherno kapljico, v rosâ nebroj
zajet do iskrice nebeški soj!
Luč iztegnila je rokó
in sence brez zavetja mro. —

Beseda je izšla, izšla med nami res!
Slovenska misel, vzpluj v zaletu do nebes!
Razpni se — po razponu tvojih kril
bo meril narod čilost svojih sil,
in — morda — treh najmlajši brat,
pojde za vse usod iskat.

Več ne zaidi nam! Sedaj in vekomaj,
beseda, v molka noč zabresti nam ne daj!
Zanos in radost nam, obup in bol
obsevaj z žarki svojih aureol,
da vsak naš sen bo v tebi zlat,
vsak duh bo nosil tvoj pečat!

A. Adamič:

Opolnoči.

V srebrnem krajcu lune, o polnoči
stoji ženâ najlepša žena,
pokrajina strmi, molči,
vsa zemlja je v češčenje zatopljena.

Popotnik trudni blodi sredi temin,
globoko v pas se klanja, moli,
— smehlja kraljica se višin,
smehlja se milostna človeški boli.

Vladimir Levstik:

Gadje gnezdo.

(Dalje.)

Polnoč je. Kastelka sedi za pečjo in šteje udarce z zvonika; vse je pripravljeno za nepovratno pot. Zanka iz perilne vrvi leži s koščkom mila na njenem krilu, skrbno zavita v papir. Ako je ona kriva, mora žrtev njenega življenja rešiti otroka; in če je nedolžna, vsaj konca ne bo videla, ne bo štrlela na samem liki oklešćena jelša, ki gleda ob svojem znožju poslednjo zeleno vejo na tleh.

Preveč je bilo tega; nebo in zemlja nista mogla streti njene sile drugače, pa sta jo z nesrečo sinov. Zdaj je vse zapečateno. Zanka je trdna; pol ure jo je vezala pri svetilki, z naočniki na nosu, ter poizkušala in razdirala, dokler ni dobila zaupanja vanjo. Le kam bi šla, da je kdo ne zmoti? Ženščeta se kar ne spravijo spat in švigajo venomer, kakor bi že nekaj slutile; kamorkoli stopi gospa, jih ima za petami. Nazaj grede s polja je zalotila Katro, da ji sledi; zdaj smuče Polona po veži, obstaja pred vrati in prisluškuje . . .

Vse to premišlja hladno in trezno; v svojih zadnjih trenotkih hoče biti spet Kastelka in dobro opraviti, kar stori. Oblekla se je praznično: kar tako naj jo polože na oder, je napisala v pismu, ki čaka pripravljeno na pisalni mizi ter obsega vse njene želje do tega sveta. Po prstih stopi k oknu, da še enkrat pozdravi bogato domačijo, ki se je vzdignila iž njenih žuljev in — gorje! — iž njene žive krvi. Mehkoba jo obhaja, ko leti z mislijo po vsej tej lasti, katero je toliko let pripravljala svojim sinovom: koliko ljubezni je v nji zakopane, koliko dobrih sanj in prečutih noči! Zbogom, dolina, zbogom domači svet; Kastelka s Kastelčevega te pozdravlja v svoji zadnji uri . . . Zbogom ti, draga deca na mejah, ki je tolikanj skrbela zate, da ne utoneš v tujem morju: tudi nazadnje te ni pozabila! Da kmalu zaplešeš nad njenim grobom na velikem prazniku stare pravde, težko pričakovane, v hrepenenju obverovane, v usodni borbi obnovljene!

Stara se obrne k mizi, privije luč, pomisli ter jo upihne; mesečina je zanjo dovolj svetla. Mudi se, bela žena stoji ob gadovem zglavju; hiti, mati, preden zamahne s koso! Srce se ji krči ob misli,

da si ne upa k njemu po slovo, ko ga tako dolgo ni videla in ga ne bo nikoli več; vsaj ozrla bi se nanj, skozi ključavnico bi pogledala, v duhu bi pokleknila k njegovi postelji ... Toda mari ve, s čim ga pogubi? Ali ni že njena skrb nevarna bledi lučki življenja, ki se bori z ledeno sapo smrti? Šele spomin ljubezni, ki je legla sama v dar, se bo smel enkrat smehljati v njegovo ubogo lice, sijati mu v dneh ozdravljenja ... Na pot, Kastelka! Le kam?

Takrat se ji ustavi oko na temni senci stenske ure. Kastelka položi prst na čelo in pokima; z neskončno opreznostjo sname uro, tiho jo položi na mizo ter gre potipat železni kavelj, če dobro drži. Zadovoljna je; previdno odvije zanko, da ne bi šelestel papir. Ali kdo posluša zunaj? V veži je tema in vse tiho. S pomirjenim srcem stisne milo in zanko v dlan ter vleče vrvico semintja, dokler ne drči kakor gladka belouška; nato si obriše roke in privezuje zanko, čudeč se skrivnostni lehkoti, ki jo skoraj vzdiguje od tal. Že si podstavlja stol, ko šepne tuj glas pri vratih:

„Kastelka!“

Toda vdovi se zdi, da je skočil veter po brajdi.

„Zaklenila bi,“ mrmra sama pri sebi, „da vrag ne prinese koga o nepravem času.“

„Kastelka!“ ponovi glas od vrat.

Ona še zmerom ne sliši; rahlo sname zanko z vratu in drsa zaklepat.

„Kastelka!“ ji dahne takrat naravnost v obraz.

Gospa se splaši ter pogleda.

Popoten človek stoji pri durih; ta hip je moral priti, roko drži še na kljuki. Mesečina se svetlo upira vanj ter ga riše v črnem plašču do peta, z brado razčesano na dvoje, pokritega s širokim ohlapnim klobukom, izpod katerega jo gleda dvoje dobrih, žalostnih oči. Zrak okoli njega ima sladek duh, kakor bi nosil medna jabolka v žepu. Gleda jo, eno roko na kljuki, drugo na palici, pa ne reče ničesar.

„Tak kaj te je prineslo?“ se ujezi gospa. „Ne veš, da je čas spati za poštene ljudi? Saj mora biti zaklenjeno zunaj ... Ti, čuj, menda nisi prišel iztezat prstov po tujem blagu, kaj?“

„Nocoj ti je vendar vseeno,“ de tujec z otožnim nasmehom. „Daj mi sesti, Kastelka; truden sem.“

„Sedi,“ mu reče vdova in se zavzame, kako krotak je njen glas; s-tem gostom ne zna trdo govoriti. „Kaj bi rad?“

Mož sede za peč, kjer je ona sedela.

„Prisedi, gospa,“ ji pravi, „pomeniva se; truden sem, ali vendar me je gnalo k tebi, da se pomeniva.“

„Mari ne vidiš, da sem trudna tudi jaz in se mi mudi na pot?“ reče vdova žalostno, toda prisede.

„Vidim; pa to še utegneš," de tujec mirno ter položi svojo roko na njeno. Besede kapljajo Kastelki v srce kakor hladilna rosa; komaj je rekel, se ji zazdi v resnici, da se nikamor ne mudi. „Vidim in vem, Kastelka; zato sem jo mahnil k tebi."

„Zato si prišel? Ti veš?" ostrmi gospa in dih ji zastane.

„Kaj ne bi? Tamle imaš namazano vrv in stol podstavljen, da se obesiš." Mož kaže s prstom na zanko; njegove oči so skrivnostne kakor dva bajarja v luninem svitu.

Kastelka plosne z dlanmi in ne ve česa reči.

„Tvoj sin leži zgoraj na smrt bolan; v jetništvu so ga izmučili. In ti se hočeš obesiti, da ne bi umrl kakor prva dva. Ti misliš, da ginejo zaradi tebe in tvoje ljubezni."

Vdova se zdrzne ter dvigne roke pred obraz.

„Za pet ran božjih! Odkod imaš vse, kar veš? Pa ne da bi bil onga, ti, čuj!"

In jadrno stori križ nad njim.

„S križem me ne spodiš," se nasmehne popotni mož. „Če bi vedela, odkdaj sem ga vajen . . ."

„Tak kako moreš vedeti?"

„Ker sem ti sam vdehnil to misel, da bi te izkušal."

„Ti sam — vdehnil? . . . Da me izkušaš? . . . In nisi hudič, ne bojiš se križa? Kdo si?"

„To je dolga povest . . . Moja mati je bila visokega rodu pa revnih ljudi; in oče, so zapisali, je bil tesar, čeprav ljudje ne verjamejo. Še jaz ne vem, s kom bi potegnil . . . So, ki pravijo, da sem božji sin; drugi so me podteknili rimskemu stotniku. Ali to je vseeno. Karkoli se zgodi v materinem krilu, je sveto in blagoslovljeno, kaj ne, gospa?"

„Je, tujec . . . Kdo si, te vprašam?"

„Pravzaprav," nadaljuje mož, „se mi zdi, da sem mnogo starejši . . . Prva žena je bila moja mati, prva ljubezen moje rojstvo."

„Kdo si?" dreveni Kastelka. „Kdo si, neznanec? Kdo si?"

„Dobrota sem . . . Že skoraj dvatisoč let mi pravijo Jezus."

Stara odskoči.

„Jezus? . . . Ah, beži, kdo naj ti verjame! Dolgo je temu, kar sta hodila Jezus in sveti Peter po zemlji."

Ali tujec vzdigne in razprostre dlani: dve znamenji se žarita na njih kot rdeče vino v solncu. Noge pokaže, svoje trudne noge v opankih; med jermeni sijeta rani, kakor bi bili zapeti z dvema rubinoma. Nazadnje odgrne plašč in srajco: na golih prsih mu zeva ko tulipan, blešči se ko jutranja zarja. Vsa soba, glej, je svetla od rešnjih pečatov in polna dišave po sladkih gavtrožah in zelenem rožmarinu. „Položi prste vanje, kakor Tomaž nejevernik!" povzame neznani mož.

Toda Kastelka veruje! Z grozo in radostjo, strahom in upanjem zdrkne s klopi ter mu objame kolena:

„Nisem vredna, o Gospod, da sediš pod mojo streho; le besedo reci, in zdrava bo moja duša! Zakaj delj ko petindvajset let nisem šla k maši, niti k izpovedi, niti ne k obhajilu; tvojega služabnika nisem poslušala, zapovedi nisem ubogala . . .“

„Tiho bodi, mati,“ reče Gospod, „in vstani. Moj služabnik je dober človek, in vse, ampak — nu, kaj bi delal zdražbo! Jaz, Kastelka, ne pomnim, kolikokrat si bila v cerkvi; vsi žalostni in potrti so me vredni, in ti si prva med njimi. Ali nisi bila zmerom pri meni? Kaj nisem bil vedno s teboj? O, ljuba moja, ti nisi čutila v svojih skrbeh, kadar sem počival v tvojem srcu . . . Zapisano imam vse: tisto zaradi Polone — in kar si zdajala za male otroke —“

„Tudi tisto, Gospod?“ se razveseli Kastelka. „Mari si z nami?“

„Z vsemi, ki so zatirani. Ali ne veš, da so me razpeli na križ, ker sem govoril zoper krivične oblastnike? . . . Prišel sem, da te izkušam, Kastelka; še s ceste sem videl skozi steno, kako si mazala vrv. Da nisem stopil hitreje, bi zdajle visela . . . Tak sin ti umira, gospa?“

„Moj zadnji,“ pokima stara turobno. „Najmlajši gad; tisti, ki je bil najbolj strupen.“

„In ti hočeš umreti, da on živi?“ jo bara Jezus.

„Hočem, ker ni drugače.“

„Zveličanje svoje duše zavržeš, da gad ostane?“

„Zveličanje svoje duše zavržem. Pahni me, Gospod, na dno pekla, na vekomaj me prekolni, le njega ozdravi, ki mojih grehov ni kriv! Dovolj je umrlo pravičnih, Gospod; zdaj je čas, da pošlješ smrt nad razbojnike.“

„Jaz ne pošiljam smrti,“ de on resnobno. „Tak dušo zavržeš, Kastelka? Od mene se obrneš, premisli dobro?“

„Sina rešim, to mislim. Ne le, da se obrnem od tebe, Gospod, še borila se bom s teboj!“ plane gospa ter iztegne roke. „Ti rečeš besedo, in moj sin bo živel; ne izpustim te, dokler ga ne ozdraviš!“

In seže, da bi zgrabila Jezusa, bori se ž njim ter mu zastavlja pot; toda kolikorkrat ga prime, se izpremeni Gospod v rožni grm z dolgimi, ostrimi trni. Kastelka grabi, trni jo bodejo v roke in prsi; drži ga, oni se zadirajo daleč v meso; vsa je pokrita z ranami; pa ne odneha, in kri, ki curlja iž njenih ran, se iskri kakor srage njegovih.

„Ne izpustim te, Gospod! Kje si bil, ko sta izdihnila Jože in Tone?“

„Odnehaj, Kastelka, saj ne uidem.“

„Kje si bil, Gospod?“

„Zraven sem bil.“

„In si pustil! . . . O Dobrota, o Jezus!“ Slep srd jo popade. „In pravijo, da si poln ljubezni . . .“

„Roke mi daj, Kastelka.“ Gospod se dotakne vdovinih ran, in tisti hip so zaceljene. „Nič se ne jezi name; sedi. Vidiš, ljuba moja, vsak ima prosto voljo. Kdor leze tja, kjer svinec leti, je sam kriv svoje smrti, s tistimi vred, ki so ga poslali; kadar se človek vdaja zlemu, nimam moči do njega.“

„Potem tudi zdaj ne moreš pomoči?“

„Morem,“ se smehlja gospod Jezus. „Nič ni lažjega od tega.“

„Moreš, Gospod?“ zavrisne mati.

„Samo vere je treba, Kastelka. Položi svojo vero v moje roke.“

„Verujem! Verujem! Verujem!“ ponavlja gospa goreče.

„V veri je odrešenje . . . Čuj me tedaj in vedi: tvoja ljubezen je predrzno zaupala vase. Naj bo še tako velika, letečega svinca ne ustavi; še Bog ga ne more, zakaj tudi v smrtonosnem zrnju je On sam. In prevzetna je bila tvoja ljubezen, jezna, polna grenkobe; eno si ljubila, drugo sovražila. Dobra ljubezen ne meče sence, Kastelka; svoje varuje, mrzi nikogar ne. V tvoji je bilo obilo suhega zlata, pa tudi mnogo nesnage; zato se je skalila v uri nesreče in zdvomila nad seboj. Vse tvoje črne misli, o mati, so zrastle v grenkobi srca . . . Zanko pa si zaman vezala: snemi jo in vrzi jo v peč, zakaj resnično ti povem, da nisi nikomur napoti!“

„O, bodi zahvaljen za to besedo, Gospod!“ ihti Kastelka in mu poljublja noge. „Zdaj je ozdravljena moja duša . . .“

„Ni zdrava, dokler kali seme zla,“ prigovarja on z mehkim glasom. „Odpovej se sovraštvu; takšna je moja cena.“

„Premisli, Gospod, kaj so počeli z menoj!“

„Vse vem; ali kdor ne želi obupavati, ne sme sovražiti.“

„Ni mi do lastne sreče! Vrzi mene v pekel, le gada mi reši!“

„Potrpi, vse pride na vrsto. Odpusti sovražnikom, kakor sem jaz odpustil svojim. Glej, Petschnig je umrl na mojem srcu; jaz sam sem zatisnil njegove oči.“

„Gospod!“ se zgrozi Kastelka. „Tak ž njimi držiš?“

„Vidiš, tega ne razumeš. Vsi pravični so moji, kdorkoli stoji zoper krivico, mi služi kakor ti, Kastelka. Ali tudi skesani grešnik je moj in deležen moje ljubezni: Judež tvojega sinu se je izpreobrnil v svoji smrtni uri. Usta niso mogla več govoriti, srce pa se je kesalo in klicalo k meni; prišel sem ter mu odpustil, kakor nekdaj Iškarijotu.“

Toda žena se je splašila.

„Nemara si zoper našo pravico, Gospod? Potem ne glej name, ne glej na sina; potem ostanem in zdržim sama do poslednjega diha, čeprav zoper tebe. V nepravo hišo si stopil, Gospod, če nisi za našo pravico!“

Oči se ji bliskajo, toda Jezus jo gleda smehljaje.

„Stara pravda je pravda zatiranih, in jaz sem jo prvi podpisal ter bom do zadnjega ž njo; stara pravda je dobra pravda, zato ne sovraži v njenem imenu. Bojuj se, toda ne kolni; mrzi krivico, ki jo delajo — duše so moja last.“

„Tak njemu si odpustil!“ ponavlja gospa in skoraj nič več ne upa.

„Tudi ti odpustiš,“ veli Gospod, in komaj je rekel, že čuti vdova, da gasne črni plamen v njenem srcu. „Glej, kaj ti prinašam, in ti se braniš?“

„Sovraštvo me peče, Gospod, in tvoje besede so sladka rosa. Tak za našo reč mi dovoliš stati? Pa z nami, praviš, da si?“

„Za pravico se stati ne boj; jaz sam sem z vami, do konca. Odpusti jim zdaj, saj ne vedo, kaj delajo.“

Kastelka je že odpustila; gora ji pada s srca in lehko se ji dela pri duši kakor pred davnimi, davnimi leti. On pa jo nežno pritegne k sebi ter položi njeno sivo glavo na svoje prsi.

„Blagoslovljena bodi,“ šepeče nad njo. „Vsa moja si zdaj, Kastelka; prišel sem nocoj, da ozdravim tvojo dušo ter ji pokažem pot. Ne boj se ljubiti, ne ljudi ne zemlje. Tudi v nji sem jaz, kakor povsodi. Zelo jo ljubiš, zares, in marsikdaj si žive prikrajšala, da si nji bolj služila; toda koliko ljudi si nasitila ž njo! In na skrivnem si vendar ljubila svoj mali grunt radi velikega, peščico zemlje radi mnogih duš: vse to je zapisano v mojem srcu . . . Ti pa, uboga mati, si mislila, da je tvoja ljubezen prekleta, in si jo ves čas davila, tajila? Da, jokaj, uboga Kastelka! Ne veš, da je ljubezni zmerom premalo na svetu? Davila si jo, tajila pred njimi in pred seboj, in čim bolj si jo morila, tem lepša je bila. Ali je moči ljubiti sveteje od tebe, ki hočeš rada v smrt in pogubljenje? Zanjo si pletla zanko, in vendar moreš ubiti le sebe: ljubezen bi te preživela, kakor sem jaz preživel telo razpetega Nazarenca . . . Ne boj se, Kastelka, tvoja velika ljubezen ga bo rešila.“

„Mojega sina! Moje ubogo, izmučeno dete!“ kriči gospa. „O Gospod, kar svet stoji, nisi storil neizmernejše dobrote; še ti, ki poznaš vse skrivnosti, ne veš, kaj si vzel od mene!“

Jezus se milo smehlja, kakor bi bil srečnejši od matere same.

„Pojdi k svojemu gadu, Kastelka; tvoj gad ne umre, ne boj se.“

Ali gospa mu leži pri nogah, umiva jih s solzami, briše jih s sivimi lasmi. Njegove sladke roke pa jo vzdigujejo, in glas njegov ji veli:

„Ne kleči, mati; poglej!“

Kastelka gleda, kamor ji kaže, in vidi Janeza v postelji; bled je in beden, a mirno spi. Rahel smehljaj mu blodi po ustnicah ter odseva na Zinkinem licu, prva bleda zarja nade in sreče . . .

„In še to ti povem,“ povzame Gospod, tiho in tiše, kakor bi plaval izpred nje. „Preden sem krenil k tebi, sem pogledal v bukve življenja ter videl zapisano, da boš kmalu sanjala v mojem naročju. Trudna si, ljuba moja, in konec tvoje poti se bliža. Rabi čas, Kastelka, raduj se za vsa svoja mrkla leta, in bodi dobra, kolikor te žene srce; rabi čas, zakaj skoro se vidiva . . .“

Ta hip izgine njegovo obličje, izgine postava, plašč in klobuk; le rešnja znamenja še gore, pet rdečih plamenčkov pred temnimi vrati. Zdajci ugasnejo tudi oni, kroginkrog se zgrinja polnočni mrak, Kastelka sedi sama za pečjo in ne ve, kaj je bilo, resnica ali sanje. Toda srčna lehkota ne mine, črv obupa ne gloje več, in beseda tolažbe zveni v tišini, kot bi jo venomer nekdo ponavljal. Gospa ne pomišlja; v pijanosti svojega odrešenja leti k bolniku, ne čuteč stopnic pod nogami, ne vedoč, kdaj prime za kljuko in vstopi.

Do pičice je vse podobno, kakor je kazal gost; še gube odeje so take. Zinka sedi pri spečem, in ko zagleda Kastelko, se razlije njen zamišljeni smehljaj v solnčno glorijo sreče. Janezovi lici sta votli, oči vdrte, v ustnicah skoraj ni krvi; toda zdi se, da ne umira.

„Gad se izliže!“ zapoje v starki.

Rahlo se mu približa, poklekne k postelji ter otrpne, šepetaje:

„Moja velika ljubezen ga bo rešila . . .“

Na tihih solzah plava zadnja senca iž njene duše. Vse je pozabljeno; v neizmernem blaženstvu, da sme tiščati obraz v odejo, ki krije gadove ude, beže ure kakor minute. Prva zarja se je spopadla z medlo svetlobo oljne čuvajke; takrat začuti Kastelka rahel dotik na laseh, vrže obličje kvišku in vidi Janeza, ki se ji nežno smehlja ter jo boža po glavi, in sliši sinov radostni vzdih:

„Mama — mama!“

Toda ne da mu govoriti.

„Molči, zlati, počivaj; če si količkaj moj, ne govori! Bolan si, nesrečni gad, hudo si bolan; ali tvoje zdravje bo prva briga v hiši. Tiho, mali, da brž okrevaš, tiho, Benjamin, tiho . . . Potem bova govorila noč in dan, o vsem, o vsem, za vsa ta leta, za vse življenje nazaj!“

Vsako besedo poudarja poljub na njegovo koščeno roko; kratka trenotja so naučila Kastelko vsega, kar ume najnežnejša mati na svetu.

Janez uboga in ne govori. Le njegove oči pripovedujejo stari dolgo povest o trpljenju Pravice-Resnice, ki ni mogla umreti na tujem in noče umreti doma.

„Živeti, živeti!“ kličejo te oči. „Pomagaj, mati, imej usmiljenje; glej, premlad sem še, in svet je tako krasan, in moj delež še ni storjen na tej ljubljeni zemlji . . .“

„Živel boš, gad, ne boj se!“ mrmra Kastelka v presrečnem zanosu. „Gospod sam mi je obljubil tvoje zdravje.“

Zinka je ihtela z materjo vred; proti jutru je zadremala, trudna od solz in bedenja. Domov ne gre, dokler plava temni angel nad hišo; s težavo jo spravi stara v svojo sobo, da se revišče spočije.

Tega ni slutila Galjotova mala, da jo Kastelka kdaj položi v svojo lastno posteljo ter jo prekriža, odene in poljubi na čelo!

Janez je spustil trepalnice; njegove prsi se dvigajo in padajo v mirnem sopenju. Zunaj se bliska jutro čez Sevški hrib; solnčni žrebci drevé visoko, visoko in stresajo zlate grive nad gadjim gnezdom.

Vdova pa gleda z enim očesom spečo mladost, z drugim lepoto, ki se razgrinja pred oknom, in prosi dobro zemljo odpuščanja. Kako naj bo zemlja kriva njenih nesreč, ko je mati nji in njenemu rodu ter raste iž nje človek kakor žitni klas, in so kruh in gruda in človek enako polni Gospoda?

* * *

Visoko v Konjski rebri stoji hišica s tremi veselimi okni, ki je Kastelkina last. Do lani je imela najemnika, dva mlada brez otrok, ki sta živela ob njivici krompirja in čevljarski obrti; potem je moral mož k vojakom, žena se je preselila k materi onkraj hriba, in hišica je osirotela, pajki so razpredli svoje mreže iz kota v kot. Pred štirimi tedni pa, ko se je vrnil gad iz jetništva, je mahoma zaškripal v vratih ključ, in ponižni domek je dobil nove prebivavce. Tihi so; kladivo ne drobi po zaplatah, žvižganje se ne razlega kot za čevljarjevih dni; zato pa cveto v izbi in čumnati, na solnčni ravnici pred pragom in pod borovci in smrekami pokraj hiše tako žarka hrepenenja in toli pisani upi, da si mojster kneftra še v sanjah ni mislil enakih.

Trški doktor, Kastelkin dober prijatelj, je prisopihal tisti dan po Janezovi vrnitvi že zgodaj dopoldne, pripravljen, da najde reveža s svečo v rokah; ni se mogel načuditi izpremembi. Pretipal in pretrkal je fanta od vseh strani, in čim delj ga je obračal, tembolj se mu je vedril obraz; ves srečen je hitel povedat gospe veselo novico.

„Korajžo, Kastelka,“ je vzkliknil v izbi, kjer je visela ura spet na svojem mestu. „Premotil me je snoči tvoj nepridiprav; nič ni zamujenega! S solncem, zrakom, svežim mlekom in krepilno jedjo ga popravimo, da bo lepši ko nov.“

Vdova je skoraj znorela veselja, ko je slišala potrdilo vseh svojih upov; le s težavo je izpustila zdravnikovo desnico, roteč ga, naj prihaja, kolikor le utegne, čeprav desetkrat na dan; kadar bo Janez zdrav, naj zahteva, karkoli mu drago.

Stari bradač, ki tika vse vprek, si je popravil ščipalnik in bele ščetinice ob pleši:

„To, ljuba gospa, je v tvojih rokah, ne v mojih. Drži ga, da ne uide prezgodaj iz gnezda, krmi ga dobro in praži ga na solncu, ki ga je toliko pri vas; zahvali Boga, da imaš vsa čarobna sredstva v svoji oblasti.“

V kratkih besedah je razložil svoje nasvete; Kastelka je še tisti hip zasnovala načrt, ki je pripravil zdravnika v glasno navdušenje. Pičlo uro po njegovem odhodu je odrinil hlapec z visoko naloženim vozom v Konjsko reber, za njim Polona in Jera, šibeč se pod težkim tovorom. Hišica, ki jo je dala vdova zadnjo jesen prebeliti, je bila do večera izpremenjena v prijazen dom z belimi zavesami na oknih in slikami po stenah; še lonec s klinčki je mahal zeleno in rdeče s police ob vhodu. Vaški mizar je zbil lepo nosilnico; kakor hitro je zjutraj dodobra zasijalo solnce, so položili Janeza nanjo. Kastelka je skrbno zavila gada v volneno odejo; Ivan in Prohor sta ga vzdignila na ramena, ona pa je krenila za njima v hrib.

Tu se zdaj leči bolnik. Mati se komaj še zmeni za dom, kjer vladata Katra in sosed Galjot; noč za nočjo prečuje ob sinovem zglavju. Če leže dopoldne v čumnati spat, sedi pri njem Zina, ki prihaja s prvim jutranjim solncem in se poslavlja o mraku. Vsak utrip njegovih oči imata preštet, sleherni kašelj in vsak pregib rok na odeji. Kakor hitro se zjutraj ogreje ravnica, primeta gada pod pazduho ter ga odvedeta k robu gozda, par sežnjev od hiše, kjer je zrak smolnat od vonja smrek in vriskajo žarki prav do večera. Janez leži na nosilnici, katero mu prestavljata iz sence na solnce in narobe, ter srka dišanje gozda v bolna pljuča in nastavlja prsi čudodelni luči, da izžiga iž njih vse zavratne kali. Rdečica se vrača v njegovi lici, jami v njih se polnita bolj in bolj, oči se dvigajo izpod obrvi, in temna obroča okrog njih izginjata. Krehanje ga malokdaj še napade, moči se mu vidno množé, in glas mu zveni vsak dan krepkeje: nič več si ne da ubraniti, da ne bi govoril, čeprav uboga in se oglaša po pameti, da se preveč ne utrudi. Doktor žvižga od veselja, kadar ga pride pogledat. In koliko hvaležnosti je v teh gadjih očeh, koliko sreče! Včasih molče vsi trije; on ju drži za roke in stiska, stiska, ničesar ne reče, le ustnice mu prebira smehljaj in pogled mu leti po mladem svetu kakor sokol z zlatimi prsi . . .

Kastelka se šali okrog njega ko mlada mati ob prvem dojenčku in se ne more nabesedovati. Nekaj dekliškonežnega je prešinilo njene prej tako rezke gibe; vzlic sivim lasem se je razcvetla, kakor cvete naokrog njena zemlja, osvobojena zimskih spon. Toda volja ni opešala vdovi; neizprosno pita gada z dobrimi in krepilnimi rečmi, zaliva ga z mlekom in trdi vsak dan iznova, da je „trikrat boljši kakor včeraj“. Jokala je radosti, ko mu je doktor prvič dovolil vstati in ga je videla spet na nogah.

„Nisem se trudila zaman!“ vzklikne tolikrat. „Imam te, Janez, držim te, da mi zatisneš oči na smrtno uro ter sprejmeš ključe moje ljube Kastelčevine. Ti boš gospodar po moji volji, in moja zlata zemljica ti bo vdana, kakor je bila meni. Poglej jo, gad, začudi se svojemu kraljestvu!“

In kakor cesar, če pravi dobremu vojskovodji: Vse to ti dam! obkroža gospa svoj grunt s širokim zamahom roke.

On pa, ki je pustil na Kastelčevem trdo vladarico, strmi nad živahno mehkobo tega sivolasega dekleta in komaj pozna v njem svojo mater. Glej jo, kako pobožno posluša Zino, ki včasih kaj bere iz knjig; ob pesmih se ji rosi oko, povestim sledi brez sape kakor v blaženih davnih dneh!

„Lasje so vam osiveli, mati, srce pa je pomlajeno za dvajset let,“ ji govori sin pogosto. „In kako, da nič več ne kolnete, kaj?“

„Treba mi ni,“ se smeje Kastelka. „Preveč sem srečna in pokojna; da bi bilo tebi vedno tako! Dobro mi je, ničesar si več ne želim, za ničimer se ne poganjam, in nič me več ne jezi. Dom stoji trdno, ti živiš, mržnji, napuhu in ničemurnosti sem se odrekla za zmerom; zdaj je čas moliti, ne preklinjati. Edino, česar mi manjka, sta Jože in Tone; pa kaj, ko sem tebe tako vesela, da se komaj spomnim njiju dveh! Naj mi ne štejeta v zlo, saj pridem kmalu za njima.“

In ko se otroka upirata črni prerokbi, maje trdovratno z glavo ter utihne; ona ve, kar ve. Kaj za to, če ugasne stara garavka? Mladost bo cvetela brež nje in orala, kjer ona prestane; tako majhna bo cena za toliko blagra!

Kadar mati spi, se neredko spusti molčanje med gada in Zino. V teh letih izkušnje sta si povedala vso ljubezen iz dalje, spoznala jo v hrepenenju na vekomaj. Svet jima je neizmerna zelena roža; na nji ležita dve mladi rosni kaplji ter se bleščita druga drugi. Kako revni bi bili, če bi morali govoriti!

Včasih že kar ne verjameta, da besni vojna po zemlji; tako globoko in daleč sta jok in škripanje z zobmi . . .

„Kolika sreča je vendar živeti!“ šepne pogosto gad sredi tega zamišljenega molčanja. „Kljub vsemu je dobro na svetu — mi niti ne vemo, kako!“

Prestano trpljenje kopni in bledi kakor gnusne sanje ob petelinjem klicu; zmerom redkejša trenotja mu dramijo v spominu sive obraze izza palisad. Takrat se zgrozi, senca mu zleti preko čela, in strastno se obrne k Zini:

„Veš veliko resnico, ki sem jo tam spoznal: brez doma in svobode ni zdravja telesu ne duši, ni dobrote, ni plemenitosti . . . Zapisano je, da blagor tistim, ki zaradi pravice preganjanje trpe; in kdo bi se

branil križa, kadar so vsi poklicani? Toda strašno je: brez doma, brez svobode . . . Ne daj ti Bog slutiti, kako podlo gnijo ljudje v takem življenju! Dom in prostost sta izvir vsega dobrega; brez njiju ni zveličanja, ne enemu, ne vsem." Jasno povzame čez minuto: „Zina, kadar nam vzidejo dnevi svobode — kakšni ljudje bomo takrat, samisvoji na svojem! Le kdor ne hlapčuje, kdor si gospoduje sam, more biti velik, dober in čist; le on je vreden sedeti za mizo človeštva. O, kako bodo ljudstva strmela nad nami!"

Ob deževnih jutrih se Janez posebno razveseli dekleta. Otožnejši je takrat in slabejši; komaj vrnjene moči potrebujejo solnca. Ves obraz mu zasije, kadar vstopi Zinka, sveža in rdeča od nagle poti, z lasmi polnimi rosnih kapljic, in poboža mater po trudnem temenu:

„Naspite se, mati, varuška je prišla!"

Kastelka objame malo s pogledom tihe zahvale, poljubi gada na čelo in stava molče na ono stran; počasi zaškripljejo vrata za njo. Vsako jutro je trudna do mrtvega, in vendar zdrži noč za nočjo v temi zraven sina ter ne zaspi, če jo še tako prosi. Moči ji pešajo; nič več ni stara, železna Kastelka . . .

Zdaj počiva. Sama sta ostala otroka v sobi, ki jo zaliva dež s sanjavo godbo; skozi okno dihata gozd in trata svoj dehteči hlad. Rahel vonj po dobrem milu in sveži obleki se širi od Zine, ki sedi na znožju postelje, z očmi svetlo uprtimi vanj. Luč ji prihaja izza hrbta; zlati oblak njenih las izpreminja svoj lesk od vsake meglice, ki plove mimo. Janez sloni napol oblečen in toplo zavit v volneno ruto na svojem ležišču ter v mehki hvaležnosti posluša dekličino kramljanje. Njeni ustnici sta podobni dvojici rdečih metuljev, ki trepečeta z razprostrtimi krili na cvetoči kitici zob. Zdi se, kakor bi pela ptička o tisoč rečeh, žalostnih in veselih, resnih in razposajenih; zmerom jo je sladko poslušati, najbolj pa, kadar prerokuje bodočnost: tako modro ima vse preračunjeno v svoji lepi glavici! Janez strmi, kako se je razcvetla v letih ločitve, in komaj verjame, da hoče biti njegova; v teh hipih ga polni misel na zdravje s šumečo neizmernostjo koprnenj.

„Zinka," seže enkrat po njeni desnici, „kdaj bova spet plesala, kakor sva včasih na vaši verandi?"

„Kmalu, zlati," obljublja dekle. „Še letos, ako zdravnik dovoli. „Cena ima novo harmoniko in je obljubil, da prvič nategne meh za naju dva."

„On bo pa čakal!" se smeje gad. „To je predolgo, Zinka; jaz hočem takoj. Vsaj tebe naj vidim plesati."

„Zaplešem ti," pravi ona. „Ne, mati bi se zbudila; ne smem." Pomisli, nasmehne se tiho, zardi ter ukaže gadu mežati. In Janez meži . . .

„Zdaj smeš!“ mu šepne dekle sredi sobe; vrti se na bosih nogah, iztezaje roke, prav kakor bi se lovila ž njim, ter si pripeva z rahlim, pridušenim glaskom. Medleč smehljaj igra ž njenih na fantova usta.

In spet mora Janez zapreti oči; pa tudi če bi goljufal, bi bilo zaman, ker se je skrila očem za končnico. Toda on ne zna goljufati, premlad je še!

Včasih pride Galjot pod večer, da se vrneta s hčerjo. On in zdravnik povesta, kar je novic po svetu; ali Janez ju sam ne izprašuje. Gad ve, da pride, kar mora priti; danes ali jutri, svoboda jaše na rdečem konju s solncem vštric ter vihti upajočim bandero izpolnitve. In kdor ima gadja ušesa in gadje oči, sliši v kamenju stok in v vetru vriskanje, on vidi v majskem nakitju gor in dolin blesketanje strasti, s katero se pne ta uboga, krasna zemlja svoji veliki pravdi naproti.

(Konec prihodnjič.)

Stano Kosovel:

Pozna jesen.

Kje si, kje si? Tam zunaj vihra vije,
deževne kaplje kot mrtvaški glasi
na moje okno trkajo počasi.
Katero solnce zdaj na tebe sije,
kakšni pletó se zdaj pred tabo časi?

Po mojem vrtu hladna smrt se šeta
in davi še poslednje krizanteme,
ki so vse blede in od groze neme.
O kakšna tebe spremljajo dekleta,
čigave zdaj uživaš ti objeme?

Kje si, kje si? Iz stolpa ura bije
enakomerno, tiho in počasi.
In srce to ne ve, kam naj se skrije,
da mi jesen še njega ne ugási.

Juš Kozak:

Markí Groll.

(Dalje.)

III.

Zunaj je pršilo. Zidovje jetnišnice se je orosilo. V enakomerni svetlobi sivega, zavešenega neba so splahnele sence v celici.

Po zajtrku so igrali, le Groll se je zatopil v svoje papirje. Odkar je vstal, še ni spregovoril z nikomer besedice; v svojih papirjih je pristavljal številko k številki, zopet črtal, mrmral nekaj nerazumljivega pred se, hlastno stopal semintja po celici in vil roke v boju s svojimi mislimi.

Nassenfuss, ki njegovega nenavadnega vedenja še ni poznal, se je porogljivo in potuhnjeno oziral na Grolla.

Ko je krog devete ure jetničar poklical Petroviča, ki se je še nekaj obotavljal, se je Groll prvič zganil ter mu zaklical polzavestno: „No, le hitro!“

Petrovič se je takoj vrnil.

Groll je silil vanj: „No, kaj je?“

„Nič posebnega. Povedal mi je, da je odgovor že tu ter da odidem v ponedeljek zjutraj.“

„No, glejte, za vas je končano to življenje; škoda, da ne zveste, kako bo z menoj.“

„Mislite, da bo vaša obravnava končana šele v ponedeljek?“

„Najbrže bo tako! Seveda se lahko zgodi, da opravimo že jutri.“

Nenavadno bled je bil; nabrekla koža pod očmi je visela kakor mešički in ostre gube so ga še bolj postarale. Zdelo se je, da so vse mišice telesa izgubile svojo prejšnjo prožnost.

„Ampak čedno števileе se vas bo nabralo,“ se je obrnil Schäffer k Petroviču. „Glejte, današnja poročila govore o brezštevilnih aretacijah na jugu.“

„Seveda, saj bodo pozaprli vse,“ je govoril Groll kar tjavendan.

„Mar niste v zvezi z njimi?“

„Ne. Moj slučaj je nekaj povsem druzega. Naša obravnava poteče sama zase.“

„Eh kaj, njega bodo oprostili, saj ni sploh ničesar zakrivil.“ Groll se je razvnel. „Tam doli pa bodo zapirali in obešali, le verjemite mi. Pa je prepozno in zavoženo. Minul je čas, da bi se posamezniki ustavljali volji narodov. Zgrešena politika, kaj hočete?“

Schäffer je ugovarjal. „Kaj prepozno! Preveč popustljivi ste bili, táko je bilo tudi moje mnenje. Toda še je čas, da zatro zadnje kali. Saj je ves jug še nerazvito, poldivje pleme, ki ga je treba krotiti. To vendar še niso narodi.“

„Schäffer, zdaj govorite kakor včasih vaši ministri. Pa kaj bi vam zamerili, tako se govori pač na Pruskem. Prokleto se varate! Če boste tako računali, vas nekega dne izbriše zgodovina, le verjemite mi. Kako se moremo meriti mi stari, odreveneli narodi s krepkimi, svežimi Slovani, ki se sunkoma zaganjajo v bodočnost?“

„Groll filozofira,“ se je pikro zasmejal Schäffer.

„Le norčujte se; saj se ne čudim vaši zabitosti. Svojih hlač še niste zakrpali, pa bi že radi soseda oblekli.“

„Tako bi vsak zabavljal!“

„Kaj zabavljal! Na lastni koži boste čutili nekoč, kar sem vam zdajle povedal. Morda že čez par dni, ko bodo korakale proti vam milijonske armade.“

„Mislim, da tudi vam ne prizaneso.“

„Meni? Eh, Schäffer, jaz in vi, to je pa precejšen razloček. Vam je država potrebna, kakor voda ribi; dobro se počutite v njej. V meni pa je bil že od nekdaj upor do vsake države, ker se mi zdi, da ravno ona zatira človeštvo. Gotovo pa do držav, ki so že od srednjega veka plesnjive. Če bi bilo danes v moji moči, prijatelj, kako hitro bi jo odkuril. Seveda za vas so taka naziranja popolnoma nepojmljiva, ker nimate nikake lastne volje. Vi ste bitje, ki se pokoravate ter se boste še nadalje vsaki tiraniji. Jaz pa sovražim tiranstvo. Mi smo ljudje svobode.“

„Vi torej mislite, da v človeku izgine pojem tiranije.“

„Gotovo sem prepričan, čeprav je to navidezno v protislovju s človeško naturo. Ta zahteva tiranije, da se more boriti proti njej. Če posežete v globino teh problemov, boste seveda naenkrat obtičali. Priznali boste, da bo tiranija večna in boj proti njej večen. Toda jaz nosim v duši svoji neko živo vero, da bo končno zmagal boj, čeprav bo zavozil za nekaj časa v anarhijo. Ne vem, od kod ta vera v meni, toda živo sem prepričan, kar govorim. In Slovani bodo morda tisti narod . . .“

„Zdanja Rusija in njen carizem?“ je pičil Schäffer.

„Ne govorite o Rusiji, ki je ne poznate.“ Groll je prezirljivo mahnil z roko. „Moj dragi, ruske reakcijonarne vlade ne morete primerjati z evropskim absolutizmom. Njen postanek in razvoj je nekaj

drugega, kar je vam čisto tuje. Počakajte, da vstane ruski narod. Tedaj ne vstane samo ljudstvo, ampak dvigne se zemlja, ki bo zahtevala svobode. Široka je ta zemlja in težko sopejo njene prsi. Ruski človek se brezpogojno žrtvuje za idejo, in vam se bo zdelo komično, če vam pravim, da je in bo umor v Rusiji kulturno dejanje.“

„Slabo znamenje za rusko ljudstvo, če prenaša toliko časa jarem absolutizma.“

„Ste pač bedak. Kaj menite vi, pritlikavo seme, da me ujezite že z vsako malenkostjo? Šele ko se vas nažrem do sitega, vas ubijem.“ Groll je otepal z rokami krog sebe.

„Meni se zdi, da ima Groll prav,“ se je umešal hladno Gecker. „Schäffer, vi ne poznate razmer, ter se vam niti ne sanja, kdo vodi evropski trg. Tudi v umetnosti in znanosti danes ne ločite več vpliva vzhodnih idej od samolastnih.“

„Le poglejte,“ je pokazal nenadoma Groll na Petroviča. „Ti le imajo bodočnost. Kaj ste ga že čuli čivkati, od kar je tu, in vi ječite za vsako malenkost. Ti ljudje so od rojstva trpeli in vse njihovo življenje je v trpljenju izkušeno. In zdaj trpe, da bodo njihovi rodovi svobodno trpeli za idejo človeštva. Strašen je njih evangelij svobode in vendar pravičen dom vsega človeštva. Mar ne vidite tistih novih zarij, ki svetijo kakor odsev večne luči na vzhodu, severu in jugu ter nas oklepajo vse tišje in tišje, ko nam lomijo kosti? Odkritosrčno oznanjajo svobodo, nam srednje-evropejcem pa se blešči pred njo.“

Grolla, ki je govoril z visoko povzdignjeno roko, je prekinil jetničar.

„No, danes — upam — greva poslednjič!“

„Na tem potu poslednjič, gospod markí!“ se je posmehnil jetničar.

„Brblja!“ je siknil Schäffer za odhajajočim. —

„Verjemile mi, možu gre za kožo!“

„Eh, kaj bi sodili!“ Gecker je igral mirno dalje.

Brez Grolla je pogovor zastal in igra je postala pribežališče pred moro dolgočasja.

Tišino je prekinil Nassenfuss, ki se je na široko pretegnil, češ, da je že lačen. Gecker je splezal na okno, ter določil po Grollovi uri, ki jo je ta že davno zasekal v kamen, da bo kmalu poldne.

Med tem je vstopil jetničar.

„Gospoda, le igrajte, nočem motiti!“ se je opravičeval. „Veste koga so zdajle pripeljali? Tistega sedemdeset let starega Gärtnerja, ki je pred kratkim razsekal ono starko v Hernalsu.“

„Kaj hudiča?“ se je začudil Gecker. „Razsekal jo je in sežgal, le glavo so še našli?“

„Da, tisti starec.“

„Kaj počne?“

„Nič! Tako mirno je prišel, in ko je vstopil v celico, je vprašal, če igrajo karte. Zdaj sedi tam in igra.“

„Takšna svinja!“

„Neverjetno, neverjetno za človeka!“

Schäffer je stopil za jetničarjem, ki je zapiral vrata. Nekaj sta šepetala in končno se je ta udal.

„Dobro, pridem zvečer!“

Schäffer mu je iz hvaležnosti stisnil roko. Zadovoljen se je muzal in si mel roke: „Poslal sem ženi pismo!“ je šepetal.

„Kaj je to mogoče?“ je poizvedoval Nassenfuss.

„Seveda, prijatelj! Toda vi le ne poskušajte tega. Morate imeti precej pod palcem za tako zadevo.“

Pri kosilu se je Gecker razjezil, ker je Schäffer skoro polovico Grollovega kosila oddelil Nassenfussu.

„Hudiča! Rohnel bo. Sicer pa bi mene kaj takega tudi razjezilo. Kar plačam, plačam — je pač moja posest.“

„Eh, kaj je že vse ta člevek meni storil. Brez skrbi, trdo kožo ima kot bivol.“

„Seveda, ker on takih malenkosti sploh ne opazi, ali vsaj molči, če jih. Grdo pa je.“ Gecker je zardeval od jeze in obmolknil.

Nassenfuss je komaj pojedel, ko je prišel jetničar ponj. V par skokih je bil pri vratih; kar se spomni na površnik in klobuk, da ga vzame seboj.

Z mirno porogljivostjo ga je zavrnil jetničar, češ, naj le pusti vse skupaj v celici, kamor se gotovo še povrne.

„Domača živalica,“ se je režal Schäffer. „To pa zna Groll, človeku prisoliti priimek. Ha-ha.“ Zavalil se je na postelj in zažgal cigaro.

V dolgih lasah se je potočil dim po celici ter se sprostrl nad ležečima kakor nebo.

Krog ene ure se je povrnil Groll. Topot jetničar ni postal pri vratih, začudeno se je ozrl za njim, ko ga je spustil v celico ter zaklenil.

Ves skljućen je prišel. Postaran, bled, razmršenih las, krvavo obrobljenih oči in kakor bi se mu prsa od trenutka do trenutka ugrezala.

Opotekajoč se je pristopil k postelji, sedel ter podprl glavo s trepetajočimi rokami. Kolena so se šibila.

Vsi trije so obstrmeli. Niti besedice ni črhnil, le z glavo je odkimaval.

Nenadoma je vstal in klecajočih korakov stopil do okna. Z rokami pred seboj je slonel ob zidu. Vse telo se je stresnilo, zašibilo v krčevitem joku. Težko sopeč je vil roke in bil s pestjo ob čelo.

Niti ozrl se ni nikamor, počasi se je privlekel do vrat. Ves posinjel je v obraz. Žile na vratu so nabrekle in z vso težo telesa je slonel na podbojih.

Tedaj se je vzpelo telo. Zgrabil je debelo omrežje vrat, zavpil z zverinskim naporom, da so vsi pobledeli.

„Prok . . leta ženska," je zaškrtal med zobmi.

Vztrepetal je, in da se ni ulovil ob omrežju, bi pal na tla.

Gecker je pristopil. Skoro tiho ga je miril.

„Groll."

Odsotno ga je pogledal. Krvave oči niso navidezno ničesar več razločile. V nabreklih žilah na vratu in sencih je butala kri ter privzdigovala kožo.

Gecker se je pomenljivo ozrl po celici in ponovil svoj opomin.

„Pustite me, pustite!" je prosil Groll pojemajoče. Roke in čelo so orosile težke srage.

„Vse je končano, vse je končano!" Krčevito se je zgrabil za telovnik, da ga odpne. Zasopel je, ter se zgrudil ob vratih.

Še predno so priskočili drugi, se je uprl zadaj z rokami in se dvignil s silnim naporom.

„Moj Bog, moj Bog!" je sopel. Polagoma se je pomiril, toda koža na vratu je ohlapnela, kakor da odstopa.

„Danes so mi povedali . . . Zakaj hudiča mi pripovedujejo to!" Upor ga je iznova krepil. Ves skljućen, glavo pogreznjeno v prsi, se je tresel pri vratih.

„Dve leti me že vara. Dve leti! — In jutri nastopi kot glavna priča."

Roke na sencih se je opotekal po sobi.

„Dve leti me vara hudič s knjigovodjo. In jaz niti slutil nisem. — Zdaj živita skupaj!"

„O Bog, o Bog! Prokleti! — Mar vem, če sta otroka moja? Varala me je vse življenje."

Napad se je ponovil. Privlekel se je do postelje ter se zgrudil nanjo kako pokošen. Telo je stresalo postelj, kri je bušila v lice, ga počrnila in roke so drhtele kakor veje trepetlike.

Gecker mu je položil na čelo moker robec. Široko odprtih oči se je ozrl vanj.

Nekaj časa je strmel, potem pa je stisnil njegovo roko.

„Gecker! Dve leti me je varala. Veš, dve leti že živi z njim. Dr. Domingo mi je povedal danes, da nastopi jutri kot priča. In otročka . . . moja otročka . . . mar vem, če sta moja? Mogoče je živela že tedaj z njim?"

Sunkoma je izdrl roko, planil kvišku, ter se ves pobesnel, vihrajočih las lovil po celici.

„Ubijem jo. Jutri jo starem. Ha! Zadnji udarec si dala, hudičeva ženska. Leva ste zvezali. Otroke ste mu podtaknili. In vzeli ste mu vse, vse v življenju!“

Brezumno se je lovil semintja. Ruval je omrežje pri vratih, bil s pestjo ob zid. Stol, ki je stal na poti, je treščil ob tla, da se je sesul.

„Ubijem, ubijem jo!“ je blaznel.

„Dva otročička sem imel, dva in še ta dva nista moja. Kaj ti je ostalo, markí Groll? Ha-ha-ha!“ Tleskalo je ob čelo in hropeč smeh je polnil celico.

„Ne, ne, saj ni mogoče!“ Ves utrujen se je zgrudil na rob postelje, roka je omahnila ob telesu. Pogled je prebadal tla. „Ni . . i . . i mogoče. Kaj nista meni podobna? Tiste poteze krog ust pri Hermanu in Frančeve oči? Ustnice njegove? Lasje — moja sta, moja.“ Glas je pojemal. Tiho je tožil: „Pogledam jih, ko se vrnem, pogledam . . . če se ne motim. In če je prevara, vse prevara?“

„Kam, Groll, se skriješ s svojo sramoto? Ali vidite, vidite, kaj je življenje? Blaznost, ki jo je ustvaril Bog. O Bog, o Bog, kaj si storil.“ Dvignjenih pesti je pretil v strop. „Smejem se ti, stvarniku človeštva, ki si me ustvaril tolovaja, ženo prasico in otroke potepuhe. Ti, ti . . . i . . . i večno pravičen. Ha . . . a . . .“

Blazen smeh je pretresel telo.

Tisti hip je pal vznak ter se zagledal. Nepremično je strmel v strop, roke so visele ob stranicah postelje, mrtvaško bled je postal, iz oči pa so rosile kakor iz dveh temnih jamic na splahnelo lice težke solze.

V tišini celice je še živela Grollova kletev, čulo se je neenakomerno gibanje, in molk je postajal vse bolj jeklen. Gecker si je brisal oči, Schäffer pa je ležal obrnjen v steno. Petrovič, prevzet od poslednjih dni, je drhtel po vsem telesu.

Čez čas se je povrnil Nassenfuss. Nihče se ni ozrl.

„Eh, smola, smola, kaže, da bom do jutri še tu, ali še dalje.“ Brez odgovora je nadaljeval: „Žena še ni vložila kavcije; zdaj ji moram pisati po denar. Kdo mi, prosim, posodi svinčnik?“

Molče mu ga je dal Schäffer.

Groll je ležal ves čas nepremično. Gecker ga je rahločutno spomnil na kosilo. Samo z roko je zamahnil.

Ko so se umirili ter prisedli k igri, je Gecker pokazal na Grolla in namignil Schäfferju, češ, da je nevarnost za srce.

Nassenfuss se je ozrl.

„Kaj se mu je pripetilo,“ je vprašal Geckerja, ko je opazil izpremembo. Schäffer se je sklonil nad mizo in zašepetal, kaj je bilo.

Tiho je govoril, a Groll ni preslišal ničesar. Vzdihnil je.

„Ni vredno pljunka,“ je bleknil Nassenfuss, pa se s porogljivo kretnjo preložil na stolu.

Groll se je zaletel z vsem telesom kvišku. Poskočil je k Nassenfussu, ki se je preplašeno ozrl.

„Prasec,“ je zatulil z nadčloveškim glasom, da je odmevalo s hodnika. Zgrabil ga je za pleča, zavihtel kvišku, da se je stresnilo težko telo. Dve majhni nožici sta zacepetali in priletel je na križ z vso silo svoje teže.

Na tleh je zastokalo, nihče se ni ganil. Groll je še vedno stal pred njim krvavih oči; z rok, ki so segale kvišku, odkoder je treščil Nassenfussa, je zdrsnila srajca.

Tedaj je pričel suvati z nogo človeško kepo na tleh.

Gecker in Schäffer sta priskočila, vojak na hodniku je opozoril jetničarja, ki je takoj priletel v celico.

Groll je blaznel, čimbolj so se vsi trudili, da mu iztrgajo Nassenfussa, tem huje je suval in zbijal. Ni dihal, le prhal je. —

Dva jetničarja, ki sta priletela na pomoč, sta vrgla Grolla z vso silo na postelj. Schäffer je močil Nassenfussa.

Groll je suval, grizel, rohnel: „Vse zbijem, vse zbijem!“

Četrti jetničar je prinesel okove. S težavo so mu strnili noge, zvezali z verigo in zaklenili. Tudi na roke so mu jih vrgli.

Posrečilo se mu je iztrgati desnico in tlesnilo je po jetničarjevi glavi. Ves besen je zagrabil ta kladivo in udaril po prsih.

Hropeč, zamolkel glas se je izvil iz prsi, posilil ga je kašelj in roke so omahnile. Porabili so trenutek ter ga zvezali.

„Živina!“

Ležal je na postelji, hropeč pene.

Nassenfuss se je vzravnal.

„Tožim ga, tožim!“

Gecker mu je namignil, naj molči in ne razburja vnovič.

„Kako se počutite?“ je vprašal Schäffer.

„Dobro, le kosti me bole, ampak ta človek je živina.“

„Kaj smo že mi vse prestali!“

Groll, ki je ves čas molče buljil v strop, je zastokal.

„B . . . o . . . oli.“ Skušal je z roko poslušati srce, a ni mogel. Ves je zardel, kri je butala v sencih in pene so se zgostile.

„Hudiči, zdaj ste me uklenili! Zakaj? Zakaj? Ker sem pobil psa, ki ne pozna ničesar svetega. Mene pa uklepate . . . ha . . . ha . . . bojite se me, bojite!“

Trgal je roke, noge, da se izvije sponam.

Roka je zakrvavela. Silni napor ga je od trenutka do trenutka slabil. Solze so lile po upadlem licu. V par urah se je postaral za

leta. Koža na vratu se je zgrbančila, meso upadlo, telo skljucilo. Zdelo se je, da blazni.

„Otročička, moja otročička," je jecljal. „Kajne, vidva sta moja, vidva sta moja? Spremljala bosta očeta. In ti, Margerita, prideš, — prideš?" . . .

Nežno tiho se je pogovarjal z osebami, kakor da stoje poleg njega. Vse bolj so se začele zastirati oči; tako kalen je bil njihov blesk, kot bi se poslavljale nevidne osebe pri postelji. Polagoma je opešal in zaspal.

Poltiho so se razgovarjali med seboj. Jetničar je prinesel zavoj pod pazduho. Molče ga je položil na mizo. Toda Groll se je prebudil.

„Markí, vaša obleka."

Široko odprtih oči ga je meril, nato je dejal mirno in hladno.

„Odvzemite mi, prosim, okove."

Jetničar je sprevidel, da mora storiti. Odklenil je in Groll se je pretegnil. Molče je vstal, obrisal si potno čelo, in ko je jetničar že odhajal s Schäfferjem, je stopil za njim ter ga prosil, naj ga priglasi za spoved.

Zunaj se je zmračilo. Temne sence, usipajoče se vsebolj gosto skozi okno, so prinesle v celico noč. Skozi okno je odseval prostran kos neba, ves posut z belimi zvezdami. V svežem ozračju deževnega dne so utripale v silnih daljinah.

Nassenfuss je že spal. Groll se je sprehajal po sobi, obstal pri mizi, odvil zavoj.

„Moja črna obleka!" Razločil je belo srajco od temne obleke. „Škoda, da te ne morem obleči. Kako sem hrepenel po njej. Jutri bom govoril v njej." Nežno jo je pogladil in tisti trenutek se je nečesa domislil.

„Naj pride, govorim vseeno. Markí Groll se ne boji ženske. Kakor lev se bom branil. — Kakor lev," je ponavljal zase in stopal zamišljeno po celici.

Pod oknom je postal, sloneč na zidu je zrl v nebo. Zvonček jetniške kapelice se je zganil kakor vsak večer in tiho je zaklenkalo v noč.

Groll je sklenil roke na prsih in molil. Goreče so šepetale ustnice in roke so se krčevito objemale. Ko je odmolil, se je prekrižal in legel v postelj.

Nekaj neizmerno težkega je dihalo v njegovem šepetanju: „Naj me obsodijo . . . Ne, branil se bom . . . Veliko, veliko sem grešil . . ." Poljubljal je svetinjico. „In vendar sem vreden življenja . . ."

Nato je obmolknil. Nepremično je strmel v strop. Nenadoma pa se je dvignil kvišku.

„Kaj!? Markí Groll naj bi se spovedal? Komu? Markí Groll se ne spove ljudem, ne, ne!“

Planil je k vratom in prisilil vojaka, da je stopil po jetničarja.

Komaj ga je čul prihajati, je že zavpil nad njim: „Ne obveščajte spovednika! Se ne spovem! Slišite?“

Jetničar je začudeno pritrdil.

Pomirjen se je vrnil Groll v postelj.

„Jaz in Bog, drugemu pa nimam ničesar povedati,“ je mrmral zase. „Jutri, — jutri!“

Toda tako je bil že utrujen, da je umrla beseda na jeziku ter se zlila s tišino. (Konec prihodnjič.)

Miran Jarc:

Trhlo drevo.

Vseokrog v jutranji svežosti vriska, blesti mladoletje.
Osamljen temotno molči na planjavi le strt velikan,
težko se sklanja, kot da je pretajnostnim mislim udan,
uspavan v pozabnost. Trohnoba je našla pri njem le zavetje.

Kot da že davno je v deblu usahnilo sočno življenje,
razpada drevo posušeno. A vendar brezupno še v zrak
proži dvojica se vej, da ujela bi solnčno blestenje,
da jo poljubil, osvežil bi jutranji vetrič mehak.

Ali v brezzvezdnih nočeh, ki razgrinjajo v svetih teminah
tajnosti božje, vijolični soji skrivnostno bleste
na starem drevesu — njegove najglobljе zasanjane slutnje.

V urah samotnih iskal je — v morečem objemu brezčutne
snovnosti — duh večnotajnih spoznanj, ki so v nočnih globinah
privrela iz debla kot soj, da zlijó se v vesoljstva srcé.

Avgust Žigon:

Prispevek k petdesetletnici.

(Dalje.)

II.

Iz obeh navedenih pisem Levstikovih z dné 27. in 28. februarja sledi, da je bilo tiste dni Levstiku na misli, prispevati za „Mladiko“ poleg pesmi tudi še nekaj proze, in sicer — nekaj ugovora zoper najnovejše delo Koseskega: zoper njegov prevod Byronovega „Mazeppa“. Posebej so Levstika podnetile „zadnje Novice“, ki so „to robo“ jako hvalile, kakor piše Jurčiču. Bile pa so te „zadnje“ „Novice“ izšle šele tik dan popreje, dné 26. februarja 1868., ter prinesle v svojem 9. listu na na str. 67. naslednji spev:

„Mazeppa“ J. Koseskega.

Časnik „Grazer Volksbl.“ piše o tem najnovejšem delu Koseskovem tako-le: Po blizo 20letnem prestanku razglasil je Nestor slovenskih pesnikov — Koseski — nov sad mojsterskega svojega prevodnega talenta, namreč Byronovega „Mazeppe“, ki so ga nam „Novice“ v lični dokladi prinesle. Strah, ki ga izvrstni naš pesnik v predgovoru razodeva, da je zaostal za duhom jezika slovenskega, kakor se dandanes čez 20 let piše, pokaže se bralcu, ako le nektere vrstice prečita, le kot velika ponižnost pesnikova, kajti Koseski ne stojí samo na vrhunci sedanjega jezikovega razvitka, marveč v ličnosti (eleganciji) jezika, kakor v dovršenosti izrazov in v lahki in gladki besedi prekosí najbolje sedanje pesnike slovenske. Mazeppi njegovi ne vidi se skor, da je prevod; kaže se kot izvirno delo. Mojsterski ta prevod nas živo spominja Prešernovega prevoda Bürgerjeve „Leonore“, ki je res tako izvrsten, da človek ne vé, kaj je bolje: ali original ali prevod. Slovensko slovstvo, ki tako veselo napreduje, je s Koseskovim „Mazeppo“ res prejelo delo, ki se na vsako stran odlikuje memo obilih onih fabrikatov, ki pridejo pa zginejo in kterih je dandanes na književnem trgu vseh omikanih narodov cele kupe.

Nič čuda, če se je ob tej literarni ležnivosti Levstiku odprla tista stara rana iz l. 1859. zdaj iznova ter spet zakrvavela, — pa da je sklenil seči po peresu ter se navzlic slovarju, Vodniku in dramatičnemu društvu kar hipoma „ex abrupto“ lotiti novega pisanja. Vendar pa vse kaže, kakor bi bil Levstik že prej, še pred tem slavospevom Novic nekaj nameraval že sam iz sebe, da se upre tisti novi objavi Koseskega. Če so namreč izšle šele tisti dan tik pred odgovorom Lestikovim Jurčiču z dné 27. II. one „zadnje“ Novice, ki so prinesle gorenjo neresnico o Koseskem, — kakó naj bi bil Levstik potem že

naslednjega dné, dné 27. II., pisal Jurčiču, da „te kritike ima vendar uže nekoliko gotove“ navzlic silni stiski s časom, ako bi mu šele tiste „zadnje“ Novice z dné 26. II. bile vzbudile prvo namero! In kakó naj bi bil prav istotakó ter povsem soglasno že poročal Stritarju dva dni kesneje, dné 28. II., da dela ne more precej poslati, „če tudi ima uže nekoliko spisanega“! Jasno torej, da ni le 27. in 28. februarja, ampak da je tudi že samega tistega dné, že 26. II., ko so Novice prinesle v slovenski svet tisti dim o Koseskem, imel Levstik „te kritike uže nekoliko gotove“; z drugo besedo: že pred tistimi Novicami je Levstik natihoma in sam záse trgal „to robo“ za lek svoji stari rani. Novíce so mu 26. II. le namero potrdile in rodile misel, ki jo je Levstik izrekel 27. II. Jurčiču, a 28. II. Stritarju: da bi dal svojo „kritiko“ v „Mladiko“, če mu jo vsprejmeta.

In s to sodbo se docela vjema fakt, da imamo v Levstikovi ostalini dve različni obliki te nameravane kritike, — toda v obeh oblikah pravzaprav le začetek. Dva fragmenta torej, ki sta si pa tudi po vsebini zeló različna.

a) Prva oblika:

39
78
22
100

Gospod Ivan Koseski |se| je po 20letnem molčanii zopet [stop] oglasil[1]. Na svitlo je dal Byronovo poslovenjeno pesem „Mazepa Jovan“.

Najprvo mislimo nekoliko izpregovoriti o tem, kar je tej pesmi sam dodal Koseski, i potem o jezíku, v katerem jo nam podaja.

Ves njegov je uvod, v katerem izreka to misel: kakor je Epimenid 40 let spavši potem prebudivši se našel vse spremenjeno, ko se je vrnol k ljudém, enako se godí meni, ki 20 let molčá(v)ši zopet stopam meju slovenske pisatelje. In to kratko misel, katera je vsa pripravljena za dober Prešírnov sonet, Koseski raztéza v 100 verzov, torej namesti 12 verzov[2] nam jih podaja 100. Najprvo nam pripoveduje, kdo ter odkod je bil Epimenid[3] v 39 verzih, potem v 3 treh verzih govorí, da hoče povedati, kar o Epimenidi spada v njegovo pesem i to pripoveduje zopet v 36 verzih, z onimi tremi jih je torej zopet 39, potem v 20 verzih Epimenidovo zgodbo obrača náse. Kar bi Prešerin bil v 12 versticah[4] lepše i krepkeje povedal, to je Koseski razblínil v 100 verzov. [Čemú je] Komú piše Koseski? Gotovo izobraženemu svetu, kajti preprosti narod niti ne umeje njegove slovenščine, a izobraženemu svetu je pravljíca o Epimenidi uže dobro znana, torej je nej

[1] Najprej je nameraval L. zapisati: je . . . stop(il), namreč: spet v javnost (ali kaj enakega); a potem pa vzel drug glagol: |se| je . . . oglasil.

[2] Levstiku se je tu primerila stvarna pomota: sonet šteje 14, ne 12 verzov.

[3] Tu manjka ločilo (vejica).

[4] Pravilno: v 14 vrsticah (ker misli tu Levstik en cel sonet).

treba na novo pripovedati[1], nego samo nánjo pripéti, kar misli izreči, primerjáje sebe njemu. Čemú nam pripoveduje, kako je bil [a]Atene otél? Spada li tu sem? Nikakor ne! Koseski je jako slovel meju nami, a te slava[2] mu nej dala njegova resnična pesniška darovitost, nego [neo] estetično neokusnih „Novíc“ i ta okolnost, da je ob času, ko še nikdo nej znal slovenski niti stavka čisto zapisati[3] stopil je[4] Koseski z Novicami ob enem na noge z bombastno besedo, katere skoro nikdo nej polno razumel, i „Novice“ so tekój razglasile njegovo slavo: mojster pevec je, veči od Prešírna, katerega skoraj vsak umeje. Ali „Novice“ so pozabile, da je Preširen misli zajemal iz svoje globoke duše, prave izvirne misli, vredne v vsacem narodi pesnika prve vrste, a Koseski [samo] |največ| slovénil ter poslovénjene pesmi često za svoje prodajal,[5] Edina pesen: Slovenija cesarju Ferdinandu ima veliko veljavo, a ne zaradi pesniške vrednosti, kotere[6] v njej nikakor nej, nego zaradi mogočnega veličastja slovenske besede, katerega do zdaj še nikdo nej mogel doseči. Prešírna še zdaj bere mladína i brala ga bode, dokler bode umela slovenski jezik, a Koseski je uže ostarel. Ker je največ prestavljal, bode nam torej govoriti o njegovej slovenščini. Kaka je njegova slovenščina? — Neslovenska! To je vse drugo, slovenski nej, kar Koseski piše, i kar je pisal, kajti kakor je pisal, tako še vedno piše. Čestitemu starcu se čudimo, da nej še nič pozabil[7] a menj se [mu] čudimo, da se v novej dobi ničesa nej naučil, kajti minola so mu leta, v katerih se učímo. Ako torej mož celó šiba nove oblike, to nikogar ne žali, kar je usmiljenija vredno[7] ali ustaviti se moramo njegovim besedan[8]: takrat smo vsi enako še pisali, je manj besed ko misli mar biló. — To nej res![9] On je bil kolovodija, i da mož to zdaj več nej, to ga v srce zbada, kakor se čuti iz njegovih besed. On || je „baháje“ (njegove lastne besede) kričal: Jezik očistite pég, dajte sosedu nazaj, kar je posojenega v njem. Vendar se imamo Slovenci Koseskemu zahvaliti za mnogo rečí. Prvi nam je poslovenil veliko, umeteljno tragedijo Devico Orleansko i jezíku je dal neko vzvíšenost, katere nej imel poprej, samo da se njegova pisava nej opirala na slovenstvo i tako se je zgodilo, da so pisatelji hitro pobrali male biserje iz njega a nepotrebne školjke vrgli zopet nazaj v globoko

---

[1] Morda pisna napaka, nam.: pripoved(ov)ati.
[2] Pisna napaka, nam.: slav*e*.
[3] Tu manjka ločílo (vejica).
[4] Ta *je* je tu odveč, ker stoji že sprej: da *je* ob času, ...
[5] Vejica po pomoti, nam. pike.
[6] Pisna hiba, nam.: katere.
[7] Manjka ločilo v rokopisu; morda podpičje.
[8] Pisna hiba nam.: beseda*m*.
[9] Prvotno tu vejica, ki jo je pa L. prečrtal, a za njo postavil klicaj.

morje pogubnega časa. Denes nikdo več ne posnemlje Koseskega i nikdar več ga ne bode, a Preširna vedno, dokler se bode slovenski pisalo. Mi |radi| dajemu Koseskemu zasluge, katere mu gredó, a nikoli ne prváškega venca [na] meju slovenskimi pesniki. Prebravši njegovo zadnje delo: „Mazepo", obšla nas je bridka misel: Ta Epimenid se je res zastonj prebudil! Res ga nikdo več ne umeje, niti on nikogar! Minoli so časi, ko so se s slovarji v roci skladale slovenske pesmi. Jezik se je prebudil, rešíl je vezí peroti, razvíl je je, ter mogočno bije z njima. Minolo je slepo tavanje, trdni jezikovi zakoni so ali uže postavljeni ali bodo v kratkem. Če torej tu govorim|o| o[1] pisavi Koseskega, ne govorimo zato, ker ima ta mož še zdaj veljavo, nego zato ker je jo imel, in sicer imel preveliko veljavo meju nami. Lotímo se déla!

Uvod.

Sloveči v Grecji starodavne dobe
Pred Kristusom pet sto in nekaj let,
Je živel, prost napake muk in zlobe,
Pobožen mož, za blagor ljudstva vnét.

Čemu ne piše: v sloveči Grecji? kakor bi vsak laže razumel? Zato ne, ker je od nekdaj bila njegova lastnost temoto v pisavi ljubiti. Potem se ne more pisati „Grecja", nego „Grecija" ali „Grec'ja." Nikdo naj ne očíta, da so to malósti, posebno ne[2] ako je govor o moži, kateri se je hvalil, da vsak pesnik se more ogniti [p] apostrofa ('), če le deset minut premišlja. Apostrof samo izpustiti tam, kder bi imel stati, nej še apostrofa[3] ognoti se, kajti nej težava pisati: priimk, al, konc, Slovenja itď., [dalje] kder bi trebalo stati: priimek ali vsaj prímek (kakor priti nam.[4] priiti), konec, ali, Slovenija. Dalje se čisto slovenski ne govorí Grecija nego Grška, vse pritikline ija pri deželnih imenih so tuje, na. pr. Srbija, Rusija, Nemčíja, domačíja, kupčíja, nam.: Srbska, Ruska, domovína, kuplja itd. Starodavne dobe je genitivus temporis, kateri je v slovanščini hiba, če stojí brez razmernika, torej slabo: nekega dné nam. neki dan; kaj je to: „prost napake muk in zlobe[5]? Koseski ima nektere besede, katere vedno i vedno i vedno rabi i rabi ne pomišljáje, ali so potrebne, ali so na pravem kraji ali ne? Meju te spadaja[6] tudi: napaka, muka, zloba. Napaka bi trebalo polno pisati

[1] Ta črka je v rokopisu tako naglo pisana, da je kakor *v* odzgorej odprta; vendar se mi zdi, da je prav, če jo čitam kot mišljen *o*.

[2] Tu manjka spet ločilo (vejica).

[3] Zadnja črka te besede je v rokopisu zelo nejasna; vendar sodim, da je *a*, ker Levstik piše tudi neposredno poprej: se ognoti apostrof*a*.

[4] Rokopis vsled brze pisave: na*n*.

[5] Tu manjkajo v rokopisu navodnice: zlobe", ker tu konča citat.

[6] Pisna hiba nam.: spadaj*o*.

naopaka, kajti narejena |pa ne predobro| je ta beseda v slovenščini uže v poznih časih iz na opak verkehrt, torej Verkehrtheit, muka je qual, zloba je Bosheit, Wuth, torej: frei von Qualen der Verkehrtheit u. der Bosheit (Wuth)! A tako se vendar ne govorí niti ne piše. Za blagor ljudstva vnét. Blagor nej samostavnik nego interjekcija iz blago že. ||

Epimenid so ga imenovali,
Med tiste je osobe slavne štét,
Kim so priimk sedmero modrih dali.

Vse to ima vendar preprozaično [širokost] |obširnost|[1], katero smo bili tudi uže zgoraj našli; pred Kristusom 500 in nekaj let! Tako govorí kronika a ne pesem. Med osobe štét, priímek so mu dali! Niti se ne smé pisati Kim nam. kojim, ka jim, k[?] jim).

Je v Kreti na otoku rojen bil,
Po vsem so Greškem dobro ga poznali,
Timveč ker tud ko pesnik je slovíl.

To je zopet |prozaično obširna| kronika! Koga to briga, kde se je Epimenid porodil? Ali je bil pesnik ali ne? Ne piše se po Greškem nego po Grškem, kakor ima sam Koseski malo pozneje: grški svét. Timveč [je] (prav: tem več) je germanizem: um so mehr, ko pesnik je slovíl. To nej slovanski nego nemški, a ne reče se slovíl (war berühmt) nego slúl, slôvel, ker slovíl [je] (bolje: slavíl) [po]znači er pries. Tako se je smelo pred 20 leti pisati [brez] pa se nej bilo treba bati, da bi se izgubilo ime „mojstra pevcev", a denes nikdo več tako ne piše, ker vsak vé, da nej prav.

Za svet so ga po redu vsi prosili,
Ko jim napad nezgode je grozíl,

Za svet prositi nam. svéta prositi nej slovanski nego nemški,. Ali se more pametno reči: napad nezgode? Anfall des Unfalles! Nezgoda je premala stvar, da bi se o njej reklo, da more napasti! Muza Koseskega nej bila nikoli zdravo, mlado, čvrsto deklè, nego [zmerom] uže od nekdaj samo stara, z raznimi vapi (farbami) pošarana i široko oblečena ženska v sničavih obročih. Motila je samo vsakdanje prosto estetično oko, kakoršno imajo „Novice", a ne očesa, katero vé, kaj je prava lepota.

Tak so enkrat Atenci v strahu bili,
Ter so ga koj poklicali v Atén.

Zakaj so bili v strahu? Če je bila do zdaj povsod kronična obširnost, čemú je nej še tukaj? Ali nekoliko pozneje zvemo, da jim je

[1] Zapisal je najpoprej L.: širokost, a besedo spet prečrtal ter nadnjo pripisal: obširnost.

pretil sovražnik i kuga. v Aten to je nemški: nach Athen, slovanski v Atene, strsl. vь Atinъi

On jim pové, v čim so se pregrešili,
Katerih krivd in uzrokov so plén.

Krivd in vzrokov plén! To je predaleč izkano [1]. Ali tudi „krivda, vzrok, plén“ spadajo meju besede, brezi katerih Koseski še nej spisal skoro nobene pesni.

In kakošna za greh je tak pokora,
Da se pokrajša šíbanja namén,
In boljega nastopi časa zora. ||

Ne smé se pisati „kakošna“, nego: „kakšna“ ali „kakovšna“. Kaj znači: da se pokrajša šíbanja namén? Dass die absicht der rutenstreiche abgekürzt wird! T*a*|ko| [2] se nikakor ne sme rabiti, kajti to je golo brezumije. Kdo krajša namen! Zadnji verz je pesnišk, samo boljega je hiba, a prav boljšega.

Storili so, kar reče slavni mož,
In čuti koj se njih bogov podpora,
Protivnika pobegne vražna množ,
Pojenjajo bolezni, strah in kuga,
Zapazi cvet se kmalo upnih rož.

Kaj jim je svetoval Epimenid, da so storili Atenci? Obširna kronika bi tudi to povedala, a bilo bi jej povedati. Bralec bi rad videl,[3] slavnega moža modrost, pa mu jo pesnik, sicer tako razšíren, zakriva, kar bi *n*ajmanje [4] smel zakrivati. Ali se sme reči množ f.? Beseda množica nej iz množ nego stojí upravo nam. mnogica po slovanskem glasoslovii. Prestati bolje nego jenjati iz nem. hängen = aufhören. Bolezni in kuga! Menim da je dovolj sama kuga, najstrašnejša bolezen! Zapazi se [5] cvet upnih rož? Man bemerkt die blüte der hoffnungs rosen. [Naj se] Da se nikdo ne huduje, ako grane Koseskega |vedno| prestavljamo v nemščino, v katerej jih je |gotovo| prvotno mislil! Tako se najlaže vidi neukretnost njegovih mislij. Tukaj je nerodno to, da up začne cvesti, ko je uže nesreče [6] minola, kuga potihnola i sovražnik pobegnol! Zdaj več nej treba upa, tudi je predaleč poiskano: cvet upnih rož, preobloženo je. Naravno bi torej ti grani stali:

---

[1] Pisna napaka, nam: is*k*ano. (Prim. kesneje, da piše L. res: poi*s*kano.)

[2] Levstik je tu zapisal najpoprej: To, ter šele potem dostavil |ko|, poprejšnji o pa izpremenil v *a*; torej: T*a*|ko|.

[3] Ta vejica je tu v rokopisu odveč.

[4] Rokopis ima pisno hibo: *m*ajmanje.

[5] Prvotno tu pisna hiba: s*o*, pa je L. že sam z dodano ključico predrugačil *o* v *e*.

[6] Očitna pisna hiba nam.: nesreč*a*.

Zapazi cvet se kmalo upnih rož,
Pojenjajo bolezni, strah in kuga,
Protivnika pobegne vražna množ.

Krivo je: kmalo nam. k malu (kar [je]more biti slovanski cf. rus. pesni —)

Krivo je in. a prav „ino“ ter „i“, krivo je tudi koj na*m*. takoj.

Premeni se v veselje občna tuga,
Ko sreče blesk se vrne vidno tak,
Naj bo gospod, al kmet, al prost, al sluga,
Raduje se premembe sladke vsak.

Ne sme se reči: preméni se nam. premení se, ker tako se nikder ne govorí. Če Preširen piše: dozôri nam. dozorí, piše, ker je tako domá govoriti slišal. Tuga, blesk, vídno, prememba so zopet besede, brez katerih nej lehko kaka pesen Koseskega! Ne sme se pisati tak na*m*. tako, in če se piše, izreka se tàk, a ne ták ker to je „ein solcher“. a ne „so.“

Besedica vsak se je preširoko razblínila v cel verz: gospod, kmet, prost, sluga! Niti prost se prav ne rabi, kajti svoboden je treba tukaj reči.

b) Druga oblika:

Izprohod.

Jaroslav i Zlogolk.

J. Denes je cvetna nedelja, katere sem se od nekadaj veselíl. Če se opomínjam, kako smo cvetno nedeljo jútro hodévali na velikonočne praznike, ko smo bili še mali dečáki, ter kako smo srečavali dekleta i dečáke s cvetnimi butarami pod pázuho i kako se mi je o velikej noči srce vselej nekako od čudnega veselija dvigalo; če se povrnem v zlata leta blažene mladosti: vselej se mi nekako srce omečí. Tako se mi godí tudi denes, torej sem strani vrgel vse delo i mislim iti na izprohod. Ali ne bi šel tudi ti?

Zlogolk. Dobro; [samo] s teboj se rad izprohajam, kajti vedno je kaj novega slišati, kdor tebe posluša. Ali vendar, veš kaj, da ne pozabiva svojega starega učitelja Horacija, kateri velí, da je treba družiti utile i dulce, kaj meniš, ko bi v žep vteknol Mazepo Koseskega. Uže dolgo sem želel tvoje misli slišati o tem delu, katero so časopisi tu i tam hvalili.

J. Hvalíli? Kateri časopisi? Mi nejmamo časopisov, katerim bi o takih rečeh šla vera. Glasnik ima delavnega a zeló boječega i lepoznanski se vsem neizobraženega vrednika i vendar je lepoznansk list, „Novice“ si prisvájajo govoriti o vsakej stvari, tudi o tacih, o katerih toliko umejo, kolikor mutec petija; njihov urednik je

lepoznanski mrtev mož, a vendar hoče povsod i torej tudi tukaj zvonec nositi. Mogoče, da umeje, kako se grah prideluje, maslo dela v Furlanovej pinji, konj podkuje, mokrotna zemlja osuší, ali kako se presodi lepoznansk proizvod, ne umeje več nego dete [,kako se] pri materinih prsih, a „Danica" zna samo kričati.

Zlog. Tem bolj me žene zvedeti, kaj ti misliš o Mazepi. Vtaknem si si ga v žep, bodi si, kar koli; a zdaj, kde imam palico? Tu je! Pa še ure i novcev ne smem pozabiti, jer tvoj denašnji svèt o izprohodu podpíram i razšírjam, da bi tudi o poludne kde zunajmesta kosíla.

J. Tako sem mislil tudi jaz. A zdaj z Bogom tesna soba!

Zlog. Obrníva se na jug, da poprej zaslíšiva ptíce peti, ako ti je ugodno.

J. Dobro. Ka sva uže prišla na slovensko slovstvo, ostanívą v pogovoru pri njem. Zadnja leta se je obudilo mnogo mladih glasov, ali malo izvirnih mislij, malo jedra; same besede, sama[1] prazna slama je skoro vse, kar se bere.

J.[2] Res je. Pravega možá nej meju vsemi pisatelji, če izmémo dva tri, i še to utegne biti poprej preveč nego premalo.

Z. Kaj sodiš, kako je to?

J. Tega nej težko razuméti. Zdanji čas je uže sam na sebi slovstvu jako neugoden, [ker] jer je prematerijalen. Člověk teka samo za dobíčkom, i naši možje, kateri so nekdaj pisarili, vídijo, da se dá več zaslužiti z usti v državnih i deželnih zboréh i odborih, nego s peresom za tiho mizo, posebno pri nas, ki nas je tako malo, da ne moremo || imeti ni mnogo bralcev ni pisalcev, i poleg tega je napačen ves pot, po katerem se kreta slovensko slovstvo. Mladenič se naučí latinski i grški, nemški i vlaški, nekateri celó francoski, samo slovanskega skoro nobeden, kolikor potrebuje pisatelj.

Zl. Zamétaš li ti, da se naša mladína učí tuje, izobražene jezike? Torej ne odobravaš starega pregovora: Quot linguas calles, tot homines vales?

J. Nikakor |ga| ne odobravam, jer vidim i slišim, da rabi samo Nemcem, kader hoté dokazati, da je Slovanu potrebna nemščina, a da ž njim nikoli ne dokazujo, da je Nemcu potreb|e|n[3] kak drugi jezik

---

[1] Tu je v rokopisu zapisal L. najprej: sam*e*, pa že sam potem prepisal *a* preko *e*.

[2] Na tem mestu govori dvakrat zaporedoma *J.* (Jaroslav, ki se zdi zastopnik in glasník Levstika samega). Je-li tu v dialogu preskočil Levstik pri prepisovanju pomotoma vmes kako kratko Zlogolkovo besedo, vprašanje ali kar je takega imel tu v konceptu? Najbrže bo pa stvar taka, da je neposredno poprejšnji govor Jaroslavov razdeliti med Jaroslava in Zlogolka, ter da pritiče poslednjemu zadnji in celo predzadnji stavek Jaroslavovih besedi, le da je Levstik pomotoma tam izpustil nov odstavek in pa označbo *Z.*

[3] Rokopis ima najpoprej: potrebna, toda L. je *a* na koncu prečrtal ter pripisal med *b* in *n* nad besedo nejasno črko, ki pa ne more biti druzega kot naglo zapisan *e*; torej: potreben . . .

a vzlasti ne, da mu je potreben slovanski. V nemških ustih je ta pregovor sama past blaženega nemčenija, a [vs]poleg vsega tega vendar ne zametam, da se mladína učí tujih izobraženih jezikov, samo ukazovati nam nikdo ne sme, katerega jezika se imamo učiti, siliti se ne damo, jer vidimo, kam je vse tako prelestno i lokavo namerjeno; celó srd me zgrabi, kader koli čujem kakega bujca svojeglavo trditi, da našej mladini nej treba klasičnih jezikov, nego da so dovoljni sami prelogi, jer vem, da je vsa zdanja evropska omíka oprta na stare grške [na] i latinske narode, i kakor je uže rekel nekak glasovit Nemec, da je vsak prelog, tudi najboljši, podoben kovru[1] na robe obrnenemu. Če nam je do tega, da izpoznamo, kakovi so ti kovri, treba da je vidimo, kakovšni so na lice, kajti menda ne bodemo tako lení, da bi k sosedu hodili po mlačno i motno vodo, ako nam nej treba drugega nego 25 korakov[2] storiti, da pridemo do samega studênega vira. Kako se drugače pije iz vrelca nego iz kebla, to sam veš, torej ti ne mislim dalje pripovedovati. Brate, lenobi se nam je po robu staviti lenobi, kajti veruj mi, da lenoba je iz nas naredíla sužen narod, lenoba je nam vzela kraljestva i zemlje, lenoba nam jemlje jezik i narodnost.

Zl. Torej ti misliš, da je sama naša lenoba kriva, da Nemško pleme po Slovanu imenuje sužnja?

J. Da nemški narod po Slovanu imenuje sužnja, tega ne verujem, jer nej res, kajti „sklav“ i „slave“ nej vse jedno. Sklav nejma nič posla s Slovanom, jer je beseda iste korenike, katere je slovanska beseda h l a p-ec [,] |i latinska: serv-us| ter ima samo v začetku |še| tist koreninski s, kateri se nahaja tudi v drugih besedah, na primer v besedi s l o k, a v besedi l o k arcus ga nej več, da tudi sta oba jednega korena; sramota nam je torej, če pritrjamo nemškej prevzetnosti, katera nam po nevednosti daje to ime. Vendar se držím poprejšnje misli, da je lenoba mnogo kriva naše nesreče, lenoba i slepota, katera [objema] održáva posebno južne Slovane i katera je tudi Poljce pehnola v pogubo[3]

Zl. Ne umém, kam namerjaš. Poprej si rekel, da se naša mladína učí preveč tujih jezikov, potem si zavračeval tiste, kateri misle, da so nam klasični jezici nepotrebni, i to si podtikal nesrečnej slovanskej lenobi.

J. Lenoba, slepota i nekaka premehkota[4] slovanskega značaja zadaja našo nesrečo, akopram je pritrditi, da tudi zgodovinsko[5] [do] raz-

[1] Kover, -vra = Decke, Teppich. (Pleteršnik). Prim.: kover-ta.

[2] Nejasno, ali je zapisano 25 ali 15 korakov; prva številka je taka, da je lahko oboje. A če umem prav, misli Levstik tu 25.črk; torej —

[3] Rokopis tu na koncu nima pike.

[4] Prvotno je povzel tu Levstik besedo z dativom: Lenob*i*, slepot*i* i nekak*ej*, a potem zapisal preko končnic povsod tu jasen *a*.

[5] Rokopis ima najpoprej; zgodovinsk*i*, toda prvotni *i* je izpremenjen potem v *o*.

merije, katerega tu ne mislim dalje izpredivnévati, kajti vem, da me || umeješ, pomoglo[1] je, da je Slovan to, kar je. A moja namera je bila ta: kakor so se izobrazili,[2] drugi narodi, tako je treba, da se tudi slovanski. Drugi narodi nejso šli, pa so začeli stoprv oralo in brano iznova izmišljati, nego vzeli so oralo i brano, kakoršne so vidili pri sosedu; nejso začeli stoprv globoko promišljati, kako bi se dalo seno postríči, nego so prijeli koso v roko, če so videli, da sosed sena več ne stríže nego kosí; s kratka iznajdbe drugih narodov so osvojili, a vendar nejso v roko vzeli žívopisanega orala niti brane ali kose, nego so prijeli pravo, izdelano orodje, ter so po njem delali svoje, da so videli, kako je na tanko zloženo, koliko ima tega ali onega v sebi, koliko ima tu ali tam mere na dolžíno i širíno, koliko je železa, koliko je lesa; kajti prepametni so bili, da bi verjeli samo napisanej podobi, [k] jer se v njej dovolj ne loči dél od dela, *ž*elézo[3] od lesa, dolžína od širjave, i jer je mogoče, da podoba ne ustreza prvoobraziu, saj vemo, da se človek lehko zmoti. Narodi, kateri so kako stvar osvojili od tujih narodov, osvojili so jo torej iz samovídstva, i to ne samo pri orodji nego tudi tudi[4] pri duševnih izdelkih, jer tudi tu je mogoče, da napisana podoba ne ustreza prvoobraziju. Opomniva se samo Nemcev, kateri so do Lessinga trdili, da Francoze v tragedii posnemati, nej drugo nego same Grke posnemati, dokler jim Lessing nej dokazal, da baš Francozi nejso Grkov prav umeli. Krepko se torej ustavljam tístim, kateri mrmrajo, da se naša mladína učí klasičnih jezikov i vračam tudi one, kateri trde, da se nej treba učiti nobenega izobraženega živega jezíka, a protivím se samo temu, da se naša mladina učí vse, samo slovanskega ne, jer s tem sami pomagamo izpodkopavati narodnost, za katero toliko kričímo, da je nam jo treba otéti.

Zl. Prav govoríš. Nikoli nejsem pritegnol tistim, kateri svojo slabo slovensko pisavo izgovarjajo s tem, da je misel prva stvar, a jezik druga, da je zrno več vredno od luščíne. Ne more se tajiti, da je zrno res več nego olupek, misel res več nego beseda, kakor je duša več nego telo i telo več nego obleka, ali vendar je gotovo, da ti slabi slovenski pisatelji [za] |s tem samo| lestívo zagovarjajo samo svojo lenobo (torej zopet i res l e n o b o*)*, kateri[5] je ustavlja, da se ne učé, česar jim je tako treba; kajti ako meju Francozi,

[1] Prvotno v rokopisu: pomogl*e*.

[2] Tu je vejica v rokopisu, dasi odveč.

[3] Rokopis: *z*elézo.

[4] Po rokopisu, kjer je „tudi“ dvakrat zaporedoma kakor tu, pač vsled pisne pomote.

[5] Pač pisna pomota, nam.: kater*a*

Vlahi, [Angleži] Angličani ali Nemci pero prime, kdor niti prvih jezikovih pravíl ne vé, zasramuje ga starec i mladenič, rekoč, da mu je treba znati pisati, predno se lotí pisava[1]; i kar je tem izobraženim plemenom sramotno, to je pri nas, kakor nekateri govoré, sama pedanterija? — Lenoba i nesramost je!

J. Kakor ti sodiš, tako sodim tudi jaz, |a| pristavljam samo še to, da nobenemu slovanskemu plemenu, razen Rusov, nej dovolj, da se učí samo svojega narečja, nego treba mu je poznati tudi druga, i nej dovolj, kader prestavljamo, da prestavljamo samo iz drugih jezikov, nego treba je, da se Slovani seznanimo z domačim slovanskim slovstvom. ||

Zl. Jer [se] je najin pogovor začetek vzel o Mazepi, treba da vprašam, ali ti Mazepo zametaš uže samo za tega radi, ka je prestavljen iz angličanskega i a[2] ne iz kakega slovanskega jezika?

J. Ni,[3] Jaz ne obsojam nobenega Slovenca, kateri nam prestavlja iz tujih jezikov, a vendar brez milosti obsojam vse Slovence, da prelágajo samo vse iz tujih jezikov a nič iz domačih narečij; kajti s tem početjem se vedno i vedno bolj oddaljujemo v jezici Slovan od Slovana, jer je potrjena resnica, da pravi ter najteži razločki[4] so v slovanskih narečiih samo onde, kder je je naredila v jezik sprejeta tujščina.

Zl. Zdaj sva uže daleč iz mesta. Ustavi se malo! Ne slišiš, kako uže ščinkavec poje? Tudi kos i drozek se čuje i skovranec v zraku. Ali vzamem Mazepo v roko, da ga začneva pretresati?

J. Vzemi ga. Vendar bi morda ne bilo napak, če |se| najpoprej poméniva, koliko [je]ima Koseski sploh veljave.

Zl. Dobro; kajti čudno je pri tem moži, da ga je iz početka vse hvalilo, vse do nebes povzdigovalo, vse podražalo (posnemalo), a potem ka|kor| bi odrezal, vse popustilo i umolknilo o njem, a o Preširnu še zdaj vse govorí, vse piše, vse ga posnemlje, [vse] ali nikdo ga podražiti ne more.

J. Od kod je to? Menim, da se ti stvar ne more težka zdeti. Kako je Prešíren skladal pesmi, a kako delal Koseski.

Zl. O Preširnu se govorí, da ga je obšla misel, pa je umolknol, stisnol se v kot, časi celó v krčmi, i hitro je bila pesem gotova.

J. Tako sem slišal tudi jaz. Preširen je imel torej v sebi [vir] nebeški vir blagodejne poezije i trebalo mu je samo počakati, da [mu] je

---

[1] Spet pisna napaka v rokopisu, nam.: pisav*e*,

[2] Tu ima L. dva véznika, ki bo izmed njih pač *prvi* odveč.

[3] Nejasno mesto. Tudi vejica bo namestu pike. Ali je čitati: N*e*? Ali je morda L. mislil: Ni(koli)?

[4] Levstiku se je najpoprej zapisalo: razložki, pa je sam premenil potem *ž* v *č*; torej: razlo*č*ki.

kak[o] slučaj udaril s palico ob njegovo srce, iz katerega je mahoma privrela živa voda večnoslavnih pesmij. A kako je pesmi skladal Koseski?

Zl. Tega ne vém; vendar sem slišal, da v sobi, zagrajèn za visoko trdnjavo raznih slovarjev.

J. Mož je torej okrog sebe iskal, česar nej mogel zajemati iz sebe, [k] jer mu nej bilo podano; i baš to je vzrok, da je Preširen razen malih izimkov pisal samo svoje pesmi, a Koseski razen malih izímkov[1] samo prestavljal, jer nej imel lastnih mislij; kajti mnogo njegovih pesmij je, katere so same[2] preložene, ako tudi nej povedal, da so preložene, druge so samo nekoliko prenarejene a vendar [je mož] za originalne razglašene [;]. Torej se nej groziti, [da] |če| nekateri celó misle, da razen Slovenije nejma mož nič [la] se vsem lastnega, kar je res treba še le dokazati, a zdaj ne utegnem preiskavati po vseh raznih jezicih, kde je pobral to, kde to. Če ga po krivem dolžé tem bolje nam in njemu, a če je resnica, kar govoré, gotovo pride skoraj vse na dan.

Zl. A Slovenije mu vsaj nikdo ne more odrekati, i nikdo ne more trditi, da je veličastna pesem. ‖ ‖ [3]

J. Jaz sem tísti, ki se drznem to odrekati!

Zl. Tega vendar ne! Ali ima Slovenec katero veličastnejše delo od tega? Imamo li heksametre i pentametre, kateri bi polneje zvonéli? Celó Preširen je v tej meri ostal daleč za Koseskim.

J. Morda je res ostal, kar se tiče |puhlega| bobnoglasija[4], kateremu Nemec velí bombast; morda je res Koseskega „Slovenija“, katera se začenja z besedami: „trojno ovenčan unuk vladarjev iz hiše Rudolfa,“ polnoglasnejša, nego Preširnovi šestomér[c]i: „tajati léd naš še le začne se, pomlád je drugod že,“ ali s tem je še malo dokazano. Kdo more tajiti, da je [v] |tudi| Virgilijeve Enejide začetek[5]: arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris —“ mnogo bobnoglasnejš[e]i od prostih Homerjevih besed: „Μηνιν ἀείδε θεὰ Πηληιάδεω Αχιλλεως i vendar, ali (je)[6] zaradi tega uže [Homer] |Virgilij| veči pesnik od Homera? Ali je Enejida boljša[7] umotvórina od

---

[1] Rokopis: i[m]|z|ímkov.

[2] Písna pomota, nam.: sam*o*.

[3] Tu skonča prva ter se pričnе zatem druga pola Levstikovega rokopisa.

[4] Rokopis prvotno: bobnenja; a preko te prvotnice je Levstik potem zapisal bobn*oglasija*.

[5] Najpoprej je tu zapisal Levstik: začetek Virgilijeve Enejide, a potem pa prestavil besede tako, kakor sem gori ponatisnil.

[6] Izpuščeno je tu v rokopisu: *je*, kar sem zatorej tu vstavil jaz.

[7] Rokopis kaže prvotno: boljš*i*, pač ker je imel Levstik tu v mislih prvotno samostavnik „umotvor“; a Levstik je ta končni *i* še sam izpremenil v *a*; torej: boljš*a*, ni za tem: umotvórina . . .

Ilijade? Če je pregovor: zrno je več od lupine kde veljaven, gotovo je |baš| tu, kajti sicer [bi se] tudi sodar, kader nabija sode, da na široko i |polno|glasno bobné: kolká kín, kolki, ki ki kaka kin! smel bi se hvaliti, da [je] lepoglasno prepeva.

Zl. Vendar ne moreš trditi, da Koseskega Slovenija nejma v sebi drugega nič, nego samo bobnoglasije[1], kakor si ti krstil bombast, kajti poprej še nejsem te besede slišal.

J. Ima v sebi še mnogo drugih rečij, i sicer prvič: [za] | [trd] togonogega birokrata| ognjusno prilizovanje absolutizmu,[2] slavopénje stare kranjščine, katere[3] si nemškutarji tako nazaj želé, nelogično zgramájene i zamotane misli; [ne] zgodovinske neresnice i otročje slepoumje, katero samo ne vé, kaj hoče i kam bi se delo.

Zlo. To je treba. da mi dokažeš.

J. Rad, i to po vrsti. Kar se [t]dostaja [prili] dobrikanja absolutizmu[4] nej treba dokaza; kajti vsa pesem ima edino to glavno misel.

Zlg. Dobro, ali pomisli, v kacem času je to pisano!

J. Dragi moj, nekako blizu tistih časov, v katerih je [Preširen pel Čopu: grobi na tvojem oči materi Slavi rosé, blizu tistih časov, ko je Prešíren] dobro vedel tudi sicer, kaj je on i kaj je naš narod, kajti priča temu so [njegove[5] besede: največ svetá otrokom sliši slave, priča so] njegovi soneti, i posebno || te slavne besede, katere še zdaj solze v očí privabijo vsakemu Slovencu, kateri ljubi svoj narod:

> Viharjev jeznih mrzle domačíje
> Bilé pokraj'ne naše so, kar Samo!
> Tvoj duh je 'zginil, kar nad tvojo jamo
> Pozabljeno od vnukov veter brije.
> Oblóžile očetov razprtíje
> S [p]Pipinovim so jarmom sužnjo ramo,
> Od tod samo krvavi punt poznamo,
> Boj Vitovčev in ropanje Turčíje;
> Minuli sreče so i slave časi!

Kako vse drugačne, koliko resničnejše so te |proste i vendar tako globoke| besede nego prazne, v bobneče besede zavite pleve Koseskega:

---

[1] Rokopis: bobnoglasíje, — kar pa štejem za pisno hibo; zato sem zgoraj opustíl ta na naglas.

[2] Levstik je tu pripisal besede: |[trd] togonogega birokrata| nad besedo „ognjusno", ne da bi označil, kam je ustaviti v besedilo ta kesnejši pristavek; vendar sodim, da sem zgorej Levstikovo misel pogodil, ustavivši ta pripis njegov — pred besedo „ognjusno".

[3] Rokopis tu najprej: katero, kar je pa L. sam takoj predrugačil, izpremenivši *o* na koncu v *e*.

[4] Tu je izostalo ločilo (vejica).

[5] Prvotno: njegov*i*, kar kaže, da je imel Levstik tu prvotno neki drug samostavnik na misli.

Zdaj, ko junake spoznam, velikane hrabrosti svoje,
Vname se v srcu[1], ko blisk, vrednosti lastne mi čut.

Zlog. Tega nijsem še nikoli tenko premišljal, i mogoče je, da ti prav sodiš, ali kako je Koseski v „Slovenii" povelíčeval staro kranjščino. Tega ti menda ne bode lehko dokazati, kajti on je prvi izmislil ime Slovenija.

J. Ni to ni resnica, kajti že Vodnik v rokopisu govorí o „ [s]Slovenii zveličanej.[2]

Zlog. Res? Ni tega nejsem vedel[3], a to še vendar ne dokazuje, da bi Koseski v Slovenii slavíl staro kranjščino.

J. Ich habe sogar zu wenig gesagt, wenn ich behauptete, daß Slovenija nichts anderes ist, als Speichelleckerei eines steifen Büreaukraten dem absolutismus. Lies das Gedicht aufmerksam u. du wirst mir gezwungen Recht zu geben,[4] wenn ich behaupte, daß dieses Gedicht Koseskis nichts ander(e)s ist, als eine poetische Glorifizir(un)g jenes Zustandes eines Volkes, welches andere Nationen mit Recht die größte Erniedrig(un)g desselben nennen, nemlich eine Glorifizir(un)g des Verlustes der Freiheit u. des Unglückes der Sklaverei u. der Fremdherrschaft. I nij li to celo nmogo več nego kar želé stari Kranjci, kateri so s Koseskim vred ponosni na to, da „sveti slovenski razum se v sodbi o mizah zelenih!" Ali ga vidiš birokrata, kateremu je zelena miza zadnji smot(e)r vseh njegovih želj, največi vzor vse poezije? Strani s |lažnjivimi| Koseskim|i|![5] Preširnov, ki z nami vzdihujo, z nami se radujo, nam je treba! ||

Zl. Stvar se vedno huje i huje suče, kakor vidim. Govoril si tudi o nelogičnih mislih v tej pesmi. Zakaj?

J. Precej ti hočem razložiti. Slovenija stopi pred kneza, ne boječa, nego samo radovedna, ali se mu sme tudi ona bližati, kajti da nej boječa, pričajo grmeče, dolgohvoste besede, kakoršne Horacij imenuje verba sesquipedalia: trojnoovenčan, rudorov, solncetem-

---

[1] Levstik je tu zapisal najprej po svoje: src*i*, a potem prislonil ob *i* še eno potezo, da je vstvaril *u*.

[2] Tu bi bil moral Levstik hkratu dokazati, da je Koseski pa ta rokopis Vodnikov tudi poznal, ker sicer dokaz šepa.

[3] Levstik piše tu: nejsem, dasi v neposredno poprejšnjem Zlogolkovem odgovoru pa: nijsem.

[4] Besedni réd bi tu moral biti pač: du wirst (!) gezwungen, mir Recht zu geben. Nemščina je tu sploh nekam ohlapna. Videti je, da je Levstik tu že samo skiciral svojo misel (kakor tudi sicer drugod večkrat) v nemščini, pa da je ta odstavek nameraval potem ves predelati v slovenski besedi. Ali pa naj bi morda ta nemški odstavek imel tu kak drug namen?

[5] Prvotno je Levstik zapisal samo: s Koseskim, ter je šele potem dodal nad črto: lažnjivimi, ne da bi izprenmeil prvotno pravilni, a zdaj napačni *s* v *z*; tudi je šele naknadno izpremenil ednino (Koseskim) v množino (Koseskim*i*), pridodavši na koncu *i*.

nivši itd. Čudno je, da tega ne vé, ali se mu sme bližati, ali ne? Kde je bila do zdaj, da tega ne vé? Ali je morda tudi ona spala, kakor Ep*i*menid?[1] — A če je spala, kaj jo je obudilo? Cesar Ferdinand v Ljubljani? Ne verujem! Novice, katere so jele eno leto poprej izhajati? Bodi si, ali zato, če se je začél v slovenskem jezici pisati ubožen kmetsko-rokodelsk časopis, nej treba še tacega poskakovanja. Bodi si tako ali tako, Slovenija ne vé, ali je moškega ali ženskega ali nobenega ali obeh. spolov. Kdo jej priteče na pomaganje v tej stiski? Morda knez odgovorí, da je vredna, da „na zboru držav njena beseda velja“? Ne, ampak na Grško je treba iti po slavno Klijono da razbistri, kako je ta reč. Res je to sama figura orationis, katera kaže: zgodovíno. Ali vedno ostaja čudno, da se Slovenija svoje zgodovine opomni še le takrat, ko je treba stopiti pred vladarjev prestol! Ali je poprej še nikoli nej potrebovala? Vsa stvar je nerodno brezumje. Kader Klijona razkrije nje prastaro zgodovino, potem radostna Slovenija zavpije: zdaj, ko junake spoznam, velikane hrabrosti svoje, Vname se v srcu, ko blisk, vrednosti lastne mi čut. A potem več nij treba Klijone, kajti Slovenija je mahoma tako učena, kakor apostoli na Duhov praznik, da vse vé, kaj se je godilo v narodoselstvu i [s]po ves srednji vék. Kako je to, da zdaj vse vé, a poprej nej vedela nič o sebi? Ali to nej prekoslovje (widerspruch)?

*

To sta torej tista dva nedokončana odlomka: dve različni obliki nameravane Levstikove kritike — zoper Koseskega „najnovejše delo“. Prvi rokopis Lestikov jenja s koncem četrte strani (ali: prve pole), in morda je sledilo kedaj še kaj nadaljevanja na novi poli, ki se nam morda ni ohranila; drugi rokopis pa jenja sredi tretje strani druge pole, da imamo skoro pol tretje prazne in za njo pa še vso četrto, — dokaz nam, da nam ni od tega rokopisa nič izgubljenega, ampak da imamo tu pred sabo vse, kar je Levstik sploh kedaj tega članka dovršil, a ga potem popustil sredi dela.

Nastala pa sta obadva rokopisa drugi za drugim zatrdno šele po 22. januarju 1868. leta: in sicer, kakor nam bo o tem govoriti še podrobneje v nadaljnjem, prvi za dni tistega meseca od 22. I. do 26., odnosno 27. II. 1868., ko že Levstik piše, da „te kritike ima uže nekoliko gotove“; a drugi pa šele po 26., odnosno 27. II., ter pred 27., odnosno 9. IV. 1868., — za „Mladiko“. Izvajati nam je mogoče ta fakt iz vsebine obeh rokopisov, iz dogodkov nadalje ob „Novicah“ in „Glasniku“, ter iz ohranjenih nam nadaljnjih pisem Lestikovih. (Dalje prihodnjič.)

[1] Najpoprej se je tu Levstiku zapisalo: Ep*e*menid, pa je *e* sam popravil v *i*.

F. Golar:

Mecen.

„Naredil sem, kar je bilo mogoče," je dejal slikar Ponirek in segel v skuštrane lase. „Sploh je bil včerajšnji dan ugoden za moje polje. Solnca in senc in zraka, vsega je dovolj. Pšenica je lepo v klasju, njiva je tudi dosti dolga, in zraven stoji prijazen kranjski kozolček. Mislim, da bo iz srca ugajala moja slika našim mecenom."

Stopil je bližje k sliki in gledal, če so barve suhe. „I seveda, saj je bilo lepo vreme," se je zadovoljno prepričal in se oddaljil na sredo sobe, ves čas z očmi na sliki in s prijazno ljubeznijo, kakor bi ogledoval prijetno dekle, ki sicer ni lepotica, pa je zato vrla gospodinja, ki zna skuhati dobro kosilce.

„Pet sto kron, mislim, je tale njiva pšenice vredna med brati, več pa ne bom zahteval." Stal je široko razkoračen in z napol zatisnjenimi očmi pred svojim umotvorom in se ni mogel ločiti od njega. „Dal mi jih bo pa gospodar Lesnik, ki mi je zadnjič namignil, da nima zadrgnjenega mošnjička, in me povabil k sebi, naj pridem pogledat sliko, ki jo je kupil pri dunajskem židu. Slišal sem tudi, da je milijonar. To navadno ne pomeni ni malo, ni veliko, pa vendar ni, da bi se ne spominjalo."

Lahno žvižgljaje si je zavezal ovratnico in oblekel suknjo.

„Fant, zdajle pa greš k milijonarju. Mogoče je sicer, da nič ne opraviš, ali prijeten doživljaj je tudi nekaj vreden, in ta mi ne odide, v kolikor poznam prihodnjega mecena."

Pogladil si je obrvi, potegnil z dlanjo po ostri bradi in zavil sliko. Dva skoka po ozkih stopnicah, in slikar je bil na cesti.

Velika in lepa je bila hiša, v kateri je stanoval gospod Lesnik, in vredna svojega imena: Agata. Bila je sredi lip in kostanjev, sredi pisanega vrta, ki je bil poln zelenih gredic in eksotičnega cvetja. Široka in lepo bela in peščena je pot, ki vodi skozi drevored pod gostimi vejami, v senčnem zatišju, in slikar Ponirek je ni mogel zgrešiti. Prikorakal je pred graščino in tam je pozvonil. Preden so se odprle mogočne gosposke duri, je povzel misel in besedo:

„Dragi moj Ponirek, kdaj se bo zgodilo in bodo stali drugi ljudje pred tvojimi vrati in čakali trepetaje v upu in strahu milostnega sprejema? Kolikokrat si že stal na tujem pragu, kolikokrat si že imel

občutek, da je pravzaprav bridko in manj prijetno stati v ponižni suknjici prosilca pred mogotčevimi durmi? Zdajle se bo prikazal vratar n te naznanil gospodu Lesniku, ki bo ob tej priliki nabral obraz v važne poteze in se pogledal v zrcalo: Naj pride, bo dejal, in smuknil bom —"

Ta samogovor je prekinil gospod Lesnik, ki se je z vrta sem približal slikarju.

„Kaj bi radi?" je zaklical nekam osorno in si brisal rdeča, polna lica. „A vi ste," je dejal takoj nato, ko se je Ponirek obrnil in z uslužnim nasmehom segel po klobuku.

„Kapa kosmata, kaj pa prenašate?" se je zasmejal z veselim dobrodušnim smehom, in oči so mu šegavo námežiknile. S prsti je pobobnal po napetem platnu, ki je bil zavit v papir.

„Bil sem tako predrzen, gospod Lesnik, in sem vam prinesel na ogled eno svojih del. Mogoče bi bili celo pripravljeni —"

„Da, da, se že spomnim," ga je prekinil bogati gospod. „Govorila sva o tem, kaj ne, radi bi slišali moje mnenje, če smem tako reči, moje strokovnjaško mnenje, kaj ne, ha-ha, o sliki? Seveda, ne rečem, ha-ha, da bi bil često nepogrešljiv, ali vendar, ha-ha, moje mnenje je takorekoč očiščeno v skušnjah, in kar sem videl in vem. Kaj ne, gospod . . . gospod . . ."

„Ponirek," je pomagal slikar, ki je natihoma in s strahom poslušal ta hudournik praznih besed, ki je vrel iz ust blagorodnega gospoda. — „Govori, kot bi motovilo v vrečo deval, in vrag si ga vedi, kaj imam upati od njega. Nos je židovski in ustnice so debele," je v naglici opazil in si poravnal lase, ki so se mu v gostih štrenah oprijeli potnega čela.

„Je že res, Ponirek, gospod Ponirek, slikar, jaz sem pa veleposestnik Lesnik, graščak Lesnik, ali kakor hočete. Ni mi do naslova, ha-ha, kaj ne?"

Med tem je pritiral gospod Lesnik svojega gosta do sprejemne sobe in ga tam posadil na stol za široko mizo, ki je bila pogrnjena in obložena s praznimi kozarci na sredi.

„Je že res, gospod, kozarček ga lahko izpijeva, na zdravje in tako dalje, kaj ne, ha-ha? Cila? He, Cila, vina daj, rdečega vina gor!"

Slikar je odvil sliko in jo naslonil k steni, in ni vedel, zakaj se je nekako ženiral dekle Cile, ki je v širokem predpasniku in oblastno postavila vino na mizo. Zdelo se mu je celo, da gleda nanj z neko tiho in nagajivo mržnjo, češ, ti bi rad oskubel mojega gospoda, pa ga ne boš! — Natočila je kupici, in svetlorožen odsev je zatrepetal po prtu, ko je žejno solnce sedlo na vino.

„Kar pokusiva, na zdravje, kaj ne, dobra kapljica? Iz mojih vinogradov, o, pa imam še boljšega, ha-ha, tudi belega, pa tisti je za buteljke, veste, tako za posebne prilike, ha-ha!"

Ponirek je pokusil vino in dejal iz navade, ne da bi pravzaprav vedel, kakšno je vino in kaj govori:

„Dobra kapljica, že stari Rimljani so ljubili dobro kapljico.“

To se ve, tudi Rimljani. Le pijte in ne pozabite, kar je dejal modri viničar: En dan Kana Galileja, šest dni pa galeja, ha-ha, gospod slikar!“

„Res je, ali kadar gospod Bog ustvari slikarja, oskrbi tudi trs; to vem jaz, ki mi ni neznano, da je naše življenje veselo in lepo.“

„Tako je, tako je, ampak zdaj k stvari. To je torej slika, to je torej ... Veste, začniva kar odkraja! Jaz imam rad pri slikah zlat okvir, masiven širok okvir. Ne rečem, da bi ne poznal umetnin, dosti sem jih že videl in tudi kupil marsikaj. Seveda na Dunaju, od Nemcev. Pa vse z zlatim okvirom, ha-ha! Ne dam se kar tako.“

Gospod Lesnik je natakal vino, in slikar mu je dal prav. — Glej, glej, sem mislil, da bo kvasil o slikariji, pa se je vrgel kar na okvire. Skromen mož, ki pozna sebe in svoje zmožnosti. Le čevlje sodi naj kopitar —

„Veste, gospod Pondirek —“

„Ponirek, prosim,“ je popravil slikar in izpod čela in nekako nezaupno motril svojega gostitelja.

„No, no, torej Ponirek, sicer je pa vseeno. Na zdravje, Ponirek sem, Pondirek tja, ha-ha!“

Veselo se je bil razgovoril gospod Lesnik in smejal se je ves rdeč, in svetila so se mu zadovoljna lica. — „Le pijte, saj ga imam še v kleti, pet polovnjakov. Cila, Cila!“

Trčila sta in si prijazno namežiknila.

„Veste torej, okvir, to je glavna stvar. Zlat, lep okvir, ta imponira. Slikarija naj bo že potlej taka ali taka. Na okvir dam največ. Na Dunaju pri tistem židu, saj sem vam že pravil o njem, sem videl lepe okvire. Pa so bili tudi dragi. Tam sem kupil enega. Tudi slika je na sredi. Saj visi tamle, nasproti okna, le poglejte!“

Slikar je videl tisti baročni okvir, in zmeraj bolj mu je bil všeč gospod Lesnik. Na tihem se mu je smejal in važno pritrjeval. — Naj kvasi, kar hoče, si je mislil, da navsezadnje le moja obvelja. In grobe besede bi mi v tem slučaju toliko pomagale, kakor v goščavi jelenu rogovi.

„Vaša slika pa, gospod Ponvirek, ima tukaj prvo Ahilovo peto. Vaš okvir, prosim, poglejte no, kakšen okvir pa je to? Ali je siv, ali je rjav? Zlat gotovo ni, še srebrn ne. Pri nas ste umetniki vse preveč, preveč, kako bi dejal, prepovršni, vi nas bagatelizirate, pa iščete mecenov. — Moja slika pa z Dunaja, samo poglejte! Okvir se kar bliska, kar oči jemlje. Prid' slikar se les učit! Ha-ha!“

„Gospod Lesnik, pa kupite sami k sliki drug okvir! Magari dva metra debelega iz samega turškega zlata —“

„Ah, gospod, saj nisem mislil tako. In to je tudi stvar umetnikov. Pijva, pijva! Kaj bi tisto! Sicer pa — kot vidim, če dobro razločim — vi imate tam njivo, — i, kaj imam jaz opraviti z njivo! Ali sem kmet? In nekakšen kozolec je zraven, kako pa to mislite? Ali naj se grem na stara leta ukvarjat s kmetijo? Ha-ha!“

„Ha-ha, gospod Lesnik, nisem mislil, da ste tak humorist, ha-ha. Bog vas živi!“

„Cila, prinesi še vina! Kaj ne, saj me razumete, gospod Pon — Vidite, na sliki z Dunaja pa vidite veliko obširno graščino, in vrt je zraven in jezero in gozdovi in lepa gospa na konju. Kdor pride in to vidi, pa si misli: Glejte ga, prešmentanega kajona, kakšno ima graščino! Še baron nima takšne, še vsak grof ne —“

„Zares, gospod Lesnik, vi ste pravi mojster, na zdravje, in še mnogo takih gradov in lepih gospa! Bog živi lepe gospe!“

„Bog jih živi!“

Razvnel se je slikar in si mislil: Moža moram spraviti v dobro voljo. Zakaj po resnici povedano — moja stvar stoji slabo — začeti moram drugače.

„Prav imate, gospod Lesnik, ali tega pa niste pomislili, kako lepo je sprehajati se z lepo gospo po žitnem polju. Zlato se žari solnce, močno diše poljske rože, in gospa v vašem naročju —“

„Na zdravje, gospod slikar, saj vi ste tudi poet! Najbrže še boljši, kot so naši. Ti tudi ne znajo. Kakšna je vezava slovenskih knjig, kje je zlata obreza! Jaz ne kupim nobene knjige brez zlate obreze.“

„Jaz tudi ne, gospod Lesnik,“ je potrdil slikar in udaril z roko ob mizo. „Vrag jih vzemi! Ampak tole mojo sliko boste vendar kupili, in obljubim vam, da bom okvir zlato pobarval.“

„Le pijte, gospod, ampak nekaj vam bom povedal. Tole sliko bo kupil moj prijatelj, ki je milijonar. Sicer se tudi o meni govori nekaj takega, ampak on je lastnik parnega mlina, in njiva s pšenico, to je kakor nalašč zanj. Da, da, drugi teden pojdeva k njemu —“

Gospod Lesnik si je obrisal znojno čelo in se zadovoljno smejal.

„Pa vendar, gospod Lesnik, mogoče bi pa —“

„Kot pravim, zlat okvir! To je prva stvar. Da se bliska po sobi, slikarija naj bo že potem kakor hoče,“ je sklenil gospod Lesnik in je natakal.

„Zares, dobro bi tudi bilo, če bi na okviru paradirali dve graščini, spodaj ena in zgoraj ena,“ je sklenil slikar in si popravil manšeto, ki mu je med živahnim pogovorom ušla izpod rokava.

„To pa kakor mislite. Umetniki že veste,“ je govoril gospodar Lesnik in trčil:

„Torej na zdravje! Samo okvir naj bo zlat, tega nikar ne pozabite," je hitel naročati in si brisal mokre rdečkaste brke. Sive oči so se mu zableščale in jezik se je debelo valil po ustih.

„Ali, gospod Lesnik," je opomnil slikar in iztegnil kazalec. „Nekaj ste pozabili, in sicer kardinalno točko, vkljub temu, da ste strokovnjak. Kaj bo, lepo vas prosim, zlat okvir brez lepe ženske! Ha-ha!" Zasmejal se je s prešernim smehom in udaril po plečih svojega gostitelja.

„Tudi to lahko storite, seveda tako, tako bolj — — pikantno. Sploh napravite nekaj, kar bo udarilo. Konje in gospe na konjih, bele pse ali pa kakšne generale."

„Ne, jaz slikam najrajši bele devojčice, ki se šetajo v senci divjih rož. Tenke so in rdeče prepasane, in oči jim sladko bliskajo, nedolžnim srnicam. Tudi plahe so, in kdor jih gre lovit, mora biti fant od fare."

„Živio, gospod slikar! Pijte, in še in še! Tudi jaz sem hodil na lov, ali zdaj ljubim gospe, ki jezdijo. Črne konje jezdijo in bič vihte, kakor sem videl naslikano v nekem listu.

Gospod Lesnik se je navdušil. Govoril je naglo in zamahoval z rokami proti slikarju, ki je praznil kozarce in se tiho smehljal.

„Oho, zopet ste nekaj pozabili! Vi bi najbrže radi imeli damo v jahalnem kostumu, mogoče celo — — —"

„I seveda, seveda —"

„Mogoče pa bi bilo lepša dama v krinolini in na konju, ha-ha! Ali ne?" Slikar je postajal hudomušen.

„To pa prepuščam vam, boste že zadeli pravo. Samo na zlat okvir ne pozabite, kot sem rekel."

Gospod Lesnik je vstal.

„Nesmisel," je zdajci zamrmral slikar.

„Kako mislite, hehe?" se je hotel zasmejati mecen.

„Nesmisel!" je zakričal slikar, vzel sliko in zaprl duri pred nosom gospoda Lesnika, ki ga je mislil spremiti čez prag.

Anton Loboda:

Vprašanje narodno mešanih ozemelj.

Pogled na narodopisno karto Evrope nam takoj pokaže razloček med vzhodno in zapadno polovico našega kontinenta. Dočim imamo na zapadu narodnostne razmere v vsakem oziru konsolidirane, nam nudi vzhod ravno nasprotno sliko. Takoj meja med posameznimi narodi obrne pozornost nase; poteka izredno nenaravno, v mnogih vijugah, siksakih in zajedah, obmejno ozemljo pa razjeda vrh tega cela množica jezikovnih otokov, ki pa so raztreseni tudi po sredini narodno-kompaktnih ozemelj. Vrh tega imamo na vzhodu relativno veliko večjo množico različnih narodov ter ljudstev, kakor na zapadu; skratka: — narodnostni odnošaji vzhoda nam nudijo v primeri z zapadom, sliko nekonsolidiranosti.

Na istem ozemlju pa imamo neurejene tudi narodno-politične in istotako socijalno-gospodarske razmere. Imamo tu večinoma še gospodarsko in politično privilegirano plemstvo-veleposestvo, proti kateremu stoje v boju meščanska, delavska in kmetska demokracija, nasprotje med socijalnimi skupinami je v narodnostno mešanih pokrajinah obenem narodnostno, plemensko. V narodno-političnem oziru pa se nacijonalno zapostavljena ljudstva bore proti politični nadvladi tujerodcev, za načelo narodnega samodločevanja, za nacijonalne države.

Te razmere, nekonsolidirane v socijalno-gospodarskem, etničnem ter nacijonalno-političnem pogledu, nudijo izredno spornega netiva ter se nahajajo v neprestanem bojnem razpoloženju; razvoj, usmerjen kakor vedno in povsod tudi tu h konsolidaciji, zahteva vsled tega silnih bojev, tako da nudi Evropa na vzhodu mnogokrat vtis naravnost kaotičnega stanja. Vsi ti mnogostranski problemi javnega življenja so med seboj v ozki zvezi, eno vprašanje sega v drugo, razrešitev in konsolidacija enega pospešuje, ima za posledico razrešitev in konsolidacijo drugega. Pričujoča razprava naj nam osvetli in razloži narodnostno neurejenost našega vzhoda ter nam pokaže perspektivo bodoče konsolidacije ter faktorjev, s katerimi stoji v nujni vzročni zvezi.

Izhodišče našega razmotrivanja nam kaže konstatacija, da se nahajajo naznačene neurejene narodnostne, narodno-politične in socijalno-gospodarske razmere predvsem v gotovih političnih teritorijih: v avstro-ogrski monarhiji, v Turčiji oziroma v pokrajinah, ki so pri-

padale še nedavno k turški državi, dalje v razsežnih pokrajinah, katere smo prištevali do včeraj Rusiji; še posebej pa moramo navesti ozemlje, ki je pripadalo do pred dobrimi sto leti staroslavni Poljski. Vsem navedenim zemljam so skupni naznačeni pojavi, le s tem razločkom, da se nahajajo v nekaterih predelih bližje konsolidaciji kakor v drugih, o čemer bo pozneje podrobno govor.

Oglejmo si genezo tega stanja na najpripravnejšem primeru, ki nam leži najbližje, na nas samih.

Bajuvari-Franki so si podvrgli politično naše slovensko ozemlje; ostalo je slednjič v oblasti nemške države. Ko je to začel razjedati partikularizem, je ostala dedič in naslednik centralne nemške oblasti pri nas habsburška Avstrija, do napoleonskih vojn oziroma do regeneracije Nemčije potom Pruske del in obenem vodja nemške države. Nositelj politične nadvlade pa je ostal pri nas ves čas nepretrgano nemški element.

Današnja narodnostna pomešanost naših pokrajin je posledica teh historičnih dejstev. Predvsem vidimo, da nam je nemška politična nadvlada prinesla nemško plemstvo-veleposestvo, bodisi na ta način, da so bila konfiscirana posestva političnih nasprotnikov oziroma upornikov (na pr. o priliki upora Ljutovida Posavskega) ter podarjena nemškim velikašem, ki so se nato naselili med našim ljudstvom, bodisi da so se preostali domači plemiči tekom časa ponemčili. Drugič so se v naša na novo nastajajoča mesta in trge priseljevali nemški prebivalci, obrtniki, trgovci, rudarji in pozneje različni uradniki; vsi ti ter splošne civilizacijske okolnosti so pa povzročile, da so se ponemčevali tudi meščani in tržani, ki so bili izšli sicer iz domačega podeželskega prebivalstva. In tretjič so nemški velikaši na našem ozemlju, posvetni kakor cerkveni oblastniki, naseljevali na redko obljudenih ali sploh neposeljenih predelih naše zemlje nemške poljedelske naseljence v večjih množinah, ki so tako stvorili večje ali manjše kompaktne nemške podeželske otoke sredi slovenskega prebivalstva (primerjaj Kočevje, nemške naselbine na posestvu brižinskih škofov okrog Škofje Loke in še več drugih).

Po tej trojni poti je prihajal med nas nemški element, asimilirajoč si ob enem dele domačega življa, predvsem v višjih socijalnih plasteh; rezultat je bil ustvaritev civilizacijsko-kulturne nemške atmosfere, na drugi strani pa nemški narodnostni otoki sredi kompaktnega našega podeželskega prebivalstva.

Slične so narodnostne razmere v deželah češke krone. Pretežno nemško plemstvo, ki datira sicer večinoma izza Bele gore, nemške mestne kolonije (Budjevice, dalje zlasti na Moravskem) ter nemški kmetski otoki. Teh pojavov ni povzročila le nemško-avstrijska politična nadvlada, deloma datirajo še iz dobe češke državne samostojnosti.

Češki kralji ter posvetni in cerkveni velikaši, zlasti pa samostani, so namreč sami pospeševali doseljevanje nemškega elementa kmetskega, obrtniškega ali rudarskega stanu, kar nam je razumljivo, ako pomislimo na takratno gospodarsko ter sploh civilizacijsko-kulturno razmerje med Nemci in Čehi.

Po ozemlju nemadžarskih narodnosti Ogrske, med Slovaki, Rusini, Rumuni je plemstvo madžarsko, mesta tvorijo tujerodne kolonije, deloma madžarske, deloma pa še nemške; Nemce so tu v srednjem veku in še pozneje naseljevali domači ogrski kralji in velikaši, iz enakih razlogov, kakor na Češkem. Imamo vrh tega obširnejše naselbine tujerodnega agrarnega prebivalstva, zlasti Nemce (Saksonce) med Rumuni.

Na južnem Ogrskem (in po Hrvatski) imamo z ozirom na nastanek četrti tip narodnostne pomešanosti. Velike množice srbskega prebivalstva so zapustile tla stare Srbije ter bežale pred turškimi zatiralci preko državne meje; Habsburžani so te politične begunce najraje naselili blizu meje, na ozemlju, ki je bilo vsled politične lege močno opustošeno, redko poseljeno in pa najbolj ogroženo. Tako imamo številne naselbine pravoslavnega, srbskega prebivalstva predvsem po Banatu in Sremu, pa tudi po ostali Hrvatski na pr. v Gorjancih in celo v naši Belikrajini. Banat s Sremom, to je sploh tipično ozemlje, pravi konglomerat narodnosti, kakršne opazujemo pogostem ob mejah bojevitih držav. Kdor se je hotel naseliti na tem opustošenem, napol zapuščenen ozemlju, je bil dobrodošel. Podobne narodnostne mešanice imamo tudi v Bukovini, po Besarabiji in sploh po južni Rusiji; njih zgodovinska uloga je banatski zelo slična. — V kategorijo političnih beguncev spadajo tudi španjolski židje, tvoreč še danes skoro štiri petine solunskega prebivalstva in manjše naselbine v nekaterih drugih balkanskih mestih, na pr. v Sarajevu; izselili so se bili v zavetje Turčije iz dotlej mohamedanske Španije, kjer so jih stiskali krščanski osvojitelji.

Po Balkanu, do nedavna teritoriju Turčije, je bilo plemstvo skoro izključno turško ter poturčeno, enako večinoma tudi meščanstvo. Po nekaterih predelih imamo tudi turške poljedelske kolonije. Asimilacija je dosegla po velikem delu le prvo stopnjo, katero znači sprejetje muslimanske vere (na pr. v Bosni, Stari Srbiji, Pomaki i. t. d.). Važno je bilo, da so Arnavti, starodavni avtohtoni prebivalci v gorovju na zapadu, večinoma sprejeli islam ter postali na ta način zavezniki Turkom proti krščanskim Srbom. Okoriščajoč se na ta način z ulogo politično vladajočega, so se nasilno razširili po srbskem ozemlju, meječem na arnavtsko, zlasti v zadnjem stoletju; tu imamo vsled tega arnavtska veleposestva, mesta in obširne agrarne naselbine najnovejšega datuma.

Na južnem slovanskem ozemlju Balkana imamo še poseben, peti tip narodnostnih otokov. So to grška mesta sredi slovanskega podeželskega prebivalstva ob obalah Črnega ter Egejskega morja, pa

tudi po južni Macedoniji. Ti Grki predstavljajo ostanek starega grškega prebivalstva, ki se je bilo rešilo splošne slovanske poplave ob začetku srednjega veka; pripada mu mestoma tudi kompaktno podeželsko prebivalstvo ob morskem obrežju. Grki so zavzemali v turški državi razmeroma precej privilegirano mesto (Fanar!), zato so se vso dobo politične podložnosti ohranili ter so mogli asimilirati pač tudi doseljujoči se slovanski živelj. — Podobnega izvora je tudi italijanstvo nekaterih dalmatinskih ter istrskih mest vključivši Trst; italijanski element je tod ostanek starega romanskega prebivalstva, ki se je bilo rešilo pred slovansko poplavo začetkom srednjega veka. Še noter v novi vek je tu gospodoval starodalmatinsko-romanski jezik in ne italijanski, ki je slednjič zagospodoval šele pod vplivom politične vlade Benetk in kulturnih stikov ž njimi in sploh z Italijo. Romansko-italijanski element po vzhodno-jadranskem obrežju pa se je mogel obdržati le, ker si je stalno asimiliral doseljujoče se slovanske okoličane; obenem pa je imela beneška politična oblast za posledico, da je nastalo laško ter poitalijančeno plemstvo in meščanstvo tudi po slovanskem obmorskem ozadju, kakor tudi po beneški Sloveniji.

Na severu imamo v pokrajinah nekdanje Poljske na narodnostno litevskem, beloruskem in maloruskem ozemlju poljsko ali popoljčeno plemstvo, meščanstvo in tudi posamezne podeželske naselbine. Ker je med Poljaki domače meščanstvo nadomestoval židovski element, je isti koloniziral tudi označene pokrajine ter tvori v njih pretežni del meščanstva. Kjer so poljske province zgodaj prišle pod nemško oblast, kakor na pr. v pruski Šleziji, v pravi Prusiji, tam so dali Nemci v narodnostnem oziru pokrajini isti značaj kakor pri nas ali pri Čehih. Dalje proti severu imamo obmorske baltijske pokrajine, ki so tvorile dolgo časa državo nemških križarskih redov; tu so nastale na narodnostno letskem ter estskem ozemlju nemška mesta in nemško plemstvo-veleposestvo. — Politična vlada Švedov na Finskem je ustvarila podobno tudi tu švedske mestne in plemiške kolonije na finskem ozemlju. — In kako je slednjič v Rusiji vse ozemlje raznih ljudstev in ljudskih drobcev, ki obdajajo velikansko maso kompaktnega ruskega narodnega ozemlja na vzhodu, jugu in severu, narodnostno razkosano, prepleteno in pretaknjeno z ruskim elementom, o tem nam pokaže točno sliko vsak narodnostni zemljevid; kar pa imamo med Rusi na pr. nemških agrarnih kolonij (na pr. ob Volgi), pa so nastale v novejši dobi na enak način kakor one od domačih vladarjev povzročene po Ogrskem in Češkem.

Manjši ljudski drobci, ki so še poleg naštetih raztreseni po našem vzhodu, dajo nekaterim pokrajinam še bolj pestro narodnostno sliko.

Uvodoma je bilo označeno, da je očrtana narodnostna pomešanost v Evropi posebnost njene vzhodne polovice. Zapad je povsem drugačen;

tu imamo le posamezne ostanke starodavnega keltskega prebivalstva ter Baske kot ostanek starih Ibercev, sicer pa kaže ta del našega kontinenta v narodnostnem oziru popolnoma konsolidirane razmere. Tu tvorijo povsod narodi res kompaktne skupine, nikjer narodnostno-jezikovnih otokov, nikjer narodnostno različnih socijalnih skupin na istem teritoriju, meje med posameznimi narodi pa potekajo povsod mirnejše, pravilnejše in naravnejše, zlasti niso nikjer vzhodnim slično razjedene ter prepletene z raznorodnimi drobci.

Poglejmo sedaj, kje leže vzroki različnosti narodnostnih razmer. Zgodovina, ki naj vedno podaja le razlago sedanjosti kot rezultat preteklosti, nam jih pojasnjuje povsem zadostno. Pokaže nam namreč, da smo imeli v minulih dobah tudi na zapadu na istih teritorijih pomešane dele različnih ras in ljudstev, na nekaterih ozemljih celo pravo zmes najrazličnejših plemenskih drobcev, da pa so se ti heterogeni elementi tekom časa povsod stopili v eno, se zenačili v enotne narode. V podkrepitev samo nekaj vzgledov; Rimljani, ki so si z orožjem osvojili keltsko Galijo, so se naselili med Kelti po mestih, oziroma so ustanovili nova mesta, pred vsem vojaške kolonije. To so bili prvi rimski narodnostni otoki med keltskim prebivalstvom; odtod pa je rimska civilizacija, opirajoča se v glavnem na politično moč, potom doseljevanja rimskih trgovcev, uradnikov in zlasti dosluženih vojakov ter na drugi strani potom raznarodovanja avtohtonega življa asimilirala bližnjo in daljno okolico mest, zlasti najpreje ob prometnih črtah, natanko tako, kakor se je vsesal in se še nadalje širi na pr. nemški element po Koroški in spodnji Štajerski. Proces romanizacije pa še ni bil zaključen, ko so se po polomu Rima polastili dežele Germani ter se naselili po nji, tvoreč po mestih in po kmetih germanske narodnostne otoke, zlasti pa vladajočo plast plemstva. Tekom sledečih stoletij pa so bili pod vplivom visoke romansko-latinske civilizacije romanizirani ti germanski doseljenci, pa tudi podeželski ostanki starega keltskega prebivalstva. Enaki procesi so se odigravali v nelatinski Italiji, Španiji in drugod. V južni Italiji in Siciliji na primer, kjer se je stikal stari Vzhod z Zapadom, kamor je ponovno od juga segel vpliv sosednje najsevernejše Afrike, so se med staro itališko prebivalstvo doselili Grki (Graecia magna!), na Sicilijo tudi semitski Kartažani; v rimski dobi je vse te nadvladal Rimljan in jih romaniziral; ob času vrhunca arabsko-mohamedanske moči so se polastili dežele Arabci in se tudi nastanili v nji, dočim so bili že preje od severa segli semkaj odjeki raznih germanskih ljudstev, predvsem Langobardi; boj z Arabci so vzprejeli ter srečno dobojevali pofrancoženi Normani, ki so se bili tudi v znatnih množinah naselili tod. V tej narodnostni zmesi pa se je vendarle ohranil osnovni ton, romansko-italijansko prebivalstvo, ki si je asimiliralo vse tuje elemente. Podobnih primerov

nam nudi zapadna Evropa še mnogo; zavedati pa se moramo, da so naznačena asimilacija ni zvršila nikjer na mah, temveč da so deli posameznih ljudstev prebivali dolge dobe pomešani drug poleg drugega v deželi, predno so se civilizacijsko slabejši prilagodili močnejšemu plemenu. Ali, z drugimi besedami: pogled v minulo zgodovino Evrope nam kaže, da smo imeli tudi v zapadni Evropi dobe, ko je bilo njeno prebivalstvo narodnostno prav tako pomešano, kakor je še danes v vzhodni Evropi. Razlika med evropskim vzhodom in zapadom v tem oziru torej ni absolutna, temveč le relativna, le časovna.

Socijologija nas uči, da ima človeška družba vedno tendenco, prilagoditi, asimilirati si tuje ljudske dele, ki so bili prišli v njeno območje; zlasti velja to o njeni najmočnejši zvezni obliki, o državi. Iz različnih plemenskih, kulturno-civilizacijskih sestavin staplja, ustvarja enotne etnične skupine. Preobširno bi bilo obdelati podrobno, kaki faktorji, katere okolnosti modificirajo asimilacijo; zadostuje, ako si predočimo dva glavna načina tega procesa. Pri prvem imamo opraviti z avtohtonim, pretežno poljedelskim prebivalstvom, katero si je bil podvrgel tuj narod, kulturno in po svoji civilizaciji, politični in vojaški organizaciji višje stoječa država; tekom časa nastanejo med podvrženim ljudstvom vojaške (plemiške), mestne (trgovsko-uradniške) in slednjič tudi poljedelske kolonije vladajočega naroda, ki proizvajajo na podvržence asimilativen vpliv. Imamo vzglede, kjer je prišel očrtani proces asimilacije do popolnega uspeha; semkaj spada romanizacija jugozapadne Evrope, germanizacija Polabja in večine stare Karantanije, evropeizacija Amerike (predvsem pošpanjenje večine južne Amerike ter Mehike), imamo pa tudi primere, kjer je asimilacija še v teku ali kjer se je bila ustavila, predno je dosegla popolni končni uspeh. K temu drugemu slučaju spada germanizacija pri nas in na Češkem ter v pribaltijskih provincah, polonizacija na nepoljskem ozemlju stare Poljske in iz novejšega časa še več vzgledov. Pri drugem tipu pa imamo opraviti z ljudstvom, navadno še popolnoma ali napol nomadskim, ki si je podvrglo kulturno višje stoječi narod, se naselilo med njim, a tekom časa privzelo njegovo kulturo-civilizacijo, njegove običaje in jezik ter se tako slednjič strnilo z njim v etnično enoto. Primer zato so Germani v poromanjeni Galiji, Španiji, Italiji, Bolgari med Slovani vzhodnega Balkana in dr.

Vidimo torej, da so se odigravali v zapadni in v vzhodni Evropi enaki asimilacijski procesi; da pa je bila dosežena na poti k končnemu uspehu različna stopnja v raznih delih Evrope, zato je odgovornih več okolnosti, od katerih naj se pomudimo le pri najvažnejših.

Različni faktorji, od katerih zavisi proces asimilacije, njega hitrost in intenzivnost, se tekom časa seveda izpreminjajo in tako povzročajo urnejši in počasnejši tempo, pa tudi zastanek ali celo reakcijo. Za vse te slučaje nam nudi zgodovina vzgledov dovolj. Predvsem je odločilne

važnosti, da politična zgradba nadvladajočega ljudstva nad podvrženim ne izgubi zveze z jedrom svojega plemena, da torej odtod dobiva vedno svežega dotoka, ter na ta način vedno na novo obnavlja svojo asimilacijsko silo. Ako dotok oslabi ali sploh poneha, oslabi odnosno se ustavi tudi nadaljna asimilacija. Rimski sistem koloniziranja provinc oziroma njih mest z dosluženim vojaštvom se je v asimilativnem oziru izborno obnesel; v rimskih legijah in njih tisočerih taboriščih je bilo romaniziranih na stotisoče Nerimljanov, in ti brezštevilni stotisoči so, naseljeni po najboljših predelih provinc, romanizirali dalje bližnjo in daljno okolico svojih bivališč. Srednjeveška in novoveška zgodovina ni ustvarila nobenega tako neizčrpnega ljudskega rezervoarja, kakor je bil rimski imperij, zato asimilacija potom doseljevanja vladajočega elementa v vzhodni Evropi ni nikjer dosegla velikih uspešnih rezultatov, dasi je bil v malem tuintam kakor na pr. na Polabju, na Pruskem, v vzh. Alpah ter severovzhodni Rusiji njen uspeh vendarle popoln. Dalje je važno, da kažejo državne tvorbe na zapadu v splošnem stanovitnejši obstoj, kar je v zvezi z zemljepisno lego; sosešćina vzhoda z Azijo je bila odločilna v marsikaterem oziru. Ta spremenljivost državno-političnih razmer je bila seveda za asimilacijo vedno odločilnega pomena, kakor je jasno iz dosedanjega razmotrivanja. Razen tega je bilo za zapad silno ugodno, da je rimska država ustvarila velikansko kulturno-civilizacijsko enoto, ki se je v bistvu vzdržala tudi v teku srednjega veka ter je učinkovala napram poznejšim vplivom kot močen zenačujoč faktor; na zapadu smo imeli rasno in kulturno le dve veliki skupini: latinsko-romansko in germansko. Na vzhodu pa je bilo število ljudstev, medsebojno bistveno različnih po rasi, jeziku, kulturi in verstvu, že od začetka veliko večje, tako da je bila tu narodnostna različnost že sama po sebi od vsega začetka nerazmerno večja ko na zapadu, zlasti pa so na pr. verske razlike asimilacijo znatno ovirale in zadrževale.

Skratka: cela vrsta okolnosti je povzročila, da je proces asimilacije na zapadu z malimi izjemami že zaključen, dočim na vzhodu še traja. Njega potek pa modificirajo v najnovejši dobi novi odločilni faktorji, katere si oglejmo v naslednjem delu razmotrivanja.

V kulturnem in političnem življenju Evrope nastopi v 19. stoletju novo gibanje: preporod doslej politično ter kulturno nesvestnih narodov, oživljenje in osveščenje doslej politično ter kulturno, večinoma pa tudi socijalno zasužnjenih, potlačenih ljudstev. Demokratizem je bil gibalo nove dobe. V kulturnem oziru je stremel narodni preporod za vstvarjenjem samostojne in samonikle narodne kulture, za gojitvijo narodnega jezika in s pomočjo tega za prosvitljenjem najširših narodovih plasti; iz tega je jasno, da je moralo biti novo stremljenje tudi delo za emancipacijo od tujerodne kulturne nadvlade, s katero je bil narod uspaval vladajoči element. V socijalno-gospodarskem oziru je

moralo biti narodno prebujenje istotako boj za socijalno-gospodarsko osamosvojitev potlačenih. Narodni preporod, ki je pričel s kulturno-prosvetnim prebujenjem in prenavljanjem, pa je moral kmalu spoznati nujno konsekvenco, prenesti boj na politično polje in začeti odločno borbo za politično emancipacijo naroda. Nekaj desetletij dela in boja za nacijonalno osamosvojitev je prineslo slednjič spoznanje, da tiči sploh jedro problema narodne emancipacije v vprašanju politične osvoboditve in osamosvojitve; tako smo dobili geslo v zahtevi po narodnem samoodločevanju v obliki narodnih držav, s čemer je načeto narodno vprašanje pri koreninah.

Delo narodnega osveščenja je kmalu izzvalo najhujši odpor vladajočih tujerodcev, ki je imel za posledico boj v stoterih oblikah, boj v najrazličnejših panogah osebnega in splošno-ljudskega življenja. Vladajoči tujerodni element je moral spoznati, da mora narodni preporod slednjič izpodkopati celotno njegovo privilegirano, historično pozicijo, zato se je postavil seveda v bran z vsemi sredstvi.

Narodni preporod ljudskih množic se je po svojem učinkovanju sam po sebi naperil zlasti proti dotedanji asimilaciji, ki je pomenila za nas raznarodovanje. Ker se je vršila razen ob meji zlasti v mestih na našem ozemlju, se je moral uspeh narodnega prebujenja ravno tu najočitnejše pokazati. Šlo je za to, ljudi, ki so se v tujerodnih ter potujčenih mestih že napol asimilirali, zopet pridobiti narodu, iz katerega so izšli, na drugi strani pa one, ki se na novo doseljujejo v mesta, ohraniti v narodni zavesti, da bi se v bodoče ne dali asimilirati.

To stremljenje, nujno sledeče iz narodnega preporoda samega, je imelo za posledico, da se je vnel za potujčena mesta oster boj. Splošen pojav je, da mestno prebivalstvo ne vzdržuje samo sebe, nikar pa da bi se celo množilo, zato si mora pomagati z doseljenci z dežele, ki tvorijo njega podmladek, njegovo trajno življensko silo. Ako sta dežela ter mesto raznorodna, bi kazal matematičen račun, da si mora narodno osveščeno kmetsko prebivalstvo mesto slednjič narodnostno osvojiti, si ga torej asimilirati, ali boljše reasimilirati. Ta proces r e a s i m i l a c i j e tujerodnih ali potujčenih mest in trgov ter deloma tudi podeželskih tujerodnih kolonij je ponekod, kjer je nacijonalna večina dobila politično oblast popolnoma ali vsaj deloma v roke, dosegel že velike uspehe; pridobili smo zopet Ljubljano in sploh mesta ter trge kranjske s kmetskimi nemškimi otoki vred (v poljanski in selški dolini), Čehi so pridobili Prago in celo osrednjo Češko, Srbi na pr. so narodnostno zenotili celo Srbijo. Toda proces reasimilacije ni imel povsod tako naglega uspeha; ovire, ki se mu stavijo nasproti, so mestoma velike, da, celo nepremagljive.

Dalje pa je važno naslednje. Z velikanskem narastkom industrije v drugi polovici 19. stoletja se je razvilo po mestih novo življenje.

Industrija je pritegnila v svoje obrate silne množice ljudi, s svojim pojavom poklicala v življenje nepregledne vrste posredovalnih, trgovskih, prometnih, bančnih in drugih podjetij ter s tem dala mestom novo, doslej nepoznano vlogo v življenju narodov. Postala so središče velikanskemu obratu, ki še raste brez prestanka v vedno večje dimenzije. Postala so vsemogočna privlačna sila za cele dežele. V svojih obratih potrebujejo silnih množic delovnih moči; mesta sama jih seveda niso mogla dati, dalo pa jih je kmetsko prebivalstvo z dežele. Začelo se je véliko izseljevanje s kmetov v mesta, industrijske centre ter rudnike, najpreje iz najbližje okolice, nato od daleč, tudi iz najbolj skritih hribov ter slednjič iz oddaljenih poljedelskih dežela in držav. Kakor sesalke so mesta; vse so izsesala iz dežel, vse razpoložljive sile so izginile s kmetov, da, dostikrat še več. —

Ker se industrija ni razvila povsod enakomerno, so potegnile industrijalizirane pokrajine nase ogromne množice iz agrarnih predelov. Slednje so imele tedaj dvojno izgubo; morale so plačevati izdelke tuje industrije, in morale so zakladati njena podjetja s svojimi delavskimi močmi.

Ta ogromna emigracija naših kmetskih ljudi v industrijska središča Severne Amerike, Vestfalskega, Gorenje Štajerske pomeni silen upadek naše nacijonalne sile. Zakaj naši izseljenci se dajo v tujini povsod asimilirati; dejstvo je, da se prilagode milijeju, v katerega pridejo in prestopijo, če še ne sami, pa njih otroci in vnuki, iz zveze slovenske narodne enote v drugo nacijonalno skupino.

Kakor nam, se godi Čehom na Dunaju, v nemških industrijskih centrih sev. Češke, po Nemškem, v Ameriki, Slovakom na Dunaju, v Budimpešti, pa tudi drugim slovanskim narodom. Proti raznarodovanju teh izseljencev se je začelo zadnje čase vedno krepkejše gibanje; s pomočjo manjšinskih šol, podrobne organizacije in agitacije se skuša preprečiti raznarodovanje. In uspeh?

Reči je treba, da je doslej izseljevanje ravnokar očrtane vrste vedlo vselej in povsod do tega, da so se izseljenci prilagodili milijeju, v katerega so prišli. Odpor proti temu pojavu je še prekratek, da bi bilo mogoče videti njegove uspehe, ali zdi se mi gotovo upravičeno najmanj dvomiti o uspešnosti protiakcije. Zakaj socijološko dejstvo je, da socijalni milije tujerodne priseljence vedno asimilira, če ne njih same, pa gotovo njih potomce. Narodne manjšinske šole tvorijo le en del uplivov, katerim je izpostavljen tak doseljenec; ostane poleg šole še cela doba človeškega življenja, ostane ves kontakt s tujim elementom v podjetju, v družabnem življenju, v političnem oziru sploh, skratka: ostane asimilativna moč cele civilizacijske atmosfere, v katero je izseljenec zamrežen kljub nacijonalni zavednosti in nacijonalni vzgoji potom šole in drugih nacijonalnih faktorjev. In moči te civilizacijske atmosfere ne smemo podcenjevati; saj vidimo, da ji zapadejo celo

takozvani inteligentni doseljenci visoko kulturnih narodov, ako pridejo v sličen položaj. Gotovo je, da asimilacija počasneje napreduje, ako ima opravitii lokalno z velikim številom konacijonalnih priseljencev, ki prineso v takem slučaju nekako nacijonalni milije s seboj, ali da se ustavi, zato so potrebne še važnejše okolnosti.[1]

Dalje pa nam je moderna industrijalizacija, ki je povzročila izseljevanje naših kmetskih ljudi in njih raznarodovanje v tujini, v narodnem oziru škodila tudi doma. Zlasti ob narodni meji, kjer se stavijo reasimilaciji tujerodnih mest in trgov nepremostljive ovire nasproti. V teh pokrajinah, pri nas predvsem na Spodnje Štajerskem ter Koroškem, se namreč narodni nasprotnik reasimilaciji svojih otokov uspešno ustavlja. Za ta odpor pa more zajemati potrebno moč le v privilegirani nacijonalno-politični poziciji, stoječi v popolnem nasprotju z demokratičnim načelom časa; ta mu omogoča, da pošilja popolnoma protidemokratično na vsa mesta vlade, uprave in prometa svoje uradnike, ki naj vzdržujejo njegovo politično ter civilizacijsko nadvlado. Sistem računa z družabno-gospodarsko nujnostjo; vladajočim uradnikom se prilagodi od njih gospodarsko odvisni trgovski, obrtniški ter službujoči stan; tako se vzdržujejo s pomočjo politične pozicije narodnostni otoki in proti temu sistemu je orožje narodnega osveščenja brez moči.

Industrijalizacija naših pokrajin je očrtanemu sistemu le v oporo, vsled okolnosti, da je industrijski kapital v nemških oziroma državnih rokah. V skladu z opisanimi nemško-nacijonalnimi težnjami, ki se tu z državnimi popolnoma krijejo, se importira nemško vodilno osobje, katero tvori z uradniško-trgovskimi otoki ogrodje politično-kapitalistični nemški sferi, ki je tako močna, da je ne samo dovolj odporna proti reasimilativnim tendencam, temveč da slovenske priseljence, v prvi vrsti delavske sloje, pa tudi inteligente, še vedno asimilira. Tu pomeni torej industrijalizacija poživljenje historičnega raznarodovanja, zato je narodnostno pomešanost še povečala in tujerodne otoke še pojačila in pomnožila. Proti tem pojavom je vse naše manjšinsko delo brez moči, kakor nam kaže narodnostna statistika[2]; jasno je, da bi se nam narodna meja še nadalje drobila in umikala, če bi ostali v dosedanjih političnih razmerah. Zakaj v njih je jedro problema, v njih spremenitvi ključ razrešitve.

Spoznanje tega stanja je dalo kolosalni vzgon gibanju, ki ima za cilj ustvaritev nacijonalnih držav. Spoznanje, da je le potom politične

---

[1] Zanimivo podrobno študijo o pogojih in faktorjih nacijonalne asimilacije priobčuje dr. Otto Bauer v „Kampf“ 1912 št. 6. pod naslovom „Die Bedingungen der nationalen Assimilation“. Na podlagi zaključka, da je asimilacija naravna in nujna, izvaja avtor, ki je znan kot publicist in teoretik avstrijsko-nemške soc. demokracije, konsekvence ter nastopa na pr. proti ustanavljanju manjšinskih šol.

[2] prim. Mačkovšek, Statistika Slovencev, v knjigi: Niederle, Slovanstvo str. 245.

osamosvojitve mogoča nacijonalno-kulturna osamosvojitev naroda, in da je le s pomočjo politične obrambe mogoče ustaviti raznarodovanje ob meji, v okrožju narodnostnih otokov teh izseljencev v tujini, vrh tega in s tem pa tudi uspešno nadaljevati in zaključiti proces reasimilacije tujerodnih otokov v narodnem ozemlju.

Oglejmo si natančneje pomen ustvaritve nacijonalnih držav za proces narodne asimilacije.

Princip narodnega samoodločevanja zahteva, da upravljajo narod le možje iz njega, le njegovi lastni pooblaščenci, to so torej v danem slučaju domači uradniki. Vzemimo narodnostne otoke kakor so; iz njih izišlim uradnim zaposlencem ostane prednost le pri komunalnih uradih, v razmerju z večino, ki jo tvorijo v njih; pri vseh „vladnih" in upravnih, prometnih in sploh javnih uradih, ki služijo večjim teritorijem, okrajem, event. deželam, državi, v uradih, katerim so mesta le — sedež njihovega poslovanja, pa samo v razmerju s številom istorodcev dotičnega ozemlja. Iz narodostne statistike je razvidno, da bo na tak način, v popolnem skladu z najdoslednejšo demokratizacijo, — število nemških javnih uradnikov in uslužbencev na korist slovenskim po vseh mestih bistveno padlo. Vzemimo nadalje v račun posredovalni, trgovski stan, ki jo bo v spremenjenih razmerah brez dvoma mahnil za novimi konsumenti, ter še vse tiste, ki so šli radi gospodarske odvisnosti na stran narodnih nasprotnikov, pa imamo že s tem sigurnost, da izgine umetno vzdrževani nemški značaj koroških in štajerskih mestec in trgov. Reasimilacija teh narodnostnih otokov bo torej naravna posledica realizacije načela narodne samoodločbe.

Podobno velja glede tujerodnih industrijskih središč na našem ozemlju. Domači civilizacijski milije, vzdrževan na očrtan način z upravno in trgovsko zaposlenimi, oprt na véliki moralni faktor zavesti politične moči, bo povzročil, da bo kmetski priseljenec, pritegnjen v industrijski obrat, ostal čustveno in civilizacijsko v zvezi z nacijonalno enoto, iz katere je izšel, ne da bi sploh obstojala nevarnost ali sploh možnost, da bi se odnarodil. Postavimo, da bi ostal dosedanji nemški podjetnik kjer in kakor je; ker ne bo imel za seboj moralne zaslombe v zavesti politične oblasti in materijalne v pomoči in zvezi z nemško kapitalistično strokovno organizacijo, si bo gotovo desetkrat premislil, tirati v svoj obrat nemško-nacijonalno politiko v navskrižju z mišljenjem odjemalcev in vsega političnega milijeja. Ta prevdarek nam zagotavlja zanesljivo, da se bo tujerodni podjetnik v naši sredi v nacijonalnem oziru obnašal najmanj popolnoma pasivno, če se ne bo kmalu naravnost želel povsem prilagoditi novi situaciji.

Premislimo pa sedaj še naslednje: Nacijonalna država pomeni za nas tudi gospodarsko osamosvojitev; s pomočjo industrijalizacije svoje domovine si bomo sami izdelovali če ne vseh, pa vsaj večino svojih

industrijskih potrebščin. Nastalo bode na naših tleh nešteto novih podjetij, ki bodo potrebovala tudi velikih množic delavskih moči. Naši ljudje ne bodo več zakladali Gradca, Gorenje Štajerske, Vestfalske, Amerike s svojo delovno energijo; tvorili bodo dotok našim mestom. In ker je bistvo zahteve po narodni samoodločbi princip, da naj rodna zemlja da kruha in zaslužka predvsem lastnim otrokom, je jasno, da morajo podjetja na naših tleh zaposliti najprej domačine, potem šele priseljence.

Na ta način bomo torej na eni strani izseljevanje ustavili, na drugi pa bodo naša mesta začela zelo hitro rasti in se množiti, kar bo njih reasimilacijo le še bolj pospešilo.

Vidimo torej, da je le kmetsko prebivalstvo trdna osnova pri določanju narodnostne pripadnosti pokrajine. Kmetsko prebivalstvo je odločilno, mesta v njem le sekundarni skupki, le izžarevanja iz nje, v akumulatorje vjeta njega energija. Mesta so posledica dežele, ne obratno, mesta so nastala zaradi in iz dežele, ne narobe; zato so tudi po svoji notranji strukturi le — odsev, verna slika dežele, dasi lahko, kakor vidimo, razne okolnosti to dejstvo zastro ali navidez zabrišejo. Zato je le dežela merodajna, kadar pojde za konstituiranje narodnih teritorijev, ne pa vključeni, sredi kompaktnega narodnega ozemlja ležeči tujerodni otoki. Zadnja slovenska vas ob narodni meji šele omejuje narodni teritorij; ako zvežemo s črto te skrajne vasi okrog in okrog našega ozemlja, dobimo šele celoto naše nacijonalne zemlje. Kar leži znotraj te črte tujerodnih enklav, so naše narodne manjšine, ta zahteva je evidentna z nacijonalnega, s političnega, gospodarskega stališča; ker pa smo videli, da je reasimilacija teh otokov — razvojna stopnja naravnega socijalnega procesa in današnje njih stanje le — faza v razvoju, zato je njih priključenje obdajajoči jih narodni okolici tudi v popolnem skladu z — rekel bi — znanstvenim promatranjem naših narodnostnih razmer.

Tujerodnost naših jezikovnih mestnih otokov je torej le faza v razvoju k reasimilaciji; enako kakor je bila svoj čas narodna nezavednost naših pokrajin le faza, kateri je sledilo narodno osveščenje. Ali naj se torej sporazumemo z mislijo, da odločujejo v spornih obmejnih pokrajinah prebivalci sami lokalno o svoji nacijonalno-politični pripadnosti? L. 1861. na pr. se je večina dalmatinskih poslancev izrekla proti zjedinjenju s Hrvatsko, zakaj dežela, narodno še ne dovolj osveščena, je bila še pod vplivom Italijanov in italijanašev. Le malo let nato je Dalmacija z minimalno izjemo zahtevala zvezo s Hrvatsko, in do danes je narodno osveščenje toliko napredovalo, da stoji dežela sedaj med hrvatskimi gotovo na prvem mestu. Navedenemu primeru je vprašanje lokalnega plebiscita v obmejnih spornih predelih v bistvu podobno; vsi ti kraji, Maribor, Gorica, Trst, Reka in drugi — še celo

Celovec ne stoji veliko drugače — ki bi danes glasovali proti združitvi z nami, bodo naravnim potom, brez najmanjšega pritiska v par desetletjih naši. To nam zagotavlja zgorajšnje razmotrivanje in potrjuje statistika ljudskega dotoka v zadnjih desetletjih.[1] Zato naj pri vprašanju konstituiranja narodnega ozemlja odločuje celokupni teritorij in eventuelni plebiscit naj se izvrši le celotno v mejah, danih na podlagi zgoraj označenega principa.[2]

Kar velja za naše razmere, velja tudi za vsa narodnostno mešana, nacijonalno-politično, socijalno-gospodarsko ter narodnostno nekonsolidirana ozemlja vzhodne Evrope, kakor so uvodoma karakterizirana; povsod se odpirajo za razvoj h konsolidaciji enake perspektive. Kolikor bolj bo napredovala ljudska prosveta in nacijonalno osveščenje mas, toliko odločnejša bo postajala zahteva po narodnem samoodločevanju in ustvaritvi nacijonalnih držav, in toliko preje se bo začel in hitreje ter uspešneje vršil ter zaključil proces reasimilacije tujerodnih enklav. V tej smeri gre razvoj in nikakor ni v skladu z njim, ako bi stremeli za konserviranjem današnjega stanja narodnostne pomešanosti. Stanje, kakor je že doseženo na zapadu, je prvi cilj razvoja tudi na vzhodu; po preteku nekaj generacij bo nudil tudi vzhod zaključena narodna ozemlja brez narodnostnih otokov, manjšin ter sporov.

Vse to bo prinesel naraven razvoj, kakor hitro se mu ustvarijo z izpremembo nacijonalno-političnih razmer potrebni predpogoji. Narodna politika, ki se zaveda tega, ne bo skušala po nepotrebnem forsirati razvoja ter narodnostne manjšine siliti k asimilaciji. Zakaj kakor nam kažejo bogate izkušnje, rodi tak narodni pritisk le jačji odpor in proces preje ovira kakor pospeši. Zato je dovoliti lokalnim narodnim manjšinam vse manjšinske pravice ter jim puščati v okviru nacijonalne države v vsakršnem oziru popolno svobodo, ki je seveda ni zamenjavati z ohranitvijo njih današnjih privilegijev. Takšna narodna strpnost nam prav gotovo ne bo v škodo, zakaj zavedajmo se, da zakoni naravnega razvoja delujejo za nas in v tem je najzanesljivejša garancija za konsolidiranje današnjih razmer v našo prid.

Posebej je omeniti še obsežnejše poljedelske narodnostne otoke. Dejstvo je, da se kmetski živelj, ki ostane na svoji grudi, narodni asimilaciji vztrajnejše upira, kakor mestni; zato se bodo kmetski jezi-

[1] Prim. Mačkovšek, Statistika Slovencev, v knjigi Niederle, Slovanstvo, str. 257, ter Slovenski Narod 1918 dne 8. februarja: „Pranemški trikot“ Ptuj, Celje, Maribor.

[2] Trst na pr. leži znotraj našega zaključenega nacijonalnega teritorija in torej pripada po zgorajšnjih razmotrivanjih nam, kakor priznava vsa naša nacijonalno-politična publicistika. Ako bi se hotel konstituirati kot samostojen političen člen ter v nasprotju z zgorajšnjim staliŝčem reklamirati zase lokalen plebiscit, se mora v tem slučaju odreči vsaki, tudi najbližji slovenski okoliški vasi, ker bi ista z isto pravico zahtevala lokalen plebiscit zase. Današnji politični Trst za plebiscit ne more ostati celota, tako kakor ne more glasovati skupno današnja Koroška, Štajerska.

kovni otoki izdatnejše ustavljali reasimilaciji. Tako je tudi narodni položaj za ona tujerodna mesta, ki se nahajajo sredi enakorodnega agrarnega otoka (na pr. Kočevje, nemški otoki na Moravskem) znatno ugodnejši. Reasimilacija pa se more preprečiti le v tem slučaju, če je okolica-otok tako velik teritorij, da ga dosedanje politično ter gospodarsko območje mesta ne presega, da ga torej politično ter gospodarsko živi. Vrh tega pa je treba pomisliti, da se bodo posamezniki vedno izseljevali z agrarnega otoka v večja drugorodna mesta v nacijonalni državi, zlasti v glavno, tam pa posamezniki, oziroma njih otroci brezpogojno zapadejo asimilaciji. To so socijalni pojavi, ki jih tudi najtemeljitejše narodno osveščenje ne bo moglo nikdar ustaviti. Kar pošlje torej mali agrarni otok ljudi izven svojega ozemlja — in to se bo vedno godilo, — zapadejo raznarodenju. Iz tega sledi, da mora število agrarnih otočanov relativno, v primeri z obdajajočim jih politično vodilnim narodom padati, dasi se, absolutno vzeto, vzdržuje. Industrijalizacija, ki bo otočane izvabila iz njih ozemlja ali pa k njim privabila tujerodne priseljence, ki se pod moralnim vplivom istorodne državnopolitične moči ne bodo dali raznaroditi, pa bo ta proces še izdatno pospešila.

Proti tujerodcem plemiču-veleposestniku ter kapitalistu-podjetniku pa bo itak naperjeno socijalno-politično stremljenje širokih mas. Kadar pride do realizacije tega gibanja, bo pomenila ekspropríjacija in socijalizacija za nas obenem nacijonaliziranje zemlje in kapitala. Toda v narodnostnem oziru so posamezniki brez pomena, v nacijonalni državi bodo izginili neopaženo, premenjenim nacijonalno-političnim, gospodarskim ter sploh civilizacijskim razmeram se bodo prilagodili hitro, sami od sebe. —

Tako torej bodo imele narodne države, ki bodo brezdvomno v kratki dobi povsod po evropskem Vzhodu stopile na mesto dosedanjih historičnih, na videz raznorodnih, v resnici pa imperijalistično-narodnih, slednjič za posledico popolno narodnostno poenotenje ter konsolidiranje doslej narodno mešanega ozemlja.

F. Bogdanov:

Človek našega časa.

Človek našega časa je umrl. Kako je umrl, je neznano. Ni bil ustreljen na eni izmed mnogoštevilnih front, niti ni zmrznil v kakem okopu, ni utonil v podvodnem čolnu, tudi ga ni uničila lakota. Bog ve, kje in v katerem koncu Evrope, kratkomalo umrl ni nikake take smrti, le da ni izdihnil, kakor bi bilo običajno ... Zgodovina smrti tega človeka je zagrnjena v negotovost. Toda ali ni pravzaprav vseeno, kako je prešel v oblast pozabljenja? Človek je umrl in konec. Čez kakih štirideset, petdeset let ne bo nikdo več poprašal za njim.

Na tem svetu je bil človek našega časa takoj poklican pred Boga, da začuje božjo obsodbo in da prejme plačilo za svoja dobra dela in za grehe.

Stal je na meji med nebesi in peklom. Najvišja Resnica naj bi rešila vprašanje, kam bo prišel človek: ali v pekel ali v nebesa. Tu sta že bila tožnik in zagovornik.

Hudič v podobi tožnika je prinesel s seboj velikanski zavoj, ki je bil napolnjen z vsemi grehi, kar jih je naredil človek v življenju. A angel-zaščitnik je prišel le z majhnim zvezkom v roki. V zvezku je bilo napisano ono dobro in lepo, kar je človek storil, ne glede na vse ozire in neprilike, ki jih je imel zraven.

Hudič je začel obtoževati človeka.

„Ni veroval v Boga!“

Toda človek je bil v tem usodepolnem trenotku brez čustev in misli in, zdelo se je, da mu je vseeno, kam da pride: k vragom v pekel ali v kraj sreče in blaženosti. In zato na prvo vragovo obtožbo ni odgovoril.

„Kot član politične stranke,“ je nadaljeval hudič, „je obsojeval in grajal druge ljudi, za dosego svojih ciljev je izbral geslo: vsa sredstva so dobra in upravičena, ubijal, ropal, grešil je na časti svojega bližnjega, ljubil ni nikogar razen samega sebe, ko je goljufal, je nazival to ravnanje politično izurjenost in je kršil sploh vse Gospodove zapovedi in ni niti najmanj premislil, kaj dela, temveč se celo radoval, kadar so se mu posrečila pregrešna dejanja.

„Ta je sedaj naš, Ti, Bog, nimaš nobene pravice, prilastiti si ga. Ti, Bog, le ustvarjaš, a bitja, ki so nepopolna, pridejo k nam.“

Potem so se vrstili mali grehi: ni hodil v cerkev, se ni postil, je kadil, obrekoval i. t. d.

Tedaj je Bog zapovedal, da naj stehtajo človekova dobra dela na tehtnici resnice. Toda grehi so prevladovali, ker je človek vse življenje le grešil. Komaj dvoje ali troje dobrih del je stalo nasproti celi grmadi zla. Težka vreča grehov se je nagnila navzdol.

Obsodba najvišje Resnice je bila jasna: upravičenost vragovih zapiskov glede človekovih grehov je bila neoporečna. Človeku je bila tedaj možna le ena pot: k svojim sodrugom v pekel.

Toda kakor človeška, tako dovoli tudi najvišja oblast nekaj formalnosti, in zato je smel obtoženec svoja dejanja opravičiti.

Človek je pomislil nekaj trenotkov.

„Kaj naj povem v svojo obrambo?“ je začel.

„Če govorim o sebi in se opravičujem, bom s tem le lagal najvišji Resnici. No, nekaj stvari bi pač pripomnil k tej obsodbi, akoravno mi je vseeno, kam me poženejo: ali k hudičem v pekel, ali v ta prekrasni kraj, ki ga zrem sedaj pred seboj. Gonili so me po zemlji semintja, govorili o meni vse, kar so hoteli, ker sem bil tako navajen. Tu je vrag poudaril, da jaz nisem veroval v Boga. Toda jaz sploh nisem vedel, kaj je to. Kako naj jaz verujem v nekaj, kar mi je komaj znano. Lahko mi rečeš: Če sem z razumom dognal veličino stvarstva, bi tudi doumel smisel večnega življenja in tako tudi Tebe samega. Toda jaz nisem veroval v najvišjo Resnico globoko in naivno kot kak otrok, ampak sem jo iskal. Ko nisem dognal njenega pomena, sem se mučil z dvomi, stremil po idealnem, vzvišenem življenju, hotel sem doseči srečo na zemlji, a če teh ciljev nisem dosegel, nisem tega kriv sam. Če Ti, o Vsemogočni, ne moreš dati ljudem sreče, ali naj jo ustvarim jaz, brezmočni človek? In če sedaj Ti, Bog, večna Resnica, sam iščeš, kakor sem iskal in se mučil jaz, tedaj tudi v večno Resnico ne verujem. Zato ne, ker mi je ta Resnica s svojo sodbo prizadejala veliko krivico. Toda, ponavljam, meni je pač vseeno. Ne bom plakal, če me hudič vzame takoj v pekel, pa se tudi ne bom preveč vzradostil, če se bodo pred menoj odprle duri Tvojega kraljestva, ker sem že dosegel tako stopnjo hladnokrvnosti, da me tudi Ti več ne moreš izpremeniti. In vrag Ti je še potrdil, da sem ubijal, ropal . . . Resnica, Gospod, sem ubijal, ali kako? Tega hudič ni povedal. Nisem ubijal brezzaščitnih ljudi sredi pota, ne v gozdu ali doma v temni noči. Pač pa so mi dali v roko puško z ostrim bajonetom in jaz sem streljal in klal, sicer bi mene zaklali ali ustrelili. Jaz sem hotel živeti. Če bi jaz kršil zapoved, ne protiviti se zlu, bi ne imelo to pomena. Akoravno pa sem vračal zlo za zlo, sem bil vendar prepričan, da se povrne na zemljo ono

srečno stanje, ki smo ga izgubili z Adamovim grehom, kadar in če bo uničena ta armada nasilnikov, ki gredo proti nam. To je prvo. Drugič pa moram poudariti, da so me nastavili za to, da ubijam, in da sem torej v njihovih rokah le slepo orodje. Kajti na zemlji je socijalni red tak, da so ljudje, ki zapovedujejo, in ljudje, ki izpolnujejo zapovedi. — Da sem ropal? Bil sem lačen. Po cel teden nisem nikjer dobil hrane, umiral sem od gladu, a kradel nisem tam, kjer so imeli zadnji koščék kruha, temveč tam, kjer ga je bilo mnogo. Sedel sem v okopih, kjer me je mučil glad dve leti, tri leta, rane so mi zmrzovale na telesu, trpel sem neznansko, spoznal sem bolest in gorje in pomiloval ljudi, Gospod. Bilo mi je žal zanje in za samega sebe. Toda vrag Ti tega ni razložil. Zakaj nisem delal dobrih dejanj? No, glej, jaz sem bil trdo prepričan, da je vse to, kar sem delal, dobro in vodi človeštvo k urejenejšemu življenju. Ali me je torej možno obdolžiti zla? In vse, kar sem delal na zemlji, bodisi dobro ali zlo, je lahko razjasniti samo tako, da sem želel s takim ravnanjem osrečiti ljudi. Ne sme se človeka soditi po njegovih delih (tako sodi deca), ampak po njegovem stremljenju. Če vodijo njegova stremljenja k idealom Resnice, se njegovih pregreh na tej poti ne sme kaznovati. Lahko mi rečeš. da bi si naj izbral za dosego svojil ciljev drugo pot, a moj razum ni našel druge poti, in v tem slučaju bi bilo treba zvrniti krivdo na naravo, ki me ni obdarila z razvitejšim razumom. Ali nisi tudi Faustu oprostil njegovih zablod? Zakaj? Verjetno zato, ker si spoznal njegovo silno trpljenje pri iskanju resnice. Kar se tiče mene, Te jaz ne prosim nikakega odpuščanja, ker mi je itak vseeno. Zelo sem vesel, da sem ušel z zemlje, a za ostalo se ne brigam.“

„Lepo govoriš, ti, človeče,“ je odvrnil Bog, „tudi drzen si. Najbrž si bil na zemlji advokat. Toda resnice ne prekaniš. S tem, da si ubijal, si naredil silno gorje ženam, deci in vsem ljudem — to je neizbrisno dejstvo. Pusti torej, da se izvrši obsodba.“

In hudič je zagrabil človeka in ga odnesel v pekel.

Vragi so obstopili novega prišleca. Hudič, ki je pripeljal človeka, je povedal svojim sodrugom: „No, gospoda vragi, to je zelo redka duša. Z Bogom je govoril tako, kot se jaz s samim satanom ne drznem govoriti, akoravno vem, da ne dobim od njega drugega kot zaušnico.“

„Dajte ga na ogenj!“ je zaukazal satan.

Človeka so položili v najžarnejši kotel, v katerem je vrela smola. Okoli in okoli so stali vragi in so z največjo naslado pričakovali, kako se bo nesrečni grešnik mučil. Toda človek ni dal od sebe niti najmanjšega glasu, kot da ne čuti samega sebe.

Vragi so ga izvlekli iz kotla in ga povprašali: „No, ali je bila kopel prijetna?“

„Dobra, le malo preveč žareča je bila, toda na zemlji je v času bojev še bolj vroče, in tudi to sem pretrpel.“

Vragi so široko odprli usta: Kak grešnik je pač prišel k nam! Kake reči počenja!

„Obesimo ga za noge nad smrdljivi ogenj!“ je zavpil spet satan. Silno ga je namreč razsrdila človekova hladnokrvnost. Vajen je bil, da so grešniki vpili in molili za milost.

Človeka so obesili za noge nad ogenj.

„No — ali je prijetno?“

„Ni preveč mučno! Na zemlji znajo vse drugače obešati. Ljudje so postali zdaj umnejši kot sami vragi. Vi ste vsled obilice grešnikov popolnoma izgubili znanje, kaj vse so ljudje v poslednjem času dosegli. Znašli so tako grozna nasilna sredstva, s katerimi se medsebojno uničujejo, da je postal vaš pekel milejši, kakor je naša zemlja.“

Vragi so premišljevali in premišljevali, kako bi mučili človeka, da bi res kaj čutil, natezavali so ga, vlačili ga po peklu semintja, a človek se je vsemu temu le posmehoval: „Glejte, prišel sem v prijeten kraj. A na zemlji govore, da je pekel tako strašno mesto. Koliko boljše je živeti tu kakor pri nas. Položite me, kamor hočete, na najhujše mesto, in me pustite tam. Kaj pa vam to pomaga, da me vlačite po peklu iz kota v kot. Mene, brat vrag, ne boš mogel več presenetiti zdaj po zemeljskem bivanju.“

Vragi so se stresli od začudenja: takega grešnika ni še videl pekel med svojimi stenami. Končno so se utrudili, posebno mladi, katerim je prenehal delovati um. Satan je razgrajal, tekal po peklu gorindol, prijemal se za glavo in izpraševal: „Kaj naj naredimo s tem prokletim grešnikom? Dajte ga na ogenj!“

„Smo ga že. A ne čuti ničesar.“

„Strgajte nesramneža na majhne koščke!“

„Smo poizkusili že tudi to. Ali on pravi, da raztrgajo na zemlji človeka še vse drugače, na tako majhne koščke, da jih ne najdeš.“

„Ali kaj naj naredimo, kaj?“

„Kar vaše veličanstvo zaukaže.“

Vsi so navalili na vraga, ki je pripeljal grešnika, se iz njega norčevali, da se ni mogel od sramu nikamor skriti. Na generalnem shodu vragov, kjer so med seboj kričali, se bíli in pljuvali, so slednjič prišli do zaključka, da je treba prvič poslati na zemljo delegate, da se ne bi ljudje več vmešavali v delokrog hudičev, da bi vse natančno pregledali in raziskali, drugič pa, kako bi se osvobodili grešnika.

„Sicer ne bo naš pekel niti vragom več všeč,“ je kričal poglavar.

Vragi so začeli stvarno in preudarno premišljevati, jezili so se na vse skupaj, nekateri so celo zamislili občo revolucijo — in vse to zaradi človeka. Satan je ravnotako bíl s pestjo okoli sebe in besnel.

Na zemljo so se odpravili trije izkušeni vragi. A med tem je človek, ki so ga pustili samega, pristopil k mladim vragom in jim začel z izurjenostjo in gibčnostjo agitatorja razpravljati o pravilih in uredbah pekla.

„Vi, mladi vragi, imate tu slabo urejene razmere. Kdo je vendar vaš poglavar? Kot vidim, postane lahko vsak izmed vas vrhovni načelnik. Vsak hoče istočasno poveljevati.“ In tako naprej.

Mladi vragi so se med seboj sprli, se razšli skregani in razjarjeni in kleli. Govorili so le, kako bi preustrojili pekel, in so pri tem pozabili celo na grešnike. A človek našega časa se je radoval, češ, da je celo nesrečnikom prinesel novo olajšanje. Toda tudi veliki satan ni dremal. Izbral je sebi vdano stranko iz vragov višje stopnje in sklenil z njimi odpor proti revoluciji. Tedaj so se vrnili oni trije vragi-poslanci z zemlje, ki so začeli pripovedovati taka čuda, da so vragi izgubili vsled zavisti vso razsodnost.

„Da, to je pravi človek,“ so dejali, „ljudje izumejo celo več nego vragi. Pri nas v peklu nimamo ničesar razen smole in ognja, a na zemlji so iznašli strupene pline (ki vse drugače mučijo človeka kot smola), minomete, velikanske topove, ki so napravljeni v taki ogromnosti, da se vragu od začudenja naravnost zmeša. Ti topovi uničujejo ljudi, ki čepe po celo leto v okopih, odkoder potem napadajo druge ljudi z bombami, bajoneti, drug drugega koljejo in more . . . Vzduh je napolnjen s smradom, kakršnega ni pekel nikdar vonjal, napolnjen z dimom, ki zakriva vse ozračje in nebo, in v tem dimu, v tem strašnem vzduhu, se morijo, in ne le na zemlji, ampak tudi na vodi in v zraku, kar ni še nobenemu vragu nikdar prišlo na misel. Za okopi ljudje silno stradajo, po mestih vidiš stotine ranjencev in brezpomočnih sirot, vsepovsod izdelujejo tovarne uničujoča bojna sredstva. Torej smo mi vragi dolžni zmisliti se kaj takega in prijeti za delo, če ne, postane naš pekel za zemljane pravi raj.“

Sklenili so torej, preustrojiti sedanji pekel po načinu človeškega mučenja, kakršno se odigrava danzadnem na zemlji. Na delo so se spravili kovači, tovarne, arsenali, da zgrade velikanske oklopne vlake, zrakoplove, topove — in že prvi poizkusi z bombami in granatami so se jim dobro obnesli. Za grešnike je postal ta prenovljeni pekel nekaj strašnega. Vragi so vanje metali plinaste bombe in se naslajali na groznih mukah. Toda človek našega časa tudi ni dremal. Uvidel je, da so nanj popolnoma pozabili, in je hodil po peklu, dokler se ni slednjič priklopil mladim vragom. On je gojil nado, da bi se vsa ta morilna orožja obrnila proti vragom samim. Nekaj plamenečih besed, nekaj krepkih misli, češ, da se oni sedaj lahko poslužijo teh novih topov in drugih bojnih priprav, da z njimi uničijo poglavarja-satana — in ves pekel je žarel v pričakovanju. Nastale so novodobne zveze,

družbe z gesli: Enakost za vse ljudi, koalicija, socijalizem, proletarijat, uničenje absolutizma i. t. d. Satan niti opaziti ni mogel, tako hitro je vse nastalo. Zdaj ni več drugače potoval po peklu kot obdan z oklepom, izkušajoč narediti v svojem carstvu zopet red, toda število njegovih privržencev se je manjšalo z vsakim dnem.

Bilo je pozno. Satan je, besneč od jeze, poiskal človeka našega časa in ga vrgel iz pekla. A človek je slišal, kako se je stresal pekel od krohota strelov, tuljenja granat in plakanja vragov . . .

Začela se je revolucija.

„To je sedaj resnični pekel," je pomislil človek, prišel do vrat carstva in hotel že uiti.

„Postoj! Odkod si, človeče!?" ga je ustavil Peter s ključi, „ali imaš odhodnico?"

„Odhodnice nimam pravzaprav, ali kam naj grem, ko me je pahnil poglavar satanov iz pekla. Kam naj grem?"

„Zakaj pa si sploh prišel v pekel?"

„Menda radi grehov, a najbrž je bila tehtnica Resnice pokvarjena, ker so na njej stehtali že toliko grehov."

V tem trenotku se je pri vratih pekla izmenjala straža in izdan je bil ukaz „revolucijonarne peklenske vlade": V pekel ne sme do prihodnjih odločitev noben človek.

„Aha," je pomislil človek, „najbrž je satanove vlade že konec." —

„Tebe moram sedaj naznaniti," je rekel Peter, „da vidim, kaj poreče Gospodar."

In čez nekaj minut je začul človek glas božji:

Od sedaj naprej bo človek sojen od najvišje Resnice po svojih stremljenjih. Stari način sodbe (soditi človeka po delih in prestopkih) je odpravljen. Pridi, človek, v to kraljestvo Resnice! Ti si ljubil ljudi na zemlji in jim hotel življenje osrečiti. Jaz ljubim cvetke ljubezni in sreče. Tu v nebesih boš stregel tem nebeškim cvetom.

Eliška Krasnohorská — Dr. Ivan Lah:

Pesmi.

Iz duše.

Zato le pravi pevec strune vbira,
ker v pesmi je resnica razodeta,
in kar na vdar iz zlatih strun izvira,
zveni kot spev: Resnica mi je sveta.

(Letorosty.)

Noč nad gorami.

O, to vrsta ni gomil
skritih v temnih senc zastore,
nočni mrak je le pokril
češke zemlje, češke gore.

In ne dviga jih navzgor
izgubljenih sinov mati,
ker stotisoč in več gor
moralo bi tu nastati.

Ne strmé tu v nočno tmo
naši žalni spomeniki,
ti bi segali v nebo —
bili bi kot noč veliki.

(Ze Šumavy.)

Prales.

Zašumela je nad mano
večna pesem skoz prales
in nad Šumavo prostrano
je donela do nebes.

Vztrepetala so drevesa
do globokih korenin,
kot da debla njih pretresa
pesem tajnostnih globin.

Kot na strune tihe, bajne
stari bor je zašumel —
kakor da skrivnosti tajne
rad bi svetu razodel.

Pel o svoji velikosti
nad objemom senčnih vej,
pel o sanjah je mladosti
in o radostih brez mej.

O pradavnih potih svojih
in o svetu belih cest
in o vihrah in o bojih
in o noči zlatih zvezd.

O teh potih, daljnem cilju
pel je širni šumni gozd,
kot da v njega se okrilju
drami čudežna skrivnost.

In odnesli so vetrovi
pesem do neskončnih dalj, —
srce moje je z lesovi
pelo slavnostni koral.

(Ze Šumavy.)

Aforizem.

Sedaj je čas, ko v brambo domovini
prihaja silni moški rod,
iz zemlje plodne dozore naj čini,
vsejanih zlatih misli plod.

(Na živé struně.)

Hodska pesem.

Nad Čerhovom zove temna noč mrakove,
ne, to skoz lesove lete nočne sove,
pod gorami v temo — vse se je zakrilo . . .

Kje si, solnce naše, kam si se zgubilo?
Zašlo je tam v Nemcih, od drugod nam vzide,
ker iz Nemcev noč le, tma in vihra pride,
pride kakor zmija v strasti krvoločni,
zagradite pota, hrasti ji mogočni, —
pride kakor morje z divjimi valovi,
vstavi jo, pogorje, s skalnimi bregovi!

Ko bi vas, ve gore, in ve močne skale,
ne bil Bog postavil, da ste tu ostale,
bili mi bi vstali, v svet bi se podali
in vas s težo celo na ramé dejali,
nesli vas kraj sveta, položili todi:
„Tu junaška straža češki zemlji bodi!“
Stoj tu, gora naša, širna in bogata,
in če kje pod tabo so odprta vrata,
damo glave svoje, trde kot iz skale,
kakor s sto zapahi vhod bi varovale.

Stojé gore naše, stoje kot možovi,
orlov temna jata kroži nad vrhovi.
Ste-li lačni, orli — pojte na kosilo,
snejte gore naše — to bi težko bilo —
niso vam po volji, nas bi snedli rajši,
tudi mi smo skale — o mi nismo slajši.
Mislite, da v strahu izgubimo glavo,
čakajte še dolgo — nam in vam v zabavo,
mi poznamo dobro vaše bojne klice —
mi se ne bojimo — tu so Domažlice!

Ne hodite, Nemci, v skrite šume lesa,
ker tam ruje božji sèl iz tal drevesa,
in če kamen pade s šumavske grmade,
pozor, kdor je spodaj — rad na glavo pade;
če se potok vdere iz višav v nižave
vam oči izpere — bodo vse krvave —
ej, tu sladkih pesmi ne šume vam listi,
polni so sovraštva, jeze in zavisti,
zibljejo se veje — žvenketajo meči,
kot da čul bi ogenj proti vodi teči!

Dokler vi bi radi duše naše krali,
trdno bomo tu kot skalna vojska stali,
srca gnev za meče in odpor za ščite

mož in gor drže tu vrste kamenite.
Prej med nami z mesta umaknejo se gore,
predno volja naša v borbi onemore;
prej te gore naše padejo v prepade,
predno v srcih naših naš pogum upade,
prej spuhté te gore v neba visočine,
predno jezik naš v tem tujem vašem zgine.

(Ze Šumavy.)

Na meji.

Ta naša usoda, da vam smo sosedi,
pač čudno je nas obdarila,
zdaj hodimo vedno po vašem naj sledi
in sebi naj zvežemo krila!

O trdih smo glav in vam težko bo delo,
dokler se odpor ne premore:
pri nas se je marsikaj šele začelo,
za kar vi imate že vzore.

Tako mi človeštva pravic in dolžnosti
bi radi se prav naučili —
pri vas je obojih že več ko zadosti,
še drugim bi radi — delili.

To, kaj je pravica — za vas je vprašanje,
za nas je to zakon narave —
mi imamo o tem le preprosto spoznanje,
vi imate sto knjig in — razprave.

Naš jezik sedaj se iz starih korenov
v moderno besedo nam kuje,
a vaš ima mnogo besed in pomenov
za vse, kar ostane vam — tuje.

Naš boj ne stoji na enaki osnovi:
nam narod je cilj naš in nada —
a vi ste kot narod že davno gotovi,
zdaj vi ste samo še — armada.

Ker mi smo najmlajši med temi narodi,
kjer ruši okove mladina,
a vi ste odrastli že taki svobodi,
za vas je le red — disciplina.

Vsak narod po svoje usodo si ustvarja:
mi kujemo meče k obrani —
a vi ste podložniki zvesti cesarja,
postajate že pretorjani.

(Ze Šumavy.)

Vprašanje.

Hm, vprašam naj, če v tihi češki log
sme peti srce v tihi svoji boli,
če tam posluša me kak kritik strog,
naj vprašam ga, če on mi to dovoli?

Če iskre vžiga sveti plamen-žar
in šviga v noč in v množico posvetno,
kjer v tmi malikov modnih je oltar —
li — vprašam naj — če to je neprijetno?
— — —
Če nad propastjo, kjer preti nam čas
s poginom, — ko nas sladko mir uspava, —
zasliši pesmi se svarilni glas,
naj vprašam — če to siti svet zabava?

Kdo vpraša naj, ko nas sovražni svet
okrog in krog z nakanami oklepa,
če peti sme politično poet,
ker Nemcem pesem ta ne zdi se — lepa?

Smem upati zato, ker upa on,
moj narod — tožiti zato, ker toži —
in v čas nevarni vdariti na zvon —
če cinik pri tem svoja usta kroži?
— — —
Ko vklepa nas v verige rabelj zvit
in znak sramote nam na čelo pali,
da vržem nanj goreče baklje svit, —
li sme se to — če moda me ne hvali?

Ko čutim v lastnem srcu tisočkrat
krivico težko, ki moj narod niči —
kako naj pesem skrije srca jad,
ko kličejo grobovi in mrliči!

Naj opravičim se zato pri vas,
ker govorim, kar v srcu svojem nosim,
in če pri pesmi komu je dolgčas,
naj rečem mu: ah, oprostite prosim.

Zaprite se v umetnosti vi hram,
ljubezen meni pota moja kaže,
kaj pojem naj, to dobro vem in znam,
ker srce moje to nikdar ne laže.

(Na živé struně.)

Pred pomladjo.

— — —

O mnogo cvetov dremlje brez kalí
v tej zemlji nesvobodni,
o kdaj pomlad ji solčna zažari
tej dragi zemlji rodni?

Ljubezni! Solnca! Če prokletstva moč
ta dragi kraj obdaja,
naj žar ljubezni naše iz prsi vroč
ga greje in raztaja.

(Letorosty.)

Aforizem.

Ostani z mano in ožarjaj svet,
ti lepši svet, ti solnce duše moje,
ti ogenj mladih nežnih mojih let —
ti vodi me skoz tmo in skozi boje!

(Valovi v strugi.)

Napitnica senc.

— — —

„O vera naša, ne, to ni prevara
ljubezen, ki nas v eno zvezo veže,
je zakon, ki mu vsak odpor podleže,
je sila, ki z vekovi se ne stara.

To je prirode večne iskra živa,
ki ustvarja stvarstvo, vžiga in ogreva,
„Bodite narodi“! — veliki glas veleva,
dokler človeštvu duša v srcu biva.

To žarek je resničnega plamena,
ki v njem se večnost v naših srcih sveti,
da moremo skrivnost nje razumeti!
Veljaj njej ta napitnica iskrena.

Pozdravljeno spoznanje te skrivnosti,
ljubezen rodna, borbe večna sila;
za nami te bodočnost bo slavila.
Že pada noč. No, dobro spite, gosti.“

In dvignile so roke se drhteče
ob čašo čaša na zdravico vdarja —
v daljavi sveti se večerna zarja,
nje zadnji svit nad gorami trepeče.

Nje žarki so ob stenah vzplapolali
in sence naše so iz čaš penečih —
napijale v napitnicah zvenečih:
„Mi umrjemo — živé naj ideali!“

(Baje a zvěsti.)

Igo Gruden:

Ah, toliko noči . . .

Ah, toliko noči po nébu gre —
za naju ni nobene;
in tihe vse so in opojne vse,
vse z vonjem rôž so prepojêne —
za naju ni nobene.

Poglej v nebó globoko iz noči:
tam — v tihih zvezd smehljaju
se hrepenenje daljnih src spoji . . .
ah, toliko noči — ni lepših v raju —
in vse, in vse za naju.

Vladimir Levstik:

Obnovitev ali preporod?

Misli o „Narodnem gledišču".

Modrice se vračajo iz pregnanstva; prvi slovenski oder se odkriva nanovo, z veselejšimi obeti, pa tudi z višjimi nameni, če nas ne vara ponosno ime: „Slovensko narodno gledišče"... Toda povratek umetnosti v njen dolgo skrunjeni hram bi bil lehko zmagoslavnejši; zato ne pozabimo, da je novo ime opomin in da se zastor pravzaprav ne dviga nad „Divjim lovcem", marveč nad cilji, ki jih brezpogojno ukazuje natora zadeve; vse se dá igrati, le umetnost ne, ker je, ali pa je ni. Gledišče je tako važen pojav v duševnem bitju narodov, da ne zadošča ponarediti „Narodnemu divadlu" imena, niti ne, slediti njegovemu gotovo častnemu in slavnemu zgledu: gmotno kakor vsebinsko moramo ustvariti „Narodno gledišče" sami, kot Slovenci, iz svoje lastne sile in z lastnim stremljenjem. Zavedati se moramo že odkraja, da je naše gledišče del našega obraza pred svetom in pred seboj in da bomo v jutrišnji tekmi svobodnih s svobodnimi le tedaj obveljali in pridobili, ako vržemo tradicijonalno skromnost neusmiljeno v staro šaro ter očrtamo vse svoje zahteve do sebe, kakor povsod, tako tudi tu, kratko in pravilno z besedama: „najvišje in najboljše".

Na prvi videz se zdi ta naloga mogoče pretežavna, zlasti če jo primerjamo z nekdanjimi dejstvi ljubljanske glediške zgodovine; kdor pa poišče za tistimi dejstvi njihovih razvojnih vzrokov, najde toliko šušmarstva in omejenosti obzorja, da v tem slovesnem trenotku rajši ne maramo gledati nazaj. Pač pa smemo povzeti iz preteklosti njena koristna spoznanja in dobre nauke, iz katerih sledi neposredno jasna in nedvojbena pot do zamišljenega cilja: „Slovensko narodno gledišče" ne sme biti več predmet političnih kombinacij, varovanec posamezne politične stranke, zabavišče privilegiranih družabnih plasti in podjetje, ki je primorano zvodničiti med dostikrat nasprotujočimi si zahtevami kakovosti pa kategoričnim imperativom polne blagajne; postati in ostati mora „Narodno gledišče" v pravem pomenu besede — v tem je vsa tajnost njegovega umetniškega in kulturnega uspeha.

Razmeroma bogati rezultat vsenarodne zbirke nam priča, da je potreba po takem „Narodnem gledišču" živa in splošna; ta način rešitve

glediškega vprašanja po njegovi gmotni strani kaže hkrati edino pravo pot, kako utrdimo obstoj reprezentativnega slovenskega odra in mu zagotovimo neodvisnost od vseh materijelnih momentov, ki bi ga mogli kdaj motiti v njegovem važnem in vzvišenem poslanstvu. Danes, ko tvori narod le kulturen organizem v organizmu sile, je naravno, da rešuje svoje kulturne institucije s prostovoljnimi prispevki; jutri, ko bo tvoril lastno državo, nastane iz teh prispevkov neizogibno državna subvencija v znesku vsakoletnega primanjkljaja. Rajši bomo varčevali pri kanonih, ječah in izdatkih za tajno policijo, kakor da bi skoparili v kulturnem proračunu s tistimi bogatimi sredstvi, ki jih potrebuje umetnost za svoj prosti razvoj. „Narodno gledišče“ nam ne more biti golo zabavišče, marveč vzgajališče k višjemu, svetišče plemenitega poleta, ki ne sme dvoriti vkusu publike, nego jo mora dvigati k sebi; ob invalidski podpori pa tako gledišče ne more živeti. Odloženo dobro je že napol zamujeno; zato je potrebno, da se vodstvo „Narodnega gledišča“ od začetka zaveda svoje visoke naloge, sedanji žrtvovavci pa se pripravijo na novo pomoč, dokler jim naše bodoče ministrstvo za lepe umetnosti ne odvzame tega častnega bremena.

Zahteva po brezpogojnem načelu najvišje umetniške kakovosti je izzvala doslej vedno strastne ugovore, semtertja celo z avtoritativne gledišké strani; ta nas je strašil z blagajno, drugi je tarnal v imenu občinstva, da si po dnevnem trudu vendar tudi kdo poželi bolj lahke hrane. Čas je, da se glede te rekonvalescenčne krme trudnih duš ustanovi gotova meja dopustnosti. „Narodno gledišče“ bo vsekako skrbelo za potrebno mnogoličje repertoarja; ni ga kritika, ki bi se drznil pričakovati sezono samih oper in tragedij. Toda svetovna dramatska in muzikalna književnost je tako bogata resnično dobrih komedij in duhovitih, evropskega ušesa in vkusa ne žalečih operet, da bomo poslej pač lehko izhajali brez „Valčkovih čarov“, „Veselih vdov“ in podobnega budalastega importa. Kdor se ne more odvaditi „lahke hrane“ — drugim je ležala v želodcih kakor svinčena gora! — se vendar lehko potrudi v kino, dokler nam čas ne prinese v Ljubljano varietejev, šantanov in morda celo posebnega gledališča za tiste izvoljence, ki ki poznajo v umetnosti samo alternativo: purgativ ali uspavno sredstvo!

„Dramatski“ in operetni šund, za katerega na deskah „Narodnega gledišča“ ne bo več prostora, je bil skoraj brez izjeme nemškega in dunajskega izdelka. S to ugotovitvijo pristopimo k načelni točki. Na nemških odrih, vštevši dunajske, doslej niso poznali gostoljubja do slovanske, zlasti pa ne do jugoslovanske, slovenske umetnosti. Pa ne samo to; živimo v časih, ko drapira nemštvo svoje materijalno silo z nimbom res da znatne, vendar pa v celoti, glede na njen občečloveški pomen preveč hvalisane nemške kulture, ki vsemu našemu ubogemu narodu odnekdaj ni bila pomočnica in prijateljica, nego tlačilka in

protivnica, ter na podlagi te narejene izvrstnosti odreka našemu jeziku pravico do obstanka, naši kulturi pravico do razvoja. Dokler stoji ta fakt, je tudi Goethejev „Favst“ na slovenskem odru neumesten in nedobrodošel; tu ne velja noben izgovor, nobeno sklicevanje na umetniške in kulturne momente! Za najbližji čas nam manjka pripravnega razpoloženja, da bi mogli uživati v „Narodnem gledišču“ nemške proizvode; in če odklanjamo „Favsta“, kaj porečemo šele o fabriških burkah, operetah in drugih enakih smeteh! V interesu vsečloveške kulture moramo upati, da si podamo enkrat tudi z Nemci, celò z Nemci, poštene mejaške roke; takrat pa želimo videti na deskah „Narodnega gledišča“ od časa do časa dobro, idealno Nemčijo, ki stremi preko orgij sile in napuha, Nemčijo prave umetnosti, ki išče in ustvarja četudi ne bolje od drugih, pa vendar, kjub vsemu ... Ali trenotek, ko bo to mogoče, še ni prišel; treba ga bo čakati in izbrati s taktom in dostojanstvom.

Zanašamo se, da pride v tako nastali repertoarni vrzeli slovanska umetnost do polne veljave. Treba bo seznaniti naše občinstvo z reprezentativnimi srbohrvatskimi deli ter posvetiti vso pozornost češkim in poljskim, klasičnim in modernim; odkrilo se nam bo obilje dobrega in dragocenega blaga, ki ga doslej v svojo škodo nismo uvaževali. Seveda bi bilo nesmiselno zahtevati čisto slovanski program; primerno vpoštevanje svetovnega, zlasti francoskega, laškega in skandinavskega repertoarja bo nudilo občinstvu in vprizarjajočemu osobju potrebno raznoličje ter pripomoglo k izvežbanju vkusa na obeh straneh. Čim širje in višje obzorje bo kazal repertoar, tem silnejši in boljši bo tudi vpliv gledišča na domačo dramsko in operno produkcijo, ki predstavljata obe še tako malo obdelano polje

Vzrok, zakaj ta produkcija, zlasti dramska, ni pri nas bolj razvita je v bistvu dvojen. Prvo zlo je bilo v prejšnjih časih pomanjkanje kakovostnih ambicij pri vodstvu gledišča. Priznajmo magari, da so naši najboljši pisatelji v tem pogledu prehudi puristi; priznajmo pa tudi, da ljudi z resnimi umetniškimi cilji ne miče, bleščati se na programu med Leharji, Kadelburgi in drugo enako gospodo! Drugi, enakovažni vzrok je gmotnega značaja. Edini naš pisatelj, ki mu je honorar deveta briga, je Tavčar; pa kar se njega tiče, bodimo veseli novel, ki jih piše. Vsi drugi so primorani smatrati svoja literarna dela za tržno blago, na katerem sloni vsaj del njihovih eksistenčnih računov; in bi nam pisali drame, ki zahtevajo dolge mesece gradnje, tehtanja in cizeliranja, avtorju pa vržejo nazadnje par desetakov tantijem? Na knjižnem trgu je dramatika manj priljubljena; založniki se je branijo in jo honorirajo slabše. Komur je do tega, da se dvigne domača dramska produkcija kvalitativno, naj se zavzame za to, da se zajamči pisatelju znatna gmotna korist. Povišanja tantijem ne moremo

smatrati za radikalno sredstvo; treba je, da se ustvari vrhu tega še poseben sklad, iz katerega plača gledišče avtorju vsake izvirne premijere dostojen honorar in iz katerega se razpišejo za najboljša dela vsake sezone prav znatne častne nagrade. Ta sklad bo jutri zadeva državnega skrbstva za lepe umetnosti; danes bi ga mogli začasno napolniti s pomočjo javne zbirke, in prepričani smo, da bi nas privedla ta pot k zaželjenemu rezultatu.

Vsi, ki nam je do tega, da se povzpne naše „Narodno gledišče" do čim večje popolnosti, bomo pomnili, da je oder tista tribuna, na kateri se razodeva jezik naroda v svoji najvišji čistoti in lepoti. Kakor pa ne pride v francoskem gledišču nikomur na um, da bi zavijal francoščino po laško, tako moramo že naprej kategorično odkloniti vsako popuščanje zloglasnemu „biljkarskemu" finesarstvu, ki hoče „požlahtnjevati" jezik iz golega nepoznanja njegovega bistva in značaja. Naša dobra slovenščina je samo ena, in komur je premalo gospodska, naj jo rajši pusti; ostalo nas bo dovolj, ki jo bomo cenili takšno, kakršna je. Interes kulture jezika na gledišekm odru pa nam veleva hkrati razmišljati o tem, kako pridemo enkrat vsaj v drami do čisto slovenskega ansambla. V jeziku bo tuj igralec zaostajal, ne glede na to, da more najti domače delo samo v domačinu idealnega interpreta. Res smo videli na slovenskem odru mnogo dragih gostov, ki se jih spominjamo z veseljem in hvaležnostjo, in bomo tudi poslej odkritosrčno pozdravljali vsako dobro tujo moč; toda za slovensko gledišče je tudi skromnejša slovenska sila dragocenejša, ker pomaga ustvarjati lastno tradicijo in predstavlja kamen v zgradbi naše izvirne narodne kulture. Kvalitativno dober igralski naraščaj pa se nam obeta le takrat, kadar bo igralec rešen vseh poniževalnih gmotnih skrbi in ne le idejno, marveč z najširšo možnostjo udobnega življenja tudi gmotno navezan na domačo zemljo.

Ko se je raznesla vesela vest, da je obnovitev slovenskega gledišča v Ljubljani zagotovljena, so nekateri živo poudarjali potrebo, da bodi v resnici demokratsko. Mi se ne bomo ustavljali ob tej preveč naravni in tako elementarno opravičeni zahtevi, zakaj prepričani smo, da se v bodočnosti nikjer na svetu, pa tudi pri nas, ne bo uveljavilo nič, kar ne bo sledilo pravcu najširšega demokratizma. Interes lastnega obstanka bo vodil „Narodno gledišče" po tej poti; le ako bo demokratsko, more biti v resnici slovensko, le ako bo do dna slovensko in bo naznotraj in nazven zaslužilo svoj naslov, bo doseglo cilj, ki smo ga v začetku označili z besedami „najvišje in najboljše", ter bo deležno sijajnega razvoja, ki mu ga vroče želimo in verno prerokujemo. Njegova obnovitev bodi smel in slaven preporod!

—→←—

A. Novačan:

Krčma Čamarjeva.

I.

Kako pojo, kako vriskajo v krčmi Čamarjevi! Veselo je tam nocoj in harmonika poje, da nikoli tako. Še skozi špranje obločnih polknic sije veselje na plan, še verjeti ne moreš, da prihajajo tiste prešerne lise od kakoršnekoli svetlobe. Prej bi dejal, vsa krčma se je vnela v požaru veselja. In kakove pesmi se ne glase iz krčme! Kakor da ruje pod zemljo, kakor potresno bobnenje doni mogočni glas, se vleče, se vleče brez konca in oddiha. Kedaj se ustavi, kedaj se izpoje? In odkod ta skrita žalost, ki drhti v njem? Dolgo je dolgo nemara blodilo tisto hrepenenje v temi in sužnosti, da se razliva v tako viharno mogočno pesem. In ves ta šum, reka žubora, smeha in križem besed, odkod je privrela tako obilna?

E, vrnil se je Tonač v domačo vas! Na vasi pa sije polna luna. Obvisela je tik nad krčmo, okrogla in zlata vsa in nepremična, kakor zavzeta nad tem velikim veseljem. Zablestelo je sleme krčme, zablesteli so robi strehe, vsa krčma je zasijala skrivnostno kakor pobožno svetišče. Oj, krčma Čamarjeva! Po njej se ozira Juri in hodi po svojem dvorišču.

In tesno mu je, samotno mu je, kakor da je vse, dom in dvorišče, zadobilo nocoj novo lice, kakor da je prišel trkat na tuja vrata in prenočišča prosit zdaj na večer, zdaj v tej hladni mesečini. Poprej v somraku je hotel po polju na oglede med žiti, hotel je v sosednjo vas k svojemu bratu Čaku, da bi se pogovorila o važni kupčiji. V mislih je zapeljal voz pod streho, zložil je z voza plug, voz pa je ostal, kakor je bil, in plug na njem. Domislil se je žita za mlin in glasno zaklical Luko, pritem pa pozabil, da mu je Luka že zdavnaj pobegnil v krčmo.

Klicali so ga k večerji, Juri je preslišal. Žubor iz krčme, pa bučna harmonika, pa vesele pesmi so zaigrale tudi v njegovem srcu. Kakor zamaknjen je gledal po krčmi, poslušal njen šum in ropot, iskal v hrupu bratov silni bas in se pri tem bolno spominjal mladih dni, ko sta skupaj fantovala in po vasi prepevala.

Tudi takrat so bile take svetle, globoke, skrivnostne noči. Visoki jagnedi so strmeli v mehko nebo, lomile so se njih debele capaste sence nad strehami in nebo nad njimi je bilo polno zvezd, ne takih,

ki migljajo ponižne nocoj, žarečih, še daljnjih, višjih. Srce je kipelo radosti, po žilah se je pretakal ogenj, da bi ogrel ves svet, in vendar je bila misel mirna in jasna in zadovoljna. Ljubica je bila takrat ljubica, zdaj mu je žena nadloga. Ona prva, nikoli usojena, je skoprnela nad skopostjo njegove matere in umrla. Francko in njeno doto so pa pripeljali k hiši kakor klavno živinče. Spomnil se je Juri holma pod cerkvijo svete Ane, okna in lučke v njem, pa brata Tonača in njegove zvestobe, ki si je dal njemu zavoljo krvavo razbiti glavo.

Bog ve, kakšen je zdaj Tonač! Koliko lepih reči je ta človek, snoval, ko so sedeli po zimi v temi in se pogovarjali. Da bo zidal grajščine, imel cele črede konj in goved, postavil velik mlin in obdelal deset vinogradov. Da bo razširil in poglobil vaški potok, spustil vanj ladje, ki bodo prevažale žito in konje, vino in ljudi po vsej dolini. Dolina bo zacvetela kakor spomladi vrt. Vas bo narasla v mesto in visoke bele hiše se bodo svetile v dolgih ravnih vrstah. Ljudje pa bodo srečni in veseli, zakaj kruha bo toliko kakor takrat, ko je segal pšenični klas po steblu do tal. In ko bo vse to napravil in vse tako uredil, se bo ogrnil Tonač v črno suknjo, vzel palico v roke in odrinil v tuje kraje, da ne bo več niti sluha o njem. Čuj, kako poje harmonika . . .

Juri je zmajal s težko glavo in stopil počasi proti veži. Iz hiše se je zaslišal kreg in prepir, star, raskav ženski glas se je drl:

— Na škodo si nam, maternica jalova! —

Odgovarjalo je ihtenje in zapomaganje.

„Zopet!“ je pomislil Juri in pohitel, da bi pomiril mater in ženo. V veži je srečal mater, ogromno in težko starko, ki se je počasi premikala na bergljah in se srepo ozirala nazaj v kuhinjo, kjer je jokala Francka pred žarečim ognjiščem.

— Kje le imaš oči! — je vpila starka in zavihtela palico proti snahi. — Kaj misliš, da nam se denar izvira? Odkod bi se nam pa izviral! Si za delo za nič, si za mater za nič, za nobeno rabo pri hiši. Vsejedno kakor bolna mačka! . . .

— Mir! — je ukazal Juri in stopil med ženski.

Starka ga je pogledala srdito.

— Skledo je razbila! — je dejala s surovim glasom, ki se je ves prilegal njeni podrti zunanjosti.

Francka je pobirala po tleh lončene črepinje. Pokašljevala je, ozke rame so se ji šibile, kakor da ima na sebi veliko breme. Robec ji je zlezel čisto na lice in po tilniku je padla kita ubogih redkih las. Pred Jurjem se je zgrudila v kolenih in še bolj zajokala.

— Ne jemlji si vsega k srcu, — je dejal Juri temno in jo hotel vzdigniti.

Izvila se mu je in grozno zakričala:

— Proč, proč! . . . Kaj vi delate z mano, kaj me mučite . . . Ubijte me, zadavite me, če sem vam na poti. Saj jaz sem za vas bolna mačka in jalova maternica . . . Pa je krivica to, ki v nebesa vpije . . . Bog vam bo vrnil, sreče ne videli, vi hudobni grdi ljudje . . .

— Hudič dela med vama ta prepir! — je dejal Juri v tihem besu in je priprl kuhinjske duri. V veži je nastalo polumračno. Starka je vzdihovaje zazibala svoje ogromno telo, zarožljala s palicami, podobna velikemu kolovratu, in se pomaknila do praga. Dajala je Jurju znamenje z glavo in pokazala na krčmo onkraj ceste.

— Ali si ga že videl? — je vprašala tiho.

— Čuj, — je nadaljevala šušteče, dobro bi bilo, da bi šel kdo po biriče . . . Da ga zvežejo in zaprejo in mu denarje vzamejo. Gotovo jih ima in bo vse zapil. Po mestih se je še bolj izpridil, z vlačugami se je vlačil, morda je kradel, kdo ve, morda je ubijal. Takemu človeku ni, da bi kaj zaupal. Po biriče, po biriče . . . Že zavoljo sramote, ki nam jo dela . . . Lej, Juri, poglej . . .

Prekinila se je, zakaj šum se je v krčmi polegel in harmonika je umolknila. Žubor pa je tekel dalje in še narasel, ko je nekdo odprl vrata. Čez prag je stopil visok človek, se opotekel in lezel, oprijemajoč se sten, do vrtnega plota: Knezovki se je izmuznila berglja. Prijela se je za Jurja in on je čutil, kako ji drgeče roka.

— On je! — je šepnila.

Mož se je pomikal ob vrtni ograji do križa. Od križa se je šibila na cesto dolga poševna senca; trudno bel je visel na križu lipov bog. Pijanec je tipal po stebru, dotaknil se ga je s čelom in ga objel in lezel vase, kakor da bi se priklanjal. Nato se je vzdignil in šel čez cesto in tam med poslopji zatonil.

— Vest ga peče! — je dejala Knezovka.

— Glejte ga! — je tiho zaklical Juri.

Starka se je sklonila. Mož je prilezel izza domačega kozolca kakor mesečen. Ogledoval si je vse natanko, stopal je tihotapsko po prstih in se dotikal voza in pluga, stebrov in vsega. Od kozolca se je okrenil k hlevom.

— Spoznava, spoznava! — je mrmrala Knezovka in solze so se ji udrle po licu.

— Pokličite ga! — jo je opomnil Juri.

Starka pa se je zravnala, stisnila usta in napela oči. Zarohnela je na Jurja.

— Pokliči ga ti, razbojnika . . .

In jezna in še s solzami v očeh je odropotala v vežo.

Iz krčme so se razlegli glasovi. Dvoje troje pijancev se je gnetlo na pragu.

— Tona-a-č, kje si! Tonač, Ton-a-ač!

Tonač se je približal brajdi. Razgrinjal je široke liste, kakor bi grozdja iskal, kakor bi trte štel. Nato je še gledal v vodnjak in se podal na klicanje iz krčme čez dvor. Hodil je po prstih, a ko je opazil Jurja, je udaril v trdne korake in obstal pred njim.

Spoznala sta se po dragih očeh in po molku. Molčala sta osuplo in kakor radovedna vsled živega nasprotja med sabo. Lica v brazdah, v katerih je tičala tema, oči globoke in kalne, život krepak pa posušen; tak je stal Tonač pred mogočnim, dobro rejenim Jurjem. Še se je nasmehnil Jurju in je vprašal prijazno:

— Mati so zdravi? —

Juri mu je podal desnico.

— So, a ti si zdrav? —

— Kolikor se da! Zdaj pijem . . .

Izvil je roko iz Jurjeve in urno postopil na cesto. Dejal je še ravnodušno:

— Pridi k Čamarju! —

In pred krčmo, predno je stopil čez prag:

— Pridi, Juri! — je zaklical in izginil.

Juri je strmel za njim. Še vedno je tako bahat in velikaški, kakor je bil... Še vedno ukazuje, kadar govori, nič ga ni izpremenila tujina... Ko pa se je spomnil njegovih kalnih oči in brazd v njegovem obrazu, se je ozrl Juri visoko po nebu in sklenil, da pojde v krčmo.

Naproti mu je priropotala starka.

— Kaj je povedal, kakov je bil? — je vpraševala sikajoče.

Juri jo je nevoljen odrinil.

— Med hudiče vas je poslal! — je odvrnil zamolklo in stopil urno proti krčmi.

Knezovka je vreščala za njim:

— Greš v krčmo, ti tudi? Glej, da te ne zakolje ... Kadar je pijan, je kakor obseden. Zdaj ko se je po svetu klatil, bo še hujši, le glej . . .

Vrnila se je v hišo, toda že na pragu se je sesedla in strastno zajokala. Kakor črne pošastne roke so štrlele berglje nad njeno sklonjeno glavo. Vpila je in klicala Boga, da bi se je usmilil in jo k sebi vzel, ker je to dočakala, da jo zaničujejo lastni otroci. Besna je tolkla z glavo ob steno, klela in razgrajala, dokler ni prišla Francka in jo napol odnesla in odvlekla ter zaprla vežna vrata trdno za sabo.

II.

Ko je stopil Juri v krčmo, je stal Čamar pri peči križemrok, tak zavaljen, okrogel debeljko. Izpod lahke krčmarske čepice je kukalo ozko nizko čelo. Imel je sinje drobne oči, ki so živo igrale, lica zalita in kepasta. Mastni nos je vohal topo navzgor, široka spodnja čeljust pa se mu je tresla od smeha.

— He-he-he! — je meketal Čamar, menda dovtipen, zameketal še ostrėje, ko je ugledal Jurja.

Slabo svetlo je bilo v izbi. Umazana svetiljka pod stropom se je borila z meglami tobakovega dima in vzduh je bil poln zatohlega smradu in razlitega vina. Juri je ugibal, kam bi sedel. Za durmi se je vzdignila lasata glava Mrsova, začudile se nad njim ostre oči Majcnove. Bila sta njegova soseda Mrs in Majcen, dva bogata kmetiča, oba radovedna in velika prijatelja. V kotu nasproti peči so sedeli Tonač in družina. Luka, razoglav in že očividno vinjen, je dregal pod rebra godca Godčevega, ki je sladko dremal, oklepaje z desnico harmoniko, dočim mu je omahnila levica čez naslonjalo stola težko do tal. Na koncu mize se je stiskala mršava prilika mešetarja Zadnigarja, toda obraza mu nisi videl. Sam Tonač se je razpregel ob oknu.

— He-he-he! — je meketal Čamar, videč, da je Juri v zadregi.

Luka je skočil k Jurju in ga vlekel za roko k mizi. Kričal je po sili in hripavo:

— Roke si podajta, skupaj sedita ... Sedita in si povejta, kako je bilo in kako še bo ...

— Saj sva si jih že dala! — se je nasmehnil Juri in stopil k bratu. — No, pa še enkrat med pričami.

Tonač mu je ponudil roko čez mizo in gledal na njega brez zanimanja, kakor na mrtvo stvar. Šele zdaj je Juri videl, kako se je bil izpremenil. Kakor razpokana zemlja so bila njegova lica in Jurju toli draga brazgotina pod levim očesom mu je pačila obraz, da je imel v tej pijani polutemni izbi izraz obupnega postopača, nič boljši in nič jasnejši od Luke ali Zadnigarja. Le po obleki se je ločil od onih dveh, ampak njegova črna, tujekrojna suknja ni bila ne gosposka, ne praznična kmetska, temveč nekaj takega, za kar se je Jurju v srce zasmilil. Tiho se je vsedel kraj njega in strahoma čakal v splošni tišini prve besede.

Tonač se mu je odmaknil in se še bolj razpregel po oknu. Začel je mirno, ledeno, ne da bi ga pogledal:

— No, in zdaj smo se povrnili ...

— Prav tako! — je pokimal Juri.

— Zdaj smo se povrnili in pijemo. Pijemo in se vsej vasi smejemo, vsemu svetu se smejemo, danes še, jutri še, pojutranjem morda ... Potem se bodo pa drugi nam smejali ... Za norca nas bodo imeli, suvali nas bodo kakor živino, mi pa smo pohlevni kakor božji volek ... Pridni smo, dobro vlečemo ...

Potisnil je klobuk močno na tilnik in se okrenil k Jurju. Motril ga je za trenutek, nakar se je zgrohotal in ga udaril po rami.

— Kaj pa vi? Kmetiči! — je dejal s prezirom.

Juri ga ni razumel.

— Delamo, ubijamo se! — je odvrnil vzdihovaje.

— Ho, delate, ubijate se, — se je rogal Tonač, — kaj bi, za drugo niste. Saj ste kakor gore, sveži ko rosa in brez skrbi ko lilije v polju . . . Vsi dolgo živite . . .

Jurju se je nagubalo čelo. Potlačil je v sebi nevoljo in se ozrl v zadregi po družbi. Kaj se je povrnil z želom v srcu, kaj bo pljuval na dom, na vas, na brata in mater svojo? Vendar ga je miloval in izbiral besedo, dobro in rahlo, kakor za bolno dete. Ali Tonač ga je prehitel in se je rogal naprej.

— Vi ste na vasi čudni ljudje. Mehki na vse strani, sladki in polni lepih besed za vsakega, oj, jaz sem vas spoznal. Vsakemu zvito prikimate, samo da vam ne pride blizu, hudičevi! Da čim prej pljune in gre in ne misli več na vas. S kremplji si upate na dan le tedaj, kadar se kdo dotakne tega, kar imenujete svoje, a vaše je zopet po vašem le to, kar vidite, od skorje kruha pa do bukve v hosti. Ko zelnate glave čepite na nizkih kocenih. Ne vidite, kar je ped dalje od vas, ne čutite, kar ni sama ljuba vaša koreninica. Glej, Juri! Jaz sem po materi vprašal, tebi sem roko podal, zdaj ti pa odkrito rečem, da vas zaničujem vse skupaj . . .

Razgledal se je po izbi in krožil s pogledi preteče kakor velika divja ptica.

— Tudi vaju tam za durmi zaničujem! — je dejal in pokazal na Mrsa in Majcna.

Mrs se je nasmehnil Majcnu, Majcen se je nasmehnil Mrsu.

— Zaničuj, kar ti le srce da! — je dejal Mrs z nizkim debelim glasom.

— Zaničuj, kolikor moreš! — je ponovil Majcen za njim.

— He-he-he! — je zameketal Čamar.

Juri se je sklonil k bratu in mu je pojasnjeval:

— Kajne, po očetovi smrti si dobil toliko . . . potem smo ti dali še . . . in potem smo ti zopet dali. Bilo je troje nas, Čak je dobil, vidva s Čakom sta dobila . . .

Tonač ga je viharno prekinil:

— Ne štej, ne štej, ne štej, ko ni to moja bolečina! Krvavo se motiš, če misliš, da . . . Eh, hudiča! Pijmo!

Juri je vzkipel.

— Zakaj pa zijaš, zakaj si pa zijal, če ne zavoljo dedščine? In zdaj, po čemu se bôdiš in nas srepo gledaš, če ne zavoljo denarja . . . Dobila sta s Čakom vsak svoje, šla po svetu, lepo živela, veliko videla. Jaz pa se ubijam na domu in vsak srakopèr si upa, da vpije nad mano. Ali je to pravica?

— Ne, ne, bratec moj, — ga je tolažil Tonač, še vedno s prezirnim posmehom, — kregala se ne bova! Sem preveč izkusil, pre-

dobro se mi je godilo, da bi se zdaj kregala. Poglej, kako dobro se mi je godilo!

Pokazal je svoje široke nabrekle dlani, razširil prste in vzdignil roke proti luči. Bile so črne, osmojene in ožgane, z žulji posute in z otiski, roke fabriškega delavca.

Izza duri sta se oglasila Mrs in Majcen.

— Svoje žulje kaže!

— S svojimi žulji se baha!

V tem koncu je nastal nemir, pod mizo je zaropotala noga in iztegnili so vratove kakor preplašene gosi. Godec Godčev se je zleknil in harmonika je zaškripala sitno, naveličano, porogljivo. Pogledal je za duri in se nasmehnil sladko s svojim obritim otročjim obrazom. Za njim se je premaknil Zadnigar. Luka pa je planil k Majcnu z vso silo, ga podrl s stolom na tla in sam padel čez njega. To se je zgodilo bliskoma in v največji tišini. Nihče ni črhnil besede. Le Muri je prilezel odnekod in hripavo zalajal.

— Zelenika zelenikasta zelena! — je zavrčal Majcen in grabil na tleh po Luki, da bi ga dobil v roke. Luka se mu je spretno izognil in odkobalil zasopel nazaj k svoji mizi.

— Potepuhi, berači, razbojniki! — je vpil Majcen in se postavil nasredi izbe. — Kaj tako je prišlo, da nas bo Luka metal?

— Luka? — je ponovil in se mu preteče bližal.

— V osinjak drezaš! — ga je opomnil Mrs s svojim nizkim glasom.

Tedaj se je vzdignil Tonač in držal k Majcnu pesti, kakor bi še kazal svoje žulje. Majcen je stopil nazaj in roka, s katero je segel po Luki, mu je omahnila. Bliskal je z očmi po Tonaču in odprl usta. Predno pa je mogel izustiti besedo, mu je padel pogum; zajel je globoko sapo in strmel v svojega protivnika.

— Tako? — je vprašal najprej Tonač, — ali se bomo ruvali? Se bomo ruvali in po krčmi metali zdaj, ko pijemo in se veselimo? Zdaj, ko je praznik? . . . Vidva sta se mi posmehovala, ker sem kazal bratu svoje žulje. Ti je to smešno, kmetavz? Žulje bratu kažem, da vidi in izve, kako se mi je godilo po svetu. Ti je to smešno, se temu čudiš? Kaj jaz nisem človek, kaj nimam več srca?

Pričakovali so, da bo Tonač zdivjal, in so se bali za Majcna. Naenkrat pa se mu je stresel v besedah glas in zazvenel mehko in žalostno. Veliko je moral trpeti, so si mislili in se mu čudili.

Za durmi je zabobnel Mrsov glas:

— Svitlih solzic še manjka in vse bo dobro!

Majcen pa je kazal na Luko in se izgovarjal:

— Zavoljo tele pokveke je to!

— Ni res! — je zavpil Tonač razdraženo, — vidva se lažeta. Zavoljo mene sta prišla v krčmo, da bi me videla, me ogledala, po-

smehovala se mi in me opravljala: „Lejte, kam je zabredel starega Kneza najmlajši sin!“ ... Zato sta prišla. Jaz pa nisem zabredel nikamor, jaz sem več, kakor sta vidva. Tako, zdaj vesta. In ker se veselim in ker je praznik nocoj, nočemo hudobnih prič, kakor sta vidva. Lahko gresta!

— Ukazuje! — se je zahohotal tolsti Mrs.

Majcen je bil previdnejši. Opazil je, da so Tonačeve roke zelo mirne, in je urno odprl duri. Stoječ med podboji, se je okrenil k Jurju in se delal, kakor da ostalih ne vidi. Tajil je v glasu svojo ogorčenost, ko je dejal maziljeno:

— S postopači se bratiš, — je začel, ne da bi odvrnil oči od Jurja, — ko si vendar naš, kmet, in po imenu veljaven. Še to te ne umije, da sediš z bratom svojim, ki je ... sam veš, kaj je on. Jaz grem, da se umaknem takim ljudem. Ti, Luka, si pa nocoj razbil skledo, iz katere si zajemal.

In je izginil ropotaje v veži. Mrs ga je klical nazaj, potem pa se vzdignil še sam in odrinil hohotaje iz krčme. Še je prihajal od zunaj njegov ravnodušni široki hohot.

— In ti? — je vprašal Tonač Jurja.

— Jaz? — se je zmračil Juri.

Tonač je razumel in je zopet sedel.

— Lahko bi bila ostala! — je dejal kakor razočaran. — Saj nisem tak, kakor se delam. Ubog človek sem ... Zakaj, zakaj sta šla? Zakaj se nista stepla z mano, ko sta me žalila in sem ju žalil jaz? Zakaj ju nisem zgrabil jaz ... Tako gladko sta me odpravila ...

Sklonil se je nad mizo in naenkrat grenko zajokal. Bil je velik, pa je jokal, širokih pleč, pa je vzdihoval. Vseh se je polastila neznosna tesnoba. Jurja je bilo sram za brata, hotel je nekaj reči, pa mu je samo roko položil na ramo in se izognil vprašujočim pogledom godčevim. Luka je pokimal tehtno in sočutno, kakor da razume ihtenje tega velikega moža, ki hodi tako mlad po njegovih potih. Le Zadnigarja ni ganilo; čepel je v kotu, ves v dveh gubah, kakor speč sovir.

Krčmar Čamar se je približal po prstih in segel čez mizo in snel kradoma Tonaču klobuk. Sukal je krajce klobuka v rokah in suho rekel:

— Kadar se jočeš, snami klobuk, in zahvali Boga za žalost, da ti jo je dal.

In se je zasmejal, zameketal po svoji navadi ostro in nedoločno zakaj, in ko je naenkrat umolknil, je zavladala v izbi tiha groza. Pod stropom je cvrkotala brleča svetiljka. Krog nje je plesal roj svetlobe pijanih vešč, med njimi velika prelestna vešča. Zletela je više nego druge in si ožgala ob vročem steklu svoja žametna krila. Slišalo se je, ko je cepnila na tla. Čamar je zatleskal z jezikom in pobral

veščo s pomenljivim nasmehom. Držal je umirajočo med dvema prstoma in kazal s pogledi na Tonača.

— He-he! Ta se je pa osmodila!

Podal mu je čez mizo klobuk in se je režal, z veščo v roki, odurno, kruto, neprestano. Iz njegovih sinjih oči je stopilo nekaj gnilega, mrtvaškega, zaripla lica so se mu napihnila. Menjal je obraze kakor komedijant, umolknil za čas in se zagledal v družbo, na to pa se razsmejal iznova.

Tonač je razjarjen poskočil.

— Na, čuk ti mrtvaški! — je zaklical besno in zagnal steklenico v Čamarja. Zadela ga je v prsi, padla na tla in se v žvenketu razsula.

— Vina! — je vpil Tonač in prebadal z očmi krčmarja, da so ga sulice teh močnih pogledov docela zbegale ter se prestrašen ni zganil z mesta.

— Vina, Kristus! Ne slišiš, vina-a-a!

Tedaj se je Čamar osuknil in zdrsnil po izbi. In jel je nositi vina, vina ... Prinašal je steklenice svetle in temne, zelene in bele, take trebušaste in take z vitkim vratom, cele in že ubite. Natočil je vse, kar jih je imel, nazadnje pa prikotalil v izbo majhno bure in ga postavil za peč na široko klop. Zasopel je gledal po družbi odprtih ust in zameketal, prišedši do sape, ostro in zoprno.

— He-he-he! Še? Še vina, še? ...

Juri se je zgrozil.

— Za Boga svetega, kaj pa mislite?

Tonač je zvihral in udaril s pestjo ob mizo.

— Vse zapijemo ... Do zadnjega beliča vse zapijemo. Vse, vse ...

Mahoma so vsi oživeli, kakor na dano dolgo pričakovano znamenje. Harmonika se je raztegnila, zagodrnjala, zavriskala, točno poskočila na noge in hitela igraje kakor bi lovila sapo. Obriti rdeči obraz godca Godčevega se je razširil blaženo, in metal je svojo drobno glavo strastno veselo zdaj na levo zdaj na desno. Zbudil se je suhi Zadnigar in se ogledal, da je bilo videti njegove krmežljave, krvave oči, tanek beli nos, pa košate omelaste brke. Zarevkal je nekaj kakor pesem, toda slišalo se je kakor trudno suho lajanje starega psa. Luka je zamižal in krulil globoko iz grla nepretrgani zategli pijanski — oj! — ter cepetal z nogami po taktu harmonike.

— Vina! — je vpil Tonač in vrgel Čamarju prazno steklenico pod noge.

— Vina! — je vpil in prekričal vso burno druhal zvokov in ropotanja.

— Pijmo! — je vzbočil visoko široke prsi in zgrabil za novo steklenico.

— Čujte me! — je znižal naenkrat glas, stresel z glave klobuk in začel visoko, svečano:

— Vsak po eno steklenico na usta nastavi! Da ga pijemo na zdravje naše matere, na zdravje naše vasi, vseh hiš in koč in vseh bahatih kozolcev naših . . . vseh njiv in lok, vseh jarkov in cest, vsake rože na travnikih, vsake zeli na polju . . . Na zdravje vseh gričev okrog in tiste ljube bele naše cerkve . . . Pijmo na zdravje vseh ljudi in vsega življenja . . . in vseh veselih in žalostnih dni, ki so bili in še bodo nad našim krajem . . . pa tudi noči, kadar je luna, pa tudi noči, kadar je mrak . . . Na zdravje vsega, vsega, vsega . . . Ej, pijmo na zdravje naše bolečine . . .

Naklonil je glavo, nalahno jo je zazibal in zakrožil ž njo, kakor da se zvija od neznane bolečine. Nato je široko razprl po steklenici oči, se ji nasmehnil blaženo in je pil. Vsi so molčali, vsi so pili. Slišalo se je žuborenje vina, slišalo se je sopihanje prs. Prvi je izpil godec Godčev in raztegnil harmoniko do tal. Krčmar Čamar je posnemal po izbi z lenim korakom nekakov ples, meketal in vihtel steklenico nad svojo glavo. Tonač ga je zmerjal in podil iz hiše, še enkrat pil, izpil in omahnil. Hotel je zapeti, a glas se mu je zvrnil in zastrmel je pijano, topo pred sebe.

— Hoj, hoj, božja mast! — je kriknil Luka, izpivši do dna.

V kotu je podrlo Zadnigarja kakor težak kamen, steklenica mu je vzela roko in loveč se za njo, je padel pod mizo. Priječalo je od tam, kakor iz kletke krik obupne ptice:

Kaj pa misliš, moja žena,
žena moja potepena,
da je meni dobro biti,
ko se drugi s tabo kiti . . .

Luka se je sklonil k njemu in ga tolažil:

— Ubogi, ubogi . . . Ampak svinja si, Zadnigar, ne veš, kakšna svinja . . . Vsi mešetarji so svinje, ne zameri, ubogi, ubogi . . .

Zadnigar je zarožljal pod mizo . . .

— Uh, boli, boli! Krivica! —

— Ne maraj! je zaklical Luka. — Ni vredna, da bi zavoljo nje solze lil. Hudiča! . . .

— Ali te je zopet? — je vprašal Čamar, lazeč okoli Zadnigarja. — S čim te je pa, ali z motiko ali z metlo? —

— Vrgla ga je iz hiše, — je pojasnjeval hiteče Jurju, danes dopoldne ga je zapodila. Vse je na sebe prepisala njegova stara, njemu pa je kuratorja postavila. Zdaj se ravsata in grizeta. Bije ga, kadar je pijan, da je včasi krvav in opraskan, he-he-he . . . In še nekaj, — tu je Čamar zamižal z enim očesom, — pravijo, he-he-he . . .

— To bo pa tista dolina Jozafat, — je vpil Zadnigar, tam bo pravica . . .

— Tam ne bo nič! — je zamrmral Luka, ki ni mogel slišati o smrti in koncu. — Tam se bodo le posvetovali in konec obhajali. Tu bo najhujše, kadar zatisneš oči in te prime železno pri srcu . . . Tisto bo poglavitna reč, zadnja reč . . .

Z obraza mu je izginilo vse veselje; zareze in nabori na licih so se mu poglobili, gube na čelu se stisnile v gosto mrežo. Zamislil se je in položil glavo v dlan.

— Jozafat, Jozafat! — je tulil Zadnigar.

Prekričal ga je godec Godčev. Zapel je pesem o javorju. Zapel jo je visoko in njegov svetli glas se je vil kakor venec rdečih rož nad tolpo glasov hiteče harmonike. Vsi so udarili za njim in prepevali in vlekli otožno dolgo pesem o javorju. O zelenem visokem javorju. Pod njim stoji koča javorjeva. V koči je postelja javorjeva. Na postelji leži bolna deklica. Zunaj je velik solnčni dan, senca javorjeva sega čez polje do temnih zasanjanih host. Bog ve, kje je tisti javor, kje koča javorjeva, kje bolna deklica! Kaj mar njim, ki prepevajo? Njim je njih javor sreča njihova, ki je nikoli niso videli in je nikoli ne najdejo. Bilo jim je, kakor da ne prepevajo, ampak da molijo. Minila jih je vsa divjost in na njih trudnih obrazih je sijala pobožna udanost. Če so za hip ponehali, so se spogledali in se nasmehnili, potem dali glave nazaj in pevali dalje, kakor je tekla nevtrudna harmonika.

Jurju se je zazibala misel. Skušal je peti, ali prenehal je, ko je opazil na sebi prežeče oči krčmarjeve. Objela ga je zopet tesnoba in pogreznil se je v svoja otožna razmotrivanja. Videl je pošasti iz svojih jutranjih sanj, kako plešejo pred plugom, in kamen, ki je butil lemež vanj, se mu je zdel kakor črna skala, ki je legla na njegovo pot. In naenkrat ga je bilo strah za sebe, da ne bi bil sam kedaj tak, kakor so ti obupni veseljaki okrog njega. Opazoval jih je po vrsti in ni vedel čemu, začel jih je šteti. Eden, dva, trije, štirje . . . Ubogi brat, kako ga je zdelala tujina! Kaj bo neki počel sedaj, kam se bo jutri namenil? Ali ve sam, ali še kaj hoče? Morda pa več hoteti ne more in postane kakor Luka, brez doma in svoje strehe . . . O groza, ne moči več hoteti! . . .

In vendar je bil že na tujem in videl toliko lepega in novega, po čemur Juri niti hrepeneti ne zna. Lahko bi se bil kaj naučil in spregledal, četudi ni našel zlate kepe . . . Zakaj ni? In Juri je mislil na dolgo, si glavo obložil z dlanmi in si želel, da bi bil zdaj sam, toda vstati in oditi se mu ni dalo. Preveč je pela harmonika. Zdelo se mu je, kakor da šteje veselo zbadljivo: eden, dva, trije, štirje . . .

Fran Tratnik:

Aforizmi o umetnosti.

XVIII.

Dar umetnosti je prirojen vsakomur, brez nje bi bilo človeku živeti neznosno. Ne občutil bi v naravi globlje njene lepote, videl bi le nje obliko, površno zunanjost, brez občutij — pusto kuliso; življenje bi mu bilo topo, brez razpoloženj veselja in bolesti — prazna igra.

V nekatere pa je narava položila posebno veliko tega daru, razkrila jim bolj jasno telo svojih tajnih lepot in jim dala tudi dar produktivnosti — možnost, razlagati svoja občutja in slutnje.

Duše teh hrepene tem bolj k popolnosti v lepoti.

XIX.

Ni še umetnik, kdor ima produktivni dar. Z njim more samo oblikovati zunanjost narave ter v njenih oblikah predstavljati, kar misli. Človek s produktivnim talentom je med poklicanimi, ni še med izvoljenimi. Zmožnost oblikovanja sestavi telo umotvora, ki pa ostane mrtvo, če nima umetnik notranje moči — čustev, s katerimi vdahne umotvoru svojo dušo in ga z njo oživi k večni lepoti . . .

XX.

Pri duševno kulturnih narodih se vedno bolj razvija čustvo umetnosti in kot religija večne lepote zavzema mesto pojemajoče vere v večne resnice.

XXI.

Kdor razvije v sebi močnega duha, ta se naravno, brez vpliva cerkve, zaveda skupnih človeških dolžnosti, proglašene resnice mu postanejo vprašanja, in je prost v razgledu vesoljne nature, katere najvišja lepota je — Bog . . .

XXII.

Ob smrti Schwaigerja sem občutil bolest, kot bi stal pod križem onega, ki je s svojim naukom sejal v meni slutnje tajnih lepot v naravi.

Ob smrti Rodina sem občutil, da stojim pod križem njega, kateri mi je z deli razodel in me s čudom svoje umetnosti prepričal o sili lepote, ki veže človeka z večnostjo . . .

XXIII.

Umetnik, ki hoče spoznati pravo lepoto, mora globlje v življenje, v bolečino in bolest, kamor ga naj vodi ljubezen in sočutje; zakaj tam je ognjišče, kjer se čisti duša človekova, ne v površnem življenju, v blagru in uživanju.

XXIV.

Najprej se mora lepota sčistiti v tebi samem; zakaj če je ni v tvoji duši, je ne najdeš drugod. —

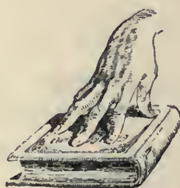
Fran Tratnik:

Roža.

V večernem mraku sem opazil v parku veliko temnordečo rožo, še lepšo kot druge. Široke liste je razprostirala, kakor bi razpenjala svoje ude v hrepenenju zrele mladosti, da izživi v kratkem življenju svoj krasni sen . . .

Nisem mogel mimo nje. Njena lepota me je čudno prevzela — kakor bi se prvič srečal z očmi preljubega bitja. Stopil sem k njej, s čustvi se združil z njo, nalahno prijel njeno krono kakor lica otroka in jo poljubil . . .

Občutil sem nje globino, dih njenega življenja in bil sem blizu čiste duše — popolnosti lepote. — —

N. F. Preobraženskij:

Dve, tri o poljskem nacijonalizmu.

„Boj je oče vsega." Przybyszewski je doslej bil znan kot pesnik „nadčloveka", ki v svojem pogonu za silo in lepoto prezirljivo zre na „splošno priznano" moralo. Sedaj, sredi vojske, pa je ta poglavar poljskih dekadentov napisal v Münchenu poizkus karakteristike duševnih stremljenj svojega naroda.[1] Skrajni individualizem mu je sicer ostal zvest, prašanje o kriterijih dobrega in zla pa je temu njegovemu delcu ipak ostalo skoro popolnoma tuje. „Homo sapiens" je živel manj za bodočnost, ko v sedanjosti; — na poti k poljski duši pa se je Przybyszewski moral poglobiti v zgodovinsko usodo svojih rojakov. — Ta knjižica naj pokaže postanek in notranje bistvo poljske duše v nje najbolj značilnih zastopnikih (str. 63) in s tem naj pokaže pravico Poljske do častnega mesta v carstvu višjih proizvodov človeškega duha, v vrsti drugih kultur (64). Przybyszewski hoče nekoliko pripomoči kulturnemu zbliževanju Nemcev in Poljakov (4) in pri tem — kakor sam izrečno zatrjuje — ne zasleduje nobenih političnih namenov (9). Med njegovimi političnimi opazkami zasledimo samo Poljake in Nemce kot „fast feindselig gegenüberstehende Völker" (2) in opozarjanje na enako razmerje med prejšnjo rusko vlado in ruskim narodom (7). Žalostne sedanje razmere Poljske mu izzovejo buren protest: „Poljska ne more in ne sme priznati svoje geografične razkosanosti" (8). Njegov „ceterum censeo" je: „Poloniam esse restituendam" (9)!

Temelji poljske psihike tiče po Przybyszewskem v splošni slovanski nagnjenosti k mišljenju s srcem in ravnanju po individualnih predstavah (Gefühlseindrücke — Assoziationen, str. 5), Nemec pa misli praktično, objektivno in istoveti svoje predstave z okrožajočo ga okolico (das zentrale Bild des Außen — das Außen selbst). Silna, železna in jasna kultura nemškega „reda in razuma" stoji v praktičnih ozirih nad poljsko. Vendar imata oba načina mišljenja ipak nekaj skupnega. Logična nemška kultura je prožeta z resničnim in globokim čustvom (6) in je tako po svojem duhu vendar bližja slovanski ko deloma okorela, hladna in odmrla romanska kultura. Na poljsko dušo so vplivali razni zgodovinski momenti. Že v začetku poljske države se je še zelo

[1] Stanislav Przybyszewski. Von Polens Seele. Jena. Eugen Diederichs, 1917. 91 str. (Schriften zum Verständnis der Völker.)

„mlada in poludivja“ duša poljskega naroda (17) pokazala kot nenavadno vzprejemljiva. Neverjetno lahko je prevzela zapadno kulturo in, kar je še bolj važno, to zapadno kulturo je brez vsakega sovraštva predelala v integralen, neizgubljiv del poljskega duševnega organizma. Przybyszewski nahaja že pri poljskih humanistih, na pr. pri Kochanowskem, vse znake poljskega romantizma, ki se je pojavil šele dvesto let pozneje; globoki patos življenjskega čustva in gorečo ljubezen do domovine. Na podlagi tega zgodovinskega gradiva se je razvil temeljni in najglobljl element poljske duše, hrepenenje, „nebrzdano hrepenenje kvišku“, hrepenenje, ki premaga vse ovire. To hrepenenje daje vsej poljski zgodovini značaj neprestanega napredovanja (37). Tega poleta niso mogle ustaviti dobe reakcije, zastanka in tujega nasprotovanja, težke „sekunde v duševnem življenju naroda“ (56). V tem hrepenenju tiči posebna genijalnost poljskega naroda. „Denn wenn je in irgendeinem Volk sich „das Genie“ als solches geoffenbart hat, so hat sich dies Wunder in dem polnischen vollzogen (38).“ Po Przybyszewskem tiči genijalnost v zmožnosti, širiti in bogatiti svojo zavest. Genijalnost je v pojasnitvi skrivnih globin človeške duše, tega spečega morja nejasnih čustev, ki le redko vzvalovi: v spanju, slutnjah, hrepenenju, v verskih gibanjih, skratka: v vsem, kar kdaj človeka odtrga od zemlje. Najglobljа skrivnost poljske duše je umevanje domovine, ono čustvo, v katerem postane duša posameznika samo neznaten drobec, mikroskopična stanica v organizmu celega naroda, v minijaturi njegova podoba in njegov izraz (39). Tako istovetnost izraža mistična vera Mickiewicza: „Mit meiner ganzen Seele bin ich in mein Vaterland einverleibt — mit meinem Leib habe ich seine Seele mir zu eigen gemacht: ich und das Vaterland sind eins!“ Preteklo stoletje s svojim „herojičnim mučeništvom“ in požrtvovalnimi napori za domovino je prvima dvema elementoma poljske duše: ljubezni do domovine in hrepenenju za večnim dodalo še tretjega — elementarno puntarstvo zoper ljudi in Boga, težke notranje boje, večno pripravljenost duše na novo, obupno vstajenje (33, 57). Svoboda, kakor jo umeva Poljak, ni mirna, jasna želja, ampak obupen, buren nagon (56). Take oblike je dobilo hrepenenje poljskega naroda v duši Mickiewicza; za ilustracijo navede Przybyszewski njegovo „Improvizacijo“ in monolog Kazimira iz „Dziadów“ (41—52). Słowacki, drugi prerok, kaže posebno utelešenost poljske duše, puntarske, stremeče v večnost, hrepeneče po zmagah v carstvu duha. V svojem heroizmu in mučeništvu je baš on oče poljske sedanje duševnosti (59). V sodobniku Janu Kasprowiczu hoče Przybyszewski videti sintezo idej velikih romantikov, izpolnitev obljub Mickiewicza in Słowackega. Kasprowicz je „izpregel poljsko dušo iz triumfalne kvadrige zgodovinske tradicije (60)“. Pred njim je bilo duševno življenje Poljakov polno ekstatične ljubezni do domovine in spominov

na prestane muke. Kasprowicz-Prometej (63) pa je zapustil ozke meje čisto nacijonalnega kulta in je poezijo zbudil k novemu življenju. Poljska duša je preizkusila vse brezdno muk in upov, sedaj pa se je otresla vsakdanjih skrbi, hiti k večnosti in je razširila svoje obzorje tja do splošnočloveških, večnih problemov in se je na ta način spojila z neskončnostjo (60).

S tem je njen razvoj pravzaprav končan. Vendar pa se Przybyszewski še s hvaležno besedo spomni Sienkiewicza. On sicer ni bil niti prerok, niti umetnik svetovnega pomena, pač pa čuvaj svetega ognja, ki je rešil pred utrujenostjo in obupom „realne smeri“, ki se je pojavila po nesrečni vstaji l. 1863. Takrat bi bili Poljaki obupali nad vsemi svojimi ideali in prokleli vse tradicije rodoljubnega romantizma. Sienkiewicz je kakor novi Tirtej pred njimi oživil slavno poljsko preteklost in njene ideale. Njemu, ki je znova zbudil sveto nezadovoljnost v ljudeh, ki bi se bili že skoro sprijaznili z nedostojno in podlo sedanjostjo, gre zasluga, da je rešil poljsko dušo največje nesreče, izdajstva nad lastno preteklostjo (69).

V neprestani vsakdanji rabi so besede izgubile svojo prvotno živo barvo in izrazitost, izkraja spojeno ž njihovim zvokom. Przybyszewski misli, da so se besede izprva samo pele in da je bilo to petje v zvezi z opevanimi dogodki. Še danes lahko duševno notranjost kakega naroda spoznamo samo po njegovi godbi. Svoj najčistejši izraz je našla poljska duša v godbi Chopina. V ta namen analizira Przybyszewski na koncu svoje knjige najbolj značilna dela: mazurko op. 41, štev. 1., as-dur in fis-mol polonezo. Ta „prevod“ Chopina je, kakor enaki v prejšnjih spisih Przybyszewskega, izliv osebnih čustev; podaja nam znano že harmonijo čustev: razodetje stika z zemljo in narodom, etnografične (pesmi) in zgodovinske poljske spomine, prešernost in otožnost, nemoč punta, oslabelost in obup, ples na grobih (82), stok Križanega: „Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil?“ ki izzveni brez odgovora (83) in za krvjo in solzami ponosno in mračno vstajenje narodovega duha, njegov polet k splošnočloveškemu hrepenenju po večnosti. S to analizo poizkusi Przybyszewski olajšati tujcu umevanje bogate poljske kulture in se na ta način ogniti raznim stranpoticam, ki so sicer potrebne za umevanje zgodovine, življenja, prava, običajev in stremljenj naroda (89). Njemu predstavlja Chopinova godba čudovito sintezo rafinirane zapadne kulture in izrazite slovanske, neizmerno globoke, že v religijo prehajajoče kulture srca (90). V duševnem bogastvu narodove duše je jamstvo njene bodočnosti. „Für uns Polen ist ein Polen vom Meer zum Meer ein vielleicht utopistisches politisches Postulat, aber das Reich eines geistigen Polen von einem Pol der Weltseele zum anderen auszudehnen, ist — unsere Mission (91).“

*

Take so konkluzije Przybyszewskega. Njegovo poezijo v prozi je zelo težko reproducirati in ekscerpirati. Tudi sledeče opazke nikakor ne nameravajo „dokazati z algebro harmonije“, kakor je pri Puškinu (Mozart in Salieri) hotel storiti nenadarjeni in pridni Mozartov zavistnež. Lahko razumemo Przybyszewskega, kadar trdi, da je besede, ki izražajo najglobje tajne poljske duše, popolnoma nemogoče prevesti na kak drug jezik, kakor na pr. besedo „żal“, izraz za otožnost in melanholijo (79), ki je značilna za bistvo Chopinove godbe, ali „bunt“, tajni simbol globokega stremljenja k svobodi (55). Lahko razumemo Przybyszewskega, kadar zatrjuje „brez vsakega pretiravanja“, da so „Dziady“ Mickiewicza najveličastnejše delo svetovne literature, Chopin — največji umetnik vseh dob (70), Aleksander Brückner v Berlinu največji sodobni slavist (63) i. t. d. Vendar pa ta knjižica ne govori samo o literarnih poljskih strujah in pojavih, ki dovoljujejo subjektivno oceno, njena konštrukcija sloni tudi na določenih, znanih zgodovinskih dejstvih. Če si pojasnimo, v kaki luči se kažejo ta dejstva v tej knjižici, bomo dobili marsikaj zanimivega za umevanje sodobne poljske duševnosti.

Začnimo z glavnim znakom poljske duše, njenim hrepenenjem po večnosti. Njemu popolnoma nasprotno je rusko hrepenenje, ki „brezupno blodi brez cilja in smeri semintja, obupano in neizmerno tožno, žalostno (55).“ Te razlike je kriva zgodovina. Bogata, zapadna kultura, ki je prišla s posredovanjem Nemcev, je kmalu izrinila iz Poljske „beraško barbarsko umetnost bizantinsko . . . Krakow v štirinajstem stoletju se je pač težko v čem ali se sploh ni razlikoval od kulturnih centrov sosednje Nemčije (16).“ K temu še prihaja čistost rase. Rusi so pravzaprav Mongoli, ne čistokrvni Slovani (7), dasi je Przybyszewskemu popularnost „pravih Slovanov“, kakor je Dostojevskij, Tolstoj, Gorkij, Andrejev ali komponist Čajkovskij med Nemci dokaz za duševno sorodnost Slovanov in Nemcev (6). Vse to je zakrivilo, da se to, kar je „storil v štirinajstem stoletju Kazimir Veliki brez posebnega truda, celo z udano pomočjo poljske duše . . . tristo let pozneje ni posrečilo Petru Velikemu: samo za silo je lahko s svojo barbarsko roko premagal dušo svojega naroda, jo pobelil samo na zunaj in pokril s tanko plastjo sadre, ki se odlušči ob najmanjšem udarcu z batom. Besede duhovitega Francoza „Grattez le Russe, et vous trouverez l' Asiate“ veljajo še danes; še danes se vidi v vsej svoji nagoti primitivna, odporna duša Mongola; tako nerazdružno je spojen in zrastel z vzhodom, da ni mogel organsko prevzeti ne enega elementa sovražene in prezirane kulture „gnilega zapada“: veliki „reformator“ Peter je popolnoma podoben Dostojevskemu (18) . . . ne en edini element (zapadne kulture) ni mogel preiti v današnjo rusko dušo — nasprotno, vsak tuji vpliv je odbijala kot nekaj zoprnega, kot hudičevo delo (23).“

Da ima poljski narod za bolj čistokrven in nadarjen ko ruski, v tem se kaže samo osebno mnenje Przybyszewskega. V ponižanju ene kulture pred drugo pa ni nobenega zgodovinskega dokazovanja. Bolgarski knez Boris se je v 9. stol. po kratkem omahovanju naslonil na Carigrad in ne na Rim. V Rusiji 11. stol. bi se zapadno evropski katoliški vpliv, ker ni bilo nobenega nasprotovanja, lahko ravno tako uveljavil ali vsaj ne težje ko pri zapadnih Slovanih. V 18. stol. pa je Rusijo vezala s Carigradom že trdnejša tradicija. Človek mora biti zelo neizprosen sodnik, če naj očita Rusiji Petra Velikega, da ni kratkomalo zatajila vse svoje preteklosti. Przybyszewski ni opazil zgodovinskih priprav petrovskih reforem in njih neizogibnosti. Pri njem ni niti besede o nemški naselbini v srednjeveški Moskvi, o poljski noši in jeziku na carskem dvoru pred Petrom Velikim, o koncesijah starega svobodnega nazora zapadnim vplivom. (Prim. V. O. Ključevskij, Kurs ruskoj istorii, III, 463). Čudno je tudi, kako dokazuje Przybyszewski germanski izvor ruskega absolutizma. Ta je bil že mnogo pred Petrom, da ne govorimo o konservativnosti družbe in vplivih na dvoru v prejšnjem stoletju. Samodržavje ni nič drugega ko posledica moskovskega vojnega poveljevanja in se je razvilo ravno tako naravno, kakor podložnost kmetov. Kmetje in zemlja so bili edino plačilno sredstvo za vojno uredbo, ki je varovala Rusijo. Ta dejstva, ki jih zgodovinsko dobro razumemo, so samo za predolgo časa preživela svojo dobo. Podložnost kmetov so spremenili šele pred kakimi 60 leti, ko so se bali kmetske revolucije; absolutizem, ki je bil anahronizem brez smisla, pa je podrla šele sedanja revolucija. Namesto vsega tega pa govori Przybyszewski o „brezdanjem, peklenskem, nepremostljivem prepadu med . . . rusko vlado, popolnoma tujo, skoz in skoz nemško vlado — tako, kakor se je na zapadu že pred 150 leti preživela, in ruskim narodom, ki se je od prvega momenta civilizatoričnih poizkusov pravega divjaka Petra Velikega (Przybyszewski ga imenuje „Hunnenhäuptling“) škripajoč z zobmi, toda molče rval s kulturo. Ta sovražna tuja kultura . . . se ni dala otresti in sedaj je ruska duša v pasti, kjer stoka s Tolstim: ne ustavljajte se zlu. Ruska pasivnost, sovraštvo do vsega tujega, okoreli azijatski konservatizem, ki se obdaja s kitajskim zidom pred zunanjimi vplivi, to je ruski protest, ki ga je v najbolj pretresljivi in tragični formi pokazal Dostojevskij! — Tukaj je treba iskati globoki prepad, ki loči rusko kulturo od poljske, mejo med zapadom, kjer straži Poljska, močna trdnjava zapada, in mejnimi stebri one evropske države, ki je ob enem prednja straža Azije (23—25).

Ruski zgodovinarji pa vidijo zgodovinsko nalogo svojega naroda v tem, da je stražnik ob vzhodnih vratih Evrope, pred katerimi se valijo nomadski narodi Azije (Ključevskij, II, 507). Na Przybyszewskega je poleg starega sovraštva med Moskvo in Poljsko vplivalo tudi navdu-

šenje za srednjeveški poljski heroizem, ki igra v njegovih zgodovinskih konštrukcijah veliko ulogo (66). To ni tolikega pomena. Tem bolj pa izziva protest njegovo čudno stremljenje, s katerim hoče ponižati moralno in umetniško veljavo višjih pojavov ruskega duha. Odpor proti državni veri in socijalni nesreči je pri njem po krivem istoveten s protestom proti evropski kulturi sploh. Tolstoj in Dostojevskij bi pač težko našla priznanje na zapadu, če bi bila samo apostola nekulturnosti. Značilno je, da ruska literatura ne pozna ruskega šovinizma, precenjevanja vsega narodnega, in sicer ne samo nova, ampak tudi stara.

V poljskem svetu nahaja Przybyszewski isto ekskluzivnost, kakor v splošnoslovanskem. Lehkota, s katero so domačini absorbirali množino tujih naseljencev in prevzeli njih kulturo, pa nikakor ni kaj specifično poljskega. Mehkoba narodnega značaja, nagla prilagodljivost k tujim vplivom, vse to je precej pomagalo tudi Čehom pri ohranitvi narodnega značaja (Jos. Šusta. Dvě knihy českých dějin. I. V Praze, 1917). Za uvedbo nemškega prava v Poljsko pa dajejo analogijo vse slovanske zemlje od litvanske Rusije pa do Slovencev. Res je, da so nemški naseljenci na Poljskem lažje izgubili svoj jezik, ker so bili bolj raztreseni in bolj oddaljeni od domovine, ko na Češkem. Toda „Deutschböhmen“ sestoji iz cele vrste etnografično in pred vsem gospodarsko zelo različnih otokov. Nemške pesmi 13. stol., ki plakajo nad smrtjo češkega kralja Otokarja, so pojav enakega spajanja, kakor se je vršilo v Poljski (21). Nobenega dvoma ni, da bi v Poljski, če bi pred 300 leti prišla v oblast Nemcev, tudi plemstvo zapustilo svoj narod. Italijanska renesanca je bila v Poljski ravno tako sprejeta (26) kakor vsepovsodi drugje. Težko je verjetno, da bi bilo mogoče poljski jezik po njegovem bogastvu in zvočnosti že v 15. stol. primerjati samo še s staro grščino in to v času, ko je poljščina, kakor dokazuje baš od Przybyszewskega toli slavljeni A. Brückner (Dzieje jezyka polskiego. str. 94—122 — Nauka i sztuka III.), pod tako silnim vplivom češčine in nemščine in še, kakor tudi drugi evropski jeziki, ni imela nobenih znakov ustaljenega književnega jezika. Takratna poljska literatura se niti primerjati ni mogla s češko, saj se je tudi mnogo bolj pozno začela razvijati. (Brückner, Gesch. der poln. Lit. str. 24) Češki vpliv je bil močan še v sledečem stoletju. Zlata doba tolerantnega, v ničem dramatičnega katolicizma (28) z naprednimi idejami, ko niso zapalili ne ene čarovnice in sprejeli celo žide (kakor da niso bili izključeni iz poljske družbe in državnih služb!), ta zlata doba, kakor jo riše Przybyszewski, je bila v resnici zlata samo za plemstvo in se je kmalu izprevrgla v vlado oligarhije, neizprosna verska preganjanja in kmetske punte. O težavnem položaju kmetov ne zine Przybyszewski niti besedice. Nad rezkimi očitanji jezuitskega pridigarja Skarge (1570), ki

prerokuje za moralnim propadom tudi državnega (35), morajo čitatelja naravnost presenetiti; idila, ki jo je napisal Przybyszewski baš pred njo, namreč ne daje za nje nobenega povoda.

Ali ni čudno, da igra baš Poljska, prednja straža krščanstva, posvečeni vrt vsakršne svobode, poljskih primasov, magnatov, senatorjev, mogočnih namestnikov in cveta viteštva vsega sveta (81) tako vlogo v narodnem navdušenju Przybyszewskega? Ali ni značilno, da so baš poljski legijoni, o katerih piše tako navdušeno (69), pred vojsko absorbirali vse delo in življenje poljskega Sokolstva v Galiciji, tako da so se Čehi pritoževali, ker so hoteli ohraniti miren, kulturen značaj svojemu narodnemu delu? Nacijonalna ekskluzivnost veže Przybyszewskega preveč na stari poljski mesijanizem. Koliko so tega krivi sedanji težki časi? Ali ni v tej knjižici o poljski duši premalo demokratizma, tako da ne moremo videti smeri, v katerih se bo v bodoče razvijala poljska duša? Prekratko in premalo jasne so one strani (60—62), v katerih piše Przybyszewski o Kasprowiczu, ki naj bo zastopnik splošnočloveškega narodnega življenja, ki ne bo nosilo jarma čisto ín izključno nacijonalnih tradicij.

Stano Kosovel:

Z voljo.

Gledal sem voljo: ves prostor je njen brez mej,
njen gre čas venomer samo naprej, naprej,
daleč do zvezd in do cest, ki jim je gospod
njena perot.

Čutil sem voljo: v dnu duše in srca tok,
ki ti preplavi z omamo življenja sok,
da ti je človek in zemlja in drugi svet
v sanje odet.

Hodil sem z voljo: v nje prsih se boči moč,
ž njo se odeva dan v zarjo in pada noč
v temne višine; kdor hoče ž njo potovat,
solncu je brat!

Fran Tratnik:

Vizija.

Nemir je trepetal v večernem ozračju, z mrakom je padala na zemljo globoka turobnost, in kakor slutnja velike nesreče je legla težka bolest na mojo dušo.

Tam na zahodu je vedno bolj motno žarelo, kakor bi odsevalo na nebu morje krvi . . .

Takrat se dvigne, plane kot plamen in čez oblake drvi, splašen od groze — bel konj, na njem se vije žensko telo z razpetimi rokami in vpije: „Asunta, Asunta gori!“ — —

Stresel me je mraz, truden sem se naslonil ob skalo in nemo gledal ta prizor narave. Razločno so se dvigali novi obrisi fatamorgane, zabliščala se je kupola sv. Marka, cerkve Pavlove, iz oblaka se je dvignila in spet izginila palača Doževa — — Pa saj to ni oblak — dim je — kaj je mogoče, da tam vse gori — gori?! — —

V mestu besni boj; orožje iskri, iz mase ljudi brizga rdeči sok, kri, visoko jo brizgata sovraštvo in strast . . .

Zgodi se pa čudo:

Morje se zgane, vzvalovi in pljuskne na krvavo onesnaženi trg sv. Marka, ozračje se strese, strašen vihar je, magična, silna svetloba zažari in v njej stopi z neba — Bog sam — —

Čelo njegovo je mračno, v pesti stiska bič, zavihtel je roko nad ljudsko zlobo, nad sebičnim pohlepom in zavistjo, in jih zapodil z mesta, ki hrani sadove človeškega dobrega duha, umetnost, njegovo lepoto . . .

Igo Gruden:

Gazela.

V dalji gor konture — kot velblodi —
in za njimi zarja krvaveča;
vrh neba večernica žareča,
tihe megle ob molčeči vodi,
iznad griča trta še goreča,
dokler mrak po rebri nizko hodi, —
ah, in v moji tvoja roka tleča,
ki odkriva čuda mi povsodi . . .

Albin Prepeluh:

Kupčija.

Vreme je bilo lepo, zato je bila vsa družina na polju pri delu. Doma je ostala le stara Mica, nekdaj hišna gospodinja, sedaj užitkarica pri tujih ljudeh, da pripravi južino družini. Otroci so ji pomrli vsi. Njen rajnki mož, pokora slabega spomina, je bil polagoma zapravil svoje podedovano posestvo pri konjskih kupčijah in kartah. Grunt je prišel v tuje roke, njej pa je ostala pravica dosmrtnega užitka, kakor je bila zapisana v zemljiških knjigah ob njeni davni možitvi. Sedanji gospodar, Matija Lesar, ki je posestvo izdražbal, je položil tisoč goldinarjev pri sodišču kot vadij, da bo spoštoval njene pravice natanko tako, kakor je stalo zapisano v starem ženitovanjskem pismu.

Stara Mica je sedela na podnožniku pred vrati svoje kamrice in je lupila krompir. Kljub svoji starosti, imela je sedem in sedemdeset let, je bila vedno pri delu kot pridno mlado dekle. Trpljenje in delo sta jo vpognila in izžela do kraja. Vendar pa je bil njen nagubani obraz, s sinjimi očmi in uvelimi, posinjelimi ustnicami, dobrohoten in ljubeznjiv. Na njem se je kazala uslužnost težko skušanega človeka. Njeni koščeni, skrivljeni prsti so kakor klešče segali po krompir v pehar ob njeni desni strani. Brzo je odvijal nož tenke, dolge olupke s krompirja, ki jih je potem polagala v lončeno skledo z vodo. Semintja se je ozrla na dva svetla četverokotnika, katera je vrglo solnce skozi okno na orehovo mizo in na katerih so se natančno odražale pokvare na šipah. Tri predrzne kure so iskale pod mizo odpadke jedil in prežale na odpadajoče olupke. Skozi pol odprta vrata je silil v vežo mlačni izduh hleva in kurjega dvorišča, na katerem so v dopoldanskem solncu peli petelini.

Ko je ženica končala svoje delo, je vstala, založila ognjišče z drvmi in posegla po loncih na polici. Potem je globoko zavzdihnila; danes se je čutila nekam slabo, sama ni vedela zakaj. Ozrla se je po okajenih stenah in počrnelih tramovih pod stropom, na katerem so viseli svežnji čebule in česnja. Dušili so jo zoprni hlapovi, ki jih je vlekla iz zemlje poletna vročina. V plesnobni izduh zemlje se je mešal močni duh kislega mleka, ki je stal v številnih latvicah v sosedni jedilni shrambi. Ženica je stopila na vežni prag, da se navžije svežega, gorkega zraka.

Ta trenotek je zavil izza hišnega vogala Matija Lesar, gospodar kmetije. Bil je močan, štiridesetleten mož, rdečega obraza in svetlih

kodrastih las. Svoje dni je bil hlapec, pa tako neznansko priden in skop človek, da si je tekom let nahranil nekaj tisočakov. Njegova žena, majhna, debelokoščena kmetica, je imela nekaj dote in tako sta si kupila to posestvo na dražbi, napol z gotovino, napol s posojilom. Oba sta bila pridna, delala sta od zore do mraka, štedila in trikrat obrnila vsak vinar, predno sta ga izdala. Gospodinjo Rezo je resnično zabolelo, kakor bi ji presunil srce, kadar je romal cel bankovec od hiše, čeprav za nujno potrebne reči. Vselej, kadar se je moralo izdati kaj več, je želo slabo spala. Obresti, ki sta jih morala plačevati od dolga v posojilnici, so vzele skoro ves dobiček žetve, ako je bila letina dobra in so obveljale spodobne cene. Pa tudi drugih izdatkov je bilo mnogo. Vsako leto so bila stara zidališča potrebna popravil; poleg tega je bilo treba plačevati davke, zavarovalnine in razne javne prispevke. Vedno je primanjkovalo tudi gospodarskega orodja, vozov in vprege. Zadnji dve leti je bila suša, polje je rodilo malo, komaj za dom. Tudi pri živini je Lesar imel nesrečo; poginil mu je vol. Tako je bil ob novem letu prisiljen prositi posojilnico za potrpljenje. Letos pa se posojilnica ni dala več potolažiti; zahtevala je obresti in grozila celo z odvetnikom.

Če bi stara Mica hotela umreti, bi dobil Lesar svoj pri sodišču založeni tisočak nazaj in bi bil za enkrat rešen vseh stisk in skrbi. Poplačal bi obresti in dal še nekaj na dolg; poslej bi lažje gibal. Toda užitkarica je bila še trdna; odkar jo je poznal, je bil njen zgubani obraz vedno enak. Ob delu je bila čila in zdrava, zdelo se je, da jo pridnost mladi.

Lesar jo je natihem sovražil; njeno zdravje mu je bilo v škodo. Časih, kadar jo je skrivoma opazoval, bi jo bil najrajši zadavil.

V teh svojih stiskah je Lesar premišljal to in ono, naposled, se mu je zdelo, mu je prišla prava misel. Mica naj bi pred sodiščem izjavila, da odstopi od svojih zapisanih pravic, nato bi on zahteval svoj tisočak nazaj. Vse je bilo odvisno od zaupljivosti stare užitkarice, da ostanejo njene pravice v resnici nedotaknjene. Zato je bil ž njo zadnji čas bolj ljubeznjiv ko sicer in pazil je, da je imela dovolj hrane, obleke in obutvi. Ko pa ji je končno razodel svoj načrt, ga je premerila z nezaupnimi pogledi, takoj je slutila, da ji kmet nastavlja past.

„V tej hiši sem živela in delala, v tej hiši hočem tudi umreti!“ je ponavljala venomer. „Če odstopim od svojega pisma, me lahko odženeš od hiše, kadarkoli se-ti bo zazdelo.“

Ni se dala pregovoriti, vsak dan je bila bolj trmasta, nezaupna. Lesar je končno uvidel, da ne bo opravil ničesar. Še bolj jo je sovražil, odnehal pa ni, koval je druge načrte. Danes je obstal pred njo v zadregi, neodločen, beseda mu kar ni hotela z jezika.

„No, mati, kako je?“

„Bo že, bo že, Matijc! Ali ste že vrgli veliki travnik?“

„Dopoldne smo ga pokosili, popoldne bodo pa sušili!“

„Dobro, da je vreme stalno!“

Umolknila sta oba. Ona se je ozirala po nebu, katerega brezoblačna sinjina ji je slepila oslabljene oči. Lesarju se je z obraza brala zadrega, prav videlo se je, da ima nekaj na jeziku, s čimer ne more prav na dan. Končno se je le posilil:

„V trg moram!“

Mica se je začudila, sklenila roke in rekla:

„Kako? Tak lep dan boš zavrgel?“

„Moram! Posojilnica mi piše, da me jutri preda odvetniku!“

„Do nedelje bodo že potrpeli!“ Mici je bilo žal lepega dne.

Lesar si je grizel ustnice in vihal brke, nato se je obrnil proč in zagodrnjal.

„Seveda bodo, saj nimam s čim plačati!“

„Če nimaš denarja, je škoda za pot in čas!“

Lesar je prekrižal roke na hrbtu, premišljal, se zibal na petah in gledal po vasi. Nenadoma pa se je nagnil k nji in s široko odprtimi očmi dejal:

„Vas bom prodal, mati!“

Mica se je veselo zasmejala in pritrjuje pokimala z glavo:

„Le, Matijc! Fantje pravijo, bežimo, dekleta gredo!“

Njen brezskrbni smeh pa je Lesarja hudo razgnevil.

„Tisti vaš tisočak bom prodal. Naj le še kdo drugi čaka na vašo smrt, jaz sem dolgo dovolj.“

Ženica se je zdrznila, njene sinje oči so ostrmele ko slepe, z njih je zasijala nenadna notranja groznica. Potem je sklonila glavo, v očeh so se ji zablesketale solze in se v iskrečih kapljicah potočile po zgubanih licih.

„Saj bi rada umrla, pa ne morem. Bog, ti vidiš, da sem odveč na svetu, pa me ne vzameš k sebi!“

Iz globine srca ji je privrel ta verni izdih plemena, ki mu je katekizem prešel že v kri. Dobro je razumela kmeta; povedal ji je, da je ljudem v napoto in škodo. Zadeta na najobčutljivejše mesto, se je globoko užalila. Ranilo jo je spoznanje, ki ga je doslej samo slutila; že ta slutnja sama je bila tako težka in bodeča, da je v strahu trepetalo njene brezgrešno srce marsikatero prečuto noč. Jok jo je pretresel vso; preobdala jo je slabost izžetega telesa, posušenih žil in bojazen pred bližnjo sodbo božjo. Naslonjena na zid, se je počasi sesedla in občepela v dveh gubah na tleh.

„Matijc, ne stori tega!“ je prosila z mehkim glasom. „Da me ne bodo kleli še drugi ljudje!“

Lesar jo je pazno motril, potem se je prestopil in ostal na hišnem pragu.

„Kaj hočem? Ali jaz vas prodam, ali bodo pa drugi mene!“

„Žive me nikar ne prodajaj!“

Kmet je še nekaj časa molčal, potem je stopil k nji in dejal očitajoče:

„Zakaj mi nočete podpisati, da bi dobil tisti tisočak nazaj? Jaz bi bil rešen, vi pa ne bi imeli nobene škode!“

Z roko se je naslonil na hišni zid in ji je iznova začel razkladati, da nima povoda se bati za svoje pravice, ako mu ugodi. Skliceval se je na svojo poštenost, dobroto in zanesljivost.

Mica si je brisala zasolzene oči; neodločna in nezaupna je ponavljala venomer:

„Potem me boš odgnal od hiše! Kam naj se zatečem, reva uboga, na stare dni?“

Končno je Lesar izgubil potrpežljivost in ji je zagrozil v svoji trmi:

„Če nočete, siliti vas ne morem. Grem in storim, kakor sem rekel!“

„Ne kupčuj z živim človekom, Bog te bo kaznoval!“

Matijc je stopil v sobo, sedel za mizo, se s komolci oprl na njo in položil glavo med pesti. „Morda pa se žena vseeno še premisli!“ se je tolažil in čakal, da pride za njim. Toda Mica je občepela na tleh pred hišo, pobožno sklepala roke in jih dvigala v goreči molitvi, v kateri je bila vajena iskati tolažbe in notranjega miru. Lesar je nekaj časa čakal, potem se je ves nestrpen ozrl skozi okno na njo. Ko jo je videl ob zidu, skljućeno v dve gubi, roke sklenjene k molitvi, ga je postalo sram. Kakor tat se je tiho splazil skozi zadnja vrata na dvorišče; v svoji trmi je pripravil koleselj, vpregel težko kobilo z zavezanim repom, naglo skočil na voz in z močnim udarcem pognal na cesto. Koleselj se je zavil v klopčič prahu in se urno zatočil po beli prašni cesti.

„Matijc!“ jeknila Mica ob zidu, vstala je in stekla za vozom. Koleselj je peketal, voznik je bil po kobili kakor pijan. Bil je hudo razdražen; jezilo ga je, da ni mogel pregovoriti užitkarice.

„Hudič sakramenski! Tiraj, Luca!“ se je srdil nad kobilo in jo švrkal z bičem po nogah.

„Matijc, počakaj!“ je ječala ženica, hiteča za naglo bežečim vozom, ki ga ji je zakrivala bela stena cestnega prahu. „Saj grem s teboj, saj privolim v vse . . . Matijc!“

Matijc je ni slišal, kobila je drvila v galopu pred pekočimi udarci pobesnelega biča.

„Kam neki drvi?“ so se vpraševali ljudje na polju, zaslanjali oči z rokavi in gledali za kolesljem. Lesar si je na vozu očital, da je babi izblebetal svojo namero, še predno jo je uresničil. Potem se je srdil, da med jeklenimi peresi še vedno ječi njen proseči, ihteči glas, in končno je zasmehoval svojo vest, ki je hotela biti nekako težka. Pokal

je z bičem in se hotel zamisliti v nameravano kupčijo. Mica utegne še dolgo živeti, morda še pet, morda še deset let. Če dobi za tisti nesrečni tisočak dve tretjini, bo dobro odrezal. Obrnil se bo do Kokošnika, ki se peča z dvomljivimi kupčijami. Kaj bo započel, ako odbije on? Edino on bo kupec, zakaj drugi ljudje se ne pečajo s takšnimi rečmi. Tesno mu je bilo pri srcu.

V gostilni pred trgom se je ustavil, izpregel kobilo in jo postavil v hlev. Potem je šel čez ves trg, zavil v ozko ulico in se ustavil pred enonadstropno hišo. Veža je bila ozka in vlažna, na prvih vratih na desno je bila pritrjena kovinska tablica z napisom: „Alojz Kokošnik, orožniški stražmojster v pok. in občinski svetovalec."

Potrkal je, toda nihče se ni odzval.

„Kaj ni nikogar doma?" je zaklical na stopnišče koncem veže. Zacvilila so vrata vrh stopnic, mlada ženska se je globoko sklonila in pogledala v vežo.

„Kdo pa je spodaj?"

„Ali so gospod doma?"

Ženska je stopila nekoliko niže na stopnice, premerila z dolgim pogledom kmeta, ki je bil po plečih in klobuku ves bel od prahu, in vprašala:

„Kaj bi radi?"

„Povejte gospodu, da bi rad govoril ž njim in sicer takoj!"

Ženska je zopet odšla, Lesar pa se je ves nestrpen nemirno prestopal po veži. „Kaj, ako ponudbo zavrže?" je pomislil. Potem bi moral prodati kobilo ali par volov. To bi pomenilo konec njegovega samostojnega gospodarstva. V duhu je preštel vse pritikline svojega posestva: ničesar ni našel, kar bi mogel pogrešati.

Začul je mehke, drsajoče korake. Po stopnicah je lezel debel mož, plešast in ves obrit, brez telovnika, v suknjenih šlapah. Debeloličnì obraz mu je rdel, oči so mu trepale, očividno je spal in so ga pravkar zbudili. To je bil gospod Kokošnik, vpokojeni orožnik, ki se je sedaj pečal z zakotnim pisaštvom, z raznimi dvomljivimi kupčijami in z ljudmi, ki iščejo svojo čast po raznih pisarnah. Bil je kmetiški sin, ki je kot orožnik dolgo službovał v domačem okraju. Poznal je navade in napake kmetov, ki jih je vsled birokratične državne uprave lahko izrabljal v svoj prid. Lesarju se je prijazno nasmehnil in ga pokroviteljsko potrepljal po rami.

„Kaj mi boste povedali dobrega?"

Ne da bi čakal na kmetov odgovor, je odklenil vrata svoje „pisarne" in stopila sta v pomanjkljivo opravljeno sobo, v kateri je Kokošnik navadno sprejemal svoje goste. Hišni gospodar je sedel na stol pred pisalno mizo, na kateri je ležalo nekaj časnikov in knjig, in se vprašajoče ozrl v kmeta, ki ni vedel, kam bi odložil svoj klobuk.

„S čim naj vam postrežem?“

Lesar je izvlekel iz notranjega žepa spis, v katerem se je bralo, da ima pravico do tisočaka, kadar umre njegova užitkarica.

„Ta le tisočak bi odstopil, morda ga odkupite vi?“

Kokošnik si je nataknil očala, stopil k oknu in začel glasno brati. Ko je končal, se je zopet vsedel, odložil očala in se obrnil h kmetu:

„Zakaj hočete odstopiti od svoje pravice? Meni se vidi ta reč čudna!“

Lesar mu je razložil svojo stisko po pravici. Kokošnik se je nasmejal in si mislil: „Aha, ptiček je v kletki!“ Rekel pa je:

„Hm, to je zapletena reč. Napraviti bi morala listino pred pričami. Koliko let pa že ima ženica?“

„Osemdeset let bo menda kmalu imela sa seboj, če jih že nima. Pa vedno boleha, mislim, da ne bo več dolgo!“ se je lagal kmet.

„Take ženice žive še pet let potem, ko izdihnejo dušo!“ se je grobo zagrohotal Kokošnik. „Kupčija obeta slabo. Sedaj se spominjam na to ženo; njen mož je rad kartal in pil. Res da jo je sama kost in koža, ampak zdrava je ko ptič v zraku in trdna ko dren. Koliko pa hočete imeti?“

„Tako sem mislil, da bi popustil dvesto!“ je dejal kmet počasi, pazno motreč Kokošnika. Ta je listino zganil, jo vrnil Lesarju in dejal hladno, skoro neprijazno:

„Le kam drugam se obrnite! Kaj se vam blede? Jaz naj vas izplačam in potem čakam na to, kdaj se bo ženski zljubilo umreti.“

„Koliko pa bi dali?“ se je prestrašil Lesar.

„Toliko, kot ste vi obljubili meni. Pa samo zato, da vas rešim iz stiske!“

Lesar je pobledel in se zagledal v strop.

„To ni mogoče!“ je dejal odločno. „Recite pošteno besedo!“

Kokošnik se je zagledal v časnik, kakor da bere. Potem je vzel svinčnik iz žepa in začel pisati na njegov rob številke.

„Vzeti moram, da bo ženska živela še deset let. Računajva obresti in končno moram tudi zaslužiti pri stvari.“

Trkal je s svinčnikom po mizi in se oziral skozi okno na streho sosedne hiše.

„Goljuf!“ je hotel reči kmet, pa si je premislil in hitro pomaknil klobuk, ki ga je še vedno držal v roki na usta.

„S kakšno nesramno ponudbo pride, kmet prefrigani!“ je mislil Kokošnik. Po daljšem premisleku pa je mirno rekel:

„Če vam je prav, odštejem eno tretjino, ne solda več. Meni se reč itak ne bo izplačala!“

Lesar je zahteval polovico, toda Kokošnik je ostal pri svojem. Kmet je upal, da bo kupca še nekoliko omehčal, toda ta je vedel, da

bo Lesar odnehal, ker je v stiski. Kmet se ni mogel odločiti, odmajeval je z glavo in se odmikal počasi nazaj od mize. Ko je pridrsal do vrat, je začel poprijemati za kljuko in škripati ž njo. Izkušeni Kokošnik je zeval, brezbrižno strmel v knjigo, ni se niti zmenil za tiho kmetovo grožnjo. Lesar je videl, da tudi tu ne bo opravil ničesar. Kakor da se je premislil, je naglo zopet stopil k mizi, udaril z dlanjo po njej in zaklical:

„Naj bo! Štiristo mi boste dali!"

„Ne morem!" je zaspano odvrnil Kokošnik, zazdehal in vstal. Šel je do vrat in dodal:

„Dovolj, ljubi moj! Končajva!"

Kmet je stal mirno, toda oči so mu žarele. Zdelo se je, kakor da je preslišal Kokošnikovo odpoved. Dolgo se je obotavljal in s prsti ril po laseh, potem pa je dvignil desnico in jo polagoma, ves prepadel, položil v Kokošnikovo dlan.

„Tepen sem!" je vzkliknil.

„Velja!" je odvrnil suho Kokošnik, odrinil stol od mize in začel pripravljati popir za potrebni spis.

* * *

Lesar je plačal obresti v posojilnici in se je vračal slabe volje domov. Bila je že noč, brezmesečna, razsvetljena zgolj od zvezd na nebu, ko se je bližal domači vasi. Cesta je zavila, na desni se je prikazala med drevjem vas. V napol svetli noči so bile videti hišice kakor zgrajene iz gostejšega mraka. Ljudje so že počivali, samo doli pod bregom je v oknih njegove hiše še svetila luč za rdečimi zastori. Čudil se je, da njegova družina še čuje, vendar je pustil, da je kobila skozi vas korakala počasi. Ko je voz zavil na domače dvorišče, so se odprla vežna vrata; njegova žena se mu je naglo bližala z lučjo v roki.

„Zakasnil sem se!" se je opravičil Lesar, skočivši z voza. Pogledal je ženo in opazil, da je njen obraz bled ko vosek.

„Kaj pa je?" je vprašal hlastno, vrgel vajeti preko hrbta kobile in negiben obstal.

„Mica so mrtvi!" je odvrnila žena počasi in privila luč, ki je utripala v nočnem vetru. — „Ko smo prišli s polja, smo jih našli mrtve v veži. Menda jih je zadela kap."

Lesar se je naslonil na voz, nervozno so mu trepetale roke, ko se je ob luči svetilke zastrmel v svoje žuljave dlani. Potem se je okrenil in rabil mnogo časa, da je napravil tisto kratko pot do hišnih vrat. Na pragu pa si je premislil, vrnil se je, izpregel kobilo, šel ž njo v hlev in tam legel na kup slame, ne da bi izpregovoril besedo.

———·›×‹·———

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Luč. Almanak hrvatsko-slovenskog katoličkog narodnog djaštva. 1918. Uredili Jože Stabej i Josip Strančić. U Zagrebu. 220 str. Cena 6 K, za dijake 3 K.

Ta almanah so „spominu jugoslovanskega veleuma Dr. J. Ev. Kreka“ posvetili „njegovi fantje“. Kar prvi članek ima za geslo Krekove besede: „Ne boj se! Suženjstvo je veleizdaja, ker izdaja človeka, obitelj, narod in s tem tudi državo,“ iz posameznih člankov odseva bolj ali manj jasno Krekovo delovanje, njegova inicijativa in delo med mladino. Nekateri članki govore naravnost o njem: Ivan *Dolenec* piše o Kreku in našem svetnem izobraženstvu, Dr. Djuka *Kuntarić* opisuje, kako je živel „S drom Krekom u Beču“, Dr. Stjepan *Pelz* je priobčil intimne spomine na Kreka, O. Leonardo *Kalac* je opisal Kreka kot profesorja filozofije.

Odsev Krekovega dela je tudi v dejstvu, da je večina člankov posvečena prašanjem javnega življenja in praktičnega delovanja: v njih se govori o kulturnem tekmovanju med katoličani in svobodomiselci, o dijaški organizaciji, o organizaciji socijalnega dela in občine, o imperijalizmu, o duhovskem poklicu, o Jezusu in abstinenci, o učiteljski organizaciji. Človek se na prvi pogled začudi, ko zapazi v tem okviru (str. 70—80) obširen in zanimiv *zgodovinski* članek: „Profesor Anton Bezenšek in jugoslovanska stenografija“, ki ga je napisal Fr. S. *Šegula*. Članek pa spada prav lepo v to knjipo; saj je bil baš Bezenšek eden prvih naših ljudi, ki je praktično propagiral jugoslovansko vzajemnost, ki ji je Krek dal širšo idejno podlago in jasnejši politični okvir.

V primeri z našimi starejšimi dijaškimi almanahi je v tem almanahu literaturi odmerjen relativno majhen prostor, Tudi to je odsev Krekovih načel in njegove, v literarnih rečeh precej utilitaristično orijentirane duše. „O umjetnosti i književnosti manje je bilo govora“, pravi Pelz, ko opisuje Krekovo delo med visokošolskim dijaštvom (str. 107). Vkljub temu je značilno, da mladina -- baš vsled tega ker je mladina! -- na tem polju ni mogla slediti popolnoma praktično usmerjenemu učitelju, ampak si je sama poiskala one hrane in utehe, ki jo baš mladina išče in najde v umetnosti. Nad vse značilno je, da so baš oni članki, ki govore v tem almanahu o slovstvu in umetnosti, edini principijalni, teoretični. V vprašanjih javnega delovanja, praktičnega dela so učenci od svojega učitelja kratkomalo prevzeli samo aplikacijo, v stvareh slovstva in umetnosti so si morali sami poiskati javnosti. V onih rečeh jim je popolnoma zadoščalo „Αὐτὸς ἔφα“ — v teh jih je njihov oboževani učitelj pustil lačne in žejne. Zato ni prav nobeno čudo, da so se slovenski njegovi učenci, ki so mu bili najbližji, slepo oklenili najmodernejše moderne, nemškega ekspresijonizma, dočim hrvaškim mladim literatom ni preostalo drugega, ko da so formalno in vsebinsko nadaljevali tradicije svoje „katoliške“ literature. Tak je vtis, ki ga človek dobi iz priobčenih pesmi in novel. Blago, na katerem človek nima kaj posebnega hvaliti, pa tudi ne kaj posebnega grajati.

Med principijalnimi članki, ki so posvečeni slovstvu in umetnosti, je posebno treba omeniti dva. Jože *Stabèj* je napisal članek: „Za ali proti? Občna studija o obravnavi nagote v obrazovalni umetnosti“, ki ga končuje s sledečimi stavki: „Kaj je torej z upodabljanjem nagote v obrazovalni umetnosti? Za ali proti? Gotovo popolni ‚za‘, v mejah nravnosti in religioznosti! Kar pa to mejo,

— ki je še žalibog vedno nedoločena in bo najbrž tudi ostala — prekorači, sploh ni več umetnost. Torej nikakega strahu več. Meja pa ne sme biti niti preozka, niti preširoka; pravičnost na vse strani!“ V tem slučaju bi bilo sicer boljše govoriti o nekakem „neutralnem pasu“, ko o „meji“, vendar je očividno, da pisec ne pridiga one ozkosrčnosti, ki je hotela — in še danes hoče — meriti umetnost na sploh z onim merilom, ki velja za „cerkveno“ umetnost, torej za umetnost, ki naj služi določenemu namenu. Ta ozkosrčnost je na las podobna oni, ki meri vse slovstvo z merilom, ki je določeno za mladinsko literaturo!

Zanimiv je tudi članek: „Hrvatska katolička književnost. Prilog k historiji mladog hrvatskog katoličkog pokreta“, ki ga je napisal Josip Andrić. Najprej govori o organizacijskem in zgodovinskem ozadju mlade hrvaške literature, nato pa obravnava v treh strogo ločenih delih „mlado poezijo“, „mlado novelo“ in „mlado kritiko“. To je — kolikor je meni znano — med nami prvi slučaj, da se smatra kritika kot samostojen in sestaven, bistven del literature! Na eni strani je iz zgoraj navedenih razlogov umljivo, da posvečajo ti mladi posebno pozornost kritiki, na drugi strani pa je zopet dokaz, kako zelo velika je njihova resna in stvarna udanost literaturi in umetnosti. Sam almanah prinaša tudi precej kritik in literarnih referatov; slovenske je po večini napisal Jože Stabéj, ki je priobčil v letošnji „Hrvatski Prosvjeti“ precej obširen, dasi ne ravno globoko segajoč članek o principijalnih prašanjih literarne kritike.

„Luč“ je zanimiva knjiga, iz katere, kakor iz zrcala, odseva Krekova osebnost in njegovo delo med mladino. Zgodovinar, ki bo zbiral gradivo za celotno oceno Kreka, je ne bo smel prezreti. Sam Krek bi bil vesel svoje setve, če bi jo videl; in dasi bi uvidel na tej knjigi, da mu njegovi učenci niso vseskozi sledili, vendar bi bil, tako se mi zdi, zadovoljen s svojimi „fanti“.

J. A. Glonar.

Izdanja nakladnega zavoda „Jug“ v Zagrebu. Herbert Strang: „Put oko zemlje u sedam dana“. Izdala uprava „Mladog Hrvata“, komisijonalna naklada „Juga“, Zagreb, 1918.

Viktor Car Emin, v Opatiji živeči pisatelj, obnavlja vezi s svojimi mladimi bralci, ki jih je izgubil pred štirimi leti, ko je „Mladi Hrvat“ moral naenkrat prenehati. Že po naslovu vidimo, da je knjiga namenjena zrelejši mladini, dečkom, ki se jim fantazija začenja razmahovati v neznane daljave. Naslovna stran kaže zemeljsko oblo, ki jo v gostih vijugah obletava aeroplan. Pripovest je prevod iz angleščine, snov aeroplanska bravura. Jules Verneov Anglež je z vlakom, ladjo, kamelo in ne vem več katerimi drugimi sredstvi hitel okrog zemlje v 40 ali 80 dneh, Herbert Strangov pomorski častnik Smith preleti postaje London-Bosporus, odtod na Evfrat, Beludžistan, Nikobare, Pinang, Tisoč otokov, pa naprej na Honolulu, Ameriko in preko morja nazaj v London v sedmih dneh, vse to, da reši svojega očeta in brata, ki sta se nahajala na ponesrečeni ladji ter padla ž njeno posadko vred v roke divjakom. Rešitev pride seveda ravno v zadnjem trenutku. — Pripovest je pisana lahko, opisuje razne pokrajine, kakor da lete izpod tebe, razgovori so bistri, hitri, vojaški. Mladim Hrvatom, Srbom in Slovencem bo knjiga prav dobrodošla. Vkljub ijekavščini je jezik lahek in razumljiv, posebno priporočljiv pričetnikom v srbohrvaščini. Končno še to: Jules Verne je čakal zelo dolgo na uresničenje nekaterih svojih fantazij. Strang je v tem srečnejši. Napisal je svojo mladinsko knjigo menda 1913 in piše o aeroplanih z 200 kilometrov brzine na uro še kakor o kakšnem čudu, pred nekaj dnevi so pa oni, ki so si šli ogledat Dunaj, že vozili s to brzino...

To je edina knjiga te vrste, ki jo je izdal „Jug“. Druge so strogo literarne v navadnem smislu besede. „Jug“ namreč „izdaje djela bez razlike književne vrste, koja se odlikuju duhom, sadržajem i stilom“. „Kirke“, roman Marije Tarnovske, napisala italijanski Annie

Vivanti, omenjam samo radi popolnosti, ker je o delu poročal „Zvon“ že v peti številki. V nepraktični, toda okusni zunanji obliki je izšla „Študija o Hamletu“ od nadarjenega M. Nehajeva (Cihlara). Monografičnih študij, kakor je ta, imamo v hrvatskem delu našega naroda precej mnogo, dočim so pri nas redke. Pisatelj podaje razvoj pripovedke o Hamletu od prastarih časov do končne redakcije, podaje i življenjepis Shakespearov, oceno njegovega književnega in glumskega delovanja, preide potem na psihološko razglabljanje Hamletovega karakterja, kakor nam ga podaje tragedija „avonskega labuda“. Ta del je uprav mojstrski; bogata načitanost ga včasih moti, toda samo včasih; študija je nekaka obramba Hamleta — „čovječanskog tipa, koji sa svojim lirskim monolozima stoji kao bič stoljećima“; on nosi — po avtorjevem mnenju, ki je podprto v studiji z duhovitostjo — „sve biljege Shakespearova čovjeka — on je najviše ljubljeno njegovo čedo“. Za vire so služili avtorju Gervinus, Gans, Kreyssig, Zimmermann, Taine, Brandes, Paulsen. Wyspiańskega komentar še ni porabljen. Vkljub bogati porabljeni literaturi je pa delo povse samostojno in vsekakor mnogo resneje, nego nekatere druge hrvatske monografije zadnje dobe. Gotovo je, da se po intencijah založništva delo zares odlikuje „duhom, sadržajem in stilom“.

Isto velja za dela pokojnega mojstra hrvatskega jezika, edinega pravega zagrebškega bohémiena, kozerja in kritičarja, feljtonista in esejista A. G. Matoša. „Jug“ je izdal njegove „Feljtone in eseje“ osem del, ki so razsuti po raznih težje dostopnih publikacijah; izbranih osem del nam prikazuje Matoša tako, kakor ga je treba videti, z najboljše strani, polnega idealov, toplote in zanosa, stvarjajočega. Škoda, da je širši publiki bolj poznan iz dnevne polemike po raznih podlistkih. — Takšni feljtoni in eseji so literarna oblika, ki je Slovenci, žal, ne gojimo. Navajeni smo na germanski duh, na njega štirioglato neokretnost. Najboljši nemški feljtonist se piše Auburtin . . . Matoš se je pa nasrkal elegance forme v samem božanskem Parizu, kjer je gladoval, dokler niso iz domovine poslali milodarov, ki so mu jih pri sitih nabrali njegovi drugovi, gladujoči doma. Toda nič za to. Francoska forma in daroviti naš južni duh sta se zedinila v eno. Matoš, danes med mrtvimi, je doslej edini esejist. Dosegel ga je samo Janko Polić-Kamov, ki je svoje življenje prehitro končal v Barceloni, ker se mu je pristudilo. Toda med Slovenci je tudi ta mladenič nepoznan in nam, žal, ostane nepoznan, dokler se ne pričnemo obširneje pečati z mlado hrvatsko strujo, ki ima toliko dobrega v sebi vkljub mnogim napačnim zunanjostim.

Matoševi zbrani spisi izidejo najbrže še to leto. Ko bo ležala zbirka pred nami, bomo šele in bodo tudi Hrvati šele mogli pravilno oceniti delo tega morda prvega globljega modernega prozaista na našem jugu, bodo umeli šele, da leži velika sila Matoševa v njegovih, rekel bi, „resnih“ delih, ne pa v onih dnevnih prepirkah, v katerih je tako imponiral zagrebškim „boulevardjejem“; in pa, da je izvršil veliko kulturno delo s tem, da je dolgo dobo vse „tudi-kritike“ in gobezdave referente s svojim jedkim sarkazmom pognal v kot. Vsi oni mladi in najmlajši, ki se sedaj šopirijo po raznih revijah, so za Matoševa gospodarstva morali molčati. Kdor je zinil neprevidno besedo, tega je Matoš lopil in osmešil do kosti. Zagreb sicer ni Pariz, toda osmešiti se, je tudi tu fatalneje, nego oboleti, obubožati ali biti frankovec. Matoš je to bil nekaj časa, ker je bil pravaš, pravaš namreč po občutku, to je dober Hrvat, ki noče stati v ozadju. Ko je pa pozneje videl, da novo, mlado pravaštvo ni več Hrvatstvo, je odšel, slekel frankovca in ostal to, kar je v jedru bil, kulturni delavec in boljši Jugoslovan, nego je mnogoteri onih, ki o tem na široko odpirajo usta.

V feljtonu „Ljudi i ljudi“ se priznava kultu jakega človeka, idealista-značaja, ki se dvigne iznad mase, živeče v „jednakosti“, ter jo preporodi. Mogoče je napisal ta feljton, ko je prečital Carlyla. In ker ni videl v Zagrebu poslednjih deset

let pred vojno pričakovanega jakega lika, ga je nada zanesla k omladini: „Djače prosjače prosjačkih naših krajeva, ti ćeš možda ipak ostvariti ono, što je i kao ideal najveća realnost naša“. Drugi feljton „književna kriza“ je še danes aktualen, piše o zadevah, o katerih sta pisala tudi „Zvon“ in „Slovan“, o razpečevanju naše knjige. „Umjetnost i nacionalizam“ mogli bi si prečitati oni, ki so ob „Škrobarju“ zajavkali, polni „cant-a“, licemerstva. V eseju o futurizmu priznava zalet in impetuoznost italijanske futuristne smeri v književnosti in slikarstvu, toda odklanja to smer, ker nima dovolj lastne jakosti, ampak je samo epigonska in ji v celi hiperkulturnosti manjka estetične kulture. Gorak, zanosen, prisrčen je obširen esej o Avgustu Harambašiću, umrlem 1911, pesniku, revolucijonarju, agitatorju, klicarju, ki „udje u život s energijom Trenkova pandura i revolucijonara, a ostavi ga skršen umno i fizički usred sveopćeg nehaja“. Harambašić, pesnik nacijonalizma i ljubavi, — kdo ga v Slovencih pozna? In vendar je pogoj narodnega edinstva: Medsebojno poznanje. O njem pravi Matoš: „Bijaše visok, naočit, vitak, lijep, plav, čovjek prave pesničke glave kao Musset i Vraz. Rodjeni, božjem milošću pjesnik.“ — Ne, nočem citirati. Da citiram, kar je v tem eseju lepega, dobrega, jakega, moral bi ga prepisati. Stil se ne da citirati. Ali da se priredi kedaj hrvatska čitanka, ki bi naše mlade mogla uvesti v to n e p o z n a n o n a š o l i t e r a t u r o, Matošev esej o Harambašiću se mora odtisniti v njej kot vzor ne samo toplega nekrologa, nego eseja, ki pove v svoji jasnosti in preciznosti karakterizacije več nego monografija. Ni slučaj, da je esej francoska oblika in da je Matoš njega mojster, ker ima za lepo obliko i dobrih misli.

Feljton o Emersonu je kratek in slaboten. Tem boljša sta pa dva eseja o Matoševem firenškem potovanju: „Pod florentinskim šeširom“ in „Od Firence do Zagreba“. Ali sta to potopisa? Ne, to ni potopis, to je s l i k a. In na tej sliki vidiš ne samo celo Firenco, ampak vso Italijo, pa sporedno z njo celo Hrvatsko; umetniško in realno; izveš, koliko stane v Firenci pol litra mleka in kje dobiš chianti, ali zajedno upoznaš Ufficije, razgovarjaš se s poeti, gledaš na ciprese, pa zopet preletiš vse lirike, vse slikarje, vse reformatorje, kneze, fratre in skitalice, ki so kedaj bivali tod in pripomogli k veličini mesta ob Arnu in celega naroda, — zajedno pa zopet primerjaš široko Banovino, Zagreb, naše seljake, ptiče in polja in odkriješ našo poezijo in spoznaš na tujem, kaj manjka nam. V Firenci čita Matoš Klementove „Freche Verse“, gleda Firenčanke v elegantnih Gainsborough-klobukih, del mesta pod nogami, modre blažene gore, „a (mladi Slovenec) Urban, vojni bjegunac i boem, kao nekad ja, čita nam djevojačkim glasom svoje florentinske stihove:

> Noč trepeče tiha,
> prhek veter piha,
> v noči duša moja
> žejna tava,
> blaženost brezmejna
> jo uspava,
> hrepenenje vroče
> jo napaja . . .
> Noč trepeče tiha,
> prhek veter piha,
> v dalji dan bodoče
> sreče nam prihaja . . .

Ob motnem in zelenem Arnu, pod divnimi žoltimi palačami iz težkega kamna, brne renezančni stihovi:

> Chi vuol esser lieto sia,
> Di doman non c’e certezza . . .

In Matoš se spomni svojih drugov: „Kako vidite, imam tu društva, dok sam u Zagrebu uvijek, i u društvu, bez društva“. Toda vkljub temu je na tujem: „Krasan je taj pejsaž, ali ovdje nema našeg drveća: naših šuma, naših ptičica i našeg seljaka“. Končno mu niti u Firenci ne ugaja vse: „Sudeći po mnogim napisima, tu lažu i grobovi.“ Za plastično njegovo gledanje značilna opazka: „Ribari na Arnu love ribu sasvim primitivno. Biblijski i slikarski motiv.“ — In ko se vrača domov, ko vidi Zagreb pod Slemenom, ga pozdravi: „Zdravo, dosadni i dragi grade . . . u

kojemu se i ne umire, kao u velikom, lijepom, slobodnom svijetu i u kojem smo više tudjinci no u tudjini!"

Končno je izdal „Jug" še zbirko „Akordi" Iva conte Vojnovića, na finem popirju, z avtorjeva sliko. Zbirka je izdana v spomin šestdesetletnice avtorja Dubrovačke trilogije, Smrti majke Jugovića, Ekvinocija, Gospodje sa suncokretom in dr. (Morda se najde pri nas knjigarnar, ki nam postavi ta dela v izložbeno okno; in kupec, — razven navdušenih omladincev, — ki bi Vojnovićeva dela kupil in prečital). Ivo Vojnović je danes po mnenju vse hrvatske in srbske javnosti prvak in knez jugoslovanskih pesnikov, njemu je podan tudi narodni dar. Ta „Vojnovićev kult" ima do neke mere svojo upravičenost. Notranjo, ker je Vojnović pesnik po božji milosti, in zunanjo, ker je (zlasti s Trilogijo in Majko Jugovićev) pesnik našega nacijonalizma, ker je vrhu tega jeden izmed onih, ki so na stara leta bili pregnani, presedeli leta po temnicah, bili talci maršbataljonom, pozneje pregnanci v raznih „lager"-jih. Po notranji vrednosti, globini, vkjub temu kultu mislim, da je naš Župančič nad Vojnovićem, in to mislim brez plemenskega egoizma. V „Majki Jugovića" na pr. nam je prikazan historijski problem našega naroda, osvobojenje izpod tujega jarma, in inspiracija je došla pesniku s Kosova. V „Dumi" pa imamo naša polja, naše gore in reke, našega človeka, ki se bori proti vsakdanjosti ter išče s srcem svojo domovino v njej sami. Toda tu ni mesta paraleli, ki bi v kratkih vrsticah niti ne mogla pogoditi bistva. Reči se mora le, da je Vojnović romantik „puro sangue". — „Akordi" so zbirka raznih avtorjevih krajših del, pisem, fejltonov, kritik, odlomkov itd. objavljenih po raznih publikacijah, v raznih dobah. Zbral jih je dr. Dragotin Prohaska, ki je po Matoševi smrti najbolj znan hrvatski književni referent. Njegov je tudi uvod v zbirko, „Tri simbola", potem slede nekatere Vojnovićeve pesmi, nato „Akordi" v prozi, posvečeni Ivanu Meštroviću, — po tem delu nosi zbirka svoje ime, — nato odlomki, posmrtnice, referati, kritike, intermezzi, črtice iz dram (Hamlet, Otelo, L' Avare, Don Carlos, Cyrano, Miletićev „Boleslav"), sestavki o Sem Benelliju, Przybiszewskem, Nordijcih, o Simplicissimu pred njegovo sedanjo „krvavo" dobo, črtice iz muzike (Gounod, Leoncavallo), pogrebnice (St. pl. Miletić, Kristina Rückova, Miša Dimitrijević), končno vizija „Gundulićev san". Epilog: Pesnik o sebi, v intervjuvu z novinarjem, toda — pesniški. Pripoveduje o polpretekli dobi, o svojih doživljajih po šestdesetletnici, začetkom l. 1914, ko je bil v ječi talec, zajedno z Onizimom Popovićem, čegar ime ostane vklesano v naša srca. — Končno še za knjigo samo napisana „zahvala pesnikova" ter od urednika dodana bibliografija: Pesnikovi životopisi, ocene o raznih njegovih delih, karakteristike in referati o njem itd. Ne vem ta hip, — ker sem oddaljen od svoje knjižnice, ali res ni pri Slovencih o Ivu Vojnoviću napisal nikdo ni vrstice, niti roferata o „Ekvinociju," „Gospodji sa suncokretom", „Majki Jugovića" in „Trilogiji", (— toda če me spomin ne vara, so pisali o tem i „Zvon", i „Slovan, i „Veda" i „Zapiski"!) — ali pa je redaktor knjige, književnik in profesor Dr. Dragotin Prohaska povsem pozabil na Slovence ter tako spravil pesnika ob zavest, da se je naša književnost oddolžila vsaj njegovim delom, če že ne njemu. O tem se treba še bolj potanko prepričati, in odslej vsakega, ki zakrivi podobno nerodnost v naši dobi, potegniti za ušesa. —

Ne pozabimo: Nakladnemu zavodu „Jug" hvala za njegov trud! *Dr. V. K.*

Mala biblioteka. A. Schopenhauer: O pisanju i stilu. Z nemačkog preveo Borivoje Jevtić. Prevod je izšel kot 188/9. zvezek v Sarajevu izhajajoče „Male biblioteke". Prevod je lep in dober. Zlasti bo širši krog čitateljev prelagatelju gotovo hvaležen za njegove „Napomene", ki vsebujejo vse, kar je potrebno, da more tudi lajik s pridom brati pričujoče delo. Ker je tudi tisk lep in lahko čitljiv (tiskana je knjižica v cirilici) in vsa oblika knjižice prikupljiva, bi priporočal

vsem onim med nami, ki kupujejo „Reclamove“ zvezke, da obrnejo svojo pozornost v Sarajevo. Kot 190. zvezek iste biblioteke je izšlo: Jelena J. Dimitrijević: Amerikanka. Nekdo, ki je „bio kazao zbogom ljubavi“, se seznani v nekem hotelu „u jednoj velikoj evropskoj prestonici“ z neko Amerikanko. Nastane nekako „razmerje“, vendar ne tako, kot je to sicer običajno, ampak nekaj višjega. Črtica je pisana v obliki samoizpovedi, ki jo piše junak čez leto dni po preteku zgodbe. Imam pa vtisk, kakor da se je junak v teh tristopetinšestdesetih dneh zelo postaral, da ga je zapustil spomin in še kaj drugega. Junak se izpoveduje in pravi, da ga je Amerikanka zanimala, še predno je bil znan ž njo, „jer ona je bila interesantnija od svih ženskih gostiju“. Polagoma izve začudeni čitatelj, da je ta Amerikanka utelešena — žena bodočnosti! Zakaj? Zato, ker leže na zofo tudi v številni družbi, ker je v občevanju z moškimi neprisiljena in iskrena, ker ne zardeva itd. Ubogi junak je zaljubljen do vratu in — bože blagi! — čisto prerojen je, sama duša! In sama duša je Amerikanka in vse je pesem. Ima pa revež tekmeca. To je zopet človek bodočnosti: zagorel, mišičast in v marsičem sličen z Amerikanko. Polagoma izvemo, da je tudi on Amerikanec in celo njen sorodnik. Ona je že poročena, on pa je zaljubljen vanjo. Ker ga noče uslišati, lazi po vsem svetu za njo in je hotel že parkrat končati svoje življenje. H koncu koncev Amerikanci odpotujejo in naš klavrni junak polagoma tudi. Želimo mu zbogom in srečno pot!

Čeprav zaiskri v črtici tupatam marsikaka lepa misel, je stvar v celoti vendarle slaba. Pisateljica je hotela podati idealno sliko bodočega človeka, toda izpodletelo ji je v celotni kompoziciji in zlasti še na polju — psihologije. Zato je dejanje revno in značaji medli; namesto ljudi in dogodkov sreča čitatelj nebroj sentimentalnih vzklikov in fraz. — Srbohrvaška literatura ima dovolj umetnin — zato naj bi v bodoče „Amerikanke“ raje izostale iz „Male biblioteke“. — 191. zvezek iste biblioteke prinaša Charlesa Baudelairea „Cveće zla“. S francuskog preveo J. Palavestra. Charles Baudelaire, človek nesreče in nezgode, je napisal „Les fleurs du mal“. V življenju trpin, je blodil in iskal utehe v opiju in drugih mamilih. Nesrečen v rodbini — kot otrok je izgubil očeta — nesrečen v šoli, neumevan kot poet, je umrl l. 1869., komaj v 46. letu svojega mučnega življenja. Paraliza mu je bila izkopala grob.

„Le fleurs du mal“ — cvetje zla — je najboljše delo pesnikovo, delo, ki mu je prineslo svetovno slavo. V opombi pravi prevajalec, da je izbral tu samo najboljše stvari. Ob ugodni priliki pa izide „Cvetje zla“ celotno v srbskem prevodu.

.Ker nimam izvirnika pri rokah, ne morem o prevodu govoriti natančneje. V splošnem pa se mi vendar zdi, da bo treba prevode še pregledati, kadar bo prelagatelj pripravljal celotno izdajo — zlasti glede forme. — Založništvo ne bi bilo zagrešilo nikakega greha, ko bi bilo knjižici pridejalo kazalo.

Ivan Albreht.

LISTEK.

Ivan Cankar: Tři povídky. Preložil dr. Bohuš Vybíral. (Pestré květy sv. 8. Zemědělské knihkupectví A. Neubert v Praze.) — Od slovenskih pisateljev prevajajo v češčino najrajši Cankarja. Izšla je že cela vrsta njegovih stvari v češkem jeziku, marsikaj je pa še v rokopisu (na pr. Martin Kačur i. dr.) Škoda, da so prevodi pogosto prav slabi. Vybíralov prevod treh povesti, ki so izšle l. 1911. v „Družbi sv. Mohorja“ (Zgodba o dveh mladih ljudeh, Krčmar Elija, Zgodba o Šimnu Sirotniku), je izmed najboljših. Točen je in se bere prav gladko. Oprema

knjižice je čedna, naslovne „slike“ pa bolje da bi ne bilo. —*l*—

Narodno gledališče. Poleg Divjega lovca, Akademije, Laterne in Sveta so vprizorili do danes v Nar. gledišču tudi „Moralo gospe Dulske“, komedijo poljske pisateljice Zapolske. Stvar je vseskozi domača, prijazno in spretno sestavljena iz vsakdanjih dogodivščin, ki se po raznih domovih ponavljajo brez konca in kraja. Vsekakor bi bilo treba vzeti vso stvar tako, kakor je: domače, prijazno in spretno. Toda niti sledu o tem. Delali so vseskozi s patosom, ki je videti, da bo nosil letošnjo sezono sploh bandero. Vse je tiščalo v tragiko. Sin, ki je ravno zletel iz gnezda, ki kroka s prvo slastjo mladeniča in je pravilno z vsem starim domačim redom skregan, je postal pri nas tragičen junak prvega reda. Grabi se za glavo, puli si lase, se seseda po stoleh, kriči, rohni, vzdihuje in propada. Junakinja, čedna in zapeljana dekla s kmetov, ki jo pisateljica prav primerno odpravi, pri nas tudi — tragedinja. Sestri mladega junaka tudi skrajno pretirani: ena razuzdana, kakor bi ušla vsem vragom, druga omledna in bolna, vredna primerne bolnice. In tako teče predstava, povsod pa štrle iz njenega okvira rogovi. Vsekakor bi bilo treba nekoga, ki bi te rogove odbil, in dal predstavi celotnost in tisto resničnost, ki je je kot prijetna umetninica vredna in jo tudi vsebuje. —*e*—

„Naricanje“ pri Slovencih? Brskajočemu te dni po spominih iz dobe mojega bivanja v Podgradu, sodnem središču tistih istrskih Slovencev — takozvanih „Brkinov“ — kateri žive po vaseh na levi roki ceste iz Trsta proti Reki, mi je prišel na um prizor iz neke sodne razprave tam gori. Zastopal sem moža, ki je tožil mačeho-prevžitkarico, da mu je ogolila velik del gozda. Ko je ženska spoznala, da se z zaslišanjem vsake nove priče njen pravni položaj slabša, je poskusila zbuditi sodnikovo usmiljenje najprej z bolj navadnimi sredstvi. Videča pa, da to nanj ne vpliva, se je naenkrat umaknila do vrat, kjer je pokleknila in „zapela“ prečudno pesem s prečudnim napevom o svojem rajnkem možu. Tako nekako je bilo: „O, ti moj mrzli Janez, ti v grobu spiš in to pustiš, da svet preganja in zaničuje tvojo belo ovčico-golobico.“ Potem je naštevala v res nenavadnih in izbranih besedah čudovite lastnosti pokojnikove, pa spet objokovala svoje vdovstvo. „Mrzli Janez“ pa se je ponavljal kakor refrên . . . Precej dolgo je trajalo, dà, dokler ni sodnik s pestjo po mizi napravil „komediji“ konca. — Žalibog si stvari nisem takoj napisal in celo poizvedovati sem pozabil, ali je pri pogrebih med Brkini tako „naricanje“ še v navadi ali pa živi na drugačni obliki med njimi. Zakaj o tem ni bilo dvoma, da ženska te pesmi ni morda improvizirala — besedilo in napev sta nosila vse znake pristnega narodnega blaga, od starine podedovanega. Ali pa naj bi bilo njeno „naricanje“ vsled sosedščine s Hrvati tega izvora? Takoj na desno gori omenjene ceste namreč začne hrvaški element. Proti temu bi opozoril, da med Brkini ne cvete samo lepša slovenščina nego kje drugod, — to je potrdil že Fran Erjavec, češ, da govori ljudstvo od Kozine-Herpelj proti Podgradu najlepši jezik — ampak tudi na to, da živi ta del našega naroda tudi drugače pristno slovensko življenje. — Pa še drugje sem doživel nekaj sličnega: v Velikovcu na Koroškem. V družini blizu nas se je smrtno ponesrečil najstarejši sin in dva dni brez prestanka se je razlegala sem do nas čudna monotona „pesem“, govoreča samo o pokojnem, ki se ji je tem bolj poznalo, da ni čisto „srčnega izvora“, ko so se člani družine — vrstili, in je bilo vsega že res le nekoliko preveč. No, ti ljudje niso bili pristni Korošci, nego so se jim bili starši sem preselili od nekod iz bovškega okraja na Goriškem. — Napisal pa sem to, ker bo menda strokovnjaka zanimalo, kaj je na stvari. Ali „naricanje“ ni morda splošno jugoslovanskega izvora in se je med Slovenci le že izgubilo?

Dr. I. Š.

Razpis dveh pisateljskih nagrad. Podpisano vodstvo Zveze avstr. jugoslovanskega učiteljstva razpisuje dve pisateljski

nagradi po 500 in 300 K za dva najboljša mladinska spisa, ki izideta v IV. in V. zvezku „Jan Legove knjižnjice". — Eno in drugo pripovedno delo mora biti izvirno, primerno za otroško dobo od 12. do 14. leta ter mora obsegati 5 do 6 tiskanih pol (lahko tudi več.) Snov bodi vzeta iz slovenske zgodovine, kar pa ni pogoj, temveč le želja. Rokopise je poslati do dne 1. septembra 1919. l. na naslov podpisanega vodstva. Ime pisateljevo mora biti v zaprtem pismu. Geslo na tem pismu in ono na rokopisu se morata enako glasiti. Rokopise oceni in prizna nagrado Časnikarski in književni odsek Zaveze. Vodstvo Zaveze avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva v Ljubljani, dne 1. avg. 1918. L. Jelenc, predsednik. V. Rus, tajnik.

Razpis nagrad za najboljše skladbe. Z namenom, da začne čimprej zopet z rednim izdajanjem glasbenega lista „Novi Akordi", in v izpodbudo glasbenega ustvarjanja razpisuje podpisano založništvo „Novih Akordov" štiri nagrade za najboljše skladbe in sicer: 1) za dvoročno klavirsko skladbo v znesku K 700.--, 2) za samospev in klavir K 500.—, 3) za moški zbor K 400.—, 4) za mešan zbor K 400.—. Jugoslovanski skladatelji, ki se hočejo udeležiti tekme, naj dopošljejo svoje dobro čitljive rokopise (z geslom in imenom ter naslovom skladateljevim v zaprtem kuvertu) najkasneje do 1. decembra 1918 uredništvu „Novih Akordov" (dr. Gojmir Krek) na Dunaju XV/I, Mariahilfer-Gürtel 29/II. Vsak skladatelj lahko tekmuje s poljubnim številom skladb. Tekmovati morejo le izvirne skladbe, ki še niso bile nikjer objavljene. Tudi obdelave so izključene. Sicer je pa skladateljem na prosto dana vsebina, značaj, oblika in obseg. Vendar naj nobena kombinacija ne prekorači 12 strani v tisku in obliki „Novih Akordov". Glede vsake poslane skladbe si pridržuje založništvo, oziroma uredništvo „Novih Akordov" pravico, da jo objavi v listu proti plačilu običajnega (sedaj izdatno zvišanega) sotrudniškega honorarja. Isto velja tudi o skladbah, ki jim bo posebno, v ta namen sestavljeno razsodišče prisodilo nagrade. Avtorjem teh skladb pristoja razen nagrade še pravica do običajnega sotrudniškega honorarja. Srbskim vokalnim skladbam je podložiti tekst ne le v cirilici, temveč tudi v latinici. Založništvo „Novih Akordov" L. Schwentner, Ljubljana.

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Um die Jugoslavija. Eine Apologie. Von Dr. Alexius Ušeničnik, Theologieprofessor. Laibach, 1918. Verlag der Katholischen Buchhandlung. Druck der Katholischen Buchdruckerei. 65 strani, cena 4 K.

Knjiga nosi motto: Ave, Caesar — morituri te salutant! — in spisal jo je eden prvih sodobnih teoretikov katoliško orientiranega dela Slovencev — v nemščini. Namenjena je torej faktorjem izven Slovenije, in sicer, kakor je čutiti, v prvi vrsti vsem najvišjim, odločujočim državnim in cerkvenim instancam, v drugi vrsti pa sploh neslovenski javnosti, ki ima voljo informirati se o naši moderni politični formuli. Tem mestom in temu občinstvu pa hoče podati avtor jasno sliko o nujnosti zahteve po državno-politični samostojnosti Jugoslavije v smislu majniške deklaracije, nadalje o absolutni legalnosti tega narodno-političnega programa in slednjič zagotovilo o absolutni legalnosti sedanje in bodoče taktike [delo je izšlo še v avgustu 1918.], katere se mislimo posluževati za dosego svojega cilja, legalnosti napram cerkvi in državi. Skratka: knjiga ni propaganda,

temveč obramba slovenske politike in nje voditeljev proti eventualnim, oziroma bržkone obstoječim pomislekom od državne ali cerkvene strani, zato tudi naslov: apologija.

Priznati je treba, da je očrtan smoter s pričujočim delom spretno dosežen in mora pred vsako sodbo prestati svojo preizkušnjo. Če pa se vprašamo, v kakem razmerju je avtorjevo stališče do nas, v koliko je v njem izražena pravilna slika slovenskega stališča, našega skupnega nacijonalno-političnega naziranja in stremljenja, pa seveda odgovor ne more biti ugoden. Res je, da nam knjiga podaja sliko, do kake stopnje se je vzpel narodni odpor proti tujerodni nadvladi, pri konservativnejšem delu slovenske duhovščine, in do kake mere se namerava ta poslužiti pravice narodnega samoodločevanja, upamo pa, da bo imel vsaj nje del (morda večina?) vendarle radikalnejše nazore v tem pogledu. Ne moremo pa se seveda spuščati v principijalno razglabljanje o različnih taktikah katoliške politike, ki lahko še vedno ostane z ortodoksnostjo v skladu, dasi gre po radikalnejši poti, kakor je avtorjeva. Zakaj nam je narod sam po sebi nositelj suverenosti in si prisvaja potemtakem tudi pravico absolutnega samoodločevanja, katero je odločen v dani priliki uporabljati. Zato za nas ne obstoja potreba apologije narodne politike, pred nikomur, ker nosi narod v sebi vse pravice nad samim seboj. Le suverena narodova volja, manifestirana po njegovih pooblaščencih, je merodajna za narodove programe in taktike; razni tradicijonalni faktorji, ki so si z nasiljem uzurpirali nad narodom oblast, pa nam niso nič drugega kakor poljubne slučajnosti, narod pa ni pravno niti najmanj vezan nanje, temveč le z vezmi nasilja. Zato apologijo, kakor je pričujoča, odklanjamo. —

Sicer pa je v knjigi, kakor že rečeno, stvarna argumentacija v prilog zahtevi po nacijonalni jugoslovanski državi izredno trdna, jasna, prepričevalna in mnogostranska; to velja tako glede dokazovanja nujnosti za zahtevo po lastni državnosti, kakor glede potrebe po ozki naslonitvi na Hrvate ter Srbe. Zanimivo je, da avtor po konstataciji: Es zeigt sich mehr und mehr, daß ohne Vereinigung mit den anderen Südslaven eine wahrhaft n a t i o n a l e K u l t u r nicht möglich ist (str. 34), prihaja celo do stavka: (Die Slovenen) können auch mit den Kroaten und Serben für die wissenschaftlichen Arbeiten eine gemeinsame Sprache wählen. Es wird doch etwas ganz anderes sein, für ein einheitliches Volk von sechs, ja von zehn Millionen, wissenschaftlich zu arbeiten, als für ein Volk von anderthalb Millionen (str. 34).

Kako je knjižica dosegla svoj namen, ne vemo. Zdaj jo je že prehitel čas; za kar je bilo včeraj pri nekaterih še treba apologije, je danes že skoro zakon, in legalno postaja vse tisto, kar je bilo še včeraj veleizdaja. *A. L.*

Maister:

Patrulja.

Od zornega dne do mračnega dne
in v noč, skoz noč, skoz tri noči —
snegovi po potih, zorane cesté,
na skljućeni rami puška
in vpognjen tilnik in sklonjena glava
in težke misli in težko srcé
in črevlji kovani in trudne peté . . .
Sto nog bi treba za sedem ljudi!
In metež opleta v medle oči
in v hrbtu planjava, pred čelom goljava
in spredaj, na straneh brez duška
rohne in tulijo črni topovi
vso noč, ves dan
povprek črez plan,
ko besni, lačni volkovi.

„Prijatelj, daj mi žganja!
Kako te pogreje! Bog ti povrni!
Kdaj misliš nanj doma za pečjo!
A tu, ko z napeto močjó
v slepljivi halji srebrni
strupeno se zima vate zaganja
in drobni, ivnati mraz,
ko gladna, stekla zver ti hlasta
v kolena, v hrbet, v obraz —
moči in volje ti žganjica da.
Požirke tri, ali štiri
in kar srcé se ti razšopiri
in noga ti sili na ples:
gromovi topóv so ti harmonika
in kri, ki lije iz klanih teles,

zdi binkoštna se ti potonika.
Kar v sanjah ti ura in dan mineva
in nič ne tehtaš, kdaj bo te požrlo,
široko, goltljivo, črno grlo,
ki vedno pred tabo zeva.
Kar greš in greš in zmanjka ti tal
in zdrkneš tih z onemoglo glavó
h kopici strtih koles in kljus.
Še časa ni, da slovo bi jemal —
obmolkneš in zamižiš.
In le veruj: je dobro tako!
I, kaj pa opraviš z vročo prošnjó
in kdo ti posluša srčni križ?
Še veš, tisti véliki Rus?
Prav, ko pred oltarjem je klečal
in vil roké in vikal in ječal:
Otroke imam in ženo!
Pustite me! Ne pokaj, ne bij!
Pri Bogu in vlasti vam bo odpuščeno . . .
In že mu je klecnilo dolgo teló,
zgrudil se je in izbuljil oči.
Cigan-dolgin pa mu je v slovo
pol resno, pol v šali
zapiskal mazurko na piščali.
Saj pomniš cigana? Ga tudi že ni.
Veš, mi smo pravi pomladni sneg,
ki tiho topi se s tihih smrek.
E! Kaplja kane, kamor pač kane.
Saj nam so povsodi postlje postlane —
Poslušaj, kako šurmi in brenči!
V sršenje roje zašli smo — — —
Ti, to ti je tisto pismo,
ki piše ga ledeni Kosač,
z rdečo tinto in belo kostjó,
če zmanjka mu lepih igrač.
Potem pa vranov za jato jata.
Kako ta žival koj izvoha meso!
Ti! Tebi cedi se kri iz vrata!!“

In v noči se vzdigne pol iz snegá
postava trudna in trudno mrmra:
„„Kako je mraz in kako sem sam!
Patrone v puški še tri imam.

„Oj, ko bi neslo do naše vasi,
do naše vasi, do mojih ljudi — — —
Otrokoma dve bi zajokali
in ženi ena in vsi bi sladko spali . . .“ “

Maister:

Razhod.

Usáhnila ljubezen jima je,
zacépila se v srci mržnja,
a nista vedela zakaj,
ne kdaj in ne kako.
Prišlo je skrito in tako ostalo.

In danes sta v pojočem drevoredu
pod starim grčavim kostanjem
na klopi znani spet sedela
in drsala po belem pesku.
Óbjel je sómrak trudno zemljo
in megla je ležala v mladi travi.
„Pozabi me,“ mu je dejala tiho,
„„In mene ti,“ “ je dahnil on,
in vstala sta in se razšla.
A gnala ju je silna moč:
ozrla sta na kriёevem se potu
in stresla se, ko v trepetliki list.

Čutila zdaj sta v tihi duši prazni
kako ljubila sta se vroče.
A sram ju bilo je povratka
in odpuščanja in kesanja.
Kar stala nemo sta in trdo,
prav kakor osohnela žena
za Sodomo.
Na vzhodu dan je gasnil
in slikal temnomodre sence,
in mehek jug zadihal je,
žareča jima gladil lica,
ko da izbrisati je hotel
spomin na zlate sladke dni.

Kosulja pa je v črni smreki
mladičem predla pravljice
in z vrha ji je pritrkaval kos.

Maister:

Zvon sv. Martina.

V zemlji krvávici
várujem več ko vsi
v jamicah skalnatih
združeno spravljenih
fantov iz vseh domovin.

Príšli od Vltave,
príšli od Donave.
Največ jih bilo le
Savcev in Dravcev je
in od jadranskih pečin.

Príšli so s cvetkami
tudi še z lavori.
Kroglje vršele so,
Kitice zmlele so,
da je dišalo do lin.

Lavor in rožica
duh sta mi dájala,
vendar največkrat le
nagelj zadišal je,
z nagljem zelen rožmarin . . .

Vladimir Levstik:

Gadje gnezdo.

(Konec.)

Mnogo sreče je prinesel zadnji mesec našim ljudem; toda ostala je temna senca, ki mori Galjotu dušo in skeli Zino v dno srca, čeprav jo skriva Kastelki in njenemu sinu. Tej senci je ime sramota Galjotove Jele, in glas o nji gre od konca do konca doline.

Jela je divje krvi, pred zakonom spočeta hči prve ljubezni, otrok svoje matere, ki je v srajci ušla za očetom. Blagor Galjotu, da ji ni branil Kastelčevega Jože! Gad je bil poštenjak, čisto in nedotaknjeno je pustil nevesto, ko je odhajal v smrt; ali njegova krogla je ubila tudi njo. Deviški zublji, ki so goreli zanj, so zrastli v razbrzdan požar, in tuji ljudje so jih gasili. Prvi jo je izročil drugemu, drugi tretjemu, kdor je hotel, jo je imel; njena blaznost ni poznala meja in ni iskala krinke. Kakor žival je sledila duhu po moških, žvenket oficirskih ostrog jo je mamil z nepremagljivo, usodno silo. Ko je oče izpregledal, je bilo zdavnaj prepozno: zaman prošnje in očitki, zaman polom in tepež; izpod njegove palice je tekla na sestanek s pisano suknjo, iz zaklenjene sobe je skočila bosa na vrt . . . Škodoželjna slava njenih objemov je šla od ust do ust, vaščani so s prstom kazali za Jelo, in Kastelka je gledala v stran, če sta se kje srečali.

Galjot se je večkrat razjokal pri vdovi; nji edini se je upal potožiti svoje gorje. Sam ni vedel, ali naj ubije izgubljenega otroka, njo in prvega, s katerim jo vidi, ali naj jo pomiluje, zakaj predobro je vedel natihem, kaj je napravilo iz ponosne Jele to bedno igračo moških strasti.

Nazadnje so ljudje nehali pljuvati za njo, češ, da ni zdravega uma in sama ne ve, kaj počenja. Oče je stisnil zobe ter se storil slepega; le po krajih, kjer je domneval njene sestanke, se je ogibal hoditi. S hčerjo ni več pregovoril besedice, in kadar je slišal njeno ime, je zardel ter povesil oči. Da ni imel Zine, kdaj bi bil že obupal!

Toda kmalu nato se je Jela poboljšala brez strahovanja in dobrih besed. Galjot in Zinka sta ugibala vsak zase, da se je morda zaljubila v mladega poročnika Ogra, ki je bil pred meseci z baterijo v vasi na odpočitku, v mirnih časih pa je opravljal službo gimnazijskega učitelja. To je bila za očeta nova skrb: tujcu ne bi dal hčere za nič na svetu. Hkrati pa mu je odleglo, zakaj Jela ni pogledala nikogar, čeprav so

pisma z bojišča le redko padala v hišo. Prve dni maja so vsi spoznali vzrok nenadne izpremembe, in danes je sirota sama priznala resnico.

Po kosilu je obsedela za mizo ter plašno uprla pogled v očeta. Bila sta sama. Galjot je molčal in čakal, ona se je drgetaje davila s prvo besedo.

„Govori," je dejal oče s trdim glasom, videč, da hči ne more začeti.

Izvlekla je list, položila ga predenj, zakrila si oči ter udarila s čelom ob mizo.

Lajoš je pisal, da si vzame dopust in jo poroči, „ako je oče voljan zagotoviti njeno bodočnost".

„Vzdigni glavo in poslušaj," je izpregovoril stari brez pomišljanja. „Kar sem rekel, sem rekel; Galjot nima dvojne besede za eno reč Z mojim blagoslovom, z beličem mojega denarja ne boš tujčeva žena; kdor hoče roditi zaničevavce mojega jezika in sovražnike mojega rodu, nima doma pod mojo streho. To pomni in stori po svoji glavi!"

„Imejte usmiljenje, oče!" stoka Jela, belejša od belega prta, in sklepa roke. „Moram ga vzeti, moram! Oh, dajte, da vam povem . . ."

„Kaj treba pripovedovati, ko vpije vsa vas? Sramuj se in molči . . . Saj misliš tisto, kaj ne?" In nehote pokaže s prstom na hčerin trdo prepasani život.

Dekle se zgrudi na kolena. Še njemu, jeznemu starcu, se lomi srce, ko posluša njen jok.

„Pustite me, oče, ki nisem vredna, da gledate name . . . O, saj mi ni zanj, ne mislite! Sovražim ga, črtim jih vse do zadnjega . . . Le to je — da, to! Moram, oče, usmilite se!" Objemlje mu kolena, njegovo roko lovi ter jo umiva s solzami. „Zaradi sramote! Doma mi ni več živeti; komu naj pogledam v oči s to sramoto na sebi?" Krčevito ihtenje jo zvija na tleh.

„Čudno, da ti govoriš o sramoti," zabrusi Galjot s srdito grenkobo. „Pozno si našla pravo besedo! Otroka imeti je manjše zlo kakor to, da si postala —" Toda psovka mu obtiči na jeziku; tega ne poreče, zdaj ne!

„In vas, oče — kako vas osramotim! Za vse dobrote, za vso ljubezen . . ."

„Nu, hvala Bogu!" se zagrohoče stari obupno. „Vendar se spomniš blata, ki si ga nasula na mojo pošteno glavo!"

Hči je zadeta v srce. Tako brezumno rada je zmerom imela očeta, kljub vsej svoji nepokorščini, kljub vsej svoji nesreči! Malikovala ga je, kakor oče njo . . . In ga je obsula z blatom! Šele zdaj občuti svoj greh; nikoli je ni slišal Galjot tako žalobno zajokati kakor zdajle. Toda on molči, neusmiljeno se obrača stran. Jela se plazi za njim, poljublja mu prah na čevljih in čaka; dolgo čaka — nato se pobere in opoteče k vratom.

Takrat se zdrzne oča Galjot; ostra misel mu prebode glavo, in ves njegov trpki gnev se pogrezne bogve kam.

„Stoj,“ vikne za njo, „sem pojdi! Kam si hotela?“

Zdaj molči ona; pogleda ga in ne reče besede. Toda njene oči so dovolj zgovorne: mrtve so, brezupno temne, kakor voda v mlinskem jezu pod skalo.

In oče razume!

„Zato, ker te Ogru ne dam?“ jo vpraša zamolklo.

Dekle odkima z glavo:

„Brez vašega blagoslova-nikoli!“ šepne ubito.

„Zakaj potem? Ker te je sram?“

Tudi zato ne. Ali Jela ne more več govoriti. Blazna bol jo davi, jemlje ji dih in vid; opoteka se kakor pijana. Vsa njena čuvstva so strasti, oče jo pozna od malega. V smrtni tesnobi se zdajci ozre v njegov obraz s pogledom, ki prekipeva brezmejne žalosti in kesanja. To, to je glodalo v nji vse te mesece, ko je hodila kakor spokornica, s povešenimi očmi: ona ne more živeti, ker ne sme upati očetovega odpuščanja . . .

In ta trenotek ju združi. Že je zgrabil Galjot svojo Magdaleno, kot bi se bal, da mu siloma uide; že jo tišči na svoje široke prsi, mrmraje z raskavim glasom:

„Tak še to si mi namenil, nesrečni otrok! . . . In dete v tebi se ti ne smili, da ga hočeš pogubiti s seboj? . . . Ne vprašaš rajša očeta, ali ti more verjeti, da ne bo nikoli več tako?“

„Mari me še hočete, oče? Odpuščate mi?“ vzklikne hči kakor grešna duša, ko vidi namesto pekla odprti raj pred seboj. Tisti hip je spet na kolenih in joče glasneje ko prej; ali to niso solze obupa, marveč odrešenja.

„Kaj mi ostane drugega, Bog nebeški! Na cesto te ne morem pehniti, da mi pogineš ob nji. Poslušaj me, Jela: še zmerom te hočem, ker ne preneha biti moj otrok, če padeš še tako globoko. Toda ne odpuščam ti danes, ne čisto, ne vsega; storila si mi, česar noben sovražnik ne more — premisli! Pozneje, da . . . Sama veš, kedaj . . . Imej usmiljenje z očetom in stori, da ti enkrat odpusti!“

„O, nikoli več, oče, verjemite že zdaj! Predramila sem se . . . Nikoli več! Saj nisem bila pri pameti, sama nisem vedela, kaj se godi z menoj; nekaj mi je sedelo za vratom in me je gnalo . . .“

„Vstani, sirota!“ jo vzdigne Galjot in se mahoma spomni rajnice, kako mirna in krotka je postala, kakor hitro je ležala prvorojenka v zibeli. „Bog nama daj moči, da izbriševa madež! Rajši bom nosil križ s tabo vred, kakor da bi te izgubil in ugonobil . . . Ti pa ne misli na sramoto; misli, dekle, na to, kar hočeš biti zanaprej: pokaži ljudem in meni, da tisto ni bila Galjotova Jela! Glej, vsi so te radi imeli; še

zdaj te marsikdo pomiluje ... Kdo ve, nemara se vendar najde poštenjak, ki te vzame za ženo. In če bi ga prav ne bilo — glavo pokoncu: ozri se na sosedo in postani Kastelka na Galjotovem!“

Jela ga drži za oba kraja suknje in mu tišči glavo v prsi, kakor bi jih hotela zlomiti. Potem vzdigne obraz, ki ji žari sramu, hvaležnosti, ljubezni ... In resno zmaje z glavo:

„Ne, oče, ne bom se možila ... Ali imam po tem, kar ste zdaj storili, še kaj pravice do svojega življenja?“

Toda iž njenih solza se blešči vprašanje, ki ji ne more z jezika. Galjot ga prestreže:

„Vem, kaj misliš ... Otrok bo naš: kjer mati, tam dete, o tem je škoda besed. Nihče ne bo vprašal, odkod je, in rad ga bom imel kakor tebe in Zino, — saj ne bo Oger, saj bo naš!“

To rekši prime hčer za obe lici ter ji poljubi skesano čelo. Odleglo mu je. Stoinstokrat še zajde solnce, preden bo madež nehal skeleti, ali vendar ga je laglje prenašati v odpuščanju in upanju boljših dni. Že dolgo ni stopal na Kastelčevo tako svobodno kakor danes. Sredi poti se ustavi, premeri z očmi obe domačiji ter zamrmra sam pri sebi:

„Soseda pravi tolikrat, da Kastelcev ni treba biti sram — Galjotov tudi ne, se mi vidi! Vsak je sam svoj sodnik, vsak ima svoje grehe in zasluge; še z lučjo ga ne najdeš, ki bi smel pobrati kamen zoper bližnjega ...“

* * *

Prvi dan rožnika se počasi nagiblje k večeru. Pred hišico v Konjski rebri sedi gad med Kastelko in Zinko na novi klopici, katero je Prohor nalašč postavil zanj, da se udobneje solnči. Zamišljeni so vsi trije; gospa je prvič povedala zgodbo tiste noči po njegovi vrnitvi. Razložila je otrokoma strašni boj svoje duše ter ponovila vse, kar je tujec govoril.

„Sanjali ste,“ razsodi Janez po dolgem molčanju. „Vsak ve, da so sanje najbolj žive, kadar je duh izmučen od žalosti in skrbi; tudi meni se je prikazalo marsikaj, in ne le enkrat.“

„Mogoče,“ kima vdova, pa nič kaj ne verjame. „Naj bodo sanje ali resnica, povedala sem vama, ker slutim, da kmalu ne utegnem več.“

„Spet slutnja!“ vzklikne dekle karaje. „Včasih ste jih sami zmerjali, da so za stare čarovnice!“

„Saj to sem zdaj postala! In marsikaj me je modrilo vmes; ne, slutnje niso zmerom prazne ... Kar čutim, kako se napenja kladevce, da udari mojo uro. In čemu je ne bi? Mali grunt je oskrbljen; želela sem, da bi bila tudi na velikem še pri žetvi, ali zdaj kaže, da bosta slavila ta praznik vidva sama in drugi, ki so bolj spočiti od mene. Trudna sem, spanec me sili, tisti globoki, dolgi, ko zraste človeku trava iz srca ... Da bi vsaj še učakala znamenja prihodnjih časov!“ doda hrepeneče.

„Ne le znamenja, časov samih učakate," pravi sin, stiskaje starki roko. „Pred durmi stoje, čez vse hribe piha veter svobode; koliko boljše je že kot pred letom dni! Ali to so le prvi zvončki pomladi: bliža se dan, ko sama raztrga oblake in stopi med nas."

In res se menda vse naokoli veseli nečesa posebnega. Dočim je Konjska reber odeta v pozno popoldansko senco, se širi pod njo dolina in kipi onkraj polja Sevški hrib v praznični zlati luči; še v temnih piramidah smrek na obzorju je nekaj svetlo hrepenečega. Polja in sela počivajo, zamišljena v veliko skrivnost, ki se zdajzdaj razreši; drobnim cerkvam, ki čepe na zelenih kopcih višin liki beli golobje z navzgor obrnjenim kljunom, se nič ne pozna, da nimajo več zvonov in ne morejo pozdraviti aleluje, ki se bliža. Kastelčevina gine oddaleč, se vtaplja med čredo vasi kakor velika ovca med jagnjeti: bogata slika okolice srka vse podrobnosti v svojo živo, široko celoto. Izza hribov se dvigajo kupčki in višji grebeni svetleje višnjeve barve, in še odonkraj njih se zdi, kakor bi vpile daljave: tudi me smo tu, smo z vami, Kastelka, gad in dolina!

„Poslušaj, Zinka!" vzklikne Janez nenadoma. „Kdo je pravil, da hrani godec novo harmoniko zame?" In kaže s prstom nizdolu.

Bajta, kjer prebiva pijanček z materjo-starko, čepi tik pod rebrijo. Na sadovnjaku za njo se vidi živa pika, manjša od črnega mravljinčka; ta pika je Cena, ki v senci vleče harmoniko, in kolikokrat pljusne sapa v breg, se razločno slišijo njeni glasovi.

„Novo izkuša," prisluhne Kastelka. „Nič kaj mu ne gre izpod prstov. Čujta!"

Res ubira godec nevajen napev; tipke se puntajo, melodija sili v poskočnico in vendar noče biti. Ali Cena ne odneha; še parkrat spodrsne, pa jo ima. Vesela harmonika doni mogočno, kakor bi jo bil obsedel slovesen duh; prav dobro se čuti, s kakšno silo nateza mehove.

„Naprej zastava!" vzklikne Zina. „Kaj ga je navdušilo? Kar ni za v pete, ni Cenova šega!"

„Nekaj se je zgodilo," pravi Janez pomembno. „Glej očeta in doktorja, kako dirjata gori!"

Izza ovinka gozdne steze sta se prikazala Galjot in zdravnik; očividno se jima mudi, kot bi nesla veliko novico. Živahno se razgovarjata in mahata z rokami; doktor vihti palico, Galjot klobuk, in toliko da ne poskakuje.

„Kaj vesta veselega?" jima zakliče vdova naproti. „Pa niso sklenili miru?"

„Vse več prinašam, Kastelka! Še dosti več!" Sosedov obraz je rdeč razigranosti.

„Potem je nekaj o stari pravdi . . ." šepne Janez dekletu. „Govorite, oče, govorite!"

Doktor je zinil, toda Galjot hiti sam oznanjati blagovestje.

„Mir ni sklenjen in menda še dolgo ne bo. Toda naši poslanci na Dunaju so povedali pred Bogom, cesarjem in celim svetom, da hočemo biti na svoji zemlji sami gospodarji ter stojimo za svojo prostost od zdaj zanaprej do konca, dokler nam je ne dado . . .“

En vzklik iz treh grl je pozdravil visoko novico: to je bil glas, ki ga stoletja niso slišala!

Sosed bi rad povedal več, pa ne ve vsega natanko. Toda zdravnik razvija časopis ter govori o zgodovinski deklaraciji tridesetega maja, kakor bi ga poslušala vsa dolina ob znožju rebri. Glas trepeče staremu gospodu, oči se mu rose veselja; on je gredoč navdušil Cena, da gode častitljivo bojno pesem!

Kastelka ga komaj posluša. Ženske ne gledajo politike na globoko in široko, tem bolj pa jih omamlja, kadar se zablisne velika gesta nad vrvežem njenih drobnjarij. Debele solze dero stari po licih, ko strmi v večerno zorenje vrhov in vidi v duhu svetlejšo zarjo, razlito na poldrugi milijon svobodnih ljudi, svojih na svojem in združenih z brati! Kralj Matjaž žvenkeče na plan, ilirska zvezda se sveti nad njim‘ trobojnice fofotajo belemu orlu naproti . . .

Zina sloni ob njeni rami, vsa bleda od sreče; ustnice ji drhte, zrenice so uprte vanj ter kličejo:

„Raduj se, preljubi, dan, ki sva verovala vanj, nama vzhaja!“ Janez prvi podre molčanje.

„Če bi kdo vedel,“ govori kakor samemu sebi, „če bi kdo vedel, kolikokrat sem mislil na to! Ti Zina veš, ti edina . . . Ves čas trpljenja sem nosil v sebi to misel: odkrito in pred vsemi moramo povedati, kdo smo in kaj je naša neomajna volja. Izbrati cilj ter iti za njim, ne oziraje se na desno, ne na levo; pokazati svojo karto in postaviti nanjo vse, kar je . . . Kdor ne tvega vsega za vse, je sodrga, ne narod; domovina, ki jo hkrati ljubimo in prodajamo, ni domovina. Ta beseda pomeni vse, ali pa ne pomeni ničesar! . . . In zdaj stojimo s svojo pravdo pred sodiščem sveta, zdaj smo zares! O, zahvaljeni vsi, ki mi niste dali umreti, da sem učakal tega dne!“

„Topot bo zmaga naša,“ pritrjuje Galjot in položi roko na gadovo glavo. „Našli smo se.“

„In naše muke niso bile zaman,“ se oglaša Zina. „Vse je poplačano, kar smo prestali.“

„In tvoj bolnik bo še hitreje zdrav,“ se muza doktor, „kaj, ti politik v krilu? Glej ga, kako se mu bliskajo oči, sužnjiku babilonskemu! Da, mladi mož, vrnil si se v dobri uri.“

„Sam pekel nas ne premore,“ mrmra gospa kakor v snu, in besede nočnega gosta se dramijo v njenem spominu. „Narod govori z usti poklicanih in potrjuje nas vse, ki smo hranili zvestobo tej ljubi

zemlji. Mi smo jo zaslanjali pred zimskimi viharji, vi mladi boste gledali njeno pomlad ... Bodita ji dobra orača, gad in Zinka, da zaslovi Kastelčevina po našem svetu; in kadar me več ne bo, vsadita pred domom zeleno lipo v spomin današnjega dne in v opomnjo stare Kastelke ..."

Vsi se spogledujejo. Vdova govori čedalje tiše, čudna krotkost ji obliva obraz, shujšana postava leze v dve gubi. Nejasen strah je zavladal okoli nje.

„To je moje znamenje," povzame z usihajočim glasom. „Kadar umrem, ne žaluj za mano, Janez ... in drži jo ... svojo zemljo ..."

V tem se je oprijela sinovega komolca in padla nanj, kakor bi mu hotela nasloniti glavo na ramo; noben vzdih, noben drhtljaj ne priča o bolečini.

„Mati!" vzkrikne fant prepadel ter zdrkne pred njo na kolena. „Ljuba mama, kaj vam je?"

Toda stara omahne po klopi, ne da bi se lovila. Galjot plane k nji, doktor priskoči z resnim obrazom.

„Naglo v hišo!" veli zdravnik. „Pusti jo, fant, bolnik je odveč pri tem poslu. Zina, ž njim ostani." Oprezno jo primeta in neseta v sobo.

Dekle zajoče z drobnim, tesnobnim glasom. Janez se komaj zaveda; ves svet se vrti okrog njega v mrklem, brezumnem plesu.

„Mati umira ... K nji moram, k nji!" si vikne z grozo in tava k vhodu, držeč se zidu. Kolena se mu šibé, v ušesih buči preteča godba. Med vrati ga zdajci mine slabost, bučanje utihne; le nekaj ponavlja v težkem taktu: „Mati umira, ubilo jo je veselje ..."

Galjot ga prestreže na izbinem pragu:

„Drži se, fant, hudo je ... Se pravi ..."

Gad ne posluša in skoči naprej.

„Srce," pravi doktor, vstajaje od postelje. „Korajžo, Kastelec, bodi mož."

Toda Kastelcev ni treba učiti moštva.

Mati leži, gleda sina z odkritimi zrenicami in ga ne vidi: žena s koso je opravila delo, preden sta jo prinesla noter. Gad ni zamudil ničesar.

Zinkin jok pretrga smrtno molčanje; Galjot stoji zadaj in čudno stoka. Veter je planil močneje v reber; zdi se, kakor bi sedel na dimniku ptič z ogromnimi krili ter prhutal, da odleti s svojim plenom ...

Janez kleči pri Kastelki; on ve, da je mrtva, toda jokati ne more. Dva vroča stebra tiščita iz prs v oči, neizmerna žalost se krči v srcu — ihtenje ne najde poti na dan. Narobe! Nekaj visokega stopa vanj kakor bog v svoje svetišče ter izpodriva slabost od hipa do hipa; čim polnejši je te svečane sile, tem bolj občuti, da mati ne diha več. On razume njen testament!

„Ne dá mi žalovati, ki je svoj živ dan sovražila solze. Ona hoče spomina v tem, da varujem zemljo in hranim zvestobo, katero mi zapušča; v to mi daruje svojo neupogljivo dušo. Sij vame, mati, vsa se naseli v meni! Že čutim objem tvoje ljube, ki se polašča gadje krvi; ima me, ne izpusti me nikoli več, drži me, kot je držala tebe. Držim jo tudi jaz, do smrti, do groba . . . Počivaj v miru, Kastelka s Kastelčevega!“

S to mislijo vstane, poboža mrtvo glavo, zapečati onemela usta z rahlim poljubom in nežno položi prste na ugasle oči. Ko se obrne, je v njegovem pogledu trdi lesket gospodarja.

Galjot je hitel z doktorjem v vas naznanit žalostno vest in poklicat ljudi, da sprejme hiša gospo na zadnje nočevanje; Zina in Janez varujeta mrliča. Vdovin obraz se je izpremenil tako malo, da človek ne ve, ali je bil že v življenju popisan s smrtjo, ali še v smrti živi. Nikdar spočiti možgani so ji zastali v široki viziji svetlobe, poslednja misel je otrpnila v radostnem smehljaju; tako je podobna utrujeni ženi, ki spi in sanja, da je nedelja.

Dolgo sedita nemo drug zraven drugega in strmita v njen razorani profil. Zina sloni na Janezovih prsih, kakor bi mu hotela s svojo tesno bližino uspavati bol. Njiju misli so v teh minutah globlje od zemlje same in višje od neba; nobena beseda jih ne odkriva, noben gib jih ne kaže. Tako tiho se je storilo, da zveni tikanje rožaste ure kakor skrivnostni govor živega bitja.

Večerni pajek je zapredel sobo; ko je materina glava le še skrivnostna lisa v mraku, se Janez vzdigne ter objame dekle čez pas.

„Stopiva na prag, da vidiva; zdaj morajo kmalu priti.“

Zunaj jo stisne k sebi, kakor bi hotel reči nekaj milega in otožnega, pa mu manjka besed.

Temni se; na Sevškem hribu ugaša zadnji rdeči odsev. Indrgasti zvon noči se spušča niže in niže, zvezde v njem se bleščè ko žeblji od blede kovine, in veliko morje samote se zgrinja nad vsemi rečmi.

„Tako dobro mi dé, ker si z mano!“ šepeče moška senca pred hišo v rebri. „Samo tebe imam še na svetu.“

„In njo, in njo!“ odgovarja senca device. „Ljubezen, katero je dala življenju, ne more umreti; v najmanjšem zrncu prsti, v sleherni travni bilki, v vseh dobrih in močnih mislih in delih je tvoja mati pri naju!“

Spodaj plaka mrtvaški zvon. Veter češe hribom temena, kakor bi zemlja orglala na svoje šume in pela črno mašo Kastelkini duši.

„Sladko počivaj, borivka!“ moli mladi gospodar. „Zvesto ob srcu tvoje grude bo gorela gadja vera, in gadje gnezdo bo stalo za dom in staro pravdo v tvoj spomin na vekomaj!“

A. Novačan:

Krčma Čamarjeva.

(Konec.)

III.

Duri so se na stežaj odprle, odskočile prestrašeno in trepetaje ječale. V izbo je planila hladna sveža struja. Vzduh jih je udaril po nogah in zazibal plamenček svetilke pod stropom. Izpod mize se je zaletel na prišleca Lukov Muri in bridko zalajal. Čamar je hitel pogledat in je začuden zameketal. Poklonil se je globoko in je oznanil svečano:

— Študent je prišel! —

Vstopil je visok fant, ogrnjen v črn plašč in s temnim klobukom na glavi. Ogledal se je porogljivo in rezko zadirčno zaklical:

— Dober večer, sužnji! —

Harmonika je utihnila. Pes je polajeval, renčal, vrčal, grmulil. Slišali so Zadnigarja, kako je zaškripal z zobmi pod mizo. Luka je pograbil Murija in ga prijel za gobec. Tonač se je nemirno zganil in hotel vstati. Juri ga je zadržal in rekel poluglasno:

— Banov študent! —

Odmaknil se jė in je študenta povabil:

— Na, pij in sedi, Janez! —

Študent je izpil kozarec do dna. Vsedel se je med Jurja in Tonača in se naježil ves mračen.

Tonač je sukal poglede, je gubančil gube na čelu.

— Pet let se nisva videla, — je očital študentu, — zdaj me pa zmerjaš s sužnjem! —

— Kod si hodil? — je vprašal tiho študent.

— Po Nemškem, po Francoskem sem hodil. —

Nadaljeval je z rahlim boječim povdarkom:

— In še dalje v Ameriko bi bil šel, da me ni vest zapekla. Ti veš, kaj je to, ti me razumeš. Jelde? Kdor more, naj izruva svoje korenine, jaz jih nisem mogel. Držalo me je in prosilo venomer, vezalo mi roke in noge. Pa sem vstal in prišel domu pogledat. Zdaj pijem . . . Moram piti . . .

— Seveda, piti moraš! — je dejal študent.

Čamar je stopil bliže. Izpod mize se je vzdignil Zadnigar in trudoma je sedel. Vsi so stisnile glave. Luka je pred študentom pobešal oči in sramežljivo vprašal:

— Dejal si, da smo sužnji . . . Kàj je to suženj, povej nam, študent! —

— Suženj, — se je nasmehnil Juri — ne veš, kaj je suženj? Kdor nima nič svojega, kdor je brez doma in strehe. Kdor ometa tuje pragove in ne zajema iz svoje sklede. Ni res, Janez? —

Študent je smehljaje pritrdil.

— Res je, Juri! —

— Kdo pa ima kaj svojega! — je dejal Luka porogljivo.

Čamar je povzdignil kazalec.

— Sveto pismo pa pravi — je dejal resnobno, — da so bili sužnji Izraelci v Egiptu, prej ko jih je peljal Mojzes čez Rdeče morje. Človek bi torej mislil, da ne more biti suženj, dokler je sam, temveč še le tedaj, kadar jih je več skupaj. —

Dolgo ga je motril študent in je tudi njemu pritrdil.

— Tako je, Čamar! —

Luka je pokimaval in krivil usta. Prijel se je za glavo in ril s prsti med sivimi lasmi. Zagnal se je in hotel nekaj reči, se zopet zamislil in naposled zajecljal:

— Jaz pa le mislim, saj mi ne zamerite. Suženj . . . Jaz sem suženj . . . Suženj na znotraj in na zunaj. Pomnite, na znotraj . . .

— Na znotraj in na zunaj! — je ponovil godec Godčev pomenljivo za Luko.

— Molčite, molčite! — se je oglasil Tonač. — Jaz vam povem! Mi vsi smo sužnji. Še ti, Juri, si suženj in ti študent tudi, ko mislita da nista. Kaj pa je to, polna skleda in lastni prag? Kaj dom in lastna streha? Oj, sužnji! . . . Mislite si globoko jamo, sama tema, sama tema. Z leščerbo in rovnico riješ globoko pod zemljo po ves dan, kakor črv . . . ampak črviček nič ne ve, ti pa veš, da si človek, svojo glavo občutiš . . . Pa misliš in misliš v temnem rovu, lastne misli ti svetijo. Vse misliš, da je okrog tebe beli dan, mladost in ljubezen . . . Slabo se lesketajo črne stene, globoko kakor v peklu, tiho se plazijo kaplje po njih. Kaplje kakor solze . . . Boli te srce, boli, in zatulil bi, da bi razneslo zemljo. Pa ne smeš, ne moreš . . . Zavoljo kruha, saj veste. Tako, dan na dan, zjutraj v jamo, zvečer pa spet gor pod nebo, in kar duši te, ko vidiš, da solnce zahaja . . .

— Viš! . . . je planil Luka ganjen, vstal in zopet sedel in se zagledal v Tonača.

Tonač je nadaljeval:

— Pa si še mislite veliko tovarno. Ropot koles, žvižganje čudnih piščalk, drdranje kakor velike ure. Po ves dan, po vso noč. Ti pa nag

do pasu stojiš pred pečjo in obračaš z železom. Žeja te, žeja, in vsi udje so kakor z žeblji pribiti na tebe. Tedaj občutiš, da imaš dušo. Duša je žalostna. Včasi preklinjaš, se upiraš, razbijaš s pestjo. To pa ni več duša. To je zavoljo tega, ko vidiš, kako stoje eni v mrzli senci, drugi se pa na solncu grejejo. Toda enkrat človek vse izve. Mine te jeza na svet, na ljudi, na senco in solnce. Zakaj vsi smo sužnji, kar nas je, smo vsi sužnji . . .

— O, ti ljuba domačija! — je kliknil Juri.

— Ne to, ne to, — se je branil Tonač. — Luka je dobro povedal: Sužnji na znotraj. Nam iz vasi nedostaje nečesa na znotraj ... Hudiča! Saj imam vendar glavo, svoje možgane in svoje misli. Obrnil bi marsikaj, na priliko, bogastva bi si napravil kar igraje. Ampak nekaj je v meni, kar me veže, me vleče k tlom, da nimam prave prostosti. Po svetu sem mislil, da je to zavoljo domovine, zato sem se vrnil. Zdaj pa vidim, da ni tako. Hudiča! Doma je še huje, pijmo...

Zarožljali so kozarci, zažuborelo je vino, zamajali so se goltanci. Viharno je zabučala harmonika, je godla, je renčala, hropela zamolklo in nazadnje utihnila, kakor da leži kamen v njej. Godcu so omahnile roke. Spogledali so se med seboj in kradoma ozirali po študentu, ki se je zmračil še bolj in se ves zavil v svoj črni plašč.

Izpregovoril je kakor sam zase:

— Nisem vas zmerjal, ko sem vam rekel: Sužnji! Nisem vam rekel: Cesarji ste, ali svetniki, ali tatje, ali razbojniki! Nisem vas niti ponižal, niti povišal. Zato ste molčali in strmeli, vedoč, da vas nisem zmerjal. Vsi ste dobro uganili, kaj je to suženj, najboljše pa ti, Tonač, ko si govoril o solncu in senci. Solnce in senca . . . Ima solnce senco, si mislil kedaj na to, Tonač?

Ne da bi pričakoval odgovora, je nadaljeval študent s tihim omamljivim glasom:

— Ne rečem vam ničesar več, zakaj mene je govoriti strah. Povem vam samo še to, da ni več suženj, kdor ve, da je suženj. Toda gorje mu, trikrat gorje, ako se sam sebi smili . . .

Njegov glas je izzvenel bolno in trpko. Razumeli ga niso, toda zganile so se njih težke grešne duše, tako nemańa kakor zrno v zamrli zemlji, ko začuti prve pomladanske žarke. Povešali so težke vinske glave in se pogreznili v globoko molčanje. Luka se je ozrl visoko k svojemu Bogu in mu obetal, tresoč se ves ubog pred njim, veliko pokoro za greh potepuštva, za greh pijanstva, za vse svoje izgubljeno življenje. Juri pa je žarel, nestrpen in prožen ves, in se je užival v koprnenju po tistem neznanem velikem in lepem, ki mu ni dalo ne spati, ne mirno orati. Mrk si je grizel ustne Tonač in razložil roke uporno po mizi. Še godec Godčev je bil žalosten. Objel je svojo harmoniko in mislil morda na drugo novo, ki bi jo lahko imel, da ni

denarja zapil. Edini Zadnigar je zasmrčal iznova. Tako so umeli sužnost in videli v njej ali svoje grehe ali svoje uboge nedosežne cilje. In študent jih je gledal, gledal . . .

Kakor iz sna jih je zdramilo tiho vekanje Čamarjevo. Sedel je za pečjo, na sodec naslonjen, in je majal z glavo na desno in levo, kakor bi pel in otroka zibal. Oči so se mu čudno svetile in vzdihovaje je ponavljal v enomer:

— Študent, študent, kaj si nam to povedal. Študent, študent, kaj si nam to povedal . . .

IV.

Med tem, ko so vsi strmeli v Čamarja, ki se je zdaj postavil na sredo izbe in odprl usta, da bi govoril, pri čemer je postalo njegovo lice silno resno in silno svečano, so se tiho odprle duri in v izbo je lezla prilika, na prvi pogled človeku povsem nepodobna; možiček je bil, v dveh gubah, z dolgo razkuštrano brado, ki mu je segala skoro do kolen, in s hudo koničasto grbo, da so mu videli obraz še le, ko je zaprl duri za sabo in se okrenil k luči. V rokah je držal veliko razpelo, kakor ga nosijo pred pogrebom ali pa pred procesijo, čez rame mu je visela črna torba, na glavi je imel nekako kučmo, in izpod nje so štrleli na vse strani dolgi temni lasje. Oblečen v cape je bil kakor strašilo. Obrvi so mu bile široko razrasle in resaste, oči so žarele velike, stroge in neizprosne, in kakor da ima pod očmi še ene oči, so bila njegova lica votla in upadla. Stopil je korak bliže in in povzdignil razpelo visoko nad glavo.

Zakričal je s tenkim presunljivim glasom:

— Reši dušo! Sveti misijon je tu, kopel nebeška, čas visok, da si umijemo dušo. Bog oče je ukazal, Bog Sin je oznanil, Bog Sveti Duh je razsvetlil. Sveta Marija, kronana Devica, za nas Boga prosi . . . Da bo naše srce mehko kakor vosek in milost božja vroča kakor živi ogenj. Da strmoglavimo satana, da ne pride njegovo kraljestvo. Zakaj vse je obhodil, na vsaka vrata je potrkal. Deklicam je dihal v srce, ženam je zmotil oči, možem je omajal vero. Kadar zori žito na polju, cepi ga satan z grehom, kadar sije solnce, tihotapi peklenski žar v žarke nebeške, da misli na greh uboga človeška kri . . . Reši dušo! Položi jo v božjo dlan, da ne zapadeš temi . . .

Grbavec je za hip umolknil, pogoltnil je sline, se sklonil pred sebe in je zašepetal z vročo sapo:

— Ali veste, da sem ga videl na vasi? . . .

— Koga si videl? — je vprašal Luka strahoma.

Še bolj tajinstveno je šepetal grbavi mož:

— Satana . . . Jagned je majal za krčmo . . . Urno kakor veverica se je plazil po drevesu na tla in je skočil na streho. Ko je za-

gledal mene in križ, izpremenil se je v podgano in je izginil v luknjo za stebrom . . .

Luka mu je zapretil s pestjo in ga zavrnil:

— Ne straši nas, Goreči kristjan . . .

— Tiho! . . . Ne slišite, kako gloda, gloda, gloda . . .

In Goreči kristjan je nagnil glavo in je prisluškoval. Nehote so vsi poslušali, toda v izbi je bila popolna tišina in tudi od zunaj ni prihajal najmanjši šum. Čamar je srdito pograbil grbavca in ga je odvlekel za peč na klop. Dal mu je kruha in vina. Prislonil je razpelo k steni in je potresel grbavca še enkrat za rame.

— Na . . . Če se le ganeš . . . Če le zineš besedo . . .

Goreči kristjan se ni ganil in ni zinil besede. Še jedel ni kruha in vina ni pil. Pokorno kakor ustrahovano dete je obtičal na klopi in strmel čas v družbo čas po Čamarju. Usta je bolno odprl in ni se vedelo, se bo zajokal ali se bo zasmejal.

— Si še kaj živ, Goreči kristjan, me še kaj poznaš? — ga je vprašal Tonač sočutno.

Čamar je žugal obema in krilil z rokami in hodil nestrpen od mize do peči. Dajal je znamenja, da bi molčali, sikal je in jih opominjal z očmi, potem potegnil s peči nekakšno plahto in pokril ž njo grbavca, da ga ni bilo več videti. Pod stropom je umirala svetilka. Privil je stenj do kraja, da je ugasnila. Zdaj so videli, da tudi mesec pojema. V izbo je strmela noč mrtvaško bleda. Čamar je prižgal svečo in jo vtaknil v steklenico. Plapolala je viharno in se kadila in jim jemala pogled.

— Hvala Bogu! — je začel Čamar, stoječ sredi izbe, — hvala Bogu, da se je prikazal Goreči kristjan. V pravem času je prišel, hvala Bogu. Drugače bi jaz bil zaigral pred vami komedijo, da bi se bili vsi razbežali. Študent, ti si nam povedal nekaj groznega. Jaz sem razumel in občutil. Zdaj ne vem več, zdaj mi je odleglo. Pozabil sem tisto misel, ki mi je sedla na možgane, da bi znorel, če bi dolgo trajala. Hvala Bogu, hvala Bogu . . . Vsi ste govorili po vrsti, zdaj pa poslušajte mene in ne štejte mi v zlo, ako kje kaj obtičim in se mi zvrne beseda. —

Omeril je družbo, obliskal vse po vrsti z očmi in se ustavil pri Tonaču. Srečala sta se s pogledi. Tonač se je naježil, se v licu zamračil, Čamar pa je naenkrat pobesil glavo.

— O le govori! — ga je bodril Tonač. — Toda oslepaŕil me ne boš, če vse, mene ne boš osleparil. —

— Že, že, že! — je jecljal Čamar in zajemal sapo. Vse bom povedal, povest bom povedal. Godijo se med nami nocoj čudne reči, tako čudne, da še sami ne veste, kakšne. To je, kakor da bi v oblake gledal, pa bi oblakov ne videl, temveč tiste prostore med njimi, kadar

se mešajo in se trgajo oblaki, in so zdaj kakor riba, zdaj kakor slon ali kakšna druga zver, včasi pa nekaj takega, da te v srce zazebe. To je povest, ki ni povest, če so sanje pijanca, kadar se ponoči zbudi in ima najbolj bistro glavo.

Ni se mu kašljalo, Čamar pa si je po teh besedah odkašljal in je čakal in je gledal Tonača postrani. Hotel je nadaljevati, toda Tonač ga je prehitel in je poskočil na noge.

— Molči, Čamar, je zarjul nad njim, — sto let že vemo, kar bi ti zdajle povedal. Tako je govoril moj rajnik oče, tako vsi stari vaški dedci, kar jih pomnim iz otroških let. To je tisto staro vaško hinavstvo. Študent je dejal, to je suženjstvo. Resda, to je suženjstvo na znotraj, o katerem je govoril Luka. Našel je zrno kakor slepa kura. Vsejedno, našel ga je. Ti bi rad, Čamar, zdajle malo pohinavčil pred nami, malo tako okoli nas šel, da bi mi mehki postali, glave pobesili in prav milo zavzdihnili: „O, kako smo ubogi, usmilite se nas!“ Tako se stisne berač v svojem namišljenem uboštvu in dela v licu milo Jero. Jaz pa sem železo koval, jaz pa sem v ogenj gledal. Mene ne boš oslepaaril!...

Ogledal se je bahato, oči so mu žarele. Čamarju je šinila posmehljivost čez obraz in stopil je k njemu z mačjim tihim korakom. Zahehetal se je ostro pred njim in dejal zbadljivo:

— Kaj nam pa ti poveš, striček, s kakšnim oljem nas boš pa ti pomazal?

Tonač se je zdrznil v sebi in vstal od mize. Pokazal je s prstom za peč, kjer je počival Goreči kristjan.

— Tale nas ne bo rešil! — je dejal in je pristopil k njemu. Popravil mu je odejo in mu odkril glavo. Dolgo ga je gledal. Grbavec je odprl oči in začel premikati glavo v cunjah kakor zrela buba. Naslonil se je na komolec in se vzdignil z gornjim životom. Pri mizi so slišali kratko, osorno in nerazumljivo besedo. Tonač je odskočil od peči kakor od ognja. Goreči kristjan je legel nazaj, čez hip pa se iznova vzdignil, istotako samo z gornjim životom, in pokazal svoje velike temne oči.

— Izgubljen si na vekomaj! — je zaklical Tonaču s svojim tenkim glasom.

In je zopet legel in se zaril z glavo v cunje.

Pogledi vseh so obviseli tedaj na Tonaču, pri mizi so se zganili. Videli so, da je Tonač pobledel in omahnil. Prijel se je za zid pri durih in se naslonil. Glava mu je globoko klonila, hrbet se mu je zasločil in ždel je tako nekaj trenotij nepremično. V tem močnem bahatem človeku se je zdaj treslo srce kakor šiba na vodi. Bolest trenotka, kateri se je upiral in jo tajil ves večer, ga je prevzela popolnoma. Besede Gorečega kristjana? Ne, to ga ni porazilo. Saj je vedel, da je

Goreči kristjan napol blazna pokveka, ki samo vpije in razgraja v svoji blazni gorečnosti. In vendar, zaklical je vsem: Reši dušo! Njemu edinemu pa: Izgubljen si! Vedno so ga tako ločili od vseh, vedno so kazali s prstom nanj, vedno je stal Tonač sam proti vsem. To je tista velika strahota moža, ki je koval železo in gledal ogenj. Že takrat, ko je stal s culo nad vasjo in se poslavljal od svojih mladih let, je okusil tisti strah, toda sladak je bil in prešeren tistihmal in mu je opajal zavest kakor močno vino. Zdaj pa je oblegel dušo kakor tesen oklep, ki ga veselje prebiti ne more. To je čas, da bi poklical Boga na pomoč in padel pred njim na kolena. Toda, Bog otroških let, Bog materin in Bog vasi, kje si? Izginil si zdavnaj, na dolgih potih si se izgubil, dragocen in neznaten kakor biser, umrl si na ustnih, ki so šklepetale gladu, zatemnel si v temnih rovih, v fabrikah si onemel pod udarci kladiva in skopnel v divjih sanjah po pijanih beznicah. Ni te več, lepi vaški Bog! Na tvoje mesto sta prišla upor in nerazrešno hrepenenje in ž njima dvema gre človek spoznanju naproti zdaj viharen kakor v stepi isker konj, zdaj zopet slab in brez volje kakor v vetru mrtev list.

„To vse je že bilo, pa je minilo vsakokrat!“ je pomislil Tonač in pogledal kvišku. Nekdo mu je položil roko na ramo. Pred njim je stal študent in zapenjal svoj črni plašč visoko do ušes. Poklical ga je s svojim mirnim, vedno enakim glasom:

— Kaj ne veruješ več, Tonač?

— V koga še naj verujem, študent?

— V solnce in senco! — je zašepetal študent in ga povlekel s seboj skozi vrata.

Ko sta izginila, se je razpeljala družba tudi pri mizi. Juri je zlovoljno vprašal krčmarja za račun, toda Čamar je odkimal in pomežiknil z enim očesom na duri. Luka je naglo in hlastno izpil ostanke in zletel za Jurjem in godcem Godčevim. Gnetli so se v temni veži. Zunaj je še zarenčal pes, zajavkala je še harmonika. Zaklel je Zadnigar, ko se je opotekel in butil z glavo ob vrata.

Čamar je ugasnil svečo in gledal pri oknu na cesto.

— Šli so, h Knezovim se valijo, — je zamrmral in začel hoditi zamišljen po izbi.

Potem je postal in segel na polico po žganje.

— To bo komedija pri Knezovih, — je govoril sam zase, to ga bo starka z bergljo, he-he-he ... Še zmerom je Tonač ošabna kri, nora kri ... Beliča pa ni pokazal ...

Pil je dolgo in strastno.

— Vsi so, vsi so, — je nadaljeval sam zase, naglo žganja pijan, — vsi po vrsti so bolji od mene. Še Zadnigar, je-e-e, še Zadnigar je bolji od mene ... Vsaj pije, ker ga duša boli ... Mene pa ni drugega

kakor želodec . . . Zvita učenost je segla v grapo, raka pa ni našla . . . He-he-he, študent, jaz sem prazen, prazen, prazen . . .

Pri peči so oživele cunje.

— Reši dušo! — je kričal Goreči kristjan.

Čamar se je prestrašen ozrl.

— Ti si, kanalja črna?

Zaletel se je proti peči, a že pri drugem koraku se je zvrnil. S tâl je hreščal na grbavca:

— Kaj si prišel, kaj si me splašil? . . . Ko je študent dvigal zaklade, ko se je zganilo in oživelo . . . Kaj te je bilo treba? . . .

Zijal je v temo za peč, od grbavca pa ni bilo več glasu, zakopal se je zopet v svoje cunje. Prvi dih jutranje zore se je dotaknil oken in v izbi so se zaznavali obrisi, medli še, mrgoleči, nestalni. Čamarja je mučila težka misel. Strmel je v križ ob steni, popotno razpelo Gorečega kristjana, in se mučil in grizel v sebi. Mislil je naporno, da bi vedel, kaj je mislil, potem pa pozdravil tesnobo v srcu, se radostno premaknil in telebnil z glavo v lužo razlitega žganja.

A. Novačan:

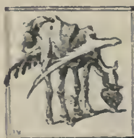
Zbogom.

(M—i.)

Bil čas je visok in čas je gorel,
tedaj je v meni mož zorel.
Prišla si naproti mi, ne kakor san,
človečica naga, koj prvi dan.

O jutra najina nežnih zor,
večeri blaženi tihih ur,
strasti bahatih jadrni dur,
bridkosti prvih tužni mol!

Saj bilo je moje le tvoje telo,
umela me nisi, je vsemu kraj!
Ljubila me nisi pri mojem Bogu,
ki vpije po tebi od vekomaj.

Vatroslav Jagić.

1838—1918.

K osemdesetletnici spisal prof. dr. R. Nachtigall.[1]

I.

Ko je l. 1886. prevzemal V. Jagić, dotle profesor slovanskih jezikov in književnosti v Petrogradu, kot oseminštiridesetleten mož po našem slovenskem Francu Miklošiču, „največjem slovničarju stoletja“ — to so besede berlinskega germanista K. Müllenhofa[2] — najznamenitejšo stolico za slovansko filologijo, je mogel Ljubljanski Zvon (VI 316) po kratkem pregledu vsestranskega in plodovitega Jagićevega znanstvenega delovanja s polno pravico pozdraviti „slavnega Miklošiča najslavnejšega učenca“ z besedami uverjenja, da bode, „kakor je bil slavni Miklošič dika dunajskega vseučilišča, tako tudi živahni Jagić ponos almae matris Vindobonensis“. Te besede je Ljubljanski Zvon (XVIII 500) lehko ponovil o priliki Jagićeve šestdesetletnice l. 1898. Letos 6. julija je praznoval V. Jagić že svojo osemdesetletnico, znanstveno še vedno brez prestanka neumorno delujoč kakor tedaj, ko je še zavzemal vseučiliško stolico, od katere se je poslovil pred desetimi leti. Dokler je bil še profesor v službi, je odkril tajno svoje sveže čilosti sam ob šestdesetletnici pri slavnostnem seminarskem sestanku, trdeč. da se ima zahvaliti za to vednim in blizkim stikom z mladino. Pokolenje se vrsti za pokolenjem mimo njega, ali vedno enako duševno živo, čilo, mlado in to vpliva tudi nanj, to ga pomlaja. Toda sedaj, ko že celo desetletje več ne poučuje, ko je ves svet moreča grozna doba položila v grob velike može iste ali njej sorodne vede kakor Fortunatova († 3. X. 1914.), Lamanskega († 2. XII. 1914.), Novakovića († 18. II. 1915.), Korša († 1. III. 1915.), Franka († 28. V. 1916.), Leskiena († 20. IX. 1916.), Jirečka († 10. I. 1918.),[3] Škrabca († 6. X. 1918.) i. dr., se je treba ozreti še za drugim vzrokom duševne jakosti častitega ali duševno še vedno mladostnega starca, a to je njegov notranji nevgasljivi ogenj neizmerne

---

[1] Pregled dosedanjih doneskov k življenjepisu V. Jagića glej na koncu razprave.
[2] Prim. V. Jagić, Istorija slavjanskoj filologiji. Petrograd 1910, str. 715.
[3] Nekrologe glej V. Jagić, Archiv für slavische Philologie XXXVI in XXXVII.

ljubezni do svoje vzljubljene vede, s katero mu je bilo po naključjih življenja potov omogočeno tako tesno zrasti, da ni bilo dosle človeka in najbrže ga tudi posle nikdar več ne bo, ki bi bil z ene strani tako vsestranski objel najrazličnejše panoge slovanske filologije, z druge pa tako zelo osredotočil vse glavno slavistično delo okoli svoje vodilne osebe in svojega od njega samega ustanovljenega vodilnega glasila za slovansko filologijo kakor on. Tako je tudi postal eden iz največjih in priznanih učenjakov, kar jih je sploh kdaj izšlo iz slovanskega sveta!

Odkar se je bil po Miklošičevi zaslugi, kakor je ob njegovi smrti sam priznal na seminarskem večeru, posvečenem njegovemu spominu (glej Ljublj. Zv. XI 244), vrnil l. 1860. po končanih vseučiliških študijah v svojo ljubljeno hrvaško domovino „klasiški filolog na papirju, ali v srcu slavist“, prvo predvsem vsled štipendijskih in službenih razlogov, odtedaj pa do danes že skoro polnih šestdeset let je vse njegovo življenje oddano vedi, slovanski filologiji v najširšem nje pojmovanju, katere naloga je, z raziskovanjem vseh duševnih, jezikovnih in drugih pojavov slovanske skupine narodov določiti nje duševno bistvo ter tako odpreti tudi slovanski svet občemu znanstvenemu spoznanju. To njegovo nagnjenje v zvezi z genialnimi sposobnostmi je spoznal naš Miklošič že v najzgodnejši dobi. Zato je svojega zvestega učenca tudi nad vse vzljubil ter do konca svojih dni z očetovsko skrbnostjo sledil za njegovo ne vedno gladko in prijazno usodo, kakor to najlepše pričajo Miklošičeva lakonski kratka pisma, pisana Jagiću in objavljena v „Archivu za slovansko filologijo“ (XIV 300 in 452). Že v prvem pismu z dne 8. junija 1861. l. (pismo štev. 1) piše Miklošič Jagiću, da „je prepričan, da ga talent in dosedanje študije vsposobljajo delovati z vspehom na jezikoslovnem in posebno slavističnem polju“. A 10. marca 1874. l. (pismo št. 18) piše: „Vi morate pripomoči k temu, da se zgradi slovanska filologija. To je naloga, kateri ste kos.“ Dà, do višin sveta duha Jagića niso gnale kakršnekoli ambicije, ležeče izven njegove znanosti; ves se oddajajoč le tej, je sledil samo svojemu notranjemu poklicu. Piscu teh vrst je za njegovega vseučiliškega študija večkrat rekel, da v znanosti človeka ne smejo voditi nikakršni računi, znanosti se je treba zlepa vdati, vse drugo pride samoobsebi. To je tudi vršil sam ves čas svojega življenja, kakor kažejo njegeva dela, počenši z dni, ko je nastopil v domovini službo gimnazijskega učitelja. Tako življenje pa je tudi vir notranje zadovoljnosti in to je Miklošič v svojih pismih Jagiću predvsem povdarjal, seveda še s pogojem zadostnih dohodkov. To se v pismih sploh tako pogosto nahaja, da napravlja vtis, kakor bi bil Miklošič hotel obvarovati Jagića, da ne bi ob nikaki priliki zanemaril tudi gmotne strani.

Dne 8. decembra 1873. l. (pismo štev. 17) piše: „Dati Vam morajo (v Berlinu) plačo, ki izključuje vsako skrb za preživljanje. To je pogoj

vsakega vspešnega delovanja. Končno gre zato, menite li, da se morete v nekem času dobro počutiti v Vaših sedanjih razmerah . . . Skromnost je lepa stvar; ali v denarnih zadevah in glede mesta, ki ga je zavzeti, bi ne bila na pravem mestu. Vzemite si za primer nemške profesorje . . . Pretehtajte svojo korist: le ta sme biti merodajna . . . Vaša sreča mi je nad vse druge želje.“ V sledečem pismu z dne 10. marca 1874. l. (pismo štev. 18) piše: (Pri odločitvi glede premembe mesta) „je merodajno vprašanje, kaj naj storim, da si ustvarim zadovoljujoč položaj, položaj, kateri poviša moj in mojih gmotni blagor in pospeši mojo znanstveno življenjsko nalogo — kajti to je potrebno učenjaku k življenski sreči.“ Dne 12. novembra 1876. l. (pismo štev. 30) piše: „Sedaj poznate oba kraja, Berlin in Odeso, iz lastne daljše skušnje: ne oziraje se na kaj drugega se odločite za kraj, kjer upate, da boste mogli zadovoljnejši živeti. Ena conditio sine qua non zadovoljnosti so zadostni dohodki.“ Dne 20. novembra 1880. l. (pismo štev. 48) piše: „Glejte, da se Vam dobra volja ne izkazi in zagreni. Pustite, naj bo včasih pet sodo število.“ Končno naj navedem še besede iz pisma z dne 12. julija 1872. l. (pismo štev. 14), če so tam tudi v drugi zvezi: „Vaš značaj in znanstvo bodeta Vas ohranila duševno zdravega, kar je glavno.“

Ali še nekaj je izviralo iz presrečnega harmoničnega duševnega sklada Jagićevega, ga polnilo z notranjim mirom ter mu blagodejno obsevalo duševno njivo, to je v opravičenih mejah nahajajoč se optimizem, ki trdno veruje v človeštvo, veruje v napredek. Za primer naj mi bo dovoljeno navesti nekaj besed iz pisma, ki mi ga je pisal 15. maja 1918 o priliki prejema novega znanstvenega slovenskega filološko-historičnega časopisa: „Čim su strašniji udarci, koji sa sviju strana prijete našoj slovenskoj, t. j. općoj slovenskoj, ne samo slovenačkoj, budućnosti, tim življe valja da prionemo za posao, složni u cilju, koji nam lebdi pred očima, a u harmoniji svih slovenskih glasova, kako govore od srca k srcu, da daleko u kulturni svijet zazvuči i naša mnogostrana lira, neka se čuje, da smo i mi voljni živjeti ne samo kao tudje sluge, več kao ravnopravni članovi kulturnoga svijeta . . . Pravo imate, da svakim danom teže podnosimo neuvažavanje sa strane dviju priviligiranih nacija, koje drže nesmiljeno vlast u rukama . . . ali i ako sam blizu groba, ne gubim vjeru, da neće ni nas uvijek ovako nepriznavati, jer se i u nas budi otporna snaga.“ Gornje besede so tako pesniški vznesene, tako mladeniški ognjevite, da zvene kakor čudo v ustih osemdesetletnega starca. Ali isto pismo kaže še, kako se pri njem pri upu na bodočnost druži sedanjost s preteklostjo, starost z mladostjo, ko pravi, da ga ustanovitev omenjenega znanstvenega glasila „(oprostite!) sjeća na moja mlada ljeta, kad smo počeli izdavati u Zagrebu ‚Književnik‘.“

Po rojstvu — rodil se je 6. julija 1838. l. v Varaždinu — pripada Jagić v etnološkem in filološkem pogledu skoro istemu miljeju kakor Miklošič ali Stanko Vraz, ki sta bila doma v ljutomerski okolici. Hrvaški kajkavci so politično sicer Hrvati, filološki pa se naslanjajo najbliže na sosedna slovenska narečja, tvoreč z druge strani prehod k srbohrvaščini.[1] Od časov protestantovske dobe, ko se je Jurij Dalmatin v predgovoru k svetemu pismu in v „registru“ ne povsod navadnih besed oziral tudi na kajkavščino kot slovensko narečje, pa do naših dni, ko n. pr. Grafenauerjeva Kratka zgodovina slovenskega slovstva (v Ljubljani 1917) še vedno obsega tudi kajkavsko književnost, a Pleteršnikov slovar (prim. str. VIII) podaja tudi kajkavske besede, medtem ko jih „Rječnik hrvatskega jezika“ Ivekovića-Broza (v Zagrebu 1901) nima, do teh zadnjih časov ni izmrl v kulturni slovenski javnosti tradicionelni čut, da je kajkavščina pravzaprav del slovenščine. Odkar je ilirski pokret prekinil nekaj stoletij staro kajkavsko književnost ter privel do skupnega srpsko-hrvaškega književnega jezika, se Hrvati sploh niso več veliko brigali za njo in šele v novejšem času se je zopet pojavil vsega uvaževanja vreden pokrajinski pesnik D. Domjanić, o katerega „kipcih in popevkah“ pravi Ljubljanski Zvon (XXXVIII 513)[2]: „S to knjigo je stopil hrvatski pesnik Domjanić v krog slovenskih lirikov“ itd. Z druge strani je umevno, da je nasprotno mogel naš Stanko Vraz postati glavni pesnik ilirskega pokreta, kakor je n. pr. Gogolj postal veliki vseruski pisatelj. Tega vsega seveda ne omenjam radi tega, da bi pomagal Slovencem do časti, prisvojiti si poleg Miklošiča tudi še Jagića, kakor so se v starodavnosti trgala grška mesta za Homera. Zanimivo je to ne le v toliko, v kolikor je etnološki moment važen za biologijo genialnega duha, temveč posebno še radi tega, ker sta si ožji domovini Miklošiča in Jagića v tako neposrednem sosedstvu. Miklošič je v gimnazijo začel hoditi naravnost v Varaždinu, ker je njegov domači svet iz naravnih vzrokov bolj stremel v Varaždin in Zagreb nego drugam, a v mladih letih svojih vseučiliških študij v Gradcu, skupnih z Vrazom, je bil celo neke vrste drugi Vraz.[3] Miklošič in Jagić nista tedaj najože zvezana le vsled iste vede, kateri sta se posvetila, tudi narodoslovno, kakor to pojmuje etnološka in uči filološka znanost, sta oba isto, in da ni sekundarnega političnega razlikovanja, bi pripadala oba tudi enemu skupnemu narodu v ožjem zmislu, ker v širšem sta kot sinova slovenskega in srpsko-hrvaškega naroda itak oba eno — Slovena (ali bolje

---

[1] Prim. V. Jagić, Verwandtschaftsverhältnisse innerhalb der slavischen Sprachen. Archiv f. slav. Philol. XX 35 ter V. Jagić, Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen. Archiv f. slav. Philol. XVII 63 in 73 sl.

[2] Prim. še o drugih „kajkavskih pjesmah“ Savremenik 1918, str. 307 ter Ljublj. Zvon 1918, str. 291.

[3] Prim. M. Murko, Miklosich's Jugend- und Lehrjahre, str. 46 sl. in str. 52.

Slovenina), kakor je bilo staro skupno ime. Zdi se, da se je nekje v šali Jagić kot kajkavec sam imenoval Slovenca.

Prvi spis, s katerim je Jagić po svojem prihodu v Zagreb stopil 1861. l. na dan, je bil „Pabirci po cvieću našega narodnoga pjesničtva“. Izšel je v izvestju zagrebške gimnazije ter primerjal v formalnem oziru srpsko-hrvaške narodne junaške pesmi s starogrško epiko. Tak začetek je bil popolnoma naraven pri mladem učenjaku, ki je bil iz gotovih že omenjenih razlogov tudi klasični filolog, poleg tega pa Hrvat in učitelj na hrvaški gimnaziji; saj je ravno narodno epsko pesništvo početkom devetnajstega veka najbolj proslavilo srpsko-hrvaški narod, vrhutega pa dalo po nastopu Vuka Stefanoviča Karadžića še povod in osnovo skupnemu narodnemu književnemu jeziku. Kaj je moglo tedaj biti naravnejšega zanj, nego primerjati narodno epiko s Homerom! A s tem, kako je to izvršil, ni pokazal le rodoljubja in pedagogičnega zmisla, temveč tudi znanje in sposobnost ter potrebo podobnih študij; pa se je tudi sam pozneje še mnogokrat vračal k še vedno neizčrpljivi temi, narodnemu pesništvu.

Drugo leto se je podal na jezikoslovno polje ter pojasnil zopet v izvestju zagrebške gimnazije zgodovinski razvoj srpsko-hrvaške samostalniške sklanje v primeri s staro cerkvenoslovansko. Za prvim spisom sploh ni preteklo niti enega leta, da ne bi bil objavil večjega ali manjšega spisa, knjige ali razprave, izdaje ali ocene. Ne more seveda tu biti naloga niti našteti vseh Jagićevih spisov, kaj še, jih morda podrobnejše pretresti. To bi obsegalo celo knjigo. Omejiti se moram le na najvažnejše in najznačilnejše dogodke in črte iz njegovega življenja in delovanja. Izkušal pa bom navesti vsaj vse knjige in važnejše razprave.

Jagićeva zagrebška doba je trajala nekako do 1871. l., torej polno desetletje. Poleg raznih znamenitih del in razprav je s stališča narodne hrvaške kulture najvažnejše v zvezi s historikom Račkim in prirodoslovcem J. Torbarom izvršena ustanovitev znanstvenega časopisa „za jezik i poviest hrvatsku i srpsku, i prirodne znanosti“, „Književnika“, predhodnika ne samo poznejšemu njegovemu „Archivu za slovansko filologijo“, temveč tudi „Jugoslavenski akademiji znanosti i umjetnosti“ v Zagrebu, katera se je po treh letih izhajanja Književnika (1864—1866) neposredno razvila iz njega. Kako je bil ravno Jagić duša vseh teh podjetij, se vidi že iz tega, da je v prvi javni seji novoustanovljene akademije 5. junija 1867. l. predaval on „O paralelah i izvorih naših narodnih pjesama i pripoviedaka“, naslanjajoč se na takrat ravnokar v podporo akademije izdano in še dosedaj ne povsem prekošeno knjigo „Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga. I. Staro doba. U Zagrebu 1867“ (VII.—XIV. stol.). Spominja pa tudi na prvi gori imenovani spis Jagićev. Ginljiv je pripomin starčev v zadnjem zvezku Archiva (XXXVII 198) po obširni in pomembni oceni A. Šahmatova knjige o

zgodovíni ruskega jezika: „5. junija 1917. l., polnih 50 let po mojem prvem predavanju v prvi javni seji južnoslovanske akademije v Zagrebu." Pred ustanovitvijo akademije je bil Jagić duša književne organizacije tudi v hrvaški „Matici" kot njen velemarljivi in razumni tajnik (prim. J. Pasarić, Jagićev rad v „Matici". Hrvatska Njiva 1918, str. 558).

Razen omenjene „Historije književnosti", h kateri so izšli sledeče leto v Kukuljevićevem Arkivu za povjest jugoslavensku (IX—X) še „Prilozi" s teksti, je oskrbel Jagić tudi povsem novovrstne in znanstveno visokovredne učne knjige materinega jezika kakor slovnico (Gramatika jezika hèrvatskoga, osnovana na starobugarskoj slověnštini. I. Glasovi. U Zagrebu 1864) ter hrestomatijo starocerkveno-slovanskega in starejšega srpsko-hrvaškega jezika (Priměri starohèrvatskoga jezika iz glagolskih i cirilskih književnih starinah, sastavljeni za sedmi i osmi gimnazijalni razred. I—II. U Zagrebu 1864—1866). Slovnica je podala prvič znanstveno pravilno historično sliko srpskohrvaškega glasoslovja, v hrestomatiji so poleg lepih uvodov in zanimivih pripomenj ne le teksti prav srečno izbrani, temveč nekateri celo prvikrat objavljeni po rokopisih. V rabi sta bili učni knjigi več kot 20 let. Za Riegrov Naučný slovník (1864) je spisal Jagić vrlo poučne članke o zgodovini srpsko-hrvaškega jezika in književnosti, po katerih je mnogo vseučiliških kandidatov še desetletja potem ponavljalo gradivo za izpite.

V Književniku se je bavil v razpravah s hrvaškim pravopisom, z zgodovino in sintakso hrvaškega jezika, s starejšo, a tudi najnovejšo srpsko-hrvaško književnostjo, z zgodovino slavistike, s starinoslovjem i. dr. Ocen in krajših znanstvenih poročil je preko 30. Da je bil Jagić v Književniku glavni delavec, in sicer ne le na svojem polju, dokazuje že to, da obsegajo njegovi doneski skoro 500 strani; razen tega se razvidi iz mnogih in deloma zelo obširnih ocen, tičočih se najraznovrstnejših predmetov, kako se je že tedaj tudi na široko razgledal po prostranem polju slovanske filologije.

Ko je začela delovati akademija, je nadaljeval svoje delo, razume se, v njenih publikacijah, v Radu, Starinah in Starih piscih hrvatskih. V Radu se nahajajo do 1871. l. štiri velevažne razprave: „Gradja za glagolsku paleografiju" (1868 II) z novim odkritjem še ne povsem oglato pisanega bosanskega hrvaškoglagolskega odlomka (drug tak mu je sledil v Starinah 1893. l.), „Podmladjena vokalizacija u hrvatskom jeziku" (1869 IX) o novem, a tipičnem za srpsko-hrvaški jezik samoglasniku *a*, namestniku praslovanskih etimologičnih skrajšanih in poznejših neetimologičnih drugotnih prehodnih vokalov, „Trubaduri i najstariji hrvatski lirici" (1869 IX) o Menčetiću in Držiću v stari dubrovniški književnosti (njih pesni je izdal sledeče leto v Starih piscih 1870 II) in končno „Paralele k hrvatsko-srbskomu naglasivanju" (1870 XIII) s primerjanjem srpskohrvaškega muzikaličnega naglaševanja z drugimi

indoevropejskimi, posebno litavskim, torej predmet, ki je bil takrat še nova ledina, ki pa je prišel ravno najnovejše čase do svoje posebne veljave. Od razprav tvori prehod k ocenam in znanstvenim poročilom jezikovnozgodovinski obris „Napredak slovinske filologije posljednih godina“ (1871 XIV in XVII). Ta pregled spominja na razpravo v drugem letniku Književnika „Slovensko jezikoslovje. Kratak historičko-filologički nacrt“, pa je bil ž njo prva kal, ki je z mnogobrojnimi in mnogovrstnimi poznejšimi doneski podobnega značaja vzrasla naše dni do velike skoro tisoč strani obsegajoče „Zgodovine slovanske filologije“, prvega zvezka „Enciklopedije slovanske filologije“ (Petrograd 1910). Ocen in poročil je sedem, oziroma osem, ako se šteje še ena ocena iz l. 1872 (XVIII), za katerim za nekaj let prestane sodelovanje v Radu. Med zadnjimi doneski, ki štejejo skoro 150 strani, se nahaja nekrolog A. Šlajherju in podroben pretres ruskega dela o življenjepisu Jurija Križanića. Tudi to spada v zgodovino slovanske filologije. Poleg tega pa je Križaniću posvetil Jagić tudi še posebno veliko knjigo (510 str.): „Život i rad Jurja Križanića. O tristogodišnjici njegova rodjenja“ (Djela jugoslavenske akademije. Kńiga XXVIII. U Zagrebu 1917). To je tudi zadnje dosedaj izpod Jagićevega peresa poteklo delo, kateremu pa bo, kakor vem iz pisma, kmalu menda sledilo zopet drugo — njegova korespondenca. Nebroj je nekrologov, ki jih je Jagić napisal tekom svojega življenja. Za Šlajherovim je iz zagrebške dobe omeniti še življenjepis „popa Ivana Brčića“, marljivega in velevrednega raziskovalca in izdajatelja hrvatsko-glagolskih tekstov. Pridodan je Berčićevi postumni knjigi „Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metuda“ (U Zagrebu 1870).

V Starinah so do 1871. l. natisnjeni „Ogledi stare hrvatske proze“ (1869 I in 1871 III), a v Starih piscih „Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića“ (1870 II). Te pesmi so dale tudi povod gori omenjeni razpravi v Radu o trubadurjih. K „Pjesmam Marka Marulića“ (1869 I) je dodal Jagić kritične pripomnje in uvod s programom „odbora za izdavanje starih hrvatskih pisaca“. V odboru so bili Daničić, Jagić, Jurković, Kurelac in Veber, pa se vidi tudi iz tega, da je i tu imel vodilno ulogo Jagić. Sodeloval je še pri izdajah pesem Mavra Vetranića Čavčića (1871 III in 1872 IV) ter Nikole Dimitrovića in Nikole Nalješkovića (1872 V).

Z dosedaj imenovanim pa še vedno ni do cela izčrpano znanstveno delo Jagićeve zagrebške dobe. Preostaje celo še zelo važen oddelek in to je kritični študij starocerkvenoslovanskih tekstov. Že l. 1863. o priliki tisočletnega jubileja poziva slovanskih apostolov Konstantina-Cirila in Metoda je v jubilejnem albumu „Tisućnici“ objavil razpravo, tretjo po času, „Evangjelije u slovênskom prievodu, historičko-filologički nacrt“, v kateri je pokazal, da se hrvatsko-glagolski prevod naslanja

na starocerkvenoslovanski in da se v izrazih in oblikah mestoma razlikuje od takega teksta kakor je starorusko Ostromirovo evangelje iz l. 1056-7. Ti izrazi in oblike pogosto pričajo za večjo starost hrvaškoglagolskih predlog, nego je staroruski tekst. Še dalje pa je razvil te misli in sploh ustanovil take vrste kritične razprave, prepotrebne za razbistritev najrazličnejših vprašanj o stari cerkveni slovanščini, v obširnem uvodu (ok. 100 str.) k izdaji Račkega Assemanovega evangelistarja (U Zagrebu 1865). V tem uvodu, ki ga imenuje Miklošič v pismu z dne 3. januarja 1872. (pismo štev. 13) „izvrsten", je podal grafično in gramatično, slovarno in tekstnokritično analizo enega iz najstarejših večjih starocerkvenoslovanskih spomenikov, po številu dotedaj poznanih četrtega (prvi je bil Glagolita Clozianus v Kopitarjevi izdaji l. 1836., drugi Codex Suprasliensis v Miklošičevi izdaji l. 1851., tretji Savina knjiga v izdaji Sreznevskega l. 1868., četrti Assemanov evangelistar v izdaji Račkega-Jagića 1865. l.). Niti ena teh izdaj pa nima študije, ki bi se dala primerjati Jagićevi; pravzaprav jo ima le Kopitarjeva. Jagić je primerjal Assemanov spomenik z Ostromirovim evangelistarjem in pokazal, da je Assemanov v oblikah in izrazih starejši. Še l. 1871. je Leskien v prvi izdaji svoje znane priročne knjige starocerkvenoslovanskega jezika izhajajoč iz napačnih premis orisal starocerkvenoslovansko slovnico le na podlagi Ostromirovega evangelija. Tudi Jagićev uvod z današnjega stališča pri tedanjem stanju vede ni brez pomot, o čemer govori sam Jagić v drugi izdaji knjige „Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache" (Berlin 1913, str. 238 sl.); gotove pomote so bile zakrivljene tudi vsled nekih nenatančnosti izdaje Račkega. Vkljub temu je položil Jagić s tem uvodom temelj mnogoštevilnim poznejšim podobnim študijam svojim in drugih do današnjih dni, študijam, ki so vedle posebno po Jagićevih prizadevanjih do one visoke stopinje jasnosti in pojmovanja starocerkvenoslovanskega jezika, na kateri se ta centralni problem slovanske filologije nahaja dandanašnji. Dandanes vemo, da so prvotni teksti že v rani dobi najstarejše starocerkvenoslovanske književnosti dobili različne dialektične okraske, zlasti silno v vzhodni Bolgarski Simeonove dobe. Centralno važnost starocerkvenoslovanskega jezika pa poleg njegovega prvenstva po starosti in mogočnega vpliva na do malega vse slovanske narode najlepše izpričuje dejstvo, da pripada jezik slovanskih apostolov ne glede na neke staromacedonskoslovanske dialektične črte še oni prvotnoslovanski prehistorični fazi slovanskih jezikov vobče, ko so poleg večino starih oblik še vladali najstarejši glasoslovni zakoni, predvsem tipični zakon odprtih, s samoglasnikom se končavajočih zlogov. Z onemenjem skrajšanih samoglasnikov na koncu in v slabih pozicijah tudi sredi besed, kar se je na jugu razvilo kmalu po dobi slovanskih apostolov, pa so nastopili novi drugotni zaprti zlogi, ki jih v slovanščini ni bilo izza

skupnih dni indoevropejskih, s tem pa tudi nedogledne različne glasovne izpremembe. Pričela se je tako nova historična doba v razvitku slovanskih jezikov, a tej pripadajo že vsi najstarejši spomeniki vseh drugih slovanskih narodov. Opisano dejstvo pa dokazuje tudi važnost stare cerkvene slovanščine ne le za obče jezikoslovno znanstvo, temveč tudi za občo domačo srednješolsko naobrazbo kot neprecenljivega in zaželjenega historičnega primera razvijanja materinega jezika. Tudi materin jezik se mora ne samo znati, temveč tudi ceniti in umeti v luči historične geneze, kakor je to potreben element izobraženčevega duševnega naziranja pri vsakem predmetu in kakor se to splošno priznava in vrši pri vseh kulturnih narodih.[1]

Pri spisih Jagićeve zagrebške dobe smo videli na več mestih, da se že v prvi dobi Jagićevega znanstvenega delovanja nahaja v kali mnogotera zamisel njegovega poznejšega bogatega znanstvenega programa. To še podrobnejše zasledovati, bi bilo zelo poučno, ali ni tu mesta. Vidimo pa že iz rečenega, da je Jagić poleg eminentno kulturnega dela za svoj narod že s samega početka na široko in globoko začel kar najintenzivnejše razvijati in vdejstvovati svoje znanstveno zanimanje, oprto na genialno sposobnost, tako da je Miklošič opravičeno izrekel v pismu z dne 10. marca 1874. l. (pismo štev. 18): „X. e tutti quanti Berlincem ne morejo nuditi tega, kar vi zamorete. Vsi ti gospodje so doma v slovanski slovnici — Vi morate pripomoči k temu, da se zgradi slovanska filologija. To je naloga, kateri ste Vi, ne oni kos. Le filološko raziskavanje jezika doseže cilj, ki ga imamo pred očmi.“

Mnogo znanstvenega dela je opravil Jagić tudi za svojega velikega učitelja Miklošiča. Ni skoro pisma, da se ne bi Miklošič obrnil na Jagića s kakim vprašanjem ali kako prošnjo, tičočo se njegovega znanstvenega dela; pa tudi Jagić se je obračal s prošnjami za nasvete nanj ter mu poročal o svojih znanstvenih delih. Zanimivo dopisovanje med Miklošičem in Jagićem bi zaslužilo, ker se ravno dotika vseh zanimajočih ju znanstvenih vprašanj ter nazorov in življenskih dogodkov obeh velikih ljudi, še posebno podrobno študijo. Seveda bi hoteli tedaj imeti na razpolago tudi Jagićeva pisma Miklošiču. Kje so sedaj? Poleg znanstvene strani v Miklošičevih pismih prekrasno stopa na dan, kakor smo deloma že gori videli, tudi iskrena osebna nota, ki kaže, kako silno je bil Miklošiču tudi osebni blagor Jagićev pri srcu in kako visoko ga je cenil, da je neprestano dajal temu tudi izraza, kakor bi mu hotel dvigati pogum in ga vabiti na visoke cilje. To je pri znani lakoničnosti Miklošičevi tembolj uvaževanja vredno, On sam

[1] Za to kažeio pripomnje kakor n. pr. v Ljublj. Zvonu 1918, str. 519, le na slabo poučenega in torej za take sodbe nekompetentnega človeka.

pravi v pismu z dne 26. novembra 1881. l. (pismo štev. 48): „V svojo sramoto se moram žal izpovedati, kar morda že veste, da sem pri vsej pridnosti v drugih stvareh v pisanju pisem kaj velik lenuh. Pri Vas se to ne bo zopet zgodilo.“

Gotove izjave v Miklošičevih pismih nehote navajajo na misel, da je Miklošič že v rani dobi mislil na Jagića ne le kot bodočega vseučiliškega profesorja slavistike sploh, temveč naravnost kot na svojega predestiniranega naslednika na po njem najbolj sloveči stolici slovanske filologije na Dunaju. Mnogopomembno je mesto v pismu z dne 23. julija 1869 (pismo štev. 3): „Kar se tiče mojih namigavanj o tukajšnji profesuri slovanske filologije, bodite brez skrbi: Vi imate vse potrebno zato, namreč izvedenost v klasični filologiji, znanje ne samo slovanske, temveč tudi splošne jezikoslovne literature in — kar ni nevažno — pravo starost. Ne izgubite stvari izpred oči! Pot najdete po meni nekoliko pripravljeno.“ Dne 1. maja 1870. l. (pismo štev. 8) ponavlja: „Ne pustite od mene v enem iz prejšnjih pisem namignjenega izpred oči.“ Dne 2. septembra 1870. l. (pismo štev. 9) pravi: „Sem za objavljenje (razprave) na nemškem jeziku z ozirom na pred nekim časom namignjeno svrho, ki je ne smete izgubiti izpred oči.“ Dosego naslova doktora bi Vam nasvetoval iz istega vzroka. Nemci so sicer veliki filozofi, ali v takih rečeh bolj otročji nego drugi nefilozofski narodi.“ Tem zanimivejše je, da Mikošič l. 1870. ni hotel predlagati Jagića za novoustanovljeno stolico slovanskih jezikov na vseučilišču v Lipskem, temveč je predlagal Leskiena, kakor se to razvidi iz pisma Georgu Curtiusu z dne 15. januarja 1870. l.[1]: „Po mnogem premišljevanju bi priporočil Leskiena, ne toliko radi njegovih dosedanjih, niti po obsegu, niti po večjem pomenu odlikujočih se del na polju slovanskega jezikoslovja, kolikor predvsem radi tega, ker je opravičeno upanje, da bo razvil na tem polju pomembno znanstveno delovanje: k temu je pripravljen.“ Najbrže ni hotel Miklošič Jagića, ki si ga je hranil za Dunaj, vznemirjati v njega zagrebškem delu, dokler se ni pojavila nujna prilika, ki pa se je po čudnem naključju ponudila kaj kmalu.

Junija meseca 1870. l. je Jagića doletel silen udarec usode, ki bi se bil mogel izteči za njega in za njegovo delo katastrofalno. Iz vzrokov, ki jih opisuje J. Pasarić v Savremeniku (XIII 374): „Kako i zašto je otpušten V. Jagić iz profesorske službe?“ je izgubil Jagić, dvaintridesetleten mož z ženo in otroci, pod režimom bana Raucha vsled svoje značajnosti profesorsko službo in s tem na prvi mah tudi eksistenčno možnost. Pa to je liki svetopisemskemu Bileamu naročenemu prokletstvu, ki se je izpremenilo v blagoslov, Jagiću bilo le na dobro

[1] M. Murko, Die slawische Philologie in Deutschland. Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik. XII. 2, str. 246.

ter mu odprlo svet in pot do današnjih višin. Najprej mu je priskočila na pomoč akademija s slavnim svojim mecenom J. Strossmajerjem na čelu s tem, da ga je imenovala poleg Daničića za drugega tajnika. V pismu z dne 24. novembra 1870. l. (pismo štev. 11) piše Miklošič: „. . . še bolj me pa veseli, da ste našli pri akademiji mesto, ki Vam omogoča, posvečati se z duševnim mirom svojemu delu.“ Posegel pa je Jagićev stari učitelj in očetovski prijatelj tudi še aktivno vmes ter s pomočjo svojih ruskih prijateljev in B. Bogišića posredoval, da je bil Jagić l. 1871. pozvan za izrednega profesorja primerjalnega jezikoslovja na vseučilišče v Odeso (prim. češki Čas 1891, štev. 13 in Ljublj. Zv. 1891, str. 244). Skrb Miklošičeva za Jagića je lepo izražena v pismu z dne 12. julija 1872. l. (pismo štev. 14): „Lehko si predstavljate, da pogosto in mnogo mislim o Vas: svoje toplo zanimanje za Vašo usodo je povod temu . . . Vedno bom pripravljen, biti Vam na uslugo: obračajte se brez pomisleka name.“

V Rusiji je bil Jagić že znan. Že l. 1868. ga je imenovala petrogradska akademija znanosti za dopisujočega člana, a petrogradsko vseučilišče mu je l. 1870. podelilo naslov častnega doktora slovanske filologije. Ali je to kaj v zvezi s pozivom v Odeso in Miklošičevim posredovanjem, ne vem. Predno pa je bilo potreba nastopiti mesto na odeškem vseučilišču, je dobil Jagić obenem enoletno takozvano „komandirovko“ za študijsko potovanje po Rusiji in v inozemstvu, da izpopolni svoje znanje sanskrtskega in ruskega jezika. V drugi polovici 1871. l. je potoval v Berlin, a v Lipskem je postal na podlagi disertacije „Das Leben der Wurzel dê in den slavischen Sprachen“ (Dunaj 1871) doktor filozofije. Že 2. septembra 1870, l. (pismo štev. 9) je Miklošič nasvetoval Jagiću: „Dosego naslova doktora bi Vam nasvetoval.“ Disertacijo je posvetil Jagić Miklošiču, ki mu je na prošnjo za dovoljenje odgovoril 24. novembra 1870. l. (pismo štev, 11): „Dedikacijo Vaše razprave hvaležno sprejemam: pošiljanja izvesnih pol pa bi pri Vas tudi tedaj ne bilo treba, ako ne bi bil že bral razprave.“ V pismu z dne 13. januarja 1871. l. (pismo štev. 12) se mu zahvaljuje za posvetilo in doposlano knjigo ter pravi: „Za usodo knjige se Vam ni treba bati: Koren dê zasluži razpravo in Vaše delo je dobro: glas X-ov je k sreči „glasъ vьpijąštaago vъ pustyni“; strastni bevskač ne zasluži boljšega“.

L. 1872. je bil Jagić imenovan za rednega profesorja primerjalnega jezikoslovja na vseučilišču v Odesi ter je pričel še istega leta predavati. Ali tu ga je čakala druga velika nesreča. Ni njemu ni rodbini ni prijalo odeško podnebje in zbolel ni le sam na jako težki tifozni bolezni, umrla mu je tudi prvorojena hčerka. Dne 23. februarja 1873. l. (pismo štev. 15) piše Miklošič: „Od Bogišića sem izvedel o domači nesreči, ki Vas je zadela, in o Vaši težki bolezni: ono se ne da več po-

praviti: mollius fit patientia, da ste bolezen srečno prestali, nas vse zelo veseli. Upajmo, da Vam in Vašim tuje podnebje ne naloži nobene nove izkušnje.“ Tega k sreči ni bilo, in sicer že radi tega ne, ker Jagić zopet po zaslugi Miklošičevi ni dolgo ostal v Odesi. Že l. 1874. ga je namreč pozvalo berlinsko vseučilišče v Berlin na novoustanovljeno slovansko stolico (gl. Murko n. n. m. str. 250).

Kratka doba po odhodu jeseni 1871. l. iz Zagreba in do prihoda jeseni 1874. l. v Berlin, oziroma do ustanovitve tam jeseni l. 1875. centralnega časopisa za slovansko filologijo, občeznanega „Archiva za slovansko filologijo“, je neke vrste prehodna doba v Jagićevem življenju in delovanju. V tem času so poleg že gori omenjenega začeli izhajati v Starinah (1873 V) „Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovinskih rukopisa“. Nadaljevali so se l. 1874. VI, 1877. IX in 1878. X. V srbskem Glasniku (1874 XL in 1875 XLII) nahajamo spisa: „Još nešto o životu svetoga Djurdja Kratovca“ ter „Konstantin filozof i ńegov život Stefana Lazarevića despota srpskog“. Razen tega je izšlo še v Otadžbini (1875 III) „Svjedočanstva iz prošlosti o srpskim narodnim pjesmama“. Z istim predmetom se bavi tudi znamenita razprava v Radu (1876 XXXVII) „Gradja za historiju slovinske ńarodne poezije“, v kateri so zbrana historična sporočila o srpskohrvatski narodni poeziji.

Kako je prišlo do ustanovitve berlinske slovanske stolice, poroča Murko n. n. m. Jagić se ni mogel takoj odločiti, ker je mislil, da gre predvsem za vzadovoljitev poljskih želja; sprejel bi poziv le na občno stolico, kakor je Miklošičeva na Dunaju. Miklošič je v tem času odločitve pisal Jagiću več daljših pisem, ki bi jih bilo najbolje navesti v celoti. Nekaj mest iz njih sem navel že gori. Dne 8. decembra 1873. l. (pismo štev. 17) piše: „Čim dalje razmišljujem o Vaši zadevi, tem težje mi je, dati Vam nasvet, ki bi me zadovoljeval. Samoobsebi se pa ume, da morete iti v Berlin le kot profesor slovanske filologije in ne morda kot učitelj jezikov višje vrste.“ Dne 10. marca 1874. l. (pismo štev. 18) pravi: „Stojite na razpotju in se morate sedaj odločiti. Ako ne sprejmete poziva, potem morate ostati v Rusiji — sedaj in v bodoče. Tako pojmujem položaj. Ne umejte tega nikar tako, kakor bi hotel odločilno vplivati na Vaše vkrepe: priznavam, da nimam nikakega jasnega vpogleda v razmere in previsoko stavljam v takih stvareh individualni moment, nego da bi se mogel premagati odločilno vplivati na hod življenja drugega.“ V istem pismu je tudi že navedeno mesto o Jagićevi nalogi, da „mora pripomoči k temu, da se zgradi slovanska filologija“. V pismu z dne 12. aprila 1874. l. (pismo štev. 19) se Miklošič „zelo veseli“, da se je Jagić odločil, sprejeti poziv. „Težkoče boste premagali.“ „Ravnokar sem prejel pismo iz Berlina, v katerem stoji: Da ga bomo v svojem krogu z veseljem pozdravili, ne potrebuje zatrdila.“

V Berlinu se Jagić spočetka ni povsem dobro počutil. V pismu štev. 21. brez datuma pravi Miklošič: „Da ne nahajate občevanja z berlinskim učenim svetom po našem vkusu, mi je umevno. Nekaj prijateljev boste imeli, a mnogih se nima itak nikjer na svetu. Pravi nemški učenjak se navadno zanima le za svojo stroko, posebno severnonemški. Sploh so ljudje postali strašansko enostranski: delitev dela gre že, kakor se zdi, mnogo predaleč.“ Za prvo glavno predavanje Jagić ni našel slušateljev. V pismu z dne 23. novembra 1874. l. (pismo štev. 22) ga Miklošič radi tega tolaži: „Da se Vaše glavno predavanje ni izvedlo, Vas gotovo ni vznemirilo. Stvar je prenova. Saj se tudi meni v napol slovanskem Dunaju ni godilo mnogo bolje. Smo pač tu, pripravljeni poučevati, ako kedo želi našega pouka. In če ne, delamo, kar nas veseli.“

V 25. pismu z dne 22. aprila 1875. l. se že spominja Jagićeva namera ustanovitve znanstvenega glasila za slovansko filologijo: „S programom nameravanega časopisa sem popolnoma zadovoljen.“ V sledečem 26. pismu z dne 27. septembra 1875. l. pa mu že čestita k na predovanju Archiva. O njega ustanovitvi je kratka pripomba pri Murku n. n. m. Prvi zvezek je izšel jeseni 1875. l. S tem je postal Jagić šele Jagić, kar si po navadi predstavljamo pod njim. Ves naslednji dolgi čas je čas Archiva s pododdelki po mestih, v katerih je zavzemal prve stolice slovanske filologije, a to so poleg Berlina še Petrograd in Dunaj.

Miran Jarc:

Pesem.

Zamišljen greš po zapuščeni poti,
ob njej umira v mraku tih, samoten gaj.
Kaj v hipu tem objelo tak mehkó ti
je dušo, da prevzel te je otožen slaj.

Omamni gozdni vonji so vzbudili
že davno v srcu speča hrepenenja, sne,
in v dušo spet so mehke slutnje vlili,
ki jih prihodnji hip mogoče že zatre.

Juš Kozak:

Markí Groll.

(Konec.)

IV.

Groll je vstal, ko se je komaj zdanilo. Skrbno se je oblačil. Urejal je svoje papirje in z nikomer ni izpregovoril besedice.

Sivi lasje so razmršeni padali na bledo, posinjelo lice; globoko udrte oči so obdajali temnomodri obroči. Boji prejšnjega dne so razrili obraz, telo je splahnelo, hrbtenica se je skrivila.

Ko ga je poklical jetničar, je zamišljeno odšel; ni se ozrl niti poslovil.

V mali sodni dvorani so ga pričakovali zagovorniki, državni pravdnik in sodniki.

Ko je ugledal med njimi dr. Pappa, je tiho zaklel in pazil pri žrebanju porotnikov kakor tiger. Par imen je zavrgel. Odhajajoč je skomizgnil z rameni med vrati.

Dvorana je bila nabito polna ljudi. V prvih klopeh je sedelo nekaj duhovnikov različnih redov, med njimi črno oblečena gospa v spremstvu postarnega gospoda. Tupatam se je na galeriji kdo zasmejal. Kdo drug spet se je glasno prepiral. Mlada razgreta dekleta so razposajeno čebljala. Jutranje solnce, ki je lilo skozi visoka okna v dvorano, je risalo po ljudeh velike, bele lise.

Groll jo vstopil v spremstvu dveh vojakov. Ponosno, hlastno je stopal. Hitro je ošinil ljudi, povesil glavo, sedel za malo zeleno mizico, razgrnil pred seboj papirje ter se zamislil.

Svinčena tišina se je sprostrla po dvorani, predramil jo je šele šum in šepet ljudi, ko so prihajali sodniki, oblečeni v črne talarje.

Molče so razgrnili pred seboj papirje. Groll se ni ves čas nikamor ozrl; šele na vprašanja predsednika je pričel odgovarjati rezko in določno. Zlobno in samovoljno je na koncu svojega govora pristavil, da tiči že šest mesecev v zaporu.

Predsednik je vstal, da zapriseže porotnike. Groll se je uprl ob mizo.

„Kakor vam bog in vaša vest veleva!“ Trepet dveh malih luči poleg razpela, katerega je oblivalo jutranje solnce, je spremljal zadnje besede prisege do ljudi, ki so molče pričakovali.

Sodni pisar je prečital obtožnico, ki je obremenila markíja z zločinom poneverjenja in goljufije.

Groll je s pogledi pretehtal porotnike. Sodniki so se pokrili.

Markí ni hotel priznati krivde. Predsednik ga je pričel spoštljivo, vljudno izpraševati.

Groll je pripovedoval, kako je prevzel v najem posestvo na Štajerskem, katerega pa ni mogel sam upravljati. Iskal je upravitelja; ponudil se mu je vpokojeni nadporočnik Kiel, čigar roke niso bile ustvarjene za gospodarstvo. Ta mu je prepustil štirideset tisoč, da jih naloži v posestvu. Prvo leto je bila zelo slaba letina, tako da mu ni mogel izplačati dogovorjenih obresti, nakar ga je nadporočnik tožil. Pri sodišču so ugotovili, da mu bo Groll izplačeval denar v mesečnih obrokih; to določeno vsoto mu je doslej vsak mesec redno pošiljal, dokler ga niso zaprli. In zdaj ga toži?

Groll je govoril prepričevalno in gladko; slabost prejšnjih ur je splahnela. Obračal se je k sodnikom in porotnikom in vedno svobodnejše so postajale njegove roke.

Predsednik povpraša, na kak način je izvabil denar. Obtožnica trdi, da je lagal o svojem premoženju, zvezah in sorodstvu.

„Na to bi se ujelo samo kako nedoraslo dete,“ je zamahnil Groll zaničljivo z roko.

Dve leti je že predsednik avstro-ogrske mlekarske zadruge. Dolže ga, da je tu poneveril toliko in toliko tisočev. Vse te trditve so le zlobna izmišljotina. Gospodarstva res ni prepuščal nikomur iz predsedstva. Ker ga pač ni zaupal. Za sedemdesettisoč je nakupil posestev, štiridesettisoč je bilo prometa in izdatkov, dvajsettisoč si je zaračunil, ker je opravljal sam vse vožnje. Z ostalimi dvajset tisoči je gospodaril in večal delokrog zadruge. Obtožnica trdi, da je poneveril denar, ki so ga kot varščino vložile prodajalke filijalk, ustanovljenih za zadrugo. Priznava, da je ta denar naložil kakor ostali kapital, ter ni delal nikake razlike. Prodajalke pa bi na tak način tudi ne mogle izgubiti svojega denarja, ker ga on ni zapravljal, temveč le množil. O vsem lahko predloži vsak čas račune. Če niso bili gospodje v predsedstvu z njim zadovoljni, naj bi ga odstavili, ne pa sramotno tožili. Toda dve leti se ni ganil nihče. Šele zdaj, ko so se zbali gotovi samostani in opatije, da jih Groll izpodrine, so skovali peklenski načrt, da ga ugonobe.

Groll je prestal in opazoval porotnike. Z životom se je nagibal k njim ter se tako zatopil v njih obraze, da je skoro preslišal držav-

nega pravdnika, ki je hotel izpregovoriti par besed, predno bodo zaslišali priče.

Suhoparno, z rezkimi poudarki čita državni pravdnik, da je bil markí Groll tekom poslednjih desetih let najmanj dvajsetkrat že tožen. Različna hudodelstva so mu očitali: da je posilil mladoletne deklice, se zadolžil pri markerjih, katerim ni nikdar vinarja povrnil, uganjal različne sleparije z zakoni nedoraslih deklic. Izvabljal je denar z lažmi o svojih prednikih, svojih stricih; si izposojal velike svote na račun svoje žene in tasta. Trgoval je z dekleti. Za vse to ni bil nikdar obsojen na več kakor na štiri mesece, kar pa je bilo tudi pozneje razveljavljeno.

Groll se je razsrdil, češ, da mu državni pravdnik prebira njegovo preteklost kot dokaz za njegova zadnja dejanja. Zlobna natolcevanja, že tolikrat javno ovržena, dokazujejo le to, da ima vsepolno sovražnikov, ki ga poskušajo strmoglaviti.

Groll se je ves oznojil. Težke kaplje so kapljale s čela na papirje. Tuintam se je obrisal z golo roko. Toda naporni govori ga niso izmučili. Zdelo se je, da od ure do ure narašča njegova moč. Vse bolj živahne so postajale kretnje rok in oči so črpale iz vseh obrazov svojo usodo. Kakor hitro je končal, je sunkoma sedel, ter prelistaval papirje.

V dvorani je vladala težka soparica. Nekateri so odhajali za čas na hodnike; velika vrata so bila odprta na stežaj.

Med prvimi pričami je prišel nadporočnik Kiel, štiridesetleten mož, suhljate postave. Nosil je zalisce in bil ves skrbno počesan. Njegova beseda je bila mehka, skoro boječa. Pripovedoval je svojo zgodbo. Markí Groll ga je prevaril s pripovedkami o bogatem stricu milijonarju in o ženinih posestvih na Češkem. Zaupal mu je, ker je Groll nastopal kot največji veščak v gospodarstvu ter ju je ob prihodu na posestvo sprejela požarna bramba tiste vasi z velikim slavljem. Čeprav mu je pravil, da gospodarstvo donaša letnih desettisoč kron, mu ni mogel izplačati niti prvih obrokov. Groll se je skliceval na podgane, ki so mu baje vse uničile.

„Saj je že o tem vsak vrabec na Dunaju čebljal!“ ga je prekinil Groll.

Razblinil je nadporočnikove trditve. Dokazoval mu je, da se moti celo o prvem njunem sestanku, kjer mu je razložil že vse napake in slabe strani svojega posestva. O svojih stricih mu je pravil po nekem lovu kot zabavno zgodbo. Nadporočnik je bil takrat pijan, da ga je moral sluga slačiti.

Kiel ni odgovarjal in Grollov posmeh je spremljal odhajajočega.

Predsednik je nato zaslišal priče o Grollovem gospodarstvu pri mlekarski zadrugi. Vse so izpovedale, da je ravnal samolastno. Če je

kdo povpraševal po računih, mu je zapretil, da ga vrže na cesto. Priznali pa so, da je Groll izvrševal vse vožnje na svoj račun, kar presega skoro vsoto, ki jo je sam navedel, o čemer ni sicer nikdar ničesar omenil. Vsi so se strinjali v tem, da je poneveril varščino prodajalk.

Groll ni odgovarjal.

Nato zaslišijo prodajalke, ki ne dvomijo o Grollovi nedolžnosti. Predsednik zaključi dopoldansko razpravo. —

Groll se je vrnil ves razgret v celico. Slekel je suknjič.

„Kako?“ so ga obstopili vsi štirje.

„Zmagam. Hudič, malo trda gre; mislil sem, da me napadejo še hujše. Dozdaj je poteklo vse dobro. Državni pravdnik molči, dobro znamenje; samo dr. Pappo se mi zdi sumljiv. Ne dovoli mi niti govoriti.

„Končate danes?“

„Zvečer, zdajle ob štirih nadaljujemo. Vražje popoldne!“

Neprestano je hodil po sobi. Kosila se ni dotaknil, popil je le steklenico vina in neprestano kadil. V težke oblake dima zavit je premišljeval svoj zagovor. Prelistaval je svoje papirje, govoril sam zase, opazoval svoje kretnje, ter se malokdaj ustavil, da pove kaj zanimivega iz dopoldanske obravnave.

Tupatam se je zmagoslavno zasmejal, nenadoma pa se mu je stemnilo lice. Obrvi so globoko zastrle oči. Pospešil je korake, da prežene težke misli.

„Kakor padejo karte,“ je ponavljal, in se ves razvnel.

Ko je prišel jetničar, se je poizkušal mirno posloviti.

„Če me oproste,“ je izpregovoril vsakemu posebej, „se ne vidimo več! Obiščite me!“

Sodniki so ravno posedli, ko so ga pripeljali. Pri vhodu mu je zagovornik nekaj pošepetal, nakar je Groll začudeno obstal ter počasi stopil k svoji mizi.

Zasliševali so priče. Poslednji je nastopil knjigovodja. Njegova osebnost je dihala nekaj zavratnega. Izpod temnih kostanjevih las so pikale Grolla hudomušno smehljajoče se oči. Glas njegov je ostal hladen, nenavadno uslužen.

Groll je takoj čutil, da bi bil ta človek zmožen poljubne podlosti pod krinko največje poštenosti. Ostro je zapičil vanj svoj pogled.

Knjigovodja je navajal dejstva: Da je Groll tik pred aretacijo nakupil posestva, da ni nikdar vodil računov o izdatkih ter je šele poslednje čase sam povsem poljubno sestavljal račune. Kavcijo prodajalk je vknjižil pod zaglavje svojega denarja ter jo samovoljno trošil. Njega je zapodil iz službe, ker se je upiral njegovim ukazom. Ostro mu je nekoč prepovedal, bodisi komurkoli razkazovati knjige, ki jih

je tako in tako vedno zaklepal. Nekoč mu je ponujal tisoč kron, če zataji neko pogodbeno listino.

Mirno je razpredal Grollovo življenje; slikal ponočne orgije; pripovedoval, kako je mnogokrat ponoči prihajal po denar v zadružno blagajno. Pristavil je, da vse to lahko potrdi Grollova žena, kateri je on o tem mnogokrat tožil.

Med poslušalci je naraščal šepet in šum. Gospa v črnem je hipoma vstala in šele čez čas zopet sedla. Grollu so omahnile roke.

Ker je zahteval državni pravdnik, da zaslišijo tudi ženo, so sodniki po kratkem posvetovanju pritrdili.

Groll je vstal. Uprt ob mizo, visoko vzravnan se je obrnil k vratom. Porotniki so šepetali med seboj.

Nalahno je zardela, ko je vstopila v dvorano. V temno zeleno svilo oblečena, nalahno pregibajoča se v bokih, je stopala pred oder, oči nepremično uprte v sodnike. Bela, skoro prosojna polt vratu je blestela pred črnimi talarji.

V steklenem siju hladnega pogleda je oživelo maščevanje. Njeno mladostno lice je bilo posejano z lahnimi gubicami, ki so jih noči in dnevi burnega zakonskega življenja nalahno oživeli. Trpke poteze krog ust so ji zaukazovale brezpogojno naprej in strast polnega telesa je dihala ono notranjo silo, ki je v maščevanju ledena ko marmor.

Nekdo v ozadju je zaklical: fej! Ni se zganila. Premišljeno je odgovarjala na vprašanja.

„Moj soprog, markí Groll, je kriv! On je vedoma poneveril denar svojih prodajalk. Lansko leto, ko sva poslednjič govorila, mi je razodel svoj načrt. Tedaj je mislil, da tako reši svoje zavoženo življenje.

Ves čas, kar sva bila poročena, je gazil, teptal mojo čast in mladost, o čemer pa radi sebe ne morem govoriti. Tako daleč je šlo, da sem ga zapustila, in otroci so ostali v njegovih kremplјih.

„Laže!“ je siknil Groll. Toda ona je hlastno nadadaljevala.

„Ves čas sem trepetala, kaj se zgodi. Dolgo časa je z mojim imenom uveljavljal menice, šele ko nisem hotela več plačevati, je prestal. Njegova posestva mu ne donašajo denarja. Nerazumljivo mi je bilo, odkod jemlje tolike vsote. Zdaj mi je jasno. Poneveril je. In sramota bo padla na njegove otroke. Očitala sem mu tudi to. Takrat mi je že priznal, kaj dela. Tisti večer me je zopet osramotil s služkinjo. — Nato sva se ločila.“

Predsednik jo je prekinil. Poklonila se je. Poslušalci so stopali na klopi. Par porotnikov se je dvignilo. Tudi govornika sta vstala Groll pa je stal navidezno miren, le oči so bliskale in ustnice so sikale. Prsti so se krčevito upirali ob mizo.

Na galeriji so ženske glasno mrmrale.

Tisti hip se je dvignila gospa v črni obleki. S silo se je prerila pred oder. Gost pajčolan je pokrival njeno lice.

„Zaslišite me!“ je zakričala z uporno kretnjo.

Zgodilo se je tako nenadoma, da nihče ni vedel, od kod je prišla.

Srdito se je obrnila k državnemu pravdniku in ponovila svojo zahtevo. Vojaka sta priskočila. Predsednik je vstal in dvignil roko.

Vsa dvorana je prisluhnila. Minuta brezmejne tišine. Toda ona ne govori. Napol obrnjena h Grollu, trepeče po vsem telesu. Hoče se izviti vojakom. Krčevit jok ji veriži ustnice. Blažen smehljaj razjasni za hip obraz.

„Moj Groll!“ Njen glas je topel, a drhti kakor struna.

Sunkoma se obrne po dvorani. Jok jo zlomi.

„Groll ni tat! Ona ga vara! Fej! Fej!“ Noge opešajo, lovi se za mizo. Zagovornik jo pelje obupno jokajočo mimo Grolla do vrat.

„Margareta!“ zakliče on tiho, sede ter zagrebe glavo v roke. Ne ozre se za njo.

Predsednik zaključi zasliševanje ter prekine obravnavo.

Dvorana oživi. Glasno, razburjeno govore poslušalci. Nekateri odhajajo na hodnik.

Groll sedi nepremično. Zagovornika mu prigovarjata. Državni pravdnik pripravlja svoj govor.

Porotniki se vračajo. Ko pridejo sodniki, se dvigne državni pravdnik. V dvorani vlada popolna tišina. Vseh oči so uprte vanj, ki govori tiho in mirno.

„Sodni dvor, gospodje porotniki! Doživeli ste vso dramo obtoženca. Kruto se je maščevalo nad njim življenje. Ne bom raziskoval krivde, ki bremeni njegovo prejšnje življenje, ki je pretrgala vse njegove vezi z ženo, kakor je potrdila sama. Nekdo drug bo sodil o tem. Povedal sem že, da je stal dozdaj dvajsetkrat pred sodiščem. Ni bil obsojen, a vendar ne smemo tega pozabiti. Gospodje porotniki, pozabite, kar se je pred trenutki pripetilo, sodite le o tem, kar ste slišali, kar so izpovedale priče. Mar dokaze? Da in tudi ne. Več je priznal sam. Polastil se je denarja svojih prodajalk. Samolastno je razpolagal z denarjem, ki so mu ga dale uboge žrtve, da so mogle služiti svoj vsakdanji kruh. Istotako je ravnal z denarjem, ki ni bil le last podincev, temveč v širšem smislu last države.

Priznal je, da si je prisvojil dvajset tisoč denarja onih ubogih deklet in žena, od katerih mu je morda ta ali ona zaupala vse svoje premoženje. In če ta človek ni občutil v svojem srcu sramu in bojazni, ko je zapravljal ta denar, mar mislite, da bi se bal zapraviti tudi onih drugih stodvajset tisočev? Čuli ste pričo, da je to že storil, pa je zaslutil polom ter poskušal storjeno zakriti.

Ne bom utemeljeval svoje trditve; sami ste čuli, kaj so izpovedale priče, kaj je priznal sam. Le to trdim, da bi moža morda danes ne bilo tu, če bi ga ne bili zaprli in mu odvzeli svobode, na kar se je ujel v lastne zanke. Markí Groll je človek, ki se je dozdaj igral z ljudmi in postavami.

Zame je jasna njegova krivda. Kakor je poskušal oslepariti nadporočnika Kiela, tako bi storil tudi z zadružnim denarjem in kapitalom svojih prodajalk.

Če bi stal ta človek prvič pred sodiščem, bi mu jaz odpustil. Toda on se je vse svoje življenje boril s postavami in zakoni, zdaj jim podlegal, zdaj jih zopet kršil. Prvi prestopek bo vsakdo sodil mileje, toda, gospodje porotniki, pred vami stoji pretkan zločinec, ki mu je táko življenje prešlo v meso in kri, ter izrablja položaj vedno v svojo korist.

Gospodje porotniki, vprašam vas, jeli on tajil svoj prestopek, da se je polastil tujega denarja? Premislite samo to dejstvo in sodite ostro, da očistite človeško družbo."

Vsi so se spogledali, zagovorniki skoro nasmehljali. Nihče ni pričakoval tega govora, celo predsednik sam se je ozrl začudeno v državnega pravdnika, ki pa je ostal hladen in miren, kakor je govoril.

Tišino, ki je objela dvorano, sta prekinila zagovornika, izjavljajoča, da se bo obtoženec zagovarjal sam.

Markí Groll je vstal. V naglici je razporedil papirje, dvignil glavo, se obrnil k porotnikom, kakor da gleda vsem v oči. S polnim, moškim glasom je poudarjal svoje besede:

„Gospodje porotniki, odklonil sem zagovore svojih zagovornikov. Tako vas spoštujem, da hočem govoriti sam, ker se mi ne zdi lepo, da bi vam kdo prigovarjal, kako sodíte. Vam, izvoljencem ljudstva, se hočem izpovedati. Sodite nad menoj in mojimi otroci.

Moj predgovornik vas je nagovarjal, da sodite ostro. Jaz vas nočem prositi, da nikar. Storite, kakor vam veleva vest, in če spoznate krivdo, vas prosim tudi jaz, sodite ostro, kajti odpuščanje bi ne bilo koristno za družbo. Zato, gospodje porotniki, poslušajte me, da vam razložim svojo krivdo.

Hvaležen sem gospodu državnemu pravdniku. Kdo izmed vas ali vseh navzočih ga ni poslušal z začudenjem? Prepričan sem, da je vsak pričakoval, kako me bo potlačil. Saj to je njegova naloga. Topot pa je govoril tako milo, da sem trepetal ves prevzet od njegove dobrote. Tudi on je spoznal, da nisem kriv.

Kaj ne, očital mi je, da sem tolikrat in tolikrat stal pred sodiščem. Gospodje porotniki, zdi se mi, da je pristavil svojo sumnjo, da bi me tudi danes ne bilo tu, če bi ne ostal v preiskovalnem zaporu.

Mar ni to sumničenje sodišča? Zakaj ne odloži on talarja, če je vse podkupljivo? Mar niso izzvenele njegove besede v bojazni, da bi tudi njega preslepil. Ne, gospodje porotniki, tega gotovo ni nameraval.

Le to je hotel povedati, da je sumljivo za človeka, če sedi dvajsetkrat na zatožni klopi. In resnica je to. Seveda, meni se ne zdi to čudno, ker poznam svoje zagrizene sovražnike, ki so hoteli markíja Grolla na vsak način strmoglaviti.

Drugače pa je dejal državni pravdnik, da bi odpustil človeku, ki greši prvič na tak način. To se mi zdi bistvo njegovega govora.

Kdaj ste še slišali, gospodje porotniki, tako obdolžnico? On, on odpušča.

Vprašam vas, zakaj? Mar iz človekoljubja? Ne, gospodje. V državnem pravdniku ni bilo tega čustva in ga ne bo. Kakor hitro obleče svoj rdeče obrobljeni talar, odloži človečanstvo.

Prepričal se je, da ni dokazov za mojo krivdo. Nobena priča ni dokazala, kar mi očita obtožnica. Ker pa jo je pisal sam, je moral pač govoriti v njenem smislu. Sklepa takole. Priče niso dokazale, da je poneveril toliko tisočev. Sam pa je priznal, kako se je polastil denarja svojih prodajalk. In če se ni ustrašil, polastiti se teh dvajset tisočev, mar bi klecal pred večjim poneverjenjem?

Lahek je tak sklep, toda to pot ni bil pravilen. Da boste spoznali kako nepravično je tako sklepanje, premislite, gospodje porotniki, vse, kar so izpovedale priče.

Nadporočnik Kiel je nastopil na tak način, da sploh ne vem zakaj? Komu se še ni pripetilo, da je sklenil slabo pogodbo? Gotovo vsakomur, ki količkaj trguje. No, in če se kupčija izpridi, treba izplačati denar. Jaz sem mu ga izplačeval, redno, kakor je sam to potrdil. Zakaj me je obsipal danes s kamenjem?

Trdi, da sem mu izvabil ter ga ociganil za štiridesettisoč. Gospodje, ste slišali, kaj je odgovoril na moje vprašanje, kje in kako sem ga opeharil? Vam ni danes sam priznal, da je bilo posestvo v slabem stanju? In potem? Se je sploh še kaj brigal za to posestvo? Jaz, da, jaz mu lahko očitam, da me je opeharil za moje delo, ker iskal sem delavca, ne pa štiridesetih tisočev.

Naložil sem denar v gospodarstvu, delal, boril se sam z zemljo, in ko sem propadal, me je tožil. Kakor je denar naložil, tako sem mu ga vračal, čeprav sva izkrvavela jaz in moje posestvo.

In zato me je danes ta človek opljuval. Mene in moje otroke.“

Prestal je za par sekund. Težke potne kaplje so lile s čela na papirje . . . Telo pa je postajalo vedno bolj prožno in kretne silnejše.

„Premislimo, gospodje porotniki, drugi del obtožnice, ki mi očita poneverjenje. Državni pravdnik mi očita dvajsettisoč. In to naj bi bil denar prodajalk, ki so vložile kavcijo. Lahko je to trditi. Kdo pa ve,

da je bil to baš ta denar? In kdo ve, da sem ga poneveril? Niti ena priča ni tega dokazala. Nasprotno, očitali so mi, da sem vzel štiridesettisoč kron.

Sami ste čuli, kako se je trditev za trditvijo rušila v prah. Nihče ni dokazoval, le sumničili so. Gospodje porotniki, to naj bo torej krivda?

Jaz jim trdim iz oči v oči, ako bi oni gospodarili, ne bi imela danes zadruga toliko premoženja.

Posestva, ki sem jih nakupil, bodo vredna dvakrat toliko. Izdatki so točno zapisani. Dvajsettisoč sem vzel za svoje vožnje in z drugimi tisoči širim delokrog zadruge.

Naj polože drugi tako jasne račune. Mar niste čuli, da so moje vožnje presegale to vsoto? Ker sem delal za druge, sem vzel le toliko. In kavcije, kavcije mi očitajo. Smešno.

Če bi ti gospodje sumničili moje gospodarstvo, zakaj me niso odstavili? Zakaj niso sklicali nikoli občnega zbora zadruge, kjer bi se zagovarjal? Če bi prodajalke trepetale za svoje kavcije, ne bi danes izrekle svojega zaupanja.

Glejte, gospodje porotniki, to so trditve kakor magnet, eden pol odbija, drugi vabi. Bodimo pravični.

Težka je trditev, da sem rabil denar, ki so ga vložile prodajalke. Toda če zopet natanko premislimo to dejstvo, vidimo, da je imela ta stvar vsekakor drug namen, kakor si pa oni sploh mislijo.

Naložil sem ta denar, kjer sem vedel, da se bo najbolje obrestoval. In tiste obresti sem sklenil porabiti za to, da zboljšam plače in življenje svojih prodajalk. Mar ni bilo to boljše, kakor pa je sklenila večina na občnem zboru, ko smo ustanovili filijalke, da se ta denar sicer naloži, a obresti se porabijo drugod?

Gospodje porotniki, to je vedel tudi državni pravdnik. Če bi hotel biti odkritosrčen, bi moral to sam priznati. Tako pa je sklepal povsem obratno.

Naj sklenem. Če ni dokazov za vseh stodvajsettisoč kron, ki sem jih baje poneveril, zakaj me sumničijo za borih dvajsettisoč?

Kaj ni sklepanje državnega pravdnika pogrešeno? Po svoji pameti bi dejal: Mar se bo ta človek, ki se ni dotaknil takega premoženja, polastil šestine vsega? Tak zaključek bi bil mnogo pravilnejši.

Še par besedi, gospodje porotniki.

Niti en atom obtožbe ni obveljal. In vendar nisem jaz vplival na to. Niti ene priče nisem predlagal, ker se mi je zdelo nepotrebno nastopiti proti ljudem, ki so me napadali z vso svojo podlostjo.

Doživeli ste slučaj, da je moja žena pred sodnim dvorom metala kamenje vame.

Gospodje, resnica je; ne smemo soditi, da ne bomo sojeni. Zato govorim le s težavo o tem. Verujte mi.

Toda z njo vred me je napadel človek, ki je bil največja opora mojih nasprotnikov.

Že več kakor pol leta ni bil v moji službi. In danes ste čuli, kako je dokazoval, kaj se je zgodilo tik pred obravnavo. Samo to pomislite, gospodje!

Moja žena, mati dveh otročičkov, me je varala dve leti z njim; — kar sem zvedel šele v ječi. — Blaznel sem. Gospodje porotniki, jaz nisem mogel domov, da ju pogledam še enkrat, svoja ljubljena otroka, če sta resnično moja, ali me je varala tudi z njima?

Ko sem ležal bolan od strašnega udarca, ko sem ju videl poleg svoje postelje, objemal ju, ljubil, prosil, kakor se boga prosi, da mi razodeneta skrivnost svojega rojstva, tedaj je ona ležala z njim in kovala svoj strašni greh.

In zaradi te ženske sem zapustil ženo, ki me je ljubila kakor boga. Danes ste videli pred seboj to ubogo bitje.

Ne, vse to ji je bilo mnogo premalo. Hotela je zastrupiti tudi življenje otrok. Danes ne vesta ubožčka, kje da sem, toda pozneje, ko dorasteta, bosta čula, da je bil oče goljuf in tat. In te zastrupljene dušice ne bodo imele strehe nad seboj, ker ljudje se jih bodo bali.

Zakaj, žena,, si mi storila to? Zakaj nisi pomorila svojih otrok, predno si jih za življenje zastrupila? Zdaj pa stori še to, žena, da ne bodo dušice prežalostne v življenju; skrij sebe in mene, da ne bodo poznali najinih imen."

Groll se je tresel, kakor bi se potapljal. Mahal je z rokami, lovil sapo in v grlu ga je dušilo. Nenadoma je sedel, povesil glavo in govoril trudno, komaj razločno.

„Ne . . . bom . . . te sodil . . . Radi . . . otrok . . . ti odpusti . . . bog. Jaz pa . . . gospodje porotniki . . . ne prosim milosti . . . Če sem kazni vreden . . . kaznujte . . . Toda usmilite . . . se otrok . . . radi nje . . . nesrečne matere. Poglejte jim v oči . . . in bog vam pove . . . če ste prav . . . sodili . . . končam."

Na galeriji so glasno jokale ženske. Tudi v dvorani se je slišalo ihtenje. Dva porotnika sta si brisala oči. Vsi so strmeli v Grolla, ki je z vsem životom ležal na mizi.

Čez čas je vstal predsednik in predložil porotnikom vprašanje.

Med ljudmi je trepetalo napeto pričakovanje. Nemirno so odhajali, prihajali, zunaj so se polnili hodniki. Vsakdo je hotel v dvorano. Poleg Grolla sta stala tiho in resno zagovornika.

Vratar je užgal luči. Čez pol ure so se vrnili porotniki.

Nekateri so pričakovali z odprtimi ustmi, drugi so se tresli razburjenja. Tiho je govoril predsednik porotnikov. Enoglasno ga oproščajo goljufije, deset glasov proti dvema potrjuje zločin poneverjenja.

Groll je vstal. Hotel je govoriti, toda le roko je dvignil in strmel. Ljudje so nevoljno vzklikali: zapuščali so dvorano, in ko so se vrnili sodniki, da razglase obtožbo, glasečo se na tri leta z izgubo plemstva, je bila dvorana skoro prazna.

Na vprašanje, če se strinja z obtožbo, je pritrdil.

Pozno so ga pripeljali v celico. Mračen, prepadel je povešal glavo, noge so se premikale same od sebe. S težavo je pridrsal do stola, kjer se je zgrudil. Levica je zdrknila ob telesu. Z desnico je podprl glavo.

Vsi so vedeli, da je izgubil, in nihče ni črhnil besede. Tema je skrivala osuple obraze.

Tupatam je zamolklo zamrmral: „Tri . . . leta!"

Nihče ni spal. Groll je molčal, dokler ni nenadoma vstal, se zgrabil za glavo in s hreščečim glasom prevpil noč: „Rdeče rože, glejte rože! Vaša kri otroci. Vaša kri. Ha-ha-ha, za očeta jo bosta prelila, kakor Kristuščka . . . za očeta . . . prelila, ki je lagal nocoj, lagal — vse življenje! Markí Groll, lagal si . . . ha-ha." Blazen smeh je odmeval s hodnika ter budil speče celice.

„Rdeče rože . . . vaša . . . kri . . . ha . . ." zamolklo grgrajoče se je še smejal, nato se je stresel in se onesvestil poleg postelje.

Pastúškin:

Žena v vojni.

Kam ti v prepade tonejo oči
in kam bledijo lica tvoja mlada?
Srebro že bujne ti lase prebada —
ne žena več, že bolj prikazen si.

Da deci ličec mleko bi in kri
ubranila pretečega upada,
izročaš sama se objemu strada
in sama truješ mlade si moči.

Tvoj mož več let že po jarkeh polega
in sredi smrti v mislih je s teboj;
ko spet se snideta na koncu vsega,

kje naj izgrebe kras nekdanji tvoj?
in kakšnega ti videla boš njega?
in kje bo dečjih lic rdeči soj?

Rado Murnik:

Brat.

„Le meni verjemite, gospoda, meni!“ je dejal sivolasi učitelj in pogledal s svojimi še vedno živahnimi očmi po družbici, ki je sedela na vrtu vaške gostilnice, pila in se razgovarjala — o nesrečni ljubezni. „Ženska je v takih stvareh vselej — no, recimo — skoro vselej pametnejša od moškega.“

„Oprostite, da vam oporekam!“ se je oglasil mlad pravnik. „O tem ni nobene statistike.“

„Ljubezen je sladka prevara, ki se skisa prejalislej,“ se je medicinično-cinično rogal samozavesten, eleganten medicinec, dasi je bil prav on najbolj zaljubljen.

„Ljubezen . . . ah, ljubezen . . .“ je vzdihnil melanholičen uradnik, ki so ga podli jeziki tožili, da je že veliko časa in papirja potratil s svojimi prežaltavimi in prekrevljastimi pesmicami. Zadeklamiral je z lepim navdušenjem:

Angeli pojo: „Nebeško veselje!“
Demoni kolnejo: „Peklenska bolezen!“
Človek pravi: „Ljubezen!“

Potlej je sramežljivo pogledal v kozarec.

„Da, predostikrat: ‚Peklenska bolezen!‘ “ je povzel bojeviti jurist. „Da je ljubezen tolikrat nesrečna, tega so največ krive naše bolne socialne razmere. V državah bodočnosti bo moralo biti urejeno tako, da se bo mogel vsak poročiti vsaj ob svojem štiriindvajsetem letu brez skrbi za bodočnost rodbinsko!“

„Ljubezen . . .,“ je ponavljal mladi uradnik zamišljen skozi nos, potem pa vzkliknil: „Slava slovenskemu dekletu!“

„Slava slovenski ženi!“ so se odzvali drugi. „Slava Slovankam!“

Pravnik je malo pomislil in sprožil iznova: „Gospod nadučitelj, pohvalili ste nežni spol, da je v tem primeru pametnejši. In vendar beremo o samomorih —“

„Pri nas je to izjema, hvala Bogu, redka izjema!“ je odvrnil učitelj. „Naše dekle ne obupa tako naglo. Nekaj časa objokuje svojo

nesrečno ljubezen in toguje, saj se zdi vsakemu lepše ono, kar mu je zabranjeno; kmalu pa se dekle utolaži — prej kakor fant — in objame v božjem imenu drugega.“

Pravnik je zopet ugovarjal. Naposled je rekel učitelj: „Povedati vam hočem dogodbo, kakor se je doigrala v resnici — seveda, ako me hočete poslušati.“

„Prosimo! Prosimo!“ se je glasil odgovor in stari gospod je začel pripovedovati.

1.

Graščak Alojzij Javornik in njega sin Oton sta vročega julijskega dne po obedu sedela v precej veliki, hladni sobi rakoviške graščine in igrala preferanso.

Oče je bil postaren vdovec z bledim upadlim obrazom. Držal se je kislo, skoraj jezno; pasel je revež putiko, bolezen imovitih stanov, ki preveč jedo in pijo pa se premalo gibljejo. Ako ni spal ali bral političnih novin ali lovskih in ribiških listov, je prodajal sitnost, da se Bogu usmili. Zdaj je čemerikavo buljil v karte, molzel dolgo, rjavo brado s krivimi koščenimi prsti in nevoljno beležil številke z belim pisalom na črno tablico.

Njegov sin Oton, vitek mladenič z jako svežim, zaupljivo prijaznim obrazom, je vdano in potrpežljivo prenašal malo laskave opazke muhastega očeta. Težko je bilo igrati ž njim. Ako je dobil on, je očital sinu, da meče tako narobe, kakor brljavi žganjar Miha pod Šmarno goro; ako pa je dobil Oton, mu je zopet oponašal, da ima več sreče kakor pameti, ali pa mu je zasolil kaj drugega podobnega. — Oton je bil Javornikov drugi sin; starejši, Milan, ki naj bi za očetom prevzel posestvo, je služil letos kot enoletni prostovoljec pri artiljeriji.

Na hodniku so se odprla vrata in pokazala se je dolgonoga postava starega grajskega sluge, gospoda Jerneja Cenceljna. Leseno in dostojanstveno, z važnim izrazom na obritem obličju je korakal Jernej Cencelj slovesno kakor rimljanski triumfator in ošabno tiščal nos proti višavam. Pred igralcema je ustavil svojo suhotno častitljivo postavo in položil pred starega gospoda steklenico slatine in kozarec, pred Otona pa posodo z mlečno kavo, sladkorjem in pecivom. Nato je odromal pravtako svečano kakor je priromal.

„No, povej mi kaj o Pragi!“ je velel graščak sinu malo prijazneje. „Kaj si onegavil celo leto tam?“

„Predavanja sem hodil poslušat,“ je odgovoril Oton, ki je absolviral prvo leto pravoslovja na praškem vseučilišču. Pred dobrim tednom je prišel domov na počitnice. Mislil si je: Šele danes me to vpraša, kakor so stari Grki šele čez več dni vprašali gosta, kdo je in odkod.

„K predavanjem se ti menda ni preveč mudilo. Predavanja si si prihranil menda bolj za nazadnje. Zato ne govori o tem na prvo sapo!“

„Ogledaval sem mesto in okolico. Krasno je tam. In koncerti, gleda—“

„In krokal? Krokal nisi nič?“

Oton se je namuzal in odgovoril: „Včasi že tudi! — V gledališčih . . .“

„In dekleta? Kaj pa dekleta?“ Gledal je sinu strogo naravnost v oči.

„Nič, papa!“ Oton je pogledal v kavo in veslal z žlico po njej.

„Nič. Nič. Kaj se to pravi, nič?“ je godrnjal oče. „Hm, nič! Kako nič?“

„Nekatere so se mi zdele jako lepe.“

„Jako lepe. Aha, vidiš ga? Jako lepe. Pa?“

„Nisem dosti mislil nanje.“

„To je bilo prav, Otone! Le ženske lepo na miru pusti, dokler si še taka ničla, dragi moj! Kadar boš kaj, pa delaj, kar te bo volja!“

Po tem prijaznem pogovoru je bila „popoldanska seja“ pri kraju. Oton se je oddahnil in šel v svojo sobo. Gledal je na dvorišče, na prostor med graščino in parkom. Par vrabcev je skakalo po belem pesku in čivkalo vedno eno, vedno eno.

Dasi mu je jako ugajalo v Pragi, se je bil vendar veselil počitnic doma na Rakovici, zakaj prejšnja tri leta jih je preživel pri teti Lizi na Štajerskem. Začetkoma se je čutil doma popolnoma srečnega in zadovoljnega. Lazil je po poraslem ohribju, se kopal v Savi, lovil ribe, hodil k delavcem na polje ali pa v grajski mlin, ki ga je imel v najemu mlad, še neoženjen mlinar, poležkaval pod orehi in tepkami na rebri pod gradom. Jako lepo se mu je zdelo doma, toda včasi je začutil duhomorno samoto in praznoto; tedaj je zakoprnelo v njem po daljavi, po neznanih lepotah sveta.

Nehote je vzdihnil. Obrnil se je od okna, snel puško s stene, opasal pas za patrone in odšel po stopnicah.

Veličastnemu podvorniku Jerneju Cenclju so se posmehljivo nakremžila široka usta. — Studiosus juris Oton Javornik je bil slab lovec. Sreča, da ga ni nikdar tlačila in davila huda mora lovske strasti in lovske častihlepnosti, sicer bi bil moral kar obupati. Na tarčo ni streljal še tako slabo, divjačine pa za zlomka ni zadel nobene. Oče se mu je rogal, da bi Oton že tudi pogodil in podrl pravega živega srnjaka, ako bi bila ta zver tako velika ko pincgavska kobila. Navzlic temu je navdajalo Otona veselo upanje, da danes ali jutri prinese domov, če že ne divje race, pa vsaj vrano ali kavko.

2.

Dan je bil krasen.

Z radostnim in hvaležnim srcem je užival Oton divoto vonjavega gozda. Sedaj je opazoval detla, ki je strastno bobnal po votlem deblu, sedaj ogledaval mravljinčji grad, sedaj zopet občudoval gibko veverico, ki je kakor za zabavo predrzno telovadila od veje do veje, od drevesa do drevesa. Po zraku so godle in plesale zlate muhe, pisane živalce so tekale po mahu in listju, po koreninah in kamenih. Včasi je krenil v stran, gledat samotno divjo cvetlico ali krasnobarvno gobo. Mlada duša se mu je širila ob mislih na čudovito bogastvo, lepoto in raznoličnost zagonetnega stvarstva. Tedaj je čutil mnogo manj ono otožno praznoto, ono nejasno hrepenenje, ki teži občutljivega mladega duha.

Dospel je do senčnatega kraja ob Savi. Sedel je pod hrast, se naslonil ob drevo in gledal po bistri reki. Naposled je zaspal ob šumenju in pljuskanju valov. Ko se je prebudil, se je solnce že bližalo zapadnim vrhovom. Obrnil se je proti domu. Korakajoč ob Savi je nedaleč od brega in le malo više nad njim zagledal leseno kočo tikoma ob gozdu.

Pred bajto je bilo zloženo nekaj polen in butar, blizu vrat je vabila nizka klop. Zraven koče so se sušile ribiške mreže, razpete na kolcih. Pri bregu je bila priklenjena velika plav za ljudi, živino in vozove. Ob kraju voda ni drla tako hitro kakor nasredi; blizu plavi so se manjši vali zibali ko srebrne kačice.

Tedaj je iz okajene bajte prišlo s prožnim korakom mlado dekle in sedlo na klop.

Oton je nehote obstal in gledal, gledal! Mladenki je bilo morebiti šestnajst, kvečemu sedemnajst let. Bila je bosa, oblečena v slabo ponošeno obleko. Solnčni žarki, že precej poševni, so z milo svetlobo obsevali njen polni, mirni obraz in trepetali na njenih razpletenih dolgih zlatordečih laseh. Otonu se je zdelo, da se izpreletavajo in poigravajo na njih zlati metulji. Sanjave oči, zelenomodre kakor Sava, so ji zrle po hitri vodi, tupatam peneči se ob sivih skalah.

„Mana!“

Zganila se je, ko jo je poklical in stopil pred njo. Gledala ga je radovedno, dekliško boječe, ne ravno prijazno, gledala ga je kakor dete, preplašeno iz sanj. Prislonil je puško k bajti.

„Manica, ali me ne poznaš več?“

Povesila je resne oči pred lepo oblečenim mladim gospodom in pomajala z glavo in živo je zagorelo zlato njenih prekrasnih las! Sram jo je bilo slabe obleke, razpletenih kit, golih nog. Vstala je, da bi se odmuznila skozi odprta vrata.

Ali Oton jo je naglo ujel za roko in dejal prijazno: „Javornikov Oton sem, z Rakovice. Ali me res ne poznaš več?“

Za trenutek je dvignila goste trepalnice in zardela, ker jo je še vedno držal za roko.

„Jaz pa tebe nisem izgrešil iz spomina, Mana! Res me ni bilo nekaj let tukaj doma, no, pa bi se me vendar lahko spomnila, saj smo se mi trije s starim Jernejem tolikrat vozili tod po Savi.“

Manino obličje je obšinil prijaznejši žarek; vendar je izvila Otonu potno roko.

„Kajne, zdaj se me spominjaš?“

„Se.“

„Sediva malo tukajle in se kaj pomeniva!“ je velel s prosečim pogledom, jo rahlo potisnil na klop in prisedel. „Kako si vzrasla, odkar te nisem videl!“

Mano je trla še zmerom huda zadrega, gledala je v stran, na klop, na mreže . . .

„Ali sem ti tako tuj?“ je vprašal in jo zopet prijel za roko. „Poglej me, no, malo prijazneje! Včasi sva bila prav prijatelja!“

„Kakšna sem!“ je izpregovorila tiho in izkušala svojo malo, trdo rjavo roko zopet izviti iz njegove mehke bele desnice. V gozdu se je drla šoja.

„Ali so lasje skrbno spleteni in natančno razpredeljeni na prečo in v kite, to naj ti ne dela preglavice, pravtako malo kakor to, če si obuta ali ne! Ali je res tako lepo, če prenaša človek tujo kožo, kožo neznanega teleta na nogah?“

Mana se je nasmehnila. Njena roka se je le še zdajinzdaj rahlo zvijala v njegovi, kakor ujeta ribica. Jata divjih golobov je letela preko Save in se žurila v nočišče. Mana je gledala za njimi.

„Če bi bil slikar, bi te naslikal tako, kakršna si zdajle!“

Pri tej priči se mu je izmuznila in vstala. „Oča!“ je zašepetala in pogledala po Savi doli. Tudi Oton se je ozrl tja, toda videl ni nič; pač pa je slišal bližajoči se šum veslanja.

„Nič se ne boj, Mana, takoj odidem, da ne boš zmerjana zaradi mene! Vem, tvoj oča so pravtako pusti kakor moj. Kdaj te bom mogel spet videti?“

„Ne vem.“

„Včasi si pasla na pašniku tamle med hosto. Prideš tja, Mana?“

Zardela je in uprla oči v tla.

„Manica, prosim, pridi, no! Morebiti jutri popoldne?“

„Ne vem.“

Še enkrat ji je stisnil vlažno roko in prijel za puško. Za hipec mu je pogledala naravnost v oči in nekaj je zatrepetalo v njem. Naglo

se je obrnila in izginila v kočo. Kmalu nato je priveslal ribič Aleš. Oton ga je motril izza grma.

Stari Aleš je bil širokopleč, visoko vzrasel korenjak, mršav pa žilav, že nekoliko skljućen. Oči so mu zrle temno, malone odurno. Kadar ni imel drugega dela, je pomagal v grajskem mlinu; na plavi ga je tačas nadomeščala Mana. Prevelike prijaznosti in jezičnosti mu ni mogel očitati nihče, saj Aleš po ves dan ni izpregovoril božje besedice, ako ni bilo nujno potrebno. Le kadar je čepel v edini gostilnici rakoviške vasi, se mu je odvezal jezik in je dokaj zgovorno zabavljal gospodi, davkom in vsem krivicam tega norega sveta. Hvalil je samo svojo rajnico ženo Cilo.

Veselo razburjen, s presrečnim občutkom človeka, ki je nenadoma našel prelep zaklad, je koračil Oton navkreber proti graščini, že odeti v večerne sence. Privihralo je nad njegovo doslej spečo dušo kakor pomladanji vihar nad miren gaj — očarala ga je sladka opojnost in on se je vdal novim mladim čustvom rad, rad, ne da bi se obotavljal, ne da bi pomišljal, kdo je Mana in kdo je on. Neprenehoma se mu je smejala mlada sreča z obraza. Stopal je brzo in tako lahko, kakor da ga vznašajo krila.

„Kako lepa je postala! Ah, Mana, zakaj nisi pri nas na graščini? Da bi bilo le že jutri, jutri! Bogve, ali se vidiva? Da le ne bi bilo njenega očeta, čemerike kisle! Slabo se ima Mana doma, prav kakor jaz; obadva sva siroti. Jutri ji moram povedati, kako jo imam rad! Lepo je bilo danes, a še lepše bo jutri . . .“

Čisto drugačen, nego je odšel, se je vrnil domov. Papa je bral in se ni dosti zmenil za sina. Oton je bil tega kaj vesel. Jel je prebirati političen dnevnik, toda vrele misli so mu venomer uhajale doli k ribiški koči. Zoprna in jalova se mu je zdela politična modrost. Zdaj se je vozil z Mano po Savi, zdaj sta hodila po gozdu, zdaj sta sedela pred leseno hišico. — Zunaj je jela pihati močna sapa.

Oton je odložil novine in želel papanu lahko noč. Ko je odhajal z gorečo svečo, je nehote pogledal sliko, visečo na zidu. Kazala je njegovega očeta v mladih letih: zdrav moški obraz z lepo oblikanim belim čelom, s ponosno obokanimi obrvmi in finim, čisto ravnim nosom. Postal je nekaj trenutkov pred portretom in odšel v svojo spalnico.

Po davnoznani navadi ljubečih mladeničev ni mogel zaspati. Slonel je ob oknu, hladil vroče čelo v nočnem vetru in mislil na Mano.

„Mana ima skoraj čisto tako čelo, take obrvi in tak nos kakor papa na sliki,“ mu je šinilo po glavi, potem pa ga je zabolelo: „Bogve, če si Mana ni izbrala že drugega?“

Dolgo je še sanjaril ob oknu in užival vso sladkost in vso bridkost prvih zaljubljenih uric. V višavah nad graščino in gozdovi pa se je podil hud veter, kakor bi hotel upihniti svetlo luno in vse zvezde.

3.

Drugo jutro se je Oton prebudil šele pozno. Po zajtrku je šel v park, ki je bil precej zanemarjen. Zamišljen je hodil pod starim drevjem. Pojavljala se je reakcija. Glava in srce sta bojevali prvi boj.

„Kam jadraš!“ mu je očital razum. „Pusti na miru, kar si pričel! Pozneje utegne biti prepozno. Pokvariti utegneš bodočnost Mani in sebi!“

„O, zakaj nisem preprost kmetiški sin!“ je vzdihnil. „Kako srečen bi bil zdaj! — Kaj pa — ako bi se pokmetil? Ako bi se vrnil k prirodi? Toda — ali se ne bi mogla Mana v par letih izobraziti v dekliškem zavodu? Plačalo bi se od dote, ki jo imam po materi. Kaj bi rekel papa? Smejal bi se mi. Ubil bi me s svojim zaničljivim posmehom! Kaj naj storim? K Savi doli me ne bo več! Na Štajersko se popeljem k teti Lizi. Tam je dosti veselih tovarišev in zabave. Že jutri odpotujem!“

Tako je sklenil moško in si energično potisnil slamnik v čelo.

Onega popoldne ni vzel puške s sabo, ampak odpeljal se je s kolesom. Nekaj časa je vozil po veliki cesti, kmalu pa zavil v stran in nazaj. Ko ni mogel več kolesariti po slabem potu, je skril kolo v grmovju in odšel. Kam? Proti ribičevi koči!

„E, kaj! Enkrat jo moram še videti — saj jutri osorej bom že na Štajerskem . . .“

Previdno se je bližal Aleševi bajti. Nikogar doma. Poparjen je obstal. Pogledal je v hlev. Prazen.

„Mana pase!“

Odhitel je skozi hosto na pašnik in kmalu zagledal Mano pred gozdnim robom. Oblečena je bila kakor včeraj, samo lepši predpasnik je imela in lasje so bili spleteni v dve dolgi kiti. Z leskovo vejico je odganjala kravi muhe in obade.

Ko je stal Oton zopet pred Mano in ji pogledal v čudovito čiste, čarobno lepe oči, je zagibalo v njem kakor včeraj in močneje je vzplamtela ljubezen.

„Mana, kako me veseli, da sem te našel!“ je vzkliknil, dvignil eno njenih težkih kit in poljubil zlate lase. Ona je začudena zrla vanj. „Manica, pojdi, sediva tamle na skalico, povedati ti moram nekaj važnega!“

Nekoliko korakov dalje, v gozdu, takoj za njegovim robom, je sivela nizka skala, kakor nalašč za dva sedeža. Ondukaj sta sedla. Oton odkraja ni mogel najti pravih besedi. Mana se mu je zdela danes še lepša nego včeraj in kar ni se je mogel nagledati. Štajersko teto Lizi je sedaj popolnoma pozabil.

Ves razburjen je šepetal: „Mana, vso noč nisem mogel spati. Zmerom sem moral misliti na te. Ti moraš biti moja pa nobena druga ne!“

„To ni mogoče," je dejala po kratkem molku in pometala z zeleno vejo po tleh.

„Zakaj ne? Imaš že drugega fanta?" Obledel je in nepotrpežljivo pričakoval odgovora.

„Nimam."

Oton se je globoko oddahnil in si z robcem otrl potno čelo. „Povej, Mana, zakaj ni mogoče? Ali me ne maraš?"

„Jaz nisem za vas —"

„Ne vikaj me, Mana!"

„Jaz nisem za vas, vi pa za me ne!"

„Kdo pravi to?"

„Vi boste imeli gospo, tako, ki bo nosila klobuk —"

„Klobuk! Saj ga boš ti tudi lahko!" je dejal in preden je vedela kaj in kako, jo je objel in poljubil na mala usta. Potem ji je začel razlagati svoje načrte glede njene izobrazbe. Ugovarjala je, ali on ji je ovrgel vse pomisleke. Gotovo je bil takrat tudi sam preverjen, da bo tako ravnal in da pojde vse po njegovem.

Odslej sta se večkrat shajala na tem prijetnem, skritem kraju. On je navdušeno zidal gradove v oblake, ji opisoval velikomestno življenje, prekrasne praške palače, cerkve, mostove in druge zgradbe ter ji pripovedoval mične povesti, ona pa ga je verno poslušala. Vkratkem se ga je privadila tikati in poljubljati. Bila sta srečna.

Že so šumele čebele po nežnordeči ajdi in na pokošenih travnikih so dvigali podleski svoje lepe klobučke. Graščaku Javorniku se je poslednji čas jelo čudno zdeti, da je sin tudi sedaj tako malo doma, ko je poslal svoje poškodovano kolo ljubljanskemu mehaniku v popravo. Dolgo je ugibal oče, kje bi bil „mladi bedak" kaj iztaknil!

„Aha!" je vzkliknil solnčnega popoldne zadovoljno in si dejal desni kazalec na čelo. „Fant je zaljubljen! Cherchez la femme! je učil že navihani Sokrat. Kje je magnet? Kod lazi naš muc? He — Jernej!"

Prikorakal je veličastni gospod sluga Jernej Cencelj, ki je prej v sosednji sobi lovil muhe za kratek čas.

„Jernej, ti imaš dober nos, fin nos, tenak nos, da malo takih! Zato pojdi, Jernej, in izvohaj, kod lazi ali kje tiči moj sin Oton, da ga ni skoraj nikoli doma. Tako, Jernej, le pojdi pa srečno izvohaj! Pa da mi ne boš morebiti kaj klepetal drugim ljudem o tem, veš! Zbogom, Jernej!"

„Gospod, ne vem, kako bo," se je branil Jernej Cencelj in nedolžno gledal graščaka. „Za take stvari —"

„Zdaj bi moral biti že na dvorišču, Jernej!"

„Za take stvari nisem sposoben, ne zamerite mi, prosim!"

„Ali si še zmeraj tukaj, Jernej? Zdaj bi bil že lahko izvohal in mi poročal, Jernej! Ali ti nisem že povedal, da imaš izboren nos?

Pojdi, poišči ga! O, Jernej, Jernej! Ti še ne veš, kako si prekanjen! Najdi ga!“

„Če pa ne bo nič?“

„Pojdi!“ je zarohnel graščak, da je ubogega Jerneja kar odneslo skozi vrata.

„Danes jih bo slišal poba bedasti!“ se je ljutil graščak na sina. „Mladino treba večkrat ustaviti in ponižati, če ne se prevzame in podivja.“

4.

Klavrno je krevsal sicer tako ponosni Jernej Cencelj z Javornikovega gradu.

„Najdi ga! Najdi ga!“ je jezno oponašal graščaka in mahal oberoč, kakor bi hotel v višave. „Kje neki naj iščem izgubljeno ovco?“

S kislim obrazom je prikrevsal pred rakoviško vas in po temnih možganih mu je blisnila svetla misel: „Kje neki bo Oton? — V gostilnici! Mladiček ni tako neumen kakor starček, da bi ves božji dan doma prežvekoval lažnive novice. Pa stopimo v imenu božjem malo k Mohoriču, saj bomo takoj plačali!“

Poklical je poliček in se jel ljubeznivo pogovarjati z debelo krčmarico; mimogrede je vprašal, če zahaja mladi gospod Javornik kaj sem? Mohoričeva mamka so odgovorili, da jih je počastil le dvakrat ali trikrat in kmalu odšel.

„Nekaj sem že izvohal,“ se je oveselil Jernej Cencelj. „Nekaj bom že mogel povedati doma!“

Naročil si ga je še poliček, da bi se okrepčal za nadaljnje težavno poizvedovanje. Ko je izpil in plačal, je pohvalil vino, se priporočil in odkolovratil.

„Če ga ni v oštarijici, ga v cerkvici prav gotovo ne bo! Kaj pa nemara pri gospodu župniku? Pojdimo zdaj malo k mežnarčku Bučarčku, ki je tudi dokaj pameten možiček in ga prav tako rad vliva vase kakor jaz. Pojdimo in pobarajmo!“

Drobnooki cerkovnik Bučar je izpovedal, da je bil graščakov Oton le dvakrat pri gospodu Tomažu, obakrat dopoldne, in da sta se mnogo pogovarjala in smejala. „Nekaj kratov pa sem ga videl, da jo je mahal proti Savi doli,“ je dodal prijazni možiček.

„Proti Savi?“ je ponavljal Jernej in težko zakrival svoje veselje, zakaj razsvetlila ga je druga sijajna misel. Razgovarjal se je še nekoliko časa, potem pa po ovinku krenil proti reki. „Ob Savi mu cvete rožmarin, aha, ob Savi! In temu rožmarinčku je ime Mana! Vidiš, Cenceljček, pa si res bolj navihan, kakor si sam mislil! Približaj se zdaj lepo tiho koči ribiča Aleša in vohaj tam okoli! Vohaj, Cenceljček, vohaj!“

Medtem sta sedela Oton in Mana vsa srečna v gozdu na svoji skali, na prestolu ljubezni — tako jo je imenoval Oton — in se tiho pomenkovala.

„Živela bi torej rajša na kmetih kakor v mestu?“

„Rajša. Z očetom sva bila večkrat v Ljubljani. Tako čudno mi je bilo vselej med tistimi visokimi zidovi! Zdelo se mi je, da sva ujeta, in tako čudno so me pogledavali mrzli mestni ljudje! Če sem se obrnila, sem videla, da gledajo za mano bleda gospoda in drugi, kakor bi bila naredila kaj slabega.“

„Moja ljubica je nenavadno lepa,“ jo je prekinil Oton in jo poljubil.

„Kar bala sem se, veš! Posebno sem se bala tistih prismod, tistih škricev. Grdo bi bilo in greh, če bi ponavljala nerodne besede, ki sem jih slišala od mladih pa tudi od starih dedcev. Nobeden naših kmečkih fantov ne kvanta tako trapasto in nemarno! Greh in grdoba sta v teh hudobnih očeh. Vselej sem hvalila Boga, kadar sem spet zagledala našo Savo! Najrajša bi ostala zmeraj tukaj!“

„Z mano pojdeš pa vendar rada v mesto?“

„S tabo že, s tabo, kamor hočeš.“

„Vsako leto prideva poleti za nekaj časa sem.“

„Kaj pa imaš tukaj ob pasu, Oton?“

Pokazal ji je svoj revolver.

„Oton, daj meni to pištolico!“

„Čemu neki?“

„Treščim jo v Savo!“ je dejala in segla po orožju. On se je zasmejal in spravil revolver.

Mana se je delala jezno. Ozrla se je in ugledala kravo v zelniku konec pašnika. Pognala jo je nazaj, nato pa nabrala šopek ciklamnov in ga vtaknila Otonu v gumbnico.

„Mana! Moja ljubica, moja zlata ljubica!“

Tačas je stisnil Jernej Cencelj svojo dolgo, ozko postavo za široko bukev ne daleč od „prestola ljubezni“.

„Vse izvohal!“ se je radoval natihoma. „Vidiš, Cenceljček, stari grajski volk je imel čisto prav. Tako si prekanjen, da še sam ne veš, kako! Tak je torej ta spak! Aleševo hodi mladi gospodek ogledavat in kar v hosti vasuje kakor cigan! Gospodič je še ves neumen, pa saj jaz tudi nisem bil dosti bolj pameten, ko sem bil še tako mlad in — gospod Alojzij tudi ne! Otonček dela preglavico svojemu očetu, kakor jo je delal Alojzij svojemu. Taki so gosposki metulji! Oton z Mano — Alojzij pa s Ciliko, ki jo je potem vzel Aleš, najbolj neslan in najgrši dedec v devetih farah naokoli . . .“

„Beži, no, beži, Mana, saj me nimaš čisto nič rada!“ je rekel Oton nekoliko glasneje.

Mana mu je ovila roke okoli vratu in mu gledala čisto od blizu v oči. Njen jezik ni znal govoriti o ljubezni; o njeni ljubezni so govorile samo izrazite mile oči in povedale več nego najslajše besede. Rahlo je šepetalo nad njima napol uvelo listje, rahlo so se ob skali zibali ciklamni v nežnem gozdnem dihu.

„Presneto se imata dobro, no!" je priznal Jernej Cencelj sam pri sebi. „Zdaj jima godejo nebesa — zvečer bo pa druga! Tak je ta spak! Lepa je pa ta punca, ta ribičeva Mana, res, prav lepa je, še lepša kakor njena mati Cila, ki ji tudi ni bilo para daleč tukaj naokrog noter gori do Kranja in Radovljice, če kaj vem in se ne motim. Pa kako naglo je vzrasel deklič! Kakor tam konoplja, če je dobra letina. Vre, krop vre, ti spak, ti tak! — bogve, kaj se bo izkuhalo? Nekaj bo, kar že bo. No — dobro sem izvohal, nič mi ne bo mogel stari godrnjavs. Kaj bi še dolgo prežal tod okoli! Dobro se imata Oton in Mana. Naj se! Ali je meni kaj mar? Nič. Ali sem komu varih? Nikomur, ne Otonu pa ne Mani. Kaj bi potemtakem vtikal svoj nedolžni nos v krop! Poglavitno je zdaj to, da o pravem času in srečno odnesem pete. Tak je ta spak!"

Modri Jernej Cencelj se je nemudoma odtihotapil in srečno odnesel svoje suhe pete nazaj proti Rakovici. Ko je dospel do Mohoričeve pivnice, pa mu ni dalo, da bi šel kar tako mimo.

„Pa stopimo, sveti križ božji, še malo k Mohoriču, saj ne bo zastonj! Dobro sem izvohal, to je vredno še en poliček. Treba je, da si malo podprem korajžo, zakaj stari nergač bo hud kakor sam Satan! Ali bo zagodel sinu in morda še meni, Bog pomagaj dvakrat in trikrat!"

5.

„Dobro dolgo ga ni," se je jezil graščak Javornik, ki je sedel pri oknu in težko čakal, da se povrne sluga.

Toda Jerneju Cenclju se nikakor ni mudilo. Ko je kolovratil mimo grajskega vrta, se je celo malce ustavil in računal: „Tri poličke sem ga, to je štirinajst grošev in dva krajcarja; za šest grošev sem pa obrabil čevljev in obleke, je pa cel goldinar izgube. Ti spak, ti tak!"

Pobral je lepo jabolko v travi in jel žvečiti, da ne bi preveč dišal po vinu. Ko se je približal grajskemu poslopju, je pospešil korake, izvlekel velik robec in se brisal po licu.

„No-o? Ali si izvohal?" je vprašal graščak, ki se je preselil na stol k mizi.

„Izvohal, gospod!" se je odrezal Jernej Cencelj in se neprenehoma otiral po obrazu in vratu. „Vse sosednje vasi sem obletal in se potil —"

„Pri Mohoriču."

Cencelj si je mislil: Zdajle je pravi čas in zinil ponižno: „Dva polička sem ga pa reš, tako je bilo vroče . . .“

Gospod mu je vrgel srebrn goldinar na mizo. Jernej ga je naglo shranil in povedal, kje in kako je našel mladega gospoda.

Graščak plane pokoncu. Ves rdeč v obrazu, zaškriplje z zobmi, se opira oberoč ob mizo in strmi srepo v Cenclja, ki prestrašen stopi nekaj korakov nazaj. Takega ni videl svojega gospoda še nikoli ne.

Težko omahne razburjeni mož na stol nazaj. Ustne mu trepetajo, duši ga. Slabotno zajeca: „Vode!“

Jernej mu da piti. Ko gospodu odleže, veli slugi: „Kadar se moj sin vrne, naj pride precej k meni. Na! (Podari mu še en goldinar.) Ti pa molči! Pojdi!“

Podvornik je veselo pobasal denar in izginil, toda samo na hodnik; ondi je pazljivo vlekel na ušesa.

Ko se je Oton vračal domov, se je zamaknil v misli, ki mu niso bile nove, pač pa so danes vrele močneje: Mana je popolna v svojem prirodnem bitju. Mana je del prave, nepokvarjene prirode, kakor je reka, gora, skala, cvetlica, drevo, sokol . . . Nobene primesi ni, ki bi motila in kalila praenoto in pračistoto njene prirodnosti. Taka je Mana. Kakšen sem pa jaz? Jaz sem napol umeten produkt. Bleda učenost in hiperkulturna mehkužnost sta mi zamorili malone vso prirojeno prirodnost. In kaj nameravam za prihodnost? Zamoriti nameravam še tiste žalostne ostanke prvobitne prirodnosti v zatohlih dvoranah velikošolskih in pozneje v pustih pisarnicah ob mrtvih črkah. Kaj bo sad vsega mojega mučnega prizadevanja? To, da se docela pogreznem v neprirodnost in da me še močneje vklenejo verige kulturne sužnosti. — Upri se! Razbij te verige! Bodi človek, ki živi po naturi in sredi nje, človek, ki je sam svoj gospod, bodi kmet! Vrag vzemi jus! Vrag vzemi vso učenost! Oktobra pojdem k vojakom, da odslužim prostovoljsko leto, potem pa za eno leto v Klosterneuburg ali kam drugam, da praktično proučim poljedelstvo in sadjarstvo. Mana se nauči pri moji teti Lizi vsega potrebnega, pri blagi teti ne more izgubiti čara prirodnosti. Po dveh letih se poročiva. Papa naj reče, kar hoče! Kar hoče! Ako mi bo zoprval in odtegnil podporo, mi bo pa pomagala teta!

Nobenega protislovja ni opazil v teh mislih in sklepih, nobene napake. Veselilo ga je zlasti, da čuti v sebi živo moč, vso jalovo preteklost, „to hinavsko maškarado“, vreči od sebe — prevzelo ga je opojno veselje, da more postati „človek, pravi človek“.

Večerilo se je. Netopirji so letali nad sadnim vrtom in grajskim parkom.

Oton hiti po stopnicah. Zamišljen, z uklonjeno glavo sedi oče pri mizi, podpira glavo z rokami.

„Takoj mu povem!“ sklene Oton. Oči se mu bliskajo, čuden žar odseva od njih. Graščak šele sedaj zapazi sina in se premakne. Osupel mu gleda v plamteče oči in odpre usta, toda sin ga prehiti in mu jame razkladati svoje načrte za bodočnost.

„Oton, Oton, kaj ti je?“ deje oče žalostno in trudno, s hripavim glasom.

Sin se začudi. Pričakoval je, da ga bo papa poleg svoje navade zasmehoval, zbadal, v nič deval, zmerjal. — Jernej Cencelj prižge svetilnico in odide.

„Poslušaj me, ljubi moj sin! Pustiti hočeš jus, pa vendar nameravaš zopet v šolo. Hvališ in občuduješ Manino prirodnost in vendar želiš, da bi bila kolikor toliko izomikana. Prosim, dragi moj, kje je tukaj logika? V tvoji vroči glavi se vse prehitro skuha. Mlad si še. Stoj — ne očitam ti — še si jih boš želel nazaj, zlata leta mladostna. Pokmetil bi se rad, češ, da boš živel bolj prirodi primerno in da se ti ne bo treba suženjsko klanjati in pokoravati puhlim glavam. Verjemi mi, dragi moj, tudi kmet ni svoj — o kaj! — kmet je suženj svojih hlapcev, dekel in delavcev. Toda o vsem tem se pomeniva drugikrat, danes sem pretruden. Le še glede Mane! — Mana ne more biti nikdar tvoja žena!“

„Zakaj ne?“ se razburi sin in stopi bliže k mizi.

„Nezakonsko dete je —“

„Naj bo! Zame ga ni predsodka. Predsodki — budalost!“

Oče vzdihne in pravi tiho: „Saj ne rečem, da bi vaju to oviralo. Ali . . . Oton . . . Mana je moja hči . . . Ti si njen brat!“

„Mana — moja popolusestra . . . ojoj!“ zaječi Oton, kakor bi čutil nož v prsih. V glavi se mu vrti, krčevito pritiska roko na srce in ves bled ko mrlič se opoteka proti mizi. Zgrudi se na stol in zakrije obraz z drgetajočima rokama.

Tiho je v sobi. Čuje se le hitro, močno sopenje razburjenega očeta in sina.

Nenadoma se Oton dvigne in poda očetu desnico, rekoč: „Papa, jutri odpotujem!“

„Kajne, k teti Lizi? To bo najbolje. Tvoj sklep me jako, jako veseli.“

„Lahko noč!“

„Lahko noč, dragi Oton!“

Ono noč so slišali Otona še dolgo hodečega po svoji sobi. Drugi dan so ga našli ležečega pri skali v gozdu za ribičevo kočo. Na ožgani suknji mu je rdel napol opaljen in osmojen šopek ciklamnov. Desnica je oklepala revolver. Streljal je bil dvakrat; šele drugi strel je zadel srce.

*

Učitelj je umolknil.

„No — in polusestra Mana?“ so drezali poslušalci.

„Mano so morali siloma odtrgati od mrliča. Dolgo je togovala za njim . . . no, in potem . . . kaj je hotela revica? Vzela je grajskega mlinarja. Imela je lepo doto. Vsi smo vedeli, od koga. Imenitni Jernej Cencelj je vse razbobnal in raztrobil. Vsako leto okrasi mlinarjeva Mana bratov grob s ciklamni.“

„Vaša povest ne dokazuje ničesar, gospod nadučitelj!“ je dejal bojaželjni jurist.

„Saj tudi nisem hotel kaj dokazati,“ je mirno odgovoril stari gospod.

„Zlata prva ljubezen!“ je vzdihnil melanholični uradnik in ponavljal: „Angeli pojo . . .“

Medicinec pa je duhovitil: „Gorenjsko grozdje, prva ljubezen in prve pesmi so navadno kisle. Tak je ta spak! — Marička, še enega!“

Igo Gruden:

Melanholija.

Ko tiha me zamišljenost objame,
da sebi čoln se zdim, ki val ga nese,
ko pred oči mi dahnejo zavese
prežete z vonjem čudežne omame,

ko pesmi, ki v sanjavost zaigra me,
najtišji glas se v mehke vale trese
in nad menoj nebo v brezkončnost pne se, —
o draga, vem: tedaj ti misliš name.

Ko tvoja misel bežna kakor ptica
nemoteno se dvigne iz daljave
in v mraku njena nežna perutnica

spusti se k meni iz noči sanjave:
ti kot moštranca v bajni blesk zajeta
stojiš pred mano čista vsa in sveta.

Dr. Ivan Lah:

„Ruch“ in „Mladika“.

Burni dogodki l. 1868. so odmevali tudi v mladem literarnem slovanskem svetu. Vse to, kar se je godilo v prvi pomladi pred petdesetimi leti, ni moglo iti molče mimo mladine, ki je iskala novih poti zdravega narodnega kulturnega življenja. In tako nam je prineslo to leto dva almanaha, ki pomenita nastop nove literarne smeri: na Češkem je bil to „Ruch“, pri nas „Mladika“.

Značilno je, da so bili naši in češki literarno delavni možje predmarčne dobe v ožji zvezi nego po l. 1848. Prej vidimo nekako stalno zvezo, ki se krepi z dopisovanjem in pošiljanjem knjig. Celo naš Prešeren, ki je bil zelo komoden človek, si stalno dopisuje s Čehi, dasi se ne strinja povsem z navdušenimi dopisniki. Po l. 1848. prevzamejo časopisi ono delo, ki se je prej vršilo v korespondenci. Zato najdemo poslej več zvez med politiki, nego med literati. Vkljub temu imamo nekaj paralelnih pojavov, ki nam dokazujejo, kako se je vzporedno razvijal napredek na severu in na jugu, dasi se je tam vršil v večjem obsegu, z večjimi silami in zato tudi hitreje, nego pri nas. Zanimivo je na pr., da spadata Prešernov „Krst“ in Máchov „Máj“ v isto leto (1836) in dvajset let pozneje nastopita na severu in na jugu dve generaciji, ki se priznavata k tema dvema pesnikoma. Kakor Prešeren pri nas, tako Mácha na Češkem ni bil priznan: bil je romantik-byronist. Zato ga ni sprejela rodoljubna slovanska javnost, ki je smatrala narodnost, slovanstvo, rodoljubje i. t. d. za bistven del poezije. Tekom dvajsetih let, ko je boj za narodnost, slovanstvo in rodoljubje prešel na čisto politično polje, je mladina čutila, da je svet poezije drugje, nego v političnih geslih, in je stopila na pot čiste umetnosti. To smer je zastopal pri nas „Glasnik“ (1858) in istega leta je izšel v Pragi almanah „Máj“, ki je zbral okoli sebe mlade pesnike in pisatelje, častilce Máchove, bojevnike novih višjih svetov. Ta novoromantična šola je trajala deset let. Pri nas ji stopata kot glasníka v ospredju pesnik Simon Jenko in Fran Levstik, na Češkem pa Vitezslav Halek in Jan Neruda. Rekel sem, da med temi novoromantiki ni bilo več one pismene zveze, ki se je gojila med slovanskimi romantiki tridesetih let. Razmere so se izpremenile. Iluzije o popolni kulturni in jezikovni skupnosti so

propadle — skupna pot je bila mogoča edino na političnem polju in še tam je bila težavna. Zato sta hodili obe literarni generaciji samostojno in vendar imata mnogo podobnega: saj sta imeli obe isti cilj. Halek in Jenko sta si precej podobna, oba sta Heinejeva učenca, Jenkovi „Obrazi“ in Halkove slike „Iz prirode“ imajo precej enakega. Istotako je zanimiva sorodnost dveh glavnih bojevnikov te generacije: Levstika in Nerude. Halek in Jenko sta se rodila istega leta (1835). Jenko je umrl 1869, Halek 1874. Levstik je bil tri leta starejši od Nerude (Levstik rojen leta 1831., Neruda rojen leta 1834.), dosegla sta skoraj oba isto starost (Levstik umrl leta 1887, Neruda leta 1891). Halek je nastopil (poleg Mája) leta 1858. s svojimi „Večernimi pesmimi“ in je zmagal takoj; bil je slaven na mah in je stal takoj v ospredju nove generacije, Jenkove „Pesmi“ so izšle leta 1865. in so imele popoln uspeh.

Zato pa sta hodila oba bojevnika, ki sta se pojavila v tej romantični, lahkotno zaljubljeni, veselo prepevajoči mladi generaciji, bolj trnjevo pot. Oba sta bila robata, trda, samosvoja: pojmovala sta življenje resnejše, nego drugi in podvzela sta težko nalogo: boj za resnico v življenju, v javnosti in umetnosti. Zato je Neruda naletel na hud odpor, ko je l. 1857. nastopil s svojo prvo zbirko „Cvetje s pokopališča“ (Hřbitovni kvití). Kak vihar so vzbudile Levstikove „Pesmi“, ki so izšle 1854, je znano. Zato Levstik in Neruda celo desetletje (1858—1868) stojita v ozadju pesniške generacije in čakata, da se napojejo mladi škrjančki sladke pesmi ljubézni — njiju čas namreč še ni bil prišel.

Leto 1868. je udarilo s kruto pestjo v vse romantične sanje: tako je udarilo, da je mladim pevcem zastal glas v grlu. Peli so celo desetletje o ljubezni in prirodi, o rožicah in ptičkah, o srca bolečinah in tihih radostih o starih gradovih in bivši slavi: sedaj pa je naenkrat zagrmelo po vseh slovanskih deželah: izdani smo, prodani smo. Ta klic je segel tudi v pesniški slovanski gozd. Začelo se je mogočno gibanje narodov v borbi za obstanek: po Pragi so se valile mase v demonstracijah, mačje podoknice so bile na dnevnem redu, narod se je zbiral na taborih, polagal se je temeljni kamen „Nar. divadlu“, začelo se je preganjanje časopisja in društev, poslanci so podali prvo deklaracijo: ves narod je zahteval stare zgodovinske pravice, vse je stalo kot en mož, pripravljeno na boj do skrajnosti. Istotako je završalo na Slovenskem: poslanci so glasovali za dualizem, razširila se je vest, da so se prodali, naenkrat smo sploh videli, da nimamo nikakega narodnega programa: V ta grozni polom je posegla mladina s krepkimi silami: aprila meseca je izšel „Slov. Narod“, začeli so se tabori, pred očmi naroda vstaja jasen cilj: zedinjena Slovenija, mladina v Gradcu in na Dunaju zahteva jasnosti, med počitnicami se vrši prvi

dijaški shod v Ljubljani, oživljajo se društva. Vsepovsod raste eno samo spoznanje: v preteklosti smo delali napake — treba je začeti vse iznova, na trdni podlagi, z jasnimI nameni. Proč z lažjo, v boj za resnico. Kar je trhlega in slabega, propadi, da more rasti novo mlado življenje!

To so bila splošna gesla javnosti. Kako je to vplivalo na literaturo?

Neruda je to leto zbral nekaj pesmi iz svoje prve zbirke in nekaj drugih, ki so nastale tekom desetletja in je izdal svojo „Knjigo verzov“. A med tem je vzrastel že cel zarod novih mladih sil, ki so hotele izpregovoriti v odločilni čas. Njim na čelu sta stala dva mlada pesnika J. V. Sládek in Svatopluk Čech. Oba sta bila še mlada: Sládek je bil star 23 let (r. 1845) in Čech 22 let (r. 1846). Za Sladkom in Čechom je stalo nekaj drugih nadarjenih in bojevitih glav: L. Quis, Čermak, Červinka, Goll, Krajnik, Miřiovsky. Ta družba je izdala almanach „Ruch“ v spomin slavnosti „Nar. divadla“. „Ruch“ pomeni toliko kot „šum“ na pr. slavnosten šum po ulicah, gibanje, vrvenje. In ta almanah pomeni mejnik med staro romantično in novo narodno šolo.

Kaj pa pri nas? Razmere v literaturi so bile dozorele za nov čas. Boj, ki je trajal med starimi in mladimi od l. 1848, se je bližal koncu. L. 1867. je izdal Koseski svojega „Mazepo“, ki je kot priloga „Novicam“ poletel med narod. Spremljala ga je bombastična hvala stare šole. Toda tu je nastopil Stritar s svojo znano kritiko in s svojim prevodom. Zmagal je na vsi črti — toda v boju so propadla tla, na katerih se je borila vsa mlada genaracija od l. 1858 — „Slov. Glasnik“ je prenehal izhajati. Tako so bili mladi brez glasila in to ob času, ko je vsepovsod prekipevalo novo, mlado navdušenje. Janežič, ki je bil po svoji naravi tih, miroljuben človek in se je vedno bal prehudih literarnih sporov, je hotel list prepustiti Stritarju, — a Stritar je bil na Dunaju in ni bil še pripravljen. Zato so mladi sklenili izdati „Mladiko“. „Mladika“ je bila „znanivka nove dobe“ (Grafenauer). Vsa preteklost je ležala za nami. Pomladanski vihar je strl zastarele zimske okove in iz starega debla je pognala mlada krepka „mladika“, ki je obetala novo pomlad. Seveda se je poznalo, iz katerega drevesa je zrastla. Stala je še pod vplivom dobe, a v nji se kaže mlada sila, odločnost, volja do zmage. Tudi družba okrog „Mladike“ je bila mlada. Najstarejši je bil Levstik, ki pa je bil po srcu in duši mlad fant; bilo mu je 37 let. Stritar je bil nekaj let mlajši, Jurčiču je bilo šele 24 let. To so bili trije glavni stebri novega pokoljenja, „Mladika“ je bila njih program. Levstik, ki je že dolgo čakal, kje bi povedal nekaj resnice onim gospodom, ki so si v Ljubljani prisvajali vrhovno oblast nad vsem slovenskim narodom, je priobčil v „Mladiki“ par političnih sonetov, ki nas živo spominjajo na zadnje domače boje pred l. 1868.

Izdajstvo, samoljubje in mehkota,
trepet, plemen razdor, neskrb, slepota,
lastnost, s katero opicam smo v rodi,

do vsega gnus, kar s tujstva k nam ne hodi,
to šiba naša je, ta nas storila
v nesrečno ljudstvo je — ne tuja sila.

Zdi se, kakor da je te besede napisal nekdo predvčerajšnjim. Poleg teh sonetov ima v „Mladiki“ Levstik večjo zbirko pesmi iz svojih zadnjih let. Urednik Stritar je podal v „Rosani“ povest v lepem narodnem jeziku, Jurčičev „Sosedov sin“ pa nam kaže najlepši realistično pisani kmečki roman.

Češka generacija l. 1868. je govorila nekoliko drugače nego naša. Tam so bile drugačne razmere. Kar se tiče politike, so bila sicer mnenja različna — toda po katastrofi l. 1867., ko je zavladal dualizem, je zabučal v vseh čeških srcih vihar, ki se je zbiral v en sam mogočen klic na boj za češko staro slavo, za češko samostojnost. Mi te slave in samostojnosti nismo imeli, zato smo vzeli za svoj cilj to, kar so nam zapustili bojevniki l. 1848.: zedinjeno Slovenijo. Toda v sredini te Slovenije so še vedno sedeli isti ljudje, kakor l. 1848.; bili so samo za 20 let starejši in zato toliko bolj miroljubni. Proti njim se je moral zbojevati boj na vsej črti — zato razumemo Levstikove besede ... Na Češkem pa je bilo že vse jasno, zato se mladi pesniki stavijo pred kip Matere-Domovine in govore mogočne besede. „Mladika“ je imela prispevke v pesmih in prozi, „Ruch“ prinaša same pesmi.

Na čelu zbirke stoji veličastna pesem J. Sladka pod naslovom: „Tebi.“ t. j. domovini. Ta pesem daje vsemu almanahu svoj značaj. Pesnik stoji pred ponižano domovino in poje:

Tebi, ki bledih lic, z verigami krog vrata
sediš na tronu, v prah poraženem,
in lovor strgan ti na čelu blaženem
pokriva s senco diadem iz zlata,
kot davni sen o raju skaženem,
ki vzdih iz prs se v smeh ti izpreminja
z bolestnih ust, da, kdor je tebi zvest,
poginil bi, ko ne bi iskal cest,
kjer maščevanje tma bodočnosti zagrinja.
Tebi, ki grudi plašč raztrgan ti zakriva,
in v njem srce, prebodeno od ran,
bolj nego plašč na Tebi razdrapan,
in še sovražnikom je tarča živa.
Tebi, ki v enem veku pretrpela
si več, kot tisočletja narod marsikateri!

Katerega iz njih je sila smela
poleta enega v veliki svoji veri
vrgla v prokletstvo in sramoto za stoletja cela?

„En sam solnčni dan“ — pravi pesnik dalje — „in potem neskončna tma brez zvezd, ena slast — trpljenje brez konca, en sam polet — od takrat samo umiranje, ena sama zmaga — in po nji večno robstvo! . . . Smo narod beračev! Ne moremo ti dati druzega nego pesem . . .“

To je Sladkova himna mladine te dobe.

Za Sladkovo uvodno pesmijo sledi Jana Bušila pesem „Resurgite,“ ki tudi govori o vstajenju. Na to slede pesmi Svatopluka Čecha, med njimi ena njegovih najlepših husitskih pesmi: „Husita na Baltu“. Tu je mladi Svatopluk Čech pokazal, da se v njem skriva bodoči pevec Adamitov, Žižke Rohača s Siona in drugih velikih taborskih postav. S krepko dikcijo, z mogočno donečimi verzi, z neupogljivo staročeško odločnostjo je podal v pesmi pohod husitov na Balt, kjer hoče biti pokopan stari husit, da bo poslušal šumenje valov, ki bodo govorili o stari češki slavi.

Kot boj valov, kot hrum in šum viharja
grom vôz husitskih v trdo zemljo vdarja,
v njih lica so vojakov zagorela
in žen odkrita čista prsa bela,
sred njih je kelih, v zlatu se leskeči,
duhovnik bled z njim dviga roke svoje,
drvé skoz svet, kakor vihar grmeči,
orožje žvenketa in boben poje.

Njih vodja starec je: Lasje so beli
a ogenj sije iz očij mu smeli.
Kot sveti hram, ki čas preti ga streti,
in večna luč iz njega oken sveti.
Na čelu v blesku rob čelade sije,
oklep na prsih v jasni žar se sklada,
po plečih se v viharju jeznem vije
kot prapor mu sneženobela brada.

Že Balta divji jim šume valovi,
uporno v njih odmevajo bregovi,
junaki pno na skalne se višine
kot morski orli gledajo v daljine.
Ponosno dvigajo možem se glave
in radost ženam iz očij se sveti,
budi spomin se v srcih davne slave,
solz starcem možno ni v očeh zatreti.

In vodja govori: Telo se loči
od duše, kot junak, ko čas napoči.
Tu grob je slaven naš: ta siva stena,
ki v davnih bojih bila je zgubljena,
je zopet naša, pridobljena v zmagi. —
Tu pokopljite me! Kij v mrtvi dlani
in šlem, ki v njem sem bil se pred sovragi,
naj las moj sivi pred vetrovi brani.

To je bila nova pesem stare husitske slave.

Za Čechovimi pesmimi slede pesmi V. Černega, ki vprašuje: Kam skrijemo naj sramoto svojo?

Kam skrijemo naj to sramoto?
Že v licih ni krvi, da bi zardela,
ni v prsih besedi, ki bi jo odele,
kam skrijemo sramoto svojo naj?

In na koncu govori: „Poslušaj pesem sužnja, to je pesem sužnja ...“ Ali je čudno, da je Sv. Čech pozneje izdal zbirko „Pesmi sužnja“, ki so mu priborile ime najbolj narodnega češkega pesnika.

Podobne misli najdemo v pesmih Miřiovskega. V pesmi „Odprite vrata“ pravi:

Razgrni, zemlja, iz železa dveri,
zagori, plamen plamenic stoteri,
zagrmi, grom, zažari, blisk, se v zarji,
ljubezni žrtev, vzpni se na oltarji.
— — —
Raztrgaj, človek, suženjske okove,
poslednji vzdih naj žalosti odplove
o vstani, človek, solnce tvoje vstaja ...
— — —
Čuj, pesem svobode šumi v daljavi,
ta pesem svobode ti jasno luč obeta,
z njo veliki se bliža praznik sveta ...

Enake odmeve najdemo v drugi pesmi:

Po koncu glavo, narod moj, spreglej,
izbriši žalost s temnega si čela,
in v njive seme novih nad nasej,
da v njih se bo vsa zemlja razžarela.

V pesmi „Spomnite se padlih junakov“ kliče Sladek v spomin stare bojevnike, ki so padli v boju za češko svobodo. Poleg teh pesmi ima Sladek one lepe drobne pesmi iz narodnih motivov, ki so pozneje napravile iz Sladka pravega selskega pesnika.

Na koncu zbirke ima Zitomir Vrba par pesmi, ki so značilne za dobo. V pesmi „Hej, pozor, bojazljivci“ dobro opozarja na politično mišljenje:

Hej, pozor, bojazljici vi,
mi plešemo zdaj kolo,
prej stali dolgo smo sami,
zdaj zaigramo solo.

Poskočno nam udarite,
vi muzikanti stari,
z denarjem svojim plačamo,
da kri se nam razjari.

Igrali nam ste žalostne,
njim ste „svobodno“ dali,
tu groš za našo je radost,
da zapojo cimbali.

Le divje zaigrajte nam,
kot tron se ruši v noči,
mi hočemo veselja zdaj,
naj zadnja struna poči.

Ej, pozor, bojazljivci vi,
mi plešemo zdaj kolo,
če z nami vas ne veseli,
zaplešemo si solo.

Zbirka se konča z Vrbovo pesnijo „Effeta“, ki govori narodu:

Predolgo nosil si gorje
in sklanjal tiho glavo,
da smel služiti si doma,
se ti je zdelo — pravo!

Ej, effeta, odpri oči
iz srca robstvo iztrebi,
saj služil drugim si dovolj —
zdaj služi enkrat — sebi.

Tako je govorila češka mlada generacija l. 1868. Seveda je bil to le mal ozek krog vseh onih, ki so čutili v tej dobi isto. Zato je mlada generacija takoj obvladala polje. Drugo leto „Ruch“ ni izšel. Njegov urednik Sládek je odšel v Ameriko, od koder se je vrnil čez nekaj let; dal je pozneje češki literaturi najlepše prevode Shakespearjevih dram in nekaj zvezkov pesmi, ki so izrastle na priprostih narodnih tleh. Zato je l. 1869. izšel: „Almanah češkega študent-

stva“, ki je predstavil češki javnosti zopet nekaj novih mladih imen. L. 1870. je izšel zopet „Ruch“ in leto na to so izšle „Anemonke, pesmi omladine iz južne Češke“. Vsi ti almanahi pomenjajo samo prehod od ozke romantične dobe na široko splošno narodno in svetovne polje. Pri nas je izšla „Mladika“ 1868. in 1869. Bila je prehod k „Dunajskemu Zvonu“ l. 1870. Stritarjev „Zvon“ je imel zbrati okoli sebe vse slovenske mlade literarne sile. Toda „Zvon“, ki je zazvonil na Dunaju, ni našel v domovini pravega odmeva — zato je s prvim letnikom prenehal. To je bila velika škoda za razvoj mlade generacije. Čehi so imeli v tem času tri večje revije: „Lumír“, „Květí“ (Cvetje) „Osvěta“ (Prosveta). V teh treh listih se je v sedemdesetih letih začela razvijati češka literatura z nenavadnim razmahom. L. 1874. sta se pojavila v literarnem svetu dva nova velika talenta: Julius Zeyer in Jaroslav Vrchlický. Prvi je prišel iz bogate rodbine v Vodnjanih in je videl med tem že Evropo (roj. 1841), poznal je svetovno slovstvo in se je vestno pripravljal na dela, ki ostanejo za vselej biseri svetovne in češke literature; drugi je bil sin priprostege češkega trgovca, bil je še mlad (roj. 1853), toda njegov talent se je mahoma povzpel nad vse sodobnike. Njegova plodovitost je bila čudovita, njegove knjige so se množile leto za letom in ustvaril je takorekoč sam celo literaturo, saj je napisal nad 100 knjig in v tem oziru nima v svetovni literaturi primere. V novi generaciji sta se kmalu pojavili dve smeri: ena narodna, nacijonalistična, druga svetovna, kozmopolitična. Glasniki skrajne češke nacijonalne smeri, ki so bili tudi v drugih vprašanjih ozkosrčni in skoraj konservativni, so se zbrali okoli „Osvete“, ki jo je urejal Vlček. Glavna pesnica tega kroga je bila Eliška Krasnohorska. Med obema taboroma je prišlo do ostrega boja. Čehi so hoteli biti narod s svetovno kulturo, zato so hoteli presaditi na svoja tla vse, kar ima svet lepega in velikega in ustvarjati so hoteli svoja dela v svetovnem duhu. To je tako, da bo svet govoril o njih. Poezija ne pozna narodnih mej. Umetnost črpa svoje sile iz naroda, a ustvarjati mora za svet. Iz tega razumemo, zakaj je Vrchlicky hitel prevajati največja svetovna dela, zakaj je Zeyer podal v svojih pesmih in novelah najlepše snovi svetovne literature. Nemška šola ni imela več učencev; Francozi, Angleži, Rusi postajajo vzori novih Čehov. Velikanska je ta doba po svojem delu in poletu. Tekom 20 let (1870—1890) so ustvarili Čehi one zaklade svoje literature, ki bodo za vselej ostali temelj nadaljnega razvoja.

Mi se nismo zavedali te važnosti. Tudi pri nas sta bili v teh letih dve struji, ki sta obe izšli iz prejšnje romantične šole: narodna in kozmopolitična. To bi ne bilo nič napačnega, ko bi se ne bila gesla skoraj na obeh straneh napačno pojmovala. Tako je „Zvon“ prestal in naši mladi pisatelji so si s težavo našli — založnikov. Med tem so

tudi nam rastli mladi talenti, ki so prinesli v generacijo „Mladike„ novih sil. Kersnik se je že oglašal, dalje Simon Gregorčič, Aškerc. Kljub vsem oviram je rastla naša literatura. Vsakdanji boj, politika, nedostatek, vse to je uničevalo naše delavce na literarnem polju. Toda leta 1876. so se zopet zbrali okoli „Zvona“ in so skušali predramiti vest domovine. Popolno zmago so dosegli šele leta 1881., ko je zapel v Ljubljani „Ljubljanski Zvon“. Med tem je opešala ena najboljših sil, ki jih je obetala „Mladika“ — Jos. Jurčič. Vkljub vsemu je ta generacija tekom 20 let (1870—1890) tudi nam ustvarila našo književnost; to nam pričajo zbrani spisi: Levstika, Stritarja, Jurčiča, Kersnika, Trdine, Tavčarja i. t. d.

Literarna generacija leta 1868. je stala pri nas in na Češkem pod vplivom političnih dogodkov. Napram prejšnji romantični šoli se razlikuje v tem, da prehaja z ozkih domačih narodnih mej na svetovno polje, da zapušča svet iluzij in fantazij in se bliža pravemu realnemu svetu. Zato imamo v tej dobi začetek češkega in slovenskega realizma, ki je prehajal potem v dve svoji skrajnosti: v skrajno narodno nacijonalno smer in v naturalizem.

Okoli leta 1890. se začenja nov prehod. Leta 1889. je na Češkem že nastopil Machar s svojo skepso — zbirala se je nova generacija — moderna. Pri nas označuje njen nastop leto 1898., ko so izšle „Vinjete“ in „Čaša opojnosti“.

Slavnost „Nar. divadla“ v Pragi leta 1868. je bila le en izraz splošnega vrvenja te dobe, kakor je bil Slov. kongres v Pragi leta 1848. le en znak tedanjega stremljenja med slovanskimi narodi. Mladina je razumela svojo dolžnost — zato je šla na delo. Oba almanaha, ki sta izšla leta 1868. nam dokazujeta naš vzporedni razvoj. Zato se mi je zdelo potrebno v tem času opomniti na ta literarni jubilej, ki nas spominja na razmah našega novega kulturnega življenja.

Avgust Žigon:

Prispevek k petdesetletnici.

(Dalje.)

III.

Meseca februarja, ne dolgo za tistim pismom z dné 7. II. 1868., ki je v njem Levstik poslal na Dunaj Jurčiču svojo misel o „Desetem bratu“, in ki imamo v njem prvi glas o nameravani „Mladiki“, je moral z Dunaja poslati dopisnik „K.“ Janežiču v Celovec naslednji nedatirani dopis, ki ga je prinesel o takratnih naših dijaških krogih dunajskih v tretji številki svoji dné 1. marca 1868. na str. 117/118 celovški Glasnik:

Iz Dunaja. K. — Pred enimi meseci smo bili „akademični meščanje“ skupaj stopili in smo ugenili, da ni dobro, če vsak sam sebi poje in pije, slovenščuje in politikuje. Rekli smo, da bodimo vsi eno telo. In zgodilo se je tako. Speli in zvezali smo se z dobro voljo, in rojeno je bilo društvo „Sava.“ Štirdesetglavna ta Slovenka začne živeti v strahu božjem, v rodoljubji, v dobrem imenu pred Bogom in pred ljudmí. Družabno smo vsako sredo pivo pili, peli „Naprej“ in druge himne, brali in poslušali humoristična in vednostna berila — vse pro patria. In mislili smo, da bo zmerom tako. Ali Slovenec misli, Hrvat obrne. Pridejo Hrvatje in Bolgari in pravijo: „Mi vsi smo kri od ene krvi, meso od enega mesa. Ne spodobi se, da bi dva želodca imeli in dve srci. Skupaj je denimo.“ In mi smo kupe povzdignili in smo djali: „živili mi in vi!“ In začela se je „Sava“ izlivati v „Velebit“ in iz tega pravijo, da se bo rodil slovensko-hrvaško-bolgarski „Jug.“ —

Nedavno smo imeli vsi slovanski študentje skupni shod in kmalu enkrat ga bomo menda zopet imeli. Lepó je in človeka na duši, ko vidi, da ni prazna beseda, da smo sinovi ene matere. V edinstvu poglavnih misli in teženj se vidi, da smo bratje. Enega pak živo pogrešamo, do popolnega edinstva: jezika. En parlamentaren, djal bi diplomatičen jezik moramo imeti, da se bomo prav popolnoma umeli med seboj.

Toliko o družabnem življenji. V literarnem smo tudi krepki ali vsaj ne zaspani kakor marsikje v domovini. To boš Ti spričal, „Glasnik!“ Saj največ od tod dobivaš dušne hrane: tvoji poglavitni delalci: Celestin, Jurčič, Levec, Stritar — so v naši sredi. Kakor za gotovo vemo, misli Jurčič izdati: „Slovenski Almanah“ za l. 1868., ako dobi dovolj materijalne podpore po naročnikih. To, se ve, ni gotovo. Žalostno je, da se zlasti lepoznanstvo in poezija tako nekako v kot postavlja, kakor nekaj nepotrebnega in sicer celó po tistih, ki bi imeli dolžnost prvi pospeševati literarno delavnost.

Jurčič je dobil za svoj almanah prineskov od več boljših pisalcev, da smemo reči, da se bo ta almanah brez posebne skrbi pridružil naj bode h kteremu hoče

poprejšnjih slov. almanahov in lepoznanskih knjig. Zato upamo, da Slovenci ne bodo z malomarnostjo pustili tega dela, da bi v miznici obležalo.*

In k poslednji zvezdici je dodal Janežič pod črto še svojo pripombo:

* Velika važnost lepoznanstva v vsakej literaturi in sloveče ime izdateljevo kot pripovedovalec mora biti vsem prijateljem domače lepoznanske književnosti zadostno priporočilo, da pritekó izdavi „slov. almanaha“ vsi slov. rodoljubi v prav obilnem številu na pomoč; sprejeli bodo za malo krajcarjev prav zanimivo berilo g. izdajatelja pa spodbudili še k večej delavnosti na polji lepoznanskem. Vredništvo „slov. Glasnika“ bode rado nabiralo naročnike za omenjeno delo; glejmo, da spoštovanje našim najboljšim pisateljem tudi v djanji pokažemo. Vredn.

Dné 1. marca 1868. je torej stopila tu vest o „Mladiki“ že — v javnost. Vendar še brez tega imena, kar priča kakor Levstikovo pismo z dné 7. II., da se Jurčič m. februarja še ni odločil za ta naslov „slovenskega almanaha“. Priča pa nam ta dopis tudi, da si ni bil Jurčič o tem času še gotov zadostne gmotne podpore, ter da je zató še vedno dvojil, ali bo mogel svojo namero uresničiti.

Najbolj pa nam je ta dopis važen, ker nam odpira pogled v tisti krog, ki je iž njega pognala in dorastla „Mladika“. A ni bilo dijaško društvo „Sava“ ta krog, ampak dunajsko „Literarno društvo“, ki ga je bil ustanovil sicer Jurčič, a imel v zimskem semestru šolskega leta 1867. 68. pa že Stritar popolnoma v svojih rokah, — kakor priča Levec, ki je o tem društvu pisal 4. dec. 1867. takrat še gimnazijcu Janku Kersniku, da „ima samo pet udov; ti so: Stritar, Jurčič, Celestin, Jože (ne Viljem, astronom) Ogrinec — und meine Wenigkeit. Čudil se boš morda temu ter me nevoljno vprašal: kaj ne zna nihče drugi izmed dunajskih Slovencev pisati kot vas pet? Jaz ti na to ne vem drugega odgovoriti kakor: da je Stritar tako hotel. Njegovim besedam pa bolj verujem kot Mojzesovemu Pentateuchu. Ta človek je zlatega denarja vreden; pozna vse literature na svetu, ima estetiko popolnoma v glavi in vrh tega veliko zdrave pameti, bistrega uma, čutečega srca in neko posebno moč jezika. Umetnik je od nog do glave. Ko bi se tukaj nič drugega ne naučil, kakor kar od njega slišim, vedno bi moral vsodi hvaležen biti, da me je na Dunaj pripeljala. Shajamo se vsako drugo nedeljo pri Celestinu; vsaki čita, kar je med tem časom spisal in potem sodimo sestavek. Janežiču smo pisali, da se mu zavežemo za vsaki Glasnikov list poslati mu dosti gradiva, če se tudi on nam zaveže, da ne bode nobenega sestavka vzel v Gl.[asnik], ki bi ga mi prej ne prereščetali. Tako misli Stritar Gl. malo izčistiti ter s časom dober, bolj liberalen list napraviti iz njega.“[1] Če poroča dopisnik „K.“[2] Glasniku, da so glavni sotrudniki njegovi Celestin, Jurčič, Levec, Stritar „v naši sredi“, t. j. v društvu „Sava“, nam pojasnjuje tu Levec, da je ta četvorica z Ogrincem bila posebno društvo zase, izven „Save“, — pod po-

[1] Objavil dr. Prijatelj. (Naši zapiski 1901., 77).

[2] Morda Ivan Kos, ki je tisto leto z Ogrincem urejal Glasniku „šah“.

glavarjem Stritarjem, s posebnim svojim literarnim glasílom — Glasnikom! Kar našemu slovstvu nekoč tista literarna združba okoli patra Deva, kar potem Zoisovo omizje, za njim Čopova akademija, — je postalo poslej za naše slovstvo to društvo: petorica, ki si je pridobila ter razbila Janežičev Glasnik ter napravila takó prostor novemu listu, — novi dobi. Kako pa je bil l. 1868. Janežič res povsem v rokah tega društva, nam priča tudi tisto njegovo pismo Jurčiču z dné 7. marca, ki v njem prvič ponuja svoj Glasnik — Jurčiču in Stritarju, pišoč:

Dragi prijatel!

Upam, da ste moje zadnje pismice z 12 gld. prejeli. Danes ponavljam prošnjo, da mi nadaljevanje novele kmalo kmalo pošljete, si[c]er se preveč zamerimo Glasnikovim bralcem.[1] G. Stritarju sporočite, da se mu srčno zahvaljam na njegovem V. kritičnem pismu, ki pride od besede do besede v prihodnji Glasnik.[2] „Cvetnik slov. slovesnosti" pošljem Vam in drugim gospodom, ko bode ves dovršen. Drugi snopič se ravno tiska, poslednji izide konec majnika. Poslednji razdel bo obsegal razno podučno tvarino; od g. Celestina imam zanj že pripravljen spis „O potovanji človeške omike"; ali ne bi mogli tudi Vi kaj spisati za ta predel? Sicer bom moral porabiti, kar ste pred dvema letoma pisali [,] o „slov. pripovedih in pravljicah" [,]. Jako ljubo bi mi bilo, ko bi mogel priobčiti tudi kaj krasoslovnega iz g. Stritarjevega peresa, ki mu po njegovih mislih še Levstikovo ni kos. Tako krepke proze še nisem || bral pri nobenem slov. pisatelji. Jako primeren spis bi bil po mojih mislih „Kako nalogo ima poezij*i*"[3] ali podobnega kaj. Ni treba, da bi bil sestavek posebno obširen; 2, 3, 4 strani bile bi zadosti. Prosim, sporočite mu mojo prošnjo; snov naj si sam izbere, vsaj on sam vé, kaj je odrasli mladeži primerno za berilo v višej gimnaziji. Ta prošnja veljá tudi Vam.

Če ima g. Levec kako pripravno pesmico za 4. list, lepo g*a* prosim; razun Vaših nimam nobene pripravne.[4]

---

[1] Izhajal je to leto v Glasniku Jurčičev „Doktor Karbonarius. (Povest iz prejšnjega stoletja.)" Ostala pa je ta novela nedokončana; Janežič sam piše v zadnjem listu svojega Glasnika, v „Naznanilu" na str. 236, dné 1. VI. 1868: „Jako nam je žal, da ne moremo v tem listu pričete lepe Jurčičeve novele dokončati, ker nam g. pisatelj žalibog še ni poslal konca do današnjega dneva. Z Bogom. — V Celovcu 27. majnika 1868. *Vredništvo.*"

[2] Izšlo je pod naslovom „Kritična pisma V." v Glasniku 1. IV. 1868.; bilo je to tisto znamenito pismo za Prešerna in zoper Koseskega, ki je vzbudilo silnega hrupa v Novicah ter sploh v „stari" stranki, in ki ga je Levstik še l. 1881. tako slavil v svoji oceni Kleinmayrove Zgodovine slov. slovstva. (Lj. Zvon 1881, str. 631).

[3] Pisna hiba nam.: poezij*a*.

[4] Izšla ni na čelu 4. lista v Glasniku ne Jurčičeva ne Levčeva nobena, ampak tisti slavni trije soneti Stritarjevi zoper esteta Bleiweisa: „Solncu in mescu", ki se jih je bil Janežič 1. I. 1868. na str. 19. še branil. češ, da je drugi preoster!

G. Kosu ali Ogrincu prosim sporočite, da dveh šahovih nalog ni bilo mogoče zadnjič v list vzeti, ker mu je Haase premalo slik poslal; pa je že pisal, da se mu jih še kaj pošlje.

H koncu še eno vprašanje Vam in g. Stritarju, ktero pa naj ostane za zdaj med nami tremi. To sami veste, da sem jaz, kar se lepoznanstva tiče, prava nula; Glasni-||ka sem osnoval in ga pri življenji ohranil vkljub mnogoterim nezgodam, ker ga ni bilo, da bi bil hotel našej zapuščenej beletristiki podpornik biti. Obračam se k Vam in g. Stritarju, ali ne bi hoteli prihodnje leto Vi in on vredništvo Glasnikovo v roke vzeti; dobiček bi delili med seboj; kar se tiče zgube, pa bi že jaz hotel vsaj za pol leta porok biti, samo da se veči ne sme osnovati. Utegne se |za| družnike sv. Mohora |in sploh za prosto ljudstvo| osnovati beletrističen in podučen polmesečnik; in če bi se to zgodilo, [d]bilo bi po mojih mislih najboljše, da izhaja Glasnik kot četertletnik ali še bolje kot polletnik, kakor se mi je že od več strani nasvetovalo. To za zdaj na kratkem s prošnjo, da ostane med nami, dokler se v tej zadevi kaj določnega ne sklene. ZBogom

Vaš

V Celovcu 7/3 68 Ant. Janežič.

Pošljite mi v tej zadevi kmalo Vaše in g. Stritarjeve nasvete!

IV.

Kaj sta odgovorila Jurčič in Stritar Levstiku na njegovi pismi z dné 27., odnosno 28. II. 1868., spet ne vemo; Levstik nam tudi teh dveh odgovorov ni ohranil. A da sta mu odgovorila, priča nam Levstikov naslednji odgovor Jurčiču iz zadnjih dni že meseca m a r c a:

Dragi prijatelj! V Ljubljani 28/3 868

Jako žal mi je, da te nej o velikej noči v Ljubljano, kakor si obétal.[1] Mojih pesmij, katere sta odločíla za „mladiko", nej bila še nobena nikder natisnena. Kritike o Mazepi nejmam še za tisk gotove, vendar ti jo skoraj pripravim. Zagar[2] je uže on dan imel okolo 80 naročnikov na „mladiko" nabranih; pozneje morda jih je še kaj pristopilo; ali ti nej še nič pisal o tem? Pri Egru bi ne bilo pred začetkom nič treba plačati, samo to se bojím, da bi Klein, Egrov faktor, vse stvarí predolgo ne vlekel, vendar hočem ž njim govoriti i povedati Levcu, da

[1] Bila je Velika noč tisto leto šele dné 12. aprila. Torej pomeni tu Levstikova beseda bodočnost: da te ne b o o Velikej noči v Ljubljano.

[2] Žagar Dragotin je bil računski uradnik pri dež. odboru, in sicer „kontrolor pri deželni blagajni", osebni prijatelj Levstikov, ki se je udeleževal tudi dela za dramatično društvo. Levstik ga je kesneje (1869.) pritaknil iz neke hipne srditosti v svoje „Sanje".

ti o tem odpiše.[1] Pesmi „Umeku“ pa nej mogoče natisnoti.[2] Stritarju sem še odgovora dolžan. V kratkem mu odpišem, da se mu zahvalim za tragedijo, katera mi je bila jako jako po godi. Pravi humor veje iz njé! Škoda je, da se zdaj skoro ne more natisnoti, jer je politična, torej nekoliko zastaréla pa tudi ne bi služilo, zdaj mahati dr. Coste, ko je uže tako razbít, da sam svoje cápice okrog sebe pobira![3] Kar se tiče moje pesmi: „vsak ob svojem času“, naj vama[4] povem, kaj ima v sebi, i tem bolje, jer se je njeno prerokovanje izpolnílo. Moj prijatelj v njej je „popóvstvo,“ a „kmetije“ so národ, kateri so |popi| tepli i trli s konkordatom itd., ali tega je moralo biti konec, morala je priti doba, v katerej se popi tepó, v kateri se jim vračuje, kar so posodíli itd. Res je ta ideja tako v mrak zagrnena, da je nej mogoče uméti, kam meri[m];[5] ali v prvem spisu je bil „prijatelj“ na ravnost „pop“ imenovan, ter namesti „kmetov“ so bile druge osobe;[6] a ker sem bil uže poprej naménjen, to pesem kde dati natisnoti, moral sem vse prenarediti, kajti sicer bi je ne mogel na dan izpraviti; zadnja leta bi se morda bilo uže dalo, nego jaz nejsem več utegnol misliti na „pesmi.“[7] Večkrat me je smeh šegatal, ko sem videl, kako si je ta ali ta glavo ubijal s |to| pesmijo, pa je vendar nej mogel umeti.[8] Stritar je vrlo dobrega i lepega lica, kakor vidim iz njegove, poslane mi fotografije, če je tak — i gotovo je — precej bi ga jaz bil poznal, kader i kder bi ga bil videl. Pozdravi ga za zdaj! Ali bi ne mogel |prve| korekture svojih pesmij jaz dobiti v roko, če se bode „Mladika“ tudi na Dunaji tiskala?

Zdrav bodi! Levstik.

| Sr Wolgeborn | Herrn Josef Jurčič | Hörer der Philosophie an der Universität | in | Wien |. — Poštni pečati: LAIBACH Stadt 29 5 (na znamki); . . . WIEN 30 III 68.

[1] Bil je torej tu Levec že v Ljubljani — na velikonočnih počitnicah ter je pač že obiskal osebno Levstika; najbrže je prav Levec povedal Levstiku, da Jurčiča za Veliko noč ne bo v domovino, ampak da ostane za praznike na Dunaju. V Jurčičevi zapuščini ni takega pisma Levčevega, kakršnega tu napoveduje Levstik Jurčiču.

[2] Levstik misli tu pač svoj sonet o Umku: „Abúna Sóliman“. (Zbr. spisi I. 216).

[3] Kar Levstik označa tu za „tragedijo“, je le kratek nastop (dialog) med Bleiweisom in Costo, naslovljen „Bela ruta“. Ohranjen je med Stritarjevimi rokopisi ter izide v novi izdaji njegovih spisov. Vsebina pa mu je, kako je Bleiweis naredil Costo iz Velenemca za Slovenca. (Izporočilo drja. Prijatelja.) Približno torej isto, kar je bičal tudi dr. Zarnik l. 1872.: „Proti ‚očki‘ (dr. Bleiweisu) nimamo nič, toda Costa, ki se je prelevil iz Nemca v navideznega Slovenca, ga zapeljuje na krive pote in se mora odpraviti.“ (Dr. J. Vošnjak, Spomini II./60.)

[4] Rokopis: vam*o*.

[5] Levstik je tu najpoprej zapisal: meri*m*, pa je potem zadnjo črko prečrtal; brati je torej: meri.

[6] Te prvotne oblike pesmi Levstikove nimamo nikjer več ohranjene, tudi ne v njegovi ostalini.

[7] Zakopal se je bil od l. 1866. v slovenski slovar in ž njim v filologijo, pa opustil poezijo in sploh beletristiko.

[8] Dajal je torej Levstik to pesem v roké pač raznim svojim prijateljem v rokopisu, ker dotlej še ni bila natisnjena.

Povzeti nam je mogoče iz tega pisma, da je Jurčič odgovoril Levstiku: katere Levstikove pesmi naj bi prišle v „Mladiko“, a poleg teh pa tudi njegova kritika o Mazepi; tisk almanaha pa naj bi prevzel Eger v Ljubljani, na lastne stroške Jurčičeve, — ker na Dunaji „Mladike“ najbrže ne bo mogoče tiskati. Izmed Levstikovih pesmi sta le dve, ki o njih izvemo, da sta jih poleg drugih določila Jurčič in Stritar za svoj almanah: sonet „Abuna Soliman“ in pa satiro „Vsak ob svojem času“. Imela sta namreč Jurčič in Stritar debelo zbirko Levstikovih pesmi, prirejeno za tisk, že od l. 1866. na Dunaju; poslal jima jo je bil tega leta Levstik za II. ali III. zvezek Wagnerjevega „Klasja“, pa je poslej ostala v njihovih rokah do „Mladike“, ki sta zanjo zdaj izbrala iž nje nekaj pesmi po svojem okusu. Vrnil je Jurčič Levstiku to zbirko njegovo šele s pismom z dné 20. aprila 1868., in ohranila se nam je potem srečno v Levstikovi ostalini do današnjega dné.

Stritar pa je bil poslal Levstiku s pismom, ki mu do gorenjega dné Levstik še ni odgovoril, dvoje: fotografijo svojo in pa dramatični nastop „Bela ruta“. Več o vsebini Stritarjevega pisma pa iz Levstikovega odgovora žal ni posneti.

V.

Zdi se, da je za tem Levstikovim pismom nastopil daljši premor, tja do 20. aprila 1868.: Jurčič vsaj pravi tega dné v svojem listu, da pridejo v „Mladiko“ na prvo mesto tiste Levstikove pesmi, ki mu jih je „v zadnjem pismu zaznamoval“, — iz česar bi bilo sklepati, da ni bilo nobenega novega dopisa Jurčičevega Levstiku za onim, ki mu zgoraj Levstik dné 28. III. odgovarja. Stritar pa je najbrže pisal nekako sredi m. aprila še enkrat Levstiku kratko poročilo, kaj je poslal Novicam — za odgovor.

Nastopili so bili namreč tik za gorenjim Levstikovim pismom v našem javnem literarnem svetu m. aprila 1868. dogodki, ki so našo trojico spravili nekako iz tira.

Dné 1. aprila je prinesel Janežičev Glasnik tisto V. kritično pismo Stritarjevo — zoper Koseskega, a na čelu pa tiste tri sonete Stritarjeve „Solncu in mescu“ — zoper Bleiweisa. Glasnik je s tem dregnil — v sršenovo gnezdo.

Že v sredo 15. aprila so zaropotale Bleiweisove „Novice“, ki so v svojem 16. listu (na str. 127) prinesle srdit, a z odprtim imenom podpisan dopis Cigaletov „Iz Dunaja 9. apr.“ — zoper „Stritarjev zarobljen nalet na zasluženo slavo našega Koseskega“. Zamerili so Stritarju njegove „nedostojne (!) besede o Koseskem“, očitali mu, da njegovi soneti „v Glasniku zapeti solncu in mesecu — nimajo pesniškega vzleta“, ter „da jim manjka divne ubranosti, s ktero se odlikujejo pesmi Koseskega“. A Stritar se za vso to zamero in vse te očitke ni

zmenil; oprijel pa se je izmed vsega le enega, — Cigaletovega poziva: „Naj poskusi Stritar posloveniti en sam tak odstavek“ — namreč iz Mazepe, ki ga je bil Koseski prevedel vsega! Izšel je ta poziv v Ljubljani v sredo 15. IV., in prišel je Stritarju na Dunaju pred oči najbrže šele naslednjega dné, 16. IV., torej v četrtek; a že 23. IV., torej takoj drugi četrtek, pa mu poroča Levstik, da — Novice, ki jim je bil tisto leto „odgovorni vrednik Janez Murnik“, tajnik kmetijske družbe ljubljanske, odgovora ne vsprejmejo: prvih 231 verzov iz Byronovega Mazepe, ki jih je bil Stritar, kakor sam piše Levstiku, poslovenil v štirih dneh, — torej od 16. do 20. IV.!

In glej, mesec dni za Cigaletovim dopisom, pa se je tu dné 8. maja v svoji 19. številki (na str. 150) spomnila še Jeranova „Danica“, da brani Umkovo epopejo „Abuna Soliman“ in „pesnika Koseskega“ zoper Prešerna!

Bili so to dogodki, ki se jih je Levstik še l. 1881. spominjal s posebnim veseljem; kar ogrelo ga je, ko je v I. letniku „Ljublj. Zvona“ (na str. 631) takole sklepal svojo študijo o Koseskem:

„„Mogel bi kdo vprašati: če je Koseski res tak, to kakó li, da mu uže poprej níso ustavili rabe? Odgovor ní težak.

Poprejšnja léta se zategadelj ní lehko moglo to stvoriti, ker je ondaj večíni izmej Slovenov, in tudi možém, kateri so imeli novine v rokah, zdel se Koseski brez dvojbe največji pesnik svojih časov na zemlji: mojster pevcev! Zatorej ní bilo nikder glasíla, v katerem se je ta stvar dala brez okoliša povedati, ako tudi se je tu in tamkaj uže tedàj o njem takó sodilo, kakor je dostojen. Vender se je bil poleg vsega tega našel urednik slovenskih novin, ki se je predrznil resnico natisniti in s tem skočiti v opasnost, katera mu je izvéstno pretíla, kakor je sam dobro védel, čemur se tem bolj čudimo, ker oménjeni urednik ní bil nihče drug, nego li boječi, krotki Janežič, ter našel se je tudi pisatelj, ki je izpregovóril in čast slovenskega vkusa otél uže v tej dôbi, — mož, kateri ondaj še toliko ní znan bil, kolikor je zdaj slaven. Vreden je naše hvale. Ta mož je bil g. Stritar! On je 1868. léta v 1. dan aprila méseca v „Slovenskem Glasnikú“ na 133. stráni in dalje o Koseskem pisal takšno resnico, kakeršne pred njim še nikoli nihče!

„Novice“ so namreč bile nekoliko poprej v dokladi prinesle Koseskega „Mazepo“, pripovédno pesen, preloženo iz Byrona. To priliko si je Stritar vzel, Koseskega malo tanje pregledati.

A poslušajmo, kaj se je zgodilo potem! „Novice“ so tákój v 15. dan aprila na 127. str. „tabor knownothingov“ (ničevédcev) imenovale vse óne, kateri se niso hoteli Koseskemu uklanjati, a Stritarja poklicale na boj: naj sam izkusi preložiti le en odstavek te Byronove pesni! Oglasila se je nanj potlej v 8. dan maja še „Danica“ na 150. str. A kam se je zdaj Stritar obrnil? — Spisal je odgovor in pridejál mu Byronovega „Mazepe“ prvih 230 gránesov, na

slovenski jezik preloženih iz angleščine, ter vse to poslal „Novicam“, katere niso natisnile ni odgovora ni priloge!

Imel je potem Stritar samó še jeden pot nezagrajen: ta je bil „Slovenski Glasnik“. Zatorej njemu pošlje odgovor in svojo océno o Koseskega „Mazepi“, ter jej pridene uže nad 280 gránesov iz rečene pesni Byronove. A zdaj zopet sirota Janežič ní védel, kam bi se dejál! Vender se je naposled še nekako dobro izmotal iz te zádrge. V „Slovenskem Glasniku“ je namreč od 222. strani dalje najprvo ponatisnil vse „Noviške“ in „Danične“ besede, ter za njimi takoj prostor dal Stritarjevemu odgovoru in prelogi v istem čislu svojih novin. Takó se je godilo še 1868. léta!

O tej priliki je Stritar pokazal sijajno, koliko more! in to dejanje mu je treba zabeležiti v letopis naše književnosti, če tudi g. Julij pl. Kleinmayr molčí o njem. Vender je Stritarju ves trud bil zamán! Koseski je ostal mojster pevcev tudi po sedàj, kakor so ga imenovali poprej.““[1]

Pa tudi Levstik sam je bil posegel o tej priliki l. 1868. v boj: oglasil se je, prav tako nemudoma kakor Stritar, v podlistku „Slovenskega Naroda“ zoper Cigaleta s člankom „Objektivna kritika“, ki sta mu jo prinesli v Mariboru številki 9. in 10. dné že 21. in 23. aprila s podpisom „M. B-č.“, še isti teden torej za 16. listom „Novic“, ki je bil objavil 15. IV. Cigaletovo mahanje. Iz tega sledi, da je dobil tu Cigale svoj prvi odgovor, ker so Stritarjevega „Novice“ bile odklonite ter s tem zapoznile. Vendar pa se zdi, da pobija Levstik v tem članku hkrati od strani tudi Svetca, ki se je bil 15. januarja 1868. v „Novicah“ (na str. 23) nekaj oglasil za „objektivno“ kritiko.[2]

Imel pa je ta spor z „Novicami“ v Levstikovem delu še drugo posledico: prekinil mu je njegovo razpravo „Die slavischen monatsnamen von Dr. Franz Ritter von Miklosich“, ki so jo „Novice“ prinašale od 11. do 18. lista, od 11. marca pa do 29. aprila 1868., — kar na sredi, ob mesecu „Juniju“; navzlic opombi „Dal. prih.“ ni Levstik poslal „Novicam“ nadaljevanja. Oprijel pa se je bil poslej še bolj „Slovenskega Naroda“, ki je bil začel 2. aprila izhajati v Mariboru, ter mu pošiljal ostre članke in nepretrgoma dopisov iz Ljubljane.

Vendar pa vsled vsega tega niso zanemarili „Mladike“; Levstik je bil izbral in priredil zanjo svoje „pesmi“, Stritar pa zložil uvodni

[1] Fr. Levstik, Zgodovina slov. slovstva. (Lj. Zvon 1881./631 = Zbr. spisi V./181)

[2] „Kritike se ne branimo — ali stvarna, objektivna, zvedenska mora biti; a take, ki se v razloge malo ali nič ne spušča, temveč le osebe grdí in opravlja, ne potrebujemo; ona nikomur ne koristi, škodi pa mnogo, ker ljudstvu zaupanje podkopuje do narodnih mož, razprtije dela in celi narod pred tujim svetom ponižuje. Ako niso vredni zaupanja in spoštovanja tisti, ki so med prvimi, kdo ga bo imel do onih, ki so zadej? Ali je pa mogoče, da bi tako občestvo napredovalo ter petrebno moč in veljavo zadobilo, lahko vsak sam presodi. Brez zamere! Svetec.

sonet „Mladiki“ ter pripravil prvo polovico svoje povesti „Svetinova Metka“; pa se je pod konec m. aprila 1868. vsled tega razvilo naslednje dopisovanje med Dunajem in Ljubljano:

1. Jurčič in Stritar Levstiku:

Dragi prijatelj! Na Dunaji 20 apr. 1868.

Pošiljam Ti tvoje pesmi nazaj. Sè Stritarjem obžalujeva, da n[e]ijso[1] svojega namena dosegle t. j. da ni klasje žalostnega spomina vsaj tako dolgo živelo, da bi bile še tvoje pesmi na belo prišle. Mrtve tudi tako niso ležale pri Str., brali smo j[ih]e večkrat kedar je bilo nas na večer v Stritarjevem stanovanji kaj več skupaj. — Ob enem pa ima[m]va prošnjo do tebe — in to je glavna namera tega pisma. Ni mogoče Mladike tukaj tiskati. Kakor je nama neprijetno da bo pri Egru tako dolgo tiskanje trpelo, sva prisiljena tiskati jo tam. Nerad te obkladam s temi sitnostimi, pa ker vem da si dober mož, upam da [zara] dobrej reči na ljubo ne boš odrekel če te prosim: da priložen uvod in začetek povesti tekoj oddaš v tiskarno kakor tudi tiste svoje pesmi, ktere si dovolil po [mo] najinem zadnjič naznanjenim izbiranji natisnoti dati.. Želiva da bi se tisk precej začel, druge rokopise pošljeva [brz] v enih dnéh. Mladika naj ima obliko Jane-žičevega Cvetja samo za dve vrsti naj bode daljši po dolzem. Papir izberi čeden. Tiska naj se v 1000 (tisoč) eksemplarih. Kar se cene tiče, ne bomo se pulili. Do zdaj imamo na tihoma[2] in po vrhu nabranih okoli 600 naročnikov tedaj bomo plačali lehko. Torej naj Klein ceno sam postavi, zmeni se tí ž njim. Reci mu dą pridenemo radi 1 gld. ali dva na polo, ako se tisk pospeši da bi bila stvar končana v kacih 3 tednih ali vsaj tako brž ko mogoče. Na prvej strani naj se tiska naslov kakor Ti ga prikladam. Na drugem listku brez števílke[3] kot predgovor pesem priložena „Mladika“ sama na enem listu, tako da druga stran prazna ostane. Pod I. se tiskajo Tvoje pesmi, ktere sem Ti v zadnjem pismu zaznamoval in „glumači“ in če [si] morda še ktero sam hočeš prideti. Pod II. potem povest „Svetinova Metka“, ktere cele ne pošljem, ker Str. ni še konca ustvaril. To povest je Stritar-jevo mladostno delo, prvo njegovo. Težko sem ga pripravil da jo je dal. Škoda bi bilo, ko bi se bila izgubila, zakaj ima nektere scene kakor lepših ni v vseh naših novelah, kakor boš sam sprevidel.

Zdaj pa še eno prošnjo, ktero se ti malo bojim stav[lja]iti. To je zastran korekture. Prav rada bi, ko bi jo utegnil [vsaj t] Ti prevzeti. Saj

---

[1] Prvotno je zapisal Jurčič tu: neso, potem pa preko *e* najpoprej *i*, in končno zraven še *j*. Očitnoda vsled Levstikovih novotarij.

[2] Rokopis: tihom*o*, kar je pač le pisna hiba.

[3] Rokopis ima: *s*tevilke.

menda |Ti| je vendar mogoče eno uro na dan utrgati svojemu jezikoslovj[i]u. Če boš mogel tako dober biti in prevzameš korekturo, drži se kar se jezika dostaja srede [med] denes splošnih oblik in [t]svoj[o]e slovnic[o]e [pa] Izdajo |naše| Mladike sem začel pripravljati najbolj zarad tega, da bi Stritarja malo bolj priklenol in privabil v naše ubogo literarstvo in ta namen sem dosegel, kajti mož je napravil blaga za več kot pol prostora. Če imam ktero zaslugo za slov. slovstvo (ne misli da se čem bahati) gotovo sem te najbolj vesel, da sem Stritarja „zapeljal v bratovščino“ pisalcev. Sam mi je že večkrat djal, da se morda ne bi bil [morda] nobenkrat oglasil, ko bi ga jaz ne bil v klasje [in po]; vklenol. Lehko si potem misliš kako me je jelo ko sem v zadnjih Novicah bral Cigaletovo nepoštenost. Stritar sicer pravi da ga to ne zadeva čisto nič, pravi da [ga] je celo dobro zanj, ker je zdaj prisiljen odgovarjati in dokazati da ni tak „ničevedec (knownothing)“ kakor stari s svojega viška prave. Vendar se jaz bojim, da ne bi jel misliti kakor Mojzes v puščavi: „dokler bo ta rod živ, ne pridemo v obljubljeno deželo,“ in bi tako zopet pero odložil. Ne vem še ali bo hotel Janežič Stritarjeve odgovore in dokazovanja v Glasnik jemati. Zatoraj sva se[1] Stritarjem sklenila tekoj v oktobru nov literaren list ustanoviti. Ker so se studentje tako radi naročevali na [m]Mladiko, upam da bodo tudi list podpirali. Glasnika ne morimo radi, toda — saj veš da mora biti.

Kaj [pravite] pravijo v Ljubljani o poslednjem Cigaletovem dopisu? Želim da kedar [mu] boš Stritarju pisal, ne omeniš da sem Ti jaz kaj o tem govoril, da ga pa s poročilom spodbudiš, da ima vsaj mlade Slovence za seboj.

Srčno te pozdravljaje | ostajam Tvoj prijatelj

JJurčič.

Ko bi korekture ne mogel prevzeti prosim povedi to v Str. pismu ali pa Levcu. Kakor preštevilim bo pri „Mladiki“ celo materijalen dobiček tako da bomo [enkr] lehko enkrat sebi in domovini na zdravje pili. Ne zameri to opombo!

*

In tej debeli pošiljatvi Jurčičevi, ki je obsezala rokopisno zbirko Levstikovih pesmi ter prve prispevke Stritarjeve za „Mladiko“, je dodal Stritar pod isti ovoj še drugo prilogo: novo „peščico“ verzov iz „Mazepe“ — za Novice, nov dostavek torej tistemu svojemu odgovoru, ki ga je bil komaj par dni poprej poslal naravnost Novicam samim, da pobije Cigaletovo „kritiko“; a s tem novim dostavkom pa še naslednji nedatirani list Levstiku:

[1] Pravzaprav: sè.

Dragi moj!

Tukej še eno peščico verzov. Ali jih boš hotel tudi g. Murniku nesti, saj tiskal, vém da jih ne bó, pa naj jih vsaj vidi; prestavil sem zdaj še ne v 4 dnevih malo več ko četert cele pesmi (vsa ima v originalu 870 verzov, mojih je pa 231) dala bi se toraj prestaviti céla v 16 dnevih, ko bi pa imel čas, veliko prej, saj si igrám s tem le v prostih urah, katerih pa nimam ravno obilo!

Če mi kmalo odpišeš, storil mi boš veliko veselje!

Zbogom Tvoj Stritar.

Adrésa J. S. Universität, druzega nič. —

2. Levstik je odgovoril Stritarju in Jurčiču le na kratko, obema istega dné 23. IV. 1868; *a)* Stritarju:

Dragi prijatelj! V Ljubljani 23/4 868.

Zgodilo se je, kakor si se nadejal. „Novice“ ne vzemó tvojega odgovora, kakor je pohleven i ponižen. Niti jaz s[e]i od „Novíc“ nejsem druzega bil v svesti. Dobro je, da si se lotil Mazepo prestavljati, Prosim Te, dovrši ga! Naredi tudi ti kak [satiričen!] pesnišk uvod, pa ga daj natisnoti v tej ali prihodnjej „Mladiki“. Tvoja prestava je mnogo boljša od Koseskega prestave. Kader bodeš Koseskega mahal, na vsa usta povedi, da nej niti ene pesmi, katero je on prestavil, da bi se je tudi ti ne upal prestaviti, bolje prestaviti. Tvojega rokopisa ne morem še vrnoti, ker ga ima še Murnik, kateri nej kriv, da se tvoja stvar nej natisnola, kajti vso oblast ima še zmerom dr. Bleiweis v rokah, i on mi je sam rekel, da sta se z Murnikom pogovorila, tvojega odgovora ne prinesti, ker tega prepira nejsi v „Novicah“ pričél! Ali si bral v „sl. Narodu“ objektivno kritiko? Pišem jo jaz, kakor sem tudi jaz premahal Svetca; ali to pripovedujem samo tebi in Jurčiču, druzemu nobenemu ne. Čuje se, da je Svetec vložil tožbo zoper „Zukunft“ i „sl. Narod“! Naj se le še huje blamíra, če hoče! Rokopis ti vrnem, kader ga dobím. V Ljubljani sum náte letí, da pišeš „objektivno kritiko“, pa tega se ti nej treba nič bati! Na vsak način moraš Mazepo končati! — to se vé, če hočeš; ali dobro bi bilo na vse straní. Cigale te je samo zato zgrabil, ker je med staro gardo, in torej čuti tudi sebe udarjenega. Mladína stojí vsa za tebój! Samo to nekteri govoré, da bi rajši bil počakal do smrti Koseskega, pa to samo kak neveljaven glasek tu in tam sproži! O Koseskem prihodnjič kaj več! „Mladika“ se je pri Egru začela tiskati. O tem sem Jurčiču obširneje pisal. Če „Glasnik“ ne vzame tvojega odgovora, vprašaj Tomšiča! Mislim, da ga vzame! Bodi zdrav za zdaj in mahaj, da te bodo roké boléle!

Z Bogom! Tvoj stari prijatelj Levstik.

Na vnanji strani naslov: Sr. Wolgeboren | dem Herrn Josef Stritar | an der Universität | in |Wien.| — Ljubljanski poštni pečat je z znamko vred odpadel; dunajski: 6½—8½ A..: Wien 24. IV.

In *b)* Jurčiču:

Dragi prijatelj! V Ljubljani 23/4 868.

„Mladika“ se je začela tiskati precej, in vse bode, kakor želiš. Samo v svojih pesmih sem jaz naredil nekoliko premembe, to se vé da to obveljá samo, če dovoliš ti i Stritar. Vteknol sem namreč več pesmij, nego sta bila vidva odločila, a izpustil sem „Naprej,“ ker je Vilhar sicer gotovo vsega kriv, pa je siromak pri tem vendar sedel v ječi i mnogo novcev izgubil. Za zdaj ga pustímo! Vzel sem na dve imeni: Trnovski i Detelj naslednje pesmi: na ime Trnovski: Díguž, Vsak ob svojem času, Pri oknu, Vdomačítev, Dekliška tožba, Sramežljiva ljubica, Knjižna modrost; — na ime Detelj: Po noči, Simonu Jenku (zdaj: Pesniku, i Jenkovo ime je čisto izginolo íz pesmi), Petrarki, Skrivne želje, Vplenjeni spomin, Ljubezen, Vihra, Domovini, Glumači (osem zadnjih so sonetje), Reši nas zlega. — Gledal sem nekoliko na to, da bode Janežič morda kaj imel iz tega pobrati za svoje cvetnike, ali kakor imenuje svoje antologije. Mojih stvarij bi bilo za ½ pole. Vem, da je med izbrano robo mnogo slabšega, pa ker uže dolgo nejsem nič te vrste tiskal, morda bi ne bilo napak, če [za] kaj več porinem ob enem v svet; saj spet ne vem, kdaj bodem imel kako priliko. Vendar vse je v Vajinih rokah; torej prosim, da mi hitro odpišeš o tem. Da bi le bilo res, da izdasta s Stritarjem lepoznansk časnik! Pisal sem tudi njemu! Nagovarjaj ga, da Mazepo dovrší! Kar ga je meni poslal, mnogo je boljši od Koseskega prestave! S tem najbolj odbije surovi Cigaletov naskok. Sl. Narod mu dobro bere levite![1] „Mladiko“ bode Eger tiskal, da pride morda uže konci majnika gotova iz pečí ter pojde, kakor strupen sad med slovensko mladino! Vsaj Jeran morda utegne tako reči.

Bodi mi zdrav! Tvoj Levstik.

|Sr. Wolgeboren | Herrn Josef Jurčič | Hörer der Philosophie an d[er Universität[| in | [Wien][2]|. — Poštni pečati: LAIBACH Stadt 24/4 (na znamki za 5 kr.); 6½—8½ Ab: WIEN 24 IV.

3. Nista pa Jurčič in Stritar še prejela teh odgovorov Levstikovih, ko je z Dunaja odšlo naslednje novo pismo Levstiku:

Dragi prijatelj! Na Dunaji 24. apr. 1868.

Stritar Te lèpo prosi, da mu kar brž je moči nazaj pošlješ tisto, kar Ti je poslal in ob kratkem poveš kako je to da se v „Novice“ ni

---

[1] Levstik ima tu v mislih sam svojo „Objektivno kritiko“.

[2] Kar sem tu oklenil besedila, je v izvirniku dandanes odtrgano.

hotelo vzeti.[1] On misli reč drugde porabiti in pravi, da se mora za [o] odgovor Cigaletu zdaj tekoj podvizati, dokler je ta reč ljudem še bolj v spominu in nova. Torej bodi tako dober in pošlji mu nemudoma njegov zagovor s svojim poročilom.

Tvoj prijatelj JJurčič

Ali si prejel moje zadnje pismo in poslano za „M(l)ad"?[2] Ali hočem druge manuscripte Tebi poslati?

*

Pa že dva dni kesneje je sledil drugi list Jurčičev Levstiku, ki mu ž njim po privatnem potu pošilja dva rokopisa za „Mladiko", a hkrati tudi že v njem odgovarja zadnjemu Levstikovemu pismu, vesel, da je Levstik dodal novih pesmi:

Dragi prijatelj! Na Dunaji 26/4 68.

Pošiljam Ti tu po svojem prijatelj[u]i Levičniku nadaljevanje rokopisa St.— povesti. Konec pošljem [čez] še v tem tednu. Prilagam ob enem še drug spis ki bo prišel za številko V. na vrsto.

Da Ti daš več pesmi, kakor sva Te jih prosila, naju samo veseli Stritar mi je včeraj djal da bi rad imel vsako korekturno polo za kratek pregled. Če je torej že prva pola tiskana in ne še na čisto prosim pošlji [j] mu je po meni. Skrbela bova da se brž brž zopet nazaj pošlje. Moje reči ne bo trebalo pošiljati, kedar na vrsto pridejo, meni je vse en kup [,]. [če se prav] Najboljše bi bilo da bi se Stritarju pošiljala druga ali tretja (če se trikrat popravlja pri Egru) korektura. Za popravo v rokopisu in v prvej stavi prosiva to se ve da Tebe, ker kakor vidiš in veš v najino sramoto nisva oba še trdna v jeziku, Str. še menj ko jaz. — Sicer pa te prosim da malo priganjaš tiskarja.

Več prihodnjič! Zdravstvuj! Tvoj JJurčič

Maz. bo Str. prestavil.

*

Že naslednjega dné, 27. IV. 1868., še preden je imel to pismo Jurčičevo v rokah, pa je iztirjal in vrnil na Dunaj, kar je bil Stritar poslal „Novicam", — Levstik z naslednjim dopisom:

Dragi prijatelj! V Ljubljani 27/4. 868

Ne hudúj se! Od Murnika n[i]ejsem precej mogel dobiti tvojih spisov nazaj. V soboto večer,[3] prejemši Jurčičevo pismo,[4] rečem mu,

[1] Jurčič misli tu Stritarjev odgovor Cigaletovemu dopisu: prevod „Mazepe".

[2] Jurčiču se je tu zapisalo „Mad", kar je pa le očitna zgolj pisna hiba, nam. „Mlad" = Mladiko.

[3] Dné 25. IV. 1868.

[4] Z dné 24. IV.

naj mi tvoje reči vrne, a obregnol se je name, kakor bi ga bil ne vém kako zbodel. Obljubil mi je vse poslati v nedeljo (26. d.), pa mi je še le denes o poldne, da niti več nejsem mogel s poldanjim vlakom pošiljatve tebi oddati. Prebral sem tvojo prestavo in tu ter tam nasvetoval, kako bi se morda bolje reklo, pa samo nasvetoval, da se torej mojega sveta moreš držati ali ne, kakor ti je po tvojem razumu. Ali nejsi dobil mojega pisma, katero sem ti ón teden pisal? Niti Jurčič ne?[1] Kajti pisal sem obéma. Če ne, kam sta prišli pismi? Povedal sem tebi in Jurčiču več reči in tudi to, da se „Mladika“ tiska, ter da sem jaz nekoliko več vplèl svojih pesnij nego sta jih bila vidva odločila, a to se vé da, samo če je vama po godi, če ne, ostane, kakor sta ukrenola. Prosim, da mi kmalu o tem odpišeš ali ti ali Jurčič, ako mojih pisem res n[i]ejsta dobila, o čemer skoro dvomim. Meni zdaj ne bode menda treba Mazepe kritikovati, ali o jeziku ti morem pomoči, ako ti je ustreženo. Kar se tiče Murka, smeš reči, da on ni taka auctoritas, da bi vse veljalo, kar on ima. Če nimaš Murka, utegnem ti jaz podati date o njem. Prosim te še enkrat, kakor sem te v zadnjem dopisu, prestavi vsega Mazepo s kakim satiričnim uvodom, pa ga natisni ali v „Mladiki“ ali kde drugdé, in to bode Matevžu najboljši odgovor, toda o Koseskem sploh moraš tudi govoriti. Nekoliko dat o njem sem povedal Levcu. Toliko v náglici.

Z Bogom! Tvoj stari prijatelj Levstik.

Naslov: Sr. Wolgeborn | Herrn Josef Stritar | Wien | Universität |. — Poštni pečati: LAIBACH Stadt . . . . . .; 6 1/2 — 8 1/2 Ab: Wien 28 IV

S tem pismom in to pošiljatvijo je bila Levstikova soudeležba pri Stritarjevi pravdi z Novicami pri kraju. Vodil pa je zvesto še nadalje tisk „Mladike“, ko je bilo delo zanjo končno srečno steklo, ter skrbel, da bi ne nastopila ob njej kaka zamuda. (Dalje prihodnjič.)

[1] Levstik misli tu svoji gorenji dve pismi z dné 23. IV.

E. Gangl:

Blazni kralj.

Hoj-hó! . . . Bežite mi izpred obličja,
pošasti strašne, okostnjaki vi,
izmučenih teles krvave rane,
grobov smrdečih nedogledna vrsta
in jezera solzá! . . . Utihnite,
navali zdihov, kletev vi orkani,
umirajočih klici — hoj-hojó! . . .
Kralj ukazujem vam: izpred oči,
iz sluha mi! . . . Pokoja hočem, čujte!
Po glavi mi buči krvavi slap . . .
In blede žene ve, kaj hočete?
Kje vaši vrsti konec je in kraj?
Kako? Vdovéle ste — otroci vaši
raztrgani in jetični? Saj vidim
število brezštevilno njih . . . Stran, stran!
Objokane devojke ve, kaj čujem?
Kje vaši zaročenci so? . . . Stran, stran!
Drhal ne sme vladarju pred oči!
Izzà pasú izderem to bodalo
in . . . hoj-hojó! . . . Vsa roka moja
krvava je — kri, sama kri — to morje
krvi je, in valovi se ženó
naravnost k meni . . . Stran,
pošasti, okostnjaki in grobovi,
solzé in zdihi, kletve, vdove,
otroci — kralj velevam: Stran!
Ah, da! Saj vidim, gledam, slutim blažen:
ljubezni vaše ogenj plapola,
in milost moja vas ljubeč objema!
Da, vsak naj gre na svoj pokojni dom,
na zlato polje, na cvetoče lehe
umirjen naravnajte svoj korak —
to vse je moje, dano vam v darilo
na srečo vašo in na slavo mojo!

Po glavi izpreleta se vihar . . .
Kaj pravite? Da ni ničesar več?
Da hiše so požgane, da je polje
vse poteptano in da so vrtovi
uničeni — vse da je plen neurja,
ki je divjalo kot iz pékla vihra?
Kar delo desetletij je rodilo,
vse da porazila sta meč in ogenj?
O, blaznosti! . . . Je li na moj ukaz
iznova se ne dviga iz zemljé
lepota in bogastvo, ki odpira
poglede ljudstvu v dobo zaželjeno?
Kaj? Ali me ne slušaš, zemlja,
in ali gluho si, nebo visoko?
Od vzhoda do zahoda moj se klic
razlega in veleva neizprosno:
Oplodi, njiva se in vrt in trta,
ob belih cestah dvignite se, hiše!
Rotim te, zemlja in nebo — jaz, kralj,
ti ukazujem! Slušaj, kar velevam,
sicèr s prokletstvom jeza te kaznuje!
Hoj-hó . . . Obzorje vse žari v plamenih,
ognjeni se valovi lijejo
do mojega prestola, dim dušeče
vali se — péklo je odprlo žrelo!
Kam se pogrezam? . . . In lobanje,
mrtvaške glave vame mečejo
vojniki moji — in brezroki mi,
breznogi in brezoki spačenci
hrumeč se bližajo osveteželjno . . .
Kaj hočete? Ne veste, da sem kralj,
in da le ena, da le moja volja
velela vam je na krvavo klanje?
Pustite krono mi! Stran, klete roke,
od glave te maziljene! Vse stran!
Stran, sodrga! Odpirajo se ječe,
in vislice pripravljene stojé,
nad njimi, glejte, krakajoči vrani,
saj mrhovina tudi íma goste!
Kako? . . . Kaj? . . . Res? . . . Da čujem prav?
Kaj čujem? . . . Da naj grem pred vami?
Da sam naj dvignem se do lačnih kljunov?
Če ne, da vi me s podlimi pestmi

pobijete na tla in zadušite —
o, mene, kralja! . . . Hoj-hojó-hojó! . . .
Zarotniki, krvniki, pasje duše,
stran, stran od mene! Saj bežim, bežim!
Do prvega drevesa me pustite,
prej ko pogrezne pod menoj se zemlja —
pas, glejte, že imam pripravljen:
s kraljeve halje sem si ga odpel . . .

Franjo Roš:

Šel si od nas.

(Spominu A. V.)

Šel si od nas in nisi čakal zarje.
Noč je bila in mi brez zavetja in cest,
v molk smo skrivali plamenečo bolest.
Sklenjenih rok in src smo šli v viharje.

Dan je vzcvel iz krvi in naše oltarje
silne je našel. A ti si šel od nas,
tvoj korak je utonil v polnočni čas,
predno vstale so mladega dneva zarje.

Zdaj živimo — izčiščenih src; bogate
rož so roke in dan je visok in zlat.
Misel iskrena sredi pojočih trat
išče i tebe, naš bedni, dobri brate!

Anton Loboda:

Nacijonalna država proti historični.

Pred našimi očmi se je ravnokar zrušila stara država, o kateri so sodili še pred nedavnim, da je ustvarjena za večnost. Resnica je sicer, da ji je odločilni sunek zadalo orožje na bojiščih, vemo pa vendarle, da se je pri tem razpadu doigral dolgotrajen proces. V teh bojih si nista stali nasproti le dve armadi, temveč za zmago se je borilo dvoje načel. Na eni strani faktična moč, tradicija oblasti, podedovano ali historično pravo, za nas vtelešeno v historični državi in v njenih činiteljih, — na drugi strani ideja prirojenih človeških pravic, naravno pravo, izraženo to pot v ideji pravic narodov do samostojnega življenja, v zahtevi po nacijonalnih državah. Ta velika borba, ki se je za nas ravnokar zaključila, se nam pokaže kot nadaljevanje onega velikega boja med naravnim in historičnim pravom, ki je buknil za našo dobo prvi pot v veliki francoski revoluciji, in v zmagi nacijonalne države nad historično vidimo fazo v zmagovanju ideje prirojenih človeških pravic nad historičnimi privilegiji. Je to velik uspeh in napredek v procesu osvoboditve evropskega človeka, v procesu, ki se med neprestanimi boji odigrava v političnem, socijalno-gospodarskem, ter nacijonalnem pogledu.

Ta proces še ni zaključen. Borba se vrši v najrazličnejših panogah socijalnega človeškega udejstvovanja, kaže zdaj urnejši, zdaj počasnejši tempo, zastaja danes in zdrkne jutri v brzici naprej.

Nikakor ni le slučaj, da je tista država, ki se je prva ustanovila na podlagi principa prirojenih človeških pravic, po svojem reprezentantu Wilsonu nastopila kot prva zaščitnica tlačenih narodov v boju za njih prirojeno naravno pravo, za ustanovitev samostojnih nacijonalnih držav.

1.

Teoretični boj med zastopniki nacijonalne ter historične polinacijonalne države je vznemirjal zadnji čas zlasti srednjeevropsko publicistično javnost. Vršil se je v dobi, ko ima poglavitno besedo v državi buržoazija in je glavna vsebina državnega življenja skrb

za gospodarsko dobrobit; država si hoče pridobiti kolikor mogoče veliko gospodarskih klijentov, ki bi se dali eksploatirati, in smatra gospodarsko politiko za svoj raison d'être.

Nazumljivo je tedaj, da so mnogi sodobni državni teoretiki začeli smatrati državo za organizacijo, katere glavna funkcija je ekonomske narave. Ti smatrajo dalje, da je sploh država nastala kot pojav gospodarske nujnosti ter da teritorij, ki ga tvori katerakoli historična država, ni nič drugega kakor taka naravna gospodarska enota. Kolikokrat smo čuli to trditev na pr. z ozirom na Avstrijo!

Oglejmo si samo dobo, v kateri so nastajale najstarejše od sedaj obstojajočih držav Evrope. V srednjem veku je imela vso oblast v rokah oligarhija plemstva, katerega absolutni poglavar je bil dinast. Vsa njih gospodarska politika je obstojala v tem, da so se dali rediti od svojih podložnih poljedelcev. Vzpričo naturalnega gospodarstva je bil gospodarski kontakt med posameznimi deli iste države minimalen. Tudi pozneje, ko je po križarskih vojskah vsled stika s kulturno višje stoječim mohamedanskim Orijentom po zapadni Evropi trgovina začela lepše cveteti, tudi v tej dobi gospodarski moment še dolgo ni igral odločilnejše vloge.

V tej dobi oligarhične vlade dinastov in plemstva so res ti sami odločali o usodi držav, in najvažnejše gibalo državno-političnih dogodkov te dobe so bili res le — osebni momenti v vladajočih dinastijah. Zgodilo se je, da so prišle v skupno državno zvezo razne pokrajine, ki niti skupnega teritorija niso tvorile ter jih je bilo mogoče doseči le preko ozemlja tuje države. Tako na pr. je imela Španija Belgijo, Holandsko, Burgundijo, Milan, Spodnjo Italijo z otoki, pokrajine, ki vendar nimajo v nobenem oziru ničesar skupnega. Le osebni momenti dinastov so jih zbrali, potom ženitve so bile združene, ker zemlje so takrat podedovali princi in princese kakor se podedujejo pri nas na kmetih tisočaki ali njive. Potom ženitev in s tem v zvezi stoječih podedovanj, potom kupnih pogodb, dobrih osebnih zvez med dinasti, podaritev in zapuščin in nagrad, na tak način so se takrat večale države, pa tudi se cepile in razpadale. Najrazličnejše pokrajine, po narodnosti, gospodarskih odnošajih in kulturni višini heterogene, so bile na tak način združene v eno državno telo. Prav tako, kakor si je naš kmet potom ženitev, dedščin in dokupovanja zgradil svoj grunt in ima njive, travnike in gozde raztresene po vsej soseski.

Šele v novejši dobi, v kateri so se jele učinkovito kazati posledice kolosalnega narastka mednarodnega občevanja, zlasti prekomorskega prometa po odkritju Amerike in pomorskega pota v Južno Azijo, se je jelo preobražati življenje po Evropi zlasti v gospodarskem in kulturnem oziru. Evropska ljudstva so začela konsumirati celo vrsto kolonijalnih sadežev, ki so jih dobivala preko morja, treba pa je bilo

tudi producirati za obleko, stanovanje, hrano, luksus, orožje in orodje celo množico predmetov, kar se je omogočilo zlasti z vpeljavo stroja v obrat. Vse to je imelo za posledico, da je stopal gospodarski moment v državnem življenju vedno bolj v ospredje, v tem pogledu, da je bilo ugodno za državo, če je imela ugodne predpogoje za produkcijo kakor tudi za promet. In če tega še ni imela, je postalo za državo v novi situaciji življensko vprašanje, da je dosegla takšen položaj.

Tako so torej v moderni dobi vsled kolosalno naraslega gospodarskega razvoja različne zahteve glede zemljepisne lege pridobile izredno veljavo, v ostalem pa vidimo, da se je gospodarski razcvit tesno akomodiral naravnim, danim situacijam. Povsod pa opazujemo eno primarno tendenco v novi dobi, to je težnjo doseči morje. Moderno narodno gospodarstvo naše dobe mora imeti brezpogojno prost dostop do morja, brez tega je država gospodarsko ter vsled tega tudi politično odvisna od sosedov, torej ne samostojna. Ali kakor že povdarjeno, ta tendenca je tako izrazita šele v zadnji dobi, dočim v srednjem veku ni igrala skoro nikake vloge.

Sicer se pa kakor rečeno, gospodarsko življenje akomodira danim političnim razmeram. Popolnoma napačna je trditev, da zahtevajo gospodarske razmere nujno ravno te politične zveze, torej te državne tvorbe, ki danes obstojajo. Poglejmo na pr. Češko. Ima kontinentalno lego, toda Laba bi ji kazala bližji in cenejši izhod na morje — na Severno morje ter s tem na prosti veliki Ocean. Tudi preko poljskega ozemlja (Gdansk) bi se ji nudil dohod do morja. Ni torej nujno, da bi se morala priključiti ravno obdonavskemu gospodarsko-političnemu sistemu. Seveda v danem slučaju zveza industrijalno visoko stoječe Češke z industrijalno enako ali še bolj razvito Nemčijo, — neglede na narodno nasprotje — ne bi bila zaželjena, marveč naravnost škodljiva. Če kdo trdi, da je vsled tega navezana na agrarno Ogrsko oziroma na zvezo z jugom radi eksporta v industrijalno nizko stoječe dežele Balkana in bližnjega Orijenta, je pa treba povdariti, da tudi v tem oziru dana politična situacija ni edina možnost. Zakaj vzhodno od Češke je vse ozemlje pretežno agrarnega značaja, ne le Slovaška in Galicija, temveč cela ogromna Rusija, ki bo pač še dolgo dolgo ostala pretežno agrarna in kjer bo domača industrija pač težko v doglednem času zadoščala potrebam.

Takih vzgledov bi se dalo navesti še več. Kažejo nam, da pogostem dosedanja situacija ni edino možna.

Res pa je, da industrijalizirana dunajska kotlina ter vzhodne alpske pokrajine (Gor. Štajerska) nujno rabijo — trga in hrane. Ta trg smo jim bili mi in pokrajine, do katerih drži pot čez jugoslovansko ozemlje. Za to industrijo je bila trg itak cela država, ki pravzaprav ni bila nič drugega kakor pripravna kolonija tega ozemlja. Da je imela

torej nemška Avstrija največji interes na enotnosti državnega kompleksa, je jasno. Dalje pa je tudi jasno, zakaj so nastopali na pr. nemški socijalistični voditelji (Renner) tako živahno za gospodarsko enotnost države; ker ima slednjič od prospeha te industrije tudi delavstvo veliko korist, zato so na nji tudi oni bistveno zainteresirani, odtod njih odpor proti centrifugalnim gospodarskim tendencam. Saj so vedeli, da bi imela že federalizacija monarhije za posledico gospodarsko obubožanje nemškega dela, ki bi izgubil svoje kolonije ter prost dostop do njih, ker je jasno, da se bodo narodno ujedinjeni teritoriji trudili pred vsem, da si urede svoje ekonomske razmere kolikor mogoče samostojno.

2.

Historične države so branili zagovorniki, opirajoč se zlasti na trditev, da so danes obstoječe države nujnost naravne, t. j. zemljepisne lege; to naj bi veljalo pred vsem za Avstrijo.

Važnost naravne, zemljepisne lege je brez dvoma velika. Primitivna država, to je taka, ki se nahaja šele v začetku svoje eksistence, je v najožji odvisnosti od zemlje, na kateri je nastala. Večje ali manjše zemljepisne enote, obdane z izrazitimi naravnimi mejami, so vedno zibelke državnih začetkov. Ko iz njih naraščajo vedno večje državne tvorbe, je opažati tendenco, da se osvajajo sosednja ozemlja z očividnim stremljenjem, doseči naravne meje v svrho lažje in sigurnejše obrambe. Poleg tega pa vidimo v zgodovini Evrope, da so se družili teritoriji v skupne države po gori opisanem načinu slučajnosti, dostikrat ozemlja, ki gotovo ne spadajo zemljepisno več skupaj. Gotovo pa je, da bi bilo v pretežni večini slučajev napačno trditi, da so današnje evropske države tvorbe, katerih eksistenčna nujnost leži v danih zemljepisnih razmerah. Vzemimo primer: Na pirenejskem polotoku so se slednjič po popolnem padcu mohamedanske moči razvile tri krščanske države, Aragonija, Kastilija in Portugalska. Ker sta se poročila Izabela, kraljica kastiljska in Ferdinand, kralj aragonski, sta se združili obe kraljestvi najpreje v personalni uniji, ki pa se je pod potomci tega zakona polagoma razvila v realno unijo in slednjič v popolno državno ter narodno enoto obeh delov. Nasprotno se je poskus španskega kralja Filipa II., ki je hotel „podedovati“ Portugalsko, ponesrečil in slednja je ostala samostojna do danes. In vendar bi kazalo razmotrivanje zemljepisne lege, da se bo preje Portugalska združila s Kastilijo kakor Aragonija, zakaj prva obsega ozko ozemlje ob obali ter je vrh tega le dolenje porečje rek, ki pritekajo iz Kastilije. Nasprotno pa je Aragonija s Katalonijo zemljepisno najbolj samostojen del polotoka; obsega kotlino Ebra, ograjeno s Pireneji ter Iberskim obrobnim pogorjem ter zraven spadajoče obrežje. Plemensko oziroma jezikovno ter

po dosedanji tradiciji pa Aragonci (Katalonci) niso bili od Kastilcev nič manj različni kakor Portugalci. Soditi bi bilo, da spada Portugalska s Kastilijo v eno geografsko-politično enoto, dočim je Aragonija kolikor-toliko samostojna.

Ta vzgled sem navedel, da pokažem, da nikakor ne gre nekritično vseh dosedanjih državnih tvorb smatrati za zemljepisno nujne. V Avstriji je bila na pr. Galicija prav gotovo zemljepisno tuj člen, Tirolska pa spada brezdvoma v južnem delu k Italiji, v severnem k Bavarski. In podobnih vzgledov bi se dalo navesti še zelo mnogo.

Res da imajo države vedno tendenco arondiranja, vraščanja v naravne meje ter da do gotove meje dosezajo te smotre ali pa gredo celo dalje od njih, vendar pa je moment politične lege za obstoj in prosperiranje države enako važen, če ne še važnejši. Lega ozemlja z ozirom na sosedne pokrajine, odvisnost od sosednih teritorijev in njih kakovosti in od tega odvisna okolnost, kake državne tvorbe se nahajajo na teh sosednih teritorijih. Poljska je bila dolga stoletja mogočna, ko so bili njeni sosedje slabotnejši; ko so se ti okrepili, so jo zdrobili. Zapadna polovica Balkana je zemljepisno neenotna; ko je oslabel Bizanc, je zrasla Srbija in že mislila na osvojitev Carigrada; ko se je Bizanc v turških rokah okrepil, je padla. Ko je Turčija oslabela, se je Srbija dvignila vnovič. Trdilo se je, da je Avstrija zemljepisno najočividnejša enota; gotovo je, da predstavlja Ogrska izrazito naravno enoto, — ali k tej bi spadala po tem načinu brezpogojno tudi Dunajska kotlina, Moravska, ozemlje južnovzhodnih Alp, Krasa do Adrije, Bosna in Srbija, in središče države bi moralo biti v tem slnčaju ne na Dunaju, temveč nekje sredi Ogrske. Avstrija pa je nastajala okrog Dunaja, okrog Dunajske kotline, in našli so se celo ljudje, ki so dokazovali, da je to naravno središče države in da je nujno, da se je okrog njega izkristalizirala monarhija. Ali iz Dunajske kotline se je mogla nabirati država le, ker je za to kotlino stala Nemčija. Le s pomočjo Nemčije (Španije) so mogli Habsburžani iz Dunajske kotline začeti gojiti aspiracije na Češko in Ogrsko, in kolikor so imeli začetnih uspehov, so jih dosegli le z nemškimi pripomočki. Toda Ogrska in Češka sta ostali slednjič samostojni; le pomislimo na čase Matije Korvina, Jurja Podjebradskega. — Ko pa se jima je za hrbtom pojavila premoč Osmanov, v dobi ko je bila obenem istočasno habsburška moč bistveno ojačena s španskimi viri, takrat šele so se avstrijske aspiracije uveljavile na Češkem in Ogrskem. Spet pa je bila Ogrska v popolnem obsegu osvojena šele, ko je začela propadati turška moč, toda — s pomočjo tujih, izvenavstrijskih pomočnikov; zraven ne pozabimo, da je bila Ogrska sama takrat vsled popolne oslabelosti pasivna. In če preidemo zgodbo ogrskega upora in ruske intervencije l. 1848—1849, — zamislimo se v pot monarhije po l. 1866. Ko je Avstrija definitivno

padla iz zveze Nemčije ter je bila slednjič prisiljena začeti eksistenco kot samostojna država, zaključena sama v sebi, — ali se ni tisti trenutek pojavila nujnost, izločiti Ogrsko kot državo zase? In ko se je izkazalo, da „Dunajska kotlina“ niti ostalega teritorija ne more obvladati sama, se je pojavila tendenca, vreči še Galicijo, Dalmacijo proč, vrh tega pa še, v skladu s stoletno tradicijo, iskati pomoči pri Nemčiji.

Politična lega spada torej med najvažnejše momente za nastanek, zlasti pa za obstoj in prosperiranje države v zgodovini. In ker je politična lega zelo labilna, ker se pogostem menjava, posebno v vzhodni polovici Evrope, kjer imamo sosedstvo z Azijo ter njenimi nomadskimi ljudstvi, zato so se državne tvorbe v vzhodnem delu Evrope posebno pogostem spreminjale.

3.

Vsi ti državotvorni faktorji so soodločevali pri usodah dosedanjih držav. V novi dobi pa se je pojavil nov faktor, doslej nepoznana svobodna ljudska samoodločitev, zavestna volja. Človeštvo si hoče dosedanjo državo, ki je bila le organizirano nasilje enega naroda nad drugim, ene gospodarsko-socijalne kaste nad drugimi, preurediti na znotraj v prostovoljno, dasi nujno zvezo, kjer si svobodni, enakopravni ljudje garantirajo in varujejo skupne in enake pravice ter prevzamejo skupne in enake dolžnosti. Na zunaj pa si moderno človeštvo vzame glede obsega države za glavni, vodilni princip — skupno narodno pripadnost. Narodnost je postala torej državotvoren faktor.

Da razumemo boj med nacijonalno in historično državo, ki se je sedaj vnel, premislimo učinek novih činiteljev na stare države, v katerih je široko vladal fevdalni sistem. Prebivalstvo, ki je bilo doslej brezpomemben atribut zemlji, lastnini dinastov in plemstva, mrtev objekt v rokah teh gospodov, s katerim je bilo treba postopati le za rahlo spoznanje manj poljubno kakor z zemljo samo, to prebivalstvo je naenkrat oživelo. Dosedanji objekt gospodovih pravic je postal subjekt in je svoje naravne pravice prav resno vzel v pretres. In glej, izkazalo se je, da se ozemlja narodnih enot mnogotero križajo z ozemlji historičnih državnopolitičnih enot. Zakaj posledica vseh zgoraj označenih faktorjev je bila, da je prišla mnogokje tekom stoletij v skupno državno zvezo pisana množica najrazličnejših narodov, ki so sedaj po prebujenju začudeno gledali drug drugega.

Ena skupina držav v Evropi je bila narodno enotnih; tu se je moderno stremljenje obrnilo le v smer socijalne politike ter demokratiziranja notranje državne uredbe, v nacijonalnem pogledu pa je bilo že saturirano (Francija, Španija, Portugalska etc.). Druga skupina je imela vsled svoječasnega skupnega državnega življenja že popolno

razvito nacijonalno zavest in preteklost, je pa bila iz raznih razlogov izgubila lastno državnost. Tu je šlo stremljenje nove dobe za tem, da to staro narodno državo zopet restituira (Nemčija, Italija, Poljska, Grki etc.). Ti dve skupini historičnih narodov pa se znatno ločita od nehistoričnih narodov, ki so se šele sedaj v času „prebujenja narodov" konstituirali v narode. Ti so se morali opirati le na princip naravnega prava proti oblasti tujerodnih historičnih držav, med katere so bili razkosani.

Proces prebujenja teh narodov je trajal celo 19. stoletje, stopil pa je v svojo zadnjo, zaključno fazo v naši dobi z zmago načela popolnega narodnega samoodločevanja v lastnih suverenih narodnih državah.

Danes se konstituirajo iz ozemlja historičnih narodne države. Med posameznimi narodi se je vnel seveda razpor ob določanju medsebojnih meja, razpor, ki se gotovo ne bo še tako kmalu polegel in bo bržkone razburjal vsaj eno stran še zanaprej. Opozarjam le na spor med Poljaki in Rusini, med Čehoslovaki in Nemci ter Madžari in med nami Jugoslovani in Nemci, Italijani ter Madžari.

Zadnjič je bilo na tem mestu izrečeno glede omejitve narodnih teritorijev v narodno mešanih krajih načelo, da je merodajno za to pred vsem podeželsko kmetsko prebivalstvo, ne pa vključeni drugorodni mestni otoki. Po tem načelu bi nam narodno mejo določale skrajne slovenske vasi okrog in okrog našega kompaktnega narodnega ozemlja, prisodivši nam obenem vse znotraj te črte ležeče tujerodne otoke. To stališče je gotovo pravilno in se mora uveljaviti, kadar bo šlo za usodo raztresenih narodnih manjšin. Nastane pa seveda vprašanje, ali nam res lahko vedno in povsod služi za vodnika pri določanju naših državnih meja. —

Raznarodovanje našega življa je ustvarilo na pr. na naši severni črti narodno mejo, ki z geografsko ni v skladu. Ni namreč res, da bi se raznarodovanje ustavljalo ob geografskih mejah; pravilnejše je, če rečemo, da se ustavlja ob političnih mejah. Zato poteka narodna ločnica, dosežena danes, zelo poljubno.

Res je, da zemljepisne ovire med posameznimi pokrajinami v modernem času vzpričo bistveno spremenjenih prometnih sredstev ne igrajo več tiste odločujoče vloge kakor preje, toda priznati moramo, da ima moderna država kljub temu interes na tem, kako izgleda v zemljepisnem in gospodarskem oziru njena meja. Slejkoprej ostane najboljša meja — gorska vrsta ali morje, gotovo pa ne gre, da bi šla meja na pr. sredi dolin ter trgala takšne najprimitivnejše geografske enote. Kakor poteka mnogokje narodna meja danes, bi se res zgodilo, da bi bili odtrgani naši ali tujerodni okraji od svojih gravitacijskih središč. Po zgorajšnjem načelu določena narodna meja bi torej

ustvarila kot **d r ž a v n a** meja celo vrsto nevzdržnih geografsko-ekonomskih položajev. Treba je torej pri določanju državnih meja vpoštevati poleg čisto narodnega kot vodilnega načela tudi geografsko-ekonomski moment.

Jasno je, da se mora razrešiti problem na ta način, da v podrobnem državna meja prekorači narodno tam, kjer to zahteva evidentni zemljepisno-gospodarski moment. Dalje je jasno, da mora biti pri tem ena ali druga stran oškodovana in nezadovoljna. Predlagalo se je že, naj se poišče pri tem srednja pot: tu naj se oškoduje naš narodni teritorij, tam sosedov, pa bo na obe strani enako razdeljena pravica in krivica.

Sodim, da v našem slučaju to stališče ni vzprejemljivo, da celo ni objektivno. Zakaj razdrapanost naše narodne meje je posledica tisočletne nacijonalne krivice, ki se nam je godila. Uzurpirano gospostvo nad nami je pripomoglo Nemcem do današnje narodne meje. Daleč nam je do nacijonalne romantike ter sentimentalnosti, ki bi zahtevala nazaj vse v tisočletju izgubljeno narodno ozemlje; toda — ako nastane danes vprašanje, komu v škodo napraviti te mejne korekture, se nam zdi, da mora tisočletno prenašanje krivice, tisočletno izgubljanje ter trpljenje pač danes odločilno pasti na tehtnico. Vračunano nam mora biti namreč toliko v dobro, da bo to pot „krivica“ le na nasprotni strani. Ako se torej naša severna državna meja potegne za toliko čez narodno, da bo zopet naše Gosposvetsko polje, da bo zadoščen geografsko-ekonomski moment povsod nam v prilog, je s tem le v najmanjši meri poravnava težka historična hrivica, ki nam je bila prizadeta in od velike izgube nam je povrnjen le najmanjši del. Vsaka najmanjša naša vas, prepuščena Nemcem, pa bi pomenila nadaljno trganje našega narodnega telesa, nadaljevanje tisočletne krivice, in pa nje — zanikanje.

Enako ni nacijonalni imperijalizem, temveč malo zadoščenje za težko krivico, ako si je Srbija priključila že napol poarbanašeno Kosovo in zibel srbstva, najstarejšo Srbijo. — Pri Čehih in Poljakih vidimo, da je vsiljeno raznarodovanje v bistveno večji meri kakor pri nas oškodovalo narodno življenjsko zmožnost. Pri prvih je nekdanji narodni teritorij tako razjedlo, da je spravilo v resno nevarnost narodovo geografsko-ekonomsko situacijo; ne historično pravo, — zahteva po ustavitvi historične krivice, zahteva po zadoščenju zanjo, po vrnjeni pravičnosti, ta daje Čehom pravico, pomakniti državne meje preko današnjega narodnega teritorija. Poljake je raznarodovanje odtrgalo od morja; zdi se nam pravično in objektivno pravilno, da si spet pridobe prost izhod na morje v svojem Gdansku — čez posamezne kose ponemčene zemlje.

4.

Narodnost je danes pri nas glavni državotvorni činitelj. Stare historične polinacijonalne države Avstrija, Ogrska, Turčija, v gotovem oziru Nemčija, Rusija so nacijonalno državo dolgo zanikale ter se z vsemi sredstvi in z vsem pritiskom borile zoper njo, ali — vidimo, da je zmagala ravno tam najpreje in najpopolnejše, kjer je bil boj proti nji najhujši. To kaže njeno življenjsko zmožnost, življenjsko nujnost. Vprašanje pa je seveda, ali bo nacijonalna država zmagala povsod v tako popolni meri, kakor pri nas.

Države na zapadu so večinoma nacijonalno enotne; nekaj je takih, ki imajo le absolutno in relativno majhne dele tujerodcev, tako na pr. Francija. Tu ni verjetno, da bi prišlo do ločitve, zlasti ko vidimo v Alzaciji ter flamski Belgiji, da je francoska hegemonija tam vse preje kakor narodno nasilje. Mi iz klasične domovine nacijonalnih bojev nekatere tamkajšnje pojave težko razumemo; kakor pa je geneza narodov na zapadu različna od one na vzhodu, tako ima tam tudi narod, narodnost in nacijonalna država drugačno vsebino, kakor pri nas. — Gotovo pa je, da se bo v Veliki Britaniji razmerje med Irci in Angleži spremenilo prvim v prilog.

Dalje pa je brez dvoma, da je Švica danes anahronizem. Do včeraj so nam jo stavili za vzgled kot dokaz za smiselnost polinacijonalnih držav. Gotovo je, da Švica ni nikakršna, ne geografska, ne ekonomska, ne nacijonalna ali internacijonalna nujnost, temveč le historična slučajnost in da zanjo ni razen te nobenega eksistenčnega razloga. Kljub temu bo bržkone še dolgo dobo obstojala, ker manjkajo vsled faktične avtonomije in enakopravnosti tla za centrifugalne sile. Te bi se pojavile najpreje pri Italijanih, kateri morajo vendarle skupnosti žrtvovati del nacijonalna enakopravnosti; njih ozemlje pa bi zemljepisno gotovo moralo pripadati Italiji.

Usoda Avstrije, Ogrske, Turčije, nenemških delov Nemčije se je dopolnila popolnoma v prilog nacijonalni državi, na vzhodu pa nas danes zanima nadaljna usoda Rusije. Da pride v najbližji bodočnosti po restavracije celotne Rusije, o tem vzpričo sodobnega kulturno-političnega stanja njenih narodov ne dvomim. Ali, važno je, v kaki obliki se to zgodi. Ako bo vplival svarilen vzgled Avstrije, bo za Ruse dobro. Zakaj videli smo — primerjajmo današnji prevrat v Rusiji z znamenitim avstrijskim letom 1848, — da je čas izpolnil vse najradikalnejše težnje tega leta, dasi so nam jih tolikrat popisovali kot prenapete in nenaravne. Vsi centrifugalni pojavi revolucijske Rusije se bodo kljub verjetni bližnji konsolidaciji še vrnili, zakaj ustvarilo jih je prebujenje narodov, ki je seglo tudi čez Rusijo, a se nahaja še v prvih stadijih. S pravočasno federalizacijo in s faktično avtonomijo in

enakopravnostjo lahko Rusi še rešijo svojo pozicijo. Napačno pa je seveda Rusiji kratkomalo prorokovati usodo Avstrije. Zakaj predvsem je Rusov v primeri z Nerusi veliko več kakor je bilo pri nas Nemcev v razmerju z Nenemci. Še važnejše je, da zavzemajo Rusi izrazito nadvladajočo centralno pozicijo, česar pri Nemcih v Avstriji ni bilo. In najvažnejše pa je, da stoje Rusom nasproti relativno zelo majhni narodi, deloma celo razdrobljeni raznorodni ljudski drobci, ki nimajo konacijonalov izven državnih ruskih meja. Zelo se poslabša položaj, ako se vzdrži razcepitev v Veliko- in Maloruse, navedenih točk pa takšna situacija vendarle ne spremeni bistveno. Kakor priAngležih po osamosvojitvi Severne Amerike, tako je danes pri Rusih nadaljna usoda države in procvit naroda odvisen od njih politične uvidevnosti.

Igo Gruden:

Silhueta.

Nad mračnim parkom okno razsvetljeno,
na oknu v lončkih spavajoči cveti
iz sanj si komaj upajo dehteti
v ozračje vse s tihoto prepojeno.

Po steni senca plaho, pritajeno
in mimo švigne — slišim jo drhteti:
mordà pa so samo srcá trepeti,
ki kliče te v bolesti razdvojeno?

O, vsaj za hip, ki človek si ga sanja,
do okna stopi, čezenj v mrak se skloni! —
Ne sliši senca, bega brez nehanja:

nemir jo ali strah po stenah goni? —
in misel trudna od pričakovanja
molčé pod okno se v temó nasloni.

A. Debeljak:

Kalvarija.

V par minutah bova na mestu, se je sklonil krmilar gori v sinji višavi proti nežnemu sopotniku, v bližini morajo že vihrati zastave, znamenje zračnega pristajališča.

In res, v naslednjem trenotku sta ugledala letalca velike prapore kipeti visoko v vzduh; rastli so iz lične skupine lop in kolnic. Dvokrov se je lahno brné in brenčé spustil v loku na širno torišče, pa poskakljal ko brzokrila pastaričica.

Prihitelo je dvoje zaraščencev, ki sta ročno potisnila stroj v zeleno utico ter zaklenila. Došleca pa sta, oče s puško na rami, sin pa s pripravnim samokresom za pasom, krenila z umerjenimi koraki v pobočje položnega grebena, obraslega s prostrano plastjo smrek in jelk: trdo kovinsko morje z redkimi ostrovi ordelih bukev — krvavih pesti, pretečih v nebo.

*

Dolgo se ni ponudila lovcema nikaka divjačina. Sicer pa nista mislila kdovekaj na plen, hotela sta se razmahniti med smolnatim drevjem, pozabiti ljudske gneče in gomazni po mestu.

— Ata, ata, kaj pa je to-le? prekine burno mladič gluho tihoto, kakor ostrmel pred neznanim prizorom.

Iz gramozne groblje se je vzpenjala gnusna gruča klesanih človeških postav na temnosivem ozadju, ki je v obliki grške game nedvoumno predočevalo vislice. Okoli vzvoda očrnelih vešal se je vila ko gad debela vrv, se sukala nekolikim podobam okrog vratu pa vzporedno z ostudno iztegnjenim jezikom bingljala po vzniklih rebrih in upadlih lakotnicah. Otrok se je takoj domislil slik o levem razbojniku.

— Kako grdo in gabno, pristavi ter se pritisne bliže roditelja.

— Veš, dragec, to je Kalvarija, razlaga mož in sede na obeljen jelov hlod. Pred davnimi leti so bili ljudje precej drugačni od današnjih. Če je kdo premogel sto zlatnikov, je smel samo enega obrniti sebi v prid, ostale je vselej porabil v to, da si obrani in ohrani prvega. Zakaj vedno so mu voditelji našepetavali, da hlepi sosed po njegovih novcih. Tako je narod živel v večni bojazni za borno imo-

vino. Enkrat pa, nerad se je tvoj ded spominjal tistega časa, so prvaki prepričali podanike, da sega mejaš po njih zemlji in zlatu. Vse moško in dokaj ženskih se je oborožilo vsepovsod, začeli so dolgotrajno medsebojno klanje. Nešteti tisoči krepkih junakov so poginili, mnogo je bilo pohabljenih za vse dni. Nekatera vetrnjaška deca se je radovala, da je okrnjeni otec ne bo mogel strahovati, saj ni imel s čim prijeti šibe ali pa mu je morala mati natikati noge. Drugod so hčere in sinovi pestovali očete, ki so bili postali v boju detečje majhni: ostala je bila samo glava na trupu, tako so jih prekladali kakor dojenčke. Tedaj pa so ljudje spoznali, kje naj iščejo svoj blagor. Izprevideli so, da jim tujci nimajo kaj jemati, da želi le vsak svoje pravice in čuva zgolj svojo lastnino. Ojunačili so se pa sklenili živeti prijateljsko med seboj. Ker pa je bila beda in beraštvo prikipelo do vrhunca, so pograbili nekaj onih, kateri so jih bili prisilili na nesmiselno borbo, jih križali te tukaj, one tam . . .

Oružen češarek je prižvižgal pred besednika, da sta se zdrznila. Mladec je naperil svojo strelilo na veverico kosorepko. Toda spomnivši se živih trupel z glavo pa brez udov, starih nebogljencev na rokah nedoletnih pestunj, je povesil smrtno orožje.

— Pozabivši, da se upira medsebojnemu uničevanju, je množica nateknila papirnate konopce — ovratnice — posameznim veljakom in jih povišala. Nesrečnikom so bili obrazi ogavno spačeni in posineli. Takrat so najeli kiparjev in po vseh deželah so morali postaviti takele sohe, potomcem za svarilo . . .

Nehote je dečko pobral kamen, ga zalučil na grmado in zadel zaspanega zelenca. Molče sta se izletnika podala k letalu ter odplula. Spotoma se je sinu zdelo ves čas, da ziblje na kolenih okrnelo telo, čok in glavo dragega rodnika. Ozrl se je v slovo proti jekleno zelenemu jelovemu jezeru, od koder so jesenske orjavele bukve grozile ko krvave pesti.

A. Novačan:

Na pragu.

(Jelisavi.)

In predno stopiš v novi hram,
čemu tesnoba, strah?
Veliki Bog prebiva tam,
pred njim, pred njim si plah?

On ves je tvoj in ves je vseh
in zopet tvoj, le tvoj
in ljubi strah in v tebi greh,
ne boj se ga, ne boj!

Srce to ve prestrašeno,
srce to zna, a splašeno
vsled temnih senc nedavnih dni
se novega Boga boji. —

Saj bil je Bog in bil je vseh
in bil je tvoj, le tvoj,
je ljubil strah in v tebi greh
in sladki nepokoj.

Na pragu noga se mudi,
le en korak je čez,
trenotek, ko še vere ni,
je prva sveta vez.-

J. Zorman:

XV. umetniška razstava.

„Napišete kritiko o razstavi v Jakopičevem paviljonu?"

— Kritike ne, saj ni povoda poučevati dobre, drugi pa spadajo na šolsko klop, pišejo šolske naloge, v katere nam daje Jakopičeva dobrohotnost vpogled. Če hočete mal pogovor o razstavljenih umotvorih, da izrabiva kulturno dobroto in užitek, ki se nam nudi vsaj enkrat na leto, in se po potrebi v bran postaviva prenagljenemu češčenju.

„Jakopiča, Jame, Sternena, Vavpotiča n. pr. niti ne dovolite kritizirati?"

— Ne, ker vem, kaj znajo, in poznam njihove smeri. S tem pa ne rečem, da bi Vam za zgled takoj pri Jakopičevem „Zelenem pajčolanu", ki je izmed najodličnejših umetnin na razstavi, ne omenil, da ima ravno to delo v liniji figure in ž njo skupaj s kompozicijo malo vrzel, ki me dotika; neka diskrepanca v mogočni ubranosti gospodujočega tona, ki vam prepoji čute, in nosite to zeleno grandeco dolgo, dolgo s seboj. To delo je iz njegove velike kategorije, iz najglobjega prepričanja, iskanja, iz boja za popolnost. In kjer delujejo te moči, so diskrepance mogoče; ozrite se le na njegove „Cvetlice".

„Popolnoma drugače vplivajo; imel sem jih za Sternenovo delo, ko še ni bil katalog gotov!"

— Lahko, da ste jih zamenjali, pa reči sem hotel le, da so poleg velike kategorije potrebne te „Cvetlice". To je malo, odlično delo mojstrske poteze, priprosto in jasno kot duhovita primera, kadar je duševnosti čez mejo.

„Potem bi za nekaj podobnega lahko vzela Sternenovo „Študijo?"

— Zdi se mi, da ne; Sternenova „Študija" nosi pravilno svoje ime. Pri njem je način izraza, njegova pota in umetniški cilj drug nego pri Jakopiču. On je veliki mojster barve in za njo morate imeti posebno občutljivost, priznati ji morate samoodločbo in popolno avtonomijo. Začnite jo zasledovati pri „Devinu", vtelešeno jo vidite v „Hodniku" in pri „Modelu" ste prepričani, če se ne zgrozite nad njim in začnete s studijami te velesile od začetka. Pa „Hodnik" in „Model"

sta si popolnoma enakovredni mojstrski deli in mnogi razstavljalci bi jih morali znati izpovedati na pamet! Ker kdo naj slikarja uči, če ne palete, in kje dobite med našimi smelejšo in izrazitejšo od Sternenove?

„In mislite, da bi Jakopič „Hodnik“ na pr. drugače rešil?“

— Drugače, ker Jakopiču bi bilo to blesteče solnce simbolika barve, Sternenu je dinamika —

„In kaj je potem barva Jami?“

— Jama ne spada toliko k tema dvema. Če ne rečeva, da je poet, bi morda brez drugega opisovanja in razmotrivanja držalo. On je v svojih principih razvit, ubran, rezerviran in gotov, mirujoča cerkev. On ima priznane simpatije. Ker se je med vojsko umaknil na Holandsko, njegovih novejših stvari ne poznamo; upajva, da nas razveseli že na prihodnji razstavi z deli iz dežele mlinov na veter, jezov, kanalov z množico pisanih bark, morda tudi z marino in razžene to stalno enoličnost motivov.

„Enoličnost je bila na razstavah zlasti v pejsaži res že preočita. Slike od morja so splošno priljubljeni motivi in tudi gorskih pokrajin ljudje pogrešajo. Naša inteligenca je priden turist in po krasotah planin bi mnogi radi segli!“

— Potrpiva, to se bo čez noč premenilo in rešilo! Potovanja po naši domovini bodo vabila tudi umetnike. Poglejte le Vavpotičevo produktivnost. Kot popoten vojak, danes tu v službi, čez mesec drugje, je povsod dobival novih vtisov in jih pridno obdeloval. Na teh njegovih delih so sicer gotove partije tu in tam malo manje študirane, ker je bilo očitno premalo časa za poglobitev. In ravno partije od morja zahtevajo mnogo studija.

„Vavpotič je s svojo zbirko res najboljše zastopan na razstavi in ljudje so po njegovih umetninah pridno segli; sploh je njegova umetnost tudi po domovih najbolje zastopana. Od portretistov pa edini stalno razstavlja. Kako sodite o razstavljenih treh portretih?“

— Slikarsko najboljši je gotovo portret gospoda inž. Š—a. Tudi ostala dva imata lepe kvalitete, le vez med naročilom in umetnikovo prostostjo ni popolnoma zabrisana. Portreti s čistimi umetniškimi aspiracijami pa kljub desetletnemu stalnemu užitku samo modernih del pri nas še ne bodo prodrli; zato je treba še močnejših fundamentov. Vavpotičeva serija je vsekakor razstavi pomogla do raznolikosti, in če tudi v celoti ne vpliva popolnoma dovršeno, posamič bodo po naših domovih vse te kompozicije cvetlic, marine, kolorirane risbe in akvareli najlepši umetniški okras. Vavpotiču spričo njegovega odličnega talenta ne potrebujeva dalje segati pod pazduho, oglejva si rajše ostale!

„Kambiča ste v zadnjem referatu imenovali pravi naraščaj. Kakor se vidi, se niste motili. Saj nastopa že z velikimi kompozicijami in

„Ciganski trolistek“ je bil za obiskovalce naravnost privlačnost, skoro dogodek! Stavili so to delo med najboljše na razstavi!“

— Da je Kambičevo stremljenje resno in vestno, o tem ni dvoma, prenagljenje z odlikami pa ni na mestu. „Ciganski trolistek“ in ostala tri olja so pred vsem akademičnega značaja, nekaj kompozicije, nekaj tona in preveč zunanjosti. Motivi so podrejeni učinku, ki ni spontan, ampak poiskan; slikarski efekt je preočito v službi aranžiranih, neosebnih podob, kl so trdo risane in mrtvo kolorirane. Vsekakor je pa Kambičevo znanje na dobri podlagi in njegove smeri in cilji dosti jasno začrtani in izraženi; pridnost in študij mu pomoreta iz akademskega oklepa in prvim poklonom malo zavore ne bo škodilo. Njegov kolega Škof se s svojim „Portretom“ tudi dobro reprezentira, je pa v delu plašnejši; le „Slap“ je prehud faux pas! — Dolinarja seveda nimava povoda spregledati, saj je „Prestrašenega pobiča“ kupila Narodna galerija za svojo zbirko; izrednega ni razstavil, ker je pač zaposlen z monumentalnim nagrobnikom Krekovim. Povirek je poslal le malo dobro plaketo „Bajtarica“. Ostane nama še nekaj imen . . .

„Ki jim vi niste naklonjeni?“

— Niti govora o nenaklonjenosti! Ampak uvideti morate, da nima smisla vedno isto ponavljati! Šantel se vam ne premakne z mesta, kakor da je privezan, in obhodi, kolikor mu ravno dopušča njegov ris; razstavi vam „Motiv iz Vukovara“ in obenem „Istrski motiv“, kar kratkomalo ni v redu, ker takle „Istrski motiv“ mora diskreditirati deset dobrih „vukovarskih“. In Klemenčič vam v resnici nudi dobre slikarske momente, v celoti pa ugibate, ali so ti „Interieurji“ studijska rekvizitna ropotija, ali naj reprezentirajo dovršena dela? Gasperinov „Devin“ je z ozirom na ton interesanten, v tehniki diametralno nasproten stvarem, ki jih je dozdaj razstavljal. Zupan ni še pokazal in dokazal, kaj je akvarel, pač z razstavljenimi štirimi ravno nasprotno! Pri Zupančevi smo bili navajeni na raznolike eksperimente, ki so pa to pot tudi izostali. —

„Mislite, da bi ti mali dobrohotni poskusi ne bi smeli biti razstavljeni?“

— To mnenje sem vedno zastopal, na mestu bi bile interne razstavice, in naj bi komisija umetnikov imela besedo in zadevo tega biti in nebiti definitivno uredila. V njihovem lastnem interesu je ta naloga in v interesu naraščaja. Pod silo avktoritativne besede bi se mnogi odločili, da se popolnoma posvete samo umetnosti, drugi bi uvideli, da je zanimanje za umetnost, združeno s skičico v olju ali akvarelom, lepa privatna zabava, kakor je brenkanje na klavir ali komponiranje verzov za spominsko knjigo, in se prostovoljno odrekli javnim nastopom. —

„Ali se ne bi pomudila pri Tratniku? Begunce smo sicer uživali že v posebni tiskani izdaji in veliko kompozicijo ter „Študijo“ tu v paviljonu, pa originali drugače učinkujejo od reprodukcij in Tratnikova dela so zadnji čas redka!“

— Nedvomno je Tratnikova umetniška potenca tako silna, da se morate vedno k nji vračati. Anarhistična avtonomnost tega značaja se giblje v takih mejah, da hodita priznanje in obsodba mnogokrat roko v roki. Najbolj neukrotljivi elementi, bol, razdvojenost, obup, volja, upor, negacija in afirmacija se gnetejo v ozke meje risbe, ki si jo je izbrala ta globoko razmotrivajoča natura kot sredstvo za svoj izraz; pač so forme v kompozicijah na mnogih mestih pretirane, zanemarjane, v neskladju s pravilnimi, pa ravno te zunanje nepopolnosti vam ne more priznati ta natura, ki se poslužuje svojih figur le, da svoje duševno valovanje sploh dokumentira, in bi naturo, drevje, poslopja, horizonte enako na novo ustvaril po umetniški podobi, ki v njem živi in deluje, kakor je to storil z živim bitjem. Tudi o kaosu bi mogli govoriti, o tistem brezmejnem ozadju našega življenja, iz katerega črpa in ustvarja umetnost svoja najlepša dela. Pri Tratnikovih umetniških tvorbah ste prisiljeni uživati z istim razpoloženjem, kakor zahteva ona sama. Ni v njih razkladan kak nazor ali pridigana kaka socialna teza, le izrazite umetniške kvalitete brez drugih aspiracij kot upodabljajoče umetniških. —

„Petnajsta razstava je bila prvotno projektirana kot jugoslovanska, kakor ste mi pravili. Razveselil nas je pa samo Tomislav Krizman s svojo zbirko . . .“

— In nas vpeljal v nov svet, poln zanimivosti, poln odkritja, poln vabe. Tu ni več naše lirike, naše mehkobe, sanjavosti, sladkih rož. Tu je pesem historije, povest težkih, velikih činov. Ti mostovi, ceste, hodniki niso zemljepisje, ampak za nas novi dokumenti tvornih elementov, značaja in mišljenja jugoslovanske upodabljajoče umetnosti. Motivi iz Bosne, Hercegovine, Macedonije, Sandžaka, te somorne kompozicije, so davnina, mrki zvoki iz dob herojev in veličine, velikih gest in sijaja; tu je Kraljevič Marko, tu je izrazita epika! In kako odličen reprezentant te umetnosti je Krizman! Njegovo delo je snažno, stara dedščina govori iz njega, mrka, važna, pretkana s fantastičnimi nitmi, v dekorativnem okvirju, inscenirana, v distanci. V tem je tvorna moč, začetek in konec ali „Finale“, kakor je umetnik sam nazval eno radirungo s to veroizpovedjo!

„Vendar bi teh Vaših izvajanj ne mogel brez nadaljnega uporabiti pri osmih oljnatih slikah, ki jih je tudi razstavil.“

— Po pravici rečeno, Krizmanovih del v olju nisem sam preje videl še nobenih. Najti v njih elemente, o katerih sem govoril, pa ni težko. Res je, da je glavna umetnikova sila v grafičnih delih najod-

ličnejše tehnične izvedbe in grafika je tudi najprikladnejša njegovemu umetniškemu izrazu. Zdi se Vam bržčas, da njegove slike vplivajo nekako neosebno; do gotove meje je tako; in meja sega samo do uporabe barve, tehnične obdelave, ki je deloma res podrejena, deloma celo izrabljena. Kompozicije so pa naravnost izbrane, enako dekorativni momenti. Tehnika je moderna; poglobite se pa n. pr. v „Sipine" ali v „Jez" in občutili boste, kako vam izgine prvi vtis in se odpre ista davnina, kot sva jo ugotovila pri grafiki, ista mirna tožnost, ista patina stoletij, ista distanca . . . To je krajina od nekdaj, ne ta, ki smo jo navajeni gledati danes z našimi impresionističnimi očmi, ampak z očmi, ki so obrnjene v pretekle čase, zasanjane v spomine . . .

Pastúškin:

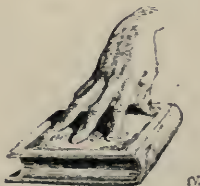
Odkriti duši.

Vsa razbolela od pekočih ran
krvavo siješ skozi ta neurja;
in zdaj povrhu te še strah razburja,
ne bo se li tvoj žar mi zdel zlagan.

Uteho liješ mi v ta kruti dan,
ko jezno ga vihari ostra burja,
da odnikoder ni očem azurja,
nikjer ne smeje se odprta stran.

Tvoj žar ne laže; ravno ker je pravi
in ker se nič pretvarjati ne znaš,
le tvoj zaton te tvojih ran ozdravi.

Ker siješ v samo hlimbo, samo laž,
kar se ti neveselega naplavi,
ti svet zapiše vse na tvoj rovaš.

LISTEK.

Hamlet v slovenskem narodnem gledališču. Hamlet na našem odru! Kakšen praznik slovenske umetnosti po petih praznih letih bi bil lahko to, kako svečana proslava Shakespearovega genija v naši besedi! Velika preskušnja našega mladega narodnega gledališča, ki bi mu dala, dobro prestana, potrdilo za sedanjost in najlepše jamstvo za bodočnost. Poleg skrbne gojitve dobre domače drame bi bila najvišja naloga našega gledališča, podajati občinstvu v dovršenih predstavah klasične umetnine svetovne dramatike, v prvi vrsti Shakespeara. A letošnja prireditev Hamleta nam je jasno pokazala, da naše gledališče s sedanjim osobjem še ni kos, spraviti to tragedijo dostojno na oder. Daleč, daleč okoli blestečega središča Nučiča se je gibal kolobar njegovih soigralcev. Mnogo truda in resnega prizadevanja, marsikaj vrlin v posameznikih, a še več nedostatnosti v celoti. O tisti polnosti, ki napenja vsako Shakespearovo delo in mu daje videz in znak pravega sočnega življenja, niti sledu. Brez krvi v žilah ni mogoče vtelesiti niti enega Shakespearovega značaja. Nekateri prizori, ki bi bili morali gledalca pretresti do mozga, so bili naravnost mučni. Tega vtisa ni mogla zabrisati tudi res do podrobnosti dobro premišljena in vseskozi okusna režija.

Ali si za vse te pomanjkljivosti dovolj poplačan z Nučičevo, po svoje dovršeno igro? Kajti Nučič je v svoji ulogi dihal, trepetal in umiral, da ti je prevrnil s svojo krepko, sugestivno umetnostjo vse teorije in zahteve, ki si jih morda prinesel s seboj. Tu pa tam bi bil želel njegovemu patosu malo sordine. V prizoru s kraljico je bil po mojem čutu kljub vsemu vendarle preburen. Dva Hamleta sem videl pred Nučičem: starega Mounet-Sullyja, nadaljevalca francoske klasične interpretacije, in modernega Kainza. Vesel sem. da sem doživel tudi Nučiča. V Hamletu je na svojem višku.

Nučič je bil prisiljen govoriti svojo ulogo v hrvaščini. S tem se je še bolj odločil od svojih soigralcev ter jih odrinil še dalje od sebe. Shakespearova pesnitev pa, zlita izcela, je izgubila enovitost in zaokroženost sloga, rekel bi: svojo jasno klasičnost. In — med vso igro se mi je tožilo po lepem Cankarjevem prevodu, ki bi ga hotel slišati baš iz Nučičevih ust. Tudi je bil hrvatski tekst slovenskemu kar mehanično prilepljen, tako da si čul take-le dialoge[1]: Hamlet praša Horatija, po kaj je prišel v Helsinjör. Horatio: Prišel sem na pogreb vašega očeta. Hamlet: Molim vas, ne rugajte se, došli ste na moje majke p i r. Horatio: Zares, b i l a je hitro nato . . . S v a t b a namreč, ali p o r o k a, kakor se je glasilo v slovenščini. Take štrleče neskladnosti bi se bile pač morale odpraviti.

Konsorciju slovenskega narodnega gledališča je gotovo do čim veče umetniške popolnosti naše drame; Hamlet je dokazal, da jo je doseči le, če se igralsko osobje izpopolni, zakaj opereta bo odtegnila drami zopet nekaj moči, in kaj bo potem z dramo sploh, ne le s Shakespearom? —*n*—

Poljski in jugoslovanski umetniki. Dne 13. septembra t. l. sem se iz Krakova peljal v Bronovice, veliko vas, kjer ima poslanec Vladimir Tetmajer, znameniti poljski slikar, svoje posestvo. Tu (kako dobro uro hoda od Krakova) ima Tetmajer svoj atelier in tik poleg njego-

[1] Besedila ne navajam doslovno, nego samo po zmislu.

vega je atelier njegove hčere Jadvige, ki je svoje umetnine tudi že razstavljala na velikih umetniških razstavah. Ko smo si razgledali umetniško delo očetovo in hčerino, nas je vsa rodbina sprejela ob svoji poljski gostoljubni mizi. In tedaj mi je Tetmajer izročil dokument, ki pomeni lep začetek poljsko-jugoslovanskih kulturnih vezi. Je to rezolucija ali sklep odbora „Splošne Zveze poljskih umetnikov v Krakovu“ (Związek powszechny artystów polskich) z dne 9. avgusta t. l.: „Odbor Splošne Zveze poljskih umetnikov v Krakovu kot predstavitelj celosti poljske umetnosti, družeč razne smeri iste umetnosti in držeč se vsemu poljskemu narodu skupne misli o politični in kulturni družitvi z bratskimi slovanskimi narodi, določa in zaključuje, prirediti čim prej v centrih slovanskega življenja v Ljubljani in češki Pragi razstave del poljske umetnosti, pridržujoč si vzajemno zameno kulturnega dela bratskih narodov v naših poljskih prestolnicah v svrho kulturnega bližanja in medsebojnega spoznanja. Predsednik Peter Stadriewicz.“ Obenem je isti odbor svojemu I. podpredsedniku Tetmajerju poveril nalogo, v tem oziru v zvezo stopiti s predstaviteljstvom češkoslovaškega in jugoslovanskega naroda, da se ona misel uresniči. Ni dvoma, da se bodo kakor češki tako tudi jugoslovanski umetniki radi odzvali temu pozivu poljskih umetnikov, dasi je hipoma morda računati s prometnimi težavami. Poslanec Tetmajer je dva dni pozneje bil tako prijazen ter nam je z veliko ljubeznivostjo razkazoval zgodovinske in umetniške znamenitosti Krakova, zlasti tudi kraljevski Wawel in njegovo cerkev, kjer krasi stene in strop ene kapele Tetmajerjeva lastna umetnost, (zgodovina in alegorija Poljske), plod 14letnega njegovega dela.

Ob tej priliki naj poročam še o nekaterih stvareh. Na Trgu Ščepanjskem v Krakovu stoji „Palača lepih umetnosti“, kjer so trajne umetniške razstave; umetnine se menjajo mesečno. Prav takrat se je otvarjala nova izložba in bil sem povabljen na otvoritev. Grof K. H. Rostworowski, vnet član Slovanskega društva, me je z nenavadno prijaznostjo izprevajal po izložbi, kjer je publiko posebno zanimala soba s karikaturami Malčevskega (Tetmajer uganja v karikaturi z nogami politiko, z rokami pa slika). Z istim Rostworowskim sem bil v Narodnem Muzeju (v Suknienicah), kjer se tudi nahajajo poedine umetnine Tetmajerjeve.

V Florijanski ulici stoji „Dom Matejkov“, t. j. hiša, kjer se je rodil in umrl veliki poljski slikar Matejko, upodobitelj vsepoljske preteklosti. Hiša je sedaj Muzej, ki hrani vse spomine na delo Matejkovo. Ravnatelj Muzeja je dramatski pisatelj in slovanofil Maciej Szukiewicz (ki prevaja iz češčine slovite Čechove „Pesmi sužnja“). Szukiewicz, moj pobratim, mi je razkazal ves Muzej in me opozarjal na velikansko marljivost, s katero je Matejko pripravljal svoje zgodovinske slike. Sto in sto skic! Kake zbirke starih poljskih narodnih noš, starega orožja, lobanj itd.!

„Društvo lepih umetnosti“ obstoji tudi v Levovu (ul. Dzieduszyckich 1). Na njega razstavo me je vodil prof. Jan Kasprowicz, znani veliki poljski pesnik, ki je govoril maja meseca v Pantheonu v Pragi in pozdravil tudi avgusta meseca shod v Ljubljani.

Toda kdor hoče videti poljsko umetnost, mu ni treba hoditi le po izložbah in muzejih. Poljska umetnost je v poljskih hišah. Ne krasijo se z njo le hiše izvršujočih umetnikov, kakor Tetmajerjeva, in ne le zgodovinske palače, kakor palača Rostworowskega; le poglej stanovanje Kasprowiczovo in študiral boš v njem lahko poljsko umetnost. In običajne meščanske hiše, ki sem jih videl, so mi bile učiteljice umetnosti.

Uveril sem se, da so velike zgodovinske tradicije eden izmed pogojev ranega in bujnega razcvita višje umetnosti. To pa že vemo davno, da Muze hočejo tudi — denar in hrano. Simbol te zadnje istine je na pr. velika „Akademija umetnosti“, ki stoji poleg Akademije znanosti v Krakovu. *Dr. Fr. Ilešić.*

Narodna čitanka. Pri založništvu J. Kočí v Pragi je izšla v prvih dneh svobode češka narodna čitanka. Knjiga obsega skoraj 600 strani. V subskripciji je stala 12 K. Sedaj stane 18 K. Lepa in velika knjiga. Ni prva svoje vrste Čehi so imeli že lepo „Moravsko čitanko“ „Slovaško čitanko“ i. t. d. Te čitanke so se izkazale kot zelo praktične. V njih najdete članke iz zgodovine, životopise, pesmi, gospodarstvo i. t. d. Čehi imajo n. pr. tudi Macharjevo čitanko, Husovo čitanko, Komenskega čitanko i. t. d. Po teh vzorih je pri nas izšla doslej samo: Aškerčeva čitanka, obeta se nam sedaj za božič Stritarjeva. Rabili bi jih še mnogo. Pred vsem bi povdarjal potrebo dobre slovenske narodne čitanke. Zelo važna bi bila n. pr. Koroška čitanka. Pripravljala se je „Jugoslovanska čitanka“ — veliki dogodki so jo prehiteli. Pri nas se hrani še mnogo zgodovinskih laži, glede Balkana nimamo še mnogo znanja. Narodna čitanka naj bi v tem oziru dala narodu in vsem dobrega poučnega čtiva.

Dr. I. L.

Poljsko „Potovanje po deželah slovanskih“ pred 100 leti. — Imel sem priliko, v Krakovu govoriti tudi s škofom knezom Adamom Sapieho. Omenil sem med drugim, da je pred 100 leti neki Sapieha potoval po jugoslovanskih krajih. „Vem“, mi je odgovoril knez. „Ali imate knjigo v Ljubljani?“ Rekel sem, da je, kolikor vem, v Ljubljani ni. „Moj brat ima še kak eksemplar“, je dodal knez, „sporočim mu, naj Vam jo pošlje“. In to se je zgodilo. Prejel sem zanimivo knjigo: „P o d r ó ż e w k r a j a c h s ł a w i a ń s k i c h o d b y w a n e w L a t a c h 1802gim i 1803cim, p r z e s X*** S*** Czlonka kilku Academiów i Towarzystw Uczonych. 1811“. Str. 272. (Księcia Sapiehę). — Knjiga je potopis in zelo zanimiva sama na sebi, a bolj še radi dobe, v kateri je nastala; zakaj takrat se je komaj komaj šele začelo buditi zanimanje za jugoslovanski svet. Mikavna pa je tudi radi tega, ker jo je pisal P o l j a k, poljski slovanofil knežjega rodu. Avtor misli, da bo knjiga zanimala poljsko publiko. „Često sem Slovanom omenjal Poljake in opažal, da se nas s čuvstvom spominjajo kakor bratov, ki so se davno ločili in daleč odšli“. V takih burnih časih, kakor so bile napoleonske vojne, „zveze s slovanskimi narodi ne morejo biti indiferentne nobenemu pravemu Poljaku, kakor rodbina nikoli tuja pravemu sinu. Poleg enotnosti rodu imamo še sedaj v skupnosti varstva Velikega Napoleona novo spojilo. Najdaljnje kolonije rimske, če tudi od vekov v tuji zemlji zasajene, so se čutile hvaležne, biti veja nekdaj tako slavnega roda . . .“ Poleg tega navaja Sapieha še posebne vzroke, ki so ga napotili med Jugoslovane. V uvodu omenja, da so Poljaki po končani vstaji Kościuškovi izdali nekak proglas do slovanskih narodov in jim v njem naznanili, da en slaven slovanski rod pada kot žrtva tuje premoči. „Hotel sem pogledati, ali je to napravilo kak vtis na nje, in obenem spoznati pobratime, ki jih še noben Poljak ni posetil. Potovanje Abbéja Fortisa je še bolj podžgalo mojo radovednost.“

Posetil je Sapieha Štajersko, Gorico, Koroško, Istro, del Hrvatske, Dalmacijo, Bosno, Hercegovino, del Albanije, Črno Goro in dalmatinske otoke. V tej vrsti nam našteva dežele v uvodu. Kar nam v knjigi sami opisuje, je pot od Trsta okoli Istre do Reke in dalje skozi Kvarnero čez Dalmacijo do Mostara in Stolca ter končno do Dubrovnika. V Trst je prišel že iz Italije. Iz Trsta je napravil izlet v Lipico in čez Razdrto v Idrijo, predno je odšel proti Pulju. Njegova stroka je bila prav za prav prirodoznanstvo, a glavna svrha njegovega potovanja mu je pozornost obračala na narodopis; zbiral pa je na poti tudi slovanske knjige (našel je na pr.: „Osmana“ ter o njem poznejè poročal v varšavskem učenem društvu) ter se spuščal v naivne slovanske etimologije („Morlahi“ so mu „Morski Lahi“, Poljaki pa „Poljski Lahi“, „Istra“ mu je v smislu maloruskega glasoslovja „Ostra“, „Mostar“ „most stari“).

Po mojih mislih bi kazalo, bistvene odstavke in dele te knjige iznova odtis-

niti, na pr. v „Zborniku za narodne šege in običaje južnih Slovanov“, ki ga izdaja Akademija v Zagrebu. Tukaj hočem posneti le par stvari. O Trstu pravi Sapieha, da „naval ljudi, ki jih trgovina tam zbira, v tem mestu povzroča neizmerno draginjo“ in da je najemnina v hišah tako visoka, da Tržačani ne morejo nikamor vlagati svojega imetka z večjim dobičkom kakor v zidanje hiš; grški grof Carsiotti je dal za samo stavbišče svoje hiše 220.000 renskih goldinarjev. „Prebivalci (Trsta), prežeti s pohlepnostjo, tako lastno kupcem, ne morejo tvoriti zelo složne družbe in more se reči, da kadar polovica mesta spi, druga polovica bedi zato, da bi ogoljufala speče. Odtod prihaja, da so družbe dosti mrtve in znanosti zanemarjene. Česa pa se je končno nadejati glede prosvete mesta, v katerem je vzgoja končana, kadar kdo zna pisati in računati?“ Spričo starih zidin rimskih v Pulju prihaja Sapiehi misel: „Narodi, ki ne morejo zidati takih velikanskih stavb, da bi se rešili ničevnosti, imajo za to cesto manj drago in daleko trdnejšo. Naj očuvajo svete običaje očetov, naj zatirajo v sebi duha posnemanja, naj iz tujih dežel k sebi vsajajo znanosti, ne pokvarjenosti, in postanejo brž zibelka junakov ter zapuste za seboj višje pomnike, ki se ne bodo bali niti vpliva vekov, niti navala Vandalov.“ Na Reki je število kapitalistov majhno in imovitost sploh omejena, a gostoljubnost prebivalcev velika. Delj časa je — radi neugodnega morja — moral Sapieha ostati na otoku Krku, na zapadni obali. Tu se je do dobra seznanil z otočani. Ves otok se mu je zdel ideal sveta. „Sladkost svojega značaja dolgujejo ti otočani večinoma miru, ki so v njem živeli od davnega časa brez vsake vojne... Vendarle sem še našel kot, na svetu tako srečen, da človek v njem še ni namočil roke v bratski krvi... Ne vem, če je na vsem otoku najti več ko deset pušk, in še te služijo le za naganjanje ptičev od vinogradov.“ A uprav radi te miroljubnosti misli Sapieha, da Krčani niso pravi Slovani; zakaj to se mu zdi brezdvomno, da se vsi pravi Slovani, ta junaški narod, ponašajo uprav z nošnjo orožja. Končno kliče: „O Krk, zakaj nisi ves svet, ali rajši zakaj ni svet tebi podoben“!

Sapiehova „Podróż“ (l. 1811) je prevod enega dela njegovega francoskega rokopisa. Kje pa se nahaja popolni rokopis, je neznano. Del rokopisa v poljskem prevodu je imel svoj čas lvovski kanonik Adam Sapieha — to je pač sedanji krakovski škof — in ta del rokopisa je nadaljevanje tiskane knjige, torej opisuje avtorjevo bivanje v Dubrovniku, oziroma Dubrovnik sam, kamor je Sapieha prispel 17. novembra 1804 [1].

Ko se je Sapieha vračal v domovino, se ni nadejal, da bo videl še enkrat upe, „dvigajoče se nad poljsko nesrečno domovino“. „Toda preostalo je Junaku vekov (Napoleonu), obuditi obmrle ostanke nesrečnega naroda. Rahločuten za naše tožbe, obujajoč nekdanje zaveznike svoje dežele, je postal podoben s Cezarjem, ki je pomagal . . . (daljnim) zvestim prijateljem Rima; a če dosle ni uresničil vseh naših nad in nam ni vrnil starega sijaja, smatrajmo Kneževino Varšavsko za poseben dar Njegov, za vzorec malega Ilija . . .“ Tako je Sapieha poveličeval Napoleona l. 1811., ko je izdajal svoje „Potovanje po slovanskih zemljah.

Knezi Sapiehe so starega litavsko-poljskega pokolenja. Naš avtor, knez Aleksander Sapieha se je narodil l. 1773. v Straßburgu, kamor so bili radi zmešnjav v domovini odšli njegovi roditelji. Ko je njegova poljska domovina padla, ni iskal zabave v bleščečih evropskih salonih, ampak na slovanskem Jugu. L. 1812. je bil Aleksander Sapieha član začasne vlade v Litvi, a je umrl še istega leta. Sedanji krakovski škof in njegov brat Vladislav (v Krasičinu) sta mu pravnuka. Škof Adam Sapieha je v poljsko-slovanski politiki na dobrem glasu. *Dr. Fr. Ilešič.*

---

[1] Cfr. Francevъ, Poljskoe Slavjanověděnie itd. (Praga, 1906, str. 87 sl).

K življenju Jakoba Volčiča (1815 do 1888). Med prve buditelje Istre spada vsekakor duhovnik Jakob Volčič iz Gorenje vasi pri Škofji Loki, ki je sredi preteklega stoletja z veliko vnemo nabiral narodno blago po Istri. (Glaser, Zgodovina III, 94). Tega moža, ki je nekaj časa kapelanoval tudi v Kastvu, se rad spominja varaždinski profesor in član Akademije Ivan Milčetić.

Prof. Ivan Milčetić je v varaždinski „Volji naroda“ (str. 10) napisal svoje spomine na Tabor v Kastvu nad Reko leta 1871. Tu pravi med drugim: „Mi smo riječki djaci (kada smo mogli, bježasmo pred Ungarezima ili na Sušak ili u Istru), barem mi sa sela, koji smo življe nego Riječani osjećali svoju narodnost, često pješke putovali u Kastav, znajući da je tamo kapelan Volčić, Slovenac, kojega smo pobožno slušali, kada nam je stao govoriti o narodnosti našoj. Oko stvorenog ognjišta znadijasmo sjedjeti, a on bi nam pričao ovo i ono, krijepeći nas u zanosu za narod . . .“ Milčetić omenja Volčiča tudi v svojem najnovejšem spisu: „Koleda u južnih Slavena“ („Zbornik za nar. život i običaje južnih Slavena“ knj. 22., sep. odtisk, str. 35) ter pravi: (Volčič) je za nas (rječke djake) bio kao neki mali prorok. I ja se još danas s poštovanjem sjećam ove časne glave.“

Dr. Fr. I.

Pesnik Domjanić v „Slov. Narodu?“ Srbohrvatski pesnik Dragotin Domjanić je pred nekaj mesci izdal „Kipce in popevke“, zložene v hrvatski kajkavščini. O tej knjigi, kakor sploh o pesniku Domjaniću, ki spada med naše najboljše današnje lirike, se je zadnji čas mnogo pisalo. V zadnjem (X.) zvezku zagrebškega „Savremenika“ piše o njem Vladimir Lunaček med drugim to-le: „Šiljao je (Domjanić) pjesme u jedan prilog organa liberalne slovenske stranke „Slovenskog Naroda“, koji je bio prilagan svakih osem ili četrnaest dana tome listu. Naslova tomu priogu ne znam a ne znam više ni psevdonima, pod kojim je pjevao Domjanić. Samo znadem, da je mnoge svoje pjesme prevodio na slovenski, da su mu slovenski jezik u uredništvu izpravljali ali da su, vjerno svome programu o uzajemnosti hrvatsko-slovenskoj, priopćivali njegove pjesme i na hrvatskom jeziku“. Kakor mi pa poroča Domjanić sam, ni on nikoli pisal v „Slov. Narod“, ampak enkrat v „Slovanskem Svetu“ pod šifro „D. M. D.“ (1893 ali 1895).

Dr. Fr. I.

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Dr. F. Grivec, Pravoslavje. Ljubljana 1918. Izdalo Apostolstvo sv. Cirila in Metoda. Tiskala „Katoliška tiskarna“. Cena 3 K.

V času, ko se zahteva po zedinjenju Jugoslovanov bliža svojemu uresničenju, je gotovo važno in potrebno, da se seznanimo z vsemi faktorji, ki igrajo v naši sedanjosti in ki bodo igrali v bližnji bodočnosti v narodnem življenju kakršnokoli vlogo. Takšni faktorji, za ljudsko življenje izredno pomembni, so predvsem različna verstva, katerim pripadajo posamezni deli našega naroda, katoličanstvo, pravoslavje ter islam. Predno si delamo perspektivo za bodočnost, moramo poznati te konfesije, poznati njih različno notranjo vsebino, njih nauk in življenjsko, praktično filozofijo, njih učinkovanje na ljudstvo ter konstatirati, koliko se njih dosedanji vpliv odraža v civilizacijsko-kulturnih, umstvenih in čuvstvenih razlikah med ljudskimi deli, pri katerih prevladujejo.

Takšno vsestransko primerjanje pri nas razširjenih verstev, bodisi glede na

današnje stanje kakor v historičnem oziru, nam bo podalo vpogled v enega najvažnejših, najaktualnejših narodnih problemov. Kdor se bo lotil tega razglabljanja, bo začel veliko delo; točna in objektivna pa bo študija le, ako bo avtor konfesijonalno nevtralen; zakaj kdor je konfesijonalno interesiran, bo podal večalimanj skrivljeno, v prizmi lastnega verskega nazora lomljeno sliko.

Pričujoče delo se bavi s pravoslavjem, toda ne z očrtanih nacijonalnih vidikov premotriva pravoslavni del krščanstva s stališča verskih, duševnih interesov rimskega katoličanstva. Spravnega duha knjigi prav gotovo ne moremo odrekati; „katoliška in pravoslavna cerkev sta dve pravoverni sestri — pravi avtor na strani 112 —, ki ju loči samo nauk o prvenstvu rimskega papeža“. Sklicujoč se na prizadevanja zlasti zadnjih papežev vidi avtor nalogo katoliških Slovanov, da „pospešujejo krščansko asimilacijo med Vzhodom in Zapadom v duhu krščanske ljubezni in edinosti, v duhu miru in sprave med narodi“ (str. 115) ter delajo na ta način za zedinjenje. Druženje s katoličani pa je tudi v interesu pravoslavja, kajti samo v zvezi s katoličani se more uspešno boriti proti modernemu brezverstvu (str. 111). Kako si je predstavljati to „krščansko asimilacijo“ med pravoslavjem in katoličanstvom, o tem avtor ne razmotriva in ne podaja praktičnih načrtov, jasno pa je, da ima v mislih unijo med obema verskima skupinama, pri kateri se v nebistvenih točkah koncedira pravoslavnim, dočim obvelja v važnejših na pr. glede papežkega prvenstva, katoliško stališče, unijo, kakor jih poznamo že več iz zgodovine.

Knjiga obravnava najpreje nastanek pravoslavja, dalje podaja analizo verskih razlik med katoliki in pravoslavnimi, analizo duha in sploh notranjega stanja pravoslavja, na kar preide na pregled pravoslavne cerkve po teritorijih; težišče razpravljanja leži v študiju ruskega pravoslavja [1]. Historična stran je obdelana zelo malo, omejena je le na neobhodno potrebno. Pogrešam pa tudi v knjigi večje preglednosti, krepkejše plastičnosti; občutek imaš, da se gotove misli, pripombe ter razlage preveč ponavljajo.

Knjiga je očividno namenjena naši katoliški javnosti, na katero hoče vplivati v zmislu izražene spravne tendence, za „krščansko asimilacijo“ med obema cerkvama. Enako stremljenje so pokazali tudi že nekateri drugi katoliški glasovi, predvsem dr. Mahnič, kar je na Hrvatskem povzročilo precej burno javno polemiko. Verski nagib tega gibanja nam je seveda popolnoma tuj, vprašanje pa je, kako sodbo imamo o stvari z nacijonalnega ter kulturno-političnega stališča. Gotovo je, da za proces narodnega ujedinjenja ni vseeno, ali pripada ljudstvo eni ali dvema ali večim konfesijam; vemo, kako velika ovira nacijonalnemu zedinjenju je bila vedno ravno verska razlika. Ako se nam torej posreči izločiti to razliko, odstranimo velik faktor, ki ovira ujedinjenje. V omenjeni polemiki je na pr. pravoslavni svečenik očital katolikom, da imajo pred očmi le bolj zunanjo, formalno zedinjenje, mesto da bi si stavili za nalogo, na znotraj preroditi versko življenje. Ta misel, kakor je sama po sebi tehtna, kaže vendarle napako, da prezre, kako velikega pomena je pri preprostem ljudstvu v bistvu neznatna, po zunanji formi pa učinkovita verska razlika. Kakor pa bi nam končni uspeh verskega zedinjenja bil simpatičen, se je pa treba zavedati, da je vse odvisno od metode postopanja. Z nacijonalnega, pa tudi z verskega stališča je mogoč edinole tak način zbliževanja, ki računa s celoto; eventuelna pogajanja se morajo vršiti med vodstvi obeh cerkvenih organizacij in eventuelna združenja se sprejmejo pod vodstvom celotne organizacije in obvezno za vse podrejene zveze. Brezdvomno škodo pa bi nam povzročal, kdor bi se lotil osebne misijonske propagande v svrho verskega spreobračanja. Kdor bi hotel doseči unijo na tak način, da bi skušal pridobivati posameznika za posameznikom za svojo konfesijo, ta bi brez-

[1] Strokovnjaška študija o vsebini sami nam je obljubljena.

pogojno vzbudil odpor in pa enake tendence na drugi strani, večal mržnjo med raznoverci ter na ta način le še poglobil razdor.

Na vsak način pa se mi zdi za mirni notranji razvoj važen pojav verske spravnosti, ki veje iz te knjige; veseli bomo, če bo efekt vsaj ta, da bi si obe verski skupini zanaprej ne stali sovražno nasproti. Da pa so opisane približevalne tendence vzbudile pri hrvatski ne katoliško orientirani javnosti takšno nezaupanje, temu se katoliki ne smejo čuditi; treba si je le poklicati v spomin netolerantno postopanje s svobodomiselno manjšino na Slovenskem v polpretekli dobi. Verska tolerantnost in enakopravnost, ki mora razen vseh konfesij obsegati tudi akonfesijonalne in takoimenovane svobodomiselne posameznike, se mora uveljavljati nele nasproti večini, temveč tudi napram najneznatnejšim manjšinam, šele na podlagi tega je mogoč verski mir in dalje verski sporazum, šele pod tem znamenjem morejo versko zedinjevalne tendence upati na uspeh. *A. L.*

Resnica nad resničnost.

Ljudstvo brez skupnega ideala ni narod; narod, ki je zgubil vero v svoj ideal, se razgubi in izgine.
Prof. Fr. Mareš.

Društvo čeških medicincev je slavilo letos svojo 50 letnico. Svoj jubilej je slavilo v znamenju misli in dela velikega češkega učenjaka Purkyně, ki je pred 100 leti polagal prve temelje češke prirodoslovne in zdravniške vede in je prvi stopal na nova pota kot propagator znanstvene ljudske prosvete. S tem je češka medicinska generacija pokazala, kam bo vodila njena pot v bodočnost: delovati na polju domače vede, rasti iz svojih lastnih sil in svoje delo posvetiti narodu. V znak priznanja in solidarnosti je imenovalo društvo dva odlična jugoslovanska zdravnika - strokovnjaka za svoja častna člana. Med temi je naš dr. Ed. Šlajmer. Društvo je priredilo v družbi profesorjev češke med. fakultete primerno proslavo in je ob tej priliki izdalo krasno knjigo „Pravda nad skutečnost". Knjiga obsega izbrane članke znanega češkega strokovnjaka prof. Fr. Mareša. Mareš je profesor fizijologije, toda tudi velik mislec in filozof. V knjigi je nekaj njegovih najlepših člankov, ki obdelujejo sledeča vprašanja n. pr.: Evolucija in boj za življenje, — Bankrot vede, čuda in čudeži, — Mehanizem in misticizem, — Idealizem in realizem v prirodni znanosti, — Naturalizem in svobodna volja, — Veda in kultura, — Nravnost in kultura, — Psihologija brez duše, — Veda in vera, — Natura in kultura, — Pravičnost temelj države i. t. d. Za uvod je napisal prof. Mareš nekaj besedi mladini, kjer pravi: S tem, da ste se odločili izdati k 50 letnemu obstoju Društva čeških medicincev izbrane članke o vedi in življenju, ki sem jih napisal zadnjih 30 let v boju za višjo duševno resnico nad gmotno resničnostjo, je zajamčena zmaga resnici, ker se je k nji pridala mladina". ... „Fakta so zavzela mesto resnice. In tako je padla misel v gmotno blaznost, katere grozo in sramoto zdaj preživljamo ..." Že 30 let — pravi pisatelj — se bije boj za višjo resnico nad gmotno vsakdanjostjo. Češki narod je stopal v tem boju v prvih vrstah. Preživeli smo težke čase: naša dolžnost je premagati dano resničnost in postaviti lepšo po resnici.

Naslov „Resnica nad resničnost" nam kaže, da je prof. Mareš zastopnik onega idealizma, ki je pravi znak slovanske filozofije. V boju za resnico se je razvijala vsa češka zgodovina. V boju za resnico je nastopil Hus svojo pot do grmade, in ko je šel ves narod za njim, je vodila ta pot na Belo Goro. Hus je zgorel, narod je bil premagan, resnica pa ni zgorela niti ni bila premagana, živela je kakor iskra v pepelu in je vzrastla v nov plamen, ki je v njega svitu češki narod v enem stoletju dospel do svoje sedanje višine. V boju za resnico se bije tudi današnji boj. Krasno piše o tem pisatelj v „Besedi k študentom" 28. listopada 1914. V onih prvih mesecih vojne je izpregovoril prof.

Mareš svojim slušateljem: Ta strašni boj se ne more končati drugače kakor s porazom bestije, ki se še vedno oglaša in divja v človeku. V boju ljudstev ne more biti premagana resnica in pravica; njih zmaga je nujna, in gotova, da more razcvesti v človeku, kar je v njem božjega... Ravno mali narodi, ki se ne morejo zanašati na veliko število, so tvoritelji nravnih vrednot, katerih varnost je samo v resnici in pravici" i. t. d. Nimamo prostora, da bi napisali še več stavkov, ki govore o tem. — V 18. članku, „Resnica in resničnost" piše pisatelj svoje glavne nazore o tem, kar nam pravi naslov cele knjige. Naslov sam je po naše težko preložiti. „Resničnost", t. j. tista „resnica", ki je le na videz, ki je uspeh naše vede, našega znanja v nasprotju z ono resnico, ki jo čutimo v srcu. Pisatelj sam pravi v uvodnih besedah, da se ti pojmi radi mešajo. Resničnost je nasprotje od zmote in prevare, resnica je nasprotje od laži. V tem je resnica nravna vrednota. Resničnost je to, kar je, resnica ni to, kar je, ampak, kar naj bi bilo. Resničnost izhaja iz preteklosti — resnica misli na bodočnost, hoče premagati in pretvoriti resničnost, ki je včasih grozna. Resnica mora premagati to grozo in ustvariti zaželjeno resničnost: resnica je cilj in nada. Veda nudi sredstva za življenje, da more vsak iskati resnico. To je visoki cilj življenjskega razvoja: iskati resnico, tvoriti vrednote, delati to, kar bi moralo biti. Višek sedanjega razvoja je človek. Vsak človek si stavi cilje, ki jih hoče uresničiti. Istotako vsak narod. Vera v skupni ideal tvori narod, ne le pleme in jezik. Ljudstvo brez skupnega ideala ni narod ... Opozoril sem na to knjigo in na njeno vodilno misel, ker je v nji dokaz, kako vestno stopa češki učenjak pred mladino in ji kaže vznešene ideale človeštva. Ko bomo pozneje gledali nazaj, se bomo prepričali, da boj za višjo resnico daje narodu nadnaravno silo. Znano je, da je n. pr. nemška filozofija s svojim monizmom itd. postala oboževalka resničnosti, zato je izginil iz naroda smisel za višje ideale in v tej „resničnosti" je dobila svoj temelj tudi filozofija nasilja. Proti temu materializmu se je odločno boril češki idealizem, realizem Masarykove šole in eden teh glasnikov je tudi prof. Mareš.

Dr. I. L.

Društvo slovanske vzajemnosti. Tik pred odhodom iz Prage sem se udeležil posvetovanja o ustanovitvi društva slovanske vzajemnosti. Sestanek sta sklicala univ. prof. Bidlo, znani strokovnjak-zgodovinar (posebno poljske in ruske zgodovine), in prof. Polivka, znani profesor slavistike na praški univerzi, velik prijatelj Jugoslovanov. Bilo je prisotnih tudi mnogo odličnih čeških kulturnih delavcev. Na sestanku se je šele vobče označil obris dela, ki bi ga moralo vršiti to društvo. V splošnem ima društvo namen izvrševati oporoko onih velikih mož, ki so prvi polagali temelje kulturne slovanske vzajemnosti. V onih prvih začetkih slovanskega probujanja je pesnik „Slave hčere" Jan Kollar označil v svoji knjigi potrebo in možnost slovanske kulturne skupnosti. Vzajemnost je imela nalogo posredovati med malimi slovanskimi narodi in delovati na to, da bo kulturen uspeh in napredek enega naroda prišel v korist vsem: da ne hodimo vsak svoje poti, ampak vzporedno, da se spoznavamo in spopolnjujemo. — Tekom stoletja se je vršila iz kaosa diferencija slovanskih kultur — svetovna vojna je končno odločila štiri močne politične in kulturne slovanske dele: Ruski, poljski, češkoslovaški in jugoslovanski. Z razpadom Avstrije je nemška kultura prenehala biti posredovalka med nami. Vprašanje je torej, kako si bomo v bodoče ustvarili svoje kulturne razmere tako, da se bo iz posameznih kultur razvijala ena enotna slovanska kultura, t. j. da bodo kulturne pridobitve vsakega slovanskega naroda postale kolikortoliko last vseh drugih slovanskih narodov. Nove slovanske države bodo tako stremljenje z vsemi silami podpirale. V šolstvu, v knjižnicah, v akademijah i. dr. bo tako

delo našlo oporo v državi. Slovanski kulturni delavci so poklicani delati na tem polju. Ako so prvi glasniki slov. vzajemnosti pod najtežjimi pogoji vršili svojo dolžnost, smo tem bolj prisiljeni mi sedaj, da izvršimo veliko delo. Zato bo treba urediti enotnost šolstva, da se s tem omogoči naši mladini študij na slov. visokih šolah. Treba je spopolniti naše študijske knjižnice, treba je urediti medsebojne informacije, prevode etc. etc. Zato bi se moralo osnovati v vseh večjih mestih (Praga, Krakov, Zagreb, Ljubljana, Belgrad itd.) društva slov. vzajemnosti, kjer bi se združevali slov. kulturni delavci. Nastala bi organizacija slov. kulturne sile, ki ki mogla podajati mladim državam nasvete glede kulturnih institucij. Tudi v drugih javnih in pol. vprašanjih bi imela ta organizacija svoj glas. V svojem okrožju bi društvo gojilo predavanja o slovanskih vprašanjih, vzdrževalo ev. knjižnico itd. Društva bi si med seboj priporočala člane, ki bi bili poslani na študije v druga slov. mesta. Za enkrat se je sklenilo, da bi postal skupni organ „Slov. Přehled“. Kakor vidimo, je vprašanje za nas zelo važno in bomo o njem še govorili. *Dr. I. L.*

O slavistiki. V 8. štev. „Naroda“ je priobčil prof. Jiři Polivka lep članek pod naslovom „Zadrževana beseda starega slavista“. Kdor pozna tega marljivega češkega slavista ln njegovo delo za slovansko vedo, bo znal prav oceniti njegove odkrite besede. Treba bi bilo v teh časih javno izpregovoriti o bodočnosti slavistike in nekaterih drugih vprašanjih. Naš prof. M. Murko je precej odkrito povedal svoje mnenje, ko je podal v svojem znanem članku pregled dosedanjega stanja slavistike v Nemčiji in v Avstriji. O njegovem članku so pisali razni naši listi. Toda danes mislimo pred vsem na bodočnost in ker verujemo v svoje cilje, mislimo pred vsem, kako bo poslej p r i n a s. Ali bodo Nemci po vojni bolj študirali slavistiko, nego doslej, to bo odvisno od razmer. Jaz mislim, da bodo imeli k temu premalo vzroka. Glavna stvar je, kako preuredimo mi sami svoje slavistične razmere. O tem piše prof. Polivka. Središče slavistike pri nas je bil Dunaj, kjer je družil prof. Jagić okoli sebe generacijo za generacijo. Jagić je vzrastel s svojo vedo in ko je odhajal 80 letni starček v zasluženi pokoj, je bilo takoj videti, da nima namestnika, ker bi to bilo nemogoče: slovanska veda se je preveč razrastla, da bi mogel en sam človek obvladati vse njene panoge, zato se bo morala dunajska stolica razširiti. Toda dunajsko središče slavistike je bilo položeno na nemških temeljih, ker je to nemška univerza. Sto let je od dobe, ko je Dobrovski izdal svoje „Institutiones“ in od te dobe so avstr. Slovani množili nemško kulturo tudi s slavistiko. Jagićev „Archiv“ je postal središče naših slavistov. Nova smer pojde za tem, da se popolnoma emancipiramo od nemške kulture — torej tudi na polju slavistike. Takoj to ne bo mogoče, ker hrani stoletno delo v sebi največje zaklade za bodočnost, gotovo pa je, da pride čas, ko Slovani svojih del ne bodo več nemško pisali. Nemščina kot občevalni jezik je doigrala med nami. Pisal bo torej vsak slavist v svojem jeziku. Za to pa je treba znanja živih slov. jezikov. Ako jih kdo potrebuje — potrebuje jih pred vsem slavist. Prof. Polivka piše, kako se je prevelika pozornost posvečevala t. zv. starosiovenščini, ki je pravzaprav le bolgarski dialekt, dočim so se zanemarjali živi jeziki. Sto let po „Institutiones“ je končno vprašanje staroslovenščine približno rešeno. V nji leži tak kos naše kulturne zgodovine, da bo seveda za vselej tvorila važen del slavistike. T o d a v teh 100 letih so tako narastle slov. literature, da stopa stari čas v ozadje in je treba temeljitega poznanja novejših literatur, ki imajo v sebi več življenske sile. V tem smislu se mora izpopolniti naš slavistični študij. Jagič je združeval okoli sebe slaviste vseh slovanskih dežel, toda vsak teh učencev se je posvečal le domači literaturi, le izjemoma je prišlo do zvez med učenci raznih narodnosti. Slovenec je študiral slovensko in k večjemu

še srbo-hrvatsko literaturo, Čeh češko, Poljak poljsko, kar je tembolj razumljivo, ker obsežnost gradiva ni dopuščala, da bi se posvečeval sorodnim slov. kulturam. Slavistika je bila večini tudi samo stranski predmet, kar je razumljivo, ako se pomisli, da se živ domači slov. jezik v slov. srednjih šolah uči po dve uri na teden (!!), dočim se mrtva grščina in latinščina uči po 6—8 ur. Da bo klasična filologija po vojni omejena povsod na minimum, o tem nihče ne dvomi. Njen čas bo pripadel živim modernim jezikom in na slovanskih šolah predvsem slovanskim jezikom. V tem smislu bo treba preurediti visokošolski in srednješolski študij. Slavist bo moral študirati v mestih, kjer se bo naučil živega sorodnega jezika. Tako pojdejo slušatelji severnih poljskih in čeških univerz za par semestrov na jug in jugoslovanski ravnotako na sever. Da bo na ta način postala Praga mogočno središče slavistike, je jasno. Dunaj bo izgubil svoj pomen: Praga, Krakov, Lvov, Kijev, Moskva bodo središča slavistike na severu, Ljubljana, Zagreb, Belgrad, Skoplje, Sofija na jugu. S teh univerz bodo prihajali novi slavisti in novi kult. delavci. Prof. Polivka piše v svojem članku, kako malo uspehov je dosegel doslej s svojim delom, ko je hotel mladino v tem smislu vzgajati. Kako težko se je odločil Čeh, da bi se posvetil tudi poljski literaturi, ali da bi šel za par semestrov v Krakov. V bodoče bo to zahteval reformirani studij sam po sebi, pa tudi razmere bodo ugodnejše. Prišlo bo do zamenjav docentov in profesorjev raznih univerz in s tem se bo gibalo tudi dijaštvo. Treba je pomisliti, da bo odpadla marsikaka ovira. S tem bo seveda rastla slovanska slavistična literatura. Naš Jagić je dal za bodočnost najlepši zgled, ko je svoje življensko delo „Historija slavj. filologiji“ izdal rusko. Ni dvoma, da bo ruščina zavzela mesto vseslovanskega skupnega jezika. Ker bo ruščina tudi na vseh srednjih šolah učni predmet, ne bo težko našim slavistom obvladati jo popolnoma. Rusija, kakršna bo izšla iz te vojne, bo šele ona prava, resnična, naša slovanska Rusija, ki bo nam kulturno res kaj pomenila. Zato bo ona prevzela v tem vodilno ulogo. Slavistika je pri nas trpela na velikih ovirah. V Avstriji smo imeli pet stolic: Slovencem sta bila dostopna pravzaprav samo Gradec in Dunaj. Vkljub izbornim učnim silam, ki smo jih tam imeli, nismo mogli biti z uspehi zadovoljni. Praga nam ni bila odprta — tam ni bilo jugoslovanske stolice, dasi so prof. Polivka, Machal i. dr. predavali tudi o jugoslov. literaturah. Toda avstr. državna in kulturna modrost ni dovolila v Pragi slov. stolice. Iz praktičnih ozirov je moral torej naš dijak iti v Gradec ali na Dunaj. Bilo je to tembolj škoda, ker bi bili tudi klasični filologi, ki imajo navadno slavistiko za postranski predmet — v praški šoli pod vodstvom takih mož, kot so bili Kral, Groh i. dr. mnogo profitirali. (Opozarjal bi samo na Kralove prevode grških dram itd.) S študijem v najožji zvezi so knjižnice. V tem oziru smo imeli povsod avstr. razmere. Zadnjič je v „Venkovu“ L. Kužný dobro povedal svoje mnenje glede t. zv. dolžnostnih izvodov. Ker je v Avstriji provincija (t. j. kos zemlje, ki je kje na kaki mapi omejen s kako barvo), več nego živ narod — pošiljajo založništva n. pr. na Štajerskem po en izvod v Gradec, ne pa v Ljubljano v lic. knjižnico. Isto je na Češkem, na Moravi in drugod. Vsled provincijalizma trpe osrednje knjižnice. V tem oziru smo mnogo tudi sami zanemarili. Treba bo vse to preurediti. Praška muzejska, ozir. vseučiliška knjižnica potrebujeti spopolnitve prav tako, kakor n. pr. naša licealna ali Matična. Predlog prof. Polivke glede jugoslovanske stolice v Pragi je že davna zahteva jugoslov. praške mladine. Sedaj je stvar mladega naraščaja, da praktično izvede načrte in s tem dokaže njih možnost. Razveseljiv je klic slovanske mladine: proč od nemških univerz. Prihodnja jesen mora videti slov. mladino na slov. univerzah. Tam je dovolj prilike za kult. delo. Posebno velja to za slaviste. Čim

bolj se bomo poznali, tem bolj se bomo ljubili. In slavisti so pred vsem poklicani, da vrše tu svojo dolžnost. Mislim, da bi to morali biti slavisti, kakor so si jih predstavljali prvi kult. bojevniki slovanstva. Ne mrtva črka — ampak živi duh. Znano je, da je Kollarjeva Slave hči, videla v slovanskem peklu glave, ki so se valile semtertja. To so bile glave slavistov, ki so prešli k Slavi ne kot ljubljenec k ljubljenki, ampak kot zdravnik: brez srca k mrtvemu truplu. Po učenosti so bili Slovani, a po srcu tujci. Potrebujemo živih ljudi. Mladina mora pokazati, ali je vredna svojih učiteljev, ali razume svoj čas. Potrebujemo reformo slavistike, pa tudi slavistov; oboje mora postati naša življenska kulturna sila. Žalostno je, ako mora profesor priznati, da mladina ne stopa v ospredje tam, kjer bi jo pričakovali. Upajmo, da bo naša nova omladina prav razumela svoj čas in svojo dolžnost. Slavistika nam ne sme biti samo učni predmet: kot taka zadošča samo avstrijski šolski politiki. Slavistika ni boj za mrtve črke — slavistika je temelj naše sedanje in bodoče narodne in slovanske kulture. Zato bi morala iti ravno mladina daleč preko učnega načrta: slavist je pred vsem poklican, da goji tkzv. kulturno slovansko vzajemnost. Slovanska kultura se je v začetku 19. veka razvijala na skupnih temeljih — potem pa so rastle kulturne zgradbe vsaka zase, precej neodvisno. Sedaj je naša dolžnost, da te zgradbe zvežemo. To je naloga tkzv. praktične slavistike. Le na tem temelju moremo v bodoče staviti svojo nadaljno skupno kulturno zgradbo. Vojna sama je zelo pospešila znanje slovanskih jezikov — politične razmere zahtevajo temeljitejšega znanja že sedaj — a bodočnost bo - htevala, da obvladamo vse to, kar idejno obvladali že prvi slavisti, t. j. kulturo v skupnosti. O tem naj premišlja naša mladina ob začetku novega šolskega leta.

Dr. I. L.

Knez P. A. Kropotkin. Začetkom julija sta izšla v Moskvi prva dva zvezka zbranih spisov P. A. Kropotkina. Prvi zvezek obsega „Beležke revolucijonarja“, delo velike umetniške vrednosti, napisano z mojstrsko roko in polno dragocenega gradiva. V njem je podana vsa zgodovina ruskega revolucijskega gibanja. Ta izdaja je znatno izpopolnjena. Drugi zvezek obsega „Zgodovino francoske revolucije“, ki jo je napisal Kropotkin francoski in sam prevel v ruščino. V najkrajšem času izide še ostalih 6—7 zvezkov, v katerih bodo zbrana vsa važnejša dela tega pomembnega ruskega pisatelja in učenjaka, ki mu je šele v pozni starosti bila dana prilika, da v domovini zbere svoje proizvode in jih izroči ruski javnosti.

Dr. Vl. B.

Literarni pokret v Kijevu. Sredi avgusta se je ustanovilo v Kijev uzaložništvo „Letopis“ z osnovno glavnico 2 milijonov rubljev. Kot prva knjiga izide prvi zvezek „Zgodovine ruske revulucije“ izpod peresa voditelja kadetov P. N. Miljukova.

Dr. Vl. B.

Razpis častne nagrade. Ljubitelj slovenske poezije je dal uredništvu na razpolago 300 K z določilom, naj se z njimi nagradi najboljša pesem, poslana uredništvu „Zvona“ do 1. februarja 1919. O nagradi bo odločalo posebno razsodišče.

AP
58
L5
leto 38

Ljubljanski zvon

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY